52814

ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE

TÜRK — İSLÂM ŞEHRİ OLARAK KONYA

Azize Yasa

52814
1. cilt

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans Üstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Arkeoloji - Sanat Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
DOKTORA TEZİ
olarak hazırlanmıştır

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara
Nisan, 1996

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, Jürimiz tarafından Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Aynur DURUKAN (Danışman)

Üye : Prof. Dr. Günsel RENDA

Üye : Prof. Dr. Yıldız ÖTÜKEN

Üye : Prof. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI

Üye : Prof. Dr. Ömür BAKIRER

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

13./6../1996

Prof. Dr. Hüsnü ARICI
Enstitü Müdürü

ALPARSLAN VE ALPEREN'E

ÖZET

Diğer Anadolu şehirleri gibi Konya'nın da şehir dokusuna yönelik olarak yapılan çalışmaların sınırlı, konu ile ilgili araştırma ve yayınların şehre yönelik tüm verilerin kullanılmasından uzak oluşu, eski doku ile eserlerin hızla yok edilmesi bizi Selçuklu dönemi payitahtı olan bu şehri incelemeye yöneltmiştir.

M.Ö. 2000 yıllarından itibaren varlığını sürdüren, zengin tarihi ve kültürel bir mirasa sahip olan Konya, ayrıca kurum ve yapı çeşitliliği ile yapım etkinlikleri yoluyla bir şehrin çeşitli yönleri ile açığa çıkarılması konusunda yapılan bu çalışmada amaca en uygun şehir olarak görülmüştür.

Konya'nın toplumsal ve fiziksel yapısı açığa çıkarılmaya çalışılırken fiziksel çevre ile toplumsal yapı birbirinin belirleyicisi olarak ele alınmış, birinden diğerine yapılan göndermeler ile sanat eseri ve toplumsal yapı şehir bazında değerlendirilmiştir. Fiziksel görüntü olarak ortaya çıkan tarihi - kültürel ortam, sanatçı ve banilerle oluşturulan sanat ortamı, sanatçı ve banilerin bu ortama katkıları üzerinde durulmuştur.

Kaynak ve arazi çalışmaları sonucunda gerçekleşen çalışmamızın sonunda şehrin her dönemde iskân edilmiş olması nedeniyle bir uygarlıktan diğerine miras kalan dokunun bazı eklemelerle korunduğu belirlenmiştir. İç Kale'nin ilki Frig, ikincisi muhtemelen Erken Roma dönemine ait çift sıra surla kuşatıldığı, buranın saraya ayrılmış, idarî ve askerî bir merkez olduğu tespit edilmiştir. Mevcut veriler, Selçuklular döneminde ilk kez I.Alâeddin Keykûbad tarafından yenilendiği veya inşa edildiği kabul edilen Dış Kale surlarının daha önce II.Kılıç Arslan döneminde onarıldığını ortaya koymuştur.

Anadolu Selçukluları döneminde inşa edildikleri tespit edilen ikiyüzseksenbir yapı ilk kez bir arada kitabe ve vakfiyeleriyle ele alınarak, şehir dokusuna katkıları bazında incelenmiştir.

Selçuklu döneminde din ve eğitim yapıları ile ticaret yapılarının, şehrin niteliğini ortaya koyacak şekilde yoğun olarak inşa edildikleri tespit edilmiştir. Selçuklular döneminde idarî, dinî, ticarî ve iktisadî bir merkez olan Konya'nın daha I.Alâeddin Keykûbad döneminde ikinci kez onarılan surların oldukça dışına taşarak büyük bir gelişme gösterdiği izlenmiştir. Şehir, fiziki gelişimine paralel olarak bir sanat ortamı olma niteliği ile de önem kazanmıştır.

SUMMARY

Like other Anatolian cities, publications on the development of urban settlement of Konya are very limited; these researches mostly ignore the significant information given especially in several sources of the period. Besides, the Seljuk settlement and monuments were/are destroyed with a rapid pace. These are the main reasons why the Seljuk capital Konya is chosen as a subject for a Ph.D. thesis.

Konya was a significant city with a rich historical and cultural heritage from 2000 B.C. onwards. For this reason, we also intend to study the artistic activities with the help of the various institutions-monuments in order to evaluate the urban development with all its aspects.

In revealing the social and physical structure of Konya, physical environment and social settings are studied as the determinant factors of the artistic milieu of the Seljuk capital. In relation to the artistic activities realised in Konya, artists and art patrons are also taken into consideration.

As a result of our researches in relation to sources and field study, we have determined that the city, being inhabited for such a long period, have preserved her structure with some additional aspects. The citadel which was surrounded by two ramparts from the Phrygian and Roman periods is separated for the palace, namely as a centre for administrative and military purposes. It is established that the fortress which is supposed to be constructed by the Seljuk

sultan Alaeddin Keykubad I. has existed before his time and was repaired during Kılıç Arslan II.'s reign.

281 Anatolian Seljuk monuments are introduced for the first time in a catalogue with their inscriptions and endowments in order to determine their contribution to the urban development of Konya during this period. Various religious, educational and commercial buildings were constructed in Konya. As an administrative, religious and commercial centre, the capital has developed partly outside the fortress which was reconstructed by Alaeddin Keykubad I and has revealed a remarkable progress during the Seljuk period. Besides her physical growth. Konya became one of the most significant artistic centres during the Middle Ages.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

SUMMARY vi

İÇİNDEKİLER viii

LEVHA LİSTESİ xii

KISALTMALAR xxii

ÖNSÖZ xxiii

I. **GİRİŞ** 1

II. **KONYA ŞEHRİ İLE İLGİLİ KAYNAK VE YAYINLAR**

II. 1. KİTABELER 10

II. 2. RESMİ BELGELER

II. 2. 1. VAKFİYELER 11

II. 2 .2. TEMLİKNAMELER 19

II. 2. 3. TÜRKİYE SELÇUKLULARI HAKKINDA RESMİ VESİKALAR 19

II. 2. 4. KARAMAN EYALETİ VAKIFLARI FİHRİSTİ 20

II. 3. TARİH KAYNAKLARI 20

II. 4. COĞRAFİ ESERLER 21

II. 5. EDEBİ ESERLER 22

II. 6. MENAKIBNAMELER 23

II. 7. SEYAHATNAMELER 25

II. 8. ŞERİYE SİCİLLERİ VE SALNAMELER 28

II. 9. YAYINLAR 29

III. **KONYA'NIN TOPOGRAFİK ÖZELLİKLERİ** 33

IV. **KONYA ŞEHRİNİN ADLARI** 36

V. **TARİHÇE**

V. 1. ANADOLU SELÇUKLULARI ÖNCESİ DÖNEMDE KONYA 39

V. 2. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA 50

VI. **ŞEHİR DOKUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ**

VI. 1. ANADOLU SELÇUKLULARI ÖNCESİ KONYA ŞEHRİ DOKUSU 84

VI. 2. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİ KONYA ŞEHRİ DOKUSU

VI. 2. 1. KALELER

VI. 2.1.1. İÇ KALE 92

VI. 2.1.2. DIŞ KALE 102

VI. 2.1.3. KAPILAR 106

VI. 2.2. ULAŞIM ŞEBEKESİ 111

VI. 2.3. MAHALLELER 121

VI. 2. 4. MEYDAN 142

VI. 2. 5. KONUTLAR

VI. 2.5. 1. EVLER 147

VI. 2.5.2. SARAYLAR VE KÖŞKLER 152

VI. 2. 6. BAĞ VE BAHÇELER 158

VI. 2. 7. DİNÎ HAYAT 162

VI. 2. 8. İKTİSADÎ HAYAT 200

VI. 2. 9. EĞİTİM HAYATI 223

VI. 2.10. TÜRBELER VE MEZARLIKLAR 242

VI. 2. 11. SU YAPILARI 251

VII. **ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİ SANAT ORTAMI**

VII.1. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE MİMARİ ÇEVRENİN YARATICILARI OLARAK BANİLER VE SANATÇILAR 264

VII. 2. ÖRGÜTLENME 282

VII. 3. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'DA ETKİNLİK GÖSTEREN BANİLER VE SANATÇILAR 299

VIII. SONUÇ 343

KAYNAKÇA 362

EKLER

EK -I

I. **KATALOG**

I.1. MEVCUT YAPILAR

I.1.1. TEK YAPILAR 415

I.1. 2. YAPI TOPLULUKLARI 477

I .2. MEVCUT OLMAYAN YAPILAR 591

I.2.1. TEK YAPILAR 673

I.2.2. YAPI TOPLULUKLARI 675

EK-II

II. KİTABELER 695

EK-III.

III. SULTANLARIN DÖNEMLERİNE GÖRE YAPIM ETKİNLİKLERİ TABLOSU 747

LEVHALAR

LEVHA LİSTESİ

1 Konya şehir haritası (1964, İller Bankası, Harita İşleri Daire Başkanlığı Arşivinden tamamlanarak)

2 a. Konya haritası (Niebuhr, 1776)

b. Konya şehir haritası (M. Ferit ve diğerleri 1339, Soyman - Tongur 1944'den)

3 a. İç Kale haritası, Selçuklu ve Bizans Dönemi (Mendel'den, Sarre 1967).

b. Krecker tarafından kopye edilen Hakkı Bey'e ait İç Kale haritası (Sarre, 1967)

4 a. Konya Koruma Kurulu, Arkeolojik Sit Alanları haritası

b. Matrakçı Nasuh'un Konya minyatürü (Matrakçı, 1533)

5 Şehirden genel görünüm, Alâeddin Tepesi'nden kuzeydoğuya bakış (Berggren 1885, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

6 Şehirden genel görünüm, Alâeddin Tepesi'nden kuzeydoğu, doğu, güneydoğuya bakış (Berggren 1885, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

7 a. Şehirden genel görünüm, Alâeddin Tepesi'nden güneydoğuya bakış (Berggren 1885, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

b. Şehirden genel görünüm, Alâeddin Tepesi'nden doğuya bakış (Laborde, 1838)

8 Şehirden genel görünüm, Alâeddin Tepesi'nden doğu ve güneybatıya bakış (Tongur 1935, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

9 Şehirden genel görünüm, Alâeddin Tepesi'nden doğu ve güneydoğuya bakış (Tongur 1935, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

10 Şehirden genel görünüm, Alâeddin Tepesi'nden güneybatıya bakış (Tongur, 1935, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

11 Şehirden genel görünüm, Alâeddin Tepesi'nden batıya bakış (Tongur, 1935 Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

12 Şehirden Genel Görünüm, Alâeddin Cami'nin çatısından kuzeybatı ve doğuya bakış (Tongur 1935. Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

13 Şehirden genel görünüm, Alâeddin Cami'nin çatısından kuzeybatı ve kuzeydoğuya bakış (Tongur 1935, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

14 a. Şehirden genel görünüm, Alâeddin Cami'nin minaresinden kuzeye Ankara caddesine bakış (1995)

b. Ankara caddesinden Alâeddin Tepesi'ne bakış (1995)

15 a. Alâeddin Cami'nin minaresinden kuzeydoğu ve doğuya bakış (1995)

b. Alâeddin Cami'nin minaresinden doğuya, Alâeddin caddesine bakış (1995)

16 a. Alâeddin Tepesi'nden güneydoğuya bakış (1995)

b. Kuzey batıdan Alâeddin Tepesine bakış (1995)

17 a. Alâeddin Tepesi'nden şehrin kuzeyine bakış (1995)

b. Alâeddin Tepesi'nden şehrin kuzeybatısına bakış (1995)

18 a. Şehrin doğu kesimi, Sanayi Mektebi (1994)

b. Şehrin doğu kesimi, Hükümet Konağı ve Hükümet Meydanı (1994)

19 a. Şehrin doğu kesimi, Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Sultan Selim Cami civarı (1993)

b. Şehrin doğu kesimi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, Sultan Selim Cami ve Mevlânâ Dergâhı (1993)

20 a. Alâeddin Tepesi, kuzeydoğuya bakış (1993)

b. Alâeddin Tepesi, doğuya bakış (1993)

21 Alâeddin Tepesi'nin genel görünümü, kuzeye bakış (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

22 Alâeddin Tepesi'nin genel görünümü, güneye bakış (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

23 a. Sille'den bir görünüm (1995)

b. Sille'den bir görünüm (1995)

24 a. Amphilokios Kilisesi (Berggren, 1885)

b. Dış Kale, surlar (Laborde, 1838)

25 a. İç Kale, surlar (Laborde, 1838)

b. Dış kale, Pazar kapısı (Texier, 1849)

26 a. İç Kale, surlar (Texier, 1862)

b. Dış Kale, surlar, güneyden görünüm (Sarre, 1967)

27 a. İç Kale, Tepeyi çevreleyen sur kalıntıları, kuzeybatıdan görünüm (1995)

b. İç Kale, Tepeyi çevreleyen sur kalıntıları, kuzeybatıdan görünüm Ayrıntı (1995)

28 a. İç Kale, ikinci sur duvarında görünüm (1995)

b. Dış Kale surları, kalıntı, Sahip Ata Cami civarı (1995)

29 a. Dış Kale surları, At Pazarı kapısında bulunan melet rölyefi (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 883)

b. Dış Kale surları, kanatlı ejder kabartması (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Evn. no: 889)

30 a. Fil ve gergedan figürleri (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 887)

b. Çift başlı kartal figürü (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 881)

31 a. Konya Kalesine ait bir kitabe (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit no: 59)

b. Konya Kalesine ait bir kitabe (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit no: 60)

32 a. Konya Kalesine ait bir kitabe (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit no: 61)

b. Konya Kalesine ait bir kitabe (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit no: 63)

33 a. Konya Kalesine ait bir kitabe (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit no: 66)
b. Konya Kalesine ait bir kitabe (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit no: 67)
34 a. Konya Kalesine ait bir kitabe (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit no: 69)
b. Konya Kalesine ait bir kitabe (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit no: 73)
35 a. Şehrin kuzeydoğu kesimi, Seyfeddin Karasungur sokaktan bir görünüm (1995)
b. Şehrin doğu kesimi, Şeyh Alaman caddesi, çıkmaz sokak (1993)
36 a. Çarşı içinde Fıçıcılar sokak (1995)
b. Larende caddesi (1995)
37 a. Mahkeme Hamamı arkasında bir sokak (Berk, 1951)
b. Şehrin genel görünümü (Berk, 1951)
38 a. Şehrin batı kesiminden, Akyokuş'tan şehre bakış (1995)
b. Şehrin güney kesiminden şehre bakış (1995)
39 a. Musalla Mezarlığı'ndan bir görünüm (1995)
b. Hacı Fettah Mezarlığı'ndan bir görünüm (1995)
40 a. II. Kılıç Arslan Köşkü, kuzeydoğudan görünüm (Sarre, 1896)
b. II. Kılıç Arslan Köşkü, güneybatıdan görünüm (Sarre, 1967)
41 a. II. Kılıç Arslan Köşkü, doğu cepne, konsol, ayrıntı (1985)
b. Mihmandar Mescidi, doğu cephe (1996)
42 a. Beşare Bey Mescidi, kuzey ve doğu cepheler (1995)
b. Başere Bey Mescidi, kuzey cephe, kapı üstü, kitabe (1995)
43 a. Taş Cami, doğu cephe, portal, ayrıntı (1995)
b. Çiftli buzhane, batı cephe (1995)
44 a. Tekli buzhane, batı cephe (1995)
b. Halka Begüş Türbesi, batı cephe (1995)

45 a. Debbağlar (sırçalı) Mescit, doğu cephe (1993)

b. Debbağlar (sırçalı) Mescit, batı ve kuzey cepheler (1993)

46 a. Debbağlar (sırçalı) Mescit, son cemaat yeri, güney pencere, ayrıntı (1993)

b. Sakahane Mescidi, güney cepne (1996)

47 a. Zemburi Mescidi, batı ve kuzey cepheler (1993)

b. Sırçalı Medrese, doğu cephe, (1995)

48 a. Sırçalı Medrese, batı ve güney cepheler (1995)

b. Sırçalı Medrese, doğu cephe, portal kitabesi (1995)

49 a. Sırçalı Medrese, avlu, batıya bakış (1995)

b. Sırçalı Medrese, ana eyvan (1995)

50 a. Ali Gav Zaviyesi, üstten genel görünüm (1995)

b. Bulgar Tekkesi Mescidi, güneydoğudan görünüm (1993)

51 a. Hoca Hasan Mescidi, doğu ve kuzey cepheler (VGM. Arş.)

b. Hoca Hasan Mescidi, doğu ve kuzey cepheler (1995)

52 a. Hoca Hasan Mescidi, kuzey cephe (1995

b. Hoca Hasan Mescidi, son cemaat yeri mihrap nişi (1995)

53 a. Küçük Karatay Medresesi, ana eyvan (1993)

b. Küçük Karatay Medresesi, ana eyvan, kuzey duvar, ayrıntı (1993)

54 a. Karatay Medresesi, güney cephe, (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

b. Karatay Medresesi, doğu cephe (1995)

55 a. Karatay Medresesi, doğu cephe (1995)

b. Karatay Medresesi, doğu cephe, portal (1995)

56 a. Karatay Medresesi, avlu ve anay eyvan, batıya bakış (1993)

b. Karatay Medresesi, avlu, kubbe, geçişler, ayrıntı (1995)

57 a. Abdülaziz Mescidi, kuzey cephe (Konyalı, 1964)

b. Abdülaziz Mescidi, kuzey cephe (1993)

58 a. Mevlânâ Türbesi, doğu cephe

b. Mevlânâ Türbesi, doğu cephe

59 a. Mursaman Türbesi, doğu ve kuzey cepheler (1985)
b. Mursaman Türbesi, kuzey cephe (1985)
60 a. Evhaddeddin-i Kirmani Türbesi, doğu cephe (1995)
b. Evhaddeddin-i Kirmani Türbesi, batı cephe (1995)
61 a. Kalender Baba Türbesi, üstten genel görünüm (1995)
b. Kalender Baba Türbesi, üstten genel görünüm (1995)
62 a. Zahuriddin Ali Türbesi, doğu ve güney cepheler (1994)
b. Kesikbaş Kümbeti, batı cephe (1985)
63 a. Siyavuş Kümbeti, kuzey cephe (1985)
b. Namazgah, güney cephe (1995)
64 a. Mahkeme Hamamı, doğu cephe (1995)
b. Alâeddin Cami, doğu cephe (Sarre, 1896)
65 a. Alâeddin Cami, kuzey cephe (Löytved, 1907)
b. Alâeddin Cami, kuzey cephe (1993)
66 a. Alâeddin Cami, kuzey cephe, doğuya bakış (1993)
b. Alâeddin Cami, kuzey cephe, batıya bakış (1995)
67 a. Alâeddin Cami, kuzey cephe, batı bölüm, doğudan birinci kitabe (1985)
b. Kitabe, ayrıntı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)
68 a. Alâeddin Cami, kuzey cephe, batı bölüm, doğudan ikinci kitabe (1996)
b. Alâeddin Cami, kuzey cephe, batı bölüm, doğudan üçüncü kitabe (1985)
69 a. Kitabe, ayrıntı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)
b. Alâeddin Cami, kuzey cephe, batı bölüm, doğudan dördüncü kitabe (1985)
70 a. Alâeddin Cami, kuzey cephe, batı bölüm, doğudan beşinci kitabe (1985)
b. Alâeddin Cami, kuzey cephe, batı bölüm, doğudan altıncı kitabe (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)
71 a. Alâeddin Cami, batı cephe, kuzey bölüm, birinci kitabe (1995)
b. Kitabe, ayrıntı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

72 a. Alâeddin Cami, batı cephe, güney bölüm, ikinci kitabe (1995)

b. Kitabe, ayrıntı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş)

73 a. Alâeddin Cami, doğu cephe, kapı üzerindeki onarım kitabesi (1996)

b. Alâeddin Cami, avlu, kuzey duvar (1994)

74 a. Alâeddin Cami, avlu, batıya bakış (1994)

b. Alâeddin Cami, avlu, doğudan görünüm (1994)

75 a. Alâeddin Cami, avlu, II Kılıç Arslan Türbesi, kuzeydoğu cephe, giriş kapısı, ayrıntı (1993)

b. II Kılıç Arslan Türbesi, lahit (1993)

76 a. Alâeddin Cami, avlu, Yarım Türbe, kuzeyden görünüm (1985)

b. Yarım Türbe, kaide, devşirme malzeme (1995)

77 a. Alâeddin Cami, harim kısmı (VGM. Arş.)

b. Alâeddin Cami, harim kısmı (1996)

78 a. İplikçi Cami, kuzey cephe (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

b. İplikçi Cami, kuzey cephe (1993)

79 a. İplikçi Cami, güney cephe (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş)

b. İplikçi Cami ve Medrese kalıntısı, güney cephe (1993)

80 a. İplikçi Cami, harim, orjinal mihrap, ayrıntı (1993)

b. İplikçi Cami, harim, orjinal mihrap, ayrıntı (1993)

81 a. Şekerfuruş Mescidi, kuzey cephe (Konyalı, 1964)

b. Şekerfuruş Mescidi, batı cephe (1993)

82 a. Hoca Fakih Mescidi, kuzey cephe (1995)

b. Hoca Fakih Mescidi, kuzey cephe, kitabe (1996)

83 a. Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi, kuzeyden görünüm (1995)

b. Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi, kuzey ve batı cepheler (1995)

84 a. Hatuniye Mescidi, Minare (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

b. Hatuniye Mescidi, Minare (1995)

85 a. İç Kara Arslan Mescidi, batı cephe (1993)

b. İç Kara Arslan Mescidi, mihrap, ayrıntı (1993)

86 a. İç Kara Arslan Mescidi, batı cephe (1993)

b. Tercüman Mescidi, güney ve doğu cepheler (1993)

87 a. Tavus Baba Türbesi, doğu ve kuzey cepheler (1993)

b. Tavus Baba Türbesi, mescid hücresi, örtü sistemi (1993)

88 a. Tacül Vezir Türbesi ve Medresesi, doğuya bakış (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

b. Tac'ül Vezir Türbesi, güney cephe (1995)

89 a. Şemsi Tebrizi Mescidi ve Türbesi (1995)

b. Küçük Karatay Mescidi, kuzey cephe (1995)

90 a. Cemal Ali Dede Mescidi ve Türbesi, kuzeyden görünüm (1995)

b. Cemal Ali Dede Türbesi, kuzey cephe (1995)

91 a. Cemal Ali Dede Türbesi, kuzey cephe (1995)

b. Pir Esad Türbesi, doğu cephe (1993)

92 a. Anber Reis Türbesi, batı dan görünüm

b. Anber Reis Mescidi, batı ve kuzey cepheler (1995)

93 a. İnce Minareli Medrese, minarenin yıkılmadan önceki durumu

b. İnce Minareli Medrese ve mescid, doğudan genel görünüm

94 a. İnce Minareli Medrese, doğudan görünüm (1996)

b. İnce Minareli Medrese, potal (1995)

95 a. İnce Minareli Medrese, doğu cephe, portal, ayrıntı (1995)

b. İnce Minareli Medrese, minare (1995)

96 a. İnce Minareli Medrese, doğu cephe, portal, sanatçı kitabesi (1996)

b. İnce Minareli Medrese, kuzeybatıdan genel görünüm (1995)

97 a. İnce Minareli Medrese, avlu (1995)

b. Beyhekim Mescidi, doğu cephe (1993)

98 a. Sadreddin Konevi Cami ve Türbesi, kuzeydoğudan görünüm (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

b. Sadreddin Konevi Cami ve Türbesi, güneydoğudan görünüm (1995)

99 a. Sadreddin Konevi Türbesi, güney cephe (1995)

b. Sadreddin Konevi Cami, imaret, türbe ve kütüphane kitabesi (1996)

100 a. Sadreddin Konevi Cami, güney cepne, onarım kitabesi (1996)

b. Sadreddin Konevi Cami, harim kısmı, mihrap (1996)

101 a. Tahir ile Zühre Mescidi, doğu ve kuzey cepheler (1995)

b. Tahir ile Zühre Mescidi, mihrap (1985)

102 a. Göme Hatun Türbesi, doğudan genel görünüm (1995)

b. Gömeç Hatun Türbesi, doğu cephe (Konyalı, 1964)

103 a. Abdülmümin Mescidi, doğu ve güney cepheler (1993)

b. Aldülmümin Mescidi, doğu cepne, kapı üzerindeki kitabe (1996)

104 a. Sahip Ata Cami, kuzey cephe, portal (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

b. Sahip Ata Cami, kuzey cephe, portal (1985)

105 a. Sahip Ata Cami, kuzey cepne, portal, ayrıntı (1993)

b. Sahip Ata Cami, kuzey cepne, portal, yan kanat, sanatçı kitabesi

106 a. Sahip Ata Cami, portal, kaide, devşirme lahit (1993)

b. Sahip Ata Cami, harim kısmı, mihrap (1993)

107 a. Sahp Ata Hanikâhı, batı cephe (VGM Arş., 1966)

b. Sahip Ata Hanikâhı, batı cephe (1995)

108 a. Sahip Ata Hanikâhı, batı cephe - hamamı, doğu cephe (1995)

b. Sahip Ata Hanikâhı, ana eyvan (1993)

109 a. Şeyh Alaman Mescidi, kapı üzerinde kitabe (1996)

b. Seyfeddin Karasungur Türbesi, batıdan görünüm (1993)

110 a. Sedir Sultan Türbesi, kuzey cephe (1994)

b. Ateşbaz Veli Sokağı ve Türbesi (1995)

111 a. Ateşbaz Veli Türbesi, güneybatıdan görünüm (1995)

b. Ateşbaz Veli Türbesi, kuzey cephe (1995)

112 a. Ateşbaz Veli Türbesi, güney cepne, kitabe (1995)

b. Ulaş Baba ve Kalender Baba Türbeleri, güneydoğudan görünüm (1995)

113 a. Şeyh Osman Rumi Türbesi, kuzey ve doğu cepheler (1993)

b. Şeyh Hasan Rumi Türbesi ve Mescidi, güney cephe (1993)

114 a. Sephan Türbesi, kuzey cephe, kitabe (1996)

b. Süt Tekkesi, doğu cepheden görünüm (1996)

115 a. Gavela Kalesi (Konyalı, 1964)

b. Şerafeddin Cami (Konyalı, 1994)

116 a. Mesud bin Şeref Şah Hanikahı kitabesi, Hoca Ali Cami cephesinde (1996)

b. Nizamiye Medresesi (Önder, 1994)

117 a. Hoca Hasan Mescidi (1993)

b. Gazzezler Tekkesi (1995)

118 Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi, doğudan genel görünüm (Önder, 1993)

KISALTMALAR LİSTESİ

AV.	Altunaba Vakfiyesi
I. İKSŞV.	I. İzzeddin Keykavus'un Sivas Şifahane Vakfiyesi
Bkz.	Bakınız
c.	Civarı
CBV.	Caca Bey Vakfiyesi
Çev.	Çeviren
DHV.	Devlet Hatun Vakfiyesi
Env. no.	Envanter numarası
Fot. Arş.	Fotoğraf Arşivi
II.İKT.	II.İzzeddin Keykavus Temliknamesi
KKFHV.	Keykavus Kızı Fatma Hatun Vakfiyesi
KMZV.	Karatay'ın Medrese ve Zaviye Vakfiyesi
Kon. Şer. Sic. 61: 25.	Konya Şeriye Sicilleri Cilt 61,Sayfa 25
KOV.	Kemaleddin Oğulbey Vakfiyesi
KV.	Karatay Vakfiyesi
mev.	Mevcut
mev. d.	Mevcut değil
onr. kit.	Onarım kitabesi
ö.	Öncesi
öl.	Ölümü
Res.	Resim
Sad.	Sadeleştiren
SAV.	Sahip Ata Vakfiyesi
Şek.	Şekil
VGM. Arş.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VGM. Arş. def. no.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, defter no

ÖNSÖZ

Çalışmamızın konusunu "Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri olarak Konya" oluşturmuştur. Amacımız Anadolu Selçukluları dönemi başkenti Konya'nın fizikî yapısını, bu yapıyı ortaya çıkaran kurumlarla bağlantılı olarak incelemek ve İbni Haldun tarafından medeni hayatın icabı sayılan şehirden hareketle Konya'da yaratılan sanat ortamını açığa çıkarmaktır. Bu çerçevede şehri oluşturan fiziksel unsurların şehrin tarihsel gelişimi içinde ortaya çıkışları, fonksiyonları, şehirde beliren toplumsal ilişkilerin ışığında irdelenmeye çalışılmıştır.

Konuyu seçme aşamasından itibaren yönlendiriciliğinin yanısıra her konuda katkılarını ve manevi desteğini hissettiğim değerli hocam Prof. Dr. Aynur Durukan'a teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Ayrıca tercümeler ve kitabelerin trankskripsiyonlarının kontrolü konusundaki yardımlarından dolayı minnettarım.

Özellikle son aylarda yarattığım gergin ortama sevgisi ve sabrıyla tahammül gösteren, çalışmalarım süresince her türlü fedakârlığa katlanarak bana rahat bir çalışma ortamı yaratan maddi ve manevi desteği ile çalışmamın bu aşamaya gelmesini sağlayan sevgili eşim Alparslan Yasa'ya, bakışı ve gülüşüyle bana güç veren sevgili oğlum Alperen'e, evdeki işlerimi kolaylaştıran oğulumun sevgili Huriye ablasına, manevi destekleriyle beni yalnız bırakmayan anne ve babama minnettarım.

Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanı Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Fotoğraf Arşivlerinden yararlanabilmem için gösterdikleri iyi niyetden dolayı, Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu'na ilgisi ve yardımı için teşekkür ediyorum.

Araştırmacıları'ndan Naci Bakırcı ile Muzaffer Tunç'a teşekkürlerimi tekrarlıyorum.

Sevgili arkadaşım Sevgi Kutluay manevi desteği ile her zaman benimleydi.

Yusuf Öztürk'e tezin yazımı aşamasında gösterdiği sabır ve titizlikten dolayı minnettarım.

Azize Yasa
Nisan 1996

I. GİRİŞ

Toplumsal sanat sıfatıyla da nitelenen mimarlık, kişi dolayısıyla toplum yaşantısı ile yakından ilişkilidir. Toplumun gereksinimleri, teknolojik imkanları, ekonomik düzeyinin gelişmişliği ve estetik duyarlılık; toplumun yarattığı mimari eserlerde ve fiziki çevrede ifadesini bulur.

"En geniş ölçekli mimarlık ürünü" olarak da tanımlanan şehir, bizi bu çalışma çerçevesinde mekansal nitelikli ürünlerden oluşan bir fiziki çevre ve toplumsal örgütlenmeler bütünü olması açısından ilgilendirmiş, şehirde ortaya çıkan sanat ortamı belirlenmeye çalışılmıştır.

Şehir, toplum olarak örgütlenmiş insanların karşılıklı ilişkilerinin gerektirdiği eylemlerin yapı çeşitliliğini belirlediği ve toplumun örgütlenmesi geliştiği, yani uygarlık düzeyi arttığı oranda yapı çeşitlemelerinin de arttığı düşünülerek değerlendirilmiştir.

Yapılar fiziki bir çevre içinde ele alındıklarında, tek başlarına olduklarından daha büyük bir önem kazanmışlar ve sadece belirli bir işleve hizmet etmekten çıkıp bir bütünün parçası olmuşlardır. Şehir, ayrıca bu yaşamı oluşturan çok çeşitli işlevler, sosyal süreçler ve eylemler ile sosyo-kültürel etkileşimlere zemin hazırlayan bir ortam olarak da değer kazanmaktadır. Toplumun devamlılığı, toplum içinde bulunan sosyal, idari ve ekonomik kurumlarla karşılanır. Bir toplumdaki insanların temel gereksinimlerinin karşılanmasına imkan sağlayan davranış ve uygulama biçimlerinin kalıcı örgütlülüğü toplumsal kurumları

oluşturmuştur. Toplumsal kurumların fiziki yapıya yansıması ise mimarlık ürünleri yolu ile olmaktadır.

Özetle, fiziksel çevre ile toplumsal yapı birbirinin belirleyicisi konumunda olup, birinden diğerine yapılacak göndermeler sanat eserini ve toplumsal yapıyı şehir bazında değerlendirmemizi mümkün kılmaktadır. Fiziksel görüntü olarak ortaya çıkan tarihi-kültürel ortam şehir ölçeğinde ele alınmaktadır.

Şehir olarak Konya'nın seçilmiş olmasının nedeni, M.Ö. 2000 yıllarından itibaren bir iskan yeri olarak mevcut olup; çok eskilere dayanan zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olmasıdır. Anadolu Selçukluları döneminde payitaht olarak çok parlak bir dönem geçiren Konya idarî, dinî ve ticarî bir merkez olmanın verdiği imkanlarla önemli bir gelişme göstermiştir. Kurum ve yapı çeşitliliğine sahip olan Konya, yapım etkinlikleri yoluyla şehrin çeşitli yönleri ile açığa çıkarılması yolunda yapılacak bir çalışmada bu özellikleri nedeniyle amaca en uygun şehir olarak görülmüştür.

Konya'nın fiziksel ve toplumsal yapısını açığa çıkarmaya yönelik bu çalışma; Selçuklu dönemindeki sosyal etkinliğin düzeyini, şehir dokusu ve toplumsal yapı açısından ulaştığı noktayı da belirlemeye yardımcı olacaktır.

Anadolu Selçuklu dönemi Türk şehri ve özel olarak Konya şehri pek az çalışmaya konu olmuştur. U. Tanyeli'nin **Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci** isimli çalışması, Selçuklu şehirlerini genel anlamda inceleyen tek yayın olup Konya'nın fizikî yapısını belirleme açısından oldukça yetersiz görünmektedir. T. Baykara'nın Anadolu Selçuklu dönemi şehirleri ile ilgili olarak çeşitli çalışmaları olup, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya** isimli eseri doğrudan Konya şehrini konu alan tek yayın olması açısından önem kazanmaktadır. Ancak, bu eserde özellikle bazı Haçlı kaynaklarının değerlendirilmediği dikkati çekmektedir. Şehabettin'in (Uzluk) **Konya'nın Şehir Mimarisi** isimli eseri adı dolayısıyla konumuzla doğrudan ilişkili görünmekle

birlikte, içerik açısından beklenilen ölçüde bilgi vermediği anlaşılmaktadır. Şehri konu alan eserler dışında çok sayıda monografik ve genel yayınların olduğu dikkati çekmektedir. Bu yayınlar içerisinde özellikle İ.H. Konyalı'nın tüm karışıklığına rağmen **Konya Tarihi** isimli eseri; Konya konusundaki en önemli yayın olma niteliğini daha uzun yıllar koruyacağa benzemektedir. Akyurt'un **Konya Kılavuzu** isimli çalışması da Konya açısından oldukça değerli bilgiler içermekte olup; ne yazık ki henüz basılmamıştır. A. Erdoğan ile M. Önder'in çeşitli yayınları da Konya için önemli eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şehre ilişkin monografik ve genel eserlerin çokluğuna rağmen, bir kısmının bilinenleri tekrarladığı ve yayın olarak herhangi bir katkı getirmediği görülmektedir. Konya ile ilgili yayınlar söz konusu olduğunda, çalışmalarımız sırasında dikkatimizi çeken bir nokta Müstevfi'den itibaren (öl. 1350) Konya İç ve Dış Kalesi hakkında verilen bilgilerin karışıklığına rağmen İ.H. Konyalı dışında hiçbir araştırmacının bu konuya işaret etmemiş olmasıdır.

Konya hakkında belki çok önemli bilgiler içermeseler de, gravürler yardımıyla şehre ilişkin çeşitli veriler sunan **Seyahatnameler,** Konya şehri söz konusu olduğunda bizim için vazgeçilmez olan **Kitabeler** (79), **Vakfiyeler** (9), dönemin **Tarih Kitapları** (İbni Bibî, Aksarayî, Anonim) ve diğer **Edebî Eserlerin** (Sipehsalar, Arifler in Menkıbeleri, Fîhî Mafîh, Mesnevi, Divan-ı Kebir) şehrin fiziki yapısından gündelik yaşamına, sanatçılardan banilere geniş bir çerçeve içerisinde değerlendirilmiş kaynaklardır. Bunun yanısıra, geç devir kaynakları olmalarına karşın şehrin Selçuklu dönemi fiziki yapısı hakkında döneme ait mevcut verilerle birleştirildiğinde çok önemli bilgiler sunan **Şeriye Sicilleri** ve **Salnamelerin** değerlendirilmesiyle ortaya konan Selçuklu başkentine yönelik bir çalışmanın bugüne kadar yapılmamış olması, tüm eksikliklerine karşın bizim çalışmamızı bu aşamaya getirebilmemizin en önemli nedenlerinden biri olmuştur.

Bir dönemin toplumsal ve fiziksel yapısını şehir ölçeğinde ortaya çıkarmak oldukça geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir. Böyle bir konu titiz bir alan çalışması ile yayın ve belgelerin taranmasını gerektirmektedir.

Konunun farklı bir yaklaşımla ele alınması bilinen kaynakların yeniden değerlendirilmesine neden olmuş, birinci el kaynakların tercümeleri bazı bilgilerin gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Kaynak verilerinin toplanması esnasında tarih kaynaklarına, arşiv belgelerine, seyahatnamelere, monografik çalışmalara ve şehre yönelik genel yayınlara başvurulmuştur.

Bu çalışmalar sırasında Ankara ve Konya'da bulunan genel ve ihtisas kütüphaneleri ile Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Konya Mevlana Müzesi Şeriye Sicilleri Arşivlerinden yararlanılmıştır.

Genelde şehir ve Konya şehri ile ilgili yazılı malzemelerin kısmen toplanmasından sonra alan çalışmalarına başlanmıştır. 1990 yılından itibaren başlayan bu çalışmalar sırasında şehrin fiziksel yapısının incelenmesi gerektiğinden değişik tarihlerde Konya'ya gidilerek yapılar incelenmiş, bizim için şehir ölçeğinde yararlı olabileceğini düşündüğümüz fotoğrafların çekimleri gerçekleştirilmiş, haritalar üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışmalarda İller Bankasından temin edilen şehrin 1:5000 ölçekli haritaları kullanılmıştır. Haritalar üzerinde sokak ve caddeler kontrol edilerek gerekli düzeltmeler yapılmış, Selçuklu dönemine ait olduğunu belirlediğimiz yapılar işlenmiştir. Daha sonra mevcut yapıların yanısıra mevcut olmayan yapıların konumları vakfiyeler, şeriye sicilleri ve kaynaklarda verilen bilgilerden hareketle belirlenerek harita üzerine işlenmiştir.

Ayrıca, Konya'daki müzeler taranarak konumuz itibarıyla bizi ilgilendiren eserler tespit edilmiştir. Bir kısmı yayınlanmış olmakla birlikte, Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde bulunan kitabeler incelenmiş ve fotoğrafları

çekilmiştir. Çinili Eserler Müzesi'ndeki günümüzde mevcut olan ve olmayan yapılara ait çini eserlerin tespit edilmesi; Konya'daki çini malzeme kullanılan eserleri belirlememizi sağlamıştır. Arkeoloji Müzesi'nde mevcut Roma ve Bizans dönemi eserleri şehrin sözü edilen dönemlerini belirlemede kullanılmıştır.

Tez çalışmamız levhalar dışında on bölümden oluşmaktadır. İlk olarak verilen levhalar Listesi ve Önsözü **I. Giriş** bölümümüz izlemektedir. Konya şehri ile ilgili önemli **Kaynak ve Yayınların** ele alındığı II. Bölüm eserlerin yoğunluğu dikkate alınarak seçmeci bir anlayışla belirli başlıklar altında toplanmıştır. Şehirdeki yapılara yönelik maddi verilerin başında gelen kitabeler, şehrin fiziki ve sosyal yapısını ortaya çıkarmaya yönelik olarak çok önemli bilgiler içeren vakfiyeler, temliknameler ve tahrir defterleri gibi dönemin resmi belgeleri niteliğindeki kaynaklar, dönemin müelliflerinin olaylara doğrudan veya dolaylı olarak tanık olmaları nedeniyle çok değerli eserler olan tarih kaynakları dışında coğrafi eserler; edebi eserler ve menakıbnamelerin şehre yönelik olarak verdikleri bilgiler genel kapsamlarıyla tanıtılmıştır. Buna ek olarak, dönem sonrası kaynaklar olmalarına karşın şehre yönelik önemli bilgiler içermeleri nedeniyle salnameler ve şeriye sicilleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca özellikle Konya şehri, şehirdeki Selçuklu dönemi yapıları ve dönemin toplumsal yaşamı hakkında bilgi veren yayınlar da bu bölüm kapsamında ele alınmıştır.

III. Bölümde M.Ö. 2000 yıllarından itibaren iskan görmüş olan Konya'nın tarihsel süreci içinde taşıdığı **Adlar** dönemleriyle birlikte verilmiştir. Şehrin **Topografik Özellikleri** ise IV. Bölümde açıklanmıştır.

Konya'nın tarihi çok eskilere giden bir yerleşim yeri olduğu dikkate alınarak, ilk defa iskan gördüğünü düşündüğümüz Frig döneminden Bizans dönemi sonuna kadarki kültürel tarihi; dönemlerin önemli siyasal olayları ve yapı çeşitliliğide dikkate alınarak; elimizdeki sınırlı veriler çerçevesinde ayrıntılı olarak **V. Tarihçe** bölümümüzün ilk başlığını oluşturan **Anadolu Selçukluları Öncesi Dönem'de** incelenmeye çalışılmıştır. Tarihçenin bu bölümünden

ayrıntılı tutulmasının en önemli nedenlerinden biri, şehrin bazı fiziksel özelliklerini Selçuklu öncesi dönemde kazanmış ve Selçuklu döneminde de sürdürmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihçe bölümünün ikinci alt başlığını **Anadolu Selçukluları Dönemi Tarihçesi** oluşturmaktadır. Şehir dokusunun saptanmasında özellikle tarihi kaynakların çok önemli bilgiler içerdiği düşüncesinden hareketle ayrıntılı bir tarih araştırmasına gidilmiştir. Bu bağlamda, Selçuklu devletinin kuruluşundan (1075) yıkılmasına (1318) kadarki süreç içinde Selçukluların siyasal tarihi, özellikle Konya'nın başkent olmasından sonra (1097) sultanların şehrin gelişimine bani olarak katkıları, yaptırdıkları eser çeşitliliği, yapılarda çalışan mütevelli ve sanatçılarla birlikte kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Ayrıca, dönemin sanatsal etkinliklerine sultanlar dışında önemli katkıları bulunan devlet adamlarından din adamlarına ve tacirlere kadar bani konumunda olan kişiler ile yaptırdıkları eserleri bu eserlerin yapılmasına katkısı bulunan sanatçılar birlikte ele alınmıştır. Siyasal tarihten çok kültürel tarih niteliğindeki bu bölümde; dönemin sanat faaiyetlerine yönelik tüm verilerin ayrıntılı bir değerlendirmesine gidilmiştir.

Tezimizin ana çerçevesini oluşturan VI. Bölüm **Konya Şehri Fiziksel Dokusunun** değerlendirilmesine ayrılmıştır. Daha önce Tarihçe bölümü dolayısıyla da belirttiğimiz gibi, Konya'nın Selçuklu dönemi şehir dokusunu ayrıntılı bir biçimde irdeleyebilmek için öncelikle şehrin Selçuklu öncesi dokusunun tüm fiziksel özellikleri (yolları, kapıları, meydanları, mahalleler) üzerinde durulmuştur.

Konya'nın Selçuklu dönemi öncesinin Konya şehrinin gelişimine katkısına ek olarak Selçukluların bu gelişime katkılarının neler olduğunun ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmesini oluşturan ikinci alt başlığımız şehrin tüm fiziksel ve toplumsal özellikleri dikkate alınarak kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Uzun süre Selçukluların başkenti olan şehrin (221 yıl) çok canlı bir toplumsal ve kültürel yaşantısı olduğu düşünülerek, buna ışık tutan tüm boyutları üzerinde

ayrı başlıklar halinde durulmuştur. Öncelikle şehri biçimleyen ve kısmen şimdiki dönemlerin izlerini de taşıyan İç-Dış Kale, kapılar ve bununla ilintili olarak şehir içi ve şehir dışı ulaşım şebekesi, mahalleler, meydanlar gibi fiziksel ögeler tüm boyutları ile irdelendikten sonra diğer fiziksel özellikler dönemin toplumsal hayatı ile bir bütünlük içinde ele alınmaya çalışılmıştır. Öncelikle dönemin dini, iktisadi ve eğitim hayatı, bunların maddi göstergeleri olan yapılar ile birlikte, bani ve sanatçıların katkıları da dikkate alınarak değerlendirilmiş, bunu izleyen başlıklarda ise şehrin imarıyla ilgili sivil yapıları değerlendirdiğimiz bölümlere yer verilmiştir.

Bir şehirdeki yapısal faaliyetlerde patron olarak banilerin ve uygulayıcı olarak sanatçıların çok önemli bir yeri olduğunu, dönemin sanat felsefesinin yansımalarını yapılarla birlikte bu kişilerin kendilerinde de aramamız gerektiği düşünülerek; tezimizin VII. Bölümü bu konuya ayrılmıştır. Üç alt başlık halinde ele alınan bu bölümde, **Anadolu Selçukluları Döneminde Mimari Çevrenin Yaratıcıları Olarak Baniler ve Sanatçılar** üzerinde durulmuştur. Sanatçıların ne tür bir **Örgütlenme** içinde çalıştıkları, sarayla ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Konya şehri açısından bizi doğrudan ilgilendiren üçüncü alt başlıkta ise **Konya'da** I. Mesud döneminden (1116-1155), II. Mesud dönemi (1302-10) sonlarına kadar etkinlik göstermiş **Bani, Yapım Yöneticisi ve Sanatçılar** ayrıntılı bir biçimde dönemin kültür ortamı içinde ele alınmaya ve şehrin gelişimine katkıları irdelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, başkent Konya'da saraya bağlı örgütlü bir sanat atölyesinin bulunup bulunmadığı, araştırmacıların görüşleri de dikkate alınarak bu bölümde tartışılmıştır.

VIII. Sonuç bölümünde ise Konya'nın Selçuklu dönemindeki gelişimi ortaya konularak bu konuda ulaştığımız yeni görüşler belirtilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız boyunca kullanılan yayınlar **Kaynakça** bölümünde alfabetik olarak verilmiştir.

Tezimizin son bölümünü oluşturan **Ekler**; üç alt başlık halinde sunulmuştur. I. Bölümde şehrin gelişimine, konumundan banilerine; yapımına, sanatçısına kadar katkısı bulunduğunu düşündüğümüz yapılar **Katalog** başlığı altında "Mevcut ve Mevcut Olmayan Yapılar" olmak üzere iki gruba ayrılmış ve her grup kendi içerisinde kronolojik olarak "Tek Yapılar ve Yapı Toplulukları" şeklinde ele alınarak genel özellikleri ile tanıtılmaya çalışılmıştır. Katologda yapı topluluklarına ait yapılar tanıtılmadan önce bugünkü durumları üzerinde durulmuş, "Yapı Tanıtımı" başlığı altında mevcut yapılar tanıtılmış, mevcut olmayan ve hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan yapılar tanıtıma dahil edilmemiştir. Katolog bölümünde yapıların tarihlendirilmesine ilişkin tartışmalara konunun hacmi nedeni ile ayrıntılı olarak girilmemiş, kitabesi, vakfiyesi veya yapım tarihine ilişkin herhangi bir belge bulunmayan yapılara mimari özellikleri veya bani hayatından hareketle bizim için en uygun görülen tarih verilmiştir. İplikçi Cami, İç Kara Arslan Mescidi ve Şekerfuruş mescitlerinin ölçüleri Prof. Dr. Aynur Durukan, Alâeddin Caminin ölçüsü ise Canan Parla'dan alınmış olup yapı tanıtımında kullanılan diğer ölçüler tarafımızdan alınmıştır. Her grubun başında, o gruba giren yapıların listesi katolog, levha, kitabe ve vakfiye numaraları ile birlikte yer almıştır. Katalog bölümüne; şehir dokusuna yönelik bir tezde yer verilmesinin en önemli nedeni, şehir gelişimi içinde fiziksel birçok özelliğin ortaya çıkmasına neden olan ve dolayısıyla toplumsal yapının vazgeçilmez ögeleri olarak ele alınması gereken yapıların fiziksel özelliklerinin yanısıra; dönemin sanat anlayışına katkısı da dikkate alınarak, genel çerçevede konumundan süslemesine kadar tüm yönleriyle kısa da olsa ele alınmasının yararlı olacağı düşünülerek yapılmıştır.

Ekler bölümünün ikinci alt başlığını ise metin, transkripsiyon ve çevirileri ile birlikte **Kitabeler** oluşturmaktadır. Kitabeler ait oldukları yapı ile birlikte ve kendi içinde kronolojiktir. Yapılar dizini ise ilgili yapının en erken tarihli kitabesine göredir. Kitabeler bugün orijinal yerlerinde iseler yerleri tanımlanmış, müzede olanların envanter numaraları verilmiş, kitabe metinleri ile birlikte

alındığı kaynak veya yayın belirtilmiş, transkripsiyon ve çeviri kitabe metnine sadık kalınarak yapılmıştır.

Ekler bölümünün üçüncü kısmını sultanların dönemlerine göre yapıların konumu, tarihi, banisi, sanatçısı, yapı hakkında bilgi veren, kaynaklar ile bugünkü durumlarını gösterir **Tablolar** oluşturmuştur.

Bu bölümden sonra **Levhalar** yer almaktadır. Levhalara, şehir dokusunu mevcut olan ve olmayan, **Selçuklu Öncesi** ve **Selçuklu Dönemi** yapılarıyla birlikte gösteren farklı dönem ve yapıların değişik lejantlarla belirtildiği Konya Şehri haritası ile başlanmıştır. Önce şehre yönelik fotoğraflar kullanılmış, yapılardan çok sınırlı fotoğraf konmasına özen gösterilmiş, özellikle bizim için en önemli maddi verilerden olan kitabelerin fotoğraflarına yer verilmiş, seçim yapılırken yapının toplumsal ve sanatsal özellikleriyle ilişkili olanlar tercih edilmiştir.

II. KONYA ŞEHRİ İLE İLGİLİ KAYNAK VE YAYINLAR

II. 1. KİTABELER

Şehrin fiziki yapısını ve sanat ortamını belirlemede oldukça önemli bir yer tutan kitabeler 19. yüzyıl sonlarından itibaren tespit edilmeye başlanmıştır.

Cl. Huart, **Epipraphie Arabe d'Asie Mineure** adlı 1895'de Paris'te basılan eserinde Konya kitabelerine de bir bölüm ayırmıştır. Sadece kitabe ile sınırlı kalınmayıp baniler ve sultanlar hakkında da ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Konya'da görev yapmış olan Alman Konsolosu Löytved ise **Konia, Inschrifter der seldschukischer Bauten** isimli 1907 tarihli Selçuklu dönemi Konya kitabelerine ayrılmış olan eserinde, Selçuklu ve Beylikler devrini kapsayan kısa bir tarihçeden sonra Mevlânâ Celâleddîn Rûmi ve çevresindeki insanları dönemin tarihi olayları ile bağlantılı olarak ele almış, Mesnevi'den örnekler vermiştir.

Kitabelerin bulunduğu bölüm kronolojik bir sıra takip edilerek Alâeddin Camii'nin minber kitabesi ile başlamış, kitabelerin orijinal metinleri ve Almanca çevirileri verilmiştir. Burada verilen kitabelerden birkaçı II. Kılıç Arslan Türbesi, Cemaleddin İshak Mescidi, Beşarebey, Şekerfuruş mescitleri ile Sırçalı Medrese'ye aittir.

Selçuklu döneminin ardından Karamanoğulları dönemi kitabeleri de aynı yöntemle yer almıştır. Daha sonra Selçuklu ve Karamanoğulları dönemi mescit, türbe, medrese, hamam ve kütüphanelerinin listesi verilmiştir.

Konya'ya ait son derece güzel fotoğraflarla zenginleştirilmiş olan kitabın son bölümü ise kufi yazıya ayrılmıştır.

E. Combe, J. Sauvaget, G. Wiet'in **Repertoire chronologique d'epigraphie Arabe**, (Caire, IX: 1937, X: 1939, XI: 1941-42, XII: 1943, XIII: 1944, XIV: 1954) adlı eseri 1937 yılına kadar yayınlanmış bütün kitabelerin toplu olarak yer aldığı bir kitaptır. Tezimizin kitabeler bölümü için daha çok bu eserden yararlanılmıştır.

II. 2. RESMİ VESİKALAR

II.2.1. VAKFİYELER

Konya şehrinin fizikî ve sosyal yapısını ortaya çıkarmaya yönelik olan bu çalışma çerçevesinde en önemli kaynaklarımızın başında şehrin tarihi topografyası, fizikî gelişimi, iktisadî hayatı, ticarî faaliyetleri, kurumları ve bu kurumların işleyişi hakkında bilgi veren vakfiyeler gelmektedir. Aslında çok daha fazla oldukları Osmanlı dönemine ait tahrir defterlerinden anlaşılan vakfiyelerden ancak pek azının orijinal nüshası günümüze ulaşabilmiştir.

En önemlileri Selçuklu döneminde Konya'da inşa edilen yapılara ait orijinal vakfiye suretleri olmakla birlikte, Konya dışında düzenlenmiş, ya da Selçuklu dönemi sonrasına ait vakfiyelerde de şehrin fizikî yapısına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Altunaba Vakfiyesi (Recep 598/Mart-Nisan 1202)

Bu döneme ait en erken tarihli vakfiye Recep 598/Mart-Nisan 1202 tarihli AV.'dir. II. Kılıç Arslan zamanında (1155-1192) dönemin Sipehsalarlarından Şemseddin Altunaba tarafından yaptırılan Medreseye ait olup II. Rükneddin Süleymanşah zamanında düzenlenen (Erdoğan 1937: 371) bu vakfiye ile ilgili ilk yayın A. Erdoğan tarafından yapılmıştır (Erdoğan 1937: 370-375). Daha sonra O. Turan'ın Arapça tam metni ile birlikte yayınladığı vakfiye (Turan 1947: 197-221) İ. H. Konyalı tarafından da orijinal metni olmaksızın, vakfiyedeki bilgiler değerlendirilerek bilim alemine sunulmuştur (Konyalı 1964: 830-841).

Sadece Konya ile sınırlı olmayıp Selçuklu dönemi bakımından da değerli bilgiler ihtiva eden bu vakfiye de şehrin fizikî yapısının belirlenmesine katkıda bulunacak önemli bilgiler vardır. İç Kale'de bulunan ve Altunaba Vakfiyesi dışında hiçbir dönem kaynağında rastlamadığımız yapı isimleri, İç Kale'nin niteliğini ortaya koymak ve yapım faaliyetlerinin kaynaklar aracılığı ile tespit edebildiğimiz başlangıcını, açığa çıkarmak bakımından büyük bir önem taşır. Vakfiyede bulunan çarşı ve pazar isimleri ile konumları şehirdeki ticaretin niteliğini, ticaret dokusunun geliştiği bölgeleri dolayısıyla gelişmesinin hangi yönde olduğunu göstererek, şehirdeki çarşı ve pazarların özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca, mahalle ve yapı isimleri ile banilerinden o dönemde Konya'da mevcut sanayi kollarının ortaya çıkartılmasında yararlanılmıştır.

Vakfiye bir yandan şehirdeki ticaret dokusunu niteliğini ve biçimlenişini ortaya koyarken, öte yandan ticaret dokusu ile cami-mescit ilişkisini açığa çıkartmaktadır. Ticaret dokusu içinde bulunduğu tespit edilen mescitlerin banileri de yapı-bani ilişkisini ve tacirlerin şehrin gelişimindeki rolünü belirlemek bakımından enteresandır.

Bu vakfiyeye dayanılarak İç Kale'de bir cami (Eski Cami -Kat. no: 31-), bir mescit (Hacı İsa Mescidi -Kat. no: 78-) ve bir mahalle (Hoteni/Tahtî), dış kısmında ise üç mescit (Konyalı Kuyumcu Hoca Yusuf, Tebrizli Tacir Hoca Abdülcebbar, Bakırcı Yusuf bin süleyman -Kat. no: 80,81,79-) Altunaba Medresesi dışında bir medrese (Medrese-i Sultan-i -Kat. no: 73-), dört çarşı (Eski -Kat no: 71-, Yeni -Kat no: 76-, Allame -Kat no: 84- ve Demirciler), dört han (Altunaba, Debbağlar, Demre Hatun, Bedreddin Yalman -Kat. no: 74,75,82,83-), iki imalâthane (Sabunhane ve Çömlekçiler -Kat no: 86,87-) ve pek çok ev, dükkan ve işkolu ile iki mahalle (Meydanî ve Bakırcı Yusuf) tespit edilebilmektedir.

Vakfiye şehrin fiziki yapısına ilişkin olarak kullanabileceğimiz bilgiler dışında medresinin işleyişi medrese görevlileri, öğrenciler ve hocalar arasındaki kademelenme, öğrenci sayısı, yiyecek ihtiyacının karşılanması, medreseye kitap temini, öğrenci ve hocalarda aranan mezhep şartları, yani medrese kurumunun işleyişi ile ilgili bilgiler içermektedir. Ayrıca yoksul ölülerin gömülmesi ve İslamlaştırma faaliyetleri hakkında da Selçuklu dönemi çerçevesinde ele alınabilecek çok önemli bilgiler mevcuttur (Turan 1947: 197, 235).

Devlet Hatun Vakfiyesi (610-621/1213-1224)

Konya şehrinin fiziki gelişimini izlemek bakımından büyük önem taşıyan, Selçuklu döneminin erken safhasına ait iki vakfiye, Devlet Hatun'un hanı ve mescidi için düzenlenmiştir. İlki 610/1213, ikincisi 621/1224 tarihli olan bu vakfiyeler Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden Ankara'daki Genel Müdürlüğe getirilen ilki 3 numaralı defterin 436; ikincisi 2 numaralı defterin 230. sayfalarındadır. Bu vakfiyelerden özellikle ikincisi AV.ile birlikte izleme imkanına kavuştuğumuz ticari dokunun gelişimini ve şehrin içine yayılımını göstermek bakımından oldukça önemlidir. Bu vakfiyeler İ.H. Konyalı tarafından yayımlanmıştır (Konyalı 1964: 382-383).

Han ve mescit (Kit. no: 15, Kat. no: 35) için vakfedilen çiftlik, köy ve araziler dışında, ilk vakfiyede, dükkanlar, saray olarak da adlandırılan bir ev (Kat no: 89), bir cami (Kat. no: 88) ile Ahi Murad'ın evi belirlenirken; ikinci vakfiyede bir cami (Şerafeddin -Kat no: 168-), bir mescit (Debbağlar/Sırçalı -Kat. no: 9-), iki çarşı (Argaççılar, Uzun Çarşı - Kat. no: 93, 94-) ve sözü edilen yapıların içinde veya yakınında bulunan altı dükkan tespit edilebilmektedir. Vakfiye 1224 tarihinden evvel şehrin çarşı kesiminde -daha sonra SAV.'nde de Cami-i Şerif olarak adlandırılacak olan- inşa edilen bir cami ile Osmanlı dönemi şeriye sicil kayıtlarına dayanılarak bu cami civarında olduğu belirlenen Uzunçarşı'nın varlığını ortaya koyması, şehrin bu kesiminde İplikçi Cami ve çevresinde yer alan çarşı muhitine ek olarak daha 1224'lerde -belki daha önce- bu muhitin hemen karşısında cami-çarşı bileşimi gösteren ikinci bir merkeze işaret etmesi bakımından şehrin ticari dokusuna ilişkin çok önemli veriler içermektedir. Bugüne kadar gözden kaçmış olan bu vakfiyelerden ikincisi, kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan, bu nedenle mimarî özellikleri ve çini süslemesine dayanılarak 13. yüzyılın ilk yarısından sonlarına kadar çeşitli tarihlere yerleştirilen Sırçalı Mescit'in Debbağlar Çarşısı (Kat. no: 77) içinde olduğunun belirlenmesi, Debbağlar Çarşısı esnafı tarafından kullanıldığı anlaşılan mescide bağlı olarak mescit-çarşı bileşimini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Kemaleddin Oğulbey Vakfiyesi (646/1248-49)

646/1248-49 tarihli KOV. VGM. Arş.'nde 601 numaralı defterin 193. sayfasında 254 sıra numarasında kayıtlıdır. Bu vakfiye İ.H. Konyalı tarfından yayınlanmıştır (Konyalı 1964: 922-923). Hızır İlyas Bey zaviyesi (Kat. no: 176) için Kemaleddin Oğulbey tarafından çok gelirli bir vakıf tesis edilmiştir. Vakfiyeden hareketle günümüze ulaşmayan pekçok yapının ismini ve konumunu belirlemek mümkündür. Bunlardan bir kısmı vakfedilen yapılar

iken, diğerleri mevkuf mülklerle hudut olan mülklerdir. Bu vakfiyede Dış Kale surlarının kapılarından birinin ismi (Ertaş), bir cami (Ebul Fazl -Kat. no: 101-), iki mescit (Hoca Hasan, Karagu -Kat. no: 175,102-), bir han (Hoca Hasan-ı Sultanî), bir hamam (Ağa -Kat no: 105-), bir hanikah (Kat. no: 103), bir medrese (Gömeç Hatun -Kat. no: 52-), bir darüşşifa (Kat. no: 72) ve adı belirlenemeyen bir hamam (Kat. no: 104), şehir içindeki bir bahçe, dönemin üst düzey görevlilerine ait evlerin konumları, diğer evler ve dükkanların varlığı öğrenilmiştir.

Özellikle çarşı içindeki yapıların belirlenmesi 1202'lerde AV. dolayısıyla haberdar olduğumuz çarşının 1248'lerde gelişmeye devam ettiğini göstermektedir. Buradaki mescitlere ek olarak aynı kesime iki yeni mescit inşa edildiğinin belirlenmesi ise çarşı kesimindeki gelişiminin boyutunu ortaya koymak bakımından çok anlamlıdır.

Bu vakfiye 13. yüzyılın ikinci yarısından 14. yüzyılın başlarına kadar uzanan bir zaman dilimi içinde ele alınan Gömeç Hatun'a ait yapıların (Kat. no: 52) 1248'lerde mevcut olduklarını ortaya koymaktadır (Konyalı 1964: 922-23).

Celâleddin Karatay'ın (Safer 646/Temmuz 1248) Mescit ve Zaviye Vakfiyesi

Konya'nın fizikî yapısının belirlenmesi konusunda enteresan bilgiler içeren bu vakfiye de bugüne kadar üzerinde durulmamış bir nokta dikkat çekmektedir ki, bu da mescit ve zaviyenin hudutlarından birinin hendek olarak belirlenmesidir. Şehri kuşatan Dış Kale surlarına yaklaşık 3 km. mesafede bulunan bu yapıların hududunda bulunduğu belirtilen hendeğin Haçlı kaynaklarında sözü edilen Meram civarındaki surlarla ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür (Kat.no: 43). Bu vakfiyede üç çarşı (Garipler, Ayakkabıcılar, Kasaplar -Kat no: 106,107,108-), bir kapı (Kasaphane), bir mevki

(İhtiyar Hamamı -Kat no: 173-) ve bir fırın ile bu mülklerin civarında bulunan dükkanlar geçmektedir. Ayrıca mescit ve zaviyenin imarına ve ve sözü edilen yapılarda yaşayanların ihtiyaçlarının giderilmesine ilişkin bilgiler mevcuttur (Turan 1948: 154-158).

Celâleddin Karatay'ın (651/1253-54) Medrese Vakfiyesi

VGM. Arş.'nde 577 numaralı defterin 28. sayfasında, 21. sırada kayıtlıdır. Bu vakfiyenin 652/1254, 600/1261-62 tarihli vakfiye zeylleri, aynı arşivde 577 numaralı defterin 33. sayfasında, 22. sırada ve 577 numaralı defterin 341. sayfasında 23. sırada kayıtlıdır. Vakfiye ve zeylleri O. Turan tarafından yayınlanmıştır.

Emir Celâleddin Karatay'ın Konya'daki medresesi için tescil ettirdiği vakfiyesi, özellikle şehrin Karatay Medresesi (Kit. no: 20, Kat no: 18) civarındaki fiziki yapısını ortaya çıkarmak bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Bu kesimdeki yollar ve bu yolların nitelikleri hakkında bilgi edinilen vakfiyede, yine aynı yerde bulunan ticaret dokusuna ilişkin veriler mevcuttur. Sözü edilen belgeden Dış Kale kapılarından biri (Çaşnigir), bir mezarlık (Kamereddin), bir pazar (Buğday Pazarı -Kat. no: 113-), bir han (Buğday Pazarındaki Han -Kat. no: 112-) ve bu çevredeki dükkanlar ile İç Kale'nin Medrese yönündeki kapısının ismi (Sultan Kapısı) öğrenilmektedir.

Vakfiye de şehre yönelik veriler dışında medresenin teşkilatı, işleyişi, talebelerin ve hocaların nitelikleri ve ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda çok değerli bilgiler mevcuttur. Ayrıca vakfedilen yapıların tamirinin kayda bağlandığı anlaşılmaktadır (Turan 1948: 17-170).

Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Konya İmaret Vakfiyesi (679/1281).

Orijinali mevcut olmayan vakfiye 663/1264 yılı başlarında düzenlenmiş, 664/1265 ve 679/1280 yıllarında ilaveler yapılarak 679/1280-81 yılında her üçü tek vakfiyede toplanmıştır. Vakfiye S. Bayram- A. H. Karabacak tarafından yayınlanmıştır (Bayram-Karabacak 1981: 31-61).

Vakfiyede medrese, mescit ve minare olarak ele alınan Sahip Ata Darülhadisine (Kat. no: 47) banisi tarafından vakfedilen mülkler belirlenirken, şehrin fiziki yapısına yönelik önemli bilgiler verilmiştir.

Vakfiyede İç Kale hendeği dışında biri medrese civarında olmak üzere üç pazar (Eski, Yeni Pazar/çarşı ve Odun Pazarı -Kat no: 71,76,140-), iki çarşı (Külahçılar, Cami Çarşısı -Kat. no: 85,139-), iki cami (Kara Arslan, Kemahlı Şerefü'd-Din -Kat. no: 37, 168-), üç mahalle (Aksaray Kapısı, Marendi, Attar Armağan Şah) ve bir hanın (Ermen Han -Kat no: 141-) varlığı ve kısmen konumları ortaya çıkmaktadır (Bayram-Karabacak 1981: 31-61).

Bu vakfiyeden edinilen bilgiler arasında; İç Kale'nin çevresinin bir hendekle kuşatılmış olduğu, İç Kale etrafında bulunan bir yolun "Sultan yolu" olarak adlandırıldığı da vardır. Selçuklu dönemi Konya evlerine ilişkin yegane bilgi bu vakfiyede bulunurken, medreseye vakfedilen dükkan ve evler, ikamet mahalleleri ile ticarî dokuyu belirlememizi, mülklerin sınırları verilirken adı geçen mülk sahipleri muhtemelen bir mahallenin yerini saptamamızı sağlamıştır. Şehirde Havuzlu bir yolun bulunduğuda yine bu vakfiye dolayısıyla öğrenilmektedir (Bayram-Karabacak 1981: 38-40).

Keykavus Kızı Fatma Hatun Vakfiyesi (700/1300-1301).

VGM. Arş.'nde 596 numaralı defterin 151. sayfasında 134. sırada kayıtlıdır. bu vakfiyede mescit ve türbeye (Kit. no: 37, Kat. no: 64) vakfedilen

köyler dışında şehrin fiziki yapısı içinde yer tutan bir bağ ile Şarabhane (Kat. no: 165) ismi ve anılan evin adları ve konumları bulunmaktadır.

Selçuklu dönemine ait olmakla birlikte Konya dışında düzenlenmiş iki vakfiye de şehrin fiziki yapısını belirlemeye katkıda bulunacak bilgiler içermektedir.

I. İzzeddin Keykavus'un Sivas Şifahane Vakfiyesi (615/1218-1219)

VGM. Arş.'nde 584 numaralı defterin 288. sayfasında, 138. sırada kayıtlıdır. Bu vakfiyeden Konya'daki buzluk (Kat. no: 5,6) ve konumu hakkında bilgi edinilmektedir.

Nureddin Caca Bey Vakfiyesi (670/1271-72)

Kırşehir Emiri Nureddin Caca Bey'in sözü edilen şehirdeki medresesi için düzenlenen vakfiye A. Temir tarafından yayınlanmıştır (Temir 1959).

Medrese için vakfedilen mevkufun sınırları belirtilirken iki kapı (Tabakçılar ve Larende), bir mezarlık (Ermeni Mezarlığı), bir han (Ermen Han -Kat. no: 122-) ve Larende Kapısı dışında Sultana, ait hamamın (Kat. no: 54) isimleri geçmektedir (Temir 1959: 35, 98, 114, 116 vd.).

Ayrıca VGM. Arş.'nde bulunan 827/1423 tarihli **Ömer Bey İbni Hasan Bey Durgut Bey Vakfiyesi** (VGM. Arş.'nde 601 numaralı defterin 189. sayfasında, 248. sırada kayıtlı); 828/1424-25 tarihli **Mehmed ve Ömer İbni elhac Ali Efendilerin Vakfiyesi** (VGM. Arş.'nde 601 numaralı defterin 186. sayfasında 245. sırada kayıtlı); 737/1434-1435 tarihli **Hoca Ali'nin Vakfiyeleri** dönemimize yakın olmaları ve fiziki yapıyı belirlemeye katkısı olacak bilgiler içermeleri nedeniyle önemlidir.

II. 2.2. İzzeddin Keykavus'a ait bir Temlikname (Safer 656/1258)

O. Turan tarafından yayınlanan II. İzzeddin Keykavus'a ait bir temlikname Amasya'nın bir köyüne ait olmakla birlikte Konya'da kaleme alınması ve şahitlerin Konyalı olması bakımından önemli bilgiler içermektedir. Bu temlikname günümüze ulaşmayan bir mescit (Nimazeddin Pervane -Kat. no: 117-), bir medrese (Sadeddin Hargâtraş -Kat. no: 118-), mahkeme binası (Kat. no: 119), üç mahalle (Bezre, Abdülkerim, Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş) ile çeşitli meslek gruplarının varlığını ortaya çıkarmaktadır (Turan 1950-55: 157-176).

II. 2.3. O Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar

Selçuklu dönemine ait kaynaklar içinde önemli bir yer tutan münşeat mecmualarından "Takârir ul-manasıb/Devlet Makamlarına Tayinler" adlı eseri yayınlamıştır. Bunlar arasında bulunan tercümanlık, hastane ve saray tabiplikleri, türbe ve zaviye şeyhliklerine tayin kararnameleri, bu müesseselerin işleyişini ortaya koymak bakımından çok önemli belgelerdir. Bu belgelerden çoğu 1243'den sonraki döneme ait olup, 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl başlarında düzenlenmişlerdir (Turan 1988: IX-XV).

Bu menşurlar içinde doğrudan Konya'yı ilgilendirenler, Konya Kalesine Kütüval tayini (33-34). İhtisap mensuru (35-37). Kadılık menşurları (41-49) hatiplik mensurları (50-57) yanısıra, Resmi Mektuplar ve Ahidnameler içerisinde IV. Kılıç Arslan'ın ağabeyi II. İzzeddin Keykavus'a yazdığı "Konya'nın kurtuluşuna" ilişkin mektup (68-70) gibi doğrudan Konyayla ilgili bilgiler bulduğumuz mektuplardır.

Yine bu kitapta yayınlanan "Al-Tarassul ve Ravzat ul-kuttâb" adlı inşa mecmuasında toplanan mektuplar Konya'daki olaylar ve kişiler hakkında aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Bunlar arasında Cimri Hadisesi'nin anlatıldığı

bir mektup (150-151) da yer almaktadır. Bu belgeler genel olarak kurumların işleyişine yönelik olarak kullanılmakla birlikte, bazıları -Konya Kalesine Kütüval tayini gibi- şehrin fiziki yapısını belirlememize yardımcı olmuşlardır.

II.2.4. Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi

F. N. uzluk tarafından Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki deftere göre hazırlanan, 881/1476 yılında Fatih devrinde yapılan tahrirlerin mevcut olmayan yapılarını konumlarını belirlemek amacıyla yer yer kullanılmıştır (Uzluk 1958: 9-24, 27-32).

II.3. TARİH KAYNAKLARI

İbni Bibi'nin **Anadolu Selçukî Tarihi** ismiyle M. N. Gençosman tarafından dilimize kazandırılan Houtsma'nın 1902 yılında yayınladığı **"Tevârih-i Ali Selçuk"**un çevirisidir. Selçuklu devletinin yapısı, siyasî, sosyal ve kültürel tarihi konusunda yararlandığımız en önemli eserlerden biridir. Şehrin fizikî yapısına ilişkin veriler içermesinde en önemlisi, Konya Dış Kale surlarının yeniden yapımına ilişkin olanlardır. Bu bölüm bir yandan Kale ve şehrin fiziki özellikleri konusunda bilgi verirken, diğer yandan mimari çevrenin yaratılması, inşa faaliyetlerinin belirli bir program çerçevesinde, bir proje dahilinde gerçekleştirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Eserden bani-sanatçı ilişkisine ilişkin ipuçları çıkarmak da mümkündür.

Eserden Dış Kale surları kapılarından üçünün adı (Puli Ahmet, At Pazarı, Çaşnigir) tespit edilebilmektedir. Ayrıca Dış Kale surlarının etrafının hendekle çevrili olduğu, bu hendekler üzerinde açılır-kapanır asma köprüler bulunduğu gibi bilgiler Kale'nin canlandırılışı ile ilgili olarak kullanılmıştır. Bu eser emir ve beylere ait saraylar ve konakların, İç Kale'de bulunan saray manzumesine ait yapıların belirlenmesinde en büyük yardımcımız olmuştur.

Eserde Gevale Kalesi ile Selçuklu sultanları türbesine ilişkin bilgiler de mevcuttur (İbni Bibi 1941: 42-99-100, 292-293, 295).

Aksaraylı Kerimüddin Mahmud'un 1243 yılına kadar uzanan **Müsamerat al-ahbar** adlı Farsça tarihinin O. N. Gençosman ve F.N. Uzluk tarafından dilimize çevrilen **Selçuki Devletleri Tarihi** isimli eseri, dönemin tarihini aydınlatmak bakımından önemli bilgiler içerdiği gibi şehrin fiziki yapısına ilişkin veriler de ihtiva etmektedir. Çok kısa değinmeler halinde olan bu bilgiler arasında İç Kale'nin kapılarından biri, çarşılar, pazarlar, Konya Şifa Yurdu ve Gavela Kalesi ile ilgili olanlar vardır.

Kim tarafından yazıldığı bilinmediği için **Anonim Selçukname** olarak adlandırılan ve F. N. Uzluk tarafından Türkçeye çevrilen **Histoire des Seldjoukides d'Asie Mineure - Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi** isimli Selçukname, şehrin tarihine ilişkin önemli bilgiler içermesinin yanısıra, Dış Kale'nin inşasıyla ilgili olarak verdiği bilgilerle de değer kazanmaktadır (Anonim 1952: 22-23, 29).

Yazıcızade Ali'nin, İbni Bibi ve Ravrendi'nin Farsça vekayinamelerine birtakım eklemeler yaparak hazırladığı **Tevarih-i Ali Selçuk** isimli eserinde, Konya Kalesi'nin yapımına ilişkin olarak verilen bilgiler mimarî faaliyetlerin aşamaları ve organizasyonu açısından büyük bir önem taşımaktadır (Yazızade Ali 1902: 253-258). İç Kale'de bulunan Saray önündeki meydan da Yazıcızade Ali'nin verileri ile belirlenebilmektedir.

II. 4. COĞRAFÎ ESERLER

12. ve 13. yüzyıllara ait İslam coğrafyacılarının eserlerinde Konya'dan da söz edilmektedir. Ancak bunlar içerisinde en önemlisi Hamdullah Müstevfi'nin

Nüzhetü'l-Kulüb adlı eseridir. Kazvini genel olarak şehirden söz ettikten sonra Kale'nin biçimsel özelliklerine ilişkin bilgiler vermiştir. Konya Kalesi'ne ilişkin ilk tasviri yapmış olması nedeniyle büyük önem taşıyan bu eser arkasından gelen coğrafyacılar ve tarihçiler tarafından aynen tekrarlanmıştır (Müstevfî 1915: 97-98).

Osmanlı döneminin ünlü coğrafya kitabı Katip Çelebi'nin Cihannüma'sında Hamdullah Kazvini'nin verdiği bilgiler tekrar edilmiştir (Katip Çelebi 1145: 615-616).

II. 5. EDEBÎ ESERLER

Dönemin duyuşlarını, düşüncelerini dile getiren, dolayısıyla kültür hayatının aydınlatılması açısından çok değerli bilgiler veren eserlerdir.

Mevlânâ Celâleddîn Rumî'nin eserleri olan Mesnevî ve Divan-ı Kebîr mimarlık ve mühendislik gibi çeşitli iş kollarının Selçuklular döneminde yüklendikleri anlam ile bunların ayrımını yapmak, dolayısıyla Selçuklu dönemi Anadolusu'ndaki yapım faaliyetlerinde üstlendikleri görevi belirlemek, ayrıca dönemin terzilik, bezzazlık gibi zanaatları ve iş kollarını ortaya çıkarmada kullanılmıştır.

Farsça'dan Meliha Ülker Anbarcıoğlu tarafından Türkçeye çevrilen Fîhi Mâfîh, Mevlânâ Celâleddîn Rumî'nin meclislerdeki konuşmalarının kaleme alınmasıyla oluşturulmuştur. Dönemin dinî, felsefî ve ahlakî temayülleri ile birlikte şehir hayatını değerlendirmek bakımından mescit, cami ayrımı, herhangi bir yapı inşa ettirmenin gayesi gibi satıraralarında bulunan açıklamalar Selçuklu dönemindeki çeşitli eylemlerin o dönemde yaşayan birkişi

tarafından yorumlanması bakımından hayli aydınlatıcıdır (Mevlânâ, Fihî Mafîh 1990:)

Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçeye çevrilen **Mevlânâ'nın Mektupları**, Konya Mevlânâ Müzesi 79. numarada kayıtlı olan Makalât'ın tercümesidir. II. İzzeddin Keykavuş Sahip Ata Fahreddin Ali, Kadı İzzeddin Muinüddin Süleyman Pervane gibi devlet ricalinden veya ilmî gayesi olan kişilere yazılan bu mektuplar Mevlânâ'nın yaşadığı dönemi çeşitli açılardan aydınlatmaktadır. Yazılan mektuplar dönemin siyasî ortamını, şehir halkını oluşturan çeşitli topluluklar arasındaki ilişkileri, çekişmeleri, dinî ortamı, fizikî yapıya yönelik olarak bugün mevcut olmayan yapıların tespitini ve bazan konumlarını, çeşitli iş kollarını, yapı türlerine yüklenen anlamları vermesi açısından oldukça değerli bilgiler ihtiva etmektedir (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 79-80, LII; 102-103, LXVII; 115-116, LXXV; 188-189, CXXVI vd.).

II. 6. MENAKIBNAMELER

Dönem kaynağı olarak büyük önem ve değer taşıyan menakıbnamelerden Vilayetname'de Konya'daki Pirebi Tekkesi'nin kuruluşuna ilişkin bir kayda rastlanmaktadır.

Konya için asıl önemli Menakıbnameler **Sipehsalar** ve özellikle Eflâki'nin **Menakıb-ul Arîfini**'dir.

Mevlânâ ve Etrafındakiler adıyla dilimize çevrilen Feridûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr'ın Risalesi 1312 yılından sonra kaleme alınmıştır. Çevirisi, Sa'id Nefisi'nin baskısı ile Konya'da bulunan bir nüshanın karşılaştırılması sonucu Tahsin Yazıcı tarafından yapılmıştır (Sipehsalar 1877: 7-8). Üç bölümden meydana gelen risalenin özellikle "Hüdavendigar'ın Arkadaşlarının Anılması"na

ayrılmış olan son bölümünde şehrin fizikî yapısına ilişkin veriler bulunmaktadır (Sipehsâlâr 1977: 93-97, 113, 124 vd.).

Bunlar arasında Sultanlara ait saraylar, Tiz pazarı ve bu pazarda yapılan alış-veriş, Şeyh Sadreddin Hanikâhı, Celâleddin Feridun'un bahçesi, Meyhane mahallesi, Pirinç Furuşan hanına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Konya sokaklarının Selçuklu günlerinde kaldırımlı olduğu da Sipehsâlâr'dan öğrenilmektedir.

Ahmet Eflâki tarafından ilk olarak "Menâkıb'ul-Arîfin ve meratıbu'l-kaşiffîn" adı ile kaleme alınan **Ârîflerin Menkıbeleri**'nin yazımı, Ulu Arif Çelebi'nin emriyle 718/1318 de başlamış 754/1353 yılında bitirilmiştir. Mevlevi kaynaklarından derlenerek hazırlanan ve Mevlânâ'nın babası Sultan'ul-Ulema Baba Veled'in Anadolu'ya gelişi ile başlayıp, 14. yüzyılla ilk çeyreğini de içine alan yüzelli yıllık bir süreyi kapsar. Bu süre zarfında bizim için asıl önemli olan, Baha Veled'in Konya'ya gelişi ile 14. yüzyılın hemen başında Selçuklu devletinin fiilen ortadan kalktığı dönemdir. Eflakî'de şehrin fiziksel yapısını belirlemede kullanılabilecek yapı ad ve konumlarının yanısıra baniler, sanatçılar, zanatçılar, dönemin sanat ortamı, gündelik yaşam tasvirleri içine sıkışmış çeşitli etkinlikler, siyasî, dinî, sosyal, kültürel hayat, eğitim-öğretim ve insan ilişkileri hakkında dolaylı olarak fiziki yapıyı yansıtacak pek çok bilgi mevcut olup, dönemin fizikî ve kültürel yapısını aydınlatmak adına kullandığımız en önemli kaynaklardan biridir.

Eflaki'de, şehrin fiziksel yapısına ilişkin olarak bulduğumuz bilgiler arasında şehrin kapılarına (Halkabegüş, At Pazarı Meydanı, Aksaray, Sultan, Çeşnigir, Larende), mezarlıklarına (Baha Veled'in Türbesi'nin içinde yer aldığı Mezarlık, Meydan Mezarlığı), mahallelerine (Yahudî Mahallesi), bağlar ve bahçelerine, çeşitli yapılara (Sultan Sarayı, Pembe Furuşan Medresesi, Meram Mescidi) ait pek çok bilgi bulunmaktadır. Eflakî'de Kale'nin inşası ve Baha

Veled'in Kale ile ilgili olarak söylediği bir beyitten de söz edilmekle birlikte, tarih konusunda bir karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Alâeddin Camii'nden Kale'nin "Cuma Mescidi" olarak söz edilmektedir.

Bugün mevcut olmayan yapıların konumlarını da bu eserden hareketle belirlemek mümkündür. Sultan Kapısı'nın hendek civarında olduğu, Baha Veled'in Türbesi'ni içine alacak şekilde bir mezarlığın varlığı bu eserden öğrenilenler arasındadır (Eflâkî 1986, I: 14, 45, 83, 123, 230, 248-249, 282, 299, 411, 614).

II. 7. SEYAHATNAMELER

Konya ve çevresi erken tarihlerden itibaren pek çok seyyahın ilgisini çekmiştir. Konya'yı ziyaret eden seyyahlar şehrin fizikî ve kültürel yapısını aydınlatan bilgilerin yanısıra enterasan konulara da değinmişlerdir.

Selçuklu dönemi Konyası hakkında bilgi bulduğumuz en erken tarihli seyahatname[1] **El-Herevî'ye** ait olup İç Kale'deki yapılardan söz etmesi açısından önemlidir (Saundel- Thomine 1957: 59).

733/1332-33 yıllarında Anadolu'ya gelen **İbni Batuta** (1304-1377) şehrin fizikî yapısı hakkında oldukça önemli bilgiler aktarmış, zaviyeler, zaviyelerde verilen eğitim, mevlânâ ve Mevlevilik hakkında enterasan tespitlerde bulunmuş ve böylelikle dönemin dinî, kültürel ve sosyal hayatına ilişkin bilgiler vermiştir (İbni Batuta: 130-131).

---

[1] Herevi'nin seyahatine 1192 yılına kadar devam ettiği belirtilmektedir ki bu durumda Konya'ya da II. Kılıç Arsalan döneminde gelmiş olmalıdır (Soundel-Thamine 1957: XVII).

1060/1650 yıllarında Konya'ya gelen **Evliya Çelebi** Konya Kalesi'nin kuruluşuna ilişkin bilgiler vermiştir. Kale'nin kuruluşunu Yunanlılar dönemine bağlayan seyyah Konya'nın Selçuklular tarafından ele geçirilişini anlattıktan sonra Kale'nin onarımları, kapıları ve burada inşa edilen saray hakkında bilgi verir. Konya'yı mükemmel ve büyük bir şehir olarak tasvir eden Evliya Çelebi Konya'nın camileri, sarayları, hamamları, Bedesteni üstünde durur. Şehrin farklı özelliklerine de değinen seyyah eğlence yerleri arasında, şehrin çevresinde bulunan bağ ve bahçelerin bolluğundan söz etmiş, Meram'ı büyük bir övgüyle anlatmıştır. Konya'nın içinde ve dışında olan Büyük evliyalar başlığı altında özellikle Baba Veled ve Mevlânâ ile Sadreddin Konevi hakkında bilgi vermiştir (Evliya Çelebi 1314: 18-22).

1705 yılında Konya'ya gelen **Lucas** surları tasvir ettikten sonra devşirme malzeme kullanımını anlatır ve şehir dokusuna yönelik bazı bilgiler verir. İç Kale'de bulunan Ermeni ve Rum kilisesi hakkında kısa olmakla birlikte en ayrıntılı bilgiye bu seyahatnamede rastlanmaktadır (Lucas 1712: 191).

1835'de Konya'ya gelen Alman Mareşal von **Moltke**, özellikle Dış Kale surları ve burada kullanılan devşirme malzeme hakkında bilgi vermiştir (Moltke1835-39: 336).

1839 yılında yayınlanan **Laborde**'un (1807-1869) eseri şehir surlarının gravürlerini vermesi açısından çok önemlidir. Surlara ait yöresel malzemenin azlığı dikkate alındığında (Texier'in İç Kale surlarına ve surlar üzerinde bulunan Herkül heykeline ait gravürleri dışında) bu gravürlerin değeri daha da artmaktadır (Laborde 1839a: 116-122).

1837'de Konya'ya gelen **Hamilton** şehrin topoğrafyası hakkında bilgi vermiş, dönemin fiziksel yapısına ilişkin notlar düşmüştür. İç Kale, Dış Kale surları ve kapıları ile Zindakale'yi tasvir eden Hamilten şehirdeki diğer

yapılardan da sözetmiş. Gille, Boğazköy ve Sarayköy'de bulunan Kaya kiliseleri hakkında bilgi vermiş, Gevale Kalesini tasvir etmiştir (Hamilton 1842: 186, 207-209).

Küçük Asya'yı coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi açısından inceleyen **Texier**, Konya'nın önce coğrafyası üzerinde durmuş, daha sona şehir ismi ile ilgili efsaneleri anlatmıştır. Seyyah Konya'nın erken Hıristiyanlık dönemlerinde önemli bir şehir olduğunu, Likaanya'nın başlıca 14 şehrinin Konya piskoposluğuna bağlandığını, ancak Hıristiyan kilisesinin bu şanlı devrinden çok az eser bulunduğunu ifade eder. Dış Kale surlarının en ayrıntılı tasviri Texier tarafından yapılmıştır. İç Kale'yi de anlatan Texier, Ahmedek'in yerini yanlış göstermiştir (Texier 1862: 661-663).

Sarre'nin 1896 yılında yayınlanan **Reise in Kleinasien** isimli eseri şehirdeki yapıları ele almasının yanısıra, yapı kitabelerini vermesiyle de önem kazanmaktadır. Sarre yapıları ele alırken şehrin fiziksel dokusu içinde tuttukları yer üzerinde de durmuş. Konya'nın ziyareti sırasındaki fiziksel yapısını tasvir etmeye çalışmıştır. Verdiği fotoğraflar ise şehrin geçmişine ait önemli görsel malzemeler olarak görünmektedir.

Cl. Huart'ın, **Konia, la ville des Derviches tourneurs: Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure** isimli eser, 1978 yılında Nezih Uzel'in çevirisinde **Mevleviler Beldesi Konya** adı ile Türkçeye kazandırılmıştır. 1897'de Paris'te basılan eserinde, 1891 yılında Bursa, Eskişehir, Afyon üzerinden Konya'ya yapılan bu seyahatin intibaları anlatılmaktadır.

Kitabın Konya ile ilgili bölümlerinde Antik ve Türk devri eserleri tanıtılmış, sık sık şehir tasvirlerine yer verilmiştir. Selçuklu dönemi eserleri tanıtılırken yeri geldikçe kitabeleri üzerinde durulmuştur. Selçuklu dönemine ait Arapça kitabeler Fransızcaya çevrilmek suretiyle verilmiş, bu kitabeler ile ilgili yorumlar

yapılmıştır. Antik döneme ait kitabeler aynen yazılmış, şehrin genel görüntüsü hakkında şehrin fiziki yapısını belirlemede kullandığımız bilgiler verilmiştir (1897: 132-219; 1978: 83-158).

II. 8. ŞERİYE SİCİLLERİ ve SALNAMELER

Şer'i mahkemelerde tarih sırasıyla tutulan kayıtlar olan şeriye sicilleri sosyal, idarî, ekonomik, askerî bakımdan tarihin bilinmeyen yönlerini ve yaşam koşullarını aydınlatabilecek çok önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar dönem olarak konumuzun sınırını aşmakla birlikte mahalle adlarının tespiti, bu adların uğradıkları değişiklikler, varlığından haberdar olduğumuz fakat şehir içinde konumlandıramadığımız yapıların yerlerinin belirlenmesi, yapılarda zaman içinde meydana gelen işlev değişikliklerinin ortaya çıkarılması açısından kullandığımız en mühim kaynaklardan biridir. Bu kaynaklardan yararlanabilmek için Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan 151 Şeriye sicil defterinin M. Önder tarafından konularına göre tasnif edilmesiyle oluşturulmuş 16 ayrı defter taranmış, konumuz açısından bizi ilgilendirenler tespit edilerek, tercüme ettirilmiştir.

Bir yıllık olayları derlemek üzere düzenlenen salnameler geç dönemlerde yayınlanmaya başlamasına karşılık şehre ilişkin sayısal verilerin en doğru olarak bulunabileceği resmi kaynaklardır. Konya'ya ait mevcut salnamelerin hepsi taranmış, bunlardan şehir tarihine, yapılara, yapıların onarımlarına ait bilgiler elde edilmiştir.

II. 9. YAYINLAR

Konya ile ilgili en erken tarihli yayınlardan biri de M. Ferid (Uğur), Mehmed Muhlis, Mümtaz Bahri ve Faik Bey tarafından hazırlanan **Konya ve Rehberi** isimli eserdir. 1339/1920-21'de İstanbul'da yayınlanmıştır.

Şehrin coğrafyası, tarihi, sosyal durumu, iktisadî hayatı gibi pek çok yönü üzerinde duran kitap, **Konya'nın Ahval-i coğrafya ve Teşkilat-ı Arziyesi** isimli iki bölümle başlamaktadır. Konya'nın tarihçesi üç devre ayrılmış ve her devirde sultanların dönemleri ayrı ayrı ele alınarak önemli olaylar üzerinde durulmuştur. "Ahvali- İçtimaiye ve İktisadiye" bölümünde ziraat, hayvanat, sanayi vb., ayrı başlıklar altında incelenmiştir. "Şehri ve Şayan-ı Temaşa mahalleleri ziyaret" bölümünde ise şehrin 1920 yıllarındaki fizikî yapısına ilişkin bilgilerin ardından şehirdeki tarihi eserler tanıtılmıştır. Kitabın bizim açımızdan asıl önemi ise, yapılar tanıtılırken, konumları açısından birbirleriyle yolları, caddeleri ve sokakları ilişkilendirmeleri ve bugün mevcut olmayan yapıların konumlarının belirlenmesi olmuştur (Ferid, Uğur ve diğerleri 1339: 46-94).

Kitabın sonunda verilen fotoğraflar ve harita şehrin kitabın yayınlandığı dönemlerdeki durumunu göstermek bakımından önemli olup, bu harita daha sonra yayınlanan eserlerde de kullanılmıştır. Ancak sözü edilen harita Selçuklu dönemi yapılarını göstermek bakımından çok yetersiz olduğu gibi sadece mevcut olan yapıların harita üzerinde işlenmiş olmasıda bir eksiklik olarak görünmektedir.

Şehir hakkındaki erken tarihli eserlerden bir diğeri de Nazmi Ziya'nın **Konya Vilayeti, Türkiye'nin Sıhhi-İçtimai Coğrafyası** adlı eseridir. Konya merkez kazasının coğrafî konumu verildikten sonra, şehrin iktisadî durumu, sosyal yapısı ve toplumsal yaşamı üzerinde durulmuş, Asar-ı Atika başlığı altında özellikle Selçuklu dönemi eserleri tanıtılmıştır. Şehrin fizikî yapısına

ilişkin çok fazla bilgi bulunmayan eser yayın tarihinin erkenliği ile önem kazanmaktadır (Nazmi Ziya 1922: 31-34).

Şahabettin (Uzluk) tarafından yayınlanan **Konya'nın Selçukiler Zamanı Şehir Mimarisi** isimli eserde genel olarak şehir türleri üzerinde durulmuş, Konya'nın çeşitli dönemleri bu türlerle bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Eserde Selçuklu dönemindeki fiziki yapı üzerinde durulmuş, İç ve Dış Kale ile kapılar, yollar, İç ve Dış kale içerisinde bulunan yapılar anlatılmıştır (Şehabettin 1938: 15-27).

Y. Akyurt'un 1938-39 tarihli **Konya Kılavuzu, Selçukiler, Karamanoğulları ve Osmanlılar Devri** isimli eseri iki ciltten oluşmakta olup, birinci cilt metin ve kitabeleri, ikinci cilt ise plan ve fotoğrafları içermektedir. Henüz basılmamış olan bu eser Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde yazma eserler arasında yer almaktadır. Kitabe, vakfiye ve tahrir defterleri gibi birinci el kaynakların kullanıldığı kitap özellikle pek çok yapının ilk kez çıkarılmış olan -hatta bugün hâlâ çoğu yayınlanmamış- planlarını ihtiva etmesi, bu yapılardaki kitabe metinlerini ve çevirilerini vermesi açısından oldukça önemlidir. Bir an önce yayınlanması, Konya ile ilgili olarak çalışanları zengin bir kaynağa kavuşturacaktır.

F. Soyman ve İ. Tongur tarafından hazırlanan ve 1944 yılında Konya'da yayınlanan **Konya Eski Eserler Kılavuzu**'nda şehrin adı tarihi, devirleri ve çevresindeki önemli eserler üzerinde durulduktan sonra kronolojik veya alfabetik olarak belirli bir sıra takip edilmeksizin, Konya'daki Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı dönemi eserleri tanıtılmıştır. Yapılar, konumları verildikten sonra çok kısa olarak genel hatlarıyla tasvir edilmiş, metin kitabeler ve fotoğraflarla zenginleştirilmiştir.

Çalışmalarımız sırasında İ. H. Konyalı'nın 1944 yılında yazılan, ancak 1966 yılında basılabilen **Konya Tarihi** adlı eseri ana başvuru kaynağımız olmuştur. Eser şehir dokusuna doğrudan girmemesine rağmen, şehir hakkında toplu bilgiler içermesi, dönemine ait kitabeler, özellikle vakfiyeler ve tahrir defterleri üzerinde durulmuş olması nedeniyle çok değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Şehir hakkında bugün pek çok araştırmacının tartışmasız kabul ettiği verileriyle Konya üzerine yayınlanan eserler arasında haklı olarak baş yeri tutmaktadır.

M. Önder, 1971 yılında basılan **Mevlânâ Şehri Konya** isimli çalışmasında şehrin çeşitli yönlerini ele almış, yapılar hakkındaki araştırmalarında şeriye sicil kayıtlarından yararlanmıştır. Kitap bu yönüyle ana başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Önder'in, **Seyahatnamelerde Konya, Konya Çeşme ve Şadırvanları, Konya Camileri** gibi yayınları da çalışmamız boyunca yararlandığımız kaynaklar olmuştur.

Genel olarak Anadolu Selçukluları, özel olarak Konya'nın kültür tarihini belirlemede en büyük kaynağımız O. Turan'ın **Selçuklular Zamanında Türkiye** isimli değerli çalışması olmuştur. Çalışmada yer yer şehrin fiziki yapısına ilişkin olarak kullandığımız değerli bilgiler de mevcuttur.

T. Baykara'nın **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya** isimli eseri, tarih kaynaklarının bir şehir çalışmasında nasıl kullanılacağını göstermesi açısından çok değerli ve yön gösterici olup, çalışmamız süresince baş vurduğumuz ana kaynaklardan biri olmuştur. Eserde birinci el kaynaklardan hareketle şehrin toplumsal yapısı ve yapım etkinlikleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Fizikî görünüm, kurumlar, Konya halkı olarak üç ana başlık altında ele alınan şehir farklı yönleriyle ortaya konulmuştur.

U. Tanyeli'nin **"Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci"** isimli çalışması, Selçuklu dönemi şehirlerini genel anlamda inceleyen tek yayındır. Yalnız vakfiye verileriyle sınırlı kalan Konya şehrinin fizikî yapısını belirleme çabası kabaca bir çerçeve oluşturmakla birlikte, kaynaklar yeterince değerlendirilemediği için eksik kalmıştır (Tanyeli 1987: 53-58).

III. KONYA'NIN TOPOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Konya 37 derece 51 dakika kuzey enlemi, 32 derece 31 dakika doğu boylamında, deniz seviyesinden 1027 m. yükseklikte bulunmaktadır (Darkot 1973: 841). Şehir Orta Anadolu'nun iç kısmını kaplayan ve bozkır olan platformun batı kenarındadır. Üç tarafı adeta çöl görünümünde düzlük bir arazidir. Batı yönünde bağlık ve bahçelik araziler bulunmaktadır (Konya Salnamesi 1332: 330). Batıdaki çatal dağların doğu eteğine yakın düzlük yerde ise mesire yerleri yer almaktadır (Katip Çelebi 1648: 615).

Konya alüvyon tabakalar ile örtülü düz bir sahadır (Çıtakoğlu 1938: 1159-1160). Şehir, Meram çayının büyük birikinti konisi üzerine kurulmuştur. Ovanın batıya doğru meyili 0.3'dür. Yer yer tepelere rastlanır. Doğuda Toros dağlarının kuzeybatı, güneydoğu uzantıları ile Sille suyunun neden olduğu Aslım bataklığı ve güneyden Alakova bataklığı ile sınırlanmıştır. Meram çayı konisinin sonunda düzlük olan asıl Konya Ovası başlar. Şehrin en yüksek yeri Alâeddin Tepesi (1080 m.), en alçak yeri ise Aslım Bataklığı'dır (975 m.) (Konya İl Analitik Etüdleri :16). Batıdan itibaren kademe kademe yükselen arazi, şehrin ortasındaki Alâeddin Tepesi'nde 1080 m.ye ulaşır ancak, Konya'nın büyük bir kısmı 1020-1030 m. yükseklikte yer alır.

Birinci zamandan itibaren bir iç deniz olan Konya ve havalisi iklimin kuraklaşması üzerine yavaş yavaş küçülmeğe ve kurumağa başlamış, bu sırada bataklıklar teşekkül ederek toprak tabakası tuzlaşmıştır (Erenbilge 1941: 3018). Bu alan üçüncü zamanın Pilyesen devrinde geniş ve yaygın bir çöküntü sahası

olup, Toros'ların kıvrışmasıyla birlikte sıradağın iç tarafında oluşmuş bir çöküntü alanıdır (Erenbilge 1941: 3018).

Bu platformun kuzeyinde birbirine paralel iki dağ silsilesi kuzeybatı yönünde yükselir ki, dış tarafta kalanı Batı Kilikya Torosları'nın devamıdır (Philippson- Erenbilge 1941: 33). Her iki silsile doğudaki Konya platformu ile batıdaki Pisidia yaylasının göller bölgesi arasında sınır teşkil eder (Philippson-Erenbilge 1941: 34).

Konya platformunun güneydoğusu Karacadağ ve Karadağ ile iç yayladan ayrılır. Her iki dağ da volkaniktir (Chaput 1936: 92). Toros Dağları'nın kuzeyine bakan yamaçlarının eteğinde çanak şeklinde bir havza teşkil eder ki, dağlardan inen dereler bu havzada sık sık yer değiştirerek geniş bataklıkları ve Akgölü meydana getirirler (Erenbilge 1941: 3019).

Konya platformunun güneybatısı etrafı kapalı özel bir su şebekesi teşkil eder. Bu bölge Palezoik devre ait yüksek, meralık ve tepeleri çok bir dağ kütlesi ile bozkırdan ayrılır (Erenbilge 1941: 3020).

Dere ve çaylar çoğunlukla göllerde ve bataklık, sazlık yerlerde kaybolan kısa boylu akarsulardır. Kaynaklarını ilin çevre dağlarından alan bu akarsular, geniş ovaların farklı yerlerinden denize ulaşmadan kaybolurlar (Konya İl Analetik Etüdleri: 6). Şehrin etrafını dolaşarak çevredeki araziyi sulayan bu akarsulardan en önemlisi Çarşamba çayı olup, Stad suyu adı ile Bozkır dağlarından doğuda kuzeye doğru akar. Kuzey doğuda kendisine katılan dere ve çaylarla büyüyerek Konya ovasına ulaşır (Nazmi 1922: 6). Bu çay bazı yıllarda Karaviran Köyü'nün sularıyla birleşir. Alacadağ eteklerinden çıkan Teke suyu, Merkirazlı dağlarından süzülen Orduyüzü deresiyle "Akpikâr" , buna karışan "Güyeri" ve Köprü sularıyla Karadağdan inen muhtelif dereler Çarşamba suyuna karışırlar. Bir diğer önemli akarsu ise bir çok derelerle büyüyen Meram

çayıdır. Milas dağından çıkan Sille deresi de anılmaya değerdir (Nazmi 1922: 6). Şehirdeki akarsuların önemine karşılık çevrede bataklıklar ve sazlıklar teşkil eden birkaç göl varsa da bunların hiçbirisi göl denilebilecek önemde olmayıp sulamaya da herhangi bir katkıları yoktur. Suyun bolluğu çevredeki arazinin sulanmasını sağladığından buradaki meyve bahçeleri verimli, geniş ve kurak çöl ortasında sanki bir vaha teşkil etmektedir (Koman 1940: 1937)

Konya'nın önemli su kaynaklarından biri de batıda bulunan Beşare kavağı çayıdır. Bu çaya değişik noktalardan Bey ve Mukbil pınarı suları katılır ve Dere ile Meram'da muhtelif kollara ayrılarak bağ ve bahçelerin sulanmasında kullanılmıştır (Baştak 1939: 1571; Konya Salnamesi 1290: 69).

IV. KONYA ŞEHRİNİN ADLARI

Konya Anadolu'daki şehirler içinde kuruluş döneminden itibaren adını koruyanlardan biridir.

Hititler zamanında bu bölgeye "Kuwanna" adı verilmiştir (Baştak 1949: 25). Frigyalılar döneminde ise şehrin adı "Kawania" dır (Wissowa 1914: 900).

Şehrin ismi ile ilgili bazı efsaneler vardır. Geleneğin mitolojik hikayelerle karıştığı en eski zamanlarda Hellenler tarafından Danae'nin kızının ismine izafeten, şehir "Danaya" olarak adlandırılmıştır (Cuinet 1892: 819; Queveda 1902: 54; Şemsettin Sami 1306-17: 3782). Bu geleneğe göre "Danaya" belirli aralıklarla şehirdeki kadın ve genç kızları yiyen bir ejderha tarafından rahatsız edilmekteydi. Bunun için şehre gözyaşı anlamına gelen "Tirinos" lakabı verilmiştir (Cuinet 1892: 819).

Klasik eskiçağ kaynaklarında "İkonion" olarak geçen şehrin adı tasvir anlamına gelen "Eikon=İkon" adına bağlanmaktadır. Şehre bu adın verilmesi farklı efsanelere dayanmaktadır.

Persée efsanesinde rastlanan bilgiye göre, Jupiter ve Danae'nin oğlu olan Persée Agrien, Gorgon denen üç devden fani olan, yani öldürülebilen Medusa'nın başını aramış, nihayet ele geçirerek bu başı kalkanının ortasını süslesin diye Athena'ya vermiştir. Persee Lycaonia (Likaonya)'dan geçerken bilinmeyen bir kasabada durmuş ve Medusa'nın başını iki sütuna takmıştır. Bunun üzerine bu kasaba "Icoania = İkonyum" yani tasvir yada "Timsal" adını almıştır (Mamburi 1943: 8).

Bir başka efsaneye göre ise, Persée ejderhayı öldürerek şehri bu afetten kurtarmış ve halkta bir şükran ifadesi olarak bu iyiliği hatırlamak için şehir kapılarından birinin üzerine bir Medusa başı dikmişlerdir. Bu nedenle şehir resim anlamına gelen "İkonia" adını almıştır (M. Ferid ve diğerleri 1339: 19; Mamburi 1943: 8; Texier 1862: 661).

Şehre İkon adı verilmesine neden olan diğer efsane de Tufan'dan sonra Deukalion ve Pyrrha'nın omuzlarından geriye doğru attıkları taşların insan haline dönüşmesiyle insanların tekrar türemesidir (Can 1970: 17).

Ksenophon'un M.Ö. 401 tarihli Anabasis adlı eserinde Konya'nın adı "İkonion" olarak geçmektedir (Ksenophon 1944: 12). İkonion, eski Yunanlılarca, belki de Frigce olan asıl isminin telâffuzunun değiştirilmesiyle verilmiş bir ad olarak görülmektedir. Araştırmacılar bu konu üzerinde durarak şehrin Frigce olan Kawania adının eski yunancaya "Kaoania" olarak geçtiğini ispata çalışmaktadırlar (Zoroğlu 1984:138).

Strabon (M.Ö. 68-24)'un ünlü Coğrafya kitabında şehrin adı "İkonion Şehri" anlamına gelen "Poliknion" olarak geçmektedir (Strabon 1873: 533). M.S. 28-79 yılları arasında yaşamış olan Romalı yazar Plinius Konya'nın seçkin bir şehir "Urbs celebrrina" olduğunu belirtir (Zoroğlu 1984: 139).

Roma dönemi başlarında İmparator Claudius (M.S.41-54)'un İconium'a kendi adını vermesi ile şehrin adı "Claudiconium" (k ayde/koni con) olmuştur. Neron ve karısı Poppea zamanında (M.S. 54-68) " K aya Ikonı wn [ ] Acth olarak anılan şehir (Usman 1949: 5), M.S. 2.yüzyılda İmparator Hadrianus döneminde Roma kolonisi olmuş, para ve kitabelerde "Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconensium" adı ile geçmiştir (Usman 1949: 3). Şehrin koloni oluşundan sonra basılan sikkelerde Antoninus Pius devrinde (M.S.138-161) "Col Ico"; Gordianus devrinde (M.S.238-242) "Iconıes Ladpia Col[sr] , Iconı en Sicolo" ve Gallenius döneminde (M.S.260-268) "Iconie ncolo, Iconıensıum Col" adları ile anılmıştır (Usman 1949: 4-6).

Bizans kaynaklarında şehrin adı Konion "Toxovlov" olarak geçmektedir (Darkot 1973: 842). Şehrin geç Bizans dönemindeki adı "İkonium" dur (Baykara 1985: 15).

Muhtelif Haçlı kaynaklarında şehir "Yconium", "Conıum"," Stancana", "Cunin", İtalyan sahilnamelerinde ise "Conıa" , "Cogne" adları ile geçmektedir (Darkot 1973: 842).

Şehir Süryani yazar Malalas tarafından "Amandia" olarak anılmıştır (Wissowa 1914: 990).

Arap kaynaklarında ise Kuniya olarak geçmiştir (Zoroğlu 1984: 139; Darkot 1973: 842).

Selçuklular döneminden itibaren Türkler "İkonium" adını daha ilk dönemlerden itibaren "Konya " olarak kullanmışlardır (Baykara 1985: 15)[1].

---

[1] Bkz. İbn Bibi 1941: 31; Anonim 1952: 38

V. TARİHÇE

V.I. ANADOLU SELÇUKLULARI ÖNCESİ DÖNEMDE KONYA

Anadolu yerleşme tarihi içinde önemli bir konuma sahip olan Konya ve çevresi çok eski bir iskân sahasıdır.Çevresinde bulunan Aşıklıhöyük M.Ö.7000-6800; Can Hasan M.Ö.6500; Çatalhöyük M.Ö.6700-5700 yıllarına tarihlenir. Cem Sultan Bahçesi olarak da adlandırılan şehrin güneyindeki Karahöyük ise Taş ve Bakır (M.Ö.3500-3000) çağlarına kadar çıkmaktadır (Arık 1983: 206).

Şehrin ilk kurulduğu yer olarak kabul edilen Alâeddin Tepesi'nin Neolitik dönem sonları ile Kalkolotik dönem başlarında meydana geldiği, tarihinin M.Ö.2400 ile 2000 yılları arasına uzandığı öne sürülmektedir (Baştak 1945: 1). 1941 yılında tepede yapılan kazılar da bu görüşü desteklemiş, tepenin M.Ö.2000 yıllarından başlayan Orta Anadolu'nun tarihi iskân stratigrafisine uygun bir şekilde sıralı iskân edilerek bugünkü yüksekliğinde geniş bir höyük olduğunu ortaya koymuştur (Akok 1972: 60; 1975: 218). Konya çevresi İç Anadolu'nun büyük bir kısmı gibi uzun zaman Hititlerin (M.Ö. 2000-700) hakimiyeti altında kaldıktan sonra Frigyalılar (M.Ö.1000-700) tarafından alınmıştır (Darkot 1973: 842). Nitekim tepede yapılan kazıda Frig, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı çağı yerleşmelerini kanıtlayan bulgular ele geçmiştir (Akok 1975: 223).

Frig döneminde kurulan ve geniş bir saha üzerine yayılan şehrin (Texier 1862: 616; Arık 1983: 206) bu çağa ait yapı kalıntıları, tepenin batıdaki kazı alanında ortaya çıkarılmıştır. Bunlar çamur harçlı çok düzenli bir örgü gösteren taş temel duvarlar ve üst kısmında kerpiç örgülü parçalardır (Akok 1975: 222).

M.Ö.VIII-VII. yüzyıllarda Konya önemli bir Frig şehridir. Şehir Frigyalılardan sonra Lidyalıların eline geçmiş, bir müddet Lidya hakimiyetinde kaldıktan sonra M.Ö.VI.yüzyılın ortalarından itibaren Persler tarafından istila edilmiş ve bu imparatorluğa bağlı bir satraplık olmuştur (Soyman-Tongur 1944: 2; Darkot 1973: 842). Lidya satrapı ve II.Darius'un oğlu olan Kurus'un isyanı sırasında onbinler ile birlikte Anadolu'dan geçerek Fırat'a doğru ilerleyen Ksenophon[1] burayı Frigya bölgesinin son şehri olarak gösterir (Ksenophon 1944: 12).

Büyük İskender'in M.Ö.384 yılında Perslerin elinden aldığı Konya, M.Ö.323'te İskender'in ölümü üzerine Selevkoslara ve daha sonra Bergama Krallarının eline geçmiş, III.Attalos'un ölümünden sonra ise (M.Ö.133) civarı ile birlikte Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır (Darkot 1973: 842; Soyman-Tongur 1944: 3).

Tarihi kaynaklarda Konya'nın şehir olarak Yunanlılar tarafından kurulmuş olduğu iddiasına da rastlanmaktadır. XVI. yüzyıla ait bir elyazmasında büyük bir şehir olan Konya'nın kuruluşunun eski olduğu belirtilerek, "Yunanlılar tarafından kurulduğu rivayet olunur" denilmektedir (Konyalı 1964:19). Şehrin Lycaonia'ya gelen bir Yunan kolonisi tarafından kurulmuş olduğunu belirten Cuinet, o zaman bölgenin başşehri olduğunu belirtir (1892: 819). Şemseddin Sami Bey de Kamusül-Alam'da Konya'nın Yunan muhacirleri tarafından "Danaya" ismi ile inşa edilerek Lycaonia bölgesinin merkezi olduğunu ifade eder (V, 1306-17: 3782). Konya'nın İskender tarafından kurulduğu da rivayetler arasındadır (İbn-i Batuta: 130; Evliya Çelebi 1314: 19).

Şehrin Yunanlılar döneminde yuvarlak planlı olduğu ve bu planı Alâeddin tepesini çevreleyen kaleden aldığı, önemli yapıların bu nokta üzerinde bulunduğu, muhtelif yerlerde şehir kapılarının açıldığı öne sürülmektedir (Şehabettin 1935: 16). Şehir tam bir daire planı göstererek Kale içerisinde

---

[1] "Ilgın (Tyriaeion)'dan sonra... Üç gün yürüyüşle yirmi parasang yol alarak İkonion'a vardı. Burası Phrygia'nın son şehri idi". (Ksenophon 1944:12).

toplanmış, yollar daire merkezinden çevresine doğru yayılmıştır (Şehabettin 1935: 16).

Redford'un Konya'nın kuruluşuna ilişkin olarak sözünü ettiği bir rivayete göre "Ptoleme imparator oldu. Yunanlılar birçok tılsım yaptılar. Yunanlılar geometri ve astronomi bilgilerine dayanarak Konya, Larende, Tarsus, Silifke, Misis ve Antalya'yı inşa ettiler" (Redford 1993: 155). Ancak şehrin Yunanlılar tarafından kurulduğu veya Hellenistik döneme ait olduğu iddiasının arkeolojik kazılara değil, eski rivayetlere dayandığı, aksine kazıların şehrin tarihini Friglerle başlatmanın doğru olduğunu ortaya koyduğu dikkati çekmektedir.

M.Ö. 165 tarihlerinde Galatya bölgesine ilhak edilmiş olan Iconium (Konya), Lycaonia bölgesinin siyasi manâda bir merkezi idi (Ramsay 1940: 1732). M.Ö.40 tarihlerinde Amyntas tarafından kurulan Galatya krallığının muhtemelen merkezidir (Usman 1949: 3). M.Ö. 63 - M.S. 24 yılları arasında yaşamış Eskiçağ'ın ünlü coğrafyacısı Strabon, burayı verimli bir memleket içinde küçük, fakat oldukça kalabalık bir şehir olarak tasvir eder (1873: 533). M.Ö. 25 yılında Romalıların "Provincia Galatia"sına dahil olmuştur. Şehir Tiberius (M.S.14-37) zamanında Polemon'un mülkü olmuş, eski Iconium'un şeref ünvanları kale duvarlarına kazılmıştır (Texier 1862: 616). İmparator Claudius (M.S.41-54) şehre kendi adını vererek şehrin "Claidiconium" olarak anılmasına neden olmuştur (Usman 1949:9).

M.S. 23-79 yılları arasında yaşamış olan Romalı yazar Pilinus, Konya'nın seçkin bir şehir olduğunu belirterek "Urban Celeberrima Iconium" olarak adlandırır (Ainsworth 1842: 65). Çiçeron M.S.51'de Prokonsül olarak burada kalmış, hatta bir de şarkı (parat) bestelemiştir (Baedeker 1914: 289).

2. yüzyılda M.S. 130'da Hadrianus (M.S.117-138), şehri bir Roma kolonisi mertebesine yükseltmiştir (Hartmann 1928: 100). Bu tarihten itibaren koloninin ismi paralar ve kitabeler üzerine "Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconensium"

olarak geçmiştir (Ramsay 1940: 1732; Usman 1949: 3). Şehir Roma döneminde önemli askeri noktalardan biri olarak dikkati çekmektedir (Sarre 1896: 36).

Bu dönemde şehrin dikdörtgen planlı olduğu, şehirde enine ve boyuna gelişen yollar oluşturulduğu öne sürülmektedir (Şehabettin 1935: 16). Nitekim İç Kale'de dört ana yönde aranması gereken kapılar ve bunlara bağlanan yollar Dış Kale surlarının kapılarına kadar uzanmakta olup şehirlerarası yollarla bağlanmakta ve Roma dönemi özelliği göstermektedir. Fakat Roma döneminden günümüze ulaşan herhangi bir yapı kalıntısı veya yazılı belge mevcut değildir. Bununla beraber 21 m. yüksekliğinde 350-450 m. genişliğinde daireye yakın bir höyük olan Alâeddin Tepesinin -kutsal yerlerin sürekliliği gözönüne alındığında- Roma çağında da önemli yapıların yer aldığı bir Akropol olması mümkün görünmektedir (Moltke 1839: 336). Alâeddin Tepesi'nin güneyinde bulunan ve 1712 yılından itibaren haberdar olduğumuz Rum Kilisesi'nin (Lucas 1712: 19) yıkıntıları arasında tepenin güneydoğusunda temel kazılarında çıkarılan Roma dönemine ait sunak taşları, tepenin bu kısımlarında çeşitli tapınakların yer aldığını akla getirmektedir. İç kalenin batısında İhsaniye mahallesinde bulunan sunak taşı da buradaki tapınağa işaret edebilir (Kon.Ark.Müz.Env.no:187-17.1). 1949 yılında mezartaşı ustalarından elde edilen mermer kitabede Marcus Antonius'un (M.Ö.83-30) Zeus adına üç bölümlü kutsal bir tapınak yaptırdığı[1] yazılı olmakla birlikte, bu tapınağın şehir içindeki konumu bilinmemektedir (Kon.Ark.Müz.Env.no:887). Roma dönemi şehrinin belirlenmesi açısından önemli bir veri olan bu kitabeden hareketle tapınağın Roma döneminde bir Akropol olan İç Kale'de bulunduğunu düşünmek mümkündür[2]. Nitekim Moltke'de şehrin ortasında belki eskiden Akropolis olan tepe üzerinde

---

[1]Kitabe metni şöyledir: "Kurtarıcı Zeus'a emekli asker M.(Marcus) Antonius, sunağı,porticus'u aşçının bulunduğu yeri kendi paraları ile yaptırmıştır" (Onat 1949:18).

[2]Alâeddin Tepesi'nde 1941 yılında yapılan kazıda batıdaki kazı alanında ortaya çıkan Roma çağı mimarî parçaları geniş ölçüde taş temelli depo ve işyeri bölümlerinin kalıntılarıdır (Akok 1975:221).

"Hıristiyan Roma" döneminden bir tapınak olması gerektiğini, tapınağın yerini kiliseye,kilisenin ise camiye bıraktığını söyler(1891:336).

Ayrıca Arkeoloji Müzesi envanterleri tarandığında, Konya'nın Roma dönemindeki fiziki yapısına ilişkin başka ipuçları da bulunabilmektedir. İnce Minareli Medrese civarında bulunan tiyatro biletleri[1] Alâeddin Tepesi'nin hemen batısındaki bu kesimde veya böyük üzerinde bir tiyatronun bulunabileceğini ilk anda akla getirmese de höyük,bir tiyatronun kurulması için uygun görülmemektedir (Kon.Ark.Müz.Env.no:1984,27.1-3). Biletin taşınabilir bir eşya olduğu düşünüldüğünde tiyatroyu şehrin geniş ve boş bir alana sahip bir başka yerinde aramak da mümkündür. Şehirde bulunan amfitiyatro'nun 354 yılında önemini kaybetmiş olduğu belirtilmektedir (Belke-Restle 1984:185).

Bu dönemde bir Roma koloni şehri olduğu bilinen Iconium'un (Ramsay 1960:419-420) ticaret dokusu kesin olarak belirlenememekle birlikte bugünkü çarşı kesiminin Roma dönemi kent planlama anlayışını yansıtması ve bu bölgenin anılan dönemde güneybatı-kuzeydoğu istikametinde Konya üzerinden Aksaray'a oradan da Kayseri ve Sivas'a giden yollara (Hild 1977:40) açılması şehrin bu kesiminde mevcut Roma dönemi ticaret dokusunun sürekliliğini koruduğunu düşündürtmektedir (Tanyeli 1987:28; Görür 1991:170).

1949 yılından beri Konya'nın çeşitli mahallelerinde farklı amaçlarla yapılan kazılarda (temel kazısı, su yolları, kanalizasyon) pek çok lahit ortaya çıkarılmıştır.Yüzeyden 3-6 m. arasında değişen derinliklerde ele geçen bu lahitler Roma dönemi Nekropolü konusunda bir fikir vermektedir. M.S.II. yüzyılın ilk çeyreği ile M.S.III. yüzyılın son çeyreği arasına tarihlenen lahitler Nekropol alanının II.yüzyıl başlarından III.yüzyılın sonlarına kadar kullanılmış

---

[1]Bilet çapı 1.1X0.8 cm.,kalınlığı 0.4 cm. olan elips şeklinde pişmiş topraktan yapılmıştır.Üzeri siyah boya ile astarlı olup bir yüzü düz, diğer yüzü ise stilize -muhtemelen- Athena başı sağa dönük olarak işlenmiştir.Sol elinde uzun asası, sağ elinde ne olduğu tam olarak belirlenemeyen bir hayvan tutar şekilde betimlenmiştir. Kenarları düzgün olmayan biçimde basit ve yüzeysel olarak işlenmiştir (Kon. Ark. Müz. Env.no:1984.27.1).

olduğunu göstermektedir (Ermişler 1991:8). 1982 yılında Ankara caddesi, Musalla Mezarlığı doğusunda, Ankara-Afyon-Konya yol kavşağının 200 m.güneyinde caddenin ortasında 3 m. derinlikte üç lahit ile moloz taşlarla örtülü tonozlu mezar odaları ve basit mezarlar bulunmuştur (Ermişler 1991:9).

Mezar buluntuları ve lahitlere göre Nekropol alanının konumu Alâeddin Tepesi'nin kuzeybatı, batı ve güneybatı eteklerinden başlayarak Musalla Mezarlığı'nın kuzeydoğu köşesinde Ankara-Afyon-Konya yol kavşağı ile güneybatı uç noktası Yeni Meram caddesi üzerindeki Askerî Hastahanenin güneybatı köşesi arasında kalan ve tepeyi kuşatan geniş bir yay şeklindedir (Ermişler 1991:9).

Lahitlerin bulunduğu güneybatı yönünde Kalenderhane, Nalçacı caddesinin güneyinde, yeni Defterdarlık Sarayının bulunduğu Nişantaşı, bu mahallenin batısındaki İhsaniye ve doğusunda ki Beyhekim mahalleleri ile Musalla Mezarlığının doğusundaki Meram caddesi de bu yay içinde kalmaktadır (Ermişler 1991: 9).

Roma döneminde şehrin bir dış duvarla çevrili olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle beraber önemine, yayılma alanına ve daha sonraki verilere dayanılarak Selçuklu döneminde yenilenen dış surların daha erken devirlere ait olması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim bu surların geç Roma veya Erken Bizans surları ile ilişkili görüldüğü belirtilmiştir (Belke-Restle 1984: 177).

Iconium Erken Hıristiyanlık döneminde de önemli bir şehir olmuştur. Hıristiyanlığı Kapodokya'ya yaymak üzere yola çıkan Aziz Paulos'un yanında bulunan Barnabas ile birlikte Konya'ya uğraması ve burada Yahudi Sinagogunda halka vaazlar vermesi (Hamilton 1842: 210, Texier 1862: 616; Cuinet 1892: 820; Sarre 1896: 36) Kilise tarihi açısından önemli bir olay olarak değerlendirilmiştir (Lloyd 1852: 527). Şehirde bir Hıristiyan cemaati bulan Aziz Paulos şehri M.S. 43, 47 ve 53 yıllarında olmak üzere üç kez ziyaret etmiştir.

Konya'da Hıristiyanlığın ilk yıllarında Aziz Paulos ile Azize Thekla arasında yaşanmış bir olayın hikayesi de Aya Thekla efsanesi olarak günümüze ulaşmıştır (Eyice 1962: 1; Quevedo 1902: 54). Havari Paulos'un misyonerliği ile birlikte Hıristiyan olmaya başlayan bu çevre kısa bir müddet sonra Konya'ya önemli miktarda Hıristiyan çekmiş ve buradaki Hıristiyan cemaat hızla çoğalmıştır. Şehirde Hıristiyanlığın ilk yıllarında bir Havra bulunduğu anlaşılmaktadır. Aya Thekla efsanesi ise Thekla'nın yakılmak üzere götürüldüğü bir arenanın varlığını ortaya koymaktadır (Lloyd 1952: 258). Arena olarak anılan bu yapının tiyatro binası olması muhtemeldir. S. Eyice'nin belirttiği gibi Konya'da hıristiyanlığı yaymakla görevlendirilen Thekla için burada kendi devrinde bir kilise yapılmış olmalıdır (Eyice 1962: 18).

Şehirde 3. yüzyıl başlarından itibaren psikoposların varlığı tespit edilebilmektedir (Belke-Restle 1984: 177). Bu dönemde dini açıdan önemli bir şehir olan Konya'da M.S. 230 yılında bir sinod toplanmıştır (Texier 1862: 616; Belke - Restle 1984: 176).

Şehir 260 yılında Sasaniler tarafından fethedilmiştir. Ammianus Marcellius'un ifadesi ile 372'ye kadar Pisidya eyaletine dahil edilen Iconium (Ramsey 1840: 1732), 4 yüzyılda Diokletian döneminde Pisidya eyaletinin ikinci önemli kenti olmuştur.

354'de Konya'daki amfitiyatroda İsauriyalı kölenin korkunç bir şekilde idam edilmesi Isaurialıların isyanına yol açmıştır (Belke - Restle 1984: 177).

Iconium 370/72 dolaylarında Lykaonya'nın dini ve politiki merkezi yani metropolis olmuştur (Ramsey 1940: 1732; Belke - Restle 1984: 177). 370-394'de Kapodokya'lı kilise büyüklerinin mektup arkadaşı olarak tanınan ünlü Amphilokios kenti kilise tarihinin önemli bir yeri haline getirimiş ve şehrin ikinci metropoliti olmuştur (Ramsey 1899: 221; Belke - Restle 1984: 177). Amphilokios özellikle Heresion'a taarruz konusunda çaba göstermiş, bu nedenle

381'de İmparator I. Theodosios tarafından Psidya'da Antiochia'lı Optimos ile özellikle Asya Eyaleti'nde Asya Psikoposluğu'nda Ortadoksluğun muhafızlığına getirilmiştir.

Şahir M.S. 395 yılında Roma İmparatoru Thesdosius'un ülkeyi iki oğlu arasında paylaştırmasıyla Bizans topraklarına katılmış bu dönemde de dinî ve askerî bir merkez olma özelliğini sürdürmüştür. Dini merkez olarak önemini uzun yıllar koruyan Konya Yunan şehir devletleri kilise cemaati kayıtlarında listenin başında "metropol" olarak yer almıştır (Ainsworth 1842: 66).

Leake'de, Yunan birliğinin başında komşu kasabalarda kendisine tabi kiliselere sahip olan bir metropol piskoposu olduğunu belirtir (Leake 1824: 46). 542'de Anatolikon Themasına bağlanan Iconium bu Themanın en önemli şehri olmuş (Koman 1938: 1939; Ramsey 1940: 1731-32), 674'de Lykaonia'da piskoposu bulunan yerler içinde sayılmıştır (Pauly-Wissowa 1949: 5, 8). Konya bu dönemde Asya Ortodokslarının merkezidir.

723'de ilk defa Araplar tarafından istila edilen şehir, 787'de İznik'de yapılan Konsil'de temsil edilmiştir (Belke - Restle 1984: 177). 803 yılında Abbasi hükümdarlarından Harun'ür Reşit zamanında yapılan savaşlar sonucu şehir Abbasiler tarafından vergiye bağlanmıştır. 900'de Tarsus Emiri Abu Tamit bir süre Kabala (Gevale) kalesinde hapsedilmiş, 906 yılında Kabala Kalesi, Bizans ordusu tarafından hapsedilmiş isyancı Andronikos Dukas'ı kurtarmak için gelen Tarsus Emiri Rüstem bin Baradü tarafından tahrip edilmiştir (Belke - Restle 1984: 176). 963'de de Tarsusluların akınları devam etmiştir.

1069'da Türkler tarafından ilk kez ele geçirilen şehir 1070'de tekrar Bizanslılara bırakılmıştır (Yinanç 1944: 67; Köymen 1962: 262). Şehir daha sonra Süleyman Şah zamanında Bizanslılardan fetih yoluyla alınmıştır (Niketas Khoniates 1995: 20).

Konya Türkler tarafından alınışından sonra önemli bir Ortodoks merkezi olmaya devam etmiştir. Öyle ki 13. yüzyılın ilk yarısı ile 1283 ve 1289 yılları arasında şehirde hâlâ bir metropolit bulunmaktadır. Bunun gibi 1327 veya 1365'de belkide iki kez Kayseri metropolitinin Konya'da görev icabı bulunduğu anlaşılmaktadır (Belke-Restle 1984: 177). 1370 yılında da Konya için yeni bir metropolit görevlendirilmiş; Kapadokyada'ki Kayseri ve Makisos metropolitleri sahte piskopos Tagaris'in entrikalarını araştırmak ve onun tarafından takdis edilen tüm ruhanileri yeni metropolit gelene kadar görevden almakla vazifelendirilmişlerdir. Ancak bu kişi daha önce 1379/80'de suçlarından dolayı Christos Manastırı'nın başpapazlığından alınmıştır. 1382'de seçilmiş bir halef, psikoposluk görevini Attalioia'da keyfi olarak icra ettiği için 1385' de hesap vermek üzere ruhani meclise çağrılmış, merkezi Niğde'ye (Kapodakya'da) taşınan ikconion metropolitliği 1922'deki Türk Yunan müahadesine kadar muhafaza edilmiştir (Belke - Restle 1984: 177).

Bizans dönemi Koyası'nın yayılma alanı sınırları ve genişliğini belirlemek bir hayli güçtür (Eyice 1970-71: 263-302).

Ramsay Konya'nın geç Roma ve Bizans dönemlerinde geniş ve zengin bir şehir olması gerektiğini belirterek 3. yüzyıl sonları ile 4. yüzyıla ait abidelerin çok fazla olduğunu söylerken (1940: 1732) Texier "Konya'da Hristiyanlığın o parlak devirlerine ait abidelerin görülmediğini" ifade eder (Texier 1862: 663). Ancak şehrin Bizans döneminin yeterince araştırılmamış olması, kaynaklar aracılığı ile haberdar olabildiğimiz birkaç kilise dışında günümüze ulaşan yapıların şehir dışında bulunması, Bizans dönemi Konyası'nın önemsiz bir şehir olduğu görüşünün yaygınlaşmasına neden olmuştur (Baykara 1985: 25; Tanyeli 1987: 28). Oysa şehrin 1069'da Türkler tarafından ele geçirilip, ardından Bizanslılara bırakılmasında sonra 1070'lerdeki durumundan söz eden dönemin yazarı Michel Attaliates (Jakob 1990: 51) ve 11. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan kitabında 9. yüzyılın başlarından 11 yüzyılın ortalarına kadar geçen

olayları anlatan Bizanslı tarihçi II. Skilitzes 1070'lerde Konya'nın nüfusu ve binaları ile büyük bir şehir olduğunu, işe yarayan faydalı olan ve arzu edilecek herşeyin burada bulunduğunu, aynı zamanda her çeşit hayvanın yetiştirildiğini yazmaktadır (Jacob 1990: 31).

Şehrin güneyinde Gazi Alemşah mahallesinde, Sırçalı Medrese'nin kuzeyinde bir evin bahçesinde bulunan Katakomb, içindeki mezar kitabesine göre 6. yüzyıla aittir [Hamdizade 1924: 115; Koman 1937b: 310; Önder 1962c: 25]. Güneybatıda İhsaniye mahallesinde bulunan bir başka katakomb 1959 yılında yapılan bir temel kazısı sırasında ortaya çıkarılmıştır (Önder 1962c: 25). Önemli bir diğer buluntu ise 1935 yılında İç Kale surların dışında, şehrin güneybatısında açığa çıkan opus sectile tekniğindeki zemin döşemesidir. Başlangıçta bir saraya ait olduğu öne sürülen (Koman 1937b: 439-441; Önder 1962: 23-26) mozayiğin Bizans kiliselerinde çok kullanılan bir teknikte yapılmış olduğu, Konya'nın büyük ve önemli bir kilisesinin zemininde yer alabileceği S. Eyice tarafından belirlenmiştir (Eyice 1970-71: 270). Bu buluntular Bizans dönemi Konya'sının İç Kale surları dışında da yayılmış olduğunu göstermektedir.

Bizans döneminden İç Kale'de iki kilise bilinmektedir. Bunlardan ilki Metamorfosis ikincisi ise Alâeddin Camii'nin güney tarafında, kıble duvarının az ötesinde bulunan Aziz Amphilokios Kilisesidir (Belke-Restle 1984: 186). Şehirde sözü edilen dönemde Aya Thekla ve Vaftizci Yahya'nında kiliselerinin bulunması muhtemeldir (Belke -Restle 1984: 178). Selçuklu yönetiminde 12. yüzyıl sonu 13. yüzyıl başına doğru Konya şehirlerinde bir Georges Kilisesi'nin inşa edildiği bilinmektedir (Belke - Restle 1984: 177).

18. yüzyılda tepenin güney eteklerinde Rum ve Ermenilere ait birer kilise bulunduğu anlaşılmaktadır (Lucas 1712: 19; Konya Salnamesi 1285/1868: 100; 1290/1873: 90). Lucas'ın verdiği bilgiye göre Ermenilerin kilisesi oldukça güzel, Rumların kilisesi ise pek küçüktür (Lucas 1712: 19). Cuinet 19. yüzyılda ayrıca bir katolik kilisesinin varlığından sözetmektedir (Cuinet 1891: 820). Aynı

dönemde Lebides Kale'nin ortasında ve Aziz Amphilokios kilisesinin yakınında İsa Soter Kilisesinin (Lebides 1899: 153), Mevlânâ Dergahı'nın yerinde ise Ortodoks manastırlarının bulunduğunu belirtmektedir (1899: 153). Kinneir'e göre 1813-14 yılında burada 12 kilise vardır (Kinneir 1818: 337).

Şikari'ye göre, 12 yüzyılda Konya'yı tamamen ellerine geçiren Türkler "İçinde olan kafirleri taşraya sürüp, kendilerine evler yapıp mamur etmişlerdir" (Baykara 1985: 121, not: 8). Sille Konya'nın 10 km. kuzeybatısında şehrin korunmasında önemli bir yeri olan, hatta bu yüzden "Rum'un kilidi" olarak adlandırılan Gevale kalesinin eteğindedir. Hamilton'da aynı bilgileri "...Türkler Konya'nın eğemenliğini ellerine geçirdikleri zaman Yunanlılar oradan kovulmuş ve gelip buraya (Sille) yerleşmek zorunda kalmışlardı. Burada Yunanlılara göre ilk zamanlarda 800'ün üzerinde ev varmış" diyerek dile getirmekte (Hamilton 1842-6; 209) bunu Chesney'de tekrarlamakta (Chesney 1850: 349). Texier ise Sille'deki Rum ve Ermenilerden bahsetmektedir (Texier 1862: 663).

Bu dönemden günümüze Sille'de bir manastır, [Aziz Khariton-Ak Manastır (Rhizos 1856: 132; Lebides 1889: 156)], üç kilise [Aziz Mikhael Kilisesi (Bell 1907: 20-24); Kyriakon Kilisesi (Bell 1907: 226-27; Kilise-II (Pace 1926: 358)] üç Şapel [Aziz Sophia Şapeli (Baedeker 1914: 293; Eyice 1966: 145, 149. 153); Şapel (Baedeker 1914: 293; Eyice 1966: 153); Aziz Philippos Şapeli (Pace 1926: 358; Eyice 1966: 159)] Meram'da ise bir kilise (Betke -Restle 1984: 178) ulaşmıştır. Ancak Rhizos'a göre Sille'de yaklaşık otuz kilise vardı. (Rhizos 1896: 131). Rhizos'un verdiği enterasan bir diğer bilgide Alaeddin Keykubad'ın tahta geçtikten sonra Sille'de bulunan Baş Melek Mihael Kilisesi'ni yıktırmak üzere adam gönderdiği, fakat el sürülünce yangın çıkması edeniyle bundan vazgeçtiği yolundadır (Rhizos 1856: 131).

V.2. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA

Anadolu Selçuklu Devleti **Süleyman Şah** tarafından kurulmuş, bu dönemde Anadolu'da dağınık bir halde bulunan Türkmenler bir devlet hakimiyeti altında toplanmıştır. Süleyman Şah Marmara sahillerinden Suriye'ye kadar uzanan bu ülkede göçebe Oğuzlar ile Hıristiyan yerliler üzerinde hakimiyet kurmuştur (Turan 1971: 339, 78).

11. yüzyılda Türk akınlarına maruz kalmaya başlayan Anadolu'da Konya ilk kez 1069 yılında ele geçirilmiş[1] ancak burada uzun süre egemen olamayan Türkler aldıkları yerleri Bizans ordularına bırakıp geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Yinanç 1944: 67; Köymen 1962; 262; Darkot 1973: 843; Baykara 1985: 25).

Kaynakların rivayetlerine göre "Anadolu Fatihi" olarak tarihe geçen Süleyman Şah ve kardeşleri önce Fırat boylarına ve Urfa havalisine gelip faaliyete başlamışlar, bu devrede Melihşah'a karşı mücadeleye girişmişler ve bu amaçla Mısır halifesi ile işbirliği yapmışlardır (Turan 1971: 50). Süleyman Şah, etrafında birleşen Horasan Türkmenleri ile önce Antakya üzerine yürümüş, fakat başaramayınca Konya üzerine yürüyerek şehri Bizans Valisi **Martav Gusta**'dan, Gavela kalesini de **Romanus Marki**'den almıştır (Anonim 1952: 23; Turan 1971: 54). Süleyman Şah bundan sonra fetihlerine devam etmiş, kısa sürede Orta Anadolu üzerinden Selçuklu akıncılarının harekatta bulundukları Marmara Denizine kadar ilerlemiştir. Bu arada İznik'in hangi tarihte alındığı, İznik'ten

---

1 Konya'nın Türkler tarafından ilk kez ele geçirilmesi konusunda kaynaklar 10684den 1070'e uzanan tarihler vermektedir (Bkz. Turan 1971: 55; Runciman 1989: 48; Jacob 1990: 31; Cahen 1993: 86).

evvel Konya'nın başkent olup olmadığı konusunda araştırmacılar arasında farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre Süleyman Şah 469/1076-77'de Bizanslılardan fetih yoluyla aldığı bu şehri Selçukluların ilk başkenti yapmıştır (Darkot 1973: 8433; Niketas Khoniates 1995: 20). Anonim Selçukname'deki "Hiç bir ordu buna –Süleyman Şah'a– karşı duramadı. Kafir memleketlerinden Konya'ya haraç getirdi. Rum asilleri gelip onun seraperdesinin önünde yüzlerini yere koydular" (Anonim 1952: 24) gibi ifadelerden Konya'nın İznik'ten evvel payitaht olduğu anlaşılmaktadır.[1]

1080'de İznik'i alan Süleyman Şah başkenti İznik'e nakletmiştir (Yinanç 1944: 107). Bu sırada 1079-80 yıllarında Türk fetihleri Marmara ve Karadeniz sahillerine kadar uzanmış, bir taraftan da Ege Denizi kıyılarına ulaşmıştır. Bursa ve çevresinden başka Kocaeli Yarımadası ele geçirilerek Üsküdar ve Kadıköy'e kadar ilerlenmiştir (Merçil: 106). 1081 yılında Süleyman Şah ile Bizans İmparatoru Aleksius Komnenos arasında yapılan anlaşmaya göre Selçukluların boğazlardan Drakon çayına kadar çekilmesine karşılık, Bizans Devleti Anadolu'nun Türklerin elinde bulunan kesiminde Selçuklu eğemenliğini hukuken tanımıştır (1081 muahedenamesi). Aynı tarihte Bağdat'ta bulunan Abbasi halifesi, Süleyman Şah'a Sancak ve diğer hakimiyet alametlerini göndererek onu sultan ilan etmiştir (Turan 1971: 63).

1082 yılında Tarsus'u fetheden Süleyman Şah (Turan 1971: 69), bunu takip eden yıl içinde hemen bütün Kilikya topraklarını ele geçirmiş (Merçil: 107), Antalya'nın fethinden sonra (1084-85) bütün Kilikya'ya hakim olmuştur (Urfalı Mateos: 161). Halep kuşatması sırasında Aya Saylam mevkiinde yapılan savaşta

---

1 M.H. Yinanç, İznik'in 1080'de zapt edildiğini ve daha evvel Konya'nın payitaht yapıldığını kabul eder (1944: 107, 109). Darkot ise İznik'in fethine kadar (1080) Konya'nın Selçuklu devletinin payitahtı olduğunu ve bu dönemde büyük bir gelişme gösterdiğini ifade eder (1973: 843). Genel kabul İznik'in 1080 yılında alındığı şeklindedir. Buna karşılık O. Turan, Selçuklu Devleti"nin kuruluşunu 1075'de İznik'in alınması ile bağlayarak İznik'ten önce Konya'nın payitaht yapıldığı görüşünün tamamıyle yanlış olduğunu belirtir (Turan 1971: 55).

Selçuklu Meliki Tutuş ve Artuk Bey karşısında yenildikten sonra intihar etmek suretiyle hayatını kaybetmiştir (1086) (Aksarayi 1943: 115; Turan 1971: 75-76).

Süleyman Şah döneminde bir müddet başkent olduğu kabul edilen Konya'da bu döneme ait imar faaliyetlerine ilişkin herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra yönetimi, Antalya seferine giderken devlet işlerini yürütmekle görevlendirdiği **Ebul Kasım** almıştır (Sevim : 127). Ebu'l Kasım Bizans devleti ile yapılan Dragos Suyu anlaşmasını bozarak boğazlara doğru akınlarda bulunmuş, Kios limanında gemi inşasına başlamıştır (Sevim 127). Bu dönemde İznik Bizanslılar tarafından iki kez kuşatılmışsa da alınamamıştır (Turan 1971: 84). 1092 yılına kadar süren Ebu'l Kasım'ın naipliği zamanındaki yapım etkinlikleri konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Süleyman Şah'ın oğlu **I. İzzeddin Kılıç Arslan** 1092 yılında Melihşah'ın ölmesi üzerine İznik'e gelerek tahta çıkmış ve sultan ünvanını almıştır (1092-1107). Bizanslılarla mücadeleye girişen Kılıç Arslan daha sonra onlarla barış yapmış, 1095 yılında Doğu Anadolu'da fetihlere başlamıştır (Turan 1971: 97). 1096 yılında I. Haçlı Seferi başlamış, 26 Haziran 1097'de altı hafta süren bir muhasara ve şiddetli savaşlardan sonra İznik Bizanslıların eline geçmiştir (Turan 1971: 100-101). Eskişehir önlerinde Haçlılarla 4 Temmuz 1097'de bir meydan muharebesi yapan I. Kılıç Arslan yenilmiş, böylece Marmara ve diğer sahil bölgelerini kaybeden Selçuklular Orta Anadolu'da toplanmaya başlamıştır (Turan 1971: 101; Sevim 1993: 131). Bu savaştan sonra Eskişehir (Darlajon) önlerinde yapılan meydan muharebesinden sonra Eskişehir üzerinden Konya'ya yönelen Haçlılar şehri tamamiyle terkedilmiş bulmuşlardır (Turan 1971: 103; Ostrogorsky 1986: 336; Runciman 1989a: 145). Ancak kısa bir süre sonra I. Kılıç Arslan tarafından başkent yapılan Konya (Dirimtekin 1944: 53; Turan

1971: 105; Runciman 1989: 145), Selçuklu devletinin ortadan kalkmasına kadar payitaht olarak varlığını sürdürmüştür (Darkot 1973: 843).

Haçlılar karşısında Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kalan Selçukluların, başkent olarak Konya'yı seçme nedenlerini, şehir kurmak için uygun bir tepeye sahip olmasına ve etraftaki su kaynaklarına bağlayan Texier'ye karşılık (Texier 1862: 661) Ramsay, Konya'nın (Iconium) kısmen merkezi vaziyeti, kısmen de civarının Lykaonia'da görülen letafeti üzerinde durur (Ramsay 1960: 336). Hayvancılığa büyük önem veren ve hayvancılığa dayalı bir hayat süren Türkler için yılın dokuz ayı boyunca çevresinin mera olarak kullanılabilmesi de tercih sebebi olsa gerektir (Kinneir 1818: 338; Chesney 1850: 349). Ayrıca Baykara'nın belirttiği gibi, yayla mıntıkasına yakın, dört tarafı açık geniş bir sahra olması, hükümdar-ordu-karargah için elverişli bir tepesi bulunması, savunma ve gerektiğinde boşaltılmasının kolaylığı (Baykara 1985: 26) başkent olarak seçilme sebepleri arasında olmalıdır. "Kentin yeri iyi seçilmişti" diyen Gordlev ski, kaynaklar fışkıran tepelerin eteğinde kurulan şehirde suyun barış zamanında yaşamı şenlettiğini, kuşatma sırasında ise duvarları çevreleyen kanalları doldurarak kenti düşmandan koruduğunu vurgulamıştır (Gordlev ski 1988: 229).

Başkentin İstanbul'dan Suriye'ye giden yol üzerinde kurulması, Haçlılar ve Bizanslılar için Avrupa'dan Suriye'ye giden karayolunun da kapanmasına neden olmuştur (Runciman 1992, II: 21).

1101'deki Haçlı seferi sırasında Dış surlara sonuçsuz kalan saldırılar düzenlenmiş (Belke - Restle 1984: 176), I. Haçlı seferi sonrasında Kont Guillame komutasında Konya üzerine yürüyen Fransız ordusunun şehri zapt etme girişimi başarısızlığa uğramıştır (Runciman 1992: 21). Runciman'ın verdiği bilgiye göre I. Haçlı Seferi'nin hemen sonrasında Konya güçlü bir Selçuklu garnizonu tarafından muhafaza edilmektedir (Runciman 1992b: 21).

Haçlılara karşı Bizanslılarla anlaşarak batıda emniyet ve istikrarı sağlayan II. Kılıç Arslan, Doğu Anadolu'yu feth ile uğraşmaya başlamış (Turan 1971: 105-106), Danişmentlilerle giriştiği mücadelede Danişmendlilerin artan nüfuzlarını kırarak, doğuda genişleme siyasetini uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede 1107'de Musul'a girip tahta çıkmış ve Sultan Muhammed Tapar namına okunan hutbeyi kendi adına çevirmiştir (Turan 1971: 107-109). Bunun üzerine Muhammed Tapar'ın komutanı Çavlı ile Habur ırmağı üzerinde yaptıkları savaşta Kılıç Arslan'ın ordusu yenilgiye uğramış, Habur ırmağından karşı kıyıya geçmek isteyen sultan 1107'de ırmakta boğularak ölmüş (Turan 1971: 109), Silvan'da kendisi için yaptırılan ve daha sonra Kubbet'üs-Sultan adını alan türbeye gömülmüştür (Turan 1971: 909).

Sultan'ın onbeş yıl süren saltanatı sırasında Konya'daki imar faaliyetlerine yönelik herhangi bir bilgi günümüze ulaşmamıştır.

I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Selçuklu Devleti büyük bir sarsıntıya uğramış, Bizanslılar bu durumdan yararlanarak Selçuklulara terk etmiş oldukları bazı bölgeleri geri almışlardır.

Bu arada, sultanlığın kime geçeceği konusunda anlaşmazlıklar çıkmış, ancak **Şehinşah** – bazı kaynaklarda Melikşah ismiyle anılıyor – 1110 yılında Konya'ya yerleşerek Sultan unvanını almıştır (Turan 1971: 154; Runciman 1992b: 98, 114).

Bu dönemde (1110-1116) Bizans İmparatoru II. Aleksius'un Konya'yı hedef alarak Bizans hakimiyetini Konya'da tesis kararından sonra (Turan 1971: 156), Eskişehir-Kütahya istikametinde yürüyen Bizanslılar Akşehir'e gelmişler, buradan Konya'ya doğru yola çıkarılan müfrezeler tarafından civar köyler yağmalanmıştır (Turan 1971: 157). Şehinşah'tan sonra tahta çıkan **I. Mesud** (1116-1155) kayınpederi Danişmedli Melik Gazi'nin yardımıyla kardeşlerini bertaraf etmiş, uzun müddet Melik Gazi'nin nüfuzunda ve onun müttefiki olarak

varlığını korumuştur (Turan 1971: 178-179). Melik Gazi'nin ölümünden sonra Danişmendlilerin parçalanması üzerine Anadolu hakimiyeti tekrar Selçuklulara geçmiştir (Turan 1971: 193). Bu dönemde Selçukluların Bizans'a karşı gittikçe artan baskı ve fetihleri sonucu Bizanslılar karşı harekete geçmişler (Niketas Khoniates 1995: 35), Konya yine Bizanslıların hedefi olmuş, 1146 yılında Manuel Kommenos komutasında Konya önlerine gelen Bizanslılar birkaç ay burada kalmışlardır (Runciman 1992b: 220; Turan 1971: 181). Bu arada kaleyi takviye eden Mesud'un kale dışında kaldığı süre zarfında kalenin Mesud'un karısı Sultan Hatun tarafından korunduğu belirtilir (Runciman 1992b: 220). Konya civarında sürekli tahribat yapan Bizanslılar –kendi kaynaklarının verdiği bilgiye göre, **Manuel'in** tüm ikazlarına rağmen müslüman mezarlığına girerek mezarları da açmışlardır (Turan 1971: 181; Runciman 1992b 220).

Bu kuşatmadan sonra şehrin etrafını dolaşan İmparator, şehrin kolay zapt edilemeyeceğini ve şehri zapt edebilmek için çok daha fazla zaman ve malzemeye sahip olunması gerektiğini düşünmüş (Jakob 199: 145), bu arada yeni başlamakta olan Haçlı Seferi'ni haber alarak (Runciman 1992: 220) Haçlı kuvvetleri ile arkadan gelecek Selçuklu askerleri arasında kalmayı göze alamadığından geri çekilmiştir (Jakob 1940: 42, 145; Turan 1971: 181-182).

Alman İmparatoru III. Konrad ve Fransız kralı VII. Louis'nin başlarında bulunduğu Haçlı ordularının gelmekte olduğunu öğrenen Sultan Mesud da hazırlıklara başlamış bütün kuvvetlerini toplayarak şehir ve kalelerini tetkik etmiş, hisar ve burçları tamir ettirerek hendekler kazdırmıştır (Turan 1971: 183).

Sultan Mesud 1147'de Eskişehir civarına gelen Haçlılar üzerine gitmiş ve Haçlı ordularını büyük bir hezimete uğratmış (Turan 1971: 184), bundan sonra fetihlerle memleketi genişletme imkanı bulmuştur (Turan 1971: 187). Anonim Selçuknameye göre "Sultan Mesud bu feth edilen yerlerde camilere 77 minber

koymuş, halifeden gelen hatipler tayin etmiş ve kendisine de hilatlar gönderilmiştir" (Anonim 1953: 38). Selçuklu sultanları arasında ilk para basımı da Sultan İzzeddin Mesud namına olup bakır sikkedir (Turan 1971: 194).

Kitabeler, vakfiyeler ve dönem kaynakları aracılığı ile belirlenen şehirdeki en erken imar faaliyetleride I. Mesud döneminde başlamıştır. Bu dönemden haberdar olduğumuz yapılar bir türbe – İmam Begavi, 516/1122 (Kat. no: 69)–, bir cami – I. Mesud'un yaptırdığı Alâeddin Caminin doğu bölümü, 550 / 1155 (Kit. no:2a , Kat. no: 31), bir yapı topluluğu – Kadı Hürremşah Türbesi ve Darülhadisi, (Kat. no: 166) –, bir Darphane– I (Kat. no: 70), bir saray (Bkz. VI.2.5.2) ve Kale (Kat. no: 67) dir.

Bu yapılardan ilki makam mezarında bulunan kitabesine göre 516/1122 yılında inşa edilen İmam Begavi Türbesidir. Diğeri ise Kadı Hürremşah'a mal edilen Darülhadis ve Türbesi'dir. İmam Begavi'nin kutsallık atfedilen bir kişiye ait olduğu, Kadı Hürremşah Darülhadisi ve Türbesinin bir kadı tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Sözü edilen yapılar Dış Kale surları dışında, şehrin güney batısında, Çeşme Kapısı civarında konumlandırılmışlardır. yapıların konumları, şehrin bu kesiminde bir yerleşim nüvesinin varlığına işaret etmektedir. Bu dönemde sultan I. Mesud'un banisi olduğu yapılar İç Kale'de inşa edilmiştir. Sonradan Alâeddin Camiin doğu bölümünü teşkil edecek olan caminin inşasına, 1155 tarihli minber kitabesinden de anlaşılacağı gibi I. Mesud döneminde başlanmıştır. Aynı minberde II. Kılıç Arslan'a ait tarihsiz bir kitabenin bulunması, bu caminin II. Kılıç Arslan tarafından tamamlandığını akla getirmektedir. 1097'de payitaht olan Konya'da saray yapımına (bkz. böl. VI. 2.5.2.) I. Mesud döneminde başlanmış olmalıdır. İlk paranın bu dönemde basılmış olması, Darphaneyi (Kat. no: 70) de I. Mesut dönemine tarihlememize imkan vermektedir. Ayrıca minber kitabesinde sanatçı olarak Ahlat'lı el-Hac Mengümberti'nin adı geçmektedir (Kit. no: 2c).

I. Mesud'un bir payitaht oluşturma çabası içinde hakimiyet sembolü olarak minberi olan, içinde hutbe okunabilecek bir Cami, yönetim merkezi ve sultanlığın simgesi olarak Saray, sarayın hemen yanında yer alan, yine hükümdarlığın simgesi olan paranın basıldığı ve devlete ait kıymetli evrakların saklandığı Darphane ile İç Kale'de idarî ve askerî bir merkezin kurulduğu görülmektedir.

I. Mesud'un ölümü üzerine yerine Elbistan meliki olan oğlu **II. Kılıç Arslan** geçmiştir-550/1155 (Turan 1971: 197). Kılıç Arslan'ın tahta çıkması ile birlikte kardeşler arasında taht kavgaları başlamış, Danişmendliler bu fırsattan yararlanarak Kayseri bölgesine girince, Kılıç Arslan Yağıbasan üzerine yürümüş, fakat din adamlarının araya girmesi ile savaş kısa bir süre önlenmişse de, 550/1155'de Aksaray'da meydana gelen savaş II. Kılıç Arslan'ın galibiyeti ile sona ermiştir (Turan 1971: 198-199). Bu dönemde Kılıç Arslan Danişmendliler aleyhine genişleme siyasetini sürdürerek Anadolu birliğini sağlama yolunda önemli adımlar atmıştır (Turan 1971: 203). II. Kılıç Arslan döneminin (1159-1192) en önemli başarısı, 1176 yılında Myriokephalon'da Bizans ordusu karşısında kazanılan zafer olmuştur. Bu zaferle, Haçlı istilaları sebebi ile 1092'den 1176'ya kadar Bizanslılar, da bulunan üstünlük tekrar Selçuklulara geçmiştir.

Ancak II. Kılıç Arslan'ın son zamanlarında çocukları arasında başlayan taht mücadeleleri devletin kudretini sarsmıştır. Bu arada Alman İmparatoru Frederik Barbarossa komutasındaki III. Haçlı ordusu Konya üzerine gelmiştir (Turan 1971: 123; Turan 1971: 208-209).

Bu sırada Meram bağlarında olduğu anlaşılan sultana ait surlarla çevrili iki saray tahrip edilmiş, Konya önlerinde İmparator Barbarossa dışarıdaki Türk kuvvetleri ile savaşırken, oğlu Suab dukası kumandasındaki kuvvetler surları aşmayı başararak şehirdeki çarşıları yağmalamışlar, aldıkları erzak ve

ganimetlerle ihtiyaçlarını gidererek çok insan öldürmüşlerdir (Michaud 1829b: 180; Turan 1971: 224). İmparator şehir dışında ve diğer kuvvetler şehir içinde savaşırken Kılıç Arslan ve oğlu Kudbeddin Melikşah oturdukları kaleden (Alâeddin Tepesi) Frederick'e elçi göndererek sulh teklifinde bulunmuşlardır. İmparator bu öneriyi kabul etmiş, Selçuklu topraklarından emniyetle geçişi temin maksadıyla yanlarına yirmibeş emir rehine olarak verilmiş, Haçlılar Konya ordugâhında beş gün kaldıktan sonra Larende istikametine hareket etmişlerdir (Michaud 1829b: 180; Turan 1971: 224; Turan 1971: 203-208). Bu dönemde ülke iktisadî açıdan bir hayli gelişme göstermiş ,ilk altın dinar II. Kılıç Arslan tarafından bastırılmıştır (Turan 1971: 235). Kılıç Arslan memlekette siyasî birliği ve emniyeti sağlamakla birlikte doğu-batı yönünde gelişen ve Anadolu'da birleşen büyük ticaret yolları da iktisadî ve kültürel kalkınmaya imkan vermiştir. Bu dönemde Konya, Anadolu'yu baştan başa geçen önemli bir yol üzerinde canlı bir ticaret merkezi olmuştur (Turan 1971: 234).f

II. Kılıç Arslan zamanında Konya'dan geçen ve müslüman ziyaretgahları hakkında kitap yazan Herevî şehirde zengin ve beylerin bahçelerinde rastladığı mermerden erkek ve kadın heykellerini tasvir etmektedir (Sourdal - Thomine 1957: 32).

II. Kılıç Arslan döneminde yapım faaliyetlerinin hız kazandığı görülmektedir. II. Kılıç Arslan'ın banisi olduğu yapılar yine İç Kale'de yoğunlaşmıştır. Muhtemelen I. Mesud döneminde inşasına başlanan camiyi tamamlattırmıştır ki, bunu minberde bulunan kendisine ait kitabeden hareketle anlamak mümkündür (Kit. no: 2b). II. Kılıç Arslan Türbesi (Kat. no: 31) ve yine İç Kale'de bulunan Medrese-i Sultaniye'de muhtemelen II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılmıştır. II. Kılıç Arslan'ın tarihsiz bir kitabesi (Kit. No: 3a) türbe üzerinde bulunmaktadır. Bu dönemin önemli bir mimari faaliyeti de II. Kılıç Arslan'ın en az Bizans dönemine kadar geri giden Dış Kale surlarını onartmasıdır. Hamdullah Müstevfî'nin verdiği bilgiye göre:

> "Sultan Kılıç Arslan burada yontulmuş taşlardan bir kale ve kale de kendisi için büyük bir eyvan yaptırmıştır. Bu kalenin durumu harabe yüz tutunca, Alâeddin Keykubad ve ümerası şehrin kalesini yeniden yapmışlardır. Hendeğin çukurunda yükselen oldukça büyük bir kale yapılmıştır. Hendeğin derinliği 20 gez, yüksekliği 30 gez, ikisi toplam 50 gezdir. Kalenin çevresi 10.000 adımdan fazladır. 12 kapısı ve her birinin üzerinde kale şeklinde bir köşk vardır" (Müstevfi 1915:97).

Kuruluşu ve onarımı anlatılan sur, bazı araştırmacılarca ilk kez I. Alaeddin Keykubad tarafından inşa ettirildiği kabul edilen şehrin dış surları olmalıdır. Hamdullah Müstevfi'nin verdiği bilgi (1915: 97) Katip Çelebi (1145: 615) ve Gazzi - Mekki seyahatnameleri (1937: 29) ve Ebu Bekir Efendi Coğrafyasında (Erdoğan 1937: 705) da aynen tekrar edilmektedir ki burada tasvir edilen surların Dış Kale'ye ait olduğu kapı sayısından ve kalenin çevresi için verilen ölçüden anlaşılmaktadır. Bu anlatımlar Haçlı kaynaklarının verdiği bilgiler ile birleştirilince daha da anlam kazanmaktadır. Haçlı kaynakları, F. Barbarossa'nın gelişinde Konya'yı büyük muhteşem sur ve hendeklerle çevrili bir şehir ve ortasında kale olarak tasvir ederler (Michaud 1829b: 180-181; Turan 1971: 234). Bu dönemde Konya önlerine gelen Haçlılar'dan bir bölümünün şehrin büyüklüğünden ürkerek bir an önce buradan gitmeyi istemeleri (Michaud 1829b: 180) ve daha önce de belirtildiği gibi imparator ovada savaşırken Düka kumandasındaki kuvvetlerin surları aşarak şehre girmeleri, bu arada II. Kılıç Arslan ve oğlunun kaleye çekilmiş olmaları (Turan 1971: 224, Not: 60; Michaud 1829c: 156). şehrin iki ayrı savunma ögesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde şehrin oldukça büyüdüğü, Haçlı kaynaklarının Köln ile Konya'yı kıyaslamalarından da anlaşılmaktadır (Michaud 1829, III: 52). Aynı devirde Köln şehrinin çevresi 8 km. olarak belirlenirken, Konya'daki Dış Kale surlarının mevcut verilerden hareketle belirlenen çevresi 4-7 km. olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda 1101'deki Haçlı Seferi sırasında varlığından söz edilen Dış Kale surlarının (Belke-Restle 1984: 176) II. Kılıç

Arslan döneminde yenilendiğini Müstevfi ve Haçlı kaynaklarının verdikleri bilgileri temel alarak söylemek mümkündür. Dış Kale'nin yapımıyla şehri güven altına altın II. Kılıç Arslan İç Kale'nin burçlarından biri üzerine bir köşk inşa ettirmiştir. Böylelikle, I. Mesud döneminde başlanan saray kompleksinin inşasına II. Kılıç Arslan döneminde devam edildiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde sultan tarafından inşa ettirilen bir diğer yapı da, Dış Kale surlarının dışında konumlandırılan Konya Darüşşifası (Kat. no: 72) olmuştur.

II. Kılıç Arslan zamanında dönemin Sipehsalarlarından Şemseddin Altunaba'nın yaptırdığı Altunaba medresesi için 598 Recep / Mart-Nisan 1202 tarihinde düzenlenen AV. dönemin fizikî, sosyal ve kültürel hayatının belirlenmesi konusunda çok önemli bilgiler vermektedir. Bu vakfiye daha sonra, II. Rükneddin Süleyman Şah zamanında düzenlenmiş olmakla birlikte, vakfiyede ismi geçen yapılardan bir kısmının II. Kılıç Arslan zamanında mevcut olduğunu düşünmek mümkündür. Bu dönemde kuruluş itibariyle belki daha gerilere giden, Haçlıların 1190 yılında yaktıkları Eski çarşının (Kat. no: 71) yanında Yeni Çarşı (Kat. no: 76) kurulmuş ve Yeni Çarşı olarak adlandırılan mevkide Altunaba tarafından bir de Medrese (Kat. no: 32) inşa ettirilmiştir. Bu döneme ait yapım faaliyetlerinin çoğunun sultan tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. II. Kılıç Arslan döneminde, I. Mesud'un başlattığı Alâeddin Camiin doğu bölümünün inşası tamamlanmış, saray kompleksine yeni yapılar ilave edilmiştir. Bu dönemden tespit edebildiğimiz yapılar arasında bir cami (Alaeddin Camii -Kat. no: 31-), bir saray, iki medrese (Medrese-i Sultaniye, Altunaba), bir darüşşifa (Kat. no: 72), iki çarşı (Eski, Yeni), iki han (Altunaba, Debbağlar Hanı -Kat. no: 74,75-) vardır. Sultan dışında belirlenen bir diğer bani dönemin Sipehsalarlarından Şemseddin Altunaba'dır. Bu döneme ait yapıların Darüşşifa ve İç Kale'de bulunanlar dışından İç Kale'nin doğusunda, ticarî doku içerisinde konumlandırıldıkları görülmektedir.

II. Kılıç Arslan döneminde inşa edilen yapılardan günümüze II. Kılıç Arslan'a ait köşkten bir parça ile Altunaba Medresesi'nin bir bölümü ulaşabilmiştir.

II. Kılıç Arslan'ın ölümünden (1192) sonra Konya tahtına **I. Gıyaseddin Keyhüsrev** geçmiştir (İbni Bibi 1941: 23). İki kez tahta çıkan Keyhüsrev'in ilk saltanatı beş yıl sürmüştür (1192-1196). Kardeşlerin en büyüğü olan Rükneddin Süleyman Şah Gıyaseddin Keyhüsrev'in padişahlığını kabul etmemiş, topladığı ordu ile Konya üzerine yürüyerek şehri kuşatmış, ancak Gıyaseddin Keyhüsrev'i çok seven Konya halkı şehri müdafaa etmişlerdir (Aksarayi 1943: 127). İbni Bibi'nin verdiği bilgiye göre hergün 60.000 okçu, dört ay süre ile şehri savunarak Rükneddin Süleyman Şah'ın askerleri ile çarpışmış, nihayet Gıyaseddin Keyhüsrev'in isteği üzerine Rükneddin Süleyman Şah'a elçi göndererek sulh isteklerini bildirmişlerdir (İbni Bibi 1941: 25). Kendisine, bu muhasaradan vazgeçip Konya'dan uzaklaşırsa 500.000 dirhem gümüş nakid para dışında 300 İstanbul atlas kumaş, 200 altın işlemeli elbise, 3000 arşın çuha, 10.000 arşın keten, 300 baş at, 10.000 koyun ve 300 devenin üç taksitte gönderileceği vaat edilmiş –bu vaatler Konya'daki dokuma sanayii ve hayvancılık konusunda da fikir vermektedir– (Turan 1971: 245), eğer memleketi almakta ısrar ederse sultana, çocuklarına, mensuplarına ve hazinesine dokunmayacağına ve istediği yere gitmesine taahhütte bulunacağına dair bir ahdname istemişlerdir. II. Rükneddin Süleyman Şah, ancak payitahtın kendisine teslimi şartı ile kardeşine bir ahdname, emirlere ve şehrin ileri gelenlerine mülk, ikta, müsellimlik, mansap menşurları yazılıp verilmesini kabul etmiştir. Bunun üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev Konya halkına, dört ay boyunca gösterdikleri vefa ve gayreti gördüğünü, ancak mühimmat ve erzakın bittiğini, civardaki bağların ve mamur yerlerin harap olduğunu söyleyerek şartları kabul ve şehri terke mecbur kaldığını ifade etmiş (Turan 1971: 246), iki kardeş arasında imzalanan ahdnâmeden sonra şehirden ayrılarak (593/1196)

Aksaray üzerinden İstanbul'a hareket etmiştir (İbni Bibi 1941: 25; Aksarayi 1943: 128).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk hükümdarlık yıllarında, mevcut belgeler çerçevesinde, sultan veya bir başkası tarafından inşa ettirilmiş herhangi bir yapıya rastlanmamaktadır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra tahta çıkan **II. Rükneddin Süleyman Şah** (1196-1204), Anadolu'da ayrı ayrı yerlerde hüküm sürmekte olan kardeşlerini bertaraf ederek devleti bir bayrak altında toplamış ve birliği yeniden kurmuştur (İbni Bibi 1941: 25-26). Yaklaşık sekiz yıl kadar hüküm süren Süleyman Şah Konya surlarını inşa ve tamir ettirmiştir (Turan 1971: 264). Bu dönemde düzenlenen Altunaba vakfiyesinde ismi geçen yapıların bir kısmının II. Kılıç Arslan döneminde inşa ettirilmiş olabileceklerini düşünmek mümkünse de, bunu kesin olarak belirleyemediğimizden II. Kılıç Arslan döneminde başlayan yapım etkinliklerinin Rükneddin Süleyman Şah zamanında da yoğun olarak devam ettiğini söylemekle yetineceğiz. Rükneddin Süleyman Şah döneminde dört mescit, Hoca Yusuf bir Salim el-Konevi (ö. 598/1202, Kat. no: 80), Hoca Abdülcebbar el-Tebrizi (ö. 598/1202, Kat. no: 81), Hacı İsa bir Mahmud (ö. 598/1202, Kat. no: 78), Bakırcı Yusuf bin Süleyman (ö. 598/1202, Kat. no: 79), Üç Çarşı-Debbağlar (ö. 598/1202, Kat. no: 77), Külahçılar (ö. 598/1202, Kat. no: 85), Allame (ö. 598/1202, Kat. no: 84), İki Han-Bedreddin Yalman (ö. 598/1202, Kat. no: 83), Demre Hatun (ö. 598/1202, Kat. no: 82), -İki İmaathane-Sabunhane (ö. 598/1202, Kat. no: 86) Çömlekçiler Karhanesi 5ö. 598/1202, Kat. no: 87) - saptanabilmektedir. Bu mescitlerden biri İç Kale'de (Hacı İsa bin Mahmud Mescidi olup, diğer üçünün Eski ve Yeni Çarşıda konumlandırılması ve banilerinin tüccar veya zanaatkâr olması II. Kılıç Arslan döneminden itibaren izleyebildiğimiz ticaret dokusunun ihtiyaçlarına cevap vermek üzere inşa ettirildiklerini akla getirmektedir. Bu kesimde yer alan İplikçi (Altunaba) Camii de bu ihtiyacın bir göstergesi olsa gerektir. Konyalı Kuyumcu

Yusuf bin Salim, Tebrizli Tacir Hoca Abdülcebbar ve Bakırcı Yusuf bin Süleyman'ın daha 1202'lerden önce bani olarak etkinlik gösterebilmeleri bir yandan şehirdeki ticaret hayatının boyutunu ortaya koyarken, öte yandan ticaret dokusu ile mescit-cami ilişkisini vurgulamaktadır.

Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden sonra yerine oğlu **III. Kılıç Arslan** geçirilmiştir (1204). İbni Bibi III. Kılıç Arslan'ın tahta çıktığında henüz ergenlik çağına gelmemiş olduğunu (İbni Bibi 1941: 38), Aksarayi ise altı yaşında bulunduğunu belirtmektedir (Aksarayi 1943: 128). III. Kılıç Arslan'ın bir yıldan az süren saltanatı sırasında Konya'da kitabesi ile saptanabilen tek imar faaliyeti, bugüne kadar İç Kale surlarından birine ait olduğu kabul edilen bir burcun onarımıdır. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde bulunan kitabesine göre 600/1203-04 yılına ait olan bu onarım, sipehsalar Sıraceddin Ali Ahmed bin İsmail tarafından yaptırılmıştır (Kit. no: 4).

Bu dönemde Selçuklu devletinin henüz çocuk yaşta olan III. Kılıç Arslan'ın idaresinde bulunması I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e mensup beylerden bir kısmını harekete geçirmiş, eski sultanı yeniden tahta çıkarmak için girişimler başlamıştır (Turan 1971: 272).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşi Süleyman Şah'ın ölümünü, Yağıbasan oğulları ile diğer uç beylerinin kendisini tahta çıkarmak istediklerini ve memleket büyükleri ile askerî reislerin kendi tarafında olduğunu öğrendikten sonra Konya üzerine yürümeye karar vermiştir (Turan 1971: 272-273). Sultan Burgulu'da (Uluborlu) hazırladığı ordu ile 601/1205'de Konya üzerine gelmiş, bu arada Sultan III. Kılıç Arslan'a bağlılık sözü veren Konyalılar şehri müdafaaya karar vererek pusulara çekilmişlerdir (İbni Bibi 1941: 41). Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev "şehrin bağlarını baltalarla kestirmiş, civardaki yakın ve uzak köşk ve sarayları külünklerle yıktırarak ateşe verdirmişt" (İbni Bibi 1941: 42), ancak, kış dolayısıyla bir sonuç alamayarak geri çekilmek

zorunda kalmıştır. Bu arada Aksaraylıların II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i kendi şehirlerine davet etmeleri Konyalıları kışkırtmış ve eski sultanı bir elçi ile Konya'ya davet etmişlerdir (Turan 1971: 274). Buna çok sevinen Gıyaseddin Keyhüsrev yeğeni III. Kılıç Arslan'a Tokat'ı mülk olarak vermiş, ancak Konya'ya ilk girdikleri zaman siyasi olayların biraz dinmesi için III. Kılıç Arslan'ı Gavele Kalesi'ne göndermiştir (Turan 1971: 278).

Konya'da atalarının tahtına ikinci defa oturan **I. Gıyaseddin Keyhüsrev** (1205-1211) ilk olarak, gurbet hayatı sırasında ayrı düştüğü, Şam'da bulunan hocası Şeyh Mecdeddin İshak'ı Konya'ya davet etmiş, daha sonra kendisinin ikinci defa cülüsuna verdiği fetvalarla engel olan Kadı Tirmizi'yi idam ettirmiştir (İbni Bibi 1941: 43). Ancak bunun hiç de hoş karşılanmadığını İbni Bibi "o kanın akıtılmasından ileri gelen uğursuzluk dolayısıyla Konya ve civarında oturanlar üç sene bostan ve meyve yüzü görmediler, padişah nihayet yaptığı işten nedamet getirdi, mağdur Kadı'nın yetimlerini okşayarak onlardan özür diledi" şeklinde dile getirmiştir (İbni Bibi 1941: 43). Ancak bu olayda dikkat çeken nokta, sultanın kendi hakkında fetva veren dini bir otoritenin önüne geçmesi, bu durumun başlangıçta tepki ile karşılanmasına karşılık zaman içinde halk tarafından kabul edilmesidir.

Büyük bir fütuhat seferine çıkan, Doğu Anadolu'daki Selçuklu egemenliğini daha geniş bir alana yayan, Karadeniz kervan yolunun güvenliğini sağlayan, önemli bir liman kenti olan Antalya'yı alan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, izlediği siyaset ile II. Kılıç Arslan zamanında siyasi bir emniyet ile birlikte gelişen iktisadi kalkınma, imar ve kültür faaliyetlerinin daha fazla ilerlemesini sağlamıştır. Bu dönemde, doğu-batı ve kuzey-güney arasında artan ticari faaliyetlerin Anadolu üzerinden geçmesiyle ülke, milletler arası kervanların geçiş sahası haline gelmiş, askeri fetih ve hareketler bu amaca yönelik olarak yapılmıştır. Venedikliler ile Selçuklular arasındaki ilk ticaret muahedesi ve Kıbrıs kralı ile anlaşma yine bu dönemde gerçekleştirilmiştir (Turan 1971: 278-

292;). I. Gıyaseddin Keyhüsrev altı yıl süren ikinci saltanatının sonunda (1205-1211) Bizans İmparatoru I. Theodore Laskaris'e karşı giriştiği savaş sırasında Alaşehir önünde yapılan meydan muharebesinde ölmüştür (1211) (İbni Bibi 1941: 48; Anonim 1952: 28). Bunun üzerine I. İzzeddin Keykavus, Seyfeddin Ayaba idaresinde bir heyet göndererek babasının naşını Konya'ya getirtmiş ve Alâeddin Cami bitişiğindeki Kümbed-hâneye 14 Muharrem 608/29 Haziran 1211 tarihinde defnettirmiştir (Turan 1971: 290).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat dönemine ait üç yapı tespit edilebilmektedir. Bunlar, ilki tamamiyle yenilenmiş, diğer ikisi ise günümüze ulaşmayan Mihmandar Mescidi (604/1207, Kit. no: 5; Kat. no: 2), Cemaleddin İshak Mescidi (607/1210, Kit. no: 6, Kat. no: 167) ve Akıncı Türbesi'dir (ö. 607/1210, Kat. no: 167). Bu yapılar, İç Kale'nin kuzeydoğusunda birbirlerine yakın olan Akıncı ve Mihmandar mahallelerinde konumlandırılmışlardır. Mihmandar Mescidi kitabesine göre Yağıbasan'ın oğlu Yusufoğlu Mahmud, Cemaleddin İshak Mescidi ise Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak tarafından yaptırılmıştır. Cemaleddin İshak Mescidi, yanında bulunan Akıncı Türbesi ile birlikte bir yapı topluluğu oluşturmuştur. Bu dönemde sultanın katıldığı herhangi bir inşa faaliyeti tespit edilememektedir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait yapıların daha çok İç Kale'nin kuzeydoğusunda yoğunlaştığı görülmektedir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra memleket büyüklerinin ortak kararı ile Gıyaseddin Keyhüsrev'in en büyük oğlu olan **I İzzeddin Keykavus** (1211-1220) Kayseri'de tahta çıkarılmıştır (İbni Bibi 1941: 49) Konya'ya hareket edeceği sırada Alâeddin Keykubad'ın Kayseri üzerine geldiği haberi alınmış, ancak Kayseri'yi alamayan Keykubad Ankara'ya kaçmak zorunda kalmıştır (İbni Bibi 1941: 111-119; Aksaray: 1943: 33; Anonim 1952: 43). Bunun üzerine I. İzzeddin Keykavus Konya'ya doğru yola çıkmış, Obruk önlerinde karşılanmış,

Konya'da tahta çıkarılarak bir hafta boyunca cülus törenleri yapılmıştır (Turan 1971: 297).

Bu dönemin en önemli olaylarından biri I İzzeddin Keykavus'un Fütuvvet teşkilatına kabul edilmesidir. Abbasi halifesi Nasır Lidinillah, kendisine İzzeddin Keykavus'un cülusunu bildirmek üzere gelen Şeyh Mecdeddin İshak ile Selçuklu sultanına bir saltanat menşuru ile birlikte siyah bir imâme, zırhlı elbise, kamçı ve nalları altun bir katırı hakimiyet alameti olarak göndermiştir. Bu hediyeler arasında bulunan Fütüvvet şalvarı ile sultan bu teşkilata kabul edilmiştir (İbni Bibi 1941: 54; Turan 1971: 298).

Yaklaşık olarak sekizbuçuk yıl saltanat sürmüş olan I. İzzeddin Keykavus Trabzon İmparatorluğu ile Ermeni Krallığını Selçuklulara bağlanmış, Doğu Anadolu'da Eyyubi ve Artuklu hükümdarlarını kendi nüfuzu altına almıştır (Turan 1971: 319). Sinop (İbni Bibi 1941: 147-152; Anonim 1952: 44) ve Antalya (İbni Bibi 1941: 141-146; Turan 1971: 312) gibi önemli liman kentlerini alarak Anadolu'nun denizlere ve dünyaya açılmasını sağlamıştır. İthalat ve ihracat şehirlerini Türk tüccar ve sermayedarlarına açmış, Kıbrıs Haçlıları ile ticari anlaşmalar yaparak tüccarları Anadolu'ya çekmiş (Turan 1988: 109-116; 139-143), Venediklilerle bir anlaşma imzalamıştır (Turan 1988: 124). Yolların emniyeti sağlandıktan sonra inşa edilen kervansaraylar da Keykavus'un politikasının bir göstergesidir.

I. İzzeddin Keykavus döneminde yapım faaliyetleri hızlanmıştır. Sözü edilen dönemde dört yapıdan oluşan Hatuniye yapı topluluğu (Kat. no: 35), bir cami (Kat. no: 88), I. Mesud'un Cami yanında, I. İzzeddin Keykavus döneminde başlanıp, I. Alâeddin Keykubad döneminde bitirilen ve sonradan "Alâeddin Camii" adını alan yapının batı bölümünün inşasına başlanmış, üç mescit, bir türbe ve iki buzhane yaptırılmıştır. Bir burç kitabesi - 610/1203-04 tarihli- Ahmedek'in de bu dönemde inşa edildiğini göstermektedir (Kat. no: 68).

Dönemin en erken tarihli yapısı, ilk vakfiyesi 610/1213 yılında düzenlenen Hatuniye Mescidi olup, çevresinde bulunan medrese, türbe ve han ile bir yapı topluluğu oluşturmuştur (Kat. no: 35). Günümüze sadece mescidinin minaresi ulaşan bu yapı topluluğunun banisi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in karısı Raziyye Devlet Hatun'dur. Yine DHV.'ne dayanılarak belirlenen, ancak adı ve konumu vakfiyeye yazılmadığından tespit edilemeyen bir de caminin varlığı anlaşılmaktadır (Kat. no: 88).

Bu dönemde inşa edilen mescitlerin üçü de kitabeli olup, Beşarebey Mescidi 610/1213 (Kat. no: 3; Kat. no:7), Hacı Ferruh Mescidi (Taş Cami) 612/1215-16 (Kit. no: 9; Kat. no: 4) Begavi Mescidi ise 613/1216 (Kit. no: 69) tarihlidir. Şekerfuruş Türbesi de 613/1216 tarihinde inşa edilmiş olmalıdır. Tekli (Kat. no: 6) ve Çiftli Buzhane (Kat. no: 5) I. İzzeddin Keykavus'a ait bir vakfiyeye göre muhtemelen 615/1218-19 tarihinden önce inşa edilmiştir. İzzeddin Keykavus'un Alâeddin Camii'nin kuzey cephesinde yer alan kitabesi de 616/1219-20 tarihlidir.

I. İzzeddin Keykavus döneminde bizzat sultanın da içinde olduğu imar faaliyetleri gerçekleştirilmiş, İç Kale'de bir saray çevresi oluşturma çabaları devam etmiş, ayrıca sultan tarafından muhtemelen Dış Kale surlarına içten bitişik olarak Ahmedek yaptırılmıştır. Hatuniye yapı topluluğunu saray çevresinden, sultan karısı olan Devlet Hatun; Beşarebey ve Hacı Ferruh Mescitlerini iki emir, Emir-i Ahur Zeynüddin Beşarebey ve Hassa Hazinedarı Hacı Ferruh, yaptırmışlardır. Begavi Mescidi'nin banisi Konyalı Mesudzade, Şekerfuruş Türbesi'nin banisi ise şeker taciri olduğu anlaşılan Şabanoğlu Hasan'dır.

Bu dönemde Kayserili Ramazan bin Güneş'in Hacı Ferruh Mescidi'nde sanatçı olarak çalıştığı, (Kit. no: 96) mütevelli Atabek Ayaz'ın ise Alâeddin Caminin inşasında görev aldıkları anlaşılmaktadır.

I. İzzeddin Keykavus döneminde inşa edilen yapıların oldukça geniş bir sahaya yayıldıkları anlaşılmaktadır. Bu dönemin en erken tarihli yapı topluluğu (Hatuniye), I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminden itibaren yoğun bir yapılaşmaya gidildiğini takip edebildiğimiz şehrin kuzeydoğu kesimindedir. Yapım olansının oldukça genişlediği bu dönemde inşa faaliyetlerinin Dış Kale surlarının dışına taşıldığı da görülmektedir. Hacı Ferruh Mescidi Larende Kapısı'nın hemen dışında, güneyde; Şekerfuruş Türbesi ile buzhaneler şehrin Ahmedek Kapısı dışında batıda inşa edilmişlerdir.

I. İzzeddin Keykavus'un ölümü üzerine yerine hapiste bulunan kardeşi I. Alaeddin Keykubad tahta davet edilmiştir. Konya'ya gelerek idareyi eline alan **I. Alâeddin Keykubad** (1220-1237) hemen fetih hareketlerine başlamış, güneyde stratejik dönemi olan Kalonoros (Alaye) Kalesi'ni ve bu civardaki bazı kaleleri feth etmiştir (İbni Bibi 1941: 98-99; Anonim 1952: 30). Karadeniz sahilinde Sinop, güneyde Antalya ve yukarıda sözü edilen Alanya limanları alınarak, batıda Venedik Cumhuriyeti ile doğrudan ilişkiye girilmiştir. Kırım Yarımadasındaki Suğdak feth edilerek, Selçukluların Karadeniz ticaretinde söz sahibi olmaları sağlanmıştır. Bu dönemde Asya-Avrupa ve kuzey-güney ülkeleri arasında gelişen uluslararası ticaret en yüksek seviyeye ulaşmış, Anadolu kervan ve transit yollarının yoğunlaştığı ve kesiştiği bir ülke haline gelmiştir (Turan 1971: 395). Alâeddin Keykubad döneminin siyasi faaliyetleri, kültürel ve iktisadi kalkınmayı da hızlandırmış, böylelikle sultan büyük imar işlerine girişmiştir. Bu dönemde refah düzeyinin gelişmişliğine paralel olarak yapım faaliyetleri hızla artmış, I. Alâeddin Keykubad tarafından pek çok yapı inşa ettirilmiştir.

Moğol istilasının Asya'yı kasıp kavurduğu bir dönemde tahta çıkan Alâeddin Keykubad ilk iş olarak Dış Kale surlarını, bir kısmının masrafı hazineye, bir kısmı ise emirlere ait olmak üzere büyük ölçüde yeniletmiştir (Turan 1971: 337).

Anonim Karaman Tarihi'nde, Evliya Çelebi'de (1970: 214) ve 1330 tarihli Konya Salnamesi'nde Alâeddin Keykubad döneminde Konya'da meydana gelen bir zelzele söz edilmektedir (Sarre 1967: 89). Bu zelzelede şehirdeki yapılara büyük zarar vermiş, muhtemelen şehrin suruz kalmasına neden olmuştur. Bunun üzerine surlar Alâeddin Keykubad tarafından önemli ölçüde yenilenmiş olsa gerektir. Dış Kale'nin yapımı, İbni Bibi'nin surlara ilişkin olarak verdiği bilgiye dayanılarak bazı araştırmacılar tarafından Alâeddin Keykubad'a atfedilmektedir (Konyalı 1964: 133; Baykara 1985: ; Önder 1971: 55). Ancak bu görüş, dönem kaynaklarının yeterince değerlendirilmemesinden kaynaklanan bir yanılgı olsa gerektir. Çünkü şehrin iki ögli bir saviunma sistemine sahip olduğu Haçlı kaynaklarında açıkça ifade edilmektedir (Michaud 1829b: 180-181). İbni Bibi'nin ifadesince uzunluğu ve genişliği bir günlük yol tutar şehir "sur giysisinden yoksun kalmıştır" (İbni Bibi 1955: 2252).

> "Bunun üzerine Alâeddin Keykubad bu işi bilen mimarları ve başarılı ressamları hazır etmelerini emretti. beyler şehrin ileri gelenleri ve mimarlarla şehrin çevresini dolaştı. Burçların, bedenlerin ve kapıların yerlerini çizmelerini ve kendisi negetirmelerini emretti. Kendisine getirilen planı inceleyip düzelterek bazı değişiklikler yaptı. Kapıların, burçların ve bedenlerin sayısı belli olunca birkaç burç ve bedenle birlikte özellikle dört kapı yapmalarını emretti, geri kalanlarını ise başka başka beylere rütbelerine göre pay etti...." (İbni Bibi 1955: 252-253)

demektedir ki bu bilgi, II. Kılıç Arslan tarafından onartılan surların beden duvarlarının mevcut olmadığını, muhtemelen temellerinden yararlanıldığını akla getirmektedir. İbni Bibi'nin sözünü ettiği yeni bir proje ili burçların, bedenlerin ve kapıların yerini nbelirlenmesi ancak böylece makul görünmektedir. Kapıların daha önceki yerlerinde açılıp açılmadıkları kesin olarak belirlenememekle birlikte, şehrin yol ağı içindeki konumuna ve kervan yollarının işlekliğine bağlı olarak daha fazla sayıda kapının açılmış olduğu düşünmek mümkündür. Bu

dönemde Dış Kale surlarının onarımı dışında, yaklaşan Moğol tehlikesi takviyenin güçlendirilmiş olabileceğini de akla getirmektedir.

Yoğun bir yapım faaliyetinin gözlendiği Alâeddin Keykubad döneminde inşa edildiği belirlenen kırkbir yapıdan yirmialtısı beş yapı topluluğuna dahilken, bugünkü verilere göre onbeşi tek yapı olarak inşa edilmiştir. İnşa edilen yapılar arasında mescitlerin çokluğu dikkat çekicidir. Ancak bu mescitler (Kale-i - Cerp 617/1220; Kit. no: 12 ; Kat. no: 7); Şekerfuruş-617/1220; Kit.no: 11; Kat no: 33-; Hoca Fakih 618/1221; Kit.no: 13 ; Kat no: 38- Sırçalı - ö. 621/1224 (Kat. no: 9-; Sincari Mescidi; 629/1231-32-Kat. no: 97); Gühertaş 630/1232-33;Kat. no: 36-; Tercüman-1220-1237;Kat. no: 38- mahallelerin kuruluşu ve şehrin gelişimiyle bağlantılı olarak ele alındığında, dönemindeki gelişmeyi ve yayılmayı da gözler önüne sermektedir. Bu dönemde Alâeddin Cami (Kit.no: 2a-l; Kat no: 31); tamamlanmış, Kemahlı Şerefüddin Cami (Kat. no: 168) belki daha erken bir tarihte inşa edilmiştir. Yine bu dönemde inşa edildiği belirlenen üç hamam (Şekerfuruş, Hoca Fakih, Gühertaş -Kat. no: 33,34,36-) birer yapı topluluğunun elemanlarıdır. On türbeden Sultan'ül Baha Veled ve Halka Begüş (Kat. no: 96,8) Türbeleri dışındaki sekizi (Hoca Fakih, Kemahlı Şerafeddin, Gühertaş, Zevle Sultan, Tercüme, İç Karaaslan, Pirebi, Tavus Baba -Kat. no: 34, 168,36,38,37,70,39-) içinde aynı durum söz konusudur.

Üç medrese (Gühertaş -Kat. no:36-; İç Karaaslan -Kat. no:32-), Lala Ruzbe (Kat. no: 42), üç zaviye (Hoca Fakih -Kat. no: 38-, İç Karaaslan -Kat. no: 32-), Tavus Baba (Kat. no: 39) da birer yapı topluluğunun elemanlarıdırlar. Bu dönemde haberdar olduğumuz Argaççılar Çarşısı (Kat. no: 94) ile Uzun Çarşı (Kat. no: 93), daha önce başlayan ticari dokunun geişiminin sürdüğünü göstermektedir. Yapıların çokluğu, şehir içinde ve dışında yayıldıkları alanlar ve konumları gelişimin göstergesidir. Ancak bu dönemden de pek az yapı günümüze ulaşmış olup bunların da önemli ölçüde onarım geçirdikleri (Kale-i Cerp, Şekerfuruş, Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi, Sırçalı Mescit, İç Karaaslan

Mescidi ve Türbesi, Zevle Sultan Mescidi ve Türbesi, Tercüman mescidi Halka Begüş Türbesi, Tavus Baba Türbeler) ve orjinal özelliklerini kaybetdikleri görülmektedir.

Bu dönemde yapım etkinliğine katılmış baniler arasında sultan başta olmak üzere (Alaeddin Caminin tamamlanması, Dış Kale surlarının onarımı, Felekabad Sarayı) üst düzey devlet görevlileri (Atabey Hacı İsmilzade Erdemşah – Kale-i Cerp Mescidi–, Alâeddin Keykubad'ın lalası Bedreddin Gühertaş –Gühertaş yapı topluluğu (medresesi, türbesi, mescidi, tekesi, hamamı)–, Emir-i Devat, Sahip Ziyaeddin Karaaslan– İç Karaaslan yapı topluluğu (mescidi, kümbedi, medresesi, zaviyesi)–, Tercüman Zahuriddin Mansur –Tercüman yapı topluluğu (mescidi, türbesi)–, Lala Ruzbe –Ruzbe yapı topluluğu (medresesi, hanikahı, hanı daha geç döneme ait)– , tacir (Şekeıci Şabanoğlu Hasan –Şekerfuruş yapı topluluğu (mescit, hamam, türbe)–, sufi, derviş ve meşayihten zatlar, Horasanlı sufi Ahmet Fakih –Hoca Fakih yapı topluluğu (mescid, türbe, zaviye, hamam, ahır, bahçe)–. Sultan'ül ulema Baha Veled'in mürd: olan Ahmet İbn-i Sencari – Sencari Mescidi, Zevle Sultan –Mescidi ve Türbesi–, Şeyh Pirebi Sultan –Pirebi Sutan yapı topluluğu (türbesi, zaviyesi/asithanesi)–) da vardır.

Bu dönemde yapım faaliyetlerinde görev almış sanatçılar arasında Kerimüddin Erdişah'ın Alâeddin Caminde çalıştığı kendisinin ve sultanın isminin birarada bulunduğu bir kitabe ile anlaşılırken (Kit. no: 2ı), Muhammed Havlan el-Dımışki'nin de yapının bu döneminde görev aldığı tahmin edilebilir (Kit. no: 24). Mütevelli Atabek Ayaz Alâeddin Keykubad döneminde de yapım yöneticisi olarak görünmektedir (Kit. no: 2g). Yine aynı dönemde kitabelerle belirlenememekle birlikte, imar faaliyetleri içinde olan bir diğer Sanatçı da Keluk bin Abdullah'tır (Bkz. VII.3.).

Alâeddin Keykûbad'ın ölümü üzerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in taraftarları derhal faaliyete geçerek 634/1237 yılında Melik **Gıyaseddin**

Keyhüsrev'i tahta çıkarmışlardır (İbni Bibi 1941: 188-189; Aksaray:1943: 130). II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası Alâeddin Keykubad'ın ileri görüşlülüğü ve ihtiyatlı bir sultan olarak ortaya koyduğu tavrı ile önlenebilen Moğol tehlikesine karşı aktif bir politika izlemiş, yeni fetihler yapmışsa da yeteri kadar başarılı olamamış, bu dönem iç ve dış savaşlar nedeniyle zayıflama devrinin başlangıcını teşkil etmiştir (Ambarcıoğlu 1971: 177). Bu devirde Konya halkının Selçuklu soyundan geldiğini rivayet ettiği (I. Keyhüsrev'in oğlu, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad'ın kardeşi) Vezir Sadeddin Köpek'in ihtiraslı tavrı, devlet büyüklerini öldürtmesi ve Harzımlileri karşısına alarak devlete karşı kışkırtması, devlet düzeninin sarsılması ve bozulması sürecini başlatmış (İbni Bibi 1941: 193-197; Turan 1971: 405-411) ancak niyetinin anlaşılması ile sultan tarafından öldürtülmüştür (İbni Bibi 1941: 197).

1240 yılında Anadolu'da Türkmenlerin iktisadî, toplumsal ve psikolojik sebepler temel olmak üzere dinî ve siyasî ortamın yarattığı koşullardan etkilenerek Baba İlyas Horasani önderliğinde gerçekleştirdiği Babai isyanı (Ocak 1980: 59-103) Anadolu'nun siyasî, dinî ve toplumsal tarihinde çok önemli bir rol oynadığı gibi, devletin gücünü önemli ölçüde sarsarak Moğollara Anadolu topraklarına saldırma cesaretini vermiştir (Turan 1971: 420, 427).

Devletin bu aczinden faydalanan Moğollar önce Erzurum'u almışlar, daha sonra 1243 yılında Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in güçlerini Kösedağ savaşında ağır bir bozguna uğratmıştır (İbni Bibi 1941: 217-18; Aksarayi 1943: 140; Anonim 1952: 32; Turan 1971: 437). Bu yenilgiden sonra toparlanmaya başlayan Selçuklular, daha önce Sahip Mühezzibüddin Ali ile Moğollar arasında yapılan barış anlaşmasını kesinleştirmek için Şemseddin İsfahani başkanlığında bir heyeti Batu Han'a göndermiş, bu tarihten sonra vezir olan Şemseddin Isfahani; tüm yönetim işini üstlenmiştir (İbni Bibi 1941: 225; Turan 1971; 446-447, 451).

Kösedağ bozgunu Selçuklu yönetimi için bir dönüm noktası olmuş, bundan sonra Moğollar Selçuklu Devleti'ni vergiye bağlamışlar, devlet hazinesi önemli ölçüde Moğolların eline geçmiştir. Yönetime de müdahale eden Moğollar, devlet yönetiminde görev alanları kendilerine yakın kişiler içerisinden seçmişlerdir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1237-1246) kitabeler, vakfiyeler veya dönem kayıtları yoluyla belirlenen onbir yapı inşa edilmiş olup, bunlar üç yapı topluluğu ve iki tek yapı olarak tespit edilmektedir. Ağırlıklı olarak iki veya daha fazla yapıdan oluşan topluluklardan 635/1237-38'de Üstadüddar Nizameddin Ebu'l Hasan Ali tarafından yaptırılan Nizamiye Külliyesi medrese, türbe ve handan meydana gelirken (Kat. no: 174), 637/1239 tarihli Mesud bin Şerefşah tarafından yaptırılan topluluk hânikah ve medrese (Kit.no: 18 ; Kat no: 171); yine aynı tarihte Gıyaseddin Keyhüsrev'in vezirlerinden Tacüddin Lala tarafından inşa ettirilen Tac'ül-Vezir yapı topluluğu mescit, medrese, hanikâh ve türbeden meydana gelmiştir (Kat. no:40). Bu dönemin tek yapıları Alâeddin Keykûbad'ın lalası Bedreddin Muslih tarafından inşa ettirilen Sırçalı Medrese 640/1242-43 (Kit. no: 190; Kat. no: 12) ile 642/1244 yılında varlığından haberdar olduğumuz Şekerfuruş Hanıdır (Kat. no: 100). Bu yapılardan sadece Tac'ül Vezir Türbesi (Kat. no: 40) ile Sırçalı Medrese günümüze ulaşmış olup, Mesud bin Şerefşah Hanikâhı'nın yerine bir mescit yapılmıştır (Kat. no: 171)

Sözü edilen dönemde sultan şehir içinde herhangi bir yapım faaliyetine katılmamıştır. Bu dönemde bani olarak görev alan kişilerden üçü saray çevresinden üst düzey devlet görevlisi iken (Üstadûddar Nizameddin Eb'ul Hasan Ali, Vezir Tacüddin Lala, Lala Bedreddin Muslih), biri muhtemelen Ahi (Mesut bin Şerefşah) dir. İki medresede karşımıza çıkan sanatçı kitabeleri Keluk bin Abdullah ile Tus'lu Muhammed bin Muhammed bin Osman'ın adını vermektedir (Kat. no: 17, 19).

Bu dönemde inşa edilen yapılar şehrin belirli bir kesiminde yoğunluk göstermemiş ,şehir içine dağılmıştır. Nizamiye Medresesi ve Türbesi İç Kale'nin doğusunda yer alırken, Şekerfuruş Hanı'nın bu yapılara yakın olduğu, Tac'ül Vezir topluluğunun İç Kale'nin kuzeybatısında konumlandırıldığı, Sırçalı Medrese'nin, güneyde Sahip Ata Camii'ne giden yol üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemin sur dışına inşa edilmiş tek yapısı Mesud bin Şerefşah Hanikâhı olup debbağlıkla uğraşan ahilere aittir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Küçük Ermenistan'a yapılan bir sefer sırasında öldüğünde (642/1246), geride bıraktığı II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alâeddin Keykûbad adındaki üç şehzadeden **II. İzzeddin Keykavus** tahta çıkarılmıştır (Anonim 1952: 33; Turan 1948: 27-28). Saltanatını tasdik ettirmek için Moğol payitahtına davet edilen II. İzzeddin Keykavus'un yolların emniyetsizliği nedeni ile kendisi Konya'da kalarak kardeşi IV. Kılıç Arslan'ı göndermesi sonucunda IV. Kılıç Arslan'ın Anadolu'ya dönerek Moğolların yardımı ile Sivas'ta bağımsızlığını ilan etmesi yönetimde karışıklıklara yol açmıştır (Darkot 1973: 844). Emir Karatay'ın tedbiri sayesinde durumun karışık bir hal alması önlenmiş, her üç kardeşin birlikte saltanat makamına geçirilmesine, üç kardeşin adı yazılı sikkelerin bastırılmasına ve müşterek hutbe okutulmasına karar verilmiş, bu durum 1254 yılına kadar devam etmiştir (İbni Bibi 1941: 242; Darkot 1973: 844).

Selçuklu devleti Kösedağ bozgunundan sonra Moğol tabiyetine girmiş, birtakım müdahaleler ve baskılara uğramış, fakat Moğol ordusunun ikinci bir istila girişimi olmamıştır. Sultanların çocuk yaşta ve liyakatsiz olmalarına, onların etrafında bulunan devlet adamlarının siyasi ihtiraslarına ve Moğollar nezdinde destek aramalarına rağmen, vezir Celaleddin Karatay gibi yöneticilerin istikrarlı idaresi sayesinde devletin birliği korunmuş ve yabancı istilası zorlukla önlenebilmiştir. Fakat 652/1254 yılında Celaleddin Karatay'ın ölmesiyle

kardeşler arasındaki birlik de bozulmuştur (Anonim 1952: 34; Turan 1971: 478).

1246 ile 1249 yılları arasında üç yıl süre ile tek başına hüküm süren II. İzzeddin Keykavus döneminden belirlenebilen kitabeli bir yapı yoktur. Ancak bu dönemde veya daha önce inşa ettirilmiş pek çok yapı Kemaleddin Oğulbey'in Hızır İlyas Bey Zaviyesi, Celâleddin Karatay'ın ise mescit ve zaviye için düzenlettirdiği vakfiyeler dolayısıyla tespit edilebilmektedir.

Bu dönemde veya öncesinde inşa edildiği kitabe, vakfiye ve dönem kaynakları yolu ile belirlenen yirmidört yapıdan onikisi bir yapı topluluğuna dahil iken, geriye kalan diğer yarı ise tek yapı olarak inşa edilmiştir. Bu dönemde yapı topluluğu sayısı dörttür (Kadı İzzeddin Cami, türbesi, Medresesi -Kat. no: 172-; Şemsi Tebrizi Mescidi, Hanikahı, Türbesi -Kat. no: 41-; Hızır İlyas Bey Zaviyesi, Türbesi (Kat. no: 176); Küçük Karatay Mescidi, Zaviyesi -Kat. no: 43- Bunlar; bir topluluk içinde olmakla birlikte bir cami (Kadı İzzeddin), üçü yapı topluluklarına dahil olmak üzere üç türbe (Kadı İzzeddin, Şems-i Tebrizi, Hızır İlyas Bey), bir medrese (Kadı İzzeddin), yine bir yapı topluluğuna dahil üç zaviye (Sadreddin Konevi, Hızır İlyas Bey, Karatay), biri bir yapı topluluğuna dahil (Şems-i Tebrizi) diğer ikisi tek üç hanikah (Hacegî; Nasuriddin Vezir), üç hamam (Ağa Hamamı -Kat. no: 105-, İhtiyareddin -Kat. no: 173-), bir han (Lala Ruzbe topluluğuna ait), bir saray (Sahip Şemseddin -Kat. no:109- ve üç çarşı (Garipler -Kat. no: 106 -, Kasaplar -Kat. no: 108-, Ayakkabıcılar -Kat. no: 107- tespit edilebilmektedir. Bu dönemde hanikâh ve zaviye yapımının arttığı dikkati çekmektedir, zaviye ve hanikâhlardaki bu artışa paralel olarak bani türünde de değişiklik olmuş, emir ve beylerin yanısıra bilgin ve mutasavvıflar da bani olarak ön plana çıkmaya başlamışlardır.

Sözü edilen dönemde sanatçı kitabesine rastlanmamıştır. Kadı İzzeddin (644/1246) ve Şems-i Tebrizi (645/1247) gibi yapı toplulukları şehrin

kuzeydoğusunda yeni kurulan mahallelerde yer alırken, tek yapıların daha önce iskân görmüş yerlerde inşa edildikleri dikkati çekmektedir. Şehrin doğusunda bulunan çarşı kesiminin bu dönemde büyük bir gelişme kaydettiği, şehrin bu kesiminde inşa edildiği belirlenen mescitler, han ve dükkânların varlığından anlaşılmaktadır. Hızır İlyas Bey Zaviyesi ve Türbesi ile Sahip Şemseddin İsfahani'nin Sarayı İç Kale'nin kuzeydoğusunda yaptırılmıştır. Bu dönemde sur dışı yerleşmenin iyice arttığı nerede inşa edildikleri kesin olarak belirlenemeyen Hocalı Hanikâhı, Anonim Hamam ve Kasaplar Çarşısının sözü edilen yerlerde olduğu; batıda, Dış Kale surları dışında Karatay Mescidi ve Zaviyesi ile yeni bir yerleşmenin başlatıldığı görülmektedir, aynı yönde Dış Kale'nin Ahmedek Kapısı'nın dışında Garipler Pazarı'nın (Kat. no: 106) kurulduğunu düşünmek mümkündür.

Üç kardeş saltanatı döneminden (1249-1254) günümüze ulaşan kitabeli iki yapı Karatay Medresesi (Kit. no: 20; Kat. no: 18) ve Abdülaziz Mescidi'dir (Kit. no: 21, Kat. no: 19). Bu dönemin siyasî platformda en etkin siması olan Celaleddin Karatay'ın bani olarak da öne çıktığı görülmektedir. Bu dönemde Celâleddin Karatay ile kardeşi Emir Kemaleddin Rumtaş'a ait medreseler dışında, Karatay vakfiyesi dolayısıyla haberdar olduğumuz Karatay Han (Kat. no:112) ve Buğday Pazarı (Kat. no: 113) tespit edilebilmektir. Dönemin Karatay'ların yapıları dışındaki tek örneği 651/1252-53 tarihli Abdülaziz Mescidi olup, bu mescit İç Kale'nin batısında, şehrin nisbeten daha geç yerleşime açılan güneybatı kesimindedir. Bu mescit dışında sözü edilen yapıların İç Kale'nin kuzeyinde yer aldıkları, Karatay'a ait çeşme ve yazlık köşkün ise Dış Kale surları dışında şehrin mesirelik olan batı kesiminde konumlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Celâleddin Karatay, Selçukluların bu dönemlerinde dirayetli tutumu ile karışıklıkların fazlaca büyümesini engellediği gibi çok değerli eserler vererek yapım faaliyetlerinin devamına katkıda bulunmuştur.

13. yüzyılın ilk yarısına ait oldukları kabul edilen, ancak kitabeler, vakfiyeler, dönem kaynakları ve mimari veya süsleme özelliklerine dayanılarak kesinlikle bir sultan dönemine yerleştirilemeyen yapılar arasında Ali Gazi Zaviyesi (1224-50; Kat no: 14), Bulgur Tekkesi (1240-50; Kat. no: 13), Mevlana'nın arkasındaki Eyvan Türbe (1240-1250; Kat. no: 15), Hoca Hasan 5Kat. no: 16) ile Zemburi (Kat. no: 11) ve Pınari (13. yy.lın ilk yarısı; Kat. no: 110) mescitlerini saymak mümkündür. Bu yapılardan dördü Dış Kale surları içinde yer alırken (Ali Gav Zaviyesi, Hoca Hasan, Zemburi ve Pınarî mescitleri), Bulgur Tekkesi ve Mevlânâ'nın arkasındaki Eyvan Türbe'nin şehir dışında doğuda konumlandırıldıkları anlaşılmaktadır.

Emir Karatay'ın ölümünden sonra **II. Keykavus** idareyi tek başına ele almıştır. Moğol tahakkümünden kurtulmak amacı ile 1256 yılında Moğolların Anadolu genel valisi Baycu Noyan ile Sultanhanı önlerinde yapılan savaşta Selçuklu ordusu bozguna uğramış (Anonim 1952: 35), Konya Moğollar tarafından kuşatılmıştır. Bozgundan kaçan İlalmış oğlu Nizameddin Ali Konya'ya gelmiş, iç karışıklıkları bastırmış ve Moğol ordularına verilmek üzere hazırlanacak olan hediyeler için halkı fedakârlığa çağırmıştır. Konya halkı Eflaki'nin anlatımıyla, "paradan, dermandan ve hediyelerden sayısız mal topladılar, Baycu'ya peşkeş çektiler ve hediye ettiler. Baycu razı olup şehri bağışladı" (Eflâkî 1986a: 284-285). Ancak şehri yıkmak için and içen Baycu'nun "benim namusum ve hatırım için şehrin burçlarını yıkınız, çünkü ben and içmişim" (Eflâkî 1986a: 284-285) demesi üzerine, sadece dış surların burçlarını yıkmakla yetinmişlerdir (Turan 1971: 481). Bu sırada Bizans'a kaçmış olan II. Keykavus bir fırsatını bulup tekrar Konya'ya gelmiş ve Baycu Noyan'ı Yıldız Dağı'nda mağlup etmiştir. Fakat Muineddin Süleyman Pervane'nin desteklediği IV. Kılıç Arslan Moğollarla birlikte Konya üzerine yürüyünce, II. İzzeddin Keykavus taht ve tacını kesin olarak bırakmak zorunda kalmıştır (1261).

Başlangıçta II. İzzeddin Keykavus'un bir müddet tek başına hüküm sürdüğü, sonra kardeşi **IV. Rükneddin Kılıç Arslan**'la saltanatı paylaştığı 1254-1262 yıllarında tespit edilen imar faaliyetleri 652/1256 tarihli emir Atabey Arslan doğmuş tarafından yaptırılan Atabekiye yapı topluluğu (Kat. no: 178) (mescit, medrese, türbe), Emir Nizameddin Pervane tarafından inşa ettirilen kendi ismini taşıyan mescit (Kat. no: 117), muhtemelen 656/1258 öncesine ait Sadeddin Hargahtraş Medresesi (Kat. no:118) ve varlığından 656/1258 yılında haberdar olduğumuz Mahkeme binasıdır (Kat. no: 119) Dönemin kitabeli tek yapısı 656/1258 yılında Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'nin yaptırdığı Cami'dir (Kit. no: 22a). Bu cami, etrafında gelişecek ve yirmibeş yılda tamamlanacak olan külliyenin (cemi, türbe, medrese, harikâh, hamamı ilk yapısıdır. Bu döneme yerleştirdiğimiz diğer yapılar ise, Atabekiye yapı topluluğu hariç, II. İzzeddin Keykavus'a ait 656/1258 tarihli bir temlikname dolayısıyla belirlenebilmektedir. Bu yapılardan günümüze sadece, Sahip Ata Külliyesi'ne ait cami yenilenerek ulaşabilmiştir. Sözü edilen döneme ait tek sanatçı kitabesi Sahip Ata Camii'nin portalinde yer almakta olup, Keluk bin Abdullah'ın ismini vermektedir (Kit. no: 2(b).

II. İzzeddin Keykavus'un kaçmasıyla tahta tek başına sahip olan **IV. Kılıç Arslan**'ın saltanatı uzun sürmemiştir (1262-66). Bu dönemde Pir Esad, Sahip Ata Darülhadisi ve Anber Reis gibi farklı işlevli yapılardan oluşan yapı toplulukları inşa edilmiştir. Türbede bulunan sanduka kitabesine dayanılarak 662/1263-64 yıllarında inşa edildiklerini düşündüğümüz mescit, türbe, zaviye ve darülhuffazın banisi Şeyh Pir Esad'dır (Kit. no:23 ; Kat. no: 45). İnce Minareli Medrese olarak adlandırılan Sahip Ata Darülhadisi ise vakfiyesine göre 663/1264-65 tarihli olup Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır. Topluluk bir medrese ve mescitten meydana gelmektedir (Kat. no: 47). Anber Reis Türbesi ve Mescidi ise türbe kitabesine göre 663/1264-65 yıllarına tarihlenmekte olup, Zaimüddâr Şahabeddin Anber Reis tarafından

yaptırılmıştır (Kit.no: 24 ; Kat no: 46). Bu döneme ait tek sanatçı kitabesi İnce Minareli Medrese portalinde olup Keluk bin Abdullah'ın adını vermektedir (Kit. no: 25). Yapı topluluğuna dahil olarak bir de zaviyesi bulunan Pir Esad topluluğu Dış Kale surları dışında doğuda, Anber Reis Mescid ve Türbesi yine Dış Kale surları dışında güneybatıda, İnce Minareli Medrese ise batıda İç Kale'nin hendeği önünde inşa edilmiştir. Bu yapılardan sadece Pir Esat Türbesi ile İnce Minareli Medrese büyük ölçüde yenilenerek günümüze ulaşmıştır. Pir Esat ve Anber Reis mescitlerinin yerine birer cami yapılmış, İnce Minareli Medrese'nin yıkılmış olan mescidi ise kısmen ayağa kaldırılmıştır.

IV. Kılıç Arslan döneminde vezir Muinüddin Pervane büyük bir güç kazanmış, Moğollar, kazanmak ve onlara dayanmak suretiyle Türkiye'de mutlak hakimiyetini kurmuş, siyasi rakiplerini hatta sultanları bu uğurda bertaraf etmiş, bu çerçevede kendi hakimiyetine engel olduğunu düşündüğü IV. Kılıç Arslan'ı, öldürterek tahta **III. Gıyaseddin Keyhüsrev**'i geçirmiştir (Aksarayi 1943: 159; Kaymaz 1970: 180; Turan 1971: 524). Bu arada, Anadolu'ya Mısır Memluk sultanları da müdahale etmeye başlamışlar, 1277 yılında Memluk Sultan Baybars Kayseri'yi işgal etmiştir. Muinüddin Pervane Moğollara dayanan siyasetini kurmakta gösterdiği başarının tersine, onlara karşı sultan Baybars'ı Anadolu'ya çağırma hatası yüzünden başarısızlığa uğramıştır (Anonim 1952: 192-193; Kaymaz 1970: 132, 142). Bu sırada, Konya'nın güneyinde Larende (Karaman) ve Ermenek'te yarı özerk hüküm süren Karamanoğlu Mehmed Bey bu karışık devreden faydalanarak, Eşref ve Menteşe beylerini yanına alarak Konya üzerine yürümüştür. Sahip Ata'nın oğullarının çıkan karışıklıklar dolayısıyla Karahisar'a çekilmesi üzerine Konya'da ciddi bir kuvvet kalmamış, Karamanlılar Konya'yı istilaya başlamışlardır. Naib Emineddin Mikail Karamanlılara karşı Konya önünde savaşmak istemiş, ancak kuvvetlerinin yetersizliğini görerek şehrin kapılarını kapayıp müdafaya başlamıştır (Kaymaz 1970: 170-171). Buna rağmen Karamanoğulları, Emineddin Mikail'in

kuvvetlerini yenerek Konya'yı zapt etmişler, Karamanoğlu Mehmed Bey Cimri'yi Gıyaseddin Siyavuş adı ile tahta oturtmuş, adına sikke kestirtmiş ve hutbe okutmuş, kendisi de veziri olmuştur (İbni Bibi 1941: 290-294); Turan 1971: 561). Daha sonra yapılan savaşta Karamanoğlu Mehmed Bey'in kuvvetleri yenilmiş, Mehmed Bey Cimri ile Konya'dan kaçarken yapılan çarpışmada ölmüş, Cimri de yakalanarak idam edilmiştir (İbni Bibi 1941: 294-295; Anonim 1952: 40; Turan 1971: 567). Bu arada, Cimri isyanı sırasında Ahilerin reisi Ahmed Şah, komutasındaki ahilerle birlikte şehrin savunmasına katılmış (Eflâkî 1986b: 22), Keyhatu'nun Konya'ya gelişinde Keyhatu'ya hediyeler getirmiş, askerleriyle Konya'yı ziyaret eden Keyhatu'yu Ahmed Şah kendisine "Baba" yapmıştır (Turan 1971: 588).

Muinüddin Pervane'nin 1277'de Moğollar tarafından öldürülmesine kadar süren bu olaylar sırasında dönemin önde gelen kişileri devletin topraklarını bölerek yarı bağımsız arazi sahipleri haline gelmişler, buna bağlı olarak inşa faaliyetleri devletin önde gelen emir ve vezirleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Muinüddin Pervane'nin ölümünden sonra II. İzzeddin Keykavus'un oğlu II. **Gıyaseddin Mesud**'la memleketi ortaklaşa idareye zorlanan **III. Gıyaseddin Keyhüsrev** 1284'de Moğollar tarafından Erzincan'da öldürülmüştür. Bu karışıklıklar yapım faaliyetlerini durdurmamış, yukarıda da söz edildiği gibi özellikle emir ve vezirler tarafından sınırlı da olsa inşa faaliyetleri devam ettirilmiştir. Bu dönemde Mevlevi çevresi ve güçlenen ahilerin de yapım faaliyetleri içerisinde oldukları görülmektedir.

Sözü edilen dönemde inşa edildikleri kitabeler, vakfiyeler, resmi kayıtlar ve dönem kaynakları aracılığı ile belirlenen otuziki yapıdan yirmiikisi altı yapı topluluğuna dahilken (Müstevfi Cemaleddin 671-72/1272-73– hanikah, kütüphane, han -Kat. no: 48;–, Şeyh Sadreddin Konevi Külliyesi 673/1274-75– cami, türbe, kütüphane, zaviye, çeşme -Kit. no: 28 ; Kat. no: 50;–, Abdülmümin

ö. 674/1275-76 (onr. kit.) –mescit, hanikah, medrese, darülfükeha, mekteb (Kit. no: 29 , Kat. no: 53;– Sahip Ata (1258-1283)– cami, türbe, hanikah, hamam, çeşme (Kit. no: 22,30,31 ; Kat. no: 54)–, Sıraceddin İmam 682/1283– mescit, türbe (Kat. no: 179)–, Sungur Bey 1266-84– mescit, darülhuffaz, hamam – (kat. no: 56) onüçü (Sadeddin Ömer Darülhuffazı 667/1269 Kit. no: 26 ; Kat. no: 121; ikinci Ermen Hanı, 670/1271-72, Kat. no: 141; Tuz Pazarı 1272-73 (Kat. no:123); Mevlana'nın Türbesi 673/1274 (Kat. no: 20), Pervane'nin Tekkesi, ö. 676/1277 (Kat. no: 134), Pervanenin Sarayı, ö. 676/1277, Kat. no: 135; Emir Taceddin Sarayı, ö. 677/1278, Kat. no: 137; Sahip Emüneddin'in Sarayı, ö. 677/1278 (Kat. no: 138), Aşıklar evi ö. 677/1278 (Kat. no: 136). Suk-ül-Cami 663-679/1264-80, Odun Pazarı 663-679/1264-80, Kat. no:140; Ermenhane, 663-679/1264-80, Kat. no: 141; Zahuriddin Ali Türbesi 682/1283-84 (Kat. no: 24) bugünkü verilere göre tek yapı olarak inşa edilmiş gibi görünmektedir. Bu dönemden önce inşa edilmiş olduğu onarım kitabesi ile belirlenen 674/1275-76 tarihli Abdülmümin Mescidi (Kat. no: 53) ise muhtemelen bu tarihte inşa edilen hanikâh, medrese, darülhuffaz ve mektebi ile yeni bir yapı topluluğu oluşturmuştur.

Bu yapılardan Sadeddin Ömer Darülhuffazı, Sadreddin Konevi Cami, Türbesi ve Kütüphanesi (üç yapı için tek kitabe), Sahip Ata Hanikâhı, Sahip Ata ve Zahuriddin Ali türbeleri inşa kitabesine sahipken, Abdülmümin Mescidi bir onarım kitabesi taşımaktadır. Bu dönemden günümüze sanatçı ismi veren bir kitabe ulaşmamıştır.

Sözü edilen dönemde inşa edildiğini belirlediğimiz yapılar arasında değişik işlevli yapılardan oluşan sur dışı yerleşmeleri dikkatimizi çekmektedir. Aynı dönemde birinin konumu kesin olmakla birlikte, muhtemelen şehrin güneyinde inşa ettirilen iki Ermeni Hanı bir talebin varlığını akla getirmektedir. Yine bu dönemde varlıklarından haberdar olduğumuz çarşı ve pazarlar, iktisadi hayattaki canlılığı göstermektedir (Cami, Çarşısı -Kat. no: 139-, Odun Pazarı

-Kat. no: 140-, Tuz Pazarı -Kat. no: 123-). Selçuklu yöneticilerinin, dönem kaynaklarına saray olarak geçen evleri de en çok bu dönemde tespit edilebilmektedir. Bu yapılardan Sahip Ata ve Sadreddin Konevi külliyesine ait yapılar ile Abdülmümin Mescidi, Mevlânâ'nın Türbesi ve Zahüriddin Ali Türbeleri kısmen orijinal özelliklerini yitirmiş olarak günümüze ulaşmışlardır.

Kesin olarak tarihlendirilemeyen, ancak 13. yüzyıl üçüncüçeyreğinden önce inşa edildikleri tespit edilen yapılardan Aaviye ve tekkeler ahilere ve Mevlevilere aitken, özellikle hamamların Mevleviler ile birlikte anıldıkları dikkati çekmektedir (Bkz. VI.2.7).

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yerine geçen **II. Mesud** devrinde (1284-96), Moğollar Selçuklu devletine müdahalelerini iyice arttırmış, ağır vergiler koymuşlardır. Yüzyılın ortalarından itibaren problem çıkarmaya başlayan Karamanoğulları, Şerafeddin Mesud ibni Hatir ve Süleyman Pervane'nin isyanları iç çöküşü daha da hızlandırmıştır. Moğolların artan müdahaleleri Anadolu'daki asayiş ve huzuru günden güne bozmuştur. Moğol hükümdarı Gazan Han II. Mesud'u Hemedan'a getirterek hapsetmiş yerine 1296'da **III. Alaeddin Keykubad**'ı tahta geçirmiştir (Aksarayi 1943: 285; Turan 1971: 618-619).

Bu dönemde daha çok şehir merkezinden uzak yerlerde, içinde zaviyelerin bulunduğu Ateşbaz Veli (zaviye,türbe 684/1285 -Kat. no: 58-), Şeyh Alaman (mescid, zaviye, 687/1288 -Kat. no: 55-), Zeynüddin Sadaka (türbe-zaviye, 694/1294 -Kat. no:181-) gibi yapı toplulukları ile Seyyid İbrahim Arab Türbesi gibi tek yapılar inşa edilmiştir. Ateşbaz Veli (Kit. no: 33) ve Şeyh Sadaka (sanduka kit.) türbeleri ile Şeyh Alaman Zaviyesi (Kit. no: 35) kitabeli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahip Ata'nın çeşme ve sikayeleri de daha önce inşa edilmedilerse bu dönemde yaptırılmış olmalıdırlar.

Sahip Ata'nın inşa ettirdiği yapılar dışındaki örneklerin dönemin şeyh ve mutasavvıflarına ait olduğu dikkati çekmektedir. Bu yapılardan Ateşbaz Veli Türbesi ile Şeyh Alaman Mescidi günümüze ulaşabilmiştir.

II. Mesud'un yerine tahta geçirilen **III. Alâeddin Keykûbad** (1298-1302), emirlerin isyanları karşısında uzun süre dayanamamış ve Diyarbakır'a kaçmıştır.

Bu dönemden günümüze ulaşan kitabeli tek yapı I. İzzeddin Keykavus'un kızı Fatma Hatun'a ait olan 700/1300-01 tarihli Süt Tekkesi Mescidi'dir (Kit. no: 37; Kat. no: 64). Bu yapı yenilenerek günümüze ulaşmış olup, yanında bulunması gereken darülhuffaza ait herhangi bir iz mevcut değildir. Yapı Dış Kale surları içinde, İç Kale'nin kuzeybatısında konumlandırılmıştır.

III. Alâeddin Keykubad'ın yerine 1301 yılında **II. Mesud** ikinci kez tahta geçmiş, onun da 1308 yılında ölümüyle Anadolu Selçuklu sultanları İlhanlı idaresi altında bocalamaya başlamış, artık tüm varlıklarını çok sınırlı da olsa sadece Konya'da gösterebilmişlerdir. Dönemin siyasî ortamı kültürel yaşantıya da yansımış, bu dönemde inşa faaliyetleri durmuş, bu durum Anadolu Selçukluları Devleti'nin ortadan kaldırıldığı 1318 yılına kadar devam etmiştir. 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra durumun giderek kötüleşmesi, güvenliği ve denetimi sağlayacak askerî güçlerin bulunmaması sonucu Konya Ahi liderlerinin kontrolü altına girmiş, şehir gerektiği zamanlarda Ahilerce savunulmuştur (Baykara 1985: 30).

VI. ŞEHİR DOKUSUNUN DEĞERLENDİRMESİ

VI.1. ANADOLU SELÇUKLULARI ÖNCESİ KONYA ŞEHRİ DOKUSU

Konya'nın Selçuklu öncesi tarihi ve fiziksel dokusuna ilişkin bilgiler ne yazık ki çok az ve dağınık bir haldedir. Ancak, şehrin Selçuklu dönemi öncesine ait verilerin değerlendirilerek fiziksel yapısının ortaya konması, Selçuklu döneminde geçirdiği değişikliklerle şehrin kazandığı yeni doku ve fiziksel özelliklerin belirlenebilmesi için gereklidir.

Frig döneminde Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen bir kaleden ibaret olan ilk şehrin zaman içindeki fiziksel gelişimini izleyecek herhangi bir veri günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle, genellikle aynen muhafaza edilerek bir uygarlıktan diğerine geçen fiziksel ögeler olan yollar, meydanlar ve ticarî doku ele alındığında, geçmişe ait maddî verilerin birtakım ipuçları sundukları görülmektedir.

Şehrin ilk yerleşim nüvesini Alâeddin Tepesi teşkil etmekle birlikte, bugün elimizde Frig suruna ait kazı bulguları dışında erken tarihli maddi bir veri bulunmamaktadır. Kazı sonuçları, tepede Hellenistik çağ buluntularının varlığını ortaya koymuştur (Akok 1975: 223). Bu döneme ait kesin bir kanıt olmamakla birlikte yuvarlak planlı olduğu, bu planı Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen kaleden aldığı, önemli yapıların burada bulunduğu, muhtelif yerlerde şehir kapılarının açıldığı, yolların daire merkezinden çevresine doğru yayıldığı öne sürülmektedir (Şehabettin 1935: 16).

Şehrin çevresinin Friglerden sonraki bir dönemde, belki bu döneme ait surların zayıflaması, ya da savunma fonksiyonunun kaybetmesi nedeniyle, belki

de tepeyi çevreleyen surların yarattığı aksaklığı gidermek üzere ikinci bir surla kuşatıldığı anlaşılmaktadır (Bkz.VI. 2.1.1.).

İlk surların Frig döneminden itibaren tespit edilebilmesi (Bkz. VI. 2.1.1.), Dış surların ise Roma veya Bizans dönemi ile ilişkili görülmesi (Bkz. VI. 2.1.2), bu surların muhtemelen sözü edilen dönemler arasındaki bir tarihte yapıldığını düşündürmektedir. Ancak mevcut verilerin azlığı, bu konuda kesin birşey söylememize engel olmaktadır.

Roma döneminde şehrin dikdörtgen planlı olduğu, şehirde enine ve boyuna gelişen yollar bulunduğu öne sürülmektedir (Şehabettin 1935: 16). Bu dönemde, muhtemelen akropol olan tepenin güney doğusunda 1712 tarihinden itibaren haberdar olduğumuz (Bkz. V. 1) Rum kilisesine ait kalıntılar arasında bulunan ve Roma dönemine ait olduğu tespit edilen sunak taşları, burada bir Roma dönemi tapınağı veya kült alanı aramamıza imkân vermektedir. Bu dönemden olduğu mevcut kitabesinden anlaşılan üç bölümlü Zeus Tapınağı'nın da surun çevrelediği alan içinde kalmış olması muhtemeldir. Tapınağın yanında Roma sarayı aranabilir ise de, bu konuda herhangi bir veri mevcut değildir. Ancak, önemli dini ve toplumsal yapıların akropolda toplandığını düşünmek mümkündür. Burada Hıristiyanlığın ilk yıllarında bir Havra'nın varlığından, Aziz Paulos ve Barnabas'ın verdikleri vaazlar dolayısıyla haberdar olunmaktadır. Şehirde Hıristiyanlığın yayılması konusunda önemli bir isim olan Hagia Thekla için bir kilise olmalıdır (Bkz. V.1) ancak böyle bir kilisenin varlığını gösterecek bir yapı günümüze ulaşmamıştır. Roma dönemi şehrinden bilinenler arasında Perseus ve Andromacho'nun görüldüğü bir dikilitaş vardır (Belke-Restle 1984: 177).

İnce Minareli Medrese civarında Roma dönemine ait bir tiyatro biletinin bulunması, burada bir tiyatronun varlığını akla getirir. Ancak, tiyatro biletinin taşınabilir bir eşya olması, biletin burada düşürülmüş olabileceğini de düşün-

dürmektedir ki, her iki durumda da şehir içinde bir tiyatronun varlığını öne sürmek mümkündür.

Ayrıca, şehirde M.S. 352 yılında etkinliğini kaybetmiş bir amfitiyatronun varlığından söz edilmektedir (Belke-Restle 1984: 178). Bu amfitiyatroyu Aya Thekla'nın yakılmak için götürüldüğü sirk ile ilişkili olarak da ele almak mümkündür. Belki de sirk denilen yer amfitiyatro idi. Ancak bunu kesin olarak söylememizi sağlayacak herhangi bir veri mevcut değildir.

Şehrin Roma dönemi nekropolü ise oldükça geniş bir alana yayılmış gibi görünmektedir. Nekropol alanının kuzeybatı, batı ve güneybatıda Dış Kale surlarını oldukça aşarak Ankara-Afyon-Konya yol kavşağı ile Yeni Meram caddesi üzerindeki Askeri Hastane'nin güneybatı köşesine kadar ulaşması, nekropolün büyüklüğü ile orantılı bir Roma şehrinin varlığını akla getirmektedir. Nitekim M.S. II. yüzyılda Roma İmparatoru Hadrianus'un bir Roma koloni şehri mertebesine yükselttiği İkonium, bu dönemde büyük bir gelişme göstererek surların dışına yayılmış olmalıdır. İmparatorluğun en parlak dönemini yaşadığı II. yüzyılda genel olarak bütün Roma şehirleri için geçerli olan bu durumun İkonium'da da yaşanmış olduğunu düşünmek mümkündür. Geniş çaplı bir imar hareketi, gelişmiş bir yol şebekesi ve hızla artan nüfusa ek olarak sağlanan güvenli ortam şehirlerin surlar dışına taşmasına neden olmuş, bu gelişim surların çok ötesine taşan genişlemeler şeklinde görünmüştür (Kienitz 1977: 54; Cezar 1979: 479). Ancak, III. yüzyılda başlayan Part istilaları şehirleri yeni kalelerin yapımına zorlamıştır. Bu durumun Konya için de geçerli olabileceği düşünülmekle birlikte, bunu doğrulayacak (Kienitz 1977: 54) kesin bir veri mevcut değildir.

Yolların durumu ve ticaret dokusu şimdiye kadar bilinenlerle birleştirildiğinde, gelişmiş bir Roma şehrinin varlığını ortaya koymaktadır.

Şehrin yolları dikkate alındığında kuzeydoğu ve batı, yönlerindeki yolların çok eski dönemlere kadar gidebildiğine dair maddi veriler bulunmaktadır.

Karatay Medresesi'nin önünden geçen kuzeydeki Ankara caddesi, sözü edilen medrese ile hemen karşısında yer alan ve günümüze sadece bir eyvanı ulaşmış olan Küçük Karatay Medresesi ile sınırlandırılmıştır. Karatay Medresesi'nin kapısı önünden geçen yolun batı sınırının değişmediği, ancak karşısındaki medresenin bugünkü yola giden kısımları dikkate alındığında, erken dönem yolunun doğu sınırının değiştiği ortaya çıkmaktadır.

Bugünkü yoldan çok daha dar olan bu yolun, pusula ile yönünü tespit ettiğimizde, Karatay Medresesi önünde kuzeyi gösterdiği belirlenmiştir.

Alâeddin caddesi ile Nuri Sofu sokağının aynı hat üzerinde oldukları ve doğu-batı doğrultusunda yer aldıkları dikkate alındığında, yolların, kuzey-güney ve doğu-batı hattında birbirini dik olarak kesen iki ana yol olarak planlanan Roma şehri özelliği yansıtdığı görülmektedir. Sadece güney yolun izi bugün bulunamamaktadır. Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen hendeğe kadar gelen bu yolların hendek hizasında kesildikleri, seyyar köprülerle tepeye ulaşıldığı belirlendiğine göre (Bkz. VI. 2.1.1), yolların tepede de devam edip etmedikleri konusunda kesin birşey söylemek mümkün değildir. Ancak doğu-batı doğrultusundaki yolların, Selçuklu döneminde Alâeddin Camii ile aynı hat üzerinde bulunan İplikçi Camii ile ilişkisi, ayrıca batıdaki Nuri Sofu sokağının hemen batısındaki İnce Minareli Medrese'yi sınırladığı dikkate alındığında, bu yolların tepede de aynı hattı korudukları ortaya çıkmaktadır ki Eflatun Mescidi'nin yolun güneyinde konumlanması da bunu doğrulamaktadır. Bu nedenle, İç Kale'nin doğu ve batı kapılarını bu yollara açma eğilimi göstermekteyiz. Bu da, Selçuklu döneminde var olan söz konusu yolların çok eskiden beri mevcudiyetini düşünmemize imkan vermektedir. Tepede kuzeyden gelen Ankara yolunun erken dönemdeki izini takip edebilmek mümkün değildir. II. Kılıç Arslan Köşkü ile birlikte bu köşkün önünden geçen yolun daha batıya

kaydığı ileri sürülebileceği gibi, tepedeki güney kapıya ulaşan bir yolun da izine rastlanmayışı kuzey-güney doğrultusunda olması gereken Roma yolunun zaman içinde izinin silindiğini ortaya koymaktadır.

Kuzeydeki Ankara caddesi Konya'yı Ankara'ya doğudaki Alâeddin caddesi Aksaray'a batıdaki Nuri Sofu sokağı, Alâeddin Tepesi'nden uzaklaştıkça muhtemelen sonraki devirlerin ürünü olarak aynı hattı muhafaza ederek kesilmesine rağmen Beyşehir'e bağlayan şehirlerarası yol şebekesine dahildirler. Ankara yolunun Dış surda Halka Begüş Kapısı'na, Alâeddin caddesinin Aksaray Kapısı'na, Nuri Sofu sokağının Ahmedek Kapısı'na bağlanmaları da bunu desteklemektedir.

O halde, şehirler arası yolları da oluşturan kuzey, doğu ve batı istikametinde devam eden yolların Roma şehircilik anlayışının ürünü olarak Dış Kale ile bağlantılı olduklarını söylemek mümkündür.

Görüldüğü gibi, tam olarak kuzey, doğu, batı yönlerinden konumlanan yollar bir Roma şehri ile karşı karşıya olduğumuzu ortaya koyan nitelikte maddi veriler sunmaktadırlar.

Şehrin ticaret dokusuna bakıldığında, Frig dönemine ait herhangi bir veri olmadığı, görülmektedir. Buna karşın, İç Kale'nin şehri oluşturduğu erken dönemde, Tepede bir meydanın bulunduğu, bir forum olarak niteleyebileceğimiz bir meydanın çevresinde çarşıların yer aldığını pazarların da sur dışında kurulduğunu öne sürmek mümkündür. Nitekim, sur dışında kurulan pazarların Selçuklu döneminde Altunbay sokağının Alâeddin Tepesi'ne ulaştığı kısımda bulunmasına dayanılarak, Roma döneminde de burada olduğunu düşünebiliriz. Koloni şehri olduğu dönemde şehrin doğusunda kurulan ve gelişen çarşı, Konya'nın bugünkü çarşı düzeni içinde ızgara planı ile sözü edilen dönemin özelliğini göstermekte olup muhtemelen Roma dönemi ticaret dokusunun sürekliliğini koruduğunu söylemek mümkündür. Selçuklular da, yolların dik açısal

olarak konumlandırılmasıyla oluşan ızgara planlı kesimi çarşı olarak kullanmış olmalıdırlar. Nitekim, bu dönemde Altunaba Medresesi çevresinde oluştuğunu öğrendiğimiz Yeni Çarşı doğuya doğru devam ederek Uzun sokak ile bağlanıyor, güneye dönerek At Pazarı'na ulaşıyor olmalı idi ki, dönem vakfiyelerinde de çarşıların diziler halinde olduğu belirtilmektedir. Daha 14. yüzyılda İbni Batuta'nın muntazam sıralar halindeki çarşıdan söz etmesi, Roma döneminden itibaren sürekliliğini koruyan çarşı kesiminin kullanılmış olduğuna işaret eder (Bkz. VI. 2. 8).

Çarşıların genellikle, Roma döneminde bir formun etrafında yer almış olması ve bu bölgede hükümet yapılarının bulunması, bizi erken döneme ait bir meydanın izini aramaya yöneltmiştir.

Alâeddin Tepesi'nin doğusundaki, İplikçi Camii ile Şerafeddin Camii arasında kalan geniş alanın, bugün şekli bir hayli bozulmuş olmakla birlikte, ticarî dokunun hemen hemen ortasında yer alan dikdörtgen biçimi ile bir Roma forumuna tekabül edebileceğini düşünmek mümkündür ki bu bölgenin Selçuklular döneminde meydan olması, çevresinde ticaret dokusu ve camiler düşünüldüğünde uygun görünmektedir. Nitekim Karamanoğulları döneminde burada bir saray bulunması, varlığını Roma dönemine kadar indirmeye mütemayil olduğumuz meydanın varlığını destekler bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

En eski çarşıların sağlı sollu iki kenarında yer aldığı Altunbay sokağı ile Alâeddin caddesi arasında kalan bu kesimin doğu sınırını Altunbay sokağının dönerek Uzun Çarşıyı oluşturduğu sokak, batı sınırını da İplikçi Camii'nin batısında kalan Altunbay sokağına güneyden bağlanan Hisar sokağı ve Pervane sokağı ile belirlemek mümkündür.

Bu geniş alanın ticarî dokunun tam ortasında bulunuşu, Karamanlı ve Osmanlı döneminde önem kazanması, Selçuklular döneminde de önemli oldu-

ğunu ve şehre yönelik bir takım faaliyetlerin burada gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Mevcut veriler şehrin Romalılar döneminde oldukça gelişmiş olduğunu, üç yöndeki yolların şehrin dışında şehirlerarası yollara bağlandığını göstermektedir (Bkz. VI 2.2.).

Muhtemelen II. yüzyıldan sonra koloni şehri olması ile bağlantılı olarak Akropol dışında bir ticaret dokusuna sahip olması, Roma dönemi akropolüne dik olarak uzanan cadde üzerinde Roma dönemine ait formun yer alması ve bu forum çevresinde şehrin tiyatro gibi geniş arazi gerektiren yapılarının konumlandığı düşünülürse, akropol dışındaki ovaya yayılan şehrin etrafının bir surla çevrilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak verilerin bu yönde olmasına karşılık, bunu kesin olarak belirleyecek yazılı veya döneminden kalan bir ize rastlanmaması, bunu sadece bir varsayım olarak öne sürmemize imkan vermektedir.

Bizans döneminde ise İç Kale'nin içinde bulunan iki Hıristiyan kilisesi ile daha geç dönemlerde varlıklardan haberdar olduğumuz Rum ve Ermeni kiliseleri dışında, güney batıda bugünkü Kız Meslek lisesi civarında ele geçirilen opus sectile tekniğindeki zemin döşemesinin Bizans dönemine ait bir kiliseye tarihlenmesi yine güneyde İç Kale surları dışında bir kilisenin varlığından haberdar olunması, bu dönemde şehrin İç Kale surları dışına taştığını göstermektedir (Bkz. V.1). Ayrıca, şehrin erken Bizans dönemindeki önemi gözönüne alındığında, İç ve Dış Kale'den oluşan bir şehir olduğu düşüncesi kabul edilebilir görünmektedir.

Şehrin Bizans dönemi yeterince araştırılmamış olmakla birlikte, bu dönemden günümüze ulaşan eserlerin azlığı ve şehir dışında oluşu, genel olarak Bizans dönemi Konyası'nın küçük ve önemsiz bir şehir olduğunu kabulüne sebep olmuştur.

Ancak, dönem yazarı Michel Attaliates[1] şehrin 1070 yılındaki durumundan söz ederken "o zaman Konya nüfusu miktarı, yapılarının büyüklüğü, öte yandan arzu edilen herşeyi itibariyle mühim bir şehirdir. Orada aynı zamanda her çeşit hayvan yetişmekteydi" [2]demektedir (Jakob 1990: 51) ki, şehrin Türkler tarafından alınmasından hemen önceki durumu tasvir eden bu ifade Bizans dönemi Konyası'nın daha iyi araştırılması gereğini ortaya koymaktadır. Nitekim 10. ve 13. yüzyıllar da Bizans Anadolusu'ndaki önemli yerleşim merkezleri arasında Konya da sayılmaktadır.[3].

1101'deki Haçlı Seferi sırasında Dış surlara sonuçsuz kalan saldırılar düzenlenmiş (Belke-Restle 1984: 176), I. Haçlı seferi sonrasında Fransız ordusu Kont Guillaume komutasında Konya üzerine yürümüş, ancak şehri zaptetme girişimi başarısızlığa uğramıştır. Runciman'ın verdiği bilgiye göre, I. Haçlı Seferi'nin hemen sonrasında Konya güçlü bir Selçuklu garnizonu tarafından muhafaza edilmektedir (Runciman 1992b: 21).

Daha 1101 yılındaki I. Haçlı Seferi sırasında bir dış surdan söz edilmesi (Belke-Restle 1984: 176), 1097'de Konya'ya gelen Selçukluların bu kadar kısa zamanda bir sur inşa edemeyecekleri gözönüne alındığında ne ölçüde olduğu belirlenememekle birlikte surun Selçuklu dönemi öncesine ait olduğunu göstermektedir.

Bu durumda, Selçuklular Konya'ya geldiklerinde şehrin en azından Bizanslılar döneminden kalan bir sura sahip olduğu anlaşılmaktadır.

---

[1] 11. yüzyıl başlarında doğan Michel Attaliates başkentte hukukçu olarak yetişmiş, önemli resmi görevler almış, askeri mahkeme üyesi sıfatıyla Romanos Diogenes'in Türkler üzerine yaptığı sefere iştirak etmiştir. *Histoire* adlı tarih kitabında 1034-1079 yılları arasındaki önemli olayları anlatmaktadır. Müellifin yaşadığı olayları bir şahit sıfatıyla anlatması nedeniyle önem kazanmaktadır (Jakob 1990: 9).

[2]Michel Attaliates'in verdiği bilgiler II. Sikilitzes tarafından tekrarlanmaktadır (Jakob: 1990: 109).

[3] Vryonis 1971: 6-22.

VI. 2. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİ KONYA ŞEHRİ DOKUSU

VI.2.1. KALELER

VI.2.1.1. İÇ KALE

XIX. yüzyıl sonlarına kadar bir hayli harap olmakla birlikte mevcut olduğu yazılı belgeler, gravürler ve seyyahların anlatımıyla ortaya konulan Konya surlarından günümüze II. Kılıç Arslan Köşkü'nün üzerinde inşaa edildiği bir burç ile çeşitli hafriyat çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan parçalar kalmıştır.

Konya'nın Selçuklu dönemi öncesine ait yazılı ve maddi verilerin yetersizliği surların tarihlendirilmesini, dolayısıyla şehrin Selçuklular dönemine kadar geçirdiği fiziksel değişikliklerin izlenmesini güçleştirmektedir.

İç Kale'nin Selçuklular döneminde muhtemelen farklı devirlere ait iki sıra sur ile kuşatılmış olduğu ve bu surların bir hendekle çevrelendiği maddi veriler ve dönem kaynaklarının verdiği bilgilerle belirlenmiştir (Bkz. kat. no: 67).

Söz konusu sur kalıntılarının tepe üzerinde bugün İnce Minareli Medrese'nin doğusunda kalan kısım hizasında bulunan sur kalıntıları ile çalıştıkları yerinde yaptığımız ölçümlerle ortaya çıkmıştır.[1]

Frig şehri olarak kurulan Konya'nın ilk yerleşim nüvesine ait sur duvarlarının kalıntıları 1941 yılında Alâeddin Tepesi'nde yapılan kazılarda

---

[1] M. Akok'un tepenin batı eteklerinde yapılan kazılarda İnce Minareli Medrese önünden geçen yolu röper olarak verdiği sur konumu ile, belirlenen noktada mevcut sur kalıntılarına kadar yapılan ölçümün aynı mesafeyi vermesi (50.11 m.), bugün mevcut olan sur kalıntıları ile kazı sonuçlarına göre belirlenen sur kalıntılarının çakıştığını göstermektedir.

ortaya çıkarılmış (Arık 1982: 206) ve duvarların çeşitli dönemlerde elden geçirilerek Frig suru özelliğini kaybettiğine dair veriler malzeme değişikliği ile tespit edilmiştir (Akok 1975: Plan: 7-8).

Kazılarda bulunan Frig malzemesinden hareketle şehrin Frigler döneminde yapılan surunun Selçuklular devrine kadar çeşitli değişiklikler geçirmekle birlikte yerini muhafaza ettiğini öne sürmek mümkündür.[1]

II. Kılıç Arslan'ın bir burç üzerine inşa ettirdiği bilinen Eyvanlı Köşkü'nün (Sarre 1967: 3; Akok 1968: 52) altında kalan burç kısmının güneyinde bulunan burca bitişik duvar kalıntılarının da tepeyi çevreleyen sur duvarlarına ait olduğu yerinde yaptığımız ölçümlerle ortaya çıkmıştır. II. Kılıç Arslan'ın, şehri çevreleyen bu surların Ankara yoluna bağlanan kapısının hemen batısında bulunan burcu iptal ederek kullanması, Frig döneminden beri yerini muhafaza eden surun savunmaya yönelik fonksiyonunu tam olarak yerine getiremediğini göstermektedir.

Frig dönemine ait olduğu tespit edilen ilk sur dışında kalıntılarına rastlanan ve ilk sura paralel bir hat takip ettiği anlaşılan ikinci surun ne zaman ve hangi amaçla yapıldığına dair herhangi bir veri mevcut değildir. Bununla beraber günümüze ulaşan kalıntılardan hareketle iki sur arasında kimi yerde 35 m.ye vardığı belirlenen mesafenin atıl bir alan olması ikinci surun şehri genişletmek amacıyla yapılmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumda ikinci sur muhtemelen ilk surun tepenin eğimi nedeniyle yarattığı aksaklığı gidermek veya bu surun zaman içinde fonksiyonunu kaybetmesi ya da zayıflaması nedeniyle doğan ihtiyaç sonucu yapılmış olmalıdır.

---

[1] İmara açılmak istenen Alâeddin Tepesinin bir höyük olduğunu kanıtlamak amacıyla 1941 yılında burada bir kazı yapılmıştır. Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazı Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Bu kazıya ilişkin raporlar M. Akok tarafından yayınlanmıştır. Ancak Konya şehrinin geçmişini belirlemek açısından çok önemli olan bu kazının daha ayrıntılı bilgi ve belgeleri Türk Tarih Kurumu'nda yaptığımız araştırmalara rağmen bulunamamaşıtır.

Kesin bir tarih belirlenememekle birlikte, bu surun geç Roma veya Bizans dönemi ile ilişkili görülen (Belke-Restle 1984: 177) Dış Kale surlarından önce yapılmış olduğunu düşünmek mümkündür.

İlk olarak Hamdullah Müstevfi'nin (ölm. 750/1350) verdiği Konya Kalesi'nin kuruluşuna ilişkin bilgi (1915: 97) kendisinden sonra gelen seyyah ve coğrafyacılar tarafından tekrarlanmış (Evliya Çelebi 1314: 19; Katip Çelebi 1134: 615), II. Kılıç Arslan'ın burada kendisi için yaptırdığı eyvandan söz edilmesi, bu konuda çalışma yapan araştırmacıları İç Kale'yi II. Kılıç Arslan'ın yaptırdığı veya onarttığı şeklinde yönlendirmiştir. 1941 yılında Alâeddin Tepesinde yapılan arkeolojik kazı ve çeşitli nedenlerle bu tepenin etrafında gerçekleştirilen hafriyat çalışmalarında ortaya çıkan sur kalıntıları Selçuklu dönemi İç Kalesi hakkında fikir vermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi günümüze ulaşan maddi veriler tepenin çift sıra surla çevrili olduğunu göstermektedir. Y. Küçükdağ'ın "Lale Devrinde Konya" isimli doktora çalışması çerçevesinde şeriye sicil kayıtlarına dayanarak yaptığı tespitler Alâeddin Tepesinin çift sıra surla kuşatıldığını içinde ve dışında iki ayrı hendek bulunduğunu ortaya koymuştur (Bkz. Kon. Şer. Sic. 28: 127; 32: 693; Küçükdağ 1989: 15'den naklen). İç Kale, vilayet memurlarından Hakkı Bey tarafından çizilen, G. Krecker tarafından kopya edilen ve Sarre tarafından 1896 yılında yayınlanan planda da çift sıra surla çevrili olarak gösterilmektedir (Sarre 1967: 4, şekil 5). Bu durumda, maddi verilerle ortaya konan İç Kale'nin çift sıra surla çevrili olduğu bulgusu resmi belgelerle de desteklenmiş olmaktadır.

Tepenin kuzeydoğusunda Hüma Oteli'nin diskotek olarak kullanılan ikinci bodrum katının doğu duvarının alt kısmında karşımıza çıkan ve batısında köşe yaparak "L" biçiminde dönen kalıntının bir duvar cephesine ait olduğu açıkça görülmektedir. Y. Önge söz konusu kalıntının bir burca ait olduğunu tespit etmiştir (Önge 1991: 6). Kalıntıların bulunduğu ikinci bodrum katının yaklaşık

olarak –ortalama bir kat (3.00 m.) kabul edildiğinde–, zemin kotundan 6.00 m. aşağıda olduğu anlaşılmaktadır. Y. Önge'nin şehrin zemin kotunun 2.00 m. kadar yükseldiği ve surlara ait bazı kalıntıların bugünkü yol seviyesinin muhtemelen 2.00 m. altında olduğu şeklindeki verisi göz önüne alındığında (Önge 1991: 6), mevcut kalıntıların bugünkü zemin kotunun en az 4.00 m. altında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu buluntunun konumu tepeyi kuşatan iki surun aynı zemin seviyesinde olmadığını göstermektedir.

Burç kalıntısı ile hemen karşısında yer alan Karatay Medresesi'nin önünden geçen yolu maddi bir veri olarak değerlendirdiğimizde, 1251 tarihli Karatay Medresesinin sözü edilen yola açılan portalinin eşik seviyesine bakarak bu kapının orijinal zemin kotunu koruduğunu yani 1251'den bu yana bu yolun büyük ölçüde yükselmediğini söylemek mümkündür. Bu durumda sözü edilen surun Karatay Medresesi önünden geçen yolun zemin seviyesinin çok altında bulunması, hemen önünden hendeğin başladığını ve günümüze ulaşan duvarın surun hendek hizasında bulunan duvarı olduğunu düşünmemize imkan vermektedir. Söz konusu veriler yolun hendeğe gelince kesildiğini, buradan İç Kale'ye seyyar köprülerle geçildiğini ortaya koymaktadır.[1]

İç Kale'nin batısında yer alan İnce Minareli Medrese'nin (Sahip Ata Darülhadisi) hendek hizasında yer aldığı şeklindeki vakfiye kaydı ile[2], İç

---

[1] İbni Bibi Dış Kale surlarının hendeği üzerinde bulunan köprülerden söz etmektedir. Moğol askerlerinin Konya'ya gelişini anlatırken "şehirdeki askerler kuvvetli bir ordunun gelmekte olduğunu öğrenince kapıların kemerlerini bozdular, içeriye kaldırdılar..." demektedir (İbni Bibi 1941: 296). O Moğol askerlerine karşı tedbir alan Konyalıları anlatırken kapının köprülerini yıktıklarını ve kapıları içerden kapattıklarını söylemektedir (İbni Bibi 1955: 700). Bu bilgiler Dış Kale ile ilgili olmakla birlikte İç Kale'de de aynı uygulamanın söz konusu olabileceğini düşünmek mümkündür. Nitekim daha geç devre ait bir kaynak olmakla birlikte Naima'nın (IV. Murat döneminde) 1044 yılında geçen İç Kale ile ilgili olarak anlattığı bir olay hendek üzerinden kaleye ulaşmanın burada bulunan ağaç bir köprü ile sağlandığını ortaya koymaktadır (Naima Peşevî Tarihi: 239-240; Konyalı 1964: 163'den naklen).

[2] Sahip Ata'nın Konya İmaret vakfiyesinde İnce Minareli Medresenin yeri "Konya'da Sultan Kapısı yolunda, Ordu pazarı yakınında, hendek hizasında..." olarak tarif edilmiştir (S.A. Bayram-Karabacak 1981: 38).

Kale'nin kuzeye açılan Sultan Kapısı'nın hendek civarında bulunduğuna dair bilgiler[1] mevcuttur. Mevlânâ ile ilgili olarak anlatılan bir olay sırasında Kale hendeği ile Karatay Medresesi bir arada zikredilmişlerdir.[2] Kale hendeğine ilişkin olarak anlatılan bir olay,[3] şeriye sicil kayıtları[4] ve geç dönem kaynakları[5] dikkate alındığında bizi İç Kale'nin hendek ile kuşatılmış olduğu sonucuna götüren maddi verilerin dönem kaynaklarının verdiği bilgiler ile de desteklendiği görülmektedir.

Bu durumda, Selçuklu döneminde İç Kale'nin çift sıra surla kuşatılmış olduğu ve etrafının bir hendekle çevrildiği anlaşılmaktadır. Dört yönde dört kapısı bulunması gereken İç Kale'nin (Baykara 1985: 33), bugün sadece kuzeydeki Sultan Kapısı (Turan 1948: 14) ile doğudaki Akıncı Sultan Kapısı (Konyalı 1964: 289-803) bilinmektedir.

Burada tepenin takriben en yüksek yerinde Amphilokios ile yerini tespit edemediğimiz Metamorfosis kiliseleri (Belke-Restle 1984: 177); tepenin güney kısmında ise 1712 yılından itibaren haberdar olduğumuz birbirine yakın olarak yer alan Ermeni ve Rum kiliseleri bulunmaktaydı (Lucas 1712: 191) Bizans döneminde belirleyebildiğimiz iki kilise dışında İç Kale'de Selçuklular döneminin erken safhalarında Selçuklu sultanlarına ait bir saray kompleksi[6], muhtemelen

---

1 "Bir Türk fakih sora sora ve korka korka hendek civarında bulunan Sultan kapısında ..." (Eflaki 1986a: 179).

2 "Bir gün Mevlânâ Kale'nin hendeğinin kenarında duruyordu. Birkaç fakir Karatay Medresesinden çıktılar..." (Eflâkî 1986a: 318).

3 "...Öylece o paraları alıp Kale'nin hendeğine attılar. Bu hendekler su ve siyah çamurla doluydu..." (Eflâkî 1986a: 421).

4 Bkz. Küçükdağ 1989: 15.

5 Naima, Konyalı 1964: 163'den naklen

6 Şehri ziyaret eden seyyahlar İç Kale'nin sarayı barındırdığını özellikle vurgulamışlardır. Cuinet "şehrin ortasında eskiden Selçuklu sultanlarının sarayı bulunan bir tepe yer alırdı" derken (Cuinet 1892: 821), Ramsay "Sultanlar sarayı ile Alaeddin Camii'nin şehrin kuzeyinde bulunan Akropolis tepesinin büyük bir kısmını kapladığını söyler" (Ramsay 1940: 1732). Sarre'ye göre ise Kale'de Selçuklu Sultanlarının en büyük yapıları inşâ edilmiştir ve bunlar Selçuklu egemenliği hakkında bilgi vermektedir (Sarre 1896: 36).

sarayın önünde bulunan meydan (Uzluk 1972: 379) ve Altunaba vakfiyesinde Konya Kasrının içindeki "Eski Camii" ("Camii Atik") olarak vasıflandırılan I. Mesud'a ait Cuma Camii (A.V., Turan 1947: 226), İç Kale'nin burçlarından biri üzerine kurulduğu anlaşılan köşk ile cami arasında darphane (Konya Salnamesi 1298: 70); Altunaba vakfiyesinde geçen Hacı İsa bin Mahmud Mescidi (AV ., Turan 1947: 221) ve yine aynı vakfiye dolayısıyla haberdar olduğumuz Medrese-i Sultaniye yapıları tespit edilmektedir. Ayrıca burada muhtemelen saraya ait bahçeler de bulunmuş olmalıdır. 1941 yılında Tepe üzerinde yapılan arkeolojik kazıda tepenin güney eteklerinde sadece saray yapılarında karşılaşılan bezemeli alçı parçaların bulunması (Akok 1972: 62-63), saray kompleksine ait yapıların tepenin güneyinde de devam etmiş olabileceğini bir ihtimal olarak öne sürmemize imkan vermektedir. Biraz sonra da ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi, tepenin boyutları göz önüne alındığında, İç Kale'nin resmi binalara ve kamu yapılarına ayrılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Devlethane (Anonim 1952: 53, 55), Selamlık Köşkü (Sarre 1967: 2), Harem daireleri (İbni Bibi 1941: 74) gibi Konya sarayında olduğunu tespit ettiğimiz yapıların yanısıra Hazine binası, Cemâhaneler, Ahırlar (Turan 1971: 350), Fereşhane, Taşthane, Şaraphane, mutbah ve hamamlar gibi bir saray kompleksi içinde olması gerekli yapılar (Bkz. VI. 2.5.2), saray kompleksinin İç Kale içinde oldukça geniş bir yer kaplaması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, doğal olarak kalede bulunan erzak ve mühimmat depoları[1], uzun süreli muhasâra zamanlarında su ihtiyacını karşılamak üzere yapılan sarnıçlar ve cephaneliklerin varlığını da düşünmek lazımdır. Kalede görevli kişilerin evleri (İbni Bibi 1941: 240) İç Kale'nin burada görevli olanlarınki dışında ayrı bir ikamet alanına imkan vermeyeceğini göstermektedir. Nitekim İç Kale'nin doğu-batı doğrultusunda 300 m. ile kuzey-güney doğrultusunda 400 m.lik bir alanı çevreleyen surlar içindeki yüz ölçümü elips hesabıyla 300x400 ÷ 4 x 45 =

[1] Alanya Kalesinde bulunuyordu. Bkz. İbni Bibi 1941: 98.

94.200 m^2 olarak belirlenmektedir. Bir şehirde normal faaliyetleri gösterebilmek için kişi başına 150 m^2'lik bir alana ihtiyaç olduğunu kabul edersek (Egli 1957: 103), 94.200 m^2'lik alana 628 kişinin sığacağı görülmektedir. Kale içindeki nüfusun sıkışık olabileceği kabul edilebilse bile bu rakam 900'ün üstüne çıkmasa gerektir. Ayrıca surlarla çevrili bir alanın içinde emniyetli bir mesafeden sonra yapılaşmanın başlayacağı düşünülürse bu sayının daha da düşeceği açıktır ki, bu da yukarıdaki savımızı güçlendirmektedir.

Ayrıca, vakfiyelerde il yazıcı defterlerinde ve arşiv vesikalarında İç Kale'nin Ahmedek olarak anılması, burasının askeri niteliğini ortaya koymaktadır.[1]

O. Turan'ın verdiği bilgiye göre Sultan Mesud'un 100.000 süvarilik bir orduya sahip olması (Turan 1971: 193), II. Rükneddin Süleyman Şah ile I. Gıyaseddin Keyhüsrev arasındaki taht mücadelesinde şehrin 60.000 okçu tarafından korunması ve bu askerlerin her gece şehre girmeleri (İbni Bibi 1941: 25) askerler için burada kışlanın veya garnizonun varlığını gerekli kılmaktadır ki, garnizonun merkezi için en uygun yer belgelerde de askeri işlevine işaret edilen İç Kale olmalıdır. Konya kalesine kütüval tayini ile ilgili bir belgede (Turan 1988: 33-34, XXXII) sözü edilen "Kale-i Konya"nın İç Kale olabileceği T. Baykara tarafından da ifade edilmektedir (Baykara 1985: 38). Bu da İç Kale'nin niteliğini ortaya koyar. Belgede sözü edilen "evlerin, anbarların, zahire ve silahların yazılması hususu" (Turan 1988: 34) gibi özellikler savunma amaçlı bir kale ile ilişkili olduğunu düşünmemize imkan vermektedir ki, bu da İç Kale'dir. Hatta İç Kale'de bulunan sarayın kapısına süvarilerin geçmemesi için zincir gerilmiş olduğu İbni Bibi'nin verdiği bilgiden anlaşılmaktadır (İbni Bibi 1941: 240).

---

[1] Konyalı 1964: 129; I. Beyazıd adına yapılan 906/1496 tarihli Karaman ili Evkaf Defterindeki kayıtda İç Kalede olduğu anlaşılan Lale Ruzbe Hanikahı anlatılırken *"Vakf-ı* Hanikah-ı Lala Ruzbe İbn-i Abdullah Lalayi Sultan Alaeddin der batın-i Ehmedek-i Konya" ibaresi kullanılmıştır (Konyalı 1964: 130).

Bu veriler Selçuklular döneminde İç Kale'nin Selçuklu sultanlarının ikametgah yeri, şehrin yönetim merkezi ve askeri garnizonu olduğunu ortaya koymaktadır.

Selçuklular dönemi İç Kale'sinde yer alan, I. Mesud tarafından inşasına başlanıp, muhtemelen II. Kılıç Arslan tarafından tamamlanan ve H. Karamağaralı tarafından "Konya Ulu Camii" olarak kabul edilen ilk cami İç Kale'nin niteliğine bağlı olarak düşünüldüğünde bazı bakımlardan problem teşkil etmektedir. Şöyleki: H. Karamağaralı, Selçukluların payitahtı olan Konya'da bir "Ulu Cami" olması gerektiği düşüncesinden hareketle, Konya Ulu Cami'ni, sonradan "Alaeddin Camii" olarak adlandırılan yapının I. Mesud tarafından yaptırılan doğu bölümü olarak belirlemiş ve caminin buna yönelik bir restitüsyonunu yapmıştır (Karamağaralı 1982: 121-132). Karamağaralı'nın bu camiyi tespit etmek için hareket noktası olan, Ulu camiinin mutlaka 12. yüzyılda yapılmış olması gerektiği söz konusu camiinin diğer merkezlerde ki Ulu camilerle kıyaslanabilecek bir plan şemasına ve ölçülere sahip olması ve nihayet şehrin merkezinde bulunması kriterleri Ulu Camii olarak belirlenen I. Mesud'un yaptırdığı muhtemelen II. Kılıç Arslan tarafından tamamlattırılan Camii için geçerli görünmektedir. Bugünkü verilere göre şehirde inşa edildiği belirlenen en erken tarihli cami bu yapı olup muhtemelen 12. yüzyıl ortalarında, belki I. Mesud'un ölümünün hemen ardından tamamlanmıştır (Bkz. Kit. no: 2a). Nitekim adı geçen cami 1202 tarihinde düzenlenmiş Altunaba vakfiyesinde "Eski Cami" ("Camii Atik") şeklinde anılmıştır (Turan 1947: 221). I. Mesud'un yaptırdığı bu cami H. Karamağaralı tarafından belirlenen boyutlarıyla Anadolu'daki diğer Ulu Camilerle de kıyaslanabilecek niteliktedir. Ancak Karamağaralı'nın belirttiği, II. Kılıç Arslan döneminde Konya'ya gelen Arap müellifi el-Herevi'nin (Sourdel 1957: XVII) "Kıtab-uz Ziyaret" adlı eserinde

–Sourdel tarafından yayınlanan Arapça metinde– yapının Cami-i Kebir" olarak anıldığına dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır.[1] Fakat Fransızca baskıda Eflatun'un mezarı tarif edilirken "Grand Mosquée", "Ulu Camii" tabiri kullanılmıştır (Sourdel Thomine 1957: 32).

Bu cami konum olarak şehrin merkezinde bulunmak, şehirde tespit edebildiğimiz en eski Cami olmak ve boyut açısından bir Ulu Cami olma özelliği göstermekle birlikte, İslam ve dolayısıyla Türk şehirlerinde çarşı ile caminin iç içe sayılacak derecede birbirine yakın olması, çarşının şehrin can damarı oluşu ve İslâm toplumunda öğle ve ikindi vakitleri iş saati içinde kaldığından bu vakitlere ait ibadetin iş yerinin yakınında yapılması gereği (Cezar 1985: 31, 35) gibi hususlar gözönüne alındığındaUlu Caminin idari ve askeri niteliği belirlenen ve içinde ticari dokuya ilişkin hiçbir ize rastlanmayan İç Kale dışında aranması gereğini akla getirmektedir. Bu düşünceyi destekleyen bir husus da Selçuklu dönemi şehirlerinde İç Kale içinde konumlandırılmış bir Ulu Cami örneğine bu güne kadar rastlanmamış olmasıdır. Ek olarak, Alaeddin Tepesi denilen höyük üzerinde bulunan İç Kale'nin yüksekliği[2], etrafının çift sıra surla ve hendekle çevrili olması ve buraya açılır kapanır köprülerle ulaşılması da İç Kale'nin kendine özgü bünyesi ile dış kesimden soyutlandığını göstermektedir. Bu durumda buradaki camiin bütün şehir halkının hergün rahatça girip çıktığı vakit namazlarını kılabildiği bir cami olması pek de uygun görünmemektedir. Nitekim, geç döneme ait bir örnek olmakla birlikte, Naima'nin aktardığı bir olay burânın Sultan kalesi olduğunu ve buraya girip çıkmanın belirli bir adabı

---

[1] Arapça metni tercüme eden Prof. Dr. Ali Sevim'e teşekkür ederiz; Sourdel - Thomine 1957: 59.

[2] Evliya Çelebi'nin bu konudaki tespiti 17. yüzyıla ait olmakla birlikte İç Kale'nin yüksek bir yerde olması dolayısıyla burada bulunan Alâeddin Camii'nin cemaatinin az olduğu yolundadır (1314: 20).

bulunduğunu göstermektedir.[1] Aynı durumun Selçuklu döneminde de geçerli olduğunu düşünmemek için hiçbir neden yoktur, kaldı ki mevcut veriler de bu yöndedir.

Hakikaten saray ve darphanenin güvenliği düşünüldüğünde, Kale halkı dışındaki insanların buraya çok rahat girip çıkamayacakları açıkça görülmektedir. Bu yönde, İç Kale'ye ait olabileceği düşünülen (Baykara 1985:38, not 37) ve Kaleye kütüval tayinine ilişkin bir belge, buraya giriş ve çıkışların çok sıkı bir kontrole tabi olduğunu iyice ortaya koymaktadır (Turan 1988: 33-34, XXXII).

Bununla beraber, İç Kale'de yer alan bu caminin cuma günleri halka açıldığı o devre ait bazı nakillerden anlaşılmaktadır. Nitekim Eflâkî Mevlânâ'nın Kale'nin Cuma Mescidi'nde vaaz verdiğinden ve şehrin ileri gelenlerinin de orada bulunduğundan bahsetmektedir. Baha Veled'in ölümünden sonra Eflâkî'nin anlatımıyla "Kalenin cuma mescidinde hatimler indirilerek halka sofralar verilmiş, dervişler adaklar adamışlardır" (Eflâkî 1986a: 30).

Sonuç olarak; payitahtın idarî merkezi olan, bünyesinde sarayı ve darphaneyi barındıran İç Kale sınırları içerisinde yer alan I.Mesud Camii, saray çevresine hizmet veren, içinde hutbe de okunan ve cuma namazlarının kılındığı bir cami olsa gerektir. Yapı, Altunaba Vakfiyesi'nde Konya Kasrı'nın içindeki "Eski Camii" olarak anılmaktadır (AV., Turan 1947: 221).

---

[1] (Naima IV. Murad'ın Revan seferine giderken Konya'ya uğramasını ve İç Kale'ye gidişini şöyle anlatır. "Padişah İlger ile şehre (Konya'ya) varup Kale'de mahpus Araboğlu Mustafa ve kimesneyi ... Menkuldur ki Konya'nın İç Kalesi ki Ehmedek demekle meşhurdu. Padişah yanlızca vardıkta hendek üzerine Ma'kut olan ağaç köprünün üzerine at ile çıkıp kaleye doğru teveccüh ettikte koca Dizdar ki Bâlây-ı Kaleden bağırıp:

– "Bire Ağa Aşağı inip yaya yürü! Bu padişah kalesidir. Buna at ile çıkılmazı ... deyu çağırıp azar eyledi..." (Konyalı 1964: 163).

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

VI. 2.1.2. DIŞ KALE

Şehri çevreleyen Dış Kale'nin ilk olarak ne zaman inşa edildiği, Selçukluların bu surları ne ölçüde ayakta buldukları ve surun Selçuklular döneminde geçirdiği onarımlar birer soru olarak karşımızda durmaktadır.

Parlak bir Roma dönemi geçiren şehrin, bu dönemde yol ağı üzerindeki konumu, "koloni şehri" mertebesine yükseltilmesi, kaynak verileriyle Roma döneminde mevcut olduğu belirlenen yapılar, yollar, ticaret dokusu ve meydana ilişkin maddi veriler ile şehrin Hıristiyanlığın ilk yıllarında dinî bir merkez olarak önemi göz önüne alındığında (Bkz. VI. 1) Roma dönemi şehrinin İç Kale surları ile sınırlı olamayacağı anlaşılmaktadır (Bkz. VI. 1). Düz bir ovada kurulmuş olan şehrin savunma problemleri göz önüne alındığında, çevresinin dış surla çevrili olabileceğini söylemek mümkündür. Ancak, verilerin bu yönde olmasına karşılık yazılı bir belge bulunmayışı ve konuya açıklık getirecek arkeolojik bir kazının henüz yapılmamış olması Dış Kale surlarının Roma döneminde mevcut olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylememize engel olmaktadır.

Bizans döneminde şehrin İç Kale dışına taşmış olması, dini bir merkez olarak önemi, Orta Bizans dönemine tarihlenen yapıların varlığı, Bizans dönemi Konyası'nın İç Kale ile sınırlı olamayacağını ortaya koymaktadır. Türk fethinden hemen önce Konya'nın büyük ve önemli bir şehir olarak tasvir edilmesi Bizans Anadolusundaki önemli şehirler arasında sayılması, şehrin Selçukluların eline geçmeden evvel de sanıldığının aksine önemsiz bir şehir olmadığını göstermektedir (Bkz. V. 1 - VI. 1).

Selçuklular tarafından 1097'de ikinci kez başkent yapılan Konya önlerinde 1101'deki Haçlı Seferi sırasında dış surlara sonuçsuz kalan saldırılar düzenlenmiş olması, 1097'de Konya'ya gelen Türklerin bu kadar kısa sürede yeni bir sur yapamayacakları göz önüne alındığında Bizans döneminde şehrin bir dış sura sahip olduğu ortaya koymaktadır (Belke-Restle 1984: 176).

I.Mesud döneminde, Sultan ile I. Manuel Kommenos arasındaki savaş, Danişmendliler ile yapılan mücadaleler, Bizans'ın sürekli akınları dikkate alındığında surların tahrip olduğunu düşünmek mümkündür.

I. Mesud'dan sonra II.Kılıç Arslan dönemine gelindiğinde, III.Haçlı Seferi sırasında Konya önlerine gelen Haçlılardan bir bölümünün şehrin büyüklüğünden ürkerek bir an önce buradan gitmeyi istemeleri (Michaud 1829c: 180) ve imparator ovada savaşırken, Düka komutasındaki kuvvetlerin surları aşarak şehre girmeleri, bu arada II.Kılıç Arslan ve oğlunun kaleye çekilmiş olmaları (Turan 1971: 224-225, not 60; Michaud 1829c: 156) şehrin iki ayrı savunma ögesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde şehrin oldukça büyüdüğü Haçlıların Köln ile Konya'yı kıyaslamalarından da anlaşılmaktadır (Michaud 1829c: 52). Aynı devirde Köln şehrinin çevresi 8 km. olarak belirlenirken, Konya'daki dış surların mevcut verilerden hareketle belirlenen çevresi 4-7 km. olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Müstevfi'nin verdiği bilgi de bugüne kadar İç Kale'ye mal edilmiş olmakla birlikte Dış Kale surlarının yapımına işaret etmektedir ki, bu durum İç Kale'de II.Kılıç Arslan tarafından kendisi için yaptırılan saraya ilişkin bilginin hemen ardından Dış Kale surlarının kapı sayısının ve çevre uzunluğunun verilmesinden anlaşılmaktadır (Müstevfi 1915: 97). Aynı bilgi daha sonra Katip Çelebi (1145: 619) Gazzi Mekki (Ekrem Kamil 1937: 29) ve Ebu Bekir Efendi (Erdoğan 1937: 305) tarafından da tekrarlanmıştır. Hamdullah Müstevfi'nin verdiği bilgiye göre,

> "Sultan Kılıç Arslan burada yontulmuş taşlardan bir kale ve kalede kendisi için büyük bir eyvan yaptırmıştır. Bu kalenin durumu harabe olmaya yüz tutunca, Alâeddin Keykubad ve ümerası şehrin kalesini yeniden yaptırmışlardır. Hendeğin çukurundan yükselen oldukça büyük bir kale yapılmıştır. Hendeğin derinliği 20 gez, yüksekliği 30 gez,

ikisi toplam 50 gezdir. Kalenin çevresi 10.000 adımdan fazladır. 12 kapısı vardır ve her birinin üzerinde kale şeklinde bir köşk vardır" (Müstevfi 1915: 97).

Haçlı kaynaklarının bilgileri ile Müstevfi'nin verdiği bilgiler birleştirildiğinde, genellikle I.Alâeddin Keykubad dönemine tarihlenen Dış Kale'nin onarımının II.Kılıç Arslan tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Oysa, Dış Kale'nin onarımına ilişkin olarak İbni Bibi tarafından verilen bilgiler pek çok araştırmacıyı Dış Kale'nin inşasının I.Alâeddin Keykubad tarafından yaptırıldığı sonucuna götürmüştür. Ancak, daha önce de ortaya konduğu gibi Alâeddin Keykubad'dan önce Selçuklular döneminde bir surun varlığı III.Haçlı Seferi sırasında verilen bilgilerden kesin olarak ortaya çıkmakta, en geç Bizans döneminden kalmış olması gereken bu surun II. Kılıç Arslan zamanında yenilendiği ise Müstevfi tarafından verilen ve Evliya Çelebi, Katip Çelebi, Ebu Bekir Efendi tarafından tekrarlanan bilgilerden anlaşılmaktadır.

Anonim Karaman Tarihi'nde, Evliya Çelebi'de ve 1330 tarihli Konya Salnamesi'nde, Alâeddin Keykûbad döneminde Konya'da meydana gelmiş bir zelzeleden söz edilmekte ve bu zelzelenin şehirdeki yapılara büyük ölçüde zarar verdiği belirtilmektedir (Sarre 1967: 89). Bu zelzele sonucunda Dış Kale surlarının da yıkıldığını düşünmek mümkündür. Nitekim, Moğol istilasının Asya'yı kasıp kavurduğu bir dönemde tahta çıkan Alâeddin Keykubad, ilk iş olarak Dış kale surlarının bir kısmının masrafı hazineye, bir kısmı ise emirlere ait olmak üzere yeniden inşa edercesine onartmıştır (İbni Bibi 1941: 99-100).

> "... sultan parlayan güneş gibi dergâhından hareket halindeki yıldız tavırlı atına binerek o heybet ve görkem içerisinde, seyran hükmüyle dergâhın beyleri ve ileri gelenleriyle Konya şehri ovalarında ve bahçelerinde mutlulukla geziniyordu. Ansızın şehre doğru baktı ve insanlarla, mal ve mülkle donanmış bir şehir gördü. Uzunluğu ve genişliği bir günlük yol tutuyordu... Fakat bu şehir sur giysisinden yoksun kalmıştı. Sultan devlet beylerine ve huzurun yakın kimselerine

> buyurdu ki, âlemin yörelerinden huzur ve dinlenmek için binlerce kişinin yöneldiği ve evini barkını alarak eşiğinde zamanın olaylarının zararından güven arayıp, yuva kurduğu böyle ünlü bir şehrin güzel bir gelin gibi sur süsünden yoksun bırakılması başlı başına hata olur..." (İbni Bibi 1955: 252).

İbni Bibi tarafından Konya surunun onarımına ilişkin olarak verilen bu bilgi, diğer dönem kaynaklarına başvurulmadan değerlendirildiği için bazı araştırmacıları, şehrin dış surlara ilk kez Alâeddin Keykubad zamanında sahip olduğu sonucuna götürmüştür.

> "Alâeddin Keykûbad atına binerek beylerle, ileri gelenlerle ve mimarlarla şehrin çevresini dolaştı ve burçların, bedenlerin ve kapıların yerlerinin planlarını çizmelerini ve sultana arz etmelerini emretti. Sultan tam bir basiretle ve derin bir düşünceyle planı inceledi ve düzeltip değişiklikler yaptı. Kapıların, burçların ve bedenlerin sayısı belli olunca, has naiblerini, bir kaç burçla ve bedenle birlikte özellikle dört kapı yapmalarını emretti. Geri kalanlarını ise başka başka beylere rütbelerine göre pay etti ve bu konuda acele edilmesi ve fırsatın tam bir ganimet sayılması yolunda emir verdi...."

(İbni Bibi 1955: 252-53) şeklindeki bilgi, II.Kılıç Arslan tarafından onartılan surların beden duvarlarının mevcut olmadığını, muhtemelen temellerinden yararlanıldığını akla getirmektedir ki, İbni Bibi'nin sözünü ettiği yeni proje çizimi, kapıların ve burçların yerlerinin belirlenmesi, onarılan surların belki daha fazla sayıda burç ile tahkim edildiğini, yol ağı içindeki konumuna ve işlekliğine bağlı olarak muhtemelen daha fazla sayıda kapının açılmış olduğunu akla getirmektedir. Dış Kale surlarının oniki kapısı vardır.

VI. 2.1.3. KAPILAR

Kale'nin oniki kapısı olduğu[1] kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır (Müstevfi 1915: 97; Katip Çelebi 1648: 615; Evliya Çelebi 1314: 18). Dönemin tarih kaynaklarından İbni Bibi'de üç kapı ismine rastlanmaktadır. Bunlar At Pazarı (İbni Bibi 1941: 292), Çaşnigir (İbni Bibi 1941: 293) ve Pul Ahmed (İbni Bibi 1941: 259) kapılarıdır.[2] Vakfiyelerde de Dış Kale surlarına ait kapı isimleri geçmekte olup KV.'nde Çaşnigir (Turan, 1948: 141) ve Kasaphane (Turan, 1948: 156); CBV.'nde Larende (Temir, 1959: 116) ve Tabakcılar (Temir, 1959: 114) olmak üzere ikişer, KOV.'nde Ertaş (VGM. Arş. 601: 193) ve SAV.'nde Aksaray (Bayram Karabacak 1981: 39) kapıları olmak üzere birer kapı adı bulunmaktadır. Eflaki'de ise Halkabegüş (1986a: 283), At Pazarı (1986a: 299), Meydan (1986a: 411), Ahmet (1986a: 452), Aksaray (1986a: 614) ve Çaşnigir (1986b: 230) olmak üzere beş kapıya ait altı isme –Halkabegüş ve Meydan aynı kapının iki ismidir (Bkz. VI.2.1.3)– rastlanmaktadır.

Niebuhr planında sekiz açık kapı gösterirken, yedi kapı ismi vermiş (Pazar, Yeni, Ertaş, Çeşme, Yapalak, Larende) birini adlandıramamıştır (Nieubuhr 1776: 113-114); Texier beş kapıdan söz etmiş (Pazar, Eski, Çeşme, Sille, Larende) Löytved ise dış surlarda birçok kapı olduğundan bahs ederek en önemli bulduğu dördünün ismini (doğuda Eski, batıda Çeşme, kuzeyde sille, güneyde Larende) ismini yazmıştır (Löytved 1907: 338).

---

[1] Y. Küçükdağ Dış Kale'nin altı kapısı bulunduğunu fazlalığın her kapının iki ayrı isim taşımasından kaynaklandığı ileri sürmektedir (Küçükdağ 1989: 16).

[2] Le Strange İbni Bibi'nin Vakayinamesinde Konya kapılarından üçünün adının bulunduğunu belirtir ve bunları At Pazarı, Assay Evi ve Ahmet Köprüsü kapıları olarak sıralar (Le Strange 1930: 148).

Bu kapılar doğudan batıya doğru şöylece sıralanmaktadır:

HALKA BEGÜŞ KAPISI Kuzeyde, İç Kale'nin Sultan Kapısı'ndan devam eden yolun dış suru kestiği kapıdır. Halka Begüş Türbesi civarında bulunan kapı ismini de bu Türbeden almış olmalıdır. Eflâkî'de Konya meydanı ile birlikte anılmaktadır.[1] Meydana açıldığı için "Meydan Kapısı" adı ile de tanınmıştır (Eflâkî 1986b: 380, 411).

Ana aks üzerinde bulunmasına ve İç Kale'nin Sultan Kapısına ulaşmasına dayanılarak I. Alaeddin Keykubad'ın yaptırdığı kapılardan biri olduğunu düşünmek mümkündür. İ.H. Konyalı Halkabegüş Kapısına sonradan İstanbul Kapısı adı verilmiş olabileceğini belirtmektedir (Konyalı 1964: 151).

TABAKÇILAR / KASAPHANE / DEBAĞLAR KAPISI: Kalenin kuzeydoğusunda bulunan bu kapı Debbağlara açılıyor olmalı idi. Sözü edilen kapı CBV.'nde Tabakçılar (Temir, 1959: 114). KV.'nde ise Kasaphane Kapısı adları ile anılmıştır (Turan, 1948: 156).

AKSARAY KAPISI: Kale'nin doğusunda ve Aksaray yolunun başlangıcında idi. Bu kapının ve bu isimle anılan bir mahallenin varlığı SAV.'nde geçen "Aksaray Kapısı Mahallesi" ibaresinden anlaşılmaktadır (Bayram Karabacak 1981-39). Aksaray Kapısı ismine Eflâkî'de de rastlanmaktadır (Eflâkî 1986a: 614). Ana akslardan biri üzerinde bulunan kapının Sultan tarafından yaptırılan kapılardan biri olması muhtemeldir.

TELLİ KAPI: Kale'nin güneydoğusunda At Pazarı Kapısı sırasında bulunan kapılardan biri idi. İ.H. Konyalı Kapı Camii önünde bulunduğunu, camiinin ismini bu kapıdan aldığını belirtir (Konyalı 1964: 147). Önder'e göre Konya Kalesi'nin en küçük kapısıdır (Önder 1971: 61).

---

[1] "... Beycu'nun askeri Konya'nın etrafını iç içe çevirip muhasara ile meşgul olunca ... Mevlânâ Hazretleri Kale'nin Halka Begüş kapısından dışarı çıktı. Konya Meydanının arkasında bulunan bir tepeye çıkıp kuşluk namazı ile meşgul oldu..." (Eflâkî 1986a: 282-83).

ÇAŞNİGİR KAPISI: Kale'nin doğusunda At Pazarı Kapısı sırasında olmalı idi. Ancak dönem kaynaklarının verilerine göre Konya kalesinin iki kapısı "Çaşnigir Kapısı" adı ile anılıyor gibi görünmektedir. İbni Bibi'de Cimri Hadisesi sırasında At Pazarı Kapısı ile birlikte yakılan kapının adı olarak geçmektedir (İbni Bibi 1941: 292). Bu durumda At Pazarı Kapısı civarında olduğu anlaşılmaktadır.[1] Nitekim Eflâkî'nin aktardığı bir rivayete göre de Çaşnigir Kapısı Mevlânâ Türbesi'nin tam karşısındadır (Eflâkî 1986b: 192). Hükümet Konağı civarındaki Alevi Sultan Mescidi'nin Çaşnigir Mescidi adı ile de anılması, Çaşnigir Kapısı'nın bu civardaki kapılardan biri olduğunu doğrulamaktadır (Konyalı 1964: 319).

Çaşnigir Kapısı ismine KV.'nde rastlanmakla birlikte, buradaki verilerden hareketle konumunu tam olarak belirlemek mümkün değildir (KV., Turan 1948: 141).

Ayrıca Hızır İlyas Bey Zaviyesi için Kemaleddin Oğulbey tarafından düzenlettirilen vakfiyede şehrin kuzeybatısında bulunan bu zaviye "Ertaş diye maruf olan Çaşnigir Kapısı dahilindeki Hızır İlyaslık Zaviyesi..." şeklinde Çaşnigir Kapısı dahilinde gösterilmiş ve kapının bir diğer adının da Ertaş olduğu belirtilmiştir (KOV., VGM. Arş. 601: 193). Bu durumda Dış Kale'nin biri doğuda, diğeri kuzeybatıda olmak üzere iki kapının Çaşnigir ismi ile anıldığı anlaşılmaktadır.

AT PAZARI KAPISI: Kale'nin güneydoğusunda bugünkü Kapı Camii civarında idi. Selçuklular döneminde Kale Kapısına ismini vermesinden dolayı At Pazarının burada olduğu anlaşılmaktadır (İbni Bibi 1941: 292; Eflâkî 1986a: 299). Bu kapı şehrin çarşı kesimi ile bağlantıyı sağladığından Dış Kale'nin en önemli kapılarından biri olmalıdır. Cimri olayları sırasında Türkmenler

---

[1] "Türkmenler hendek kenarına geldiler..", "At Pazarı" ve "Çaşnigar" kapılarını ateşe verdiler. Bir takım çapulcu alayı da asilerle elbirliği yaparak taşıdıkları odunlarla ateşin genişlemesine yardım ettiler. Kale kapıları yandı. Türkmenler şehre saldırdılar (İbni Bibi 1941: 292-293).

tarafından yakılan kapılardandır (İbni Bibi 1941: 292). Şeriye sicil kayıtlarına göre, Mücellit mahallesindedir (Kon. Şer. Sic., 27: 74, 75, 76; 46: 171). Niebuhr (1776: 113) ve Texier'de "Pazar Kapısı" adı ile geçen kapı olmalıdır. Texier'in gravürüne göre eyvan şeklinde düzenlenmiş olan sivri kemerli portal nişinin iki yanında birer melek kabartması ile bir aslan heykeli bulunmaktadır (Bkz. lev. 25.b).

LARENDE KAPISI: Konya'nın güneyinde bulunan Larende yolunun başlangıcında olduğu için bu adla anılmıştır.[1] İki kulesi ile birlikte Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır (Oliver 1807: 488; Önder 1971: 60). Caca Bey vakfiyesinde Larende Kapısı ismine rastlanmaktadır (CBV., Temir 1959: 116). Huart portalin üzerindeki kitabenin iki yanında bulunan balık figürlerine kalenin duvarlarında da rastlandığını söylemektedir (Huart 1897: 174). Bu kitabe 618/1221-22 tarihini vermektedir (Kit. no: 58c) Niebuhr (1776: 113) ve Texier'de (lev. 25.b) de bu kapının ismi geçmektedir.

YAPILI KAPI: Kalenin güneybatıya açılan kapılarından biri idi. Anber Reis Camii'nin karşı tarafında bugünkü Gazi Lisesi'nin yerinde idi (Konyalı 1964: 150). Osmanlılar döneminde kapatıldığı için bu dönemde Yapılı Kapı, Eski Kapı ismi ile tanınmıştır (Konyalı 1964: 150).

ÇEŞME KAPISI / YENİ KAPI: Kale'nin güneybatısında Sadreddin Konevi Camii'ne giden yolun karşısında idi. I. Alâeddin Keykubad'a ait bir kitabe taşıdığı için Sultan tarafından yaptırılan kapılardan biri olduğu anlaşılmaktadır (Önder 1971: 62). Çeşme Kapısı ismine erken dönem kayıtlarında rastlanmamakla birlikte şehre suyun dağıtıldığı su haznesinin bu kapı üzerinde olması nedeniyle (Konyalı 1964: 150) daha Selçuklular döneminden itibaren Çeşme Kapısı adı ile anıldığını düşünmek mümkündür (Bkz. VI.2.11).

---

[1] Anadolu şehirlerinde kapıların buradan çıkan yolun ilk ulaştığı şehrin adı ile anılması yaygın bir uygulamadır (Bkz. Baykara 1985: 39, not: 42).

Yeni Kapı ismini ise belki I. Alaeddin Keykubad dönemi yenilemesi sırasında açıldığından almış olduğunu bir varsayım olarak öne sürmek olasıdır. Bu kapının bulunduğu mahalle, kapıya izafeten Cedidiye Mahallesi ismini almıştır (Kon. Şer. Sic., 42: 91).

AHMEDEK / ANTALYA / PUL AHMET / AHMED KAPISI: İç Kale'nin batı kapısından devam eden ve İnce Minareli Medrese'nin yanından geçen yolun Dış Suru kestiği kapı idi. Ahmedek bu çevrede olduğu için Ahmedek Kapısı adını almış olmalıdır. İbni Bibi'de Ahmedek (İbni Bibi 1955: 700) ve Pul Ahmed (İbni Bibi 1941: 259) Kapısı isimlerine rastlanmaktadır. Antalya yoluna açılan bu kapı (İbni Bibi 1941: 259) geç dönemlerde Antalya Kapısı (Önder 1971: 62) ismi ile de anılmış olmalıdır. Eflâkî'de sözü edilen Ahmet Kapısı da bu kapı olsa gerektir (Eflâkî 1986a: 425).

SİLLE KAPISI: Kale'nin kuzeybatısında Sille yoluna açılan kapısı idi (Huart 1897: 175; Konyalı 1964: 150; Önder 1971: 62).

Şehrin kuzeyinde Parsana Mahallesinde bulunan ve Atabey Ayaz'ın adını taşıyan kitabeden hareketle bu kapının Ayaz tarafından yaptırılmış olabileceğini öne sürmek istiyoruz. Alaeddin Camiinin mütevellisi olan Ayaz'ın surların yapımında da mütevelli olarak görev aldığını düşünmek mümkündür.

Huart bu kapının üzerinde insan heykelleri ve dragonlar bulunduğunu bildirmektedir (Huart 1897: 175).

ERTAŞ /ÇAŞNİGİR KAPISI: Kale'nin kuzeybatısında Medrese mahallesinde (Kon. Şer. Sic., 49: 18) idi. Hızır İlyas Bey zaviyesi Kemaleddin Oğulbey vakfiyesinde bu kapının dahilinde gösterilmiştir (KOV., VGM. Arş. 601: 193). Bu vakfiyede vakfedilen mülkler sıralanırken Çaşnigir Bedreddin ismine de rastlanmaktadır. İ.H. Konyalı ismi geçen Bedreddin'in I. Alaeddin Keykubad'ın lalası olan Bedreddin Gühertaş olabileceğini öne sürer ki (1964: 141-142) Gühertaş isminin bozularak Ertaş olduğunu düşünmek de mümkündür.

Kapı geç devir kayıtlarında "Mevlânâ İdris" adı ile de anılmıştır (Konyalı 1964: 144).

VI. 2.2. ULAŞIM ŞEBEKESİ

Konya, Orta Anadolu steplerinin güneyinde topografik ve coğrafî şartların uygunluğu nedeniyle en eski yol şebekesinin üzerinde bulunmaktadır (Darkot 1973:841). İskender'in Doğu Avrupa ile Batı Asya ve Kuzeydoğu Afrika'yı birleştirmesinden sonra bu üç yönü birleştiren yol üzerinde bulunması da şehrin gelişimini etkilemiştir.

Antik dönemden itibaren kullanılmaya başlayan Konya yolu bu, çağda güneyde Pisidia ve Pamphylia bölgesi ile kuzeydoğudaki Lycaonia'yı birbirine bağlayan eski bir yol sistemi içinde yer almıştır.

Roma ve Bizans döneminde askeri ve ticari bir yol üzerinde bulunan Konya (Baştak 1940: 1830), Roma döneminde imparator Augustus'un kurduğu kolonileri birbirine bağlayan ve askerî amaçlar taşıyan "Via Sebaste" adı ile anılan yol ağının içindedir (French-Mitchell 1977: 214-215). Via Sebaste yolunda özellikle güneyde Antalya-Alanya-Side gibi Antik dönemin liman şehirlerinden başlayan Beyşehir-Yunuslar-Şarkikaraağaç üzerinden Konya'ya ulaşan ana ve ara yollar bulunmaktadır (Özsait 1980: 53). Ayrıca Roma dönemi liman şehirlerinden olan Anamur'dan Ermenek-Karaman üzerinden Konya'ya; Silifke, Aydıncık (Gilindire, Kelenderis) limanlarından da Karaman üzerinden Konya'ya ulaşan yollar mevcuttur (Özsait 1985: Lev.XVI). Roma döneminde önemli bir yol olan Ankara-Konya yolunda çok sayıda işaretli mil taşları bulunmuş olup, bu yolun Antik dönemde de aynı öneme sahip olduğunu düşünmek mümkündür (Ballance 1958: 224).

Konya çevresindeki Roma dönemi yolları Bizans döneminde de büyük ölçüde sürekliliğini korumuştur. Bizans döneminde Eskişehir-Emirdağ-Ladik, Kayseri-Koloneia, Silifke-Karaman, Anamur-Ermenek-Karaman, Side-Beyşehir-Yunuslar - Ankara üzerinden Konya'ya uzanan yollar bulunmaktadır (Belke 1984: 94-110). Bu dönemde Efes-Konya-Denizli üzerinden Konya'ya ulaşan yol Selçuklu döneminde de aynı öneme sahiptir (Belke-Mersich 1990: 149). 7.yüzyılda Eskişehir'den başlayan diyagonal bir yol Anatolica themasının başkenti Amorion (Emirdağ) üzerinden Konya'ya bağlanmıştır (Belke-Mersich 1990: 143). Konya, Bizans döneminden başlayarak Osmanlılar dönemine kadar kullanılan dört büyük yol üzerindedir.

Roma ve Bizans dönemindeki yollar büyük ölçüde önemini korumakla birlikte, Selçuklu döneminde başkent olan Konya ve çevresinde yeni yolların oluşturulduğu dikkati çeker. Selçuklular döneminde doğu pazarlarında üstünlüğünü sürdüren Konya, iktisadi ve sanayi bir merkez olup, bu dönemde kuzey-güney, doğu-batıdan gelen önemli yolların kavşak noktasındadır. Konya'da düğümlenen Selçuklu dönemi kervan yollarının eksenini Aksaray-Kayseri üzerinden Sivas'a uzanan yol oluşturmaktadır. Bu yol devamında Suriye ve Halep'e gitmekte, Sivas'tan doğuya uzanan yol ise Tebriz'e ulaşmaktadır. Yine bu dönemde Antalya ve Alaiye'den çıkan bir yol Konya-Aksaray-Kayseri-Sivas-Malatya ve Diyarbakır üzerinden güneye yönelerek Musul üzerinden Bağdat ve Basra'ya ulaşıyordu (Akdağ 1979:34). Antalya'dan Konya'ya gelen yolların yanı sıra, İstanbul ve Ereğli sahillerinden Milet ve Efes'den çıkan yollar da Konya'ya gelmekte idi (Bkz. VI. 2. 8). Selçuklu döneminde Şehirlerarası ve Milletlerarası ticaret yolları Konya'da odaklaşmaktadır. Mevlânâ'da, Anadolu ile ticari ilişkiler içinde bulunan yol güzergâhlarındaki ülkeler arasında Hindistan, Çin, İran, Yunan ve Arabistan'ı sayar (Mevlânâ, Fihî Mafîh 1990: 45).

Şehri kuşatan sur kapılarının en önemlileri, sözü edilen şehirler ve ülkelerarası ticaret yollarına açılmakta, kapılar vasıtasıyla şehir içi ve şehirlerarası yollara bağlanmaktaydı.

Nitekim dört ana arterden Ankara Caddesi Halkabegüş Kapısı ile Ankara'dan Çankırı, Kastamonu üzerinden Karadeniz kıyısındaki Sinop Limanı'na, doğudaki Alâeddin Caddesi Aksaray Kapısı ile Aksaray-Nevşehir-Kayseri-Sivas-Tokat-Amasya'dan Samsun ve Sinop Limanlarına, ayrıca aynı yol Sivas üzerinden Erzincan, Erzurum, Ağrı yolu ile Tebriz'e ulaşmaktadır. Bu yol Kayseri üzerinden Malatya-Adıyaman-Gaziantep yolu ile Halep'e bağlanıyordu. Batıdaki Nuri Sofu Sokağı Konya'yı Beyşehir-Şarkikaraağaç-Gelendost-Eğirdir-Isparta-Ağlasun-Burdur-Bucak üzerinden Akdeniz kıyısındaki Antalya Limanı'na, buradan güneye giden ikinci yol ise Hatunsaray, Seydişehir, Manavgat üzerinden Antalya ve Alanya Limanlarına ulaşmaktadır. Oniki kapıdan diğer dokuzunun bir kısmı doğu-batı, kuzey-güneye açılan ticaret yollarına bağlanmaktadır. Böylece bu kapılar şehir içi yolların şehirlerarası yollara açıldığı önemli kavşak noktalarını oluşturmaktadır. Güneydeki Larende Kapısı Karaman-Adana yoluna açılırken, Sille Kapısı'na ulaşan yol bir taraftan Selçuk'a, diğer yandan ise Denizli-Tavas-Tefenni-Korkuteli-Manavgat yolundan Antalya ve Alanya'ya ulaşır. Güneybatıdaki Yeni Kapı Seydişehir-Manavgat-Alanya ticaret yoluna, kuzeybatıdaki Ertaş Kapısı ise Afyon-İstanbul ticaret yoluna açılmaktadır. At Pazarı Kapısı Karapınar-Ereğli yoluna bağlandığı gibi, şehrin civarındaki köy yolları ile de ilişkilidir. Kuzeydoğudaki Tabakçılar Kapısı Debbağhane ile bağ ve bahçelere, güneydoğudaki Telli ve Çaşnigir kapıları Üçler Mezarlığına, önce Baba Veled'in sonra Mevlânâ'nın Türbesi ile şehrin bu kesimindeki bağlık bahçelik bölgelere açılıyordu.

Şehrin, şehirlerarası ve milletlerarasi ticarette oynadığı önemli rolu bugün de etrafında bulunan ve pek çoğu ayakta olan hanlara bakarak söylemek mümkündür. Özellikle Konya-Aksaray-Kayseri-Sivas ve Konya-Beyşehir-Isparta-

Burdur-Antalya arasındaki yolların bu dönemde oldukça önemli ve işlek yollar oldukları, şehirler arasındaki hanların birbirine yakınlığı diğer bölgelere ve yollara nazaran sıklığından anlaşılmaktadır. Konya-Aksaray-Kayseri güzergâhında Zazadin, Zincirli, Akbaş, Katrancı, Obruk, Okla, Sultan, Böget, Akhan, Kılıçarslan, Ağzıkara, Öresin, Alay, Sünnetli, Sarı ve Pervane hanları bulunmaktadır (Özergin 1965: Menzil Yolları Haritası). Konya-Beyşehir-Isparta-Burdur-Antalya yolunda ise Altunapa, Kızılören, Kuruçeşme, Yunuslar, Kavak, Eli Kesik, Kireli, Ertokuş, Eğirdir, Ağlasun, İncir, Susuz, Kırkgöz ve Evdir hanları görülmektedir. Konya-Seydişehir-Manavgat-Alanya yolunda Pamukçu, Seyfeddin Ferruh, Ortapayam, Ebu'l Hasan, Burma, Tol, Mut-Beli, Kargı, Köprü-suyu, Alara, Şarapsa hanları dikkati çekmektedir. Bu güzergâhların dışında Konya'yı Afyon'a ve Silifke'ye bağlayan yollar üzerinde de hanlar bulunmaktadır. Konya-Akşehir-Çay-Afyon yolunda Horozlu, Dokuzun Derbent, Hacı Hafız, Kadın, Sahip Ata, Argıt, İshaklı, Çay hanları; Konya-Karaman-Mut-Silifke yolunda ise Gaferyat, Kozak ve Sartavul hanları yer alır.

Anadolu'nun Suriye, İran, Akdeniz ve Karadeniz ülkeleriyle ticarî ve askerî ilişkilerini sağlayan önemli yollar üzerinde yer alan Konya'nın kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda uzanan ana yolları, daha önce de belirtildiği gibi, şehirler arası ulaşım ağı ile birleşmektedir. At Pazarı ve Aksaray kapıları ile merkezi birleştiren yolların şehir merkezine doğru gelindikçe geniş ticaret alanlarına ve çarşılar açıldığını söylemek mümkündür. Kapıların çevresi birer sanat ve ticaret merkezi haline dönüşerek buralarda çarşılar oluşturulmuştur (Bkz. VI.2.8). Ayrıca, Halkabegüş ve Ahmedek kapıları ile merkezi birleştiren yollar üzerinde Buğday ve Odun pazarlarının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şehiriçi yol sisteminde, şehre gelen yolların bağlandığı şehir kapıları; içkale, cami, mescit, zaviye, medrese, han, hamam gibi dini-sosyal yapılara esas teşkil etmiş olmalıdır. Bu yerler, konutlar arasında bazen de sokaklara bağlıdır. Mescit etrafında oluşan mahallelerin kendi içinde ara yollara sahip olduğunu,

mescide ulaşan ara yolların mescit vasıtasıyla ana yollara bağlandığını düşünmek mümkündür. Mahalle aralarındaki sokakların pek de düzgün olmadığı, ana arterlerin ve caddelerin daha muntazam olduğu görülebilmektedir. Şehir içinde ana arterler dışında geometri dışı ve kendiliğinden oluşan yol ağı dikkat çekmektedir. Son yıllardaki hızlı imar çalışmaları ile eski özelliklerini büyük ölçüde kaybeden şehirde, dış mahallelerde eski yol sistemi içinde çıkmaz sokaklar görülebilmektedir. Özellikle ikamet bölgelerinde belirginleşen bu yol ağının Selçuklular döneminde ne ölçüde söz konusu olduğu ise belirlenememektedir.

Yollar genellikle gayri muntazam bir hat şeklinde olup, yolların kenarlarında da aynı özellik söz konusudur. Bunun nedeni ise sokağın yer yer burada ikamet edenlerin tecavüzüne uğramış olmasıdır.

Bunun sonucu olarak sokak kenarında yer alan evlerin belirli bir doğrultuda olmadığı, bazılarının önde, bazılarının ise geride kalarak düzensiz bir görünüm yarattıkları şehre ait eski fotoğraflarda görülebildiği gibi, dış kesimlerde bugün de gözlemek mümkündür (Bkz. Lev. 6, 7a, 37a-b).

Vakfiyelerde "cadde", "tarik-i amm" ve "tarik-i has" isimleriyle anılan yolların farklı nitelikler taşıdıkları anlaşılmaktadır. Büyük ana yol, ana yol anlamında kullanılan cadde kademelenmenin en üst sınırında gibi görünmektedir. Altunaba vakfiyesinde Altunaba Medresesi'nin sınırlarından biri olarak anılan Suk "çarşı" caddesi, farklı yönlerden gelen yolların açıldığı kapısı olan bir caddedir (AV.,Turan 1947:222). "Tarik-i amm" geniş işlek yol anlamına gelmekte olup (Devellioğlu 1970: 150), vakfiye ve şeriyye sicillerinde çok sık rastlanan bir terimdir. Tarih-i has ise bir veya birkaç eve mahsus çıkmaz sokağın adıdır. Bu terimlerle vakfiyelerde karşılaşılmakta olup, Konya'da Sultan Kapısı'nda bulunan medresenin (Karatay Medresesi'nin) kendine ait bir yolu mevcuttur (KV., Turan 1948: 81). Karatay vakfiyesinde bulunduğu mevki Sultan Kapısı olarak değerlendirilen Karatay Medresesi'nden en azından İnce Minareli

Medrese'ye kadar olan yolun "Sultan Kapısı Yolu" olarak adlandırıldığı, Sahip Ata'nın İmaret Vakfiyesi'nde imaretin yeri tarif edilirken geçen "Konya'da Sultan kapısı yolunda, Odun Pazarı yakınında ..." ibaresinden anlaşılmaktadır (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 38).

Konya sokaklarının geniş olduğu, daha geç dönemlerde Konya'ya gelen seyyahlarca ifade edilmiştir. İbni Batuta, şehrin geniş ve muntazam yollarından bahsetmektedir. Cuinet oldukça geniş bulduğu sokaklar, "kirli, eğri, büğrü ve kaldırım taşından yoksun olarak tanımlar (Cuinet 1892: 819). Huat'ta, geniş olan sokakların kaldırımsız olduğunu belirtir (Baştak 1939: 1569). Ancak sokakların daha Selçuklular döneminden itibaren kaldırımlı olduğu ve kaldırımın ne amaçla yapıldığı Mevlevî kaynağı Sipehsalarda: "Konya'da yayaların çamura batmamaları için yapmış oldukları kaldırım..." (1977: 87) şeklinde anlatılmıştır.

Haritaya bugün mevcut olan ve olmayan yapılar işlendiğinde, özellikle sur kapılarına ulaşan bazı yolların her iki tarafının farklı işlevli yapılarla donatılmış olduğu görülmektedir. Yoğunluğun belirli noktalarda toplanmış olması, şehrin asıl gelişiminin bu yönlerde olduğunu göstermektedir. Bu yollar, Selçuklu dönemi İç Kalesi olan Alâeddin Tepesi merkez olmak üzere farklı yönlere dağılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, ana arterler kuzeyde Ankara caddesi, doğuda Alâeddin caddesi, batıda Nuri Sofu sokağı, güneyde ise Sırçalı Medrese sokaktır. Ana arterler dışında şehir kapılarına bağlanan yollar da diğerlerinden daha geniş gibi görünmektedir. Halkabegüş ve Debbağlar kapılarının her ikisinin de Şerafeddin Camii'ne ulaştığı belirlenmektedir. Debbağlardan şehrin giren yol üzerinde İç Karaarslan (Kat. no: 37) ve Baba Sultan (Kat. no: 177) mescitlerinin yer alması ve bu yolun devam ederek Şerafeddin Camii'nin (Kat. no: 168) doğusuna açılması bu kesimde yoğun bir yerleşimin olduğunu, belki debbağlıkla uğraşan insanların burada yaşadıklarını öne sürmemize imkan vermektedir. Yine bu kesimde kuzey ve doğudaki ana

arterler arasında kalan alanın 1/4'lik kısmını, doğudaki ana arterin kuzeyindeki çarşı muhiti teşkil etmektedir. Kuzeydeki ana arterin doğusunda büyük bir yerleşim alanı görülmektedir. Bu yerleşim alanında kuzeyden güneye doğru üzerinde Kadı İzzeddin Cami, Medresesi ve Türbesi (Kat. no: 173) ardından Doktor Abdullah ve Saray sokakarı arasında muhtemelen Gühertaş Medresesi (Kat. no: 36), Saray Sokak ile 19 Mayıs sokağı içinde Seyfeddin Karasungur Türbesi, Medresesi ve Zaviyesi (Kat. no: 56) ile 19 Mayıs sokak ile Kınacı sokak arasında köşede Mihmandar Mescidi'nin (Kat. no: 2) bulunduğu Vali İzzet Bey Caddesi, doğuya dönerek Subaşı caddesi ile birleşmiş bu cadde kuzeye kıvrılarak Kara Arslan sokağına bitişmiştir. Üç taraftan adı geçen cadde ve sokaklar, dördüncü taraftan sur duvarları ile çevrili alanda yoğun bir ikametgâh mahallesi oluşturulmuş; mescit, türbe ve medreseden oluşan yapı toplulukları yer almıştır. Bu kesimde Karaarslan sokak, Apalılar sokak, Tercüman Baba sokak ve Kınacı sokağın üzerindeki yapılara bakılarak Selçuklu döneminden oldukları söylemek mümkündür. Burada kuzeyde Halkabegüş, kuzeydoğuda ise Debbağlar Kapısı'ndan gelen yolun güneydoğuda birleşerek Şerafeddin Camii'ne ulaştıkları tespit edilmektedir.

Dikkat çeken bir özellik de, yerleşimin yoğunluğuna bağlı olarak şehrin kuzeydoğu ve güneydoğu kesimlerinde Selçuklu dönemine geri giden sokaklar tespit edebildiği halde, batıda daha az yol belirlenebilmesidir. Sille Kapısı ile Halkabegüş Kapısı arasında Tac'ül Vezir yapı topluluğu (Kat. no: 40), Ali Gav Zaviyesi (Kat. no0 13), Hızır İlyas Bey Zaviyesi (Kat. no: 176), ve Başarebey Mescidi (Kat. no: 3) önünden geçen bir yolun iki kapıyı şehrin içinde birbirine bağladığı yapılarla tespit edilebilmektedir. Başarebey Mescidi'nin önünde bu yoldan ayrılan bir kol Süt Tekkesi (Kat. no: 64) ve Sakâhane Mescidi (Kat. no: 10) ile sınırlanarak Alâeddin Camii'ne yönelmektedir. Hızır İlyas Bey Zaviyesi'nin önünden ayrılan bir başka kol da Ertaş Kapısı'na ulaşmaktaydı. Hızır İlyas ile Başarebey mescitleri arasında, söz konusu yolların kesişmesi dolayısıyla kendiliğinden bir meydan oluşmuştur.

İki ana yolun şehri dört ana bölüme ayırdığı kesim olmakla birlikte, üzerinde birkaç mescidin yer aldığı yolların mescitlerin üzerinde bulunduğu mahalleleri kat ederek gittikleri görülmektedir. (Başarebey, Sakahane, Hatuniye, Mihmandar mescitleri). Hacegi (Kat no: 103) ve Beyhekim (Kat. no: 49) mescitleri önünden geçen yolun bugünkü Kazım Karabekir caddesine Kazım Karabekir caddesinin ise Yeni Kapı'ya bağlandığı izlenmektedir (Bkz. Lev. 1) Hacegi Mescidinin kuzeydoğu köşesinde yol doğuya doğru saparak Alâeddin Tepesi eteğindeki yola kavuşmaktadır.

Mümine Hatun yolundan ayrılan, günümüzde Yavuz Selim caddesi olarak adlandırılan yol üzerinde Selçuklu dönemine ait yapıların bulunması, Yavuz Selim caddesini de Selçuklu dönemine tarihlememize imkân vermektedir. Yavuz Selim caddesine dik olarak saplanan Sırçalı Medrese sokağı, Dış Kale'den İç Kale eteklerine kadar devam etmekte ve batısında Sırçalı Medrese (Kat. no: 12) ve Bizans dönemi Kotakobu bulunmaktadır.

Yavuz Selim Sokağı Sırçalı Medrese sokağını geçerek doğuya doğru devam ettiğinde Kale sokağı olarak ad değiştirilmiştir. İhtiyareddin Camii'nin bu sokak üzerinde bulunması ve sokağın cami önünden kuzeye doğru kıvrılarak Rehber-i Hürriyet sokağı olarak ad değiştirmesi ve sokağın güneyinde Sebhan Mescidi'nin (Kat. no: 63) yer alması, bu yolun Seiçuklular döneminde de mevcut olduğunu göstermektedir. Sebhan Mescidi'ni kıvrılarak batıya doğru takip edersek Sırçalı Medrese'nin önüne çıktığı görülmektedir ki, bu da Selçuklu dönemi sokağına işaret etmektedir.

Sırçalı Medrese önünden geçen yol Larende Kapısı'na bağlanmakta ve bu kapıdan Sahip Ata ve Sultan Hamam arasından geçerek devam etmekte ve Gazenfer sokağını da geçtikten sonra Taş Cami'ne (Kat. no: 4). ulaşmaktadır. Taş Cami önünden batıya kıvrılan yol Aksinne Mescidi (Kat. no: 25) önünden geçecek şekilde güneye dönmekte ve devam ederek Taş Cami Uzun Harmanlar caddesine saplanmaktadır.

Harita üzerinde tespit edebildiğimiz Selçuklu dönemi yollarına bakıldığında, ana arterler dışındaki bazı yolların da oldukça uzun mesafeler kat ettikleri, belirli bir mahalleyi olmamakla birlikte şehrin belirli kesimlerini sınırlandırdıkları anlaşılmaktadır. Ana arterler ile dörde bölünen şehir özellikle kuzeydoğu ve güneydoğuda ana arterlere paralel yollar ile böyle bir ayrımı yaratmışlardır. Hatta şehrin kuzeydoğusunda bulunan Akıncı mahallesinin belki yollarla ayrıldığını söylemek mümkündür. Yine aynı kesimde yer alan ve Halkabegüş Kapısı'ndan başlayarak kuzeydoğuda Debbağlar Kapısı'na bağlanan Kuzey ve doğudaki ana arterler arasındaki kesintisiz yol bu kesimin dış sınırlarını oluşturuyor gibi görünmekte ve burada yer alan mahalleler bu yolla bağlanan sokaklar ile ayrılıyor görüntüsünü vermektedir. Ancak şehrin bu kesiminde belirginleşen ayrımı diğer kesimlerde de yapabileceğimize dair herhangi bir veri belirlenememektedir. Şehri kuzey-güney doğrultusunda ikiye böldüğümüzde, doğu bölümün ekseninde geçen ana aksın kuzey ve güneydeki yollardan Köprübaşı caddesinin kuzeydoğusunda Debbağlar Kapısı'na Altunbay sokağının ise güneydoğuda At Pazarı Kapısı'na bağlandığı anlaşılmaktadır. Doğudaki ana arterin kuzey ve güneyindeki yolların çarşı kesimi ile ikametgâh alanlarını kesin olarak ayırdıkları görülmektedir. Şehrin kuzeybatı kesiminde ise yollar mahalleleri kat ederek devam etmektedir.

Bu yollar üzerinde şehir içi ulaşımının nasıl sağlandığına dair bilgiler Eflâkî'den edinilmektedir. Bu bilgilere göre şehir içi ulaşımında at (Eflâkî 1986b: 125), katır (Eflâkî 1986a: 54, 60-61, 91) ve eşek (Eflâkî 1986a: 124) kullanıldığı anlaşılmaktadır. At muhtemelen yüksek dereceli memurlar tarafından kullanılırken (Eflâkî 1986a: 36), katırın daha yaygın olduğu, ancak ulaşım için binek hayvanı kullanılmasının herkese mahsus olmayıp belirli konumdaki

kişiler için söz konusu olabildiğini mevcut verilere dayanarak söylemek mümkündür[1].

Eflâkî'de develerle ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak 18. yüzyılda Konya'ya gelen Niebuhr, "Dromedara develeri"nden söz ederek ulaşımda bu develerin kullanıldığını anlatmaktadır (Niebuhr 1776: 112), 1303 tarihli Konya Salnamesi'ndeki bir kayıtta, nakliyenin yalnız develere münhasır olduğunun belirtilmesi, bu dönemde nakliye aracı olarak develerin kullanıldığını göstermektedir (Konya Salnamesi 1303: 162).

[1] Çeşitli binek hayvanlarının kullanıldığı olaylar anlatılırken, daha çok belirli kişilerin bu hayvanlara bindikleri, yayaların ise yollarına yürüyerek devam ettikleri anlaşılmaktadır "Bir gün Mevlânâ bütün arkadaşlarla Hüsameddin Çelebi'nin bağına gidiyordu. Kendisi bir eşeğe binmişti. Buyurduki..." (Eflâkî 1986a: 124), "... Mevlânâ hazretleri Penbefuruşan/Pamukçular Medresesi'nden çıktı, Rahvan bir katıra binmiş, bütün bilginler, danişmendler ve öğrenciler iki tarafından yaya olarak yürüyorlardı..." (Eflâkî 1986a: 91); ayrıca Bkz. Eflâki 1986b: 39). Üst düzey devlet görevlilerinin genellikle bir binek hayvanı kullandıkları, bunun da muhtemelen at olduğu Pervane'nin Mevlânâ'yı ziyaretinde "yaya" olarak geldiğinin özellikle vurgulanmasından anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 138).

VI.2.3 MAHALLELER

Şehrin, sosyal ve fizikî bir mekânı olarak tanımlayabileceğimiz mahalle, vakfiyeler, tahrir defterleri ve şeriye sicil kayıtlarının verileri ile ele alınmış mahallelerin çeşitli yönleri üzerinde durulmuş, fiziksel özelliklerinin yanısıra mahalle-yapı bağlantıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Selçuklu dönemi mahallelerinin belirlenmesinde özellikle dönem vakfiyelerine başvurulmuş ve başlangıçta ana kaynak verileriyle belirleyebildiğimiz mahallelerin konumlandırılmasına çalışılmıştır.

Selçuklular döneminde mahalleler şehri doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda dörde bölen iki ana arter arasında gelişmiş olmalıdır. Bu dönemden vakfiyelere, I. İzzeddin Keykavus'a ait bir Temliknameye, dönem kaynağı Sipehsalar ve Eflâkî'ye dayanılarak ondört mahalle ve mevki ismi saptanabilmektedir. Sözü edilen kaynaklar aracılığı ile belirlenebilen mahalleler ve mevkiler şunlardır:

- Yusuf bin Süleyman : (AV., Turan 1947: 232).
- Meydanî (AV., Turan 1947: 233).
- Tahti (Hoteni/Bahteni) (AV., Turan 1947: 226).
- Esediye (DHV., Konyalı 1964: 384)
- Biremoni (DHV., Konyalı 1964: 384)
- İhtiyar Hamamı Mevkii (KV. Turan 1948).
- Bezre (II. İKT., Turan 1950-55: 175).

- Abdülkerim (II. İKT., Turan 1950-55: 175).

- Emiri Ahur Fahreddin Arslandoğmuş (II. II. İKT., Turan 1950-55: 175)

- Attar Armağan Şah (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 33,34).

- Marendi (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 33,34).

- Aksaray kapısı (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 33,34).

- Merhum Mecdü'd-din Mütetabbib (SAV.,Bayram-Karabacak 1981: 33,34).

- Turud (Sipehsalar 1977: 89).

- Fahrünnisa Havalisi (Eflâkî 1986 b: 250).

Bu mahallelerden bir kısmının sur içinde veya dışında oldukları belirlenebilmekle beraber Tahti, Esediye, Farünnisa havalisi ve Aksaray Kapısı mahalleleri dışındakilerin şehir içindeki konumları kesin olarak tespit edilememektedir. Ancak bazılarının şehir düzleminde kapladığı alan eldeki veriler ile ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Yukarıda sözü edilen mahallelerden biri İç Kalede (Tahti), yedisi İç Kale ile Dış Kale arasında (Yusuf bin Süleyman, Esediye, Biremoni, İhtiyar Hamamı mevki, Attar Armağan Şah, Marendi, Merhum Mecdü'd-Din Mütetabbih), dördü Dış Kale surları dışındadır (Meydanî, Aksaray Kapısı, Turud, Fahrünnisa havalisi). Üçünün Abdülkerim, Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş, Attar Armağan Şah) ise konumları belirlenememiştir.

Bunlardan 598 Recep/Mart-Nisan 1202 tarihli AV. yolu ile belirlediklerimiz şehrin en erken tarihli mahalleleri arasında olmalıdır. İsmi "Tahti", "Hoteni" veya "Bahtani" olarak okunan mahalle İç Kalede Konya'yı başkent olarak seçen Selçuklu Sultanı'nın yerleştiği, bu döneme ait ilk yapıların inşa edildiği, daha doğru bir deyimle Selçuklu dönemi Konyası'nın idarî

merkezinin kurulduğu mahalledir. AV.'nin anlatımıyla Konya Kasrı, içindeki Eski Camî (Kat. no: 31) buradadır (AV., Turan 1947: 226). AV. dolayısıyla belirlediğimiz ikinci mahalle Yusuf bin Süleyman'dır. Mahallenin Konya şehri nabzında olması dışında konumu ile ilgili herhangibir bilgi bulunmamaktadır (AV., Turan 1947: 232). Ancak bu mahallede olduğunu yine AV. dolayısıyla öğrendiğimiz Bakırcı Yusuf bin Süleyman Mescidi'nin (Kat. no: 79) Gadayifin diye bilinen "Beytül Sabun" yani Sabunhaneye sınır gösterilmesi ve sözü edilen Sabunhanenin (Kat. no: 86) Eski Çarşı'da yer alması, bu mahallenin Eski Çarşı'nın (Kat. no0 71) bulunduğu mahalde olduğunu göstermektedir. Yine Altunaba vakfiyesinden öğrenilen bir diğer mahalle de, Meydanî olarak adlandırılan ve içinde Yenibağçe denilen yerde Debbağlar Hanı olduğu anlaşılan mahalledir. Esediye, daha sonra Biremoni olarak anılan mahalle ise şehrin kuzeydoğusundadır. SAV. nedeniyle haberdar olduğumuz Attar Armağan Şah mahallesi Dış Kale surları içinde olup, burada bulunduğunu saptadığımız Ermenhane (Kat. no: 141) (Bayram-Karabacak 1981: 39) bu mahallenin güneyde olabileceğini akla getirmektedir. Aksaray kapısı mahallesi bir sur dışı yerleşimine işaret etmekte olup Aksaray kapısının dışında kurulmuştur. Bugün de aynı adla anılan mahalle şehrin doğusunda, Mevlânâ Dergâhı civarındadır. SAV. dolayısıyla burada bulunduğu anlaşılan evler ve dükkânlar tespit edilebilmektedir (Bayram-Karabacak 1981: 39). Yine aynı vakfiye dolayısıyla adı geçen, ancak konumunu kesin olarak belirleyemediğimiz Marendi mahallesinin de Aksaray Kapısı mahallesi civarında olması muhtemeldir. Bu mahallede Sahip Ata'nın Darülhadis (Kat. no: 47) için vakfettiği evler sayılırken hudud olarak gösterilen Monavil mülkü ve iki tarafa uzanan yol ile, Marendi mahallesinde yine darülhadis için vakf edilen bir evin hududu verilirken karşılaşılması, her iki mahallenin yan yana olabileceğini düşündürtmektedir. Fahrünnisa havalisi olarak anılan kesim bugün Çaybaşı Fahrünnisa mahallesi adıyla tanınan şehrin güneyindeki mahalle olmalıdır. Turud ise bugün de aynı ismi korumakta olup batıda Meram sınırları içindedir. Selçuklu döneminin bağlık, bahçelik kesimi

içinde bulunan ve aynı zamanda mesire yeri olma özelliği taşıyan mahalle bugün de aynı niteliğini sürdürmektedir. Karatay vakfiyesinde geçen "İhtiyar Hamamı Mevki" ismi günümüze ulaşmamış olduğu gibi, dönem kaynaklarına dayanarak konumu da belirlenememektedir. Ancak şehrin güneydoğusunuda bulunan ve İhtiyareddin mahallesi adı ile anılan mahalle olması adları ve dönemlerindeki benzerlik nedeniyle mümkün görünmektedir. Yukarıda verdiğimiz listede adı geçen diğer mahallelerin konumları ise bugünkü verilerle belirlenememektedir.

Dönem kaynakları yoluyla ancak ondördünü belirleyebildiğimiz Selçuklu dönemi mahallelerinin çok daha fazla sayıda olduğunu, şehrin bu dönemdeki yayılma alanına bakarak ve tapu tahrir defterleri veya şeriye sicillerindeki Selçuklu dönemi adı taşıyan mahallelere dayanarak söylemek mümkündür. T. Baykara bu sayıyı 40-50 arası olarak belirlemektedir ki, bu rakam Selçuklu döneminde inşa edilen mescit sayısı ile oranlandığında ve her mahalleye bir mescit bağlantısı içinde ele alındığında uygun görünmektedir. Fatih'in 881/1476 tarihli Karaman ili tahrir defterinde yalnız otuzbeşi tespit edilen mahallelerden onbiri Selçuklu dönemi mahallesi gibi görünmektedir.

1584 tarihli şeriye sicilinde yer alan yüzondokuz mahalleden en az kırkı Selçuklu dönemi isimleriyle ilişkilidir[1]. Ancak Fatih döneminden(881/1476) başlayarak II. Bayezid (900/1500), Yavuz Sultan Selim(924/1518), Kanuni ve III. Murad dönemlerinde(992/1584) düzenlenmiş tahrir defterlerinde veya şeriye sicillerinde, Selçuklu dönemi kaynaklarında belirlenen mahalle isimlerine birkaçı (Biremoni, Aksaray Kapısı, Turud, Fahrünnisa) dışında rastlanmayışı ilgi çekicidir. Bu mahalleler Selçuklu döneminden sonra farklı isimlerle anılmış olmalıdırlar.

---

[1] Yavuz Sultan Selim zamanında (924/1518) yapılan yazımda yetmişdokuz, Kanuni devrinde 170, III. Murat döneminde (992/1584) ise yüzyirmiüç mahalle saptanmıştır.

Selçuklu döneminden tespit edilebilen mahalle adlarına bakıldığında, şahıs ismi taşıyanların çoğunlukta olduğu dikkati çekmektedir. Bu mahalleler isimlerini, orada oturan zengin ve nüfuzlu kişilerden almış olmalıdır. Bu kişilerin çoğu mahallelerine bir de mescit yaptırmıştır. Kitabeler ile mahalle isimlerinin karşılaştırılması bu ilişkinin izlenebilmesini sağlamakta ve bu uygulamanın oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Kitabe ve vakfiye verilerine göre yapılar banilerinin isimleriyle anılmakta ve genellikle bani mescide, mescitde mahalleye ismini verdiği için mahalle mescidi yaptıran şahsın adını almaktadır.

Altunaba vakfiyesi dolayısıyla haberdar olduğumuz Yusuf bin Süleyman mahallesi ismini muhtemelen bu mahallede bir de mescit yaptırmış olan Yusuf bin Süleyman'dan almıştır. Bani-mescit adı ilişkisini kitabeler yolu ile belirlediğimiz Hacı Ferruh (Kit.no:9a), Şekerfuruş (Kit.no:11),Fakih Ahmed (Kit.no:13),Zevle Sultan (Kit.no:16), Abdülaziz (Kit.no:21), Anber Reis (Kit.no:24),Pir Esad(Kit.no:23), Sadreddin Konevî(Kit.no:28) ve Şeyh Alaman (Kit.no:34) mescitleri banilerinin adları ile anılmış olup, içinde bulundukları mahallelere de adlarını vermişlerdir. Bu mahalleler bugün de aynı adlarla anılmaktadır.

Mescit ve mahalle adları arasındaki ilişki aynı adla anılan mescit ve mahalleler Osmanlı döneminde yaygın olan her mahalleye bir mescit bağlantısının Selçuklular döneminde de mevcut olduğunu göstermektedir. Nitekim Mevlânâ'nın mescitlerin yapılmasının sırrını mahalle halkının orda toplanması olarak açıklaması (Fihi Mafih, Mevlânâ, 1990: 100) bir yandan mescidin mahallenin merkezi olduğunu ortaya koyarken, öte yandan bir toplantı yeri olarak önemini vurgulamaktadır. Mahallenin mescidin çevresinde oluşmasına ve bani adı ile bağlantılı olarak mescidin adı ile anılmasına çarpıcı bir örnek Devlet Hatun adına onbir yıl ara ile düzenlenen iki vakfiyede ortaya çıkan durumdur. İlki 610/1213 tarihli olan vakfiyede Devlet Hatun'un inşa

ettirdiği mescit Esediye mahallesinde görülürken, 621/1224 tarihli ikinci vakfiyede, yani onbir yıl sonra mahallenin ismi Biremoni olarak anılmaktadır. Bunun nedeni, bu iki tarih arasında Devlet Hatun'un erkek kardeşi Biremoni'nin muhtemelen yapıya müdahalede bulunmuş olmasıdır ki, bu da daha sonraki bir kitabe ile belgelenmektedir (Kit. no: 15).

Mahalle ile mescit arasındaki ilişkinin bir diğer göstergesi de, mahalle isimlerinin mescitlerin isimlerine göre gösterdiği değişikliktir. Başlangıçta Debbağlar (Kubbeli Mescit) adıyla anıldığı 992/1584 tarihli III. Murad'a ait tahrir defterinden anlaşılan mahalle (Ergenç 1995: 46) daha sonra Debbağhane mahallesi adı ile kaydedilmiş (Kon. Şer. Sic. 1077/1666, 31: 80), mescidin çinilerinden dolayı Sırçalı adı ile anılması mahallenin de bu adı almasına neden olmuştur. Yukarıda verilen örneklerin yanısıra, belki daha geç dönemlerde yaygınlaşmış olmakla birlikte mescidin mahalle veya sokak adıyla anılması da sık görülen bir uygulamadır. Özellikle 881/1476 Karaman ili tahrir defterinde Şekerfuruş mahallesi ya da Zevle Sultan, Abdülaziz veya Kapturga mahallesi mescidi gibi isimlerle karşılaşılmaktadır ki, bu durum banisi yoluyla mahalleye ismini veren mescidin, sonra onun ismiyle anılması bakımından enteresan bir tablo sergilemektedir.

Vakfiyeler aracılığı ile belirlediğimiz Selçuklu dönemine ait mahalle isimlerinden üçü- Tahti, Meydanî ve Aksaray Kapısı- şehrin belirli kesimlerinin niteliklerini ortaya koymaktadır. "Tahti"[1] mahallesi İç Kalede olup, ismini buradaki saraydan almış olmalıdır. "Meydani" mahallesinin ismi şehir meydanının bulunduğu mahalle işaret etmektedir. Aksaray Kapısı mahallesi ise bu ismi şehri oluşturan fiziki ögelerden biri olan Dış Kale'nin kapılarından biri civarında kurulmuş olması nedeni ile almıştır. Mahalle ve sokak isimlerinden

[1] 1897'lerde Taht ismiyle anılan Alâeddin (II. Kılıç Arslan) Köşkü'nün bu ismi daha Selçuklu günlerinde aldığı ve içinde bulunduğu mahalleye de aynı ismi verdiği 598/1202 tarihli Altunaba vakfiyesinde rastladığımız "Tahti" mahallesi isminden anlaşılmaktadır (Ünver 1967a: 6).

hareketle yapılacak bir toponomi şehrin fiziki özellikleri açısından açıklayıcı olacağı gibi, mahalle sınırları içinde baskın fiziksel ögelerin de mahalleleri adlandırmada kullanıldığını gösterecektir.

Şehrin ikamet mahallelerinde aynı meslekten kimselerin bir arada yaşadıklarına dair herhangi bir veri mevcut değildir. Aynı şekilde mahalleler isimlendirilirken boy ve oymak adlarının da kullanılmamış olduğu anlaşılmaktadır.

Selçuklular döneminde sınırları oldukça genişlemiş olan Konya'da dikkati çeken bir diğer özellik de Hoca Fakih, Fahrünnisa, Turud gibi Dış Kale surları dışında, bağlık-bahçelik alanlarda bulunan bölgelerin daha seyrek bir nüfusa sahip olmalarıdır. Öyle ki 1584 tarihli tahrir defterine göre vergi mükellefi sayısı güneyde Fahrünnisa havalisinde 9, Hoca Fakih mahallesinde ise 8'dir (Ergenç 1995: 46-47). Osmanlı döneminde yapılan nüfus tahrirlerinde ortaya çıkan bu durumu şehrin topografik özelliklerine dayanarak Selçuklu dönemi için de kabul etmek mümkündür. Düz bir ova üzerinde yer alan şehir geniş bir alana yayılmıştır. Bu alan öylesine geniştir ki bugün bile bir mesire yeri olma niteliğini koruyan Uluırmak, Sedirler, Aymanas, Hoca Cihan gibi mahalleler aslında şehrin varoşunu teşkil eden bağlık bölgelerdir (Ergenç 1995: 59). Şehrin dışındaki bu seyrek dağılımlı mahallelerin tersine, Dış Kale surlarının içinde, Dış Kale ile İç Kale arasında kalan bölgede mahallelerin şehrin genel özelliğine aykırı olarak, birbirine bitişik şekilde yer aldıkları görülmektedir. Nitekim aynı tahrir defterlerinde isimleri geçen ve şehrin kuzeydoğusunda yer alan Çifte Merdiven, Kadı İzzeddin, Tayı-Biremoni ve Mihmandar mahalleleri adeta iç içe geçmiştir.

Aynı zamanda fiziksel bir birim olduğunu düşündüğümüz mahalleler birbirlerinden yollar ile ayrılmış olmalıdır. Nitekim şehrin kuzeydoğu kesiminde

bunu izlemek mümkündür. Ayrıca yolların mahalleleri katederek devam ettikleri saptanmıştır (Bkz. Lev. 1).

Bu döneme ait vakfiyeler incelendiğinde mahalle isimlerinin genel olarak vakfedilen mülkler konumlandırılırken geçtiği, fakat hiçbir zaman mahalle sınırının esas alınmadığı görülmektedir. Ancak Selçuklu dönemine ait vakfiye veya tahrir defterlerinde mahalleler açısından sınır gösteren bir tariflemeye gidilmemiş olması, mahallenin sınırları belli fiziki bir mekân olmadığı görüşünü öne sürmek için yeterli değildir. Ayrıca mahallenin yönetimsel bir birim olduğu kabul edilse bile -Selçuklular döneminde mahallenin yöneticisi olarak imam görülmektedir- sınırlandırılmış olması şarttır. Bu sınırlandırma ancak yollarla olacaktır ki, bu da kendi mescidi, mektebi, medresesi zaman zaman hamam ve diğer yapıları ile barındırdığı insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan fiziki bir çevre olarak değerlendirilebilir.

Şehrin mekânsal gelişimi yeni mahallelerin oluşumu ile sağlanmıştır. Sur içinde ticaret dokusunun bulunduğu kesimde çarşılar ve mescitler, sur dışında ise mescit veya zaviyeler etrafında oluşan mahalleler şehrin hızla büyümesine yol açmıştır. Bu gelişimi mahalleler aracılığı ile izleyebilmek mümkün görünmektedir. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi en eski yerleşim İç Kale'deki Tahti mahallesi olmalıdır. Bundan sonra en erken tarihli yapılar şehrin güneybatısında, Dış Kale surları dışındaki Sadreddin Konevi mahallesinde görülmektedir. Bugün Şatoform'dan Sadreddin Konevi Camii'ne giden sokağın köşesinde yer aldığı tespit edilen İmam Bagavi Türbesi 1122 tarihi ile daha XII. yüzyılın ilk çeyreğinde burada bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde yine bu civarda olduğu belirlenen ancak günümüze ulaşmayan Kadı Hürremşah Türbesi ve Darülhadisi de bu çevrede aynı yol üzerinde bulunan İmam Bagavi Türbesini de içine alacak şekilde bir mahalle aramamıza neden olmaktadır.

Nitekim İ.H. Konyalı Çeşme Kapısı civarının Selçuklu dönemi Konyası'nın en eski semti olduğunu, Kapı Çeşmesinin arkasında bir temel kazısında bulunan 594/1197-98 tarihli mezar taşına dayanarak ileri sürmektedir (Konyalı 1964: 517).

Yine bu kesimde bulunan ve varlığından, bir çeşme üzerinde günümüze ulaşan kitabesi nedeniyle haberdar olduğumuz mescit Kapturga Mahallesi Mescidi adı ile anılmasıyla, bu mahallenin başlangıçta Kapturga adını taşıdığını göstermektedir.

İç Kale'den sonra tespit edebildiğimiz ilk yerleşmenin Dış Kale surları dışında olması, Selçukluların Konya'ya gelmesiyle birlikte sur dışına yerleşen grupların da varlığını göstermektedir. Bundan sonraki ilk mahallenin İç Kale surlarının güneydoğusunda, daha önce de üzerinde durulduğu gibi Bakırcı Yusuf bin Süleyman Mescidi ve Eski Çarşı'nın çevresinde geliştiği belirlenebilmektedir. Yusuf bin Süleyman mahallesinin doğusunda bulunduğunu tahmin ettiğimiz ve muhtemelen Selçuklu döneminden itibaren Kürkçü adıyla anılan mahalle de bu çevrede bulunan çarşıların etrafında meydana gelmiş olmalıdır[1]. Başlangıçta güneydoğuda olan gelişimin daha sonra şehrin kuzeydoğu kesimine kaydığı anlaşılmaktadır. Buradaki mahalleler, tahrir defterleri ve şeriye sicillerinin verilerine göre oldukça sıkışık görünmekte ve arka arkaya şehrin bu kesiminde büyük bir gelişime işaret etmektedirler. Burada belirleyebildiğimiz ilk mahalle en erken tarihli mescide sahip olması nedeniyle (604/1207) Mihmandar mahallesidir (Konyalı 1964: 249; Ergenç 1995: 45). Başlangıçta Mihmandar ismiyle anılan mahallenin bir ara "Minare Mahallesi" olarak adlandırıldığı, Mihmandar Mescidi'nin de "Minare Mahallesi mescidi"

---

[1] Bugün Kürkçü mahallesi adı ile anılan bu kesimin ismine 1584 tarihli tahrir defterinde rastlanmakla birlikte (Ergenç 1995: 45), burada yer alan Kürkçü hamamının-Ö.1273- varlığına dayanılarak mahallenin adının döneminden olduğunu, hatta muhtemelen bu kesimde kürkçülükle uğraşan esnafın mahalleye ve hamama ismini verdiğini düşünmek mümkündür.

şeklinde kayıtlara geçtiği anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 385). Hemen ardından kuzeybatısında Saray-ı Mescid-i Akıncı Sultan (III. Murad'ın 924/1518 tarihli tahrir def., Konyalı 1964: 250) adı ile anılan mahallenin kurulduğu anlaşılmaktadır. İç Kale'nin kuzeyinde ve saraya ulaşan yolun doğusunda bulunan bu mahalle şehrin erken yerleşimlerinden biri olup konumu itibariyle önemli bir mahalle olmalıdır. Nitekim daha sonra bu mahallede inşa edilen yapılar da bu önemi teyit etmektedir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde şehrin daha çok kuzeydoğu yönünde iskân görmüş olduğu anlaşılmaktadır. I. İzzeddin Keykavus döneminde burada Mihmandar Mescidi'nin hemen yakınında, Kınacı sokağının diğer ucunda Hatuniye Mescidi yaptırılmıştır. 1213 tarihli Hatuniye vakfiyesi dolayısıyla haberdar olduğumuz bu yapı Mihmandar Mescidi'nden kısa bir süre sonra aynı sokağın diğer ucunda bir mescit yapımını gerektirecek kadar nüfusun arttığını ve bu kesimde ikinci bir mescidin yapılması ile yeni bir mahalle kurulduğunu göstermektedir. Mescidin etrafında oluşan mahalle önce Esediye, sonra Biremoni adlarını almış (DHV., Konyalı 1964: 383-384), kayıtlara Tayı-Biremoni mahallesi adı ile de geçmiştir (1584 tarihli III. Murad'a ait tahrir def., Ergenç 1995: 46; Kon. Şer. Sic. 45: 46; 48: 18). Bundan sonra yayılımın kuzeybatıda, güneybatıda ve güneyde olduğu, buralarda Beşarebey Mescidi'nin muhtemelen 1300'lerden itibaren Ferhuniye adı ile anıldığını sandığımız -ismine 992/1584 tarihli tahrir defterinde rastlanan- mahallede, Kapturga Mescidi'nin (Kat. no: 90, Kit. no: 10) güneybatıda Dış Kale'nin Çeşme Kapısı dışındaki Kapturga mahallesinde ve Hacı Ferruh Mescidi'nin güneyde-III. Murad'ın 1584 tarihli tahrir defterinde Hoca Ferruh adıyla geçer- mahallede konumlandırıldıkları, Kapturga mahallesinde daha erkene (I. Mesud dönemi) giden bir yerleşme varken, Beşarebey ve Hacı Ferruh mescilerinin etrafında yeni mahallelerin kurulduğunu düşünmek mümkündür. Konumu nedeniyle yeni bir yerleşim nüvesi oluşturmak bakımından bir yapı topluluğuna dahil olabileceği düşünülen Hacı Ferruh Mescidi'nin bugünkü verilere göre tek yapı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının boyutlarına dayanılarak içinde kaç kişinin

namaz kılabileceği hesaplandığında, Konya'da mevcut ortalama büyüklükteki mescitlerde bu rakam 55-70 kişi arasında dolaşırken (Tercüman Mescidi: 55; Zenburi Mescidi 57; Abdülmümin Mescidi 73; İç Karaarslan Mescidi 74 kişi -Kat. no: 38,11,35,37-) Hacı Ferruh Mescidi'nde maksimum 111 kişinin namaz kılabileceği anlaşılmaktadır ki, bu da çevresinde oluşan mahalle ile birlikte daha geç tarihlerde izleyebildiğimiz ticaret dokusunun belki bu dönemlerde başladığına işaret etmektedir. Hacı Ferruh ve Kapturga mescidinin Dış Kale surları dışında inşa edilmeleri daha 13. yüzyılın ilk onbeş yılı içinde şehrin yayılma alanını göstermektedir. I. İzzeddin Keykavus dönemini izleyen I. Alâeddin Keykubad döneminde ise İç Kale'nin etrafında yeni mahallelerin kurulduğu görülmektedir. Bu mahalleler şehrin güneybatı kesimi dışında İç Kale'yi boydan boya kuşatmışlardır. Bu kuşak güneyde Şekerfuruş Mescidi'nin bulunduğu Şekerfuruş mahallesiyle başlayıp (Fatih'in Karaman İli Tahrir def., Konyalı 1964: 248), bu mescidin kuzeydoğusunda yer alan Kale-i Cerp Mescidi etrafında kurulan Kale-i Cerp mahallesi (992/1584) ile devam etmiştir. Bu dönemde asıl yoğun iskânın şehrin kuzeydoğusunda, Mihmandar ve Esediye mahalleleri ile başlayan yerleşmenin doğusunda surlara doğru ve güneyde olduğu görülmektedir. Bu kesimde muhtemelen daha erken tarihlere giden bir sur dışı yerleşimine de (Debbağhane mahallesi) rastlanmaktadır.

Burada sur içinde İç Karaarslan, Tercüman, Zenburi mescitleri ile Şerefeddin Camii, sur dışında ise Sırçalı Mescit inşa edilmiştir. İç Karaarslan Mescidi'nin yanındaki zaviye ile bir mahalle oluşturulduğu ve mahallenin aynı adla anıldığı, bir diğer adının da Renkiz olduğu 924/ 1518 tarihinde Yavuz Sultan Selim adına yapılan tahrir defterinden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 248). Yine bu kesimde yer alan Zenburi Mescidi'nin bulunduğu mahallenin adına geç dönemlere kadar tahrir defterleri ve şeriye sicillerinde rastlanmamış olması bu mahallenin başlangıçta daha farklı bir isimle anıldığını akla getirmektedir. Aynı dönemde hemen Dış Kale surları içinde kurulmuş olan

Tercüman Mescidi geç dönemlere kadar Hacı Emir Mahallesi içinde görünmektedir (Kon. şer. Si.c., 42: 272; Akyurt 1939: 95). Alâeddin Keykubad döneminde kurulduğunu düşündüğümüz mahallelerin bir mescit etrafında güneyden başlayarak güneydoğu, ardından kuzeydoğuya kadar devam etmesi ve burada surların dışına taşmasına karşılık, kuzeybatıda Sakahane ve batıda Zevle Sultan Mescidi ile sınırlı kaldığı ve bu yapıların inşa edildikleri mahallelerin ilk yapıları oldukları,dolayısıyla mahallelerin bu mescitler çevresinde geliştiği anlaşılmaktadır. Her iki mahallenin ismine de 992/1584 tarihli III. Murad'ın tahrir defterlerinde rastlanmaktadır.

Bu dönemde sur dışı yerleşmelerin de oldukça yaygınlaştığını, şehrin surların dışına taştığını,bu taşışın özellikle zaviyeler çevresinde kurulmuş mahallelelerle gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Batıda Hoca Fakih Mescidi ve Zaviyesi çevresinde yeni bir yerleşmenin oluşturulduğu anlaşılmaktadır ki, Hoca Fakih mahallesi ismi ile III. Murad'ın 992/1584 tarihli tahrir defterinde karşılaşılmaktadır. Yine aynı yönde Meram'da Tavus Baba Zaviyesi ve Türbesi (Kat. no0 39) çevresinde yeni bir yerleşme kurulmuş olmalıdır. Ancak tahrir defterleri ve şeriye sicil kayıtlarında bu çevre ile ilişki kurabileceğimiz herhangi bir isme rastlanmamıştır. Şehrin güneybatısındaki Pirebi Sultan Zaviyesi ve Türbesi (Kat. no: 170) çevresinde bugün de aynı adla anılan yeni bir mahalle kurulmuştur (Bkz. VI.2.7.). Bu mahallenin ismi III. Murad'ın 992/1584 tarihli tahrir defterinde geçmektedir (Ergenç 1995: 40). Genel olarak Alâeddin Keykubad dönemine bakıldığında, şehrin güney batı bölümü dışında önemli ölçüde iskan edildiği, en yoğun yerleşmenin ise şehrin güneydoğu ve kuzeydoğusunda olduğu anlaşılmaktadır. Alâeddin Keykubad'ı izleyen dönemde kuzeybatıda Tac'ül Vezir Mescidi ve Hanikâhı ile etrafında oluşan yapı grubu bir yerleşime işaret etmektedir. Bu mahalle muhtemelen daha sonra Hacegi Mescidi'nin de yapılacağı Pınarî mahallesi olmalıdır (III. Murat'ın 992/1584 tarihli tahrir defteri, Ergenç 1995: 44). II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemini

izleyen II. İzzeddin Keykavus döneminde şehrin kuzeydoğu kesiminde Şemseddin Tebrizi mahallesi ve kuzey uçta Kadı İzzeddin Cami'nin (Kat. no: 172) yapımıyla çevresinde oluşan Kadı İzzeddin mahallesi ile 1246 yılında bu kesimin gelişimini tamamladığını söylemek mümkündür. Kadı İzzeddin mahallesinin bir adının da "Aynadar" olduğu 924/1518 tarihli Yavuz Sultan Selim adına yapılan Konya mahalleleri yazımından anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 248).

Şehrin güneybatısının 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iskân edilmeye başlandığı görülmektedir ki bunu, daha sonra da üzerinde duracağımız gibi, şehrin yerli halkının bu kesimde yaşıyor olmasına bağlamak mümkündür. Üç kardeş saltanatı dönemine ait olan Abdülaziz Mescidi (Kit. no: 21, Kat. no: 19) burada yeni bir mahalle kurulmasına yol açmış (924/1528 tarihli Yavuz Sultan Selim adına yapılan tahrir def. Konyalı 1964: 250), ardından ne zaman inşa edildiğini bilmediğimiz Abdülmümin Mescidi ve Hanikâhı (Kit. no: 29, Kat. no: 35) da bu mahallede konumlandırılmıştır.

1258'lere gelindiğinde yeni bir sur dışı yerleşiminin de güneyde Larende Kapısı önünde kurulduğu görülmektedir. 1258 yılında cami ile yapımına başlanan külliye ancak 1283 yılında tamamlanmıştır. Bundan sonra yeni mahallelerin daha çok Dış Kale surları dışında kurulmaya başlandığı, bu mahallelerin sur içindekilere oranla bazen daha büyük olduğu ve daha geniş alanlara yayıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, kuruluşu itibariyle Selçuklu dönemine ait olan ve Pir Esad Zaviyesi (Kit. no: 23, Kat. no: 45) etrafında oluşan Pir Esad mahallesi bugün Pir Esad Kabasakal, Pir Esad Abacı Seyid ve Pir Esad Hacı Hüseyin olmak üzere üç ayrı mahalleye ayrılmıştır (Konyalı 1964:716). Bundan sonra,IV. Kılıç Arslan döneminde güneybatıda yine bir sur dışı yerleşmesi olan Anber Reis Mescidi (Kit. no: 24, Kat. no: 46) belki Dış kale surları dışında yeni bir mahalle oluşmasına neden olmuştur, ancak bu mahallenin ismi saptanamamıştır. Mevlânâ'nın ölümü üzerine (III. Gıyaseddin

Keyhüsrev dönemi) babasının mezarı yanında kurulan türbesi kaynaklarda Mevlânâ'nın Zaviyesi veya Hanikâhı olarak da anılmıştır (Eflâkî 1986b: 306). Selçuklulardan sonraki dönemlerde şehrin en yoğun iskân edilen bölgesi olmasını sağlayacak ve Dış Kale surları dışında doğuda yer alan bu türbe (Oğuzoğlu 1984:97) daha Selçuklular döneminde halkı buraya çekmiş olmalıdır. 13. yüzyılın ikinci yarısında şehrin batısında Beyhekim Mescidi etrafında Beyhekim, güneyde ise Aksinne Mescidi çevresinde Aksinne mahalleleri kurulmuş olmalıdır (III. Murat'ın 992/1584 tarihli tahrir def. Ergenç 1995: 45-46). Yine bu dönemlerde güneydoğuda Dış Kale surlarının hemen içinde Sebhan mahallesinin, güneyde ise Güreşçiler Tekkesi (Kat. no0 153) etrafında Güreşciler mahallesinin kurulduğu kaynak verileri ile tespit edilebilmektedir (Fatih'in Karaman ili tahrir def., Konyalı 1964: 248) Yavuz Sultan Selim adına yapılan 924/1518 tarihli tahrir def. Konyalı 1964: 250).

13. yüzyılın son çeyreğinde batıda, Dış Kale surlarının dışında Ateşbaz Veli, (Kit. no: 38a-b, Kat. no: 58) doğuda Sadr Sultan (Kat. no: 57) ve Şeyh Alaman Zaviyeleri (Kit. no0 35, Kat. no: 55) etrafında kurulan mahallelerin şehrin dış kısımlarını şenlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Yukarıda sözü edilen mahallelerin Selçuklu dönemindeki nüfus yoğunlukları bilinmemekle birlikte, o mahallede mevcut mescit namaz kılabilecek insan sayısının hesaplanması bu konuda kabaca fikir verebilmektedir. Şöyle ki, birbirine yakın olarak inşa edilen mescitlerde ortalama olarak 60 kişinin ibadet edebileceği belirlenirken, şehrin içinde daha seyrek yerleşim bölgelerinde bu rakamın 90'a kadar çıktığı, dolayısıyla mescidin büyüdüğü görülmektedir.

Şehre mahalle-yapı ilişkisi açısından bakıldığında, ana arterler arasındaki kesimlerin farklı özellikler gösterdikleri izlenebilmektedir. Özellikle şehrin kuzeydoğu ve güneydoğu bölümlerinde belirginleşen bu yapı, mahallelerle

sınırlı kalmayıp İç ve Dış Kale surları ile ana arterler arasında kalan bölümlere farklı nitelikler yüklemiştir. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, şehrin kaynaklar aracılığı ile tespit edebildiğimiz en erken tarihli mahallelerinin ticaret dokusu içinde geliştiği anlaşılmaktadır. İç Kale'nin güneydoğusunda bulunan Bakırcı Yusuf bin Süleyman mahallesi muhtemelen burada mevcut mescit ve Eski Pazar etrafında gelişmiştir. İsminden hareketle Bakırcıların da burada olabileceğini düşündüğümüz mahallede 1202 öncesinde iki han (Kat. no: 82,83), dükkânlar, sabunhane (Kat. no: 86), evler, toprak olarak anılan tarla veya araziler ve bunlara sınır olan işlek yollar karşımıza çıkmaktadır (AV.,Turan 1947: 232). SAV.'nde Eski Çarşı'da bulunduğundan söz edilen mescitler sırası (Bayram-Karabacak 1981: 39) ve şeriye sicil kayıtlarından tespit edebildiğimiz hamamlar, daha sonraki tarihlerde mahalleyi oluşturan yapılar arasına katılmıştır. Burada belirlenen işlek yollar da, mahallenin ticaret dokusu içinde yer aldığını göstermektedir. Nitekim, İç Kale'nin güneydoğusunda olduğu anlaşılan bu kesim bugün de sıkışık parselleri, düzensiz yollarıyla şehrin en eski mahallelerinden biri olduğu izlenimini vermektedir.

1190 yılındaki III. Haçlı Seferi sırasında yakılan ve yağma edilen Eski Çarşı'nın yanında yeni bir çarşı kurulması (Bkz.VI.2.8) Altunaba vakfiyesi dolayısıyla burada olduklarını tespit edebildiğimiz iki mescit, (Kat. no: 80,81) Sipehsalar Şemseddin Altunaba tarafından yaptırılan medrese (Kat. no: 32), yine Altunaba tarafından medreseye vakf edilen han ve dükkânlar, medreseye, hana ve dükkânlara sınır olan evler, toprak parçası olarak anılan tarla veya arazi ile (AV.,Turan 1947: 224) burada bir mahallenin varlığına işaret etmektedir. Buradaki mescitlerin tacir ve zanaatkârlar tarafından yaptırılmış olması, bu mahallenin muhtemelen çarşı etrafında kurulmuş olduğunu akla getirmektedir. Medresenin sınırları üzerinde bulunan ve biri Tebrizli Tacir Hoca Abdülcebbar'a, diğeri Konyalı Kuyumcu Yusuf bin Salim'e ait olan bu mescitlerin yanısıra yakınında olduğunu belirlediğimiz Eski Çarşı'da bulunan

mescidin de Bakırcı Yusuf bin Süleyman'a ait olması, hatta Bakırcı Yusuf'un bu mahalleye adını vermesi. 1190'lardan itibaren izleyebildiğimiz, ancak muhakkak ki daha erken tarihlere giden ticaretin önemini göstermektedir. Yine bu dönemde şehrin muhtemelen erken tarihli mescitlerinin tacir ve zanaatkârlar tarafından inşa ettirilebilmesi, bir yandan şehirdeki ticaret etkinliği ile bağlantılı olarak onların maddi güçlerine işaret ederken, öte yandan şehrin mimari etkinliklerinde belirleyici olmaları bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca yan yana iki mescit yapılmasına ihtiyaç duyulmuş olması da, buradaki ticari potansiyelin varlığını ortaya koymaktadır.

Nitekim 1202'den hemen sonra tamamlandığını düşündüğümüz İplikçi Cami de bu ihtiyacın bir göstergesidir. Daha sonra bu kesime eklendiğini vakfiye ve tahrir defterlerinden izleyebildiğimiz mescit, çarşı, han ve hamamlar ile ticaret dokusu ağırlığını artırmıştır (KOV., Konyalı 1964: 922). Medrese, han ve dükkânların "cadde-i suk" denilen çarşı caddesi üzerinde olmasına karşılık (Turan 1947: 224) evlerin arka planda kaldığı; bu şekilde ön düzlemde çarşı, dükkân ve hanlar, geride ise evlerle ticaret ve konut dokusunu birbirinden ayrıldığını düşünmek mümkündür. Nitekim, daha önce Eski Çarşı vesilesiyle de belirttiğimiz gibi, arka plandaki sıkışık doku bir konut alanı belirlememize imkan vermektedir. Burada yer alan konutların hoca veya tacir sıfatıyla anılan ticaretle ilişkili kişilere veya zanaatkârlara ait olması, muhtemelen çarşıda imalathaneleri ve dükkânları bulunan kişilerin yine bu çevrede ticaret dokusunun etrafında oturduklarını göstermektedir (AV.,Turan 1947: 224). Şehrin güneydoğu kesiminde bu iki çarşı ile başlayan ticaret dokusunun daha 1224'lere gelindiğinde Uzun Çarşı ile 1221 öncesinden var olduğunu kabul ettiğimiz (Bkz. VI.2.8) At Pazarı'na bağlandığı anlaşılmaktadır. İçinde muhtemelen Uzun Çarşı'nın da yer aldığı Şerefeddin Camii'nin etrafında oluşan mahalle de ticari bir dokuya sahip olup burada mahkeme binası, meydan gibi unsurlarla daha önceki dönemlerin izlerini taşıyan bir doku olduğunu

düşünmek mümkündür. Nitekim, şehrin fizikî yapısının ortaya koyduğu veriler de bu yöndedir. Ticaret dokusuna mahalle-yapı bağlamında bakıldığında cami-mescit-çarşı-pazar-han-hamam beraberliği dikkati çekmektedir ki, bu daha sonra Osmanlı döneminde karşımıza çıkacak olan uygulamanın tipik bir örneği olarak görünmektedir. Nitekim şehrin kuzeydoğusunda, surların hemen dışında kurulan Debbağlar Mescidi, hanı, çarşısı ve belki tekkesiyle birlikte bir Ahi mahallesinin varlığına ve bu mahalledeki çarşı-han-mescit ilişkisine işaret edebilir (Bkz. VI.2.8).

Az önce sözünü ettiğimiz ana arter etrafında oluşan ticaret dokusuna karşılık iç kesimin ikamet bölgesi olması, bu kesimin güney sınırında Dış Kale surlarının hemen içinde yanyana iki yapı topluluğunun (Şeyh Osman-ı Rumi ve Şeyh Hasan-ı Rumi -Kat. no: 61,62-) mescit-tekke-türbe bileşimi göstermesi, ana arterler ve sur duvarlarıyla belirlenen bu kesimde bir yandan kuzeydeki Eski Pazar ve Yeni Pazar çevresinde oluşan çarşı dokusuna, diğer yandan doğusundaki At Pazarı (Kat. no: 92) ve çevresine bağlanan bu yapıların buradaki esnaf ile ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. Aynı yapı topluluğuna ait olarak inşa edilen tekke ve mescitler şehrin bu bölümündeki ibadet yapısı ihtiyacını ortaya koymaktadır. Burada surun hemen dışında yer alan Sahip Ata Camii'nin de (Kat. no: 54) cami-hanikâh bileşimi göstermesi ve buradaki ticaret dokusu, şehrin bu kesiminde güçlü bir dinsel yapının varlığını ortaya koymaktadır.

Şehrin kuzeydoğusunda, bugünkü Ankara Caddesi olan ana arter ile güneydoğudaki Köprübaşı mahallesi arasındaki kesim yoğun bir yerleşme göstermektedir (Bkz. lev.1). Burada yer alan mahallelerin büyük bir çoğunluğunda merkezi konumdaki mescitlerin yanında bir medrese ve türbenin bulunduğu görülmektedir. Bu kesimde özellikle 13. yüzyılın ilk yarısında yoğun olarak yer alan medreselerin yer seçimini bu çevrenin saraya yakınlığına bağlamak ve buradaki yoğunlaşmayı bugünkü kampüs anlayışı içinde

değerlendirmek mümkündür. Bu kesimde ilk olarak Hatuniye Medresesi inşa edilmiş olup, ardından Kadı İzzeddin tarafından Baha Veled ve ailesi için burada yaptırılan medrese bir çekim alanı oluşturmuş olmalıdır.

Yine şehrin bu kesiminde gördüğümüz medrese-zaviye-türbe (Seyfeddin Karasungur), mescit-hanikâh-türbe (İç Karaaslan), mescit-türbe-zaviye (Şems-i Tebrizî) bilşimleri, resmî eğitim ile dinî eğitimin pek de birbirinden ayrılmadığını, devletin resmi eğitimin düzenleyicisi olmasının yanısıra (Bkz.VI.2.9) tarikat yapılarını da desteklediğini, böylelikle tarikat yapıları ile dini teşkilatın yaygınlaştığını bunun aynı zamanda bir propaganda unsuru olduğunu, ayrıca zaviye ve hanikâhlar ile sosyal bir fonkisyonun yerine getirildiğini düşünmek mümkündür (Bkz. VI. 2.7.)

Genel olarak şehrin bu kesimine bakıldığında, muhtemelen dinî eğitim ağırlıkta olmak üzere, din ve tıp eğitimi verildiği, bunun yanısıra çok sayıdaki mescidi ve kuzeydoğu uçta yer alan Cuma Camii ile bir yandan mahalle halkının ihtiyacı karşılanırken, diğer yandan medrese öğrencilerine hizmet verildiğini tahmin edilebilir.

Şehrin bir yandan Ankara caddesi, diğer yandan Nuri Sofu sokağı ile belirlenmiş kuzeybatı kesimine geçtiğimizde, burada Tac'ül Vezir Mescidi, Medresesi, Hanikâhı ve Hamamı, ayrıca Hızır İlyas Bey Türbesi ve Tekkesi yanısıra yanında yer alan hanikâh ile yoğun bir dinî dokunun varlığını ortaya koymaktadır. Bu kesim aynı mahallelerde olmasa bile mevcut, hanikâh ve tekkelerin yanısıra mescitleriyle kuvvetli bir dini eğitimin varlığı belirlenmektedir. Ayrıca kuzeyde özellikle Ferhuniye mahallesinde tespit edebildiğimiz vezirlerin ve emirlerin saray olarak da adlandırılan evleri, sözü edilen kesimde sarayla ilişkili insanların yaşadıklarını, dolayısıyla buranın diğer mahallelere göre daha gelişmiş olduğunu düşünmemize imkan vermektedir.

Burada Hızır İlyas Bey Zaviyesi'nin hemen altında bulunan ve daha sonra seyirlik olan bir bahçe de, bu kesimin bahçe, köşk veya saraylar ile Selçuklu döneminin üst düzey yöneticilerine ayrılmış olduğunu göstermektedir. Nitekim İ.H. Konyalı,"Ertaş Kapısı önü" olarak adlandırılan bu mahallenin Selçuklu döneminde içi ve dışıyla şehrin en önemli ve işlek kesimlerinden biri olduğunu söylemektedir. Dış Kale'nin Ertaş ve Halkabegüş kapılarına bağlanan yollar arasında kalmış olması da bu önemi açıklamak için yeterlidir.

Şehrin güneybatı kesiminde daha seyrek bir dokunun varlığı dikkati çekmektedir. Batıda İnce Minareli Medrese'yi de içine alan Beyhekim mahallesi (Kon. Şer. Sic. 118: 214) bu kesimde önemli bir mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır. İç Kale hendeğinin hemen önünde inşa edilen ve cephesi İç Kale'ye dönük olan İnce Minareli Medrese'nin İç Kale ile bağlantılı olduğunu ve daha çok saray çevresine hizmet verdiğini düşünmek mümkündür. Beyhekim Mescidi de içindeki türbesi ve mevcut olmayan darüşşifası ile burada önemli bir yapı olarak görünmektedir. Bu kesimdeki Tahir ile Zühre yapı topluluğu mahalle halkına hizmet veren mescit ve darülhuffaz birlikteliğini korurken, kuzeydoğusunda yer alan Hoca Hasan mescidi de mahallenin sınırları içinde kalmıştır. Beyhekim Mescidi önünden başlayan bir yolun Çeşme Kapısı ile Sadreddin Konevi Camii'ne bağlandığını düşünmek mümkündür (lev.no:1). Yeni Kapı ile muhtemelen selçuklu döneminde belirsizleştiğini düşündüğümüz güneydeki ana arterin devamı arasında kalan kesim gayri müslüm mahalleleri olmalıdır ki, burada ana aks üzerinde bulunması gereken kapının yokluğunuda buna bağlamak mümkündür. Ayrıca şehrin bu kesiminin çok geç iskan görmüş olması, bu bölgenin gayrî müslimlere ayrılmış olabileceğini akla getirmektedir. T. Baykara'nın şehrin yerli halkının İç Kale'de oturduklarına dair verdiği bilgi, iç niteliğine bağlı olarak geçerliliğini kaybetmektedir. Yerli halkın bir kısmının yakın çevredeki köylerde kaldıkları, hatta bu köylerden birinin halkının

çoğunlukla gayrî müslimler olduğu AV.'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır (Turan 1947: 224).

Gayrî müslimlerin mahallelerinde meyhanenin bulunduğunu Sipehsalar'ın verdiği bilgiden hareketle söylemek mümkündür (Sipehsalar 1977: 97). Eflâkî de içinde şarap satılan bir Yahudi mahallesinden söz etmektedir (Eflâkî 1986b:42). Şehrin güneyinde biri sur dışında olmak üzere Ermenilere ayrılmış olduğu düşünülen iki Ermenhan mevcuttur ki, bu da bu çevrede Ermenilerin varlığını ortaya koymaktadır (Kat.no: 122, 141).

Güneybatıda Abdülmümin Mescidi çevresinde oluşan yapı topluluğu şehrin bu kesiminde büyük bir topluluğa hizmet verildiğini ortaya koymaktadır. Hemen yakınında yer alan Abdülaziz Mescidi, mescid ve zaviyenin yanısıra yeni bir mescidin inşasını gerektirecek kadar yoğun bir dini dokunun belki sonradan bir ihtiyaç olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Mescid-zaviye ve zaviye-türbe bileşimi gösteren yapılar niteliklerine uygun olarak daha çok Dış Kale'nin dışında konumlandırıldıklarından, etraflarında oluşturulan mahalleler de sur dışı yerleşimleri olmuşlardır. Bunlar arasında Şeyh Alaman, Pirebi, Sadr Sultan, Ateşbaz Veli, Tavus Baba, Hoca Fakih, Fahrünnisa mahallelerini saymak mümkündür.

Özellikle Dış Kale surları dışında, kuzeyde yer alan Kalenderhane mahallesi, içinde bulunan yapılarıyla oldukça geniş bir alana yayılmakta olup, ağırlığını dini yapılar oluşturmakla birlikte dini-sosyal nitelikli bir mahalle olmuştur. Bu mahallede, şehrin en büyük mezarlığı olan Musalla Mezarlığı ve şehir Meydanı yer almıştır. Ayrıca türbelerin de bu mahallede yoğunlaştığı görülmektedir.

992/1594 tarihli III. Murad'a ait tahrir defterinde verilen vergi yükümlüleri listesinden, merkezini farklı işlevli yapı topluluklarının oluşturduğu

Selçuklu dönemi mahallelerinin yine Selçuklu döneminden oldukları belirlenen diğer mahallelere kıyasla daha kalabalık nüfusa sahip oldukları tespit edilmektedir ki, bu tespitin Selçuklu dönemi için de geçerli olacağını, yapı topluluklarının daha çok sayıda insana hizmet verebileceğinden hareketle öne sürmek mümkündür. Bu mahalleler arasında Şeyh Sadreddin, Pınari, Kadı İzzeddin, Beyhekim Abdülaziz ve Kalenderhane mahalleleri sayılabilir. Vergi yükümlülerinin sayısı Pınari mahallesinde 73, Şeyh Sadreddin mahallesinde 71, Kadı İzzeddin mahallesinde 50, Abdülaziz mahallesinde 47, Beyhekim mahallesinde 42, Kalenderhane mahallesinde 39 olarak belirlenmektedir. Bugünkü verilerle Selçuklu döneminde hangi mahalleye dahil olduğunu kesin olarak saptayamadığımız, ancak muhtemelen Hoca Faruk (Ferruh) veya Aksinne mahallesi sınırları içinde yer alan Sahip Ata Külliyesi'nin etrafında da büyükçe bir mahalle oluştuğu anlaşılmaktadır ki, Hoca Faruk (Ferruh) mahallesinde vergi yükümlülerinin sayısı 39, Aksinne mahallesinde ise 49 olarak kayıtlara geçmiştir (Ergenç 1995: 44-47).

Bu rakamlardan da anlaşıldığına göre mahalleler farklı işlevli yapılara sahip olmakla daha geniş çevrelere hizmet veren yapı toplulukları çevresinde daha fazla gelişmiş nüfus yoğunluğu bu topluluklar etrafında artmıştır.

VI.2.4. MEYDAN

Şehirli için sosyal hayatın önemli bir bölümünün geçtiği meydan toplanma ve merasim yeridir. Meydan önceden planlanmış ve buna bağlı olarak yapılarla kuşatılmamış olmamakla birlikte bütün şehirliye hizmet verecek büyüklükte bir açık alandır. Ayrıca bazı törenlerin yapıldığı alanlar ve birkaç yolun birleşmesi ile yolağında kendiliğinden oluşmuş boş alanlara da rastlanmaktadır.

Bütün şehirlinin kullanımına açık olan meydanlarda şehirliyi ilgilendiren pekçok aktivite yerine getirilmiştir.

Bayramların meydanlarda yapılan törenlerle kutlandığı, bu dönemlerde halkın meydanlarda toplandığı, burada atlı süvarilerin de bulunduğu (Eflâkî 1986a: 519), bayram namazlarının toplu olarak kılındığı (Eflâkî 1986a: 519; İbni Bibî 1941: 160; Anonim 1952: 63), bu nedenle meydanlarda namazgâh bulunduğu İbni Bibî'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır (İbni Bibî 1941: 160). Nitekim Konya meydanında sabit minber ve mihrabı olan bir namazgâh mevcuttur (Konyalı 1964: 571). Ayrıca özel günlerde meydanlarda halk için sofralar kurulduğu, sadakalar dağıtıldığı anlaşılmaktadır (İbni Bibî 1941: 160). Belki, meydanlardaki törenlere katıldıkları için meydan pehlivanları adı ile anılan pehlivanlar olduğu, bunların çeşitli oyunlar ve hünerler gösterdikleri dönemin çağdaş kaynaklarının verdikleri bilgiler arasındadır (İbni Bibî 1941: 160). Devlet hayatı ile ilgili merasimler, karşılama ve uğurlama törenleri de burada yapılmıştır (Eflâkî 1986a: 25-26). Çeşitli cezaların da meydanlarda infaz

edildiğini[1] düşünmek mümkündür (İbni Bibî 1941: 194). "Meydan"a Konya'da birkaç yerde rastlanmaktadır. En erken tarihli meydan verisi AV.'nde bulunmakta olup (598/1202), bu vakfiyede Debbağlarla ilişkili olarak bir Meydanı mahallesinden söz edilmektedir (Turan 1947:220). İsmini burada mevcut bir meydandan aldığını düşündüğümüz mahalleyi Dış Kale surlarının dışında kuzeydoğuda, erken dönemlerden itibaren Debbağların bulunduğu mahallede aramak mümkündür. Ancak böyle bir meydanın varlığını belirleyecek herhangi bir veri günümüze ulaşmamıştır. Şehrin asıl büyük meydanı, dönem kaynaklarında "Musalla Meydanı" adı ile anılan alan olmalıdır.[2] Meydan şehrin kuzeyinde Kalenderhane mahallesinde Dış Kale surlarının Halkabegüş Kapısı dışındadır.[3] Eflâkî'de geçen Meydan mezarlığınında Musalla mezarlığı olduğunu, meydanın Musalla da bulunmasına dayanarak ileri sürmek mümkündür (Eflâkî 1986b: 230). Nitekim dönem kaynaklarının verileri de bu yöndedir. Eflâkî, Mevlânâ'nın ölümünden sonra bir gün dostların Konya Meydanı'nda sema ederken şiddetli bir yağmura tutulduklarını, bunun üzerine - mezarının Musalla mezarlığında bulunduğunu bildiğimiz -Kadı Sıraceddin'in mezarının bulunduğu yere gelip rebap çalarak büyük bir sema yaptıklarını anlatmaktadır (Eflâkî 1986a: 621).1220'lerden itibaren varlığından haberdar olduğumuz bu mezarlığın çevresindeki meydan, şehir hayatının gerekleri düşünüldüğünde Selçukluların Konya'ya gelmelerinden kısa bir süre sonra

---

[1] "Pervane'yi Ankara meydanına götürerek, göbeğine kadar toprağa gömmüşler ve ayak takımını onu taşlamaya mecbur ederek tatlı canını cennete göndermişlerdir" (İbni Bibi 1941: 194). Ankara meydanında gerçekleştirilen bu uygulamanın Konya'da da söz konusu olması mümkündür. Nitekim Musalla'daki meydan için böyle bir uygulamadan haberdar olmamamıza karşılık, Dış Kale surlarının kapılarında veya pazar yerlerinde meydan olarak kullanılan alanların varlığı ve çeşitli cezalandırma olayları ile ilgili olarak kullanıldıkları belirlenebilmektedir (Eflâkî 1986b: 192-193; 1986a: 2299-301).

[2] Anonim Selçuknamede bu meydandan "Kurban bayramı gelip çattı. Hatibi tamam bir ululukla Musalla Meydanına getirdiler, gönül rahatlığı ile bayram namazı kıldılar" şeklinde bahsedilmektedir (Anonim 1952: 63).

[3] "Mevlânâ hazretleri kalenin Halka Begüş kapısından dışarı çıktı. Konya Meydanı'nın arkasında bulunan bir tepeye çıkıp kuşluk namazı ile meşgul oldu" (Eflâkî 1986a: 282-283).

kullanılmaya başlanmış gibi görünmektedir. Hatta Musalla'da bulunan meydan zamanla şehrin buraya açılan kapısına da ismini vermiştir (Bkz. vI. 2.1.3.).

Musalla Meydanı devlet görevlileri ve halkın bir şenlik ve tenezzüh yeri olmuş burada Çavagen başta olmak üzere hükümdarların, katıldığı çeşitli oyunlar oynanmıştır (Baykara 1985: 68). İbni Bibî'nin Sahip Şemseddin'in günlük yaşantısından verdiği bir kesit de Meydan'ın işlevini ortaya koymaktadır. İbni Bibî'nin verdiği bilgiye göre "Sahip Şemseddin öğle namazını kıldıktan sonra "Meydan'a doğru seyrana yönelirdi ve güneş sararıncaya dek askerlik ve padişahlık işlerinden olan ok atmakla at sürmek ve çeşitli oyunlarla vakit geçirirdi. Akşam namazını kıldıktan sonra eğlence meclisinin düzenlenmesine izin verirdi..."(İbni Bibî 1955: 573). Burası bir toplantı yeri olmasının yanısıra bir idman ve şenlik yeri idi (Baykara 1985: 68). Meydanda sema ayinleri yapıldığı (Eflâk, 1986a: 621), yağmur duasına çıkıldığı da anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986b: 164). Yine Sultan'ın maiyetiyle birlikte Meydan'da seyrena çıktığı bilinmektedir (İbni Bibî 1955: 654).

Şehirde mevcut meydanlardan biri de Tevarih-i Ali Selçuk'ta sözü edilen "bir takım atlılardan kafilelerin toplanmış oldukları" Saray Meydanı olmalıdır (Uzluk 1972: 379). İç Kale'nin üzerinde konumlandırıldığı Alâeddin Tepesi'nin en yüsek ve düz noktasında yer aldığını düşündüğümüz sarayın meydanı için en uygun yer muhtemelen saray alanının hemen önünde bulunan doğu batı ve kuzey güney yönünden gelen yolların kesiştiği nokta gibi görünmektedir. İbni Bibî'nin verdiği bilgiye göre Pervane ile Emir-i Dad'ın Has Oğuz ve Ruzbe'yi öldürttükten sonra sultan sarayının kapısındaki tören için yaptırılmış ağaç köşkten asmaları az önce üzerinde durduğumuz meydan ile alakalı gibi görünmektedir. Saray Meydanı dışında İç Kale'nin Sultan kapısının adının bir takım infaz olayları ile ilgili olarak da anıldığı tespit edilebilmektedir.[1]

---

[1] Meselâ Karamanoğullarının Konya'ya girişi sırasında meydana gelen bir olay anlatılırken, öldürülen Ahi ve rindlerin cesedlerinin Sultan Kapısı'na atıldığı söylenmiştir (Eflâkî 1986a: 248).

İç kale surlarının hemen eteğinde, Sultan Kapısına bağlanan ana arteri de içine alacak şekilde küçük bir Meydan'ın varlığını burada bulunan Sultan Kapısı ve önünde yapılması muhtemel törenlerden dolayı düşünmek mümkündür ki harita verileri de burada küçük bir meydanın varlığına işaret etmektedir (Bkz. lev. 1).

Ayrıca kale kapıları civarında da bir takım infaz olaylarının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır ki; bu olaylar sözü edilen yerlerde birer meydan olduğunu düşünmemize imkân vermektedir. Şöyle ki: Eflâkî'de Kira Hatun'un ölümüyle ilgili olarak anlatılan bir olayda, Kirva Hatun'un ağzından Çaşniğir Kapısı'nda zina töhmetiyle bir kadınla bir erkeğin taşlandıkları söylenmektedir (Eflâkî 1986b: 192-193). Ayrıca, At Pazarı Kapısı civarında geçen bir idam olayı nedeniyle burada mevcut bir Meydanı düşünmek mümkündür (Eflâkî 1986a: 192).

Ayrıca Alâeddin tepesinin doğusunda İplikçi Cami (Kat. no: 32) ile Şerafeddin Cami (Kat. no0 168) arasında kalan geniş alanın bugünkü şekli ile bir hayli bozulmuş olmakla birlikte sur içindeki ticarî dokunun hemen hemen ortasında yer alan dikdörtgen biçimi ile daha önceki dönemlerden kalkmış bir meydana işaret edebileceğini düşünmek mümkündür. Nitekim bu kesim Belediye'nin Konya şehir haritasında da Tarihî Meydanlar platosu olarak gösterilmektedir. Selçuklu dönemindeki durumu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Karamanoğulları dönemindeki meydanın muhtemelen bugünkü Kayalı parkın yerinde olması ve yine aynı dönemden bir sarayın Hükümet Konağı'nın yerinde bulunması (Oğuzoğlu 1984: 98), şehrin bu kesiminde Selçuklu öncesine kadar ulaşan ve Selçuklu döneminden sonra da varlığını sürdüren bir meydanın mevcudiyetini ortaya koymaktadır. En eski çarşıların sağlı sollu iki kenarında yer aldığı Altunbay sokağı ile Alâeddin caddesi arasında kalan bu kesimin doğu sınırını Altunbay sokağının dönerek Uzun Çarşı'yı oluşturduğu sokak, batı sınırını da İplikçi Camii'nin batısında kalan Altunbay sokağına güneyinden bağlanan Hisar sokağı ve Pervane sokağı ile belirlemek mümkündür. Bu geniş alanın ticarî dokunun tam ortasında bulunuşu ve Karamanoğulları döneminde önem kazanması, Selçuklu döneminde de önemli olduğunu ve şehre yönelik bir

takım faaliyetlerin bu meydan etrafında gerçekleştirildiğini düşünmemize imkân vermektedir.

Ayrıca Hızır İlyas Bey Tekkesi ile Beşarebey Mescidi arasındaki yolların kesişmesi ile kendiliğinden bir meydan oluşmuştur. (Bkz. lev.1)

Mevcut veriler Selçuklu döneminde şehrin sosyal hayatının merkez noktasını oluşturan esas meydanın. Dış Kale surları dışında geniş bir alana yayıldığını ortaya koyarken, daha küçük meydanların şehrin kapıları etrafında oluştuğu anlaşılmaktadır. İç Kale'nin içinde sarayla ilişkili bir meydan ile Sultan Kapısı'nda özellikle çeşitli infaz olaylarının gerçekleştirildiği ya da halka teşhir edildiği ahşap bir köşkün varlığı belirlenebilmektedir (İbni Bibî 1955: 555; Uzluk 1972: 379). Ticaret dokusu içinde de bir meydan mevcut olup, bu çevrede daha küçük meydanların varlığını düşünmek mümkündür.

VI. 2.5.KONUTLAR

VI. 2.5.1. EVLER

Anadolu Selçukluları döneminde Konya'da inşa edilen ve şehrin fizikî gelişiminin biçimlenmesinde önemli bir rolü olan konutların mimarî özellikleri hakkında Sahip Ata vakfiyesinde vakf edilen mülkler arasında bulunan birkaç eve ait genel sayılabilecek tanımlamalar ve Alâeddin Tepesi'nde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan bu döneme ait temel kalıntıları dışında herhangi bir veri yoktur. Ancak M. Akok tarafından da belirtildiği gibi, konut mimarisinde kullanılan yapı malzemelerinin yapıların uzun süre ayakta kalmalarına elverişli olmaması –Osmanlı, çağına ait eserler üzerinde yapılan çalışmalarda– nedeniyle Türk-Osmanlı çağına ait en eski konutlar 250 yıldan daha eski değildir (Akok 1968: 47). Ayrıca daha önce de değindiğimiz gibi,erken veya geç Türk çağı yapılarında – Endüstri devrimi öncesi konutlarında – yani Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, hatta 20. yüzyılın başlarına varana kadar yaşantı ve sosyal durumda köklü değişiklikler olmaması, Selçuklu sonrası dönemine ait belgelerden elde edilen bilgileri de geçmişe yönelik olarak kullanmamız mümkün kılmaktadır.

Evler doğrudan doğruya sokağa değil, aynı zamanda sokağı sınırlayan duvar gerisindeki avluya açılır. Böylelikle doğa özel yaşamın içine alınmıştır. Kamu binaları ve üst düzey yöneticilerinin köşkleri dışında evlerin genellikle tek veya çift katlı olduğu anlaşılmaktadır. Sahip Ata vakfiyesindeki evlerden biri "bir sofa ve arsa ve üç fevkânî odayı müştekil ev" olarak tarif edilmektedir (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39). Vakfiyelerde verilen bilgilerden oda sayısının

birden başlayıp beşe kadar çıktığı, helalı olan bu evlerden bazılarında evin altının ahır olarak kullanıldığı "Marendi mahallesinde kain sofa ve arsa ve bir oda ve üstü bina olan ahırı müştemil evin tamamı" ifadesinden anlaşılmaktadır (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39). Tek katlı olan evler "tahtânî", iki katlı olanlar ise "fevkanî" olarak adlandırılmıştır (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39). Vakfiyede yapıların malzemelerine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, Alâeddin Tepesi'nde yapılan kazılarda Selçuklu tabakasında ortaya çıkarılan konutların sade kuruluşta, kerpiç duvarlı ve tek katlı binalar olduğu belirtilmektedir (Akok 1975: 220). Ele geçen temel duvarlar çamur harçlıdır. Ağaç hatılsız geniş kerpiş duvarlara da rastlanılmaktadır. Yapı bölümleri arasında ekmek tandırlarının bulunduğundan, bu kısımlar "işlik bölümleri" olarak değerlendirilmiştir (Akok 1975: 227).

Şeriye sicillerinde de miras, ev satışları ve tapu işleri ile ilgili kayıtlarda bu tür tanımlara rastlanmaktadır. Vakfiye ve şeriye sicillerinde evler tarif edilirken, kullanılan terimlerde ev tipolojilerinde farklılıklar olduğu ve tabhanenin (ocaklı oda) ev tanımlarına girdiği gözlenmektedir. Şeriye sicillerinde sözü edilen "arazi" "bir kıt'a havali" veya "bir miktar havali" gibi terimler bahçeyi ifade ediyor olmalıdır. Evler arasında "bir tabhane, bir oda, biraz araziden" oluşanlar olduğu gibi (Kon. Şer.Sic. 48, 1131: 167), odanın bulunmadığı "bir sofa, bir tabhane, bir izbe ve bir kıt'a havaliyi müştemil olanlar da vardır (Kon. Şer. Sic. 49: 248). Bunlara oda ve sofanın bir arada olduğu "bir oda, bir sofa, bir tabhane, bir ahır, bir izbe, bir kiler ve bir miktar havaliyi müştemil evleri" de eklemek mümkündür (Kon. Şer. Sic. 1128: 61).

Eflâkî'nin şehri oluşturan halkın kademelenmesini belirlemek için verdiği bir bilgi evlerin boyutlarının yanısıra bunların farklı olarak adlandırıldıklarını da ortaya koymaktadır. Eflâkî'ye göre "sultan ve meliklerin köşkleri beylerinkinden, bunlarınki tacir ve iğdişlerin evlerinden, somuncuların evleri, zanaat ehlinin evlerinden büyüktü" (Eflâkî 1986a: 257). Buna göre sultan ve meliklerin

konutları köşk, tacir ve iğdişlerinki ev, sanat ehlininki ise hane olarak adlandırılıyordu (Eflâkî 1986a: 257)

Selçuklu döneminde evlerin düz damlı oldukları ve halkın yazın bu damların üzerinde oturdukları veya yattıkları anlaşılmaktadır (Sarre 1967: 90, Uzluk eki). 1330 tarihli Konya Salnamesinin verdiği bilgiye göre "Alâeddin Keykubad yaptırdığı köşk bitince akşam üstü köşke oturdu, mevsim yaz idi. Bütün şehir halkı sıcaktan hanelerinin üzerine çıkıp yatmışlardı. Olgün sultan Alâeddin seher vakti kalkıp gördi: Bütün Konya şehri ayağının altında... Herkes yatağında erkek, dişi, kız, oğlan sergerdan... kimi yatar, kimi kalkar, bunu görünce 26 sene süren saltanatında bir daha köşke çıkmadı" (Sarre 1967: 90-91, Uzluk notu).

19. yüzyılda Konya'yı ziyaret eden seyyahların evler hakkındaki izlenimleri de Selçuklu dönemi hakkında fikir verebilecek niteliktedir.

1813-14'de Konya'ya gelen Kinneir konutları kerpiçten yapılmış küçük evler ile kamışlarla kaplı "sefil" kulübeler olarak değerlendirmiştir (Kinneir 1818: 331). 1837'de şehri ziyaret eden Hamilton'da evlerin gevrek çamur tuğlalarla inşa edildiğini belirtir (Hamilton 1842: 211). Cuinet ise genellikle kerpiçten yapılmış Konya evlerinin bir miktar hususi evler ile devlet mülkiyetinde olanlar hariç alçak ve dar olduklarını, hepsinin büyük veya küçük birer ekili bahçesi bulunduğunu vurgular ki, Selçkulu dönemi konutları da pek farklı bir görünüm vermemiş olsa gerektir (Cuinet 1892: 819). 1891'de şehri gezen Huart ise, "Şehir türbenin etrafında birbiri üzerine yığılmış evlerden kurulmuştu, hepsi birbirine benzeyen bu evler biteviye uzanan bahçelerin ortasındaydı" demektedir (Huart 1978: 101). 1332 tarihli Konya Salnamesi de bu bilgiyi doğrulayarak hanelerin yek diğerine sıkı olmayıp ayrı bir halde bulunduklarını, ancak çoğunun ışık ve hava girmesine uygun olmadığını belirtir (Konya Salnamesi 1332: 330). 1310 tarihli Konya Salnamesinin evler hakkında verdiği bilgi ise şöyledir:

"Şehrin birkaç yüz ... tarzı, cedide üzere ve üzeri kiremitli olarak yaptırılmış olan bazı konak ve hanelerden başka alel umum hanelerinin üzeri sazla örtülmüş olan ve harçları, toprakla sıvanmış olduğu ve ekser hanelerde tahtani olduğu cihetle manzarası o kadar latif olmayıp yalnız bir takım büyük camii şerife..." (1310: 320).

Seyyahların ve salnamelerin verdiği bilgiler ve şehre ait eski fotoğraflar değerlendirildiğinde kamu binaları dışında evlerin genellikle kerpiçle yapıldığı veya çamur harçla sıvandığı, üzerlerinin düz damlı olduğu; bazı evlerin damlarının sazla örtüldüğü, genellikle tek katlı olmakla birlikte tek veya çift katlı olabildiği, küçük veya büyük bir bahçe içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır (Lev. 5a-7a).

Konya'da ikamet alanları ile iş alanlarının birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Bu ayrım daha çok şehrin doğu kısmı dışında belirgin olarak fark edilmektedir. Özellikle doğuda yoğunlaşan ticaret dokusu içinde evlerin de olduğu tespit edilmektedir. Ancak bu evlerin ticaret dokusunun gerisinde, içte kaldıklarını düşünmek mümkündür (Bkz. VI.2.3.) Şehirde Dış Kale ile İç Kale surları arasında kalan kısım iş alanı dışında ikâmet dokusuna ayrılmış olup, Dış Kale surları dışında da evlerin varlığı tespit edilebilmektedir. Bu evler şehir dışı yerleşimlere işaret etmekte olup,burada kurulan mahallelerin ana unsurlarındandır. Evler ikamet alanlarında diğer yapıların arasında konumlandırılmışlardır.

Selçuklu dönemi Konyası'nda halkın yazın şehrin çevresinde bulunan bağlık yerlere göçtükleri, bu bağlar içinde "köz" denilen evlerin bulunduğu, yine dönemin tarih kaynaklarından anlaşılmaktadır (Anonim 1952: 63).

1290 tarihli Konya Salnamesi'nde ve çeşitli kaynaklarda şehrin 8 km. batısında bulunan Meram'da ahalinin çoğunun bağ ve bostanları olduğu belirtilerek çok ahalinin yaz günlerinde oraya gittikleri ifade edilir (Konya Salnamesi 1290: 69; Şemseddin Sami :1306-1317: 3782).

Yerli halk bu alışkanlığını bugün de sürdürmekte olup yazın şehrin çevresinde bulunan bağlık-bahçelik yörelerdeki bağ evlerine taşınmaktadırlar.

VI. 2. 5. 2 SARAYLAR ve KÖŞKLER

Selçuklu döneminde sultanlar için inşa edilen saraylar İç Kalededir. Ancak İç Kale dışında şehirde ve Meram'da da saraylar bulunduğu Haçlı kaynaklarının verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu kaynaklar III. Haçlı Seferi sırasında şehre yakın ve çok hoş bir yer olarak tasvir ettikleri Meram'ın etrafının surlarla çevrili olduğunu ve burada bulunan sultana ait iki sarayı yaktıklarını anlatmaktadırlar (Michaud 1829, IV: 56). Yine bu sefer sırasında şehre giren Haçlılar şehirde ve kalede sultana ve oğlu Melikşah'a ait saraylar görmüşlerdir (Turan 1971: 234).

Bu bilgiler daha II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192) İç Kalenin dışında, Dış Kale surları içinde ve şehrin Mesire yeri olan Meram'da çeşitli sarayların bulunduğuna işaret etmektedir

Ayrıca Havuzhan ve Musalla'daki Selçuklu saraylarından söz edilmekle birlikte bu saraylar hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Ancak içinde Devlethane'nin de bulunduğu asıl saray teşkilatı İç Kale'deki olmalıdır. Bu sarayın tek yapıdan ibaret olmayıp farklı sultanlar tarafından inşa ettirilen çeşitli yapılardan meydana gelmiş bir manzume olduğu anlaşılmaktadır[1].

İç Kale'deki Selçuklu sarayının yapımına I. Mesud zamanında (1116-1155) başlandığı düşünülmektedir (Konyalı 1964: 312; Turan 1971: 194: Kuran 1978: 46). Ancak bu sarayı oluşturan köşklerden biri olması muhtemel olan yapının

[1] Selçuklu dönemi saraylarına bakıldığında, bu uygulama ile karşılaşılmaktadır. Örneğin Kubadabad sarayı iki büyük saray ile çok sayıda büyüklü, küçüklü yapıdan oluşmuştur (Akok 1968: 39; Sözen 1990: 26). Keykubadiye'deki yazlık saray üç büyük köşkten meydana gelmiştir (Sözen 1990: 30).

tepenin neresinde inşa edildiğini gösterecek herhangi bir veri günümüze ulaşamamıştır. A. Kuran'a göre I. Mesud'un yaptırdığı köşk Camiinin civarında, güneyde olmalıdır (Kuran 1978: 48). 1941 yılında tepede yapılan kazının sonuçlarına göre höyüğün yüksek olan üst düzlüklerinde özel olarak hazırlanmış temeller bir saraya işaret etmektedir ki I. Mesud'un yapısı da pekâla bu saraya ait ilk yapı olarak kabul edilebilir.

II. Kılıç Arslan dönemine gelindiğinde kuzeyde İç Kale burçlarından birinin içinin doldurulması ve kaide olarak kullanılmasıyla bir köşk[1] (Kat. no: 1; Kit. no: 1) oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Akok 1975: 222; Sarre 1967: 3). Nitekim kazılar köşk kalıntısının güneyine doğru genişletildiğinde, alt seviyelerde ve kısmen kerpiç kitlelerin altında kalmış burç duvarlarının güney parçalarına rastlanmıştır. Kazı verilerine göre bu kısm, buranın şehir içine bakan giriş kısmıdır ve burcun bu yüzünde bir geçit ile iki bölmesi bulunmaktadır (Akok 1968: 52). Hamdullah Müstevfi'nin (ölm. 1350) II. Kılıç Arslan için "O kalede kendisinin oturması için büyük bir eyvan kurdu" (Müstevfi 1915: 97) şeklinde ifade ettiği sarayın bir parçası da bu yapı olmalıdır. Evliya Çelebi bu konuda "Sultan Kılıç Arslan İbn-i Mesud'un inşa edip metanet vererek.. bir eyvan ve bir divânhane-i sultanî yaptırmıştır ki ol asırda eyvan-ı kisrâ'dan nişan verir idi" denmektedir (Evliya Çelebi 1314: 18). Bu ifadeden Evliya Çelebi'nin biri eyvan, diğeri divanhane-i sultani" olarak adlandırılan iki ayrı yapıdan bahsettiği anlaşılmaktadır ki, bu da sarayın ayrı ayrı yapılardan meydana geldiğini kanıtlar (Evliya Çelebi 1314: 18). Erdmann da sarayın bir yapı kompleksi olduğunu kabul etmekte, ancak bu yapıların plansız olarak tepenin üzerine serpiştirildiğini söylemektedir (Erdmann 1959: 77).

---

[1] Ahmet Tevhid Bey 1313/1897 tarihli mektubunda Alâeddin Köşkü diye adlandırılan bu yapıya yerlilerin "Taht" dediklerini belirtir (Ünver 1967a: 6). Nitekim köşkün bulunduğu mahalleninin ismi 598/1202 tarihli Altunaba vakfiyesinde de "Tahti" olarak anılmaktadır (Altunaba Vak., Turan 1947: 226).

1941 yılında Alâeddin Tepesi'nde yani Selçuklu dönemi İç Kalesi'nde yapılan kazılarda Alâeddin Camii avlusu ile köşk kalıntısı arasında ve üst seviyelerde, köşk kalıntısı duvarlarına uyacak şekilde bazı temel ve duvar kalıntılarına rastlanmıştır (Akok 1968: 52). Kazı verilerini değerlendiren Akok'a göre köşkün güneyinde geniş tesisatlı bir Selçuklu sarayı vardır ve bu sarayın bazı kısımları İç Kalenin kuruluşuna göre höyüğün en yüksek ve düz olan kısmında özel olarak hazırlanmış temellere yerleştirilmişlerdir (Akok 1968: 54). Sarayın geniş tesis ve teşkilatı özellikle Alâeddin Camii'nin batı tarafından güneye doğru uzanmaktadır. Nitekim 1941 yılı kazılarında ortaya çıkan köşk kalıntısının güneyinde ve Alâeddin Camii ile arasında büyük yığınlar halinde görülen kerpiç duvarların saraya ait olduğu tahmin edilmektedir. Kazı verileri bu duvarların Alâeddin Camii ile aralarında bir sokak kalıncaya kadar devam ettiğini göstermektedir[1].

Anonim Karaman Tarihi (Uzluk bu kitabın M. Koman'ın özel kütüphanesinde bulunduğunu bildirir) ve 1330 tarihli Konya Salnamesi'nde Alâeddin Keykubad'ın gayet mahir mimarlarla Konya'da müzeyyen bir köşk bina ettirdiği yazılıdır (Sarre 1967: 89-90; Uzluk eki). Uzluk'a göre tepenin güneyinde ve düzlük yerinde inşa edilen yapı Alâeddin Keykubad'ın Keluk bin Abdullah'a yaptırdığı Felakabad sarayının (kat. no: 91) bir parçası olmalıdır (Uzluk 1971: 380). Bu saray muhtemelen Matrakçı Nasuh'un (944/1537) Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn Sultan Süleyman Han isimli minyatürlü yazmasında Alâeddin tepesinin en yüksek noktasında gösterilen yapı olmalıdır (Bkz. Lev. 4b). Zaten İç Kale'nin bu bölümü tepenin en yüksek ve düz alanını oluşturmaktadır. Bu alan, bahçeleri ve avluları da düşünüldüğünde, saray kompleksi için en uygun yer olarak gözükmektedir. Ayrıca Tevarih-i Ali Selçuk'da verilen bir bilgiden Sarayın önünde bir de meydan bulunduğu anlaşılmaktadır (Bkz. VI. 2.4.). Texier'nin

---

[1] Akok 1968: 56; Cami ile sarayın birlikte yapılması ilk İslâm şehirlerinde görülen bir özellik olup böyle durumlarda sarayın yapımı için genellikle caminin kıble tarafı tercih edilmiştir (Con 1995: 109).

şehrin merkezinde bulunduğunu belirttiği Konya "prensleri"nin parlak sarayının İç Kale surlarının burçlarından biri üzerinden başlayarak Alâeddin Camii'nin batısından güneyine doğru devam eden bir kompleks olduğunu kabul etmek mümkündür[1]. Nitekim Texier'nin verdiği gravür de bu görüşü doğrulamaktadır (Texier 1862: 664; Sarre 1967: 3). Saraya dahil binalar içinde Devlethane (Anonim 1952: 53, 55), Selamlık Köşkü (Sarre 1967: 2), Harem daireleri (İbni Bibi 1941: 74). Hazine Binası, cemahâneler, Ahırlar (Turan 1971: 350), Feraşhane, Taşhane, Şaraphane, Mutbahlar ve Hamamlar ile Saray ve hükümet görevlilerinin konutlarının bulunduğu tahmin edilebilir.[2] Sultanlar ve devlet büyüklerinin ikameti için yapılmış köşklerin yanısıra tören için yaptırılan ahşap köşklerin varlığıda tespit edilebilmektedir (İbni Bibi 1941: 231).

Sultanların şehir merkezinde, İç Kale'nin içinde saltanat sarayı adı ile de anılan saraylarının yanısıra, şehrin yakın çevresinde, sayfiye ve mesire yerlerinde de bazan mimari menzumeler şeklinde kurulmuş saray ve köşkleri olduğu anlaşılmaktadır (Cahen 1980: 251). Kaynaklar aracılığı ile belirleyebildiğimiz Meram, Musalla ve Havzan'daki saraylar bu nitelikte olmalıdır. Filobad Kasrı (Kat. no: 161) şehrin kuzeyinde, Dış Kale surlarının Halka Begüş kapısı dışındadır (Aksarayî 1943: 50). Köşk-i Sebz (Kat. no: 162) adıyla anılan yapıda yine şehir dışında batıda olmalıdır (Baykara 1985: 71).

Sultan saraylarının dışında devlet görevlilerinin emir ve vezirlerin saray olarak adlandırılan konutlarından dönemin çeşitli kaynaklarında sık sık söz edilmektedir (İbni Bibi 1941: 230-31, 293; Eflâkî 1986a: 26-27, 64, 105 vd).

---

[1] I. İzzeddin Keykavus, düğünü sırasında şehrin donatılmasını saray binalarının süslenmesini istemiştir (İbni Bibi 1941: 74).

[2] Yassı Çemen Meydan Muharebesi için hazırlıklar yapılırken kurulan bir otağda Alâeddin Keykubad'ın kendisi ve askerleri için tesis ettirdiği Fenâşhane, Taşhane, Şaraphane, Mutbah ve hamamların (Turan 1971: 370), saray kompleksi içinde de mevcut olması gerekir.

Selçuklu döneminde saraylarından haberdar olduğumuz emirler, vezirler arasında Sahip Eminüddin (İbni Bibi 1941: 293 -Kat. no: 138-), Sahip Şemseddin İsfahani (İbni Bibi 1941: 230-231 -Kat. no: 109-), Emir Taceddin (Eflâkî 1986a : 264 -Kat. no: 137-), Muineddin Pervane (Eflâkî 1986a: 105, 126; Aksarayî 1943: 141 -Kat. no: 135-) ve Gürcü Hatun'unkiler vardır. -Ancak Gürcü Hatun ve Muinüddin Pervane sarayları olarak ayrı ayrı anılan iki yapının Muinüddin Süleyman Pervane ile Gürcü Hatun'un karı-koca olmalarına dayanılarak tek yapı olduğunu düşünmek mümkündür. -

Saray olarak adlandırılan bu konutların normal evlere nisbetle daha büyük boyutlu konak veya köşkler olduklarını düşünmek mümkündür[1]. Devlet Hatun'un 610/1213 tarihli vakfiyesinde kendisinin yaptırdığı hana vakfedildiği belirtilen sarayın ".. sekiz oda, iki sofa ve bir menkuş tak, iki ahır ve samanlığı ve helaları ihtiva eden ve dört tarafı yol ile sınırlı bir ev" olarak tarif edilmesi (Konyalı 1964: 383) bu konuda bir fikir vermektedir. Ancak kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Çünkü İbni Bibi'nin verdiği bilgiye göre her gün mutfağında 80 baş koyun kesilen bir konağın (Çaşnigir Seyfüddin) büyüklüğü de mutfağı ile orantılı olmalıdır (İbni Bibi 1941: 105). Emir ve vezirlere ait bu saraylardan bir kısmının konumları belirlenebilmektedir. Buna göre Celâleddin Karatay'ın evi (Kat. no: 115) daha sonra kendi adına izafeden "Tayî" ismi ile anılan İç Kale'nin kuzey doğusundaki Biremoni mahallesindedir (Konyalı 1964: 385). Sahip Ata'nın sarayı ise Dış Kale surları içinde, kuzeybatıdadır (Konyalı 1964: 1004). Ayrıca Sahip İsfahani'nin sarayı olarak anılan konutu ile Çaşnigir Bedreddin'in, Selçuklu müneccimi Esir-üd-din'in evlerinin bu kesimde olduğu KOV. ve KKFHV.'nden anlaşılmaktadır.

Dönemin vezir ve emirlerine ait olan konutların şehir içinde tuttukları yerler dikkat çekicidir. Belirlenebilmiş olan beş konutun tümünün İç Kale'deki

---

[1] Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda bahsettiği 340 kadar bağlı bahçeli, akarsulu büyük sarayın bir kısmını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

saraya yakın olarak konumlandırıldıkları görülmektedir ki, bu da onların saray çevresinden fazla uzaklaşmak istemediklerini ve dönemin diğerlerine nisbetle daha mamur olan mahallelerini tercih ettiklerini akla getirmektedir. Celâleddin Karatay'ın evinin bulunduğu Tayi mahallesi ve çevresinin yoğun olarak medreselerin inşa edildiği bir yer olması ayrıca kendisinin, kardeşleri Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur'un inşa ettirdikleri yapıların bu semtte bulunması, şehrin bu kesimindeki arsaların mülkiyeti ile bir ilgilerinin olduğunu akla getirmektedir. Diğer dört konutun bulunduğu Ferhuniye mahallesi ise Selçuklu dönemi Konyasının en mamur semtidir. "Ertaş Kapısı önü"de denilen bu kesimin, önünde bulunduğu kapının hemen dışında, Parsana ve Musalla tarafında "Harman-ı Sultan" denilen bir gezinti yeri ve şehrin meydanı vardı (Konyalı 1964: 570). Bu kesim ayrıca şehrin erken tarihli mahallelerinden biri olup Emir-i Ahur Başarebey'e ait bir mescit ile Emir Kemaleddin Oğulbey'in Türbe ve zaviyesi ile bunlara bitişik bir hanikah buradadır.

Bu emir ve vezirlerin şehir dışında yazlık yerlerde de evleri olduğu anlaşılmaktadır. Hoca Fakih mahallesinde Selçuklular devrinde pek çok devlet adamı ve zenginin köşkleri ve bağları bulunduğu, Sahip İsfahaninin bu semtte yazlık evinin olduğu belirtilmektedir (Konyalı 1964: 390). Celâleddin Karatay'ın "Dahiller Köşkü" olarak adlandırılan yazlık köşkü de bu civarda olmalıdır (Bkz. Kat. no:116). Ayrıca İbni Bibi tarafından verilen bir bilgide şehrin etrafında köşk ve saraylar bulunduğu anlaşılmaktadır (İbni Bibi 1941: 41).

VI.2.6. BAĞ VE BAHÇELER

Büyük bir stepin güney ucunda yer alan Konya çevresindeki bağ ve bahçelerin yeşilliği güzelliği, ile dışarıdan gelenlere adeta çöl ortasında bir vahaya ulaşmanın mutluluğunu yaşatmıştır. Yüzyıllardır Konya'ya gelen seyyahların, gezginlerin ilk dikkatini çeken şehrin yeşilliği olmuş ve bu sık sık dile getirilmiştir (Vivien 1852: 60; Queveda 1902: 75).

Şehrin yeşilliği Selçuklular döneminde meşhurdur. Haçlı kaynakları Meram'da dinlenen Haçlı ordularından (Runciman 1989: 145), Meram'ın güzelliğinden ve sularından söz etmişlerdir (Michaud 1829c: 56). İbn Bibi'nin tasvirine göre şehrin etrafı asmalar ve ağaçlar ile doludur (İbni Bibi 1955: 252). İbni Batuta bostanların ve meyvelerin bolluğundan bahseder (İbni Batuta 1971: 20). "Şehrin çok güzel olan bağları ve bahçeleri pek çoktur ve iki taraflıdır" diyen İbni Said bunlardan birini çöl tarafında, diğerini ise dağlık mıntıkada göle yakın olarak tasvir eder (Gəzzi-Mekkî 1937: 29). Kâtip Çelebi de Konya'dan akarsulu bağlı ve bahçeli bir şehir olarak söz etmektedir (Kâtip Çelebi 1145: 615). Lucas'a göre Kale'nin dışı ağaçlar ve bahçeleri ile pek güzeldir (Lucas 1705: 191). Şehrin dışında sultanlara ve saraya ait bahçelerin bulunduğu da bilinmektedir. Mesela Mevlânâ Dergâhının yeri saraya ait bir gül bahçesi iken Baha eled'e armağan edilmiştir. Konya'da sözü edilen bağ ve bahçeler aynızamanda şehrin meyve ve sebze ihtiyacını karşılamışlardır. Çevredeki bağlarda bol miktarda üzüm yetiştirildiği ve bağcılığın Konya çevresinde oldukça gelişmiş bir sektör olduğu

dönem kaynaklarının[1] ve seyyahların verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır (İbni Bibi 1955: 252; Ğazzi-Mekkî 1937: 29; Ünver 1967a:7). Sebzelik tabir edilen yerlerden şehrin sebze ihtiyacının karşılandığı, ayrıca çevrede bostanların bulunduğu tespit edilebilmektedir (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 38-39; AV., Turan 1947: 227). Bahçelerde kayısı başta olmak üzere çeşitli meyvelerin yetiştirildiği öğrenilmektedir (Chesney 1850: 349; Le Stange: 1930; Aboul Feda 1883: 136). Sözü edilen bahçelerin yarısına Dış Kale surları içinde umuma ait bahçelerin varlığı da tespit edilebilmektedir. Şehir içinde şehirlinin kullanımına açık, belki bugünkü anlamda dinlenme yeri ve seyirlik olan bir bahçeden KOV.'nde söz edilmektedir. (VGM. Arş. def. no. 601). Her evin kendisine ait olan bahçesi dışında (Bkz. VI.2.5.1.) Dış Kale surları içinde bahçelerin varlığından da haberdar olunmaktadır ki şeriye sicil kayıtları dolayısıyla tespit edilen bahçelerin Selçuklu döneminde de mevcut olması mümkündür. Beyhekim mahallesinde bulunan bir bahçe havuzlu ve çeşitli ağaçlardan müştemil olarak tasvir edilmiştir. (Kon. Şer. Sic.46:39) Mevlevilerin de şehrin etrafında, özellikle Meram'da devam ettikleri çeşitli bahçeler bulunmaktadır. Bunlardan biri de Dedebağı adı ile anılan bahçe olup Mevlevilerin Temmuz ve Ağustos aylarında bu bahçeye geldikleri ve çayır üzerinde sema ayinleri yaptıkları Ahmed Tevhid Bey'in 18 Temmuz 1897 tarihli mektubunda Konya seyahatı hatıraları arasında anlatılmaktadır (Ünver 1967b: 3).

Konya çevresindeki bağların bolluğu, Eflâkî'de sık sık sözü edilen bağların varlığından da anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a; 60-61). Eflâkî'de geçen bağlar arasında Malatyalı Mevlânâ Şemseddin (Eflâkî 1986b: 22), Hüsameddin Çelebi (Eflâkî 1986b: 46-47) ve Kirmane Hatun'un (Eflâkî 1986b: 351) bağlarına

---

[1] Vakfiyelerde ve tahrir defterlerinde çok sayıda üzüm bağlarından söz edilmektedir ki bunlar arasında dönemin ünlü kişilerine ait bağların varlığı dikkati çekmektedir (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39). Sadreddin Konevi mamuresi için vakf edilen bağlar arasında Gürcü Hatun, Tayi Boğa, Sultan, Çelebi Hüsameddin, Cemel Ali ve Veledi Hacı Bahtiyar gibi ünlü kişilere ait bağlar tespit edilebilmektedir (Uzluk 1958, 10-11: Konyalı 1964: 498-499).

rastlanmaktadır. Hatta bunlardan biri Filoras köyündedir ve cennet bağına benzemektedir (Eflâkî 1986b: 47). Bu bağlar halkın mesire yeri olmasının yanısıra daha sonra da üzerinde durulacağı gibi bazı yerler de yerleşim mahalli olmuş veya yazın buralara göçülmüştür (Eflâkî 1986b: 56). Şemseddin Sami bunlar içinde en meşhuru olan Meram'dan söz ederken

> "... garb cihetinde ve bir saatlik mesafede (Meram Bağları) namıyla bağ ve bahçelik ve eşcarı mesmere ve gayri mesmereyi havi müferrek ve güzel havalı bir yer vardır ki ahalinin sayfiyelerine şamil olup agniye takımı yazın oraya çıkar"

demektedir (Şemseddin Sami 1306-1317: 3782). 1310 tarihli *Konya Salnamesi*nde Meram bağlarının havasının ve suyunun güzelliği dile getirilmiş ve Meram şöylece tasvir edilmiştir:

> "Konya'nın garp cihetinde ve bir saat mesafede bulunan Meram bağları esasen havaca, mevkice ve manzaraca haiz meziyyet ve letafet olduğu ve bununla beraber bir takım erbabı tabiyyet bakımından kasr ve binalarla tezyin edilmiş bulunduğu cihetle o mevki ferah feza ve ne kadar sema edilse sezadır. Mevkii mezbur binaların güzelliği ile beraber birtakım meşhur ağaçlar ve gayri meşhur bağlarla müzeyyen olduğu gibi dervundan birkaç yerden çay ve dereler akmaktadır"

(Konya Salnamesi 1330: 320). 1332 tarihli Konya salnamesinde de şehrin etrafının bağ ve bahçelerle çevrili olduğu yazılıdır (1332: 169).

Bağların içinde köşklerin ve evlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Keykavus kızı Fatma Hatun'un 700/1300-1301 tarihli vakfiyesinde mescidi, türbesi ve darülhuffazı (Kat. no: 64) için Selver bağındaki kasrını vakf etmiştir. Ayrıca yine şehrin dışında bulunan Köşkü Sebz Filoras bağı içindedir. Bu dönemde şehrin çevresinde özellikle yazlık olarak yapılan sultan veya vezirlere ait köşklerle, halkın evlerinin bağlar, bahçeler içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Ayrıca şeriye sicil kayıtlarının verileri de şehrin etrafındaki bağların şehirli tarafından yerleşme mahalli olarak kullanıldığını ve buralarda yaşanıldığını göstermektedir (Ergenç 1995: 35). Daha geç dönemler için söz konusu olan bu verilerin Selçuklu döneminde de geçerli olduğunu düşünmemek için her hangi

bir neden yoktur. Nitekim Selçuklular döneminde de kuzeyde Sille, batıda Hoca Fakih, Hoca Cihan ve Meram, güneyde Fahrünnisa havalilerinin bağlık, bahçelik ve şehrin etrafına yayılan mahalleler oldukları bilinmektedir.

VI. 2.7. DİNİ HAYAT

Anadolu Selçukluları dönemi İslâm toplumunda, hayatın başlıca belirleyici faktörünün o toplumda hakim din anayışı olduğu gayet açıktır. Bütün hayata sinmiş olan din anlayışını iyice kavramadan onun etkili olduğu kurumları ve fiziki çevreyi açıklamak güçtür.

Sünniliğin hararetli savunucusu olan Büyük Selçuklular gibi Anadolu Selçukluları da Hanefi mezhebine bağlı kalmışlardır ve Selçuklu sultanlığının İslami bir meşruiyeti vardır. Sultanlar manevi olarak Bağdat'taki halifeye bağlı idiler ve meşruiyetlerini ondan almaktaydılar. Kitabelerde isimlerinin yanında yer alan "Emirül mü'minin yardımcısı", "Emirül-mü'mininin bürhanı" gibi ünvanlar kendilerine Abbasi Halifeleri tarafından verilmektedir.

Hanefi mezhebinin etkinliği 13. yüzyıl boyunca Konya'da inşa edilen medreselerin kitabe ve vakfiyelerinde şarta bağlanan müderris ve fakihlerin mezheplerinde de kendini göstermektedir. Öğrencilerin mezhepleri şart koşulurken başta hanefilik mezhebinin gelmesine karşılık (Bkz. Kit. no: 19; A.V., Turan 1947: 202) onun kadar yaygın olmasa da Şafiliğin de varlığı görülmektedir. (Bkz. A.V., Turan 1947: 202; Eflâkî 1986a: 481; Gordlevski 1988: 311). Ahi teşkilatının kurucusu Ahi Evren bu dönemde "Menahic-i Seyfi" adlı bir Şafi ilmihali yazmıştır (Bayram 1981: 51). Onun ve Sadreddin Konevi'nin öğrencisi olan Ferganalı Saidüddin ise bir Şafi ve Hanefi mezhebi ilmihali kaleme almıştır. (Bayram 1981 : 51). Bu dönemde Hanbeli ve Maliki mezheplerine mensup kimselerin de bulunduğu, bir vakfiyede medreseye onların da kabul edileceklerinin belirtilmesiyle ortaya çıkmaktadır (Bkz. KV.,

Turan 1948: 24). Ancak medreseye kabul edilecek öğrencilerin mezhepleri konusunda kısmen de olsa gösterilen müsamahanın müderrisler için geçerli olmadığı dikkat çekmektedir. (Altuunaba Vak., Turan 1947; 202; Eflâkî 1986a: 481; K.V., Turan 1948: 74). Müderrislerin Hanefi mezhebinden olmalarının şart koşulması devletin din politikası - Sünni - Hanefi - gereği olmalıdır. Aslında Anadolu'da Şafiilik ile Hanefilik arasında büyük boyutlu problemlerin varlığına işaret edecek herhangi bir delil yoktur, ama Hanefi mezhebinden olan I. Alâeddin Keykubad'ın sabah namazlarını Şafi mezhebi üzerine kılması (İbni Bibi 1941: 91) belki olabilecek bir düşmanlığ ortadan kaldırmak üzere yapılmış bir uygulama olarak değerlendirilir (Gordlevski 1988: 311).

Ancak Sünni-Hanefi mezhebine rağbet eden Selçuklular ve onların gücünü Şeriatten alan sultanlarına karşılık, bir taraftan Şamanlar gibi Türklerin İslamlaşmadan önceki ata dinleri (Cahen 1994: 195) diğer yandan mutasavvıf ve filozofların esnek ve hoşgörülü din anlayışı, dini bir taassubun olmasını engellemiştir. Bu dönemde Konya devletin diğer bölgelerine nazaran daha uyumlu bir dini yapı göstermektedir. Selçuklu toprakları üzerinde, diğer bölgelerde organize olarak zaman zaman merkezi otoriteye isyana kadar uzanan heterodoks cereyanlar Konya'da pek yankı uyandırmamıştır. Tarihi inelemelerin ortaya koyduğu üzere bu rafizi cereyanlar Şamanizm, Budizm ve Zerdüştîlikten (Mecusilik), Şiîlik, Batınîlik ve Hıristiyanlığa kadar çeşitli dini tesirler taşıyan Kalenderîlik, Haydarîlik, Vefaîlik, Babaîlik gibi cereyanlardır ki, 13. yüzyıldan başlayıp 15. yüzyıla hatta 16. yüzyıla kadar uzanan tarihi süreç içinde senkretik bir oluşumla ("insicamsız bir halita halinde"), Bektaşi-Alevi cereyanının şekillenmesine yol açmışlardır (Ocak 1992: 373; Köprülü1979: 462). Bilindiği gibi, Baba İshak'ın önderliğinde birleşen bu topluluklar 1239 yılında merkezi otoriteye karşı büyük bir isyan çıkarmışlardı (Babai İsyanı). Amasya, Tokat ve Malatya'da hakim olmuşlar ve isyan çok güçlükle bastırılabilmişti. Öyle ki, bir taraftan toplumda derin yaralar açan bu hareket, diğer taraftan kısa bir süre sonra gelen Moğol yenilgisi, Anadolu Selçuklularının çöküşünü hazırlamıştır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde Konya'da daha mütecamis bir islami anlayışın mecudiyeti ve hakimiyeti fark edilmektedir. Ancak burada da zaman zaman ihtilaflar olmuştur. Başlıca ihtilaf, katı bir Sünni (ortodoks) din anlayışına karşı onu yumuşatmaya çalışan tasavvufi cereyanlardır. Bu ikinci anlayış en yüksek ifadesini, daha sonra da üzerinde duracağımız gibi, Anadolu Selçuklu dönemi Konyası'nda, özellikle Moğol istilası sonrasında etkin olan Mevlânâ ve onun etrafındakilerde bulmuştur. Ne var ki bu mutedil tasavvufi cereyanlar ne Sünni anlayışla, ne de merkezi otoriteyle çok büyük çatışmalara yol açmamış, büyük bir hoşgörü ortamında kendini göstermiştir.

Öte yandan, Selçuklu iktidarının başından itibaren dinî taassuptan uzak kalışında, Selçuklu sultanlarının konuk veya sürgün olarak Bizans'ta yaşamalarıile içlerinden bazılarının Hıristiyan kadınlarla evlenmiş olması da etkili olmalıdır[1]. Genellikle siyasi nedenlerle yapılan evlilikler daha Haçlı seferleri sırasında başlamıştır (Gordlevski, 1988: 333). Tahtını Rükneddin Süleyman Şah'a bıraktıktan sonra İstanbul'a giden ve orada Frenk Tekfuru Maurozomes'in sarayında misafir kalan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Hıristiyan olan eşlerinden biri Maurozomes'in kızı (İbni Bibi, 1941: 40), diğeri ise Konyalı bir papazın kızıdır (Aksarayi 1943: 128; Turan 1969, II: 149). Bu dönemde Hıristiyanlarla yapılan evliliklerden biri de Kalinoros'u (Alaiye) fethe hazırlanan Alâeddin Keykubad ile Kalinoros Kalesi hakimi Kir Verd'in kızı arasında olanıdır. Eşi hayattayken dinini koruyan, ancak onun ölümünden sonra İslâmı kabul eden Kir Vard'ın kızı Mahperi Hatun, pek çok yapının banisi olmuştur[2] (Turan

---

[1] İstanbul'da sürgünde on bir yıl geçiren Alâeddin Keykubad Hıristiyanlığa aşinaydı ve onlara karşı sempati duymasa bile önyargısız davranmıştı (Hasluck 1929: 370-371.). Gençliğinde Bizans sarayında sürgün yaşayan Alâeddin Keykubad komşu hıristiyan devletini ve kültürünü tanıma fırsatı bulmuştu (Sarre 1967: 2). Ayrıca yukarıda sözü edilen konuda ayrıntılı bilgi için bkz. E. Merçil, "Bizans'da Selçuklu Hanedan Mensupları", XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, Ankara 1994, s. 709-721.

[2] Şüphesiz bu evlilikler hıristiyan ve müslümanları yakınlaştırmada etken olurken, sultanların aile fertleri arasına hıristiyanların da girmesini sağlamıştır (Turan 1969, II: 148; Gordlevski 1988: 328, 332; Cahen 1994: 204-205).

1971: 403). Keza II. Gıyaseddin Keyhüsrev, İstanbul Latin İmparatoru Baudovinin akrabası olan bir prensesle evlenme isteğini iletmek üzere gönderdiği mektupta, prensesin dinini muhafaza edebileceği hususunda güvence verdikten başka, elçisi her şehirdeki kilise ve papazların, Rum, Ermeni ve Süryanilerin, İstanbul patriğini ve kiliselerini tanımalarını sağlayacağını da bildirmiştir (Turan 1963, IV: 150). Yine, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, kızını alırken, Gürcü kraliçesi Rossudan'a onun dinine dokunmayacağına dair verdiği söz ve -bir Gürcü kaynağına göre- prensesin Konya'ya papazı, mukaddes tasvirleri ve hıristiyan cariyeleri ile gelmesi, Selçuklu sarayında hıristiyan prenseslerin mevkilerini ve genel dini müsamaha ortamını göstermek bakımından son derece dikkat çekcidir (İbni Bibi, 1941: 167; Turan 1969, II: 149). Bir müddet sonra Müslüman olan prenses, Gürcü Hatun adı ile tanınmış ve Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre "Mevlânâ hanedanının muhiplerinden ve has müridlerinden" olmuştur (Eflâkî 1986a: 459). Belli ki bu ortam sözü edilen sultan eşlerini de İslâm dini hakkında olumlu bir kanaate yöneltmiş, bu sultan hatunlar bir süre sonra müslüman oldukları gibi bani olarak çeşitli eserler de bırakmışlardır.

Anadolu Selçukluları döneminde yaşanan taassuptan uzak genel dini müsamaha ortamı içerisinde Selçukluların diğer din mensuplarına karşı bu hoşgörülü tavırları Anadolu'da yaşayan Hıristiyan Rum ve Ermenilerin Selçuklu yönetimini tercihine yol açmıştır (Turan 1969b: 145; Arnold 1982, 106-107; Cahen 1994: 203). Selçuklu sultanlarının henüz toprağa yerleşmemiş göçebelerin yanısıra ziraat yapan hıristiyanlarıda köylere yerleştirerek onlara mesken, arazi, ziraat aletleri ve tohum dağıtması, Bizans'ın dinî ve malî baskılarından bıkan -Selçuklu hudutları ötesindeki- halkları da Anadolu'ya çekmiştir (Turan 1969, I: 145; Turan 1971: 62; Akdağ 1974: 28; Köprülü 1991: 50). Bu durum, Bizans tarihçisi Nikotas'ın eserinde: "Bu kadar iyi muamele esirlere kendi memleketlerini unutturdu. Birçok yerlerin halkı muharebe

olmadan Sultan'ın ülkesine hareket etmişlerdi ve böylece Rum şehirleri boşalmıştı" şeklinde yansımasını bulmuştur (Turan 1971: 240).

Hatta Selçuklu sultanlarının hür fikirli ve taasupdan uzak oluşları, kendilerinin zaman zaman yanlış anlaşılmalarına da neden olmuştur. Dini müsamahası ve hıristiyan tebaasına şefkatiyle tanınan IV. Kılıç Arslan, 1199 yılında ölen Süryani Patriği Mikael ile sıkı bir dostluk kurmuştu (Süryani Mihail 1944: 2). Sultanın ölümünde Hıristiyanların onun için matem tuttuğunu Urfalı Mateos haber verir (Mateos 1987: 231). Dini ve felsefi konulara ilgi duyduğu, İslam hukukunda geniş bir anlayışa sahip olduğu bilinen II. Kılıç Arslan'ın Müslüman âlim ve filozofların katılımıyla huzurunda dinî ve felsefî tartışmalar yaptırdığını kaynaklar haber vermektedir (Turan 1971; 230-232). Huzurunda yaptırdığı bir dini münakaşada İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin bütün ictihadlarının doğru olduğunu söylediği belirtilir (Turan 1971: 231). Bu durum onun dinî mes'elelere vukufunu gösterir. Bu sultan namına yazılmış çok çeşitli kitaplar da mevcuttur (Uzunçarşılı 1948: 290-291). İşte Selçuklu sultanlarının bu gibi tavırları farklı yorumlara neden olumuş, bu cümleden olarak özellikle II. Kılıç Arslan'ın Hıristiyanlığa mütemayil olduğuna dair Haçlı kaynaklarında çeşitli rivayetler ortaya çıkmıştır. Açıktır ve bu durum, onların kendileri için izahı imkansız bu dinî müsamahayı anlayamamalarından kaynaklanmaktadır (Turan 1969b: 152). Buna benzer şekilde doğmatik ve dar sınırlı bir İslam anlayışına sahip olduğu intibaı veren Halep Sultanı Nureddin Zengi, kendi bakış açısıyla samimi bir mümin olduğundan şüphe ettiği II. Kılıç Arslan'ın, gönderdiği elçinin önünde imanını tazelemesini isteyecek kadar ileri gitmiştir (Huart 1897: 213). Müslümanlığa karşı bağları aslında hiçbir zaman sarsılmamış ve inandıkları dine hizmettende bir ömür boyu geri kalmamış olan sultanların (Cahen 1994: 206) yarattığı ortam, 20. yüzyılda bile kolay kabul edilemeyen bir anlayışın ifadesi olmalı ki, günümüz araştırmacılarından Gordlevski'nin "Selçukluları uyrukları için gerçek müslümanlardı ya da öyle görünüyorlardı; ama kapalı iç çevrede gerçek yüzleri ortaya çıkıyordu ve bu

konudaki söylentiler ülke dışına taşıyordu" şeklindeki (Gordlevski 1988: 306) aşırı yorumuna sebep olmuştur.

Oysa İbni Bibi'nin kaydettiklerinden de pek güzel anlaşılmaktadır ki, Selçuklu sultanları İslam'a sıkısıkıya bağlı ve dindar kişilerdi. Özellikle müslümanlığından şüphelenilen II. Kılıç Arslan'a bakıldığında bu yorumların yersizliği daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin II. Kılıç Arslan ölümünün yaklaştığı günlerde oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliahd tayin ederken ona Kur'an'dan tek Allah inancı, doğruluk, dindarlık ve daha başka ahlâkî prensiplerle ilgili Âyetler okuyarak nasihatte bulunmuştur (İbni Bibi 1941: 21-22).

Yine babası gibi hür düşüncesi ve felsefî temayülleri ile tanınan (Turan 1969, II: 148; Uzunçarşılı 1948: 293) sanatkâr ve filozofları himaye ederek onları yanında toplayan, dönemin yazarlarına eserler ısmarlayan ve yazarların kendisi namına çeşitli eserler telif ettikleri (Turan 1971: 241-263) Rükneddin Süleyman Şah hakkında İbni Bibi şunları kaydetmektedir: "Silahı kuvvetli, halka karşı şefkati nihayetsiz bir padişah idi" ve "iffetli, dindar ve son derece perhize riayetli, yüce bir dağ gibi sakin tabiatlı, hükümlerinde zamanın en isabetlisiydi." (İbni Bibi 1941: 34-35).

İbni Bibi'nin I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kadı Tirmizi'yi idam ettirmesi dolayısıyla kaydettikleri dahi, o günün Konya ve Selçuklu toplumunda dini anlayışın hakim rolünü ve bu anlayışın bütün toplum ve onun maddî-manevî eserlerinin tamamına ne derece nüfuz etmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. İbni Bibi olayı şöyle anlatır: "O kanın akıtılmasından ileri gelen uğursuzluk dolayısıyla Konya ve civarında oturanlar üç sene bostan ve meyve yüzü görmediler. Padişah nihayet yaptığı işten nedamet getirdi, mağdur kadının yetimlerini okşayarak onlardan özür diledi." (İbni Bibi 1941: 43). Görüldüğü gibi Kadı Tirmizi'nin idamı, siyasi bir tavırdan kaynaklanmış ve bir süre sonra sultan bu icraatına da pişman olmuştur (İbni Bibi 1941: 43). Yine aynı sultan

"ey veli sûretinde ve pe ygamber sünnetinde" diye hitap ettiği hocası Şeyh Mecdeddin İshak'a çok derin bir hürmetle bağlanmış (Turan 1971: 275-276), hatta ikinci defa tahta geçtikten sonra hocasını saltanatının tanınması için Abbasi Halifesine, Bağdat'a göndermiştir. Şeyh Mecdeddin bu görev sırasında Bağdat üzerinden Hacca gitmiş (601/1204), dönüşünde, Anadolu'da yeni cereyanlara yol açacak Muhyiddün İbnü'l-Arabi, Şeyh Evhadeddin-i Kirmani, Şeyh Nasırüddin Mahmud (Ahi Evren), Şeyh Ebu Cafer Muhammed el-Berzaî, Muhaddis Ebu'l-Hasan Ali el-İskenderanî Şeyh Hasan Onar gibi pekçok ilim adamı ve şeyhi da beraberinde getirmiştir (Bayram 1991: 27). Birçoğu fütüvvet teşklatına mensup olan bu şeyh ve dervişlerin Anadolu'da faaliyet göstermeleri ve Sultanların bu şeyhleri himayeleri altına almaları sonucu fütüvvet ülküsü de yayılmıştır (Bayram 1991: 28). Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu'da yayılmaya başlayan fütüvvet ülküsü, I. İzzeddin Keykavus zamanında - kudretini kaybeden büyük Selçuklu sultanları yerine hilafetin maddi-manevi otoritesini yüceltmek için hamleler yapan- Abbasi halifesi Nasır-lidinillah tarafından I. İzzeddin Keykavus'un yeniden kurulan fütüvvet teşkilatına kabulü ile yaygınlaşmıştır (Turan 1971: 298). Diğer Selçuklu sultanları gibi yüksek bir kültüre sahip olan I. İzzeddin Keykavus kendisi şair olduğu gibi âlim ve şairleri de himaye etmiştir. Şairleri himayesi sonucu yurt dışında kendisine kasideler yazılmış, sultan da kendisine takdim edilen eserler, Şiîr ve kasideler için pek büyük ihsanlarda bulunmuştur (Turan 1971: 320-321; Uzunçarşılı 1948: 295).

Alâeddin Keykubad dönemine gelindiğinde, ilim adamlarını himayede son derece kararlı olan bu sultanın Moğol istilası önünden kaçan Türkistanlı, İranlı, Suriyeli, Iraklı birçok âlım, mutasavvıf, şair ve edibi Anadolu'da himayesi altına aldığı bilinmektedir. Özellikle Konya'da toplanan sözü edilen kişiler Selçuklu Anadolusu'nda ilmî ve edebi faaliyetlerin birden bire artmasına neden olmuş ve bu tarihe kadar İslam çevrelerinde öyle mühim bir rolü olmayan Anadolu birdenbire büyük bir önem kazanmıştır (Uzunçarşılı 1948: 296; Turan 1971: 392).

Yine Moğollar önünden kaçan Türkmen göçebeleri gibi ilim ve sanat sahipleri de Anadolu'ya gelmiştir. Doğudan gelen bu âlimler, şairler, sûfiler fanatizmin hiç mevcut olmadığı bu çevrede farklı manevi hareketlerin doğmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu ortamda -daha sonrada üzerinde durulacağı gibi- tasavvufî cereyanlar daha fazla gelişmiş ve halk arasında olduğu gibi zengin sınıflar arasında da yayılmıştır (Anbarcıoğlu 1971: 178). Bu arada Anadolu'ya gelenler arasında Mevlânâ Celaleddin'in ailesi de vardır ki, Alâeddin Keykubad'ın daveti ile Konya'da yerleşen Mevlânâ Celaleddin Rûmi, bütün irfan ehlini de Konya etrafında toplamıştır (Turan 1971: 393; Gölpınarlı 1941: 45). Alâeddin Keykubad zamanında Konya'da bulunan Necmeddin-i Daye, Muhakkik-i Tirmizi Necmeddin Kübra, Necmeddin Razi gibi büyük mutasavvıflar rahatça fikirlerini yayabilecekleri bir ortam bulmuşlardır (Uzunçarşılı 1948: 296). Muhtemelen 1233-45 yılları arasında Konya'da zaviyesini açan Sadreddin-i Konevi'nin etkisi de Alâeddin Keykubad döneminin sonlarında başlamış olmalıdır.

İbni Bibi'nin tasviriyle gece-gündüz vakitlerini memleket işlerine taksim eden, abdestsiz ferman yazmayan, daima İmam-ı Gazâlî'nin Kimya-yı Saadet ve Nizam-ül mülk'ün Siyer'ül mülûk (diğer adıyla Siyasetnâme) kitaplarını mütalaa eden (İbni Bibi 1941: 91) Alâeddin Keykubad'ın dindarlığını Emir Celâleddin Karatay şöyle anlatmaktadır: "... onun gecenin üçte ikisinden fazla yatakta kaldığını bilmiyorum. Belki (Kur'ân'ın) 'Gecenin az bir kısmından fazlasında kaim ol!' emrine itaat eder, mânevî derecesinin yükselmesi sebebini bundan bilirdi" (İbni bibi 1941:91). Yukarıdaki vasıfları taşıyan Alâeddin Keykubad'ın zamanında şeriat alimlerinin çok yüksek bir derecede olduğu, mühim sefer ve savaşlarında geceleri zafer için dualar yaptığı, evliya türbelerini ziyaret edip dileklerde bulunduğu ve bu yüzden rüyalarında nuranî yüzlü şahısların kendisine zafer müjdeledikleri de rivayet edilmektedir (Turan 1971: 393).

Moğollar önünden kaçarak Anadolu'ya gelenlerden biri olan Necmeddin Razi'nin Alâeddin Keykubad dönemi hakkında söyledikleri dönemin anlayışının şehrin biçimlenişine katkısını ifade etmesi bakımından enteresandır:

> "... Bu dindar padişahlar zamanında yapılan medreseler, hanekâh (zaviye)ler, ribâtler (kervansaraylar), hastaneler, köprüler ve başka hayır müesseseleri hiçbir devirde vücuda getirilmemiş; âlimlere, zahidlere ve halka gösterilen himaye ve şefkat, girişilen gazalar ve kazanılan zaferler hiçbir zamanda vuku bulmamıştır." (Turan 1971: 392).

Alâeddin Keykubad'ın ölümü ardından gelen Moğol istilası günlerinde duyulan bezginlik ve teselliye ihtiyaçtan dolayı Anadolu'da klasik tasavvufdan başka batınî temayüller gösteren ve eski Türk inançlarıyla alakalı bir tasavvuf akımı baş göstermiştir (Uzunçarşılı 1948: 301).

Kökenleri Ahmed Yesevi geleneği ile olduğu kadar İslâm öncesi Şamanist kalıntıların veya Uygur Budhacılığının anıları yoluyla da Orta Asya'ya uzanmakta olan bu halk sufiliği (Melinkof 1994: 151) 13. yüzyılın ikinci yarısında oldukça etkilidir. Artık medresenin klasik ve kitabi dini anlayışı yanında (Akdağ 1977: 47), veli veya ermiş dervişler de rağbet görmektedir. Bu dünyada bulamadıkları saadete hiç olmazsa ahirette kavuşmak isteyen halk tekkelere ve şeyhlere koşmaya başlamıştır (Köprülü 1991: 204).

Bu dönemde devlet ekranı ile tarikat şeyhleri arasında da bir ilişki vardır. Müinüdin Süleyman Pervane dönemini anlatan N. Kaymaz, o devrin havasını şöyle yansıtır.

> "1266'dan 1276'ya kadar tam on yıl süren bu sükun devri sırasında Pervane Müinüddin kendisini baş tanıyan öteki yöneticilerle beraber, bir yandan devlet işlerini çevirirken, bir yandan da ilim, tasavvuf ve tarikat mensuplarıyla ilişkiler kuruyor, hediyeler ve ianeler vermek, tekkeler yaptırmak, vakıflar bağlamak suretiyle, maddi bakımdan destekleyerek onları himaye ve teşvik ediyor, ulemanın ders ve

sohbetlerine, mutasavvufların müzikli, rakslı toplantılarına katılıyor, dinî, ilmî ve siyasi nasihat ve telkinlerini dinliyor, kendilerine bol bol iltifatta bulunuyor ve hayır dualarını almaya çalışıyordu. Mevlânâ Celâleddin Rûmi, Sadrüddin Konevi, Fahrü'd-dîn Irakî ve bu gibi tasavvuf ve ilim erbabı seçkin kişiler, onun zamanında Selçuklu payitahtında ve diğer şehirlerde büyük bir ilgi ve saygı görerek faaliyette bulunuyorlardı. Bağımsızlıktan yoksun olarak yaşayan bir ülkede ümitsizliğin yarattığı bu mistik hava hem putperest Moğollar'a bağımlı olmaktan duyulan teessürü hafifleten, hem de onlara karşı tepki gösterme inisiyatifini zayılatan bir afyon tesiri yapıyordu" (Kaymaz 1970: 130).

13. yüzyılın dini inanç mozayiği bakımından sergilediği tablo tarikatların çeşitliliğinde de kendini göstermiştir. 13. yüzyıl Anadolusunda Kübrevilik, Sühreverdilik ve Mevlevilik gibi Sünni eğilimli olanlar daha çok büyük kültür merkezlerinde tutunup elit tabaka arasında geniş taraftarlar toplarken, Yesevilik, Kalenderilik, Haydarilik ve Vefaîlik gibi gayr-i Sünni olanlar ise en fazla medreselerin henüz nüfuz edemediği göçebe ve yarı göçebe muhitlerle yeni feth edilen topraklarda yer bulmuşlardır. Selçuklu hükümet mensupları, kendileri çoğunlukla Sünni tarikatlara mensup olmakla beraber, henüz Türkleşme ve İslâmlaşma süreci içinde bulunan Anadolu'da her iki grubuda elden geldiğince destekliyor, birini ötekine tercih etmiyorlardı (Ocak 1981: 75). Bu dönemde Mevlânâ, düşüncelerindeki şiddet aleyhtarı hümanist tutum yanında Sünni menşeli olması ve İslâmî ilimler sahasındaki güçlü formasyonuyla, hatta bir din alimi, konumunda bulunması nedeniyle muhakkak ki çok etkili olmuştur.

Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulduğuna inanılan Bektaşîlik ise Melamilikten doğmuş ve Şamanilik, Hurufilik, Batınılık etkilerini İslâm tasavvufunun geniş potası içinde eritip yepyeni bir hüviyetle ortaya koymuştur (Fığlalı 1994: 6).

Konya söz konusu olduğunda, başlangıçta saray çevresinden, daha sonra bu çevre ile birlikte Moğollardan destek ve himaye gören Mevleviliğin en etkin tarikat olması doğaldır. Genel olarak Mevleviliğin aristokrat kesimde kabul gördüğü yönünde bir görüş hakimse de, Eflâki'den edindiğimiz bazı izlenimler bu konunun en azından Konya'daki kentli halk için tartışılabilir olduğunu göstermektedir.[1].

> "Her taraftan gelen âşıkların âşk ve şevki âlemi kapladı... Aşağı ve yüksek tabakadan insanlar kuvvetliler, zayıflar, fakirler, fakihler, bilginler, cahiller, müslümanlar ve kafirler, paişahlar, mezhepçiler, tarikatçılar hep Mevlânâ'nın etrafında toplandılar. Herkes âşıklara yaraşır Şiirler okumağa başladı, vecde ve manevi neş'eye kapıldılar. Gece ve gündüz sema ve vecdle meşgul oldular." (Eflâki 1986I: 94) diyen Eflâki, aynı zamanda Mevleviliğin Konya'daki yaygınlığını ve yarattığı ortamı dile getirmektedir.[2]

Bektaşilerin Konya'da bir zaviyesi vardı. Sadreddin Konevi'nin daveti üzerine Hacı Bektaş-ı Veli tarafından Konya'ya gönderilen Pir Ebi Hacı Bektaşi Veli'nin görüşlerini yaymak ve mürid edinmekle görevlendirilmişti (Vilayetname, Aytekin; 283).

Alâeddin Keykubad'ın tahta geçmesi üzerine Halîfe Nâsır Lidinillah'ın İslam dünyasının dini reisi sıfatıyla Sultana gönderdiği Şeyh Şahabeddin Ömer bin Sührevi Konya'da kaldığı sürece Sultan ve Konya halkından büyük ilgi görmüş, kendisi de pek çoğuna hırka giydirerek tarikatını yaymıştır (Turan

---

[1] Bir toplantıda mahfil emiri Kemaleddin, Pervane'nin yanına oturmuş: "Mevlânâ'nın müritleri acayip insanlardır. Çoğu aşağı tabakadan ve zanaat sahibi kimselerdir.... Her nerede bir terzi, bir bezzaz, bir bakkal varsa onu dost olarak kabul ediyor" demiştir (Eflâkî 1986a: 257).

[2] Baha Veled'in de Şeyh Sühreverdi'ye çok ilgi gösterdiği rivayet edilmektedir. "Baha Veled hazretleri şeyhe son derece izaz ve ikramda bulundu. Çünkü Sühreverdi de Baha Veled'e hadsiz hesapsız hizmetlerde bulunmuştu. Baha Veled: 'Sühreverdiler hem Ebubekir'e mensuplar, hem de bizim yakın arkabamızdandırlar.' buyurdular" (Eflâki 1986I: 45).

1971: 330). Dönemin Ünlü vezirlerinden Celâleddin Karatay da bu tarikatın üyesi olmuştur (Uğur-Koman 1940: 16).

Sadreddin Konevi de oldukça zengin bir çevreye sahip olup müridleri bu dönemde Derviş ve Sofiler olarak adlandırılan kesimdir (Baykara 1985: 144, not. 71).

Selçuklular zamanında Anadolu'daki en güçlü, en yaygın fikir hareketlerinden biri olarak tanıtılan Evhadiyye tarikatının kurucusu Evhadeddin-i Kirmani Konya'da tarikatını yaymaya çalışan mutasavvıflardan biridir (Bayram 1993: 89). Özellikle I. Alâeddin Keykubad zamanında iktidarın destek ve himayesini kazandığı belirtilen tarikat, Abbasi halifesi En-Nâsır Li-Dinillah'ın organize ettiği ve yönettiği "Fütüvvet Teşkilatı"na bağlı olarak kurulmuştur. Şeyh Evhadüddin-i Kirmani bu örgütün temsilcisi ve Abbasi halifeliği tarafından Anadolu'ya Şeyh u'ş-Şuyuhi'r-Rum (Anadolu'daki şeyhlerin şeyhi) olarak gönderilmiştir (Bayram 1993: IX).

İran'da ortaya çıkarak 13. yüzyıl başlarında Niksarlı Ebubekir Cevlaki tarafından Anadolu'ya yayılan Kalenderilik de Konya'da taraftar bulmuştur (Cahen 1994: 255). Kaba ve kalın hatlarıyla yaşadığı toplumun nizamına karşı çıkarak dünyayı kaale almaya değer görmeyen ve bu düşünce tarzını, günlük hayat ve davranışlarıyla da açığa vuran Kalenderilik tek bir tarikat şeklinde olmayıp farklı tezahürleri sergileyen gruplardan meydana gelmiştir (Ocak 1992: 2) Kalenderilerle ilgili olarak Eflâkî'de geçen iki isim, Niksarlı Ebû Bekre-i; Cevlâkî ve Ömer-i Girihî'dir (Eflâki 1986b: 17). Kalenderiler ile Mevlevîlerin ilişkilerini belirlemek açısından Mevlânâ'nın ölümü sırasında meydana gelen bir olayı aktarmak enteresandır.

Mevlânâ'nın ölüm gününde cenazenin önünden çekilen yedi öküzden biri kurban edilmesi için Kalenderler Tekkesine gönderilmişti. Şeyh derhal bunun kurban edilerek miskin ve fakirlere dağıtılmasını emretmişti ki, Ömer-i

Girihi'nin "bu öküzün bir budu da bize isabet etmeyecek mi" diyerek müdahele etmesinden sonra Zeyn Ebubekir "hala köylülükten kurtulamamaışsın, çünkü sen köylü çocuğusun. Onun uğrunda canımızı kurban etmemiz ve katırımızı satıp ziyafet vermemiz gerekir" demesi üzerine Şeyh Ömer'in katırını satarak bununla güzel bir ziyafet vermesi ve Kalenderiler'in "hep bir ağızdan gülbanklar okuyup haya huy ederek cenaze törenine katılmalar (Eflâki 1986b: 17) dönemin iki farklı tarikatının birbirlerine karşı iyi niyetini ve birbirlerini kabullenişlerini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca, Şeyh Ebubekir'in Ömer-î Girihi'ye köylü olduğunu hatırlatması, tarikatların niteliklerini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Mevlânâ'nın o dönemde Konya'da mevcut olan tarikatların bazı hallerine reaksiyon gösterdiği de Eflâkî'den öğrenilmektedir. Bu dönemde Konya'da taraftar bulan tarikatlardan biri olan Rufailik, Seyid Ahmed-i Rüfaiül-Hüseyni tarafından kurulmuştur. Yanan ateşe giren, kızgın demiri ağızlarına sokan, şeker yapan, mumu laden haline getiren, kamçıdan kan akıtan Rufailerden bir grup Seyid Ahmed Rufai'nin oğlu Taceddin ile birlikte Konya'ya gelmişlerdi (Eflâki 1986b: 131-132). Emirler, şehrin ileri gelenleri, halk ve fütüvvet erbabı tarafından karşılanan grup Karatay Medresesinde misafir edilmişti. Rufailerin kerametlerini seyretmek için Konyalı hatunların ısrarlarına dayanamayarak onlarla birlikte Karatay Medresesine izinsiz giden Kira Hatun'a Mevlânâ çok kızmış ve Rufailerin bu hareketlerini hoş görmediğini belirtmişti (Gölpınarlı 1953: 80). Çünkü Mevlânâ keramet gösterilerine itibar etmiyor (Eflâkî 1986a: XLI, Tahsin Yazıcı Açıklaması), tasavvufun ruhî terbiye cephesine önem veriyordu .

Şeyh Kutbu'ddin Haydar-î tarafından kurulan ve Kalenderiler cereyanı içinde doğan belki de ikinci büyük Kalenderi tarikatı sayılabilecek Haydarilik de (Ocak 1992: 40) Konya'da bir süre taraftar bulmuştur (Ocak 1978: 260).

Şehirde yukarıda sözünü ettiğimiz tarikatların yanısıra çok amaçlı bir kurum olarak gelişen, bazen de meslekî bir tarikat olarak değerlendirilen (Küçük 1971: 3) Ahiliğin de önemli bir yeri vardı.

Anadolu'da Ahiliğin kurucusu olan ve sanatkâr kişiliği yanısıra felsefî bir kişiliğe de sahip bulunan Ahi Evren Şeyh Nasuriddin Mahmud'un Anadolu'ya geldiği dönemlerde (602 /1205) Anadolu'da felsefî-ilmî zihniyetin destek ve himaye göreceği bir iktidar ve bu iktidarın yarattığı elverişli bir ortam vardı. Zaten bu dönemde fütuvvet erbabına büyük önem verildiği bu grubun şehrin ileri gelenleri ile birlikte anılmalarından da anlaşılmaktadır (İbni Bibi 1941: 235). Fütuvvet erbabının Alâeddin Keykubad döneminde sarayda yapılan toplantılara katıldıkları Eflaki'nin verdiği bilgilerle açıklık kazanmaktadır (Eflaki 1986a: 27). Selçuklu saltanatının hazırladığı bu ortam Ahî Evren'in olgunlaşmasında ayrıca bir etken olmuştur (Bayram 1991: 140). Ahi Evren'in Sahip olduğu tasavvufî düşüncelerin özellikle Türkmen çevreler üzerinde yarattığı önemli etki, bu örgütün tasavvufî bir tarikat olarak da belirli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Tasavvufî düşünceleri Mevlânâ ve çevresindekilere ters düşen Ahi Evren ile etrafındaki Türkmenlerin bu konudaki ihtilafı siyasi hayata da yansımış, bu durum Alâeddin Keykubad tarafından desteklenen Türkmenlerin, özellikle onun döneminden sonra ezilmelerine, ellerindeki tarikat ve tekkelerin Mevlânâ'nın çevresindekilere geçmesine neden olmuştur. Nitekim Vezir Ziyaeddin'in Tekkesi Mevlânâ'nın dostu Çelebi Hüsemeddin'e verilmiştir (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 188-189, CXXVI). 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra Konya'da önemli bir güç olarak ortaya çıkan Ahiler, sultanlarla ilişki halinde olmuş. herhangi bir anlaşmazlıkta Ahilerden yardım istenmiştir (Bkz. Anonim 1952: 33). Ahiler şehri idarenin zayıf olduğu zamanlarda korumuşlardır. Karamanoğulları ile yapılan mücadelede şehri savunmuşlar, Emir-ül Egadiş İğdişbaşı Fahreddin, Ahi ileri gelenleri ile işbirliği yaparak kapıları kapatmış bir tarafı Ahi Ahmed Şah

korurken diğer taraf Ahi Hamid tarafından korunmuştur (Anonim 1952: 39). Ayrıca III Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Ahi Ahmed Şah şehrin korunması konusunda çıkan bir anlaşmazlıkta kadı ile birlikte araya girerek kavgnın yatışmasına sağlamışdır (Anonim 1952: 45). Hatta halka eziyet eden Sahip Fahreddin Kazviniye karşı Ahi Ahmed Şah şehir kethüdası ve civarlarıyla birlikte konuşmaya gitmiş, Fahrettin kazvini bundan rahatsız olarak Ahi Ahmed Şah'ı kalabalığı başına üşüştürmekle suçlamıştır (Anonim 1952: 52). Özellikle bu dönemlerde ahilerin gücünün artması nedeni ile sultanlar ahilere büyük yakınlık göstermiş, onların gönüllerini hoş tutmaya çalışmışlardır (Anonim 1952: 51). Eflâki'nin verdiği bilgiye göre bu dönemde Konya Darü'l-Mülkü'nün fütüvvetdarlarının başı Ahi Ahmed Şah binlerce asker ve rindler topluluğunu elinin altında bulunduruyordu (Eflâkî 1986b: 31-33). Mevlânâ'nın ölümünden sonra Konya'yı yağma etmek üzere gelen Keygatu Han'ın gördüğü rüyayı tabir ettirmek nedeniyle şehre girebilmesi için, şehrin ileri gelenleri Ahi Ahmed Şah'dan izin vermesini istiyorlardı (Eflâki 1986b: 32).

Türkmenler ile Mevleviler arasındaki bu çekişmeye karşın Eflâkî'de sık sık rastladığımız Mevlânâ'ya mürit olan papaz ve rahipler Eflâkî'nin deyimiyle "Rumlu kafirler ve Ermeniler" ilginç bir tablo sergilemektedir. Mevlânâ ve Mevleviler Hıristiyanlara karşı sevecenlik ve hoşgörü göstermişler, felsefî bir temele oturtabildikleri ve ilkelerinin uzlaşabildiği tüm dinlere saygı duymuşlardır (Hasluck 1929: 371).

Bu dönemde Anadolu'da mevcut yerli halk ile yaşanan müşterek hayat ve kültürün sonucunda, müslüman Türkler ile Hıristiyan unsurlar arasında bazılarının kökleri Hıristiyanlıktan evvelki mahalli kültlere kadar uzanan- bir takım ortak ziyaretgâhlar da oluşmuştur (Turan: 1969b; 182-183; Gordlevski 1988: 331; Köprülü 1991: 58; Cahen 1994; 208). Örnek olarak Konya'nın 5 mil kadar kuzeybatısında Konya ile Sille arasında yer alan ve Müslümanlarca da kutsal sayılan Aziz Khariton Manastırı'nda (Akmanastır, Eflâtun Manastırı,

Paulos'un Mağarası, Deyr-i Eflâtun Manastırı), kayalara oyulmuş kiliseler ile aynı şekilde inşâ edilmiş küçük bir cami bulunmaktadır (Hasluck 1929: 373). Manastır hizmetindeki Hıristiyanlar bu caminin varlığını bir efsaneyle açıklarlar. Buna göre, Celâleddin'in oğlu avlanırken manastırın üzerinde bulunduğu uçurumdan aşağı düşer. Esrarengiz yaşlı bir adam tarafından zarar görmeden kurtarılır. Bu esrarengiz yaşlı adam daha sonra Kilise'deki ikonadan dolayı Khariton ile özdeşleştirilmiştir. Bu mucize yılda bir kez Celâleddin'in halefleri tarafından gönderilen zeytinyağı ile kutlanmaktadır. Mevlevî sınıfının başı her yıl bir gecesini camide dua ederek geçirmektedir (Hasluck 1929: 373-374). Hıristiyan geleneği H. Khariton'un bu kerametiyle Celâleddin'in en azından yarı yarıya Hıristayanlığı kabul ettiğini iddia ederken, Mevlevî geleneği, Platon Manastırı baş rahibinin Celâleddin'in kerametiyle onun felsefesine inanmış olduğunu ileri sürer (Hasluck 1929: 374). Gerçekten Eflâkî bu konuda iki değişik keramet hikâye etmektedir (Eflâkî 1986 b: 321-322; 609-610). Yine aynı yazarın kaydettiğine göre, Mevlânâ'nın ölümünden sonra oğlu Sultan Veled ve daha sonra da torunu Arif Çelebi, Manastırı ziyaret etmeye ve Hıristiyan rahiplerle görüşmeye devam etmişlerdir (Eflâkî 1986b: 205-206). Kutsal yerlerin ve kişilerin eşleştirilmesi böyle menkıbelere[1] dayansa bile, bu durum, Selçuklu dönemi ortamındaki Müslüman-Hıristiyan etkileşimini gözler önüne sermesi bakımından oldukça enteresandır. Nitekim Eflâkî'de, Mevlânâ'nın kerametleri nedeniyle Müslüman olan pek çok rahip ve din adamı ile Hıristiyan, Yahudi, Rum ve Ermeniden söz edilir. Bunlar arasında Konyalı rahip ve papazlardan bir grup (Eflâkî 1986a: 148-149); Hamza isimli neyzenin ölümünden sonra Mevlânâ'nın neyzenin evine gelerek: "Aziz dost Hamza kalk" demesiyle, Hamza'nın: "Buyur" diyerek kalkması, ney çalmaya başlaması ve üç gün üç gece

---

[1] Aksaray yakınındaki Obruk mevkiinde bulunan heykellere ve mumyalı cesetlere 12. yüzyıldan itibaren Müslüman ve Hıristiyanlar tarafından farklı gerekçelerle sahip çıkılmış, böylece her iki din mensupları, için ortak bir ziyaret yeri oluşturulmuştur. Burada müslümanlar için bir cami bulunurken hıristiyanlar için de bir kilise mevcuttur (Turan 1969b: 182).

semâ yaptıktan sonra Mevlânâ'nın evden ayrılmasıyla yeniden ölmesi sonucu Müslüman olan yüze yakın kafir (Eflâki 1986a: 252); "Konstantiniye ülkesi"nden Mevlânâ'yı görmek üzere Konya'ya gelen ve arkadaşlarıyla birlikte mürit olan rahip (Eflâkî 1986, I: 3398-399) ve nihayet "Tanrı'nın bu zayıf ümmeti hakkında Kur'an'da varid olan şer'î tekliflerin hikmetini, emir ve nehiylerin sırrını anlamak ve hükümlerden maksadın ne olduğunu bilmek" için Mevlânâ'yı ziyarete gelen ve Mevlânâ'dan aldıkları cevaplar üzerine Müslüman olan Yahudi hahamlar ile Hıristiyan Papazlar (Eflâkî 1986b: 30-31) da vardır. Eflâkî'nin ifadesince, Mevlânâ'nın zuhurundan ölümüne kadar onsekiz bin kâfir iman getirerek müslüman ve mürit olmuştur" (Eflâki 1986b; 31).

Selçuklular döneminde gayri müslimlere karşı esnek ve yumuşak tavırlarıyla onlara İslâm'ı sevdiren, çeşitli din ve mezhepler arasındaki ayrılıkları dostluğa çeviren Mevlânâ'nın bu konudaki etkinliğine karşın, yine de Eflâkî tarafından verilen mübalâğalı rakamlar, şeyhini herşeyin üstünde tutan bir tarikat mensubunun, (Eflâkî'nin), övünme tezahürü olabileceğinden ihtiyatla karşılanmaldır. Nitekim Osmanlı kaynaklarında da aynı hikâyelerin başka şeyh ve dervişlere izafe edildiği görülmektedir (Akdağ 1974: 11; Eflâkî 1986a: XL-XLI).

Gürcü Hatun'un Alameddin Keyser'e latife yollu: "Sen Mevlânâ'dan ne keramet gördün de ona böyle kapılıp müridi oldun ve onu bu kadar çok seviyorsun?" diye sorması üzerine, onun da: "..... Her peygamberi bir millet sevdiği ve her şeyhi bir kavim kendilerine uyulan bir âdem yaptığı halde Mevlânâ'yı bütün din ve devlet sahipleri sever, onun sırlarını anlamakla şereflenir, onunla övünürler. Bundan daha büyük keramet olur mu?" şeklinde verdiği cevap (Eflâkî 1986a: 573), Mevlânâ'nın kendi devrindeki konumunu pek güzel ortaya koymaktadır. Bir diğer çarpıcı örnek de, Mevlânâ'nın vefatında, her biri elinde kendi mukaddes kitabını taşıyan, Zeburdan, Tevrat'tan, İncil'den, Kur'an'dan âyetler okuyan bütün milletlerden (Hıristiyanlardan, Yahudilerden, Araplardan, Türklerden .....) müteşekkil cenaze alayıdır (Eflâkî 1986b: 13-14).

Bu örneklerden de görüldüğü ve Hasluck'ın da dikkati çektiği üzere gerçekten diğer din mensuplarına karşı sevecenlik ve hoşgörü gösteren Mevlânâ ve Mevlevîler, felsefî bir temel üzerine oturtabildikleri ve ilkelerinin uzlaşabildiği tüm dinlere saygı duymuşlardır (Hasluck 1929: 371).

Selçuklu dönemi Konyası'nda ifade etmeye çalıştığımız dini hayatın önemi ve yaşama sinmişliği, bu dönemde inşa edilen yapıların zenginliği ile de kendini göstermektedir. Dini hayat ve kurumların yansımaları olarak ortaya çıkan, cami, mescit ve namazgahlar şehrin fizikî yapısını da belirleyen önemli unsurlardır.

Esas anlamda ibadet görevinin yerine getirildiği yapılar olan cami ve mescitler hizmet ettikleri şehrin bütünü veya parçasına bağlı olarak boyut ve cemaat farkı gösterirler. İslâm toplumu için dinsel gereklerin karşılandığı kutsal bir yapı olmalarının yanısıra, toplanılan, günlük haberlerin konuşulduğu tartışıldığı bir buluşma yeri de olan camiler genellikle şehrin en önemli merkezlerinde, bütün şehirliyi ve hatta pazara gelen köylüyü de kapsayan cemaatleri ile büyük dinsel yapılardır (Ergenç 1995: 151; Michan 1992: 30).

Mescitler ise daha çok mahalle cemaatinin veya bir çarşıdaki esnafın devam ettiği ibadet yerleridir (Ergenç 1995: 151). Mescitlerin sınırlı kullanımına karşılık içinde minberi olan, hutbe okunabilen, cuma ve bayram namazı kılınabilen camiler belirli bir merkezde şehir ölçeğinde hizmet vermektedirler. Nitekim Mevlânâ da "mescitleri yapmanın sırrı mahalle halkının orada toplanması, Tanrı'nın rahmeti ve (elde edilecek faydanın) artmasıdır... camii şehir halkının toplanması için yapılmaktadır" diyerek cami ve mescitler arasındaki kullanım farkını ortaya koymaktadır (Sipehsalar 1977: 100). Ancak bu farkın yapıların adlandırılmalarına tam olarak yansımadığı görülmektedir. Örneğin Alâeddin Camii'nin batı bölümü kitabelerde mescit (Kit. no: 2e), Cami el-mübarek (Kit no: 2f) ve Beytullah (Kit. no: 2g), Sahip Ata Camii 656/1258 tarihli inşa kitabesinde (Kit. no: 22) ve Abdülmümin Mescidi 674/1275 tarihli

onarım kitabesinde (Kit. no: 29) Mescidü'l-mübarek olarak anılmışlardır[1]. Aynı şekilde cuma namazı kılınan iki camiden biri Ebul Fazl Mescidi (Kat. no: 101) bir diğeri ise Meram Mescidi adı ile dönem kaynaklarına geçmişlerdir (Kat. no: 124). Kadı İzzeddin Camii'nin (Kat. no: 172) Eflâkî'de hem cami (Eflâkî 1986a: 109) hem de Cuma Mescidi olarak anılması (Eflâkî 1986a: 111), aynı yapının vakfiyesinde cami olarak adlandırılması (Önal 1937: 447) yapıların isimlendirilmesinde belirgin ayrımların olmadığını göstermektedir.

Konya'da Selçuklu döneminde inşa edildiklerini kaynaklar ve yapılar aracılığı ile belirleyebildiğimiz dokuz cami vardır. Bu camilerden dördü bugün mevcut iken, beşi ortadan kalkmıştır. Sözü edilen yapılardan İplikçi ve Alâeddin Camileri günümüze inşa dönemleri veya sonrasında yapılan onarımlar ve genişletmelerle ulaşırken, Sahip Ata ve Sadreddin Konevî Camileri geç devirlerde önemli ölçüde değişiklik geçirmiştir. Şerafeddin Cami Osmanlılar döneminde yeniden inşa ettirilmiş, Kadı İzzeddin Cami'nin yerine başka bir yapı (Karpuzoğlu Camii) yaptırılmıştır. Devlet Hatun Vakfiyesi'nde kaydedilen ismi atlanmış bir cami (Kat. no: 88) ve Meram ile Ebul Fazl Mescitleri ise günümüze ulaşmamıştır.

Selçukluların Anadolu'da fetihlere başlamaları ile birlikte görülen yaygın bir uygulama şehirde cami inşa edilene kadar mevcut kiliselerden birinin camiye çevrilmesidir (Baykara 1990: 122).

Bu temayüle uygun olarak şehrin feth edildiği yıllarda Alâeddin Camii'nin güneyinde bulunan Amphlokios kilisesinin camiye çevrildiği kabul edilmektedir (Baykara 1985: 94). Ancak, muhtemelen II. Kılıç Arslan döneminde Konya'yı ziyaret etmiş olan Arap müellif El-Herevî'nin[2] (Ölm. 611/1214-15) *Kitab az-*

---

[1] M. Cezar (1985: 43)'ın belirlemesine göre "Selçuklular döneminde ibadet yapıları cuma namazı kılınsın, kılınmasın genellikle mescit diye anılıyordu".

[2] Sourdel-Thomine 1957: XVII'de Herevî'nin seyahatine 1192 yılına kadar devam ettiğini belirtir.

ziyarat adlı eserinde "Burada cami tarafında bulunan kilisede filozof Eflatun'un[1] kabri vardır" (Sourdel-Thomine 1957: 59) şeklindeki ifadesinde, kilisenin mescide çevrilmiş olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur[2]. Üstelik mescid olarak kullanılan bir yapıdan - özellikle müslüman bir müellifin - kilise olarak söz etmesi pek mümkün görünmemektedir. Yapının içinde mezarı bulunduğu belirtilen Konya metropoliti Amfilohios'un adının nasıl Eflatun'a dönüştüğü konusunda farklı görüşler vardır (Hasluck 1926: 363-369, 373). Fakat önemli olan Amphilokios adının Eflatun'a çevrilmesiyle Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında oluşturulan bu kültün paylaşılmasıdır ki, kanımızca bu yapıya başlangıcında kutsallığından dolayı dokunulmamış ve kilise olarak bırakılmıştır. Bu durumda bugün belirleyemediğimiz bir kilisenin camiye çevrilmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak bu konuda kesin bir şey söylemek bugünkü verilerle imkansız görünmektedir. Konya'da Selçukluların inşa ettirdiği en erken tarihli cami, Alâeddin Camii'nin ilk bölümü olan ve inşasına I. Murad döneminde başlanıp -minber kitabesinde her iki sultanın da adının geçmesi nedeniyle- muhtemelen II. Kılıç Arslan tarafından tamamlattırılan ve 598/1202 yılında düzenlenen Altunaba Vakfiyesi'nde Konya kasrının içindeki Eski Camii (Kat. no: 31) olarak anılan yapı olmalıdır (A.V., Turan 1947: 226). Ancak araştırmacılarca 550/1155'den -minber kitabesine göre - 617/1221 yılına kadar 4 Sultan zamanında değişik inşa dönemleri geçiren caminin hangi bölümünün ilk yapı olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler içerisinde bazen doğu bölüm (Arseven 1955: 98; Kuban 1965: 114; Kuran 1978 45-46; Karamağaralı 1982: 121), bazan batı

---

[1] Türk devrinde ortaya çıkan ve yayılan bir inanışa göre Konya ve civarında yeraltı sularını istediği gibi idare eden, gölleri kurutan veya yeraltı sularını göl haline getirebilen yarı mühendis, yarı sihirbaz bir Eflatun'un varlığına inanılır (Eyice 1970-71: 277) Eflatun (Plato) Iconium'da yaşamış ve etrafdaki ovaya su getirmiştir (Sarre 1943: 812). Katip Çelebi'ye göre ise Konya ovası bir deniz iken, Eflatun tarafından kurutulmuştur (Katip Çelebi 1145: 616).

[2] 1465/66 yıllarında Anadolu'dan geçen tüccar Vasilji'de Konya'da bir Hıristiyan kilisesi olduğundan, yapının Türklere göre Platon'a, Hıristiyanlara göre ise Amphilotheos'a ithaf edildiğinden söz eder. Bkz. Eyice 1970-71: 274-275.

bölüm (Konyalı 1964: 309, Yetkin 1965: 99; Meinecke 1965: 213) ilk yapı olarak kabul edilmiş, bazen de doğu ve batıdaki hacimlerden hangisinin daha önce kubbeli bölüme eklendiği tartışılmıştır. Fakat inşa dönemleri konusunda aynı görüşü paylaşan araştırmacıların bile birbirinden çok farklı restitüsyon önerileri dikkati çekmektedir.

İlk yapı I. Mesud tarafından inşa ettirilen doğudaki çok destekli bölüm olmalıdır (Karamağaralı 1982: 122). Caminin bir parçasını oluşturan ikinci kısmın yani mihrap önü kubbeli caminin yapımına ise ilk yapıdan yaklaşık 64 yıl sonra başlanmıştır. I. İzzeddin Keykavus'un inşasını emrettiği yapı I. Alâeddin Keykubad tarafından tamamlattırılmıştır (Kit. no.: 2f). Bu safhada ikinci yapı Cami-i Atik (Eski Cami) olarak anılan (Bkz. VI. 2.1.1.) eklenmiş olmalıdır.[1] Kazı sonuçları ve kaynak bilgilerine dayanarak yaptığımız restitüsyon denemesi İç Kale'nin Selçuklu sultanlarının ikametgah yeri, şehrin yönetim merkezi ve askeri garnizonu olduğunu ortaya koymuştur (Bkz. VI.2.1.1.).

I. Mesud tarafından burada yaptırılan caminin saray çevresine hizmet veren camii olduğu belirlenmiştir. Ancak diğer günlerde muhtemelen halka kapalı olan bu caminin cuma günleri halka açık olduğu, şehir halkının burada namaz kılabildiği Eflâkî'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 30, 184-185). Nitekim Kale'nin sınırlı nüfusu gözönüne alındığında maksimum 979 kişinin namaz kılabildiği bir caminin oldukça geniş bir çevreye hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Tüm yapıda namaz kılabilecek insan sayısı ise 1624 kişi olarak belirlenmiştir. Şehirdeki hızlı gelişim daha 12. yüzyılın tahminen üçüncü çeyreğinde oldukça geniş bir yayılma alanının varlığına işaret etmektedir. Nitekim 1190 yılında Konya'ya gelen Haçlılar şehrin büyüklüğünü ifade ederek,

---

[1] Mevlânâ'nın babası Baha Veled öldüğü zaman Kale'nin Cuma Mescidinde kırk gün hatimler indirildi (Eflâkî 1986a: 30); Cuma günleri Mevlânâ bir camide vaaz veriyordu (Eflâkî 1986a: 184).

Almanya'daki Köln şehri ile kıyaslamışlardır (Turan 1971: 223). Bu dönemde şehirdeki çarşı yakılmış ve yağma edilmiştir.

I. Mesud'un camisinden sonra şehirdeki en erken tarihli cami AV.'nde kaydedilmemiş olan ve vakfiyenin tanziminden hemen sonra tamamlanmış olduğunu düşündüğümüz İplikçi Camii'dir (Kat. no: 32), Cami 12. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren yoğun bir yapılaşmaya gidildiğini belirlediğimiz özellikle çarşı ve pazarların yer aldığı ticaret dokusu içinde inşa edilmiş, bu ticari doku 1248'lere kadar gelişimini sürdürmüştür. KOV. burada yeni yapılan iki mescidin yanısıra han (Kat. no: 101, 175) ve dükkanları haber vermektedir (Konyalı 1964: 922). Şehrin gelişimi gözönüne alınarak bakıldığında başlangıçta şehrin çekirdeğini saray ve caminin oluşturduğunu, ancak kısa bir süre içinde şehrin büyük ölçüde gelişim göstermesiyle birlikte merkezin doğuya çarşı ve pazarların yoğun olarak yer aldığı İplikçi Camii civarına kaydığını düşünmek mümkündür. Nitekim daha 1224'lere gelindiğinde ticaret dokusunun şehrin doğu kesiminde Şerafeddin Camii'nden başlayarak İplikçi Camii'ni de içine alacak şekilde At Pazarı'na kadar uzanan geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Zamanla şehrin büyümesi ve nüfusunun artması sonucu cuma namazı kılınabilmesi için bu camiler yetmez olmuş ve cuma namazı kılınabilecek yeni camiler yapılmıştır.

Bu yapıları kronolojik olarak, yine şehrin doğusunda bulunan Şerafeddin Camii takip eder (Kat. no0 68). DHV.'nde adının geçmesi nedeniyle haberdar olduğumuz yapı, ticaret dokusu içindeki yeri ve daha 1224'lerde İplikçi Camii civarında bir başka camiye duyulan ihtiyaca işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir.

Şehrin kuzeyinde bulunan ve Kadı İzzeddin tarafından Mevlânâ için yaptırılan camiinin de cuma namazı kılınan bir yapı olduğu Eflâkî'nin "Kadı İzzeddin Mevlânâ'nın şerefine bir cuma mescidi yaptırarak törenle hizmete açmıştı" (Eflâkî 1986a: 105) şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır. Cami,

medrese ve türbeden oluşan bir yapı topluluğuna dahil olan cami (Kat. no: 172) erken dönemlerden itibaren medreselerin en yoğun olarak inşa edildiği bir kesimde bulunması ile de şehir içinde ilginç bir yer tutmaktadır.

Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre Meram'da bulunan ve "Mescid-i Camii - Meram" (Kat. no: 124) adı ile anılan yapı da, bu dönemde cuma namazı kılınabilen bir camidir. İnşa tarihini kesin olarak belirleyecek herhangi bir veri olmamasına karşılık, adının Mevlânâ ile birlikte anılması nedeniyle (Eflâkî 1986 a: 148, 153) muhtemelen 13. yüzyılın ortaları veya üçüncü çeyreğinde mevcut olan yapı şehrin 8 km. batısında bulunan Meram yöresindedir. Selçukluların gelişiyle birlikte önem kazanmış bir mevki olduğu, Haçlı Seferleri sırasında tabiatının güzelliğinden ve burada tahrip edilen saraylardan söz edilmesinden anlaşılmaktadır (Runciman 1991: 21; Turan 1971: 223). Zaten Alâeddin Keykubad döneminde burada inşa edilen bir mescit ve zaviye ayrıca 1220 yıllarından itibaren şehrin bu yönünde inşa edilen yapılar da, 13. yüzyıl başlarından beri batıya doğru bir yayılımın varlığını ortaya koymaktadır. Meram Mescidi de şehrin bu kesiminin cuma camisi ihtiyacını karşılamış olmalıdır.

13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen ve bir külliyeye dahil olan Sahip Ata (Kit. no : 220, Kat. no: 54) ve Sadreddin Konevi Camileri (Kit no: 28, Kat. no: 50) Dış Kale surlarının dışında. ancak kale kapılarına çok yakın olarak konumlandırılmışlardır. Sahip Ata Külliyesi'nin bulunduğu bölge erken dönemlerden itibaren yapılaşmaya gidilen bir kesimdir ve şehrin ticaret dokusu içinde oldukça önemli bir noktadır. Cami 1867 yılında geçirdiği bir yangın sonucu küçültülerek bugünkü haliyle yenilenen bir cuma camii, "Sahih Kulların Durağı", "Sofu Adamların Meskeni" olarak inşa edilen bir hanikah (Bkz. Kit. no.: 31) ve caminin hemen ardından yapılan hamamı ile ticaret dokusu içinde dinî ve içtimaî yapılarıyla hem bu kesimin ihtiyacını karşılayacak, hem de büyük bir cemaata hizmet verebilecek bir merkez olmuştur.

. Sadreddin Konevi külliyesi ise, daha önce iskan edilmiş olduğuna dair herhangi bir ipucu bulunmayan bir kesimde, şehrin güneybatısında inşa edilmiştir. Zaviyenin diğer yapılardan önce kurulmuş olduğu belirtilir (Akyurt 1938: 68). Külliye ve dolayısıyla mahalle bu zaviye çevresinde teşekkül etmiş olmaktadır. Külliye kaynaklarda geçen bu meşhur zaviyesi ile de muhtemelen büyük bir topluluğu buraya çekmiş olmalıdır.

Şehirde birer merkez olarak ortaya çıkan cuma mescitleri ve camiler dışında mahalle aralarında mahallenin ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen mescitler de mevcuttur.

Selçuklu döneminde inşa edilmiş olduklarını kaynaklardan ve mevcut yapılardan tespit edebildiğimiz elliiki mescitten yirmiikisi (yedisi büyük ölçüde yenilenmiş olarak) varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Bu dönemde İç Kale içinde tespit edilen tek yapı yine aynı vakfiyede ismine rastlanılan Hacı İsa bin Mahmud Mescididir (Kat. no: 78).

Mescitlerin tarihleri ve şehir içindeki dağılımları şehrin fiziki gelişimi hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Bu dönemde inşa edilen en erken tarihli mescitler 598/1202 de düzenlenen Altunaba vakiyesinde isimleri geçen yapılardır.

Vakfiyenin II. Kılıç Arslan döneminde düzenlenmesine dayanılarak bu döneme tarihleyebileceğimiz Hoca Abdülcebbar el-Tebrizi el-Tacir'e ait mescit ile Hoca Yusuf bin Salim el-Konoevi el-Sayığ'ın mescidi (Kat. no: 81,80) şehrin doğusunda çarşı içinde bulunmaktadır. Daha önce de söz edildiği gibi İç Kale dışında belirleyebildiğimiz en erken tarihli yapıların bu kesimde yer alması şehrin gelişiminin doğuya doğru olduğunu ve gelişiminin erken dönemlerden itibaren çarşı-ibadet yeri bileşimi içinde devam ettiğini göstermektedir. Burada dikkat çeken bir nokta da, çarşı içinde inşa edilen yapıların banilerinin de tüccar olmasıdır. Yine aynı vakfiyede bulduğumuz Yusuf bin Süleyman

mescidinin de şehrin doğusunda Eski Çarşı'da olduğu anlaşılmaktadır (Kat. no: 79).

Ayrıca 1224 tarihli DHV.'nde adı geçen Debbağlar Mescidi'nin, (Kat. no: 9) Debbağlar Çarşısı'nın içinde (Kat. no: 77) olması ve daha geç tarihli bir vakfiyede olmakla birlikte "Eski Çarşıda mescitler sırasında" ibaresi daha sonra Osmanlılar döneminde sıkça örneklerine rastlanılan çarşılara ait mescitlerin varlığını da akla getirmektedir.

Şehrin doğudaki en erken tarihli mescitlerinden sonra inşa edilen ilk yapıları İç Kalenin kuzey doğusunda konumlandırılmıştır. Akıncı Sultan (Kat no: 167) ve Mihmandar (Kit. no: 5,2; Kat no: 2) ve Hatuniye mescitleridir. Mihmandar mescidi ile Hatuniye (Kit. no: 15, Kat. no: 35) mescidinin banilerinin baba-oğul, baba-kız olmadan bu ailenin kendilerine ati araziyi mescit yapımı ile değerlendirdiklerini akla getirmektedir. Başlangıçta İç Kalenin güneydoğu bölümünde yoğunlaşan Mescit inşasının daha sonra İç Kalenin kuzeydoğusuna kaydığı tespit edilebilmektedir. En erken tarihli vakfiyelerden belirlediğimiz yapılardan sonra kitabe ve vakfiyelere dayanarak kesin olarak tarihleyebildiğimiz veya bani hayatı yada mimari verilerden hareketle yaklaşık bir tarih verebildiğimiz yapılara bakıldığında erken dönemlerden itibaren sur dışına taştıkları görülmektedir.

I. İzzeddin Keykavus dönemine tarihlenen Kapturga Mescidi (Kat. no: 102) Dış Kale'nin güney doğsunuda Çeşme Kapısının dışında, Hacı Ferruh Mescidi (Kit. no: 9a, Kat. no: 4) ise güneyde yer almıştır. Hacı Ferruh ve Kapturga Mescitlerinin Dış Kale surları dışında yer alması erken tarihlerde mescitlerin Dış Kale surlarını aşdıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Mescitlerin birbirlerine yakın inşa edildikleri ve yoğunluk gösterdikleri bir diğer mevkide İç Kale'nin kuzeydoğusudur. Bu kesimde I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ana artere yakın olarak inşa edilen mescitlere karşılık I. Alâeddin Keykubad dönemine gelindiğinde mesüt inşasının ana arterden Dış Kale surlarına doğru

kaydığı izlenebilmektedir. Zenburi, İç Karaaslan ve Tercüman Mescitleri (Kat. no: 11, 37, 38) bu kesimde yaklaşık aynı tarihlerde inşa edilmişlerdir ve burada birbirine yakın olarak kurulan mahallelere işaret etmektedirler. Buradan sonra mescit inşasının belirli bir bölgede yoğunlaşmadığı, tersine İç Kale'nin güneybatı kesimi dışında İç Kale etrafına yayıldıkları görülmektedir. Bu dönemde de sur dışında mescit inşasına rastlanmış olmakla birlikte özellikle XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra bir artma olduğu izlenebilmektedir. Bunlar arasında batıda Karatay, güneybatıda Anber Reis, güneyde Aksinne, doğuda Şeyh Alaman, Sadr Sultan gibi mescitler (Kat. no: 43,46,25,55,57) şehrin XIII. yüzyılın ikinci yarısın da surların dışında nasıl bir yayılma alanına sahip olduklarını göstermektedir.

Şehirde inşa edilen mescitlerden bir bölümü tek yapı olarak görünürken, sayıca önemli bir kısmının iki veya daha fazla yapıdan oluşan bir topluluğun parçaları oldukları belirlenmektedir.

Cami ve mescitler dışında açık havada cuma ve bayram namazları kılmak için büyük kalabalığın ibadet etmesi amacıyla yapılan namazgâh yerleri vardır (Eyice 1993: 56). Konya'da Selçuklu döneminden günümüze ulaşan iki namazgah mevcuttur. Bunlardan biri kuzeyde Dış Kale surlarının dışında, şehrin meydanının bulunduğu Kalenderhane mahallesinde (Kat. no: 29) diğeri ise İç Kale'nin güneyinde, Dış Kale surlarının içinde kalan Şekerfuruş mescidinin bitişiğinde idi.

Cami, mescit ve namazgâhlardan sonra ele alabileceğimiz bir diğer yapı türü de zaviye, hanikâh, tekke, asitane vb. gibi tarikat yapılarıdır. Sufilerce Anadolu'ya taşınan farklı tasavvuf akımları ve bu topraklar üzerinde teşekkül eden dini-tasavvufi cereyanların yayılmasında önemli rolleri olan bu yapılar, aynı zamanda toplumsal niteliği olan birer sosyal yardım kurumlarıdır.

Başlangıçta Anadolu'nun; iskânı, Türkleşmesi ve müslümanlaşması konusunda önemli görevler üstlenen tarikat yapıları, birer eğitim kurumu

olarak da özellikle din ve kültür birliğinin oluşturulması konusunda etkili olmuşlardır (Küçük 1971: 5; Ocak 1978: 254).

İçinde belli tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı, tarikat toplantıları ve ibadetlerinin yapıldığı, gelip geçen yolcuların bedava misafir edildiği müesseselere farklı zaman ve mekânlarda "zaviye", "ribat", "hangâh" veya "hanikâh", "buka'a", "savma'a", "düveyre", "medrese" gibi değişik isimler verilmiştir. Bu kurumların Selçuklular döneminden başlayarak XV. yüzyıla kadar ribat, zaviye ve hanikâh olarak anıldıkları, XV. yüzyıldan itibaren tekke, dergâh ve asitane terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir. XVI. yüzyıldan başlayarak isimlendirmede mimarî özellikler, teşkilat ve boyutla ilgili bir takım farkların belirginleştiği anlaşılmaktadır (Doğan 1977: 55-57; Ocak 1978: 248-249).

Hanikâh terim olarak herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları, gelip-geçen yolculara bedava yiyecek ve yatacak yer sağlayan, şehir, kasaba ve köy yolları üzerinde kurulmuş tarikat yapılarını ifade eder (Ocak 1978: 248). 15. yüzyıla kadar tüm tarikat yapıları için kullanılan bu terim, bu yüzyıldan sonra bir tarikata özgü yapılar içinde kurucusunun gömülü olabildiği yapılar ile boyutsal bir ölçü belirleme ve ilgili yapının önemini göstermek için kullanılmıştır (Ocak 1978: 24; Doğan 1977: 72-77).

Selçuklu dönemi tarikat yapıları içinde pekçok hanikâh ismine rastlanmaktadır. Bunlar arasında 668/1269-70 yılında Konya'da inşa edilen Sahip Ata Hanikâhı'nın kitabesi ("... bu mübarek hanikâh Tanrı'nın salih kullarına konak ve mütteki suffe eshâbına mesken olmak üzere büyük sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından ..... inşa ettirilmiştir") bu dönemde hanikâhın yapılma amacını ortaya koymaktadır. (Bkz. Kit. no.: 31).

Zaviyeler, dönemin gerektirdiği içtimaî, iktisadî ve dinî şartlara bağlı olarak dinî- tasavvufî fikirlerin yayılması ve yaşaması amacıyla kurulmuşlardır (Ocak 1978: 261-62). Bu yapılar aynı zamanda Anadolu'ya gelen Türk muhacirlerinin yerleşim ve teşkilatlanma merkezi de olmuşlardır (Barkan 1942: 295). Yani zaviyeler, tarikatlara özgü belli bir yapı türünü sınıflandırdığı gibi, tarikatlarla doğrudan ilişkili olmayan kimseler tarafından kurulmuş yapılara da işaret etmektedir (Barkan 1942: 295-294). Zaviyeler, diğer tarikat yapılarından farklı olarak daha çok kırsal alanda, yoğun yerleşim bölgeleri dışında yer almışlardır. Merkezlere yakın yerlerde kurulsalar bile şehir dışında açık arazide konumlandırılmışlardır (Küçük 1971: 6). Özellikle şeyhler ve dervişler zaviye ve hanikâhlarını şehir ve kasabalarda kurarken, "baba", "dede" ve "abdal" lâkablı okumamış şeyh ve dervişler bunun için daha çok köyleri ve göçebe muhitlerini seçmişlerdir (Küçük 1971: 7; Ocak 1978: 255). Zaviyelerin şehir dışında konumlandırılması, içe dönük ekonomisi olan ve kendi gereksinimlerini kendileri karşılayan bir kurum olmalarına bağlanmıştır (Küçük 1971: 6). Ayrıca bu yapılar genellikle kendilerine yurt edinmek için gelen şeyh ve dervişler veya muhacirler tarafından kurulduğundan, yeni açılan veya boş bulunan alanlar seçilmiş, zaviyeler oranın imar ve iskânında önemli rol oynamışlardır (Barkan 1942: 297; Ocak 1978: 262).

Zaviyelerin kuruluşu için gerekli yer bizzat kurucu şeyh tarafından temin edilmiş veya bağış yoluyla sağlanmıştır. Şeyhin açtığı bu ilk yapı çekirdeği oluşturmuş, zaviyenin zaman içindeki gelişmesi sonucu bazen diğer bölgelerde de şubeler açılmış veya zaviye, teşkilatın yeni dervişler ve abdallar yetiştiren örgüt merkezi haline gelmiştir (Ocak 1978: 261-263; Doğan 1977: 261-262). Bu zaviyelere çoğu zaman devlet eliyle tayin edilen şeyhler devletin bu konudaki politikasını da ortaya koymaktadır. O. Turan'ın yayınladığı bir vesika zaviye şeyhliğine tayin ile ilgili olup, vesikada şeyhin ibadete devam etmesi, zaviyenin cemaat ve mukimlerine rehber olması, zikr ve ibadetle meşgul bulunmalarına himmet etmesi, zaviyeye gelen sâlih ve fakir mîsafirlere itina göstermesi, her

namazdan sonra saltanata dua etmesi emrolunmaktadır (Turan 1988: 50). Bir başka vesika da şeyhlere maaş tayini ile ilgilidir. Selçuklular döneminde ilim, sanat ve tarikat mensupları devletin himayesine mazhar olmuş, medrese, zaviye ve diğer dinî-kültürel müesseselere vakıflar yapıldığı gibi bunların bazı mensuplarına da daimi maaşlar (idrârât)[1] tesis edilmiştir. "Zühd ve takvasıyla meşhur, ulema ve meşayikten bir zat uzlet köşesine çekildiği, ibadet, talim ve fetva ile uğraştığı için onun sıkıntıya uğramadan ibadet ve ecdada dua edebilmesi maksadıyla divan-ı işraftan kendisine maaş bağlanacağı" bildirilmektedir (Turan 1988: 58-59, IV). Yine O. Turan tarafından yayınlanan vilayet imamlarının vergi muafiyetine ve halkın ibadete devamına dair bir divan emirnamesi de bunun enteresan bir örneğidir (Turan 1988: 581, LVI).

Zaviyelerin temel amacı İslâm dinini yaymak[2] ve kendi bölgelerinden geçenlere her türlü yardımı sağlamaktır (Doğan 1977: 262-26). Bu nedenle, söz konusu müesseseler kuruluşlarıyla yeni iskan yerlerinin başlangıcı olmuşlar, etraflarında konumlarına göre yeni mahalleler veya köyler meydana gelmiştir. Dinî eğitimin yeterli olmadığı bölgelerde insanlara eğitim hizmeti götüren zaviyelerin çevredeki hıristiyan halkın müslümanlaşmasında da önemli rolleri olmuştur . Zaviyeler siyasî ve içtimaî konularda bir denge unsuru olarak toplumsal düzeni sağlamışlar, toplumsal kargaşa ve ekonomik zorluklar içinde çırpınan halk kitleleri huzur ve sükunu bu zaviyelerde bulmuştur (Ocak 1985: 475).

---

[1] Sultan İzzeddin Şehrin bilginlerini ve şeyhlerini sınadığı bir olayda "Mademki bu bilginler dinimizin ulularıdır ve şu kadar da idrarat ve başka gelirler ellerine geçiyor, o halde bu müşkülü çözmeleri lazımdır" diyordu (Eflâkî 1986, II: 124).

[2] Vilayetnamede Pirebi (Piryôp) sultanın Konya'ya gidişine ilişkin olarak verilen bilgi "Yürü Konya'ya var! Şeyh Sadreddin Hazretleri her ne yer ki senin-çün mahal gösterirlerse anı mekân edinip anda karar eyle. Bizden gördüğün maaviyi göster. Konya'yı sana yurt verdik. Demir yomun oy kendine mürid ve muhib kazan. Mezarın dahi anda olsun dedi" (Aytekin 283). Zaviyelerin kuruluş amacı ile birlikte nasıl kurulduklarını da ortaya koymak bakımından oldukça aydınlatıcıdır.

Tarikat zaviyeleri ile benzer özellikler gösteren bir diğer yapı türü de Ahi zaviyeleridir. Tamamen dinî esaslara dayanan, hatta bir tarikat yapısı gösteren Ahi teşkilatını Ülgener çeşitli yönlerinin yanında kısaca "dağınık hayat şekillerinden toplu ve kapalı meslek, tarikat kadrolarına geçiş" olarak özetler (Ülgener 1981: 57). Sanat erbabı dış çevrenin çeşitli sarsıntıları karşında sımsıkı birleşip meydana getirdikleri cemaat dünyası ile varlıklarını koruyabilmişlerdir (Ülgener 1981: 57). Bu nedenle, Ahi zaviyelerine dar ve gerçek manasıyla birer iktisadi teşekkülden ziyade fertleri arasında sıcak ve samimi bir topluluk ruhunun ortaya çıktığı müesseseler olarak bakmak daha doğru olur (Ülgener 1981: 58). Ahi zaviyelerinin birer ekonomik birlik görünüşü taşımadığını, üyeleri arasında daha çok içten bir dayanışmanın ve kapalı bir topluluk ruhunun bulunduğunu belirten Güllülü de bu görüşü paylaşmaktadır (Güllülü 1992: 102). Nitekim Ahi zaviyelerinin bu özelliği, zaviyelerin kendi kuralları çerçevesinde devam eden yaşantısında da kendini göstermektedir. Konya'da Mesud bin Şerefşah Hanikâhı olarak adlandırılan yapının kitabesinden, burada debbağlıkla uğraşan sanat ehlinin elde ettikleri geliri eşit olarak paylaştıkları anlaşılmaktadır ki (Bkz. Kit. no: 18) İbni Batuta'nın Ahi zaviyeleri konusunda verdiği bilgiler de bunu doğrular (Bkz. Şeker 1993: 72).

Ahi zaviyeleri ile ilgili belgeler, bunların çeşitli üretim dallarında ve ticaret alanında kalite ve fiat kontrolü yapan bir tür borsa olarak arz-talep ilkelerine göre piyasayı denetleyen örgüt yapıları olduklarını ortaya koymaktadır (Doğan 1977: 264). Kazancın kişiselliği ilkesinin benimsenmemesi sebebiyle ekonomik faaliyetleri esas itibariyle ihtiyaçların karşılanması ve sorunların çözümlenmesine yönelik olmuştur (Gülerman-Taştekil 1993: 66). Bu zaviyeler, aynı zamanda çeşitli zanaat dallarında fütüvvet ilkelerine, töre ve geleneklerine uygun olarak yamak-çırak-kalfa-usta hiyerarşisi içinde birer okul olma özelliği de göstermişlerdir. Ahi zaviyeleri birer toplantı yeri ve konuk evleri olmalarıyla da önemli sosyal fonksiyonları üstlenmişlerdir (Doğan 1977: 64; Gülerman-Taştekil 1993: 66).

Tekkeler ise doğrudan bir tarikat adına açılan, o tarikata mensup kişilerin toplandıkları, zikrettikleri, kendi ilkelerinde sürdürülen törenleri ve ayinleri yerine getirdikleri özel bir yapıya denildiği gibi, dinsel özellik gösteren tarikatlarla ilgili tüm kuruluşlar için de kullanılmıştır. Bu özelliği ile tekkenin dinsel olduğu kadar toplumsal işlevleri de vardır (Doğan 1977: 55-71). Ancak, tekkenin asıl varoluş sebebi dinî-tasavvufi eğitim, öğretim ve bunun yaşanma yeri olmasıdır (Ocak 1981: 74). Tekkeler, içinde yapılan toplantılar ve ayinler ile halkın manevi gereksinimine cevap verdiği gibi, bir müzik ve edebiyat okulu olma görevini üstlenmiş, Miskinler Tekkesi toplumda hor görülen insanlara huzur evleri olmuş, Okçular, Güreşçiler, Pehlivanlar tekkesi gibi yapılar da çeşitli spor etkinlikleri gerçekleştirilmiştir (Kunter 1956: 2). Bu durum sporun kurumlaşmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, kısa bir süre konaklamak isteyenler için misafirhane olmuşlardır (Küçük 1971: 5-6).

I. Alâeddin Keykubad'ın davetiyle Konya'ya gelen Baha Veled'in sultan tarafından sarayda ağırlanmak istenmesi üzerine verdiği "imamlara medrese, şeyhlere hanikâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariblere kervansaraylar, münasiptir" (Eflâkî 1986a: 29) cevabıda, Selçuklu dönemi için hanikâh ve zaviyelerin üstlendiği görev konusundan fikir verebilecek niteliktedir.

Yine Mevlânâ'nın Muineddin Pervane'ye Vezir Ziyaeddin'in Tekkesi'nin Hüsameddin Çelebi'ye verilmesi için yazdığı mektupta tekke şöyle tanımlanmaktadır:

"... âlemde yapılan tekke ve hayır yerlerini belki bir gün oradan bir tek hak kulu; riyacı kul değil; bir dost; köşe dostu değil; bir tanrıyla buluşma aşıkı; pare aşıkı değil; bir can taşıyan derviş, ekmek yiyen derviş değil; geçerde oraya uğrar, orada oturur diye yapmışlardır" (Mektuplar, Mevlânâ 1963: 188-189, CXXVI).

Aslında bu dönemde Konya'da inşa edilen tarikat yapıları arasında pek de net bir işlev ayrımının olmadığı dikkati çekmektedir. Bir Ahi zaviyesi olan Mesud bin Şerefşah'a ait zaviye, kitabesinde hanikâh olarak anılmış, Sadreddin Konevî zaviyesi ise bazen zaviye oarak adlandırılırken (Eflâkî 1986a: 288), bazende hanikâh adı ile geçmiştir (Eflâkî 1986a: 203; Sipehsalar 1977: 90, 94). Bu döneme ait zaviye şeyhliğine ilişkin bir vesikada, zaviye ve hanikâh terimlerinin aynı anlamda kullanıldığını "zaviye-i hanekâh" ibaresi göstermektedir (Turan 1988: 50).

Selçuklular döneminde inşa edildiğini kaynaklar ve mevcut yapılar yardımıyla belirlediğimiz on hanikâhtan ikisi, Sahip Ata orijinal özelliklerini koruyarak, Şems-i Tebrizi (Kat. no: 54,41) büyük ölçüde değişiklikler geçirerek günümüze ulaşmışlardır. Konya'da erken dönemlerden itibaren inşa edilmeye başladıklarını tespit edebildiğimiz hanikâhlardan sekizi 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenirken (Lala Ruzbe, Ziyaeddin Vezir, Mesud bin Şerefşah, Tac'ül Vezir, Şems-i Tebrizi, Nasreddin, Hacegi, Naib -Kat. no: 42,37,171,40,41,120,103,151-), diğer ikisi (Mustevfi Cemaleddin ve Sahip Ata; -Kat. no: 54-) yüzyılın ikinci yarısına aittir. Hanikâh yapısının özellikle 1240'lı yıllarda yoğunlaştığı fark edilmektedir (Şems-i Tebrizi, Nasreddin, Hacegi, Naib;). Şehirde belirleyebildiğimiz en erken tarihli hanikâhlar Alâeddin Keykubad dönemine (1220-1237) ait olup, hanikâh yapımının III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine (1266-1284) 678/1278-79 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Dönemin en erken tarihli hanikâhlarından bir "tekke" olarak da anılan Vezir Ziyaeddin Hanikâhı'dır. Şehrin kuzeydoğusunda, İç Karaarslan mahallesinde yer alan yapı mescit, türbe ve medreseden oluşan bir yapı topluluğu içinde, Konyalı'nın verdiği bilgiye göre mescit ile türbe arasında yer almıştır. Dış Kale surları içinde yer alan bu yapı içinde bulunduğu topluluk ile birlikte, yakın çevresinde yine aynı döneme ait Tercûman, Zenburî ve Baba Sultan (Kat. no: 38,11,177) mescitlerinin bulunduğu kesimde inşa edilmiştir. Bu yapılardan üçü bugünkü verilerle tek yapı olarak tespit edilirken (Nasreddin, Hacegi, Naib), diğer

hanikâhların bir yapı topluluğuna dahil oldukları anlaşılmakta, özellikle hanikâh-medrese bileşimi dikkat çekmektedir (Lala Ruzbe, Mesud bin Şerefşah, Tac'ül Vezir, Sahip Ata).

Yine Alâeddin Keykubad döneminde inşa edilen Lala Ruzbe (Ahi Gühertaş) Hanikâhı'nın İç Kale'de, bitişiğinde bulunan bir medrese ile birlikte, konumlandırılmış olması işlev bütünleşmesi açısından anlamlı olmakla beraber, yeri bu kadar erken bir dönem için oldukça yadırgatıcıdır. Tac'ül Vezir ve Mes'ud bin Şerefşah hanikâhları aynı tarihlerde şehrin iki farklı yönünde inşa edilmişlerdir. Tac'ül Vezir Hanikâhı kuzeybatıda Dış Kale surları içinde mescit, türbe ve medreseden oluşan bir topluluk içinde Mesud bin Şerefşah Hanikâhı ise güneyde Dış Kale surlarının oldukça dışında inşa edilmiştir. Kov. dolayısıyla haberdar olduğumuz iki hanikâhtan Haceği/Hoceği Hanikâhı'nın sadece Dış Kale surları dışında olduğu belirlenebilirken, Naib Hanikâhı'nın Dış Kale surları içinde erken dönemlerden itibaren iskân gören ve şehrin oldukça önemli bir kesimi olan Ferhuniye mahallesinde Hızır İlyas Bey Zaviyesi'ne bitişik olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Şems-i Tebrizi'nin ölümünden evvel inşa edilmiş olması gereken yapının, Şems-i Tebrizi ile ilgili bir olay sırasında adı geçmektedir. (Nasreddin/Nusreddin Hanikâhı Ahi Evren'e ait olmalıdır. Ancak hanikâhın konumununun belirlenmesine yardımcı olacak herhangi bir veri mevcut değildir. Şems-i Tebrizi Hanikâhı da Dış Kale surlarının içinde doğuda, mescidi ve türbesi ile bir topluluk oluşturmuştur. Bu hanikâh etrafında oluşan mahalle bugün de aynı isimle anılmaktadır. Müstevfi Cemaleddin Hanikâhı ise şehrin batısında, Dış Kale'nin Ahmedek Kapısı'nın hemen içinde inşa edilmiştir. 13. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen ve Konya'da inşa edilen son hanikâh olan Sahip Ata Hanikâhı ise güneyde, Dış Kale surlarının hemen önünde cami, türbe ve hamamdan meydana gelen bir yapı topluluğunun içinde, şehir ticaretinin yoğun olduğu bir bölgede konumlandırılmıştır.

Hanikâhların şehir içindeki dağılımına bakıldığında belli bir bölgede yoğunlaşma olmadığı, ancak Hızır İlyas Bey Zaviyesi ile Naib Hanikâhı'nın yanyana inşa edildiği, iç Kale'de bulunan Lala Ruzbe Hanikâhı dışındaki diğer hanikâhların Dış Kale surları içinde veya hemen dışında İç Kale'nin dört yönünde inşa edildikleri görülmektedir.

Selçuklu dönemi Konyası'nda yirmibirini tespit edebildiğimiz zaviyelerden Ali Gav Zaviyesi'nin bir bölümü dışında hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Zaviye inşasının I. Alâeddin Keykubad (1220-37) döneminde başladığı ve II. Gıyaseddin Mesud dönemine (1284-1296) 687/1288 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu zaviyelerden yedisi yüzyılın ilk yarısında (Haca Fakih, Pirebi, Tavus Baba, Sadreddin Konevi, Hızır İlyas Bey, Küçük Karatay ve Ali Gav; -Kat. no: 34,170,39,50,176,43,13- geriye kalan ondördü ise yüzyılın ikinci yarısında veya sonlarında inşa edilmiştir (Zeynüddin Sadaka, Gazi Alemşah, Ahi Çoban, Ahi Ahmed Şah, Ahi Kayser, Pir Esat, Şeyh Hasan-ı Rumi, Şeyh Osman-ı Rumi, Ullaş Baba, Sadr Sultan, Seyfeddin Karasungur, Ateşbaz Veli, Şeyh Alaman, Fahrünnisa; Kat. no: 181, 182, 125, 133, 146, 170, 62, 61, 60, 57, 56, 58, 55, 55). Zaviyelerin daha çok türbe-zaviye gibi iki yapıdan oluşan bir topluluğun elemanı oldukları, zamanlar çevrelerindebir mezarlık oluştuğu ve üçü dışında Dış Kale surlarının dışında inşa edildikleri anlaşılmaktadır.

13. yüzyılın ilk yarısına ait üç yapıdan biri Hoca Fakih Zaviyesi olup Dış Kale surlarının oldukça uzağında batıda mescidi, türbesi, zaviyesi, hamamı, ahırı ve bahçesiyle büyük programlı bir yapı topluluğu meydana getirmektedir (Atçeken 1988: 91). Hoca Fakih Zaviyesi etrafında kurulan yapılar ve çevresinde oluşan mahalle ile mahallelinin çeşitli ihtiyaçlarının bir arada karşılanabileceği bir merkez olmuştur. 13. yüzyılın ortalarında buraya mescidi ile birlikte Küçük Karatay Zaviyesi inşa edilmiştir. Tavus Baba Zaviyesi de şehrin 8 km batısında zaviye-türbe bileşimi gösteren bir yapı topluluğudur.

Aynı zamanda asitane olarak da adlandırılan Pirebi Zaviyesi şehrin güneybatısında Dış Kale surları dışında, kendi adını verdiği yörede bir mescit ile birlikte kurulmuştur. Zaviyenin kurulduğu yıllarda iskân görmemiş olan şehrin bu kesiminin, sözü edilen zaviyenin kuruluşundan sonra geliştiği anlaşılmaktadır ki, muhtemelen bu yapı etrafında kurulan mahalle bugün de aynı adı taşımaktadır.

Bu dönemin en önemli zaviyesi olduğu anlaşılan ve zengin vakıflarla güçlendirilen Sadreddin-i Konevî zaviyesi 13. yüzyılın ilk yarısına ait olmalıdır. Alâeddin Keykubad döneminden itibaren şehirde bulunan Sadreddin Konevi'nin, bu tarihlerde kendisi için bir zaviye yaptırmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çevresinde kurulan mescit, türbe gibi yapıların muhtemelen ilki olan bu zaviyede çeşitli dersler verilmiş, sufiler yetiştirilmiş ve kitaplar yazılmıştır.

Şeyh Hasan-ı Rumî ve Şeyh Osman-ı Rumî zaviyeleri Dış Kale'nin hemen içinde birbirlerine yakın olarak inşa edilmiş mescit-zaviye, türbe-zaviye bileşimi gösteren iki yapı topluluğudur. Burada kurulan mahalle adını şeyh Osman-ı Rumî'den almıştır.

Pir Esad ve Sadr Sultan zaviyeleri şehrin doğusunda, Dış Kale surlarının dışında Farhünnisa Zaviyesi ise güneyde inşa edilmiştir. Çevrelerinde yeni bir mahalle oluşmasına neden olan bu yapılardan Fahrünnisa Zaviyesi bir **"Hatun Zaviyesi"** olması bakımından önem taşımaktadır. Bu zaviye dışında Mevlânâ'nın Mektupları'ndan birinde zaviyedar bir başka hanımdan söz edilmiştir ki (Mektuplar, Mevlânâ 1983: VIII, CXXXIX), bir hanımın zaviyedar

olması ve bir zaviyede şeyhlik yapması gerçekten dönemi için çok önemli bir olaydır[1].

Birbirlerine yakın tarihlerde yapılmış iki zaviyeden Ateşbaz Veli Zaviyesi, türbesi ile birlikte şehrin batısında; Zamanla çevresinde bir mezarlık oluşan ve bugün mezarlık içinde yer alan Şeyh Alaman zaviyesi ise doğusunda inşa edilmiştir. Şeyh Alaman Zaviyesi'nin kitabesinde yer alan "yazın burada oturanlar kışında burada kalırlarsa Tanrı onları yarlıgasın" anlamına gelen ayet buranın sadece yazın kullanıldığını, kışın da kullanılması temennisini dile getirmektedir (Kit. no.: 35) Bu zaviyenin çevresinde oluşan mezarlık bugün de aynı isimde anılmaktadır. Şehrin kuzeyinde inşa edilen Şeyh Sadaka Zaviyesi de mezarlık içindedir.

13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hiç biri günümüze ulaşmayan Ahi zaviyelerin de rastlanmaktadır. Esasen ahilerin erken dönemlerden itibaren Konya'da bulundukları Baha Veled'in müridi olan 110 yaşındaki Ahi Natur'un varlığından anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 33). Ahi Teşkilatının kurucusu Ahi Evren de Alâeddin Keykubad zamanında Konya'da bulunmuş, M. Bayram'ın verdiği bilgiye göre Konya'da Hanikâh-ı Ziya ve Hanikâh-ı Lala'da müderrislik yapmıştır (Bayram 1991: 84).

Eflâkî'de Mevlânâ zamanında Konya'da yaşayan ve burada zaviyeleri olan ahilerden söz edilmektedir. Şeyh Nasıreddin Hanikâhı dışında adları anılan Ahi Ahmed Şah, Ahi Kayser, Ahi Çoban, Ahi Mustafa, birer Ahi zaviyesi olup, Mesud bin Şerefşah Hanikâhı'nın debbağlara ait olduğu kitabesinde verilen bilgilerden

---

[1] Selçuklu döneminde Mevlânâ'nın müridi olan pek çok hanımdan söz edilmektedir. Bunlar arasında yukarıda adı geçen Fahrünnisa Hatun (Eflâkî 1986a: 314), Sultan Rükneddin'in karısı Gürcü Hatun ('Eflâkî 1986a: 98). Kirmane Hatun (Eflâkî 1986a: 531), Naib Emineddin Mikail'in Şeyh-i Havatin' ünvanıyla anılan hanımı da vardır. (Eflâkî 1986a: 531). Hatta Eflâkî Konya'nın bütün hanımlarının her cuma akşamı, sultanın naibi Emineddin Mikail'in hanımının huzurunda toplandıklarını ve buraya Hüdavendigarın gelmesi için yalvardıklarını, Mevlânâ'nın da bu toplantılara katıldığını anlatmaktadır (Eflâkî 1986a: 531-532).

anlaşılmaktadır. Üretim hayatı ve dinî teşkilatlanma bu noktada akla gelmektedir. Özellike 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya'da pek çok ahi bulunduğu bilinmektedir. Hatta Mevlânâ'nın yakın çevresindeki kişilerden Selehaddin-i Zerkub-i ile Hüsameddin Çelebi dönemin ahilerindendir. Bu dönemde şehirde adı geçen ahiler arasında Ahi Ahmed (Eflâkî 1986a: 232-253; 266, 303), Ahi Ahmed şah (Eflâkî 1986, b: 13), Ahi Kayser (Eflâkî: 1986b: 170), Ahi Çoban (Eflâkî 1986a: 614) ve Ahi Mustafa (Eflâkî 1986: 224-248) bulunmaktadır. Ahilere ait olan Hanikâh-ı Ziya ve Hanikâh-ı Lala daha sonra ahilerin elinden alınarak Mevlânâ'nın dostu Hüsameddin Çelebi'ye verilmek istenmişti. (Bayram 1991: 116). Eflâkî'den öğrendiğimize göre Ahi Ahmed Şah Konya ahilerinin reisi olup son derece zengin ve güçlü bir kişidir. Eflâkî'nin anlatımıyla Ahi Ahmed Şah Konya Dar'ül mülkünün fütüvvetdarlarının başı ve servet sahibi bir kişidir. Binlerce asker ve rindler topluluğu elinin altında bulunmuştur (Eflâkî 1996b: 31-32). Emrinde daima birkaç bin ahi bulunan Ahmed Şah, Konya'da meydana gelen siyasî kargaşalılıklar sırasında kendisine bağlı ahilerle şehrin düzenininin sağlanmasına önemli katkılarda bulunmuş, çoğu kez Konya'yı bir komutan gibi düşmana karşı savunmuştur. Ahi Ahmed Şah'ın ölümünde şehir mateme boğulmuş, kırk gün hiç kimse dükkanını açmamıştır (Eflâkî 1986b, Yazıcı Önsözü: XXVI-XXVII;Anonim 1952: 65; Gülerman-Taştekil 1993: 23-24). Konya'da ahilerin özellikle 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren siyasî olaylarda oldukça etkili oldukları, yönetimin zaafı anında ön plana çıkdıkları anlaşılmaktadır.

İsimlerinden toplumun farklı kesimlerine hizmet verdikleri anlaşılan tekkelerin yapımına 13. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlanmış olup 13. yüzyılın ikinci yarısında da sürmüştür. Bu dönemden belirleyebildiğimiz dokuz tekke (Kalenderhane, Haydarhane, Pervane, Güreşçiler, Gazzezler, Miskinler, Gühertaş, Cemal Ali Dede) hiçbiri günümüze ulaşamamıştır, günümüzde adları tekke olarak anılan Bulgur Tekkesi (Kat. no: 14) ve Süt Tekkesi'den (Kat. no: 64) ikincisinin bu adı sonradan aldığı anlaşılmaktadır. Bu yapılardan bir kısmı

(Kalenderhane, Haydarhane, Pervane, Güreşçiler, Gazzezler) bugünkü verilerle karşımıza tek yapı olarak çıkarken, daha az olmak üzere bir yapı topluluğunun elemanı olmuşlar (Gühertaş, Cemal Ali Dede ; Kat. no: 36, 44), Bulgur Tekkesi dışında şehre oldukça uzak mesafelerde konumlandırılmışlardır. Bu yapılar hastahane, huzurevi, spor yapılan yerler olarak kullanıldıkları gibi, buralarda üretim yapıldığı da görülmektedir. Cüzzamlılar hastanesi olan Miskinler Tekkesi (Kat. no: 169) içinde bulunan bir siklet aletinin pehlivanlar tarafından idman için kullanılan bir bilek kuvveti deneme taşı olduğu anlaşılan (Koman 1964: 611). Güreçiler Tekkesi (Kat. no: 153) buna örnek teşkil etmektedir. Gazzezle, Tekkesi'nde de ipek üretimiyle uğraşılmıştır (Özönder 1990: 551-557).

Kalenderî ve Haydarî dervişlerine ait olan Kalenderhane ve Haydarhane de surların dışında mezarlık ve türbelerin yoğun olarak yer aldıkları Konya'nın mezarlık ve türbeler semti olan Kalenderhane mahallesinde konumlandırılmışlardır. Şehrin bu kesiminde mezarlık, türbe, tekke, zaviye bileşimiyle bir yandan sanki özel bir alan yaratılırken diğer yandan bu yapıların ilişkileri ortaya çıkmaktadır. .

Sözü edilen tarikat tekkeleri dışında, bazı türbeler ve içinde kimsenin medfun olmadığı ocaklar da tekke olarak adlandırılmış, bunlar sonradan halk arasında kutsal sayılarak çeşitli hastalıklara iyi geldikleri kabul edilmiştir (Erdoğan 1937: 814-823). Pirebi Tettkesi olarak anılan zaviyenin sıtma (Erdoğan 1937: 818), Bulgur Tekkesinin bulgurcuk hastalığına iyi geldiğine inanılmıştır (Edoğan 1937: 820).

Konya'da ayrıca Asitane (Eflâkî 1986b: 249), Dar'üz-zakirin (Eflâkî 1986a: 233); Dar'ül-Uşşak (Eflâkî 1986a: 263-264) ve Dar'üt-Taam adlarıyla anılan sosyal yardım kurumlarının varlığı da kaynaklardan anlaşılmaktadır (Baykara 1985: 96).

VI. 2.8. İKTİSADÎ HAYAT

Şehirlerarası ve ülkelerarası ticaret ağı içinde önemli bir noktada yer alan Konya'nın iktisadî hayatını zirai, sınai ve ticarî faaliyetler açısından incelemek mümkündür. Selçuklular döneminde mevcut ıkta sistemi içinde çok gelişen, yeni açılan veya tamir edilen sulama kanalları ve tesisleri ile önemli ölçüde artan zirai üretim (Saatçı 1991: 228) Konya'da da etkili olmuştur. Çevresi bağlık ve bahçelik olan Konya'da meyvecilik ve bağcılığın önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. İbni Said 12. yüzyılda kaleme aldığı Menazır'ül- Avâlim adlı eserinde

> "çok güzel olan bağları ve bahçeleri pek çoktur ve iki taraflıdır. Birisi çöl tarafındadır, diğeri dağlık mıntıkada ve göle yakındır. Konya'nın üzümü ve diğer meyveleri güzeldir, bilhassa zerdalisi pek sulu ve iridir"

diyerek Konya çevresindeki bağ ve bahçelerden haber vermektedir (Gazzi-Mekkî 1937: 29). Üzüm bağcılığının bu dönemde önemli bir sektör olduğu ve Konya çevresinde üzüm bağlarının yer aldığı vakfiyelerden de anlaşılmaktadır. KOV.'nde dört tahta bağ olan (Konyalı, 1964: 922), SAV.'nde, Konya dışında Baba Mehilas yakınında 1000 adet üzüm teveği olan bir bağdan söz edilmektedir (SAV., Bayram - Karabacak 1981: 39). Selçuklular döneminde bahçelerde yetişen meyveler arasında kayısının önemli bir yer tuttuğu ve yurt dışına ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Ebu'l Feda Konya'da meyvelerin bol olduğunu söyledikten sonra Kamereddin denilen kayısı çeşidinin burada yetiştiğini belirtir (Ebu'l Feda 1883: 136). Aynı bilgileri tekrarlayan İbni Battuta, bunların Mısır ve Şam'a ihraç edildiğinden söz eder (Parmaksızoğlu 1971: 20).

Selçuklular döneminde Konya'nın etrafı sanki onun bir bahçesi gibi ün salmıştı diyen Le Strange (1905: 140) haklı görünmektedir.

Bu dönemde şehrin sebze ve meyve ihtiyacı, özellikle batıda yer alan daha sulak arazilerden temin edilmiştir. Vakfiyelerde sebzelik olarak adlandırılan sebze bahçeleri ile tarlaların varlığından söz edilir. Hoca Fakih'in Konya'daki bağları arasında Sebzekâr bağı, Sebzekâr yeri olarak bağ ve bahçe adları geçmektedir (Uzluk 1958: 13). Bu dönemde Konya'da yaşayan sultanlar, emirler ve beylerle birlikte şehrin alim ve bilginlerinin de çevrede bağları olduğu vakfiye ve tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Fatih döneminde yapılan Konya tahririnde, Sadreddin Konevî Külliyesi için vakfedilen bağlar arasında Gürci Hatun, Sultan bağı, Cemel Ali Dede ve Turumtay'ın bağları bulunmaktadır (Uzluk 1958: 10-11). Filobat'da bir tarla ile Floras'da bir bağ Fahrünnisa Zaviyesi vakıfları arasındadır (Konyalı 1964: 359). Ayrıca şehrin çevresinde bol miktarda bostan bulunduğu anlaşılmaktadır (AV., Turan 1947; 225). Konya çevresinde pamuk ve mısır tarlaları ile incir ve fındık bahçeleri bulunduğunu (Le Strange 1905: 140) kaynaklardan öğreniyoruz. Ayrıca Konya ve çevresinin mahsulleri arasında geç dönem kaynaklarından öğrendiğimiz bitkisel ve hayvansal ürünlerin Selçuklular döneminde de zirai üretim için önem taşıdığını söyleyebiliriz ki bunlar; "pembe" olarak anılan pamuk (Katip Çelebi 1145: 616; Şemseddin Sami 1306-1317: 3782), buğday, arpa, yulaf, çavdar, burçak, mısır, fasulye, mercimek, afyon, haşhaş çekirdeği, pamuk çekirdeği, kuru üzüm, kuru kahve ile yün, tiftik, deve kılı, keçi derisi ve muhtelif kürklerdir (Konya Salnamesi 1285: 101; Cuinet 1892: 822).

Eflâki de Konya çevresindeki bağ ve bahçelerden sık sık söz etmektedir. Şeyh Selahaddin Hazretleri'nin bağını yapmak için ücretli Türk rençberleri tutması (Eflâki 1986b: 137), her ne kadar bu bağ ve bahçelerin sahipleri arasında şehirliler var ise de şehir halkının buralarda çalışmadığını, bu tür işler için Türkmenlerden faydalanılmış olabileceğini mümkün göstermektedir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Konya'nın sebze, meyve ve hububat ihtiyacı şehrin yakın çevresinden karşılanmış olmalıdır.

Ayrıca bağ ve bahçelerin bulunduğu bölgeler, Selçuklu döneminden itibaren halkın mesire yeri olmuş, özellikle zengin aileler yaz mevsimlerinde buralarda bulunan yazlıklarına çekilmişlerdir (Şemseddin Sami 1306-1317: 3782).

Çevresinde otlak olabilecek geniş alanların bulunması, Konya'da hayvancılığın da bir zirai üretim tarzı olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.[1] Şemseddin Sami koyunların çok olduğunu, yapağı (yünlerinin) ihraç edildiğini bildirir (Şemseddin Sami 1306-1317: 3782). Kinneir'in belirttiği gibi burada dokuz ay boyunca otun bol olması (Kinneir 1818: 338) devlet ricali ile zenginlerin hayvan beslemelerine neden olmuştur. Konya'da temel gıda maddeleri arasında önemli bir yere sahip olan etin bu şekilde Konya ve yakın çevresinden sağlanmış olduğu düşünülebilir.

Konya'nın sanayi hayatında dericilik ve dokumacılığın çok ilerlemiş olduğu anlaşılmaktadır. Lyon Mensucat Müzesi'nde Konya'da Tıraz'da dokunmuş bir sırmalı Dîba "ipek kumaş altunlu" bulunmaktadır. Kumaştaki kitabe I. Gıyaseddin Keyhüsrev oğlu I. Alâeddin Keykubad'ın adını vermektedir. (Sarre 1967: 8). Bu dönemde dokunan kumaşların yapım merkezinin Konya ve civarı olduğu tahmin edilmektedir (Öney 1992: 165). Şeyh Haccac-ı Nessac'ın Baha Veled'in ölümünden sonra dokumacılık yaptığını Eflâki haber vermektedir (Eflâki 1986a: 433). 13. yüzyıla tarihlenen Gazzezler Tekkesi bu yüzyılda Konya'da ipekçiliğin de mevcut olduğunu göstermektedir (Özönder 1990: 554). Bu dönemde bir Argaççılar çarşısının varlığı da Devlet Hatun vakfiyesinden

---

[1] Hülagü Han büyük bir ordu ile Rum memleketlerine hücum ettiğinde Konyalı Mecdeddin'in 1000 tane besili koyunu vardı (Eflâki 1986b : 281). "Moğol askerleri bütün Konya ve havalisinde bulunan koyun ve davarları talan etmişlerdi" (Eflâki 1986b : 281). Ayrıca, Anonim Selçukname'nin kabilelerdeki sığır ve koyunların yağma edildiğine dair verdiği bilgi (Anonim 1952: 88) Konya ve çevresinde koyun ve sığır sürülerinin bulunduğuna işaret etmektedir.

öğrenilmektedir (Konyalı 1964: 348). Selçuklular döneminde özellikle dokumacılık ve örgücülükle uğraşan Bacıyan-ı Rum örgütünün Konya'da bu tür faaliyetlere katılmış olduğunu düşünmek mümkündür (Bayram 1994: 52-54). Geç dönem kaynakları dolayısıyla haberdar olduğumuz Sahtiyan, Alaca denen çizgili kumaşların (Cuinet 1892: 824), kuşak, keten ve pamuk bezin Selçuklular döneminde de imal edildiğini düşünmek mümkündür (Şemseddin Sami 1306 - 1317: 3782; Chesney 1950: 349). Ayrıca Konya çevresinde Ahilikle ilgili olarak ele alınan halı dokumacılığıda mevcuttur (Bayram 1994: 53-54). 598/1202 tarihli AV.'nde medresenin ihtiyaçları arasında hasır ve kilimler de sayılmış, ferraşın yapması gereken işler arasında halıların çırpılması da yer almıştır ki (AV., Turan 1947: 339), bu bilgi sözü edilen dönemde halı ve kilim dokumacılığının varlığını ortaya koymaktadır. 1905 yılında Konya Alâeddin Camii'nde bulunan, Konya'da dokundukları ve 1220 yıllarına ait oldukları tahmin edilen sekiz halı da, bu dönemde Konya'da halıcılığın ne kadar gelişmiş olduğunu göstermektedir (Öney 1992:157; Önder 1964-65: 46; Aslanapa 1984: 15). 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Anadolu'ya seyahat yapan Marko Polo da Konya'da dünyanın en güzel halılarının dokunduğunu belirtir (Marko Polo 1939: 6). Cahen'e göre Selçuklular döneminde Anadolu'da üretilen halıların en eskileri Konya'da dokunmuştur (Cahen 1994: 166). Halı dokumacılığı ile uğraşanların şehrin belirli bir yerinde toplandıklarının düşünmek mümkün ise de bunun kanıtlayacak herhangi bir veri günümüze ulaşmamıştır.

Konya'da Selçuklular döneminde gelişen zenaatlardan biri de keçeciliktir. Halının yerini de tutabilen (Ilgaz 1956: 7805) keçe geniş bir kullanım alanına sahiptir. Selçuklular dönemi hamamlarında genellikle "keçelik" denilen bir yer bu iş ile uğraşanlar için ayrılmıştır (Önder 1960: 2231; Önder 1971: 423).

16. yüzyıla ait bir vesikada, Konya ve çevresinde bu yüzyıldan itibaren dokumacılığın varlığını göstererek "Boğası" denilen, ipekten dokunmuş bir nevi astarlık bez üretildiğini belirtir (Dağlıoğlu 1940: 1964-67).

Konya'da dericiliğin de bir hayli gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonrada üzerinde durulacağı gibi bu dönemde dericilikle uğraşan esnafın, bu esnafa ait çarşının, hanın ve mescidin varlığı belirlenebilmektedir (Konyalı 1964: 348). Ayrıca bu esnafa ait bir de zaviye vardır[1]. İbni Batuta'nın Konya'daki Ahi örgütüne dair verdiği bilgi de Debbağların bu dönemdeki önemini ortaya koymaktadır. Debbağlar bu önemlerini şehirde en gelişmiş zanaat grubu olarak XVII. yüzyılda da sürdürmüşlerdir (Oğuzoğlu 1982: 615).

Selçuklular döneminde şapka ve külahçıların da önemli bir iş kolu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Altunaba vakfiyesinde "kalensi" nisbesi taşıyan bir kişinin adının geçmesi, bu işin 12. yüzyıl sonlarından itibaren varlığını kanıtlamaktadır (AV. Turan 1947: 225). Hattatlar ve kalensiler AV. dışında SAV.'nde de geçmektedir (Turan 1947: 225-226; Bayram-Karabacak 1981: 34). Mevlevilerin kendilerine has giyim şekli içinde kullandıkları eşyalardan biri olan "sikke"de Külahcılar Çarşısı'nda yapılmıştır (Önder 1955: 1932; 1971: 424).

Konya ve çevresinde maden işçiliği ve madeni eşya yapımı da önemli bir sanayi olmuştur. Bu iş sahasında yerli halkın da çalışmış olması mümkündür (Akdağ 1974a: 11). Bu dönemde demircilerin varlığı Mesnevi'den (Mevlânâ 1989, 68: 542), bakırcıların varlığı ise AV.'nden öğrenilmektedir (Turan 1947: 232).

Konya için ticaret hayatı söz konusu olduğunda üç tür ticaretten söz etmek mümkündür. Bunlar şehiriçi ticaret, şehirlerarası ticaret ve ülkeler arası ticaret olarak belirlenebilir.

Şehir dokusu içinde ticaret yapılarının fiziki çevrenin oluşmasındaki rolünü daha iyide değerlendirebilmek için şehiriçi ticareti sona bırakarak şehirlerarası ve ülkelerarası ticarete bakacak olursak, şehrin, erken dönemlerden itibaren

---

[1] Debbağlara ait yukarıda sözü edilen Mesut bin Şerefşah Hanikâhı'ndan başka iki Ahi Tekkesi bulunduğu ancak bunların isim ve yerlerinin tespit edilemediği belirtilir (Akyurt 1939: 46.)

önemli bir merkez olarak ortaya çıktığını görürüz. Anadolu'yu İslâm dünyasının geniş iktisadî ve ticarî faaliyetleri çerçevesine sokan Selçukluların gelişi bu ülkenin tarihinde yeni bir devir açmış, artık kuzey-güney ticareti için Anadolu yolu büyük bir önem kazanmıştır. Bizans ve Haçlı taarruzlarından sonra 1176'daki Myriokephalon zaferinin ardından II. Kılıç Arslan zamanında Anadolu'da dış ticaretin başlaması için gerekli şartlar hazırlanmıştır (Turan 1988: 121). Şartların Türkiye lehine gelişmesi ve Selçuklu devletinin iktisadî ve ticarî siyaseti, sultanların bu konuya verdiği önem, fetihler yapılırken ticaret yollarının emniyet altına alınması ve iktisadî faaliyetlerin ön plana çıkarılması Selçuklu döneminde ticaretin bir hayli gelişmesine neden olmuştur (Turan 1946: 470-474). Ayrıca, 13. yüzyılın başlarından itibaren Karadeniz ve Akdeniz limanlarını hedef alan fetih siyaseti Selçuklu Türkiyesini doğu-batı ve kuzey-güney ticaretinde etkin bir hale getirip ona yeni bir köprü niteliği kazandırmıştır[1]. Çin üzerinden başlayarak Suriye sahillerinden Akdeniz'e ulaşan İpek Yolu'nun bu dönemde Anadolu yol şebekesine bağlanması, Asya-Avrupa ticaretinin büyük bir bölümünün Anadolu üzerinden gerçekleşmesini sağlamıştır.

Ülke içinde de ticaret çok gelişmiş, II. Kılıç Arslan döneminden itibaren Antalya-Konya-Aksaray-Kayseri kervan yolları işletmeye açılmış ve bu yollar üzerinde kervansaraylar inşa edilmiştir. Selçuklu döneminde Konya, doğu pazarlarında üstünlüğünü sürdüren iktisadî ve sanayi bir merkezdir (Akdağ 1949: 497). Çevresi ile bağlantısını sağlayan Akşehir, Çay, Afyon, Beyşehir, Seydişehir, Karaman, Eğirdir, Ankara, Aksaray, yolları üzerinde erken tarihlerden itibaren inşa edilmeye başlayan Ruzapa, Altunaba, Dokuzun,

---

[1] Özellikle Alâeddin Keykubad'ın yabancı tüccarların şikayetleri üzerine muhtelif yörelere ordular sevketmesi (Köymen 1986: 615), karada ve denizde saldırılara uğrayan tüccarların zararlarına karşılık bir nevi devlet sigortası uygulamasına gidilmesi (Turan 1965: 262) ve gümrük vergilerinin düşürülmesi Anadolu'da bir yandan ekonomik bütünlük sağlanmaya çalışılırken, diğer yandan Anadolu'nun dünya ekonomisine açıldığının göstergesidir (Köymen 1986a-b : 615-616).

Kadınhanı, Ilgın, İshaklı, Kızılören, Kuruçeşme, Yunuslar, Fırvat, Hatunsaray, Kaşın, Elikesik, Ertokuş, Böget, Zalmanda, Alay, Sultan, Zazadin, Zincirli, Obruk, Akbaş hanları yer almaktadır (Özergin 1965: 141-170).

Bu dönemde devletin siyasetinde ekonomik politika başrolü oynarken başkent Konya'da bundan nasibini almıştır. Değişik yönlerden gelen kervan yollarının birleştiği bu merkez aynı zamanda bir kavşak noktası olmuştur. Konya'da düğümlenen Selçuklu karayollarını ekseri Aksaray-Kayseri üzerinden Sivas'a varan kervan yolu oluşturmuştur. Bu yol boyunca ilk olarak Aksaray'dan ayrılan bir kol Kırşehir'e vardıktan sonra ikiye ayrılıp bir yandan Ankara'ya ulaşıyor, öte yandan Zile üzerinden Turhal'dan Samsun'a giden yol ile birleşiyordu. Kayseri'den güneydoğuya sapan bir başka kol da yine ikiye ayrılarak Darende üzerinden Malatya'ya ve Elbistan üzerinden Ayntab'a varıp oradan Suriye'ye ve Haleb'e gidiyordu. Sivas'dan doğuya uzanan yol ise Divriği, Erzincan ve Erzurum'u izleyerek Tebriz'e varıyordu (Turan 1990: 106). Bu dönemde ülkelerarası ticareti sağlayan Ayaş'dan başlayarak bir yandan Tebriz'e, diğer yandan Karadeniz'e uzanan karayolunun dışında Türkiye'den geçen kervan yolunun başlangıç limanı Antalya olup Antalya'dan Konya'ya iki yol ulaşıyordu. Bu yollardan birincisini Göller Bölgesi'nin güneyinden, Seydişehir üzerinden, ikincisini ise Isparta-Eğridir üzerinden geçerek Konya'ya varıyordu. Akdeniz sahillerinden gelen yollar gibi Bizans'ın başkenti İstanbul'dan ya da Ege sahillerinden; Milet ve Efes'den başlayan yollar da Konya'ya ulaşıyordu (Turan 1990: 106). Ayrıca Anadolu'yu güneydoğudan kuzeybatıya doğru köşegen olarak kesen ve Suriye ile İstanbul'u buradan bağlayan yol da Konya ile bağlantılıydı (Heyd 1975: 333).

Selçuklular zamanında sağlanan güvenli ortam ve ticarî imkânlar Kıpçak, Bulgar ve Rus tüccarları Konya'ya çekmiştir (Köymen 1986; 617). 1255'de Konya'ya gelen Rubruck burada birçok Venedikli ve Cenevizliye rastladığını belirtir. Seyyahın verdiği bilgiye göre Cenevizli Nicolas de Santasino ve Venedikli

Bonifece de Molerdino adlı iki tacir Konya'da çıkmakta olan şapı tekellerine almışlar ve fiyatı 15 besenteden 50 besente[1] çıkarmışlardır (Rubruck 1900; 277). Nitekim milletlerarası ticarî faaliyetlerin çok arttığı 13. yüzyılda Konya'da Venediklilere ait bir Konsoloshane'nin varlığı öğrenilmektedir (Turan 1988: 116). Bu dönemde Provencelilar Konya ile Kıbrıs arasında transit ticareti yapmışlar ve adaya, diğer birçok şeylerin yanısıra şap, yün, deri, ham ve işlenmiş ipek getirmişlerdir (Heyd 1975: 334). İranlı tüccarların da bu dönemde sık sık Konya'ya geldikleri bilinmektedir (Cahen 1994: 170). Ticaret için Tebriz'den gelen tacirleri Eflâkî (1986, I: 101) haber verirken Altunaba vakfiyesinde de Tebrizli tacirlerin adı geçmekte, hatta şehirde yerleşerek imar faaliyetlerine katıldıkları görülmektedir (Turan 1947: 202). Konya ile ticaret yapanlar arasında Şamlılar da vardır. Hatta Şam tarafından gelen büyük bir kervan, Moğol askerlerinin Şam şehrini sıkıştırdıklarını haber verilmiştir (Eflâkî 1986a: 100).

Bu arada Eflâkî'den edindiğimiz bilgilere göre, Konyalı tacirlerde tek tek veya toplu olarak Anadolu dışına çıkmışlardır[2]. Bu dönemde ticaret için Konya'dan İstanbul'a giden Rum tüccarların da bulunduğu anlaşılmaktadır (Turan 1988: 122).

Selçuklular zamanında daha çok ülkeler arası ticaret yapanlar için kullanıldığını sandığımız tacir sıfatının nitelediği tüccarların Anadolu dışından Konya'ya ve Konya'dan Anadolu dışına olan hareketi Konya'nın başkent ve bir ticarî merkez olarak önemini vurgulaması açısından dikkat çekicidir.

---

[1] Ortaçağda özellikle boya endüstrisinde kullanılan şap 13. yüzyıl sonlarından 15. yüzyıl ortalarına kadar Avrupa'ya Anadolu'dan gidiyordu ve şap ticareti Cenovalıların tekelinde idi (Cahen 1994: 164).

[2] "İskenderiye'ye giden itibarlı tacirler Antalya üzerinden Konya'ya dönmüşlerdi" (Eflâkî 1986a: 512). Yine "ticaretle uğraşan bir genç Mısır'a gitmek istemiş, bu nedenle Şam yolunu tutmuş ve Antalya'ya ulaşınca gemiye binmiştir" (Eflâkî 1986a: 139). Attarlardan bazıları da aynı amaçla Hindistan'a gitmişlerdi (Eflâkî 1986a: 97).

Yukarıda da belirtildiği gibi böylesine önemli bir ticaret ağı içinde konumlanmış olan Konya'nın çevresindeki yoğunluk şehiriçi ticaretinde de mevcuttur. Önemli ticaret yollarına açılan kale kapıları dışında bazı çarşı ve pazarların kurulduğu anlaşılmaktadır[1].

Konya şehrindeki ticaret dokusunun belirlenmesinde en önemli kaynağımız vakfiyelerdir 598/1202 tarihli Altunaba, 621/1224 tarihli Devlet Hatun, 648/1248 tarihli Kemaleddin Oğulbey, 646/1251-52 tarihli Karatay, 689/1281 tarihli Sahip Ata vakfiyelerinde ticaret dokusunun geçirdiği evrimi izlemek mümkündür.

Konya'daki ticarî faaliyetler çarşı, pazar, han ve bazen onlardan bağımsız olan dükkânlarda gerçekleşmiştir. Bu faaliyetlerde imalathanelerin bulunduğu kısımlar ile eşya ve ürünlerin satıldığı kısımların ayrı olduğu anlaşılmaktadır (Baykara 1985: 52). Pazar ve çarşılar farklı işlevli iki ayrı ticarî bölgedir[2].

Bu dönemde çarşıların saflar halinde konumlandığı ve her çarşının içinde bulunan esnafa göre adlandırıldığı, "Ayakkabıcılar sırasında" (KV., Turan 1948: 156), "Yeni Çarşı'da külahcılar sırasında" (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39) gibi ifadelerin kullanıldığı vakfiye verilerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca "Eski Çarşı'da Mescitler sırasında" (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39) ve "Karaarslan ve Kemahlı Şerefü'd-din'e mensup Cami-î Şerif hizasında" (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39) gibi kayıtlar da burada saflar halinde bir düzenin

---

[1] Söz konusu özellik bütün klasik İslâm şehirlerinde mevcut olup, "kapı yanındaki iş" demek olan bazar kelimesi de bunu göstermektedir (Barthold 1963: 24; Ergenç 1995: 33). Bu durumun iki nedeni, şehre gelen civar köyler ahalisi ve yabancıların kolayca uğrayabilecekleri yerler oluşu ve özel bekçiler tarafından korunduğu için güvenilir alanlar teşkil etmesi (Ergenç 1995 : 33) Selçuklu dönemi içinde geçerlidir.

[2] Eflâkî'de geçen bazı olaylarda pazarların çevresinde çarşılarında yer aldığı, ya da zaman zanan "çarşı" ile "pazar"ın aynı anlamda kullanıldığı veya birinin diğerinin yerine geçtiği görülmektedir. 'Mevlânâ bir gün bir pazar yerinde durmuş ilahî bilgiler saçıyordu... Çarşı ve pazarın bütün köpekleri Mevlânâ'nın arkasında halka olmuşlardı" (Eflâkî 1986a: 172). "Kasaplar pazarında koyunlar kesiliyordu" (Eflâkî 1986a : 557).

varlığını kanıtlamaktadır. Nitekim Selçuklu döneminin hemen ardından Anadolu'ya gelen İbni Batuta, Konya çarşılarının muntazamlığı ve güzelliğinden söz ettikten sonra her sanat erbabının bir yerde toplanmış olduğunu belirtir (Parmaksızloğlu 1971: 20). Şeriye sicil kayıtları da Konya'daki esnafın aynı meslekten olanlarının genellikle yan yana bulunan dükkânlarda çalıştıklarını, kendi adlarını verdikleri sokağa suk denildiğini göstermektedir. Çarşı ve suk denilen bu yerler her çeşit esnafın yer aldığı daha büyük çarşı ve pazar yerlerine açılırdı (Ergenç 1995: 37). Çarşıda genellikle dükkanlar, yani satış yerleri çoğunluktadır. Ancak bunlar arasında kendi ürettikleri veya avladıklarını satanların yanısıra birşey üretmeyip dışardan getirdikleri malları satanlar da vardır (Baykara 1985: 54). Üretimle uğraşanlar arasında hammaddeyi yarı mamul hale getirenlerin yanı sıra, daha çok yarı işlenmiş ürünleri kullanılabilir mamül haline getirenler de mevcuttur (Baykara 1985: 52-53). Hanlar da genellikle çarşıların içinde yer almıştır.

Bu dönemde vakfiyeler ve tahrir defterleri yolu ile öğrenilen oniki çarşı mevcuttur. Şehrin, kaynakları aracılığı ile belirleyebildiğimiz en erken tarihli çarşısı, 1202'de düzenlenen AV.'nde adı geçen Eski Çarşı olmalıdır (AV., Turan 1947: 220; Kat. no: 71). 1190 yılında II. Haçlı seferi sırasında Frederick Barbarossa kumandasındaki Haçlı ordusunun şehre girerek çarşıları yağma ettikleri bilinmektedir (Turan 1971: 224). Bu olaydan oniki yıl sonra düzenlenen AV.'nde bir Eski (Sûk-ı Atik), bir de Yeni Çarşı (Sûk-ı Cedid)'dan söz ediliyor olması, "Eski" olarak adlandırılan çarşının 1190 yılında Haçlıların tahribatına uğrayan çarşı olduğunu akla getirmektedir (Baykara 1985: 56). Bu da 12. yüzyılın son on yıllarından önce şehirde İç Kale surlarının oldukça dışında bir ticarî faaliyetin varlığına işaret eder. Vakfiyedeki bilgilerden Eski ve Yeni çarşıların Kale'nin doğusunda, vakfiyedeki deyimle şehrin dış (zahir) kısmında konumlandırıldıkları, Yeni Çarşı'nın (Kat. no: 76) Altunaba Medresesi'nin bulunduğu mevkide olduğu, Eski Çarşı'nın da Yeni Çarşı'nın hemen yakınında

yer aldığı anlaşılmaktadır. Geç devre ait şeriye sicil kayıtlarında bu çarşıdaki dükkanlar kale hendeğine sınır gösterilmiştir (Ergenç 1995: 38). Eski Çarşı'da Demre Hatun (Kat. no: 82) ve Bedreddin Yalman (Kat. no: 83) Hanları (AV., Turan 1947: 208), Altunaba Kervansarayı için vakfedilmiş bir (AV., Turan 1947: 207), Altunaba Medresesi için Vakfedilmiş yedi dükkan (AV., Turan 1947: 204) ayrıca yine medreseye vakfedilmiş dört ev (AV., Turan 1947: 208) ve Sabunhane'den (Kat. no: 68) söz edilmektedir.

Eski Çarşı'nın doğusunda olan Yeni Çarşı'da ise: Altunaba Medresesi (AV., Turan 1947: 205), Altunaba Hanı, (Kat. no: 74) bu hana bitişik ve karşısında bulunan toplam yirmisekiz dükkan (AV., Turan 1947: 204) dışında Külahçılar; (Kat. no: 85) Külahçılar sırasında birbirine bitişik beş dükkan (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 34), İplik Pazarı (Uzluk 1958: 16), İplik Pazarında Hallaç dükkanı (Fahrünnisa Zaviyesi Vakfı, Uzluk 1958: 22), Hoşafçılar ve Hoşafçılarda bulunan bakkal dükkanının (Fahrünnisa Zaviyesi Vakfı, Uzluk 1957: 22) varlığı tespit edilebilmektedir. Selçuklu dönemi Konyası'nda belirleyebildiğimiz önemli bir ticaret merkezi de Uzunçarşı'dır (Kat. no: 93).Şerefeddin Camii'nin (Kat. no: 168) hemen yanında başlayarak İplikçi Camii'ni de içine alıp At Pazarı kapısına kadar ulaşan bu cadde de çeşitli esnaf dükkanları ile çevrili olmalıdır. Ergenç'in ifade ettiği "Osmanlı döneminde yakınında Şerefeddin Camii ve karşısında Ebu'l Fazl Camii'nin bulunuşu burayı her yönden şehir merkezi haline getirmiştir" (Ergenç 1995: 35) belirlemesi, Selçuklular döneminde Şerefeddin Camii'nin yerinde bulunduğu anlaşılan Selçuklu dönemi yapısı bir cami ve karşısında İplikçi Camii ile bu merkezin Selçuklular döneminden itibaren, hatta yapıların ortaya çıkış tarihleri gözönüne alındığında en geç 1224'lerde bir merkez olduğunu ve Selçuklu döneminde oluşan şehir merkezinin Osmanlı döneminde de devam ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim şehrin bu kesimindeki ana arterlerde bu savı doğrulamaktadır (Bkz. Lev. 1)

Bu dönemde mevcut çarşı ve imalathanelerden kaynaklar dolayısıyla haberdar olduklarımız şunlardır. Çömlekçiler[1] (AV., Turan 1947: 229; Kat. no: 87), Sabuhhane (AV., Turan 1947: 221), Argaççılar (DHV., Konyalı 1964: 348; Kat. no: 94), Ekinciler (İç Karaarslan Mescidi Vakfı, Konyalı 1964: 81; Sultan Veled, Maarif, 1993: 3), Kasaplar (Karatay Vak., Turan 1948: 156; Eflâkî 1986a: 26; Kat. no: 108), Külahçılar (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 34) Çarşılarıdır.

Ayrıca meslekleri nedeniyle varlıklarını öğrendiğimiz esnaf Konya halkının her türlü ihtiyacının karşılandığı çarşılar hakkında fikir vermektedir ki bunlar arasında Pamukçu (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 30), Dokumacı (Eflâkî 1986a: 39), Bezzaz (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 38; Eflâkî 1986a: 162), Dülger (Mesnevi, Mevlânâ 1989 c: 66; Eflâkî 1986a: 265), Berber (AV., Turan 1947 232), Demirci (Mesnevi Mevlânâ 1989 c: 66), Debbağ (Eflâkî 1986a: 560), Cellat (Eflâkî 1986a: 414), Ressam (Mesnevi, Mevlânâ 1989c: 177; Eflâkî 1986a: 610), Doğramacı (II. İKT., Turan 1950-55: 175), Saraç (AV., Turan 1947: 225), Boyacı (AV., Turan 1947: 224), Kağıdcı (AV., Turan 1947: 225), Eskici (Fîhi Mafîh, Mevlânâ 1990: 195) ve Çulhacı (Fîhi Mafîh, Mevlânâ 1980: 145) dır. Bunlar dışında hizmet erbabı olarak bilinen Ekmekçi (Eflâkî 1986a: 26), Kasap (Eflâkî 1986a: 26, 164-165), Doktor (Fîhî Mafîh, Mevlânâ 1990: 274), Hekim (Mevlânâ, Maarif 1993: 3) ve Sünnetçi (Sultan Alaaddin Cami Vak., Uzluk 1958: 13) de vardır. Bir geç dönem vakfiyesinde anılan Keçeci, Kılınççı, iğneci (Konyalı Mehmetoğlu Hacı Mustafa'nın 984/1576 tarihli vakfiyesi, VGM Arş. def. no: 583, s. 23) esnafının da Selçuklu döneminde hizmet vermiş olması muhtemeldir.

Kaynaklardan sekizini tesbit edebildiğimiz pazarlardan bazıları Dış Kale surlarının kapıları dışında, bazıları ise İç Kale çevresinde konumlandırılmıştı.

---

[1] Hacı İbrahim'e ait 1191/1771 tarihli vakfiye kaydında, Çömlekçiler Kurbi Cedid mahallesinde gösterilmiştir. Selçukiular döneminde nerede konumlandığı belirlenemeyen çömlekçilerin vakfiyede çömlekçiler içi olarak anılan yerde bulunmaları ve geç dönemlere kadar faaliyetlerini aynı yerde sürdürmeleri ihtimal dahilidir.

Bu dönemde Konya'da mevcut olan pazarlardan bir kısmı tek tür malın satıldığı alanlar gibi görünmektedir.

Özellikle At Pazarı (Kat. no: 92) gibi geniş bir alana ihtiyaç duyulan pazarlar, göçebelerle yapılan alışverişler de gözönüne alınarak, şehir surları dışında kurulmuşlardı. At Pazarı, Kapı Camii civarında, Dış Kale surlarının güneydoğudan gelen kervan yolları ile kesildiği Pazar Kapısı dışında idi. Şehrin erken tarihli pazarlardan biri olduğu ve 1221 öncesinde kurulduğu, bu tarihten sonra yenilenen kalenin bu mevkiindeki kapısına ismini vermesi nedeni ile muhtemel görünebilir.

AV. dolayısıyla haberdar olduğumuz en eski pazarlardan biri 1202 veya daha erken bir tarihte mevcut olan İplik Pazarı'dır. Bu pazar Altunaba Medresesi civarında idi. Varlığını aynı vakfiyeden öğrendiğimiz Allame çarşısı (Kat. no: 84) ilimden gelen ve çok bilgin anlamını taşıyan Allame (Develioğlu 1970: 37) sözcüğü ile bağlantılı olarak ele alındığından Altunaba Medresesi'nin ve Cami'nin bulunduğu bu kesimde konumlandırılmış, kitapçılar ve ciltçilerle ilgili bir pazar olması mümkün görünmektedir[1].

Garipler Pazarı (Kat. no: 136) da Dış Kale'nin batısında, Hoca Fakih semtinde, batıdan Konya'ya ulaşan kervan yolunun sonunda idi (KV., Turan 1948: 156). İsminden hareketle bu pazarın şehir dışından gelenlerin alışveriş ettiği bir pazar olduğunu düşünmek mümkündür.

Cami Pazarı'nın (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 34). Konumu belli olmamakla beraber, isminden hareketle Alâeddin Camii civarında olduğu kabul

[1] Ticaret faaliyetlerinin mekanda yerleşme sırasının ve düzeninin aynı olduğu İslam şehirlerinde entellektüel bir fonksiyonu yüklenmiş olan cami yakınında kitapçılar ve ciltciler de bulunur (Ergenç 1980: 104).

edilirse de bunun doğrulayacak herhangi bir veri mevcut değildir.[1] Buğday Pazarı Karatay Medresesi, İç Kale'de (KV., Turan 1948: 89; Kat. no: 113), Odun Pazarı (Kat. no: 140) ise İnce Minareli Medrese civarında (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 34) Dış Kale'nin içinde, İç Kale çevresinde kurulmuşlardır ki, 13. yüzyılın ikinci yarısı için bu pazarların yerlerini doğal karşılamak gerekir (Bkz. Cezar 1985: 21). Müstevfî Cemaleddin Hanikâhı vakıflarından olan Tuz Pazarı'da (kat. no: 123) şehrin doğusunda konumlanmış olmalıdır (Konyalı 1964: 926). Attarlar Pazarı'nın varlığı ise kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu arada attarların yerleri değişmiş olmalı ki Köle Hasan Mescidi Vakfının 881/1476 tarihli tahririnde Eski Attarlardaki dükkanlardan söz edilmektedir (Uzluk 1958: 22). Vakfiyeler dışında Eflakî vasıtasıyla haberdar olduğumuz pazarlar da mevcuttur. Bunlardan biri olan Tiz Pazarı'nın (Kat. no: 128) farklı türden malların satıldığı bir pazar olduğu anlaşılmaktadır[2]. Yeri belirlenemeyen bu pazarın adı T. Yazıcı tarafından Bit Pazarı olarak çevrilmiştir ki (Baykara 1985: 57, not 94), 1282/1866-67 tarihli Seyyid Mehmed Said Efendi'nin vakfiyesinde Kürkçü mahallesinde bir arsanın sınırları belirlenirken Bit Pazarı adı ile karşılaşılmaktadır (VGM Arş. def. no. 584: 76). Eğer söz konusu adlar aynı pazara ait ise, bu pazarda şehrin doğusunda ticaret dokusu ve pazarların yoğun olduğu Altunaba Medresesi çevresinde konumlandırabiliriz. Mevlânâ dolayısıyla haberdar olduğumuz bir başka pazar da da bir Türk'ün yakalamış olduğu tilkinin kürkünü sattığı öğrenilmektedir Çarşının içinde yer alan Kürkçüler Hamamı (Kat. no: 131) ve mahallenin ismini bu hamamdan alması bu çevrede Kürkçülere ait bir çarşının varlığını akla getirmektedir.

---

[1] (Baykara 1985: 57) Baykara muhtemelen İç Kale'deki Eski Pazar olduğunu söylerse de adına ancak 1281 tarihinde düzenlenmiş bir vakfiyede rastlanması nedenle bu mümkün görünmemektedir.

[2] Mevlânâ'nın halısını çalan bir fakir Tiz pazarında halıyı satarken Hoca Mecdeddin-i Meragi tarafından yakalanmıştı (Eflâkî 1986a; 405-406).

Konya'da varlığını kaynaklardan belirlediğimiz onaltı han mevcuttur. Ticaret hanlarının içinde günlük alışverişin yapıldığı dükkanlar, imalathane, depo ve ticaret bürolarının bulunduğunu düşünmek mümkündür (Cezar 1977: 19). Bunların önde gelenlerinden biri olması gereken Bezzazlar hanına ilişkin bilgi XV. yüzyıla ait tahrir defterlerinden çıkmaktadır (Uzluk 1958: 21, 29; Kat. no: 99). Ancak bu dönemde Bezzazların varlığı SAV.'nde ismi geçen bir mülk sahibi (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 38) ile II. İKT.'ndeki şahitlerden birinin bezzaz olmasından anlaşılmaktadır (Turan 1950-55: 176) Bu hanın Şerafeddin Camii civarında, sonradan yerine Bezzazlar Hanı'nın yapıldığı civarda yer alması muhtemel görünmektedir. Bu han dışında AV'nde adı geçen dört han çarşı içinde yer almaktadır. Altunaba Hanı (Kat. no: 74) Yeni Çarşı'da, Demre Hatun ve Bedreddin Yalman Hanları (Kat. no: 82,83) Eski Çarşı'da, Altunaba'nın diğer hanı ise Debbağlar içindedir (Turan 1947: 221). Diğer üç hanın mimarî özellikleri hakkında herhangi bir bilgi olmamasına karşılık, Debbağlar Hanı'nın iki katlı ve onsekiz odalı olduğu anlaşılmaktadır (Kat. no: 75). Ayrıca Mecidiye Hanı Demirciler Çarşısı içinde, Karatay Hanı Buğday Pazarı'nda, (Kat. no: 113) Şekerfuruş, (Pirinççiler) (Kat. no: 100) ve Nizamiye (Kat no: 174) hanları şehrin doğusunda İç Kale'ye yakın olarak konumlandırılmışlardır. Hoca Hasan-ı Sultanî Hanı (Kat. no: 175) da doğuda Altunaba Medresesi civarında, Dış Kale'nin içinde konumlandırılmıştır (KOV., VGM. Arş. def no: 601) Şekerfuruş Türbesi önünde yer alan Köle Hasan Hanı'nın şehrin batısında, Dış Kale'nin Ahmedek Kapısı dışında (Konyalı 1964: 922); Altunaba'nın Debbağlar Hanı'nın ise Meydanî diye bilinen mahallede, Yeni Bahçe isimli yerde olduğu anlaşılmaktadır (AV., Turan 1947: 233; Kat no: 75). Bu han da Dış Kale'nin Debbağlar Kapısı dışında, kuzeydoğudadır. Ayrıca Selçuklu döneminden kaldığı belirtilen Kanara Hanı (Hayvan Pazarı) (Ergenç 1995: 36)'nın da At ve Koyun Pazarı'nın (Kat. no: 160) bulunduğu civarda olması muhtemeldir. SAV. CBV.'leri dolayısıyla haberdar olduğumuz iki Ermeni hanından biri şehrin güneyinde Larende Kapısı dışında, Sahip Ata Hamamı yakınında (CBV., Temir 1959: 116;

Kat. no: 122), diğeri ise Attar Armağan Şah mahallesindedir (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39 Kat. no: 141). Bu hanların ne tür ticaret için kullanıldıkları bazılarında anlaşılmakla birlikte, bir kısmında tespit edilememektedir. Osmanlılar döneminde bez, tülbent, ipek gibi malların satıldığı, bir bölümde de kaftan, zıbın gibi giysilerin dikildiği şeriye sicillerinden öğrenilen Bezzazlar Hanın'da (Oğuzoğlu 1980: 14), Selçuklular döneminde de aynı faaliyetler gerçekleştirilmiş olmalıdır. Eflâkî'de verilen bir bilgiden Bezzazların battaniye sattıkları anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986b: 325). Bunun dışında, Karatay Han'ın Buğday Pazarı'nda bulunması nedeniyle tahıl alım satımıyla ilgili bir han olması muhtemeldir. Bir hanın hem Şekerfuruş, hem de Pirinççiler adı ile anılması da sözü edilen hanın her iki gıda maddesiyle de ilgili olabileceği gösterebilir.

Şehir içi hanlarının bir kısmı tüccar hanı görünümünde olup içinde tacirlerin kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak bugünkü verilerle bu hanlarda herhangi bir ticarî faaliyetin olup olmadığını belirlemek mümkün değildir. Şems-i Terbrizi Konya'ya geldiğinde bunlardan biri olan Şekerfuruşan/Şekerciler Hanı'na inmişti (Sipehsalar 1977: 124; Eflâkî 1986a: 91). Bu hanlardaki odaların konaklayacak olanlara boş olarak teslim edildiğini, yani içlerinde herhangi bir döşeme olmadığını, Eflâkî'nin Şemsi Tebrizi'nin odasını tasvir ederken kullandığı ifadeden anlamak mümkündür[1].

Ayrıca hanlarda sadece tacirlerin kalmadığı, en azından tesbit edebildiğimiz ikisinin daha farklı amaçlarla da kullanıldığı görülmektedir. Vezir Ziyaeddin'in Hanı'nda (Kat. no: 98) Tavus adında harp çalıp, şarkı söyleyen çok hoş bir hanımın varlığını Eflâki haber vermektedir (Eflâki 1986a: 404-405). Onun ifadesinden bu hanın insanların ara sıra uğrayabildiği, yani yatılı müşteriler yanında gündüzleri ve geceleri adeta kahvehane gibi kullanılan bir yer olduğu

[1] "..... Halbuki hücrede kendisinin eski bir hasırından kırık bir ibrik ve bir tuğla yastıktan başka bir şeyi yoktu" (Eflâkî 1986a: 91). "Hanın kapısının önünde ileri gelenlerin oturması için hazırlanmış bir sedir vardı" (Sipehsalar 1977: 124). Yine "Tebrizden gelen bir tacir Şekerfuruşan hanına inmişti" (Eflâki 1986a: 101).

anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 404). Mevlânâ bir mektubunda bir başka yerden söz ederken, "Beytül-Haram gibi iyi bir adla anılan parmakla gösterilen o evin Ziya'nın kervansarayı gibi tanınması yalandır" diyerek, Vezir Ziyaeddin Hanı'nın kötü bir yer olarak tanındığını teyit etmiştir (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 106).

Sahip İsfahani'nin hanında da (Kat no: 109) bir grup "fahişe"nin kaldığı Eflâki tarafından bildirilmektedir (Eflâki 1986a: 613-614).

Konya'da bir kısmı pazar, çarşı ve hanların yanında, bunlara dahil olmayan, bir kısmı ise tamamen bağımsız dükkanlar da bulunmaktaydı (KV., VGM Arş. def. no: 577: 28). Altunaba, büyük bir kısmı Yeni Çarşı'da olmak üzere medresesine birçok dükkan vakfetmişti (Yeni Çarşıda onbir, Eski Çarşıda yedi ve Allame Pazarı'nda ise miktarı belli olmayan sayıda dükkanlar; Baykara 1985: 20). Ayrıca Altunaba Medresesi için şehrin dış kısmında ve medresenin bulunduğu yerde bir yandan on - içlerinde bulunan "gılal" tahıl, arpa, buğday, yulafıyla birlikte- öte yandan sekiz bitişik dükkanı, bu sekiz dükkanın karşısında yedi dükkanı -tahıllarıyla birlikte- aynı yerde başka bir dükkanı daha vakfetmişti (Turan 1947: 204, 225, 227). Şerafettin Camii'nin kuzeyinde yer alan Mahkeme Hamamı'nın önünden geçen yolun iki tarafında Sahip Ata'nın vakıf dükkanları bulunuyordu (Bayram-Karabacak 1981: 39). Buğday Çarşısı yanında da üç dükkan (KV., Turan 1948: 141), Hoca Hasan Sultanî Hanı'na bitişik altı dükkan (KOV., Konyalı 1964: 922) bulunmaktaydı.

Çarşı ve hanların yakınındaki bu dükkanlar dışında ayrı olarak bulunan dükkanlara şehir içinde rastlandığı gibi şehir dışında da karşılamaktaydı. Şehir içindeki dükkanların bakkal, fırın, ekmekçi gibi gündelik ihtiyaçların karşılandığı satış yerleri olduğunu düşünmek mümkündür. Şehir Kapısı civarındaki dükkanlar ise şehir kapısı etrafındaki ticarete işaret edebilir, genellikle yeni mahalleler yapılırken burada yeni dükkanlar yapılmıştır (Cezar 1985: 18). Şehir içinde Karatay Medresesi'nin hemen yanında beş (KV., Turan

1948: 141), Şerafeddin Camii'nin batısında iki (DHV., Konyalı 1964: 384), şehrin içinde Lala Ruzbe ve Şemseddin Gazi vakıfları olan birer (Konyalı 1964: 923) dükkân bulunmaktaydı. Konya'nın dış kısmında Bakırcı Yusuf mahallesinde iki (AV., Turan 1947: 208), Aksaray Kapısı dışında Aksaray mahallesinde iki (Sahip Ata., Bayram-Karabacak 1981: 39) dükkan, şehir dışında mevcut dükkânlardan bazılarıydı. Ayrıca şehir kapıları civarındaki dükkanlar arasında, Kasaphane (Debbağlar) Kapısı çevresinde ve Ayakkabıcılar Çarşısı'nda birer dükkanın (KV., Turan 1948: 156) varlığı belirlenebilmektedir.

Konya'da ticaret alanı şehrin çeşitli bölgelerine dağılmış olup, en yoğun ticaret dokusu şehrin doğusunda, bir taraftan İçkaleye doğru uzanırken, diğer tarafta Şerafeddin, Camii'nden At Pazarı'na uzanmaktadır. İplikçi Camii civarından başlayarak, Dış Kale surlarının doğu kuzey bölümü de bu anlamda yoğunluk taşıyan bir bölge gibi görünmektedir. İç Kale'nin kuzey ve batısı ile Dış Kale'nin Sahip Ata Camiicivarında başlayarak At Pazarı Kapısı'na kadar varan kısmı da ticarî bir bölge olarak değerlendirilmiş olabilir ki, sözünü ettiğimiz bölgeler bugün de şehrin ticarî faaliyetlerinin yoğun olarak sürdürüldüğü yerlerdir.

Şehirde Selçuklular döneminde mevcut bir Bedestenin varlığı, Uzun Çarşı, farklı ihtisas alanlarına sahip çarşı, pazar ve hanların çokluğu, dükkanların şehir içinde ve dışındaki yayılma alanı, Konya'nın Selçuklular döneminde önemli bir ticaret merkezi olduğunu ortaya koymaktadır.

12. yüzyıla kadar Hıristiyanlar tarafından sürdürülen ticaret, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi ile birlikte kısa sürede el değiştirmeye başlamıştır. Başlangıçta muhtelif sanat kollarının Hıristiyanlanlarla Türkler arasında paylaşıldığı görülürken (Akdağ 1974: 31), kısa bir süre sonra çoğu müslüman olan esnafın arasında tek tük Ermeni ve Rumlara rastlamak mümkündür (Eflakî 1986a: 164-165). Çeşitli sanat kollarının kısa sürede el değiştirerek

Türklere geçmesinde 13. yüzyıl başlarında 34. Abbasi halifesi en-Nasır-lidinillah'ın kurduğu Fütüvvet teşkilatına bağlı olarak Anadolu'da meydana getirilen Ahi teşkilatının önemli bir rolü olmuştur. Selçuklu dönemi Anadolusu'nun sosyal, siyasî, kültürel ve ticarî şartları içinde gelişerek bir esnaf ve sanatkârlar teşkilatı haline gelen ahilik (Bayram 1991: 5) pek çok konuda çeşitli görevler üstlenmiştir. Ahi teşkilatının oluşma nedenleri arasında Anadolu'ya yeni gelen insanlara iş imkânları yaratmak, onları bir iş ve meslek sahibi yaparak yerleşik hayata geçişlerini hızlandırmak, esnaf ve sanatkârları himaye ederek sanatlarını icra etmelerini sağlamak ve bununla birlikte onların kendi aralarındaki ilişkiyi düzenlemek yoluyla çevreye uyumlarını gerçekleştirmek, yerli Hıristiyan esnaf ve sanatkârlarıyla rekabet edebilmeleri için gerekli şartları hazırlamak, insanların o günkü ortam içerisinde başka akımlara kapılmayıp kendi el emekleri ile geçimlerini sağlamak, muhtaç ve yoksullara yardımcı olmak, ülkenin savunmasına katkıda bulunmak vardır (Bayram 1991: 133-37). Başlangıçta dinî, siyasî ve ahlâkî özellikleri ağır basan ahilerin bu niteliği Ülgener tarafından "Ahiler bilindiği gibi bir san'at ve meslek topluluğu olmakla beraber, asıl iktisadî vasıflarından ziyade renk renk dini, içtimai, politik kıymetleri nefsinde toplayıp bir araya getirmekle kendilerini kanıtlamışlardır" şeklinde dile getirilmiştir (Ülgener 1981: 56). Ülgener'e göre özellikle Anadolu'nun 12. ve 13. yüzyıllardaki siyasî ve sosyal hayatı san'at ve meslek dünyasında da yeni bir çığır açmış, bu çığır kısaca dağınık hayat şekillerinden toplu ve kapalı meslek ve tarikat kadrolarına geçiş tarzında olmuştur. San'at erbabı dış muhitin türlü sarsıntıları ve fırtınaları arasında varlıklarını sımsıkı birleşip kendi aralarında bir cemaat meydana getirmekle koruyabilmişlerdir (Ülgener 1981: 56).

14. yüzyılda Anadolu'ya gelen İbni Batuta'nın seyahatnemesinde Ahi Zaviyeleri ve zaviyelerin işleyişine dair önemli bilgiler bulmak mümkündür. Ahiler dini esaslara, örf ve adetlere dayalı, meslek içi ilişkilerin düzenlendiği

usta, kalfa ve çırak üçgeni içerisinde karşılıklı sevgi ve saygının yanında mutlak otoritenin egemen olduğu bir anlayışın benimsenmesi ile düzenleyici, uygulayıcı ve denetleyici bir rolü de yerine getirmişlerdir (Gülerman-Taştekil 1993: 5, 65). Her san'at erbabının, işlenen eşyanın cinsine göre sıkı kaidelere tabi bir takım loncalara ayrıldığı, başlarında ahi denilen reislerin bulunduğu, bu reislerden başka mensupları arasında asayişi sağlamak için ikinci bir reise sahip fityanlardan (işçi kitlelerinden) oluştukları bilinmektedir (Akdağ 1974: 18).

13. yüzyılın başlarından itibaren pek çok konuda etkin oldukları anlaşılan Ahiler başlangıçta devlet tarafından da desteklenmişlerdir. Bunun sebebi, Anadolu Selçukluları döneminde devletin eğitim ve öğretime olan ilgisi sonucu oluşan dini kültürünü ve sosyal yaşayışını yönlendirmede belirli bir siyaset ve program izleme isteğidir. Devletin Ahi ve bu teşkilatın kadınlar kolu olan Bacı teşkilatının kuruluş ve gelişmesine destek olması yukarıda belirtilen nedenler doğrultusunda gerçekleşmiştir (Bayram 1991: 138; 1985: 40).

Şeyh Nasuriddin Mahmud (Ahi Evren)'un eserlerinden birinde devrinin sultanına verdiği öğüt, toplumun ihtiyaçlarının karşılanması , herkesin bir sanat sahibi olması gereğini ortaya koyması ve Ahi teşkilatının kuruluş felsefesini göstermesi açısından çok anlamlıdır. Şeyh Nasuriddin bu öğütleriyle, devletin aynı zamanda vatandaşların eğitimiyle ilgilenmesi gereğini de ortaya koymuştur (Bayram 1991: 138; 1985: 40).

Ahi Evren'e göre Allah insanı medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun manası şudur:

> "Allah insanları yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, mesken edinmek gibi birçok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk gibi, çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi demircilik ve marangozluk da birtakım alet ve edavatlarla

> yapılabileceği için bu alet ve edavatı tedarik içinde çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanın (toplumun) ihtiyaç duyacağı bütün sanat kollarının yaratılması gerekir. O halde toplumun bir kesiminin san'atlara yönlendirilmesi ve her birinin bir sanatla meşgul olması gerekir ki toplumun ihtiyaçları görülebilsin" (Bayram 1991: 136-137; 1995: 38-39).

Ahi Evren'in nasihatları bunlarla bitmemiş; "Toplum çeşitli san'at kollarını yürüten insanlara muhtaç olduğuna göre, bu san'atkârların herbirinin kendi san'atı ile meşgul olmaları gerekir ki toplumun bütün ihtiyaçları görülmüş olsun" (Bayram 1991: 152) diyerek, her sanat kolunun toplumsal iş bölümü esnasında kendi içinde örgütlenmesini ve belli bir yerde toplanmalarını öğütlemiştir. Bu doğrultuda Kayseri'de bir sanayi çarşısı kurulduğu bilinmektedir[1].

Ahi örgütünün Kayseri'deki etkinlikleri böylece ortaya konduktan sonra Konya'ya bakıldığında, Şeyh Nasuriddin Mahmud'un Alâeddin Keykubad döneminde 625/1227-28'de muhtemelen sultanın isteği ile Konya'ya yerleştiği, burada hem sanatını icra ettiği, hem de Hanikah-ı Ziya ile Hanikah-ı Lala'da müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır (Bayram 1991: 84). Bu süre zarfında Ahi Evren'in burada teşkilatın kuruluşuna ilişkin neler yaptığını, bir çarşı kurup kurmadığını tespit edemiyoruz. Ancak Selçuklular döneminde şehrin kuzeydoğusunda erken tarihlerden itibaren bir Debbağhane'nin bulunduğunu, içinde veya civarında aynı adla anılan bir mescidin inşa edildiğini

---

[1] Aslında Ahi Evren Şeyh Nasuriddin Mahmut'un 1205 yılında Anadolu'ya gelip (Bayram 1991: 44) ilk olarak Kayseri'de Ahi teşkilatını kurduktan sonra burada bir debbağ atölyesi oluşturduğu, bu atölyenin büyümesi sonucunda içinde zaviyesi ve camii olan bir Debbağlar mahallesinin meydana geldiği bildirilmektedir (Bayram 1991: 82, 148). Daha sonra Kayseri'de bulunan bakırcılar, dokumacılar ve örgücüler çarşasından da söz edilmiş, hatta buradan İstanbul'a ve Rum beldelerine halı ve kilim ihraç edildiği belirtilmiştir (Bayram 1991: 152). Zaman içindeki gelişmeyle oluşan çeşitli iş kollarının her birinin bir şeyhi, Ahi Evren'in ise bu şeyhlerin şeyhi olduğu belirtilmektedir (Bayram 1991: 148). Ahi fütüvvet ve şecerenamelerindeAhi Evren 32 çeşit esnaf ve sanatkârın lideri olarak tanınmıştır (Bayram 1991: 148).

belirleyebiliyoruz. Erken devir kaynaklarında bu konuda herhangi bir bilgi olmamakla birlikte, bir sicil kaydında Konya Debbağhanesi'ndeki Ahi Evren Zaviyesi'nden söz edilmektedir (Oğuzoğlu 1980: 18). Fakat bugün için, adı geçen zaviyenin Selçuklu dönemine ait olduğunu belirleyecek herhangi bir veri yoktur. Ancak bu sanatın piri olan Ahi Evren'in Konya'da yaşamış olmasına, debbağlığın gelişmişliğine, burada mescidi, çarşısı ve bir geç dönem kaydından öğrendiğimiz zaviyesinin varlığına dayanarak Kayseri'dekine benzer bir oluşumun Konya'da da mevcut olduğunu ihtiyatla ileri sürmek istiyoruz.

13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Mesud bin Şerefşah Zaviyesi'nin kitabesinden (Kit. no: 18), yapının ahilere ait bir zaviye olduğu ve burada debbağlıkla uğraşanların kazançlarını eşit olarak taksim ettikleri anlaşılmaktadır ki, ahiler bu zaviyelerde örgütlü olarak yaşayarak iktisadî hayatın da belirleyicisi olmuşlardır.

Konya'da kaynaklar aracılığı ile ahilerin etkinliği olarak belirlenebilen bir başka iş kolu da halıcılıktır. Konya'ya çok kısa mesafede bulunan ve adını Ahi Beşare'den alan Beşare köyünde dokunan halılar kendilerine has motif özellikleri taşımakta olup bugünde Beşare ismi ile meşhurdurlar (Bayram 1991: 156). Köyün ve halıların Selçuklular döneminden süregelen isimlerine dayanılarak bu halıların Selçuklu dönemi izleri taşıdıklarını söylemek mümkündür (Bayram 1991: 156).

Ahi örgütünün kadınlar kolu olarak gelişen ve Evhadeddin-i Kirmani'nin kızı, Ahi Evren'in karısı Fatma Hatun tarafından kurulan (Bayram 1994: 13, 15) Bacıyan-ı Rum, kadın el sanatlarını icra eden kadınlar arası bir sanatkârlar organizasyonu olarak faaliyet göstermiştir (Bayram 1994: 39). Bacıyan-ı Rum'un Konya'daki varlığı tam olarak belirlenememekle birlikte, Eflâkî Konya'daki bir kadınlar cemaatinden söz etmektedir (Eflâkî 1986: 531). Ancak Ahi Evren'in Konya'da bulunduğu sırada buradaki kadınları da iş alanına yönelttiği

söylenebilir (Bayram 1994: 39). Bu örgütün çadırcılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, oya ve dantelcilik, dokuma ve örgücülük, nakışcılık ve çeşitli kumaşların imal edilmesi ve bunlardan giysi yapılması gibi sanatlarla meşgul olduklarına (Bayram 1994: 49) bakılırsa, Konya'da bazıları geç dönem kaynaklarında belirlenmiş olmakla birlikte; kadınların da bu konudaki etkinlikler içinde bulundukları düşünülebilir.

Konya'nın 20 km. kuzeyinde bulunan, başlangıçları itibariyle Selçuklular dönemine kadar uzanan Ulu Muhsine ve Kici Muhsine adlı yan yana iki köy isimlerini bacı teşkilatına bağlı iki hanımdan almış olup burada günümüzde de üretilen halı ve cicimleri üretenlerin genel olarak bacı teşkilatına bağlı bu iki hanımın izleyicileri olduklarını düşünmek mümkündür (Bayram 1991: 156, 157; 1994: 541; Tunç 1992: 18).

Yine Konya'da kurulan Kadınlar Pazarı'nın -yiyecekten giyeceğe her türlü malın kadınlar tarafından satıldığı pazarı- Selçuklu günlerinin bir uzantısı olduğu, pazara satıcı olarak erkeğin alınmamasının ve özellikle pazarcı kadınların bağdaş kurup otururak mallarını satıcının hizmetine sunmalarının bir Ahi geleneği olduğu ileri sürülür (Tunç 1992: 20).

Genel olarak şimdiye kadar üstünde durduğumuz toplumun, iktisadî faaliyet grubunu oluşturan esnaf, zanaatkar ve tüccarların şehirdeki etkinliği zenaatkâr ve hizmet erbabının çokluğu ve çeşitliliği iktisadî hayatta kendini göstermektedir. Zanaatların çeşitliliğinin şehirlerin büyüklükleri ile bağlantılı olduğu ve ticaret hanlarının sayısının şehrin büyüklüğüne bağlı olarak değiştiği düşünülürse şehrin önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır (Kılıçbay 1993: 78; Gordlevski 1981: 233).

VI.2.9. EĞİTİM HAYATI

Anadolu Selçukluları döneminde eğitim ve öğretim hizmetleri aile çevresi, cami ve mescitlerde verilen eğitim ile sınırlı kalmayıp bir kurum olarak medreselerde gelişmiştir.

Konya'da bu öğretim hizmetlerinin bir kurum olarak ortaya çıkışı 12. yüzyılın sonlarından itibaren başlamış olmalıdır.[1] Bu kurumları, temel eğitimin verildiği mektepler ve ihtisas eğitimi yapan medreseler olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. Mektepler daha çok çocuklara yönelik olarak dini eğitim veren bazen bir külliye içinde, bazen de mahalle mescitlerinin yanında yer alan yapılardır (Baykara 1985: 87; Köprülü 1991: 65). İhtisas medreselerine bakıldığında, genel anlamda Ortaçağ İslam medreselerinde iki tür eğitim verildiği görülmektedir. İlki kadimi ilimler (Ulû ul-ava'il) olup matematik, astronomi, fizik, gramer, felsefe ve tıbbı içerir. İkincisi ise İslâmi ilimler olarak adlandırılan usul, fıkıh, hadis gibi ilahiyatla ilgili kolları kapsamaktadır.

Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinde diğer İslâm medreselerine göre daha çok ihtisaslaşma görülmektedir. Medreseler ihtisas konularına yönelik olarak Dar'ül-Hadis, Dar'ül-Fukaha ve Dar'ül-huffaz gibi adlar almışlardır. Bu dönemde Tıp medreseleri de mevcut olup darüşşifaların bazıları bir yandan hastahane işlevi görürken, diğer yandan tıp eğitimi vermişler, böylece öğrenciler teorik olarak eğitilirken, pratik olarak uygulama yapma imkanı bulmuşlardır. Bu dönemde ilgi duyulan ve üzerinde çalışılan konulardan biri de kozmoloji olup sözü edilen dönemde Anadolu'da yazılmış eserlerin bir çoğunda kozmoloji

[1] 598/1202 tarihli Altunaba vakfiyesinde Konya İç Kalesinde bu tarihten önce inşa edilmiş bir medresenin adı geçmektedir (Bkz. AV., Turan 1947: 202).

ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür.[1] İslâm dünyasında yapılmış olan matematik çalışmaları da Selçukluları çok etkilemiş, Anadolu'da yetişmiş veya faaliyet göstermiş olan matematikçiler, matematiği pratik hayata dönük bir disiplin olarak değil, duyular alemi ile akılla kavranabilir alem arasında bir köprü olarak kabul etmişlerdir (Kahya 1989: 68). Matematik aynı zamanda astronomiye yardımcı bir disiplin olarak düşünülmüştür (Kahya 1989: 69). Bu dönemde cebir konusunda da çeşitli çalışmalar yapılmış, telif eserler yazılmıştır (Kahya 1989: 70). Ancak Selçuklular döneminde Konya'da mevcut medreselerde sözü edilen bilim dalları konusunda herhangi bir ihtisas medresesine veya astronomi dışında, bu konuda verilen derslere, mevcut kaynaklar çerçevesinde rastlanmamıştır.[2]

Bu dönemde devlet vatandaşın eğitim ve öğretimi ile yakından ilgilenmiş, özellikle din kültürünü ve sosyal yaşayışını yönlendirmede belli bir siyaset ve program takip etmiştir (Bayram 1981: 49; 1991: 138). Aynı zamanda politik egemenliği de destekleyen sünni İslam anlayışının yayıcısı olan medreseler devletin çeşitli kademelerinde görevlendirilecek elemanları yetiştirmiş, sağlam klasik din bilgisi edinmiş imamlar müderrisler ve vaizler insanlara inançlarında rehberlik etmişlerdir (Akdağ 1974: 46).

Eğitim, sadece medreselerde verilen ilim ile sınırlı kalmamış, birbirinden metod, sistem ve bazen de muhteva bakımından farklılık gösteren çeşitli tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin kurdukları tarikat yapılarında da dinî-tasavvufî eğitim verilmiştir (Ocak 1981: 74-75). Ayrıca Ahi Evren Şeyh Nasirûd'din Mahmud'un da öğütlediği gibi insanlar çeşitli san'atlara yönlendirilerek devletin himaye ve desteğinde hem bir iş sahibi olmaları, hem de dini eğitim almaları sağlanmıştır (Bayram 1991: 138). Medreselerde verilen

---

[1] Kahya 1989: 64; Kozmoloji "Evren Bilmi" olup İslâm da genellikle Kur'andaki mesajlardan çıkarılan metafizik prensiplere ve peygamberlerin iç öğretilerine dayanmaktadır (Kahya 1989: 66).

[2] Bu konuda kesin bir bilgi olmamakla birlikte Alâeddin Tepesinde bulunan Amphlokios Kilisesinin Selçuklular Döneminde rasatgâh olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir. (Önder 1971: 491)

resmi eğitime karşılık bu kurumlarda daha çok serbest tefekkür özellikle tasavvuf kültürünün gelişmesine hizmet etmişlerdir.

Bu dönemde inşa edilen medreseler vakıf yapıları olup düzenlenen vakfiyeleri ile işleyişleri kurallara bağlanmıştır. Medreseler arzu eden ve maddi gücü yerinde olan herkes tarafından yaptırılabilirken, daha çok saray çevresine bağlı kişiler ve özellikle vezirler tarafından yaptırdıkları belirlenebilmektedir. Anadolu Selçukluları döneminde düzenlenen medrese vakfiyeleri medrese eğitimi konusunda ayrıntılı bilgiler içermektedir. Düzenlenen vakfiyeler, medreselerin işleyişi, eğitim programları, öğrenci sayısı, öğrenim süresi, medresedeki görevliler ve bunların maaşları, müderrislerin, imam, müezzin, ferraş, talebe, vb öğrenci sayısı, günlük ve özel günlerdeki yiyecekleri, talebelerin kaç grup olduğu, derslere devam durumu ve başarı, ayrıca medresenin giderlerini karşılamak üzere medreseye vakf edilen akarlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir (Bkz. AV., Turan 1947;200-207; KV., Turan 1948: 109-128).

Medreselerin büyüklüğü ile orantılı olarak bir veya birden fazla müderris bir yandan eğitimi yürütürken, diğer yandan idarî işleri üstlenmişlerdir. Birden fazla müderrisin bulunduğu durumlarda, birine müderris ünvanı verilmiş ve medresenin yöneticisi olmuştur. Müderrise kıdemli öğrenciler tarafından seçilen mürid yardım etmiştir (Sayılı 1948: 50, 41). Mevcut vakfiyelere göre medreselerde kalan öğrenci sayısının medresenin büyüklüğü ile orantılı olarak değiştiği, ancak ortalama olarak bu sayının yirmi ile kırk arasında değiştiği belirlenebilmektedir. Vakıf gelirlerinden belirli bir maaş alan bu öğrenciler dışında, gündüzleri dersleri takip eden öğrencilerin de bulunduğu ve bu nedenle öğrenci sayısının daha fazla olduğunu düşünmek mümkündür (Kuran 1969: 3).

Bu dönemde Konya'da inşa edilen ihtisas medreselerine bakıldığında, medreselerin ihtisas alanlarına göre değişik konularda eğitim verdikleri anlaşılmaktadır.

İnce Minareli Medrese'de, Sahip Ata'nın İmaret vakfiyesinde belirtildiği gibi, hadis ilmi okutulmuştur (Konyalı 1964: 815). Sırçalı Medrese kitabesine göre fıkıh öğrenimi için vakfedilmiştir (Bkz. Kit. no: 19). Atabekiye Medresesi'nin banisi olan Atabek Arslan Doğmuş ise medresesinin vakfiyesinde daima fıkıh ilimlerinin okunmasını şart koşmuştur (Eflâkî 1986a: 481).

İhtisas konusu dışında öğrenci ile müderrislerin hangi mezhepten olacağı ve müderrislerde bulunması gereken niteliklerle ilgili olarak da vakfiye ve kitabelerde çeşitli kayıtlar yer almıştır.

AV.'nde öğrencilerin Hanefi ve Şafii mezhebinden olması şart koşulurken (Turan 1947: 202), Sırçalı Medrese kitabesinde "bu mübarek medresenin Ebi Hanife eshabından olan fukahaya vakfedildiği" yazılıdır (Bkz. Kit. no: 19). Celâleddin Karatay Medresesi'ni "dört müctehid imamın herhangisinin mezhebinden olan fukaha ve ulemaya vakf etmiştir" (Turan 1948: 74). Atabekiye Medresesi'nin vakfiyesinde ise, şafilere yer verilmemesi istenmiştir (Eflâkî 1986a: 481).

Öğrencilerin yanısıra müderrislerin mezheblerde: vakfiye ve kitabelerde şarta bağlanmıştır. AV.'nde müderrislerin Hanefi mezhebinden olması şart kılınmış (Turan 1947: 202), Atabekiye Medresesi vakfiyesinde bu medresenin müderrisinin mutlaka Hanefi ve sofu olması istenmiş (Eflâkî 1986a: 481); Karatay Medresesi vakfiyesinde ise müderrisin Hanefi mezhebinden olmasının yanısıra "ûlumu şerriye ve ehadisi şerife ve tefasiri şerifede ve usul ve furuda ve hilafiyatta alim olmasını şart kıldığı" belirtilmiştir (Turan 1948: 74).

Medreselere kabul edilecek öğrenciler arasında Hanefi mezhebine mensup olanların ağırlıkta olduğu görülürken, müderris mezheplerinde de tercihin bu yönde olduğu anlaşılmaktadır. Müderrislerin mezheplerinin kitabe ve vakfiyelerde Hanefi olarak belirlenmesi diğer mezheplere mensup öğrencilerin azlığına bağlanabileceği gibi (Turan 1948: 74), bu durumun genel politikaya

uygun olarak Hanefi mezhebinin yayılmaya çalışılması ile ilgili olduğunu düşünmek de mümkündür.[1]

Medreselerin programları ve dini ilimler dışında verilen dersler tam olarak belirlenememekle birlikte, yukarıda CKV.'nde zikredilen müderriste aranan nitelikler hangi derslerin programa dahil olduğu konusunda bir fikir vermektedir. Ayrıca Eflâkî'de geçen bir olay, bu dönemde Konya'da üzerinde düşünülen ve tartışılan ilimler arasında fıkıh[2], hilâfiyet[3], mantık[4], usul[5], arapça ilimler, hikmet[6], nazar ilmi[7], beyan[8], tefsir[9] ve nücum[10], tıp-tıbiiye[11], ilahiyat[12] ve daha başka ilimlerin de bulunabileceğini göstermektedir.[13] Bu dönemde medreselerde Hidaye[14] okutulduğu da anlaşılmaktadır.[15] Bunların

---

[1] Selçuklular tarafından büyük bir ehemmiyet verilen Hanefi mezhebinin Türkler arasında yayılmasına çalışılmış, Şafii mezhebinin daha ziyade Türk olmayan müslümanlar arasında yaygın olduğu belirtilmiştir.

[2] Fıkıh: Şerîat ilmi, şerîatin usul ve hükümleri (Devellioğlu 1970: 317).

[3] Hilâfiyet: polemik bilgisi (Devellioğlu 1970: 441).

[4] Mantık: Hakikat ararken yapılan zihni muâmelelerden hangilerinin doğru ve hangilerinin yanlış yola çıktığını gösteren ilim (Devellioğlu 1970: 692).

[5] Usul: Bir ilmin veya tekniğin asıl mevzuundan önce öğrenilmesi gereken esas, başlayış bilgi (Devellioğlu 1970: 1350).

[6] Hikmet: Felsefe; (Devellioğlu 1970: 440).

[7] Nazar İlmi: Düşünme ile ilgili ilimler (Devellioğlu 1970).

[8] Beyan: Belâgat ilminin, hakikat, mecaz, hikaye, teşbih, istiar gibi bahislerini öğreten kısım (Devellioğlu 1970: 118).

[9] Tefsir: Kur'ân-ı Kerim'in mânâ bakımından izahı (Devellioğlu 1970: 1268).

[10] Nücum: astroloji. Tıp mektebi

[11] Tıbiiye: Tıp mektebi (Devellioğlu 1970: 1332)

[12] İlahiyyât: Felsefe'nin Allah'tan ve Allah ile ilgili mevzulardan bahseden kısım: (Devellioğlu 1970: 500).

[13] "Bilgin geçinen birkaç manasız adam fıkıhdan, hilâfiyatdan, mantıkdan, usulden, arapça ilimlerden, hikmetten nazar ilminden, meâni ve beyandan, tefsir ve nücumdan, tıptan ve tabiiyeden, ilahiyatdan ve daha başka ilimlerden çıkarılmış müşkül meselleer hakkında bazı sorulra yazıp Mevlânâ'ya götürmesi için bir Türk Fakih'in eline verdiler..." (Eflâkî 1986a: 178-179).

[14] Hidaye: Fıkıhla ilgili bir kitap (Eflâkî 1986a: 605).

[15] "Baha Veled hazretleri buyurdu ki gençliğimiz ilk çağında babam hazretlerinden Akıncı medresesinde Hidaye okuyordum" (Eflâkî 1986a: 605).

yanısıra Astronomi (Mevlânâ, Fiki Mâfih 1990: 26) ledunni ilimler[1] ve lûgat'de[2] (Sipehsalar 1977: 34, 40) bu dönemde okutulan dersler arasındadır.

Bu dönemde medreselere Şeyh de tayin edildiği ve buralarda bilginler, emirler, ileri gelenler ve ahilerin katıldığı posta oturuma törenleri yapıldığı anlaşılmaktadır.[3] Müderrisler medresede görev almalarının yanısıra tekke şeyhi de olabilmişlerdir.[4] Müderris tayinlerinin devlet eliyle yapıldığı (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 133, XC; 137, XCIII), bazı müderrislerin aynı anda birden fazla medresede görev aldıkları[5] görülmektedir (Eflâkî 1986a: 91, 605). Müderrislerin fetva müessesesiylede ilgili oldukları[6] ve bu konudaki yetkinlikleri Mevlânâ'nın "müftüler her ne kadar fetva verseler de sen alimin vereceği fetvaya bak" şeklindeki kaydından anlaşılmaktadır (Mevlânâ, Fihi Mâfih 1930: 78).

Bu dönemde kaynaklar vasıtasıyla haberdar olduğumuz müderrisler arasında Şemseddin-i Mardînî, Zeyneddin-i Razî, Şemseddin-i Malatî, Sıraceddin-i Tatari (Eflâkî 1986a: 193, 205, 230)'nin yanısıra Muallim Şemseddin (Eflâkî 1986a, 202). Afsahaddin (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 137, XCIII), Müderrislerin sultanı Kayserili Şerafeddin (Eflâkî 1986a: 198) Seyfeddin-i Hindî (Eflâkî 1986a: 323) Mevlânâ Rükneddin-i Mazenderanî de vardır (Eflâkî 1986a: 563).

AV.'ne göre medresede üç grup öğrenci olup bunlar başlangıçta (müptedi), orta derecede ve ilerlemiş (fakih) olanlardır (Turan 1947: 202). Karatay

---

[1] Ledünnî ilimler: Allah bilgisine ve sırlarına ait onunla ilgili bilgiler (Devellioğlu 1970: 652).

[2] Lûgat: İlm-i lûgat lûgatçilik, sözlükçülük (Devellioğlu 1970: 662).

[3] Hacı Mübarek Haydarî Taceddin Vezir'in Darüz Zâkirin adı verilen medresesine şeyh tayin edildiğinde büyük bir posta oturma töreni yapılmıştır (Eflâkî 1986a: 233). Aynı şekilde Atabekiye Medresesinde de bir posta oturma töreni olmuştur (Eflâkî 1986a: 334).

[4] Mevlânâ'nın mektuplarından birinden anlaşıldığına göre Sirâceddin ... bir büyük medreseye müderris yahut büyük bir tekkeye şeyh olmak niyetindeydi (Mevlânâ, Mektuplar, Gölpınarlı Açıklaması 1963: 175, CXVII).

[5] Mevlânâ dört tanınmış medresede müderris idi (Eflâkî 1986b: 39).

[6] "... nazarî ilimlerde üstad beş bilgin kişi ve fetva veren müderrisler Mevlânâ'nın kulu ve müridi oldular." (Eflâkî 1986a: 80).

vakfiyesinde ise talebeler fakih ve mülazım olarak iki gruba ayrılmıştır (Turan 1948: 78).

AV'nde talebelere verilen maaşları gösteren kayıttan, burada kalan yatılı ve maaşlı talebe sayısı 338 olarak tespit edilmektedir (Turan 1947: 202). KV.'nde ise öğrenci sayısı ve maaşlar hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Bu vakfiyeden derslerin haftanın beş gününde yapıldığı anlaşılmaktadır (Turan 1948: 142). Medrese eğitiminin beş yıl olduğu ve beş yıl süresince çalışmayıp başarısız olanların medreseden atılacakları AV.'nden öğrenilmektedir (Erdoğan 1937: 372).

Medreseler sayesinde Konya'da kalabalık bir Danişment, yani talebe grubu birikmiş olup[1], Devletşah Tezkiresinde "Mevlânâ'nın dersinde dörtyüz kadar talebenin hazır olduğunu söylerler" denmektedir (Devletşah Tezkiresi 1977: 250).

Eflâkî ve Menakıb-ı Hazreti Mevlânâ'da bulunan bazı kayıtlardan, medreselerin aynı zamanda dışarıdan gelen misafirlerin ağırlandığı bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Mevlâna Celaleddin-i Rumi'nin babası Bahaeddin Veled Konya'ya geldiği vakit kendisini sarayında misafir etmek isteyen Alâeddin Keykubad'a "İmamlara medrese, şeyhlere hanikah, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviye, gariplere kervansaray münasiptir" diyerek Altunaba Medresesi'ne inmiştir. Aynı şekilde Konya'ya gelen Taceddin bin Ahmed er-Rufai de şehrin büyükleri, halk ve fütuvvet erbabı tarafından arşılanarak yanındaki şeyhlerle beraber Karatay Medresesinde misafir edilmiştir (Eflâkî 1986a: 80).

Yine Eflâki'de verilen bilgilerden, Bedreddin Gevhertaş tarafından Bahaeddin Veled ve oğulları için yaptırılan medresenin daha çok gündüzleri

---

[1] (Baykara 1985: 90; II. İzzeddin Keykavus'a ait bir temliknamede şahitler arasında Sa'deddin Hargâhtraş Medresesi'nin talebelerinden Bayburtlu Sadeddin de vardır (Turan 1955: 174).

ders verilen bir yapı olduğu, Mevlânâ ve ailesi tarafından ikâmetgâh olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 43-44, 64, 287).

Bugün mevcut olanlar dışında günümüze ulaşmayan medreselerle ilgili olarak kaynaklarda rastladığımız veriler bu yapıların mimari kuruluşları hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

Mevlânâ Müzesi'nde bulunan (78/a, no: 2153 de kayıtlı) Tercüme-i Sevakıb adlı yazma eserde Gevhertaş Medresesi için "Medresesenin yüksek bir sahnı vardır. Sahından ev olarak kullanılan hücrelere geçilmektedir. Medresenin üzeri damlıdır. Hatta yazın sıcak günlerinde Mevlânâ medresenin damında oturmaktadır, hücreler arasında tahta perdeler vardır" denilmektedir (Önder 1952: 5). Odaları ve sofası olan medresenin sofa olarak adlandırılan avlu kısmı Eflâkî'de sık sık anılan ve "toplantı salonu" olarak tarif edilen yer olmalıdır ki bu aynı zamanda avlunun, toplantıların yapıldığı mekân olduğunu da göstermektedir (Eflâkî 1986a: 142). Medresede sema ayininin yapıldığı yer de bu avlu olmalıdır.[1] Diğer medreselerde de sema ayinleri yapılmaktadır.[2] Ayrıca medreselerde müderrislerin sofanın (avlunun) ortasında oturdukları, derslerini burada verdikleri belirlenebilmektedir (Eflâkî 1986a: 127-128).

Bugün mevcut olmayan medreselerden bazılarının çatılarının düz dam olup (Eflâkî 1986a: 182) toprak ile örtüldüğü ve bu kısmın çıkılıp oturulan, abdest alınan, geceleri uyunan bir yer olduğu Eflâkî'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır.[3]

---

1 "Mevlânâ ve arkadaşları böylece bilgileri saçarak ve sema ederek medreseye geldiler. O gece sabaha kadar başağrısız sema ettiler..." (Eflâkî 1986a: 173).

2 Kadıların, hakimlerin sultanı ve ulularından olan Kemaleddin-i Kabi Mevlânâ için verdiği semada bütün şekerlemeleri medresenin havuzuna doldurarak birkaç büyük küp şerbet daha yapmıştı.

3 "Mevlânâ Safiyeddin-i Hindi kendi zamanının allamesi idi. Penbefruşan (Pamukçular) Medresesi'nde müderrisdi... O bir gün medresenin damına çıkmışdı, abdest alıyordu. İlim talipleri onun etrafında halka oluşturmuşlardı..." (Eflâkî 1986b: 323); "Çelebi Bedreddin ve Şemseddin rivayet ettiler ki bir gün medresenin damında

Karatay medresesi vakfiyesinin 660/1261 tarihli zeylinde de medresede bina edilen musluk ve abdesthaneden söz edilmektedir (VGM Arşv. def. no: 577: 31).

İslam medeniyetinin orta çağlarında önemli bir ilim merkezi olan Konya'da çok sayıda medrese açılmış, şehirde ilim ve kültür hayatının olduğu bir ortam doğmuştur. Selçuklular dönemiyle başlayan fikri faaliyet, Anadolu dışından gelen ilim ve din adamlarına karşı gösterilen himaye ve hüsnü kabul Orta Asya, Suriye, Irak ve İran'dan pek çok alim, mütefekkir ve sanatkârın Anadolu'ya gelmelerine sebep olmuştur (Bkz. VI.2.7; Uzunçarşılı 1949: 288). Anadolu'da gerek Danişmendliler, gerekse Selçukluların kuruluş devirlerinde ancak saray çevresinde gerçekleştirilebilen ilmi faaliyetler II. Kılıç Arslan'ın oğulları döneminde saray çevresinden şehirlere yayılmaya başlamış yönetimde birliğin sağlanması ile hız kazanmıştır (Uzunçarşılı 1949: 288). Moğol istilası önünden kaçan alim, şair ve mutasavvıfların Anadolu'ya yerleşmeleri nedeniyle buradaki fikri faaliyetler artmış, bu dönemde Selçuklu medreseleri haklı bir şöhrete kavuşmuştur (Köprülü 1991: 65). Özellikle I. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu'ya gelen ve Konya'da yerleşen pek çok alim ve mutasavvıfla Konya önemli bir ilim merkezi olmuş, bunlar sarayda büyük bir itibar görmüşlerdir (Sarre 1937: 811). Selçuklular döneminde bizzat sarayda Yunan felsefesinin takipçilerinin, Müslüman ve Hıristiyanların bir arada bulunması Selçukluların ilim verdikleri önemi ve bu konudaki toleranslarını da gözler önüne sermektedir (Anbarcıoğlu 1971: 178). Alâeddin Keykubad'ın daveti üzerine Konya'ya gelen ve ölümüne kadar Konya'da müderrislik yapan Baha Veled'in vefatı üzerine kürsüsünü oğlu Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi işgal etmiştir (Ülkern1937: 494). Pek çok tasavvufi eserin müellifi olan Baha Veledin en önemli eseri Maarifül avarif'dir (Ülken 1937: 495). Mevlânâ Şems-i Tebrizi'nin gelişine kadar müderrisliğine devam etmiş, halka vaazlar vermiştir. Mevlânâ en önemli

---

oturmuşlardı..." (Eflâkî 1986a: 407); "... Mevlânâ için medresenin damında hücre şeklinde yatacak bir yer yapmışlardı" (Eflâkî 1986a: 626).

eserlerini kırk yaşından sonra vermeye başlamış Mesnevi, Divan-ı Kebir, Divan-ı Şemsül Hakayık, Divan-ı Sema, Fihi Mafih, Mektubat, Meclis-i Seba gibi manzum ve mensur eserler vermiştir (Önder 1952: 7). Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled de babasının açtığı tasavvuf cereyanını bir çığır ve tarikat haline getirmiş, Divan, İbtidanâme Rebabnâme ve Velednâme gibi eserlerle klasik edebiyatın oluşmasına katkıda bulunmuştur (Ülken 1937, 496; Önder 1952: 7). Bu dönemde Ahmet Fakih ve Seyyid Hamza gibi şairler de Mevlânâ'nın dairesine dahil olup, Konya etrafında toplanmış ve klasik edebiyat akımına kapılmış şairlerdir (Gölpınarlı 1941: 46).

Bu dönemde hayat ve eserleriyle Konya'da büyük bir etkisi olan mutasavvıflardan biri de Muhiddin-i Arabi'dir. Konya'da yirmibir yıl yaşayan İbnü'l-Arabi ve müridleri tarafından etkilenen Anadolu ortamı, mistik veya tasavvufi vahdet-i vücut anlayışının derin izlerini taşımaktadır (Anbarcıoğlu 1971: 178). Sadreddin-i Konevi'nin annesi ile evlenen, Sadreddin-i Konevi'yi himaye ve terbiye ettği gibi Alâeddin Keykubad tarafından da büyük hürmet ve ikram görerek uzun müddet Anadolu'da kalan İbnü'l-Arabi eserlerinin önemli bir kısmını burada vermiştir (Ülken 1937: 493). Üvey oğlu Sadreddin-i Konevide İbnül Arabi'nin sistemini bazı tadillerle kabul etmiş ve yayılmasını sağlamıştır. İbn'ül Arabi ve Sadreddin-i Konevi klasik tasavvufun Konya'da yerleşmesi ve kuvvetli bir fikir akımı halini almasında etkili kişiler olmuşlardır (Ülken 1937: 494; Önder 1952: 7). Sadreddin-i Konevi Alâeddin Keykubad döneminden başlayarak müderrislik yapmış, Bahaeddin Veled-i, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi gibi büyük mutasavvıflar Sıraceddin-i Urmevi gibi alimlerle temas etmiş ve Konya'da önemli eserler vermiştir (Ülken 1937: 494). Kendisine isnad olunan eserler arasında Eser el-Mesrur bi'l-vusul ila ayn el-Murg cez el-Beyan, Hırkata'l-Tasavvufı Vasaya, Vasiyyete'l-Şeyh Sadreddin e'l-Vefat'da olmak üzere kırkbeş kitap vardır (Uzluk 1958: 11-13)

Bu devrinde Emir Kemaleddin-i Kamyar, Fahreddin-i Razi gibi alim ve fakihler de Konya'da bulunmuştur. Muhyuddin Cendi ve Sadruddin-i Fergani de bu dönemde Konya'da olanlar arasındadır (Anbarcıoğlu 1971: 178). Kadı Sıraceddin-i Urmevi kelam ve mantıka dair önemli eserler vermiş. Beyanül'hak

ve Kitab'ül menahic adlı eserleri Konya medreselerinde okutulmuştur (Ülker 1937: 492; Önder 1952: 7) Yine aynı dönemde Konya medreselerinde yetişen tanınmış mutasavvıf ve alimler arasında, Fahreddin-i Irakî, Mevlâna Şemseddin-i Şirazî gibi isimler de yer almıştır (Ülken 1937: 494).

Anlaşılan "Ey hacca giden kavim nereye gidiyorsunuz, nereye? Maşuk buradadır, geliniz, geliniz, geliniz" diyerek bütün basiret ehlini Konya'ya çağıran Mevlânâ'nın davetine icabet etmeyen yok gibidir (Gölpınarlı 1941: 45).

Selçuklular döneminde böylesine önemli bir kültür merkezi olan Konya'da ilmi faaliyetlerin yoğunluğuna bağlı olarak pek çok mektep, darülhuffaz, darülhadis ve medrese açılmıştır. Ancak bunların büyük bir kısmı ortadan kalkmış olup pek azı günümüze ulaşmıştır.

Konya'da Selçuklu döneminden varlığı bilinen, ancak günümüze ulaşmayan 13. yüzyılın ikinci yarısına ait olup yapı topluluğu içinde yer almışlardır. Cemal Ali Dede Mektebi Bu mektep Dış Kale surlarının dışında batıda, Meram'dadır.

Bu dönemde inşa edilen Kadı Hürremşah Darülhadisi (Kat. no: 166), Hoca Ali, Ferhuniye, (Kat. no: 64) Sahip Ata, (Kat. no: 51) Sungur Bey (Kat. no: 180) ve Saddeddin Ömer (Kat. no: 121) darülhuffazlarının hiç biri günümüze ulaşmamıştır. Birer yapı topluluğu içinde yer alan bu darülhuffazlar Kadı Hürremşah Darülhadisi dışında 13. yüzyılın ikinci yarısına ait olup, Sadeddin Ömer Darülhuffazı'nın yeri belirlenememiştir. Sungur Bey Darülhuffazı İç Kale'nin içinde, kuzeyde konumlandırılmıştır. Diğer darülhuffazlar ise Dış Kale ile İç Kale arasında şehrin çeşitli yönlerine dağılmışlardır. Sahip Ata Darülhuffazı Dış Kale surları içinde batıda Tahir ile Zühre Mescidi civarında, Ferhuniye Darülhuffazı ise yine Dış Kale'nin içinde kuzeybatıda şehrin en erken iskân edilen mahallerinden birinde yer almıştır.

Darülhuffazlara bakıldığında, genellikle bir mescit ile birlikte inşa edildikleri ve medreselerin bulunmadığı mahallelerde konumlandırıldıkları dikkati çekmektedir.

Konya'da bugün mevcut olanlarla birlikte kaynaklardan tespit edebildiğimiz medreselerin toplam sayısı 25'dir. Bu medreselerden Altunaba (Kat. no: 32) bir bölümü ile olmak üzere- Sırçalı, (Kit. no: 19; Kat. no: 12) İnce Minareli (Kat no: 47) ve Karatay (Kit. no: 20; Kat no: 18) medreseleri belirli bölümleri dışında büyük ölçüde yenilerek günümüze ulaşmıştır: Söz konusu medreselerden ikisi İç Kalede inşa edilmiştir Bunlardan ilki Konya'da inşa edilen en erken tarihli iki medreseden biri olan Medrese-i Sultaniye, ikincisi ise Alâeddin Keykubad döneminde yaptırılan Lala Ruzbe (Kat. no: 42) medresesidir. Medrese-i Sultaniye (Kat. no: 73) İç Kale içerisinde saray çevresine ait bir yerleşimin kurulmaya devam ettiğine işaret ederken, Alâeddin Keykubad döneminde burada inşa edilen medresenin yanında hanikâhın da bulunduğu göz önüne alındığında, bu dönemde şehre akın eden ve saray tarafından himaye gören bilgin ve mutasavvıflar için yaptırılmış olduğunu düşünmek mümkündür.

Altunaba Medresesi'nin II. Kılıç Arslan döneminde şehrin doğusunda, çarşı ve pazarların bulunduğu kesimde konumlandırılması, şehrin gelişiminin başlangıç olarak Selçuklu dönemi öncesine uzanan ve yoğun bir yapım faaliyetine sahne olan bölgeye doğru olduğunu göstermektedir. Bu medrese Yeni Çarşı denilen mevkide, Çarşı içinde, han ve dükkanların arasında konumlandırılmıştır ki bu yeri, hem medresenin kendisine vakf edilen han ile birlikte yapılmasına, hem de ticaret ve eğitim işlevi gören yapıların bir arada bulunmasına bağlamak mümkündür (Kat. no: 32) Yine çarşı içinde olduğu anlaşılan Penbefuruşan Medresesi'ninde Pamukçular Çarşısı civarında bulunduğu ve bu nedenle Pamukçular medresesi adı ile anıldığı kabul edilebilir (Eflâkî 1986a: 81)

Akıncı (Kat. no: 36) ve Hatuniye (Kat. no: 35) medreseleri İç Kale'nin kuzey ve kuzeydoğusunda, Dış Kale surları içinde inşa edilmişlerdir. Bu medreselerden Gükertaş Medresesi Akıncı mahallesinde, Hatuniye Medresesi ise Esediye mahallesinde, mescit, türbe ve medreseden oluşan yapı toplulukları içinde konumlandırılmış olup şehrin bu kesimi Altunaba Medresesi civarından sonra en erken tarihli mescitlerin yer aldığı bir bölgedir. Yaklaşık olarak aynı tarihlerde ve şehrin aynı yönünde medrese, zaviye ve türbe; medrese, cuma

camii ve türbeden oluşan yapı toplulukları içinde inşa edilen Seyfeddin Karasungur (Kat. no: 56) ve Kadı İzzeddin (Kat. no: 172) medreselerini Atabekiye Mescidi, Medresesi ve Türbesi'nden oluşan yapı topluluğu (Kat. no: 178) izlemiştir.

Şehrin kuzeydoğusunda yer alan bu kesimin Şerefeddin Caddesinden başlayarak kuzeye doğru devam ettiği, Vali İzzet Bey caddesi ile birleşen bu cadde üzerinde Seyfiye ve Kadı İzzeddin medreselerinin yer aldığı, en kuzeyde Vali İzzet Bey Caddesi ile Sultan Veled caddesinin kesişme noktasından önce Atabekiye Medresesi'nin bulunduğu yapı topluluğu ile bu hattın sona erdiği görülmektedir. Şehrin bu kesiminin, içinde medrese bulunan yapı toplulukları ile donatılarak adeta bir kampüs oluşturulduğu, eğitim yapıları inşasının daha sonraki yıllarda da bu çevreden çok uzaklaşmadığı, medreselerin yoğun olarak inşa edildiği yıllarda mescitlerin bu kadar çok olduğu bu kesimde bir de cuma camii yaptırılarak belki medrese öğrencilerin de hizmet verildiğini düşünmek mümkündür.

Yukarıda sözü edilen medreselerle yaklaşık aynı tarihlerde inşa edilmiş olan Küçük Karatay Darüşşifası (Kat. no: 17) ile ondan birkaç yıl sonraya tarihlenen Karatay Medresesi (Kat. no: 18) İç Kale'nin Sultan Kapısı'na açılan yol üzerinde, hendeğin hemen önünde karşılıklı olarak konumlandırılmışlardır (Eflâkî 1986b: 318). Aynı şekilde İnce Minareli Medrese (Sahip Ata Darülhadisi)'nin (Kat. no: 47) İç Kale"nin batısında hendek hizasında, Sultan Kapısı yolunda yer aldığı tespit edilmektedir. Yine bir yapı topluluğu içinde yer alan Tac'ül Vezir Medresesi (Kad. no: 40) İç Kalenin kuzeybatısında, Dış Kale surları içinde konumlandırılmıştır. Nizamiye Medresesi (Kat. no: 174) İç Kale'nin doğusunda, İplikçi Camiiden İç Kaleye uzanan cadde üzerinde şimdiki Tekel İdaresinin yerinde inşa edilmiştir. Sırçalı Medrese (Kat. no: 12) ise İç Kale'nin güney doğusunda, Dış Kale surları içinde, İç Kale'den Dış Kale'ye uzanan cadde üzerinde yer almıştır ki, medreselerin bu konumlarıyla şehrin fiziki yapısı içinde önemli yerleri tutmuş oldukları görülmektedirler.

Sözü edilen medreselerin konumları, bu yapıların İç Kale etrafında ve şehir içi yolları Dış Kale surları dışında şehirlerarası yollara bağlayan ana arterler üzerinde inşa edildiklerini, konumları ve portal süslemeleri ile şehir içinde nirengi noktaları oluşturduklarını söylemek mümkündür.

Dış Kale surları dışında, kuzeyde inşa edilen Gömeç Hatun Medresesi, (Kat. no: 52) sur dışında erken dönemlerden itibaren özellikle anıtsal mezar yapıları olan türbelerin yoğun olarak görüldüğü ve şehir meydanının bulunduğu önemli bir alanda inşa edilmiştir. Dış Kale surları dışında inşa edilen Sahip Ata hanikâh (Kat. no: 47) ve Sadreddin Konevi zaviyesinin (Kat. no: 50) kaynaklarda medrese olarak anılması, bu yapıların medrese olarak da kullanılmış olabileceklerini göstermesi ve hânikâh-medrese benzerliğini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Genel olarak medreselerin şehir içindeki dağılımlarına bakıldığında İç Kale içinde konumlandırılan iki ve Dış Kale dışındaki bir medrese dışında bu yapıların İç Kale-Dış Kale arasında konumlandırıldıkları, asıl yoğunluğun doğu ve özellikle kuzeydoğuda olduğu, buradan kuzeye doğru yayıldığı, 1250'lerde medrese alanı olarak İç Kale'nin batı eteklerinin seçildiği görülmektedir.

Bu medreselerdengünümüze ulaşanlar daha çok tek yapı olarak tespit edilirken çoğunluğunun özellikle mescit, medrese ve türbeden oluşan bir yapı topluluğuna dahil olduğu, bunun dışında medrese-hanikâh medrese-türbe bileşimi görüldüğü belirlenebilmektedir.

Yukarıda tespit edilen medreseler dışında haklarında herhangi bir bilgi bulamadığımız Fevziye (Erdoğan 1938: 818), Mehmet Merzevi (Erdoğan 1938: 1197), Ata İlahiye (Ünver 1967: 4), İrfaniye (Ünver 1967: 4) medreseleri kaynaklara Selçuklu dönemi yapıları olarak girmişlerdir.

Selçuklular döneminde Konya'da inşa edilen medreselerin daha çok zengin emirler ve vezirler tarafından yaptırıldığı ve zengin vakıflara bağlandığı anlaşılmaktadır. Altunaba Medresesi için düzenlenen vakiyede bu medreseye özellikle gelir getirecek dükkânlar ve hanların vakf edildiği anlaşılmaktadır

.Hatta Altunaba Medreses'inin, kendisine vakıf olarak yaptırılan hanların arasında konumlandırıldığı görülmektedir (Bkz. AV., Turan 1947: 204, 208). Medreselerin gelir kaynaklarını teşkil eden vakıflar, Selçuklular zamanında kurulan bu müesseselerin işlemesini sağlayan başlıca faktörler olmuşlardır. Bedreddin Gevhertaş, Baha Veled ve çocukları için medrese yaptırırken bunu birtakım vakıflarla da donatmıştır (Eflâkî 1986a: 44) Karatay ve Sahip Ata'nın imaret vakfiyesinde de medreseye gelir sağlayacak köy, arazi, ev ve dükkânların vakfedildiği anlaşılmaktadır (Bayram Karabacak 1981: 38-39).

Bu dönemde Konya'da kütüphaneler de açılmıştır. Kaynak verilerine dayanarak tespit edebildiğimiz dört kütüphaneden sadece Sadreddin Konevi'nin kütüphanesi cami içinde ayrı bir bölüm olarak bugün de mevcuttur. Bu kütüphanelerin Altunaba Medresesi dışında, Nizamiye hanikahı yukarıda sözü edilen cami de açıldıkları görülmektedir.

Varlığını AV.'nden öğrendiğimiz Altunaba Medresesi'nin kütüphanesi medrese içinde yer almış ve kütüphane için temin edilecek kitaplar ile bunlardan okuyucunun faydalanması şarta bağlanmıştır.[1] Konya'da Medrese-i Sultaniye'den sonra en erken tarihli olan Altunaba Medresesi'nde yer alan kütüphane, 12. yüzyılın sonlarından itibaren ilme verilen önemin göstergelerindendir. Nizamiye Hanikâhı kütüphanesi, hanikâhın geniş anlamda bir kültür müessesesi olduğunu kanıtlar. Bu kütüphanelerin dışında, Atabekiye Medresesi ile Sultaniye Medresesi'nde okutulan derslere ait kitapların yer aldığı küçük birer kitaplığın kurulmuş olması da muhtemeldir. Karatay Medresesi'nde de muhtemelen bir kütüphane olabileceği belirtilir (Turan 1948: 80). Ayrıca bazı müderris ve ilim adamlarının özel kütüphanelerinin olması da söz konusudur.[2]

---

[1] Vakfiyede mütevelli ve nazırın her yıl vakıf gelirlerinden ayrılan 100 dinar ile oraya layık kitaplar satın alıp vakfetmeleri, isteyenlerin kitabın karşılığı olan kıymette bir parayı kütüphaneciye vererek ödünç kitap alabilecekleri, kitabı teslim ettiklerinde parasının iade edileceği tespit edilmiştir (AV., Turan 1947: 202, 230).

[2] Sadreddin Konevi'nin Kütüphanesi'nde bulunan Muhyiddin Arabi'nin yazdığı kitapları tetkik ve istinsah için İslâm dünyasının her tarafından bilginlerin Konya'ya geldikleri rivayet edilir (Önder 1949: 6). Konya'nın, medreselerindeki talebeleri ve ilim adamları ile kitap açısından önemli bir pazar olduğu ve şehirde kitap istinsahı ve ciltlenmesi için kendisine mahsus bir zanaat türü geliştiği belirtilir (Baykara 1985: 92).

Anadolu Selçukluları döneminde diğer ilimlerde olduğu gibi tıpta da önemli bir gelişme görülmüş, bu dönemde sağlık hizmetlerine büyük önem verilerek darüşşifa, maristan, bimaristan, şifahane, darüttıb, darüssıha, me'menülistirahe ve darülafiye isimleriyle anılan çeşitli sağlık yapıları kurulmuştur. Diğer ilim adamları ve din büyüklerinin yanısıra meşhur hekimler de Anadolu'ya akın etmiş, buralarda kurulan darüşşifalarda tıp tahsili de verilerek pek çok hekim yetiştirilmiştir (Önder 1952: 7; Turan 1988: 51). Darüşşifalarda tıp eğitimi usta-çırak ilişkisi şeklinde olup, talebeler icazetlerini medreselerden değil, müderrislerden almışlardır. Hatta bazı talebelerin değişik müderrislerden aldıkları pek çok icazetleri vardır (Ünver 1972: 10; Cantay 1992: 2, not: 3).

Tıp eğitiminin verildiği Darüşşifalar birer vakıf tesisi olup, işleyişleri düzenlenen vakfiyeler ile kurala bağlanmıştır. Bu dönemde, sadece I. İzzeddin Keykavus'un Sivas Keykavus Darüşşifası vakfiyesi günümüze ulaşmış olup, bu vakfiyeden darüşşifanın işleyişi, doktorların kademelenmesi, doktorlar dışındaki görevlileri (kehhal, eczacı vb.), eczanesi, ilaçları, mütevellisi ve vakıfları hakkında bilgiler mevcuttur (Cevdet 1938: 35-38). Ayrıca darüşşifalarda görevli hekim ve cerrahlara ait telif veya istinsah eserler darüşşifaların işlemesi ve buradaki cerrahi müdahaleler[1] konusunda bilgi vermektedir (Cantay 1992: 4). Selçuklu döneminde hastahanelerde çalışan hekimler arasında bir baş hekim olup diğerleri ona tabiidir (Ünver 1972: 10). Selçuklu devletine ait bir başhekimlik payesi olduğu da anlaşılmaktadır (Ünver 1972: 10). Bu dönemde sarayın hekimi olan Ekmeleddin (Beyhekim), Selçuklu devletinin sıhhat nazırı, yani hekimbaşısıdır (Uzluk 1937: 72). Hekim tayinlerine ilişkin menşurlar da günümüze ulaşmıştır. Bir hekimin tayin menşurunda "hasta ve mamüllerin tedavi ve mualecede üstadlar gibi hazıhat ve şefkatle muamele etmesi, hasta ve

[1] Daha geç bir döneme ait olmakla birlikte XV. yüzyıl ortalarında hekimlik yapmış ve pek çok hekim yetiştirmiş olan Sabuncuoğlu Şerafeddin bin Ali Elhac İlyasoğlu'nun *Kitab al-cerrahiyat al-Haniye* isimli 1465 tarihli kitabında cerrahi müdahale metotlarından ve bunun için kullanılan aletlerden söz edilmiş, bu aletler minyatürlerle gösterilmiş, ilaç terkipleri hakkında bilgi verilmiştir (Cantay 1992: 70-71, not: 81).

deliler arasında fark gözetilmemesi tenbih edilmektedir (Turan 1988: 51). Yine bir başka tayin menşurunda "hastaları mualecede, deva ve meşrubatın terkibi ekşi, dâne ve müshillerin eskilerin kitaplarında yazdığından fazla miktarda olmaması, fakir ve zengin arasında fark gözetilmemesi öğütlenmiştir (Turan 1988: 51). Bu dönemde hastanın sağlığına verilen önem tayin menşurlarında hastalar arasında fark gözetilmemesi, onlara şefkatle davranılması gibi hassasiyetle üzerinde durulan konuların varlığında da kendini göstermektedir.

Bu dönemde hekimlerin farklı gruplara ayrıldıkları, bir kısmının darüşşifalarda çalışan hekim ve cerrahlar olduğu belirlenirken, diğerlerinin pratisyen hekim olup mahalle halkına hizmet verdikleri söylenmektedir ki, bunlar muhtemelen kendi evlerinde, pazarlar veya çarşılardaki dükkânlarda çalışmış olmalıdırlar (Ünver 1972: 12-13). Türk ve müslüman olan hekimlerin yanısıra Selçuklu tebabeti içinde Süryani ve Ermeni tabiplerin de bulunduğu, Süryanilerin bu konudaki şöhretlerini Selçuklular döneminde de korudukları, hatta bazılarının sultan ve vezirlerin tedavisinde görev aldıkları dönemin çağdaş kaynakları aracılığı ile belirlenebilmektedir (İbni Bibi 1941: 116-117; Turan 1988: 53-54; Cahen 1994: 247).

Anadolu Selçukluları döneminde yukarıda isimleri verilen sağlık kuruluşlarının yanısıra seyyar hastanelerin varlığından da söz edilmektedir (Cantay 1992: 7). Ayrıca bazı tekkelerin hastane vazifesi gördüğü, bu tekkelerin özellikle dışarıda dolaşmaları yasaklanan, dolayısıyla tecrit edilmeleri gereken cüzzamlı hastaların tedavisinde kullanıldığı, bunlara Cüzzamhane, Miskinler Tekkesi veya Tecrithane denildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Kon. Şer. Sic. no: 14: 10, 27: 78).

Selçuklular döneminde Tıp eğitimine ve insan sağlığına verilen önem başkent Konya'da da kendini göstermiştir. Dönemin en ünlü doktorları Konya'da yetişmiş veya görev almıştır. Eflâüddin Hunci, Ekmeleddin

(Beyhekim), Tabip Gazanfer, Kemaleddin Karatay (Önder 1971: 7; Ünver 1940: 92-93). Şeyh Nureddin Bimaristani, Konyalı Sadrettin, Ebu Bekir b. Zeki, Şucaûddin Ali bin Ebi Tahir de bu dönemde Konya'da bulunan hekimler arasındadır (Ünver 1940: 92-93, 96; Önder 1971: 7; Gürkan 1972: 43).

Selçuklular döneminde Konya'da inşa edilen dört darüşşifa belirlenebilmektedir. Bu yapılardan biri kısmen mevcut olup, diğer üç günümüze ulaşmamıştır. Bugün sadece ana eyvanı bulunan Kemaliye Darüşşifası (Kat. no: 177 daha önce de üzerinde durulduğu gibi Dış Kale surlarının içinde, kuzeyde, İç Kale'nin eteğinde, Sultan Kapısı'na ulaşan ana arter üzerindedir. Konumu açısından oldukça önemli bir yer işgal eden bu yapı, caddenin diğer yüzünde de ağabeyi olan Celaleddin Karatay'ın medresesinin (Kat. no: 18) bulunduğu göz önüne alındığında, şehirlererası yolları saray ile bağlayan ve Sultan Kapısı'na ulaşan ana arterin iki yanının aynı aileye mensup iki emir tarafından tutulması bakımından dikkat çektiği gibi, bugünkü verilerle tek olarak inşa edildiklerini belirlediğimiz medreselerin şehir içinde mirengi noktaları olduklarını göstermek bakımından da enteresandır. Daha erken tarihli olan diğer iki darüşşifa ise Dış Kale surları dışında inşa edilmişlerdir. Konya veya Alâeddin Darüşşifası, ya da Maristan-ı Atik (Kat. no: 72) adıyla anılan yapı yine kuzeyde, ancak Dış Kale surları dışında kalır. II. Kılıç Arslan dönemine tarihlenen darüşşifanın bu kadar erken bir tarihte Dış Kale surları dışında inşa edilmesi ve savunma amacıyla kullanılabilecek kadar güçlü bir yapıya sahip olması bakımından önemlidir (Aksarayi 1943: 294). İkinci darüşşifa da Dış Kale surları dışında doğudadır. Her iki darüşşifanında surların dışında bulunması sadece şehir halkına değil, çevreye de hizmet ettiklerini akla getirmektedir.

Beyhekim mahallesinde bulunduğu belirtilen Tabip Ekmeleddin'e ait bir darüşşifanın izine rastlanmamakla birlikte, bu hastahanede çalışan bazı hekimlerin adları tespit edilebilmektedir (Ülken 1937: 496; Gürkan 1972: 43;

Kahya 1989: 76). Beyhekim Darüşşifası (Kat. no: 49) Dış kale surları içinde, kendi adını verdiği mahallede yer almıştır.

Ayrıca, İnce Minareli Medrese'nin kuzeyindeki Sakahane mahallesine Şifaiye mahallesi denilmekte ve halk arasında burası bir bimarhane yeri sayılmaktadır (Ülken 1937: 496). M. Önder'in söz ettiği I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılan darüşşifaya ilişkin başka bir bilgi mevcut değildir (Önder 1971: 155).

Darüşşifaların şehir içindeki konumlarına bakıldığında, erken tarihli olanların Dış Kale surları dışında, Kale kapılarına yakın olarak konumlandırıldıkları dikkati çekmektedir. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşa edilenler ise sur içinde, İç Kale çevresinde yer almışlardır. Selçuklu dönemi Konyası'nda dört darüşşifanın bulunması, başkentin mutasavvıflar, alimler ve sanatçıları çektiği gibi hekimler için de bir çekim merkezi olduğunu, belki daha büyük hastaneleri ile çevre halkına da hizmet verdiğini ve yoğun bir nüfusun varlığını akla getirmektedir.

VI.2.10 TÜRBELER ve MEZARLIKLAR

Ölen kişinin anısını ebedileştirmek amacıyla inşa edilen türbeler sultanlar, hanedan ailesi, saray çevresi, büyük emirler, ümera ve ulema dışında şeyh ve dervişler için yaptırılmıştır.

Selçuklu döneminin yönetim eğrisi ve tarihsel gelişimi ile yakından ilgili olan türbeler adeta bu dönemin siyasi ve dinî çehresini, bu çehredeki değişiklikleri yansıtmaktadır (Bates 1970-71: 81; Tuncer 1991: 1076). Bu anlamda türbelerdeki kitabeler banilerin niteliklerini ortaya koymaktadır. Özellikle 1240'lardan sonra Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya gelen yeni topluluklar şeyh ve dervişler ile bunların beraberlerinde getirdikleri fikirler, inançlar, toplumun dinî ve kültürel hayatını etkilemiş, bu etki türbe banilerinde olduğu gibi mimaride de bir takım değişikliklere yol açmıştır (Bates 1970-71: 86; Önkal 1987: 316). Nitekim bu dönemde inşa edilen türbelerin baniliklerinde meydana gelen değişiklik, Anadolu'daki tasavvuf cereyanının ne ölçüde köklü ve yaygın olduğunu gösterdiği gibi, velilerin toplum içindeki itibarlarının da bir işaretidir (Önkal 1987: 317). Bu durum Anadolu Selçukluları döneminde önemli bir dinî merkez olarak karşımıza çıkan, pek çok din adamı, ulema ve mutasavvıf yetiştiren ya da konuk eden payitaht Konya'da da yansımasını bulmuş, şehirde bu faaliyetlere bağlı olarak çok sayıda derviş, şeyh veya veli türbesi ortaya çıkmıştır. Türbeler sadece sözü edilen kişiler için yapılmamış olup bunların banileri arasında daha önce de söz edildiği gibi sultanlar, sultan ailesine bağlı kişiler, emirler ve vezirlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Konya'da çok sayıda Evliya yatırının olması 1303 tarihli Konya salnamesinde

şehrin dört yanında ve sur dışında pek çok büyük şeyhin kabirleri olduğundan söz edilmesi (Konya Salnamesi 1303: 159) türbelerle birlikte düşünüldüğünde dönemin ortamını yansıtmak bakımından oldukça anlamlıdır. Bu türbelerden, bir kısmı bir veya birkaç yapıdan oluşan bir yapı topluluğu inşa ettiren kişiler, yani baniler tarafından kendileri için yaptırılırken, bazılarının devlet büyükleri eliyle inşa ettirildiği, evliya türbelerinin ise genellikle onların müridleri tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[1].

Bu dönemde 1122'den başlayarak 13. yüzyılın sonlarına kadar müstakil, bir yapı topluluğuna dahil veya bir yapıya ekli olup mimarî özelliklerinin dış yapıya türbe olarak yansıdığı ellibir anıtsal mezar yapısı inşa edildiği belirlenmiştir. Bunların dışında bir yapının yan bir bölümünün türbe olarak kullanıldığı dört örnek söz konusudur. Bu yapılardan özellikle yüzyılın ilk yarısına ait olan ondokuzunun sultan, sultan ailesine mensup kişiler, emirler ve kadılar tarafından yaptırıldığı tespit edilirken yirmibirinin şeyh, derviş ve veliler için inşa ettirildiği belirlenmektedir ki, bunlar içinde de ilk sırayı Mevlânâ ve çevresi almaktadır. Bu sonuç bir yandan Anadolu Selçuklu dönemi Konya'sında velilerin, derviş ve şeyhlerin etkinliklerini ortaya koyarken[2], diğer yandan mevcut tasavvuf akımları içinde sonradan Mevlevilik olarak teşkilatlanacak olan Mevlânâ düşüncesinin baskınlığını gözler önüne sermektedir.

Anıtsal mezar yapıları olarak değerlendirdiğimiz ellibir türbeden otuzu (II. Kılıç Arslan, Anonim, Hoca Fakih, Gühertaş, İç Kara Arslan, Tavus Baba,

---

[1] Sultan'ül-ulema Baha Veled'in kabrinin etrafı -Mevlânâ türbe yapılamasını istemediği için (Eflâkî1986 a: 627) - Alâeddin Keykubad tarafından duvarlarla çevrilmiş (Eflâkî 1986 a: 30), Mevlânâ'nın Türbesi ise Alâeddin Kayser'in öncülüğünde Pervane Muinüddin Süleyman ve karısı Gürcü Hatun tarafından yaptırılmıştır (Eflaki 1986 a: 204).

[2] H. Önkal'un belirlemelerine göre Anadolu Selçukluları döneminde yapılmış ve bugün tespit edebildiğimiz yüzden fazla türbeden yaklaşık olarak dörtte biri veli türbesidir (Önkal 1987: 316). Bu oranlar çerçevesinde düşünüldüğünde Konya'nın dinsel boyutu daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Sadreddin Konevi, Şems-i Tebrizi, Sahip Ata, Cemal Ali Dede, Pir Esad, Şeyh Hasan-ı Rumî, Şeyh Osman-ı Rumî, Gömeç Hatun, Sadr Sultan, Seyfeddin Karasungur, Ateşbaz Veli, Şeyh Alaman, Sebhan, Süt Tekkesi, Mursaman, Evhadeddin-i Kirmani, Kesikbaş, Kalenderbaba, Mevlânâ, Siyavuş, Zahuriddin Ali, Sems-i Tebrizi Türbesi bahçesindeki türbe) tamamen, kısmen veya yenilenerek günümüze ulaşmış; geriye kalan yirmibir türbe (Hatuniye, Şekerfuruş, Tercüman, Fahrünnisa, Kadı Hürremşah, Akıncı, Şerefeddin, Pirebi, Nizamiye, Kadı İzzeddin, Hızır İlyas, Atabekiye, Sıraceddin Urmevi, Zeyneddin Sadaka, Gazi Alemşah, Alevi Sultan, İmam Bagavi, Seyyid İbrahim Arab, Abdürreşid, Emir Kemaleddin Amber Reis) ise günümüze gelememiştir. Müstakil olanların dışında türbelerin mescit ve medreselere de girdiği görülmektedir. Genellikle yapının banisine ait olan bu türbeler Tahir ile Zühre (Kat. no: 51) ve Beyhekim (Kat. no: 49) mescitleri ile Karatay (Kat. no: 18) ve Sırçalı (Kat. no: 12) medreselerde karşımıza çıkmaktadır. Bu türbelerden üçü 12. yüzyılın ilk çeyreğinden sonlarına kadar dağılırken, yirmiikisi, 13. yüzyılın ik yarısına, otuzu ise ikinci yarıya aittir. Bu sonuç yüzyılın iki yarısı arasında ikinci yarı lehine bir üstünlük bulunduğunu göstermekle birlikte, şehrin dinî kimliğini ortaya koymak bakımından da enteresandır. Bu dönemde türbeler genellikle bir yapı topluluğu içinde yer almış olup, tek yapılara da rastlanmaktadır. Yapı toplulukları mescit-türbe; zaviye-türbe gibi iki yapıdan başlayıp, mescit-medrese-türbe-zaviye-hanikâh veya daha fazla sayıda yapının yer aldığı topluluklar şeklinde devam etmiştir. Bu bir araya gelişler içinde mescit-türbe ikilisi ilk sırada yer alırken, onları zaviye-türbe bileşimi izlemiş, ardından mescit-medrese-türbeden oluşan topluluklar gelmiştir. Mescit-türbe bileşimi gösteren yapılarda -biri dışında (Akıncı, Kat. no: 167) türbenin mescidi yaptıran baniye ait olduğu tespit edilmektedir. Bu yapılar bazen yan yana veya bitişik olarak (Şerefeddin, Zevle Sultan; Anber Reis, Kat. no: 168,46) inşa edilmişken kimi zamanda bir yolun karşılıklı iki tarafında veya daha uzak mesafelerde konumlandırılmışlardır. Bunların genellikle Dış Kale surları içinde olup, İç

Kale'nin etrafında farklı mahallelerde bulundukları anlaşılmaktadır. Türbe ve zaviyeden oluşan ikili yapıların varlığı türbe-zaviye bileşimi açısından dikkat çekicidir. Zaviyenin önemli kısmlarından biri olarak kabul edilen türbe veya mezarlık bu bileşimi açıklayacak niteliktedir. Burası genellikle zaviyeyi kuran şeyhin türbesini veya yakınlarının mezarını ihtiva eder (Ocak 1985: 264). Ö.L. Barkan'a göre "türbeler ve bazen o türbeler etrafında teşekkül eden zaviyeler daha başka mahiyette ve daha manalı müesseselerdir. Ve çok defa zaviyede yatan ölüler o zaviyenin tesisinde bir gaye değil, ancak bir vesile ve timsal hizmeti göstermektedirler" (Barkan 1942: 295).

Zaviye ve türbeden oluşan yapı topluluklarının daha çok Dış Kale surları dışında, şehre oldukça uzak mesafede batı, güney-batı, doğu ve kuzeyde konumlandırıldıkları anlaşılmaktadır (Tavus Baba, Ateşbaz Veli, Pirebi, Şeyh Alaman, Sadr Sultan ,Şeyh Sadaka; Kat. no: 39,58,170,55,57,181). Bu topluluklar çevresinde zamanla mezarlıklar oluşmuş, böylece türbe-zaviye-mezarlık üçlüsü arasında meydana gelen ilişki fiziki yapıda da yansımasını bulmuştur. 13. yüzyılda inşa edilen mescid-medrese-türbe (Hatuniye, Seyfeddin Karasungur, Kadı İzzeddin, Atabekiye; Kat. no: 35,56,172,178), mescid-hanikâh-türbe (Tac'ül-Vezir, Şems-i Tebrizi; Kat. no: 40,41), ya da mescid-zaviye-türbe (Fahrünnisa, Şeyh Hasan-ı Rumî; Kat. no: 56,62) gibi yapı topluluklarından özellikle mescid-medrese-türbe üçlüsünün Dış kale surlarının içinde , şehrin kuzeydoğusunda yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu kesimde yer alan Hatuniye ve Seyfeddin Sungur bu bileşimin erken, Kadı İzzedin ve Atabekiye türbeleri ise biraz daha geç örnekleridir. Mescid-hanikâh-türbe bileşimi gösteren Tac'ül Vezir ve Şemseddin-i Tebrizi türbeleri Dış Kale surları içinde, ilki kuzeybatıda, ikincisi ise kuzeydoğudadır. Çok sayıda yapıdan oluşan topluluklar içinde bulunan türbeler genellikle Dış Kale surları dışında konumlandırılmışlardır.

Bugünkü verilerle tek yapı gibi görünen Türbeler Dış Kale surları dışında, genellikle bir mezarlık içinde yer alırken (Mursaman, Zahuriddin Ali; Kat. no: 21, 24), bir yapı topluluğuna dahil olsun olmasın türbe yoğunluğunun şehrin kuzeyinde Lengerhane olarak da adlandırılan Kalenderhane mahallesinde olduğu anlaşılmaktadır. Şehir Meydan'ın da bulunduğu bu kesim daha sonra da üzerinde durulacağı gibi adeta bir mezarlık ve mezarlık çevresinde oluşan anıtsal mezar yapıları ile şehrin nekropolü görünümündedir. 1220'lerden itibaren, belki daha erken tarihlerde, oluşmaya başlayan mezarlık sonraki türbeleri de buraya çekmiştir. Bu kesimde bulunan Gömeç Hatun, Şeyh Sadaka, Evhadeddin-i Kirmani türbeleri bugün mezarlığın içinde iken Kesikbaş, Kalenderbaba, Ulaşbaba ve Halka Beguş (Kat. no: 27,23,60,8) türbeleri ise çevresinde konumlandırılmışlardır. Ulaş Baba Türbesi bir yapı topluluğuna dahildir. Bugün mescid olarak tanınan Halka Beguş'ün ise türbe olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Kat. no: 8) Burada Gömeç Hatun Türbesi'nin yanısıra bir medrese, Şeyh Sadaka Türbesi'yle birlikte bir zaviye bulunduğu, Ulaş Baba türbesinin bir yapı topluluğunun elemanı olduğu, yine bu kesimde Maristan-ı Atik (Kat. no: 72) ile birlikte bir hamamın (Kat. no: 104) yer aldığı, en önemlisi bütün şehri ilgilendiren sosyal aktivitelerin gerçekleştirildiği Meydanın bu kesimde konumlandırıldığı gözönüne alındığında burasının bir mezar alanı olma niteliğini aşıp ölüm ile yaşamın iç içe geçtiği, bu iç içe gemişliğin mezar yapılarını soğuk, ulaşılmaz olmaktan çıkarıp çevresinde yaşamın tüm hızıyla devam ettiği özel bir yapı türü haline getirdiği görülmektedir. Tarikatların yayılmasıyla birlikte aynı zamanda içinde yaşanılan bir yer haline gelen türbeler bu yönleri ile ölüm ve yaşamı birlikte kuşatmışlardır.

Kronolojik olarak bakıldığında şehrin en erken tarihli türbesinin Dış Kale surları dışında batıda Çeşme Kapısı civarında bulunan ve günümüze sadece makam mezarı ulaşan İmam-ı Begavi Türbesi (Kat. no: 69) olduğu anlaşılmaktadır. Türbenin yanında genellikle olduğu şekilde bir başka yapı bulma beklentisi, şehrin geç tarihli bir iskân yeri gibi görünen bu kesiminin

sanılandan çok daha erkenlere gittiğini göstermektedir. Nitekim İ. H. Konyalı bu kesimde Dış Kale surlarının hemen içinde yer alan Tahir ile Zühre Mescidi'nin bulunduğu semtin -bugünkü Gazi Lisesi ile Şatoformun arasında bulunan bölgenin- şehrin en eski semtlerinden biri olduğunu buradaki bir harfiyat sırasında bulunan 594/1197 tarihli mezar taşına dayanarak öne sürmektedir (Konyalı 1964: 517) 13. yüzyıl başlarına tarihlenenKadı Hürremşah Türbesi ve Darülhadisi de (Kat. no: 166) yine şehrin bu kesiminde konumlandırılmıştır. En erken tarihli türbelerden biri olan ve aynı zamanda İç Kalede bulunan II. Kılıç Arslan Türbesi (Kat. no: 31), yine burada Alâeddin Camii'nin avlusunda inşa edilen yarım kalmış türbe (Kat. no: 31) ile değişik bir nitelik ortaya koymaktadır. Selçuklu sultanları türbesi olan bu yapı Selçuklu sarayının bulunduğu, caminin yer aldığı bu tepede adeta bir sultanlar mezarlığı oluşturarak buraya kutsal bir hava katmıştır. II. Kılıç Arslan Türbesi Türklerin İslâm dinini kabullerinden itibaren yerleşen ve Anadolu Selçukluları döneminde de devam eden, yeni sultanın cülusundan sonra baba ve cedlerinin türbesini ziyaret etmeleri adeti (Sevim-Merçil 1995: 507-508) gözönüne alındığında daha da önemli bir mezar yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hanedan ailesine mensup bazı şehzadeler de buraya gömülmüştür[1]. Bunlardan sonra gelen türbelerin bir kısmı Dış Kale surları içinde, İç Kale çevresinde konumlandırılırken, özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilenler. Dış Kale surları dışında kalmışlardır. Banilerle ilişkili olarak bakıldığında, Dış Kale surları içinde mevcut yapı topluluklarındaki türbelerin genellikle üst düzey devlet görevlileri, emirler, sultan ve ailesine mensup kişiler tarafından yaptırıldığı, Dış kale surlarına yakın veya dışında olan türbelerin ise zaviye-türbe, hanikâh-türbe, tekke-türbe ilişkisi içinde oldukları ve bu türbelerin bir şeyh, derviş veya veli için inşa ettirildikleri görülmektedir.

---

[1] Cuinet, bu türbeden nekropol olarak söz edip, Selçuklu sultanlarının ve yakınlarının iyi muhafaza olunmuş 40 kadar mumyasını ihtiva etmekte olduğunu belirtir (Cuinet 1892: 821).

Şehirde Türkerin yerleşmesiyle birlikte bir Türk mezarlığının oluşmaya başladığı muhakkaktır. Bunun için daha önceki dönemlerde nekropol olan yerler tercih edilmiş olmalıdır ki, bugünkü Musalla mezarlığının yerinin Roma dönemi nekropolünün bir bölümüne ait olduğu bilinmektedir (Bkz. V.I. VI.I.)

Selçuklu dönemi Konyası'nda bütün şehrin mezarlık ihtiyacına cevap verebilecek genel mezarlıklar dışında, mescitlerin, zaviyelerin, türbelerin, hatta medreselerin çevresinde hazire niteliğinde küçük mezarlıklar oluştuğu anlaşılmaktadır. Mezarlıkların farklı yapı türleri çevresinde geliştikleri görülmekle birlikte, daha çok türbe-zaviye-mezarlık ilişkisi göze çarpmaktadır. Zaviyenin, tekkenin yada hanikahın şeyhinin türbesi etrafına zamanla şeyh ailesinin ve tarikat mensuplarının gömülmesi bu ilişkiyi güçlendirmiştir.

Bu dönemde şehrin kaç mezarlığa sahip olduğu bilinmemekle birlikte, araştırmacılar tarafından eski ve kaybolmuş mezarlıklar başlığı altında otuzaltı mezarlık belirlenmiştir. (Oral 1949: 14-23; Önder 1972: 445-46). Bunlardan bir kısmı hazire iken, bir kısmının genel mezarlık olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, sekiz mezarlık bugün mevcut olup (Musalla, Üçler, Hacı Fettah, Ulumak, Araplar, Aliyenler, Yediler, Sedirler), bazıları Selçuklu dönemine kadar inmektedir.

Bu dönemde büyük mezarlıkların Dış Kale surları dışında konumlandırıldıkları görülmektedir. Dönemin en önemli iki mezarlığından biri kuzeyde yer alan Musalla, diğeri ise doğuda Mevlânâ Dergâhının güneyinde bulunan Üçler Mezarlığıdır (Önder 1971: 466).

Kuzeyde yer alan Musalla Mezarlığı ve civarı Selçuklu dönemi şehrinin en önemli kesimlerinden biri olup, Meydan, Bayram Yeri ve Namazgâh buradadır. Bu dönemde "Sultan Harmanı" olarak adlandırılan kesimde Musalla Mezarlığı'nın erken dönemlerden itibaren oluştuğu anlaşılmaktadır. Buradan

müzeye nakledilen mezar taşları arasında oldukça erken tarihli olanlara da rastlanmakta olup bunlardan biri de Türkistanlı Hoca Hüseyni oğlu Kureyşe ait 617/1220 tarihli mezar taşıdır (Oral 1949: 19). Daha önce de üzerinde durulduğu gibi bu kesimde Musalla Mezarlığı'nın yanısıra anıtsal mezar yapıları olan türbeler de yer almıştır. Türbeler İç Kale'nin Sultan Kapısı'ndan başlayarak şehrin dışına ulaşan caddenin Dış Kale surları dışındaki devamında iki tarafta karşılıklı olarak konumlandırılmışlardır. Mezarlığın içinde yer alan türbelerden bir kısmı döneminden olup, bazıları daha sonra büyüyen mezarlık alanı içinde kalmıştır. Eflâkî'de sözü edilen Meydan Mezarlığı da burası olmalıdır (Eflâkî 1986 b: 230). Bugün mezarlığın doğusunda şehitlik batısında ise dar üçgen şeklinde küçük bir Gayri-Müslim Mezarlığı yer almaktadır.

Şehrin diğer büyük mezarlığı doğuda, Mevlânâ Dergâhının güneyinde bulunan Üçler Mezarlığıdır. Yine doğuda Dış Kale surları dışında bulunan Sedirler mahallesindeki Selim Sultan, Şeyh Alaman mahallesinde, içinde Şeyh Alaman Mescidi ve zaviyesinin bulunduğu Şeyh Aleman (İş Galaman) mezarlıkları da Selçuklu dönemine aittir. Hacı Fettah, Uluırmak, içinde Zahuriddin Ali Türbesinin bulunduğu Lale Bahçe Karakemal ve Mursaman Türbesi'nin yer aldığı Hoca Cihan mezarlıkları da bu dönemdendir (Konya Etnoğrafya Müzesi Koruma Kurulu listesinden).

Selçuklu döneminde Konya mezarlıklarının ister genel, ister bir yapı etrafında olsun daha çok Dış Kale surları dışında ve doğuda geliştikleri anlaşılmaktadır. Başlangıçta Sarayın gül bahçesi olduğu bilinen Baha Veled'in kabrinin bulunduğu kesim Baha Veled'in ölümünden sonra mezarlığa çevrilmiş olmalıdır ki, Mevlânâ'nın cenaze töreni anlatılırken burada nurlu türbenin bulunduğu mezarlıktan söz edilir (Eflâkî 1986 b: 14). Karatay vakfiyesi dolayısıyla haberdar olduğumuz, vakfiyenin söyleyişi ile Konya'nın dışında, Çaşnigir Kapısı civarında bulunan Kamereddin Mezarlığının da şehrin

doğusunda bulunduğu Çaşnigir Kapısı'nın konumundan belirlenebilmektedir (Turan 1948: 141).

Yine Selçuklu dönemine ait bir mezarlık de Eflâkî'de sözü edilen Gurîstan-ı Kaani-î'dir (Eflâkî 1986 a: 34). Baha Veled'in ölümünden bir ay önce vaaz verdiği bu mezarlığın yeri tespit edilememiştir (Eflâkî 1986 a: 34). 664/1265 yılında ölen Nahçıvanlı Mahmud'un oğlu Şihab-üd-din Abdülkadir'in müzeye nakledilen mezartaşının bulunduğu Sarı Yakub mezarlığı da Selçuklu dönemine ait olmalıdır (Konyalı 1964: 290). Bu dönemden bilinen bir diğer mezarlık da Cacaoğlu vakfiyesi dolayısıyla haberdar olduğumuz Dış kale surları dışındaki Ermeniler Mezarlığıdır (Temir 1959: 115).

Sözü edilen mezarlıklar dışında, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, çeşitli yapıların etrafında meydana gelen hazirelerede rastlanmaktadır. Bunlardan bir kısmı döneminden olup, sonradan büyümüşlerdir. Bu tür hazirelere bugün mevcut olmayan Akıncı Türbesi'nin kuzeyinde, Şerefeddin Türbesi'nin kuzey ve batı tarafında (Konyalı 1964: 716), Hacı Ferruh Mescidi'nin güneyinde (Konyalı 1964: 365). Hoca Fakih yapı topluluğunun bahçesinde rastlanmıştır. Sadreddin Konevi Camii çevresin de Selçuklular döneminde önemli bir mezarlık iken, 1932 yılında istimlâk edilmiştir (Önder 1971: 120; Özönder 1990: 109).

Selçuklu dönemi Konyası'nda mezarlık ve hazirelere bakıldığında, şehirin geneli veya belli bir kesimi için oluşturulan mezarlıkların Dış Kale surları dışında, kuzeyde ve doğuda konumlandırıldıkları, özellikle bugünkü verilerle tek yapı olarak görülen türbelerin, Dış kale surları dışında, şehre oldukça uzak mesafelerde, dönemine ait mezarlıklar içinde yer aldıkları tespit edilmiştir. Daha çok türbeler etrafında olmakla birlikte farklı yapı türleri çevresinde oluşabilen hazireler bu yapı ile ilgili kişilere veya onların çevresine ait olup zamanla büyümüş olmalıdırlar. Etrafında hazirelerin oluştuğu yapılar, konumlarına göre sur içi veya dışında yer alabilmişlerdir.

VI.2.11 SU YAPILARI

Coğrafî konumu ve çevresindeki suların bolluğu dikkat çeken Konya, bu yönüyle Selçuklu döneminden itibaren, Haçlı ordularıyla birlikte Anadolu'ya gelen yazarlardan, seyyahlara, coğrafyacılardan tarihçilere kadar pek çok kişiye konu olmuştur.

Selçuklu döneminde çevresindeki bağların ve bahçelerin bolluğu dile getirilen (İbni Bibi 1957: 252). "Suları, nehirleri, bostanları ve meyveleri pek boldur" (İbni Batuta 1971: 20) ya da "akarsulu, bağlı ve bahçeli bir şehirdir". (Kâtip Çelebi 1195: 616) diye tasvir edilen Konya, bu özelliği ile Haçlıların da ilgisini çekmiştir. I. Haçlı Seferinin ardından Eskişehir savaşı sonrası Konya üzerine yürüyen Haçlılar buraya geldiklerinde Meram bahçeleri ve bu bahçelerde akan suları görmüşler, Meram'ın yeşilliklerinde yorgunluk atmışlardır (Runciman 1989: 145). III. Haçlı seferi sırasında Konya'ya yaklaşan Haçlıların Meram'da su buldukları Haçlı kaynaklarında bildirilmektedir. (Michaud 1829, II: 56).

Şehrin coğrafyasından söz eden Ramsay'a göre "batıda dağlardan gelen çaylar şehrin güneybatı ve güneyindeki araziyi bir bahçe haline getirmiştir. (Ramsay 1940: 1731).

Selçuklular döneminde Konya içme suyu kaynaklarının, şehrin batısındaki dağların yamacında bulunan Dere, Başarakavak ve Sille suları olduğu anlaşılmaktadır (Önder 1951: 257). Bu sulara değişik noktalardan katılan Bey ve Mukbil Pınarı suları Dere ve Meram'da muhtelif kollara ayrılarak bağ, bahçe ve tarlaları sulamışlardır (Baştak 1939: 1571). 1290/1873 tarihli Konya

Salnamesi, Meram'da mezkur dağlardan akan suların birleşerek bağ ve bahçeleri suladığını, fazlasının ise şehre verildiğini bildirmektedir (Konya Salnamesi 1290/1873: 69). Sözü edilen Mukbil ve Beypınarı suları Selçuklular devrinde I. Alaeddin Keykubad tarafından Meram bağları ile Konya şehri arasındaki Havuzhan (Havuzluhan) su deposuna toplanmış, buradan şehre ve çeştili mahallelere taksim edilmiştir.

Gordlevski'ye göre Konya ovasını çeviren dağlardan gelen akarsular şehre tahminen 40 km. mesafede Altınkapak adıyla tanınan mahalde birleşir ve ırmak olan Ulaşşbaba'dan geçen bu su Yaka'da veya Hocacihan'da iki büyük kola ayrılarak Dereköy'e iner. Esas su Kavutlu'yu geçerek Kızlar kayası altından Geçeli bendde Sahip Ata ve şehir ırmağı olarak iki kola ayrılır ki bu tesisatın 13. yüzyıla ait olduğu sözü edilen isimlerden de anlaşılmaktadır (Gordlevski 1938: 1034). Tavus Baba Türbesi'nin önünden geçerek Meram bağları ile yukarı kısımlarını Buzhane, Tandır, Selviler, Pirebi, Aymanas, Kovanağzı, Karaarslan, Evdiraş'ı sulayan Sahip Ata ırmağı Selçuklu veziri[1] Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmış bir ark olup bugün hala kullanılmaktadır. (Uğur 1339: 80; Bildirici 1994: 155). Sahip Ata Konya'nın muhtelif semtlerinde yaptırdığı çeşme, buzhane, bağ ve bahçeleri için bu suyu Meram çayından bir kol olarak şehre getirtmiştir (Önder 1955: 8). Şehir ırmağı ise Havzan yöresi, Cirint, Hacı Şaban, Kürden, Hoca Fakih, Karayu (Meram'da), Turunday, Çalıklı, Harmancık ve Laleli'yi sulamaktadır (Gordlevski 1938: 1056). Turut'dan şehre doğru akan bu su şehirdeki kirli atıkları da alarak şehir dışında öteki sularla birleşip göle dökülmektedir. (Fîhi Ma fîh 1990: 226-227; Baykara 1985: 111).

Şehirdeki en eski su yolu Mukbil Pınarı veya Bey Pınarı olup Eflâkî'nin kayıtlarına göre bu suyun menbaı Çelebi Hüsameddin'in Meram'daki

---

[1] Zengin mülk sahiplerinin kendi hesaplarına sulama kanalları kazdırdıklarına rastlanmaktadır (Gordlevski 1938: 1056). Hatta Osmanlılar dönemine ait bir vesikada, ırmak kimin toprağından geçiyor ve kanal kim tarafından açılmışsa suyun onun tasarrufunda bulunduğu kayıtlıdır (Gordlevski 1938: 1063).

bahçesinde bulunuyordu (Gordlevski 1938: 1053; Eflâkî 1986a: 231). Sözü edilen suların bir kısmı pişmiş toprak borularla şehre getirilmiştir. Su yollarında kullanılan künkler 10-25 cm. çapında, 2-4 cm. kalınlığında ve 30-50 cm. uzunluğunda geçmeli olup, eklenti yerleri sıvanmış ve yatağı da harçla beslenerek toprak altından kaynaklara getirilmiştir. (Önder 1955: 28; Bildirici 1994: 163).

Sulama işleri için yapılan tesisat arasında su kemerleri ve su hazneleri ile sarnıçlar da vardır (Gordlevski 1938: 1055). Vakfiyelerde sık sık kuyular, havuzlar, çeşmeler, sakıyeler ve su arklarından söz edilmektedir (I. İKV., VGM. Arş. def., no: 584; KKFHV. VGM. Arş. def., no: 1767). AV.'nde su yolları ve kar oluklarından bahsedilir (AV. Turan 1947: 227-228). CBV.'nde ise medrese için vakfedilenler arasında Konya civarındaki sulama tesisleri de vardır (Temir 1959: 95) İçme suyu ve su yollarının da vakıf olduğu ve vakfedildiği vakfiyelerden anlaşılmaktadır (AV, Turan 1947: 228).

Çevredeki suyun bolluğu ve kullanılabilirliği, şehirdeki ziraatın da gelişmesine neden olmuştur. Seyyahlar ya da tarihçilerin tasvirleri dışında, bu yüzyılda düzenlenen vakfiyeler veya bu vakfiyelerin günümüze ulaşan tahrirleri de şehrin içinde ve çevresinde bulunan pek çok bağ, bahçe ve sebzelikten söz etmektedir.[1]

Şehir içinde ve çevresindeki bağ ve bahçelerin sulanması dışında, içme ve kullanma suyuna da ihtiyaç vardır. Selçuklular döneminde inşa edilen yapılarda su yolları ve künklere rastlanmıştır. Çeşme, hamam gibi yapıların yanısıra medreselerde ve hanikahlarda da havuzların bulunduğu (Eflaki 1986 b: 68), hamamlarda şadırvanların olduğu, medreselerde vakfiyelerin deyişi ile musluk

[1] KMZV.'nden Reşideddin'in sebze bahçesi (Turan 1948: 136), İ.İKV.'nden sebzelik (VGM Arşivi. def. no: 584), SAV.'nden Nizamüd-din Murşidil Burul Sebzeliği (Bayram Karabacak 1981: 39) yine aynı vakfiyeden bin adet tavuk yeri, üzüm bağı (1981: 39)nın varlığı öğrenilmektedir. Fatih'in Karaman ili tahrir defterinde de pek çok bağ ve bahçe adı geçtiği gibi, sözü edilen bağlara ve yerlere yetecek kadar suyun varlığı da kaydedilmiştir (Mevlânâ Çelâleddin Vakfı, Uzluk 1958: 9-10).

ve apdesthanelerin varlığı, anlaşılmaktadır. (KV., VGM. Arş. def. no: 577). Hatta sokaklarda da havuz bulunduğu (SAV. Bayram-Karabacak 1981: 39) düşünülebilir ki, bunların hepsi suyun şehre getirilmesi için gelişmiş bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır.

Konya'nın içme suyu Selçuklular döneminde şehre getirilmiştir.[1] Hamdullah Müstevfi Dış Kale surlarının I. Alâeddin Keykubad tarafından yeniden yaptırılmasını anlattıktan sonra

> "... 12 kapısı vardır. Ve her birinin üzerinde kale şeklinde bir köşk vardır. Havası ılımandır. Suyu ise dağlardan gelmektedir. O kapılardan birinde büyük bir su deposu (kümbet) yapıldı. Öyle ki üç yüz su kanalı akmaktadır" (Müstevfi 1915: 97; Le Strange 1930: 148) der.

Katip Çelebi de aynı bilgiyi vermektedirler. Katip Çelebi, "suyu dağdan gelir. Anun için sur kapısında kubbe-i azime vardır. Hariçte üçyüz kadar lüle âb-ı cari olur. Şehre münkasimdir" (Katip Çelebi 145: 616) demektedir.

Evliya Çelebi de Konya'nın su şebekesini şöyle anlatmaktadır:

> "Kale haricinde su taksimi için bir kubbe bina olunmuştur. O kubbede üçyüzotuzaltı lüle su taksim olunup şehirde cami, mescid, han hamam ve âyan saraylarına hep ondan gider. Çeşmeleri çoktur. Menbaları hep Canib-i Meram'da olup taksim kubbesinden gelir. Üç yüzü mütecaviz sebil-i Şarab-ı takuru vardır. Letafet-i ab-ü hevasından cümle halkı tendürüst ve kaviyyülbünyedir." (Evliya Çelebi 1314: 18).

Bu bilgilerden, I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan bir su haznesi ile dağdan gelen suların burada toplandığı ve 300 lüle ile taksim edilerek şehrin muhtelif yerlerine dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Ünsi de bu olayı "tatlı sular akıttılar, resin ve dilmişin bir havuz (havuzhan) yaptılar" şeklinde dile

---

[1] Gordlevski'ye göre Selçukluların en büyük medeni icraatı, sulama sisteminin esaslaştırılması ve genişletilmesidir (1938: 1058).

getirmektedir (Evren 1944: 26). Deponun yapıldığı kapı şehrin batısında, Şeyh Sadreddin Konevi Camii'ne giden yolun karşısında bulunan kapı olmalıdır. Çeşme Kapısı'nın ismine dönem kaynaklarında rastlanmamakla birlikte[1], kapının ismini şehre bu kapıdan giren su yollarından aldığını düşünmek mümkündür (Bkz. VI. 2.1.3.).

Kaynaklarda sözü edilen su deposu genellikle, Meram bağları ile Konya arasında bulunan ve bugün bir başka yapı üzerinde olmakla birlikte, I. Alaeddin Keykubad dönemine ait bir kitabe taşıdığı öne sürülen (Havuzhan, Havuzluhan) Havzan'daki depo olarak kabul edilmiştir (Önder 1955: 7; Konyalı 1964: 985). Ancak Çeşme Kapısı civarında yapılan bir temel kazısında rastlanan su deposu kalıntıları (Bildirici 1994: 164), bu dönemde iki ayrı su deposu olduğunu göstermektedir.

ÇEŞMELER

Yaşamak için zaruri bir ihtiyaç olan su, içilmesinin yanısıra İslâmiyeti seçen Selçukluların dini anlayışı içinde de ehemmiyetli bir yere sahiptir. İslamiyette vücut temizliğinin bütün ibadetlerin birinci şartı olması, yapı yaptıranların su yapılarına önem vermesine yol açmış, bu bağlamda pek çok çeşme, şadırvan ve sikaya inşa edilmiştir. Ancak Konya'da Selçuklular döneminden günümüze orijinal özelliklerini koruyarak ulaşmış bir çeşme yapısına rastlanmamaktadır (Önder 1955: 25; 1971: 267). Esasen bu dönemde yaptırılan çeşmeler zamanla harap oldukları için, Osmanlılar döneminde ya yıktırılarak yeniden yaptırılmış veya onarımlarla şekil değiştirmişlerdir (Önder 1971: 268). Selçuklular döneminden günümüze gelmiş tek orijinal su yapısı olarak Sahip Ata Camii'nin portalinde yer alan sebiller görülmektedir (Kat. no: 54). Yapı gövdesine bağlı olarak yapılan bu sebiller emzikli sebil olarak adlandırılmaktadır (Karamağaralı 1983: 49-52). Bir diğer sebil ise Hoca Fakih

---

[1] Bu kapının ismine şeriye sicilleri (Kon. Şer. Sic. 1126 15: 18; 112947: 217) ve seyahatnamelerde, Niebuhr 1776: 113) 18. yüzyıl başlarından itibaren rastlanmaktadır.

mescidinin kuzey cephesinde giriş kapısının doğusunda, devşirme bir Bizans lahtinin kullanılmasıyla meydana getirilmiştir. Yıkıldığı için 1325 /1907 yılında yenilenen orijinal cephenin de sebilli olup olmadığı kesin olarak belirlenememektedir (Kat. no: 34) Ancak, Selçuklular döneminde bazı yapılarda karşımıza çıkan bu uygulamaya dayanarak orijinal cephenin de sebilli olduğunu düşünmek mümkündür. (Konyalı 1964: 391)

Bu dönemde içme suyu ihtiyacının sarnıçlar ve kuyular dışında çeşmeler aracılığı ile karşılandığı düşünüldüğünde, inşa edilen diğer eserlerle birlikte pek çok çeşmenin de yapılmış olması akla yakın gelmektedir. Özellikle mahalle halkının, bazı yerlerde şehirlinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa ettirilen yapı topluluklarında çeşmenin ihmal edildiğini düşünmek mümkün değildir. Bununla birlikte, kaynaklar aracılığı ile belirleyebildiğimiz çeşme sayısının azlığı şaşırtıcıdır.

Bugün Sahip Ata Camii'nin dış duvarlarının kuzeydoğusunda, Sadreddin Konevi Camii'nin güney cephesinin batısında bulunan çeşmeler (Kon. Şer. Sic., 9: 117; Önder 1955: 9) Selçuklu dönemi özelliği göstermezler. Ancak her iki yapı topluluğunun da döneminde birer çeşmeye sahip oldukları göz önüne alındığında, bu çeşmelerin kaplamalarının yenilenmiş olduğunu veya kendileri olmasa bile konumlarının orijinal yerini koruduğunu kabul etmek mümkündür.

– Akıncı Arslantaş Çeşmesi (Konyalı 1964: 993)

– Sahip Ata'nın Sikayesi (Kat. no: 142; Konyalı 1964: 1002), Sahibiye Musluğu (Mehmet ve Ömer İbn el-Hac Ali Efendiler Vakfiyesi, VGM. Arş. def. no: 1767; Konyalı 1964: 1002) bugünkü Kadı Çeşmesi.

– Sahip Ata'nın Kırk Çeşmesi (Kat. no: 143; bugünkü Kapu Çeşmesi) (Sahip Ata'nın darül-huffaz, mescit, çeşmesi vakfı; Uzluk 1958: 15).

– Mukbil Çeşmesi (Eflâkî 1986a: 231).

- Karatay'ın Aşağı Yaka'da Dahiller'deki Çeşmesi (Konyalı 1964)

- Mevlana'nın Türbesi'ndeki Çeşme (Eflâkî: 1986b: 367)

Yukarıda verilen çeşmeler kaynaklar aracılığı ile belirlenebilmektedir.

M. Önder'in yayınladığı 1283/1866 tarihli bir Hüccet-i Şeriye'de isimleri geçen Baba Sultan, Mihmandan ve Beyhekim çeşmelerinin (Önder 1955: 19) ilk yapılarının isimlerine dayanılarak Selçuklular döneminden kalmış olmaları muhtemeldir. Sahip Ata vakfiyelerinde geçen dört çeşmeden (Ferit-Mesut 1934: 79) bugün sadece ikisi tespit edilebilmektedir. Kendisinin yaptırdığı çeşmelerden birinin "Kırk Çeşme" adı ile anılması, Konya'da pek çok su yapısı inşa ettiren ve bunlara su getirilmesini sağlayan vezirin burada kırk çeşme yaptırmış olabileceği rivayetine yol açmıştır. (Konyalı 1964: 1002-1003). Sahip Ata'nın su ile ilgili hayratları göz önüne alındığında kırk çeşme olması bile, çeşmelerin bugün tespit edebildiklerimizden çok daha fazla olması kuvvetle muhtemeldir.

Bugün mevcut olan birkaç çeşmenin üzerinde Selçuklu dönemi kitabesi bulunmakla birlikte, en azından kaplamalarının geç döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Esasen çeşmelerden biri üzerinde bulunan kitabe çeşme kitabesi olmayıp Selçuklu döneminde inşa edilmiş bir mescide ait gibi görünmektedir.[1] Nitekim Havzan yolu üzerindeki çeşme üzerinde de dönemi özelliği göstermekte, ancak Osmanlı I. Alâeddin Keykubad'a ait bir kitabe taşımaktadır (Önder 1955: 263). Günümüze ulaşan çeşme yapılarının azlığı şehrin fiziki yapısı içindeki yerlerini belirlemeyi güçleştirmekle birlikte, bu dönemden oldukları tespit edilen çeşmelerin konumları göz önüne alındığında, Sahip Ata (Kat. no: 54) ve Sadreddin Konevi (Kat. no: 50) külliyelerinde bulunan çeşmelerin bir yapı topluluğu içinde inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Muhtemelen yapı topluluğuna dahil olan Akıncı Çeşmesi"nin ise, bu adla anılan

[1] Sadreddin Konevi mahallesinde bulunan Begavi Çeşmesi üzerindeki 613/1216 tarihli kitabe Kapturga mahallesi (Begavi) mescidine ait olmalıdır (Önder 1955: 126: Konyalı 1964: 1002).

mescidin doğusunda birkaç bina ötede olduğu öne sürülmektedir (Konyalı 1964: 993). Bu verilere göre –çok az örnekle de olsa– bir yapı topluluğuna dahil olarak inşa edilen çeşmelerin topluluk yapılarının dış cep hallerinden birine veya topluluğun yakınına inşa edildiğini kabul etmek mümkündür.

Selçuklu döneminde varlıklarını belirleyebildiğimiz az sayıdaki çeşmenin Dış Kale surları içinde ve dışında konumlandıkları, ancak daha çok Dış Kale'nin dışında batıda yer aldıkları anlaşılmaktadır. Bu dönemde inşa edilen, ancak günümüze ulaşmayan çeşmelerin mahalle halkının su ihtiyacını karşılamak üzere yapıldıkları göz önüne alındığında, çeşmelerin genellikle mahallelerin merkezinde, bütün mahallenin kolaylıkla ulaşabileceği bir yerde veya köşe başlarında yapılmış olmaları akla yakın gelmektedir. Nitekim bugünkü uygulama da bu yöndedir. Bu dönemde, daha sonraları da olduğu gibi, kuyulardan faydalanılmış olması da muhtemeldir (Önder 1971: 264). 7-8 m. derinlikte açılan kuyulardan, "cıngırık" denilen ve iki yüksek ağacın arasına kurulan manivelalı kovalarla su çekilmiştir (Önder 1971: 265).

Çeşmeler ve kuyular dışında içme suyu sağlanması açısından sarnıçlar da önemli olmuştur. Selçuklular döneminde kaynaklar bulunan yerlere sarnıçlar, susuz yerlere ise su kuyuları yapılmıştır (Konyalı 1964: 1095). Depoları toprak altında bulunan sarnıçlara su kışın veya sonbaharda doldurulmuş ve bunlar bulundukları yerlere bir sene süre ile su verebilecek kapasitede yapılmışlardır. Bir kısmından taş merdivenlerle inilerek bir kısmından ise kova ile çekilerek su alınmıştır. (Konyalı 1964: 1095; Küçükdağ - Arabacı 1994: 311). Selçuklular döneminden günümüze ulaşan belli başlı sarnıçlar Hoca Fakih, Akyokuş'un başlangıcında Dilver, Kovanağzında Şerafeddin sarnıçlarıdır (Küçükdağ-Arabacı 1994: 312) ki, bilinen sarnıçların Dış Kale surları dışında batıda oldukları anlaşılmaktadır.

BUZLUKLAR / BUZHANELER

Selçuklular döneminde Konya'da inşa edilen su yapılarının bir başka türü de buzluklardır. Şehrin buz ihtiyacını karşılamak üzere kurulan bu yapılarda kışın depolanan karlar yazın buz olarak kullanılmıştır (Sipahsalar 1977: 85; Eflâkî 1986a: 131, 134).

Selçuklular döneminden günümüze biri tekli, diğeri çiftli olmak üzere iki buzhane ulaşmış olmakla birlikte (M Ferid 1339: 78-79; Konyalı 1964: 167-168), vakfiye kayıtlarından başka buzhanelerin de olduğu anlaşılmaktadır.

– Kayseriyeli Reşüddin Alişar bin-i Hasan'a ait buzluk (I. İKV.'si, VGM. Arş. def. no: 584). Burada bulunan iki buzhane daha sonra Sahip Ata'nın cami, hanikah, türbesinin vakfı arasına giren ve Turut yolu üzerinde Buzluk yeri olarak anılan Buzhaneler olmalıdır; Uzluk 1958:15).

– Buzluk (Kadı İzzeddin Cami ve Medrese Vakfı, Uzluk 1958: 95).

– Buzluk Yeri (Tac-ı Vezir Medresesi Vakfı, Uzluk 1958: 17).

– Buzhane (Bey Hekim Vakfı, Uzluk 1958: 25, 29).

Bugün mevcut olan buzhaneler Dış Kale surları dışında batıdadır. Günümüze ulaşamayan buzhanelerin konumları ise tespit edilememektedir. Ancak şehrin içme ve kullanma suyunun batıda bulunan akarsulardan sağlanması, Selçuklular döneminde su tesislerinin kurulması için özellikle bu kesimin seçilmesi, günümüze ulaşmayan ve konumlarını belirleyemediğimiz buzlukların da anılan yerde inşa edilmiş olmasını mümkün kılmaktadır.

HAMAMLAR

Selçuklular döneminde köşk, saray, han ve kışla hamamları gibi belirli sayıda kişilere hizmet vermek için planlanmış ve bu nedenle küçük tutulmuş

hamamların yanısıra, köy veya şehir halkının yararlanması için yapılan halk hamamları veya genel hamamlar da inşa edilmiştir (Ülgen 1987: 175; Önder 1995: 11). Bu hamamlar genellikle bir mimari külliyenin veya manzumenin parçası iken, bazan da tek olarak inşa edilmişlerdir. Tek hamamlar daha çok günün belli saatlerinde sadece erkeklere veya kadınlara tahsis edilmişken, Çifte hamamlar, kadın ve erkekler aynı saatlerde kullanabilmişlerdir (Önge 1995: 11). Bu hamamlarda erkekler kısmının kapısı genellikle bir meydana veya caddeye açılırken, kadınlar hamamının kapısı ara sokaklara veya tali yollara yönlenmiştir (Ülgen 1987: 175; Önge 1995: 12).

Şehrin önemli yapı türlerinden olan hamamlar halkın temizlik ihtiyacına hizmet eden sıhhî tesisler olmalarının yanısıra, İslâm halkı için gusül apdesti açısından dinsel bir gereğin yerine getirildiği yapılar olarak da önem kazanmışlardır. (Cezar 1985: 31). Bu nedenle farklı işlevler taşıyan yapı toplulukları içinde yer alan hamamlar bir yandan topluluğa dahil medrese, hanikâh gibi yapılarda yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılarken, diğer yandan çevre halkına da hizmet vermiş olmalıdırlar. Hamamlar bu özelliklerinin yanında han ve dükkanlar gibi gelir getirici yapılar olmaları nedeniyle, birlikte inşa edildikleri diğer yapılara akar olmak üzere vakfa bağlanmışlardır (Uzluk 1939: 45; Cezar 1985: 72). Hamamların şehir içindeki konumlarına bakıldığında bu özelliklerinin gözden uzak tutulmadığı anlaşılmaktadır. Bu yapıların konumları ayrıca hamamın şehrin belirli bir noktası için mi yoksa daha geniş alanlara hizmet vermek amacıyla mı inşa edildiklerini de ortaya koymaktadır.

Anadolu Selçukluları döneminde Konya'da inşa edildiklerini belirlediğimiz onaltı hamamdan ancak ikisi [Sahip Ata (Sultan Hamamı) ile Mahkeme Hamamı] günümüze ulaşabilmiştir. Bu hamamlardan beşi 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenirken (Hoca Fakih, Gühertaş, Ahi Murat, Anonim Hamam, Ağa hamamları; Kat no: 34,36,111,104,105), diğerlerinin 13. yüzyılın ortalarından sonlarına doğru bir dağılım gösterdikleri anlaşılmaktadır (Kürkçüler, Cemal Ali

Dede, Çarşı; Kat. no: 131, 44,130,173,180,132,98,148,54,30 ihtiyar, Sungur Bey, Develi, Zirva, Nakışlı, Kaliçe, Sahip Ata, Müstevfî, Mahkeme hamamları).

Hamamların şehir içindeki yayılımlarına bakıldığında bir kısmının konumları, belli olmakla birlikte, dönem kaynakları ve şeriye sicilleri aracılığı ile şehir içindeki yerleri tespit edilenler, bu yapıların şehrin fiziki gelişimindeki rolünü ortaya koyabilecek niteliktedir.

Tespit edilen hamamlardan altısı bir yapı topluluğu içinde bulunurken, diğerlerinin bugünkü verilerle tek hamamlar oldukları anlaşılmaktadır. Hamamların dağılımında dikkati çeken nokta bir yapı topluluğuna dahil olanların daha çok Dış Kale surları dışında yer almalarına karşılık, tek yapıların –konumlarını tespit edebildiğimiz yapılar çerçevesinde– çarşı içinde konumlandırılmalarıdır. Kesin olarak Dış Kale surları dışında inşa edildiklerini tespit edebildiğimiz Hoca Fakih (mescit, türbe, zeviye, bahçe ahır: Kat. no: 34), Gühertaş (türbe, medrese, hanikah), Cemal Ali Dede (mescid, türbe, tekke, mektep; Kat. no: 44) ve Sahip Ata (cami, türbe, hanikah; Kat. no: 54) hamamları, 13. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak içinde bulunduklarını yapı toplulukları ile sur dışındaki bir mahallenin farklı nitelikteki ihtiyaçlarını karşılayabilecek merkezler olmuşlardır.

Mescid, türbe, zaviye; türbe, medrese, hanikah; mescid, türbe, tekke, mektep; cami, türbe, hanikâhdan meydana gelen bu topululuklar içinde yer alan hamamların mahalle halkına hizmet vermiş olmalarının yanında, hepsinde mevcut olan hanikah, zaviye ve tekke veya medrese-hanikah bileşimi gibi yapıların yanında yer almaları, bu yapılarda barınan dervişlere, misafirlere veya öğrencilere yönelik olarak inşa edildiklerini akla getirmektedir. Özellikle şehir dışında başlangıçta boş olan alanlarda kurulan bu yapı topluluklarında, ilk yapı ile birlikte hamamın da çekirdeği oluşturduğunu düşünmek mümkündür.

Dış Kale surları içinde yer alan hamamlardan yerlerini tespit edebildiğimiz beş hamamın tümünün çarşı içinde bulunması, çarşı-hamam bağlantısını ortaya koyması açısından enteresandır.

Kürkçüler Hamamı şehrin doğusunda yoğun bir ticaret dokusunun bulunduğu kesimde, eski PTT civarında Hacı Hasan Cami'nin karşısında yer almıştır. Yapının ismi, hatta mahallenin bu isimle anılması ve çarşı içinde yer alması, bu kesimde kürkçülükle uğraşan esnafın bulunabileceğini akla getirmektedir. Arşiv kayıtlarında "Eski Pazar Hamamı" adı ile anılan Müstevfi (Konyalı 1964: 1067) ve dönem kaynaklarından konumunu belirleyemediğimiz ancak bir geç devir şeriye sicil kaydına göre Eski Pazar'da olduğunu tespit ettiğimiz Ahi Murad Hamamı (Ergenç 1993: 44), Eski Pazar'daki iki hamama işaret ederken, buradaki yoğunluğu da gözler önüne sermektedir.

Eflâkî'de geçen Çarşı Hamamı, isminden de anlaşılacağı üzere çarşıda yer almış olmalıdır (Eflâkî 1986a: 250) Mahkeme Hamamının da Selçuklular döneminde Bedesteni (Kat. no: 99), Uzun Çarşısı (Kat. no: 937 ve dükkanları ile bir ticaret dokusunun varlığını belirlediğimiz Şerafeddin Camii (kat. no: 168) civarında olması muhtemeldir. Dönem kaynakları dolayısıyla haberdar olduğumuz ve muhtemelen çarşı içinde olduğunu kapısının iki yanında bulunan dükkanlardan hareketle ihtiyatla söylediğimiz mahkemenin (Kat. no: 119) bu çevrede olması mümkün görünmektedir. (II. İKT., Turan 1954-55: 175) Sözü edilen hamamlar dışında Mevlânâ ve Mevlevi kaynakları dolayısıyla haberdar olduğumuz hamamlardan bir kısmı da muhtemelen çarşı içinde olmalıdır. Bitişiğindeki darulhuffaz ile birlikte 13. yüzyılın ikinci yarısında İç Kale'de inşa edilen Sungur Bey Hamamı muhtemelen İç Kale'ye hizmet için yapılmıştır.

Konya'da varlıkları tespit edilen hamamların yanısıra, Eflâkî'de çeşitli vesilelerle özellikle Mevlânâ'nın kerametleriyle ilgili olarak pek çok hamamdan söz edilmektedir (Eflâkî 1986a: 66, 131, 134, 235, 245, 290-300; 378-379, 389, 541; 1986b: 32). Bu hamamların bir kısmı aynı yapılar olsa dahi, isimleri

bilinemediğinden bunu tespit edebilmek mümkün değildir. Ancak yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte hamamların belirgin bir şekilde artması ve Mevlevilerin hamam yapıları ile ilişkileri Mevlevilik ile hamam yapılarının artışı arasında bir bağlantı olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir.

Yukarıda sözü edilen hamamlar dışında Fatih'in 881/1476 tarihli Karaman eyaleti tahrir defterinde Hacı Ali Sayrafi darülhuffazının vakıfları arasında gösterilen Fenari Hamamı (Uzluk 1958: 18), aynı defterde Şeyh Sadreddin Hazretlerinin yerleri sayılırken sözü edilen Şahne Hamamı (Uzluk 1958: 11)'nın hangi döneme ait oldukları tam olarak belirlenemiyorsa da, T. Baykara'nın da belirttiği gibi, kuruluşları itibariyle Selçuklu devrine kadar çıkabileceklerini düşünmek mümkündür. (Baykara 1985: 111).

Dış Kale surları içindeki mahallelerde bir yapı topluluğu içinde veya tek olarak bulunması gereken hamamlara rastlanmaması, konumunu tespit edemediğimiz hamamların bu mahallelere ait yapılar olabileceğini akla getirirken, bir diğer ihtimal de bu hamamların günümüze ulaşmamış olmasıdır.

VII. ANADOLU SELÇUKLU SANAT ORTAMI

VII.1 ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE MİMARİ ÇEVRENİN YARATICILARI OLARAK BANİLER VE SANATÇILAR

Malazgirt Savaşı'ndan sonra büyük bir hızla Türkleşmeye başlayan Anadolu'da inşa faaliyetlerinin Bizanslılar ve Haçlılarla yapılan savaşların yanısıra iç mücadeleler sebebiyle 12.yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığı genel olarak kabul görmektedir (Kuban 1965: 105; Aslanapa 1984: 101; Ögel 1986: 1). Ancak başlangıçta savunma amacıyla var olan kalelerin onarımına yönelik bu faaliyetlerin 11. yüzyılın sonlarından itibaren gerçekleştirildiğini mevcut verilerden hareketle söylemek mümkündür (Bkz. V. 2). Nitekim, İmam Begavi Türbesi'nin 1122 yılında inşa edildiği belirlenebilmektedir.

Yeni ele geçirilen toprakların Türkleştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmalar – belki I.Kılıç Arslan döneminde – I.Mesud döneminde başlamıştır. İnşa faaliyetleri özellikle yerleşik hayat düzenine geçilmesiyle birlikte hızlanmıştır. II.Kılıç Arslan dönemi (1155-1192) Anadolu'da Selçuklu çevresinin oluşmaya başladığı, imar etkinlikleri yoluyla bu topraklara sahip çıkıldığı ve kalıcılığın inşa edilen yapılar aracılığı ile belgelendiği bir dönem olmuştur. 13.yüzyılın başlarından itibaren iç çekişmelerin önemli ölçüde azalması,Bizanslılara karşı kazanılan zafer ve Haçlı Seferleri'nin kesilmesi ile yoğunluk mimari çevrenin oluşturulmasına verilmiştir. II. Rükneddin Süleyman Şah zamanından başlayarak doğu-batı ve kuzey-güney ülkeleri arasında artan ticari faaliyetlerin Türkiye üzerinde yoğunlaşması ve ülkenin milletlerarası kervanların geçiş sahası haline gelmesi dolayısıyla sağlam bir ticari ve iktisadi

siyasetin takip edildiği görülür (Turan 1971: 292). Buna bağlı olarak I.Rükneddin Süleyman Şah'ın ardından I.Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde kervansaray inşası artmış, farklı işlevli yapılar inşa edilmiştir. Sınırlar genişletilerek Türkiye'nin dünyaya ve denizlere açılmasını sağlayan şehirler feth edilmiş, ülke limanlara kavuşturulmuştur. Fetihlerini ülkenin milletlerarası ticaretteki öneminden hareketle yönlendiren ve bu amaçla yolların emniyetini sağlayan, kervansaraylarla da bunu güçlendiren I.İzzeddin Keykâvus döneminde pek çok yapı inşa edilmiştir (Bkz. V.1).

I.Alâeddin Keykûbad döneminde görülen siyasi ve ekonomik yükseliş, ülkenin genel görünümünü yansıtan yapıların çokluğu ve çeşitliliğinde kendini göstermektedir. İktisadi kalkınmaya paralel olarak büyük inşaat işlerine girişilmiş, Anadolu Selçuklularının mimari açıdan da en parlak dönemi yaşanmıştır (Bkz. V.1).

Alâeddin Keykûbad döneminin hemen arkasından gelen Moğol istilası ve Selçuklu Devleti'nin Moğollara bağlanması sanatı ve mimariyi de etkilemiş, ancak yapım faaliyetleri sona ermemiş, kesintiye uğrayarak da olsa gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Ana kurguda aynı , ancak ayrıntılarda bazı farklılıklar gösteren bu devamın sağlanmasında işveren niteliklerini koruyan Selçuklu vezirlerinin önemli bir rolü olmuştur. Ancak 1277'den sonra mimari faaliyetler hemen hemen durmuş, sadece Moğol görevlileri tarafından bir yapım etkinliğine gidilmiştir (Crane 1993: 23). Şüphesiz Selçuklu ülkesine yayılmış olan bu yapım faaliyetleri, şehirlerde ve şehirler arasında birbiri ardından yükselen yapılar, mimari çevrenin oluşumunu sağlamıştır. Bu oluşumda toplumsal ihtiyaçların gerektirdiği yapı türleri bani olarak önde gelen sultan ve çevresi, üst düzey bürokratlar ve askeri görevlilerin istek ve beğenileriyle birleşerek belirleyici olmuştur. Başlangıçta gerek Anadolu'da mevcut yerli sanatçılar,gerekse dönemin siyasi ve iktisadi koşulları sonucu zorlanarak Anadolu'ya gelen yabancı sanatçılara, kısa bir süre sonra Anadolu'da yetişen

sanatçılar da katılmış, bu sanatçılar geleneksel birikimleri ve kişisel üslûpları ile bu çevreyi oluşturan eserlere ruh vermişlerdir.

Selçuklu dönemi tarihçisi İbni Bibi, inşa faaliyetleri konusunda verdiği bilgiler ile bu çevrenin nasıl oluşturulduğuna dair ipuçları sunmaktadır.Konya ve Sivas kalelerinin inşasına ilişkin olarak karşımıza çıkan

> Konya ve Sivas'ta derhal surların temellerine başlandı, geceli gündüzlü gayret sarfıyla birbiriyle müsabaka edercesine temellerin tahkimine ,bedenlerin yükseltilmesine,burçların inşasına çalıştılar...." (İbn Bibi 1941: 99-100).

şeklindeki ifade ; Kubâd-Âbad Sarayı'nın "kısa bir müddet içinde sultanın arzusu vechile ikmal" edildiği bilgisi (İbn Bibi 1941: 135), Anadolu'da inşa edilen yapıların çokluğunun yanısıra son derece hızlı çalışıldığını da gözler önüne sermektedir.

Anadolu Selçukluları döneminde mimari çevrenin oluşumunda ve biçimlenmesinde en önemli belirleyici, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, sanat eseri olan yapıları ısmarlayan ve maddî güçleri ile yapının görkemini bir anlamda koşula bağlayan banilerdir. Baniler ısmarladıkları yapının inşası için seçtikleri yer veya gösterdikleri arsa ile şehrin gelişim yönünü etkilemiş ve inşa ettirdikleri yapı türleri ile toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetleri karşılamışlardır.

Bu dönemde mimari çevrenin oluşumuna katkılarından söz ettiğimiz baniler değerlendirildiğinde, bizzat kendileri işveren olan ve adlarına yapı yaptıranlar dışında, şeyhleri veya aile büyükleri için inşa faaliyetlerine girişenlere de rastlanmaktadır.

Anadolu Selçuklularında vakıf müessesesinin de, farklı konumdaki kişilerin bani olarak inşa faaliyetlerine katılmasında önemli bir rolü olmuştur. Öldükten sonra yaptıkları hayrın devam etmesi fikri vakfiyelerin dibace bölümlerinde kendini göstermektedir. Giriş niteliği taşıyan bu bölümlerde

dünyanın geçiciliğinden söz edilerek, alınacak sevabın devamlı olması için insanların hayrına olan eserler bırakılması telkin edilmiş, bu düşünce hadis ve ayetlerle desteklenmiştir. Ancak herhangi bir eser bırakmak için tek sebep hayır yapmak olmasa gerektir ki , bunu o dönemde Mevlânâ Celâleddin-i Rumî şöyle dile getirmektedir: "Herkes bu imareti (türbe yapmak veya onarmak) ya cömertliğini göstermek, ya da ad kazanmak veya sevaba girmek gibi bir düşünceyle yapıyor" (Mevlânâ, Fihi Mafih 1990: 161). Banilikte bir diğer etkenin de rekabet olabileceğini düşünmek mümkündür [1].

Genel olarak Selçuklu dönemi Anadolusuna bakıldığında kamu yapılarının, başta sultan ve çevresi olmak üzere arzu eden ve maddi imkanı bulunan herkes tarafından yaptırılabildiği görülmektedir. Kitabe verilerine göre baniler yalnızca saray ve merkezî yönetim görevlileri değil, aynı zamanda askerî görevliler, çeşitli eyalet yönetimlerinin üyeleri ve bağımsız dinî otoritelerdir (Mayer 1956: 23; Ögel 1988: 12; Crane 1993: 13). Etkin mimari baniler olan merkezî yönetim görevlileri arasında yalnızca sultanların en yakın yardımcıları Atabek[2] ve Naib[3] değil Pervane[4], Emir-i Ahur[5], Üstüddar[6], Sipehsalar[7],

---

[1] Mayer Mimarlarla ilgili olarak ortaya çıkan efsanelerin aslında banilerin hikayeleri olduğunu; surların, sarayların veya camilerin yapımındaki uluslararası rekabetin tüm bilgilerde kurgusal olmalarına karşın banileri anlattıklarını ifade eder (Mayer 1956: 20).

[2] Şehzadeleri küçük yaştan itibaren devlet işlerine alıştırarak yetiştiren öğretmenlere verilen bir ünvan olup, devletin daimî ve önemli vazifelilerinden biri idi (Uzunçarşılı 1984: 79; Turan 1988 :16).

[3] Genelde vekil / yardımcı anlamında olup, her görevin naibi olabilirdi (Uzunçarşılı 1984: 93; Baykara 1988:40).

[4] Büyük Divanda bulunan arazi defterlerinde has ve ıkta'a, yani dirlik ve timarlara ait tevcihatı yapan ve buna dair menşur ve beratları hazırlayan dairenin başına Pervaneci, bu berat ve menşurlara da Pervane denilmiştir (Uzunçarşılı 1984: 95).

[5] Hükümdarın atının yularını çekerdi (Uzunçarşılı 1941: 90).

[6] Saraya ait matbah, şaraphane ve diğer teşrifatın, saray memur ve hademelerinin emiri (Uzunçarşılı 1941: 87).

[7] Ordu komutanı (Uzunçarşılı 1984: 104).

Taştdar[1], Zaimüddar[2], Devatdar[3], Vali[4], Müstevfi[5] gibi sarayın ileri gelenleri, siyasi ve hukuki kuruluşların üyeleri de vardır.

Bu konuda ayrıntılı bir çalışma yapan Crane 'in kitabelerden hareketle belirlediği Anadolu Selçukluları döneminde inşa faaliyetlerine katılmış yüzyirmidört baniden yirmialtısı sultandır[6]. Yani bu dönemde inşa edilen yapıların yaklaşık beşte biri sultanlar tarafından yaptırılmıştır. Geriye kalan

---

[1] Hükümdarın eline su dökmekle görevli teşkilatın başı (Uzunçarşılı 1984: 36).

[2] Saray nazırı (Nizâm'ül-Mülk 1982: 300).

[3] Büyük divanda sezaret alameti olan diviti taşıyan ve muhafaza eden emir (Uzunçarşılı 1941: 91).

[4]Vilayetin başında bulunan, vilayet sahibi (Baykara 1988: 40).

[5]Maliye vekaletinin reisi (Uzunçarşılı 1984: 95).

[6]Baniler konusunda ayrıntılı bir çalışma H.Crane tarafından yapılmıştır (Crane 1993: 1-57). İnşa kitabelerinden yola çıkarak- yer yer çağdaş yazılı kaynaklardan elde edilen veriler de değerlendirme kapsamına alınmıştır- Selçuklu dönemi banilerini değerlendiren Crane'in belirlemelerine göre, 11.yüzyıl sonlarından I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışından önceye, yani 1204 yılına kadar mevcut inşa kitabesi sayısı bir düzineden azdır (Crane 1993: 18). I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta çıkışından (1205-1211) II.Gıyaseddin Mesud'un saltanatının sonuna kadar (1302-1310) olan yüzyıllık sürede yüzdoksanbir yapıya ve onarımlarına ait ikiyüzüç inşa kitabesinde yüzyirmidört farklı baninin adı geçmektedir (Crane 1993: 5). Kitabe verilerine göre Anadolu Selçukluları döneminde I.İzzeddin Keykavus, I.Alâeddin Keykûbad ve II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in bani oldukları yirmialtı sultan yapısı inşa edilmiştir. Anadolu Selçukluları döneminde sultan kitabeleri I.Mesud döneminde başlamış olup, ilk kitabe Alâeddin Camii'nin minberi üzerindedir. Bu minberde II.Kılıç Arslan'ın kitabesi de görülmektedir (Kit.no: 2b, c). Bu yapılara çağdaş yazılı kaynaklardan derlenen bilgiler eklendiğinde, döneminden günümüze baniliğini gösterecek herhangi bir kitabe ulaşmayan I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in bir, kitabeler ile banilikleri belirlenen I.İzzeddin Keykavus ile I.Alâeddin Keykûbad'ın üçer yapı daha inşa ettirdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Alâeddin Keykûbad, Konya, Ahlat ve Ermenistan'daki diğer şehirlerle birlikte, Amasra, Erzincan ve Kayseri'nin surlarını da onartmıştır (Crane 1993: 5). Böylece kitabe verileri çağdaş yazılı kaynakların bilgileri ile birleştirildiğinde, sultanların bani oldukları yapı sayısı otuzüçe çıkmaktadır. Bu dönemde kitabelerle belirlenen yirmialtı yapıdan ondördü askerî amaçlı, geriye kalan oniki yapıdan sekizi kervansaray- ticarete büyük destek veren Selçuklu sultanları 1215 yılından başlayarak 1243'e kadar otuz yıldan az bir sürede sekiz kervansaray inşa ettirmişlerdir. Bunlardan biri Eğirdir'i Antalya ve Alanya'ya bağlayan yol üzerindedir. Evdir Han (1215-1219) I.İzzeddin Keykavus, Alara Han (1231-1232) I.Alâeddin Keykûbad, Eğirdir Han (1237-1238), İncir Han (1238-1239) ve Şarafza Han (tarihi belirsiz) II.Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca Orta Anadolu'da Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han (1228-29) ile Kayseri-Sivas yolundaki Sultan Han (1232-36) I.Alâeddin Keykûbad tarafından inşa ettirilmiştir (Crane 1993: 6)- biri cami, biri de türbedir (Crane 1993: 5-6).

doksansekiz yapının doksandördünde sultan ailesinden gelen kişiler,sultanların karıları ve kızları, üst düzey bürokratlar, askeri yöneticiler ve ordu komutanları bani olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer dört yapıdan ikisinin banisi ulemadan, biri tacir, diğeri ise kilise adamıdır.Bu tablodan ortaya çıkan sonuç kitabeler yoluyla yapılacak bir değerlendirmede üst düzey bürokratlar ve askeri yöneticilerin çok büyük bir farkla bani olarak önde oldukları , onları sultanların izlediği ve sultan ile saray çevresindeki üst düzey bürokratların dışında diğer çevrelerin baniliğinin pek te söz konusu olmadığı şeklindedir. Bu karşılık başkent Konya'da banilikleri kitabeler yolu ile belirlenen yirmisekiz kişiden ondokuzu saray ve çevresinde gelenüst düzey görevliler iken yedisi bilgin, mutasavvıf, evliya vb. dir.

Selçuklu sarayına kan bağı veya evlenme yoluyla bağlı olan kadınlar Kitabelerde "Hatun" veya "Melike" ünvanı ile anılan bu kadınlar, saray yapıları dışında farklı yapı türlerinde bani olarak görülmüşler, ancak hiçbir zaman askeri yapı inşa ettirmemişlerdir (Crane 1993: 11).

Sultan yapıları arasında ilk planda kervansaraylar gelmektedir. I.Alâeddin Keykûbad döneminin saray ve köşklerini de buna ilave etmek mümkündür[1]. Siyasi yapıyı besleyen başlıca kaynaklar olarak görülen ticaret, sultanların hem ticaret girişimlerine özel olarak para yatırmalarına, hem de ticaret yolları üzerinde kervansaraylar yaptırarak ticaret etkinliğinin sağladığı artıktan özel olarak yararlanmalarına neden olmuştur (Tezel 1993: 33). Ayrıca, şehirlerarası yollar üzerinde yer alan kervansaraylar, geniş bir alan organizasyonunu da ortaya çıkarmış ve şehrin dar çerçevesi içinde değil, fakat ülke çapında konumlandırılmışlardır (Ögel 1986: 19). Selçuklu sultanlarının prestij ve itibar yapıları aynı zamanda geniş alanlara işaret koyma niteliğini taşıyan ve kullanıcı olarak çok daha geniş çevrelere hitap edebilen bu kervansaraylar olmuştur (Ögel 1986: 19-20). Kervansarayları prestij yapısı olarak şifahaneler izler. Bu

---

[1] Ögel 1988: 18

yapılar çok fazla sayıda ve farklı yörelerden gelip-gidenleriyle daha geniş çevrelere hizmet vermektedir[1]. Özellikle 13. yüzyılın ilk yarısında yoğunlaşarak karşımıza çıkan kervansarayların inşası için yukarıda belirtilen saray desteği - daha önce üzerinde durulan nedenlerle- II.Gıyaseddin Keyhüsrev döneminden sonra durmuş, ancak saray dışı banilerin etkinliği ile bu tür yapıların inşasına 1270-80'lere kadar devam edilmiştir. Yine de kervansarayların sultanlar dışında, saray dışı kişiler tarafından pek fazla yaptırıldığı söylenemez.

Crane'e göre askeri, bürokratik üst tabakadan gelen kişilerin baniliği gözönüne alındığında camiler en büyük grubu oluşturmaktadır (Crane 1993: 17). Bu kişilerin 13.yüzyıl boyunca cami yaptırdıkları görülmekle birlikte, yüzyılın üçüncü çeyreğinden, özellikle 1278'lerden sonra Moğol yönetiminin baskısıyla cami yapımının azalmaya başladığı dikkati çekmektedir (Crane 1993: 16).

Selçuklu anıtsal mimarisinin şehirlerdeki en önemli yapı türü olarak karşımıza çıkan medreseler genellikle Selçuklu vezirlerinin eserleridir (Ögel 1986: 19). Kronolojik olarak XIII.yüzyıl ortalarına, Kösedağ Savaşı sonrasına rastlayan anıtsal medrese inşasının özellikle bu dönemde yoğunlaşmasının nedenleri üzerinde duran Crane, bunun bani olan yöneticilerin zenginliğine mi, yoksa başka dini ve sosyal eğilimlere mi bağlı olduğunun kesin olarak belirlenemediğini söyler (Crane 1993: 16). Medreselerin işletilebilmeleri için zengin vakıflarla donatılmış olmaları gereği, medrese banilerinin de zenginliğini zorunlu kılmıştır. Bu durum doğal olarak en zenginlerin medreselerin yapımını üstlenmesine yol açtığı gibi, sultanların politikaları nedeniyle de - belki sultanlar sünni eğitim politikasını kendileri gütmedikleri izlenimini vermek istiyorlardı ve söz konusu durum onları destekliyordu (Ögel 1986: 19)- medreseler vezirler tarafından inşa ettirilmiş olmalıdırlar.

---

[1] Ögel 1985: 19-20. Ayrıca O.Turan: bu yapıların genellikle sur dışına inşa edilmiş olmalarının yanısıra, kervansaraylar gibi müstahkem binalar olmaları nedeniyle siyasi kargaşa zamanlarında sığınma amacıyla da kullanıldıklarını belirtir (Turan 1971: 398). Bu konuda örnek için bkz. Aksarayi 1943: 294.

Genel olarak anıtsal mezar yapıları olan türbelerde farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Bu yapılarda inşa kitabesinin yerini çoğunlukla sanduka kitabeleri almaktadır ve bu kitabelerde adı geçen kişinin, yapının banisi olması gerekmez. Özellikle evliya ve dini kişilerin türbeleri için söz konusu olan bu durumun tersi de sıkça görülmektedir. Şöyle ki, devletin ileri gelenleri kendileri hayattayken türbelerini yaptırmışlardır. Diğer bir durumda ise anıtsal mezar yapıları ölen kişinin yakınları tarafından ona duydukları saygının ifadesi olarak inşa ettirilmiştir (Crane 1993: 18). Askeri-bürokrat baniler tarafından inşa ettirilen yapı türleri arasında ayrıca hanikâhlar, zaviyeler, maristanlar, hamamlar ve çeşmeler bulunmaktadır. Kitabe verileri, 13.yüzyıl Selçuklu banileri arasında yönetici üst tabaka ve askeri mekanizmanın ileri gelenleri yanısıra, daha az sayıda adli görevlinin de bulunduğunu göstermiştir. Sultan ve çevresi ile diğerlerinin baniliği kıyaslandığında, amaç ve biçimlemede belirli farklar olduğu dikkat çekmektedir. Saray patronluğu doğrudan korumaya ve ticarete yöneldiği halde askeri, bürokratik üst tabakadan gelenlerin baniliği medreselere, mescitlere,kervansaraylara ve anıtsal mezar yapılarına yönelmiştir (Crane 1993: 19).

Genel olarak saray banileri, sultanlar daha çok devlet otoritesinin ve ticari zenginliğin sağlanması ile ilgilenirken, büyük emirler ve devlet yönetiminin diğer üyeleri önemli ölçüde kişisel amaçlara yönelmişlerdir. Öte yandan, mimari eserlerin baniliğinin kronolojik gelişimi dikkate alındığında, 13.yüzyılın ilk on yıllarında merkezi otoritenin ve büyüyen ticari zenginliğin sultan yapılarında ifadesini bulduğu görülür. Bu dönem, yönetici sınıfın önde gelen kişilerinin güçlü baniliğinde de kendini göstermektedir. 1243'teki Kösedağ yenilgisi, eserlerin baniliği açısından kesin bir dönüm noktası olmuştur. Selçuklu yönetimine müdahale etmeye başlayan, tahta geçen sultanlar üzerinde çok yoğun olarak nüfuzlarını kullanmaya çalışan Moğollar, devlet hazinesini de büyük ölçüde ele geçirmişlerdir. Bunlara bir de çok küçük yaşlarda tahta

çıkarılan sultanların güçsüzlüğü eklendiğinde[1], bu dönemde Moğollarla işbirliği yapan Pervane Muineddin Süleyman , Sahip Ata Fahreddin Ali, Nureddin Cacabey gibi güçlü yöneticilerin nasıl bani olarak ön plana çıktıkları anlaşılmaktadır. Bu kişiler, toprakları büyük ölçüde saray denetiminden çıkarmışlar ve toprağın denetimini kendi ellerine alarak yarı bağımsız güçler haline gelmişlerdir (Crane 1993: 20-21). İnşa ettirdikleri yapılara ve vakfiyelerindeki mevkuflara bakıldığında zenginliklerinin ölçüleri daha iyi anlaşılabilmektedir. Bu dönemde saray patronluğunun önemini kaybetmesine karşılık yapım etkinlikleri sürmüş, bani olarak sultanların yerini askeri - bürokratik tabakanın önde gelen kişileri ele geçirmiştir. Baybars'ın 1277'de Anadolu'yu istilası ile banilikte yeni bir dönem başlamıştır (Crane 1993: 22). Bu dönemde mimari faaliyetler önemli ölçüde durmuş, sadece Moğol görevlileri tarafından şahıslarla sınırlı bir yapım etkinliğine gidilmiştir.

Yukarıda kabaca açıklığa kavuşturulmaya çalışılan Selçuklu anıtsal mimarisinin banilerinin kimler olduğu, bu kişilerin sosyal ve ekonomik sınıfları, bu gruplarla ilişkilendirilebilecek yapı türleri, son olarak baniliğin gelişimi ve zaman içinde görülen değişimin Anadolu Selçuklu dönemi tarihsel gelişimine ne dereceye kadar yansıdığı soruları (Crane 1993:2) - baniliğin gelişim ve değişimi Anadolu Selçuklu dönemi tarihsel gelişimini etkilememiş, tersine tarihsel süreç içindeki gelişmeler, bani tipindeki değişime neden olmuştur - kadar önemli ve bir diğer soru da baninin yapım faaliyetlerindeki rolü, bir başka deyişle inşanın başlamasından bitimine kadar, çeşitli aşamalardaki etkinliğidir. Bunlar arasında: baniliğin isteğe bağlı olması ya da görev olarak verilmesi, devlet eliyle

---

[1] II.İzzeddin Keykavus tahta çıkarıldığında ancak 7 yaşında idi (Kaymaz 1970: 39 ; Cahen 1994: 265'te II.İzzettin Keykavus'un yaşını 11 olarak verir). Kaymaz'ın belirlemelerine göre saltanatı paylaşan üç kardeşten IV.Rükneddin Kılıç Arslan ve II.Alâeddin Keykubad ise 6 yaş civarında idiler (1970: 40; Cahen'e göre tahta çıktıklarında IV.Rükneddin Kılıç Arslan 9, II.Alâeddin Keykubad ise 7 yaşlarındadır).

IV.Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinden sonra tahta çıkarılan oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev 2.5 veya 4 yaşında bulunuyordu (Kaymaz 1970: 123; Cahen 1994: 277).

görevlendirmeler dışında inşasına karar verilen yapı ya da yapı grubu için izin alınıp alınmadığı, inşa faaliyetinin gerçekleştirileceği arazi veya arsanın nasıl sağlandığı[1] , bu esnada görevlendirilecek sanatçı, usta ve amelelerin ne şekilde organize edildiği, malzeme temini, gerekli finansmanın baniye ait olup olmadığı, hükümet tarafından destekleniyorsa bunun hangi durumlarda söz konusu olabileceği ve bani beğenisinin organik bir bütün teşkil eden mimari eser ve süslemesinin oluşumuna ne şekilde yansıdığı gibi konular vardır. Günümüze ulaşan verilerle bu soruların kesin olarak cevaplandırılması güç görünse de, sorun olarak ortaya konulmalarının problemin çözümüne yaklaşım açısından yol gösterici olacağı muhakkaktır.

Yapının üzerinde inşa edileceği arazi veya arsanın nasıl sağlandığı tam olarak bilinmemekle birlikte, Moğollar dönemine gelinceye kadar Selçukluların toprak üzerindeki tasarrufları bu konuda fikir verebilecek niteliktedir. Mülkiyeti devlete ait olan topraklar içerisinde, ikta sistemi çerçevesinde[2] elde edilenler inşa faaliyetleri için de kullanılmış olmalıdır. Her ne kadar S.Ögel, ikta olarak dağıtılan toprakların kırsal bölgeler olduğunu ve ikta sahiplerinin buralardaki varlığının Avrupa feodalitesinin şatoları gibi bir yapı türüne yansımadığını belirtirse de (Ögel 1986: 13) ikta sahibi olanların, sahibi oldukları şehirler içinde de birtakım imar faaliyetlerine giriştikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Beşarebey - kitabelerdeki ifade ile 'Zeyneddin Beşâre sahib-i Nihide' (Uzunçarşılı 1984: 114) - Niğde'de Alâeddin Camii adı ile tanınan yapıyı inşa ettirmiştir.Devletin ikta olarak verdiği toprakların bir kısmı ikta sahipleri tarafından, yaptırdıkları

---

[1]Bu çerçevede önemle üzerinde durulması gereken noktalardan biri de, yapım etkinliklerinin gerçekleştirileceği arsaya sahip olunsa bile inşaata başlayabilmek için izin alınıp alınmadığıdır. Gelişigüzel bir yapılanmaya gidilemeyeceği göz önüne alındığında, böyle bir kuruluşun varlığına ihtiyaç olduğu ortadadır. Bu işlemin de divana bağlı bir grup tarafından yürütülmüş olması veya Kadı'nın iznine bağlı bulunması muhtemel görünmektedir. Rogers, Suriye ve Mısır'da baninin inşa faaliyeti için araziyi kaydettirmesi gerektiği üzerinde durarak bunun Kadı tarafından yapıldığını belirtir (Rogers 1976: 71).

[2]Hizmet ve maaş karşılığı asker ve sivil devlet adamlarına terk ve tahsis edilen topraklar (Sevim-Merçil 1994: 516; bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Turan 1971: 69-91; Uzunçarşılı 1984: 113-114).

yapılara bağlanarak sonradan vakfa dönüştürülmüş ve vakıf arazisinin gelirleri vakfın şartlarına göre kullanılmıştır (Refik 1977: 10; Sevim-Merçil 1995: 516). Has araziler ise[1] sultanın üzerinde tasarruf hakkı bulunduğu, örneğin ikta olarak verebileceği, kendisi için muhafaza edebileceği ya da akrabalarına ihsanda bulunabileceği araziler olup (Sevim-Merçil 1995: 516) mülk araziler dışında, inşa faaliyetlerinde bu tür arazilerin de sultanın izni ile kullanılmış olabileceğini düşünmek mümkündür. Özellikle saray ve hükümet görevlisi olan baniler yapım işlerinde çeşitli sebeplerle kendilerine verilen ve üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip oldukları mülk arazileri kullanmış olmalıdırlar. Ancak, S.Ögel'in de belirttiği (1986: 12-13) gibi, inşa ettireceği yapı için kendisine ait olmayan bir mülk araziyi kullanmak isteyen baninin bunu nasıl sağlayacağı, satın alma yoluna mı gideceği, yoksa toprağın istimlâk mı edileceği konusunda herhangi bir şey söylemek bugünkü bilgiler ışığında mümkün görünmemektedir.

Moğollar dönemine gelinceye kadar banilerin, üzerinde inşa faaliyetlerini gerçekleştirdikleri arsaları yukarıda sözü edilen yollarla elde ettikleri kabul edilebilir. Zaten saray tarafından resmi olarak verilen bir banilik görevinde yer de gösterilmiş olmalıdır. Moğollar dönemine gelindiğinde ise bir takım değişiklikler olduğu görülmektedir. Eskiden ücretlerini ikta veya maaş olarak alan hükümet görevlileri bu dönemde ücretlerine saray denetiminden çıkardıkları toprakları da katmışlar, artık giderlerini sahip oldukları iktalar ile karşılayamadıklarını öne sürerek devlet topraklarını aralarında bölüşmeye başlamışlardır (Crane 1993: 21 ; Cahen 1994: 267). Bu değişim - 13.yüzyılın ilk yarısı ile ikinci yarısındaki-banilerin farklılıklarında da kesin olarak ortaya çıkmaktadır.

İnşa faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde aynı yapıda çalışacak sanatçıların nasıl bir araya getirildiği ve bu konuda baninin ne gibi bir yola

---

[1]Vergileri hükümdara tahsis edilen arazi.

başvurduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, bir ekip çalışmasının varlığı - sanatçılar konusunda üzerinde durulacağı gibi- ortaya konmuştur (Bkz.VII.2). Yazıcızade Ali'nin Konya kalesinin onarımına ilişkin olarak "...Sultan buyurdu, divanın eline çabuk muhtesipleri ve mühendisleri ve bennaları ve şihne-i imaret ve üstad mimarlar ve hâzık ressamlar hazır oldular..." (Yazıcızade Ali 1902: 253-258) şeklinde verdiği bilgi, en azından sarayın emriyle yapılan, ya da sarayın kontrolünde gerçekleştirilen imar faaliyetlerinde görevlendirilmek üzere divana bağlı bir grubun, daha doğrusu bir örgütün varlığını göstermektedir. Saray kontrolündeki inşaatlarda gerekli ekibin hiç olmazsa bir kısmının bu örgüt tarafından oluşturulduğu kabul edilse bile, baninin bu konudaki rolünü belirlemek mümkün görünmemektedir. Baninin muhtemelen inşa ettirdiği yapının boyutlarını ve çalışmanın bir bölümünü tasarlamış olduğunu öne süren Rogers, bu işlemin başkaları tarafından yönetilmiş ve uygulanmış olması gereği üzerinde durur (Rogers 1976: 93). I.Alâeddin Keykubad'ın Konya surlarının onarımına ilişkin olarak verdiği emir sonucu Anonim Selçukname'ye göre yüzkırk beyin yüzkırk burç yaptırması, çok büyük bir organizasyonun gereğini ortaya koymaktadır (Anonim 1952: 29).

Farklı kişilerin katılımıyla gerçekleştirilen bu büyük inşa faaliyetinin kim (ler) tarafından yönetildiği belirlenememekle birlikte , bir yönetici veya yönetici grubunun varlığı gerekli görünmektedir. Sultanın emriyle girişilen böyle bir yapım faaliyetinin saray tarafından kontrolü de olasıdır. Nitekim Alaeddin Camii'nin kuzey cephesinde bulunan I.İzzeddin Keykavus ve I.Alâeddin Keykûbad'a ait üç kitabede mütevelli olarak Atabek Ayaz'ın ismi geçmektedir. Bu kitabelerde "Atabek Ayaz'ın eliyle yaptırıldı" (bkz.Kit.no. 2g, ı), "...Keykubad'ın emriyle 616/ 1219 yılında Atabek Ayaz'ın eliyle yapıldı" ve "... Atabek Ayaz'ın eliyle 617/ 1220 yılında tamamlanmıştır" ibareleri yer almaktadır. Bu kitabeler, mütevelli Atabek Ayaz'ın inşada sultanın emriyle yapım yöneticisi olarak görev aldığını göstermekte ve yapım faaliyetlerinin nasıl

organize edildiği konusunda fikir vermektedir. Bu dönemde işna edilen yapıların azılarında yapım yöneticilerinin bulunduğu, Konya dışında inşa edilen yapıların kitabelerinden de anlaşılmaktadır. Yapılarda çalışan diğer sanatçılar ile birlikte düşünüldüğünde yapım organizasyonu hakkında da fikir verebilecek nitelikte olan bu kitabelerde yapım yöneticileri "Nazar","Nezarete", "Mütevelli", "El-vekil" ve "Eli ile" yönetiminde anlamlarını taşıyan "Alâ-yed-i " belirleyicilerini kullanmışlardır (Bayburtluoğlu 1993: 193).

Vakfın şartlarına uygun olarak, Şer'î hükümler gereğince vakıf işlerini idare etmek ve vakfı gözetleyip kollamak üzere tayin edilen vakıf mütevellileri (Ülken 1971: 16 ; Kazıcı 1985: 31) ise vakfiyelerden anlaşıldığına göre (bkz.SAV., Bayram-Karabacak 1981: 40) bina tamamlandıktan sonra tayin edilmekte ve bina hayatına başladıktan sonraki gelişmeleri kontrol altında bulundurmaktadırlar. Aynı zamanda vakfiyelerde şarta bağlandığı şekilde yapıların onarımlarından da sorumlu olan vakıf mütevellileri ile kitabelerdeki mütevelliler arasındaki farkın ilklerin yapının inşası sırasında, ikincilerin ise inşasının bitiminden sonra devreye girmeleri ile ortaya çıktığı düşünülebilir. Mütevellilerin üst düzeyde devlet görevlileri [1] arasından tayin edilmesi ve bunların şehir divanında yer almaları (Baykara 1985: 72), bu işlerin devlet eliyle organize bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Bu kişilerin belirli ölçülerde teknik bilgiye sahip olduklarını düşünmek de mümkündür (Mayer 1956: 19). H.Crane biçimsel ve kalıplaşmış bir dille yazılan ve standart ifadeler kullanılan inşa kitabelerinin dönemin sultanının adını ünvanları ile birlikte vermesinden hareketle, bu kalıba bağlı kitabelerin sarayla ilişkili inşa metinleri olduğunu belirtir (Crane 1993:

---

[1]Mayer, idari bir görevli olarak değerlendirdiği yapı yöneticilerinin Memlüklularda askeri sınıf üyeleri, İspanya'da ise sivil görevliler olduğunu belirtir. Ancak bu kişiler, her iki durumda da sürekli sözleşme ve iş idaresinin yönetimini üstlenen devlet görevlileridir (Mayer 1956: 19).

3)[1]. İnşa faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğü ya da baninin bu işi kendi isteği ile mi yoksa görev olarak verildiği için mi yerine getirdiğine dair, günümüze yazılı kaynaklar ve kitabe metinleri yoluyla herhangi bir bilgi ulaşmamıştır. Konya kalesinin yapımında da sultanın emirleri görevlendirdiği anlaşılmakla birlikte, bu konu üzerinde kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Anadolu Selçukluları döneminde başlayan mimari çevre oluşturma çabaları içerisinde en az baniler kadar önemli olan bir diğer grup da sanatçılardır. Bu ortamda her çeşit yapı sanatçılar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu sanatçılardan bazılarının kimlikleri eserlerine koydukları imza kitabelerine dayanılarak belirlenebilirken, bir kısmı tanınmadan geri planda kalmaktadır. Z. Bayburtluoğlu sanatçı ünlerini derlediği ve bu yolla sanatçıların yapım faaliyetlerindeki rollerini saptamaya çalıştığı araştırmasında Selçuklu döneminde inşa edildiğini öne sürdüğü binyüz yapı tespit etmiştir (Bayburtluoğlu 1993: IX). Yine aynı tespitlere göre % 55'i günümüze ulaşmış olan bu yapılarda bulunan sanatçı kitabelerine ve tarih verilerine dayanılarak yüzbir sanatçı adı belirlenebilmektedir[2].

10. yüzyıl ortalarından 14. yüzyıl başlarına kadar yaklaşık 250 yıllık bir dönem içinde belirlenen yüzbir sanatçı adı, binyüz yapıdan % 55'nin günümüze ulaştığı düşünülürse yaklaşık altıyüz yapıda karşımıza çıkmaktadır. Belirlenen

---

[1]Birkaç istisna dışında Selçuklu yapım kitabelerinin aynı biçimde kaleme alındığını belirten Rogers, kitabe metinlerindeki ifadeleri 1.yapıma yönelik kesin emir, 2.baştaki sultanın unvanları ile birlikte belirtilmesi, 3.yapıdan sorumlu kişinin alçak gönüllü ifadelerle verilmesi, 4.daima yazı ile tarih düşülmesi şeklinde gruplandırır (Rogers 1976: 72).Burada dikkati çeken nokta, baninin yapıdan sorumlu kişi olarak değerlendirilmesidir ki, kitabelerde yapının sultanın değil baninin emriyle inşa edildiği ifadesi üzerinde duran araştırmacı inşayı yaptıran mütevellinin çoğunlukla bilinmediğini belirtir ve yapım yöneticisinin kitabeye bani olarak mı girdiği sorusu üzerinde durur (Rogers 1976: 74).

[2] Bu kitabelerin en erken tarihlisi Diyarbakır kalesinin Harput kapısında bulunan 909 M. tarihli kitabe, en geçi ise 1296 ve 1299 tarihlerini veren kitabelere sahip Beyşehir Eşrefoğlu Camiinin ahşap kapı kanatları ve minberinde bulunan sanatçı kitabeleridir (Bayburtluoğlu 1993: XI).

sanatçı sayısına kitabeleri yok olmuş veya günümüze ulaşamamış yapılar da eklendiğinde, Selçuklu döneminde Anadolu'da inşa edilen yapıların yaklaşık beşte birinde sanatçı kitabesi bulunduğu düşünülebilir ki, bu da sanatçıların yapılara imza koyması bakımından oldukça önemli bir rakamdır [1].

Sanatçı kitabesi taşıyan yapılar içerisinde - taşçı ustaları dışarıda bırakılarak - imza kullanan ve adları nedeniyle yerli azınlıklardan oldukları önerilen sanatçı sayısı, belirlenebilen toplam sanatçı sayısı içerisinde % 5'lik bir oran göstermektedir (Bayburtluoğlu 1993: XIII).

Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ile birlikte mimari çevre kurma çabaları içerisinde hızlı ve yoğun bir şekilde imar faaliyetlerine girişmeleriyle ortaya çıkan ortam araştırmacıları genellikle yapım faaliyetlerinde yerli hıristiyan ve komşu ülkelerden gelen müslüman ustaların kullanıldığı şeklinde yönlendirmişse de (Cahen 1991: 257; Kuban 1965: 99), Z.Bayburtluoğlu tarafından ortaya konan sanatçı dökümleri sanılanın aksine kitabeler ile belirlenebilen sanatçılar içinde Anadolu'lu olanların sayıca ağırlık kazandığını göstermektedir (Bayburtluoğlu 1993: XIII). Sanıldığı kadar fazla olmasa da şüphesiz hıristiyan sanatçılar da bu imar faaliyetlerinde görev almışlardır. Şöyle ki; nereli oldukları kitabelerden belirlenebilen sanatçı otuzüçdür. Bu sanatçılardan ondokuzu kesinlikle Anadoluludur, ondördü ise Anadolu

---

[1] Bu dönemde inşa edilen sultan yapıları içerisinde sanatçı kitabesine sahip olanların sayısı 7'dir. 7 yapıda 10 sanatçının ismine rastlanmaktadır. Sanatçı ve mütevelli kitabesi taşıyan yapılara bakıldığında ilk sırayı cami ve mescitlerin aldığı görülür. Bu ilk yapı türünde 16 eserde 29 sanatçı ismi geçmektedir. Buna minber yapımında çalışmış ağaç işi ustaları da eklendiğinde yapı sayısı 22'ye, sanatçı sayısı ise 31'e çıkmaktadır. Cami ve mescitleri yapı sayısı olarak köprüler izlemekte olup 8 köprüde 11 sanatçının görev aldığı belirlenebilmektedir. 7 türbede 2 sanatçı ismine karşılık 5 kalede 24 sanatçı isminin tespit edilmesi, bugünkü veriler çerçevesinde sanatçılar tarafından imza kitabelerinin daha çok kalelere konulduğunu gösterir.Geriye kalan birkaç yapı tipinde sınırlı sayıda sanatçı ismine rastlanmaktadır ki bunları 4 handa 4 sanatçı, 2 darüşşifada 3 sanatçı ve 1 tekkede 1 sanatçı olarak belirlemek mümkündür. (Bu rakamlar, Bayburtluoğlu 1993:293-298'de verilen sanatçılar dizininden yararlanılarak çıkarılmıştır.)

dışındaki kentlerden gelmiştir.Burada dikkat çeken nokta Anadolu dışından gelen sanatçıların hemen tümünün bir zamanlar Türklerin elinde bulunan kentlerden gelmiş olmasıdır (Bayburtluoğlu 1993:XIII). Bu koşullar Anadolulu olmayan sanatçıların çağrı üzerine geldikleri ve yaşadıkları çevrenin birikimlerini Anadolu'ya aktardıkları yolunda yorumlara yol açmıştır. Ancak Büyük Selçuklu geleneğine bağlanan Malatya Ulu Camii'nin sanatçısının Malatyalı olması, Tiflisli, Şamlı, Maragalı olarak anılan sanatçıların belki adı geçen kentlerden daha önce gelmiş ailelerin çocukları olduklarını ve bir çeşit aile ünü, soyadı olan bu isimleri geçmişlerini anmak için kullandıklarını akla getirmektedir (Bayburtluoğlu 1993: XIII-XIV). Gerçi her ne kadar mevcut imzalar arasında Anadolu dışından gelenlerin azlığı dikkat çekiyorsa da S.Ögel'in de belirttiği gibi, Anadolu'da girişilen imar faaliyetlerinin çapı düşünüldüğünde gerekli iş gücünün tamamının Anadolu'dan temin edilmesi mümkün görülmemektedir (Ögel 1986: 44). Öyle ki, çeşitli yapılarda çalışanlar arasında Türk-İslâm dünyasının değişik yerlerinden gelmiş olanlara görev verilmiş olmalıdır; ancak, yapı eylemlerinin sürdürülmesinde özellikle dışarıdan gelen usta ve mimarların egemen oldukları şeklindeki görüş yukarıda verilen rakamlarla geçerliliğini kaybetmiştir (Sözen 1977: 10-11). Anadolu dışından geldikleri varsayılan sanatçıların, yukarıda da işaret edildiği gibi, Anadolu'da daha önceden yerleşmiş ailelerin çocukları olma olasılığı, erken tarihlerden itibaren bir sanatçı geleneğinin varlığını ortaya koymaktadır.

Banilerin beğenilerinin mimari eserler ve eserleri tamamlayan süslemenin oluşum ve biçimlenişine ne şekilde yansıdığı tam olarak belirlenememekle birlikte, dönemin tarih kaynaklarında rasladığımız bir - iki örnek fikir verebilecek niteliktedir. Ayrıca, aynı baniye ait farklı yapıların incelenmesi, yada yapının kendisinden hareketle bani-sanatçı ilişkisinin irdelenmesi kuşkusuz bazı değerlendirmeler yapılabilmesini sağlayacaktır.

İbni Bibi'nin havasını, suyunu ve güzelliğini şiirsel bir anlatımla dile getirdiği Beyşehir Gölü kıyısında bir saray yapılmasını mimar Sadeddin Köpek'e emreden Alâeddin Keykûbad'ın "kendi fikrine göre yapılacak binanın projesini çizmesi ve herbir noktada bir saray yeri tespit etmesi" (İbni Bibi 1941:135), inşa faaliyetine başlamadan evvel projenin bizzat yapının banisi tarafından çizildiğini göstermesi, yani işveren (bani)-sanatçı ilişkisi bakımından ipuçları taşıması ve işverenin eserine katkısı boyutuna tek bir örnekle de olsa açıklık getirmesi nedeniyle oldukça önemlidir. Konya Dış Kalesi'nin onarımında da bani olarak karşımıza çıkan Alâeddin Keykûbad, burç ve bedenlerle kale kapılarının yerlerinin belirlenmesi için yapılan keşif gezisinde bulunmuş, hazırlanan projeyi denetlemiştir. (İbni Bibi 1941:99). Yine Konya surlarının inşası sırasında Felekabad sarayının yerini beğenerek hemen mimarına inşasının başlanmasını emretmiş ve kısa zamanda tamamlanmasını buyurmuştur (Uzluk 1972: 378). Gerçi Alâeddin Keykûbad'ın sanata yatkınlığı, mimarlık, marangozluk, oymacılık, saraçlık ve ressamlıkta son derece maharetli olduğu Emir Celaleddin Karatay'ın anlatımıyla İbni Bibi'de aktarılıyorsa da (İbni Bibi 1941:91), diğer işverenlerin de, banisi oldukları eserlerin projelerini çizmeseler de en azından kendi beğenileri doğrultusunda bir takım isteklerde bulunmuş olmaları doğaldır[1].

Özellikle sultan ve vezirlerin varlıklarının ve güçlerinin belgesi olarak ortaya çıkan yapılarda müdahalelerinin bulunmadığını düşünmek mümkün değildir. Nitekim Aksarayi'nin verdiği bilgiye göre (Zeynunda) vilayetinde, Elbistan Caddesi üzerinde yaptırdığı kervansaray tamamlandığı zaman yapıyı görmek için Kayseri'den yola çıkan Celaleddin Karatay'ın (Zeynunda)' ya yakın bir yere gelince, yapıyı gezerken belki de içine bir büyüklenme duygusu

---

[1]El-bughâ el-Yahyavi kalesinin Muhammed bin Kalavun, Nuru Osmaniye Camii'nin I. Mahmud ve Bab-ı Hümayun Çeşmesinin III. Ahmed tarafından tasarlandığının söylendiğini belirten Mayer (1956:18, not 2) kendi arzularını ayrıntılı olarak ortaya koyan bu banilerin bir yerde yapıyı tasarlayan olarak da kabul edilebileceği üzerinde durur. (1956:18).

geleceğini, bu yüzden kazanmış olduğu sevaptan mahrum kalacağını düşünerek pişman olup geri dönmesi (Aksarayi 1943:133), inşa ettirdiği yapının görkeminden haberdar olduğunu, belki kendi beğenilerinin de yapının inşasında etkili olduğunu göstermektedir. Yapıların biçimlenişi ve bezemelerinde banilerin istek ve beğenilerinin etkin olduğu düşünülmekle birlikte, her sanatçının yaşadığı toplumun bir parçası olduğu, içinde bulunduğu ortamdan ayrılamayacağı ve daha önemlisi her sanatçının kendine has bir tarzı olduğu unutulmamalıdır. Örneğin Şamlı sanatçı Muhammed bin Havlan Alâeddin Camii'nin kuzey cephesinde Zengi mimarisinin karakteristiği olan renkli taş işçiliği ve geometrik geçmelerden oluşan bir kompozisyon kullanmıştır. Keluk bin Abdullah portallerinde yazıya ağırlık vererek onları Kur'andan ayetlerle bezerken bir yandan belki de dindar bir insan olan banisinin isteğini yerine getirmiş, diğer yandan ise bu ayetlerin sunduğu mesajlar ile içinde bulundukları ortama karşın insanlara güç telkin etmiştir. Yani sanatçı baninin isteklerini dikkate almakla birlikte, kendi duyuşlarını ve yorumunu da esere katmış olmalıdır.

VII.2. ÖRGÜTLENME

Sanatçı kitabeleri ve dönem kaynaklarının Z.Bayburtluoğlu'na gelene kadar yeterince değerlendirilmemiş olması. ayrıca Selçuklu döneminden günümüze herhangi bir çizim belgesi ulaşmaması, bu dönemde yapıların plansız ve projesiz, hatta neredeyse içgüdüyle oluşturuldukları kanısının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ancak sanatçı kitabelerinde veya tarih ve baninin yanısıra sanatçı adı da veren genel kitabelerde "amel-i"", "amel-i" Üstad", "üstâd", "mimar", "mimarahû", "mimar-ül-emir", "benna", "neccar", "mühendis", "tersim", "tersim-ül üstad", "mütevelli", "el-vekil", "bina nazırı" gibi farklı ünler kullanan, dolayısıyla farklı beceri alanları olan sanatçıların varlığı saptanabilmektedir.

Anadolu Selçukluları döneminde eserlerine imza koyan sanatçılar arasında "işi, eseri" anlamına gelen "amel-i" ününü kullananların başta geldikleri görülmektedir. Bayburtluoğlu'nun belirlemelerine göre imzasında "amel-i" ününü kullanan sanatçı sayısı kırdokuzdur (Bayburtluoğlu 1993:83). Bu ün tek başına kullanılabileceği gibi, üstad ünü ile birlikte "amel-i üstad" olarak da biri mezartaşı, beşi yapı, bir diğeri ise ağaç işi üzerinde olmak üzere yedi yerde karşımıza çıkmaktadır.

Yedi sanatçının "amel-i" fiilinden sonra "üstad" (öğretmen; sanat alanında üstün yeri olan kimse; sanatkâr; usta) ününü kullanmaları, bu ünü kullanmamış olan, yani sadece "amel-i" ününü kullanan sanatçılardan farklı bir konuma sahip olduklarını göstermektedir. Bu da kendi alanlarında eğitici kimliklerinin vurgulanması olarak değerlendirilebilir (Mayer 1956: 27;

Bayburtluoğlu 1993: 84). Kaldı ki, Ahlat mezartaşlarında karşılaşılan sanatçı kitabelerinde "gulâm", "şagirt", "çırak, yardımcı" ve "üstad" gibi ünler kullanılarak atılmış imzalar, sanatçıların yetişme biçimlerini, gulâmlıktan başlayarak üstadlığa ulaşan yolun varlığını ortaya koymaktadır (Karamağaralı 1971: 4).

İleride ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi, Selçuklular döneminde şehirlerde oluşturulan divan görevlilerinden bir grup da "Ehl-i muhterife" (Hiref'den, iş sahipleri, sanatkarlar) yani sanat erbabıdır ki, birer sanat ustası olan bu kişilerin üstad lakabı ile anıldıklarını Hoyî bildirmektedir (Baykara 1985:76, not 24).

Selçuklulara ait resmî vesikalar içinde yer alan (LIV) bir belge " Üstad us - Saltanat il-mu'azzaman" lakabının, farklı konularda üstün beceri gösteren kimselere verilen üstadlık menşuru olmasının yanısıra adlarına eklenen bir lakab olduğunu göstermektedir. Belgede bu vazife icabı hüccet,inşaad,talim ile uğraşıp kitabet, muhaberat, hesap.tarih ve sair münasip gördüklerini öğretmesi beyan edilmektedir (Turan 1988: 58). Bu durum, sultanın belli alanlarda uzman kişileri bazı ayrıcalıklar tanıyarak " Üstad us- Sultan il- mu'azzaman" ününü kullanma yetkisi verdiğini göstermektedir ki, bu ünün sanatçılara da verilmiş olabileceğini düşünmemek için herhangi bir neden yoktur (Bayburtluoğlu 1993: 85). Ancak sanatçı kitabelerinde bu kalıp içinde rastlanmayan ünün uzunluğu, sanatçıların eserlerine imza koydukları alanların sınırlılığına veya imzanın küçük kartuşlar içerisinde kalmak zorunda olmasına bağlanabilir. Hatta bu kısıtlamalar nedeniyle baş sanatçıların üstad olmuşken, sadece amel-i ününü kullanmakla yetindikleri düşünülebilir (Bayburtluoğlu 1993: 85).

Bu durumda sanatçıları, "Üstad" ününü kazanarak kullanan ve eğitimci kimliği olanlar; daha üstad olmamışlar ve çıraklar, yardımcılar ya da önceki iki kümeye giren sanatçıların yanında eğitim görenler olarak bir sınıflamaya tabi tutmak mümkün görünmektedir (Bayburtluoğlu 1993: 84).

"Amel-i" ünü, imzaları çini üzerinde bulunan ve çinicilikle ilgili oldukları kabul edilen beş sanatçı tarafından da kullanılmıştır. Bu ün zaman zaman "bennâ" ünü ile birlikte "amel-i" bennâ" olarak kullanılırken, özellikle ağaç işi ustalarında "amel-i neccar" kullanımıyla karşılaşılmaktadır.

"Amel-i" ününü kullanan sanatçıların bazı yapılarda mimar olarak kabul edilmelerinin (Mayer 1956: 97; Meinecke 1976: 216) yanısıra[1], "amel-i" sözcüğünün "mimarı" ima ettiği kabulü de yaygın olarak karşımıza çıkan bir yorumlamadır (Tuncer 1985: 110). Dönem kaynaklarındaki bazı anlatımlarda usta ve mimar sözcüklerinin aynı anlama geldiğini düşündürmektedir. Şöyle ki: Eflâkî'de Hıristiyan bir ustanın Mevlana'nın kerameti üzerine Müslüman olması anlatılırken, Mevlânâ'nın evinde geçen bir olaydan söz edilir. " Bir gün bir *Rum usta*, Hüdavendigâr'ın evinde ocak yapıyordu. Dostlar şaka yolu ile ona 'Niçin Müslüman olmuyorsun? Dinlerin en iyisi İslam dinidir" dediler... Hıristiyan mimar derhal imam getirip Müslüman ve İslam yoluna girip halis mürit oldu..." şeklinde rivayet, başlangıçta Rum usta denilen sanatçının sonradan mimar olarak anıldığını, belki de usta ve mimarın birbirine yakın anlamlarda kullanıldığını göstermekterdir (Eflâkî 1986, 7: 516-517). Ancak, Anadolu Selçukluları döneminde "amel-i" ününden farklı olarak "mimar" ününü kullanan sanatçıların da bulunması, "amel-i" ve "mimar" ünlerinin farklı beceri alanlarını belirlediklerini düşündürmektedir. Z. Bayburtluoğlu'na göre "amel-i" ününü tek başına kullanan yirmiiki sanatçı gerek kitabelerinde böyle belirlemelere yer vermeleri, gerekse imzalarının bulunduğu yerler ve eserler dolayısıyla doğrudan yapım işiyle ilgili kimseler olmalıdırlar ve "amel-i" ünü ile eseri kendilerinin gerçekleştirmiş olduğunu belirtmektedirler (Bayburtluoğlu 1993: 87). Taç kapılar üzerinde cepheye "amel-i" olarak imza atan kişinin yapının tümünden, yani kaç kişinin katkısı olursa olsun, tasarımdan ve uygulamadan sorumlu olması gerektiği, bütünlük gösteren kompozisyonlarda

---

[1] Mayer bazı durumlarda amel-i sözcüğünün yapının mimarını değil, kitabeyi yapan taş ustasını belirttiğini ifade eder (Mayer 1956: 25).

özellikle zorunlu görünüyor diyen S.Ögel de aynı görüşü paylaşmaktadır (Ögel 1986:42-43).

Anadolu Selçuklu dönemi sanatçı kitabelerinde rastladığımız sanatçı ünleri ve bu ünlerin kullanılış biçimleri bir takım karışıklıklara sebep olmaktadır ki, "mimar" ve "amel-i" ünü de bu çerçevede değerlendirilebilir[1]. L.A.Mayer'in söz konusu çalışmasında önemle üzerinde durduğu "İslam"da kimin mimar olduğu " sorusunu Selçuklu dönemi yapı sanatçıları için de sormak mümkündür (Mayer 1956: 18). Mayer mimarı kabaca "bir evi tasarlayan ve onun ayakta durmasını sağlayan, kısaca planlama ve inşa etme gibi iki safhayı gerçekleştiren kişi olarak tanımlamıştır (Mayer 1956: 18). Vitruvius'a göre ise mimar değişik bilim dalları ve çeşitli öğretilerin bilgisiyle donatılmış olmalıdır; çünkü, diğer sanatlardaki tüm çalışmalar onun değerlendirmesiyle ölçülür (Vitrivius 1990: 4). Le Corbusier , Endüstri çağının gereksinimlerine cevap veren mimariyi ana çizgileri ile belirleyen mimarın niteliklerini verirken, "mimar özellikle aynı zamanda bir sanatçı olmalıdır. Onun uygulayıcı bir sanatçı olması zorunlu değildir, fakat plastik sanatların tümünü algılaması ve onlara mukabele etmesi esastır. Çizdiği her çizgiyi, üzerinde karar verdiği her yüzeyi ve hacmi etkilemelidir" diyerek sanki Selçuklu dönemi sanatçısını tanımlamıştır (Kortan 1991: 35-36). Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde :

"Yapının duvarlarını da her yanındaki tavanı da mimarın düşüncesinin gölgesi bil

Düşünce zamanında taş, tahta meydanda yoktur, ama bu böyledir" derken bir bakıma mimarın tasarlayıcı ve uygulayıcı yönünü vurgulamaktadır (Mevlânâ, Mesnevi 1989, VI: 549,3750).

Anadolu Selçukluları döneminde varlığı tespit edilen onüç mimardan üçü dönem kaynakları ve vakfiyeler yoluyla öğrenilirken, ikisinin adı ağaç işi

[1]Kitabelerde mimarların değişik ünlerle anıldığını belirten Mayer bunların en yaygınlarının mimar, benna ve mühendis olduğunu söyler (Mayer 1956: 25).

üzerinde, üçmimarın ismi iki kalede karşımıza çıkmaktadır (Bayburtluoğlu 1993: 165).

Kitabelerde farklı kullanımlarıyla karşılaşılan bennâ (bina'dan) yapı yapan, mimar, kalfa, dülger gibi değişik yapı işleriyle ilgili olarak kullanılmaktadır (Develliođlu 1970: 106). Yine binadan yola çıkarak "bennâ" ününün yapımı gerçekleştiren, yapı yapan ya da yapı kuran olduğunu öneren Z. Bayburtluoğlu "amel-i üstad...el bennâ.....", "amel-i....el bennâ..." kalıplarıyla kullanılan ünün "amel- üstad"dan sonra bennâlığın vurgulanması, yani yapım işindeki ustalığın belirtilmesi amacını taşıdığını ve bennâların doğrudan uygulayıcı kimseler olduklarını belirtmektedir (Bayburtluoğlu 1993: 154-155). Mayer ise mimarlara çoğunlukla "el-bennâ" adının verildiğini, bazen "el-mimar" veya "üstad mimar" denildiğini, bu sonuncu sıfatın en yüksek kademeyi temsil ettiğini öne sürmektedir (Mayer 1956: 31-25).

Yukarıda verilen kalıplar dışında ününü sadece "bennâ" biçiminde kullanan iki sanatçıyla karşılaşılırken "el-bennâ" ünü 16 kez kullanılmıştır ve bu tür ün kullanma tek örnek dışında Diyarbakır'da karşımıza çıkmaktadır (Bayburtluoğlu 1956: 155). Selçuklu dönemi yapılarında farklı şekilde olmakla birlikte "el-bennâ" ününden önce "amel-i" ön takısının tercih edildiği görülmektedir ki, bu kalıpta ün kullanımıyla dört sanatçıya ait beş kitabede karşılaşılmaktadır (Bayburtluoğlu 1993: 156).

Dülger, marangoz anlamına gelen "neccar" ününü kullanan ağaç işi ustaları bu ünle beceri alanlarını kesin olarak ortaya koyarken, zaman zaman "amel-i"" belirleyicisini de kullanmışlardır (Bayburtluoğlu 1993: 29). Anadolu'da inşa edilen ahşap destekli camilerden ikisinde "neccar" ününü kullanan sanatçıların yapının tümünde çalışmış oldukları öğrenilmektedir (Bayburtluoğlu 1993: 30). Neccarlar arasında tek sanatçı "üstad" ününü kullanırken, ağaç işi üzerinde iki de "mimar" ismiyle karşılaşılmaktadır (Bayburtluoğlu 1993: 25,32). Bayburtluoğlu'nun belirlemelerine göre 10 merkezde onüç eser vermiş olan ağaç

işi ustalarının sayısı onyedi olup, imzaları ile yirmiüç kez karşılaşılmaktadır. Eflâkî'nin Şeyh Bedreddin-i Neccar-i Mevlevi'nin ağzından anlattığı bir hikayede "binayı yapan mahir dülgerlerden, bunların tabhanenin damını örttüklerinden " söz etmesi, "usta ve maiyetindeki bütün dülgerler" ifadesi yapılarda birden fazla dülgerin çalıştığını ve bu dülgerlerin başlarındaki usta ile birlikte ayrı bir ekip oluşturduklarını göstermektedir (Eflâkî 1986a : 264-268).

Anadolu Selçukluları döneminde sanatçı kitabelerinde mühendis ününe tek sanatçının iki kitabesinde rastlanılmaktadır (Bayburtluoğlu 1995: 125). Günümüzde kullanıldığı anlamda bir inşaat mühendisliğinin varlığını akla getiren bu ün, Yazıcızade'nin Konya Kalesi'nin onarımına ilişkin olarak verilen bilgide de geçmektedir (Bayburtluoğlu 1993:186). Ayrı bir beceri alanı olarak mühendisliğin varlığı, "mühendis" ününün Mevlânâ'nın Mesnevisi'nde geçmesiyle de kanıtlanmaktadır gibi görünürse de, aynı anlamda kullanılmış olması mümkün görünen bu iki ünün aynı sözcüğün iki farklı çevirisi olması da olasıdır (Mayer 1956: 25-26).

"Mühendise bak yere tohum eker gibi gönlüne bir ev yapma hayali kor.

O hayal dışardan zahir olur, adeta yerden tohum biter gibi "

'Mühendisin gönlünde kurduğu hayalin tohum bitirme kabiliyetindeki bir yere ekilmiş, orada bitmiş mahsul tut' (Ögel 1987: 154).

Yine Mevlânâ, Muiniddin Pervane'ye yazdığı bir mektupta "...önüne ön olmayan mühendisin toprak levhine çizdiği bu çizgileri, gene o mühendis her gece yok eder durur" demektedir (Mevlânâ, Mektuplar , 1963: 4, II).

Kitabelerde doğrudan doğruya kullanılmayan ancak, nakş ile bağlantılı olarak düşünülebilecek (Meinecke 1968: 81) "nakkaş" ününe Eflâkî'de ve Mevlânâ'nın Mesnevisi'nde de rastlanmaktadır. Mevlânâ nakkaş, ressam ya da işlemeci olarak , Eflâkî'de zikredilen ressam Aynüddevle ile ilgili bir hikayede

Meryem ve İsa'nın resmedildiği tablodan "nakş" olarak söz edilmektedir (Uzluk 1937: 24).

Katib'in, katipler anlamındaki yazı ustası ünü "ketebe"yi kullanan yedi sanatçı belirlenmiştir. Bu sanatçılardan üçü mimberlere, dördü ise mihraba ün koymuştur (Bayburtluoğlu 1993: 229). Ketebe ünü alan sanatçıların aynı zamanda hattat oldukları, eserleri dışında dönem kaynaklarında da bu üne rastlanmasından anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 142-143).

Resm, tersimat'dan gelen "tersim" (resm etme, resm edilme, resmini yapma, çizme) ününü kullanan yapı ressamlarının varlığı, bu ünü kullanan sanatçıların genellikle kitabelerinde bir benna ile birlikte anılmaları, çizimi gerçekleştiren ile uygulayıcının birlikte çalışmalarına işaret etmek bakımından enteresandır (Bayburtluoğlu 1993: 186). "Tersim" veya "tersim-ül-üstad" ünüyle anılan bu sanatçılar "mimar" ve "benna"lar için proje hazırlanmış olmalıdır (Bayburtluoğlu 1933: 187). Tersim ününü taşıyan beş sanatçıya Diyarbakır ve çevresi kitabelerinde rastlanmaktadır (27).

Selçuklular döneminde yapım yöneticileri "nazar", "nezarete", "mütevelli", "el-vekil" ve eli ile, yönetiminde anlamlarını taşıyan "alâ yed-i" belirleyicilerini kullanmışlardır. Orta Anadolu'da "nazar", "nezarete" belirleyicileri yaygın olarak kullanılırken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde "el-vekil", "alâ yed-i" belirleyicilerine daha fazla rastlanır (Bayburtluoğlu 1993: 193). Mütevelli'nin üzerinde, vakfın her türlü işine bakan, genel denetim görevi yapan kimse anlamına gelen "nazır" kitabelere "nezarete" biçiminde yansımış görünmektedir (Bayburtluoğlu 1993: 193). Vakfın yönetim organı olan "mütevelli" ise yazıt ve yapıtlarda küçük yazım ayrılıklarıyla ama anlamını koruyarak kullanılmıştır (Bayburtluoğlu 1993:193). Anadolu Selçukluları döneminde varlığı (biri okunamamakla birlikte) saptanan oniki yapım yöneticisinin ismine sekizi merkezde, dokuz kitabede rastlanmaktadır. Bunların dördü 'alâ yed-i'

belirleyicisini kullanırken, diğer dördü mütevelli, ikisi ise nazara ününü kullanmışlardır.

Yukarıda belirtilen farklı ünler kitabelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi ünleri kullanan sanatçıların varlığı, bu ünlerin zaman zaman "amel-i benna", "amel-i neccar" gibi bir arada kullanılmış olması daha da önemlisi bazı yapılarda aynı veya yapıya ait farklı kitabelerde farklı ünler taşıyan birden çok sanatçı ile karşılaşılması ve bir de bunlara yapım yöneticisi anlamına gelen "nazar", "nezarete", "mütevelli", "el-vekil" gibi ünlerin eklenmesi yani uygulayıcı ile yöneticilerin adlarının aynı kitabede ya da aynı yapının farklı kitabelerinde bir araya gelmesi, günümüzle kıyaslanabilecek bir yapım etkinliğinin varlığını ortaya koymaktadır (Bayburtluoğlu 1993:IX).

Dönemin diğer yazılı kaynaklarında bulduğumuz bilgiler de kitabelerden elde edilen verileri kuvvetlendirerek Selçuklu dönemi sanatçılarının bir düzen içerisinde belli kurallara uyarak, belli ilkelerle eser verdiklerini kanıtlamaktadır (Bayburtluoğlu 1993:IX-XII).

Yazıcızade Ali'nin Konya Kalesi'nin 618/ 1221 onarımı ile ilgili olarak aktardıkları, Selçuklu döneminde yapım etkinliklerinin geçirdiği aşamaları ön proje safhasından maliyet hesaplarının yapılmasına, yapının inşasından, inşanın denetlenmesine kadar çeşitli basamakları ile gözler önüne sermektedir. Ayrıca, dönemin yapım işlerinde görev alan meslek gruplarını da ortaya çıkarması bakımından oldukça önemlidir.

> "...Sultan buyurdu, divanın eline çabuk muhasipleri ve mühendisleri ve bennâları ve şıhne-i imaret ve üstad mimarlar ve hazîk ressamlar hazır oldular ve sultan atlandı ve beyler ve ulular ve serverler ve mimarlar kentin çevre yanını devretti ve buyurdu: Burçlar bu bedenlerin yerlerini belirlediler ve kapıları resmedip saltanat hazretine sundular, Sultan iman-ı tamam ve fikr-i endişe binle mütelea kıldı ve düzeltme "Islâh" ve değiştirme "tağyir" buyurdu çün kapıları ve burçlar ve bedenlerin sayısı belirlendi ve arşın hesabı ile eni ve boyu

ölçüldü. Eline çabuk muhasipler ve yazıcılar ki, çoklukla denizi hesap ederlerdi ve azlıkla nekîri kıtmirden ve zerreyi habbet-i şa'inden temyiz ederlerdi. Yapılmadan arşın hesabı ile çarpıp böldüler; tümüne ne harcandığını bilip şaha sundular, bennalar ve şıhne-i imaret ve küttab,mültezim (kesenekçi) olup boyunlarına aldılar (üstlendiler) ki, rüzgarla say edip çabucak itmanına eriştiler (bitirdiler)" (Bayburtluoğlu 1993:18, Yazıcızade Ali' 1902: 253'den naklen).

Bu anlatıma dayanarak yapım faaliyetlerinin başlangıcından bitimine kadar şu aşamaları belirlemek mümkündür.

1- Sanatçıların saraya ait bir teşkilata, divana bağlı olarak çalıştıkları (sultan buyurdu, divanın eline çabuk muhasipleri... vd.).

2- Ekip içinde muhasipler, mühendisler, bennalar, şıhne-i imaret, üstad mimarlar ve hazık ressamların bulunduğu

3- İnşa alanında keşif gezisi yapıldığı

4- Ön proje niteliğinde bir proje hazırlanarak Sultan'a sunulduğu ve sultanın bu proje üzerinde gerekli gördüğü değerlendirme ve değiştirmeleri yaptığı

5- Ön projede yapılan düzeltme ve değişikliklerden sonra hesaplar yapılarak asıl projenin gerçekleştirildiği

6- Projenin hazırlanmasında arşın hesabı kullanıldığı

7- Projenin maliyet hesapları yapılarak yeniden sultana sunulduğu ve inşa işini bennalar, şıhne-i imaret, küttab ve mültezim'in üstlendikleri.

Nitekim Bayburtluoğlu da Yazıcızade'nin verdiği bilgiden hareketle, dönemin yapım faaliyetlerini ve aşamalarını şu şekilde belirlemiştir: "Keşif" ve "ön proje" aşamasında muhasipler, mühendisler, bennalar, şıhne-i imaret, mimarlar ve ressamlar; "Uygulama projesi" ve "maliyet hesabı" aşamasında muhasipler ve yazıcılar; "Uygulama" ya da "yapım" aşamasında bennalar, şıhne-

i imaret ve küttab görev almıştır ki bu durum bugünün uygulamalarıyla da paralellik göstermektedir (Bayburtluoğlu 1993: 21).

S.Ögel de Z.Bayburtluoğlu'nun bu görüşlerini destekleyecek nitelikte bilgiler vererek ekip çalışmasının varlığına işaret eder (Ögel 1986: 45). Z. Sönmez'in tahminine dayalı yapım organizasyonuna ilişkin verdiği muhtemel şema da bu görüşü desteklemektedir.[1]

Yazıcızade'nin aktarımlarına kıyasla oldukça kısıtlı olmasına karşın, İbni Bibi'nin "Konya ve Sivas kalelerinin devlet büyükleri tarafından 618 senesinde inşası" başlığı altında verdiği, özellikle Konya kalesindeki inşai faaliyetlerin anlatımı da iyi bir fikir vermekte ve Yazıcızade'yi desteklemektedir. İbni Bibi'nin verdiği bilgide Konya şehrinin etrafının surlarla çevrilmesi (onarılması) isteği, memleket ve saray erkanıyla birlikte gezmeye çıkıldığı bir günde, Konya'nın kır ve bahçelerinden şehre bakıldığında, o anda verilmiş bir karar olarak ortaya çıkmaktadır (İbni Bibi 1941: 99). Bu karardan sonra

> "Mütehassıs mimar ve ressamlar çağrıldı; sultar atına binerek beylerle beraber Konya'nın etrafını dolaştı. Burç ve bedenlerle kale kapılarının yerleri tayin ve resimleri yaptırıldı. 4 kapıdan birkaç tanesiyle burç ve bedenlerin hazineden yaptırılması geri kalan kısımlarının da memleket büyükleri arasından kuvvetleri nispetinde taksim olunarak ikmal ettirilmesi ve fırsatın ganimet sayılması (lüzumu naiplere emredildi...)" (İbni Bibi 1941: 99-100)

şeklinde sürüp giden anlatım kendi konularında uzman olan mimar ve ressamların varlığını, kalenin yapımı için bir proje hazırlandığını, kalenin

---

[1] - İşveren (hükümdar,hükümdar ailesi, devlet adamı, idareciler,ticaret erbabı); - Harcama- idari yetkili (bina emini, inşaat mutemedi, inşaat mütevellisi); - Baş mimar (genel ve kısmi tasarım, yönetici mimar); - Mimarlar, çiniciler, nakkaşlar ve hattatlar; - Usta taşçılar (taş süsleme işleyicileri); - Senktraşlar (taş yontucular); - Neccarlar (ağaç işleri sanatçıları); - Hattatlar (demirciler); - İşçiler vs.; şeklinde yer alan sanatçı meslekleri de bu görüşü destekler niteliktedir (Sönmez 1989: 11-12). Bu sınıflamanın teorik olduğunu belirten Sönmez, bir çinici veya ağaç işleri sanatçısının mimarlık görevini de üstlenmesi gibi, bir kaç dalda faaliyet gösteren sanatçılara sık sık rastlanıldığını vurgulamaktadır (Sönmez 1989: 12).

yapımında bani olarak görev alacakların belki de kendi iradeleri dışında bu işi zorlandıklarını anlatmaktadır. (İbni Bibi 1941: 99-100).

Bu dönemin yapım teknikleri konusunda fikir verebilecek bir başka bilgi de, Alâeddin Keykubad'ın mimar olan Sadeddin Köpek'e Kubadabad'a bir saray yapılmasına ilişkin emridir (İbni Bibi 1941:134-135).

Sarayın yerini beğenen sultan "o zaman av emiri ve mimar olan Sadeddin Köpek'e bu mevkide şenli cennetin harmanı ile beraber, sefası "sefeyr" ve "Havernak" sarayını geride bırakan bir bina yükseltmesini emretti.

> "Alaeddin, kendi fikrine göre yapılacak binanın projesini çizdi ve herbir noktasında bir saray yeri tespit etti. Sadeddin Köpek latif ve gönül okşayıcı şekillerle yuvarlak kemerler üzerinde yüksek kubbeleri, feleğin yüce künbediyle beraber görünen füruze ve lacivert nakışlı döşemeleriyle, semanın füruze renkli çehresini maileştiren, temaşası cana canlar katan bir sarayın inşasına başladı..." (İbni Bibi 1941:135).

Burada Alâeddin Keykûbad'ın sarayın projesini çizdiği şeklinde verilen bilgi, yapıların gelişigüzel değil, önceden hazırlanmış bir projeye dayanılarak çizildiğini göstermektedir. Süslemeye dair tasvirler ise yapı ile süslemenin birlikte planlandığına bir delildir (İbni Bibi 1941:135). Nitekim, günümüze ulaşan yapılarda da görüldüğü üzere, süsleme ile mimari ögelerin gösterdiği organik bütünlük yapıların önceden çizilmiş bir projeye göre inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

Bu dönem için tarih kaynaklarında bulduğumuz önemli bir bilgi de, günümüze herhangi bir yazılı belge ulaşmamış olmasına karşılık yapılara ait masraf defterlerinin olduğudur. Aksarayî, Celaleddin Karatay'ın yaptırdığı kervansarayı görmek için yola çıktıktan sonra vazgeçtiğini anlatırken şöyle diyor

> "...Yeryüzünde eşi olmayan bu kervansaray iyice tamamlandıktan sonra gidip görmedi. Yapının masraf defterlerini önüne koydukları zaman, o kadar çok para sarfetmiş ve bir çok alacaklı hesaplar kalmış olmasına rağmen bütün defterlerin yakılmasını emretti. Çünkü borçlu

çıkacak olan mutemetlerle, usta ve ameleye borçlarından dolayı zahmet verilmemesini ve kendilerinden bir şey geri alınmamasını arzu etmişti" (Aksarayi 1943:133).

Bu anlatımdan, Selçuklular döneminde inşa faaliyetleriyle ilgili olarak masraf defterleri tutulduğu, bu defterlerde harcanan paralar ile alacak ve vereceklerin kaydedildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, yapı faaliyetlerinde görev alanlar için de bugünkü adlandırmaya uygun olarak usta ve amele gibi meslek gruplarının varlığı ortaya çıkmaktadır (Aksarayi 1943:133).

Yukarıda verilen örnekler Selçuklular döneminde vasıfsız işçiden; yapıyı planlayana ve projesini çizene, yapıyı kurandan yapım faaliyetlerini denetleyene kadar oldukça geniş kapsamlı bir ekip çalışmasının varlığını ortaya koymaktadır.

Aynüddevle-i Rumi'nin Gürcü Hatun'un isteği ile çizdiği Mevlânânın resimlerinde kullandığı "kağıd-ı mahzeni" yine aynı hikayeye göre tabaka halindedir (Eflâkî 1986a: 459). Resim yapmak için uygun olduğu anlaşılan bu kağıda karşılık, Hüsameddin Çelebi'nin anlattığı bir başka hikayede Mevlana'nın yazı yazmak için kağıt istemesi üzerine Hüsameddin Çelebi'nin bağdadi kağıt getirmesi (Eflâkî 1986a: 615) yazım ve çizim için farklı kağıtların kullanabilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Selçuklular dönemінde varlığı ortaya konan yapım ekibinin yanı sıra, çizim için özel kağıtların kullanılmış olduğu bilgisi inşa faaliyetlerinde önceden hazırlanan projelerin varlığını güçlendirmektedir.

O.C.Tuncer, projelerin mistarlama denilen modül kare yöntemi ile çizildiğini, bu yöntemin projeyi ölçülendirmeyi ortadan kaldırdığını, teknik açıdan hesaplamayı, tasarım açısından plan üretmeyi ve eklentilerini, estetik açıdan insanlarda varolan disiplin, düzen ve oran duygusunu, statik açıdan açıklıklar ile duvar kalınlıkları açısından arada sayısal bir bağ ve ampirik formüller, uygulama açısından ise aplikasyon kolaylığı getirdiğini belirtir. (Tuncer 1990:1170). Tuncer'e göre, Selçuklular döneminde tasarımcısından

uygulayıcısına kadar, projeleri okuyup anlayacak ortak bir mesleki kültür yaygındır (Tuncer 1990:1170). Bugünkü yapı yaptırmayla ilgili kurum, yöntem, prosedür, formalite ve planlama teknik değişimi dışında tümüyle eskinin aynı ve devamıdır (Tuncer 1990: 1165).

İnşa faaliyetlerinde kitabe ve dönem metinlerinden belirlenen sanatçı ünleri farklı beceri alanlarına sahip pek çok sanatçının varlığını ortaya koymuştur. Genellikle sanatçı kitabelerinde adı geçen sanatçının yapının tümünden sorumlu olduğu görüşü kabul görmektedir (Ögel 1986: 42-43; Sönmez 1989: 129). İşi, eseri anlamına gelen "amel-i", "amel-i" üstad", "amel-i" benna" gibi ünleri zaman zaman bir çini ustası veya bir ağaç işi ustasının kullanmış olması, yapının tasarım ve inşa sürecini gerçekleştiren ustanın aynı zamanda çinici, neccar, vs. olabileceğini de düşündürmektedir. Bu durumda, Selçuklu dönemi sanatçıları içinde belirli beceri alanları ön plana çıksa da, en azından bazılarının sanatın tüm kollarına hakim olduğu akla gelmektedir. Bir diğer öneri, S. Ögel'in de belirttiği gibi , yapı ustaları ve mimarlar ile çini ya da ahşap işi ustalarının birlikte hazırladıkları bir tasarım olmasıdır (Ögel 1986: 43). Sanatçıların en yetkin olan bir baş sanatçının önderliğinde belirli bir iş bölümü çerçevesinde gerçekleştirdikleri yapılardaki üslup bütünlüğü de, onların yapının tümünde ortaya koydukları ortak ruhta kendini göstermektedir.

Anadolu Selçukluları döneminde sanatçıları bir araya toplayan ve mimari faaliyetleri organize eden merkezi bir teşkilatın bulunup bulunmadığı zaman zaman gündeme gelmiş, ancak kaynakların yetersizliği ve mevcut verilerin yeterince değerlendirilememesi nedeniyle kesin bir sonuca varılamamıştır.

Z. Sönmez, Anadolu Selçuklularında "Emir-i Mimarlık" gibi bir görevden söz edilmekle, birlikte bunun merkezi bir teşkilat olup olmadığı, çalışma şekli ve statüsü hakkında bilgi bulunmadığını belirtir (Sönmez 1989: 5).

1250 yılına kadar taş tezyinat bakımından önemli kompozisyon gösteren eserlerin bir çoğunun imzasız olmasına dikkat çeken S. Ögel ise bu durumu "merkezi sanat" ifadesi ile açıklamaktadır. Merkezi sanat atelye çalışması üzerine kurulan ve baş sanatkârın, kompozisyon yaratıcısının bu atmosfer içinde kendisini sivriltmeyip anonim kıldığı bir düzendir (Ögel 1987: 149). Sanatkâr şahsiyetleri 1250'den sonra ortaya çıkmaktadır. Sanatkâr eserden tek başına kendini sorumlu tuttuğunu açıklarcasına portalin belli başlı yerlerine imzasını atmıştır (Ögel 1987: 149) ve artık 1250'ye kadar sanatkârların bağlı kaldıkları tezyini şema ortadan kalkmıştır. Her eserin kendine göre bir kompozisyonu vardır (Ögel 1987: 150). Bu verilerden hareketle merkezden yönetilen bir programın 1250'ye kadar gücünü gösterdiğini, bundan sonra vezirler ve onların adamı olan mimarlarla bu merkezi yönetimin çözülmüş olmasının düşünülebileceğini öne süren Ögel, bu varsayımdan hareketle daha önce de var olan mimar kimliğinin (1250)'den önce belki de bu merkez yönetimin gücü ve tavrı karşısında ön plana çıkamamış olduğunu belirtir (Ögel 1986: 45). Ancak başkent Konya'da ortaya çıkan durum bu görüşe tamamiyle ters bir uygulama sergilediği gibi, Anadolu geneli için durum aynıdır. Kesinlikle, 13. yüzyılın ilk yarısında sanatçı imzaları bulunan kitabeler, yüçyılın ikinci yarısına göre büyük bir yekün tutmaktadır.

Merkezi bir teşkilatın varlığı da bugüne kadar dikkati çekmemiş olmasına karşın, Yazıcızade Ali'nin Konya Kalesi'nin onarımına ilişkin olarak verdiği bilgide, "Sultan buyurdu, divanın eline çabuk muhasipleri ve mühendisleri ve bennaları ve şıhne-i imaret ve üstad mimarlar ve hazık ressamlar hazır oldular..." şeklindeki ifadede de net olarak kendini göstermektedir.

Saray ve hükümet olarak iki idari teşkilata sahip olan Selçuklular'da hükümet, devleti idare eden bir organ olup "divan" adı verilen bakanlıklardan meydana gelmiştir (Koca 1991: 30). Devletin bütün işlerini yöneten büyük divandan başka, farklı işlerin her birine ait olmak üzere ikinci ve üçüncü derecede divanlar da vardı (Uzunçarşılı 1941: 95). Ayrıca şehir divanları da

mevcuttu. Selçuklu dönemi inşa kitapları şehir divanı olarak her şehirdeki görevlileri bildirmektedir ki, bunlar arasında daha önce de kitabelerde ve dönem kaynaklarında karşılaşılan nâzır ve mütevelli de vardır (Baykara 1985: 72). Yine şehir divanında yer alan, ancak ikinci tabaka olarak sayılanlar arasında "Ehl-i inşa" da bulunmaktadır. İnşaat'dan gelen ve yapma, yapılma, vücuda getirme anlamlarına taşıyan inşa kelimesi Yazıcızade de verilen bilgi ile bağlantılı olarak ele alındığında nazır, mütevelli gibi yapım yöneticisi durumunda olan divan görevlileri dışında, "Ehl-i inşa" adı altında yapım işlerinde görevli ayrı bir grubun varlığını akla getirmektedir.

Ehl-i inşa'nın da içinde bulunduğu "Hükemâ", "Etibbe", "Münecaimen", "Şuara Übede" gibi görevliler dikkate alındığında, burada sözü edilen ehl-i inşa'nın, inşaatdan gelip, güzel nesir veya mektup anlamında olan (Devellioğlu 1970: 527) edebi mektupları, resmi ve orijinal vesikaları, menşur ve fermanlar, bir araya toplayarak inşa kitaplarını hazırlayan münşiler olduğu düşünülebilir.[1]

Ayrıca Mayer'in, mimarların büyük bir çoğunluğunun, daha açıkçası önemli olanlarının her dönemde, bütün müslüman bölgelerinde devrin yöneticilerinin maiyeti altında bulunduklarına dair verdiği bilginin Anadolu Selçukluları döneminin 1250 öncesi için de geçerli olmasını engelleyecek herhangi bir sebep görünmemektedir (Mayer 1956: 23). Kaldı ki, ileride üzerinde duracağımız gibi, Keluk bin Abdullah, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin birkaç yapısında çalıştığı gibi tarih kaynaklarının verilerine göre Alaeddin Keykubad'ın da birden fazla yapısında görev almış görünmektedir (Bkz. VII.3.).

---

[1] Van Berchem El-Kalkaşani'ye dayanarak, Suriye ve Mısır'da kitabelerin divan el-inşa tarafından hazırlandığını belirtir. Anadolu Selçukluları döneminde kitabelerin genellikle standart bir kalıp içermesinden hareketle, Rogers'in söyleyişiyle "devletin yapım faaliyetleri üzerindeki denetimi bir varsayım olarak dikkate alındığında" (Rogers 1976: 17), yukarıda adı geçen ehl-i inşa örgütünün bu işte bir ilgisi olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Ancak, devletin resmi dilinin Farsça olmasına karşılık, inşa kitabelerinin Arapça yazılması bu olasılığı ortadan kaldırmaktadır.

Bu durum kanımızca, tezyinat ve cephe düzeni değişikliğinde doğal bir gelişimin sonucu, ayrıca ortamın getirdiği bir farklılaşma ve sanatçı statüsünde meydana gelen değişiklikle bağlantılı olarak ele alınmalıdır.

Sanatçı isimlerinin, erken dönemlerden itibaren sultan, vezir veya devlet görevlileri tarafından yaptırılan şehrin fiziksel yapısı içinde önemli yerlerde konumlandırılmış anıtsal yapılarda yer alması, devlet eliyle organize edilen bir yapım faaliyetinin varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim Yazıcızade Ali'nin Konya Kalesi'nin onarımı ile ilgili olarak verdiği bilgi, divana bağlı bir teşkilatın olduğunu göstererek bu savı desteklemektedir. Ş. Uzluk, sarayda bir Hassa Mimarlar teşkilatının varlığından söz ediyorsa da, bu teşkilatın niteliği hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir (Uzluk 1943: 5). Dönemin sanat ortamı hızla gelişen mimari çevre, sarayın ve özellikle Alâeddin Keykubad'ın mimarlığa ilgisi, sanatçılara karşı koruyucu tavrı ve saray çevresinde toplanan sanatçılar göz önüne alındığında, sarayda oluşmuş bir mimarlık teşkilatının varlığı muhakkak görünmektedir.[1] Ayrıca mütevelli, nazır gibi yapı yöneticilerinin devlet görevlileri olmaları ve şehir divanında yer almaları, bu işin devlet eliyle organize bir şekilde yürütüldüğüne diğer bir delildir.

Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ardından, hızla başlayan imar faaliyetlerini yürütmek amacıyla kurulan bir örgütün varlığını düşünmemek için herhangi bir sebep yoktur. Farklı beceri alanlarına sahip çeşitli sanatçıları bir araya toplayan bu örgütün aynı zamanda usta-çırak ilişkisi içinde işlerinin inceliklerini öğreten bir okul niteliği taşıdığı da düşünülebilir.

Ancak, bir taraftan devlet eliyle yönetilen imar faaliyetlerinden söz edilirken, diğer yandan şehir divanı içinde ilk grupta yer alan ve "ehl-i

---

[1] O. C. Tuncer sarayda bir mimarlık teşkilatının varlığından söz etmekte, ancak bunun ayrıntıları hakkında bilgi vermemektedir (Tuncer 1986: 44). Tuncer'e göre sanatçıları himaye eden ve bu konuda büyük bir hassasiyet gösteren Alaeddin Keykubad'ın özellikle ulaşım şebekesine yönelik olarak giriştiği imar hareketleri için elinin altında zengin bir mimar kadrosu olmalıydı (Tuncer 1980: 48, not 2; Tuncer 1985: 109, 110).

muhterife" adı ile anılan bir esnaf örgütünün varlığını düşünmek mümkündür. Osmanlılar döneminde "ehl-i hiref" denilen ve kayıtlarda "cemaat-i hiref", "erbab-ı hiref" şeklinde anılan esnaflar arasında şehir mimarları benna, neccar, marangoz gibi sanat sahibi esnaflarda yer almıştır. Selçuklular döneminde bu tür esnaf adına henüz rastlanmamış olmakla birlikte, bu esnafın sözü edilen dönemde bulunmadığını düşünmek için herhangi bir neden yoktur.

Bunlar dışında yapım faaliyetlerinde görev alan sanatçılar arasında hiç bir gruba mensup olmayan sanatçıların bulunması da olasıdır. Taşçı işaretlerinin farklı zamanlarda, hatta bazen oldukça uzun aralıklar ile farklı bölgelerde görülmesi, geçici olarak çalışan küçük gruplara veya bir ailenin fertlerine atfedilebilir (Kuban 1965: 100-101).

VII.3. ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'DA ETKİNLİK GÖSTEREN BANİLER VE SANATÇILAR

Anadolu Selçukluları döneminde yapım faaliyetleri içerisinde bulunan banilerin belirlenmesinde başvurulacak kaynaklar yapı ile çağdaş veya daha sonraki bir onarıma ait kitabeler, döneminde veya sonrasında düzenlenmiş vakfiyeler, dönemin çağdaş tarih ve edebî kaynaklarıdır.

13. yüzyıl boyunca Konya'da gerçekleştirilen mimari faaliyetler çerçevesinde banilerin belirlenmesi yolunda yapılan bu çalışmada, dönemin tarih kaynaklarından I.Alâeddin Keykûbad tarafından yaptırılan surların onarımı dışında, doğrudan bir bilgi bulmak mümkün değildir. Dönemin edebî eserleri olan Mevlevi kaynaklarında bulunan konumuzla ilgili bilgiler ise ancak bani isimleri belirlemeye yönelik olarak kullanılabilir olup, diğer kaynaklardan edinilen bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır.

12. yüzyılın ikinci yarısından 13. yüzyılın sonuna kadar hatta, 14. yüzyılın ilk yılı içinde, Konya'da inşa edildiğini belirlediğimiz ikiyüzseksenbir yapıdan ancak yetmişdördü farklı nitelikte kitabeler taşımaktadır. Bu kitabeler inşa kitabesi, onarım kitabesi, bani kitabesi, sanduka veya mezartaşı kitabesi, ayet kitabesi[1] vs. şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kitabeler daha çok portaller üzerinde yer almakla birlikte, cephe yüzeyinde, pencere üzerlerinde ya da türbelerde sandukaların baş uçlarında veya bir başka yapının üzerinde de

---

[1] Ayet kitabeleri genellikle işlevi tam olarak belirlenemeyen yapılarda, yapının işlevi konusunda bir fikir vermektedir (Özönder 1984: 17; Crane 1993: 28).

bulunabilmektedirler. Genellikle biçimsel ve kalıplaşmış bir dil kullanılan ve birbirini izleyen standart ifadeler içeren kitabeler, inşa ve yapının türüne yönelik bilgiler ile başlayıp ünvanlar ile birlikte dönemin sultanı ve gerçek baninin adından sonra çoğunlukla kelimelerle belirlenmiş tarihle sona ererler (Crane 1993: 4). Kuşkusuz kitabelerin tümü bu kalıba bağlı olmayıp, bu durum sarayla ilişkili metinlerde karşımıza çıkmaktadır (Crane 1993: 3). Selçuklu dönemi boyunca Konya'da inşa edilen mimari eserlerin kitabeleri ele alındığında, özellikle bani ismi veren inşa ve onarım kitabelerinde, metnin sonunun farklı fiillerle bittiği görülmektedir. Bazı kitabelerde "yenilenme" veya "yapımın" emredildiği ifade edilirken[1] (Kit. no: 29,4), bazılarında "... senesi aylarında yaptırdı" veya "... yılında yaptı"[2] (Kit. no: 7,167) ibaresi yer almaktadır. İnşa tarihinden sonra herhangi bir eylem belirtmeden sadece isim veren kitabelerle de karşılaşılmaktadır.[3] (Kit. no: 5) Ayrıca "Bu imaretin sahibi..."[4] (Kit. no: 15)gibi ifadelerle de yapının banisinden söz edilebilmektedir. Tek bir kitabede yapıyı inşa ettiren ile adına yapılan kesin bir ifade ile karşımıza çıkmaktadır[5] (Kit. no: 35).

I. Mesud döneminin sonundan, 1155 yılından 1301 yılına kadar geçen 146 yıl içerisinde inşa edilen yapılardan inşa, onarım ve sanduka kitabesine sahip otuzyedisinde bulunan yetmişdört kitabe, otuzdokuz yapı ve otuzbir bani ismi vermektedir.

---

1 Abdülmümin Camii,onarım; Hacı Ferruh Mescidi, inşa; Alâeddin Camii inşa.

2 Kale-i Cerp Mescidi, inşa; Akıncı Mescidi inşa.

3 Mihmandar Mescidi,inşa.

4 Hatuniye Mescidi,onarım.

5 Şeyh Alaman Mescidi'nin kitabesinde -Bu yapı mescid olarak inşa edilmişken, adına yaptırıldığı Fakih Ahmed'in ölümünden sonra buraya gömülmesi ile türbeye çevrilmiş olmalıdır. Yapının mimari özellikleri de buna uygun görünmektedir- "Fakih Ahmed adına Şeyh Alaman eliyle" ibaresi kullanılmıştır. Zaviye kitabesinde ise bani ismi olmayıp, kim için yaptırıldığı yazılıdır (Bkz. Kit. no: 35).

Bani ismi veren kitabelerden en erken tarihlisi, 550 / 1155 tarihini taşıyan Konya Alâeddin Camii'nin minberidir. Minberin kapısı üzerindeki kitabede I. Mesud'un, (Kit. no: 2a) kapıyı çerçeveleyen silmede ise II. Kılıç Arslan'ın adı geçmektedir (kit. no: 26) Alâeddin Camii'nin minber kitabesi dışında, I. Mesud döneminden herhangi bir kitabe mevcut değildir. II. Kılıç Arslan dönemine ait iki kitabeden biri yukarıda anılan minber, diğeri ise Selçuklu Sultanları Türbesi ya da Kümbethane olarak da tanınan II. Kılıç Arslan Türbesi'nin, II. Kılıç Arslan'ın adını veren tarihsiz kitabesidir (Kit. no: 3a).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk kez tahta çıktığı yıllara ve II. Rükneddin Süleyman Şah dönemine ait kitabeli yapı, dolayısıyla bani ismi içeren bir kitabe günümüze ulaşmamıştır. I. İzzeddin Kılıç Arslan. döneminden kalan tek kitabe ise, Konya kalesine ait olup Sıraceddin Ali Ahmed bin İsmail adını vermektedir (Kit. no: 4)

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci hükümdarlık döneminden, Yağıbasan'ın oğlu Yusuf oğlu Mahmud ve Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak'ın adını taşıyan iki (Kit. no: 5,6) ardından gelen I. İzzeddin Keykavus döneminden ise Hassa Hazinedarı Hacı Ferruh (Kit. no: 4) emir-i ahur Zeyneddin Beşarebey (Kit. no: 3) ve İzzeddin Keykavus'a ait (Kit. no: 2d) olmak üzere bani ismi bulunan üç kitabeli yapı tespit edilebilmektedir.

I. Alâeddin Keykûbad dönemi, inşa faaliyetlerine paralel olarak, kitabeli yapıların da en yoğun olarak karşımıza çıktığı dönemdir. Bu döneme ait bani ismi veren yirmiiki kitabeden beşi Alâeddin Camii'ne (Kit. no: 2d-f, 2i-j), onu Konya kalesine ait olup (Kit. no: 14b-h, 38c, i,j), diğerleri mescid ve türbelere dağılmıştır. Bu kitabelerden onüçünde Alâeddin Keykûbad bani olarak yerini alırken, diğer kitabelerde, Kayser Mahmud (Emir?), Şekerci Hasan bin Şaban (Kit. no: 15) Atabey Hacı İsmailzade Şemseddin Erdemşah (Kit. no: 7) Hacı

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Mahmud oğlu Bedreddin Biremoni, (Kit. no: 15) Sufi Fakih Ahmet (Kit. no: 18) ve Evliya-ı Kiram'dan Zevle Sultan'ın (Kit. no: 16) adları geçmektedir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminden Bedreddin Muslih (Kit no: 19a) ve Mesud bin Şerefşah (Kit. no: 18) olmak üzere iki, II. İzzeddin Keykavus döneminden sadece Sahip Ata Fahreddin Ali'nin ismi bulunan tek (Kit. no: 22a) üç kardeşin (II. İzzeddin Keykavus, IV. İzzeddin Kılıç Arslan, II. Alâeddin Keykûbad) birlikte hüküm sürdükleri yıllardan ise biri Abdülaziz Mescidi'nin (Kit no: 21) -bani ismi taşıyan parçası kayıp olmakla birlikte- diğeri Celâleddin Karatay'ın adını taşıyan iki kitabe mevcuttur.

Üç kardeş saltanatını izleyen II. İzzeddin Keykavus'un tek başına ve bir ara kardeşi IV. İzzeddin Kılıç Arslan'la hükümdarlığı paylaştığı 1254-62 yılları arasında kitabeli bir esere rastlanmamaktadır.

Zaimüddar Şihabeddin Anber (Kit. no: 24) ile Şeyh Pir Esad'ın ismini veren (Kit no: 23) kitabeli iki yapının belirlenebildiği IV. İzzeddin Kılıç Arslan döneminin ardından, I. Alâeddin Keykûbad dönemi dışında, kitabe verisinden hareketle en çok bani ismi tespit edebildiğimiz dönem III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hüküm sürdüğü yıllardır. Bu dönemde belirlenen bani sayısı 5'tir. Bunlar mutasavvıf olan Şeyh Sadreddin (Kit. no: 28), Ömeroğlu (Kit no: 26) Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali, (Kit. no: 31) Zahuriddin Ali (Kit no: 32) ve Emir El-hac Mahmud'dur (Kit. no: 29).

II. Gıyaseddin Mesud döneminde, İzzeddin oğlu Yusuf Ateşaz (Kit. no: 33) ve Seyyid Ahmed, Fakih Ahmed ve Seyyid İbrahim Arap'ın isimlerini (Kit. no: 35) veren iki ve III. Alaeeddin Keykûbad döneminde Keykavus kızı Fatma Hatun'un ismini taşıyan tek kitabeli yapı (Kit. no: 37) (700 / 1300-1301) dan sonra, 1318 yılında resmen ortadan kalkan Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar kitabeli yapıya ve bani ismine rastlanmamaktadır.

Kitabeler yolu ile belirlenen banilerden dukuzu 1243 öncesi, onikisi ise 1243 sonrasına ait yapıların inşasını üstlenmişlerdir. Kitabelerde adı geçen baniler ve görevleri şöylece sıralanabilir. I. Mesud dönemi (1116-1155), bir Sultan (Kit. no: 2a); II. Kılıç Arslan dönemi (1115-1192) bir Sultan (Kit. no: 2b); I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi (1192-1196).-; II. Rükneddin Süleyman Şah dönemi (1196-1204)-; III. İzzeddin Kılıç Arslan dönemi (1204-1205), bir sipehsalar (Kit. no: 4); I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 2. dönemi (1205-1211), Danişmend ailesinden bir kişi (Kit. no:5) ile bir av emiri (Kit. no: 6); I. İzzeddin Keykavus dönemi (1211-1220), bir sultan hacı ünvanı taşıyan bir hassa hazinedarı (Kit. no: 9a), bir emir-i ahur, (Kit. no: 7) bir mutasavvıf; I. Alâeddin Keykûbad dönemi (1220-1237), bir sultan, iki emir, bir atabey, saray çevresinden bir kişi, bir tüccar, bir sufi, bir evliya, II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi (1237-1246), bir lala, bir ahi; II. İzzeddin Keykavus dönemi (1246-1249), bir vezir, üç kardeş saltanatı dönemi (1249-1254), bir'i okunmuyor (Kit. no: 29) bir saltanat naibi (Kit. no:20) II. İzzeddin Keykavus ve diğerleri (1254-1262)-; IV. İzzeddin Kılıç Arslan (1262-1266), bir zaimmüder, bir şeyh (Kit. no: 24) III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi (1266-1284), bir vezir, bir emir, bilgin ve mutasavvıf (Kit. no: 31,29,28); II. Gıyaseddin Mesud dönemi (1284-1296), Mevlânâ çevresi ve bir mutasavvıf (Kit. no: 33,35) III. Alâeddin Keykûbad dönemi (1298-1302), bir sultan karısıdır (Kit. no: 37).

Bu tablodan çıkan sonuç, I. Mesud döneminden I. Alâeddin Keykûbad dönemine kadar sultanların bani olarak görev aldıkları, baniler arasına dört sultan, bir sultan karısı, bir saltanat naibi, saray çevresinden iki kişi, bir vezir, bir atabey, bir emiri-i ahur, bir sipehsalar, bir zaimüddar, ayrıca beş emir, bir lala bir ahi, görevi belirlenemeyen iki kişi ve yedi bilgin mutasavvıfın bani olduklarıdır. Bunlardan ondokuzu saray ve saray çevresinden gelen üst düzey görevliler iken, yedisi bilgin, mutasavvıf, evliya sufi vs.'dir. Kitabe verilerinin ortaya koyduğu değerlendirme, I. İzzeddin Keykavus döneminden itibaren

imam, mutasavvıf, evliya gibi dini kişiliklerin bazı yerlerde bani, bazı yerlerde kendisi için yapı yaptırılan olarak karşımıza çıktıkları ve genel olarak bütün 13. yüzyıl bağlamında bakıldığında hiç de azımsanmayacak bir yekün tuttuklarıdır.[1]

Baniler konusunda başvurulabilecek önemli kaynaklardan biri de vakfiyelerdir. Kurulan vakfın özelliklerini ve işleyişini kayda bağlamak üzere düzenlenen vakfiyeler, aynı zamanda banilerin şehir gelişimine katkılarını ve şehrin biçimlenişindeki rollerini göstermek bakımından da son derece önemlidirler. Anadolu Selçuklu dönemi boyunca farklı baniler tarafından yaptırılan yapıların yanı sıra, bu yapılara gelir sağlamak üzere vakfedilen mevkufun belirlenmesi , bu dönemde inşa edilen yapıların banilerini göstereceği gibi vakıf kurumunun etkinliğini de ortaya çıkarmaktadır. Selçuklu döneminde Konya'da inşa edilen yapılardan sadece sekizinin döneminde düzenlenmiş vakfiyeleri günümüze ulaşmış olup, bunlardan ilki Altunaba Medresesi'nin vakfiyesidir. Diğerleri Devlet Hatun'un mescidi ve hanı Kemaleddin Oğulbey'in zaviyesi, Celâleddin Karatay'ın medrese, mescit ve zaviyesi, Sahip Ata'nın imareti, Keykavus kızı Fatma Hatun'un mescidi için düzenlenen vakfiyelerdir.

Günümüze ulaşan bu vakiyelerden 13. yüzyıl boyunca yaptırdıkları eserleri vakıf haline getirenlerin daha çok vezir, naip, sultan karısı veya kızı gibi saray çevresinden veya sipehsalar, ya da kadı gibi üst düzey görevlileri olduğu dikkat çekmektedir.

Bunlardan Şemseddin Altunaba sipehsalar, Devlet Hatun I. Keyhüsrev'in karısı, Kadı İzzettin Kadı, Kemaleddin Oğulbey emir, Celâleddin Karatay

---

[1] Bunlar arasında kimliği kesin olarak belirlenemeyen ancak halk arasında kendilerine kutsal bir kişilik atfedilen evliyalar ile bu dönemde Konya'da bir tarikatın başında olan ve etraflarında müridleri bulunan veya şehirdeki ortamı etkileyen mutasavvıflar vardır.

saltanat naibi, Sahip Ata Fahreddin Ali vezir, Süt Tekkesi'ni yaptıran Fatma Hatun ise II. Keykavus'un kızıdır.

Selçuklu dönemine ait vakfiyelerin orijinal nüshalarının çoğu günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, vakf edilen yapılar ve bu yapılar için düzenlenen vakfiyelerin çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Altunaba Medresesi'nin vakfiyesinde adı geçen ve II. Kılıç Arslan tarafından inşa ettirilmiş olabileceğini düşündüğümüz Sultaniye Medresesi (Kat. no: 73) ve vakfiyenin tarifiyle Konya Kasrı'nın ortasında bulunan Eski Cami'nin (Kat. no: 31) bir vakfiyesi vardır. Alâeddin Camii'nin (Kat. no: 31) 634/1236 tarihli vakfiyesinin orijinal nüshası günümüze ulaşmamış olmakla birlikte bir vakfiyesinin olduğu belirtilmektedir (Uzluk 1958: 13; Konyalı 1964: 1). Ayrıca Fatih döneminde yapılan Karaman Eyaleti Vakıfları fihristinden Selçuklular döneminde Konya'da inşa edilen pek çok yapının vakfiyesi bulunduğu, bunların tahrirleri sırasında kullanılan "eski defter ve eski vakıf görüldü" ibaresinden anlaşılmaktadır (Bkz. Uzluk 1958: 18). Yukarıda mevcut orijinal vakfiyelere dayanarak yaptığımız değerlendirme, günümüze orijinal vakfiyesi ulaşmayan vakıflar konusunda bizi yanıltmaktadır. Şöyle ki, günümüze ulaşan vakfiyelerin çoğunun saray ve saray çevresinden kişilere ait olduğu görülmektedir. Ancak 13. yüzyılda düzenlenmiş ancak orijinal vakfiyeleri günümüze ulaşmamış olsa da din adamları ve dervişlere ait vakıfların da bu dönemde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Nitekim Eflâkî'de arkadaşların büyüklerinden ve kerimlerinden nakledilen bir menakıb'da şöyle denmektedir. "... o zamanda mübarek türbenin vakıflar hayli çoktu ve hepsi de mamur ve bolluk içinde idi. Hüsameddin Çelebi, vakıfların bütün gelirini arkadaşlara taksim etmişti. Herkes kendi hissesini istediği gibi tasarruf ediyordu (Eflâkî 1986b: 163).

Yukarıda sözü edilen devlete hizmetlerinden dolayı elde ettikleri topraklar üzerine yaptırdıkları eserleri vakıf haline getiren ve bu vakıflara gelir sağlayacak dükkan, arazi gibi malları vakfeden saray çevresi ve üst düzey görevliler şehirde

bazen ticaret merkezinin oluşmasına ya da gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca İskân edilmemiş veya gelişmeye açık bölgelerde yaptırdıkları çok işlevli yapılarla yeni merkezler meydana getirerek, şehrin o yöne doğru gelişimini sağlamışlardır. Vakfiyeler aynı zamanda vakıfların (vakf eden kişilerin) zenginliklerini göstermek ve harita üzerine döküldüğü zaman, toprakların dağılımını vermek bakımından da ilginç sonuçlara götürecektir. Şemseddin Altunaba'nın medresesi için vakfettiği dükkanlardan otuzdokuzu Yeni Çarşıda'dır (Kat. no: 76). Ayrıca Eski Çarşı'da, Allame Pazarı'nda (Kat. no: 71,84) ve Bakırcı Yusuf Mahallesi'nde de dükkanlar vakfettiği anlaşılmaktadır. Gelir getirecek yapılar arasında hanlar (Kat. no: 74,75), sabunhane (Kat. no: 86), ev ve araziler de vardır. Bu dükkan ve evlerin özellikle II. Kılıç Arslan döneminden itibaren yoğun bir ticari dokunun oluştuğu doğuda yer alması, vakfedilen mevkufun genellikle ticari açıdan stratejik önemi olan yerlere yapılmasının tercih edildiğini göstermektedir (AV. için Bkz. AV., II. 2.1.).

Devlet Hatun vakfiyesinde, mescit (Kat. no: 35) için vakfedilen yapılar arasında arazi ve ev dışında bir de han vardır (Bkz. DHV., II.2.1.). Celâleddin Karatay'ın medresesi (Kat. no: 18) için vakfedilen araziler ve dükkanlar şehrin farklı bölgelerinde (Bkz. Kv., II.2.1.), mescid ve zaviyesine (Kat. no: 43) vakfedilen dükkanlar kasaplar ve kunduracılar içinde, fırın, İhtiyar Hamam'ı mevkiinde, arazi ise Konya'nın dış kısmındadır (Bkz. KMZV., II.2.1) Sahip Ata'nın darülhadisi (Kat. no: 47) için düzenlettirdiği imaret vakfiyesinde vakfedilen arazilerin çokluğu dikkat çekicidir. Arazileri evler ve dükkanlar izlemektedir (Bkz. SAV., II.2.1.). Sahip Ata Fahreddin Ali ayrıca Ermenhane (Kat. no: 141) denilen bir de han vakfetmiştir. Sahip Ata'nın ve Cacabey'in yaklaşık aynı tarihlerde ve aynı bölgelerde vakıflarını yoğunlaştırmaları, şehrin bu bölgesinin, CBV.'nin düzenlendiği yıllarda, yoğun bir imar faaliyetine maruz kaldığını göstermektedir.

İnşa ettirdikleri yapıları vakıf haline dönüştüren banilerin sultan ailesinden veya devletin üst düzey yöneticileri arasından çıktığına daha önce dikkat çekmiştik.. Selçuklu ikta sistemine göre servetlerini hizmetleri karşılığı elde eden bu kişilerin yapım faaliyetlerinin siyasi bir niteliği olduğu, ayrıca bazı durumlarda bunun zorunluluk olarak hissedildiğini düşünmek mümkündür. Aynı zamanda dini bir nitelik taşımasından dolayı devamlılığını güvence altına alan vakıflar, bu yönleriyle siyasi ve idari istikrarsızlıkların da dışında kalmışlardır (Kazıcı 1985: 10). Cahen, bu konuda Karatay'ın kurduğu vakıfları söz konusu ederek yaptığı değerlendirmede, "vakıfların kurucularının ailelerine büyük ticari yararlar sağlamalarının yanı sıra, devletin düzensizliği nedeniyle çalışamaz duruma gelmiş kurumların güvencesini, İslam'a dayandırmış olduklarını belirtir (1994: 267). Selçuklular döneminde bir baskı yöntemi olarak ortaya çıkan ve sık sık başvurulan (İbni Bibi 1941: 108, 110 vd; Turan 1971: 340) müsadere, hükümdarlar tarafından özellikle devlet zararına zenginleşmiş olan vezir ve öteki devlet görevlilerinin mal ve paralarının yağmalanması olup (Uzunçarşılı 1984: 66-67; Sevim-Merçil 1995: 511) bu dönemde, bu işle görevlendirilmiş resmi bir örgütün kurulduğu da görülmektedir. Müsadere olaylarının sıklığı ve bunun için kurulmuş bir örgütün varlığına karşılık, vakıf kurumu , zenginliği ellerinde bulunduranlar için bir güvence olsa gerektir.

Kitabeler, vakfiyeler, dönemin tarih kaynakları ve edebî eserlerinin tek tek incelenmesinden sonra, genel olarak Konya'da inşa edilen yapılarda banilerin dağılımına bakıldığında, 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren II. Mesud'dan başlayarak, II. Kılıç Arslan, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykûbad'ın[1] 13. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına kadar bani olarak etkin oldukları

[1] Konya'da bir sultan tarafından inşa ettirilmiş son yapı Alâeddin Keykûbad dönemine, 13. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına aittir. Alâeddin Keykûbad'ın bu dönemden sonra Konya'da eseri bulunmaması, 1233'teki emirlerin katlinin ardından tamamiyle fetihlere yönelmiş olmasına ve fetih hareketlerini Konya dışında farklı yerlerden izlemesine (Turan 1971: 351), özellikle Kayseri'den yönetmesine (Turan 1971: 364) bağlanabilir.

görülmektedir. Bu arada I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in her iki döneminde ve II. Rükneddin Süleyman Şah'ın sultanlığında baniliklerine dair bir veri günümüze ulaşmamıştır. Nitekim bu tarihten sonra şehir içinde sultanların bani olduğu herhangi bir yapıya rastlanmaz. Ancak sultanlara rastlanmamakla birlikte, sultan ailesinden gelen hatunların sınırlı sayıda yapıyla da olsa baniliklerini sürdürdükleri görülmektedir. Bunlar I. Keyhüsrev'in karısı Raziyye (Rukiye) Devlet Hatun, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hanımı Gömeç Hatun ve II. Keykavus'un kızı Fatma Hatun'dur. Yine bu çevreden sayılabilecek bir başkası da Raziyye Devlet Hatun'un erkek kardeşi Bedreddin Biremoni'dir.

Sultanların bani olarak etkinlikleri değerlendirildiğinde askeri yapılardan başlayarak, saray, köşk, cami, medrese, türbe ve hatta tekkeye kadar farklı yapıların inşasını üstlenmiş oldukları görülmektedir.

Askeri yapılardan İç Kale'nin (Kat. no: 67) I. Mesud tarafından esaslı bir şekilde tamire ettirildiğini kaynaklar haber vermektedir (Runciman 1992b: 220). Ancak İç Kale'nin onarımı konusunda kimlerin görevlendirildiği, bu onarımın nasıl bir organizasyonla gerçekleştirildiği hakkında herhangi bilgi mevcut değildir. III. Kılıç Arslan döneminde İç Kale'ye bir burcun eklenmiş olabileceği (1203-1204) tarihli onarım kitabesinden anlaşılmaktadır (Kit. no: 4) Ancak bu onarımın yaygınlığını gösterecek herhangi bir veriye sahip değiliz. I. Alâeddin Keykûbad dönemine gelindiğinde, Dış Kale'nin (Kat. no: 66) Alâeddin Keykûbad ve ümerası eliyle yeniden onarıldığı Hamdullah Müstevfî, (1915: 97) Katip Çelebi (1732: 616) ve Evliya Çelebi (1314: 19) tarafından haber verilmektedir. (Bkz.VI.2.1.2.). Bu onarım faaliyetinde sultan başta olmakla birlikte asıl büyük yük emirlere düşmüştür. Birkaç burç ve bedenle dört kapının yapımının hazineden karşılanmasını, geri kalan burçların ve bedenlerin ise başka beylere, rütbelerine göre pay edilmesini ve bu fırsatın tam bir ganimet sayılarak acele edilmesini emreden Alâeddin Keykûbad (İbni Bibi 1957: 252-253) bu yolla,

emirleri kendi istekleri dışında baniliğe zorlamıştır.[1] Anonim Selçukname'nin anlatımıyla "bütün onların, emirlerinin malları burada sarf olunmakla kalblerinde sultana karşı kin uyanmıştı" (Anonim 1952: 29). Konya surlarının onarımından sonra alınan Alanya'ya da "Konya barularının miktarınca sur çekilmesini" emreden Alâeddin Keykûbad, böylelikle emirlerin geri kalan mallarının burada sarf edilmesine neden olmuştur (Anonim 1952: 30). Öyle ki, surların yapımında çok büyük paralar harcayan emirler , böyle bir görevden korktukları için Alâeddin Keykûbad'ı öldürme planları yapmışlardır (Anonim 1952: 30). Burada görülen olay S. Ögel'in belirttiği gibi, sultanın böyle bir yapımın ününü emirleriyle paylaşması (Ögel 1986: 15) değil, tersine her ne kadar emirler tarafından niyeti kavransa da çok akıllıca bir planla büyük bir güç kazanan[2] emirleri etkisiz hale getirmek olmalıdır.[3] -Nitekim emirlerin kendisini öldürmeyi planladıklarını (İbni Bibi 1941: 105) öğrenen Alâeddin Keykûbad, aradan bir müddet geçtikten sonra planı tersine çevirerek bu emirleri öldürtmüştür (İbni Bibi 1941: 106-110).

Alâeddin Keykûbad surlar tamamladıktan sonra etrafını gezmiş ve emirlerden her birinin kendi adını taş üzerine altınla yazmasını buyurmuştur (İbni Bibi 1957: 255). S. Ögel'in bu olayı "Dikkat edilirse kendi namından bahis yoktur. Kaleden kendine, hükümdarlık kurumuna ait şan ve şeref imgesi olarak

---

[1] Crane 1993: 10-11; Alâeddin Keykûbad'ın Konya'dan sonra Sivas surlarının inşasına emirlerini zorlaması, memnuniyetsizliği daha da körüklendirmiştir (Turan 1971: 340).

[2] Alâeddin Keykûbad'ın tahta çıkarılıp çıkarılmaması konusunda söz sahibi olan emirler (İbni Bibi 1971: 85-87) öylesine güçlenmişlerdir ki, İbni Bibi'nin ifadesiyle "Sultanın matbahında hassa kulları ve umum saray halkı için yevmiye otuzbeş koyun sarfedilirken, Çaşnigir Seyfeddin'in konağında her gün seksen baş koyun kesiliyordu. Seyfeddin bütün kudret ve iradeyi kendi elinde tutuyor, Sultanın huzurunda ayrılıp da kendi evine geldiği vakit, saray etrafında kimse görünmez oluyordu. Onun işareti olmadan sultanın huzurunda ağız açmak mümkün olmazdı (İbni Bibi 1941: 105).

[3] Alâeddin Keykûbad ile emirleri arasındaki problem yukarıda belirtilen sebeplerle sınırlanmayıp gerilere, Alâeddin Keykûbad ile ağabeyisi İzzeddin Keykavus arasındaki taht mücadelelerinin olduğu günlere kadar uzanıyor olmalıdır (İbni Bibi 1941: 52, 56-58; Turan 1971: 32-327).

bahsetmemektedir" (Ögel 1986: 16) şeklindeki değerlendirmesine karşılık, Dış Kale'den parçalar halinde günümüze ulaşan 10 kitabenin hepsinde Alâeddin Keykûbad'ın adı ya da ünvanları geçmektedir (Bkz. Kit. no: 14b-h, 38c. i-j) Bu kitabelerden ikisinde, surların yapımında görev aldıkları anlaşılan iki emirin ismi ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri el-abdülzaif (Env. no: 878) diğeri ise el-sultani (Env. no: 879) ünvanını kullanmışlardır. Diğer kitabelerde emirlerin ünvanlarını nasıl kullandıkları bilinmemekle birlikte, Alâeddin Keykûbad'ın kendisi için tehlike oluşturmaya başlayan emirlerine karşı bir güç gösterisi olarak, adlarını kitabelere yazdırmalarını istediğini ve belki onların zayıflıklarını dile getirecek ünvanları kullanmalarına karşın, kendi adının her kitabede bir kez daha tekrarlanmasıyla gücün kendisinde olduğunu ve onlara karşı üstünlüğünü vurguladığını, bir fikir olarak gündeme getirmek istiyoruz.

Konya'da önemli onarımlarla yeniden ayağa kaldırıldıklarını düşündüğümüz İç ve Dış Kale yani, askeri yapılar göz önüne alındığında İç Kale'nin ilk onarımı için sultan I. Mesud'un baniliği dışında birşey söylemek mümkün görünmemektedir. Ancak III. Kılıç Arslan dönemindeki bir onarımın da Alâeddin Keykûbad dönemindeki gibi bir ordu komutanına ait olduğu dikkati çekmektedir. Dış Kale'nin ilk onarımında ise bani liği kimlerin üstlendiği konusunda kesin bir şey söylemek zor olmakla beraber ikinci onarımda daha çoğu emirler tarafından olmak üzere, sultan ve ümerasının görev aldığı anlaşılmaktadır.

Askeri yapılardan sonra saray ve köşklerde de bani olarak I. Mesud (Turan 1971:), II. Kılıç Arslan (Katip Çelebi 1732: 616) ve I. Alâeddin Keykûbad'ın (Uzluk 1957: 30) adları geçmektedir. Sultanların inşa ettirdikleri saray ve köşkler dışında kaynaklarda adları geçen ve emirlere ait olduğu anlaşılan köşklerin aynı zamanda devlet işlerininde görüldüğü saray veya köşk yapılarıyla bir ilişkisi olmadığı ve adı geçen kişilere ait özel konutlar oldukları anlaşılmaktadır (Bkz. VI. 2.5.2.). Alâeddin Keykûbad döneminden sonra

sultanlar tarafından gerçekleştirilen böyle bir yapım etkinliği ile de karşılaşılmamaktadır.

Selçuklu sultanlarının Konya'da bani olarak varlıklarını gösterdikleri 12. yüzyılın ikinci yarısından 13. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, sonradan Alâeddin Camii olarak adlandırılan yapı dışında muhtemelen Darphane (Kat. no: 70) ayrıca II. Kılıç Arslan Köşkü II Kılıç Arslan Türbesi ve Anonim Türbe (Kat. no: 1, 31) inşa ettirilmiştir. Alâeddin Camii dışında mahalle mescitlerinin ve içinde Cuma namazının da kılındığı anlaşılan bazen Cuma mescidi olarak adlandırılan yapıların devletin üst düzeyinde görevli emirler çoğunlukta olmak üzere tacirler, şeyhler ve ulemalar tarafından yaptırıldığı tespit edilmektedir. Ancak dikkati çeken bir diğer nokta da yukarıda sözü edilen baniler dışında, 13. yüzyılın özellikle ilk yıllarında, tacirlerin yoğun olarak mescitlerin inşasında görev almış olmalarıdır. Hace, Havace olarak da adlandırılan tacirlerin dışında tabiplere de rastlanmaktadır.

Zaviye, tekke ve hanikâh yapılarıyla 13. yüzyılın ilk yarısından itibaren karşılaşılmakla birlikte asıl ağırlık yüzyılın ikinci yarısındadır. Yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği belirlenen yapıların banileri arasında az sayıda askeri, bürokratik, devlet görevlisinin yanı sıra bilgin, şeyh ve mutasavvıflara da rastlanmaktadır. Bunlara örnek olarak Hoca Fakih ve Tavus Baba'yı göstermek mümkündür. Bu gruba giren yapıların banileri arasında değerlendirilebilecek bir başka kesim de Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin babası Baha Veled ile birlikte Anadolu'ya gelen, onun müridi olan kişilerdir. Yüzyılın ortalarından itibaren ve ikinci yarıda Mevlânâ'nın müridi olan şahısların ön plana çıktığı görülmektedir ki, bunlar arasında İzzeddin oğlu Şemseddin Yusuf gibi Mevlânâ'nın ahçısına, Cemel Ali Dede gibi lalasına da rastlanır. Ayrıca Mevlânâ çevresinden kadın banilerle de karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri olan Fahrunisa Hatun Mevlânâ'nın müridesi, Gürcü Hatun ise devrinin en güçlü adamı Muinüddin Süleyman Pervane'nin karısıdır. Özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısında yönetimde

meydana gelen değişiklikler ve Mevlevilerin gücünün artması, bani olarak ortaya çıkmalarını sağlamıştır. Bu dönemde karşımıza çıkan bir diğer güç ise Ahilerdir. 13. yüzyılın ilk yarısında da ahilere ait yapılara rastlanmakla birlikte, özellikle yüzyılın ikinci yarısında, güçlerine paralel olarak yapılarında da artış olduğu gözlenmektedir. Cami ve tarikat yapılarında farklı kesimlerden banilere rastlanmasına karşılık, medreselerin kesinlikle üst düzey bürokratlar, emirler ve ordu kumandanları tarafından inşa ettirildiği görülür. 13. yüzyılın ikinci yarısında yukarıda sayılan banilerin yerini vezirler almıştır. Bu dönemde bani -yapı türü açısından dikkat çeken bir özellik de lala- medrese ilişkisidir. Şehzadelerin eğitimiyle görevli olan ve onları siyasi ve askeri yönden sultanlığa hazırlayan lalara ilki I. Alâeddin Keykûbad, sonuncusu II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait üç medresede rastlamaktadır (Bkz. Kat. no: 12,36,42).

Türbeler banilik konusunda farklı özellikler gösterirler. Yaygın olan uygulama, şeyhler, bilgin ve mutasavvıfların türbelerinin, onlar için müridleri tarafından yaptırılmış olmasına karşılık, sultanlar ve vezirlerin kendi türbelerini önceden yaptırmış olmalarıdır. Bani ismi veren kitabeler içerisinde ele aldığımız türbelere ait yedi kitabeden sadece birinde II. Kılıç Arslan Türbesi'nin kitabesinde (Kit. no:3), yapının kim tarafından inşa ettirildiği açıkça belirtilmiştir. Sadreddin Konevi Camii kitabesinde ise farklı bir kalıpla, caminin yanı sıra türbe ve kütüphanenin inşası da haber verilmektedir (Kit. no: 28). Diğerlerinde ise "bu kabir... Fakih Ahmed'in" (Kit. no: 15), "... bu türbe ... Şeyh Esad'ın mezarıdır." (Kit. no: 23), "bu türbe ..... Şehabeddin Anber'in mezarıdır" (Kit. no: 24), "Bu kabir Yusuf'undur" (Kit. no: 33) ya da "İsfehsalar .... Nureddin ... İbrahim bin Celal" (Kit. no: 36) şeklinde ifadelerle karşılaşılmaktadır. Bu sunuş, yapıların kitabede ismi geçen şahıslar tarafından inşa ettirildiğini göstermez. Ancak birer yapı topluluğuna ait olmaları, kitabelerde ismi geçen şahısların yapı topluluğunun banileri olduklarını ,diğer yapılara konulmayan kitabelerin ölümlerinden sonra türbeleri veya mezartaşlarına yazıldığını akla

getirmektedir. Nitekim türbenin de dahil olduğu pek çok yapı topluluklarında, kitabesi bulunmayan türbenin, yapı topluluğunun banisine maledildiği bilinmektedir. Kendisi için türbe istemeyen Baha Veled'in ölümünden sonra, mezarının etrafının çevrilmesini Alâeddin Keykûbad emretmiştir (Kat. no: 96). Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin türbesinin yapılması için en büyük girişim, Anadolu'da Moğolların temsilcisi olan Alâmeddin Kayser tarafından başlatılmış ve devrin hâkimi Muineddin Süleyman Pervane'nin karısı Gürcü Hatun tarafından gerçekleştirilmesine büyük katkılarda bulunulmuştur. Mevlânâ'yı çok sevmelerinin yanı sıra tarikatların gücünün farkında olan bu kişilerin, bu tür baniliklerle halkın desteğini almış olmaları da mümkündür.

Ancak başkent Konya'da dikkati çeken bir diğer özellik de erken tarihlerden itibaren yapıların tek tek değil, yapı toplulukları halinde inşa edilmiş olmalarıdır. En küçük topluluklar iki yapıdan oluşurken, bu sayı farklı topluluklarda 5-6' ya kadar çıkabilmektedir. Bu durum hangi banilerin ne tür yapılar inşa ettirdiğini değerlendirmek gerektiğinde kesin guruplamaya gidilmesine mani olmaktadır. Yapı-bani ilişkisinden çok, banilerin nitelikleri konusunda bilgi vermektedir. Bu tür bir değerlendirme yapıldığında 13. yüzyılın ilk yarısı ile ikinci yarısı arasındaki fark, sultanların 12. yüzyılın 2. yarısından, 13. yüzyılın ilk çeyreğine kadar etkin olmalarına karşılık, bu tarihten itibaren bani olarak görünmemeleri, Kösedağ yenilgisinden sonra Moğolların aldıkları ezici vergileri ile boşalan hazinenin sultanlar tarafından kullanılmaması, bu dönemde çocuk yaştaki sultanların bir varlık gösterememeleri, buna karşılık zenginliği ellerine geçiren vezirlerin bani olarak ön plana çıkmış olmalarıdır. Bu dönemde güçlenen ve zenginleşen Mevlânâ çevresindekiler de bani olarak dikkat çekmektedirler ki, baniliğin gerekli koşullarından birinin de zenginlik olduğu göz önüne alındığında başlangıçta sultan ve ailesi, sonra vezirler ve Mevlevi çevresi ve inşa faaliyetlerinde başlangıcından bitimine kadar Konya yapılarında aşağıda belirtilen görevlerle

karşımıza çıkan saray ve hükümet çevresinden gelen üst düzey bürokrat ve askeri görevlilerin banî olarak karşımıza çıkması çok doğaldır. Yapılar daha çok toprağı ve zenginliği ellerinde bulunduranlar tarafından inşa ettirilmiş, böylelikle bir yandan öteki dünyaya yönelik çalışılırken, diğer yandan bu dünya için şan, şeref ve şöhret sağlamışlardır.

Başkent Konya'da çalışmış sanatçılardan bir kısmı kitabelerle belirlenirken, bir kısmı tarih kaynaklarının verileri ile ortaya çıkmaktadır. Bazı yapılar ise uslüp özelliklerine dayanılarak varlığından haberdar olunan sanatçılara mal edilmiştir. Bütün bunların yanı sıra Konyalı olduğunu kitabe ve kaynak verilerinden belirleyebildiğimiz, ancak Konya'da eseri bulunmayan sanatçılar da tespit edilebilmektedir.

Konya yapılarında mevcut toplam yetmişdört kitabeden onbiri sanatçı (Kit. no: 2c, h-ı, 3b, 9b, 17, 19b, 22b, 25, 27a-b),dördü mütevelli (Kit. no: 2d-e,g, 14b) ve biri sanatçı ve mütevelli isimlerinin birlikte yer aldığı bir kitabedir (Kit. no: 2h). Bu onaltı kitabe dokuz sanatçı ve bir mütevelli ismi vermektedir. Sözü edilen sanatçılar ve mütevelli dokuz yapıda çalışmıştır.

Konya yapılarında çalıştıkları kitabelerle belirlenen sanatçılar, "amel-i", "amel-i (Kit. no: 2h-ı, 3b, 9b, 17, 22b, 25, 27a), üstad" (Kit. no: 26), "amel-i benna" (Kit. no: 19b) ve "mimar" (Kit. no: 27b) ünlerini kullanmışlardır. Mevcut kitabeler değerlendirildiğinde "amel-i" ününü kullanan dokuz sanatçı ismi (Keluk bin Abdullah 3 yapıda aynı ün ile çalışmıştır) ile karşılaşılmaktadır. 9 isimden 7'si yapı ustası iken, geriye kalan iki sanatçıdan biri çini, diğeri ise ağaç işi ustası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ağaç işi ustası "amel-i üstad" (Kit. no: 2c), bir çini ustası "amel-i benna" (Kit. no: 19b), bir diğer ağaç işi ustası ise "mimar" (Kit. no: 26a) ünü ile eserlerine imza koymuştur.

1155 yılından başlayarak 1274'e gelene kadar geçen 119 senelik zaman zarfında inşa edilen, sanatçı ve mütevelli kitabelerine sahip yapılardan onu 1250 öncesine ait iken, dördü 1250 sonrasına tarihlenmektedir.

Hacı Ferruh Mescidi, Nizamiye Medresesi, Sahip Ata Cami, İnce Minareli (Kat. no: 4, 17, 22b, 25) ve Sırçalı Medreselerde (Kat. no0 18) karşımıza birer sanatçı ismi çıkarken, Alâeddin Cami (Kat. no: 31) 3 sanatçı ve 1 mütevelli, Mevlânâ'nın sandukası ise iki sanatçı ismi vermektedir.

Anadolu Selçukluları döneminde, Konya'da çalıştıklarını kitabelerle belirleyebildiğimiz sanatçılar ve ünleri şunlardır:

ÜNÜNÜ "AMEL-İ" BİÇİMİNDE KULLANAN SANATÇILAR

a. Ününü "Amel-i" biçiminde kullanan Yapı Sanatçıları

– Yusuf İbni Abdül-gaffar Hoceni	II. Kılıç Arslan Türbesi	II. Kılıç Arslan dönemi (1155-1192) nin sonları
– Ramazan bin Küneş el-Kayseri	Hacı Ferruh Mescidi	612/1215
– Muhammed bin Havlân el-Dımışkî	Alâeddin Camii	Muhtemelen 616/1219-1220
– Kelük bin Abdullah	Nizamiye Medresesi	635/1237
	Sahip Ata Camii	656/1258
	İnce Minareli Medrese	663/1264-65

b. Ününü "Amel-i" biçiminde kullanan Çini Ustaları

-Kerimüddin Erdişah	Alâeddin Camii	616/1219-1220

c. Ününü "Amel-i" biçiminde kullanan Ağaç İşi Ustaları

– Hüsameddin bin Günnak el-Konevi	Mevlânânın ahşap sandukası	Muhtemelen 672/1274

ÜNÜNÜ "AMEL-İ ÜSTAD" BİÇİMİNDE KULLANAN SANATÇILAR

a. Ününü "Amel-i Üstad" biçiminde kullanan Ağaç İşi Ustaları

– el-Hac Mengümberti el-Ahlatî	Alâeddin Camii	550/1555

ÜNÜNÜ "AMEL-İ BENNA" BİÇİMİNDE KULLANAN SANATÇILAR

a. Ününü "Amel-i Benna" biçiminde kullanan Çini Ustaları

– Muhammed bin Muhammed Osman el-benna'el-Tusi	Sırçalı Medrese	640/1242-43

ÜNÜNÜ "MİMAR" OLARAK KULLANAN SANATÇILAR

a. Ününü "Mimar" olarak kullanan Ağaç İşi Sanatçıları

– Abdulvahid bin Selim	Mevlânâ'nın Sandukası	Muhtemelen 672/1274

MÜTEVELLİ

– Atabek Ayaz	Alâeddin Camii	I. İzzeddin Keykavus Dönemi 616/1219-20
	Alâeddin Camii (ve türbe)	I. Alâeddin Keykûbad dönemi 616/1219-20
	Alâeddin Camii (Muhammed bin Havlan el-Dımışki ile birlikte)	Muhtemelen 616/1219-20
	Alâeddin Camii	I. Alâeddin Keykûbad dönemi 617/1220
	Dış Kale	I. Alâeddin Keykûbad dönemi 618/1221

"Amel-i" ününü kullanan sanatçılardan ilkine ait kitabe II. Kılıç Arslan Türbesi'nin doğu cephesinde, ana giriş üzerinde yer alan mazgal penceresi üstündedir. Yapının inşasının II. Kılıç Arslan tarafından emredildiğini bildiren kitabe tarihsizdir (Kit. no: 3b, Kat no: 31).

Kitabesinde "amel-i" ününü kullanan Yusuf İbni Abdulgaffar'ın nereli olduğu, kitabede geçen memleket nisbesinin farklı okunması nedeniyle tartışmalıdır.

I. İzzeddin Keykavus'un veziri ve hassa hazinedarlarından olan Hacı Ferruh tarafından 612/1215 yılında yaptırılan Hacı Ferruh Mescidi'nde sanatçı kitabesi mescidin asıl ibadet mekânına girişi sağlayan ikinci (içteki) kapısı üzerindedir. İki ayrı çerçeve içerisine alt alta iki parça halinde düzenlenmiş olan kitabede adı geçen Ramazan bin Güneş "amel-i ünvanını kullanmış olup, Kayserili'dir (Kit. no: 9b, Kat. no: 4)

Kitabesinde "amel-i" ününü kullanan bir başka sanatçı da Muhammed bin Havlan'dır. Alâeddin Camii'nin kuzey cephesinde doğudan batıya 2. kitabede adı, Mütevelli Atabek Ayaz ile birlikte anılan sanatçının, yapının son safhasında görev almış olması, Mütevelli Atabek Ayaz'ın tarih veren diğer kitabelerinin 1219-1220 yıllarını göstermesine dayanılarak ileri sürülebilir. Bu durumda Şamlı sanatçı, caminin Alâeddin Keykûbad'a atfedilen son döneminde çalışmış olmalıdır (Kit. no: 2h, Kat. no: 31)

Amel-i ününü kullanan sanatçılar arasında Kelük bin Abdullah ismi 3 ayrı yapıda, ikisinde aynı kompozisyon içinde, birinde farklı bir düzenleme ile ancak aynı kalıpla ("Amel-i Keluk bin Abdullah") karşımıza çıkmaktadır (Kit no: 25, Kat. no: 47).

Selçuklu vezirlerinden Sahip Ata Fahreddin Ali'nin banisi olduğu iki yapıdan 1258 tarihli Sahip Ata Camii'nde sanatçı kitabesi portalin batı yan kanadında bulunan çeşmenin kavsara köşeliklerinde, daire biçiminde iki madalyon içinde yer almaktadır (Kit no: 22b, Kat. no: 54).

Vakfiyesine dayanarak 1264 yılına tarihlediğimiz İnce Minareli Medrese'de de sanatçı kitabesi portalde, kavsara kemeri üzerinde, yarım daire şeklinde aşağı sarkan kabartmanın sağında ve solunda yer alan madalyonlar içindedir (Kit no: 25, Kat. no: 47).

İnşa kitabesi olmayan ancak III. Murad'ın Konya tahrir defterindeki bir kayıttan hareketle 635/1237-38 yılına tarihlenen ve aynı deftere göre Nizameddin Eb-ûl Hasan Ali İbn-i İlalmış ibni İdrisi tarafından inşa ettirilen Nizami'ye Medresesi, günümüze ulaşmamıştır. Yapının Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi 905 envanter numarada kayıtlı kitabesi, aynı sanatçı ismini vermekle birlikte, diğer iki yapıdan farklı bir şekilde bu kez dikdörtgen bir çerçeve içerisinde ve bütün olarak karşımıza çıkmaktadır (Kit no: 17, Kat. no: 174)

"Amel-i" ününün yapı sanatçıları dışında bir çini ustası tarafından da kullanıldığı görülmektedir.

Alâeddin Camii'nde kuzey cephenin batısında yer alan portalde, kapı üzerindeki çini kitabe 616/1219 tarihini vermektedir. Kitabede adı geçen Kerimeddin Erdişah'ın çini ustası olduğu şeklinde araştırmacılar tarafından üzerinde birleşilen görüş, yapıya ait diğer kitabelerin mermer üzerine yazılmış olmasına karşılık bu ismin, çini üzerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır(Kit no: 2ı, Kat. no: 31)

"Amel-i" ününü kullanan bir ağaç işi ustası ile Mevlânâ'nın ahşap sandukası üzerindeki kitabelerden birinde karşılaşılmaktadır. Türbenin ve sandukanın yapım tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt olmamasına karşın, türbenin Alemeddin-i Kayser tarafından, Mevlânâ'nın ölümünün hemen ardından 672/1274 yıllarında inşa ettirilmiş olabileceği Eflâkî'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Sandukanın da türbe ile aynı tarihlerde yapılmış olduğunu düşünmemek için herhangi bir sebep yoktur. Sandukanın sağ yan yüzünde karşılıklı olarak yer alan iki kitabeden dikey olan, Konyalı olduğu anlaşılan Günnak oğlu Hümameddin Mehmed'in adını vermektedir (Kit no: 27a, Kat. no: 20).

İmzasını "amel-i" belirleyicisi ile koyan sanatçıların yanısıra kitabe verilerinden hareketle, Konya'da çalışmış sanatçılar içinde "amel-i üstad" ününü kullandığını belirleyebildiğimiz tek sanatçı, Alâeddin Camii'nin minberinde çalışan Hacı Mengümberti'dir. Sultan I. Mesud ile oğlu II. Kılıç Arslan'ın adlarını taşıyan minberi kimin yaptırdığına ilişkin herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak Sultan Mesud'un adını veren kitabeye sonradan II. Kılıç Arslan'ın adının eklenmesi, minberin Sultan Mesud tarafından yaptırılmış olduğu savını kuvvetlendirmektedir. 550/1115 tarihli olan sanatçı kitabesinden Hacı Mengümberti'nin Ahlatlı olduğu anlaşılmaktadır (Kit no: 2c, Kat. no: 31).

İnşa kitabesine göre 640/1242-43 tarihli olan Sırçalı Medrese'de de sanatçı kitabesi çini üzerinde yer almaktadır. Ana eyvan kemerinin solundaki altı köşeli çini madalyon içinde bulunan kitabede adı geçen Tuslu Mimar Osmanoğlu Muhammed, "amel-i benna" ününü kullanmıştır. Bu kitabe, sanatçı imzası bulunan Konya yapıları içinde "amel-i benna" kalıbının kullanıldığı tek örnektir (Kit. no: 19, Kat. no: 12). Orijinalde bu kitabenin karşısında yer alan bir başka kitabede sanatçı, dünyada eşi olmayan bu eseri yaptığını, kendisinin kalıcı olmadığını, ancak bu eserin hatıra olarak kalacağını ifade etmektedir (Meinecke 1968: 81). Alâeddin Camii'nde de olduğu gibi sanatçı kitabesinin çini üzerinde yer alması, sanatçının çini ustası olarak değerlendirilmesine yol açarken, öte yandan kitabesinde amel-i benna ününü kullanmış olması, yapının mimarisinden de sorumlu olduğunu gösterir. Aynı dönemde inşa edilen diğer yapılardaki çinilerin Sırçalı Medrese çinileri ile benzerlik göstermesi, "Muhammed bin Muhammed bin Osman el-Tusi" adı çevresinde bir çini atölyesinin varlığını gündeme getirmiştir.

Daha önce de sözünü ettiğimiz Mevlânâ'nın sandukasında bulunan ikinci kitabe "mimar" ününü kullanan bir sanatçıya aittir. Sandukanın ayak ucundaki kitabesinin 3, 6 ve 7. dizelerinde Abdülvahid bin Selim'in adı verilmektedir (Kit. no: 27a, Kat. no: 20).

Sanatçı kitabesi taşıyan 15 eser içinde, tek mütevelli imzası Alâeddin Camii ve Dış Kale'de karşımıza çıkmaktadır. Biri bir sanatçıyla birlikte olmak üzere iki yapıya ait toplam 4 kitabede Mütevelli Atabek Ayaz'ın adına rastlanmaktadır (Kit. no: 2d-e,g, 14b).

Bu kitabelerden 2'si 616/1219, 1'i ise 617/1220 tarihini verirken, bir kitabe tarihsizdir. Kitabeler Alâeddin Camii'nin kuzey cephesinde yer alıp mütevelli Atabek Ayaz'ın ismi üç kitabede, iki farklı sultanla, bir kitabede ise yapıda çalışmış bir sanatçı ile birlikte anılmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi Konya'da çalışmış olan sanatçılardan bir bölümünün isim ve ünleri kitabeler yoluyla belirlenirken, diğer bir bölümünden dönem kaynakları aracılığı ile haberdar olunmaktadır. Burada mevcut sanatçı ve mütevelli kitabelerinde sadece "amel-i", "amel-i üstad", "amel-i benna", "mimar" ve "mütevelli" ünleri ile karşılaşılırken, Mevlevi kaynaklarında özellikle Eflâkî'de farklı ünler taşıyan, ancak çalıştıkları yapılar belirlenemeyen pek çok sanatçı ismi geçmektedir.

İsimleri Mevlânâ'nın has müridleri arasında anılan ve Konya'da yaşadıkları ağızlarından anlatılan hikayelerden ya da rivayet edilen hikayelerde adlarının geçmesinden anlaşılan bu sanatçılardan bir bölümünün Hıristiyanken daha sonra Müslüman olarak Mevlânâ'ya intisap ettikleri ifade edilmektedir.

Eflâkî'de tespit edebildiğimiz sanatçı sayısı sekizdir. Bunların içinde üç farklı sanatçı ismi ile neccarlar başta gelirken, neccarları iki ressam, bir mimar, bir nakkaş ve bir hattat izlemektedir. Ayrıca mütevelli ünü ile anılmasa da mütevelli veya bina nazırı olarak dğerlendirebileceğimiz bir kişi de tespit olunmaktadır.

Eflâkî'de adları geçen sanatçılar ve ünleri şunlardır:

- Neccar: Şeyh Mahmud'u Neccar

  Şeyh Sinaneddin-i Neccar

  Şeyh Bedreddin-i Neccar-i Mevlevi

- Ressam: Aynuddevle-i Rumî Kaluyan

- Mimar: Bedreddin-i Tebrizi

- Nakkaş: Mevlevi Şeyh Bedreddin Yaveş-i Nakkaş

- Hattat: Mevlana Nizameddin

– Mütevelli: Alâmeddin Kayser'dir.

Neccarlardan ilki Şeyh Mahmud'u Neccar olup ismi, ağzından rivayet olunan hikayeler nedeniyle dokuz yerde geçmektedir.

– Yine seçkin insanların kendisine uydukları Şeyh Mahmud'u Neccar şöyle rivayet etti ki:.....

(Eflâkî 1986a: 161-162)

– Yine Şeyh Mahmud rivayet etti ki: .....

(Şeyh Mahmud-u Neccar'dan rivayet edilen hikayenin hemen arkasından geliyor)

(Eflâkî 1986a: 162; Eflâkî 1986a: 431; Eflâkî 1986a: 472; Eflâkî 1986a: 474-475).

– Dini bütün kişilerin kendisiyle övündüğü Şeyh Mahmud-i Neccar rivayet etti ki: .....

(Eflâkî 1986a: 304-305).

– Yine Şeyh Mahmud'u Neccâr'dan nakledilmiştir ki.....

(Eflâkî 1986b: 303-304).

– Yine Şeyh Mahmud-i Neccar hikaye etti ki...

(Eflâkî 1986a: 356).

– Yine ebrâr'ın iftiharı, Şeyh Mahmud'u Neccar nakletti ki: .....

(Eflâkî: 1986b; 28-29).

Şeyh Sinaneddin-i Neccar yine ağzından rivayet edilen hikayelerden dolayı iki yerde anılmaktadır.

– Yine iyi adamların kendisiyle iftihar ettiği Şeyh Sinaneddin-i Neccâr'dan rivayet olunur ki...

(Eflâkî 1986a: 189).

– Yine Şeyh Sinaneddin rivayet ettiki: ....

(Şeyh Sinaneddin-i Neccar'dan rivayet edilen hikayenin hemen ardından geliyor)

(Eflâkî 1986a: 189-190).

Eflâkî'de bulduğumuz son neccar, Şeyh Bedreddin-i Neccar-i Mevlevi ismiyle anılan sanatçıdır.

– Yine melek karakterli, salihlerin seyyidi, gizli veli Şeyh Bedreddin-i Neccar-i Mevlevi hikaye etti ki:

(Eflâkî, 1986a: 264-2265).

Eflâkî'de isminden söz edilen iki ressamdan biri Aynuddevle-i Rumi, diğeri ise Ressam Kaluyan'dır.

Aynuddevle-i Rumi, adındaki Rumi ekine bakılırsa Anadolu'lu olmalıdır. Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre Rum'dur ve Mevlânâ'nın müridi olmuştur (Eflâkî 1386: 619). Yine Mevlânâ'nın müridlerinden olan Gürcü Hatun, Kayseri'ye gideceği zaman, ayrılığına dayanamayacağını düşündüğü şeyhinin resminin çizilmesini istemiştir (Eflâkî 1986a: 459). Bunu da Eflâkî'de "o zaman resim yapmada ikinci bir mani olan bir ressam vardı. Kendi sanatı hakkında "mani bizim resmimiz karşısında aciz kalır" derdi. Buna Aynüddevle-i Rumi derlerdi..." şeklinde söz edilen Aynüddevle-i Rumi'ye ısmarlamıştı (Eflâkî 1986a: 458-460).

".... Ressam birkaç tabaka mahzeni kağıt (kağıd-ı mahzeni) getirerek kalemi eline aldı ve Mevlana'ya döndü..." (Eflâkî 1986a: 459). Aynüddevle,

Meryem ve İsa'nın bir resmini görmek üzere İstanbul'a gitmiş, orada resmin bulunduğu manastırda bir yıl kalmıştır (Eflâkî 1986a: 611).

Ressam olarak anılan Kaluyan'a Eflâkî'de bir kez rastlanmaktadır. Kaluyan'ın ağzından Aynüddevle ile ilgili bir rivayet hikaye edilmiş, bu hikayenin başında Aynüddevle ile birlikte Kaluyan'ın da Rum olduğu vurgulanmış, "Resim sanatında ve tasvirde eşleri ve benzerleri yoktu" denilmiştir (Eflâkî 1986a: 610-612). Konya dışında "amel-i ünü ile karşımıza çıkan Kaluyan'ın iyi bir ressam ve tasvirci olduğunun vurgulanması, daha sonra Selçuklu dönemi sanatçılarını değerlendirirken de üzerinde duracağımız gibi, bu dönem sanatçılarının çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır.

Kitabesi olmayan bir mimarın ismi de Eflâkî'den öğrenilmektedir. Mevlânâ'nın türbesinin mimarı olan Bedreddin-i Tebrizi beş ayrı yerde zikredilmiştir.

– "...mübarek türbenin mimarı olan Bedreddin-i Tebrizi türlü ilimler ve menkıbelerle vasıflanmıştı: Astronomi, aritmetik, simya, kimya, hasselerin halli, turunçgiller ve sihir ilimlerini bilirdi. Bu adam bir gün ulu arkadaşlar arasında hikaye etti ki: ..."

(Eflâkî 1986a: 151-153).

– Arkadaşların ileri gelenlerinden şöyle rivayet ettiler ki: Yüce türbenin mimarı olan ve kimya ve hikmet ilminin her türlüsünde zamanın tek yetiştirdiği Şeyh Bedreddin-i Tebrizi her gün arkadaşların sohbetinde bulunur ve her gece kimya ile meşgul olurdu..."

(Eflâkî 1986a: 209-210).

– Yine Bedreddin-i Tebrizi hazretlerinden nakl olmuştur ki:

(Yüce türbenin mimarı olan Şeyh Bedreddin-i Tebrizi'den söz edildikten hemen sonra geliyor)

(Eflâkî 1986a: 210-212).

– Yine ulu arkadaşlar (..) rivayet ettiler ki: Şeyh Bedreddin-i Tebrizi muhtelif fenleri bilen bir adamdı. Konya başkentine ulaştığı vakit mukaddes türbeyi yapan Emir Alameddin-i Kayser (...) onu Sultan Veled hazretlerine götürdü ve onun maharetini arz edip dedi ki... Bedreddin-i Tebrizi baş koyup mürid oldu."

(Eflâkî 1986a: 417-418).

– "Yine yeryüzünde Tanrı'nın veliyesi ve bizim şeyhimiz, Ariflerin sultanı Çelebi Celaleddin Arif'in (..) annesi Şeyh Selahaddin'in kızı, ikinci Meryem ve ilahi bir sıdıka olan Fatma Hatun haber verdi ki: ben hüdavendigar ne buyuracak diye kapının aralığından bakıyordum "... Mevlana hazretleri "Bahaddin, Bedreddin hazretlerini zamanın cüneyd'i ve Tanrı'nın halifesi Çelebi Hüsameddin'in yanına götürdü onlara hizmet etsin" buyurdu... Nihayet Mevlânâ'nın ölümünden sonra Alameddin Kayser onu, mübarek türbenin mimarı yaptı..."

(Eflâkî 1986a: 417-420).

Eflâkî'de nakkaş olarak anılan tek kişi yine Mevlana'nın müridi olan Mevlev-i Şeyh Bedreddin Yavaş-i Nakkaşdır.

– "Mevlevi Şeyh Bedreddin Yavaş-i Nakkaş şöyle rivayet etti ki: ..."

(Eflâkî 1986a:77-78).

– "Mevlânâ'nın en has müritleri arasında geçen ve onun tarafından güzel bir kabule mazhar olan Şeyh Bedreddin-i Nakkaş şöyle rivayet etti ki..."

(Eflâkî 1986a: 205-207).

– "İlahi dost Nakkaş diye tanınan Bedreddin Yavaş gönül sahibi ve nazarında isabet eden bir adamdı..."

(Eflâkî 1986a: 267-268).

Kendisinden üç kez söz edilen nakkaşlığı ve Mevlânâ'nın itibar gören müridlerinden biri olması dışında Eflâkî'de hakkında herhangi bir bilgi bulamadığımız Şeyh Bedreddin Yavaş'ın daha çok duvar resmiyle ilgilendiği ve duvar resimlerinden oluşan zengin bir seri bıraktığı belirtilir (Uzluk 1957: 25). Bu eserlerinden bazıları Hüsameddin Çelebi'nin şehir konağında ve Meram'daki Bağı hüman'ında yapılmıştır.

Eflâkî'de bulduğumuz tek hattat, Mevlana Nizameddin de iki yerde zikredilmiştir.

– "... Şeyh Selâleddin'in kızı Hediye Hatun'u ... zamanın ikinci bir ibn-i Bevnabi ve İbni Muklayi Hâni'nin göz bebeği Hattat Mevlânâ Nizameddin"e vermek istediler.

(Eflâkî, 1986b; 142-143).

– "Hediye Hatun'u Nizameddin-i Hattat'a nikahladılar."

(Eflâkî, 1986b: 143).

Eflâkî'de doğrudan doğruya mütevelli ünü taşıyan bir yapım yöneticisinden bahsedilmemekle birlikte, Mevlânâ'nın ölümünden sonra onun türbesini yaptırmak isteyen ve bunun için gerekli parayı temin etmeğe çalışan, aynı zamanda mimar olduğu anlaşılan (Mayer 1956: 19) Alameddin Kayser'in, bunu sağladıktan sonra türbenin inşası ile meşgul olmağa başladığını bildiren aşağıdaki rivayet, türbenin mimarının belirlenmesi aşamasıyla birleşince, (Eflâkî 1986a: 417-420) Alameddin Kayser'in bir yapı yöneticisi olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

– "... Yine geçmiş dostlardan (...) nakledilmiştir ki, Mevlana dünyadan göçtükten sonra Alameddin Kayser (...) kutsal türbeyi tamir etmek ve misli görülmeyen bir mezar yapmak istedi ve bunu çok arzu etti. Ne buyurur diye

Sultan Veled'e danıştı. Sultan Veled "Dünyalık ne kadar nakdin var?" dedi. Alameddin Kayser "Otuz bin dirhem" dedi. Sultan Veled "bununla nasıl yapabilirsin?" diye sordu. Alameddin de "üst tarafını hüdavendigarım gayıp aleminden verir" diye cevap verdi. Bunun üzerine Sultan Veled: "O halde tam bir doğruluk ve samimiyetle kesin bir karar ver, o halde Beyt-ül-Mamurunu yapmağa başla buyurdu (...). Muineddin Pervane ve Gürcü Hatun hazretleri anlatılmayacak derecede memnun olup gözyaşı döktüler. Sabahleyin hizmetçiyi göndererek Alameddin'i çağırdılar. Onu çok takdir edip seksen bin dirhem-i sultani verdiler. Ona hilatlar giydirdiler ve Kayseri'nin gelirlerinden elli bin dirhem tesis ettiler... O da tam bir sevinç ve kalbden gelen bir samimiyetle mübarek türbenin inşası ile meşgul olmaya başladı."

204).

Bir kısmının Eflâkî'de geçtiği belirtilen ancak bizim sanatçı olduklarına dair herhangi bir ize rastlamadığımız bazı isimler de Ş. Uzluk tarafından, Mevlevi kaynaklarına dayanılarak verilmektedir.

Bunlardan biri ressam olarak anılan Alâeddin Siryanus'dur. Eflâkî'de Hıristiyanken Müslüman olduğu, daha sonra ilmini kuvvetlendirerek iyi bir derviş sıfatını almayı hak kazandığı, değişik rivayetlerde hikaye olunmaktadır (Eflâkî 1986: 299-303-447). Alâeddin Siryanus'un ressam olduğunu Ş. Uzluk belirtir (Uzluk 1943: 220; 1957: 226).

Ressam olduğundan söz edilen isimlerden biri de Şahabetti'ndir. Mevlânâ'nın müridlerinden biri olduğu kabul edilen bu zatın sanat faaliyetleri hakkında pek fazla bilgi olmamakla birlikte adı Mevlânâ'nın Divan-ı Kebir'inde zikredilmektedir (Uzluk 1942: 16; 1943: 21; 1957: 27). Uzluk, Şehabettin'in bu devirde yüksek sanatlı ressamlar arasında gözüktüğünü, dekorcu bir ressam

olmasının ihtimal dailinde olduğunu belirterek Mevlevi mahfillerinde eserleri bulunduğunu düşünebiliriz" demektedir.

Ş. Uzluk'un Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler isimli eserinde hamam ve meyhaneleri resimleriyle süsleyen bir Nakkaş Rüstem'den söz edilmektedir .

Kitabeler ve çağdaş tarih kaynakları yoluyla tespit edebildiğimiz, Selçuklu döneminde Konya'da inşa edilmiş yapılarda çalışmış sanatçılar dışında, herhangi bir sanatçı kitabesine sahip olmayan, daha sonra da üzerinde durulacağı gibi, sanatçısı belli yapıların üslup özelliklerinden hareketle bu yapıların bilinen sanatçılarına veya aynı tarihlerde aynı baniler için çalışmış sanatçılara mal edilen bazı yapılar vardır ki, bunlar arasında Alâeddin Köşkü, Anonim Türbe ve Karatay Medresesi de sayılabilir.

Yukarıda değindiğimiz sanatçılar dışında yine sanatçı kitabeleri ve kaynaklar aracılığı ile haberdar olduğumuz Konyalı olan, fakat Konya dışında eser vermiş sanatçıların varlığı da belirlenebilmektedir. Bu sanatçılar içerisinde en önemlisi Konevi nisbesini kullanan Kaluyan el-Konevi'dir.

Konya'da çalıştığını belgeleyecek herhangi bir imza kitabesi bulunmamasına karşılık üslup özelliklerinden hareketle bazı yapılarda çalışmış olabileceği, araştırmacılarca ileri sürülmektedir.

Uzluk'un 13. yüzyıl ressamları içinde değerlendirdiği Konyalı Ahmet, kendisine atfedilen eserlere bakılırsa Sivas Keykavus Darüşşifası'nda çalışan, "amel-i" ününü kullanan ve kitabesi çini üzerinde bulunan Ahmet'tir. Ancak Bayburtluoğlu'nun tespitlerine göre bu sanatçı Merendli'dir ve kitabesinde de Merendli olduğu belirtilmektedir (Bayburtluoğlu 1993: 218; Mayer 1956; 41). Uzluk'un aynı kişiler olduklarını iddia ettiği Keluk ve Kaluyan'ın öğrencisi olduğunu ileri sürdüğü Ahmed'in Konyalılığı konusunda, eğer sözü edilen Ahmed bu ise herhangi bir bilgi yoktur (Uzluk 1957: 33-34).

Konyalı sanatçılardan biri de I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu ve I. Alâeddin Keykûbad'ın kardeşi olduğu söylenen Saadettin Köpek'tir (İbni Bibi

1941: 194). I. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde oldukça etkili bir kişilik olarak ortaya çıkmış, sultanın etrafındaki pek çok emirin öldürülmesine yol açmış ve sonunda kendisi de aynı akıbete uğrayarak öldürülmüştür (İbni Bibi 1941: 196-198) ki, Uzluk'un da ifade ettiği gibi, sanatçı yönü, mimarlığı, siyasi dedikodular arasında yeterince değerlendirilememiştir (Uzluk 1943: 4-5). İbni Bibi'nin verdiği bilgiden Alâeddin Keykûbad zamanında, emiri ve mimar olduğu anlaşılan (İbni Bibi 1941: 139), I. Keykûbad'ın bina emiri (Ögel 1986: 31) Sadeddin Köpek'in, Konya'da kitabesini taşıyan herhangi bir eserine rastlanmamıştır. Ancak Konya'da da eser vermiş olduğu ileri sürülmektedir (Uzluk 1943: 7).

Anadolu Selçukluları dönemi boyunca Konya'da çalıştıkları kitabeler ve döneminin çağdaş kaynakları aracılığı ile belirlenen sanatçıların yanısıra Konyalı olan ancak Konya dışında eser veren sanatçılar üzerinde durduktan sonra Konya eserlerinde çalışan sanatçılar kronolojik olarak ele alınmıştır.

Başkent Konya'da I. Mesud döneminden itibaren başladığını kitabeler yolu ile tespit edebildiğimiz yapım faaliyetleri ile birlikte sanatçı imzaları da karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Selçukluları'nın en erken tarihli eseri, Alâeddin Camii için yapılmış olan minber, I. Mesud dönemine aittir (650 H./1155 M.). Burada dikkati çeken nokta yapım faaliyetleri ile birlikte sanatçı kimliklerinin de ön plana çıkmış olmasıdır. İsmi Alâeddin Camii'nin minberinde ortaya çıkan el-Hac Mengümberti el-Ahlati, Anadolu Selçukluları'nın en erken tarihli eserinde Anadolulu olduğunu ortaya koyan bir sanatçının çalışmış olduğunu göstermesi bakımından da önem kazanmaktadır. Sanat konusunda üstadlık mertebesine ulaştığını isminin başında kullandığı "amel-i üstad" ünüyle vurgulayan sanatçı, taş işçiliğinin hayli gelişmiş olduğu Ahlat'tan bir ahşap ustasının çıktığını göstermek bakımından da enteresandır (Bayburtluoğlu 1993: 43). Bu bilgi, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, Selçuklu dönemi sanatçısının çok yönlülüğüne de işaret edebilir.

I. Mesud'dan sonra Selçuklu sultanlığını devr alan II. Kılıç Arslan döneminin inşa faaliyetlerinde de sanatçı imzasına rastlanmaktadır... Kitabesine göre II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılmış olan türbede bulunan sanatçı imzası

Hocenli Abdülgaffaroğlu Yusuf'a aittir (Bkz. Kit. no: 3b) II. Kılıç Arslan döneminde (1156-1192) eser verdiği anlaşılan ve "ameli" ününü kullanan bu sanatçının dönemin diğer yapılarında da çalışmış olması mümkün görünmektedir.[1] Kaynaklardan Selâmlık Köşkü olarak da anılan II. Kılıç Arslan Köşkü'nün inşasında çalıştığı herhangi bir kitabe ile belgelenmemekle birlikte, Uzluk'un verdiği bilgilere göre Anonim Farsça Karaman Tarihinde, Selâmlık Köşkü'nün mimarı olarak anılmaktadır (Uzluk 1972: 381).

Minber kitabesinin tarih olarak I. Mesud döneminin sonunu vermesi ve kitabeye II. Kılıç Arslan'ın isminin de eklenmiş olması yapının II. Kılıç Arslan döneminde tamamlanmış olduğunu göstermektedir. Bu durumda II. Kılıç Arslan döneminin yapım faaliyetlerinde görev almış olduğunu kitabe ve dönem tarihlerinin verilerinden öğrendiğimiz bu sanatçının Alâeddin Camii'nde de çalışmış olduğunu düşünmek mümkündür.

I. İzzeddin Keykavus dönemine (1211-1220) gelindiğinde, sultanın, Alâeddin Camii'nde bulunan tek kitabesinde ismini Mütevelli Atabek Ayaz ile birlikte yazdırdığı görülmektedir.

Bu camiinin yapılması 616/1219-20 senesi aylarında, I. İzzeddin Keykavus tarafından kendisine emredilen Mütevelli Atabek Ayaz'ın ismi yapıya ait kitabelerden dördünde geçmektedir. Atabek Ayaz'ın ismi bu kitabelerden birinde I. İzzeddin Keykavus, ikisinde I. Alâeddin Keykubad ve birinde yapıda çalışan bir sanatçı ile birlikte yer almıştır. Atabek Ayaz'ın caminin yanısıra

---

[1] Bugün Yarım Kümbet olarak tanınan ve Alâeddin Camii'nin kuzey cephesinde bulunan bir kitabeye göre Alâeddin Keykûbad'ın emriyle yapılan türbeyi mescid olarak değerlendiren Şehabettin, Alâeddin Camii'nin kubbeli bölümü, II. Kılıç Arslan Türbesi ve bu yapının Yusuf bin Abdülgaffar tarafından inşa edildiğini öne sürer (Şehabettin 1939: 5). İsmini Yusuf bin Abdülgaffar Elmaraci olarak okuduğu sanatçının Konya'daki sanat faaliyetlerinin 1134 yılında başladığını, ancak belki de bu tarihden evvel de inşa faaliyetlerinde bulunmuş olabileceğini herhangi bir delil göstermeden belirtir (1939: 53). -Şehabettin'e göre Beşare Bey Mescidi de adı geçen sanatçının eseridir (1939: 53) Beşare Bey Mescidi'nin 610/1213 tarihli bir inşa kitabesi mevcuttur ki, Şehabettin'in inşa tarihi olarak verdiği 1194 yılına gösterecek herhangi bir veriye sahip değiliz.-

avluda bulunan türbede de görev aldığı Alâeddin Keykûbad'ın 617/20-21 tarihli kitabesinden anlaşılmaktadır (Bkz. Kit. no: 2e).

Kitabelerden üçünün tarih vermesine karşılık sanatçı ve mütevelli isminin birlikte yer aldığı kitabede de tarih düşülmemiştir. Ancak diğer üç kitabeden ikisinin 1219 ve birinin 1220 tarihlerini vermesi Atabek Ayaz'ın sözü edilen tarihlerde caminin yapımında görev aldığını gösterdiğinden bu kitabenin tarihini 1219 veya 1220 olarak kabul etmek mümkün görünmektedir.

Sultan İzzeddin Keykavus ile Alâeddin Keykûbad'ın mutemed adamı olarak Alâeddin Camiinin inşaatında mütevellilik görevini üstlenen Atabek Ayaz'ın adına Sinop iç kalesinde de rastlanması sözü edilen şahsın mimarlık mesleğine yatkın bir kişi olduğunu gösterir ki (Sönmez 1989: 222), Mayer'inde belirttiği gibi, birçok önemli yapının başında bulunanyapım yöneticilerinin belirli bir ölçüde de olsa teknik bilgiye sahip olduklarını düşünmek mümkündür (Mayer 1956: 19).

Alâeddin Camii ve Anonim Türbe'nin mütevellisi olan Ayaz'ın Selçuklular döneminde önemli ve daimi görevlerden biri olan ve divana dahil bulunan Atabeklik (Turan 1988: 16-17) vazifesini üstlendiği isminin önünde kullandığı Atabek ünvanından anlaşılmaktadır. Alâeddin Keykûbad'a ait kitabede mütevelliliğinin yanısıra Keykûbad'ın Atabey'i de olduğu ifade edilir (Bkz. Kit. no: 2e). Bu belirlemeler caminin ve türbenin mütevellisi olan Atabek Ayaz'ın dönemin diğer yapım yöneticileri gibi aynı zamanda devletin üst düzeyinde görevli resmi kimliği olan bir kişi olduğunu ortaya koymaktadır.

Mütevelli Atabek Ayaz ile aynı kitabede adı bulunan sanatçı, ününü "ameli" biçiminde kullanan Muhammed bin Haylan el-Dımışki'dir. Daha önce de belirtildiği gibi, Atabek Ayaz'ın adını veren diğer kitabelerden hareketle bu

sanatçının yapı da 1220-21 yıllarında çalışmış olduğu kabul edilebilir.[1] Amel-i ününü kullanan bir sanatçı ile mütevelli ününü kullanan bir yapım yöneticisinin isimlerinin aynı kitabe de yer almasını ekip çalışmasının ilk adımı olarak değerlendirmek mümkündür (Bayburtluoğlu 1993: 199). Hatta Şamlı sanatçı Muhammed bin Havlan'ın Zengi mimarisinin karakteristiği olan renkli taş işçiliği ve geometrik geçmelerden oluşan bir kompozisyon kullandığı, Alâeddin Camii'nin kuzey cephesinde, mihrap aksında bulunan portalin işçiliği ile yarım kalan Anonim Türbe'nin işçiliğinin benzerlik göstermesi (Sönmez 1989: 221), ayrıca aynı kitabede ismi geçen Mütevelli Atabek Ayaz'ın aynı zamanda sözü edilen türbeninde mütevellisi olması, mütevelli ve sanatçının bu türbede de birlikte çalışmış olabileceklerini akla getirmektedir. Muhammed bin Havlan el-Dımışki'nin Alâeddin Keykûbad dönemine ait 626/1229 tarihli Konya - Aksaray yolunda bulunan Sultan Han'da da çalıştığı yapıya ait kitabeden anlaşılmaktadır (Şehabettin 1939: 54; Sönmez 1989: 220; Bayburtluoğlu 1993: 141).

Alâeddin Camii'nde çalışan bir diğer sanatçı da, kuzey cephenin batısındaki portal üzerinde 616/1219-20 tarihli kitabesi bulunan Kerimüddin Erdişah'tır. Yapıya ait kitabeler içersiinde malzeme farkı gösteren tek kitabe olması nedeniyle çini ustası olduğu konusunda görüş birliğine varılan sanatçı "amel-i" ününü kullanmıştır (Yetkin 1986: 184; Meinecke 1976: II: 213, 212).

İmzalarının yer aldığı kitabelerin tarihlerine dayanılarak aynı dönemlerde, yani 1219-1221 yılları arasında Alâeddin Camiinin inşasında görev aldıkları belirlenen iki sanatçı ve bir mütevelli farklı beceri alanları ile bir ekip

---

[1] Bu sanatçının Alâeddin'in etraftan getirttiği sanatkarlardan biri olabileceği gibi Konya'da doğmuş olmasının da muhtemel olduğunu belirten Şehabettin, Şekerfuruş (1191) ve Beyhekim (1200) (1939: 9) mescidleri ile Hoca Cihan Türbesi'nin de adı geçen sanatçının eseri olduğunu belirtir (Şehabettin 1939: 54). Ancak Şekerfuruş Mescidi'nin 617/1200 tarihli inşa kitabesi mevcuttur. Beyhekim Mescidi ile Hoca Cihan Türbesi ise banilerinin hayatlarına dayanılarak 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Bkz. Kat. No: 49,21).

çalışmasının varlığını ortaya koymaktadır. Mütevelli Atabek Ayaz'ın nezaretinde gerçekleştirilen bu inşa safhasında çalışan ve "amel-i" ününü kullanan Muhammed bin Havlan araştırmacılarca yapının mimarı olarak kabul edilmektedir (Mayer 1956: 97; Meinecke 1972: 216). Suriye'den Anadolu'ya gelen ve İzzeddin Keykavus ile Alâeddin Keykûbad dönemlerinde görev alan sanatçının Alâeddin Camii'nin batı bölümü ile kuzey cephesinde çalışmış olması muhtemel görünmektedir (Sönmez 1989: 221). Kerimüddin Erdişah da yapının çini mozaik mihrabı ile kubbe ve kubbe kasnağının çinilerini yapmış olmalıdır (Yetkin 1986: 184).

Yapıda 1219-1221'de "mütevelli" belirleyicisi ile karşımıza çıkan bir yapım yöneticisi, "amel-i" ününü kullanan ve mimar olduğu konusunda birleşilen uygulayıcı ve yine "amel-i" ününü kullanan çini ustasıyla ekip tamamlanmaktadır (Bayburtluoğlu 1993: 91).

Başkent Konya'da Alâeddin Keykûbad döneminin imar faaliyetleri içerisinde gördüğümüz bir diğer sanatçı da Keluk bin Abdullah'tır.[1] Alâeddin

---

[1] Keluk bin Abdullah yine Selçuklu döneminin ünlü sanatçısı Kaluyan el-Konevi ile karıştırılmış aynı (Uzluk 1943: 22; Önder 1961; 5-7; İslimyeli 1983: 26-27) ya da ayrı (Mayer 1956: 77; Ögel 1966: 150-151; Yetkin 1986: 186-187) kişiler oldukları konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Her iki sanatçının da dönemin ünlü veziri ve işvereni Sahip Ata Fahreddin Ali'nin yaptırmış olduğu eserlerde çalışmış olmaları, ayrıca Keluk bin Abdullah Konya'da eser verirken, Kaluyan'ın Konevi nisbesini kullanarak Konyalı olduğunu vurgulaması, bu karışıklığın başlıca sebebi olmalıdır. Ancak bu sanatçılara ait olduğu belirlenen yapıların ön yüzlerinde yapılan geometrik düzen araştırması ve modülasyon (Tuncer 1986: 94, 96-97), sanatçı kitabelerinin düzenlenişi (Bayburtluoğlu 1993: 115) ve kitabelerde kullanılan ifadeler Keluk ve Kaluyan'ın aynı sanatçılar olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca Bünyan Ulu Camii (654 /1256) kitabesinde ismi geçen Kaluyan'ın baba adının tam olarak okunamamakla birlikte Abdullah olmadığının kesinleşmesi (Dilaver 1968: 194), baba adının Abdullah olduğu bilinen Keluk ile Kaluyan'ın ayrı kişiler olduğunu göstermektedir.

Keluk ve Kaluyan'ın aynı kişiler olduğunu öne süren Uzluk'un, Keluk'un Konya dışında, nereli olduğunu belirtmek için Kaluyan el-Konevi imzasını kullandığı, Konya'daki yapılarında ise sadece kendi soyadını yazmakla yetindiği şeklindeki iddiası da (Uzluk 1957: 33) pek tutarlı görünmemektedir. Kaluyan'ın 654 /1256 tarihli Bünyan Ulu Camii (Dilaver 1968: 194) ve 666 /1267 tarihli Ilgın kaplıcalarında üstad ününü kullanmamış olmasına karşılık (Bayburtluoğlu 1993: 107) 1271 tarihli Sivas Gök

Keykûbad dönemindeki ilk çalışmalarına ilişkin herhangi bir kitabe bulunmayan sanatçının faaliyetlerinden tarih kaynakları aracılığı ile haberdar olunmaktadır.

Ş. Uzluk'un belirttiğine göre kaynaklardan ilki 930 H./1523-24 M. tarihli Derviş Hüseyin bin Seyit Kasim-ül-Kadiri tarafından kopye edilen kitaptır. Bu eserde "Kaza min diyar-ı Sinan fi beyan el-makamet ve bina-i el maruf fi'l-Larende başlığı altında (s. 216-217) Karaman'ın tanınmış eserlerinden bahsedilirken verilen bir şiir dikkat çekmektedir.

124 mahalde müzeyyen bina

Sekiz medrese hem hoştur Emir-i Musa

Üstad Keluk hoş yapup an

Kadı cihan güzel armağanı

(Uzluk 1957: 30).

Bu şiirde Keluk bin Abdullah'ın Karaman'da (Larende) sekiz medrese inşa ettiği ve bu sırada üstad ününü taşıdığı ifade edilmektedir. Baha Veled ve ailesi için Emir Musa'nın[1] yaptırdığı medresenin Keluk tarafından inşa edildiğini düşünmek mümkündür (Uzluk 1972: 381).

Medrese portalindeki inşa kitabesinde "amel-i üstad" ününü kullanması (Bayburtluoğlu 1993: 102) ancak bu tarihlerde üstadlığı hak kazandığını gösterirken, Keluk bin Abdullah'ın 1237'den 1264'e kadar adeta aynı şablonu kullandığı üç kitabesinde (Bkz. Kit. No.22,27,30) üstad ününü hiç kullanmamış olmasına karşılık sanatçı kitabeleri için ayrılan yerin darlığından olsa gerek biraz ileride üzerinde durulacağı gibi 1221 lerden itibaren üstad ününü aldığı Anonim Karaman tarihinde verilen bilgilerden anlaşılmaktadır (Uzluk 1957: 30-31).

[1] İlk şiirde anılan Emir Musa Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre Alâeddin Keykûbad'ın naiplerinden olup Karaman ilinin Subaşısı ve hakimidir (Eflaki 1986, I: 22). Emir Musa Bahaeddin Veled'in arzusu ile Sultan'ül-ulema ve ailesi için şehrin ortasında bir medrese yaptırmıştır (Eflâkî 1986: 22; Furûzanfer 1990: 32). Sultanül-Ulema Bahaeddin Veled ve

İkinci vesikada "Ez-tevarih el-Karaman del vasf-ı Koniye fahr el-mekân" başlığı altında (s. 34-35) yer alan farsça metinde "... ez leus Deşmen bedest aver der hisar-ı metin bina kert der kasr-ı Felah-abad der tarz-ı zibe Kasr-ı nevin bine kerde şad. Üstad Nakkaş Kelük sıhal bedest haunuri çeşm hayr taza nihat ber cedar-i hisar leve hizba sahtent der an lev güfte-i suhtan-ı ulema ki in hattı belığ Ba'barat-a neviz de but ..." denilerek (Uzluk 1957: 30). Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykûbad'ın 13. yüzyılda Kemah ve Erzincan'ı düşmandan temizledikten sonra 618 /1221' de Sivas'ın imarıyla uğraştığı ve aynı sırada Konya'da Felek abad adında gayet güzel tarzda yeni bir kasrı üstad nakkaş Kelük'e inşa ve tezyin ettirdiği, hatta Kelük'ün şehrin kale duvarlarına Mevlânâ'nın babası Sultan-ül Ulema'nın söylediği Arapça nesri hakettiği anlatılmaktadır (Uzluk 1957: 31).

Önemli bilgiler içeren bu metne göre Alâeddin Keykûbad tarafından inşa ettirilen Felekabad sarayının yapımına başlama tarihi 1221'dir. Kasrı üstad nakkaş Keluk inşa ve tezyin etmiştir. Ayrıca Mevlânâ'nın babası sultan'ül-Ulema Bahaeddin Veled'in Konya kalesi için söylediği nesri kale duvarına hak eden de odur[1] (Uzluk 1957: 31).

---

ailesinin Karaman'a geliş tarihleri konusunda farklı rivayetler olmakla birlikte 622 /1226 da bu şehirde oldukları, Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin burada evlendiği ve bu evlilikten anılan tarihte, Sultan Veled'in dünyaya geldiği konusunda kaynaklar birleşmektedir (Eflâkî 1986 a: 23; Firuzanfer 1990: 34). Sultan-ül-Ulema ailesinin Karaman'dan ayrılarak Konya'ya yerleşme tarihleri de tam olarak bilinmemekle birlikte Sultan Veled'in en güenilir kaynak kabul edilen İbtidaname adlı eserine göre Sultanül Ulema'nın Konya'da iki yıl kaldıktan sonra öldüğüne bakılırsa 626 /1228 yılında şehre gelmiş olmalıdırlar (Eflâkî 1986a: XLVII-XLVIII; Nicholsan 1976: 16; Furüzanfer 1990: 25).

Bu durumda Emir Musa'nın Karaman'da Vali olduğu dönem, Anadolu Selçukluları tahtında I. Alâeddin Keykûbad'ın bulunduğu döneme rastlanmaktadır.

[1] Sultan-ul Ulema Bahaeddin Veled'in Konya'ya geliş tarihi 1228 olarak belirlenmektedir ki, bu durumda 1221 yılında inşasına başlanan Dış Kale'nin inşası bittikten sonra da belki burçlara kitabe konulması faaliyetlerinin devam ettiği düşünülebilir.

Uzluk'un sözü edilen iki Anonim Karaman Tarihi'ne dayanarak verdiği bilgiye göre Keluk, II. Kılıç Arslan Türbesinde kitâbesi bulunan Abdülgaffar oğlu Yusuf'un öğrencisidir ve 1221 yılında Felekabad sarayını inşa ve tezyin ettiği gibi, II. Kılıç Arslan döneminde hocası Yusuf bin Abdülgaffar tarafından inşa edilen Selâmlık Köşkü'nü de Alâeddin Keykûbad döneminde onartmıştır (Uzluk 1957: 31; 1972; 380-381).

Anonim Karaman Tarihi'nde geçen yukarıdaki şiir dikkate alındığında, Keluk'un daha Alâeddin Keykûbad döneminde üstad ününü almış olduğu görülmektedir. Şiirde verilen sayıların abartılı olması bir sanatçıya düzülen övgü sonucu olarak kabul edilip dikkate alınmasa da, Konya dışında imzalı eseri bulunmayan Kelük'ün Emir Musa dömeminde Karaman'da çalışmış olduğunu göstermek bakımından ilgi çekicidir.

Anonim Karaman Tarihi'ne ulaşılamayışı Kelük'ün Karaman'da ve Konya'da çalıştığı zaman için kesin yıl vermeyi engellese de, bu sanatçının Alâeddin Keykûbad döneminde yapım faaliyetlerinde görev aldığı anlaşılmaktadır.

Anonim Karaman tarihlerinde verilen bilgiler değerlendirildiğinde mimar, nakkaş ve ketebe işleri ile karşılanabilecek görevleri üstlenen Kelük, bu vasıflarıyla adeta Sehçuklu dönemi sanatçısının portresini çizmektedir.[1]

Çeşitli inşa dönemleri geçiren Alâeddin Camii'nde, caminin avlusunda bulunan iki türbe ile hemen yanındaki köşkte, Felekabad sarayında, ve Dış Kale surlarında çalıştıkları, kitabeler ve dönem kaynakları aracılığı ile belirlenen sanatçılar I. Mesud, II. Kılıç Arslan, I. İzzeddin Keykavus, ve I. Alâeddin Keykûbad'ın banisi oldukları imar faaliyetleri içinde görünmektedirler.

---

[1] Kelük bin Abdullah'ın 11. yüzyıl içinde mimar olarak tanındığını belirten Şehabettin, sadece üç yapıda imzası olmasına karşılık sanatçının pekçok eser meydana getirdiğini belirtir (Şehabettin 1939: 56). Anadolu'nun birçok şehirlerinde eserleri bulunduğu öne sürülen bu mimar, Şehabettin'e göre imza kitabesini taşıyan yapıların yanısıra Büyük Karatay ve Küçük Karatay medreseleri ile hamamlarda, Megaribe Mescidi, Sadreddin Konevi ve Pisili gibi abidelerde çalışmıştır. Bu eserler arasında bu gün mevcut olmayan Anber Reis Camii ve Türbesi, çeşmeler, evler ve dükkanlar da vardır (Şehabettin 1939: 57).

Yine 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Nizamiye Medresesi'nde Kelük bir Abdullah'ın imzasını taşıyan bir sanatçı kitabesi bulunmaktadır. İnşa kitabesi olmayan ve tahrir defterlerinin verilerine göre 633/1237-38 yılına II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine tarihlenen bu yapının (Bkz.Kat. no: 174) Konya'nın en büyük ve en önemli medreselerinden biri olduğu ve bu önemi yüzyıllar boyunca sürdürdüğü Evliya Çelebi'nin anlatımlarında kendini göstermektedir (Evliya Çelebi 1314: 21). Daha önce Keluk adıyla anılan sanatçının bu yapının kitabesine imzasını, Keluk bin Abdullah şeklinde koyması, Konya Kalesi ile Nizamiye Medresesi'nde çalıştığı dönemler arasında din değiştirerek Müslüman olduğuna işaret edebilir.

Kelük bin Abdullah'ın imzasını taşıyan ikinci kitabe 656/1258 tarihli Sahip Ata Camiinin portalidir.[1] Yapı topluluğuna ait türbe 675/1276 yılında inşa edilmiş, ancak 628/1283-84 yılında yenilenmiştir. Hanikâh ise 678/1279-80 tarihlidir. Caminin portaline "amel-i" ünüyle imzasını koyan sanatçının sadece portal ve önyüz düzeninden sorumlu olmadığını, aynı zamanda topluluğa ait yapıların inşasını da üstlendiğini düşünmek mümkündür.

Vakfiyesine dayanılarak 663/1264-65 yıllarına tarihlenen İnce Minareli Medrese de Keluk bin Abdullah'ın eseridir.

13. yüzyılın ilk yarısına ait, sanatçı kitabesi taşıyan bir diğer eser de 640 /1243-43 tarihli Sırçalı Medrese'dir. Yapı, I. Alâeddin Keykûbad'ın lalası olan ve dönem kaynaklarında "lala" ve "hoca" sıfatlarıyla anılan (Kat. No: 12) Bedreddin Muslih tarafından inşa ettirilmiştir. Sanatçı kitabesinin çini mozaik ile yazılmış

---

[1] Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Konya imaret vakfiyesinde ismi verilmemekle birlikte Keluk bin Abdullah'tan söz edilmektedir. Vakfiyede tahsildar ve mimarın, vakfın dürüst azatlılarından emin kişiler olmasının şart kılındığı ve kendilerine her ay 30 dirhem verileceği belirtilmiştir (Bayram-Karabacak 1981: 40). Bir aralık Karaman'da bulunmasına karşılık, yapılarından hareketle hayatını Konya'da geçirdiğini ileri sürebileceğimiz Keluk bir Abdullah'ın kendi adını taşıyan bir bağı olduğu ve şehirde "Mimar Kölük" olarak anılan bu bağın sonradan Sadreddin Konevi evkafına geçtiği, Fatih ve II. Beyazıd devri tahrir defterlerinden tespit edilmektedir (Konyalı 1964: 498-500).

olması, ününü "amel-i benna" olarak kullanan Muhammed bin Muhammed bin Osman el-Tusi'nin çini ustası olarak kabul edilmesine neden olmuştur (Mayer 1956: 100). Ancak Meinecke'ye göre "el-benna" ününü kullanan sanatçı yapının mimarıdır ve çini süsleme ile yapının mimarisi arasındaki organik bağ, yapının mimarisi ve süslemesinden, adı geçen sanatçının sorumlu olduğunu gösterir (Meinecke 1968: 81). Bu durum, Muhammed bin Muhammed bin el-Tusi'nin hem çini ustası, hem de mimar olarak becerisini ortaya koymaktadır (Sönmez 1989: 46; Bayburtluoğlu 1993: 227).

Burada kullanılan çinilerin tekniği, hazırlanışı, yani çinilere şekil verilmesi, sırlanması, fırınlanması ve çini parçalarının kesilmesi, birleştirilmesi, panoların yapıya yerleştirilmesi, bir atölyenin varlığını gerekli kılmıştır ki, Meinecke bu verilere dayanarak Osman oğlu Muhammed oğlu Mehmed adı etrafında bir çini atölyesinin varlığına işaret eder (Meinecke 1968: 81). Aynı dönemde inşa edilen çini ile bezeli bazı yapılarda çini programının renk, desen ve teknik bakımından benzerlik göstermesi de çini atölyesinin varlığını güçlendirmektedir.

1251 tarihli Karatay Medresesi'de çini dekorunun Sırçalı Medrese ile benzerliği nedeniyle Mehmed Tusi'ye atfedilmiştir (Sarre 1910: 130; Otto-Dorn 1957: 19; Meinecke 1968: 82). Bulgur Tekkesi Mescidi, Kadı İzzeddin Medrese ve Mescidi'ne ait 1958 yılında yapılan kazıda bulunan çini kalıntıları da Sırçalı Medrese çinileri ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Alâeddin Camii'nin kubbeye geçişlerinde ve mihrabında bulunan çiniler ile Sırçalı Mescidin çinileri de bu grup içinde ele alınarak 1235 ile 1255 yılları arasında Konya'da inşa edilen çinili eserlerin dekorasyonu arasındaki sıkı şekil bağlantısı ve detay formlarında genellikle Sırçalı Medrese'ye uzanan sınırlı bir süs repertuarının varlığına işaret edilir. Meinecke'ye göre bu repertuarı geniş anlamda ilk olarak Mehmed el-Tusi şekillendirmiştir (Meinecke 1968: 83).

Ancak Alâeddin Camii'nin çini mozaik bezeli kubbesinin 1220-21 yıllarına tarihlenmesi (Öney 1978: 91), Sırçalı Mescid'in binasının 1224 öncesine gitmesi, Alâeddin Camii'nde ismi çini bir kitabe üzerinde bulunan ve caminin çini

süslemesiyle ilgili olduğu anlaşılan Kerimüddin Erdişah yönetiminde bir çini atölyesinin varlığını da akla getirmektedir. Hatta Ş. Uzluk, 1330 tarihli Konya Salnamesi'nde Felekabad Sarayı'nın inşasını anlatırken ".. sağlam toprak aradılar, halkın İlbeterin İlbiz yöresi dedikleri Evdireşe bağlarının yanında buldular, orada yani İlbeter'de köşk için tuğla döktüler..." şeklindeki ifadesine dayanarak Selçuklular döneminde sözü edilen yörede bir tuğla ve çini atölyesinin varlığını öne sürmektedir (Sarre 1969: 90).

Gerçekten de Selçuklu döneminin başkenti olan şehir, Selçuklu dönemi boyunca verilen mimari eserlerde, daha 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun olarak kullanılan çini bezeme ile önemli bir çini merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

13. yüzyıl boyunca Konya ve çevresinde inşa edilen eserler çeşitli teknik ve üsluptaki çinilerle süslüdür. Bu dönemde inşa edilen 281 eserin bugünkü verilerle 43'ünde çini malzeme kullanımı tespit edilmiştir. Bunlardan 26'sı, yapısı üzerinde günümüze ulaşmış,[1] 17'si yayınlardan veya müzelerde bulunan eserler içerisinden belirlenebilmiştir.[2]

Konya'daki ilk eserlerden olan II. Kılıç Arslan Köşkü'nden başlayarak 13. yüzyılın sonuna gelene kadar özellikle mihraplar, kubbe geçişleri, kubbeler, pencere, çerçeve ve alınlıkları ile duvarlarda ve minarelerde çini bezeme karşımıza çıkmaktadır.

---

[1] II. Kılıç Arslan Türbesi, Alâeddin Camii, İplikçi Camii, Hatuniye Mescidi, Sırçalı Mescit, Beşarebey Mescidi, İç Karaarslan Mescidi, Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi, Şekerfuruş Mescidi, Sırçalı Medrese, Bulgur Tekkesi Mescidi, Mevlana'nın arkasındaki Eyvan Türbe, Hoca Hasan Mescidi, Karatay Medresesi, Sahip Ata Camii ve Türbesi, Abdülaziz Mescidi, Gömeç Hatun Türbesi, İnce Minareli Medrese, Tahir ile Zühre Mescidi, Sadreddin Konevi Camii, Beyhekim Mescidi, Cemal Ali Dede Türbesi.

[2] II. Kılıç Arslan Köşkü; Felekabad Sarayı, Şekerfuruş Türbesi, Kadı İzzeddin Türbesi, Ali Gav Zaviyesi, Abdülmümin Mescidi, Pir Esat Türbesi, Şeyh Alaman Türbesi, Künbetli Mescit, Siyavuş Türbesi, Mursaman Türbesi, Kale-i Cerp Mescidi, Tac'ül Vezir Türbesi, Küçük Karatay Mescidi, Nalıncı, Baba Türbesi, Kadı Kalemşah Mescidi ve Zaviyesi, Selçuklu döneminden Şehabettin'in Sırçalı Mescid'in de aynı sanatçı tarafından inşa edildiğini öne sürmesine karşılık (Şehabettin 1939: 55), adı geçen mescidin 1224 tarihinden önce mevcud olduğu Devlet Hatun'un 621/1224 tarihli vakfiyesinde isminin geçmesinden anlaşılmaktadır (Devlet Hatun Vakfiyesi için bkz. Konyalı 1964: 384).

Çinili eserlerin çok yoğun olduğu, çeşitli tekniklerin ilk defa kullanıldığı ve yayıldığı Konya, Selçuklu çini sanatının asıl merkezi olmuştur (Yetkin 1972: 190). Çinilerin özellikle mozayik tekniğinde yapılan süslemelerinin teknik özellikleri dolayısıyla yapı yerinde veya yapıya yakın bir yerde hazırlanmaları zorunluluğu, çini malzemenin bu kadar yoğun olarak kullanıldığı Konya'nın aynı zamanda bir çini merkezi olduğu savını kuvvetlendirmektedir. Çini mozayik tekniğinin özelliğinden hareketle çini ile bezeli yapıların yoğun olduğu yerlerde çini fırını aramak ve üretimin burada yapıldığını düşünmek tabiidir.

Şehirde erken dönemlerden itibaren çini imalinin dolayısıyla çini fırınları ve atölyelerinin varlığını düşünmek mümkündür. Nitekim II. Kılıç Arslan Köşkü'ne ve Felekabad Sarayı'na ait olan çiniler çabuk ufalanan Konya toprağı ile yapılmıştır ki, bu da çinilerin ithal edilmeyip Konya'da üretildiğini göstermektedir (Öney 1992: 100) H. Edhem'in Konya'da istasyon civarında bir inşaat sırasında çini fırınına rastlamış olması da burada sözü edilenler dışında başka atölyelerin de olabileceğini göstermektedir (Edhem 1947: 294). Ancak bugün mevcut veriler çerçevesinde kesin olarak çini fırını veya atölyesine işaret eden herhangi bir bulgu yoktur. Aynı şekilde bir sanatçı mahallesine de rastlanmamıştır.

672 /1274 yılı başlarında inşasına başlandığı ve aynı yıl içinde tamamlandığı öne sürülen Mevlana Türbesi'nin (Karamağaralı 1966: 40-41; Özönder 1979: 228; Bayburtluoğlu 1993: 59) içerisinde yer alan Mevlânâ'ya ait ahşap sanduka üzerinde iki sanatçı kitabesi yer almaktadır. Sandukanın ayak taşındaki kitabe "mimar" ününü kullanan Selim oğlu Abdülvahid'e[1], sağ yan yüzdeki ise Konyalı olduğunu bildiren ve "amel-i" ününü kullanan Hüsameddin

---

[1] Şehabettin, Mevlana'nın sandukası üzerinde kitabesi bulunan Abdülvahid'in babası Selim'in de mimar olduğunu ileri sürerek Mevlana'nın babasına ait türbenin Selim ül Mimar tarafından yapıldığını belirtir (Şehabettin 1939: 57).

bin Günnak'a aittir (Bkz. Kit. no. 27a-b). Türbe ve sandukanın banisine ilişkin herhangi bir kitabe bulunmamasına karşılık Eflâkî'nin türbe ile ilgili olarak verdiği bilgiye dayanılarak Alâmeddin Kayser tarafından Muinüddin Süleyman Pervane ve Gürcü Hatun'un yardımlarıyla inşa ettirildiği kabul edilebilir (Eflâkî 1986 a: 203-204).

Aynı eser üzerinde biri "amel-i", diğeri "mimar" ününü kullanan yani biri tasarlayan, diğeri uygulayıcı iki sanatçı isminin birlikte yer alması birlikte çalıştıklarını göstermek bakımından oldukça önemlidir (Bayburtluoğlu 1993: 61). Ekibe "mübarek türbenin mimarı" olarak anılan Tebrizli Bedreddin'in katılması (Eflâkî 1986 a: 417-420) ve bu yapıda hem işveren ve denetleyen, hem de mimar (Mayer 1956) olarak görev aldığı sanılan Alâmeddin Kayser (Eflâkî 1986a: 203-204; 417-420) ile Uzluk tarafından türbenin içindeki resimleri yapmış olabileceği öne sürülen Nakkaş Şeyh Bedreddin-i Yavaşi'nin (Uzluk 1957: 26) eklenmesi değişik beceri alanları olan ancak birlikte çalışan bir grubunu varlığını ortaya çıkarmaktadır.

Bayburtluoğlu'nun mimar ününü kullanan Abdülvahid'e ilişkin "önce ağaç işi ve sedefkarlık konularında uzmanlaştığı, sonra mimarlığa yükseldiği, bu nedenle de mimar ününü kullandığı, baniyle tanışıklığı ve yetenekleri bilindiği için de bu yapıtın gerçekleştirilmesinde tasarımcı olarak görev üstlendiği" (Bayburtluoğlu 1993: 61) şeklindeki değerlendirmesi sanatçının mesleğinde ilerlemek için geçirdiği aşamaları göstermek bakımından enteresandır.

Anadolu Selçukluları döneminde Konya'da gerçekleştirilen imar faaliyetlerinde görev alan, bir kısmını kitabeler, bir kısmını ise dönem kaynakları aracılığı ile belirleyebildiğimiz sanatçıların faaliyetleri, kullandıkları ünler, hizmet ettikleri işverenler değerlendirildiğinde, yapıların hepsinde tespit edilememekle birlikte bir ekip çalışmasının varlığı ortaya çıkmaktadır. Kitabeler ve dönem kaynakları yoluyla haberdar olduğumuz sanatçıların çoğunun ismine 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş yapıların kitabelerinde rastlanmakta veya tarih kaynaklarından yüzyılın ilk yarısında faaliyet gösterdikleri

belirlenmektedir. Bu noktada dikkat çeken hususlardan biri, imar faaliyetlerinin başlaması ile birlikte sanatçı adlarının da ortaya çıkması, bir diğeri ise Alâeddin Keykûbad döneminin sonuna kadar Konya'da çalıştıkları tespit edilen sanatçıların hepsinin sultan yapılarında görev almış olmalarıdır. Bu durum I. Mesud döneminde başlayan ve II. Kılıç Arslan döneminden itibaren hızla artan, Anadolu'da bir Selçuklu sanat çevresi oluşturma çabalarının gereği olarak yukarıdaki verilerle birlikte değerlendirildiğinde, saraya bağlı bir mimarlık örgütünün varlığını akla getirmektedir. Aynı zamanda bir okul niteliği taşıyan bu örgüt sultanlar, vezirler ve devletin üst kademelerinde görevli emirlerin işveren olduğu, büyük programlı yapıların inşasını gerçekleştirmiş olmalıdır ki, başkent Konya'da 13. yüzyıl boyunca ortaya çıkan tablo bu görüşü destekler niteliktedir. Böyle bir teşkilatın varlığını Yazıcızade Ali'nin Konya Kalesi'nin onarımıyla ilgili olarak verdiği bilgi de kuvvetlendirmektedir. Buna karşılık, devlet eliyle yürütülmeyen şahıslara ait ve daha küçük programlı yapım faaliyetlerinde "ehli muhterif" olarak adlandırılan sanat erbabından faydalanılmış olduğunu düşünmek mümkündür.

Bu çerçevede büyük programlı Konya yapılarında karşımıza çıkan sanatçı isimlerine dayanılarak bir usta - çırak ilişkisinin varlığından söz edilebilir ki, Keluk bin Abdullah'ın Abdulgaffar oğlu Yusuf'un öğrencisi olduğu Anonim Karaman tarihinden (Uzluk 1957) Kaluyan el-Konevi'nin Keluk bin Abdullah'ın öğrencisi olduğu ise Keluk'un ortaya koyduğu ekolün devamcısı olmasından (Tuncer 1985: 112) anlaşılmaktadır. Ayrıca Keluk bin Abdullah'ın Anonim Karaman Tarihine göre Karamanda bulunan yapıları dışında, kitabeler yolu ile haberdar olduğumuz yapılarının tümünün başkentte olması ve erken tarihlerden itibaren önemli yapılarda (sultanın sarayı gibi) üstad ünü ile görev alması, sanatçının Konya'da varlığını düşündüğümüz saraya bağlı mimarlık örgütü içinde önemli bir yere sahip olduğunu akla getirmektedir.

Daha çok 13. yüzyılın ikincisi yarısında faaliyet gösterdikleri sanılan, Mevlana'nın müridleri arasında, değişik beceri alanlarına sahip pek çok sanatçının bulunduğu Mevlevi kaynakları ve özellikle Eflâkî'den derlenen isimlerde kendini göstermektedir. Neccar, dülger, nakkaş, hattat gibi ünler alan bu sanatçılar daha çok ehl-i muhtaife olarak adlandırılan zenaat erbabı içerisinde yer almış olmalıdırlar.

VIII. SONUÇ

Anadolu yerleşim tarihi içinde çok önemli bir konuma sahip olan Konya ve çevresinde, şehrin ilk kurulduğu yer olarak kabul edilen Alâeddin Tepesi'nin ilk iskânı M.Ö. 2000 yıllarında başlamış, burada yapılan kazılarda Frig, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı çağı yerleşmeleri belirlenmiştir.

Frig döneminde Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen bir kaleden ibaret olan şehir, bu dönemden sonra belki bu döneme ait surların zayıflaması ya da savunma fonksiyonunu kaybetmesi nedeniyle, belki de tepeyi çevreleyen surların yarattığı aksaklığı gidermek amacıyla ikinci bir surla kuşatılmıştır.

Oldukça parlak bir Roma dönemi yaşayan ve bu dönemde koloni şehri mertebesine yükseltilen Konya'nın Alâeddin Tepesi çevresindeki surları aşarak ovada yayılması ve büyük bir gelişme gösteren şehrin Dış Kale surları ile kuşatılması kuvvetle muhtemel olmakla birlikte kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Roma dönemini izleyen Bizans döneminde de dinî ve askerî açıdan önemli bir merkez olan ve işlek yollar üzerinde konumlanan şehrin en geç bu dönemde bir dış surla kuşatılmış olduğu; Haçlı kaynaklarının verilerinden anlaşılmaktadır (Bkz. V.2.).

Türkler tarafından ilk kez 1069'da alınan şehir kısa bir süre sonra terk edilmiş, 1076'da yeniden fethedilmesinin ardından İznik'in başkent olmasına kadar ilk payitaht olmuş, 1097'de İznik'in kaybedilmesi ile ikinci kez başkent yapılmıştır.

Bu dönemde şehrin, Selçuklu günlerine ne ölçüde ulaştığı kesin olarak belirlenemeyen bir dış surla çevrili olduğu Haçlı kaynaklarının verileri ile ortaya konmaktadır. İnşa dönemi hakkında kesin bir şey söylemek hayli güç olmakla birlikte şehrin II. Kılıç Arslan dönemine, İç Kale'li, kısmen açık bir kent olarak ulaştığı kabul edilebilir görünmektedir.

Selçuklu döneminin erken safhalarında İç Kale'de Selçuklu sultanlarına ait bir saray kompleksinin belki ilk yapıları, sarayın önünde bir meydan, I. Mesud'a ait bir Cuma Camii – bu camiye sonradan eklenen batı bölümü–, Selçuklu sultanları Türbesi sonradan – Anonim Türbe– Frig dönemi burçlarından biri üzerine kurulmuş bir köşk, köşk ile cami arasında bir darphane, Hacı İsa bin Mahmud Mescidi ve Medrese-i Sultaniye'nin yanı sıra saray teşkilatına ait diğer yapıların ve saray bahçelerinin mevcudiyeti düşünülmelidir. Ayrıca Bizans döneminden Amphilokios ve Metamorfosis kiliseleri ile Varlıklarından 1712 yılından itibaren haberdar olduğumuz Rum ve Ermeni kiliseleri bilinmektedir. Darphane'nin ve sarayın yer aldığı, dış bölgelerden soyutlanan bu bölgenin askerî bir niteliği olduğu, yine tarih kaynakları ve belgelerin yardımı ile anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda askerî bir garnizon niteliği taşıyan İç Kale'de muhasara günleri için erzak depoları, ambarlar, cephanelikler ve sarnıçların olması doğal olarak düşünülecektir.

Ayrıca boyutları açısından İç Kale'nin bir yerleşmeye imkan vermeyeceği belirlenmiştir.

Bütün bu bulgular, Selçuklular döneminde İç Kale'nin Selçuklu sultanlarının ikametgah yeri, yönetim merkezi ve askerî bir garnizon olduğunu ortaya koymaktadır.

İç Kale'de bulunan ve inşasına I. Mesud döneminde başlanıp, II. Kılıç Arslan döneminde tamamlanan caminin de bir Ulu Cami olmak yerine saray çevresine hizmet veren bir yapı olduğu, İç Kale'nin niteliklerine bağlı olarak öne sürülmüştür.

Ayrıca bu kesimde, Alâeddin Keykubad döneminde inşa edilen bir hanikâh ile medresenin, İslam dünyasından gelen büyüklerin ağırlanmaları, devlet eliyle yetiştirilen din adamlarıyla bilgi alış-verişinde bulunmaları ve gereğinde ders vermeleri için yapılmış olduğunu düşünmek mümkündür.

Selçuklu sultanlarının yönetim ve yaşama merkezi olan saray, şehir içindeki fiziksel konumu ile kendisine yüklenen anlam ve önemi bir bakıma dışa yansıtmaktadır. Örneğin, II. Kılıç Arslan'ın İç Kale'yi kuşatan surun burçlarından biri üzerinde yaptırdığı köşk, bir yandan yaşama zevkinin ifadesi olarak öne çıkarken, öte yandan yüksekliği ile anıtsal bir görünüm kazanmış, tuğla konsollar üzerine oturan balkonları ve çini bezemeli cepheleriyle muhakkak ki, görkemli ve şehir halkı için seyirlik bir görünüm arz etmiştir. Tepenin en yüksek noktasında ve merkezinde bulunan Felekâbad Sarayı da uzaktan bakıldığında tüm haşmetiyle görünüyor olmalıdır. Caminin güneyinde olduğu için ön cephesi doğuya açılmış, bu da saray kompleksinin kuzeyde köşk, doğuda Felekabad Sarayı ile şehir silüetinde geniş bir yer tutmasına neden olmuştur.

Özellikle İç Kale çevresinde ard arda dizilmiş iki sıra surun yarattığı yatay izlenim, I. Mesud'un yaptırdığı caminin yatay cephesi ile de uyum göstermiştir. I. Alâeddin Keykubad döneminde iyice genişletilen İç Kale'deki cami, bugünkü kuzey cephesine kavuşmuş, İç Kale'nin ard arda iki suruna paralel onlarla yarışır boyutlarıyla şehirlinin gözünde İç Kale'yi üç katlı hale dönüştürerek güçlü bir görünüm yaratmıştır.

Şehri kuşatan dış surlara ilişkin ilk bilgi XIV. yüzyılda Müstevfi tarafından verilmiş, bu tarihten günümüze gelene kadar Katip Çelebi, Evliya Çelebi, Ebubekir Efendi vb. tarafından verilen bilginin İç ve Dış Kale'ye ait olduğu ve her ikisi hakkındaki bilgilerin karıştığı –değerlendirilmemiş olmakla birlikte– İ.H. Konyalı dışında hiçbir araştırmacının dikkatini çekmemiştir. Bu bilgiler İç Kale'ye mal edilmiş ve her araştırmacının bir öncekini tekrarlaması nedeniyle kalıplaşmış bir bilgi olarak XIV. yüzyıldan günümüze ulaşmıştır. Ancak, farklı kaynakların bir arada kullanılması, bugüne kadar gözden kaçmış olmasına karşın en geç Bizans döneminden kalmış olduğu belirlenen Dış Kale'nin Selçuklular döneminde ilk olarak Alâeddin Keykubad değil, II. Kılıç Arslan döneminde onarılarak ayağa kaldırıldığını ortaya koymuştur. Bu durumda şehir, II. Kılıç Arslan döneminden itibaren etrafının surlarla çevrilmesiyle kapalı bir şehir görünümü kazanmıştır.

II. Kılıç Arslan döneminde, II-III. Haçlı seferi nedeniyle tahrip olduğu düşünülen Dış Kale surları Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği, I. Alâeddin Keykubad döneminde meydana gelen şiddetli bir zelzele ile yıkılmış olmalıdır ki, Alâeddin Keykubad oldukça büyüyen ve II. Kılıç Arslan'ın yaptırdığı surların dışına taşan şehirde, ayrıca Moğol tehlikesine, sel sularına, emir ve beylerin servetlerini eritmeye yönelik olarak Dış Kale surlarını nerede ise tamamıyla yeniden yaptıracak biçimde onartmıştır.

Dış Kale surlarının oniki kapısı olup bunlardan en önemlileri şehirler ve milletlerarası ticaret yollarına açılmış kapılar vasıtasıyla şehir içi ve şehirler arası yolları birbirine bağlamıştır. At Pazarı ve Aksaray kapıları ile merkezi birleştiren yolların şehrin merkezine doğru gelindikçe ticaret alanlarına ve çarşılara açıldığını söylemek mümkündür. Kapıların çevresi birer sanat ve ticaret merkezi haline dönüştürülerek buralarda çarşılar oluşturulmuştur. Halkabegüş ve Ahmedek kapıları ile merkezi birleştiren yollar üzerinde Buğday ve Odun pazarlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Şehirlerarası yollarla

bağlanan ana arterler dışında merkezdeki İç Kale'ye çok sayıda yolun ulaştığı görülmektedir (Bkz. lev.1). Bu yolların mahalle aralarındakiler dışında düzgün ve geniş olduğu, XIV. yüzyıldan itibaren şehri ziyaret eden seyyahlarca ifade edildiği gibi maddi veriler de bu yöndedir. Sultan tarafından yaptırılan ana arterlerin diğerlerinden daha ehemmiyetli olduğunu bu akslar üzerindeki yapıların boyutları, işlevleri ve banileri de ortaya koymaktadır.

Şehir kapıları ile bağlantılı yolların şehrin içinde önemlerine göre farklı yapılara bağlandığı, mescit etrafında oluşan mahallelerin kendi içinde ara yollara sahip olduğu ve bu yolların mescit vasıtasıyla ana yollara bağlandığını düşünmek mümkündür. Ana arterler dışındaki bazı yolların da oldukça uzun mesafeler kat ettikleri, belirli bir mahalleyi olmamakla birlikte, şehrin belirli kesimlerini sınırladıkları anlaşılmaktadır. Ana arterler ile dörde bölünen şehirde özellikle kuzeydoğu ve güneydoğuda ana arterlere paralel yollar ile böyle bir ayrım sağlanmıştır. Hatta şehrin kuzeydoğusunda doğu ve kuzeydeki ana arterler arasındaki kesintisiz yolun bu kesimin sınırlarını oluşturduğu ve burada yer alan mahallelerin bu yola bağlanan sokaklar ile ayrıldığını öne sürmek mümkündür.

Dönem kaynakları yoluyla Selçuklu devrine ait olduğu belirlenen ondört mahalle tespit edilebilmekle birlikte, Selçuklu dönemi mahallelerinin çok daha fazla sayıda olduğunu, şehrin bu dönemdeki yayılma alanına bakarak, tapu tahrir defterleri veya şeriye sicillerindeki Selçuklu dönemi adı taşıyan mahallelere dayanarak söylemek mümkündür. 1584 tarihli şeriye sicilinde yer alan 119 mahalleden en az 40'ı Selçuklu dönemi isimleriyle ilişkilidir. Dönemin kitabe ve vakfiye verileri yapıların banilerinin ismiyle anıldığını, baninin mescide, mescidin de mahalleye ismini verdiğini göstermektedir.

Mahalle ve mescit adlarının yanısıra her mahallenin içinde bir mescit bulunması, Osmanlı Dönemi'nde yaygın olarak karşımıza çıkan her mahalleye

bir mescit bağlantısının Selçuklular Dönemi'nde de mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Mahalle-mescit bağlantısının bir diğer göstergesi de mahalle isimlerinin mescitlerin isimlerine göre gösterdiği değişikliktir.

Şehir, topografyası ile bağlantılı olarak oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Dış Kale surlar dışındaki seyrek dağılımlı mahallelere karşılık, Dış ve İç Kale arasında kalan bölgede özellikle şehrin kuzeydoğu ve güneydoğusunda mahallelerin birbirine bitişik olarak yer aldıkları görülmektedir.

Şehrin mekansal gelişimi yeni mahallelerin oluşumu ile sağlanmıştır. Sur içinde ticaret dokusunun bulunduğu kesimde çarşılar ve mescitler, sur dışında ise mescit ve zaviyeler etrafında oluşan mahalleler şehrin hızla büyümesine yol açmıştır.

Şehrin belirleyebildiğimiz en erken tarihli yerleşimi daha XII. yüzyılın ilk çeyreğinde güneybatıda, Dış Kale surlarının Çeşme Kapısı dışındadır. Bundan sonraki ilk mahallelerin İç Kale'nin güneydoğusunda Eski ve Yeni Çarşılar etrafında geliştiği izlenebilmektedir. Başlangıçta şehrin güneydoğusunda olan gelişimin, daha sonra kuzeydoğu kesime kaydığı, belirli bir dönemde özellikle şehrin bu kesiminin iskan gördüğü tespit edilebilmektedir. Daha 13. yüzyılın ilk çeyreğinde şehrin kuzeybatı, güneybatı ve güneye doğru genişlediği anlaşılmaktadır.

I. Alâeddin Keykubad dönemine gelindiğinde ise İç Kale'nin etrafında yeni mahallelerin kurulduğu, bu mahallelerin şehrin güneybatı kesimi dışında İç Kaleyi boydan boya kuşattıkları görülmektedir. Bu dönemde sur dışı yerleşmelerin de oldukça yaygınlaştığını, şehrin surların dışına taştığını, bu taşışın özellikle zaviyeler çevresinde kurulmuş mahallelerle gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

13. yüzyılın ilk otuzaltı yılının sonunda, şehrin güneybatı bölümü dışında önemli ölçüde iskan edildiği, en yoğun yerleşme alanının ise şehrin güneydoğu ve kuzeydoğusu olduğu belirlenmektedir. Şehrin güneybatısının 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iskan edilmeğe başladığı anlaşılmaktadır. Bu kesimlerde yeni yapıların inşasına devam edilmekle birlikte, 12. yüzyılın ikinci yarısından sonra yeni mahallelerin daha çok Dış Kale surları dışında kurulmaya başlandığı, bu mahallelerin sur içindekilere oranla bazen daha büyük olduğu ve daha geniş alanlara yayıldığı görülmektedir.

Şehre mahalle-yapı ilişkisi açısından bakıldığında ana arterler arasındaki kesimlerin farklı özellikler gösterdikleri izlenebilmektedir. Şehrin en eski yerleşimlerinden olan güneydoğudaki yapıların banileri de tacirlerdir. Mahallelerin dokusu açısından bakıldığında, çarşı ve dükkanların cadde üzerinde olmasına karşılık evlerin arka planda kaldığı, bu şekilde ön düzlemde çarşı, dükkan ve hanlar, geride ise evler ile ticaret ve konut dokusunun birbirinden ayrıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle burada yer alan konutların vakfiye kayıtlarından belirlendiğine göre ticaretle ilişkili kişilere veya zanaatkârlara ait olması, muhtemelen çarşıda imalathâneleri ve dükkanları bulunan kişilerin yine bu çevrede ticaret dokusu etrafında oturduklarını ortaya koymaktadır.

Şehrin kuzeydoğu kesiminde yoğun bir yerleşmenin yanısıra, medreselerin de özellikle burada konumlandıkları tespit edilmektedir. 13. yüzyılın ilk yarısında görülen bu birikimi çevrenin saraya yakınlığına bağlamak ve buradaki yoğunlaşmayı bugünkü kampüs anlayışı içinde değerlendirmek mümkündür. Bu çevrede tarikat yapılarının da yer alması, tarikat yapılarının devlet tarafından desteklendiğini, dinî teşkilatın yaygınlaştığını, aynı zamanda dinî propaganda unsuru olduğunu, ayrıca zaviye ve hanikâhlar ile sosyal bir fonksiyonun yerine getirildiğini göstermektedir. Bu kesimde din eğitimi ağırlıkta olmak üzere tıp eğitimi de verildiği tespit edilebilmektedir.

Şehrin kuzeybatı kesiminde ise dinî yapıların yoğunlaşmasının yanısıra, özellikle Ferhuniye mahallesinde vezirlerin ve emirlerin "saray" olarak adlandırılan evlerinin bulunduğu, sarayla ilişkili insanların bu kesimde yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Şehrin güneybatı kesiminde ise daha seyrek bir dokunun varlığı dikkati çekmektedir. Buradaki yapılaşmanın oldukça geç tarihlerde gerçekleşmesi, bu kesimde olduğunu düşündüğümüz gayri-müslim mahalleleri ile alakalı olmalıdır.

Bu dönemde tespit edilen diğer özellik ise Mescit-zaviye, zaviye-türbe bileşimi gösteren yapıların Dış Kale surları dışında konumlandıkları; yapı toplulukları çevresinde kalabalık nüfuslu mahallelerin oluştuğudur.

Anadolu Selçukluları Dönemi'nde şehrin birkaç yerinde "Meydan"a rastlanmaktadır. Şehrin büyük meydanı kuzeyde, Dış Kale'nin HalkaBegüş Kapısı dışında, Sultan Harmanı denilen yerdedir. Şehrin kuzeydoğusunda, Debbağlar civarında olması gereken meydana ilişkin herhangi bir veri mevcut değildir. Bu dönemde saray hayatı ile ilişkili olarak birtakım merasimlerin yapıldığı meydanları saray, ve kuzeyde, İç Kale'nin Sultan Kapısı önünde konumlandırmak istiyoruz. Ticarî faaliyetlerle ilişkili olarak Dış Kale surlarının kapıları çevresinde de meydanların varlığını düşünmek mümkündür. Doğudaki ticaret dokusu içinde, İplikçi Camii'nin doğusunda, İplikçi Camii ile Şerafeddin Camii arasında kalan boş alanda muhtemelen Selçuklulardan önceki dönemlere giden planlanmış bu meydanın varlığı fizikî yapıda kendini göstermektedir. Şehirdeki boş alanlar dikkate alındığında, kuzeybatıda oldukça geniş bir araziye yayılmış olan Fuar alanı dikkati çekmektedir ki, bu alanın Selçuklular döneminde de bahçelik olması mümkündür.

Selçuklular döneminde Sultanlar, İç Kale'de inşa edilen saraylarının yanısıra, İç Kale dışında şehrin yakın çevresindeki, mesire yerlerinde de saraylar ve

köşkler yaptırmışlardır ki, Meram, Musalla ve Havzan'daki saraylar bu nitelikte olmalıdır.

Sultan saraylarının dışında emir ve vezirlerin saray ve konaklarından da çeşitli kaynaklarda sıkça söz edilmektedir. Bu yapılardan yazlık köşk niteliğinde olanların Dış Kale surları dışında, gündelik evlerinin ise İç Kale'nin kuzeybatısında yoğunlaştığı görülmektedir. Konumları tespit edilebilen emir ve vezirlere ait olan beş saray da İç Kale'nin dışında, ancak İç Kale'deki saraya yakın olarak konumlandırılmışlardır.

Şehrin fizikî gelişiminin biçimlenmesinde önemli bir rolü olan konutlar hakkında ise dönemine ait çok kısıtlı bilgi olup, 19. ve 20. yüzyıllardan kalma sivil mimarî örnekleri tescillenmiş olarak daha çok şehrin kuzey doğusundaki Çifte Merdiven mahallesinde, İnce Minareli Medrese çevresinde ve Meram'da bulunmaktadır.

Selçuklu sonrası döneme ait belgelerden elde edilen bilgilerin geçmişe yönelik olarak kullanılması, bu dönem konutları hakkında bilgi verecektir.

Bu dönemde evlerin doğrudan sokağa değil, aynı zamanda sokağı sınırlayan duvar gerisindeki avluya açılmaları doğayı da özel yaşamın içine almıştır. Kamu binaları ve üst düzey yöneticilerinin köşkleri dışında, evlerin genellikle tek veya çift katlı oldukları anlaşılmaktadır. Dönem kaynaklarından, toplumun farklı sınıflarına ait evlerin farklı özellikler gösterdikleri ve farklı olarak adlandırıldıkları tespit edilebilmektedir.

Konya'da ikamet alanları ile iş alanlarının birbirlerinden ayrıldığı, bu ayrımın daha çok şehrin doğu kısmı dışında belirginleştiği, bu kısımda ise evlerin ticaret dokusunun gerisinde, içte kaldıklarını düşünmek mümkündür. Şehrin Dış Kale ile İç Kale arasında kalan kısmı, iş alanı dışında ikamet dokusuna ayrılmıştır. Dış Kale surları dışında da evlerin varlığı tespit

edilebilmektedir. Bu evler şehir dışı yerleşmelere işaret etmekte olup, burada bulunan mahallelerin ana unsurlarıdır. Evler ikamet alanlarında diğer yapıların arasında konumlandırılmışlardır.

Selçuklu Dönemi Konyasında halkın yazın şehrin çevresinde bulunan bağlık yerlere göçtükleri, bu bağlar içinde "köz" denilen evlerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şehrin etrafı bağ ve bahçelerle çevrilmiştir. Yeşilliği Selçuklular döneminde meşhur olan şehrin çevresindeki bağ ve bahçelerin dışında Dış Kale surları içinde umuma açık, belki bugünkü anlamda dinlenme yeri ve seyirlik olan bahçelerden de söz edilmektedir. Evler de genellikle birer bahçe içindedir.

Şehrin çevresindeki bağlık yerler mesire yerleri olup, bu yerlerde yerleşim mahalleleri de oluşmuş, halk yazın buralara göçmüştür.

Şehrin en önemli merkezlerinde bütün şehirliyi ve hatta pazara gelen köylüyü de kapsayan cemaatleri ile camiler, şehrin büyümesi ile orantılı olarak artmış, belli odak noktalarında konumlandırılmışlardır.

Bu dönemde Konya'da inşa edildiği belirlenen cami sayısı dokuz olup, bunlardan dördü çeşitli onarımlar geçirmiş olarak günümüze ulaşmıştır. Bu camilerden en erken tarihli olanı Alâeddin Camii'nin doğu bölümü olup İç Kale'de inşa edilmiştir. Dönemin en erken tarihli vakfiyesinde "Konya Kasrı içindeki Eski Camii" olarak anılan yapı saray çevresine hizmet veren bir cami olmalıdır.

Şehrin hızla gelişimi, ticaret dokusunun doğuda yoğunlaşması daha 1202'lerde İplikçi Camii'nin inşasını gerektirmiş, bu yapı Şerafeddin Cami etrafında şekillenen kuzeyindeki ve Altunaba vakfiyesi ile belirlenen güneyindeki ticaret dokusu içinde merkezde yer almış, bu özelliği ile cami-çarşı bileşimi içinde belki dönemin Ulu Cami olabileceğini ortaya koymuştur. İplikçi Camii'nin

kuzeyindeki Şerafeddin Cami, güneyindeki Ebu'l-Fazl Mescidi birer cuma camii olarak şehrin bu kesimindeki cami ihtiyacını göstermektedirler. Şehrin kuzeydoğusundaki Kadı İzzeddin Cami şehir kapılarından birine yakın olması ve medreselerin yoğun olarak inşa edildiği kesimde bulunmasıyla hem şehir dışından gelenlere, hem de medrese cemaatine hizmet vermiş gibi görünmektedir. Şehre 8 km. mesafede bulunan ve mesire yeri olan Meram'daki cuma mescidi bu kesimin ihtiyacını karşılarken, yine yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Sahip Ata ve Sadreddin Konevi camileri Dış Kale surlarının dışında ancak kale kapılarına çok yakın olarak konumlandırılmışlardır.

Şehirde birer merkez olarak ortaya çıkan cuma mescitleri ve camiler dışında mahalle aralarında mahallelinin ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen elliiki mescitten yirmiikisi (yedisi büyük ölçüde yenilenmiş olarak) varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Mescitler şehrin mekansal gelişiminin bir göstergesi olup, Osmanlılar dönemi için geçerli olduğu kabul edilen her mahalleye bir mescit anlayışının daha Selçuklular döneminden itibaren mevcut olduğu mahallenin bir mescit ve genellikle bu mescit yanında konumlanan farklı işlevli diğer yapılar etrafında geliştiği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde İç Kale'de inşa edildiği belirlenen bir mescit dışında, mescitlerin daha çok İç Kale ile Dış Kale arasında konumlandırıldıkları, şehrin gelişimine bağlı olarak belirli kesimlerde yoğunlaştıkları ve genellikle bir yapı topluluğu içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır.

Bu dönemde şehrin dinî merkez olma niteliğine bağlı olarak çok sayıda tarikat yapısı inşa edildiği dikkati çekmektedir. Nitekim on hanikâhtan ikisi yenilenmiş olarak günümüze ulaşmıştır. Hanikâh yapımının I. Alâeddin Keykubad döneminden itibaren başladığı (1220-37) III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine (1266-1284) kadar devam ettiği bu süre zarfında inşa edilen

hanikâhlardan sekizi 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenirken, ikisinin 13. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu, hanikâh yapımının özellikle 1240'larda yoğunlaştığı belirlenmiştir. Hanikahlardan üçü bugünkü verilerle tek yapı olarak görünürken, yedisinin bir yapı topluluğuna ait olduğu özellikle hanikâh-medrese bileşiminin yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu hanikâhlardan biri İç Kale içinde yer almasıyla dikkat çekerken, birinin konumu belirlenememiş, beşi Dış Kale'nin içinde, İç Kale'nin dört yönünde, üçü ise Dış Kale dışında konumlandırılmıştır.

Bu dönemde inşa edilen yirmibir zaviyeden sadece Ali Gav Zaviyesinin bir kısmı dışında hiçbiri bugüne ulaşmamıştır. Zaviyelerin inşası I. Alâeddin Keykubad (1220-37) ile II. Gıyaseddin Mesud dönemleri (1284-96) arasında gerçekleştirilmiştir. Bunlardan altısı yüzyılın ilk yarısına, ondördü ise ikinci yarısına aittir. Zaviyelerin daha çok türbe-zaviye gibi iki yapıdan oluşan bir topluluğun elemanı oldukları, çevrelerinde zamanla bir mezarlık oluştuğu ve üçü dışında Dış kale surlarının dışında inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Bu zaviyelerden bazıları etrafında yeni mahalleler meydana gelmiş ve buradaki büyük programlı yapı toplulukları ile mahallenin çeşitli ihtiyaçları karşılanmıştır. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hiçbiri günümüze ulaşmayan Ahi zaviyelerine de rastlanmaktadır.

Tekkelerin inşasına da 13. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlanmış olup, 13. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. İsimlerinden toplumun farklı kesimlerine hizmet verdikleri anlaşılan tekke sayısı on olup, hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Bunlardan beşi bugünkü verilerle tek yapı olarak görünürken, diğerleri bir topluluğun elemanı olmuşlardır. İkisi dışında tekkelerin şehre oldukça uzak mesafelerde konumlandırıldıkları anlaşılmaktadır. Bu yapıların hastane, huzur evi ve spor yapılan yerler olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Selçuklular dönemi Konya'sında dinin önemli bir yer tuttuğu, gündelik hayata hakim olmasına karşılık yoğun bir taassubun olmadığı, Heterodoks cereyanların burada pek yankı bulmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle Moğol istilası ile birlikte burada toplanan ve saray tarafından himaye edilen bilgin ve mutasavvıflar şehirdeki dinî hayatı etkilemişler, fikir ve tasavvuf akımlarındaki bu çeşitlilik beraberinde çok sayıda tekke, zaviye ve hanikâh inşa edilmesini getirmiştir. Gerek dinî yapıların çokluğu ve çeşitliliği, gerekse dinî eğitim veren medreselerin sayısı şehrin bu dönemde Anadolu dışından gelen mutasavvıfların da toplandığı dinî bir merkez olmasını sağlamıştır.

Şehirlerarası ve ülkelerarası ticaret ağı içinde önemli bir konuma sahip olan Konya, konumuna paralel olarak bir transit merkezi olmuştur. Ziraî, sınaî ve ticarî hayatın büyük bir gelişme gösterdiği şehirde ticarî faaliyetler çarşı, pazar, han ve bazen de onlardan bağımsız olan dükkanlarda gerçekleştirilmiştir.

Selçuklu dönemi şehirlerindeki ticaret dokusunun yapısını belirlemenin hayli güç olduğu genel kabulüne karşılık Selçuklu dönemi ticaret dokusu, bu dönemde mevcut olduğu belgelerle ortaya çıkarılan yapılardan hareketle belirlenmiş, Osmanlı dönemindeki ticarî dokunun Selçuklu dönemi dokusu üzerine kurulduğu ve onu devam ettirdiği geç devre ait şeriye sicil belgelerinin verileriyle ortaya konmuştur. Osmanlı dönemi ürünü olarak kabul edilen şehirdeki Uzunçarşı'nın Selçuklu dönemine ait olduğu, daha 1224'lerden itibaren mevcudiyeti, döneme ait bir vakfiyeye dayanılarak ortaya çıkarılmıştır (Bkz. II.2.1.).

Bu dönemde belirlenen ve geç devre ait bir tahrir defterinde Camiinin yanında gösterildiği için İplikçi Cami civarında olduğu kabul edilen Bedesten'in, dönemine ait her iki vakfiyede de camii şerif olarak kabul edilen Şerafeddin Camii civarında olabileceği hatta Osmanlı dönemine ait Bedesten'in bu ilk yapı üzerine kurulduğunu düşünmek mümkündür. Bu durum yanında bulunan

Uzun Çarşı ve Şerafeddin Camii ile İplikçi Camii'ne ulaşan gelişmiş bir ticaret dokusunun varlığına işaret etmektedir.

Bu dönemde vakfiyeler ve tahrir defterleri yoluyla belirlenen oniki çarşının da şehrin doğu kesiminde konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Debbağlar ve Kasaplar sur dışındadır. Çarşı olarak belirlenememekle birlikte, çeşitli iş kollarında çalışan esnafın varlığı bu iş kolları ile ilgili çarşıların mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Bu dönemde tespit edebildiğimiz sekiz pazardan bazıları Dış Kale surlarının kapıları dışında bazıları ise İç Kale çevresinde konumlandırılmıştır. Belirlenen onaltı han yoğun olarak şehrin doğu kesiminde Eski ve Yeni Çarşı civarında, bugünkü Gazi İlkokulu çevresinde, Karatay Medresesi etrafındadır.

Genellikle Osmanlı dönemi ürünü olduğu kabul edilen çarşı mescit ilişkisinin Selçuklularda da mevcut olduğu, Debbağlar çarşısına ait olduğunu düşündüğümüz Debbağlar Mescidi'nin varlığı ile ortaya çıkmıştır. Hatta burada çarşı mescit zaviye üçlüsünün bir arada olabileceği mevcut verilere dayanılarak ileri sürülmüştür.

Konya'da ticaret alanı şehrin çeşitli bölgelerine dağılmış olmakla birlikte en yoğun ticaret dokusu şehrin doğu kesimindedir. Bu doku bir taraftan İç Kale'ye uzanırken, diğer yandan Uzun Çarşı ile At Pazarı'na bağlanmaktadır. İç Kale'nin kuzey ve batısı ile Dış Kale'nin Sahip Ata Cami civarında başlayan ve At Pazarı kapısına ulaşan kısmı da ticarî bir bölge olarak değerlendirilmiştir.

Ticarî faaliyetlerin yoğunluğu, Selçuklular döneminde bir Bedesten'in varlığı, Uzunçarşı, farklı ihtisas alanlarına sahip çarşı, pazar ve hanların çokluğu dükkanların şehir içinde ve dışındaki yayılma alanları, farklı ürünlerin ve sanayi mallarının, zanaat dallarının çeşitliliği ve ülkenin dört bir yanına açılan yolların sağladığı Dış Pazar oluşturabilme imkanları, ihracat Konya'nın Selçuklular döneminde önemli bir ticarî merkez olduğunu ortaya koymaktadır.

Konya'da öğretim hizmetleri, temel eğitimin verildiği mektepler ve ihtisas medreselerinde gerçekleştirilmiştir. Mektepler daha çok çocuklara yönelik olarak dinî eğitim veren yapılar olup bazen bir külliye içinde, bazen de mahalle mescitleri yanında yer almışlardır.

Bu dönemde Konya'da inşa edilen medrese sayısı yirmibeş olarak belirlenmiştir. Bu medreselerden sadece dördü yenilenmiş olarak veya bir bölümüyle günümüze ulaşabilmiştir. Söz konusu medreselerden ikisi İç Kale içinde konumlandırılmış olup, ilkinin saray çevresi, ikincisinin ise saray tarafından himaye gören bilgin ve mutasavvıflar için yaptırılmış olduğunu düşünmek mümkündür. İç Kale dışında inşa edilen medreselerin erken örneklerine şehrin doğu kesiminde ticaret dokusu içinde rastlanmakla birlikte asıl yoğunluğun kuzeydoğuda toplandığı, şehrin bu kesiminin içinde medrese bulunan yapı toplulukları ile donatılarak adeta bir kampüs oluşturulduğu, eğitim yapıları inşasının sonraki yıllarda da bu çevreden çok uzaklaşmadığı belirlenebilmektedir. Tek yapı olarak inşa edilen medreselerin daha çok ana arterler üzerinde yer aldıkları konumları ve portal süslemeleri ile şehir içinde mirrengi noktaları oluşturduklarını söylemek mümkündür. Dış Kale surları dışında inşa edilen bir hanikâh ve zaviyenin dönem kaynaklarında medrese olarak da anılması, bu yapıların medrese olarak kullanılmış olabileceklerini göstermesi ve hanikâh medrese benzerliğini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Aynı şekilde hanikâhların daha çok Dış Kale surları içinde konumlandırılmış olmaları da bu işlev benzerliğine işaret etmektedir.

Selçuklu döneminin siyasî ve tarihsel gelişimi ile yakından ilgili olan türbeler bu dönemin siyasî ve din çehresini, bu çehredeki değişiklikleri yansıtmaktadır.

Bu dönemde 1122'den başlayarak 13. yüzyılın sonlarına kadar müstakil yapı topluluğuna veya bir yapıya dahil ellibeş türbe tespit edilmiştir. Bu

türbelerden otuzdördü kısmen veya tamamen yenilenerek günümüze ulaşmış, yirmibir türbe ise ortadan kalkmıştır.

Bu yapılardan özellikle yüzyılın ilk yarısına ait ondokuzu sultan, sultan ailesine mensup kişiler, emirler ve kadılar tarafından yaptırılırken, yirmibiri şeyh, derviş ve veliler için inşa edilmiştir. Bu sonuç bir yandan Anadolu Selçuklu dönemi Konyasında velilerin, derviş ve şeyhlerin önemini ortaya koyarken, diğer yandan mevcut tasavvuf akımları içinde Mevlevîlik olarak teşkilatlanacak olan Mevlânâ düşüncesinin baskınlığını ortaya koymaktadır. Genellikle yapının banisine ait türbeler mescit ve medreselerde görülmektedir. Ellibeş türbeden üçü 12. yüzyılın ilk çeyreğinden sonlarına kadar dağılırken, yirmiikisi 13. yüzyılın ilk yarısına, otuzu ise ikinci yarıya aittir. Bu sonuç ikinci yarı lehine bir üstünlük bulunduğunu göstermekle birlikte, şehrin dinî kimliğini ortaya koymak bakımından da enteresandır. Bu dönemde türbeler genellikle bir yapı topluluğu içinde yer almış olup, tek yapılara da rastlanmaktadır.

Mescit-türbe ikilisi ilk sırada yer almakla birlikte bunu zaviye-türbe bileşimi izlemiştir. Türbeler genellikle Dış Kale surları içinde olup, Dış Kale'nin etrafında farklı mahallerde konumlandırılmışlardır. Zaviye ve türbeden oluşan yapı toplulukları daha çok Dış Kale surları dışında, şehre oldukça uzak mesafede güneybatı, doğu ve kuzeyde konumlandırılmışlardır. Bu topluluklar çevresinde zamanla mezarlıklar oluşmuştur. Türbe yapısı da ihtiva eden diğer toplulukların şehrin kuzeydoğusunda yoğunlaştıkları görülmektedir.

Bugünkü verilerle tek yapı gibi görünen türbeler Dış Kale surları dışında genellikle bir mezarlık içinde yer alırken, türbe yoğunluğunun şehrin kuzeyinde Kalenderhane mahallesinde olduğu anlaşılmaktadır. Şehir meydanının da bulunduğu bu kesim, bir mezarlık ve mezarlık çevresinden oluşan anıtsal mezar yapıları ile şehrin nekrapolü görünümündedir.

Banilerle ilişkili olarak bakıldığında Dış Kale surları içinde mevcut yapı topluluklarındaki türbelerin genellikle üst düzey devlet görevlileri, emirler ve sultan ailesine mensup kişiler tarafından yaptırılırken, Dış Kale surlarına yakın veya dışında olan türbelerin zaviye-türbe, türbe-hanikâh, türbe-tekke ilişkisi içinde oldukları ve bu türbelerin bir şeyh derviş veya veli için yaptırıldıkları görülmektedir.

Selçuklu döneminde Konya'da bulunan mezarlıkların sayısı kesin olarak tespit edilememekte, eski ve kaybolmuş mezarlıklar olarak ele alınan otuzaltı mezarlıktan kaçının kuruluş itibariyle bu döneme uzandığı belirlenememektedir. Şehrin bir kesimi veya geneli için oluşturulan mezarlıklar ile tek yapı olarak inşa edildikleri belirlenen, etrafında mezarlıkların oluştuğu türbeler Dış Kale surları dışında yer almıştır. Daha çok türbeler etrafında olmakla birlikte, farklı yapı türleri çevresinde gelişen hazireler ise, etrafında geliştikleri yapının konumuna göre şehir içinde veya dışında yer alabilmişlerdir. Dönemin iki büyük mezarlığı Dış Kale surlarının dışında kale kapılarının yakınlarında kurulmuşlardır. Diğerleri ise şehrin çeşitli yeryerine dağıtılmıştır.

Selçuklular döneminde su yapılarına da büyük önem verilmiştir. Bu dönemden günümüze çeşme yapısı ulaşmamış olup, sadece Sahip ta Cami portalindeki sebiller orijinaldir. Dönem kaynaklarından yedi çeşme ismi belirlenmekte olup bunların azlığı çeşmelerin şehrin fizikî yapısı içindeki yerlerini belirlemeyi güçleştirmektedir. Ancak bunların külliyelerde yapı topluluğuna dahil olarak, dış cephelerden birine ya da topluluğun yakınına inşa edildiğini kabul etmek mümkündür.

Şehrin buz ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen buzluklar Dış Kale surları dışında batıda konumlandırılmışlardır.

Selçuklu dönemi hamamlarından onaltısı tespit edilmekte olup sadece ikisi günümüze ulaşabilmiştir. Bu hamamlardan altısı bir yapı topluluğu içinde

görünürken, diğerleri tek yapı olarak belirlenmektedir. Dış Kale surları dışında inşa edilen bir yapı topluluğuna dahil olan hamamların ilk yapı ile birlikte çekirdeği oluşturduğunu düşünmek mümkündür. Dış Kale surları içinde yer alan hamamlardan yerini tespit edebildiğimiz beşinin de çarşı içinde bulunması, çarşı-hamam bağlantısını ortaya koymaktadır.

Anadolu Selçukluları döneminde mimarî çevrenin oluşumunda ve biçimlenişinde baniler ve sanatçılar önemli belirleyiciler olarak ortaya çıkmaktadır.

Konya'da imar faaliyetleri çerçevesinde I. Mesud döneminin sonundan 1155 yılından 1301 yılına kadar geçen yüzkırkaltı yıl içerisinde inşa edilen yapılardan inşa, onarım ve sanduka kitabesine sahip otuzyedi yapıda bulunan yetmişdört kitabe otuzdokuz yapı ve otuzbir bani ismi vermektedir. Kitabeler yolu ile belirlenen banilerden dokuzu 1243 öncesi, onikisi ise 1243 sonrasına ait yapıların inşasını üstlenmişlerdir. Bu baniler gruplandırıldığında I. Mesud döneminden I. Alâeddin Keykubad dönemine kadar sultanların bani olarak görev aldıkları, baniler arasında dört sultan, bir sultan karısı, bir saltanat naibi, saray çevresinden iki kişi, bir vezir, bir atabey, bir sipehsalar, emir-i ahur, zaimûdar, ayrıca biri av emiri olmak üzere beş emir, bir lala bir ahi, görevi belirlenemeyen iki kişi ve yedi bilgin-mutasavvıf'ın bani oldukları görülmektedir. Bu banilerden görevi belirlenebilen ondokuzu saray ve çevresinden gelen üst düzey görevliler iken, yedisi bilgin, mutasavvıf, evliya, sufi vs. bir tüccar ve bir ahidir. Kitabe verileri, I. İzzeddin Keykavus döneminden itibaren mutasavvıf, evliya gibi dinî kişiliklerin baniliklerinin 13.yüzyılda azımsanmayacak bir yekun tuttuğunu göstermektedir.

Vakfiyeler ise 13. yüzyıl boyunca yaptırılan vakıf eserlerin banilerinin daha çok vezir, naip, sultan karısı veya kızı gibi saray çevresinden, veya sipehsalar ya da kadı gibi üst düzey görevliler arasından çıktığını göstermektedir. Vakfiyelerde

vakf edilen yapılar tarif edilirken adı geçen eserler ise baniler arasında tacirler ve zanaatkârlarında bulunduğu ortaya koymaktadır. Ancak vakfiyeleri günümüze ulaşmamış olmakla birlikte din adamları ve dervişlere ait vakıfların da önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Selçuklular döneminde sanatçılarla ilgili olarak Divan'a bağlı bir örgütün bulunduğu bu örgütün saray tarafından gerçekleştirilen inşa faaliyetlerinde görev aldığı, Yazıcızade Ali'nin Konya kalesinin onarımına ilişkin olarak verdiği bilgiye dayanılarak öne sürülmüştür. Bu dönemde şehir divanına bağlı ehl-i muhterife ismiyle anılan bir grubun varlığı da tespit edilmiştir.

Bu dönemde Konya yapılarında görev almış olan sanatçı ve mütevelli kitabesi sayısı onaltı olup, bunlardan onbiri sanatçı, dördü mütevelli ve biri sanatçı mütevelli isimlerinin birlikte yer aldığı kitabelerdir. Bu kitabeler dokuz sanatçı ve bir mütevelli adı vermektedir.

1155 yılından başlayarak 1274'e gelene kadar yüzondokuz senelik zaman zarfında inşa edilen, sanatçı ve kitabesine sahip yapılardan yedisi 1250 öncesine ait iken dördü 1250 sonrasına tarihlenmektedir. Mütevelli ismi veren dört ve mütevelli ile sanatçı ismi veren bir kitabe ise 1250 öncesine aittir.

Selçuklular döneminde Konya'da çalışmış olan sanatçılardan bir bölümünün isim ve ünvanları kitabeler yoluyla belirlenirken, diğerleri dönem kaynakları aracılığı ile tespit edilmiştir. Bu çerçevede Eflâki'den sekiz sanatçı tespit edilmiş olup bunlar üç neccar, iki ressam bir mimar bir nakkaş ve bir hattattır. Dönemin sanatçılarından bir kısmı ise Ş. Uzluk tarafından Mevlevî kaynaklarından çıkarılmıştır.

Mevcut veriler idarî, dinî ve ticarî bir merkez olan payitaht Konya'nın aynı zamanda bir sanat merkezi olduğunu da ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

ABİCEL, Mustafa

1987 "Konya Alâeddin Camii'nde Yapılan Onarımlar ve Zeminin Güçlendirme Çalışmaları ile Alâeddin Tepesinin Sorunları." **V. Vakıf Haftası Restorasyon ve Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Semineri**, Ankara: 27-70.

AFŞİN, Zeki

1940 **Konya'nın İktisadi Bünyesine Bir Bakış.** İstanbul: Hüsnü Tabiat Basımevi.

AHMET EFLÂKÎ

1986 **Âriflerin Menkıbeleri.** 2 cilt. (Çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Hürriyet Yayınları

AINSWORTH, William Francis

1842 **Travels And Researches in Asia Minor, Mezopotamia, Chaldea and Armenia.** 2 cilt, London: W. Parker.

AKDAĞ, Mustafa

1949 "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde Türkiyenin İktisadî Vaziyeti." **Belleten**, XIII/51 : 497-568.

1974 **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi. I**

Ankara : Tekin Yayınevi.

AKMAYDALI, Hüdavendigâr

1982 "Konya Merkez Tahir ile Zühre Mescidi."

Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 3 : 101-121.

AKOK, Mahmut

1968 "Konya'da Alâüddin Köşkü, Selçuk Saray ve Köşkleri."

Türk Etnoğrafya Dergisi, XI : 47-93.

1969a "Konya'da Sırçalı Medresenin Rölöve ve Mimarisi." **Türk Arkeoloji Dergisi,** XVIII/1 : 5-35.

1969b "Konya'da Karatay Medresesi Rölöve ve Mimarisi." **Türk Arkeoloji Dergisi,** XVII/2 : 5-28.

1970a "Konya'da İnce Minareli Medresenin Rölöve ve Mimarisi." **Türk Arkeoloji Dergisi,** XIX/1 : 5-36.

1970b "Konya'da Sahip Ata Hanikâh, Camiinin Rölöve ve Mimarisi." **Türk Arkeoloji Dergisi,** XIX/2 : 5-22.

1972 "Türk Tarih Kurumu Adına Konya Alaeddin Tepesinde 1941 Yılında Yapılmış olan Arkeolojik Kazıdan Elde Edilen Mimari Buluntular." **VIII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri,** Ankara 25-29 Eylül 1970, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 60-63

1975 "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları." **Belleten,** XXXIX/154: 217-224.

AKSARAYİ, Kerimeddin Mahmud

1943 **Selçuki Devletleri Tarihi.** (Çev. M. Nuri Gençosman - F. Nafiz Uzluk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AKTAŞ, Azize

1988 "Konyadaki Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarında Malzeme ve Teknik" (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü-

AKYURT, Yusuf

1938–1939 **Konya Kılavuzu, Selçukiler, Karamanoğulları ve Osmanlılar Devri.** (Basılmamış 2 cilt Kitap) Türk Tarih Kurumu Kitaplığı. No: 600.

AL-HARAWÎ

1957 **Guide des Lieux de Pélerinage. Kitab az-Ziyaret.** (Çev. J. Sourdel - Thomine), Damas: Institut Français des Damas.

ALKAN, Ahmet

1982 **Tarihi Çevre Düzenleme İlkeleri Konya Örneği.** Konya: Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Yayınları.

ALKAN, Ahmet - O. Nuri, DÜLGERLER ve Hüseyin KULU,

1987 "Bir Türk-İslâm Şehri olarak Konya. Dünü-Bugünü,Yarını." **İslâm Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildirileri**, İstanbul: 235-243.

ALTUN, Ara

1970-71 "Konya'da Bulgur Tekkesi." **Sanat Tarihi Yıllığı**, IV: 49-60.

ANBARCIOĞLU, Meliha

1971 "Les Communiqutes Musulmanes:" **Arts des Cappadoce:** 177-189 Genève: ed-Luciana Giovanini.

ANDERSON, J.G.C.,

1897-98 "The Road System of Eastern Asia Minor with the Evidence of Byzantine Compaigns." **The Journal of Hellenic Studies**, 17-18: 22-44.

ANONİM

1952 **Tarih-i Ali Selçuk, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III.** (Neşreden: Nafiz Uzluk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ARIK, M. Oluş

1967 "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri." **Anadolu** (Anatolia), XI: 57-100.

ARIK, Remzi Oğuz

1942 "Alaettin Tepesi." **Konya**, VII/49: 15-18.

1948 "Türkiyemizin Abideleri: Alaeddin Camii, Konya." **Bizim Türkiye**, 27 : 11.

1983 **Coğrafya'dan Vatana.** Ankara: 203-208.

ARNOLD, T.W.

1982 **İntişar-ı İslam Tarihi.** (Çev. H. Gündüzler), Ankara.

ARSEVEN, Celal Esad

1954-59 **Türk Sanatı Tarihi. III.** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ASLANAPA, Oktay

1970 **Türk Sanatı.** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

1984 "Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi." **Türk Edebiyatı.** s: 132: 15-16.

ATÇEKEN, Zeki

1988 "Konya'da Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması" (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1989 "Sultan Alâeddin Camii ve Osmanlılar Zamanında Yapılan Tamirler." **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** 3: 75-88.

1991a "İplikçi (Altun Aba) Medresesinin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması." **Vakıflar Dergisi,** XXII : 315-321.

1991b "Moğollara Baş Eğmeyen Bir Selçuklu Veziri. Kadı İzzeddin Camii ve Türbesi." **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** 5: 77-86.

1995 "Sultan Alaeddin Sarayı ve Konya Köşkü Hakkında." **Vakıflar Dergisi,** XXIII: 103-112.

BAEDEKER, Karl

1914 **Konstantinopel, Balkanstaten, Kleinasien Archipel Cypren.** Leipzig: Verlag Van Karl Baedeker.

BAKIRER, Ömür

1969 "Hacı Ferruh Mescidi." **Vakıflar Dergisi,** VIII: 171-184.

1971 **"Anadolu'da XIII. Yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri."** Vakıflar Dergisi, X: 337-367.

1976 **Onüçüncü ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları.** Ankara.

1981b **Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı.** 2 Cilt. Ankara.

BARKAN, Ö. Lütfi

1942 "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Temlikler. I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri." **Vakıflar Dergisi,**II: 279-386.

BARTHOLD, Vasili Vladimirovic

(1937) 1977 **İslâm Medeniyeti Tarihi.** (Düzenleyen M.F. Köprülü), Ankara: Başbakanlık Basımevi.

BARTHOLD, W.

1963 **İslam Medeniyeti Tarihi.** Ankara

BAŞTAK, Fikret Naci

1938 "Selçukiler Devrinde Avrupalıların Konya ile olan Ticarî Münasebetleri." **Konya,** 2/26-27: 1284-128

1939 "Muhtelif Garp Eserlerine Nazaran Konya." **Konya,** III/30: 1569-1571.

1940a "Garp Eserlerine Nazaran Konya." **Konya,** III/31: 1602-1610.

1940b "Garp Eserlerine Nazaran Konya." **Konya,** IV/33: 1829-1830.

1945 **Konya.** I. Konya.

BATES, Ülkü Ülküsal

1971 "An Introduction to the Study of the Anatolian Türbe and Its Inscriptions at Historical Documents." **Sanat Tarihi Yıllığı,** IV: 73-84.

BAYBURTLUOĞLU, Zafer

1993 **Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları.** Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi Basımevi.

BAYKARA, Tuncer

1980 "Selçuklu Devri Antalya'sı Üzerine Bazı Düşünceler." **I. Milli Türkoloji Kongresi,** İstanbul 6-9 Şubat 1978, Tebliğler. İstanbul: 191-196.

1985 **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya.** Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ongun Kardeşler Matbaası.

1990 **Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar.** İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

BAYRAM, Mikail

1981 "Anadolu Selçuklularından Günümüze Din Eğtimi." **Türkiye I. Din Eğitimi Semineri,** Ankara: 49-53.

1991 **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu.** Konya: Damla Matbaacılık.

1993 **Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı.** Konya: Damla Matbaacılık.

1994 **Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilâtı).** Konya: Damla Ofset Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.

BAYRAM, Sadi - Ahmed Hamdi KARABACAK

1981 "Sahib Ata Fahrü'ddin Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri." **Vakıflar Dergisi,** XIII: 31-70.

BELFOUR, F.C.

1829 **The Travels of the Macarius.** London: JJ. Murray.

BELKE, Klaus-M. RESTLE

1984 **Tabula Imperii Byzantini: Galatien - Lykaonien.** Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

BELKE, Klaus - MERSICH, Norbert

1990 **Tabula Imperii Byzantini. 7. Phrygien und Pisidien,** Wien: Verlag der Österreichichischen Akademie der Wissensehaften.

BELL, Gertrude Lowthian

1907 "Notes on a Journey Through Clicia and Lycaonia." **Revue Archéologique,**IX: 18.

1911 **Amurath to Amurath.** London: William Heinemann.

BİLDİRİCİ, Mehmet

1994 **Tarihi Su Yapıları Konya, Karaman, Niğde, Aksaray, Yalvaç, Side, Mut, Silifke.** Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Md. Yayınları.

BROQUIÈRE, Bertrandon de la

1892 **Le Voyage d'Outremer.** (Yay. Ch. Schefer), Paris: Ernest Leroux. Éditeur.

CAHEN, Claude

1984 **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler.** (Çev. Yıldız Moran)
(1994) İstanbul: E Yayınları.

CAN, Şefik

1970 **Klasik Yunan Mitolojisi.** İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.

CAN, Yılmaz

1995 **İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı.** Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

CANTAY, Gönül

1992 **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları.**Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

CANTAY, Tanju

1987 "Konya Karatay Medresesi'nin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu." **Rölöve ve Restorasyon Dergisi,** 6: 25-30.

CEMAL, A.

1932 **Konya.** İstanbul: Resimli Gazete Matbaası.

CEVDET, M.,

1938 "Sivas Darüşşifası, Vakfiyesi ve Tercümesi". **Vakıflar Dergisi,** I: 35-38

CEZAR, Mustafa

1977 **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık.** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

CHAPUT, Ernest

1936 **Voyages D'Études Géologiques et Géomorphogéniques en Turquie.** Paris: E.de Boccard, Éditeur.

1941 "Arziyat Bakımından Konya." **Konya,** V/36 : 3112-3114.

CHESNEY, Colonel

1850 **The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris. I-II,** London: Longmans.

COMBE, Etienne - SAUVAGET, Jeah - Gaston WIET

1937-1956 **Repértoire Chronologique d'Epigraphie Arabe. IX-XV.** Le Caire: Imprimerie de L'Institut Français d'Archéologie Orientale.

CRANE, Howard

1993 "Notes on Saldjug Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia." **Journal of the Economic and Social History of the Orient.** XXXVI: 1-57.

CUINET, Vidal

1890-95 **La Turquie d'Asie.** 4 cilt. I Paris: Ernest Leroux, Editeur.

CUNBUR, Müjgan

1986 "Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi", **Selçuk Üniversitesi. Selçuk Dergisi,** 2/1 : 37-44.

1991 "Mevlânâ'ya Göre Sanat ve Sanatkâr." **Selçuk Üniversitesi 4. Millî Mevlânâ Kongresi Bildirileri, 12-13 Aralık 1989.** Konya: 67-74.

ÇAĞATAY, Neşet

1981 **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik.** Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

1983 "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri." **Makaleler ve İncelemeler,** Konya: 281-292.

1985 **Mevlânâ Devri Selçuklu Türklerinin Politik ve Sosyo-Ekonomik Sorunları.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1988 "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri." **Belleten,** LII/203: 485-500.

1990 **Ahilik Nedir?.** Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Dairesi Yayınları.

ÇALIŞKAN, Yaşar-Lütfi İKİZ

1993 **Kültür, San'at ve Medeniyemizde Ahilik.** Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kürtürlerini Araştırma Dairesi Basımevi..

ÇAY, Abdülhâlûk

1983 "Anadolu'nun Türkleşmesi II (Selçuklu Dönemi)." **Türk Kültürü.** XXI/240: 270-279.

1984 **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası. Sultan II. Kılıç Arslan ve Karmıkbeli (Myriokefalon) Zaferi. 17 Eylül 1176.** İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayını.

ÇITAKOĞLU, Niyazi

1938 "Konya-Beyşehri, Çöküntü Sahaları ve Aralarındaki Eşik Arazi." **Konya,**2/20-21: 1153-1167.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan

1940 "Konya'ya Ait Bazı Vesikalar." **Konya,** V/34: 1964-1967.

DARKOT, Besim

1977 "Konya." **İslâm Ansiklopedisi,** VI: 841-853.

DELBEUF, Regis

1902 **Deux Excursions en Anatolie, de Constantinople à Koniah.** Costantinople.

DEVELLİOĞLU, Ferit

1970 **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.** Ankara: Doğuş Matbaası.

DEVLETŞAH, Tezkiresi

1977 (Çev. M. Lugal), İstanbul: A.Ş. Ofset Tesisleri.

DIEZ, Ernst

1979 "Musalla." **İslâm Ansiklopedisi,** VIII: 674-675.

DİLAVER, S.

1970-71 "Anadolu'daki Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi." **Sanat Tarihi Yıllığı**, IV: 17-29.

DOĞAN, Ahmet Işık

1977 **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler,** İstanbul.

EBU'L FEDA

1883 **Géographie D'Aboul Féda: II.** (Çev. M. Stanislas Guyard) Paris: À L'Imprimerie Nationale

EDHEM, Halil

1947 "Anadolu Selçukluları Devrinde Mimarî ve Tezyini Sanatlar." **Halil Edhem Hatıra Kitabı.** I. Ankara.

EKREM KAMİL

1937 "Hicri Onuncu, Miladi Onaltıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazzî Mekkî Seyahatnamesi." **Tarih Semineri Dergisi,** 1/2: 5-90.

ELGİN, Necati

1964 "Konya Hoca Hasan Camii Üzerine." **Anıt**, 9/31: 18-20.

ERCEBECİ, Şebnem

1987 "Anadolu Selçuklu Dönemi Duvar Çinicileri" (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

ERDMANN, Kurt

1959 "Seraybauten des Dreizehntes und Vierzehnten Johrhurdests in Anatolien." **Ars Orientalis**, 3: 77-94.

1961 **Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts.** I-II Berlin : Gebr Mann Verlag.

ERDOĞAN, Abdülkadir (Hamdizade)

1936 "Kitabelerin Değeri ve Konya. "**Konya**, 4 : 221-225.

1937a "Konya ile İlgili En Eski Bir Selçuk Vakfiyesi." **Konya**, 6: 370-375.

1937b "Konya'da Eski Tekkeler." **Konya**, 13: 814-823.

1938a "Konya Eski Tekyeler." **Konya**, 16-17: 971-977.

1938b "Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler." **Konya**, 20-21: 1194-1197.

1938c "Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler." **Konya**, 22-23: 1220-1226.

1938d "Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler." **Konya**, 24-25: 1320-1325.

1938e "Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler." **Konya,** 26-27 : 1389-1395.

1938f "Turistik Bakımdan Konya, Konyada Eski Türk Eserleri." **Türk İlüstrasyonu,** 67/1: 12-19.

1949 "Konya Kitabelerine Dair." **Konya,** 170:

1959 "Abideleri ile Konya." **Tarih Coğrafya Dünyası,** 2/1: 24-28.

ERENBİLGE, Naci

1941 "Konya Platformu." **Konya,** V/35: 3018-3021.

ERGENÇ, Özer

1980 **"Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri." Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920).** Ankara: Meteksan Limited Şirketi.

1995 **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya.** Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.

ERMİŞLER, Osman

1991 "Iconıum Nekropolü." **Müze,** 8: 1-26. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

ES, Selçuk

1966 "Konya'da Yatan Peygamberler ve Evliyalar." **Konya,**

EVLİYA ÇELEBİ, Mehmet İbn Derviş.

1314 **Seyahatname.** İstanbul: İkdam Matbaası.

EVREN, Afif

1944 **Konya İçin.** Konya: Babalık Basımevi.

EYİCE, Semavi

1962 "Konya Tarihinden Bir Yaprak Aya Thekla Efsanesi ve Sanat Tarihinde Aya Thekla." **Anıt,** 30 : 1-24.

1966 "Konya ile Sille Arasında Ak Manastır Menakıb-al Arifin'deki Deyr-i Eflâtun." **Şarkiyat Mecmuası,** 6 : 135-160.

1967 "Akmanastır (S. Chariton) in Der nähe von Konya und die Hohlen kirchen von sille." **Byzantinische Forschungen,** 2 : 167-183.

1970-1971 "Konya'nın Alâeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser: Eflâtun Mescidi." **Sanat Tarihi Yıllığı,** IV : 269-303.

FAHRNER, Rudolf

1957 "Alâeddin Keykubat." **Boehringer Eine Freundausgabe,** Tubingen: 193-198.

FAROQHİ, Suraiya

1993 **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

1934 **Selçuklu Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri.** İstanbul: Türkiye Matbaası.

FERİD, M. (UĞUR) - Mehmed Muhlis - Mümtaz Bahri ve Faik Bey

1339 **Konya ve Rehberi.** İstanbul: Ahmet İhsan ve Şurekası.

FERÎDÛN BİN AHMED-İ SİPEHSÂLÂR

1977 **Mevlânâ ve Etrafındakiler.** (Çev. T. Yazıcı). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eserler.

FIĞLALI, Ethem Ruhi

1994 "Alevilik Bektaşilik Üzerine." **Türk Yurdu**, 8: 88: 5-7.

FRENCH, David H.

1980 "The Roman Road - System of Asia Minor." **Aufsteing und Niedergang der römischen Welt.** 7/2 : 698-729.

FRENCH. D.H. - S. MITCHELL

1977 "Roma İmparatorluğu'nun İlk Devirlerinde Prsidia'de Yollar ve Ulaşım." **Türk Arkeoloji Dergisi**, 24/1: 213-220.

FÜRÛZANFER, B.

1990 **Mevlana Celaleddin.** (Çev. F.N. Uzluk) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

GEZGİN, F.S.

1948 "Konya'dan Ankara'ya." **Ülkü**, 3/20 : 14-17.

GIBB, Hamilton Alexander Rossken

1873 **İbn Batuta Travels in Asia and Africa.** London: Routledge and Kegan Paul.

GOODWIN, Godfrey

1980 **Encyclopédie, De L'Islam.** Novvella Édition, Tome V. livraison 81-82, Pari Editions G.P. Maisonneuvve Larouse S.A.: s. 252-254.

1986 "Konya." **Encylopédie de l'Islam.** V : 251-254.

GORDLEVSKI, Vladamir.A.

1988a **Anadolu Selçuklu Devleti.** (Çev. A. Yaran). Ankara.

1988b "Konya İrva ve İskâ Tarihine Ait Materyaller." (Çev. H. Ortekin) **Konya,** 18-19 : 1051-1069.

GÖLPINARLI, Abdülbaki

1953 **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik.** İstanbul: İstanbul Matbaası.

1931 **Melamilik ve Melâmiler.** İstanbul.

1940 "Mevlânâ'nın Türk Kültürüne Tesiri." **Konya Dergisi,** s. 32.

1941 "Onüç-Ondördüncü Asırda Anadolu'da İçtimai Hayat ve Türk Kültürü." **Konya Mecmuası,** 36.

1951 **Mevlâna Celâleddin.** İstanbul: İstanbul Matbaası.

1958 **Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli-Vilâyetname.** İstanbul.

GÖRÜR, Muhammed

1991 "Selçuklu ve Beylikler Devrinde Aksaray." (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

GÖYÜNÇ, Nejat

1990 "Mevlevilik ve Sosyal Hayat." **II. Milletlerarası Mevlâna Kongresi Bildirileri. 3-5 Mayıs 1990,** Konya : 95-101.

GÜLERMAN, Adnan - Sevda TAŞTEKİL

1993 **Ahi Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri.** Ankara: Feryal Matbaası.

GÜLLÜ, Sabahattin

1992 **Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri.** İstanbul: Ötüken Neşriyat.

GÜLLER, M. İzzet

1968a "Dünya'da Mescidi En Bol Şehir Konyadır." **İller Bankası Dergisi,** 1/5 : 27.

1968b "Konya Mescitleri." **İller Bankası Dergisi,** 1/6 : 22-31.

1970 "Sırçalı Mescit." **İller Bankası Dergisi,** 3/32 : 23-24.

1975 "Hatuniye Mescidi." **İller Bankası Dergisi,** 5/41 : 225.

GÜRKAN, Kazım İsmail

1972 "Selçuklu Hastaneleri." **Malazgirt Armağanı,** Ankara: 33-47.

HAKKI, İzzet

1952 "Mevlânâ Türbesinin Çini Kaplamaları ve Anadolu Selçuk Çiniciliğinin San'at ve İşçilik Özellikleri." **Belleten,** XVI/64: 577-583.

HAMDİZADE Abdülkadir (ERDOĞAN)

1324 "Saat Kulesi." **Ocak Mecmuası,** 14.

1331 "Alâeddin Camii Şerifi, Karatay Medresesi." **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası,** 6/33 : 524-534.

HAMDULLAH MÜSTEVFİ

1915 **Nuzhat-al Qulūb.** (Çeviren: Le Strange) Leyden: E.J. Brill, Imperimerie Orientale.

HAMİLTON, William J.

1842 **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia.** 2 cilt. London: John W. Paker.

HARTMANN, Richard

1928 **Im Neuen Anatolien Reiseeindrücke.** Bichhand lug in Leipzig: August.

HASLUCK, Frederick William

1911-12 "Plato in the Folk-lore of the Konia Plain." **Annual of British School at Athens,** XVIII: 265-269.

1929 **Christianity and Islam Under the Sultans, I-II.** Oxford: Clarender Press.

HASSAN, Ümit - H. BERKTAY ve A. ÖDEKAN

1990 **Türkiye Tarihi, I. Osmanlı Devletine Kadar Türkler.** İstanbul: Doğan Ofset.

HEYD, Wilhelm Uriel

1975 **Yakındoğu Ticaret Tarihi.** (Çev. Enver Ziya Karal) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

HILD, Friedrich

1977 **Das byzantinische Strassensystem in Kappadokien.** Wien: Druck Ernst Becvar.

HUART, Clément

1895 **Epigraphie d'Arabe d'Asie Mineure.** Paris: Impriemerie. Paul Cemaire 14, Rue Syrie - 14.

1897 **Konia. La ville des derviches tourneurs Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure.** Paris: Leroux.

1978 **Mevleviler Beldesi Konya.** (Çev. Nezih Uzel), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları. Kervan Kitapçılık.

ILGAZ, Hasane

1956 "Konya'da El Sanatları." **Halk Sanatları,** 4/79 : 7805-7806.

İBN BATUTA

1854 **Travels in Asia and Africa.** (Çev. H.A.R. Gilolo), London:. Broadway Hause. Carter Lane.

1991 **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler.** (Çev. İ. Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

İBN BİBİ

1902 **Tarih-i Al-i Selçuk.** (Neşreden. T. Houtsmo). Leiden: E.J. Brill.

1941 **Anadolu Selçuki Devleti Tarihi.** (Çev. M.N. Gençosman F.N. Uzluk) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi..

1955 **El-Evâmirü'l Alâiyye fi Umûri'l-Alâiyye.** Tıpkı Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1950 "Iconium" **Encyclopaedia Britannica,** 12: 58.

1929 "Iconium" **Chombers's Encylopaedia,** 7: 370.

1914 "Ikonion." **Paulys Real - Encyclopädie,** Stuttgart: 990-991.

İDRİSÎ

1836 **Géographie D'édrisi: I.** (Çev. P. Amédée Jaubert). Paris: A L'imprimerie Royale.

İĞDEMİR, Uluğ

1940 "Merhum Halil Edhem Eldem'in Türk Tarih Kurumu'na Armağan Ettiği Türk-İslam Devri Kitabe Estempajları." **Belleten,** IV/16: 545-563.

İLGÜREL, Sevim

1975 "Abdurrahman Hibrî'nin Menâsik-i Mesâlik'i I." **Tarih Enstitüsü Dergisi,** 6 : 111-128.

İNAL, Güner

1982 "Ortaçağlarda Anadolu'da Çalışan Suriyeli ve Mezopotamyalı Sanatçılar." **Sanat Tarihi Yıllığı,** XI : 83-94.

İSLİMYELİ, Nüzhet

1983 "Selçuklu Mimarlığının Bir Doruğu (Kölük Bin Abdullah)." **Ankara Sanat:** 18: 26-27.

JACOB, Xavier

1990 **Les Turcs an Moyer Age. Textes-Byzantins.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KAHYA, Esin

1989 "Anadolu Selçuklularında Bilim." **Erdem,** 5/13 : 63-79.

KÂMİL, Ekrem

1937 "Hicri Onuncu, Milâdi Onaltıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazzî-Mekki Seyahatnamesi." **Tarih Semineri Dergisi,** 1/2: 5-90.

KARAHAN, Abdülkadir

1965 "Mevlâna'yı Yetiştiren Çevre." **Çağrı,** 9/84 : 1-3.

KARAMAĞARALI, Beyhan

1976 "Anadolu'da XII-XIV. Asırlarda Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında. **İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 21: 247-276.

KARAMAĞARALI, Hâluk

1964-65 "Mevlâna'nın Türbesi." **Türk Etnografya Dergisi,** 7-8 : 38-42.

1982 "Konya Ulu Camii." **Rölöve ve Restorasyon Dergisi,** 4 : 121-132.

1983 "Sahip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme." **Rölöve ve Restorasyon Dergisi,** 3 : 49-52.

KATİP ÇELEBİ

11145/1648 **Cihannüma.** İstanbul: Matbaa-i Amire.

KATOĞLU, Murat

1966 "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve Son Cemaat Yeri." **Türk Etnoğrafya Dergisi,** 9 : 81-100.

KAYAOĞLU, İsmet

1981 "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat." **İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 24 : 359-373.

1985 **İslâm Kurumları Tarihi,** Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

KAYMAZ, Nejat

1970 **Pervane Mu'inüddin Süleyman.** Ankara: Üniversite Basımevi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

KAZICI, Ziya

1985 **İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar.** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

KHONIATES, Niketas

1995 **Histoire (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri).** (Çev. F. Işıltan). Ankara.

KIENITZ, Friedrich Karl

1974 **Büyük Sancağın Gölgesinde.** (Çev. S. Halit Kakınç). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

KILIÇBEY, M. Ali

1993 **Şehirler ve Kentler.** Ankara.

KINNEIR, John Macdonald

1818 **Voyage dans L'Asie Mineure, L'Arménie et le Kourdistan, dans les années 1813 et 1814.** I. cilt. London: Libraire de Gıde Fils.

KINROSS, Lord

1954 **Within the Taurus. A Journey in Asiatic Turkey.** London: John Murrey 172-182.

1957 **Kitâb-ı Cihan-Numâ** Neşrî Tarihi. II. cilt. (Yayınlayan: F.R. Unat - M.A. Köymen) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KOCA, Saim

1993 "Selçuklularda Teşkilat ve Kültür." **I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 20-21 Mayıs 1991,** Konya. 15-28.

KOMAN, M. Mes'ud

1937a "Konya Şehrinde Selçukilerden Evvelki Devirler." **Konya,** 5: 311-312.

1937b "Konya'da Son Romen Devrine Ait Bir Saray Bakiyesi." **Konya,** 7 : 439-441.

1937c "Mareşal Moltke'nin Şark Hatıratından Konya'ya Ait Satırlar." **Konya,** 10 : 634-637.

1940 "Garp Eserlerine Göre Konya." (1890 Yılında İntişar Etmiş Olan Encylopaedi Britanica'nın XII. cildindeki Konya Maddesinden), **Konya,** V/34: 1937-1939.

1944 "Alaettin Tepesi." **Konya,** 69 : 23-25.

1945 "Konya ve Çevresi Eski Eserleri Üzerine Birkaç Söz." **Konya,** 10/84 : 25-31.

1962 "II. Kılıç Arslan Köşkü." **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleten,** 247 : 15.

1967 "Anadolu Selçuklu Devleti Büyüklerine Aid Bazı Spor Aletleri." **VI. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler. 20-26 Ekim 1961.** 196-205.

KONYALI, İbrahim Hakkı.

1937 "Takyeli Dağ Adını Nereden Aldı." **Konya.** 12 Ağustos 1937, s. 765-768.

1964 **Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi.** Konya: Yeni Kitap Basımevi

1966 "İçi, Dışı ve Vakfiyesi ile Konya'da Karatay Medresesi." **Tarih Konuşuyor,** 5/26: 2127-2130.

1968 "Bir Hüccet, İki Vakfiye: Konya'da Atabekiye Medresesi, Hüccet-i Karamanoğlu Alâeddin Bey'in Vakfiyesi-Melek Hatun'un Karaman'daki Hatuniye Medresesinin ve Türbesinin Vakfiyesi." **Vakıflar Dergisi**, VII: 97-100.

1984 "Hatuniye Medresesi ve Danişmendoğulları Ailesinin Konya'da, Aksaray'da ve Kayseri'deki Eserleri." **Konya**, 85-95.

KORTAN, Enis

1991 **Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği.** Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

KÖPRÜLÜ, Fuad

1916 "Selçukiler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti." **Milli Tetebbular Dergisi,** 2/5: 183-232.

1919 **Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar**. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi

1941 "Orta Zaman Türk-İslâm Feodalizmi." **Belleten,** V/19: 319-334.

1969 "Abû Ishâk Kâzrûnî ve Anadolu'da İshâki Dervişleri." (Türkçeye Çeviren Cemal Köprülü; Almancaya Çeviren. P. Wittek), **Belleten,** XXXIII/130: 225-232.

1991 **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KÖYMEN, Mehmet Altay

1964 "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları." **Tarih Araştırmaları Dergisi,** II/2-3: 303-380.

1970 **Selçuklu Devri Türk Tarihi.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

1986 "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası." **Belleten,** L/198: 613-620.

1989 "Anadolu'nun Türk Yurdu Olmasında Selçukluların Rolü." **Milli Kültür,** 65: 28-35.

KSNEFON

1944 **Anabasis**. (Çev. Hayrullah Örs). İstanbul: Maarif Basımevi.

KUBAN, Doğan

1961 "Türk Şehir Yapısı Üzerine." **Mimarlık ve Sanat,** 1: 37-41

1965 **Anadolu - Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları.** İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

1968 "Anadolu-Türk Şehri: Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler." **Vakıflar Dergisi,** VII: 53-73.

1982 **Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler.** İstanbul: Ufuk Matbaası.

KURAN, Abdullah

1969 **Anadolu Medreseleri I.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1978 "The Mosque of Alâeddin." **Turkish Treasures I:** 42-49.

KÜÇÜK, Hasan

1971 "Tarikatların Türk Toplumundaki Sosyal Fonksiyonları." (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi

1976 **Tarikatlar.** İstanbul: Otağ Matbaası.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf

1988 "Konya'nın Alâeddin Darüşşifası, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri." **Osmanlı Araştırmaları,** 9: 347-359.

1989 "Lâle Devrin'de Konya." (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi,

1995 "Konya Mevlana Dergahı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi." **Vakıflar Dergisi,** XXIII: 75-92.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf - ARABACI, Caner

1994 **Selçuklular ve Konya.** Konya: Selçuklu Belediyesi.

LABORDE, Alexandre Léon de

1838 **Voyage de l'Asie Mineure.** II cilt. Paris

LAMB, Dorothy

1914 "Notes on the Seljuk Buildings at Konia." **Annual of the British School at Athens,** XXI/915-16: 31-61.

LEAKE, William Martin

1824 **Journal of A Tour in Asia Minor.** London:John Murray.

LEBIDÉS, A. Monara

1899 AÌ ÉV monolÛqoiV monai thx Kappadociax cai Lucaouiax. Konstantinopel.

LLOYD, Seton

1952 "Paul and Thekla" **History Today,** II/8: 527-531.

LÖYTVED, J.

1907 **Konia: Inschriften de Seldschukischen Bautes.** Berlin.

LUCAS, Paul

1712 **Voyage du Sieur Paul Lucas, Fait par Ordre du roy dans la Grece. L'Asie Mineure, La Macedonie et L'Afrique.** Paris: Nicolas Simar.

LUTHER, M. Usha

1989 **Historical Route Network of Anatolia (İstanbul-İzmir-Konya) 1550's to 1850's: A Methodological Study.** Ankara: Turkish Historical Society.

MAGIE, D.

1950 **Roman Rule in Asia Minor I, II** Princeton: Basınour.

MACARIUS

1829 **The Travels of Macarıus Patrıarch of Antioch.** (Trans F.C. Belfour) London: J. Murray.

HAMBURİ, Ernest

1943 "Konya Şehrinin Aslı Aranırken." **Konya,** 7/51: 8-13.

MATEOS, URFALI

1962 **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136).** (Çev. H.D. Andreasyon) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

MATRAKÇI NASUH

1976 **Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han.** (Çev. H.G. Yurdaydın), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MAYER, L.A.

1956 **Islamic Architects and Their Works.** Geneve: Abort Kundıg.

MEHMED NEŞRİ,

1949 **Kitab-ı Cihannüma, Neşri Tarihi.** I. cilt. (Haz: Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen: T.T.K. Basımevi.

MEHMED, Ziya

1328 **Konya Seyahatı Hatıratından.** İstanbul: Ara Matbaası.

MEINECKE, Michael

1968 "Tuslu Mimar Osmanoğlu Mehmed ve Konya'da 13. Yüzyılda Bir Çini Atölyesi." **Türk Etnoğrafya Dergisi,** 11:81-93.

1976 **Fayencedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien II. cilt.** Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.

MERÇİL, Erdoğan

1994 "Bizans'da Selçuklu Hanedan Mensupları" XI. Türk Tarih Kongresi. Ankara 5-9 Eylül 1990. **Kongreye Sunulan Bildiriler,** Ankara. II: 709-721.

MEVLÂNÂ, Celaleddin Rumi

1989 **Mesnevî ve Şerhi.** (Çev. A. Gölpınarlı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

1959 **Fîhî Mâfîh.** (Çev. A. Gölpınarlı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

1960 **Divân-ı Kebir.** 1-5 (Çev. A. Gölpınarlı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

1963 **Mektuplar.** (Çev. A. Gölpınarlı). İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

1974 **Divân-ı Kebir.** 1-5 (Çev. A. Gölpınarlı). İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

MICHAUD, M.

1829 **Bibliotheque des Croisades.** 3. Cilt. Paris: Chez A.J. Ducollet. Libraire-Éditeur.

MOLTKE, Henri Von

1917 **Briefe über Zustaende und Begebenheiten in der Türkei aus dem Jahren 1835 bis 1839.** Berlin: Ernest Siegfried Mitter und Sohn.

MORDTMANN, Andreas David

1897 **Arménie. Kurdistan et Mésopotomiz.** Maina. Kircheim.

NAZMİ ZİYA

1922 **Konya Vilayeti. Türkiye'nin Sıhh-i İçtimai Coğrafyası.** Ankara: Öğüt Matbaası.

NIEBUHR, Carsten

1776 **Voyage en Arabie et en d'autres pays Circonvoisins. II.** Amsterdam-Utrecht: Baalde.

OCAK, Ahmet Yaşar

1978 "Zaviyeler." **Vakıflar Dergisi,** XII: 247-270.

1980 **Babaîler İsyanı.** İstanbul: Dergâh Yayınları.

1981 "Bazı Menakıbnamelere Göre 13. ve 15. Yüzyıldaki Müslümanlaştırmalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü." **Osmanlı Araştırmaları,** 11: 31-42.

1985 **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü.** Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

1991 a "Anadolu'da XIII-XV. Yüzyılarda Müslim-Gayri Müslim Dini Etkileşimleri ve Saint Georges (Aya-Yorgi-Hagios-Georgios) Kültü." **X. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri III. 22-26 Eylül 1986,** Ankara: 961-966.

1991 b "Mevlâna Celaleddin-i Rumî. Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıf ve Sufisi Olarak." **4. Milli Mevlana Kongresi Bildirileri. 12-13 Aralık 1989,** Konya: 139-146.

1992 **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

OĞUZOĞLU, Yusuf

1980 "17. Yüzyılda Konya Şehir Müesseseleri Ve Sosyo Ekonomik Yapısı Üzerinde Bir Araştırma." (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

1981-82 "XVII. Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler." **Tarih Enstitüsü Dergisi,** XII: 611-620.

1984 "17. Yüzyılda Konya Şehrindeki İdarî ve Sosyal Yapılar." **Konya:** 97-108.

1982 "17. Yüzyılda Konya Şehri Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler." **Türk Arkeoloji Dergisi,** 25: 334-342.

1988 "Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki Şeriye Sicillerine Göre 17. Yüzyılda Konya Şehir Dokusunun Özellikleri." **VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı 23-27 Mayıs 1988,** Ankara: 99-106.

OLIVER. Guillaume Antoine

1801-1807 **Voyage dans l'empire Ottoman II-III** Paris: H. Agasse

ONAT. Saadet

1949 "Roma Devrine Ait Bir Kitabe." **Anıt,** 1/5: 18-20.

ORAL. M. Zeki

1945 "Konya'nın Tarihi Eserleri ve Bugünkü Durumları." **Konya.** 10/84: 32-40.

1949 a "Konya'daki Tarihi Mezartaşları" **Anıt,** 1/10: 14-21.

1949 b "Konya Darüş-şifaları." **Anıt,** 1/9: 16-18. 23.

1950 "Konya'da Tarihi Mezartaşları" **Anıt,** 2/14: 21-22.

1956 "Turgutoğulları. Eserleri-Vakfiyeleri." **Vakıflar Dergisi,** III: 31-65.

1957 "Konya'da Alâüddin Camii ve Türbeleri I. Yapılar. Kitabeler." **Yıllık Araştırmalar Dergisi,** I: 45-62.

1958 "Fatih Sultan Mehmed'in Gevale Kalesi İle Karaman İllerini Fethi ve Hâmidi'nin Terc-i Bendi" **Vakıflar Dergisi,** IV: 81-89.

1961 "Konya'da Sırçalı Medrese." **Belleten,** XXV/99: 355-396.

1962 "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler. Kitabeleri ve Tarihçeleri." **Vakıflar Dergisi,** V: 23-78.

OSTROGORSKY, Georg

1986 **Bizans Devleti Tarihi.** (Çev. Fikret Işıltan) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

OTTER. M.

1748 **Voyage en Turquie et en Perse.** II. Cilt Paris.

OTTO DORN, Katharina

1957 **Turkische Keramik.** Ankara.

ÖGEL, Semra

1966 **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

1986 **Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler.** İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.

ÖNAL, H.

1937 "Konya'da Kadı İzzeddin Camii Vakfiyesi." **Konya,** 7: 447-448.

ÖNDER, Mehmet.

1948 **Seyahatnamelerde Konya.** Konya: Yeni Kitap ve Basımevi.

1949 "Tarih Boyunca Konya Sarayları." **Konya,** 129-130: 11-12.

1950 "Doğu ve Batı Tetkiklerine Göre Konya Kalası ve Tarihçesi." **Konya Halkevi Dergisi,** 136.

1951 "Konya'da Bir Selçuk Medresesi Daha." **Yeni Konya Gazetesi.**

1952 **Konya Maarifi Tarihi.** Konya: Ülkü Basımevi.

1954 "Konya Külahı." **Türk Folkloru Araştırmaları,** 5/3: 1193-94.

1955 a **Konya Çeşme ve Şadırvanları.** Konya: Ülkü Basımevi

1955 b "Mevlevi Sikkeleri." **Türk Folkloru Araştırmaları,** 7/4: 1532-1533.

1956 **Mevlânânın Konyadaki Evi ve Medresesi.** Konya.

1958 a "Konya'da Alevi Sultan Mescidi ve Mihrabı." **Vakıflar Dergisi,** 4: 241-245.

1960 a **Konya Camileri. I. Alaeddin Camii-İplikçi Camii.** Konya: Ülkü Basımevi.

1960 b "Konya'da Keçecilik." **Halk Sanatları,** 6/134: 2231.

1961 a "Konya'da Şeker Furuş Mescidi." **Anıt, 29: 6-8.**

1961 b "Selçuklu Mimarı Keluk." **Türk Yurdu,**III/2: 47-48.

1961 c "Anadolu'da Şaheserler Yaratan Selçuklu Mimarı Keluk." **Çağrı,** 4/44: 5-7.

1962 a (1971) **Mevlânâ Şehri Konya.** Ankara: Güven Matbaası.

1962 b "Konya'da Selçuklulardan Önceki Devirlere Ait Eserler Üzerine Kısa Notlar." **Anıt,** 30: 25-30.

1964-65 "Selçuklu Devri Konya Halıları." **Türk Etnografya Dergisi,** VII-VIII: 46-49.

1968 "Konya'da Bilinmeyen Bir Selçuklu Devri Eseri." **Vakıflar Dergisi,** 7: 127-129.

1971 **Mevlana Şehri Konya.** Ankara.

1974 "Karatay Medresesi." **Türk Ansiklopedisi,** XXI: 315-316.

1983 "Konya'da Bir Selçuklu Şaheseri. Karatay Medresesi." **Kaynaklar Dergisi,** 1: 32-35.

1984 "Bir Selçuklu Şahaseri. İnce Minare." **Kaynaklar,** 3: 17-20.

1993 "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıktırılan Selçuklu Eserleri." **Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı.** Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi. 169-178.

ÖNEY, Gönül

1976 **Türk Çini Sanatı.** İstanbul.

1992 **Anadolu Selçuklu Mimarisi ve El Sanatları.** (3. Baskı) Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

ÖNGE, Yılmaz

1967 "Bilinmeyen Bir Selçuklu Medresesi. Konya Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi." **Önasya,** 3/28: 14-15. 22.

1968 "Konya'da Beyhekim Mescidi." **Önasya,** 3/29: 10-11.

1969 "Konya'da Alâeddin Camiinin Çinili Mihrabı" **Önasya,** 4/41: 8-9. 20.

1984 "Konya Sahip Ata Hankâhı." **Suut Kemal Yetkin'e Armağan.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları: 281-292.

1988 "Alâeddin Keykubad Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri." **Selçuk Dergisi I. Alâeddin Keykubad Özel Sayısı,** 3: 49-60.

ÖNGE, Yılmaz

1995 **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları.** Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

1991 "Hafızasını Kaybeden Şehir: Konya." **Konya Mimarlar Odası Bülteni,** 1/1990 (1991) s. 4-8.

ÖNKAL, Ahmet - Nebi BOZKURT

1993 "Cami maddesi." **İslâm Ansiklopedisi,** VII: 46-56.

ÖNKAL, Hakkı

1975 "Konya'da Ateş-Bâz-ı Velî Türbesi." **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi,**1: 223-237.

1977 "Anadolu Selçuklu Türbeleri." (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi. İslâmî İlimler Fakültesi.

ÖZERGİN, Kemal

1965 "Anadolu Selçuklu Kervansarayları." **Tarih Dergisi,** 15: 141-170.

ÖZÖNDER, Hasan

1984 "Konya'da Selçuklu Devri Abidelerinde Görülen Epigrafik Özellikler." **Konya:** 15-22.

1989 **Konya Mevlânâ Dergahı.** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

1990 "İpek Yolu'nun Konya'daki İzlerine Dair Yeni Belgeler ve Bilgiler." **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisadî Tarih Kongresi:** 551-557.

ÖZSAİT, Mehmet

1985 **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

PACE, B.

1926 "Ricerche Archeologiche nella Regione di Conia-Adalia-Scalonoua 1914-1919." **Annuario della R. Seuda Anc. di Atene e delle Missioni Halione in Oriente,** III: 353-354.

PHILIPPSON, A. -ERENBİLGE, N.

1941 "Orta Anadolu." **Konya,** V/38: 33-39.

QUEVEDO, M..

1902 **Iconium.** Croisade photographique à toute vapeur Bruqelles: 53-92.

RAMSAY, William Mitchell

1913 "Iconium." **Encyclopediae Britannica,** XII: 60.

1923 "About Christian Inscriptions of Iconium." **Byzantinischneugriechische Jahrbücher,** 4: 344-345.

1940 "Garp Eserlerine Nazaran Konya." **Konya,** IV/32: 1731-1734.

1960 **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası** (Çev. Mihri Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

REAL, Paulys

1914 **Encyclopädie der Classischen Alter tumswissen schaft. Neue Bear beitung Georg Wissama.** Stuttgart.

REDFORD, Scott

1991 "The Alaeddin Mosque in Konya Reconsidered." **Artibus Asiae,** LI/1-2: 54-74.

1993 "The Seljuqs of Rum and the Antique." **Muqarnas,** 10: 148-156.

ROGER, Noelle

1938 "Konya Mukaddes Şehir." (Çev. N.F. Baştak), **Konya,** 2/20-21: 1121-1132.

ROGERS, J. Michael

1976 "Waqf and Patronage in Seljuk Anatolia. The Epigraphic Evidence." **Anatolian Studies,** XXVI : 69-103.

ROTT, Hans

1908 **Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien. Pamphylien. Kappadokien und Lykien.** Leipzig: Dieterichsche Verlagsbuch Handlung Theodor Wiecher.

RUBRUCK, G.

1900 **The Journey of William of Rubruck.** (Çev. W.N. Rockhill), London: The Hakluyt Society.

RUNCIMAN, Steven

1989 **Haçlı Seferleri Tarihi. 3: Cild. Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu.** (Çev. F. Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

SAATÇİ, Mustafa

1992 "Selçuklu İktisadının Temelleri." **Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet 14 Mart 1991.** Kayseri: 225-237.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SALİHLİOĞLU, Halil

1969 "İkinci Keykavusun Bir Mülknamesi." **Vakıflar Dergisi.** VIII: 57-65.

SARRE, Friedrich

1896 **Reise in Kleinasien-Somer 1895. Forschungen zur seldschukischen Kunst und Geographie des Landes.** Berlin: Druck von Elsner.

1910 Denkmaler Persischer Baukunst IV: **Die Seldschukisches Baudenkmaeler von Konya.** Berlin: J. Büxenstein.

1921 **Konia. Seldschukische Baudenkmäler.** Berlin: Ernest Wasmuth.

1936 **Der Kiosk von Konia.** Berlin: l'Orient Illustre

1943 "Konya Selçuk Sanatı." **II. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler 20-25 Eylül 1937,** İstanbul: 811-812.

1967 **Konya Köşkü.** (Çev. Şahabettin Uzluk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

SAYILI, Aydın

1948 "Higher Education in Medieval Islam." **Ankara Üniversitesi Yıllığı,** II: 40-60.

SEVİM. Ali – Erdoğan MERÇİL

1995 **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset. Teşkilat ve Kültür.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

SOYMAN. Faik – İbrahim TONGUR

1944 **Konya Eski Eserler Klavuzu.** Konya: Yeni Kitabevi.

SÖNMEZ, Zeki

1989 **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

SÖZEN, Metin

1968 "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler." **Anadolu Sanatı Araştırmaları,** I: 167-210.

1970-72 **Anadolu Medreseleri. Selçuklu ve Beylikler Devri.** 2. Cilt, İstanbul.

1990 **Devletin Evi Saray.** İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.

STRABON

1873 **Géographie de Strabon.** Paris: Libraire Hachette Et.

STRANGE G. Le

1930 **The Lands of the Eastren Caliphate Mezopotamia Persia and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur.** Cambridge at the University Press.

STRZYGOWSKI, Joseph

1907 "Der Kiosk von Konia." **Zeitschrift für Geschichte der Architektur,** 1: 3-9.

SULTAN VELED

1993 **Maârif.** (Çev. Meliha Anbarcıoğlu), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

SURAL, M.

1978 a "Konya'da Keçecilik." **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi,** 18/344:

1978 b "Yok Olan Bir Sanat Konya Külahçılığı." **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi,** 18/346.

SÜRYANİ MİHAİL

1944 **Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi II. Kısım (1042-1195).** (Çev. Hrant D. Andresyan). İstanbul.

SÜSLÜ, Memduh Yavuz

1946 "Konya Tarihine Genel Bakış." **Konya** ,10/88: 15-77.

ŞEHABETTİN (UZLUK)

1935 **Konya'nın Selçukiler Zamanı Şehir Mimarisi.** Konya: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1936 **Selçukîlerin Konya Sarayı.** Konya: Basımevi.

1939 **Konya Âbideleri.** Konya:

ŞEKER, Mehmet

1988 "Müsâmeretü'l-Ahbâr'a Göre Anadolu Selçuklu Müesseselerine Bir Bakış." **Selçuklu Dergisi. I. Alaeddin Keykubad Özel Sayısı,** 3: 67-72.

1993 **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik.** Ankara.

ŞEMSEDDİN SAMİ

1306-1317 "Konya." **Kamûs ül-a'lâm.** V: 3781-3785.

ŞİKARİ

1946 **Karamanoğulları Tarihi.** (Çev. M. Mesud Koman) Konya: Yeni Kitap Basımevi.

TAESCHNER, Franz

1964 "Türk Ahiliği." **Çağrı,** 3/83:3-5.

1972 "İslâmda Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri." (Çev. S. Yüksel) **Belleten,** XXXVI/142: 203-236.

TANERİ, Aydın

1966 "Müsameret'ül Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devleti Teşkilâtı Bakımından Değeri." **Tarih Araştırmaları Dergisi,**IV: 127-171.

1977 **Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı Menakîb'ül-Arif'in Değerlendirilmesi.** Konya: Akın Matbaası.

TANYELİ, Uğur

1987 **Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15.yy.)** İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

TEMİR, Ahmet

1959 **Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi.** Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TEXIER, Charles

1849 **Description de L'Asie Mineure faite par ordre du Gouvernement Français. de 1833 a 1837.** 3 cilt. Paris: Typographe de Fırmın Dıdot.

1862 **Asie Mineure. Description géographique. historique et archéologique des provinces et des villes de la Chersonnese d'Asie**. Paris: Fırmın Dıdot Frères.

1339/1924 **Küçük Asya II.** (Çeviren: Ali Fuat), İstanbul.

TEZEL, S. Yahya

1993 **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi.** (3. Baskı) Ankara. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TOGAN, Ahmet Zeki Velidi

1931 "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti." **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası,** 1: 1-42.

TONGUR, İbrahim

1938 **Konya Eski Eserler Kılavuzu ve Aile Fotoğrafhanesi Kataloğu.** Konya: Haşim Basımevi

TUNCER, Orhan Cezmi

1986 **Anadolu Kümbetleri. I. Selçuklu Dönemi.** Ankara: Güven Matbaası.

1991a **Anadolu Kümbetleri II. Beylikler ve Osmanlı Dönemi.** Ankara: Sevinç Matbaası.

1991b "Anadolu Selçuklu Kümbetlerinin Gelişimi ve Özellikleri." **X. Türk Tarih Kongresi,** III: 1075-1080.

TUNÇ, Muzaffer

1992 "Konya Kadınlar Pazarı." **Müze,** 8: 17-21.

TURAN, Osman

1946 "Selçuklu Kervansarayları." **Belleten,** X/39 : 471-497.

1947 "Selçuk Devri Vakfiyeleri. I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı." **Belleten,** XI/42: 197-235.

1948 "Selçuk Devri Vakfiyeleri. III. Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri." **Belleten,** XII/45 : 17-171.

1953 "Selçuk Türkiyesi Dini Tarihine Dair Bir Kaynak." **Fuad Köprülü Armağanı.** İstanbul: 531-564.

1950-1955 "II. İzzeddin Keykavus'a Ait Bir Temlikname." **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armanağan.** İstanbul: 157-177.

1960 "Selçuk Türkiyesi ve Dünya Ticareti." **Türk Yurdu,** L/10: 4-6.

1971 **Selçuklular Zamanında Türkiye. Siyasi Tarih. Alp Arslan'dan Osman Gaziye 1071-1318**. İstanbul: Turan Neşriyad Yurdu.

1978 **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi.** Cilt. I-II İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

1980 **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

1988 **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TURAN, Şerafettin

1990 **Türkiye İtalya İlişkileri. I. Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine.** İstanbul: Metis Yayınları

UĞUR, M. Ferit

1936 "Horozlu Han (Ruzbe Hanı)." **Konya**, 2 : 100-104

1937 "Takkeli Dağ." **Konya**, 5: 289-304.

1940 "Emir Celâleddin Karatay." **Konya**, IV/33: 1901-1916.

1941 "Tavus Baba." **Konya**, V/37: 15-17.

UĞUR, M. Ferit-M. Mesud KOMAN

1940 **Selçuklu Büyüklerinden Celâleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri.** İstanbul: Yeni Kitap Basımevi.

1942 a "Büyük Karatay Medresesi." **Konya**, VII/49: 35-40.

1942 b "Büyük Karatay Medresesi." **Konya**, VII/50: 10-15.

USMAN, Mükerrem

1949 "İkonium Sikkeleri." **Anıt**, 1/5 (Haziran): 3-6.

UZ. M. Ali

1993 **Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri**. Konya: Alagöz Yayıncılık.

UZLUK, Feridun Nafiz

1339 "Konya'da Darüşşifa (Müverrih Hamdizade Abdülbakir Efendiye)." **Babalık Gazetesi**: 1369.

UZLUK

1958 **Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi.** Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.

UZLUK, Şehabettin

1942 "II. Türk Anadolu Resim Mektebi." **Konya Mecmuası**, 39: 12-26.

1943 "Mevlana'nın Ressamları." **Konya Mecmuası**, 57: 13-24.

1946 **Mevlâna'nın Türbesi.** Konya: Halkevi Güzel Sanatlar Komitesi Yayınları.

1948 "Birinci Gıyasettin Keyhüsrev Oğlu Mimar Sadettin." **Konya**, VII/57: 4-10.

1953 "Texier'in Sırçalı Medrese Plânı." **Milli Mecmua**, 13/13: 8-9.

1957 **Mevlevilikte Resim. Resimde Mevleviler.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1972 "Felekabat Sarayı Konya'nın Neresinde İdi. Kim İnşa Ettirdi. Çatısını Hangi Mimar Çattı?" **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. 25-29 Eylül 1970,** Ankara: 374-381.

1988 "Mevlâna'nın Tabibleri: Ekmeleddin Müeyyet-Beyhekim ve Gazanfer." **I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi Bildirileri 3-5 Mayıs 1987,** Konya: 214-219.

UZUNÇARŞILI, İ.

1941 (1984) **Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1948 "XII. ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri İle İçtimai Müesseselere Bir Bakış." **III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri.** 1943: 287-306.

ÜÇER. S. Sırrı – M. Mes'ud KOMAN

1955 **Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme.** Konya: Halkevi Tarih Müze Komitesi Yayınları.

ÜLGENER, Sabri

1981 **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası.** (2. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya

1937 "Konya'da Anadolu Selçukileri Devrinde İlim ve Felsefe." **Konya,** 8: 490-497.

1971 "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği." **Vakıflar Dergisi,** IX: 13-37.

ÜNVER. A. Süheyl

1940 "Konya'da Selçuklular Zamanındaki Hamamlara Dair." **Türk Tıb Tarihi Arşivi**, 18: 83-86.

1948 "Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülahazalar." **III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. 15-20 Kasım 1943**, Ankara: 642-647.

1967 a "Yetmiş Yıl Önce Konya." **Belleten**, XXXI/122: 212-220.

1967 b "Yetmişbeşyıl Önce Konya." **Çağrı**, 12/117: 3-12.

1967 c "Yetmişbeşyıl Önce Konya." **Çağrı**, 13/118: 2-6.

1970 "Anadolu Selçukluları Zamanında Umumi ve Hususi Kütüphaneler." **Atatürk Konferansları II 1964-1968.** Ankara: 3-28.

1972 "Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri." **Malazgirt Armağanı**, Ankara: 404-412.

1978 "345 Yıl Önce Konya." **Çağrı**, 240: 4-6.

VITRUVIUS

1990 **Mimarlık Üzerine On Kitap.** (Çeviri: Dr. Suna Güven) Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

VIVIEN M. de Saint Martin

1852 **Description Historique et Géographique. de L'asie Mineure.** Torne II. Paris: Arthur Bertrend.

VRYONIS, V.R.

1971 **The Delicine of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of İslamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**. London: Berkeley-Ion Angeles.

WİSSOWA, George

1914 "Classichen Altertumswissenschaft." **Paulys Real-Encyclopädie**: 990-991 Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

WISSOWA, Pauly

1962 "Lykaonia Şehirleri." (Çev. A. Sayhan) **Anıt**, 30: 48-52

WITTEK, Paul

1935 "L'Epitaphe d'un Comnène à Konia." **Byzantion**, 10: 505-515.

YAKUT, Hamavi Rumi

1969 **Mucam al-buldan.** (Yayınlayan: G. Wüstenfeld) Leipzig: Basımevi.

YALÇINKAYA, Ekrem

1943 **Coğrafyada, Tarihte ve Bugünkü Konya.** Konya.

YAMAN, Talat Mümtaz

1938 "200 Sene Evvel Konya. Ulus'lu İbrahim Efendiye Göre." **Konya Halkevi Dergisi**, 22-23: 1208-1219.

YAZICI, Tahsin

1972 "Menakib Al-'Ârifin'in San'at Tarihi Bakımından Değeri." **Belleten**, XXXVI/143: 385-388.

YAZICIZADE, A.

1902 **Tevârih-i Âl-i Selçuk.** (Yayınlayan: A.M. Th. Houtsma) Leiden: E.J. Brill.

YETKİN, Suut Kemal

1970 **Türk Mimarisi.** Ankara: Bilgi Basımevi.

YETKİN, Şerare

1963 "Anadolu'da Selçuklu Şifahaneleri." **Türk Kültürü,** 1/10: 23-31.

1986 **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

YİNANÇ, Mükrimin Halil

1944 **Türkiye Tarihi. Selçuklular Devri-I. Anadolu'nun Fethi.** İstanbul: Burhaneddin Matbaası.

1948 "Anadolu Selçuklu Tarihine Ait Bazı Kaynaklar." **III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri 15-20 Kasım 1943,** Ankara: 95-103.

YÖRÜKOĞLU, Ömer

1977 "Sahip Ata Araştırması Buluntuları." **Vakıflar Dergisi,** 11: 217-220.

1981 "Sahip Ata Araştırması." **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,** II. Ankara: 899-905.

YUSUFOĞLU, Mehmet.

1949 "Konya Darüş-şifaları." **Anıt,** 1/9: 16-18. 23.

YURDAKUL, Erol

1971 "Konya Alâeddin Camii 1971 Yılı Avlu Kazısında Yeni Buluntular." **Önasya**, 6/69.

ZOROĞLU, Levent

1984 "Konya Adının Kaynağı Hakkındaki Dökümanlar." **Konya**, 137-140.

52814

ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE TÜRK — İSLÂM ŞEHRİ OLARAK KONYA

-II-

Azize Yasa

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans Üstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Arkeoloji - Sanat Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
DOKTORA TEZİ
olarak hazırlanmıştır

52814

Ankara
Nisan, 1996

52814
2.c.17
52814

EK - 1

I. 1. MEVCUT OLAN YAPILAR

I.1.1. TEK YAPILAR

Sayfa

II. Kılıç Arslan Köşkü (Kat.no: 1 ; Kit. no: 1; Lev.no: 40a - 41a) 417

Mihmandar Mescidi (Kat. no: 2 ; Kit. no: 5; Lev. no: 41b) 420

Beşarebey (Ferhuniye Mescidi) (Kat. no: 3 ; Kit. no: 7; Lev.no: 42a-b) 421

Hacı Ferruh Mescidi (Taş Camii) (Kat. no:4 ; Kit.no: 9a-b; Lev. no: 43a) 423

Çiftli Buzhane (Kat. no: 5 ; I. İKSŞV., böl. II. 2.1: 16; Lev. no: 43b) 426

Tekli Buzhane (Kat. no: 6 ; I. İKSŞV., böl. II. 2.1: 16; Lev. no: 44a) 428

Kale-i Cerp (Erdemşah) Mescidi (Kat. no: 7; Kit. no: 12) 429

Halka Begüş Türbesi (Kat. no: 8 ; Lev. no: 44b) 431

Sırçalı (Debbağlar) Mescidi (Kat. no: 9 ; DHV., böl. II. 2.1: 12; Lev. no: 45a - 46b) 432

Sakahane Mescidi (Kat. no: 10 ; Lev. no: 46b) 435

Zenburi (İplikçi) Mescidi (Kat. no: 11 ; Lev. no: 47a)..... 436

Sırçalı (Muslihiye) Medresesi (Kat. no: 12 ; Kit.no: 19a-b; Lev. no: 47b -49b) 438

Ali Gav Zaviyesi (Mahmudiye Medresesi) (Kat. no: 13 ; Lev. no: 50a)..... 443

Bulgur Tekkesi Mescidi (Kat. no: 14 ; Lev. no: 50b) 445

Mevlânâ'nın Arkasındaki Eyvan Türbe (Kat. no: 15) 448

Hoca Hasan Mescidi (Kat. no: 16 ; Lev. no: 51a - 52b) 449

Küçük Karatay Medresesi (Kat. no: 17 ; KV., böl. II. 2.1: 15; Lev. no: 53a - b) 452

Karatay Medresesi (Kat. no: 18 ; Kit. no: 20) KV., böl.II.2.1: 14-15; Lev. no: 54a - 56b) 453

Abdülaziz Mescidi (Kat. no: 19 ; Kit.no: 21; Lev. no: 57a - b) 457

Mevlânâ'nın Türbesi (Kat. no: 20 ; Kit. no: 27a-b; Lev. no:58a - b) 459

Mursaman (Hoca Cihan) Türbesi (Kat. no: 21 ; Lev. no:59a - b) 462

Evhadeddîn-i Kirmani Türbesi (Kat. no: 22 ; Lev. no: 60a - b) ... 464

Kalender Baba Türbesi (Kat. no: 23 ; Lev. no: 61a - b) ... 466

Zahuriddin Ali Türbesi (Kat. no: 24 ; Kit. no: 32; Lev. no: 62a) 467

Aksinne Mescidi (Kat. no: 25) 468

Kümbetli (Dibekli) Mescid (Kat. no: 26) 469

Kesikbaş Kümbeti (Kat. no: 27 ; Lev. no: 62b) 471

Siyavuş Türbesi (Kat. no: 28 ; Lev. no: 63a)..... 473

Namazgâh-I (Kat. no: 29 ; Lev. no: 63b) 474

Mahkeme Hamamı (Kat. no: 30 ; Lev. no: 64a)..... 475

I.1. MEVCUT YAPILAR

I.1.1 TEK YAPILAR

II. KILIÇ ARSLAN KÖŞKÜ

(Kat. no: 1 ; Kit. no: 1; Lev. no.40a-41a)

ADI: II. Kılıç Arslan tarafından inşa ettirildiği için banisinin ismi ile (Müstevfi 1915: 97; Aslanapa 1984: 187) anılmıştır. Alâeddin Keykubad tarafından onarıldığı için Alâeddin Köşkü adıyla (Aslanapa 1984: 187; Kuban 1965: 155) tanınan yapı, Sarre tarafından Konya Köşkü olarak tanıtılmıştır (Sarre 1967: 1-33).

KONUMU: Bugün Alâeddin Tepesi ismiyle anılan höyükte Selçuklu dönemi İç Kalesini kuşatan ilk sıra surun burçlarından biri üzerinde, Alâeddin Camii'nin kuzeybatısındadır.

TARİHİ: Köşk kitabesine göre Selçuklular döneminde Kılıçarslan tarafından yaptırılmıştır (Kit. no: 1). Ancak bunun hangi Kılıçarslan olduğu kitabede netlik kazanmadığından II. [Hamdizade Abdülkadir (Erdoğan) 1914: 2; Konyalı 1964: 182; Önder 1971: 199; Öney 1978: 94] veya IV. Kılıçarslan'a Sarre 1967: 22; Löytved 1907: 46) ait olduğuna dair farklı görüşler ileri sürülmüştür.

II. Kılıç Arslan'ın imar faaliyetleri ve köşkün şehrin Dış Kale'si ile aynı dönemde inşa edildiği (Müstevfi 1915: 97; Evliya Çelebi 1314: 19) gözönüne alındığında II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192) inşa edildiğini kabul etmek mümkündür.

BANİSİ: II. Kılıç Arslan'dır. Sultan Mesud'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Kılıç Arslan (1155-92) Anadolu birliğini kurmuş, Danişmentli, Ermeni ve Bizanslıların kendisine karşı kurdukları cepheyi kısa sürede dağıtmıştır. Özellikle II. Kılıç Arslan döneminde Bizanslılara karşı 1176 yılında yapılan Myriokephalon Savaşı zaferiyle Anadolu'daki Bizans hakimiyeti tümüyle kırılmıştır (Turan 1971: 209-210). Ülkede büyük bir sevinç ve barış dönemi yaşanmaya başlamıştır. Serbest düşünceli ve fikir hürriyetine taraftar bir hükümdar olması nedeniyle zayıf itikadlı olarak tanınıyordu (Uzunçarşılı 1949: 289). Aksarayî'nin verdiği bilgiye göre "... gönlünü Danişmentlilerin memleketleri sevdasına kaptırmış, bir türlü rahat olamıyordu. Bu sevda ile Aksaray'ı yaptırarak çok vakit orada oturdu" (Aksarayî 1943: 127) ve "kervansaraylar, pazarlar kurdu" (Anonim 1952: 25). Ancak, kaynaklarda sözü edilen yapılardan sınırlı örnek mevcuttur.

I. Murad tarafından inşasına başlanan Camii muhtemelen II. Kılıç Arslan tarafından tamamlattırılmış, II. Kılıç Arslan Türbesi (Kat. no: 31), Mâristan-ı Atik (Kat. no: 72), Medresesi Sultaniye (Kat. no: 73), II. Kılıç Arslan köşkü (Kat. no: 1) bu sultan tarafından yaptırılmış ve Dış Kale büyük bir onarımla ayağa kaldırılmıştır (Kat. no: 66).

SANATÇI: — Anonim Karaman tarihine göre Yusuf bin Abdülgafardır (Uzluk 1957 : 31; 1972: 380-81).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yapıldıktan kısa bir süre sonra Alâeddin Keykubad tarafından onarıldığı anlaşılan Köşk (Aslanapa 1984: 187), 17. yüzyıldan sonra terk edilmeye başlanmış, yıkılmaya yüz tutan duvarları halk tarafından Taş Ocağı gibi kullanılmıştır (Bkz. Akçeken 1995: 104; Kon. Şer. Sic., 16: 174). 18. yüzyıldan itibaren seyyahların tasvir ettiği köşk artık harabe halindedir. Günümüze sadece bir duvar parçası ulaşan köşkün kalıntısı 1961 yılında beton bir şemsiye içine alınmıştır. Bugün iyi durumda değildir.

YAPI TANITIMI: İç kale surlarının burçlarından biri genişletilerek üzerine inşa edilen köşk, iki katlı, kare planlı ve etrafı balkonlarla çevrili bir yapı idi. Köşkün ikinci katı kuzey cephede sivri kemerli eyvan kuruluşunda büyük bir pencere, diğer cephelerde ise daha küçük aynı biçimde yan yana ikişer pencere ile dışa açılmakta idi (Bkz. Sarre 1967: 111, şek. 19; 117, şek. 25).

MALZEME — TEKNİK: Köşkün bugün mevcut olan duvarının doğu yüzünde moloz taş (üst kısımdaki konsollar ve konsol aralarındaki yarım tonoz yüzeylerine kadar), kesme taş (bugünkü zeminden yaklaşık 3 m. yüksekliğe kadar, köşelerde büyük boyutlu), tuğla (konsol ve tonoz yüzeylerinde), kerpiç ve sıva kullanılmıştır.

Moloz taş ve kerpiç örgü, kesme taş ve tuğla kaplama malzemesidir. Duvar yüzeyindeki sıva büyük ölçüde dökülmüştür. Moloz ve kesme taşta düzenli, kerpiçte şaşırtmalı, konsollarda ve tonoz başlangıcında balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Günümüzde konsollar ve tonoz yüzeyinde kullanılan tuğlaların farklı istiflenmesiyle meydana gelen hareket dışında herhangi bir süsleme izi olmayan yapının beden duvarlarının sırlı tuğla ve minai tekniğinde işlenmiştir çini ile kaplı olduğu (Arseven 1954: 63-64; Öney 1978: 94) ve bol miktarda stuko süsleme bulunduğu belirtilir (Sarre 1967: 15-26).

YAYINLAR: Evliya Çelebi 1314: 19; Müstevfi 1915: 97; Arseven 1954: 63-64; Kuban 1965: 155-156; Sarre 1967: 115-126; Öney 1978: 94; Aslanapa 1984: 187; Akçek en 1995: 103-112)

MİHMANDAR (KINACI SOKAĞI MAHMUD, MİNARE MAHALLESİ) MESCİDİ

(Kat. no: 2; Kit. no: 5; Lev no: 41b)

ADI: Yapı içinde bulunduğu mahalle ve banisinin adına izafeten farklı isimlerle anılmıştır.

KONUMU: Çifte Merdiven (Mihmandar) mahallesinde Şerafettin caddesi ile Kınacı sokağının kesiştiği köşede bulunan mescit, Selçuklu dönemi Dış Kalesi'nin içinde doğuda, Hatuniye Mescidi'nin batısındadır.

TARİHİ: İlk yapıdan kaldığı tahmin edilen kitabesine göre 604/1207 yılında[1] I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde inşa ettirilmiştir (Kit. no: 5)

BANİSİ: Kitabesine göre Yusuf oğlu Mahmud'dur (Önder 1971: 143; Turan 1985: 82). Konyalı'ya göre Yusuf oğlu Mahmud Danişmendoğullarının Sivas kolu hükümdarlardından Yağıbasan'ın oğlu Sinanüddin Yusuf'un oğlu ve Raziyye Devlet Hatun ile Bedreddin Beramoni'nin babasıdır (Konyalı 1984: 92).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: İlk mescit yıkıldığı için 1942 ve 1953 yıllarında mahalle halkı tarafından yeniden yaptırılmıştır (Konyalı 1964: 440; Önder 1971: 142; Küçükdağ-Arabacı 1994: 249).

YAPI TANITIMI: Özgün yapısı hakkında herhangi bir bilgi olmayan mescit bugün kare planlı ve kırma çatılı olup yapıya batı cephede eksenin güneyinde yer alan bir kapı ile girilmektedir. Aynı cephede eksenin kuzeyinde bir; güney cephede eksene simetrik iki, dikdörtgen biçimli, büyük boyutlu pencere yer almaktadır. Kitabe batı cephedeki pencere üzerindedir.

MALZEME TEKNİK: Tamamen yeniden inşa edilen yapının duvarları beton harç ile sıvanmıştır.

---

[1] Yapının inşa tarihi kaynaklarda 602 /1205-06 (Konyalı 1984: 92) ve 604/1207 (Önder 1971: 143; Baykara 1985: 82; Küçükdağ-Arabacı 1994: 258-259) olarak iki yıl farkla verilmektedir.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 440-449; Önder 1971: 142-143; Konyalı 1984: 92; Baykara 1985: 82; Küçükdağ-Arabacı 1994: 258-259.

BEŞAREBEY (FERHUNİYE) MESCİDİ

(Kat. no: 3; Kit. no: 7; Lev. no: 42a-b)

ADI: Banisine izafeten "Beşarebey", içinde bulunduğu mahalleden dolayı "Ferhuniye Mescidi" adlarını almıştır.

KONUMU: Ferhuniye mahallesinde, Beşarebey sokağı ile Sultan Mesud caddesinin kesiştiği köşede bulunan yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde kuzeyde, Dış kalenin Ertaş Kapısı içinde Hızır İlyas Bey ve Süt Tekkesi ile Tac'ül Vezir külliyesinin çevrelediği alanda yer almaktadır.

TARİHİ: Kitabesine göre 15 Cemaziyelevvel 610 / 2 Ekim 1213 yılında I. İzzeddin Keykavus döneminde inşa ettirilmiştir (Kit. no: 7).

BANİSİ: Zeyneddin Beşarebey'dir. I. İzzettin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde Emir-i Ahur olan Beşarebey (İbni Bibi 1941:50, 105; M. Ferid ve diğerleri 1339: 86) dönemin güçlü emirlerindendir. Serveti ve yandaşlarının çoğalması nedeniyle Alâeddin Keykubad tarafından öldürtülen emirler arasındadır (İbni Bibi 1941 : 107). Sinop kalesinde 612 /1214-15 tarihli bir kitabesi vardır (İbni Bibi 1941 : 108, Uzluk notu). İzzeddin Keykavus tarafından kendisine has olarak verilen Niğde'de 620 /1223 tarihinde Alâeddin Keykubad adına bir cami yaptırmıştır (İbni Bibi 1941 : 108, Uzluk notu). 1223'de hayatta olduğu anlaşılan Beşarebey'in Konya kalesi burçlarından birini yaptırmış olması Alâeddin Keykubad tarafından öldürülen emirler arasında bulunması nedeniyle muhtemel görünmektedir (Bkz. VII.3.)

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Dıştan 9.25 x 13.60 ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan mescit, kare planlı, tek kubbeli bir ana mekan ile bunun kuzeyine birleştirilmiş dikdörtgen biçimli kapalı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır.

Ana mekanı örten kubbeye altta tromp üste üçgen kuşaklarla geçilmektedir. Güney cephe eksenindeki, mihrap-nişi dikdörten çerçeveli, yarım yuvarlak planlıdır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı son cemaat yeri kuzey-güney doğrultusunda atılmış takviye kemeri ile iki bölüme ayrılmış ve çapraz tonozlarla örtülmüştür.[1] Mekanın güney duvarında eksene simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen çerçeveli, beş sıra mukarnas kavsaralı, sivri kemerli, dikdörtgen planlı birer niş yer almaktadır. Yapıda kuzey cephe ekseninde son cemaat yerine, son cemaat yerinin güney duvarı ekseninde harime girişi sağlayan birer kapı bulunmaktadır. Son cemaat yerine giriş kapısı profilli silmelerle içe doğru kademelenmiş dikdörtgen biçimli, harim kapısı ise lento ve sövelidir. Kuzey cephede üst seviyede basık kemerli birer, güney cephede eksene simetrik birer, doğu cephede ise eksende bir pencere bulunmaktadır. Kuzey cephedeki pencereler üst seviyede, yuvarlak kemerli, diğer pencereler ise lentolu ve söveli olup içe şevlidir. Doğudaki pencerenin üzerinde, güneyde eksende, üst seviyede ve batı cephede kare bir niş içine alınmış sonradan kapatılmış pencere izlenimini veren yuvarlak kemerli düzenleme görülmektedir.[2]

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (pencere lento ve sövelerinde), moloz taş (son cemaat yerinde), tuğla (cephelerde, içte geçişler ve kubbede) ve orijinalde süsleme malzemesi olarak çini kullanılmıştır.

---

[1] Konyalı (1964 : 328) son cemaat yerinin revaklı ve kubbeli olduğunu belirtir.

[2] Son cemaat yerinin doğusunda, sonradan yapılmış olan minare bugün mevcut değildir (Konyalı 1964 : 328).

Tuğla ve çini kaplama, kesme taş ve moloz taş örgü malzemesidir. Moloz taşta düzensiz; tuğlada cephelerde şaşırtmalı, son cemaat yeri ile harim kısmı arasındaki pencerelerin kavsaralarında yatay-dikey istif, balık sırtı örgü, kubbede eğik istif, başak örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Kuzey cephede, giriş kapısı üzerindeki kitabenin iki yanındaki panolarda çini mozaik tekniğinde, firuze ve patlıcan moru renkli çini parçalar mevcuttur.[1]

Orijinalde mescidin duvarlarında, son cemaat yerindeki pencerelerin köşeliklerinde ve mihrapda çini kullanıldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz (Ferid ve diğerleri 1339: 86; Dr. Ziya 1922: 34; Konyalı 1964 : 329; Önder 1971: 127; Meinecke 1976a : 203, 205; Yetkin 1986 : 71).

YAYINLAR: Ferid ve Diğerleri 1339: 186; Dr. Ziya 1922: 34; İbni Bibi 1941 : 50, 105, 107, 108; Konyalı 1964 : 328-332; Katoğlu 1966 : 82; Dilaver 1970-71: 19; Önder 1971 : 125-127; Meinecke 1976a : 203-205; Baykara 1985: 82; Yetkin 1986: 71.

TAŞ CAMİ (DIŞ CAMİ, AKÇE GİZLEMEZ, HOCA FARUK, HACI FERRUH MESCİDİ)

(Kat. no: 4; Kit. no: 9a-b; Lev. no: 43a)

ADI: İnşa malzemesinden dolayı bugün "Taş Cami" (Konyalı 1964 : 362; Katoğlu 1966: 82) adıyla tanınan yapı; Selçuklu dönemi Dış kale surlarının dışında yer alması nedeniyle "Dış Camii", inşa malzemesi olan kesme taşların çok iyi işlenmesi ve derzlerin çok ince tutulmasından dolayı "Akça Gizlemez

---

[1] Konyalı (1964 : 329) Kuzey cephedeki çini panoların başka bir yapıdan getirilmiş olabileceğini, bu yapının da muhtemelen Sırçalı Medrese veya mescidin eski cephesine ait olduğunu belirtir. M. Meinecke çinilerin (1976 : 82) 644/1248 yılına tarihlendirilen Kadı İzzeddin Medresesi ve Mescidine ait olabileceğini ileri sürer.

Mescidi" (Yalçınkaya 1943: 128; Konyalı 1964: 362; Katoğlu 1966: 82; Önder 1971: 121; Baykara 1985: 82), banisine izafeten "Hacı Ferruh" (Katoğlu 1966 : 82; Dilaver 1970-71; 20; Bakırer 1971: 171) bunun halk dilinde bozulmasıyla "Hoca Faruk Mescidi" "Hoca Ferruh Mescidi" (Uzluk 1958: 20) adları ile tanınmıştır.

KONUMU: Aksinne Mahallesi (Hoca Faruk Mahallesi), Taş Cami caddesi üzerinde, caddenin doğusundadır. Selçuklu dönemi, Dış Kale surlarının dışında, güneyde, Dış Kalenin Larende Kapısı dışında Sahip Ata Külliyesi ile aynı cadde üzerinde konumlanmaktadır.

TARİHİ: Kitabesine göre Recep 612/ Ekim-Kasım 1215-16 yılında I. İzzeddin Keykavus zamanında inşa edilmiştir (Kit. no: 9a).

BANİSİ: Hacı Ferruh'tur. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan İzzeddin Keykavus'un Sivas Şifahanesi vakfiyesinde mütevvelli olarak tayin edilen Hacı Ferruh'un Hassa Hazinedarı olduğu anlaşılmaktadır. (VGM. Arş. def. no. 584, s. 288).

I. Alâeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde etkili olduğu anlaşılan Hacı Ferruh, İbni Bibi'de Lala Celâleddin Ferruhşah olarak anılmaktadır (İbni Bibi 1941 : 189). 1236 yılından evvel atabeğliye terfi eden Hacı Ferruh 633/1235-36'da Çankırı'da Dar-ül afiye adlı bir hastane yaptırmıştır (Ünver 1940 : 71). 640/1242-43'de ölmüş ve Çankırı'da Taş medrese civarındaki türbeye gömülmüştür (Konyalı 1964 : 376).

SANATÇI: İbadet mekanına açılan kapı üzerindeki kitabeye göre yapıda **Ramazan bin Güneş** çalışmıştır (Kit. no: 9b). Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız ve tek yapısıyla tanıdığımız bu mimarın Kayserili olduğu kitabesinden anlaşılmaktadır (Mayer 1956 : 116-7; Sönmez 1989: 200, kat. no: 34; Bayburtluoğlu 1993 : 105-6).

YAPI TANITIMI: Dıştan 9.45 x 13.75 ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan mescit kare planlı bir ana mekan ile bunun doğusuna birleştirilmiş kapalı dikdörten planlı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Kare mekanın kubbe ile örtüldüğü örnekler arasında yer alan yapının tromplarla geçilen kubbesi yıkılmış (Akyurt 1938: 20), günümüzde ahşap tavanla örtülmüştür.

Harimin güney cephesi ekseninde bulunan dikdörtgen çerçeveli mihrap nişi beş sıra mukarnas kavsaralı ve dikdörtgen planlıdır. Niş içerisine, üç sıra mukarnas kavsaralı, üç cepheli ikinci bir niş yerleştirilmiştir.

Kuzey-güney doğrultusunda, dikdörtgen planlı son cemaat yeri sivri tonoz ile örtülüdür. Son cemaat yerinin güneydoğu·köşesinde yer alan ondokuz basamaklı merdiven ile bugün mevcut olmayan minareye ya da üst kata çıkıldığı öne sürülmüştür.[1] Duvar kalınlığı içinde kalan bu merdivenin bugün mevcut olmayan minareye ait olduğunu düşünmek mümkündür.

Yapıda doğu cephe ekseninde son cemaat yerine, son cemaat yerinin batı duvarı ekseninde harime girişi sağlayan birer kapı bulunmaktadır. Son cemaat yerine girişi sağlayan kapı dikdörtgen çerçeveli, yuvarlak kemerli, altı sıra mukarnas kavsaralı bir niş içinde basık kemerlidir. Portal nişinin karşılıklı yüzlerinde beş cepheli birer niş yer almaktadır. Ana mekana giriş kapısı ise dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli niş içinde basık kemerlidir. Karşılıklı yüzlerinde dilimli birer niş bulunmaktadır. Kapıların iki yanında simetrik yerleştirilmiş dikdörtgen biçimli birer pencere vardır. Dıştaki pencerelerden kuzeydekinin üzerinde sivri kemerli, güneydekinin üzerinde ise yedigen bir alınlık bulunmaktadır. Ayrıca kuzey cephede eksenin batısında, güney cephede ise eksende dikdörtgen biçimli birer pencere daha mevcuttur.

---

[1] Konya'lı Fatih'in Konya tahrir defterinde bulunan bir kayıtdan hareketle mescidle birlikte bir de kütüphane bulunduğunu, II. Bayezıd zamanında kütüphanenin mektep haline getirildiğini ileri sürmektedir. (Konyalı 1964 : 365). Ancak bunun gösterecek herhangi bir mimari veri günümüze ulaşmamıştır.

MALZEME - TEKNİK: Tamamiyle kesme taştan inşa edilen yapıda kubbenin tuğla olduğu ileri sürülür (Konyalı 1964: 364). Kesme taş kaplama malzemesidir ve düzenli teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Portallerde, mihrapta ve tromplarda taş süsleme mevcut olup, geometrik bezeme uygulanmıştır. Üçgen kesitleri ve sekizgen geçme (dış portal), zencirek, zikzak, sekizkollu yıldız ve kırık çizgiler (iç portal), sekizgen geçme, daire ve eşkenar dörtgen geçme, hasırörgü (mihrap), sekizkollu yıldızlar ve sekizgenler (tromplar) görülmektedir.

YAYINLAR: Akyurt 1938 : 20-21; Yalçınkaya 1943 : 128; Soyman Tongur 1944 : 89; Uzluk 1958: 20; Konyalı 1964 : 362-367; Katoğlu 1966 : 92; Dilaver 1970-71 : 19-20; Bakırer 1971 : 171-184; Önder 1971; 121-122; Baykara 1985 : 82; Küçükdağ-Arabacı 1994 : 257.

ÇİFTLİ (HAVZAN) BUZHANE

(Kat. no: 5 Lev. no: 43b)

ADI: Bulunduğu semte, çift olmasına ve işlevine dayanılarak "Çifte Buzhane" veya "Havzan Buzhanesi" olarak adlandırılmıştır.

KONUMU: Havzan mahallesi, Buzhane caddesi, Umur Paşa sokakta, Tekli Buzhaneye yaklaşık 150 mesafededir. Selçuklu dönemi Dış Kalesi dışında, batıda, şehre oldukça uzak bir mesafede konumlandırılmışdır.

TARİHİ: Tarihlerini belirleyecek kitabe veya vakfiye mevcut değildir. Ancak I. İzzeddin Keykavus'un 615/1218-19 tarihli vakfiyesinde, Kayseri'yeli Reşüddin Alişar b. Hasan'a ait olduğu söylenen buzluklardan biri olması muhtemeldir (VG Arş. def. no: 584: 288, 138). Vakfiye ve arşiv kayıtlarında Yahdan olarak anılan buzhaneler, Sahip Ata Vakfiyesinde olmayıp, arşiv kayıtlarında Sahip Ata evkafından gösterilmişlerdir ki bu durumda buzhanelerin

daha sonra Sahip Ata evkafına geçtiği anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 267-268; Özönder 1985: 16).

BANİSİ: –

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Son yetmiş yıla kadar imal yeri ve soğuk hava deposu olarak kullanılan buzhanelerin faaliyetleri elverişsiz imalat sebebiyle durdurulmuştur (Özönder 1985: 16). Bugün sit alanı olarak ilan edilen bölge içinde korunmalarına çalışılmaktadır.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı olan buzhaneler sivri tonozlarla örtülmüş, tonozlar takviye kemerleri ile desteklenmiştir. Kapıları doğu cephelerinde olup zemine inmeyi sağlayan merdivenlerden kuzeydekinden 17, güneydekinden 7 basamak günümüze ulaşmıştır. Arkalarında bulunan ve kışın su doldurularak dondurulduğu[1] belirtilen havuzlara ait herhangi bir iz mevcut değildir (Konyalı 1964: 269).

MALZEME - TEKNİK: Toprakla örtülü olan buzhanelerin içinde moloz taş (duvarlarda ve örtü sisteminde) ve kesme taş (tonozları destekleyen takviye kemerlerinde) kullanılmıştır.

Moloz taş örgü malzemesi olup, düzensiz teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapılara ait herhangi bir süsleme mevcut değildir.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 167-168; Özönder 1985: 16.

---

[1] Suyun, kışın şiddetli soğuklarında şehir ırmağından bu havuzlara aktarıldığı, burada dondurulduktan sonra kırılarak buzhanelerin arkasındaki kapılardan içeri atıldığı ve buzhaneler dolduktan sonra açıklıkların önlerine toprak yığılarak, içeriye sıcak havanın girmesine engel olunduğu belirtilmektedir (Konyalı 1964: 267).

TEKLİ (HAVZAN) BUZHANE

(Kat. No: 6; Lev. no: 44a)

ADI: Bulunduğu semte, tek olmasına ve işlevine dayanılarak "Tekli Buzhane" veya "Havzan Buzhanesi" olarak adlandırılmıştır.

KONUMU: Havzan Mahallesi, Kürşatlar sokakta demiryolunun kenarında yer almaktadır. Selçuklu dönemi Dış Kalesi dışında, batıda, şehre oldukça uzak bir mesafede konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Kesin olarak tarihini belirleyebilecek kitabe veya vakfiye mevcut değildir. Ancak I. İzzeddin Keykavus'un 615/1218-19 tarihli vakfiyesinde, Kayseri'yeli Reşüddin Alişar bini Hasan'a ait buzluklardan söz edilmektedir (VGM.Arş.,def. no: 584: 288, 138). Buna dayanarak Buzhanenin 615/1218-19 yılı öncesinde mevcut olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Banisi konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

YAPININ ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: İyi durumda olmayıp, yıkılmağa ve içi dolmaya başlamıştır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Doğu-batı doğrultusunda boylamasına dikdörtgen planlı olup sivri tonozla örtülmüştür. Tonoz, takviye kemerleri ile desteklenmiştir. Kapısı doğu cephede olup zemine inmeyi sağlayan merdivenlerden 15 basamak günümüze ulaşmıştır. Arkasında bulunduğu belirtilen havuzdan herhangi bir iz yoktur (Konyalı 1944: 267).

MALZEME - TEKNİK: Dıştan toprakla örtülü olan buzhanenin içinde moloz taş (duvarlarda ve örtü sisteminde) ve kesme taş (tonozları destekleyen takviye kemerlerinde) kullanılmıştır. Moloz taş örgü malzemesi olup, düzensiz teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Süsleme mevcut değildir.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 168, 267; Özönder 1985: 16.

KALE-İ CERP (SERVER AĞA, ERDEMŞAH) MESCİDİ

(Kat. no: 7 Kit. no: 12)

Yapı büyük ölçüde yenilenmiştir.

ADI: Bugünkü adını içinde bulunduğu mahalleden alan yapı, Konya Vakıflar Müdürlüğü'nde bulunan bir kayda göre mescidin bitişiğinde yer alan ve Server Ağa tarafından vakfedilen evden dolayı "Server Ağa Mescidi" adı ile anılmıştır (Konyalı 1964: 355). Ancak Fatih (881/1476), Bayezid (900 /1500), Kanuni ve II. Murad (992/1584) adlarına yapılan Konya tahrir defterlerinde mescidin adına rastlanmaması (Konyalı 1964: 355), orijinalde farklı bir ismi olabileceğini akla getirmektedir.

KONUMU: Kale-i Cerp (Şemseddin) mahallesi, Hacı Arap sokağında bulunan yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, güneydoğuda konumlandırılmıştır.[1]

TARİHİ: Kitabesine göre 617/1220 yılında Alâeddin Keykubad döneminde inşa ettirilmiştir (Kit. no: 12).

BANİSİ: Hacı İsmailzade Şemseddin Erdemşah'tır (Önder 1971: 124). Selçuklu dönem kaynaklarında hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Şemseddin Erdemşah'ın babasının Horasanlı bir Türk olduğunu İ. Konyalı tespit etmiştir (Konyalı 1964: 355). Atabeylik görevinde bulunan Şemseddin

---

[1] 970-971/1562-63 tarihli Konya Şeriye sicillerinde bulunan kayıtlardan mahallenin bu tarihlerde mescidin banisinin adı ile anıldığı anlaşılmaktadır. Ancak IV. Murad'ın (992/1584) Konya tahrir defterinde mahallenin iki ismine birden rastlanması Şemseddin mahallesinin daha sonraki bir tarihte Kale-i Cerp mahallesine dahil edilmiş olduğunu gösterebilir (Konyalı 1964: 355-356).

Erdemşah İspir'de Mugisüddin Tuğrul Şah adına da bir cami yaptırmıştır (Konyalı 1964: 356).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Tamamiyle yenilenmiş olan yapı orijinal özelliklerini kaybetmiş olup, üç taraftan evlerle kuşatılmıştır.

SANATÇI: —

YAPI TANITIMI: Mescit tek kubbeli bir ana mekan ile kuzeyine yerleştirilmiş dikdörtgen planlı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Orijinalde kubbe veya tonozla örtülü olması gereken bu mekan günümüzde eğimli bir tavan ile kapatılmıştır. Güney duvar ekseninde bulunan mihrap, dikdörtgen çerçeveli ve yarım daire planlıdır. Kuzey cephe ekseninde yer alan dikdörtgen çerçeveli kapının hiç bir özelliği yoktur. Güney ve batı cephelerde üst seviyede, mihraba simetrik dikdörtgen biçimli iki pencere vardır.

MALZEME - TEKNİK: Yapının içi ve dışı büyük ölçüde yenilendiğinden orijinal malzeme görülememektedir.

SÜSLEME PROGRAMI: Orijinalde duvarları ve mihrabının çini bezemeli olduğu öne sürülen yapıya ait kabartma yazılı çini bir pano Konya Çini Eserler Müzesi'nde (Karatay Medresesi) sergilenmektedir (Konyalı 1964: 355; Önder 1971: 125).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 354-356; Katoğlu 1966: 82; Önder 1971: 124-125.

HALKA BEGÜŞ (MUSALLA) TÜRBESİ

(Kat. no: 8; Lev. no: 44b)

ADI: Banisine izafeten Halkabegüş (kulağı küpeli) adını almış olmalıdır. Halk arasında, Musalla Mezarlığına yakınlığından dolayı "Musalla Mescidi" adı ile de tanınmaktadır.

KONUMU: Kalenderhane mahallesinde, Ankara caddesinin doğusunda, Musalla mezarlığının karşısında yer alan yapı, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, kuzeyde, Kale'nin Halka Begüş kapısı civarındadır.

TARİHİ: Yapının inşa tarihini veren kitabe veya vakfiyesi yoktur. Ancak Ddış Kale'nin aynı adı taşıyan kapısından dolayı (Eflakî 1986a: 283) kalenin yapımından önce, yani 618/1221 yılından evvel inşa edildiği ve adını kale kapısına verdiği kabul edilmektedir (Konyalı 1964: 376).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapı 1961 yılında onarılmış olup bugün harap durumda ve ibadete kapalıdır.

BANİSİ: Halkabegüş lakabıyla anılan bir zat olabileceği dışında herhangi bir bilgi yoktur.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Dıştan 6.67 x 7.03 ölçülerinde kare planlı tek mekanlı ve kubbeli olan yapı iki katlıdır. Bugün toprak altında bulunan alt katın başlangıçta türbe olarak inşa edilen yapının cenazelik bölümü olduğu İ. Konyalı (Konyalı 1964: 375) ve S. Dilaver (1971: 18) tarafından öne sürülür. Yapının konumu (Dış Kale surların dışında, şehrin türbelerin yoğun olarak yer aldığı, türbeler semti olarak değerlendirdiğimiz Kalenderhane mahallesinde bulunması) ve mimari özellikleri gözönüne alındığında türbe olarak inşa edildiğini, zaten mescit işleviyle kullanılan üst katın zamanla halk arasında mescit olarak anılmasıyla böyle adlandırıldığını düşünmek mümkündür.

Cenazelik kısmı toprak altında kaldığından mimari özellikleri anlaşılmamaktadır. Mescit kısmı kubbe ile örtülü olup, kubbeye geçiş köşe üçgenleriyle sağlanmıştır. Güney duvar eksenindeki mihrap nişi dikdörtgen biçimindedir. Yapıya giriş batı cephede eksende yer alan dikdörtgen kapı ile sağlanır. Kubbe kasnağının doğu, batı ve kuzey cephelerinde eksen üzerinde sivri kemerli birer pencere yer alır.

MALZEME-TEKNİK: Yapıda kesme taş (giriş cephesinde), moloz taş (giriş-batı cephesi dışındaki cephelerde) ve tuğla (geçişler ve kubbede) kullanılmıştır. Kesme taşta düzenli, moloztaşta düzensiz, tuğlada ise şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 375-7; Dilaver 1970-71: 17; Önder 1971: 141-42; Baykara 1985: 86.

SIRÇALI (KUBBELİ, DEBBAĞLAR) MESCİDİ

(Kat. no: 9; Lev. no:45a-46b)

ADI: Selçuklular döneminde Debbağlar içinde bulunan (M. Ferid ve diğerleri 1339: 92) ve 621/1224 tarihli DHV.'nde "Debbağlar Mescidi" ismi ile anılan yapı şeriye sicil kayıtlarında da aynı adla geçmiştir (Kon.Şer. Sic. 27: 145).

Bayezıd (900/1494-95). Kanuni ve IV. Murad (892/1584) adlarına yapılan tarihlerde "Kubbeli Mesut" adı ile anılan yapı bazende "Kubbeli nam-ı diğeri Debbağlar Mescidi" olarak zikredilmiştir (Konyalı 1964: 526). Mescid ve mahalleye verilen Sırçalı ismi yeni olup tahrir defterlerinde bu mahalleyi işaret edecek "Sırçalı" ismine rastlanmamıştır (Konyalı 1964: 525).

KONUMU: Dış Kale surlarının dışında kuzeydoğuda eski adı ile "Kubbeli Mescit", şimdiki adı ile "Sırçalı" mahallesindedir.

TARİHİ: 621/1224 tarihli DHV.'nde adı geçen yapı, bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır (DHV., Konyalı 1964: 384).

BANİSİ: -

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Mescid 1275/1858 yılında Hafız Süleyman tarafından onarılmıştır. 1931 yılında yıkılan mescit 1960 yılında tekrar restore edilerek ibadete açılmıştır (Önder 1971: 137).

SANATÇI: -

TANITIM: Tek kubbeli, kübik gövdeli mescit, doğu yönüne birleştirilen iki yanı kapalı, ön yüzü iki sütunla sınırlandırılmış, üç bölümlü bir son cemaat yeri ile kuzeyindeki minareden oluşmaktadır. Son cemaat yeri tonozla örtülmüştür.[1] Ana mekanı örten kubbeye Türk üçgenleri ile geçilmiştir. Dikdörtgen çerçeveli mihrap nişi, yedi sıra mukarnas kavsaralı ve dikdörtgen planlıdır. Batı cephede eksene simetrik, kuzey ve güney ceplerde eksende sivri kemerli birer, doğu cephede ise çift sıra pencere düzenlemesi görülmektedir. Eksende ve eksenin güneyinde yer alan pencerelerden alt sıradakiler lentolu ve söveli dikdörtgen biçimli, üst sıradakiler dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerlidir. Doğu da minare kaidesi ile sütun arasında yer alan lentolu ve söveli kapı ile son cemaat yerine, aynı cephede kuzey uçta yer alan ve pencereler ile aynı düzenlemeyi gösteren kapı ile de harime girilmektedir. Batı cephede eksenin kuzeyindeki üstünde sivri kemerli pencere bulunan kapı sonradan kapatılmıştır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (doğu cephede, son cemaat yerindeki üst seviye pencereleri altına kadar), moloz taş (giriş cephesi dışındaki

---

[1] Son cemaat yerinin orijinal kubbe ile örtülü olduğu İ.H. Konyalı ve M. Önder tarafından ileri sürülmektedir (Konyalı 1964: 524; Önder 1971: 135). Sadece kaidesi orijinal olan minarenin son cemaat yeri kubbeleri ile birlikte 13. yüzyılın son yıllarında meydana gelen bir depremde yıkıldığı kabul edilmektedir (Konyalı 1964: 524).

cephelerde), tuğla (giriş cephesinde, pencerelerden itibaren, içte duvarlarda, geçişlerde ve kubbede) ve süsleme malzemesi olarak çini kullanılmıştır.

Kesme taş ve tuğla kaplama, moloz taş örgü malzemesidir. Kesme taşta düzenli, moloz taşta düzensiz; tuğlada kubbenin dışında şaşırtmalı, içinde balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Süslemede geometrik bezeme hakim olup okucu ve altı kollu yıldızlardan oluşan fırıldak (son cemaat yerinde, güneydeki pencerenin ve mihrabın kemer köşeliklerinde), okucu ve üçgen (son cemaat yerinde, kuzeydeki pencerenin kemer köşeliğinde) okucu, fırıldak ve altıgen (mihrap nişinin alt kısmında); ortada tam, kemerlerde dörtte bir baklavalar (mihrap, 1. bordür) ayrıca üçgen, kare, dikdörtgen, daire, baklava ve yıldız şeklindeki çini mozaikler ile oluşturmuş farklı düzenlemeler (mihrap kavsarasının mukarnaslarında) görülmektedir. Bitkisel bezemede kıvrık dal ve palmet (mihrabı kuşatan 2. ve 4. bordürde) motifleri kullanılmıştır. Bitkisel bezeme ile yazının bir arada olması (revak kemerlerinde bugün bir kısmı mevcut olan ayet-el-kürsi kuşağında, bitkisel dolgulu zemin üzerine nesih) yanısıra geometrik ve bitkisel bezemede iç içe geçen altı kollu yıldızlar, kıvrık dal, rumi, tam ve yarım palmet'in birlikte kullanımı da dikkati çekmektedir (revak kemerleride).

YAYINLAR: Ferid ve diğerleri 1339: 92; Soyman-Tongur 1944: 87-88; Konyalı 1964: 342-344; Güler 1970: 23-24; Önder 1971: 135-137; Bakırer 1981: 413-414.

SAKAHANE (HIZIR, SİKAYE, DAVUD AĞA) MESCİDİ

(Kat. no: 10; Lev. No: 46b)

ADI: Sahip Ata tarafından yaptırılan Sikaye denilen çeşmenin civarında inşa edildiği için "Sikaye Mescidi" adı ile anıldığı Sikaye'nin zamanla halk ağzında Sakahaneye dönüştüğü belirtilir (Konyalı 1964: 520). Yapının bulunduğu mahalle de Sakahane veya Şifahane mahallesi adları ile anılmıştır (Ünver 1940: 66).

KONUMU: Sakahane mahallesi, Sultan Mesud sokağında bulunan yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeybatıda, Başarebey Mescidinin güneyinde, Süt Tekkesi ile Hızır İlyas Bey Tekkesinin güneybatısındadır.

TARİHİ: Yapının inşa tarihini veren herhangi bir arşiv belgesi mevcut değildir. Alçı mihrabından hareketle 13. yüzyılın son çeyreğine tarihlenir (Bakırer 1981: 472). Ancak Sultan Alâeddin evkafından gösterilen yapının (Konyalı 1964: 519) Alâeddin Keykubad dönemine (1220 - 1237) ait olması muhtemeldir. Ayrıca yaptığımız harç analizleri tarih olarak 13. yüzyılın ilk yarısını vermektedir (Aktaş 1988: 319).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: 1960 (Önder 1971: 148) ve 1992 yıllarında onarılan yapı bugün iyi durumdadır.

SANATÇI : -

YAPI TANITIMI: Dıştan 6.86 x 7.01 ölçülerindeki yapı yaklaşık kare planlı, tek mekanlı ve kubbe ile örtülü bir mescittir. Kubbeye geçiş yelpaze pandontiflerle sağlanmıştır. Güney duvarı ekseninde yer alan mihrap dikdörtgen çerçeveli, dört sıra mukarnas kavsaralıdır. Yapıya batı cephede eksenin kuzeyinde bulunan lento ve söveli kapıdan girilmektedir. Güney cephede eksene simetrik dikdörtgen biçimli birer, kuzey cephede eksenin batısında bir lento ve

söveli altlık pencere ile güney ve doğu cephelerde eksene simetrik, dikdörtgen biçimli mazgal şeklinde birer üstlük pencere yer almaktadır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (güney cephede 2.75 yüksekliğe kadar), tuğla (güney cephede kesme taştan sonra ve üst yapıda) moloz taş (diğer üç cephede) ve alçı (mihrapta) malzeme kullanılmıştır.

Kesme taş ve tuğla kaplama, moloz taş ise örgü malzemesidir. Kesme taşta düzenli, tuğlada şaşırtmalı, moloz taşta ise düzensiz teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Mihrapta geometrik ve bitkisel bezeme kullanılmıştır. Beşgen geçmeler (mihrabı çevreleyen birinci bordür), yarım sekizgenler (ikinci bordür) geometrik; üç yapraklı palmet dizisi (üçüncü bordür) bitkisel bezemeyi oluşturur.

YAYINLAR: Yalçınkaya 1943: 123; Konyalı 1964: 519-520; Önder 1971: 148; Bakırer 1981: 472-73; Baykara 1985: 85).

ZENBURİ (İPLİKÇİ) MESCİDİ

(Kat. no. 11; Lev. no: 47a)

ADI: Zenburi adı ile anılan mescidin niçin bu adı aldığı bilinmemektedir. Fatih (881/1476-77), II. Bayezıd (900/1494-1495), Yavuz (924/1518), Kanuni ve III. Murad (992/1584) adına yapılan Konya tahrir defterlerinde Zenburi Mescidi ve mahallesi adının geçmeyişi, yapının bu ismi, sözü edilen tahrirlerin yapımından sonra almış olduğunu düşündürmektedir. İplikçi adı ile anılması ise belirleyemediğimiz bir tarihte mescitte imamlık yapan iplikçi lakablı kişi ile ilgilidir (Konyalı 1964: 567).

KONUMU: Zenburi mahallesi, Müftüler sokakta bulunan mescit, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde kuzeydoğudadır.

TARİHİ: İnşa edildiği döneme ait kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan yapı mimari özelliklerine dayanılarak 13. yüzyılın ilk yarısına hatta I. Alâeddin Keykubad dönemine (Bakırer 1981: 375-376) tarihlendirilmektedir.

BANİSİ: Banisi hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

SANATÇI: -

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Son yıllarda yapılan onarımlarla orijinal özelliklerini kaybeden yapının özellikle son cemaat yeri büyük zarar görmüştür.

YAPI TANITIMI: 9.30x11.30 dış ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan mescit, tek kubbeli, kare planlı bir ana mekan ile kuzeyine birleştirilmiş, iki yanı kapalı bir son cemaat yeri ve kuzeydoğu köşesindeki minareden oluşmaktadır.

Ana mekanda kubbeye tromplarla geçilmiştir. Güney cephe ekseninde yer alan dikdörtgen çerçeveli mihrap nişi dört sıra mukarnas kavsaralı ve yarım yuvarlak planlıdır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve günümüzde ahşap tavanla örtülü son cemaat yerinin orijinalde iki ayağa oturan tonozla örtülü olduğu ileri sürülmektedir (Katoğlu 1966: 83). Son cemaat yerinin kuzey cephesi tamamiyle yenilenerek camekânla kapatılmıştır. Harimin kuzey duvarı ekseninde yer alan giriş kapısı lentolu ve sövelidir. Kapının iki yanında köşelere yakın, doğu ve batı cephelerde eksende dikdörtgen niş içinde sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. Dikdörtgen prizmal kaideli, sekizgen pabuçlu, silindirik gövdeli minarenin üst kısmı yıkılmıştır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (minere kaidesi) ve tuğla (cepheler, duvarlar ve örtü sisteminde) kullanılmıştır.

Cepheler ve duvarlarda şaşırtmalı teknik, kubbede eğik istif, başak örgü; minarede ise yatay-dikey istif, balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda tek süsleme unsuru, minarede tuğlaların yatay ve dikey istifiyle oluşturulan balıksırtı örgünün meydana getirdiği görüntüdür.

YAYINLAR: Yalçınkaya 1943: 128; Oral 1945: 39; Konyalı 1964: 567; Katoğlu 1966: 83; Önder 1971: 144; Bakırer 1981: 375-376.

SIRÇALI (MUSLİHİYE) MEDRESE

(Kat. no: 12; Kit. no: 19a-b; Lev. no: 47b-49b)

Önemli ölçüde yenilenmiştir.

ADI: Banisine izafeten Muslihiye Medresesi adını alan yapı daha sonra çinilerinden dolayı "Sırçalı Medrese" ismiyle anılmıştır.

KONUMU: Gazi Alemşah mahallesi, Sırçalı cadde üzerinde bulunan yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde güneyde, Larende kapısına yakın olarak konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Kitabesine göre 640/1242-43 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde inşa ettirilmiştir (Kit. No: 19a).

BANİSİ: Bedreddin Muslih'tir. II. Alâeddin Keykubad'ın lalası olan Bedreddin Muslih kaynaklarda lala ve Hoca sıfatlarıyla anılmaktadır (İbni Bibi 1941: 249, 263; Aksarayî 1943: 135). Eflaki ve Mevlânâ'nın Mektuplarında aynı çağda yaşamış Bedreddin isimli birkaç kişi tespit edilebiliyorsa da, Bedreddin Muslih adı ile karşılamamaktadır. Ancak Mevlânâ tarafından kendisine hitaben tarihsiz iki mektup yazılan bir Emir Bedreddin geçmektedir ki "bilgin" "savaş aslanı" gibi sıfatlarla vasıflandırılmıştır (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 210, 214,

CXLI, CXLV). Mektuplardaki ifadeden oldukça zengin olduğu anlaşılan bu kişinin Bedreddin Muslih olması muhtemeldir.[1]

YAPININ GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU: XVIII. yüzyıla kadar zengin vakıflarla idare edilen medrese bu yüzyıldan sonra yıkılmaya başlamış (Önder 1952: 26-27), 19. yüzyılda öğrenci hücreleri ortadan kalkmış, 1924'den sonra da kendi haline bırakılmıştır (Önder 1971: 160). İlk kurtarma çalışmaları 1940'larda başlamış (Akok 1977: 42) 1951, 1955, 1961, 1969 ve 1990 yıllarında onarılmıştır. 1955'de yapılan kazı sonucu büyük ölçüde yıkılmış olan öğrenci hücrelerinin planı ve örtü sistemi ortaya çıkarılmıştır (Kuran 1969: 74). Birkaçı dışında mevcut olmayan revak payeleri ve tonozları tamamlanmış, harap durumdaki çinilerin dökülen yerleri sıvanmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü 42, 01/4 dosya). Üst kat onarımında orijinal plana sadık kalınmamış, öğrenci hücreleri iptal edilerek salon haline getirilmiştir.Yapı bugün Rövele ve Anıtlar Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.

SANATÇI: Ana eyvan kemerinin iç yanında karşılıklı olarak yer alan iki altıgen çini mozaik panodan birinde "amel-i Muhammed bin Muhammed bin Osman el-benna et-Tusi" şeklinde Tuslu sanatçı Muhammed'in adı geçmektedir (Kit. no: 1967). Kitabede adı geçen sanatçı Meinecke tarafından yapının hem mimarı, hem de çini sanatçısı olarak kabul edilmekte ve Konyada 1235 ila 1255 yılları arasında Mehmet et-Tusi yönetiminde etkinliğini sürdüren bir çini atölyesinin varlığına işaret edilmektedir (Meinecke 1968: 82-83; Bayburtluoğlu 1993: 227). Tusi nisbesinin sanatçının dedesine ait olduğu, Muhammed et-Tusi'nin Konya'da yetiştiği kabul edilmektedir (Yetkin 1986: 56).

---

[1] Konyalı (1964: 734)'de Mevlânâ'nın mektuplarında Emir olarak geçen Bedreddin'in Medrese'nin banisi Bedreddin Muslih olabileceğini kabul eder.

YAPI TANITIMI: Dıştan 24.00 x 30.00 ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan medrese çift katlı, açık avlulu[1] ve iki eyvanlı tiptedir.

14.00 x 15.50 ölçülerindeki dikdörtgen planlı avlu batı hariç üç yönden köşelerde "L" aralarda dikdörtgen payelere atılmış sivri kemerlerle oluşturulmuş revaklarla kuşatılmıştır. Ortasında dikdörtgen bir havuz bulunan avlu doğu ve batı eksende eyvan, doğu, kuzey ve güneyde dörder, batıda ise iki mekanla çevrelenmiştir. Mekanlar farklı doğrultu ve boyutlarda dikdörtgen planlı olup eyvanın iki yanındakiler kareye dönüştürülmüş, bu mekanlar üçgenlerle geçilen kubbe, giriş eyvanın kuzeyindeki çapraz, diğerleri ise sivri tonozla örtülmüştür. Ana eyvan ve kuzeyindeki mekanda, güney duvar ekseninde birer mihrap nişinin bulunması, bu mekanların mescit olarak değerlendirilmiş olabileceğini düşündürtmektedir. Ana eyvandaki mihrap nişi dikdörtgen çerçeveli, beş sıra mukarnas kavsaralı ve dikdörtgen planlı, diğer niş ise yarım daire biçimlidir.

Yapıya, doğu cephe eksenindeki beden duvarlarından dışa taşkın, dikdörtgen çerçeveli, kademeli sivri kemerli, karşılıklı yüzlerinde üç sıra mukarnas kavsaralı üç cepheli birer niş bulunan portal nişi içindeki basık kemerli kapıdan girilmektedir.

Tüm mekanlar birer kapı ile avluya, ayrıca giriş eyvanın iki yanındaki mekanlar birer kapı ile ana eyvana açılmaktadır.

Doğu cephede portalin güneyinde alt ve üst seviyede mazgal biçiminde iki yanında dikdörtgen biçiminde lentoola ve söveli bir, portalin güneyinde aynı şekilde bir altlık; kuzey cephede cephenin batısında bir mazgal, doğusunda altlı üstlü düzenlenmiş, üste dikdörtgen çerçeve içinde lento ve söveli altta mazgal

---

[1] Şehabettin (Uzluk) (1939: 22)'de "gövdenin üstü büyük bir kemerle kapanıyordu" diyerek medresenin orijinalde kapalı avlulu olduğunu ifade etmektedir. İ.H. Konyalı'da avlunun kubbe ile örtülü olduğunu ancak bu kubbenin daha sonra yıkıldığını öne sürer (1964: 829).

şeklinde beşer pencere yer almaktadır. Kuzey cephe batıdaki pencere dışında, güney cepheyi tekrar eder. İçte ana eyvanın iki yanındaki mekanlar altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli birer pencere ile avluya açılırlar. Üst kata avlunun iki yanındaki merdivenler ile çıkılır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (giriş cephesinde, içte, revak kemerlerini taşıyan payeler ve girişin iki yanındaki mekanların duvarlarında), moloz taş (giriş dışındaki cephelerde), tuğla (orijinalde revaklar ve örtü sisteminde, cephelerde yer alan mazgal pencerelerin çerçevelerinde) ve süsleme malzemesi olarak çini kullanılmıştır.

Kesme taş, tuğla ve çini kaplama, moloz taş ise örgü malzemesidir.

Kesme taşta düzenli, moloz taşta düzensiz, tuğlada ise şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Portalde taş; eyvanlarda, yan mekanlarda, yan kanatlarda, revak kemerlerinde ve örtü sisteminde çini süsleme malzemesi olarak değerlendirilmiştir.

Portal nişini geometrik ve bitkisel bezemeli dört bordür çerçeveler, geometrik bezeme de baklava ve daire geçme (1. bordür), altı kollu yıldız kesiti (2. bordür), oniki kollu yıldız geçme ve yıldız kollarında rozetler (3. bordür), düğüm (portal nişini çevreleyen kemer), üç dilimli kemercikler (portal nişi kemerinde), zikzak (iki yandaki sütunlarda) motifleri kullanılmıştır. Bitkisel bezemede rumî, palmet (4. bordür) ve akantus yaprakları (sütun başlıkları) görülür.

Çini bezemede tek renk sır ve çini mozaik tekniği uygulanmıştır. Tek renk sırlı çiniler bezemesiz olup dikdörtgen, kare ve altıgen levhalar halindedir. Giriş eyvanının kuzey ve güneyindeki mekanlarda, pencerelerin kemer karnında, ana eyvanın kuzey ve güneyindeki mekanların pencere çerçevelerinde, sütuncelerde

ve ana eyvanın güney duvarında tek renk sır, giriş ve ana eyvanın duvarları, örtü sistemi ve iki yandaki mekanlarda çini mozaik tekniği uygulanmıştır.

Çini süslemede kullanılan renkler firuze, patlıcan moru ve laciverttir.

Altı kollu yıldız (giriş eyvanının kemer köşeliğinde), geometrik geçmeler arasında beş kollu yıldızlar ve beşgenler (aynı eyvanın kuzeyinde), okucu motifleri (pencere kemer köşeliklerinde), beşgen, altıgen ve baklavaların kesişmesiyle oluşan ortada on kollu yıldızlar (ana eyvanın iki yanındaki duvarlarda 1. bordür), ters ve düz yerleştirilmiş kare kesitler (2. bordür), çapraz olarak kesişen biri büyük diğeri küçük altıgen çerçeveler içinde çeyrek altıgenler, sekizgenler, altı kollu yıldız ve baklavalar (ana eyvanın kemeri, iç yüzde), iç içe baklava (ana eyvanın kuzey ve güney duvarında), sekizgenler içinde ve arasında sekiz kollu yıldızlardan (ana eyvanın batı duvarında) oluşan geometrik bezemeler görülmektedir. Bitkisel bezeme motifleri arasında palmet ve kıvrık dal (ana eyvan, 4. bordür), palmet, rumî ve kıvrıkdal (ana eyvan, kemeri dolaşan yazının zemininde ve ana eyvan duvarı 2. bordürde), birbirine sarılan rumîler (ana eyvan, kemerin iç yüzü), rumî ve kıvrık dal (ana eyvan duvarlarında, 1. bordür) yer alır. Ayrıca örgülü kufî (pencere alınlıklarında) ve nesih yazı (ana eyvan kemerinde ve batı duvarında) mevcuttur.

Mihrapta bitkisel, geometrik ve yazı süsleme görülmektedir. Geometrik bezeme ortada tam, yanlarda 1/4 baklavalar (1. bordür), fırıldak motifi (kavsara köşeliklerinde), altıgen merkezli fırıldak motifi (niş yüzeyinde), meander (sütuncelerin yüzeyinde) ve değişik geometrik motiflerden (mukarnas, yüzeyleri) oluşmaktadır. Kıvrık dal ve rumîler, (2. bordür, 3. bordürün zemini, 4. bordür) ile yazı (3. bordür ve kavsara köşeliklerindeki rozetlerin yüzeyinde) süsleme motifleri arasındadır. Türbe kısmındaki üç sandukada Ahmed Tevhid Bey'in 1934'de çini izleri gördüğünü Sözen aktarır (Sözen 1972: 162).

Karatay Müzesinde teşhir edilen 802, 809-814, 819-823, 833, 837 ve 838 envanter numaralı çini mozaik tekniğindeki parçalar Sırçalı Medreseden gelmiştir.

YAYINLAR: Sarre 1896: 51; Şehabettin (Uzluk) 1939: 21, 22; İbni Bibi 1941: 249, 263; Aksarayî 1943: 135; Önder 1952: 26-27; Oral 1960: 355-396; Mevlânâ, Mektuplar 1963: 210, 214; Konyalı 1964: 888-899; Meinecke 1968: 81-93; Kuran 1969: 74-75; Akok 1969a: 5-35; Önder 1971: 155-160; Akok 1977: 42-44; Yetkin 1986: 52-58; Bayburtluoğlu 1993: 224-227.

ALİ GAV ZAVİYESİ (MAHMUDİYE MEDRESESİ)

(Kat. no. 13; Lev. no: 50a)

Bir bölümü ayakta olarak mevcuttur.

ADI: Fatih ve III. Murad dönemlerinde yapılan tahrir defterlerinde Ali Gav Zaviyesi adı ile kaydedilmiştir: Konyalı 1964: 911). Yapının ismini banisinden veya burada şeyhlik yada müderrislik yapmış bir şahıstan almış olması muhtemeldir (Önder 1971: 174). 1319/1901 yılında Mehmet Ferit Paşa tarafından onarıldıktan sonra Mahmudiye Medresesi adı ile öğrenime açılmıştır (Kuran 1969: 50, not 95; Önder 1971: 174).

KONUMU: Akıncı Mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde ve Karatay Medresesinin kuzeyinde, Kemaliye Medresesinin batısındadır. Yapı bulunduğu mahalleyede adını vermiş olup 1024/1615 tarihli bir şeriye sicilinde Ali Gav Mahallesi adı geçmektedir. III. Murat zamanında tespit edilen Konya mahalleleri arasında mahale-i Ali Gav ve nam-ı diğeri Postpûş adıyla anılan bir mahallede dikkati çekmektedir (Konyalı 1964: 911).

TARİHİ: Yapı mimari özelliklerine dayanılarak 13. yüzyılın ilk yarısına 1224 ile 1250 yılları arasına tarihlenmektedir (Kuran 1969: 51).

BANİSİ: Banisi kesin olarak bilinmemektedir. Yapıya adını veren Ali Gav'in bani olabileceği gibi, daha sonraki bir tarihte burada bulunmuş olması da mümkündür.

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: 1901 yılında bazı onarım ve eklemelerle isim değiştererek öğretime açılmıştır. 1965 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarım çalışmaları sonucunda bugünkü planı ortaya çıkmıştır (Önge 1967: 13; Kuran 1969: 51, not 96; Sözen 1972: 51-52). Günümüzde bir bölümü ayakta olarak mevcuttur.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: 19.70 x 23.50 ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olduğu düşünülen yapının günümüze ulaşan kalıntılarına dayanılarak kapalı avlulu tek veya iki eyvanlı bir medrese olabileceği öne sürülmektedir (Kuran 1969: 50; Sözen 1971: 52). Günümüze avlunun güneyinde, eksende doğu-batı doğrultusunda 6.10x5.40 ölçülerinde dikdörtgen planlı ana eyvan ile ana eyvanın iki yanındaki kare planlı bir mekan ve avlu kubbesini taşıdıkları bir mekan ve avlu kubbesini taşıdıkları anlaşılan iki sütun ulaşmıştır. Ana eyvan sivri tonoz, kare mahaller ise köşelerde yer alan üçgenlerle geçilen birer kubbe ile örtülmüştür. Ana eyvanda eksende, dikdörtgen planlı bir niş bulunmaktadır. Mevcut mekanlar üzerlerinde dikdörtgen biçimli çökerme çerçeve içinde sivri kemerli birer pençere bulunan lentolu kapılar ile avluya açılmaktadır. Köşe mekanlardan kuzeydoğudaki doğu ve güney cephede eksende, diğeri güney cephede eksende, altta lento ve söveli, üste dikdörtgen biçimli yüzeysel bir niş içinde sivri kemerli birer pencere ile dışa açılmaktadır. Ayrıca bu mekanlarda kasnağın güney cephesinde dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere görülmektedir.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (arka güney) moloz taş (tavanlarda doğu ve batı cephe duvarlarında orijinalde de moloz taş kullanılmış

olduğu benzer örneklerden hareketle söylenebilir); tuğla (pencere çerçeve ve almlıklarında); mermer (sütunlarda) ve süsleme malzemesi olarak çini kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kesme taşta düzenli, moloz taşta düzensiz tuğlada şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapının restorasyonu sırasında mescit olarak kullanılan kubbeli mekanda ve medresenin kuzeybatı köşesinde çiniler de geçirilmiştir. Ancak çini programı belirlenememektedir (Ercebeci 1987: 130).

Dikdörtgen, sekizgen ve haçvari biçimli olan tek renk sırlı çinilerde lacivert ve firuze renk kullanılmıştır (Sözen 1972: 53).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 909-910; Önge 1967: 12-13, 20; Kuran 1969: 49-51; Sözen 1972: 52-53; Baykara 1985: 891.

BULGUR TEKKESİ (BULGUR DEDE) MESCİDİ

(Kat. no: 14; Lev. no: 50b)

ADI: Fatih, II. Beyazıd, Yavuz ve III. Murad'ın Konya tarhir defterlerinde adına rastlanmayan yapının ilk adı günümüze kadar ulaşmamıştır (Konyalı 1964: 341). Bulgurcuk denilen hastalığa iyi geldiği için halk tarafından yukarıda verilen isimlerle anılmıştır (Erdoğan 1937: 821).

KONUMU: Tuzcular içinde, Selçuklu Dönemi Dış Kale surlarının dışında, güneydoğuda, At Pazarı Kapısı civarında, Kapı Caminin doğusunda ve dükkanlar arasında sıkışmış durumdadır.

TARİHİ: Yapıyı kesin olarak tarihlendirebileceğimiz kitabe, vakfiye ve belge mevcut değildir. Genel olarak mimari özelliklerine dayanılarak Selçuklu dönemine (Konyalı 1964: 341; Önder 1971: 137) ve 13. yüzyılın sonuna

yerleştirilmektedir (Altun 1971: 54). Süsleme programında aynı tarihlere işaret ettiği belirtilen yapı (Öney 1976: 24), mihrab formu ve bezemesi açısından 1240-50 yıllarına tarihlendirilmekte olup (Meinecke 1968: 83) bizce de uygun görülmektedir.

BANİSİ: Yapının banisi kesin olarak tespit edilememektedir.

YAPININ ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapının son cemaat yeri I. Dünya Savaşı yıllarında tadil edilerek ahşap bir bölme ile iki katlı hale getirilmiştir (Konyalı 1964: 339). Kuzeyindeki ahşap minaresi de son yıllarda eklenmiştir (Önder 1971: 138).

YAPI TANITIMI: Dıştan 14.80 x 14.90 ölçülerinde, iki katlı, kuzey,güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı yapı tek kubbeli, kare planlı bir mescit ile bunun batısına eklenmiş dikdörtgen planlı bir tabhane, bu iki mekanın kuzeyine birleştirilmiş bir son cemaat yeri ve son cemaat yerinin kuzeyindeki dar bir avludan oluşmaktadır.

Ana mekanı örten kubbeye üçgen kuşaklarla geçilmiştir. Güney cephe eksenindeki mihrabın sadece alt kısmı orijinal olup, günümüzde, mukarnas kavsaralı dikdörtgen birniş biçimindedir. Mescidin batısındaki tabhane kısmı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve sivri tonazla örtülmüştür. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, iki yanı kapalı son cemaat yeri kuzeyde silindirik gövdeli dört sütun ile sınırlandırılmıştır.

Güney duvarında doğu köşedeki sütun hariç diğerlerine paralel yerleştirilmiş, yarım yuvarlak gövdeli birer duvar payesi yer almaktadır. Günümüzde ahşap gergi kirişi ile bağlanmış olan duvar payeleri ve sütunların orijinalde kemerlerle bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu bölüm sonradan iki katlı hale dönüştürüldüğünden örtü sistemi hakkında bir fikir edinilememiştir. Son cemaat yerinin güney duvarı ekseninde cephe yüksekliğince devam eden, sivri kemerle kuşatılmış mihrap nişi, orta kısmı düz bırakılmış, mukarnas

kavsaralı ve dikdörtgen planlıdır. Son cemaat yerinin doğusunda üst kata çıkışı sağlayan bir merdiven ve batısında ise 847/1443 tarihli Şeyh Mahmud zade Seyyid Ahmed'e ait bir sanduka yer almaktadır (Konyalı 1964: 340; Önder 1971: 137-138).

Yapıda son cemaat yerinin güney duvarında doğu uçta ana mekana, ana mekanın batı duvarı ekseninde girişi sağlayan birer kapı bulunmaktadır. Ayrıca batı duvarında, eksenin kuzeyinde diğer bir kapı yer alır. Güney cephede eksende ve eksene simetrik birer doğu cephede eksenin kuzeyinde dikdörtgen niş içine alınan büyük boyutlu iki pencere bulunmaktadır. Sivri kemerli pencereler birer lento ile ikiye ayrılmıştır. Güney cephede eksenin doğusunda üst seviyede, sivri kemerli diğerlerinden oldukça küçük birer pencere vardır.

MALZEME - TEKNİK: Cephelerde zeminden 1.84 yüksekliğe kadar ve son cemaat yerinde bulunan sütunlarda kesme taş; bu yükseklikten sonra, içte geçişler ve kubbede tuğla kullanılmıştır. Çini süsleme malzemesidir. Yeni minare ahşaptandır. Kesme taş ve tuğla kaplama malzemesi olup, kesme taş düzenli, tuğlada şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda duvarlarda mihrapta ve pencere alınlıklarında çini bezeme kullanılmıştır.

Bunlarda tek renk sırlı altıgen çiniler ile çini mozaik tekniği uygulanmıştır. Tek renk sırlı çinilerde firuze, diğerlerinde firuze, patlıcan moru ve lacivert renkler görülür.

Süslemede geometrik bezeme hakimdir. Altı kollu yıldızların çapraz yerleştirilmesiyle oluşturulan fırıldak motifleri, bezemeleri biçimlendirmektedir (Pencere alınlıklarında). Altı kollu yıldız ve okucu motiflerinin meydana getirdiği fırıldak motifleri (mihrab nişi) günümüze ulaşabilen çini bezemelerdir.

YAYINLAR: Nazmi Ziya 1922: 36; (Hamdizade) Erdoğan 1937b: 821; Konyalı 1964: 39-341; Meinecke 1968: 83; Önder 1971: 137-138; Altun 1971; 49-60; Öney 1976: 24; Meinecke 1976: 234-235.

MEVLÂNÂ'NIN ARKASINDAKİ EYVAN TÜRBE

(Kat. No: 15)

Kısmen mevcuttur.

ADI: Yapının adı hakkında herhangi bir bilgi olmadığından konumuna ve plan tipine göre adlandırılmaktadır.

KONUMU: Mevlânâ Müzesinin arkasında Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, doğuda konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Yapının inşa tarihini veren kitabe veya vakfiyesi mevcut değildir. Ancak çini süslemesinden hareketle 638/1240 - 648/1250 yıllarına tarihlendirilmesi uygun görülmektedir (Meinecke 1976: 523-524; Bakırer 1981: 397).

BANİSİ: –

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Geçirdiği onarımlar konusunda bilgi sahibi olamadığımız yapının günümüze örtü sistemine kadar yükselen iki duvarı ulaşmıştır. Zeminden nem alan mevcut duvarlar iyi durumda değildir.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Eyvan tipi türbeler grubuna sokulmaktadır (Sözen 1968: 183).

MALZEME - TEKNİK: Bugün ayakta kalan kuzey ve batı duvarlardan moloz taş (alt kısımda), tuğla (moloz taştan sonra) ve süsleme malzemesi olarak çini kullanılmıştır.

Moloz taş örgü, tuğla ve çini kaplama malzemesidir. Moloz taşta düzensiz, tuğlada düz ve balık sırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Derzlere yerleştirilen firuze ve patlıcan moru çini birimler ile geometrik (iç içe baklavalar) ve yazı bezeme (kırık çizgiler ve kufî yazıyı andıran şekiller) oluşturulmuştur.

YAYINLAR: Sözen 1968: 183; Meinecke 1976: 253-54; Bakırer 1981: 397-3997.

HOCA HASAN MESCİDİ

(Kat. no: 16; Lev. no: 51a-52b)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Beyhekim mahallesinde, Kazım Karabekir Caddesi, Hoca Hasan sokağının köşesinde olan yapı Selçuklu dönemi Dış kale surlarının içinde batıda, Kale'nin Çeşme Kapısı civarındadır.

TARİHİ: İnşa edildiği döneme ait kitabesi ve vakfiyesi bulunmayan yapının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı konusunda değişik görüşler vardır. Mimarî özelliklerine ve belirlenen banilerine göre yapı 12. yüzyılın sonlarından, 13. yüzyılın, ikinci yarısına kadar farklı tarihlere yerleşmektedir (Elgin 1964: 19; Bakırer 1971: 341; Küçükdağ-Arabacı 1994: 252). Minaresine dayanılarak, 13. yüzyılın ikinci yarısından önce çift şerefeli minare olmadığı gerekçesiyle 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen yapının (Katoğlu 1966: 86) yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olması muhtemeldir. Minare kaidesinde yer alan kitabe kaybolmuştur (Konyalı 1964: 398).

BANİSİ: Hasan İbn-i Ebubekirdir. Bu zat Kayseri Meliki III. Kılıç Arslan'ın oğlu Sultan Şah'ın emirlerinden biridir. Melik Nureddin Sultan Şah'ın nezdinde alicenâb, kesir-ûl hayr (büyük hayır yapan) ve nüfuzlu bir kişidir. Kayseri'de bir medresesi, imareti ve hanı vardır (Elgin 1964: 19-20).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yapının geçirdiği onarımlar konusunda ayrıntılı bilgi mevcut değildir. 1992 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılan yapının, son cemaat yerinde inşa döneminden kalma bir mihrap nişi ortaya çıkarılmıştır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: 11.84 x 12.23 ölçülerinde, kareye yakın dikdörtgen planlı harim kısmı ile buna kuzeyden bitişen iki yanı kapalı bir son cemaat yeri ve kuzeydoğudaki minareden oluşmaktadır.

Harim kısmındaki sekizgen kasnaklı kubbeye geçiş yelpaze dolgulu tromplarla sağlanmıştır. Güney duvar eksenindeki mihrap duvardan dışa taşkın ve profillidir. Sivri kemerli ve istiridye motifi kavsaralı olan mihrap nişi beş cephelidir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı son cemaat yeri orijinalde güneyde duvara, kuzeyde sütunlara oturan kemerlerle üç bölüme ayrılmış, her bölümün üzeri sivri tonoz ile örtülmüşken, günümüzde ahşap sütunlar üzerine oturan eğimli çatı ile kapatılmıştır. Son yıllarda ortaya çıkarılan güney duvar eksenindeki mihrap nişi dikdörtgen planlı ve sivri kemerlidir. Nişin içine aynı formda ikinci bir niş açılmıştır. Eksenin doğusunda, bulunan harime giriş kapısı dikdörten biçimlidir. Kuzey cephede eksenin batısında dikdörtgen biçimli ve kapının üzerinde sivri kemerli birer, doğu ve batı cephelerde yaklaşık eksende, güney cephede ise eksene simetrik altta dikdörtgen, üste dikdörtgen niş içine açılmış sivri kemerli birer alt sıra penceresi ile doğu, batı ve güney cephelerde üst seviyede eksende dikdörtgen niş içine açılmış sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. Ayrıca batı cephede, eksenin kuzeyinde, alt seviyede,

sonradan açıldığı anlaşılan dikdörtgen biçimli iki pencere bulunmaktadır. Kübik kaideli minare, dilimli gövdeli ve tek şerefelidir. Minare gövdesinin çift şerefeli olduğu öne sürülmektedir. Birinci şerefeden sonra da merdivenlerin devam ettiğini gösteren izler mevcuttur (Uzluk 1948: 3).

MALZEME -TEKNİK: Yapıda tuğla (cepheler ve duvarlarda moloz taşla birlikte; minare gövdesinde), moloz taş (kuzey cephede üst seviyede, tuğla malzeme arasında) ve devşirme malzeme (batı cephede altta bir sıra ve minare kaidesinde) ile süsleme malzemesi olarak sırlı tuğla, çini ve ahşap (minberde) kullanılmıştır.

Moloz taş örgü, tuğla kaplama malzemesi olup, moloz taşda düzensiz; tuğlada, cepheler, duvarlar ve minare gövdesinde şaşırtmalı; içte kubbede eğik istif, başak örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI:

Mescidin minaresinde firuze ve lacivert sırlı tuğla ve çini ile yapılmış sekiz kollu yıldız kalıntıları (şerefe altında ve şerefenin mukarnasları içinde) (Yetkin 1986: 71) ile sekizgen, baklava, geçme (son cemaat yerindeki nişte) gibi geometrik bezemeler; tek renk sırlı tuğlada ise baklava dikdörtgen motifleri görülür.

YAYINLAR:

Soyman-Togur 1944: 98; Uzluk 1948: 3-5; Elgin 1964: 18-20; Konyalı 1964: 397-400; Katoğlu 1966: 84; Dilaver 1970-71: 20, 23; Bakırer 1971: 341; Önder 1971: 141; Bakırer 1981: 409-4113; Küçükdağ-Arabacı 1994: 252-253).

KÜÇÜK KARATAY MEDRESESİ/ KEMALİYE DARÜŞŞİFASI

(Kat. no: 17; Lev. No: 53a-b)

Günümüze kısmen ulaşan yapının sadece ana eyvanı mevcuttur.

ADI: Banisi ve işlevinden dolayı Kemaliye darüşşifası[1], Karatay medresesinin karşısında yer alması nedeniyle de Küçük Karatay Medresesi adları ile anılmıştır.

KONUMU: Ankara caddesinin batısında olan yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde kuzeyde Akıncı mahallesinde, Karatay medresesinin batısındadır.

TARİHİ: Kendisine ait bir kitabe ve vakfiyesi olmayan medrese, Karatay medresesinin 651/1253 tarihli vakfiyesine göre, Karatay medresesinden önce yaptırılmıştır. 651/1253 yılında düzenlenen vakfiyeden biraz önce inşa edildiği anlaşılan medresenin 1250-51 yıllarında mevcut olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Celaleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş'tır (Bkz. Kat. no: 43).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapının geçirdiği onarımlarla ilgili ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte 1939 yılında ana eyvan dışında kerpiçle yenilenen bölümleri dahil olmak üzere yıkıldığı anlaşılmaktadır (Önder 1971: 173). Günümüze ulaşan eyvanı yenilenmiştir.

YAPI TANITIMI: Mevcut eyvan 7.45 x 8.95 boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Medresenin diğer kısımları cadde altında kaldığından ve yolun inşası sarısanda tahrip olduğundan planı hakkında bilgi edinmek mümkün değildir. Ancak kaynaklardan 8.30 ya da 9.30 ölçülerinde

---

[1] Kemaleddin Rumtaş'ın hekim olması dışında (Ünver 1940: 65) yapının darüşşifa ve tıp medresesi olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte (Kuran 1969: 108); bazı yayınlarda (Yetkin 1963: 26) darüşşifa ve tıp medresesi olarak geçmektedir.

kare bir avlunun bulunduğu, bu kare avlunun kubbeyle örtülü olabileceği belirtilmektedir (Kuran 1969: 108).

MALZEME - TEKNİK: Yapıda moloz taş (ana eyvanın cephelerinde ve içte 2.00 yüksekliğe kadar) tuğla (içte moloz taştan sonra) ve çini kullanılmıştır. Moloz taş örgü, tuğla kaplama malzemesidir. Moloz taşta düzensiz, tuğlada yatay-dikey istifin oluşturduğu balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Eyvanın kuzey, güney ve doğu duvarlarında, zeminden yaklaşık 2.00 yükseklikte tuğlaların iki yönde kaydırılması ve aralarına çini birimlerin yerleştirilmesiyle oluşan kufi yazıyı andırır geometrik bezemeler (doğu, kuzey ve güney dvarda biraz farklı olarak) ve okuçları motiflerinin saplarının birleşerek oluşturduğu fırıldaklar (pencere köşeliklerinde) yer almıştır.

Sırlı tuğlalar firuze, fırıldak motifleri patlıcan morudur.

YAYINLAR: Ünver 1940: 65-66; Turan 1948: 22; Konyalı 1964: 876-883; Kuran 1968: 108; Önder 1971: 172.

KARATAY MEDRESESİ

(Kat. no: 18; Kit. no: 20; Lev. no:54a-56b)

Önemli ölçüde yenilenmiştir.

ADI: Banisine izafeten Karatay Medresesi adı ile anılmıştır.

KONUMU: Bugün Ankara caddesinin batısında yer alan medrese, Akıncı Mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, İç Kalenin kuzeyinde, Sultan kapısı karşısında ve kale hendeğinin hemen önünde, Kemaliye Darüşşifası'nın batısındadır.

TARİH: Kitabesine göre, 649/1251 yılında üç kardeş saltanatı döneminde (1249-1254) yaptırılmıştır (Kit. no: 20).

BANİSİ: Emir Celâleddin-i Karatayi'dir. Aslen Rum soyundan ve I. Alâeddin Keykubad'ın azadlı kölelerindendir. Alâeddin'in ölümünden sonra II.Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Hazine-i Hâssa ve Taşt-hâne hizmetlerine tayin edilmiş, Kösedağ savaşı ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra beylerbeyi Bedreddin Yavtaş'la memleket işlerini çevirmiş, II. İzzeddin Keykavus zamanında saltanat naibi olmuş, İzzeddin'le iki kardeşinin müşterek padişahlığını sağlamıştır. 654/1256'de Kayseri'de ölmüştür (Mevlânâ Mektuplar, Gölpınarlı Açıklamalar, 1963: 226).

Vakfiyesinde atabey, keremli efendi, alim, zahid, abid, saltanat bazusu, insanın madeni gibi sıfatlarla anılan Celaleddin Karatay'ı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, defter no. 577, sayfa 27, sıra 21) Eflâkî de veli yaradılışlı, temiz karakterli ve hayırları, sadakaları herkese ulaşmış bir kişi olarak tasvir eder. Mevlânâ ile ilişkilerinin iyi olduğunu, Mevlânâ'nın Karatay'ı çok ağırladığını ve daima taltif ettiğini bildirir (Eflâkî 1986a : 237). Celaleddin Karatay'ın, kitabe ve vakfiyesi dolayısıyla haberdar olduğumuz hayratları kervansarayı, medresesi ve Antalya'da yaptırdığı dârüs süleha'sıdır. Anonim Selçukname Bağdad halifesi tarafından I. Alâeddin Keykubad'a elçi olarak gönderilen Şehabeddin Sühreverdi'nin Bağdat'ta bulunan türbesini de Karatay'ın yaptırdığını söylemektedir (Turan 1948: 50).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Karatay Medresesinin sadece portali, avlusu ve üç mekanı günümüze kadar gelmiş, bu mekanlar 1954 yılında onarılmış ve 19. yüzyıl sonlarında terkedilen bina daha sonra Konya Çini Eserler Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kuran 1969: 51).

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Dıştan yaklaşık 23.24 x·26.37 ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı medrese kapalı avlulu, tek eyvanlı tiptedir.

12.17 x 11.92 boyutlarında yaklaşık kare planlı avlunun batısında eksende doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ana eyvan, doğusunda aynı doğrultuda dikdörtgen planlı iki mekan ile köşelerde kare planlı birer mekan, kuzey ve güney kanatlarda ise simetrik düzenlenmiş, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı üçer öğrenci hücresi mevcuttur. Avluyu örten kubbe doğrudan duvarlara oturmakta olup, kubbeye köşe üçgenleri ile geçilmiştir. Kubbenin ortasında camekanlı bir açıklık, açıklığın altında ise kare planlı bir havuz yer almaktadır. Köşelerdeki kare planlı birimler üçgen kuşakla geçilen kubbe, diğer tüm mekanlar ise sivri tonozlarla örtülmüştür. Ana eyvanın güneyindeki mekan türbe olarak değerlendirilmiş olup Karatay'ın sandukası vardır. Yapıya giriş doğu cephede eksenin güneyinde yer alan, beden duvarlarında dışa taşkın ve yüksek tutulmuş portal ile sağlanmıştır. Sivri kemerlerle kuşatılmış portal nişi, yedi sıra mukarnas kavsaralı olup, dikdörtgen biçimli giriş kapısı silmelerle çevrelenmiştir. Avlu çevresindeki mekanların avlu ile bağlantısını sağlayan lento ve söveli kapılar üzerinde dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli pencere düzenlemesi görülmektedir. Ana eyvanda kuzey ve güney duvar ekseninde yan mekanlara, batı duvar ekseninde dışa açılan birer, ana eyvanın iki yanındaki kubbeli mekanların dışa açılan yüzlerinde birer, kuzeydoğusundaki köşe hücresinde, kuzey cephe ekseninde bir, güneydoğudaki köşe hücresinde, güney duvar ekseninde altta lento ve söveli, üstte sivri kemerli bir pencere bulunmaktadır. Ayrıca diğer öğrenci hücreleri de eksende birer mazgal pencere ile dışa açılmaktadır. Avlu kubbesinin kasnağının ana eksenlerinde dikdörtgen biçimli ikişer pencere mevcuttur.

mekanında geçişler ile kubbede) ve süsleme malzemesi olarak çini (içte) kulanılmıştır.

Kesme taş, mermer, tuğla ve çini kaplama; moloz taş ise örgü malzemesidir. Moloz taşda düzensiz, kesme taşda düzenli, tuğla da ise türbe kubbesinde eğik, diğerlerinde ise şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda süsleme malzemesi mermer ve çinidir. Mermer portalde, çini ise portalin arka yüzünde, avlu girişinde, avluda duvarlarda, nişlerde, geçişlerde, kubbe kasnağında kubbede, ana eyvan kemeri, tonozu ve duvarlarında kullanılmıştır.

Çini mozaik ve tek renkli çini levhaların kullanıldığı bezemede patlıcan moru, firuze ve lacivert renk görülmektedir.

Avluya giriş kapısı ile avlunun kuzey duvarındaki çiniler tahrip olmuştur. Güney duvarda dökülen çiniler orijinaline sadık kalınmadan düzensiz olarak yerleştirilmiştir.

Portal düzenlemesinde bitkisel, geometrik ve yazı süsleme görülmekte olup geometrik süsleme ağırlıktadır. Altı kollu yıldız ve çokgen geçme (portali iki yandan kuşatan bordürlerde) iki renkli mermerlerle meydana getirilen geçme ve düğüm motifleri (portal nişinin kemeri silmelerle oluşturulmuş geçmeli yarım dairelerle kuşatılmıştır). İki yanda altta bu motiflerden çıkan bir kol üste devam ederek kemer köşeliğinde köşeli, kilit taşı üzerinde ise yuvarlak düğüm motifi meydana getirirler. Meanderler (sivri kapıyı kuşatan bordürde), zikzak (sütüncelerin iki yanında oluşturulan dikdörtgen panolarda) zencirek (panoları üç taraftan kuşatan ince bordürde) motifleri geometrik bezemeyi oluşturur. Ayrıca üzeri yıldız bezemeli kabaralar (kemer köşeliklerinde ve kemerin kilit taşı hizasındaki düğüm motifinin içinde) bulunur.

Çini süslemede geometrik ve bitkisel motifler ile yazı uygulanmıştır. Sekizgen kesitleri ve düğüm motifleri (avluda pencerelerin etrafındaki

bordürlerde), dönüşümlü olarak yerleştirilmiş üçgen ve daireler (avluda pencere kemer köşeliğinde), altı kollu, yıldız merkezli fırıldak motifleri (avluda pencere kemerköşeliğinde), kırık çizgi kesişmeleri (ana eyvan kemerinin bordürlerinde), iç içe on kollu yıldız ve kırık çizgi geçmeler (ana eyvanın kuzey duvarında) sekiz kollu yıldız geçmeler (ana eyvanın batı duvarında), kırık çizgilerin kesişmesiyle oluşan zemin üzerinde ışın motifleri (avlu kubbesi) geometrik motifler arasındadır. Lotus - palmet (avluyu çepeçevre dolanan üst bordürde, avludaki pencerelerin kemer yüzeyinde) ve rumî-kıvrık dal (avluyu çepeçevre dolanan yazı bordürünü alttan ve üsten sınırlayan bordürlerde, avluda penerelerin üzerindeki yazı panolarının zemininde, ana eyvan kemerinde) bitkisel bezemeyi oluşturur. Örgülü kufi (avluyu çepeçevre dolanan ikinci bordürde, avlu kubbesindeki açıklığın çevresinde) ve sülüs yazı (avludaki pencerelerin üzerindeki yatay panolarda, ana eyvan kemerinde) yer almaktadır.

YAYINLAR: Hamdizade Erdoğan 1331: 524-534; Cemal 1932: 48-50; Hamdizade Erdoğan 1936: 127-128; Uğur-Koman 1940: 44-45; Soyman - Tongur 1944: 37-42; Oral 1945: 32-40; Turan 1948: 17-158: Önder 1959: 35; Konyalı 1964: 845-876; Kuran 1969: 51-53; Akok 15696: 5-28; Önder 1971: 160-166; Önder 1983: 32-35.

ABDÜLAZİZ MESCİDİ

(Kat. no: 19; Kit. no: 21; Lev. no: 57a-b)

Orjiinal özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir.

ADI: Fatih'in Karaman ili evkaf defterinde "vakıf-ı mescid-i mahalle-i Abdülaziz" şeklinde kaydedilen yapı (Konyalı 1964 : 280) 978/1750 tarihli bir şeriye sicilindeki vakıf kaydında da "Abdülaziz Mescidi" adı ile anılmıştır (Önder 1968 : 128; Önder 1971 : 145-148). Ancak yapının ya da mahallenin neden bu

ismi aldığı, mahallenin mi yapıya yapının mı mahalleye ismini verdiği henüz açıklık kazanmamıştır.

KONUMU: Abdülaziz Mahallesi'nde, Kadı İzzeddin sokağında yer alan yapı Selçuklu dönemi, Dış Kale surları içinde batı güneyde Abdülmümin Mescidi'nin güneyindedir.

TARİHİ: Önder tarafından bir onarım sırasında sıva altındaki mihrap nişi üzerinde ortaya çıkarılan 15 parça halinde kırılmış ve eksikleri olan kitabenin tamamlanarak okunması sonucu yapının 651/1253-54 yılında II. İzzeddin Keykavus zamanında inşa edilmiş olabileceği öne sürülmüştür (Önder 1968 : 127; Baykara 1985 : 83; Küçükdağ-Arabacı 1994 : 262) (Kit. no: 21).

BANİSİ: Kitabenin baniye ait bilgi veren kısmının kaybolması nedeniyle banisinin kimliği belirlenememektedir. Ancak Önder tarafından yapının banisi olması muhtemel Abdülaziz isimli iki şahıs tespit edilmiş olup bunlardan ilki Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebali (Önder 1971: 128), ikincisi II. Alâeddin Keykubad döneminde müstevfi olan Abdülaziz ismindeki şahıstır (Aksarayî 1948: 285). Risale-i tevarih-i Enbiya-ü Evliya-ü Ali Osman (Paris Bibliothèque Nationale, Turc. Anc. F. 119) adlı eserde Şeyh Edebali'nin Konya'da bir mescidi bulunduğunun bildirilmesi (Önder 1971: 128) ve yapının tarihi bu şahsın baniliği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: 1866'da onarıldığını öğrendiğimiz mescid (Konyalı 1964: 279) son yıllarda geçirdiği onarımlarla orijinal özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. 1990-91 yıllında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen yapı ibadete açık olarak kullanılmaktadır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Dışta 9.00 x 9.50 ölçülerinde kare planlı, tek mekanlı bir mescittir. Tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Güney duvarı ekseninde yer alan mihrap nişi yarım yuvarlak planlıdır. Batı cephede eksenin kuzeyinde

içe doğru profilasyon yapan lentolu ve söveli bir kapı bulunmaktadır. Aynı cephede eksenin güneyinde, doğu, kuzey ve batı cephelerde eksende alt seviyede lentolu ve söveli birer pencere ile bu pencerelerin hemen üstünde sivri kemerli ikinci pencereler, batı, güney, kuzey ve doğu cephelerde eksende sivri kemerli birer üstlük pencere mevcuttur.

MALZEME - TEKNİK: Bugün tamamiyle sıvalı olan yapıda cephelerde alt kısımda belirli bir yüksekliğe kadar kesme taş, cephelerin üst kısmında ve örtü sisteminde tuğla kullanıldığı yapıya ait fotoğraflardan ve kaynak bilgilerinden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 279).

SÜSLEME PROGRAMI: Orijinal mihrabı çinilerle kaplı iken bunlar zamanla yok olmuş, birer onarım sırasında ortaya çıkarılan çini kitabe parçalar halinde Konya Çini Eserler Müzesi (Karatay Medresesi)ne kaldırılmıştır. 4 parça halindeki kitabe 914 env. no. ile teşhirde olup, lacivert zemin üzerine beyaz kabartma harflerle nesih yazıdan oluşmaktadır.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 279-80; Önder 1968: 127-128; Önder 1971: 145-148; Baykara 1985: 83; Küçükdağ-Arabacı 1994: 262.

MEVLÂNÂ'NIN TÜRBESİ (KUBBE-İ HADRA)

(Kat. no: 20; Kit. no: 27a-b; Lev. no: 58a-b)

ADI: Gövdesi ve külahı firuze renkli çinilerle kaplı olan türbe bu nedenle "Kubbe-i Hadra" adı ile de anılmaktadır.

KONUMU: Bugünkü Mevlânâ Dergahı içinde yer alan yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, Aksaray Kapısı civarında inşa edilmiştir.

TARİHİ: 672/1273 yılında vefat eden Mevlânâ babasının baş ucuna defnedilmiş, burada muhtemelen 673/1274 yılında inşasına başlanan türbe

aynı yıl tamamlanmıştır (Karamağaralı 1964-65: 38; Önder 1971: 347; Özönder 1989: 8).

BANİSİ: Türbe Alâmeddin Kayser'in öncülüğünde ve inşaatı yürütmesiyle Pervane Muinüddin Süleyman ve karısı Gürcü Hatun'un destekleri ile inşa ettirilmiştir (Eflâkî 1986a: 204). Mayer'in mimar olarak söz ettiği AlameddinKayser (1956: 19) III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin beylerindendir. Mevlânâ ile sıkı münasebetleri bulunduğu, onun için sema meclisi tertiplediği bilinmektedir (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 221; Eflâkî 1986a: 573).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Mevlânâ'nın türbesi etrafında, Beylikler döneminde teşekkül eden yapılarla büyümeye başlayan dergah, Osmanlılar döneminde Kanuni'nin burada yaptırdığı ilave inşaatlarla bugünkü şeklini almıştır. Mevlânâ'nın türbesine inşasından sonra ilk müdahale Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey tarafından (1357-1398) yapılmıştır (Karamağaralı 1964-65: 41). Bu müdahelede muhtemelen ilk yapıdaki külah kaldırılarak bugünkü dilimli gövde ve külah inşa edilmiştir (Karamağaralı 1964-65: 41; Özönder 1989: 8). Dergah Osmanlılar zamanında da çeşitli onarımlar geçirmiş, II. Bayezıd döneminde türbe çeşitli nakışlarla bezenmiş, ayakların arasındaki duvarlar kaldırılmış, tamirlerde gövdeyi ve külahı örten çiniler değiştirilmiştir (Karamağaralı 1964-65: 42). Yapı 20. yüzyılda çeşitli onarımlar geçirerek günümüze ulaşmıştır.

SANATÇI: Mevlânâ için yapılmış olan ahşap sandukanın üzerinde iki sanatçı ismi yer almaktadır. Bunlardan biri mimar ününü kullanan Selimoğlu Abdülvahid, diğeri ise imzasını amel-i ünü ile atan Konyalı Günnahoğlu Hümameddin Muhammeddir. Selimoğlu Abdülvahid'in tasarladığı sandukayı amel-i ününü kullanan Konyalı Günnahoğlu Hümameddin yapmış olmalıdır (Kit. no: 276; Karamağaralı 1964-65: 40; Sönmez 1989: 299; Bayburtluoğlu 1993: 59-62). türbenin mimarı da, kitabesi, olmamasına karşılık Eflâkî'den

öğrendiğimiz Tebrizli Bedreddin'dir. Çeşitli ilimlerle uğraşan Bedreddin (Eflâkî 1986a: 151-152) Mevlânâ'nın müridi olmuş (Eflâkî 1986a: 151-152), Alameddin Kayser tarafından türbenin mimarı yapılmıştır (Karamağaralı 1964: 38; Sönmez 1989: 457; Bayburtluoğlu 1993: 59). Bu imza faaliyetinde Alameddin Kayser yapım işini yürüten kişi, yani mütevelli gibi görünmektedir (Eflâkî 1986b: 203-204).

YAPI TANITIMI: Geçirdiği ilave ve tadillerle orijinal planını önemli ölçüde kaybederek günümüze ulaşan türbe H. Karamağaralı tarafından restüte edilmiştir. Bu restitüsyona göre eyvan ve kümbet tarzındaki türbelerin bileşiminden meydana gelen kare planlı yapının sadece kuzey cephesi ancak eyvan tipi türbelerdeki gibi kemerli büyük bir açıklık olarak düşünülebilir. Yan duvarlar geç devirlerde açılmış ve kemerlerin item kuvvetini karşılamak için kemer boyunları arasına gergiler konmuştur. Mahzen hücresi bulunan türbenin bu mekanı muhtemelen çapraz tonozla örülmüştür. Gövdenin üzerindeki yıldız tonoz ile onun tekkesi olan kubbenin üzeri primadial veya zayıf bir ihtimalle yıldız biçimli külah ile örtülü olmalıdır. Daha sonra yanına ilave edilen yapılarla kapatılan türbe Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey'in ilk yapıdaki külahı kaldırtarak dilimli gövdeyi ve dilimli külahı yaptırmasıyla 25 yüksekliğindeki bugünkü halini almıştır (Karamağaralı 1964-65: 40-41).

SÜSLEME PROGRAMI: Türbenin süslemesi daha sonraki devirlerde yapılan tadilat ve ilavelerle orijinal özelliklerini kaybetmiştir. Bugün ilk süslemeyi belirleme imkanı olmayıp, Karamağaralı'nın bu konudaki restitüsyonuna göre eyvanın iç kısmı muhtemelen yıldız çinilerle kaplanmıştır. Eserin inşasından itibaren "Yeşil Kubbe", yeni "Yeşil Türbe" olarak anılması da çini tazyinatının zenginliğini ortaya koymaktadır (Karamağaralı 1964-65: 40).

MALZEME - TEKNİK: Yapı kesme taşla inşa edilmiş olup çini kaplama süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır.

YAYINLAR: Mayer 1956: 19; Karamağaralı 1964-65: 38-42; Önder 1971: 345-351; Eflâkî 1986a: 203-204, 573, 151-152, 209-210; Özönder 1989: 3-24; Sönmez 1989: 299-302; Bayburtluoğlu 1993: 59-62).

MURSAMAN (MARSİMAN, HOCA CİHAN) TÜRBESİ

(Kat. no: 21; Lev. no: 59a-b)

ADI: Mursamanın Horasanlı ve Horsamalı kelimesinin halk arasında değişmesiyle ortaya çıktığı (Konyalı 1964: 698); türbe etrafında yetişen, hastalıklara şifa olan ve "marsiman" olarak adlandırılan yabani naneden dolayı bu ismi aldığı öne sürülmüştür (Akyurt 1938: 65). Banisiile ilişkili olarak Hoca Cihan (Hace-i Cihan) olarak adıyla anılmıştır.

KONUMU: Hoca Cihan mahallesi, Adakale caddesinde, mezarlık içindedir. Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında batıda konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Mimari özelliklerine dayanılarak XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonuna kadar farklı tarihlere yerleştirilen yapıyı (Erdoğan 1938: 977; Arık 1967: 75-75) Mevlânâ ve Sadreddin Konevi'den önce öldüğü belirtilen banisinin hayatından hareketle (Konyalı 1964: 699) 13. yüzyılın ikinci yarısı ile üçüncü çeyreği arasına tarihlendirmek mümkündür..

BANİSİ: Hoca Cihan (Hace-i Cihan)'dır. Rega aib-al Manakıb'a göre I. Alâeddin Keykubad döneminde yaşamakta olup zengin ve itibarlı bir zattır (Mevlânâ, Mektuplar Gölpınarlı Açıklamaları 1963: 236). Mevlânâ ve Sadreddin Konevi'nin çağdaşlarındandır (Konyalı 1964: 697; Önder 1971: 192). Mevlânâ tarafından kendisine yazılan bir mektupta hayır için bir yoksula yardımı dilenirken "tertemiz, canlı, sultanların övündükleri ahir zaman mehdisi" gibi sıfatlarla anılmıştır. mevlânâ'nın mektupları ve nesri içinde müsecca olarak yazılan tek örnek olması Hoca Cihan'ı bilgin ve edip bir kişi olduğunu

düşündürmektedir (Mevlânâ, Mektuplar, Gölpınarlı Açıklamaları 1963: 235-236).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yapının çeşitli onarımlar geçirerek günümüze ulaştığı kaynaklarda verilen bilgilerden ve yapının görüntüsünden anlaşılmaktadır. Mahzen hücresi büyük ölçüde toprak altındadır. Mescit hücresine girişi sağlayan güney cephedeki kapı kapatılmış, mahzen hücresine de yeni bir kapı açılmıştır. 1971 yılında ve daha sonra çeşitli onarımlar geçiren yapı günümüzde iyi durumdadır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Dıştan 5.50x5.50 ölçülerinde, iki katlı olan türbe kare planlı bir mahzen hücresi ile kübik göevdeden oluşmakta olup, yalın kat kubbe ile örtülüdür.

Mahzen hücresi beşik tonozludur. Tonoz, eksende, dikdörtgen kesitli duvar payelerine oturan doğu-batı doğrultusunda atılmış bir takviye kemeri ile desteklenmiştir. Güney cephe eksenindeki üç basamaklı merdivenle ulaşılan mahzen hücresinin ortasında bir sanduka mevcuttur.

Mescit hücresinde kubbeye tromplarla geçilmiştir. İçteki tromplar cephe bitiminde prizmatik üçgenler olarak yansımıştır. Yapının orijinal girişi güney cephe ekseninde kademeli dikdörtgen çerçeveye sahip olup, örülerek kapatılmıştır. Yapıya günümüzde batı cephede, ekseninin güneyinde bulunan pencereden girilmektir. Batı, doğu ve kuzey cephelerde simetrik bir pencere düzenlemesi görülmektedir. Altta eksene simetrik sivri kemerli birer, üste eksende dikdörtgen biçimli bir pencere yer almaktadır. Burada mevcut üç sandukanın Hoca Cihan'a, oğlu Ali Can ve karısı Esmihan Hatun'a ait olduğu söylenmektedir.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda moloz taş (mahzen hücresinde) ve tuğla (duvarlarda, cephelerde ve kubbede) kullanılmıştır. Moloz taş örgü, tuğla

kaplama malzemesidir. Cephelerde ve duvarlarda şaşırtmalı teknik, güney cephedeki dikdörtgen panonun köşelerinde yatay-dikey istif, balık sırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Türbenin güney cephesindeki dikdörtgen panoda yer alan tuğladan oluşturulmuş balık sırtı örgü dışında herhangi bir süsleme görülmemektedir. Bugün kalıntısına rastlanmamakla birlikte, türbenin çinil ile bezendiği belirtilir (Konyalı 1964: 696).

YAYINLAR: Hamdizade Erdoğan 1938: 977; Akyurt 1938: 65; Mevlânâ, Mektuplar 1963: 235-236; Konyalı 1964: 696-699; Arık 1967: 74-75; Önder 1971: 192.

EVHADEDDİN-İ KİRMANİ TÜRBESİ

(Kat. no: 22; Lev. no: 60a-b)

ADI: Yapı banisinin isim ile anılmış gibigörünmektedir. Tarihi kaynaklarda sözü edilen Evhadü'd-Din Tekkesi (Bayram 1991a-b: 91) bu yapı olmalıdır..

KONUMU: Medrese mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında kuzeyde Halka Begüş kapısı civarında bulunan Musalla mezarlığının içinde, Şeyh Sücaeddin Türbesinin güneybatısındadır.

TARİHİ: İnşa edildiği döneme ait kitabe ve vakfiyesi olmayan yapıyı, banisinin hayatına dayanarak 13. yüzyılın ikinci yarısı ile üçüncü çeyreği arasına tarihlendirmek mümkündür.

BANİSİ: Evhadeddin-i Kirmani'dir. Şeyh Evhadü'din Hâmid b. Eb'il Fahr el-Kirmanî, Anadolu Selçukluları döneminin en tanınmış mutasavvıf, şair ve fikir

adamlarından olup "Evhadiyye" hareketinin Anadolu'daki yayıcısıdır (Bayram 1993: IX). Kesin ölüm tarihi belli olmayan Evhadeddin-i Kirmaniye ait menakıbnâme'de, Kirmani'nin Anadolu halkının Moğolların kılıcından korunması için cenab-ı Allah'dan niyazda bulunurken, ihtiyarlığının duasının kabulüne vesile kılınmasını dilemesi (Bayram 1993: 49), 1243'den sonra öldüğüne işaret eder. İ.H. Konyalı'nın verdiği bilgiye göre Mevlânâ Müzesi Kütüphanesinde bulunan Ragaib-ül Menakip (no. 5/20 D. s. 71) adlı eserde Evhadeddin-i Kirmani'nin Musalla'da medfun olduğu belirtilmektedir. (Konyalı 1964:590). Ayrıca VGM. Arş.'inde bulunan 3520 numaralı defterin 36. sayfasında ki bir kayıtda dört tarafı Kabristanla çevrilmiş bir Kirmani Türbesi'nden söz edildiği Konyalı tarafından tespit edilmiştir (Konyalı 1864:590). Ancak ölüm yeri ve mezarının nerede olduğu konusunda farklı bilgiler bulunan (Bayram 1993: 471) Evhadeddin-i Kirmavi için bu türbenin daha sonra makam türbesi olarak inşa ettirilmiş olduğunun düşünmek mümkündür.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Geçirdiği onarımlar hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız yapı bugün harap durumdadır.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Dıştan 4.80x4.78 ölçülerinde kübik gövdeli olan yapı yalın kat kubbe örtülüdür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Batı cephe ekseninde bulunan lento ve söveli kapı pençereye dönüştürülmüş durumdadır. Güney cephe eksenindeki dikdörtgen biçimli pencere doldurularak kapatılmış, kubbede yer alan dikdörtgen biçimli mazgal pencerenin de şekli bozulmuştur.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda moloz taş (cephelerde ve duvarlarda), tuğla (kubbede, yer yer moloz taş örgü arasında) ve devşirme malzeme (kapı lentosu ile güney cephenin batı köşesinde) kullanılmıştır. Moloz taş örgü malzemesi olup, düzensiz teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapının süslemesi olmayıp, güney cephede kullanılan devşirme arşitrav parçasında yer alan (altta ve üstte meander motiflerinin çevrelediği, ortada bir noktadan iki farklı yöne çıkan baklava dilimleri) geometrik bezeme ve kapı lentosu olarak kullanılan devşirme arşitrav parçası üzerindeki (palmet dizisi) bitkisel bezeme ile hareketlilik sağlanmıştır.

YAYINLAR: Konyalı 1964:590-591; Bayram 1993: IX, 47, 49.

KALENDER BABA TÜRBESİ

(Kat. no: 23; Lev. no: 61a-b)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Kalenderhane Mahallesinde, Selçuklu Dış Kale surları dışında, kuzeyde Musalla mezarlığına varmadan önce bir evin bahçesindedir.

TARİHİ: Muhtemelen Kalenderler Tekkesi şeyhi olan Ebu Bekr-i Cevlaki'ye ait türbe banisinin ölüm tarihi olarak belirlenen 672/1274 veya 682-1284 yılları civarında inşa edilmiş olmalıdır (Eflâkî 1986b, Yazıcı Önsözü: XVIII).

BANİSİ: Niksarlı Ebu Bekr-i Cevlakî olmalıdır (Bkz. Kat. no: 95)

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: 1951 yılında onarılan yapı iyi durumdadır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Çift katlı olan türbenin üst katı her bir dış kenar uzunluğu 4 olan, içten ve dıştan sekizgen poligonal gövdeli, içten kubbe, dıştan piramidal külah örtülüdür.

Mahzen hücresi haç planlı olup üzeri haç tonuz ile örtülmüştür. Dokuz basamakla inilen mahzen hücresinin sivri kemerli kapı kuzeycephe ekseninde

yer alır. Mekan doğu, batı ve güney cephe ekseninde bulunan birer pencere ile aydınlatılmıştır.

Mescit hücresinde kubbeye geçiş köşelerdeki tramplarla sağlanmıştır. Kuzey cephe eksenindeki giriş kapısı sivri kemerlidir. Her cephede eksende, üst seviyede birer mazgal pencere bulunmaktadır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş, (mahzen hücresi ile temellerde) ve tuğla (gövde de içte ve dışta, külah ve kubbede) kullanılmıştır. Tuğla örgüde şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

YAYINLAR: Eflâkî 1986b; Yazıcı Önsözü: XXVII - XXX.

ZAHURİDDİN ALİ TÜRBESİ

(Kat. no: 24; Kit. no: 32; Lev. no: 62a)

Türbe yıkılmış iken mahalle halkı tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.

ADI: Banisine izafeten bu isimle anılmıştır.

KONUMU: Lalebahçe semti, Kefeli sokakta, Karakemal Mezarlığı içinde, mezarlığın kuzeybatı köşesinde yer alan türbe, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, batıda ve şehre oldukça uzak bir mesafede konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Mescit hücresindeki sandukanın kitabesine dayanılarak 682/1283-84 yılına III. Gıyaseddin Keyhûsrev dönemine tarihlendirilebilir (Bkz. Kit. no. 37)

BANİSİ: Kitabeye göre Yunusoğlu Zahuriddin Ali'dir. Ancak kimliği hakkında herhangi bir bilgi edinilememiştir.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yıkılmışken 1980-81 yıllarında mahalle halkı tarafından tamamiyle yenilenen yapı sıvanmış ve üzeri kiremit çatı ile örtülmüştür.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: 2 katlı olan türbenin mahzen hücresi tamamiyle toprak altında kalmıştır. Düzensiz bir kare plan gösteren yapının orijinal örtü sistemi hakkında fikir verebilecek herhangi bir iz yoktur. Mescit hücresinde yapının banisine ait bir sanduka mevcuttur. Doğu cephede eksenin kuzeyinde yuvarlak kemerli bir kapı, kuzey, güney ve batı cephelerde, eksende, enlemesine dikdörtgen biçimli birer üstlük pencere yer almaktadır.

MALZEME - TEKNİK: Orijinal malzemesi hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

SÜSLEME PROGRAMI: Bilinmemektedir.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 781

AKSİNNE MESCİDİ

(Kat. no: 25)

Tamamiyle yenilenmiştir.

ADI: Yapı adını içinde bulunduğu mahalleden almış olmalıdır.

KONUMU: Aksinne mahallesi, P-Mescid sokağı 13 numarada yer alan yapı, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, güneyde Gildanlı Baba Mezarlığı'nın doğusundadır.

TARİHİ: İnşa edildiği döneme ait kitabe ve vakfiyesi olmayan yapının mimarî özellikleri 13. yüzyılın ikinci yarısına ait olabileceğini göstermektedir.

BANİSİ: –

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Tamamiyle yenilenmiştir. Evler arasına sıkışmış olan yapının 1969 yılında onarıldığı kapısı üzerindeki levhadan anlaşılmaktadır.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Orijinal özelliklerini yitirmiş olan yapı kare plânlı, kubbeli ve doğusuna bitiştirilmiş bir son cemaat yerine sahipken kubbesi ve son cemaat yeri yıkılmış, ana mekanın üzeri kirişlemesi üsten kaplamalı ahşap tavanla örtülmüştür.

MALZEME - TEKNİK: Yapı tamamiyle sıvandığı için malzemesi görülememektedir.

SÜSLEME PROGRAMI: Mescit mevcut durumuyla herhangi bir süslemeye sahip değildir.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 292.

KÜNBETLİ (DİBEKLİ) MESCİT

(Kat. no: 26)

Büyük ölçüde yenilenmiştir.

ADI: "Künbetli" adını harim kısmını örten kubbeden almış olmalıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde mevcud bir kayıtta "Dibekli Mescid" adı ile anılmıştır (Konyalı 1964: 455).

KONUMU: Aksinne mahallesinde, P-Mescidi sokak 31 numaradadır. Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, güneyde Hacı Ferruh Mescidi'nin kuzeybatısındadır.

TARİHİ: İnşa kitabesi ve dönemine ait vakfiyesi olmayan yapı, mimarî özelliklerine dayanılarak 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Katoğlu 1966: 83).

BANİSİ: Banisine ait herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, İ. H. Konyalı mihrabın sonradan eklenmiş gibi göründüğünü öne sürerek başka bir işlevle inşa edilmiş olan yapının sonradan mescide çevrildiğini belirtir. Konyalı Cephede örgü malzemesi olarak kullanılan, yapıya ait olup olmadığı belirsiz bir kitabe levhasında geçen İbrahim ismine dayanarak yapının III. Murad'ın Konya tahrir defterinde kayıtlı Hoca İbrahim Darül-huffazı olabileceği görüşünü ifade eder ki; bu bize biraz zorlama gibi görünmektedir (Konyalı 1964: 454-455).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Çeşitli onarımlar geçiren yapı, orijinal özelliklerini önemli ölçüde kaybetmiştir. Son cemaat yeri yıkıldıktan sonra yeniden yapılan mescit şu anda ibadete açıktır.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Dıştan 6.50 x 7.00 ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan yapı, kare plânlı, tek kubbeli bir ana mekân ile bunun batısına birleştirilmiş kuzey-güney doğrultusunda, dikdörtgen planlı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır.

Harim kısmındaki kubbeye köşe üçgenleri ile geçilmiştir. Güney duvar eksenindeki mihrap nişi yarım yuvarlak planlıdır.

Orijinalde tonozla örtülü olan son cemaat yeri bugün kirişlemesi üstten kaplamalı ahşap bir tavanla örtülüdür. Yapıda son cemaat yerinin doğu duvarında eksenin kuzeyinde harime girişi sağlayan dikdörtgen biçimli bir kapı vardır. Harim kısmının doğu ve kuzey, son cemaat yerinin güney ve batı cephelerinde sivri kemerli birer pencere bulunmaktadır. Ayrıca son cemaat yeri, doğu duvarında eksenin kuzeyinde yer alan dikdörtgen biçimli iki pencere ile harime bağlanmaktadır.

MALZEME - TEKNİK: İçten ve dıştan tamamiyle sıvanmış olan yapının tuğla ile inşa edilmiş olduğu kaynakların verdiği bilgiden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 454). Üzeri sıvalı olan kubbede eğik istif, başak örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Bugün herhangi bir süsleme izi bulunmayan yapıda pencere üstlerinin mavi ve patlıcan moru çini mozaiklerle bezeli olduğu, pencere altlarında da çini yuvalarının bulunduğu belirtilir (Konyalı 1964: 454; Katoğlu 1966: 83).

YAYINLAR:

Konyalı 1964: 454-455; Katoğlu 1966: 83.

KESİKBAŞ KÜMBETİ

(Kat. no: 27; Lev no: 62b)

ADI: Bir rivayete göre başı kesilerek şehid edilen bir kumandan için yaptırıldığından bu adı almıştır (Önder 1971: 193).

KONUMU: Medrese mahallesinde, Devlet Hastahanesinin doğusunda, Selçuklu dönemi Dış Kalesinin dışında, surların hemen yakınında kuzeydedir.

TARİH: İnşa edildiği döneme ait kitabe ve vakfiyesi bulunmayan yapı mimari özelliklerine dayanılarak 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Tuncer 1986: 213).

BANİSİ: Yapının banisi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi başı kesilerek şehid edilmiş bir kumandana ait olduğu rivayet edilmektedir (Önder 1971: 193).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: 1950 yılında Eski Eserleri Sevenler Derneği (Önder 1971: 193) tarafından onarılan yapının mahzen hücresi toprak altında kaldığı için dışarıdan görünmemektedir.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Çift katlı olan kümbet 13.22 x 13.22 kare kaide üzerinde, dıştan herbir kenarı 3.80 olan içten ve dıştan sekizgen gövdeli, içten kubbe, dıştan piramidal külah ile örtülü bir yapıdır.

Kubbeye geçiş üçgen kuşakla sağlanmıştır. yapıya doğu cephe eksenindeki beden duvarlarından çok az dışa taşkın, dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli bir kapı ile girilmektedir. Buraya iki yönlü ve iki basamaklı bir merdiven ile çıkılır. Yapı kuzey, güney ve batı cephelerde eksenlerde alt seviyede lentolu ve söveli dikdörtgen, üst seviyede aynı eksen üzerinde batı, kuzeybatı, güneybatı, kuzey, kuzeydoğu cephelerde dikdörtgen, doğu ve güneydoğu sivri kemerli birer pencere ile dışa açılmaktadır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (cephelerde ve duvarlarda), moloz taş (içte alt seviyede iki sıra halinde kesme taşla birlikte), tuğla (kubbe ve külahta) ve mermer (kapı ve pencere söve ve lentoları ile merdivenlerde) malzeme kullanılmıştır.

Kesme taş, tuğla ve mermer kaplama malzemesi olup, kesme taşta düzenli, tuğlada geçişler ve külahta şaşırtmalı, kubbede yatay-dikey istif balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda süsleme giriş kapısı alınlığında yer alan nar motifi ve içte kubbede tuğlaların istifiyle oluşturulan balıksırtı örgü ile sağlanmıştır.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 627-628; Önder 1971: 193; Tuncer 1986: 210-213.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SİYAVÜŞ (SİYAH PUŞ-İ VELİ) TÜRBESİ

(Kat. no: 28; Lev. no: 63-a)

ADI: İsmini banisinden almış olmalıdır.

KONUMU: Mehmet Paşa mahallesinde, Piri Mehmet sokakta; Selçkulu dönemi Dış Kale surlarının dışında, doğuda, Piri Mehmet Paşa Cami'nin doğusunda, camiye bitişiktir.

TARİHİ: Türbe 13. yüzyılın son çeyreğinden (Konyalı 1964: 741; Tuncer 1986: 203) 15. yüzyılın ortalarına kadar (Önder 1971: 223) farklı tarihlere yerleştirilmektedir. Banisi olarak belirlenen Sivayuş'un 13. yüzyılın son çeyreğinde siyasal olaylar içinde görünmesi, yapının aynı çeyrek yüzyıl içinde Siyavüş'ün ölümünü izleyen yıllarda inşa edilmiş olmasını mümkün kılmaktadır (Tuncer 1986: 203). Yapının mimari özellikleri de 13. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir.

BANİSİ: Türbenin banisi olarak tespit edilen Siyavuş'un II. Keykavus'un oğlu olduğu belirtilmektedrr (Konyalı 1964: 740).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapının onarımları ile ilgili ayrıntılı bir bilgi olmamakla birlikte türbenin 300/1500 yılından evvel Pir Mehmet Çelebi tarafından onartıldığı o zaman türbenin bir avlu içinde olduğu bir arşiv belgesinden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 739). Yapı bugün iyi durumdadır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Çift katlı olan türbe içten ve dıştan kare planlı olup, içten kubbe, dıştan sekizgen bir kasnak üzerine oturan prizmal külahla örtülmüştür.

Mahzen hücresi toprak altındadır.

Mescit hücresinde kubbeye tramplarla geçilmiştir. İçteki tromplar dışa prizmatik üçgenler olarak yansımıştır. Kuzey cephe ekseninde bulunan kapısı, orijinal özelliklerini kaybetmemiş olup, dikdörtgen biçimlidir, üzerinde dikdörtgen biçimli yüzeysel bir niş yer almaktadır. Doğu, batı ve güney cephede, eksenlerde, üst seviyede, dikdörtgen niş içinde sivri kemerli birer pencere vardır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (subasmanda bir bina), tuğla (kesme taştan sonra ve külahta) ve mermer (kapı lento ve sövelerinde) kullanılmıştır. İçi tamamiyle sıvalıdır.

Kaplama malzemesi olan tuğlada şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Türbenin orijinal çini bezemeli olduğu İ. Konyalı tarafından öne sürülmektedir (Konyalı 1964: 738).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 738-742; Önder 1971: 223-224; Tuncer 1986: 201-203.

NAMAZGÂH-I

(Kat. no: 29; Lev. no: 63b)

ADI: İşlevinden dolayı namazgâh adı ile anılmıştır.

KONUMU: Kalenderhane mahallesinde, Musalla Mezarlığı içinde mezarlığın kuzey doğusundadır. Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının Halka Begüş kapısı dışında, o zaman "Sultan Meydanı" denilen alanda konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Namazgâh'ın inşa tarihini gösterecek, dönemine ait herhangi bir kitabe veya vakfiye kaydı mevcut değildir. Ancak "Sultan Meydanı" olarak adlandırılan şehir meydanının Selçuklular döneminden itibaren varlığı bilinmektedir (Eflâkî 1986a: 172). Bu nedenle meydanın başlıca unsurlarından

biri olan namazgâhın da bu dönemden itibaren var olduğunu düşünmemek için herhangi bir sebep yoktur.

BANİSİ: -

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Onarımları hakkında herhangi bir bilgi olmayan namazgâh bugün iyi durumdadır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Mezarlık içerisinde, dört tarafı duvarlarla çevrilmiş geniş bir alanın güney eksenindedir, yerden namazgahın genişliği 4.00, derinliği 3.86 ve yüksekliği 2.55 dir. Ortada bir mihrap ve iki yanında sekizer basamaklı merdiven bulunan namazgâhın mihrabı sivri kemerli ve kavsarası istiridye kabuğu şeklinde olup mihrap nişi beş cepheledir. Nişi iki yandan sınırlandıran sütunceler yarım silindirik gövdeli ve zer başlıklıdır. İki yanda sekizer basamakla çıkılan namazgâhın üst kısmı vaaz ve hutbe için minber kürsüsü olarak kullanılmıştır.

MALZEME - TEKNİK: Namazgâhta kesme taş kullanılmış olup, düzenli teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Mihrap kavsarasındaki istiridye motifi dolgu dışında herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 570-572.

MAHKEME HAMAMI:

(Kat. no: 30; Lev. no: 64a)

Büyük ölçüde yenilenmiştir.

ADI: İsmini bu çevrede bulunması muhtemel olan mahkemeden almış olması mümkündür. (II. İKT., Turan 1950-55: 175).

KONUMU: Şerefeddin Camii'nin kuzeyinde yer alan hamam, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde, doğuda konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Mimari özelliklerine dayanılarak Selçuklu dönemine tarihlendirilmektedir (Şehabettin 1939: 45).

BANİSİ: Karamanoğlu İbrahim Bey vakıfları arasında adı geçen yapının bu dönemden önce kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir (Önder 1971: 312)

YAPI TANITIMI: Kadınlar ve erkekler bölümünden meydana gelen bir çifte hamamdır. Simetrik bir düzenlemeye sahip olan hamamlarda sıcaklık kısmı üç eyvanlı ve köşe hücreli plan şeması gösterir. Yapı Osmanlılar döneminde geçirdiği onarımlarla orijinal özelliklerini kısmen kaybetmiştir.

YAYINLAR: Şehabettin (Uzluk) 1939: II. İKT., Turan 1950-55: 175 45; Önder 1971: 312.

I.1.2. YAPI TOPLULUKLARI

Alâeddin Camii ve Türbeler (mev.)	(Kat. no: 31 ; Kit.no: 2a-j, 3a-d; AV., böl. II. 2.1: 11;Lev. no: 64b - 77b) 480
İplikçi Camii (mev.) ve Altunôba Medresesi (kıs. mev.)	(Kat. no: 32 ; AV., böl. II.2.1: 11; Lev. no: 78a - 80a).....493
Şekerfuruş Mescidi (mev.) , Türbesi ve Hamamı (mev. d.)	(Kat. no: 33 ; Kit. no: 11a,bLev. no: 81a - b) 497
Hoca Fakih Mescidi, Türbesi (mev.), Zaviyesi, Hamamı, Ahırı, Bahçesi ve Sebili (Mev. d.)	(Kat. no: 34 ;Kit. no: 13; Lev. no: 82a-83b) 500
Hatuniye Mescidi (mev.), Türbesi, Medresesi ve Hanı (Mev. d.)	(Kat. no: 35; Kit. no: 15; DHV., böl .II.2.1.:12 Lev. no: 84a - b).....503
Gühertaş (Molla-i Atik) Medresesi, (mev. d.) Gühertaş Türbesi (kıs.mev.), Bedreddin Gühertaş Tekkesi ve Hamamı (mev. d.)	(Kat. no: 36).....505
İç Karaarslan Mescidi, Kara Arslan Türbesi (mev.) ve Medrese-Zaviyesi (mev. d.)	(Kat. no: 37 ; Lev. no: 85a - 86a)...507
Tercüman Mescidi (mev.) ve Türbesi (mev.d.)	(Kat. no: 38 ; Lev. no: 86b).....511
Tavus Baba Türbesi(mev.) ve Zaviyesi (mev. d.)	(Kat. no: 39 ; Lev. no: 87a - b).....513
Tac'ül Vezir Türbesi (mev.) , Mescidi, Medresesi ve Hanikâhı (mev. d.)	(Kat. no: 40 ; Lev. no: 88a - b).....514
Şems-i Tebrizi Mescidi, Türbesi (mev.) ve Hanikâhı (mev. d.)	(Kat. no: 41 ; Lev. no: 89a).....517
Lala Ruzbe Medresesi, Hanikâhı (mev. d.) ve Horozlu (Ruz-Apa, Lala Ruzbe (mev. d.) Kervan-sarayı) Han (mev.)	(Kat. no: 42) 519

Küçük Karatay (Emir Kemâleddin Karatay) Mescidi (mev.) ve Zaviyesi (mev.d.) (Kat. no: 43 ; KMZV., böl.II.2.1: 14; Lev. no: 89b).....521

Cemal Ali Dede (Turut, Tekkebağı) Mescidi, Türbesi (mev.), Tekkesi, Hamamı ve Mektebi (mev. d.) (Kat.no 44 ; Lev.no: 90a - 91a).....524

Pir Esad Türbesi (mev.), Mescidi, Zaviyesi ve Dar'ül- huffazı (mev.d.) (Kat. no 45 ; Kit. no: 23; Lev. no: 91b) 527

Anber Reis Mescidi (mev.) ve Türbesi (mev.d.) (Kat. no: 46; Kit. no: 24; Lev. no: 92a - b) 529

Sahip Ata Darülhadisi (İnce Minoreli Medrese (mev.) ve, Mescidi (mev.d.) (Kat. no: 47; Kit. no: 25, SAV., II.2.1: 15; Lev. no: 93a - 97a).....531

Müstevfî Celâleddin Hanikahı, Kütüphanesi ve Hamamı (mev. d.) (Kat. no: 48).....536

Beyhekim Mescidi (mev.) ve Darüşşifası (mev. d) (Kat. no: 49 ; Lev. no: 97b).....538

Sadreddin Konevi Camii, Türbesi, Kütüphanesi (mev.), Zaviyesi (mev.d) ve Çeşmesi. (Kat. no: 50 ; Kit. no: 28; Lev. no: 98a-100b).....541

Tahir ile Zühre Mescidi (mev.) Darülhuffazı ve Çeşmesi (mev.d) (Kat. no: 51 ; Lev. no: 101a - b).....545

Gömeç Hatun Türbesi (mev.) ve Medresesi (mev. d.) (Kat. no: 52 ; Lev. no: 102a - 102b) 548

Abdülmümin Mescidi, Hanikâhı (mev.), Medresesi, Mektebi ve Dar'ül-Fukahası (mev.d.) (Kat. no: 53 ; Kit. no 29; Lev. no: 103a - 103b).....551

Sahip Ata Camii, Türbesi, Hanikâhı, Hamamı ve Çeşmesi (mev.) (Kat. no: 54 ; Kit. no 22a-b, 30a-c, 31; Lev. no: 104a - 108b).....554

Şeyh Alaman Mescidi(mev.) ve Zaviyesi (mev.d.) (Kat. no: 55 ; Kit.no 34-35; Lev. no: 109a).....566

I. 1.2. YAPI TOPLULUKLARI

ALÂEDDİN CAMİİ (ULU CAMİ, KALE MESCİDİ, ESKİ CAMİ, CAMİ-İ ATİK) II. KILIÇ ARSLAN TÜRBESİ VE YARIM TÜRBE

(Kat. no: 31 ; Kit. no: 2a-j, 3a-d; Lev. no: 64b-77b)

ADI: İnşasına Selçuklu Sultanı I. Rükneddin Mes'ud zamanında başlanarak çeşitli dönemlerde devam edilen Cami I. Alâeddin Keykubad döneminde tamamlandığı için, son banisine izafeten sonradan bu ismi almış olmalıdır. Caminin ilk yapısı dönem kaynaklarına "Eski Cami" (Turan 1947: 221) ve "Kale Mescidi" (Eflâki 1986a: 184) adları ile geçmiştir. Yapıya ait ilk bölümün Altunaba Vakfiyesi'nde "Eski Cami" adı ile anılması, vakfiyenin düzenlendiği 1202 tarihinden önce belki 12. yüzyılın sonunda bir başka caminin inşa edildiğine işaret etmekle birlikte böyle bir camiinin ismi, tarihi ve konumu hakkında herhangi bir veri mevut değildir. Eflâki'nin Kale Mescidi olarak bahsettiği, sultanın namaz kıldığı Mevlânâ'nın vaaz verdiği cami, Alâeddin Camii'nin günümüze ulaşan veya buna yakın bir biçimi olmalıdır. H. Karamağaralı, caminin doğu bölümünü "Konya Ulu Camii" olarak kabul etmekte ve yapıyı böyle adlandırmaktadır. Cami avlusundaki iki türbeden II. Kılıç Arslan Türbesi banisine izafeten bu isimle anılırken, içinde bulunan Selçuklu Sultanlarının mezarları dolayısıyla "Sultan-hane", "Kümbet-hane" gibi isimler de almıştır (İbni Bibi 1941: 293) Diğer türbe ise, kendisine ait bir kitabesi bulunmayışı ve yarım kalmış olması nedeniyle "Anonim" ya da "Yarım Türbe" (Tuncer 1986: 183) adları ile tanınmıştır.

I. 1.2. YAPI TOPLULUKLARI

ALÂEDDİN CAMİİ (ULU CAMİ, KALE MESCİDİ, ESKİ CAMİ, CAMİ-İ ATİK) II. KILIÇ ARSLAN TÜRBESİ VE YARIM TÜRBE

(Kat. no: 31 ; Kit. no: 2a-j, 3a-d; Lev. no: 64b-77b)

ADI: İnşasına Selçuklu Sultanı I. Rükneddin Mes'ud zamanında başlanarak çeşitli dönemlerde devam edilen Cami I. Alâeddin Keykubad döneminde tamamlandığı için, son banisine izafeten sonradan bu ismi almış olmalıdır. Caminin ilk yapısı dönem kaynaklarına "Eski Cami" (Turan 1947: 221) ve "Kale Mescidi" (Eflâki 1986a: 184) adları ile geçmiştir. Yapıya ait ilk bölümün Altunaba Vakfiyesi'nde "Eski Cami" adı ile anılması, vakfiyenin düzenlendiği 1202 tarihinden önce belki 12. yüzyılın sonunda bir başka caminin inşa edildiğine işaret etmekle birlikte böyle bir camiinin ismi, tarihi ve konumu hakkında herhangi bir veri mevut değildir. Eflâki'nin Kale Mescidi olarak bahsettiği, sultanın namaz kıldığı Mevlânâ'nın vaaz verdiği cami, Alâeddin Camii'nin günümüze ulaşan veya buna yakın bir biçimi olmalıdır. H. Karamağaralı, caminin doğu bölümünü "Konya Ulu Camii" olarak kabul etmekte ve yapıyı böyle adlandırmaktadır. Cami avlusundaki iki türbeden II. Kılıç Arslan Türbesi banisine izafeten bu isimle anılırken, içinde bulunan Selçuklu Sultanlarının mezarları dolayısıyla "Sultan-hane", "Kümbet-hane" gibi isimler de almıştır (İbni Bibi 1941: 293) Diğer türbe ise, kendisine ait bir kitabesi bulunmayışı ve yarım kalmış olması nedeniyle "Anonim" ya da "Yarım Türbe" (Tuncer 1986: 183) adları ile tanınmıştır.

I. Rükneddin Mes'ud: Çok uzun süren saltanatı sırasında(1116-55) bir yandan Anadolu'da birliği tesis etmeye çalışırken, diğer yandan Danişmendoğulları ve Haçlı Seferlerine karşı koymak zorunda kalmıştır (Cahen 1994: 63). Fetihlerine de devam eden Sultan Mesud feth edilen yerlerdeki camilere 77 minber göndermiş, halifeden gelen hatipler tayin etmiş ve kendisine de hilatlar gönderilmiştir (Turan 1971: 188). Konya'da imar faaliyetlerini de başlatan Sultan Mes'ud, Alâeddin Camii'nin ilk kurucusudur. Bu sultan İç Kale'yi onartmış (Kat. no: 67), Saray'ın inşasına başlamış (Bkz. VI. 2.5.2.) Muhtemelen Darphane'de Sultan Mesud tarafından yaptırılmıştır (Kat. no: 70).

II. İzzeddin Kılıçarslan : Kat. no: 1.

I. İzzeddin Keykavus: Yaklaşık sekizbuçuk yıl saltanat sürmüştür. Fetih siyaseti ile Anadolu'yu dünyaya ve denizlere açılan limanlara kavuşturmuştur. Diğer Selçuklu sultanları gibi yüksek bir kültüre sahip olan İzzeddin Keykavus alim ve şairleri de himayesine almıştır (Turan 1971: 320). Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah tarafından kendisine fütüvvet şalvarı giydirilmiş ve "Sultan-ı Galib" ünvanı verilmiştir (İbni Bibi 1941: 285). Sivas'da İzzeddin Keykavus Şifahanesini inşa ettirmiş, Konya'da Alâeddin Camii'nin bir bölümü ile Anonim Türbe'nin inşasını başlatmıştır.

I. Alaeddin Keykubad: "Uluğ Sultan Keykubad" ünvanı ile anılan Alâeddin Keykubad'ın dönemi (1220-37) Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi, ekonomik ve kültürel yönden en güçlü olduğu zamandır (Turan 1971: 332-338). Selçuklu devletinin ilerleme ve genişleme siyasetinde en parlak dönemi yaşatan Alâeddin Keykubad çok yönlü bir kişiliğe sahipti. Çeşitli özellikleri yanında özellikle mimar ve şehir plancısı oluşunu, şehir planlarının hazırlanması ve uygulanmasında gösterdiği duyarlılıktan anlamaktayız (İbni Bibi 1941: 99-101). 1221 yılında Konya şehir surlarının planlanması ve yapılışını örnek verebiliriz. Bu dönemdeki imar faaliyetleri sayesinde Anadolu en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmıştır. Alanya, Beyşehir ve Kayseri'de saraylar inşa ettiren

I. Rükneddin Mes'ud: Çok uzun süren saltanatı sırasında(1116-55) bir yandan Anadolu'da birliği tesis etmeye çalışırken, diğer yandan Danişmendoğulları ve Haçlı Seferlerine karşı koymak zorunda kalmıştır (Cahen 1994: 63). Fetihlerine de devam eden Sultan Mesud feth edilen yerlerdeki camilere 77 minber göndermiş, halifeden gelen hatipler tayin etmiş ve kendisine de hilatlar gönderilmiştir (Turan 1971: 188). Konya'da imar faaliyetlerini de başlatan Sultan Mes'ud, Alâeddin Camii'nin ilk kurucusudur. Bu sultan İç Kale'yi onartmış (Kat. no: 67), Saray'ın inşasına başlamış (Bkz. VI. 2.5.2.) Muhtemelen Darphane'de Sultan Mesud tarafından yaptırılmıştır (Kat. no: 70).

II. İzzeddin Kılıçarslan : Kat. no: 1.

I. İzzeddin Keykavus: Yaklaşık sekizbuçuk yıl saltanat sürmüştür. Fetih siyaseti ile Anadolu'yu dünyaya ve denizlere açılan limanlara kavuşturmuştur. Diğer Selçuklu sultanları gibi yüksek bir kültüre sahip olan İzzeddin Keykavus alim ve şairleri de himayesine almıştır (Turan 1971: 320). Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah tarafından kendisine fütüvvet şalvarı giydirilmiş ve "Sultan-ı Galib" ünvanı verilmiştir (İbni Bibi 1941: 285). Sivas'da İzzeddin Keykavus Şifahanesini inşa ettirmiş, Konya'da Alâeddin Camii'nin bir bölümü ile Anonim Türbe'nin inşasını başlatmıştır.

I. Alaeddin Keykubad: "Uluğ Sultan Keykubad" ünvanı ile anılan Alâeddin Keykubad'ın dönemi (1220-37) Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi, ekonomik ve kültürel yönden en güçlü olduğu zamandır (Turan 1971: 332-338). Selçuklu devletinin ilerleme ve genişleme siyasetinde en parlak dönemi yaşatan Alâeddin Keykubad çok yönlü bir kişiliğe sahipti. Çeşitli özellikleri yanında özellikle mimar ve şehir plancısı oluşunu, şehir planlarının hazırlanması ve uygulanmasında gösterdiği duyarlılıktan anlamaktayız (İbni Bibi 1941: 99-101). 1221 yılında Konya şehir surlarının planlanması ve yapılışını örnek verebiliriz. Bu dönemdeki imar faaliyetleri sayesinde Anadolu en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmıştır. Alanya, Beyşehir ve Kayseri'de saraylar inşa ettiren

Alâeddin Keykubad Konya, Niğde, Ankara, Eskişehir ve Sinop'ta da camilerin banisi olmuştur. Ayrıca Konya'daki Alâeddin Camii, Şekerfuruş, Erdemşah, Zevle Sultan, Tercüman mescitleri ile günümüze sadece minaresi ulaşmış olan Hatuniye Mescidi ve Tavus Baba, İç Karaarslan türbeleri de Alâeddin Keykubad zamanında inşa ettirilen önemli yapılardır. Mukbil ve Beypınarı sularını toplayarak şehre akıtmak amacıyla yapılan su yolları ve Havzan Maksemesi de Alâeddin Keykubad dönemine aittir (Müstevfî: 1915: 97). II. Kılıç Arslan tarafından inşa ettirilen köşk bu Sultan tarafından onarılmıştır. İmar faaliyetlerinin yanı sıra Alâeddin Keykubad Anadolu'nun içte ve dışta güvenliğini tam olarak sağlamış ve buna büyük önem vermiştir. Akdeniz ve Karadeniz'de giriştiği askeri faaliyetler onun Anadolu'daki ticareti geliştirmek amacına yöneliktir. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu milletlerarası ticaretin transit bölgesi olmuştur. Alaeddin Keykubad Alâeddin camiinin batı bölümünü tamamlattırmak dışında Dış Kale'nin büyük çaplı onarımında (Kat. no: 66). Anonim - Türbenin (kat. no: 31) ve Felekobad Sarayı'nın (Kat. no: 91) başında bani olarak görev almıştır.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU:

I. Mesud döneminde yaptırılan ilk caminin I. Kılıç Arslan tarafından tamamlattırılmasından sonra I. İzzeddin Keykavus'un yeni bir cami yapımını emrettiği dönemden itibaren pek çok onarım geçirmiş olmalıdır.

1663, 1672, 1685-1687, 1698 yıllarında çeşitli onarımlar geçirdiği şeriye sicil belgelerinden anlaşılmaktadır. (Oğuzoğlu-Bilici-Uysal 1987: 78).

Cami doğu kapısı üzerindeki kitabeye göre 1307/1889-90 yılında II. Abdülhamid döneminde Konya Valisi Sururi Paşa tarafından onarılmıştır (Kit. no: 2 l).

1945 yılında caminin doğu ve güney cepheleri ile çatısı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünce; 1958 yılında avlunun batı ve kuzey kanatları ile

kuzey cephenin batısındaki kapı Vakıflar Genel Müdürlüğünce sökülerek yeniden yapılmıştır. 1960 yılında kuzey ve güney cepheler Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarılmıştır. 1966 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 1975 yılına kadar sürmüş, bu onarımlar sırasında kuzey ve doğu duvarları kontroforlu olarak yeniden inşa edilmiş, doğu ve batı bölümlerdeki toprak dam kaldırılarak, betonarme bir çatı yapılmış; türbeleri içine alan kuzey duvar kaldırılmıştır. 1977 yılında şehir su şebekesinin patlaması sonucu batı ve güney bölümlerde çökmeler olmuş, 1978-79 yıllarında batı bölüm askıya alınmıştır.

Caminin güneyinde bulunan su deposundan sızan suların yapıya zarar vermesini önlemek amacıyla Konya'da bulunan resmî kuruluşlarında destek ve katkısıyla Vakıflar Genel Müdürlüğünce 1983-1984 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları halen devam etmekte olup cami ibadete kapalıdır.

II. Kılıç Arslan türbesi de cami ile birlikte çeşitli onarımlar geçirmiştir. Bu onarımlarda mahzen hücresinin kapısı, mescit hücresine çıkılan merdivenler orijinal özelliklerini kaybetmişlerdir. Vakıflar Genel Müdürlüğünce 1982 yılında yapılan onarımda kesme taş kaplamalar, yenilenmiş, külahı üzerine saçla yeni bir örtü yapılmıştır.

Daha önceki onarımlarından haberdar olmadığımız Anonim türbenin üzerine 1972 yılında camla örtülü demir konstrüksiyon çatı yapılmıştır.

SANATÇI: Camide mevcut kitabelere dayanılarak üç sanatçı ve bir mütevelli ismi belirlenmektedir. Bunlar ahşap ustası Ahlatlı Mengümberti, çini ustası Kerimüddin Erdişah, Muhammed bin Havlan el-Dımışki ile aynı kitabede adı geçen mütevelli Ayaz el-Atabeki'dir. II. Kılıç Arslan Türbesinde ise sanatçı olarak Abdülgaffar oğlu Yusuf'un adı anılmaktadır.

Alâeddin Cami'nde Görev Alan Sanatçılar ve Mütevelli:

El-Hac Mengümertî el-Ahlatî:

Minberde bulunan 550/1155 tarihli kitabe amel-i üstad olarak Hacı oğlu Ahlatlı Mengümberti'nin ismini vermektedir (Bkz. Kit. no: 2c; Mayer 1956: 100; Oral 1962: 29, 30; Meinecke 1976: 213; Sönmez 1989: 37; Bayburtluoğlu 1993: 42-43).

Kerimüddin Erdişah:

Kuzey cephesinin batısındaki çini kitabede ismi geçen Kerimüddin Erdişah'ın isminin yapının diğer kitabelerinden farklı olarak çini üzerine yazılmış olması Kerimüddin Erdişah'ın çini ustası olduğunu düşündürmektedir (Bkz. Kit. no:2ı; Mayer 1956: 105; Oral 1957: 59; Meinecke 1976: 213, 221; Sönmez 1989: 45; Bayburtluoğlu 1993: 212-213).

Muhammed Bin Havlan El-Dımışki:

Suriye'den Anadolu'ya gelen ve başta I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad olmak üzere, muhtemelen bazı Selçkulu devlet adamlarının eserlerinde çalışmış bir sanatçıdır (Sönmez 1989: 221). Mayer tarafından yapının mimarı olarak kabul edilir (1956: 97). Ancak Bayburtluoğlu o dönemde yaygın olan mimar ünvanı yerine "amel-i" belirleyecisini kullanmış olmasına dayanarak, Muhammed Havlan'ın yapı uygulayıcısı olduğunu önermektedir (Bayburtluoğlu 1993: 91). Sanatçının Alâeddin Camii dışında, Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han kitabesinde de (626/1229) adına rastlanmaktadır (Konyalı 1974: 110-137).

Mütevelli Atabek Ayaz:

I. İzzeddin Keykavus ile I. Alâeddin Keykubad'ın mutemet adamı olarak Alâeddin Camii inşatında mütevellilik görevini üstlenen Atabek Ayaz'ın ismi Alâeddin Cami'nin kuzey cephesinde bulunan 616-617 /1219-1220

tarihlerindeki dört kitabede geçmektedir. Sinop İç Kalesinin yapımıyla da ilgilenen Atabek Ayaz'ın mimarlık mesleğine yakın bir kişi olduğu ve çeşitli kaynaklardan sağlanan sanatçıları bir yapı organizasyonu içinde toplayarak Selçuklu mimarisinin gelişmesinde önemli bir rolü bulunduğu öne sürülür (Sönmez 1989: 221).

II. Kılıç Arslan Türbesinde Görev Alan Sanatçı:

Yusuf İbni Abdulgaffar El-Hoceni:

II. Kılıç Arslan Türbesi'nin doğu penceresi üzerindeki sanatçı kitabesinde adı geçmektedir. Kitabenin memleket belirten bölümü bugüne kadar farklı şekillerde okunmuş ve yayınlara geçmiştir. Sanatçının Bağdat yakınında bir köy olan Cuha'lı olduğu (Konyalı 1964: 578; Sönmez 1989: 179-180; Bayburtluoğlu 1993: 122) öne sürülmüştür. Memleket nisbesi M. Ferid ve diğerleri tarafından el-Harci (1339: 73), Şehabeddin tarafından el-Meraci (1939:53), Combe, Sauvaget, Wiet tarafından el-Merci (1939: 178) olarak belirlenmiştir. Ancak Hocenli olması da mümkün görünmektedir (Oral 1957: 56; Karamağaralı 1982: 123).

YAPI TANITIMI:

A. ALÂEDDİN CAMİİ:

Dıştan yaklaşık 56.91 x 84.84 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan enlemesine dikdörtgen planlı yapı yine düzgün olmayan enlemesine dikdörtgen planlı bir harim kısmı ile buna kuzeyden bitişmiş bir avlu ve harimin doğu bölümünün kuzeyinde yer alan bir minareden oluşmaktardır. Oldukça asimetrik bir plan gösteren harim ile avlunun iki veya üç evrede tamamlandığı araştırmacılarca öne sürülmektedir[1].

---

[1] S. Kemal Yetkin arazinin doğuya ve kuzeydoğuya meyilli olması nedeni ile ilk yapının düzgün bir alanda inşa edilen kubbeli bölüm olması gerektiğini öne sürerken (Yetkin 1970: 39); O. Aslanapa mihrapönü kubbeli bölümün Alan özelliklerini Büyük Selçuklu ve Artuklu geleneğine bağlayarak aynı sonuca ulaşmıştır (Aslanapa 1971: 42).

Yapı bugünkü hali ile doğuda enlemesine yöneliş gösteren çok destekli ve basit, batıda ise enlemesine yöneliş gösteren çok destekli ve mihrap önü kubbeli tipte iki kısmın birleşmesinden oluşmuştur. Doğu bölüm duvar payeleri, serbest payeler ve devşirme sütunlar olmak üzere kırküç desteğe doğu-batı yönünden atılan sivri kemerle enlemesine yöneliş gösteren yedi sahına ayrılmıştır. Batı bölüm güney duvarının eğriliği ve farklı biçim ve boyutlardaki destek sistemi nedeniyle düzgün olmayan bir plan gösterir. Bu bölümde eksenin hemen doğusunda yer alan mihrabın önünde güneyde duvar payeleri, kuzeyde ise düzgün olmayan serbest haç payeler üzerine kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda atılan kemerlerle kare bir alan oluşturulmuştur. Bu alanın üç tarafında; doğu ve batıda derinlemesine, kuzeyde ise enlemesine yöneliş gösteren birer mekan yaratılarak diğer bölümlerden soyutlanmış gibi görünmektedir. Kubbeli bölümün batısı enlemesine yöneliş gösteren dört sahınlı olup, kuzeyinde yer alan türbe nedeniyle, batıda düzensiz bir plan şeması yansıtmaktadır. Mihrap önünde oluşturulan kare alanın üzeri üçgen kuşaklarla geçilen kubbe, diğer bölümler ise kirişlemesi üstten kaplamalı ahşap tavan ile örtülmüştür.

Kubbeli bölümün ekseninde yer alan mihrap orijinal mihrap içine Osmanlı döneminde (1307/1891) eklenmiş olup, dikdörtgen çerçeve içinde, sivri kemerli, yedi sıra dilimli kavsaralı ve yarım yuvarlak nişlidir. Harim kısmının batı köşesi

---

İlk olarak C. Esat Arseven tarafından öne sürülen doğudaki çok destekli bölümün ilk yapı olduğu fikri (Arseven 1954: 98), D. Kuban "Konya'nın ilk ulu camisinin belkide kolonlu ve her tarafı kapalı dört köşe bir harimden ibaret olduğu" görüşü ile desteklenmiş (Kuban 1965: 14), H. Karamağaralı'da daha farklı bir restitüsyon planı ile doğu bölümün ilk yapı olduğu sonucuna ulaşmıştır (Karamağaralı 1985: 121-132).

Yapı ile ilgili son çalışma S. Redford tarafından yayımlanmış olup araştırmacı avlunun kuzeydoğu köşesinde 1971 yılında yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan temel kalıntılarından hareketle burada bir Bizans kilisesinin olabileceğini öne sürer (Redford 1991: 57-58).

mahfil olarak değerlendirilmiştir. Doğu bölümün kuzeyinde sonradan oluşturulmuş, ahşap sütunlar üzerine oturan sundurma çatılı bir son cemaat yeri mevcuttur. Osmanlılar döneminde yapıya eklenmiş olan kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minare son cemaat yerinin doğu köşesinde yer alır.

Avluda doğudaki çok destekli bölümün kuzeybatısında II. Kılıç Arslan, bunun batısında ise Anonim türbe yer almaktadır.

Avludan harime giriş doğuda son cemaat yerinde eksenin doğusunda bulunan dikdörtgen biçimli bir kapı, batıda ise mihrap önü kubbeli kısmla aynı eksen üzerinde yer alan üçlü kemer açıklığı ile sağlanmıştır.

Yapıya giriş doğu cephede harime, kuzey cephede ise avluya açılan kapılar ile sağlanmıştır. Batı cephede kapı olduğunu düşündüğümüz iki açıklık sonradan kapatılmıştır. Kuzey cephenin batı bölümünde biri sonradan kapatılmış küçük, ikisi portal niteliğinde üç kapı mevcuttur. Bu kapılar orijinalde aynı aks üzerine açılmış olmakla birlikte daha sonra tepenin eğiminde meydana gelen değişiklikler nedeniyle orijinal yüksekliklerini kaybetmişler ve bu mahsur caminin kuzey cephesi önüne yapılan bir platformla giderilmeye çalışılmıştır.

Cephenin doğusundaki küçük kapının lento ve sövelerinde devşirme malzeme kullanılmıştır[1]. Cephede eksenin doğusunda yer alan sivri kemerli portal nişi içinde lentolu ve söveli bir kapı bulunmaktadır. Batı uçtaki ikinci portal ise cephe yüzeyinden dışa taşkın bir bölüm içinde tonoz kavsaralı ve sivri kemerlidir. Batı cephede eksenin kuzeyinde profilli sivri kemer alınlıklı dikdörtgen biçiminde ve eksenin güneyinde sivri kemerli sonradan doldurulmuş açıklıklar orijinalde avluya ve harimin batı bölümündeki mahfile girişi sağlayan birer kapı olmalıdır. Doğu cephede harim kısmına açılan kapı 1307/1891

---

[1] Redford bu kapının Bizans dönemine ait olabileceğini öne sürer (1991: 60)

yılında II. Abdülhamid döneminde Konya Valisi Sururi Paşa'nın onarımına ait olup basık kemerli ve sundurmalıdır.

Harim kısmının cephelerinde yer alan pencereler geçirdikleri değişiklik ve onarımla orijinal özelliklerini kaybetmişlerdir. Doğu cephede orta seviyede eksenin kuzeyinde iki, güneyinde dört, güney cephede daha yüksek tutulmuş olan mihrap önü kubbeli bölümde dikdörtgen kesitli iki payanda arasındaki sivri hafifletme kemerinin iki yanında cephedeki diğer pencerelerden biraz yüksekte iki, bu kısmın batısında üç, doğusunda yedi, batı cephede ise eksenin güneyinde dikdörtgen biçimli üç pencere yer almaktadır.

İnşa safhaları bakımından farklı görüşler bulunduğunu belirttiğimiz yapının doğu bölümü Karamağaralı tarafından restüte edilmiştir. Buna göre yapı kuzey-güney doğrultusunda kuzeye doğru daralan dikdörtgen planlıdır. Avlu ve harim olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Harim kısmı kuzey ve güneyde duvar payeleri ile otuzaltı serbest destek üzerine, kuzey-güney doğrultusunda atılmış kemerlerle derinlemesine yöneliş gösteren yedi sahına ayrılmıştır. Güney duvarı ekseninde mihrap, güneybatı köşesinde ise mahfil yer almaktadır. Avlu güney cephesi dışında üç yönden revaklarla çevrilmiştir. Yapının bütün cepheleri ayaklar üzerinde sivri kemerli bir düzenleme gösterip, üzerlerinde mazgal pencereler yer alır. Avluya giriş kuzey cephede eksende, doğu ve batı cephelerde eksenin güneyinde yer alan birer, harime giriş ise doğuda eksenin kuzeyinde bir ve batıda eksenin güneyinde sekiz basamaklı merdiven ile ulaşılan diğer bir kapı ile sağlanmıştır (Karamağaralı 1982: şek. 2).

MALZEME — TEKNİK: Geçirdiği onarımlar sonucu malzemesi kuzey cephe dışındaki diğer cephelerde önemli ölçüde yenilenen yapıda kesme taş (kuzey cephede, içte mihrapta mermer), moloz taş (doğu, batı ve güney cephelerde yer yer tuğla ile birlikte), tuğla (doğu cephenin kuzeyinde, cephelerde pencere alınlıklarında, güney cephede mihrabın arkasındaki hafifletme kemeri ile içinde yer yer hatıl şeklinde) devşirme malzeme (kuzey cephedeki galerilerde,

kuzey ve batı cephelerde yer yer duvar örgüsü içinde, bezemeli ve bezemesiz olarak, kuzey cephenin batısındaki kapıda ve içte doğu kısımda devşirme sütunlar) kullanılmıştır. Ayrıca ahşap (minber ve tavanda), çini (mihrap, kubbeye geçiş sistemi ve kubbe göbeğinde) ve sıva (mihrap önü kubbesini taşıyan kemerlerde) kullanınımı görülmektedir. Moloz taş örgü, kesme taş ve tuğla kaplama malzemesidir.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapının kuzey cephesinde; portolde, bugün kapalı olan giriş açıklığında ve kitabe çerçevelerinde taş; kuzey cephedeki kitabelerin birinde, orjinal mihrapta, mihrap önü kubbesine geçiş sisteminde ve kubbe göbeğinde çini, süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Ancak çini bugün yalnızca kubbeye geçiş sisteminde ve orijinal mihrabın üst kısmında mevcuttur. Osmanlılar döneminde onarım geçiren mihrabın alt kısmında alçı üzerine boya ile aynı bezeme devam ettirilmiştir. Portalde geometrik ve yazı süsleme görülür. Geometrik süslemede iki renkli mermerle geçme ve düğüm motifleri meydana getirilmiştir. Portal nişinin kemeri silmelerle oluşturulmuş geçemeli yarım dairelerle kuşatılmıştır. İki yanda, altta bu motiflerden çıkan birer kol, üste devam ederek kemer köşeliğinde köşeli, kilit taşı üzerinde ise yuvarlak bir düğüm motifi meydana getirmektedir. Yıldız geçme (üst kısımda ikiye bölünen kemer alınlığında), küçük kemer dizisi (kapıyı kuşatan dikdörtgen firizin yüzeyinde), zik zak (sütüncelerin yüzeyinde) ve yazı bezeme (niş kemeri alınlığında alt bölümde ve kapıyı kuşatan bordürde kemerciklerin içinde) karşımıza çıkar.

Kullanılan renkler beyaz, lacivert patlıcan moru ve firuzedir.

Bezemede bitkisel, geometrik ve yazı motifleri görülmektedir. Bazı bordürlerde bitkisel bezeme ile yazı motifleri bir arada kullanılmıştır.

Bitkisel bezemede rumîler (kitabede nesih harflerin arasında), palmet-lotus (kubbeye geçişi sağlayan üçgen kuşağı alt ve üstde çevreleyen bordürde),

kıvrık dal-lotus (herbir üçgeni kuşatan farklı düzenlenmiş bordürlerde), kıvrık dal, rumî (mihrabı kuşatan ilk ve dördüncü bordürde) göze çarpar. Geometrik bezemede altı kollu yıldızlar, geometrik geçmeler, çokgenler, baklava dilimleri (üçgen geçişlerde, ayrıca mihrabı çevreleyen 3. bordürde geometrik geçme), yıldız ve beşgenler (5. bordürde) kullanılmıştır. İç içe daireler meydana getiren kıvrık dal ve palmetden oluşan zemin üzerinde nesih yazılı ayet (3. bordür) ile bitkisel bezeme üzerinde örgülü ve çiçekli kufî yazı kuşağı (mihrap üstündeki geniş dikdörtgen çerçeve içinde) bitkisel ve yazı bezemenin bir arada kullanılmasına örnektir.

B. II. KILIÇARSLAN TÜRBESİ:

Çift katlı olan türbenin üst katı dıştan her cephesi 5.50 olan ongen prizmal, içten daire planlıdır. İçten kubbe dıştan piramidal külahla örtülüdür. Mahzen hücresi içte ve dışta daire planlı olup, kubbe ile örtülmüştür.

Mahzen hücresinin altı basamaklı merdiven ile inilen giriş kapısı, kuzeydoğu yönde olup, dikdörtgen biçimlidir üst seviyede eşit aralıklarla yerleştirilmiş, dört mazgal pencere ile aydınlatılmıştır.

Üst kat, kubbe eteğine kadar yükselen yarım daire biçimindeki nişlerle on bölüme ayrılmıştır. Burada sekiz adet sanduka mevcuttur. Mescit hücresine giriş, kuzeydoğu cephe ekseninde bulunan ve çift taraflı merdiven ile ulaşılan kapıdan sağlanmıştır. Sivri kemerli portal nişi içinde, iki yarım payeyi birleştiren aynalı kemerli giriş kapısı bulunmaktadır.

Mescit hücresinde, doğu duvar ekseninde alt seviyede; kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı duvarlarda üst seviyede birer pencere yer almaktadır. Lento ve söveli alt seviye penceresi, asıl kapının pencereye dönüştürülmesinden sonra, kapı olarak değerlendirilmiştir.

Aynı biçimde düzenlenmiş olan üst seveye pencereleri aynalı kemerli olup, dikdörtgen biçimli, profilasyonlu çerçeveler içine açılmıştır. Kuzeydoğudaki

pencerenin üstünde iki satırlık kitabe levhası, üst kısımda da eşit aralıklarla yerleştirilmiş beş konsul bulunmaktadır.

Gövde üst seviyedeki iki kitabe kuşağından sonra profilasyonlu saçak ile sınırlandırılmıştır.

MALZEME — TEKNİK: Yapıda kesme taş (içte ve dışta külaha kadar), moloz taş (kubbede), tuğla (külahda), devşirme malzeme (sonrada hacet penceresine çevrilen kapı üzerinde) ve çini malzeme kullanılmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Orijinalde türbe külahının firuze renkli çinilerle kaplı olduğu belirtilir (Konyalı 1964: 577). Ayrıca külah ile gövde arasındaki kitabe kuşağı ve mescit hücresindeki revakların kaplamasında da çini malzeme kullanılmıştır. Bezemeler sıraltı tekniğinde, lacivert zemin üzerine beyaz kabartmalıdır.

C. YARIM TÜRBE: Çift katlı, her bir cephesi 4.40 m. ölçülerinde kare bir kaide üzerinde yükselen türbenin üst katı dıştan sekizgen, içten onikigen poligonal gövdelidir. Üst kat tamamlanmamış olup kasnak hizasında yarım bırakılmıştır. Büyük ölçüde toprak altında kalmış olan mahzen hücresi haç planlıdır. Mekanın üzeri haç tonozla örtülüdür. Dikdörtgen biçimli giriş kapısı kuzeyde eksende olup, yedi basamaklı merdivenle inilmektedir.

Üst katta doğu, batı ve kuzey eksenler dışında onikigenin herbir kenarına zeminden cephe bitimine kadar yükselen yarım daire nişler yerleştirilmiştir. Güneydeki mihrap nişi olarak değerlendirilmiş olup, sivri kemerle kuşatılmıştır. Yedi sıra mukarnas kavsaralıdır ve niş içine yarım yuvarlak üç niş yerleştirilmiştir. Yapıya kuzey cephe eksenindeki kademeli sivri kemerli portal nişi içindeki lento ve söveli kapıdan girilmektedir. Doğu ve batı cephe eksenlerindeki dikdörtgen pencereler profilasyonlu çerçeve içindedir.

MALZEME — TEKNİK: Yapıda kesme taş (içte, duvarlarda), mermer (cephelerde ve portalde) ve devşirme malzeme (kaidede) kullanılmıştır.

Kesme taş ve mermer kaplama malzemesi olup, düzenli teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıya ait herhangi bir süsleme mevcut değildir.

YAYINLAR: M. Ferd ve diğerleri 1339: 73;. Combe, Sauvaget, Wiet 1939: 178; İbni Bibi 1941: 295; Turan 1947: 197-221; Arseven 1954: 63-64, 98; Mayer 1956: 97; Oral 1957: 45-62; Yetkin 1959: 147; Oral 1962: 29-30; Konyalı 1964: 293-317, 576-586; Kuban 1965: 141: Sarre 1967: 15-25, 111,117; Yetkin 1970: 39; Turan 1971: 188, 320; Aslanapa 1972: 38-43; Konyalı 1974: 110-137; Meinecke 1976: 214-221; Karamağaralı 1982: 121-132; Redford 1991: 54-74; Sönmez 1989: 221; Bayburtluoğlu 1993: 42-43, 91, 212-213; Cahen 1994: 63

İPLİKÇİ (ALTUNABA) CAMİİ ve ALTUNABA MEDRESESİ

(Kat. no: 32; Lev. no: 78a-80a)

Cami ve medreseden oluşan bir yapı topluluğu iken günümüze cami ile medresenin bir mekanı ulaşabilmiştir.

ADI: Cami, Selçuklu döneminde mütevellisinin İplikçi sülalesinden gelmesi ve Karamanoğulları döneminde İplikçi evladından Hacı Ebubekir tarafından onartılması, nedeniyle "İplikçi" (Önder 1971: 106), bitişiğindeki Altunaba Medresesi dolayısıyla "Altunaba Camii" adları ile anılmıştır.

KONUMU: Cami, Alâeddin caddesi üzerinde, Kürkçü mahallesinde Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde doğuda; medrese caminin güneyinde, camiye bitişik olarak konumlandırılmıştır. Medrese ile cami Selçuklu döneminde Yeni Çarşı'da inşa ettirilmişlerdir. (AV., Turan 1947: 204).

TARİHİ: Caminin inşa kitabesi ve yapıldığı döneme ait vakfiyesi mevcut değildir. İnşa tarihi hakkında farklı görüşler vardır (Konyalı 1964: 415). Güney cephesinden camiye bitişen Atunaba medresesinin vakfiyesine dayanılarak

medrese ile birlikte inşa edilmiş olabileceği öne sürülmektedir (Turan 1947: 201; Soyman-Tongur 1944: 85).

Yapının konumu ve ticaret dokusunun gelişimi gözönüne alındığında camiinin vakfiyenin düzenlendiği tarihten hemen sonra içinde bulunduğu ticaret dokusunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek boyutlarda belki şehrin Ulu Camisi olarak inşa edildiğini düşünmek mümkündür.

Altunöba Medresesi 598 Recep/Mart-Nisan 1202 tarihli vakfiyesinde belirtildiği üzere II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192) inşa edilmiş, ancak vakfiyesi sözü edilen tarihte düzenlenmiştir (Erdoğan 1938: 370).

BANİSİ: Cami ve Medresenin banisi Şemseddin Altunaba'dır. II. Kılıç Arslan ve oğlu Rükneddin Süleyman Şah zamanının Sipehsalarlarından biridir (Turan 1947: 198). I. Alâeddin Keykubad döneminde Çaşnigir sıfatıyla mühim bir şahsiyet olmuştur (İbni Bibi 1941: 115-116, 148-150). I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra II. Keyhüsrev'in tahta geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak daha sonra Sadeddin Köpek'in etkisiyle öldürülmüştür (İbni Bibi 1941: 192). Altunöba Medresesi ve cami dışında Altunöba Hanları (Kat. no: 74 - 75) ile Sabunhane'yi yaptırmıştır (Kat. no: 86). Konya'daki yapıları dışında vakfiyesinde adı geçen Beyşehir yolu üzerinde bir de kervansarayı vardır (Turan 1947: 205).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Cami 14. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadar çeşitli onarımlar geçirmiştir. Karamanoğulları döneminde 733/1332 yılında İplikçi sülalesinden Mesudoğlu Hacı Ebubekir tarafından onarıldığı kuzey cephesinde, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeden anlaşılmaktadır (Önder 1960: 11). 834/1453 yılında Turgut oğullarından Ahmet Bey tarafından yenilettirilmiştir (Oral 1956: 40). Osmanlılar döneminde 1082/1672 yılında mütevelli Uruçoğlu Abdürrezzak oğlu Şeyh Ali tarafından tekrar onarılan cami daha sonraları bir de yangın tehlikesi atlatmıştır (Ferid ve

diğerleri 1339: 88). Bu arada birçok onarımlar gören İplikçi Camii, 19. yüzyıl sonlarında tamamen harap olmuş, bitişiğindeki medrese yıkılmış hatta caminin tamamen yıktırılması düşünülmüştür. 1945 yılında Milli Eğitim Bakanlığınca onarılan ve tuğla bir zarf içine alınan cami 1960 yılında yeniden ibadete açılmıştır (Önder 1971: 107). Bugün ibadete açık olarak kullanılmaktadır.

SANATÇI : —

YAPI TANITIMI: Dıştan yaklaşık 22.58 x 33.99 ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda, güney cephede eksenin doğusunda yer alan medrese kalıntısı ile kuzeydoğu köşedeki minare dışında düzgün dikdörtgen planlıdır. Çok bölüntülü tipin, mihrap önünde boylamasına üç kubbe ile vurgulandığı plana sahiptir.

Yapıda bölüntü, eşit aralıklarla yerleştirilmiş on adet büyük boyutlu dikdörtgen ve mihrap önünde düzgün olmayan "T" biçimli payeler ile dört yönde bu payeler hizasındaki dikdörtgen biçimli duvar payeleri ile sağlanmıştır. Payeler doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda atılmış farklı boyutlardaki kemerlerle bağlanmıştır. Oluşan dikdörtgen birimlerin üzeri kubbe ve tonozlarla örtülmüştür. Mihrabın önündeki ilk kubbe dairevi, diğer ikisi elips şeklinde olup her üçüne de pandantiflerle geçilmiştir. Güneydeki enlemesine ilk sahın doğu-batı doğrultusunda beşik, diğerleri ise haç tonozlarla örtülmüştür.

Güney cephe ekseninde yer alan ve Osmanlı döneminde eklenen mihrap nişi dikdörtgen çerçeveli, beş sıra mukarnas kavsaralı ve yarım daire planlıdır. Orijinal çini mihrap nişi yükseltilmiş olan ahşap döşeme altında kalmıştır.

Yapıya kuzey cephede eksende, doğu ve batı cephelerde eksenin kuzeyinde yer alan dikdörtgen çerçeveli ve basık kemerli birer kapıdan girilmektedir.

Doğu ve batı cephelerde eksende ve eksenin güneyinde birer, kuzey cephede eksendeki daha üste olmak üzere eksene simetrik üçer, güney cephede ise eksenin doğusunda ve batısında üçer sivri kemerli pencere bulunmaktadır.

Sonradan yenilenmiş olan minare kare kaideli, silindirik gövdeli ve iki şerefelidir.

MALZEME — TEKNİK: Tamamıyle tuğla ile inşa edilen yapı güney cephenin orta ve batı bölümü dışında yenilenmiştir. Tuğla kaplama malzemesi olup, şaşırtmalı teknik uygulanmıştır. Güney cephenin batısında orijinal minare kaidesinin arkasında kalem işi bezemeli sıva kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda süsleme, sadece, 1944 yılında Konya Müzesi'nin yaptığı kazıda ortaya çıkarılan orijinal mihrapta vardır. Çini mozaik tekniğinin uygulandığı mihraptan günümüze ulaşan iki bordürde geometrik (geometrik geçmeler) ve bitkisel (kıvrıkdal-rumî) bezeme görülmektedir (Öney 1978: 89; Meinecke 1976: 210; Yetkin 1986: 44).

B. MEDRESE: Günümüze caminin güney duvarına bitişik olarak yer alan 7.50x6.40 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı bir mekanı ulaşan medresenin orijinalde açık avlulu olduğu ve dikdörtgen avlu etrafında şekillendiği önerilirken (Kuran 1969: 108), 1114/1703 tarihli bir sicil kaydına dayanılarak kapalı avlulu bir medrese olabileceği öne sürülmüştür (Atçeken 1991a : 315). Caminin güney cephesinde, eksenin doğusunda camiye bitişik olarak bulunan medrese hücresi kare planlı ve kubbe ile örtülüdür. Batı cephesinde eksenin kuzeyinde dikdörtgen bir kapı ile, doğu ve kuzey cephelerde, orta seviyede sivri kemerli birer pencere yer alır.

MALZEME - TEKNİK: Bugün mevcut mekan tamamiyle tuğla ile inşa edilmiştir. Pencere, kapı lento sövelerinde kesme taş kullanılmıştır.

Tuğla malzemede şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

YAYINLAR: Hamdizade (Erdoğan) 1937: 370-375; İbni Bibi 1941: 115-116, 148, 150, 192; Soyman Tongur 1944:84-87; Turan 1947:201; Önder 1961: 11-13; Kuran 1969: 135-106; Sözen 1970: 104-107; Önder 1971: 105-108;

Meinecke 1976: 208-211; Öney 1978: 89; Yetkin 1986: 44; Eflâki 1986a: 123; Atçeken 1991a: 315-321.

ŞEKERFURUŞ (ÇİFTEKAYA) MESCİDİ, TÜRBESİ VE HAMAMI

(Kat. no: 33; Kit. no: 11a-b; Lev. no: 81a-b)

Mescit, türbe ve hamamdan oluşan bir yapı topluluğu iken türbe ve hamam yıkılmış, mescit ise önemli ölçüde onarılarak günümüze ulaşmıştır.

ADI : Yapılar, banisinin lakabına izafeten Şekerfuruş Mescidi, Türbesi ve Hamamı adları ile anılmış olmalıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan 4 numaralı defterin 78. sayfasındaki bir tedavül kaydında mescit "Çiftekaya" ismi ile geçmiştir (Konyalı 1964: 542).

KONUMU: Şekerfuruş Mahallesi, Mümine Hatun Sokağı'nda yer alan mescit, Selçuklu dönemi İç Kale'sinin güneyinde, Dış Kale'nin içinde, Sahip Ata Külliyesi'nin doğusundadır. Türbe ve hamamın ise şehrin batısında Dış Kale surları haricinde, Hoca Fakih Mahallesi'nde, Hoca Fakih Mescidi civarında olduğu kaydedilmektedir (Ferid ve diğerleri 1319: 89; Önder 1961: 17; Konyalı 1964: 39).

TARİHİ: Mescit, Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde 902 envanter numarada kayıtlı kitabesine göre I. Alâeddin Keykubad döneminde 617/1220 yılında inşa ettirilmiştir (Bkz. Kit. no: 11). Konyalı, türbenin 613/1216 tarihli kitabesinin Sadreddin Konevî Camii civarındaki Kapı Çeşmesi üstünde olduğunu ileri sürmektedir (Konyalı 1964: 337). Ancak bu kitabenin bir mescide ait olduğu metninden anlaşılmaktadır (Bkz. Kit. no.10). Şekerfuruş Mescidi'nin kitabesine dayanılarak, hamam ve türbenin mescit ile aynı tarihlerde ve mescitden sonra inşa edildiğini düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Şekerfuruş lakabı ile tanınan Şabanoğlu Hasan'dır. I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde şeker imalî ve satışı ile uğraşan bir tüccar olduğu, yazma bir mecmuanın Menakıb-ı Hace Fakih bölümünde verilen bilgiden anlaşılmaktadır (Önder 1961: 7). Hoca Ahmet Fakih'in müritlerinden olduğu, tuzu şekere çevirme gibi kerametleri bulunduğu rivayet edilmektedir (Konya ve Rehberi 1339: 89; Konyalı 1964: 542).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMLARI: Mescit 1087/1676 tarihinde Şehriyarî Mustafa Paşa tarafından esaslı bir şekilde onarılarak Vakıflara bağlanmıştır. 1923 yılında tekrar onarılarak batı kapısı üzerindeki 1339/1920-21 tarihli kitabesi konmuştur (Önder 1961: 7-8). 1961 yılında Konya Eski Eserler Derneği'nin ve mütevellisinin yardımıyla tamir edilmiştir (Konyalı 1964: 542). Son yıllarda bitişiğine yapılmış olan evlerin yıkılması ile kuzey cephedeki orijinal kapısı ortaya çıkarılmıştır. Türbe ise 1306/1888 yılında onarım görmüş (Konyalı 1964: 742), 1923 yılında mevcut iken bu tarihten sonra yıkılmıştır (Önder 1961: 7). Bugün sadece toprak altında kalan mahzen hücresi mevcuttur.

YAPI TANITIMI:

A. MESCİT: Dıştan 8.60x8.60 m. ölçülerindeki yapı tek mekanlı ve kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Ancak Lale Devri'ne ait şeriye sicil kayıtlarında mescit çift kubbeli olarak gösterilmektedir (Küçükdağ 1989: 40). Güney cephe eksenindeki mihrap nişi yenidir. Batı cephede eksenin kuzeyinde bulunan giriş kapısı dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerlidir. Ancak kuzey cephede son onarımlarda yapının ilk dönemine ait olduğu anlaşılan, dikdörtgen çerçeve içinde, dikdörtgen alınlıklı, aynı biçimde bir kapı ortaya çıkarılmıştır. Kapının iki yanında eksene simetrik yuvarlak kemerli birer niş yer almaktadır. Batı cephede eksenin güneyinde, alt seviyede dikdörtgen; kuzey cephede üst seviyede mazgal biçimli birer pencere mevcuttur.

MALZEME – TEKNİK: Mescitte kesme taş (batı ve kuzey cephelerde 1.92 m. yüksekliğe kadar), tuğla (her iki cephede kesme taştan sonra, diğer cephelerde ve kubbede; içte ise muhtemelen alt yapıda ve kubbede), devşirme malzeme (kapıların sövelerinde) ve çini kullanılmıştır. Kesme taş, tuğla ve çini kaplama malzemesi olup kesme taşta düzenli, tuğlada şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Bugün kuzey cephede, kapının üstündeki alınlıkta görülen geometrik ve yazı bezemeli birkaç parça çini dışında herhangi bir bezemesi olmayan mescitin mihrabı, duvarları ve batı cephedeki kapının kemer köşeliklerinin orijinalde mozaik tekniğinde yapılmış çinilerle bezemeli olduğu ileri sürülmektedir (Önder 1961: 7; Konyalı 1964: 742; Önder 1971: 124).

B. TÜRBE: İ.H. Konyalı'nın verdiği bilgilerden, 2 katlı, dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü eyvan tipi bir türbe olduğu anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 742).

MALZEME — TEKNİK: Bugün mevcut olmayan türbeden kesme taş ve tuğla kullanıldığı kaynaklardan öğrenilmektedir (Konyalı 1964: 742).

SÜSLEME PROGRAMI: Türbenin içi eyvan kemerinin yüzeyi, kemer köşelikleri ve beşik tonozunun çinilerle bezeli olduğu ifade edilmiştir.[1]

C. HAMAM: Hamama ait herhangi bir bilgi mevcut değildir.

YAYINLAR: Akyurt 1939: 34-35; Soyman-Tongur 1944: 93; Önder 1961: 6-8; Konyalı 1964: 541-542, 742; Dilaver 1970-71: 19, not 11; Önder 1971: 122-124; Bakırer 1981: 309-310; Baykara 1985: 82; Küçükdağ 1989: 40.

---

[1] Konyalı türbeye ait çinilerden bir kısmının Hoca Fakih Mesci'dinin avlu duvarında kullanıldığını, diğerlerinin ise kaybolduğunu belirtir (Konyalı 1964: 742).

HOCA FAKİH MESCİDİ, TÜRBESİ , ZAVİYESİ, HAMAMI, AHIRI, BAHÇESİ VE SEBİLİ

(Kat. no: 34; Kit. no: 13; Lev. no: 82a-83b)

Mescidi, mescidin avlu (kuzey) cephesinde bulunan sebili ve türbesi, günümüze ulaşmış olan yapı topluluğuna ait bir de zaviyenin varlığı 992/1584 tarihli III. Murad dönemine ait tahrir defterinden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 330). Şeriye sicil kayıtlarına göre burada mevcut olması gereken hamam ve ahır yıkılmış olup, yapının kuzey, güney ve batısında bugün de bir bahçe mevcuttur (Atçeken 1988: 91).

ADI: Yapılar isimlerini türbede medfun bulunan Ahmet Fakih'ten almışlardır. Mahalle de aynı isimle anılmaktadır.

KONUMU: Mescit ve türbe, Hoca Fakih Mahallesi'nde Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, batıda, Karatay Mescidi'nin doğusundadır. Zaviyenin ise türbe ile batısındaki Karatay Mescidi arasında konumlandırıldığı ileri sürülmektedir (Konyalı 1964: 390). Hamam ile ahırın yeri kesin olarak belirlenememekle birlikte cami ve zaviyenin onarımı ile ilgili şeriye sicil kayıtlarında isimlerinin geçmesine bakılarak, aynı çevrede olduklarını düşünmek mümkündür (Şeriye sicil kayıtları için bkz. Atçeken 1988: 89).

TARİHİ: Mescit ve türbenin inşa tarihini kesin olarak veren bir kitabe bulunmamakla birlikte, yapılar türbenin içindeki sandukaya ait olup, sonradan bugünkü yerine konulduğu anlaşılan kitabeye dayanılarak (Bkz. kit. no: 13) I. Alâeddin Keykubad dönemine (1220-1237) 618/1221-22 yılına tarihlendirilmektedir (Konyalı 1964: 390; Baykara 1985: 83).

Diğer yapılar da aynı dönemden olmalıdır (Atçeken 1989: 89-91).

BANİSİ: Türbenin kitabesine göre Ahmet Fakih'dir (Kit. no: 13). Bu zat, her iki yapının da banisi olmalıdır. Ancak Ahmet Fakih'in kimliği hakkında

çeşitli tereddütler vardır. Aynı çağda Konya'da yaşamış iki Ahmet Fakih olmalıdır. Bunlardan biri Eflâkî ve Sipehsalarda geçen Ahmet Fakih olup, Baha Veled'in mürididir (Eflâkî 1986a: 38-39) ve Mevlânâ zamanında hayattadır (Eflâkî, 1986a: 446, 452-453). Oysa türbede medfun bulunan Ahmet Fakih'in 1221 yılında daha Baha Veled Konya'ya gelmeden önce öldüğü mezar kitabesinde belirtilmektedir. Bu nedenle Ahmet Fakih'in, Eflâki'de sözü edilen kişi olması mümkün görünmemektedir. Menakıb-ı Ahmet Fakih adlı bir yazma mecmuada şehrin dışında yaptırdığı zaviyede yerleşen Ahmet Fakih isimli Horasanlı bir Türk Sufiden söz edilmektedir (Önder 1971: 129). Ahmet Fakih vilayetnamede de Anadolu erenlerinden biri olarak gösterilmiştir (Gölpınarlı 1958: 17).

YAPI TANITIMI:

A. MESCİT: Günümüze ulaşan yapı topluluğu dıştan 7.00x10.25 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir harim ve kuzeyinde açık bir son cemaat yeri ile harimin kuzeybatısına yerleştirilen 4.50x5.50 m. ölçülerinde kare bir türbeden oluşmaktadır. Yapılar hazire olarak değerlendirilen bir avlu içerisinde yer almaktadırlar. Orijinalde kubbeli olan harim kısmı ahşap kirişlemesi üstten kaplamalı tavanlıdır. Güney duvar ekseninde yer alan dikdörtgen çerçeveli, üç sıra mukarnas kavsaralı mihrap nişi yarım yuvarlak planlıdır. Kuzeye yerleştirilen dört ahşap direkle sınırlandırılmış son cemaat yeri tek pahlı çatı ile örtülüdür. Orijinal olmayıp sonradan yapıya eklendiği anlaşılmaktadır.

Harime giriş kuzey cephe eksenindeki dikdörtgen çerçeveli, basık kemerli kapı ile sağlanır. Yapı, kuzey ve güney cephelerde eksene simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen biçimli birer altlık ve üstlük pencere ile dışa açılmaktadır. Altlık pencereler lentolu ve sövelidir. Yapının yıkılan avlu cephesi 1325/1907'de yeniden inşa edilmiştir (Konyalı 1964: 391).

B. TÜRBE: İki katlı olan türbenin mahzen hücresi tamamıyla toprak altında kalmıştır. Türbe kare planlı olup sekizgen kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülmüştür. İçte kubbeye geçişi sağlayan tromplar dışa yansımıştır. Türbenin dışarıdan girişi olmayıp, yapıya mescitin batı duvarında, eksenin kuzeyinde yer alan dikdörtgen çerçeveli basık kemerli bir kapı ile girilmektedir. "Hoca Fakih Mescidi"nin girişinin eskiden tonoz bir kubbe ile örtülmüş olduğu ve türbeye girişin buradan sağlandığı şeriye sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır (Bkz. Atçeken 1988: 84). Mekânın üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. İçinde Ahmet Fakih'e ait bir sanduka mevcuttur. Kuzey, güney ve batı cephe eksenlerinde lentolu ve söveli birer pencere bulunmaktadır.

Avlunun sadece kuzey duvarı günümüze ulaşmıştır. Burada eksenin batısında dikdörtgen çerçeveli sivri kemerli bir kapı, kapının iki yanında simetrik yerleştirilmiş lentolu ve söveli birer pencere ile cephenin doğusunda, sivri kemerli altına Bizans dönemine ait bir lahdin yerleştirildiği sebil avlu ve doğu uçta avlu cephesinden dışa taşkın sivri kemerli bir nişe sahip çeşmeyle batı uçta sarnıç olduğu ileri sürülen bugün çift pahlı çatı ile örtülü bir yapı mevcuttur (Konyalı 1964: 391)[1].

MALZEME - TEKNİK: Tümüyle sıvalı olan mescitin bugün mevcut olmayan kubbesinin tuğla olduğu belirtilir (Önder 1971: 129). Mermer (kapı çerçevesi ile pencere lento ve sövelerinde), ayrıca çini süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Türbede yapı malzemesi kesme taş (cephelerde ve kasnakta) ve tuğla (kubbe, güney cephede pencere kemeri ve alınlığı)dır. Kesme taşta düzenli, tuğlada şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

Avlu duvarında kesme taş (farklı cins ve renkte), mermer (kapı ve sebilde), devşirme malzeme (sebilin altında) ve çini malzeme kullanılmıştır.

---

[1] 1325 /1907-1908 yılına kadar 10 m. içeride olan avlu duvarının bu tarihte meydana gelen bir selden yıkılması sonucu mevcut avlu duvarı ve kapının daha sonra yeni yerinde inşa edildiği belirtilir (Konyalı 1964: 391).

SÜSLEME PROGRAMI: Kuzey cephede ve içte, mescit kapısının iki yanındaki duvarlarda çini bezeme görülür. Tek renk sırlı olan çiniler kuzey cephede sebilin üzerindeki kitabenin üç yanındaki derzlerde dikdörtgen, içte ise altıgen levha şeklinde, firuze renklidir. Orijinalde içten ve dıştan çinilerle kaplı olduğu H. Abdülkadir'den naklen Ş. Yetkin tarafından belirtilmektedir (Yetkin 1986: 72).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 389-396; Önder 1971: 127-129; Baykara 1985: 83; Yetkin 1986: 72; Eflâkî 1986a: 38-39; 446, 452-53; b: 53, 362; Atçeken 1988: 82-91.

HATUNİYE (KÜTÜK MİNARE, DEVLET HATUN) MESCİDİ, TÜRBESİ, MEDRESESİ VE HANI

(Kat. no: 35; Kit. no: 15; Lev. no: 84a-b)

Günümüze sadece minaresi ulaşan topluluğa ait yapılardan mescit tamamen yeniden inşa edilmiş, medrese (Önder 1971: 132; Konyalı 1964: 87) ortadan kalkmış, türbeden ise bir mezartaşı kalmıştır (Küçükdağ-Arabacı 1994: 262). Şeriye sicil kayıtlarına dayanılarak birde hanı bulunduğundan söz edilmektedir (Atçeken 1988: 128).

ADI: Mescit banisine izafeten Hatuniye, Devlet Hatun, minaresinden dolayı ise Kütük Minare adları ile anılmıştır.

KONUMU: Mescit ve minare Esediye (Tayi) Mahallesi'nde, Hatuniye Sokağı 27 numaradadır. Medresenin ve türbenin, mescidin bitişiğinde olabileceği belirtilir (Konyalı 1964: 385; Önder 1971: 132; Konyalı 1984: 87). Handa mescidin yanında görünmektedir (Atçeken 1988: 128). Yapılar Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde kuzeydoğuda Mihmandar Mescidi'nin doğusundadır.

TARİHİ: Yapının banisi olarak belirlenen Devlet Hatun'un, ilki I. İzzeddin Keykavus (1210-1220), 610/1213 ve ikincisi I. Alâeddin Keykubad (1220-1237), 621/1224 dönemine rastlayan iki vakfiyesi mevcuttur (Hatuniye Vak., Konyalı 1964; 282-283). Minare üzerindeki kitabe ise yine Alâeddin Keykubad dönemini 627/1229-30 tarihini vermektedir (Kit. no 15).

BANİSİ: Devlet Hatun'un kimliği hakkında farklı görüşler mevcuttur. İ.H. Konyalı asıl ismi Raziyye olan Hatun'un Danişmendoğullarının Sivas kolu hükümdarı Yağıbasan'ın oğlu Sinan-üd-din Yusuf'un oğlu Mahmud'un kızı olduğunu öne sürmektedir (Konyalı 1984: 86). Raziyye Hatun'un, Selçuklu hükümdarı I. Keyhüsrev ile evlendikten sonra Devlet Hatun şeklinde meşhur olduğunu belirtilir (Konyalı 1984: 86). Kitabede ismi geçen Bedreddin Biremani ise Yağıbasan oğlu Sinanûd-din Yusuf'un oğlu Mahmud'un oğlu, Raziyye Hatun'un ise erkek kardeşidir (Konyalı 1984: 86). Bazı kaynaklar da Bedreddin Biremoni (Soyman-Tongur 1944: 94) veya Bedreddin Beremöni bin Hacı Mahmud ismi de verilmektedir (Bakırer 1881: 345; Baykara 1985: 83). Ancak yapımın banisinin Devlet Hatun olduğu her iki vakfiyeden de anlaşılmaktadır (Bkz. Konyalı 1964: 382.83). Devlet Hatun bu yapı topluluğunun dışında Han olarak adlandırılan bir ev (Kat. no: 89) ve Demre Hatun Han'ın (Kat. no: 82) banisi olarak görülmektedir.

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: 962/1564 ve 1126/1714 yıllarında onarım geçiren mescit ve türbe yıkılmış, yıkılan mescidin yerine 1958 yılında bugünkü mescid inşa edilmiştir (Küçükdağ-Arabacı 1994: 261-262).

YAPI TANITIMI: Mescit dışındaki yapıların mimari özellikleri konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Şeriye sicillerinden çıkan onarım keşiflerine göre mescidin tek kubbeli, minaresinin ise iki şerefeli olduğu anlaşılmaktadır (Atçeken 1988: 128; Küçükdağ 1989: 13). Bugünkü mescit kare planlı, ahşap tavanlı ve kırma çatılıdır. Mescidin doğusunda yer alan minare ise kübik kaide

üzerinde sekizgen gövdelidir. Bugün tek şerefeli olan minarenin orijinalde çift şerefeli olduğu anlaşılmaktadır (Ünver 1947: 2). Şerefe altı iki sıra mukarnas dolgulu olup minarenin üst kısmı ile şerefeden sonrası yıkılmıştır.

MALZEME - TEKNİK: Minarede kesme taş (büyük ölçüde yenilenmiş olarak, minare kaidesinde altı sıra halinde), tuğla (kaidenin üst kısmında ve gövdede), sırlı tuğla (kitabe çerçevesinde) ve çini mozaik (şerefe altındaki mukarnaslarda) kullanılmıştır. Kesme taşta düzenli, tuğlada şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Mukarnas dolguların yüzey bezemesinde çini mozaik tekniği uygulanmıştır. Kullanılan renkler firuze ve patlıcan moru olup, geometrik bezeme (kare, üçgen, altıgen) hâkimdir.

YAYINLAR: Akyurt 1939: 38-39; Soyman-Tongur 1944: 94-96; Ünver 1947: 1-3; Konyalı 1964: 378-386; Önder 1971: 131-132; Bakırer 1981: 345-347; Konyalı 1984: 86-87; Baykara 1985: 83; Atçeken 1988: 128; Küçükdağ 1989: 13.

GÜHERTAŞ (MOLLA-İ ATİK, MEDRESE-İ MEVLÂNÂ, AKINCI) MEDRESESİ, GÜHERTAŞ TÜRBESİ (BEDREDDİN GEVHERTAŞ, SELİM SULTAN TEKKESİ), MESCİDİ, TEKKE VE HAMAMI

(Kat. no: 36)

Medrese, türbe, mescit, hanikâh ve hamamdan meydana gelen yapı topluluğuna ait yapılardan günümüze türbenin, kuzey duvarı ile mahzen hücresi ve bunun batısında toprak altında bulunan, hamama ait olduğunu sandığımız kalıntı ulaşmıştır.

ADI: Medrese banisinden dolayı Gühertaş (Eflakî 1986, I: 44), Mevlânâ'ya ait olduğu için Mevlânâ (Eflâkî 1986a: 59, 64, 139, 147 vd.), Akıncı türbesi ve mesciti civarında bulunması nedeniyle Akıncı Medresesi (Eflâkî 1986a: 605) adları ile anılmıştır. Diğer yapılar bani adı ile anılırken, türbe bulunduğu mevkiden dolayı Selim Sultan Tekkesi adını da almıştır.

KONUMU: Medrese ile diğer yapılar şehrin iki farklı yerinde konumlandırılmışlardır. Medrese Çifte Merdiven Mahallesi'nde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeydoğuda bugünkü Rektörlük binasının bahçesi yerinde olan Cemaleddin İshak (Akıncı) Mescidi'nin kuzeydoğusunda, Kadı İzzeddin Mescidi'nin güneyinde (Önder 1956: 6), mescit, türbe, tekke ve hamam ise Sultan Selim Mahallesi, Sultan Selim Caddesi'nde, Tekke Camii'nin güneyinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında güneydedir.

TARİHİ: Medrese, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi 584 numarada kayıtlı III. Murad adına Konya vakıflarının tespit edildiği (992/1584) deftere göre 630/1232-33 yılında Alâeddin Keykubad döneminde yaptırılmıştır (Önder 1956: 5). Nitekim Eflakî'de bulunan 629/1232 tarihinde Konya'ya gelen Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin Mevlânâ tarafından kendi medresesine götürüldüğü haberi (Eflakî 1986, I: 59) bu bilgiyi teyid etmektedir. Türbe, mescit, tekke ve hamam da muhtemelen Alâeddin Keykubad döneminde inşa edilmiştir (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 164, CVIII; Konyalı 1964: 606-608).

BANİSİ: Medrese -Sultan'ül ulema Baha Veled'in isteği ile- ve diğer yapılar Alâeddin Keykubad'ın lalası Bedreddin Gühertaş tarafından yaptırılmıştır (Eflakî 1986a: 43-44).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Medresenin 1924 yılında kadastro planı çıkarılabildiğine göre bu tarihte hiç değilse kalıntı olarak mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Önder 1956: 6). Eyvan tipi olduğu sanılan türbenin

kuzey duvarı ile mahzen hücresi ve bunun batısında mevcut verilerden hamama ait olduğu anlaşılan kalıntı günümüze ulaşmıştır.

YAYINLAR: Önder 1956: 3-11; Konyalı 1964: 606-610; Eflakî 1980, I: 43-44.

İÇ KARA ARSLAN MESCİDİ, KARA ARSLAN TÜRBESİ (NECMEDDİN KARA ARSLAN KÜMBETİ) VE MEDRESE-ZAVİYESİ

(Kat. no: 37; Lev. no:85a-86a)

Mescit, türbe ve medrese-zaviyeden(?) oluşan bir yapı topluluğu iken günümüze, önemli ölçüde yenilenmiş olan mescidi ve türbesi ulaşmıştır.[1]

ADI: Banilerine izafeten bu isimle anılan yapılardan mescite İç Kara Arslan denmesinin nedeni Konyalı'ya göre, Kara Arslan Köyü'nde mevcut aynı isimle anılan ikinci mescitten ayırt edilebilmesi içindir (Konyalı 1964: 403).

KONUMU: İbn-i Şahin (İç Kara Arslan, Kara Arslan namı diğeri Renkiz)[2] Mahallesi'nde bulunan yapılardan mescit Apalılar, türbe ise mescite yaklaşık 100 m. mesafede, mescitin kuzeyindeki İç Kara Arslan Sokağı'ndadır. Muhtemelen kaynaklara medrese ve zaviye olarak farklı iki adla giren yapılar tek bir yapı olup mescitin bitişiğindedir. Bu yapı Mevlânâ'nın sözü edilen mektuplarındaki tekke (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 188, CXXVI) ve Eflâkî'deki hanikâh olmalıdır (Eflâkî 1986 I: 617). Selçuklu dönemi İç Kale'sinin doğusunda yer alan yapılar Dış Kale surlarının içinde konumlandırılmışlardır.

---

[1] Oral (1950: 5)de mescit ile türbe arasındaki alanda bir de medresenin bulunmasının mümkün olduğunu söyler ki, Konya'daki diğer yapı toplulukları düşünüldüğünde hiç de yadırganacak bir fikir gibi görünmemektedir; M. Önder (1971: 142)de "Mescidin bitişiğindeki zaviye bugün mevcut değildir." diyerek, mescit yanındaki bir zaviyeyi haber vermektedir.

[2] Yavuz Sultan Selim adına yapılan Konya tahririnde bu şekilde kaydedilmiştir (Konyalı 1964: 403).

TARİHİ: Türbenin kitabesi olmakla birlikte tarih vermemektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan 1 numaralı defterin 6. sayfasındaki 994 numaralı kayda göre bu mescit Sultan Alâeddin'in vakfıdır. Sözü edilen Alâeddin, İ.H. Konyalı tarafından I. Alâeddin Keykubad olarak tesbit edilmiş ve yapının (1220-1237) yılları arasında yaptırıldığı öne sürülmüştür (Konyalı 1964: 402). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 592 nolu defterin 102. sayfasında yer alan ikinci bir kayıt 679/1280-81 tarihlerini vermektedir (Meinecke 1976: 358). Ancak bu tarih yapının banisi olarak belirlenen Ziyaeddin Kara Arslan'ın yaşadığı döneme uymamaktadır. Kara Arslan'ın 1233'de öldüğü göz önüne alındığında yapıların 631/1233'ten önce inşa edilmiş olmaları mümkün görünmekte olup yapının mimari özellikleri de 13. yüzyılın ilk yarısına işaret etmektedir.

BANİSİ: Kitabede İbrahim oğlu Necmeddin Kara Arslan adıyla geçen kişidir. Selçuklu kaynaklarında Necmeddin Kara Arslan adına rastlanmamaktadır. Ancak burada İmad'ül İslâm ünvanı ile anılan Kara Arslan'ın İbni Bibi'de çeşitli vesilelerle sözü edilen Ziyaeddin Kara Arslan olması kuvvetli bir ihtimal olarak öne sürülmektedir (Oral 1950: 6; Konyalı 1964: 626; Eflâkî 1986a; Yazıcı notu: LXXXIV-LXXXV; Mevlânâ, Mektuplar 1963: Gölpınarlı Açıklamaları, 264). Eğer Necmeddin ve Ziyaeddin Kara Arslan aynı kişiler ise, Ziyaeddin Kara Arslan'ın I. İzzeddin Keykavus döneminde "Emir-i Devat" (İbni Bibi 1941: 69-70), I. Alâeddin Keykubad zamanında ise "Sahip" (İbni Bibi 1941: 137) olduğu anlaşılmaktadır. Sahip Ziyaeddin'in, I. Alâeddin Keykubad tarafından Ahlat ile diğer Ermenistan şehirlerinin kurtarılarak memlekete bağlanması ile görevlendirildiği, bu görevi yerine getirmek için o taraflara gittiği öğrenilmektedir (İbni Bibi 1941: 169-173). Ancak 1233 yılından itibaren ismine rastlanmaması ölmüş olduğunu işaret edebilir ki, nerede ve ne zaman öldüğü konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Mevlâna'nın Mektupları'nda (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 115, LXXV), "rahmetli Ziyaeddin", "canların rabbi de bilir ki, onun canı bulunduğu yerde bu yüzden ne kadar şad olmaktadır" ifadeleri,

(Mevlânâ, Mektuplar 1963: 188-189, CXXVI) Vezir Ziyaeddin'in Mevlânâ'dan önce ölmüş olduğunu göstermektedir. Vezir Ziyaeddin'in Konya'daki diğer yapısı ise Ziya'nın Kervansarayı adı ile de anılan handır (Kat. no: 98).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Mescit ve türbe son yıllarda büyük ölçüde yenilenmiştir. Zaman içinde orijinal özelliklerini kaybeden mescidin pencereleri son onarımda orijinal olduğu düşünülen biçimine dönüştürülmüştür.

Türbe de aynı çalışmalarda bitişiğindeki evlerden kurtarılmış, kaplamaları yenilenmiştir.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI:

A. MESCİT: Dıştan 9.15x11.60 m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan mescit kare bir ana mekan ile bunun güneyine sonradan birleştirilmiş dikdörtgen bir mekandan oluşmaktadır.

Ana mekânı örten kubbeye tromplarla geçilmiştir. Güney duvar ekseninde yer alan dikdörtgen çerçeveli mihrap nişi, beş cepheli ve dört sıra mukarnas kavsaralıdır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörgten planlı olan mekanın, üzeri açık bir türbe olduğu ileri sürülür (Konyalı 1964: 401; plan için bkz. Akyurt 1939: 74, plan 179). Burada kime ait olduğu bilinmeyen ahşap bir sanduka mevcuttur. Kademeli bir düzenleme gösteren batı cephede, eksenin kuzeyinde lento ve söveli bir kapı, cephenin farklı seviyelerinde ve batı cephede dikdörtgen niş içinde, sivri kemerli üç pencere yer alır. Güney cephede alt seviyede eksene simetrik dikdörtgen pencerelerin üzerinde sivri kemerli, üst seviyede dikdörtgen biçimli doğu cephede sivri kemerli birer pencere yer almaktadır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (batı cephe, altta bir sıra), tuğla (cepheler, duvarlar ve örtü sistemi), çini ve alçı (mihrap) ile sıva (batı cephe, sıva üzerinde derzler kırmızı boya ile belirginleştirilmiş) kullanılmıştır.

Tuğlada cephelerde şaşırtmalı teknik, içte kubbede yatay-dikey istif, balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI : Mihrabın malzemesi çini ve alçıdır. Altıgen, üçgen, dikdörtgen (mihrab bordürü) ve kare (kavsara köşelikleri, tepelik) şeklinde çini levhalar ile kare levhaların üzerine zemin kazınarak üç yapraklı büyük palmetler içinde, küçük palmetler (tepelik) mihrabın bezenmesini oluşturur. Tek renk sırlı çiniler, firuze ve patlıcan morudur.

B. TÜRBE: Cepheleri 3.10-3.20 m. ölçülerindeki, iki katlı türbenin mahzen hücresi tamamıyla toprak altında kalmıştır. Gövdesi içten ve dıştan sekizgen planlı olan türbe içten köşe üçgenleri ile geçilen kubbe, dıştan pramidal külâhla örtülmüştür. Mescit hücresinde bulunan, dikdörtgen prizma şeklindeki kaide ve üçgen kesitli gövdeden oluşan sanduka çini bezemeli olup, Necmeddin Kara Arslan'a aittir.

Yapının batı cephe ekseninde dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli niş içine açılmış, yine sivri kemerli bir kapı ile, doğu, batı, kuzey ve güney cephelerde ana eksen üzerinde üst seviyede sivri kemerli ince uzun birer mazgal pencere yer alır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda moloz taş (içte, duvarlarda, ve cephelerde dolgu), kesme taş (gövde de, dışta kasnağa kadar), tuğla (kasnak ve örtü sisteminde) ve çini (mahzen hücresindeki sandukada) malzeme kullanımı görülür.

Moloz taş örgü, kesme taş ve tuğla kaplama malzemesidir. Moloz taşta düzensiz, kesme taşta düzenli, tuğlada şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Mescit hücresinde yer alan lahitde lacivert üzerine beyaz kabartma harfler ve sülüs yazı ile ayet'el kürsi kuşağı (üst bordür, bu kuşağı alttan ve üstten sınırlandıran düz silme), zincirek bordürü (hemen altında), bal peteği şeklindeki altıgenler içinde rozetler (lahit yüzeyi) ile bezenen lahit, Selçuklu devri çinili lahitleri içinde bir benzeri bulunmayan tek örnektir (Yetkin 1986: 72-73).

Bezemelerde kabartma, kalıplama ve sıraltı teknikleri uygulanmıştır. Kullanılan renkler lacivert ve beyazdır.

YAYINLAR: Akyurt 1939: 136; İbni Bibi 1941: 69-70, 137, 169-173; Oral 1950: 3-7; Mevlânâ, Mektuplar 1963: 264, 115, 188-189; Konyalı 1964: 401-403, 623-626; Önder 1971; 142-143; Eflakî 1986a: LXXXIV-LXXXV, 404, 617; Yetkin 1986: 72.

TERCÜMAN MESCİDİ VE TÜRBESİ

(Kat. no: 38; Lev. no: 86b)

ADI: Bugün aynı adla anılan mahalle ve mescidin adları Fatih, II. Bayezıd, Yavuz, Kanuni ve III. Murad adına yapılan il yazıcı defterlerinde geçmemektedir. Ancak mahallenin Hacı Emir adı ile anıldığı şeriye sicillerinden anlaşılmaktadır (Kon.Şer. Sic., 42: 272; Akyurt 1939: 95).

KONUMU: Tercüman Mahallesi, Tercümanbaba Sokağı'nda yer alan mescit, Selçuklu dönemi, Dış Kale surlarının hemen içinde kuzey doğuda konumlandırılmıştır. Bugün mevcut olmayan türbenin, mescidin doğusunda bir evin bahçesinde olduğu söylenmektedir (Konyalı, 1964: 564).

TARİHİ: İnşa kitabesi ve vakfiyesi olmayan mescit mimari özelliklerine ve banı olarak belirlenen Zahirüddin Mansur Tercüman'ın yaşadığı döneme

dayanılarak 13. yüzyılın ilk yarısına, Alâeddin Keykubad dönemine tarihlendirilmektedir (Akyurt 1939: 95; Konyalı 1964: 564; Önder 1971: 144).

BANİSİ: I. Alâeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin devlet adamlarından olan Zahuriddin Mansur Seçuklu divanının tercümanlarından olup (Konyalı 1964: 564) yapının banisinin Alâeddin Keykubad'ın tercümanı olduğu muhasebe-i vakıf defterlerinde de kayıtlıdır (Akyurt 1938: 95). Zahuriddin Mansur İbni Bibi'de de anılmaktadır (İbni Bibi 1941: 146).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Günümüze ulaşana dek pek çok değişiklik geçirdiği eski fotoğraflarından anlaşılan mescidin onarımları hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Yapı son olarak 1991 yılında VGM.'ce onarılmıştır.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Dıştan 7.16 x 7.76 m. ölçülerindeki mescit kare planlı, tek mekanlı ve kubbe ile örtülüdür[1]. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Güney duvar ekseninde yer alan mihrap nişi dikdörtgen çerçeve içinde yuvarlak kemerlidir. Doğu cephede eksenin kuzeyinde yer alan kapı yenilenmiş olup dikdörtgen çerçevelidir. Doğu cephede eksenin güneyinde dikdörtgen çerçeve içine açılmış sivri kemerli bir, güney cephede eksene simetrik zeminden 1.00 m. yükseklikte ve yuvarlak kemerli birer, doğu, batı ve güney cephelerde eksen üzerinde aynı biçimde bir üstlük pencere yer almaktadır. Kuzey cephe sağırdır. Türbenin mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

MALZEME – TEKNİK : Mescitde moloz taş (cephelerde zeminden 1.00 m. yüksekliğe kadar) ve tuğla (cephelerde moloz taştan sonra) kullanılmıştır. Moloz taş örgü, tuğla kaplama malzemesi olup, moloz taşta düzensiz, tuğlada

---

[1] Vakıf Kayıtlarına göre Lale devrinde Minareli Mescit olarak anılan yapının, bu kayıtlardan sonraki bir tarihe kadar minareli olması muhtemeldir (Küçükdağ 1989: 41).

şaşırtmalı teknik uygulanmıştır. Örtü sistemi içten ve dıştan sıvandığından malzemesi anlaşılamamıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Mescitde herhangi bir süsleme unsuru mevcut değildir.

YAYINLAR: Akyurt 1939: 95; İbni Bibi 1941: 146; Oral 1945: 39; Konyalı 1964: 563-64; Önder: 1971: 143-144; Baykara 1985: 85; Küçükdağ 1989: 41.

TAVUS BABA TÜRBESİ VE ZAVİYESİ

(Kat. no: 39; Lev. no: 87a-b)

Türbe ve zaviyeden oluşan bir yapı topluluğu iken türbe tamamıyla yenilenmiş, zaviye ise günümüze ulaşamamıştır.

ADI: Banisine izafeten bu ismi almış olmalıdır.

KONUMU: Türbe, şehrin 8 km. batısındaki Meram'da, Selçuklu dönemi, Dış Kale surlarının dışında, Hasbey Mescidi'nin batısında ve mescitle aynı tepe üzerindedir. Zaviyenin yeri ise belirlenememektedir.

TARİHİ: Orijinal mimari özelliklerini önemli ölçüde kaybeden yapı, banisi olarak belirlenen Tavus Mehmet el-Hındi'nin hayatına dayanılarak 13. yüzyılın ilk yarısına, Alâeddin Keykubad dönemine (1220-1237) tarihlendirilmiştir (Uğur 1941: 16; Önder 1971: 193).

BANİSİ: 757/1356 tarihli "Tezkiretül-iberi" ve "l'Asâr Fi Bahsi'l-Ümen-i ve'l Emsâr" adlı eser ile 923/1517 tarihli el-Efsusi'nin Farsça, Selçuklu ve Karamanoğulları Tarihi'ne dayanılarak banisinin, Şeyh Tavus-ı Hindi veya Şeyh Tavus Mehmed olduğu ileri sürülmüş, bu zatın 13. yüzyılın ilk yarısında Alâeddin Keykubad döneminde vefat ettiği belirtilmiştir (Uğur 1941: 15-16).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: 1905 ve1958 yıllarında onarım geçiren yapı 1985 yılında dıştan beton harç ile sıvanmıştır.

YAPI TANITIMI: İki katlı olan türbe 2.90x4.30 m. ölçülerinde, dıştan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen, içten haç planlı ve haç tonozla örtülüdür. Doğu cephe ekseninde dikdörtgen biçimli giriş kapısı, kuzey cephe ekseninde ise aynı biçimde bir pencere bulunmaktadır.

MALZEME- TEKNİK: Cephelerde örgü malzemesi olarak moloz taşla birlikte yer yer tuğla kullanılmıştır. İçi sıvalıdır, ancak orijinal malzemenin tuğla olduğu kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 614).

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda herhangi bir süsleme görülmemektedir.

YAYINLAR: Uğur 1941: 15-17; Konyalı 1964: 614; Önder 1971: 193; Eflakî 1986a: 404-405.

TAC'ÜL VEZİR TÜRBESİ , MESCİDİ, MEDRESESİ VE HANİKÂHI

(Kat. no: 40; Lev. no: 88a-b)

Türbe, mescit[1], medrese[2] ve hanikâhtan oluşan bir yapı topluluğu iken, diğer yapıların yıkılması sonucu bugün sadece türbe ile medreseye ait bir duvar parçası kalmıştır.

ADI: Yapılar banilerinden dolayı Tac'ül Vezir ismini almış olmalıdırlar.

KONUMU: Türbe ve türbeye güney yönden bitişik olarak inşa edilmiş olduğu mevcut duvar parçasından anlaşılan medrese Ferhuniye Mahallesi'nde, bugünkü Fuar alanında, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeybatıda

---

[1] Ankara Kuyud-i Kadime Arşivi'nde 225 numarada kayıtlı İlyazıcı defterinde mescitden söz edilmektedir (Konyalı 1964: 900).

[2] Kanuni Sultan Süleyman zamanında 964/1556 yılında medrese lav edilerek zaviyeye çevrilmiştir.

inşa edilmiştir. Mescit ve hanikâhda bu civarda olduğu öne sürülmektedir (Önder 1971: 180).

TARİH: Konya Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan 3 nolu defterin 460. sayfasındaki kayda göre medrese ve türbe, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 637/1239 yılından önce inşa ettirilmiştir (Soyman-Tongur 1944: 109; Konyalı 1964: 762; Önder 1971: 180). Diğer yapıların tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

BANİSİ: Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde 3 nolu defterin 63. sayfasında 1. Zilhicce 964 Eylül 1557 tarihli "Vakıf der nahiye-i Konya der liva-i meskun medrese Tacüd-din Lalalı Seyyid Ahmet ümera'ül-sultan Keyhüsrev bin Alâeddin Keykubad Selçuki (637)" (Önder 1952: 23) şeklindeki kayıttan, medresenin banisinin II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vezirlerinden Tacüddin Lala olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yapıların banileri kesin olarak belirlenememekle birlikte, yapıların isimlerinden hareketle aynı bani tarafından yaptırılmış olduklarını düşünmek mümkündür.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMLARI: Onarımları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız yapılardan medresenin 978/1570-71 yılında onarılmak üzere tamir keşiflerinin yapıldığı şeriye sicillerinden öğrenilmektedir (Kon. Şer. Sic; 2: 7) 1906'da ayakta olduğu anlaşılan medrese bu tarihten sonra yıkılmış olmalıdır. 1052/1642 tarihinden sonra mescit ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamış olması, mescidin bu tarihten sonra yıkılmış olduğunu akla getirmektedir (Atçeken 1988: 320).

SANATÇI : —

A. TAC-ÜL VEZİR TÜRBESİ

Çift katlı türbe, içten ve dıştan sekizgen prizmal tipte olup, dıştan her cephesi 3. 22 cm. uzunluğundadır. İçten kubbe, dıştan piramidal külahla örtülüdür.

Yapının mahzen hücresine girilemediğinden özellikleri hakkında bir fikir edinilememiştir.

Mescit hücresinde kubbeye tromplarla geçilmiştir. Duvarları eksenlerde zemin seviyesi üstünde başlayan yarım yuvarlak nişlerle genişletilmiştir. Burada bulunan iki sanduka Tac-ül Vezir'in çocuklarına aittir.

Güneydoğu ve güney cephede eksende birer kapı yer alır. Güneydeki kapı, lento ve sövelidir. Güneydoğudaki dikdörtgen biçimli kapı, içteki nişi kestiğinden, sonradan açılmış gibi görünmektedir.

Kuzey, kuzeybatı ve batı cephelerde dikdörtgen birer pencere yer almaktadır. Ayrıca kapı kalıntısı güney cephede alt seviyede muhtemelen sonradan açılmış kare bir pencere mevcuttur. Güneydeki kapının lentosu üzerinde sonradan açıldığı anlaşılan bir pencere mevcuttur. Güney cephede, doğudan batıya doğru uzanan duvar kalıntısı medreseye aittir. Doğudaki kapının üzerinden günümüze yarısı ulaşmış bir tonoz kalıntısı mevcuttur.

MALZEME — TEKNİK: Yapıda moloz taş (cephelerde zeminden 1.70 m. yüksekliğe kadar), tuğla cephelerde (moloz taştan sonra; içte duvarlar, geçişler ve kubbede) ve devşirme malzeme (kapı lento ve sövelerinde) kullanılmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Türbede içte, kubbede tuğla ile birlikte çini birimler kullanılmıştır. Medresede ana eyvan duvarının sırlı tuğla ve çinilerle bezeli olduğu ileri sürülmüştür (Sözen 1972: 129). Türbenin kapı lento ve sövelerinde kullanılan devşirme arşitrav parçalarında bitkisel bezeme

(madalyonlar içinde çiçek ve ard arda dizilmiş sövelerde yürek motifleri) yer almaktadır.

B. MEDRESE: Günümüze sadece türbeye güneyden bitişmiş bir duvar kalıntısı ulaşmıştır. A. Kuran'ın verdiği bilgiye göre Tac'ül Vezir Medresesi'nin beşik tonozla örtülü ana eyvanının bir yanı kubbeli bir dershane odası, diğer yanı ise sekizköşeli bir türbeden meydana. gelmiştir. Türbenin kapısı medresenin avlusuna açılmaktadır. Medresenin plân şemasının ortaya konulabilmesi burada yapılacak bir kazıyı gerektirmektedir (Kuran 1969a: 106-107).

YAYINLAR: İbn Bibi 1941: 194; Soyman-Tongur 1944: 108-109; Uzluk 1958: 16; Konyalı 1964: 759-764; Kuran 1969: 106-107; Önder 1971: 180-181; Sözen 1972: 128-129; Bakırer 1981: 377-379.

ŞEMS-İ TEBRİZİ MESCİDİ, TÜRBESİ VE HANİKAHI

(Kat. no: 41; Lev. no: 89a)

Semahane olarak da kullanılan mescit, türbe ve hanikâhtan oluşan yapı topluluğundan türbe ve mescit önemli ölçüde yenilenerek günümüze ulaşmıştır.

ADI: Fatih zamanında düzenlenen 881/1476 tarihli tahrir defterinde "Zaviye-i Şems-i Tebrizi" adı ile kaydedilmiştir. Yapılar türbede medfun bulunan Şems-i Tebrizi dolayısıyla bunun adı ile anılmış olmalıdır (Konyalı 1964: 935).

KONUMU: Küllükbaşı Mahallesi'nde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde kuzeydoğuda Hatuniye ve Zenburi mescitlerinin güneyindedir.

TARİHİ: Selçuklular döneminden kalan ilk türbe (Önder 1971: 382) Şemseddin Tebrizi'nin öldürüldüğü 645/1247 (Bayram 1991a-b: 56) tarihinde yaptırılmış olmalıdır. Diğer yapılarda muhtemelen bu tarihte veya sonrasında

inşa edilmiş olmalıdır. Çünkü Şems-i Tebrizi hayatta iken kendisine ait bir hanikâhının bulunduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

BANİSİ : Sezgici bir mutasavvıftır. 26 Cemaziyülâhır 642/26 Kasım 1244 yılında Konya'ya gelen Şemseddin-i Tebrizi Ebu Bekr-i Tebrizi'nin müridi olup "Şems-i Parende" (Uçan Şems) lakabı ile anılmıştır (Eflakî 1986a: 89-90). Mevlânâ'yı bulmak için geldiği Konya'da, Mevlânâ'yı derinden etkilemiş ve onun şeyhi olmuştur. Mevlânâ'nın Şems ile münasebetleri nedeniyle halktan kopması Konya halkının Şems-i Tebrizi'ye karşı tavır almasına neden olmuş, bunun üzerine Şems-i Tebrizi 21 Şevval 643/te kaybolmuş, ancak ikinci kez Konya'ya dönmüştür. Kısa bir süre sonra muhtemelen 645/1247 yılında öldürülmüştür (Bayram 1991a-b: 56-57).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Geçirdikleri onarımlar konusunda ayrıntılı bilgi olmayan yapılardan türbe Karamanoğulları ve Osmanlılar zamanında yeniden yaptırılmıştır (Önder 1971: 382).

YAPI TANITIMI: Dıştan 11.90 x 16.70 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı mescitin düzgün şemasını, batıya uzantı yapan 6.55 x 6.70 m. ölçülerindeki kare planlı türbe bozmaktadır.

Düz ahşap tavanla örtülü olan mescit doğu ve batıda duvar payelerine atılan geniş bir kemerle iki bölüme ayrılmış olup, kuzey bölümü semahane olarak değerlendirilmiştir.

Güney duvar eksenindeki mihrap nişi yarım daire planlıdır. Yapıya doğu cephede eksenin kuzeyinde ve batı cephede kuzey uçta bulunan birer kapı ile girilmektedir. Batıdaki kapının önünde sonradan yapılmış camekânlı bir giriş bulunmaktadır. Cephelerde çift sıra pencere düzenlemesi olup güney, kuzey ve doğuda eksende simetrik birer, batı cephede ise eksenin güneyinde lento ve söveli bir altlık ve üstlük pencere yer almaktadır. Doğrudan mescite açılan türbe muhtes bir duvarla sınırlandırılmış olup iki katlıdır ve üzeri içten kubbe, dıştan

piramidal külahla örtülüdür. Batı duvarda eksene simetrik, güney duvarla eksenin batısında birer dikdörtgen planlı niş yer almaktadır. İçinde bir sanduka yer alır. Türbe kuzey, güney ve batı cephe eksenlerinde bulunan birer pencere ile aydınlatılmıştır.

MALZEME - TEKNİK: Yapı tamamıyla yenilenmiş olup, malzemesi orijinal değildir.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapının içindeki kalemişi süslemeler geç döneme aittir.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 935-945; Önder 1971: 382-83; Sipehsalar 1977: 35; Eflakî 1986a: 89-93; Bayram 1991: 56-57.

LALA RUZBE MEDRESESİ, HANİKÂHI VE HOROZLU (RUZ-APA, LALA RUZBE) KERVANSARAYI

(Kat. no: 42)

Medrese, hanikah ve kervansaray aynı bani tarafından yaptırılmış olup, günümüze sadece kervansaray ulaşmıştır.

ADI: Banilerine izafeten Lala Ruzbe adı ile anılan yapılardan kervansaray Ruzapa ve Horozlu Han adları ile de tanınmaktadır.

KONUMU: II. Bayezıd'ın 906/1500 tarihli Konya il yazıcı defterinde bulunan "vakf-ı hanikâh-ı lala Ruzbe ibn-i Abdullah lalayı Sultan Alâeddin der batın-ı Ehmedeh-i Konya der tasarruf Mevla suçamea berat-i padişah-ı alem penah küllidet hilâfetehü" şeklindeki kayıtdan hanikâh'ın İç Kale'de olduğu anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 1048). Medreseninde İç Kale'de bulunduğu ve Medrese-i Sultaniye'den sonra İç Kale'de inşa edilen ikinci medrese olduğu öne sürülmektedir (Küçükdağ-Arabacı 1994: 279). Kervansaray ise Konya-Akşehir yolunda, şehrin 6 km. kuzeybatısındadır.

TARİHİ: Yapılara ait tarih veren herhangi bir kitabe veya vakfiye günümüze ulaşmamış olup, 906/1500 tarihli tahrir defterlerine dayanılarak hanikâhı Alâeddin Keykubad dönemine tarihlendirmek mümkündür. Medrese ile hanikâh aynı tarihte yani Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) inşa edilmiş olmalıdır. Kervansaray ise genellikle II. İzzeddin Keykavus dönemine (1246-49) tarihlendirilmektedir (Erdmann 1961: 114; Özergin 1965: 160; Aslanapa 1971: 163).

BANİSİ: II. Alâeddin Keykubad'ın lalası Abdullah oğlu Ruzbe olduğu Fatih'in Ankara Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan 256 numaralı defterinin 36. sayfasındaki "Vakıf-ı Hankah-ı lala Ruzbe İbn-i Abdullah Lalayı Sultan Alâeddin der tasarruf-u Mevlânâ Muhyiddin Velid-i Bedreddin bi hükmi şerif" (Konyalı 1964: 1047) kaydından ve II. Bayezıd'ın 906/1500 tarihli Konya il yazıcı defterinden öğrenilmektedir. Esededdin Ruzbe'nin II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra atabeg rütbesinde önemli devlet adamlarından biri olduğu, II. İzzeddin Keykavus'un tahttan çıkarılmasında etkisi bulunduğu anlaşılmaktadır (Turan 1971: 459). Daha sonra Şemseddin Isfahanı ile aralarında çıkan muhalefet nedeniyle II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde öldürtülmüştür (Turan 1971a-b: 461).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Medrese ve hanikâh ortadan kalkmış olup, kervansaray 1956 yılında geçirdiği onarımlarla (Aslanapa 1971: 163) orijinal özelliklerinden pek çok şey kaybederek ayaktadır.

SANATÇI : -

YAPI TANITIMI: Medrese ve hanikâhın mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Lala Ruzbe Hanı ise avlu ve kapalı bölümden oluşan karma tipte bir kervansarayken avlu kısmı yıkılmış, doğu-batı doğrultusunda bugünkü haliyle 29.00 x 30.00 m. ölçülerindeki kapalı bölümü günümüze ulaşmıştır. Enlemesine beş sahının eksende dikine bir sahınla

kesildiği kapalı mekanda merkezde oluşan kare biriminin üzeri kubbe, diklemesine sahın kuzey-güney enlemesine sahınlar ise doğu-batı doğrultusunda çapraz tonozlarla örtülmüştür. Bu bölüme girişi sağlayan portal cephe duvarından yüksek ve dışa taşkın olup, dikdörtgen çerçeve içerisinde sivri kemerlidir. Kuzey ve güney cepheleri yarım yuvarlak, doğu cephesi ise dikdörtgen biçimli eksene simetrik payandalarla desteklenmiştir.

MALZEME - TEKNİK: Hanikâh ve medrese hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Kervansarayda kesme taş (cephelerde) moloz taş ve tuğla (orta sahının merkezindeki kubbe ve geçişlerde) kullanılmıştır. Kesme taş ve tuğla kaplama, moloz taş ise örgü malzemesidir. Kesme taşta düzenli, tuğlada geçişlerde düz, kubbede yatay-düşey istifin oluşturduğu balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Hanikâh ve medresenin süslemesine dair bilgi yoktur. Kervansarayda ise herhangi bir süsleme unsuru günümüze ulaşmamıştır.

YAYINLAR: İbni Bibi 1944: 232; Erdmann 1961: 114; Konyalı 1964: 1045-1050; Özergin 1965: 160; Aslanapa 1971: 163; Turan 1971a-b: 459, 461; Baykara 1985: 95; Küçükdağ-Arabacı 1994: 279.

KÜÇÜK KARATAY (BÜYÜK KARATAY, EMİR KEMALEDDİN KARATAY) MESCİDİ VE ZAVİYESİ.

(Kat. no: 43; Lev. no: 89b)

Önemli ölçüde yenilenmiş bir mescit ve bugün mevcut olmayan zaviyeden meydana gelmiş bir yapı topluluğudur (M. Ferit - Koman M.M. 1940: 64).

ADI: Mescidin banisine izafeten yukarıda geçen isimlerle anıldığı sanılmaktadır.

KONUMU: Mescit Hoca Fakih Mahallesi'nden Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, batıda hendek yönünde, Hoca Fakih Mescit ve Türbesi'nin batısındadır. Dış Kale surlarının hendekleri buraya kadar ulaşamayacağına göre sözü edilen hendek, Haçlı kaynaklarının bahsettiği Meram çevresindeki surlara ait olmalıdır (Michaud1829b: 56). Zaviyenin yeri ise kesin olarak tespit edilememiştir.

TARİHİ: Kitabesi ve vakfiyesi olmayan mescit Celâleddin Karatay'ın mescit ve zaviye vakfiyesine göre (646/1248-49) yılında inşa edilmiştir.

BANİSİ: Kemaleddin Rumtaş'tır. Celâleddin Karatay'ın kardeşlerinden biri olan Kemaleddin Rumtaş, vakfiyede büyük emir olarak vasıflandırılmaktadır (Turan 1948: 47). Kayseri'de bir hamamı vardır (Turan 1948: 111). 651/1253-54 tarihli vakfiyede kendisinden ölmüş olarak söz edilmektedir. 645/1247-48 tarihli Kervansaray vakfiyesinde hayatta göründüğünden 645/1247-48 ile 651/1253 - 54 yılları arasında ölmüş olmalıdır (Turan 1948: 48). Kemaleddin Rumtaş'ın Konya'daki diğer eseri ise Küçük Karatay Medresesi adı ile de anılan Kemaliye Darüşşifasıdır (Kat. no: 17).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Mescidin geçirdiği onarımlar hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. 1992 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılan yapı oldukça iyi durumdadır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Mescit dıştan 8.10 x 11.95 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan mescit kare plânlı tek kubbeli bir ana mekân ile, bunun kuzeyine birleştirilmiş doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plânlı kapalı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır.

Harim kısmında kubbeye üçgen kuşaklarla geçilmiştir. Güney duvarı ekseninde bulunan mihrap nişi dikdörtgen plânlıdır. Günümüzde kirişlemesi üstten kaplamalı bir ahşap tavanla örtülü olan son cemaat yerinin orijinalde iki kubbeli olduğu ileri sürülmektedir (Konyalı 1964: 433).

Kuzey cephe ekseninde son cemaat yerine girişi sağlayan, silmelerle çerçevelenmiş lento ve söveli, son cemaat yerinin güney duvarı ekseninde harime girişi sağlayan dikdörtgen biçimli birer kapı bulunmaktadır. Yapı harim kısmında güney cephede eksene simetrik dikdörtgen biçimli çökertme alınlık içinde sivri kemerli birer pencere ile son cemaat yerine bağlanmaktadır. Doğu cephede eksende, üst seviyede yarım daire kemerli bir, güney cephede altta eksene simetrik, lento ve söveli, bunun üzerinde dikdörtgen biçimli çökertme alınlık içinde sivri kemerli birer pencere bulunmaktadır. Mescidin batı cephesi sağırdır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda moloz taş (kuzey cephe dışındaki diğer cephelerde yer yer tuğla ile birlikte), kesme taş ve tuğla (içte duvarlarda), güney cephede pencere çerçevelerinde, son cemaat yerindeki nişlerde, (içte ve dışta kubbede) kullanılmıştır. Moloz taş örgü, kesme taş ve tuğla kaplama malzemesidir. Moloz ve kesme taşta düzenli, tuğlada, pencere çerçeveleri ile kubbe kasnağında şaşırtmalı teknik uygulanmıştır. Kubbe içte ve dışta eğik istif başak örgü ile şekillendirilmiştir. Son cemaat yerindeki nişte yatay-dikey istif ile oluşturulmuş balık sırtı örgü görülür.

SÜSLEME PROGRAMI: Bugün herhangi bir bezeme kalıntısı görülmeyen yapının kubbe göbeğinde, mihrabında (Konyalı 1964: 433) ve pencere alınlıklarında mozaik tekniğinde yapılmış çiniler bulunduğu kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır (Yetkin 1986: 72).

YAYINLAR: Uğur-Koman 1940: 64; Turan 1948: 89, 111; Konyalı 1964: 433-431; Önder 1971: 443; Yetkin 1986: 72.

CEMEL ALİ DEDE (TURUT, TEKKEBAĞI) MESCİDİ, TÜRBESİ, TEKKESİ, HAMAMI VE MEKTEBİ

(Kat. no: 44; Lev. no: 90a-91a)

Mescit, türbe, tekke, hamam ve mektepten oluşan bir yapı topluluğu iken günümüze tamamıyle yenilenmiş mescit ve batısından mescide bitiştirilmiş türbe ulaşmıştır.

ADI: Banisine izafeten Cemel Ali Dede adıyla anılan türbe ve mescitden, mescit bulunduğu mevki dolayısıyla "Turut" (Konyalı 1964: 565) ve Dedebağı ismiyle bilinen eski mevlevî bahçesi civarında olması nedeniyle "Tekkebağı" (Önder 1971: 129) Mescidi isimleriyle tanınmıştır. Diğer yapılar banisinin ismi ile anılmıştır.

KONUMU: Şehrin 8 km. batısındaki Meram Bağları'nın Turut yöresinde olan Meram yeni yola paralel Dere'ye giden yol üzerinde bulunan mescit ve türbe Selçuklu dönemi, Dış Kale surlarının dışında, batıda konumlandırılmıştır. Bugün mevcut olmayan tekke ve hamamın yerleri hakkında herhangi bir bilgi olmamasına karşılık, aynı yerde kurulmuş olduklarını düşünmek mümkündür.

TARİHİ: İnşa edildikleri döneme ait kitabe ve vakfiyeleri bulunmayan yapılardan türbe mimarî özellikleri ve çini kullanımına dayanılarak 13. yüzyılın sonlarına tarihlenir (Öney 1976: 24). Ancak Baha Veled ile birlikte Anadolu'ya gelen ve 660/1261 yılında vefat eden Cemâl Ali Dede'nin (Uz 1993: 48) hayatına dayanılarak türbe dışındaki yapıları 660/1261 öncesine yerleştirmek mümkündür. Türbe ölümünden evvel yapılmadı ise, muhtemelen ölümünü takip eden yıllarda inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Cemel Ali Dede'dir. Mevlevî kaynaklarından "Sefine-i Mevleviyan"a göre Cemel Ali Dede Maveraünnehirli olup Mevlânâ'nın lalasıdır. Sultan'ül-ulema ile birlikte Konya'ya gelmiş ve burada vefat etmiştir. Rivayetlere göre Cemâl Ali Dede bu ismi çocuk iken Mevlânâ'yı sırtına alıp deve taklidi yaparak

eğlendirmesinden almıştır (Önder 1971: 130; Özönder 1990: 111-112;) İ.H. Konyalı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki bir kayıtta "Hoca Ali" adı ile geçen Cemel Ali'nin Mevlânâ'nın mektuplarında söz edilen Hoca Ali olmasının muhtemel olduğunu belirtir (Konyalı 1954: 566).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yapı onarımları hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla beraber türbenin 1311/1893 yılında tamir edildiği Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki bir kayıttan anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 778). Mescit 1992 yılında büyük ölçüde yenilenerek kuzeyine camekânlı bir son cemaat yeri eklenmiştir.

SANATÇI: —

YAPI TANITIMI:

A. MESCİT: Dıştan 6.50x7.00 m. ölçülerinde, kare planlı, tek mekanlı, kubbeyle örtülü bir mescittir. Ana mekanı örten kubbeye tromplarla geçilmiştir. Güney duvar ekseninde yer alan dikdörtgen çerçeveli mihrap nişi dört sıra mukarnas kavsaralıdır. Yapıya kuzey cephe ekseninde yer alan lento ve söveli kapıdan girilir. Doğu, batı ve kuzey cephelerde, eksende alt seviyede dikdörtgen biçimli birer pencere yer almaktadır. Mescit ile türbenin bağlantısı ortak olan doğu duvarda devşirme bir sütun üzerine oturan yuvarlak kemerli düzenleme ile sağlanmıştır.

B. TÜRBE: Çift katlı olan türbenin mescit hücresi kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, eyvan türbe tipindedir.

Mahzen hücresi büyük ölçüde toprak altında kalmış olup, kuzey cephesi ekseninde yer alan lento ve söveli kapı ile girilmektedir. Mescit hücresinin eyvan şeklinde dışa açılan kuzey cephesi üstte kademeli iki ve daha alt seviyede bir sivri kemerle biçimlendirilmiş olup, günümüzde kapatılarak içine dikdörtgen biçimli bir pencere açılmıştır. Güney duvarın batı köşesinde dikdörtgen bir kapı ile üst seviyede aynı biçimde bir pencere yer almaktadır. Bu mekan sivri beşik

tonozla örtülmüştür. Mescit hücresinde bulunan yedi sandukadan ortadakinin Cemel Ali'ye, yanındakilerin ise karısı, kızı ve ahçısına ait olduğu rivayet edilir (Konyalı 1964: 777).

MALZEME — TEKNİK: Mescit ve türbe tuğladan inşa edilmiş olup şaşırtmalı teknik uygulanmıştır. Çini, türbede süsleme malzemesi olarak değerlendirilmiştir.

SÜSLEME PROGRAMI: Mescitde herhangi bir süsleme unsuru görülmeyip, türbede süsleme malzemesi çinidir. Çini yapının kuzey cephesinde ve içindeki sandukalarda kullanılmıştır.

Cephede çini süsleme mevcuttur. Çini mozaik tekniğinin kullanıldığı patlıcan moru ve firuze renkli, geometrik bir düzenlemenin hâkim olduğu süslemelerde altıgenleri altı yandan çevreleyen üçgenler (kemer alınlığında), kare parçalar (sivri kemerde tuğlalarla birlikte), altıgenin iki yanına ters ve düz olarak yerleştirilmiş üçgen parçalar (sivri kemerin ilk kademesinde) ve kare çerçeveler içinde yer alan dört kollu yıldızların (eyvan kemerinde) meydana getirdiği bezemeler görülmektedir.

Sandukalarda tek renkli altıgen çini levhalar kullanılmış olup, firuze ve yeşil renklidirler.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 565-566, 777-778; Önder 1971: 129-131; Öney 1976: 24; Uz 1993: 48.

PİR ESAD TÜRBESİ, MESCİDİ, ZAVİYESİ VE DARÜ'L-HUFFAZI

(Kat. no: 45; Kit. no: 23; Lev. no: 91b)

Bugün yerine yeni bir caminin yapıldığı mescit, büyük ölçüde yenilenmiş olarak mevcut türbe, ortadan kalkmış zaviye ve darülhuffazdan oluşan bir yapı topluluğu idi.

ADI: Yapılar adlarını banilerine izafeten almış olmalıdırlar.

KONUMU: Bugün yerine caminin yapıldığı mescit Pir Esat Abacı Seyit Mahallesi'nde, Dış Kale surlarının dışında, doğuda konumlandırılmıştır. Türbe, geniş bir bahçenin köşesinde Pir Esat Camii'nin batısındadır. Zaviye türbenin doğusunda gösterilmektedir (Önder 1971: 188) Darülhuffazın[1] yeri hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

TARİHİ: Türbe içindeki sandukanın kitabesine göre 662/1263-64 yılına, IV. İzzeddin Kılıç Arslan dönemine tarihlendirilmektedir (Bkz. Kit. no. 23). Diğer yapıların tarihlerini veren kitabe ve dönemlerine ait vakfiyeleri bulunmamakla birlikte, aynı yıllarda inşa edilmiş olmalıdırlar[2], Türbe ve zaviye 844/1440-41 yıllarında Karamanoğulları döneminde Musa Paşa tarafından yeniden yaptırılmış ve zengin vakıflara bağlanmıştır (Önder 1971: 188).

BANİSİ: Kedisinden dolayı halk tarafından Pisili Sultan adı ile tanınan Pir Esad Selçuklu dönemi şeyhlerinden olup, mezar kitabesine göre 662/1263-64 yılında vefat etmiştir (Erdoğan 1939: 2).

---

[1] Darülhuffaz'ın varlığı 4 Şevval 1243/1828 tarihli bir muhasebe kaydının varlığından öğrenilmektedir (Konyalı 1964: 716).

[2] Pir Esat Zaviyesi'ne ait 844/1440-1441 ve 882/1477-1478 tarihli iki vakfiye günümüze ulaşmıştır. Vakfiyelerde zaviyenin Pir Esad tarafından yaptırıldığı tekrarlanmıştır.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Türbe ve zaviye Karamanoğulları döneminde yeniden inşa edilmiştir. Diğer yapıların geçirdikleri onarımlar hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

SANATÇI : -

YAPI TANITIMI:

TÜRBE: Dıştan 5.43x6.40 m. ölçülerinde tek katlı ve kare prizmal tipteki, türbe haç tonoz ile örtülmüştür. İçinde Şeyh Esat'a ait bir sanduka mevcuttur (Nazmi 1922: 35; Konyalı 1964: 709).

Doğu cephe ekseninde dikdörtgen bir kapı, tüm cephelerinde eksende dikdörtgen biçimli birer üstlük pencere; kuzey, güney ve batı cephelerde eksene simetrik ikişer pencere yer alır. Türbenin doğusundaki avluda büyüklü küçüklü, çoğu çimento harcı ile sıvanmış oniki sanduka mevcuttur.

MALZEME — TEKNİK: Yapıda kesme taş (zemin seviyesinde bir sıra), tuğla (cephelerde, içte örtü sisteminde, belki duvarlarda) duvarlar sıvalı olduğu için malzemesi anlaşılmamaktadır- ve sıva (doğu cephede kapı üzerinde başlayan, üstünde patlıcan moru çizgilerin olduğu kalıntı) kullanılmıştır.

Tuğla malzemede şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Bugün herhangi bir süsleme kalıntısına rastlanmayan türbede sandukanın orijinalde çini ile kaplı olması ihtimali üzerinde durulur (Konyalı 1964: 703).

YAYINLAR: Hamdizade(Erdoğan) 1918: 2; Nazmi 1922: 703; Konyalı 1964: 702-716; Önder 1971: 188-189.

ANBER REİS MESCİDİ VE TÜRBESİ (ŞIHÂBEDDİN ÖMER EL-HÜSEYNİ TÜRBESİ)

(Kat. no: 46; Kit no: 24; Lev. no: 92 a-b)

Mescit ve türbeden oluşan bir yapı topluluğu iken mescit yıktırılarak yerine aynı adla anılan bir cami yaptırılmış, türbe ise yıktırılmıştır (Konyalı 1964: 321-322).

ADI: Türbenin banisine izafeten Anber Reis Mescidi ve Türbesi olarak adlandırılmışlardır.

KONUMU: Cedidiye Mahallesi, Anber Reis Caddesi'ndeki mescit Atatürk heykelinin kuzeyinde bugünkü Anber Reis Camii'nin yerinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, güneybatıda; türbe ise mescitin karşısında Gazi Lisesi'nin batısında, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının hendeği önünde konumlandırılmışdır (Konyalı 1964: 321-322; Küçükdağ - Arabacı 1994: 268).

TARİHİ: Mescidin dönemine ait kitabe veya vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır. Ancak, türbenin 663/1264-65 tarihli kitabesine[1] dayanılarak (Bkz. Kit. no: 24) mescitin de türbe ile aynı tarihlerde veya daha önce inşa edilmiş olabileceğini düşünmek mümkündür.[2] Yeni Anber Reis Camii'nin Konya Taş ve Ahşap Eserler (İnce Minareli Medrese) Müzesi'nde bulunan kitabesinde, Selçuklu ricalinden Şihabeddin Anber Reis'in yaptırdığı mescidin tamamen harap olmasından sonra 1911 yılında Konya valilerinden Arif Paşa tarafından yeniden inşa ettirildiği öğrenilmektedir (Konyalı 1964: 320).

BANİSİ: Türbenin banisi Şehabettin Anber Reis el-Habeşi'dir (Akyurt 1939: 107). Fatih (881/1476), II. Bayezid (900/1500) ve III. Murad (992/1584) adlarına yapılan Konya tahrirlerinde (Konyalı 1964: 321) Anber Reis adı ile

---

[1] Bu kitabe (Baykara 1985: 82)de belirtildiği gibi mezar kitabesi değil, türbenin inşa kitabesidir.

[2] Akyurt (1939: 107)de 661/1263 yapılmış olduğunu söyler.

anılan mescidin, banisinin de aynı kişi olması muhtemeldir. Anber Reis'in kimliği hakkında Selçuklu kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak kitabesinden Habeşistanlı olduğu ve Zaimüddarlık görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Mescidin 826/1422-23 tarihinde Karamanbeylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından tamir ettirildiği ve yeni vakıflar tahsis edildiği Vakıf defterlerinde kayıtlıdır (Akyurt 1939: 107). Tam olarak ne zaman yıkıldığı bilinmeyen mescit 1911 yılında yeniden inşa edilmiş, türbe ise 1927 yılında meydan açmak gerekçesiyle ortadan kaldırılmıştır (Konyalı 1964: 321-322).

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI:

A. MESCİT: Mescidin mimarisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

MALZEME - TEKNİK: –

SÜSLEME PROGRAMI: –

B. TÜRBE: Kübik gövdenin üst kısımda pahlanarak kasnak oluşturulduğu ve kubbe ile örtüldüğü tiptedir.

MALZEME - TEKNİK: Kesme taşın (alt yapıda) ve tuğlanın (kasnak ve kubbede) kullanıldığı mevcut fotoğraftan anlaşılmaktadır (Bkz. Lev. no: 92a).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 320-324; Huart 1978: 113; Baykara 1985: 83; Küçükdağ-Arabacı 1994: 267-268.

SAHİP ATA DARÜLHADİSİ (İNCE MİNARELİ MEDRESE) VE MESCİD

(Kat. no: 47; Kit. no: 25; Lev. no: 93a-97a)

Medrese ve mescitten oluşan topluluğa ait yapılardan medrese ana eyvan, giriş eyvanı ve avlu dışında büyük ölçüde yenilenmiş; yıkılmış olan mescit ise belirli bir yüksekliğe kadar ayağa kaldırılmıştır.

ADI: Medrese ve mescit isimlerini kuzeydoğuda yer alan çift şerefeli ince, zarif, gösterişli minaresinden almıştır. Ancak minare 1319/1901 yılında yıldırım düşmesi nedeniyle birinci şerefeye kadar yıkılmıştır (Nazmi 1922: 33).

KONUMU: Beyhekim Mahallesi'nde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde batıda, İç Kale'nin hemen eteğinde konumlandırılmışlardır. Medrese, doğusunda medreseye birleştirilmiş mescit ve mescidin kuzeydoğu köşesinde son cemaat yerinin hemen bitiminde minare yer almaktadır.

TARİHİ: Yapılara ait kitabe mevcut değildir. Ancak medrese portalinin yıkık olan üst kısmında orijinal bir kitabe bulunabileceği belirtilmektedir. Mescit ve medresenin vakfiyeleri 663/1264-65 - 666/1267-68 ve 679/1280 yıllarında tanzim edilmiştir (Konyalı 1964: 813; SAV., Bayram-Karabacak 1981: 32) .

Vakıflar ilk olarak 663/1264-65 yılında tesbit edilip, vakfiye düzenlendiği için yapıların bu tarihte IV. Rükneddin Kılıçarslan döneminde inşa edilmiş olduklarını düşünmek mümkündür. III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 679/1280 de düzenlenen vakfiye her üç vakfiyenin tek vakfiye halinde toplanmasından meydana gelmiştir (Konyalı 1964: 813; SAV., Bayram-Karabacak 1981: 32).

BANİSİ: Sahip Ata Fahreddin Ali'dir (Bkz. Kat. no: 54).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yapılar çeşitli onarımlar geçirmiş olup medresede ana eyvan ile giriş eyvanı ve avlu dışındaki kısımlar büyük ölçüde yıkılmışken, onarılarak orijinal planına uygun olarak ayağa

kaldırılmıştır. Mescitden orijinal olarak sadece güney duvarı ve mihrabı kalmıştır. Büyük bir bölümü yıkılmış olan mescit ve son cemaat yerinin sınırlarını belirlemek amacıyla temeller üzerinde duvarlar belirli bir yüksekliğe kadar ayağa kaldırılmıştır. Mescidin orijinalde sağır olan dış duvarlarında birer pencere açılmıştır. Mescidin örtü sistemi yıkılmış olup üzeri açıktır. Minare ise çift şerefeli iken 1901 yılında düşen bir yıldırım sonucu ilk şerefeye kadar olan üst kısmı yıkılmıştır.

SANATÇI: Portalde yarım daire şeklinde aşağı sarkan kabartmanın iki yanındaki kemerler içinde sanatçı kitabesi yer almaktadır. Bu kitabeye göre yapıda çalışan sanatçı Kelük bin Abdullah'tır (Kit. no: 25; Bkz. Kat. no: 54).

YAPI TANITIMI: -

A. MEDRESE: Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup düzgün şemayı doğuda giriş eyvanı ile kuzeyde mescit bozmaktadır. Kapalı avlulu, iki eyvanlı medrese tipindedir.

Avlunun üzeri doğrudan duvarlara oturan kubbe ile örtülmüş olup kubbeye köşe üçgenleri ile geçilmiştir. Kubbenin ortasında camekanlı bir açıklık vardır. Açıklığın altında kare planlı bir havuz yer almaktadır. Kare planlı avlunun batısında eksende doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ana eyvan, ana eyvanın iki yanında kare planlı birer mekan, kuzey ve güney kanadında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı dörder mekan ile doğu cephede eksende, tamamen dışa alınmış giriş eyvanı yer almaktadır.

Ana eyvan sivri tonoz, iki yanındaki mekanlar üçgen kuşakla geçilen kubbe, öğrenci hücreleri basık, giriş mekanı ise çapraz tonozla örtülmüştür. Ana eyvan ile giriş mekanının kuzey ve güney duvarlarında dikdörtgen biçimli birer, kuzey kanatta batıdan ikinci mekanın doğu duvarında, eksenin güneyinde yarım daire biçimli bir niş yer almaktadır.

Doğu cephe eksenindeki beden duvarlarından dışa taşkın ve yüksek tutulan portal iki yandan silmelerle kuşatılmış yarım daire kemerli kavisli bir niş içinde sivri kemerli bir kapıya sahiptir. Giriş eyvanından avluya basık kemerli bir kapı ile geçilmektedir. Avlu etrafındaki mekanların avlu ile bağlantısını sağlayan büyük ölçüde yenilenmiş kapıların üzerinde, dikdörtgen niş içinde sivri kemerli pencere düzenlemesi görülür.

Ana eyvanda, batı duvarı ekseninde iki yandaki, mekanların dışa açılan yenilenmiş cephelerinde eksenlerde, altta lentolu ve söveli, hemen üzerinde sivri kemerli birer pencere mevcuttur. Öğrenci hücrelerinin dışa açılımı ise eksende üst seviyedeki birer mazgal pencere ile sağlanmıştır. Ayrıca avlu kubbesinin kasnağında kuzey ve güneyde ikişer dikdörtgen biçimli, ana eyvanın iki yanındaki kubbe kasnağının batı yüzünde birer sivri kemerli pencere bulunmaktadır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (doğu cephede) moloz taş (diğer cephelerde), tuğla (içte kapalı avluda, zeminden yaklaşık 1, ana eyvanda 2 m. yükseklikten itibaren geçişlerde ve kubbede) ve çini malzeme kullanılmıştır. Öğrenci hücreleri ve mescit kısmı yenilendiği için orijinal malzemenin türü anlaşılamamaktadır.

Kesme taş ve tuğla kaplama, moloz taş örgü malzemesidir. Doğu cephenin kuzey ve güneyinde rustikalı taşlar kullanılmış olup düzensiz bir teknik görülür. Tuğla malzemede duvarlar ve geçişlerde şaşırtmalı teknik, kubbede ise yatay-dikey istif, balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Minare ve medresede süsleme programı kesme taş sırlı tuğla ve çini malzeme ile gerçekleştirilmiştir.

Dıştan iki yanda, iki kaval, iki düz ve bir kavisli bordürle sınırlandırılan portal nişi yarım yuvarlak kemerlidir. Sivri kemerli giriş kapısının iki yanında ilki portal nişinin kemerini taşıyan silindirik gövdeli üç sütünce mevcuttur.

Portalde yazı, bitkisel ve geometrik bezeme görülmektedir. Yazı (portali çerçeveleyen kavisli bordürde, sivri kemerli kapıyı çerçeveleyen bordürün kilit noktası hizasında bir düğüm ouşturarak yukarı doğru devam eder, niş kemerini ikiye bölerek portal bitiminde yarım bir düğüm meydana getirir.

Bitkisel bezemede palmet (en dışta, ikili kaval silme demetini alt seviyede birleştiren üç palmet) sütüncelerin yüzeyinde; sütüncelerin üstünde ters palmetden çıkan kaval saplar palmetle sonuçlanır) kıvrık dal ve rumî (dıştan 2. bordürde, niş kavsinin yüzeyinde nişi kuşatan ve kemer köşeliklerinde çerçeve oluşturan bordürde) ve hayat ağacı motifi niş kavsinde iki yanda simetrik olarak yivli ve kesik gövdeli bir vazodan çıkar) görülmektedir.

Geometrik bezeme meander (dıştan 3. bordür), x motifi (iki yanda kavsara kemerinin üzengileri hizasında başlayıp yukarı doğru devam eden ve üste merkezdeki yarım kabaranın iki yanında iki küçük kemercik ouşturan kaval silmenin yüzeyinde), düğüm motifi (kavsara kemerinin köşeliklerinde) kullanılmıştır.

Minarenin kaidesinde kesme taş, gövdesinde tuğla, sırlı tuğla ve çini ile oluşturulan süsleme mevcuttur.

Kaidesinde iki kaval silme, iki yanda ortada kesişerek ve kilit noktasında düğüm motifi meydana getirerek sivri kemerli iki pano oluşturmaktadır. Panoların yüzeyi rumî, kıvrık dal ve palmetlerle bezenmiştir. Kaval silmelerle sekiz bölüme ayrılan minare gövdesinde düşey doğrultuda yenilenerek tekrarlanan, yatay, düşey kırık çizgilerin biçimlendirildiği geometrik bezeme hakimdir. (sırsız tuğlalar arasına yerleştirilen çini kabaraların her sırada bir kabara genişliğince kaydırılmasıyla oluşturulmuştur).

Çini medresenin içinde, köşe ve yan mekanlara açılan sivri kemerli kapıların köşeliklerinde ve niş içinde, kubbeye geçişlerde, kasnakta ve kubbede

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

kullanılmıştır. Ana eyvanda tek renk sır, pencere ve nişlerde çini mozaik tekniği uygulanmıştır. Kullanılan renkler firuze, patlıcan moru ve laciverttir.

Geometrik bezemede beşgen motifleri (ana eyvanın iki yanındaki mekanların kapı kemerinin köşeliklerinde), altı kollu yıldızlar ve üçgenler (pencerelerin kemer köşeliklerinde) ve düşey olarak tekrarlanan baklava dilimleri ve kırık çizgiler (kubbede) dikkati çeker.

Bitkisel bezeme ve yazı, palmet ve rumîlerden oluşan zemin üzerinde örgülü kufî şeklinde (içine pencerelerin açıldığı dikdörtgen nişlerde, üste dikdörtgen pano halinde) karşımıza çıkar.

Bitkisel bezemede palmet motifleri (geçiş sistemini kuşatan bordürlerde) rumî ve kıvrık dal (kubbenin eteğindeki bordürde) görülür.

B. MESCİT: Doğu - batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı, Sözen'in restitüsyon planına göre kare planlı kubbeli bir ana mekan ile doğusunda iki yanı kapalı bir son cemaat yeri ve bunun güneybatı köşesindeki minareden oluşmaktadır (Sözen 1972: 72, şek. 13a). Ana mekanda kubbeye tromplarla geçilmiştir. Bugün mevcut olan güney duvarı eksenindeki mihrap nişi sivri kemerli yarım daire planlıdır.

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı son cemaat yeri doğuda bir sütunun taşıdığı iki sivri kemerle sınırlandırılmış iken daha sonra bu yönde de kapatılarak bir kapı ve üç pencereli bir düzenlemeye dönüştürülmüştür. Son cemaat yerinin örtü sistemi hakkında bir fikir edinilememiştir. Ancak son cemaat yerinin çift pahlı çatı ile örtülü olduğu söylenmektedir (Soyman - Tongur 1944: 46).

Mescit kısmına son cemaat yerinin batı duvarında eksene simetrik bir kapı ile girilmekte olup batı ve kuzey duvarı ekseninde birer pencere gösterilmiştir.

Minare bugünkü haliyle kübik kaideli, üst köşeleri prizmal çıkıntılı, kübik pabuçluklu, dilimli gövdeli ve tek şerefelidir.

MALZEME – TEKNİK: Kesme taş, moloz taş (mescitin güney duvarında) ve tuğla (mihrapta) kullanılmıştır.

Minarede kesme taş (kaidede), tuğla ve sırlı tuğla (pabuçluk) ve tuğla ile birlikte çini (minare gövdesinde) kullanımı söz konusudur.

YAYINLAR: Nazmi 1922: 33; Sarre 1936: 31-32; Soyman - Tongur 1944: 44-49; Ferit - Mesut 1945: 61-73; Diez - Aslanapa 1950: 84-87; Konyalı 1964: 802-818; Katoğlu 1966: 84; Kuran 1969: 54-55; Akok 1970a: 5-36; Dilaver 1970-71: 20-23; Önder 1971: 166-171; Sözen 1972b: 69-74; Akok 1977: 45-47; Huart 1979: 104; Bakırer 1981: 422-427.

MÜSTEVFİ CELÂLEDDİN HANİKÂHI, KÜTÜPHANESİ VE HAMAMI

(Kat. no: 48)

ADI: Yapılar banilerine izafeten bu adla anılmış olmalıdır. Hamam arşiv kayıtlarına "Eski Pazar Hamamı" adı ile geçmiştir (Konyalı 1964: 1067).

KONUMU: Hanikâhın şehrin batısında Ahmadek Kapısı civarında olduğu kütüphaneye vakf edilen 670/1271 tarihli bir kitap vakfiyesinden anlaşılmaktadır (Oral 1949: 5). Kütüphanede hanikâhın içinde olmalıdır. Hamam, Alevi Sultan Mescidi'nin 874/1469-70 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre, Hükümet Konağı civarında, Hacı Hasan Camii ile Alevi Sultan Mescidi yakınında idi (Konyalı 1964: 1067). Arşiv kayıtlarında "Eski Pazar Hamamı" adı ile anılması İplikçi Cami civarında bulunan Eski Pazar yakınında olduğuna işaret etmektedir ki, bu da vakfiyede belirtilen mevkinin doğruluğunu gösterebilir. Kayıtlarda hamamın bulunduğu mahalle Şemsi Tebrizi Mahallesi şeklinde de anılmaktadır (Konyalı 1964: 1067). Bu Şems-i

Tebrizi Mahallesi'nin yayıldığı alanı göstermesi bakımından ilginçtir. Hanikâhın da hamamla aynı mevkide olduğunu düşünmek mümkündür. Bu durumda yapılar Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde doğuda kalmaktadır.

TARİHİ: Bir kitap vakfiyesine göre hanikâh 670/1271'de inşa edilmiş olmalıdır (Oral 1949a-b: 5). Kütüphanede muhtemelen aynı dönemdendir. Hamamı ise Celâleddin'in müstevfilik görevini aldığı 1272-73 yıllarından sonraya tarihlendirmek mümkündür.

BANİSİ: Emirü'l-huccac oğlu Celâleddin Mahmud'dur. Kimliğini tam olarak öğrenemediğimiz bu zat, İbni Bibi ve Aksarayî'den edindiğimiz bilgilere göre IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tahta çıktığı sırada (1262-1266) müşriflik görevine getirilmiştir (Aksarayî 1943: 162). Daha sonra Sahip Ata Fahreddin Ali vezirlikten düşürüldükten sonra yeni görev dağılımında müstevfilik Celâleddin Mahmud'a verilmiştir (Aksarayî 1943: 76; İbni Bibi 1941: 277). Sahip Ata'nın ikinci vezirliği sırasında da aynı görevi sürdüren Celâleddin Mahmud Cimri olayından sonra İlhanlık makamından Sahip Ata Fahreddin için vezirlik, kendisi için saltanat naipliği yarlığı getirmiştir (İbni Bibi 1941: 300).

Aksarayî zamanın dahilerinin en erginlerinden olarak nitelediği (Aksarayî 1943: 179) Celâleddin Mahmud'un zamanında maliye işlerinin düzeninin son mertebesine çıktığını, doğru sözlü doğru özlü, insanlık örneği bir zat olduğunu, bilgi ve fazilet alanında bir meş'ale gibi parladığını söyler (Aksarayî 1943: 179). Mevlânâ'nın sohbetlerine katıldığı (Eflâkî 1986a: 142) ve müridi olduğu (Eflâkî 1986a: 24-25) Eflâki'den öğrenilmektedir.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Herhangi bir bilgimiz yoktur. Yapıların her ikisi de bugün mevcut değildir.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Yapıların mimarî özellikleri, malzeme-teknikleri ve süsleme programları bilinmemektedir.

YAYINLAR: İbni Bibi 1941: 30, 277; Aksarayi 1943: 162, 176, 179; Oral 1949: 5; Konyalı 1964: 926, 1066-67; Baykara 1985: 90, 115; Cumbur 1986: 42.

BEYHEKİM MESCİDİ VE DARÜŞŞİFASI

(Kat. no: 49; Lev. no: 97b)

İçinde Beyhekim'e ait türbenin bulunduğu mescit ve darüşşifadan oluşan yapı topluluğundan mescit ve türbesi günümüze ulaşmış olup darüşşifaya ait herhangi bir iz yoktur.

ADI: Yapılar banilerine izafeten Beyhekim adı ile anılmış olmalıdır.

KONUMU: Beyhekim Mahallesi Sandalcı Sokak'ta bulunan mescit, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde, batıda Ebu İshak Kazerûni Zaviyesi'nin doğu kuzeyindedir. Darüşşifa'nın mescidin yanında olduğu belirtilmiştir (Gürkan 1972: 43).

TARİHİ: İnşa edildiği döneme ait kitabe veya vakfiyesi bulunmayan yapılar Tabip Ekmeleddin'in Mevlânâ'nın ölümü sırasında hayatta olduğuna bakılırsa 672/1273-74 yılından önce inşa edilmiş olmalıdır (Sipehsalar 1977: 113-114)

BANİSİ: Beyhekim namı ile anılan Tabip Ekmeleddin Müeyyed el-Nahcıvânî tarafından yaptırılmıştır. Al Tarassul ve Ravzat'ul-küttab isimli inşa mecmuasında Ebu Bekir tarafından toplanarak yazma haline getirilen mektuplardan dördüncüsünün gönderildiği Ekmeleddin "Tabipler Sultanı" olarak vasıflandırılmış, kendisinin Konyalı, soyunun ise Nahçıvanlı olduğu ortaya çıkmıştır (Turan 1988: 151). Sarayın hekimi olan Ekmeleddin "Etibba" ünvanı almıştır (Ünver 1940: 92). Selçuklu Devleti'nin sıhhat nazırı, yani hekim

başısıdır (Uzluk 1937: 12) . Gunyet ul-kâtib'in sonundaki mektuplardan birinde "Tabiplerin Meliki" ve "Hekimlerin Reisi" olarak anılmıştır (Turan 1988: 175).

Mevlevî kaynaklarında sık sık ismi geçmesine rağmen hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur. Mevlânâ'nın ölüm tarihinde 672/1273-74'te hayatta olduğu ve Mevlânâ'yı tedavi ettiği Sipehsâlârda verilen bilgiden anaşılmaktadır (Sipehsâlâr 1977: 113-114). Dönem kaynaklarında zamanının Eflatun'u (Eflaki 1986a: 371; Mevlânâ, Mektuplar 1963: 183, CXXII), Hipokrat'ı (Eflakî 1986a: 130) ve Galenus'u (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 183, CXXII; Sipehsâlâr 1977: 113) olarak değerlendirilen Tabip Ekmeleddin'in Mevlânâ'nın müridi olduğu (Mevlâna 1990: 118) ve sema ayinlerine katıldığı (Firûzan 1986: 167; Eflakî 1986a: 431) anlaşılmaktadır. Mevlânâ tarafından gönderilen mektuplarda övgü ile anılmıştır (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 26, XIVC; 137, VCIII; 183, LXXII).

GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUMU: Lal Mustafa Paşa tarafından tamir ettirilen mescit (Konyalı 1964: 335) 1964-65 yıllarında onarılmış, cephe duvarları sökülerek yeniden yapılmış, zemin döşemeleri ve tavanlar değiştirilerek orijinal bezemeyi kapatan sıvalar raspalanmıştır. Çinili mihrabı kaçırılarak Berlin'de Staatliche Müzesi'nde sergilenen mescidin ahşap kapı ve pencere kanatları Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'ne kaldırılmıştır. Bugün mevcut olmayan Darüşşifanın onarımları hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Mescit 10.80 x 12.23 m. ölçülerinde yaklaşık kare bir alanı kaplayan yapı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir ana mekan ile bunun doğusuna birleştirilmiş, kuzeydeki türbe olarak

değerlendirilen üç mekandan oluşmaktadır.[1] Ana mekanın üzeri doğu ve batıda duvarlara, diğer yönlerde kademeli üçgen kuşağa oturan kubbe ile örtülmüştür. Güney duvarı ekseninde yeralmış olan orijinal mihrap nişi dikdörtgen bir çerçeve içinde altı sıra mukarnas kavsaralı ve çokgen planlıdır (Önge 1964: 10). Bu orijinal mihrabın yerinde yarım yuvarlak planlı, sade bir mihrap bulunmaktadır. Doğudaki mekanlardan herbiri kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Muhtemelen çapraz tonozlu oldukları öne sürülen birimler (Önge 1968: 11) günümüzde düz beton tavanla örtülüdür. Türbede Tabip Ekmeleddin'e ait olduğu söylenen bir sanduka bulunmaktadır. Yapıda doğu cephe ekseninde ortadaki mekana, bu mekanın batı duvarı ekseninde harime, kuzey ve güney cephe eksenlerinde ise türbeye ve diğer mekana geçişi sağlayan birer kapı bulunmaktadır. Doğu cephedeki kapı dikdörtgen çerçeveli, aynalı kemerli; harim kapısı dikdörtgen çerçeveli lentolu ve söveli; diğer kapılar ise dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerlidir.

Türbe ve güneydeki mekan dikdörtgen biçimli birer pencere ile harime açılırlar. Doğu cephede eksene simetrik, kuzeydeki profilasyonlu dikdörtgen çerçeveli, güneydeki aynalı kemer alınlıklı dikdörtgen biçiminde birer, batı cephede, eksenin kuzeyinde, alt seviyede dikdörtgen biçimli bir pencere yer almaktadır. Mescit kubbesinin ana eksenlerine de birer yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Darüşşifanın mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (giriş cephesinde 3.25 yüksekliğe kadar), tuğla (giriş cephesinin üst kısmında, duvarlarda, geçişlerde, kubbede ve

---

[1] Y. Akyurt'un planında görülen (1939b: 50 şek. 132-B) türbeye bitişik kuzeydeki mekanın işlevi ve tarihi tartışmalıdır. S. Ünver bu mekanın mescidin yerinde bulunan Şifahaneye ait olduğunu öne sürerken (Ünver 1940: 93) Konyalı ve Önge geç dönemde yapılmış bir mahalle mektebi olduğu görüşünde birleşirler (Konyalı 1964: 335; Önge 1968: 10).

yan mekanların giriş kapılarında), moloz taş (giriş dışındaki cephelerde ahşap hatıllarla), ahşap (kapı ve pencere kanatlarında) ve süsleme malzemesi olarak çini kullanılmıştır.

Kesme taş, tuğla ve çini kaplama; moloz taş örgü malzemesidir. Kesme taşta düzenli, moloz taş da düzensiz, tuğlada kubbe dışında şaşırtmalı teknik, kubbede ise balıksırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda ahşap ve çini süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Geometrik, bitkisel ve yazı motifleri; kırık çizgiler, rumi, palmet ve sülüs yazı (kapıda) ile bitkisel motiflerde rumî, palmet ve kıvrık dal (pencere kanatlarında) bezemenin ana unsurlarıdır.

Çini içte duvarlarda, kapı sövelerinde (Uzluk 1937: 12; Konyalı 1964: 334; Önge 1968: 11), kubbe göbeğinde ve orijinal mihrapda uygulanmıştır.

YAYINLAR: Uzluk 1937: 12; Akyurt 1939a: 102-103; b, 50; Ünver 1942: 92-93; Soyman - Tongur 1944: 96-97; Mevlânâ 1963: 26, XIV; 137,. XCIII; 183, CXXII; Konyalı 1964: 333-338; Katoğlu 1966: 85; Önge 1968: 10-11; Önder 1971: 138-140; Sipehsâlâr 1977: 83-86, 113-114; Bakırer 1981: 478-481; Baykara 1985: 83; Eflâkî 1986a: 130-132, 371, 431, 435-36, 511, 542; Turan 1988: 151, 175; Mevlânâ,Fihî Mafîh 1990: 118.

SADREDDİN KONEVÎ CAMİİ, TÜRBESİ, KÜTÜPHANESİ, ZAVİYESİ VE ÇEŞMESİ

(Kat. no: 50 ; Kit. no: 28; Lev. no: 98a-100b)

Cami, kütüphane, türbe, çeşme (Kon. Şer. Sic., 38: 141) ve zaviye (Kon. Şer. Sic., 9: 177) den oluşan bir külliye iken günümüze sadece büyük ölçüde yenilenmiş cami, caminin avlu kısmı üzerinde kütüphane ve doğusundaki türbe

ulaşmıştır. Başlangıçta etrafı büyük bir mezarlık iken, günümüzde sadece bahçesinde birkaç mezar kalmıştır.

ADI: Yapılar banisine izafeten Sadreddin Konevî ismiyle anılmıştır.

KONUMU: Şeyh Sadreddin Konevî (Şeyh Evi, Şeyh Sadreddin) mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, batıda, kalenin Çeşme Kapı'sı karşısındaki İmam Bağevi sokağında konumlandırılmıştır. Çeşme, caminin güney cephesi hizasında batıdadır.

TARİHİ: Cami kitabesine göre türbe ve kütüphane ile birlikte 673/1274-75 yılında[1], III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1266-1284) yaptırılmıştır (Kit. no: 28) Zaviye ise ilk yapılış olarak 630-45/1233-47 yılları arasına tarihlendirilmektedir ki (Akyurt 1938: 68) Sadreddin Konevî'nin Konya'ya geliş tarihi gözönüne alındığında bu tarih zaviyenin kurulması için uygun görülmektedir..

BANİSİ: Muhammed oğlu İshak'ın oğlu Şeyh'ül-İmam Sadreddin Konevî adı ile anılan Muhammed Sadreddin'dir. Selçuklu döneminin tanınmış bilgin ve mutasavvıflarındandır. Annesi ile evlenen Muhyiddin İbn-i Arabi'nin tahsil ve terbiyesinde yetişmiştir (Ergin 1958: 2) Konya'da II. Alâeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. İzzeddin Keykavus zamanlarında müderrislik yapmış, Bahaeddin Veled, Mevlânâ Celâleddin Rumi, Sıraceddin-i Urmevi gibi devrin büyük mutasavvıfları ile temas halinde olmuştur (Ülken 1937: 484). Selçuklu sarayından tahsisatı olan ve çok debdebeli bir hayat süren Sadreddin Konevî zaviyesinde hadis ilimleri okutmuş, derslerine zamanın belli başlı büyükleri devam etmiştir (Önder 1971: 118).

---

[1] Konya ve Rehberi'nde (M. Ferid ve diğerleri 1319: 69) cami ve türbenin Sadreddin Konevî'nin ölümünden 2 yıl sonra 618 /1282-83 tarihinde inşa edildiği belirtilir.

Eflâki'de Sadreddin Konevî'den söz edilirken "Şeyh'ül İslam ve zamanın biricik muhaddisi Şeyh Sadreddin'dir. Bütün dinî ilimlerde ve yakın ilmini bilen şeyhlerin tarikatında onun eşi benzeri yoktur" denilmiştir (Eflâki 1986a: 101).

Mevlânâ'nın meclislerine katılmış (Eflâki: 1986b: 128) ve zaviyesinde sema ayinleri düzenlenmiştir (Eflâki 1986a: 162). Mevlânâ'nın Şeyh Sadreddin Konevî'yi ziyarete gittiğini de Eflâki'den öğrenilmektedir (Eflâki 1986 a: 305).

SANATÇI: —

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yapılar inşa edildikleri dönemden itibaren çeşitli onarımlar geçirerek orijinal özelliklerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Caminin güneybatısında yer alan minare Osmanlılar döneminde yapılmıştır.

1899 yılında Mehmet Ferit Paşa döneminde önemli bir onarım geçirdiğini tamir kitabesinden anladığımız cami orijinalde tek kubbeli bir yapı iken onarımdan sonra genişletilerek dikdörtgen planlı ve ahşap çatılı olarak yeniden inşa edilmiştir. Ancak ilk yapıya ait mihrabı muhafaza edilmiştir (Konyalı 1964: 491; Önder 1971: 119). Ahşap pencere kapakları Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Avlunun üzerindeki kütüphane kısmı kaldırılarak buradaki kitaplar Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne gönderilmiştir.

Cami ve türbe 1958 yılı ve sonrasında çeşitli onarımlar geçirerek günümüze ulaşmıştır. Bugün ibadete açıktır.

YAPI TANITIMI:

A. CAMİ: Dıştan 9 x 16.30 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan caminin batısında 6.90 x 18.00 m. boyutlarında aynı doğrultuda dikdörtgen planlı bir avlu, doğusunda ise kare planlı bir türbe yer almaktadır.

Cami ahşap kirişlemesi üsten kaplamalı tavan ile örtülüdür. Caminin güney duvarında eksende dikdörtgen çerçeveli, altı sıra mukarnas kavsaralı, dikdörtgen planlı özgün mihrap nişi yer alır. Avlu kapalı ve çift katlı olup, her iki katın üzeri de ahşap kirişlemesi üstten kaplamalı düz tavan ile örtülüdür. Alt katta, güneybatı ve kuzeydoğu köşelerde üst kata çıkışı sağlayan ahşap merdivenler, ortada kare planlı bir şadırvan yer almaktadır.

Yapıda avlunun güney cephesinde, eksenin batısında, batı duvarda eksenin kuzeyinde, doğu duvarda kuzey uçta avluya, yaklaşık eksende harime girişi sağlayan birer kapı bulunmaktadır. Güney cephedeki avlu kapısı iki yanı volütlü yuvarlak kemerli bir alınlıkla taçlandırılmış olan dikdörtgen çerçeve içinde lento ve sövelidir. Kapının üstünü saçak seviyesinde ahşap bir sundurma örter.

Avluda kuzeyde dışarıyla, doğuda eksenin güneyinde camiyle bağlantıyı sağlayan dikdörtgen biçimli iki pencere yer alır. Caminin cephelerinde çift sıra pencere düzenlemesi görülür. Kuzey ve güney cephelerde ikişer, doğu cephede beşer dikdörtgen biçimli altlık ve üstlük pencere mevcuttur. Ayrıca güney cephede, eksende, üstlük pencereler arasında bir rozas pencere yer alır. Caminin minaresi avlunun güneybatı köşesindedir. Minare kare kaideli, çokgen gövdeli ve tek şerefelidir.

MALZEME — TEKNİK: Cami tamamiyla sıvalı olduğundan sıvasız yerler dışında malzemesi anlaşılamamaktadır. Kesme taş (pencere lento ve sövelerinde, minare kaidesinde) ve tuğla (minare gövdesinde) kullanılmıştır. Caminin içi tamamiyle sıvalıdır.

SÜSLEME PROGRAMI: Camide süsleme mihrapta görülür. Mihrapta çini mozaik tekniği uygulanmış olup, kullanılan renkler firuze mavisi, patlıcan moru ve lacivertdir. Oniki kollu yıldız kesitleri (1. bordür), altıgen merkezli fırıldak motifi (kavsara köşelikleri), bir merkeze ucundan ve sapından dönüşümlü

yerleştirilmiş okuçlarının meydana getirdiği altıgenler (niş yüzeyinde), iç içe baklava (sütüncelerin yüzeyinde) motifleri geometrik bezeme unsurları arasındadır. Palmet, rûmî ve altı kollu yıldızlar (kavsara üzerindeki yatay dikdörtgen panoda) geometrik ve bitkisel; rûmî ve kıvrık dallar ise (2. bodür) bitkisel süsleme örnekleridir.

B. TÜRBE: Caminin doğusunda, camiye bitişik olarak inşa edilmiş olan türbe tümüyle yenilenmiştir. Kare planlı olup, her cephesi aynalı kemer ile bağlanmış dikdörtgen bir sütun ile sınırlandırılmıştır. Üzeri ahşap kafesli konik külah ile örtülüdür. İçindeki mermer sanduka Sadreddin Konevi'ye aittir.

MALZEME — TEKNİK: Türbede ahşap (sütun, kemer ve külahta) ve mermer (şebekelerde) malzeme kullanılmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Şebekelerde oyma tekniği ile gerçekleştirilmiş geometrik bezeme görülür.

YAYINLAR: M. Ferid ve diğerleri 1339: 69; Ülken 1937: 494; Koman 1940: 1632-1637; Yalçınkaya 1943: 126; Soyman-Tongur 1943: 62-63; Ergin 1958: 2; Konyalı 1964: 487-504; Önder 1971: 117-121; Baykara 1985: 86; Eflâki 1986a: 101, 162, 305.

TAHİR İLE ZÜHRE (ARZU İLE KANBER, DÖN BABA, SAHİP ATA) MESCİDİ, DARÜLHUFFAZI VE ÇEŞMESİ

(Kat. no: 51; Lev. no: 101a-b)

ADI: Günümüzde "Tahir ile Zühre Mescidi" adı ile tanınan yapının "Sahip Ata" dışındaki isimleri halk tarafından sonradan verilmiştir (Konyalı 1964: 517). Yapı Sahip Ata ismini banisine izafeten almış olmalıdır. Fatih adına Konya vakıflarını tespit eden 1476 tarihli defterde sözü edilen çeşme (Uzluk 1958: 15)

Sahip Ata'nın Kırk çeşme[1] adıyla anılan Çeşme Kapısı civarındaki çeşmesi olmalıdır (Konyalı 1964: 518).

KONUMU: Mescit Beyhekim Mahallesi'nde, Kapı Çeşmesi'nin güneydoğusundaki Çukur Meydan'da İmam Bağevi Sokağı ile Muzaffer Hamit sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır. Yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, batıda, Dış Kale'nin Çeşme Kapısı civarındadır. Sahip Ata'nın burada bulunan Dar-ül-huffazı Karamanoğulları zamanında yıkılmıştır (Konyalı 1964: 518).

TARİHİ: İnşa edildiği tarihi veren kitabe veya vakfiyesi yoktur. Sahip Ata'nın diğer yapılarına ve ölüm tarihine dayanarak 13. yüzyılın ikinci yarısı ile üçüncü çeyreği arasına yerleştirmek mümkündür.

BANİSİ: Sahip Ata Fahreddin Ali'dir (Bkz. Kat. no: 54).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Çeşitli onarımlar geçiren ve orijinal özelliklerini kısmen kaybeden yapının bilinen onarımları 1958 (Konyalı 1964: 519; Akmaydalı 1982: 101) ve 1992 yılında yapılanlardır. Yapı bugün iyi durumda ve ibadete açıktır.

SANATÇI : —

YAPI TANITIMI: Kuzey cephenin doğusunda 4.37 m. uzunluğunda, 1.40 m. dışa çıkıntı yapan duvar parçası dışında 7.95x11.35 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan yapılar, mescit, son cemaat yeri ve türbeden oluşmaktadır. Tek kubbeli, kare planlı mescite doğuda, kuzey bölümde kapalı bir son cemaat yeri, güney bölümde türbe birleştirilmiştir.

Ana mekandaki kubbeye geçiş üçgen kuşakla sağlanmıştır. Güney duvarın ekseninde yer alan dikdörtgen çerçeveli mihrap nişi altı sıra mukarnas kavsaralı ve dikdörtgen planlıdır.

---

[1] Kırk Çeşme ayrıca ele alınacaktır.

Kuzey-güney doğrultusunda, diktörgen planlı olan son cemaat yeri tonozla örtülmüştür. Güney cephe eksenindeki mihrap, sonradan pencereye dönüştürülerek türbeye açılmıştır.

Dört taraftan sivri kemerlerle genişletilen kare planlı türbe, üçgen kuşakla geçilen kubbe ile örtülüdür. İçinde iki sanduka bulunmaktadır. Yapıda kuzey cephe ekseninde mescide, doğu cephede eksenin kuzeyinde son cemaat yerine, güneyinde türbeye girişi sağlayan birer kapı yer alır. Bugün pencere olarak görünen mescit kapısı dikdörtgen biçimli, onarım geçirdiği anlaşılan son cemaat yeri kapısı, beden duvarından dışa taşkın ve basık kemerli, türbe kapısı ise lento ve sövelidir. Ayrıca son cemaat yerinin batı duvarında kuzey uçta, mescite girişi sağlayan diğer bir kapı mevcuttur.

Kuzey, doğu ve batı cephelerde üst seviyede sivri kemerli birer pencere yer alır. Kuzey ve doğudaki pencereler dikdörtgen çerçeve içindedir. Mescit kapısı üzerinde yuvarlak, son cemaat yeri ile türbe kapısı üzerinde ise kapılar ile birlikte programlanmış sivri kemerli, birer pencere yer almaktadır. Ayrıca son cemaat yerinin batı duvarında, güney uçta, türbenin batı duvarında, eksende harime açılan birer pencere bulunmaktadır.

Güney cephe sağır olup, eksenin doğusunda ve batısında türbe ve mescit mihraplarını vurgulayan, doğudaki daha yüksek ve geniş iki kör kemer yer almaktadır.

MALZEME — TEKNİK: Yapıda kesme taş (kuzey cephede, zeminden 1.70 m. yüksekliğe kadar), moloz taş (diğer cephelerde 2.00 m. yüksekliğe kadar), tuğla (cephelerde kesme ve moloz taştan sonra, içte geçişler ve kubbede) ve süsleme malzemesi olarak çini ile alçı kullanılmıştır.

Kesme taş ve tuğla kaplama, moloz taş örgü malzemesi olup kesme taşta düzenli, moloz taşta düzensiz, tuğlada mescit kubbesi ve türbe tonozunda balıksırtı örgü; diğerlerinde şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: İçte ve dışta süsleme malzemesi çini ve alçıdır. Dışta doğu cephede, pencere köşeliği ve alınlığında, kapının çerçevesinde, içte mescidin mihrabında alçı ile birlikte ve kubbe göbeğindeki madalyonda kullanılmıştır. Ayrıca türbenin kubbesinde farklı olarak istiflenmiş tuğlaların arasında kare ve dikdörtgen çini birimler dikkati çeker.

Tek renk sır ve çini mozaik tekniği uygulanmıştır. Kullanılan renkler firuze, mor ve laciverttir.

Dikdörtgen ve kare şeklinde, tek renk sırlı çini levhalar, giriş cephesinde pencere köşeliğinde, mihrapta kavsara köşeliği ve üzerindeki dikdörtgen panoda tek, mihrapta (3. bordür) alçı ile birlikte kullanılmıştır.

Geometrik bezemede, merkezinde beş kollu yıldızların bulunduğu fırıldak motifleri (pencere köşeliğinde), kırık çizgilerin kesişmesiyle oluşmuş düzensiz altıgen geçmeler (mihrapta) hâkimdir.

Bitkisel bezemede kıvrık dal, rumî ve palmet motifleri ile; geometrik ve yazı bezemenin bir arada kullanıldığı görülür (kubbe göbeğinde, merkezde altıgenler etrafında çiçekli kufi).

YAYINLAR: Akyurt 1938: 91-92; Konyalı 1964: 516-518; Bakırer 1981: 469-472; Akmaydalı 1982: 101-121.

GÖMEÇ HATUN TÜRBESİ (GÖMEÇ ANA, KIZ KULESİ, GÖMEÇHANE, GÖMEÇ ANA TEKKESİ) VE GÖMEÇ HATUN MEDRESESİ

(Kat. no: 52; Lev. no: 102a-b)

ADI: Banisine izafeten yukarıdaki isimlerle anılan yapılardan türbe, üç cephesinin dendanlarla nihayetlenmesi sonucu kale görünümü verdiğinden halk arasında Kız Kulesi adı ile de anılmıştır (Soyman-Tongur 1944: 105).

KONUMU: Medrese Mahallesi'ni de bugün mevcut olmayan medresenin Selçuklu dönemi Dış kale surlarının dışında, Ertaş Kapısı civarında kuzeyde olduğu 646/1248 tarihli Kemaleddin Oğul Bey vakfiyesinden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 603). Türbe ise Kalenderhane Mahallesi'nde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, Musalla Mezarlığı'nın içinde güneydedir.

TARİHİ: Selçuklu sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hanımı Gömeç Hatun'a ait olduğu söylenen bu türbe bugüne kadar kesin olarak tarihlendirilememiştir. Araştırmacılar yapıyı, banisinin yaşadığı dönemi dikkate alarak 13. yüzyıl sonu yada 14. yüzyıl başına tarihlendirmişlerdir (Uğur 1936: 510; Yetkin 1961: 358; Arık 1967: 88; Sözen 1968: 188). Ancak Kemaleddin Oğul Bey Vakfiyesi'nden anlaşıldığına göre 1248'den önce kendisine ait bir medresesi bulunan Gömeç Hatun'un ölüm tarihi 13. yüzyıl sonu yada 14. yüzyıl başına ulaşmış olamaz. Bu nedenle türbenin de 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinde inşa edilmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: IV. Kılıç Arslan'ın hanımı ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Gömeç Hatun'un ismine Mevlevî kaynaklarında da rastlanmaktadır. Sipehsalar da Sultan Rükneddin'in zevcesi Gumâc Hatun olarak anılmaktadır (Sipehsalar 1977: 93). Eflâkî'de ise 656/1258'de Konya'ya gelen Kemaleddin-i Kabi Mevlânâ'ya sema vermek için hazırlıklar yaptığı sırada sultanın, karısı olan "Tokatlı Gömeç Hatun'a" gittiği anlatılmaktadır (Eflâkî 1986a: 193-195).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Gömeç Hatun Türbesi 1950 yılında Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği tarafından onarılmıştır. İçte duvarların üst kısmı ve tonozu büyük ölçüde yenilenmiş, çimento harcı ile derzlenmiştir. Bu tarihten önce ve sonra da çeşitli onarımlar geçiren yapının restorasyonları konusunda ayrıntılı bir bilgi yoktur.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Dıştan 9.28 x 7.97 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve çift katlı türbe, eyvan tipindedir. Beşik tonozla örtülü mescit hücresinin güney duvarında, eksende dikdörtgen biçimli mihrap nişi yer alır. Eyvan kalkan duvar şeklinde düzenlenmiş, dikdörtgen çerçeve içindeki sivri kemerle dışa açılmaktadır. Üst kata çift yönlü, beşer basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Doğu ve batı cephe eksenlerinde üçgen kesitli payandalar yer alır.

Dikdörtgen planlı alt kat çapraz tonozla örtülmüştür. Giriş kuzey cephe eksenindeki lento ve söveli kapıdan sağlanmıştır. Doğu ve batı cephelerde eksene simetrik birer, güney cephe ekseninde ise sivri kemerli bir mazgal pencere bulunmaktadır.

Doğu, batı ve güney cepheler dikdörtgen biçiminde den dan sırası ile sonlanmaktadır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (dışta zeminden 2.40 m. yüksekliğe kadar), tuğla (beden duvarlarının üst kısmı ile örtü sisteminde) ve süsleme malzemesi olarak çini mozaik kullanılmıştır.

Kesme taş, tuğla ve çini mozaik kaplama malzemesi olup, kesme taşta giriş cephesi dışında düzenli, tuğlada ise şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda süsleme malzemesi çinidir. Çini mozaik tekniğinin uygulandığı bezemede kullanılan renkler firuze ve patlıcan morudur.

Orijinalde eyvan kemeri ve kuzey cephesi çinilerle kaplı olan yapıdan günümüze eyvan kemerin iç yüzeyinde bulunan çinilerden bir kısmı ulaşabilmiştir. Mescit hücresinin bugün sıvalı olan kısma kadar çini kaplı olabileceği öne sürülmektedir (Konyalı 1964: 601; Önder 1971: 190).

Süslemede geometrik ve bitkisel bezemeler uygulanmış olup bitkisel bezemede kıvrık dallar arasına rumiler altlı üstlü yerleştirilmiştir (Eyvan

kemerinin üst kısmındaki silme). Geometrik bezeme ise ortada tam yanlarda, alt ve üste yarım baklavalardan oluşmaktadır. Tam baklavaların içi haç motifi ile doldurulmuştur (Eyvan kemer kısmı).

YAYINLAR: Ferit Uğur 1936: 566-570; Soyman-Tongur 1944: 105; Yetkin 1961: 357-60; Konyalı 1964: 600-605; Önder 1971: 190-192.

ABDÜLMÜMİN (YEDİLER, MESCİTÜ'L-MEGARİBE) MESCİDİ, HANİKÂHI, MEDRESESİ, MEKTEBİ VE DARÜ'L-FUKAHASI

(Kat. no: 53; Kit. no: 29; Lev. no:103a-b)

İ.H. Konyalı Arşiv vesikalarına dayanarak burada mescit, hanikâh, medrese, mektep ve darül-fukaha'dan oluşan bir yapı topluluğunun varlığından söz etmektedir (Konyalı 1964: 285). Bu topluluktan günümüze sadece mescit ulaşmıştır.

ADI: Mescidin, Mescidü'l-Megaribe ismini alış nedeni farklı gerekçelerle açıklanmaktadır. Cahen mescitin Konya'da bulunan kuzey Afrikalı hacılar tarafından yaptırılması nedeniyle bu ismi aldığını öne sürerken (1994: 251) F. Soyman ve İ. Tongur adının Ebu Osman Magribi isminde bir şeyhin dervişlerinin burada ayin yapmalarından dolayı verilmiş olduğunu kabul ederler (Soyman-Tongur 1944: 92). Daha sonra Karamanoğulları döneminde buradaki Hanikâhın şeyhi olan Abdülmümin'in adı ile tanınmıştır (Nazmi 1922: 34). Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki 4 numaralı defterin 177. sayfasında bulunan 853/1443-50 tarihli Arapça vakfiyede bu ismi niçin aldığını gösteren herhangi bir veri mevcut değildir (Konyalı 1964: 282). Diğer yapıların ismi kesin olarak belirlenememekle birlikte, mescit ile aynı ismi almış olduklarını düşünmek mümkündür.

KONUMU: Abdülaziz Mahallesi'nde bulunan mescit, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, güneybatıda Abdülaziz Mescidi'nin kuzeyindedir. Mescit ilk yapı olup, diğer yapılarda mescit etrafında konumlandırılmış olmalıdır (Konyalı 1964: 285).

TARİHİ: Mescit kitabesine göre 674/1275-76 III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1266-1284) yılında Emir'ül Hac oğlu Mahmud tarafından yenilenmiştir (Bkz. Kit. no: 29). Kitabede sözü edilen tarihten önce inşa edilmiş olan mescidin yanına diğer yapılar mescidin onarımı sırasında eklenmiş olmalıdır (Konyalı 1964: 285). Yani hanikâh, medrese, mektep ve Dar'ül-fukaha'yı mescidin onarım tarihi olan 674/1275-76 yıllarına yerleştirmek mümkündür.

BANİSİ: Mescidin ilk banisi tespit edilememektedir. Ancak onarımın Emir'ül Hac oğlu Mahmud tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Bkz. Kit. no: 29). Bu kişinin IV. Kılıç Arslan döneminde müşrif, III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde ise müstevfi olan Celâleddin Müstevfi olduğu belirlenmektedir (İbni Bibi 1941: 297; Aksaray: 1943: 76) Müstevfi Konya'daki bir hanikah ile kütüphanesi ve hamamın da banisidir (Bkz. Kat. no: 48).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: 674/1275 yılında yenilenen mescide, Karamanoğulları döneminde Karamanoğlu İbrahim Bey ve Konyalı El-Hac İshakoğlu Hasan tarafından zengin vakıflar bağlanarak burada bir Kadiri Tekkesi tesis edilmiştir (Hamdizade Abdülkadir 1915: 2). Yapı bu dönemde de onarımlar geçirmiş olmalıdır ki, cephelerin biçimlenişinde ve malzeme kullanımında yer yer Karamanoğulları dönemi özellikleri görülmektedir. 1961 yılında onarılan mescit bu tarihten sonrada zaman zaman restore edilerek yenilenmiştir.

SANATÇI: —

YAPI TANITIMI: Dıştan 9.75 x 10.67 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı, tek mekanlı kubbeyle örtülü, bir mescittir. Kubbeye geçiş pandandiflerle

sağlanmıştır. Güney duvar eksenindeki mihrap nişi dikdörtgen çerçeveli ve yarım yuvarlak planlıdır.

Harime giriş doğu cephede, kuzey uçta bulunan dikdörtgen çerçeveli basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Güney cephede alt seviyede eksene simetrik yerleştirilmiş dikdörtgen biçiminde birer, üstte eksende sivri kemerli bir, doğu cephede alt sırada eksenin güneyinde dikdörtgen biçimli, üste eksende sivri kemerli bir, batı cephede eksende sivri kemerli bir üstlük pencere yer almaktadır. Ayrıca doğu, cephe kuzey köşeye yerleştirilen bir sütunla yuvarlatılmıştır. Zamanla zemin seviyesinin yükselmesi nedeniyle doğuda üç basamak merdivenle inilen bir sahanlık oluşmuştur.

MALZEME — TEKNİK: Mescitde yapı malzemesi olarak kesme taş (cephe köşelerinde ve doğu cephede zeminden 2.55 m. yüksekliğe kadar, büyük boyutlu), moloz taş (cephelerde) ve tuğla (cephelerde moloz taş arasında, yer yer moloz taşlara çerçeve oluşturacak biçimde) kullanılmıştır. Doğu cephenin kuzeyinde devşirme malzeme kullanımı söz konusudur. Yapının içi sıvalıdır.

Kesme taş ve moloz taş örgü malzemesi olup, düzenli teknik uygulanmıştır. Bazı yerlerde düzensiz moloz taşlar yer yer tuğla ile çerçevelenerek, çerçeveli ve yer yer almaşık teknik uygulanmıştır. Onarılan yerlerin gelişigüzel derzlenmesi sonucu düzenli görünüm bazen bozulmuştur.

SÜSLEME PROGRAMI: Oldukça sade olan yapıda bugün herhangi bir süsleme kalıntısı mevcut değildir. Ancak 1961 yılında yapılan zemin kazısı sırasında ortaya çıkarılan çini parçalarına dayanılarak duvarlarının ve mihrabının çinili olabileceği öne sürülmektedir (Konyalı 1964: 281; Önder 1971: 135).

YAYINLAR:

Hamidizade Abdülkadir 1915: 2; İbni Bibi 1941: 277; Aksarayi 1943: 76; Soyman-Tongur 1944: 90-92; Konyalı 1964: 281-286; Önder 1971: 133-135; Huart 1977: 104-105; Baykara 1986: 83; Küçükdağ-Arabacı 1994: 263-264

SAHİP ATA, (LARENDE, HENERGEH, ENERGE) CAMİİ TÜRBE, HANİKÂH, HAMAMI ve ÇEŞME

(Kat. no: 54; Kit. no: 22a-b, 30a-b, 31; Lev. no:104-108b)

Cami, türbe, hanikâh, çifte hamam ve çeşmeden meydana gelmiş bir yapı topluluğudur.

ADI: Cami banisine izafeten "Sahip Ata", Larende yolu üzerinde ve Larende Kapısı civarında olduğu için "Larende", hanikâhdan dolayı da "Henergeh-Energe Camii" diye adlandırılmıştır (Sarre 1896: 55; M. Ferit-M. Mesut 1934: 50; Mayer 1956: 77; Konyalı 1964: 931, Önge 1984: 281). Diğer yapılar banilerinin ismi ile anılırlar.

KONUMU: Taş Cami, Uzun Harmanlar Caddesi'nde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının hemen dışında, güneyde, Larende Kapı'sının karşısında konumlandırılmışlardır.

Cami, caminin güneydoğusundan camiye bitiştirilmiş türbe, türbeyi güneyde tamamen, doğu ve batıda kısmen kuşatan hanikâh ve önünde bir sıra dükkan ile yolun karşı tarafında hanikâhın doğusunda ve tam karşısında çifte hamam yer alır. Caminin dış duvarlarının kuzeydoğu köşesinde çeşme bulunmaktadır.

TARİHİ : Cami, kitabesine göre 656/1258 yılında yaptırılmıştır. 675 /1276 yılında inşa edilen türbe, onarım kitabesine göre 682 /1283-84 yılında yenilenmiştir. Hanikâh ise 678/1279-80 yılında inşa edilmiştir (Bkz. Kit. no:

22a-b, 30a-b, 31). İnşa kitabesi veya vakfiyesi bulunmayan hamam, 670/1272 tarihli Cacabey Vakfiyesi'nde anıldığına göre bu tarihten önce inşa ettirilmiş olmalıdır (Temir 1959: 116). Sultan ünvanını da kullanan Sahip Ata Fahreddin Ali'nin banisi olduğu hamam, Cacabey Vakfiyesi'nde Sultan'a ait hamam olarak anılmaktadır (Temir 1959: 116).

BANİSİ: Yapılar topluluğunun banisi Sahib Ata Fahrü'd-din Ali adıyla tanınan Ali bin-i Hüseyin el-Hac Ebû Bekir'dir (Bayram-Karabacak 1981: 38). Aslen Konyalıdır. Fahreddin mahlasıdır. II. İzzeddin Keykavus zamanında (1246-1249) Emir-i dad (Adliye emiri)olan (Aksarayî 1944: 136) Fahreddin Ali, 657/ 1259 yılında adliye emirliğinden saltanat naipliğine getirilmiştir (Aksarayî 1943: 151). II. İzzeddin Keykavus'un tek başına tahta çıkmasından sonra vezir olan baba Şemsüddin'in ölümüyle vezir olmuştur (İbni Bibi 1941: 265; Aksarayî 1943: 153). Rükneddin Kılıç Arslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığı günlerinde Pervane Muinüddin Süleyman ile devlet işlerini yürütmüşlerdir (İbni Bibi 1944: 273). Bir ara Muinüddin Pervane'nin aleyhine dönmesi sonucu Osmancık kalesine hapsedilmiş, hapisten kurtulduktan sonra Moğol hükümdarına başvurarak yeniden Sahib-i Azam olmuştur (Mevlânâ, Mektuplar, Gölpınarlı Açıklamaları 1963: 230-231). Son zamanlarda kendi isteği ile vezirlikten çekilmiş, Akşehir'in Nadir köyüne gitmiş, 684/1285 yılında vefat etmiş, kendi yaptırdığı türbeye gömülmüştür (M. Ferit- M. Mesut 1934: 32), "Fahreddin Ali bilgin bir adam olmamakla birlikte, idare ve divan işlerinde güzel tedbirleri, isabetli fikirleriyle tanınmış, sözünü yerinde söyleyen kamil ve tecrübeli bir vezir idi." (Aksarayî 1943: 154). Aksarayî onun cömertliğinden, hayırseverliğinden bahsederek, zamanında memleketin dört bir bucağının nefis ve hayırlı eserleriyle süslendiğini, mescitlerin, medreselerin, tekkeler ve kervansarayların yurdun her tarafına yer yer saçıldığını söylemektedir (Aksarayî 1943: 153). Elinin çok açık olduğunu, makamına girmenin ve dert anlatmanın son derece kolaylaştığını belirterek, halkın büyüklerden ziyade onun dergahına

itibar ve iltifat gösterdiklerini, bu nedenlerle uzun yıllar vezirlik makamında hürmet ve itibar gördüğünü belirtmektedir (Aksarayî 1943: 153).

Eflâki'de de Sahip Fahreddin olarak bahsedilen Sahip Ata Fahreddin Ali ile Mevlânâ'nın ilişkilerine ilişkin çeşitli rivayetler vardır (Eflâki 1986a: 139, 142, 554, 601-602). Mevlânâ'nın mektupları arasında Sahip Ata Fahreddin Ali'ye yazılmış olanlar da vardır. Bu mektuplarda Fahreddin Ali, "ulu, dindar, huyları güzel, padişahlarla sultanların yakını, büyük emir, büyük bilgin" gibi vasıflarla anılmıştır (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 111, LXXIII; 164, CVIII; 201, CXXXIV).

Sivas'taki Sahibiye Medresesi evkafı için düzenlenen Zilkade 678 /1279-80 tarihli vakfiye suretinde ve Konya'daki İnce Minareli Medrese ile ona bitişik mescit hakkında 679/1280-81 tarihli vakfiyesi vardır (M. Ferit-M. Mesut 1934: 24).

Sahip Ata Fahreddin Ali, Konya'daki külliyesi dışında yine Konya'da İnce Minareli Dar'ül-hadis ve Mescidi (663/1264-65; Kat. no: 47); Tahir ile Zühre Mescidi (Kat. no: 51); Çeşmeler (Kat. no: 142,143); evler (Kat. no: 144); Ermenhane (Kat. no: 141). Ilgın'da kaplıca ve han (666/1267-68); Akşehir'de Taş Medrese (648/1250-51); Sahip Ata Mescidi (13. yüzyıl ikinci yarısı) Hanikâh ve İmaret (659/1260-61); İshaklı'da han ve hamam (647/1249-50); Kayseri'de Sahibiye Çeşmesi ve Mescidi (665/1266-67); Sahibiye Medresesi (666/1267); Sivas'da Gök Medrese (670 /1271-72) eserlerini yaptırmıştır.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Külliye'ye ait yapılar inşa edildikleri dönemden itibaren çeşitli değişikliklerle günümüze ulaşmışlardır. Cami iki kere yangın geçirerek tamamen harap olmuş (M. Ferit-M. Mesut 1934: 43), 1871'de küçültülerek yeniden inşa edilmiştir (Karamağaralı 1982:49). Orijinal camiden günümüze mihrab ve mihrabın iki yanındaki yarım yıldız kesitli birer gömme ayak ile çifte minaresinden biri tamamiyle yıkılmış olarak portalin ön yüzü kalmıştır (Karamağaralı 1982: 49).

1964 yılında H. Karamağaralı, 1977-78'de Vakıflar Genel Müdürlüğü adına O.C. Tuncer tarafından cami avlusunda kazılar yapılmıştır. Türbe, hanikâh ve hamam da çeşitli dönemlerde onarılmış, son yıllarda hanikâhın etrafı açılarak, çevresindeki yapılardan kurtarılmıştır.

SANATÇI: Topluluğa ait yapılardan camide, Kelük bin Abdullah'ın çalıştığı, sanatçı kitabesinden anlaşılmaktadır. Türbenin ise yapımından dört yıl sonra Kalûyân el-Konevî tarafından çini ile kaplandığı ileri sürülmektedir (Sönmez 1989: 283). Ancak bunu kanıtlayacak herhangi bir veri yoktur.

Kelük bin Abdullah: Portalin batı yan kanadında yer alan nişin mukarnaslı kavsanasının köşeliklerinde, daire biçimli iki madalyon içerisinde "Amel-i Kelük", "bin Abdullah" biçiminde yazılmış sanatçı kitabesinden ismini öğrenmekteyiz (Kit. no.: 22-b)

Selçuklu döneminin en önemli mimarı olan Kelük bin Abdullah'ın isminin bulunduğu kitabeye sahip üç eser günümüze ulaşmıştır ki, bunlardan biri sadece kitabesiyle tanıdığımız Nizamiye Medresesi'dir. Ayrıca İnce Minareli Darülhadis'in portali üzerinde de aynı şekilde iki madalyon halinde Kelük bin Abdullah'ın kitabesine rastlanmaktadır.

Kelük bin Abdullah'ın adı, dini ve milliyeti hakkında farklı görüşler öne sürülmüş, aynı bani için çalıştıklarından Konyalı Kalûyân ile birbirlerine karıştırılmışlardır (Bkz. VII.3.).

Araştırmacılardan bir kısmı iki sanatçının aynı kişi olduğunu ileri sürerken (Uzluk 1943: 16; Önder 1961: 6; İslimyeli 1983: 26-27), başta Mayer olmak üzere bu alanda çalışan pekçok kişi ayrı iki kişi oldukları fikrinde birleşmişlerdir (Mayer 1956: 77-78; Sönmez 1989: 271-272; Tuncer 1986 :110).

YAPI TANITIMI:

A. CAMİ: Yapı bugünkü durumuyla kuzey-güney doğrultusunda, kareye yakın dikdörtgen planlı, derinlemesine yöneliş gösteren, çok destekli basit tiptedir. Ortadaki daha geniş tutulmuş beş sahınlıdır. Yapıda sahın bölüntüsü, dört sıra halinde, kuzey-güney doğrultusunda atılmış kemerlerle bağlanan, silindirik kaideli, çokgen gövdeli, üçer ahşap sütunla sağlanmıştır. Ayrıca güney duvarında, orta sahın kemerinin hemen iki yanında, alt kısmı yıldız kesitli, üst kısmı dikdörtgen biçimli duvar payeleri yer alır. Yapının üzeri düz ahşap tavanla örtülmüştür. Güney duvarı ekseninde yer alan mihrap nişi dikdörtgen çerçeveli, orta kısmı düz bırakılmış mukarnas kavsaralı ve dikdörtgen planlıdır.

Kuzey cephe ekseninde harime, güney duvarda, eksenin doğusunda türbeye geçişi sağlayan dikdörtgen biçimli birer kapı bulunmaktadır. Portal ile bugünkü cami arasında, caminin yeniden inşa edilirken küçültülmesi nedeniyle bir avlu oluşmuştur. Avlunun kuzeyindeki portal dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli, onüç sıra mukarnas kavsaralıdır. Yapıya girişi sağlayan, niş içindeki kapı sivri kemerlidir. Nişin yan kanatlarında dikdörtgen çerçeveli, beş sıra mukarnas kavsaralı, üç cepheli birer niş yer alır.

Simetrik düzenleme gösteren iki yanındaki kanatlar dört bölüme ayrılmış olup, ilkinde dikdörtgen çerçeveli, beş sıra mukarnas kavsaralı, sivri kemerli birer pencere; ikincisinde silmelerle sınırlandırılmış düz birer pano, üçüncüsünde düğüm motifleri ile çerçevelenmiş birer pencere; dördüncüsünde ise bezemeli birer pano görülür. Batı kanat üzerinde minare yükselmektedir. Yivli bir gövdeye sahip olan minarenin üst kısmı yenilenmiş olup, tek şerefelidir. H. Karamağaralı'nın restitüsyonuna göre cami yeniden yapılırken yalnız uzunluğu kısaltılmamış, yan duvarları da birer sahın içeri alınmış, yani doğu ve batıda sahın bölüntüsünü sağlayan ayak sıralarının altına atılan temellerin üzerine inşa edilmiştir (Karamağaralı 1982: 50). Yapıda kuzey cephede eksene simetrik büyük boyutlu iki, bunların üstünde saçağın hemen altında ve kapının

üzerinde üç dikdörtgen, batıda ve doğuda orta seviye de, üç büyük pencere ile üç üstlük pencere yer almaktadır.

Önceki cami, Karamağaralı'nın tesbitine göre dıştan 31.50x37.70 m. ölçülerindedir (Karamağaralı 1982: 51). Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı, derinlemesine yöneliş gösteren, çok destekli mihrap önü kubbeli tiptedir. Ortadaki daha geniş ve yüksek yedi sahından oluşan yapıda, sahın bölüntüsü kuzey-güney doğrultusunda atılmış kemerlerle bağlanmış, altı sıra halinde toplam otuzdört sütun ile sağlanmıştır.

Mihrap önü ve orta sahın ekseninde oluşturulan kare bölüm dışında yapının üzeri kirişlemesi alttan kaplamalı ahşap tavan ile örtülmüştür. Orta sahın yan sahınlardan daha yüksektir ve bu sahnı yükseltmek için çift sıra kiriş kullanılmış olmalıdır (Karamağaralı 1982: 51).

Mihrap önünde güneyde yıldız kesitli duvar payeleri, kuzeyde yıldız biçimli serbest payeler üzerine oturan sivri kemerlerle oluşturulmuş kare birimin üzeri, yelpaze pandantiflerle geçilen kubbe; orta sahındaki birimin üstü ise külahla örtülmüştür. Planda kuzey, doğu ve batı cephe eksenlerinde harime girişi sağlayan birer kapı yer alır. Camide bir emir mahfili bulunması halinde doğudaki kapı ekseninin güneyinde açılmış olmalıdır (Karamağaralı 1982: 51). Portal caminin kuzey cephesinden 3.50 m. önde ve bir giriş bölümü şeklinde düzenlenmiştir. Portal düzenlemesi çift minarelidir (Karamağaralı 1982: 51) (Restitüsyon planı için bkz. H. Karamağaralı 1982: 68, şek. 1). Kuzey ve güney cephelerde kuzeydekiler profilasyonlu, eksene simetrik birer dikdörtgen alt, kuzey cephede doğu ve batı uçta birer, doğu ve batı cephelerde eksende ve eksene simetrik üçer, güney cephede ise, eksene simetrik üçer üst sıra penceresi gösterilmiştir.

MALZEME – TEKNİK: Cepheleri ve içi tamamiyle sıvanmış olan yapının orijinal malzemesi görülmemektedir. Tavanında ahşap, portalinde kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Camide süsleme portalde ve mihrabda yoğunlaşmıştır. Mihrabda çini, portalde taş ve tuğla süsleme görülür. Yazı, geometrik ve bitkisel süslemenin bulunduğu portalde yazı motifinin hakim olduğu (dörtlü düzenlemede alttaki nişi çerçeveleyen bordürde, kemerin ve kavsaranın üzerinde, batıdaki niş kavsarasının köşeliklerindeki rozetlerde, portali sınırlandıran kavisli bordürde, yan nişlerde kavsarının hemen altında, portal nişini kuşatan sivri kemerin üzerinde dikdörtgen panoda) görülür.

Geometrik bezemede, on kollu yıldız geçme (doğudaki dörtlü düzenlemede alttaki nişi kuşatan bordür), geometrik geçme (portali en dıştan sınırlandıran bordür), düğüm (iki yandaki nişlerin kemer köşelerinde, üstteki nişlerin etrafında; portal nişinin kemer köşeliklerinde giriş kapısının kemer köşeliklerinde), zencirek (portali çevreleyen 3. bordürde) zikzak ve baklavalar (iki yandaki düzenlemenin en üstündeki panolarda) motifleri kullanılmıştır.

Bitkisel bezemede rumî, kıvrık dal (yanda batıdaki nişte, içten ilk bordürde; portalin yan nişlerini çevreleyen bordürde), rûmî, palmet ve kıvrık dal (zencirek motifinin yüzeyinde) görülür. Portalin iki yanındaki dörtlü düzenlemenin altında, doğuda ön yüzlerde geçme motifleri, yan yüzünde kemerli düzenleme içinde monogromlar; batıda içinde Meduza başları bulunan, yan yüzleri bezemesiz baklava dilimlerine sahip, kaide olarak kullanılan devşirme lahitlerle hareket sağlanmıştır.

Minarenin yivli gövdesi okucu motifleriyle bezenmiştir.

Mihrabda mozaik çini tekniği uygulanmış olup, firuze ve siyah renkler kullanılmıştır. Bitkisel ve geometrik bezeme görülür. Bitkisel bezemede rumî, kıvrık dal (dıştan 1. ve 2. bordür), rumî, kıvrık dal ve palmet (kavsara

eksenindeki boşluk) motifleri görülür. Kırık çizgilerin geçmesi (3. bordür), yıldız ve çokgen geçme (kavsara üzerindeki dikdörtgen pano, kavsara köşelikleri ve niş yüzeyi) ayrıca mukarnasların yüzeyinde üçgen, kare, dikdörtgen, daire, baklava, yıldız şekilli çini mozaiklerin farklı düzenlenişleri ile oluşturulmuş kompozisyonlar mevcuttur.

B. TÜRBE: Cami ile hanikâh arasında yer alan türbe, 8.00 m. x 10.00 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı, kubbeli, eyvan biçiminde açılmış bir ana mekan ile buna doğuda birleştirilmiş giriş kısmından oluşmaktadır.

Ana mekanı örten kubbeye üçgen kuşaklarla geçilmiştir. İçinde iki sıra halinde Sahip Ata Fahreddin Ali ve oğullarına ait altı sanduka yer almaktadır. Doğudaki mekan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve günümüzde ahşap tavanla örtülmüştür. Ancak orijinal örtü sisteminin aynalı haç tonoz olduğu ileri sürülmektedir.

Yapıya giriş, doğu-cephede zemin seviyesinden yukarıda bulunan dikdörtgen biçimli bir kapı ile sağlanmaktadır. Hanikâh ile türbeyi bağlayan sivri kemerli kapı, doğudaki mekandadır.

Batı cephede eksenin kuzeyinde dışa açılan bir, kuzeyde ana mekanın ekseninde dikdörtgen biçiminde içe şevli, doğudaki mekanda camiye açılan dikdörtgen biçimli ve güney duvarda eksende hanikâha açılan birer pencere yer alır.

MALZEME — TEKNİK: Dışı sıvalıdır. İçte tuğla (geçişlerde ve kubbede) ve çini (duvarlarda 2.84 m. yüksekliğe kadar) kullanılmıştır. Her ikisi de kaplama malzemesidir. Tuğla malzemede duvarlarda ve geçişlerde şaşırtmalı teknik, kubbede eğik istif başak örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Türbede süsleme programı, çini malzeme ile gerçekleştirilmiştir. Yapıda çini duvarlarda, kemerlerde, kitabede, pencerede, kubbe ve lahitlerde kullanılmıştır.

Duvarlarda tek renk sır, kapı, eyvan kemeri, kitabe ve pencerede çini mozaik, hanikâha geçiş kapısının kemerinde kalıplama tekniğinin uygulandığı örnekler mevcuttur.

Renkler firuze, patlıcan moru, yeşil ve laciverttir. Geometrik, bitkisel ve yazı bezeme görülmektedir. Duvarlarda tek renk sırlı altıgen çini levhalar kullanılmıştır. Geometrik bezemede düz, ters ve çapraz yerleştirilmiş okucu motifleri ve merkezde yıldızlar; altı kollu yıldızlar (eyvan kemerinin üç bordüre ayrılan iç yüzündeki ilk ve 3. bordürlerde) yarım sekizgenlerin kesişmesiyle oluşmuş beş kollu yıldızlar (türbenin hanikâha açılan penceresini kuşatan ilk bordür), baklava dilimi etrafında zikzaklar (giriş mekanında, güney duvarın üst seviyesinde), geçmeli kırık çizgiler (giriş mekanının doğu ve batı duvarlarında üst seviyede) kullanılmıştır.

Geometrik ve bitkisel bezemenin bir arada kullanıldığı (eyvan kemerinde ortadaki geniş bordür) da görülür. Burada bezeme, kırık çizgilerin birleşmesinden meydana gelen çokgenlerin merkezinde ve iki çokgeni birleştiren köşelerde kalan boşluklara palmet yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Bitkisel bezemede palmet (geçiş sistemine çerçeve oluşturan bordürlerde); kıvrık dal, rumî (eyvan kemerinin yan yüzlerinde 1. bordür, giriş bölümünde duvarların üst seviyesindeki panoların çerçevelerinde) ve kıvrık dal, rumî, palmet (eyvan kemerinde 2. ve 3. bordürlerde; hanikâha geçişi sağlayan sivri kemerli kapıda; kemer köşeliklerinde; lahitlerde) kullanılmıştır. Ayrıca yazı ile birlikte kubbe eteğinde karşımıza çıkar. Yazı (hanikâha giriş kapısının üzerindeki dikdörtgen panoda; lahitlerde) tek başına bezeme unsuru olarak da görülür.

C. HANİKÂH : Kuzeyine birleştirilmiş türbe dışında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan hanikâh, kapalı avlulu, dört eyvanlı bir plan şemasına sahiptir. Avlunun ana eksenlerinde bulunan

eyvanlardan kuzey ve güneydekiler kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, eş büyüklüktedir. Ana eyvan ile giriş eyvanı ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Ancak giriş eyvanı diğerlerinden farklı olarak dar ve uzun bir hol görünümündedir. Ayrıca avlunun çapraz eksenlerine açılan kuzey-güney, ana eyvanının iki yanında doğu-batı doğrultusunda birer, giriş eyvanın iki yanında farklı boyutlarda, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı üçer mekan bulunmaktadır.

Avluyu örten kubbe doğrudan duvarlar üzerine oturup, kubbeye köşelerde yer alan üçgenlerle geçiş sağlanmıştır. Diğer mekanlar sivri tonoz ile örtülmüş olup, sadece giriş eyvanının orta bölümü haç tonozludur.

Ana eyvanda kuzey ve güney, güneydeki eyvanın güney duvarı ekseninde birer niş bulunmaktadır. Ana eyvanda nişler dikdörtgen planlıdır. Güney eyvanındaki niş ise dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerli, beş cepheli olup, mihrap nişidir.

Yapıya giriş doğu cephe ekseninde bulunan, beden duvarlarından dışa taşkın ve yüksek tutulmuş dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli niş içinde basık kemerli bir kapıdan sağlanmıştır. Giriş eyvanından avluya sivri kemerli bir niş içinde basık kemerli bir kapı ile geçilir. Çapraz eksenlerdeki mekanlar birer kapı ile avluya, ana eyvanın iki yanındakiler ile giriş eyvanının iki yanındaki batıdan ilk mekanlar birer kapı ile bu mekanlara, giriş eyvanının iki yanında ortadaki mekanlar birer kapı ile giriş eyvanına, doğudaki mekanlar ise birer kapı ile bu mekanlara açılmaktadır. Kapıların tümü sivri kemerlidir.

Ana eyvanda batı duvarda eksende dikdörtgen, üstte yuvarlak; iki yandaki mekanlarda batı duvar ekseninde birer; güneydeki eyvanda güney duvarda iki; kuzeydeki eyvanda, kuzey duvar ekseninde, türbe ile bağlantıyı sağlayan bir; giriş eyvanının iki yanındaki mekanlardan doğu ve batıdakilerin dışa açılan duvarlarında eksende, birer dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır.

Ayrıca avluya çapraz eksenlerde açılan kapıların üzerinde, dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerli birer pencere yer almaktadır.

Yapının doğu cephesinde, kapının iki yanında basık kemerlerle dışa açılan güneyde iki, kuzeyde üç, küçük eyvan şeklinde düzenlenmiş dükkanlar görülmektedir.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (doğu cephesinde ve giriş eyvanının duvarlarında, içte eyvanlar arasında kalan köşe odalarının girişlerinde zeminden 2.84 m. yüksekliğe kadar), moloz taş (eyvanların duvarlarında, çini kaplama altında), tuğla (duvarlarda üst seviyede, geçişlerde ve kubbede) ve çini malzeme kullanılmıştır.

Kesme taş ve tuğla kaplama, moloz taş örgü malzemesi olup, kesme taşta düzenli, tuğlada geçişlerde ve duvarlarda şaşırtmalı teknik, kubbede balık sırtı örgü uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda kesme taş, tuğla ve alçı ile birlikte çini, süsleme malzemesi olarak değerlendirilmiştir.

Hanikâhın taş olan portalinde geometrik bezeme hakimdir. Çokgen ve geometrik geçme motifleri (ilk üç bordürde) görülmektedir. Rumî ve kıvrık dal (4. bordür ve sütunce gövdelerinde) bitkisel bezemeyi oluşturur.

Sırlı tuğla kubbede, çini ise duvarlarda, mihrapta, pencerelerin bordür ve kemer köşelikleri ile ve kubbeye geçişlerde görülmektedir.

Duvarlarda tek renk sır, pencerelerde çini mozaik ve kafes oyma tekniğinin uygulandığı örneklerde firuze, patlıcan moru ve lacivert renkler kullanılmıştır.

Geometrik bezemede altıgenler, altı kollu yıldızlar, (türbeye açılan pencerede dış bordürde; kuzeybatı pencerenin kemer köşeliğinde); fırıldak motifi ve zincireğe (kuzeydoğudaki pencerenin kemer köşeliğinde) rastlanmaktadır.

Duvarlarda tek renk sırlı altıgen çini karolar kullanılmış olup, mihrapda bu karolar alçı ile birlikte uygulanmıştır. Yapıda geometrik bezeme hâkimdir.

C. HAMAM: Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan hamam, erkekler ve kadınlar kısmı olmak üzere iki bölümden meydana gelmiştir.

Simetrik bir düzenlemeye sahip olan hamamlar, sıcaklık bölümünün dört eyvanlı ve dört köşe hücreli olduğu plan şeması gösterirler. Batıda kare planlı soyunmalık, bunun doğusunda kuzeyde kare planlı ılıklık, ılıklığın güneyinde batıda dikdörtgen, doğuda kare planlı temizlik mekanları ile doğuda ılıklıktan geçilen sıcaklık mekanı yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan su deposu ortak olup, doğuda her iki hamam boyunca devam etmektedir. Eyvanlar sivri tonoz, diğer tüm mekanlar tromplarla geçilen kubbe ile örtülmüştür. Ancak orijinalde kubbeli olan soyunmalık kısmı, kubbesinin yıkılmış olması nedeniyle meyilli ahşap bir çatı ile örtülmüştür.

Erkekler hamamının soyunmalık bölümüne, batı cephede eksenin kuzeyinde bulunan tamamıyla yenilenmiş dikdörtgen kapıdan girilmektedir. Farklı olarak kadınlar kısmının girişi, güney cephede eksenin batısında yer alır.

Erkekler bölümünde soyunmalık mekanının doğu duvarında, eksenin güneyinde temizlik mekanına, bu mekan ile doğusundaki mekanın kuzey duvarında, doğu uçta ılıklığa, ılıklığın doğu duvarında, eksende batıdaki eyvana, köşe hücrelerinde merkezi mekana açılan dikdörtgen biçimli birer kapı bulunmaktadır. Kadınlar bölümünün kapıları da aynı özelliklere sahiptir.

Yapının batı cephesinde üst seviyede dikdörtgen biçimli beş pencere yer almaktadır. Ayrıca doğudaki haç kolları birer pencere ile su deposuna açılır.

MALZEME — TEKNİK: Yapının içi ve dışı tamamıyla sıvalıdır. Topluluğa ait diğer yapılarda olduğu gibi ceplerde ve duvarlarda kesme taş, örtü sisteminde tuğla kullanıldığını düşünebiliriz.

SÜSLEME PROGRAMI: Hamamlarda herhangi bir süsleme görülmemektedir.

YAYINLAR: M. Ferit-M. Mesut 1934: 43; Akyurt 1939: 55-66; Şehabettin 1939: 43-44; Ünver 1940: 83-86; İbni Bibi 1941: 265; Aksarayî 1943: 136, 151, 153-154; Mayer 1956: 77-78; Mevlânâ 1963: 111, 164, 201; Konyalı 1964: 719-721; 927-934; 1069; Akok 1970b: 5-22; Önder 1971: 112-116, 310; Huart 1978: 115-116; Bilgin 1978: 189; Bayram-Karabacak 1981: 38-52; Karamağaralı 1982: 49-75; Önge 1984: 281-291; Baykara 1985: 83; Tuncer 1985: 110; Eflâkî 1986a: 139, 142, 554, 601-2; Sönmez 1989: 271-272, 283.

ŞEYH ALAMAN MESCİDİ ve ZAVİYESİ

(Kat. no: 55; Kit. no: 34a-b; Lev. no:109a)

Sonradan türbeye çevrilmiş bir mescit (Konyalı 1964: 744; Önder 1971: 182) ve bugün mevcut olmayan zaviyeden oluşan bir yapı topluluğudur.

ADI: Yapılar Fakih Ahmet adına burada bir mescit yaptıran ve zaviyede şeyhlik etmiş olan Şeyh Alaman'ın adı ile anılmıştır[1].

KONUMU:

Şeyh Alaman veya Tekke mahallesinde Şeyh Ulema Yahşi caddesinde yer alan yapılardan sadece mescit günümüze ulaşmıştır. Yapılar Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında doğuda, şehre oldukça uzak bir mesafede konumlandırılmışlardır.

TARİHİ: Mescidin bani ve mütevelli ismi veren kitabesinde tarih olmayıp, zaviyenin kitabesine dayanılarak 687/1288 yıllarına tarihlendirmek mümkündür (Bkz. Kit. no.:34a).

[1] Bir rivayete göre Şeyh Alaman, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatından sonra Almanya'ya gidip oradan dönerken, yanında getirdiği Almanya'lı bir şeyhtir (Totaysalgır 1944: 35).

BANİSİ: Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan 23 Rebiulevvel 1042/1632 tarihli bir kayda göre zaviyenin banisi Şeyh Ahmed İbn-i İbrahim Seyn-ül Arab olup, Fakih Ahmet'le Seyyid Ahmed'in torunudur.

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapı topluluğuna ait yapılardan zaviye günümüze ulaşmamış, mescit ise sonradan türbeye çevrilmiştir. Çeşitli onarımlar geçirdiği anlaşılan türbenin onarımları hakkında ayrıntılı bilgi yoktur.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Mescit 5.88 x 6.00 m. ölçülerinde kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü bir yapıdır. Doğu cephede eksende sivri kemerli bir kapı, kuzey ve güney cephelerde eksenin doğu ve batısında, batı cephede ise eksende dikdörtgen biçimli bir, lentolu ve söveli pencere yer alır.

Güney duvarı ekseninde dikdörtgen çerçeve içinde yuvarlak kemerli mihrap nişi yer alır. Buradaki sanduka Fakih Ahmed'e ait olmalıdır (M. Ferid ve diğerleri 1339: 91).

MALZEME - TEKNİK: Yapıda moloz taş (cephelerde), tuğla (saçak seviyesinde yapının dört bir cephesini dolaşan kuşakta, kitabeyi çeviren kemerde ve pencere pervazlarında) devşirme malzeme ve mermer (kapı kemeri ve sövelerinde) kullanılmıştır.

Moloz taş örgü, tuğla ve mermer, kaplama malzemesi olup, moloz taşta düzensiz, tuğlada şaşırtmalı teknik uygulanmıştır. Kubbe içten ve dıştan sıvalıdır.

SÜSLEME PROGRAMI: Günümüzde sıvalı olan mihrabı üzerindeki kandil ve şamdan motifleri dışında herhangi bir süsleme unsuru bulunmayan yapının, orijinalde mihrap üstüne kadar çinilerle kaplı olduğu ileri sürülür (Konyalı 1964: 744).

YAYINLAR: M. Ferid ve diğerleri 1339: 90-91; Nazmi 1922: 35; Totoysalgır 1944: 33-35; Konyalı 1964: 743-747; Önder 1971: 181-184.

SEYFEDDİN KARASUNGUR TÜRBESİ, MEDRESESİ VE ZAVİYESİ

(Kat. no: 56; Lev. no: 109b)

Medrese, türbe ve zaviyeden (?) oluşan bir yapı topluluğudur. Topluluğa ait yapılardan sadece türbe günümüze ulaşabilmiştir.

ADI: Türbe banisinin adına dayanılarak "Seyfiye", "Karasungur" (Konyalı 1964: 730), "Seyfeddin Sungur" (Önder 1971: 88) ve "Seyfeddin Karasungur" (Tuncer 1986: 206) adları ile anılmıştır.

KONUMU: Çifte Merdiven Mahallesi, Mehteran sokak çıkmazında, 7 numaralı evin bahçesinde yer alan türbe, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde kuzeydoğuda, Hatuniye Mescidi'nin kuzeyinde, Şems-i Tebrizi'ye ulaşan yoldadır. Tamamiyle ortadan kalkmış olan medresenin, türbenin kuzeyinde ve türbeye bitişik olarak konumlandığı[1] ileri sürülmektedir (Konyalı 1964: 731). Türbe civarında Seyfeddin Karasungur'a ait bir zaviye[2] olduğundan söz edilmekle birlikte, hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir (Önder 1971: 188; Küçükdağ-Arabacı 1994: 299).

TARİHİ: İnşa edildiği döneme ait kitabe ve vakfiyesi bulunmayan türbeyi, banisinin hayatına dayanarak 13. yüzyılın ortaları veya son çeyreğine tarihlemeyi uygun buluyoruz.

---

[1] Fatih zamanında yıkılmış olduğu anlaşılan medresenin, tekrar kullanılmağa başlandığı II. Bayezid'in Konya Tahrir defterindeki bir kayıttan (906 1500-1501) belirlenmektedir. III. Murad zamanında faaliyette bulunan medresenin ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir (Konya tahrir defterindeki kayıtlar için bkz. Konyalı 1964: 793, 731).

[2] Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde Gühertaş Medresesi ile ilgili bir kayıtda bu medresenin doğu güneyinde Emir Seyfeddin'e ait Seyfiye adlı bir medrese ve Emir Seyfeddin'in türbesinin bulunduğu bildirilir (Önder 1956: 7).

BANİSİ: Seyfeddin Karasungur'un, Celâleddin Karatay'ın kardeşlerinden biri olduğu (Uğur-Koman 1940: 74; İbni Bibi 1941: 256; Turan 1948: 75). II. Keyhüsrev, II. Keykavus ve III. Keyhüsrev'in saltanat yıllarında Denizli'de valilik yapan Karasungur'un, bu havalide birçok yapının banisi olduğu, yapıların günümüze ulaşan kitabelerinden anlaşılmaktadır (Turan 1971: 518). Ne zaman öldüğü kesin olarak belirlenemeyen Seyfeddin Karasungur'un 675/1276-77 yılında hayatta olduğu tespit edilebilmektedir (İbni Bibi 1941: 256, 281).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: 1960 yılı onarımında zemini ve duvarları sıvanmıştır. Evler ve bahçeler ile kuşatılan yapının orijinal kapısı bir duvarla kapatılmıştır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Her cephesi 3.85-390 ölçülerindeki çift katlı türbe içten ve dıştan sekizgen prizmal tipte olup, içten kubbe, dıştan pramidal külâhla örtülüdür.

Mahzen hücresi, bir cephesi dışında toprak altında kalmıştır.

Mahzen hücresi, kemerlerle onaltıgene dönüştürülen bir alt yapı üzerine, kubbe ile örtülmüştür. Burada, bugün mevcut olmayan çinili bir sandukanın olduğu ileri sürülmektedir (Konyalı 1964: 731).

Mescit hücresinin orijinal kapısı, güney cephe ekseninde, dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerli olup, örülerek kapatılmıştır. Günümüzde batı cephe eksenindeki lento ve söveli kapı kullanılmaktadır.

Kuzey cephede alt seviyede, eksende bir, üst seviyede her cephenin ekseninde bodur payeler içine açılmış, dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere yer almaktadır. Batı cephede sonradan açılmış olan kapının hemen üzerinde, lento ve söveli dikdörtgen bir pencere yer almaktadır.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (cephelerde), tuğla (cephe köşelikleri, kasnak ve külâhta) ve devşirme malzeme (pencerelerde) kullanılmıştır.

Kesmetaş ve tuğla, kaplama malzemesi olup, kesme taşta düzenli, tuğlada ise şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Cephelerde kesme taş kaplamanın üzeri, kazıma tekniği ile yapılmış geometrik motiflerle bezenmiştir.

YAYINLAR: Uğur-Koman 1940: 74; İbni Bibi 1941: 256, 281; Soyman-Tongur 1944: 110-111; Turan 1948: 75; Önder 1952: 15-16; Önder 1956: 7; Konyalı 1964: 730-732; Önder 1971: 188; Turan 1971: 518; Tuncer 1986: 206-208.

SEDİR SULTAN (SADR SULTAN) TÜRBESİ VE ZAVİYESİ

(Kat. no: 57; Lev. no: 110a)

Türbe ve zaviyeden oluşan bir yapı topluluğu iken zaviyesi yıkılmıştır.

ADI: Türbenin içinde yatan Şeyh Sadr'ın lakabına izafeten bu adla anılmış olmalıdır.

KONUMU: Sedirlerde (Sedir Sultan) Yanık Camii Mahallesi'nde, Yanık Camii'nin güneyindeki Selim Sultan Mezarlığı içinde olan türbe, Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, doğuda şehir merkezinden oldukça uzakta konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Yapının inşa tarihini veren, yapıldığı döneme ait kitabe ve vakfiyesi mevcut değildir. Türbede gömülü olan Şeyh Sadr'ın yaşadığı döneme dayanılarak 13. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş olduğu kabul edilebilir. Ancak yapı daha sonra yıkılmış veya tahrip edilmiş olmalıdır ki, 818/1415-16

yılında ve II. Murad zamanında yapılan Konya tahrirlerindeki kayıtlardan 831/1427-28 yılında kendisi hayatta değilken başkası tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 717). Yapı 818/1415-16 yılından itibaren yapılan Konya tahrirlerinde sadece zaviyenin adı geçmektedir (Uzluk 1958: 22; Özönder 1990: 103). Ayrıca 1900'lü yılların başlarında tekke olarak kullanıldığı Yanık Camii müezzininin verdiği bilgilerden öğrenilmektedir (Konyalı 1964: 717).

BANİSİ: "Sadr"[1], "Sadreddin" ve "Sadri" lakablarını alan Sadreddin-i Konevi'nin asıl ismi Zeki oğlu Ebubekir'dir. Şair ve Selçuklu döneminin ünlü hekimlerindendir. Kendisine ait olduğu anlaşılan Münşiat adlı el yazmasının 677/1277-79 yazıldığı anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 718). Katip Çelebi'nin Keşf-üz-zunun adlı eserinde (Katip Çelebi I: 587) 794/1391-92 tarihinde öldüğü yazılıdır. Ancak bu doğru görünmemektedir. 677 /1278-79'da hayatta olduğu anlaşılan Şeyh Sadr'ın ölüm tarihi Katip Çelebi'nin bildirdiği gibi 794/1391-92 değil 694/1294-95 tarihi olmalıdır (Konyalı 1964: 718).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yapı çevresinin dolması nedeniyle yer yer toprak altında kalmıştır. Örtü sistemi tamamıyla, gövdesi büyük ölçüde yenilenmiştir. Bugün oldukça harap bir vaziyette kaderine terk edilmiş görünmektedir.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Dıştan 6.54x6.72 m. ölçülerinde, kare planlı, tek katlı bir türbedir. Örtü sistemi ahşap sütunlar üzerine oturtulmuş, ahşap kirişlemesi alttan kaplamalı düz tavandır. Orijinalde kubbe ile örtülmüş olması mümkündür, ancak bunu doğrulayacak herhangi bir kalıntı mevcut değildir. Türbenin içindeki sandukalar tahrip olmuş, sadece altında mezar olduğu anlaşılan kaideler kalmıştır.

---

[1]Sadr ünvanı Selçuklu tarihinde birincisi göğüs, kalp, merkez, ön, öncü olmak üzere ilim, fikir, irfan erbabı ve manen büyük şahsiyetler için hürmet ve muhabbet ifadesi olarak verilmiştir (Özönder 1990: 104).

Kuzey cephede eksenin hemen batısında sonradan devşirme bir taşın yerleştirilmesiyle oluşturulmuş görünümünü veren bir mihrap nişi yer alır. Yapıya giriş kuzey cephede, eksenin doğusunda yer alan lentolu ve söveli bir kapıdan sağlanır. Kuzey cephede eksenin batısında, ortasında yuvarlak bir açıklık bulunan dikdörtgen biçiminde bir devşirme taş pencere olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca doğu ve batı cephelerde eksenin güneyinde, güney cephede, eksende dikdörtgen şeklinde birer altlık pencere ile doğu ve batı cephedeki pencerelerin üzerinde birer mazgal pencere bulunur.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda moloz taş (cepheler ve duvarlarda), kesme taş (büyük boyutlu, cephe köşelerinde), tuğla (cephelerde moloz taş arasında yer yer örgü malzemesi olarak, duvarlarda moloz taşla birlikte) ve devşirme malzeme (mihrap ve pencerede, ayrıca yapının içinde) kullanılmıştır.

Moloz taş, kesme taş ve tuğla (yer yer) örgü malzemesidir. Çamur ile sıvanmış olan yapıda malzemelerin hiçbiri düzenli bir teknik göstermez.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda herhangi bir süsleme kalıntısı görülmemektedir.

YAYINLAR: Uzluk 1958: 22; Konyalı 1964: 716-719; Önder 1971: 179-180; Özönder 1990: 103-105.

ATEŞBAZ VELİ TÜRBESİ VE ZAVİYESİ

(Kat. no: 58; Kit. no: 33; Lev. no: 110b-112a)

Türbe ve zaviyeden oluşan bir yapı topluluğu iken zaviyesi yıkılmıştır.

ADI: Banisinin lakabına izafeten bu isimle anılmıştır.

KONUMU: Yeni Meram yolunda, Ateşbaz caddesi, Ateşbaz sokakda, Vahid Çelebi'nin tekkesinin avlusundadır. Şehire 4 km. mesafede bulunan türbe, Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında batıda konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Yapı türbenin güney cephesinde ve içte, İzzeddinoğlu Şemseddin Yusuf Ateşbaz Veli'ye ait olan sandukanın ön ve arka yüzlerinde yer alan 684/1285 tarihli kitabenin varlığına dayanılarak 13. yüzyılın son çeyreğine tarihlenir (Kit. no.: 38).

BANİSİ: Kitabesine göre İzzeddin oğlu Şemseddin Yusuf'tur. Bu şahıs, Ateşbaz-ı Veli ünvanı ile meşhur olup Mevlânâ'nın ahçısı olduğu rivayet edilmiştir. Onun Belhli veya Larendeli (Karamanlı) olduğu, Mevlânâ ile birlikte Konya'ya göçtüğü de söylentiler arasındadır (Gölpınarlı 1953: 331-332). Ateşbaz, ateşle oynayan anlamında olup, Mevlevilikte ahçılar için de kullanılmıştır. Bu kelimenin yemek pişiren anlamına gelen "aş-pez" sözcüğü ile ilgili olabileceği de belirtilmektedir (Gölpınarlı 1953: 7).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: 1959 yılında onarılan yapının etrafı 1971 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından açılmış ve orijinal merdiveni ortaya çıkarılmıştır. Ancak son yıllarda yapılan onarımlardaki özensiz derzleme sonucu orijinal özelliklerini önemli ölçüde kaybetmiştir.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: İki katlı olan türbenin kare bir kaide üzerine oturan üst katı, dıştan her cephesi 2.30 m. uzunluğunda sekizgen prizmal, içten kübiktir. Üzeri içten kubbe, dıştan piramidal külah ile örtülüdür. Kare planlı mahzen hücresi sivri tonozla örtülü olup, kuzey cephesi ekseninde bulunan sivri kemerli bir kapı ile girilmektedir. Batı duvarda eksende, örülerek kapatılmış bir mazgal penceresi yer almaktadır.

Mescit hücresinde kubbeye üçgen kuşakla geçilmektedir. İçinde bulunan sanduka İzzeddin oğlu Şemseddin Yusuf'a aittir (Soyman-Tongur 1944: 101). İki

yönlü dört basamaklı merdiven ile ulaşılan giriş kapısı, kuzey cephe ekseninde olup, basık kemerlidir. Güney cephe ekseninde lento ve söveli bir pencere yer almıştır. Pencerenin üzerine dikdörtgen biçimli, çökertme bir kitabelik yerleştirilmiştir.

MALZEME - TEKNİK: Yapıda kesme taş (kaide ve gövdede) ve tuğla (içte geçişler ve kubbede, bugün saçla kaplı olan külahta) kullanılmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda herhangi bir süsleme mevcut değildir.

YAYINLAR: Soyman - Tongur 1944: 101-102; Gölpınarlı 1953: 331-332; Konyalı 1964: 587-589

FAHRÜNNİSA MESCİDİ VE TÜRBESİ

(Kat. no: 59)

Mescit ve türbeden oluşan yapı topluluğundan mescit tamamiyle yenilenmiş, türbeden ise yenilenmiş bir sanduka kalmıştır.

ADI: Banisine izafeden bu adı almış olmalıdır.

KONUMU: Uluırmak civarında Fahrünnisa Mahallesi'nde, Çaybaşı caddesindedir. Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, güneydedir.

TARİHİ: İnşa edildiği döneme ait kitabe ve vakfiyesi bulunmayan yapıyı, banisinin hayatına dayanarak, 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihleyebiliriz. Fatih devrinde yapılan tahrirde (881/1476-77) yapı, Fahrünnisa Zaviyesi adı ile anılmıştır (Uzluk 1958: 28). III. Murad zamanında (992 /1584) yapılan tahrirden zaviyenin kapandığı (Konyalı 1964: 359), kapısı üzerindeki kitabeden ise 1342/1923-24 yılında yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

BANİSİ: İlk yapının banisi Fahrünnisa Hatun olmalıdır.[1] Eflâki'de, Mevlânâ zamanında yaşamış veli ve kamil bir kadın olarak söz edilen Fahrünnisa'nın, Mevlânâ'nın müridlerinden olduğu anlaşılmaktadır. (Eflâki 1986a, I: 314) Eflâki'de geçen "... Ona umumiyetle Fahrünnisa derlerdi" (Eflâki 1986a, I: 314) ibaresi bu ismin, asıl isimden ziyade bir lakab olarak kullanıldığı intibaını uyandırmaktadır (Eflâki 1986a, I: 314). Mevlânâ'nın sohbetlerine katıldığı, Mevlânâ tarafından sık sık ziyaret edildiği ve keramet sahibi bir hatun olduğu, verilen bilgilerden öğrenilmektedir (Eflâki 1986a, I: 314-315).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Mahalle halkının verdiği bilgiye göre, mescit küçültülerek yeniden yapılırken türbe tamamen yıkılmış, türbeden kalan Fahrünnisa Hatun'un sandukası yenilenmiş, diğer mezar taşları bugünkü caminin avlusuna yerleştirilmiştir.[2]

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: Bugünkü hali ile 20. yüzyıl yapısı olan mescidin mimari bir özelliği yoktur.

TÜRBE: Türbenin orijinal yapısı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

MALZEME - TEKNİK: –

SÜSLEME PROGRAMI: –

YAYINLAR: Oral 1950: 21-22; Uzluk 1958: 28; Konyalı 1964: 357-359; Önder 1971: 179; Eflâki 1986, I: 314-315).

---

[1] İ.H. Konyalı, Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ndeki bir kayıtdan, yapının Ferise Hatun tarafından yaptırıldığının anlaşıldığını belirtir (Konyalı 1964: 359). Bu bilgiye dayanılarak Fahrünnisa Hatun lakabıyla anılan baninin asıl adının "Ferise" olduğu kabul edilebilir görünmektedir.

[2] Daha çok Karamanoğulları dönemine ait olan mezar taşları için Bkz. Oral 1950: 21-22.

ULAŞ BABA (ULAŞ DEDE) TÜRBESİ, ZAVİYESİ, KALENDERHANESİ ve DEĞİRMENİ

(Kat. no: 60; Lev. no: 112b)

ADI: Yapılar isimlerini Ulaş Baba veya Ulaş Dede adı ile anılan banilerinden almış olmalıdır.

KONUMU: Türbe, Ankara Caddesi'nde, Musalla Mezarlığı'na giderken batıda, Kalenderhane Türbesi'ne yaklaşık 300 m. mesafede, Selçuklu dönemi Dış Kalesi'nin dışında kuzeyde, kalenin Halka Begüş Kapısı civarındadır. Bugün mevcut olmayan zaviye, Kalenderhane ve değirmenin Meram mahallesinde bulunduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde mevcut vakfiyeler ile türbe, zaviye, kalenderhane ve değirmenden oluşan yapı topluluğundan sadece türbe günümüze gelebilmiştir. 906/1500 tarihli İlyazıcı defterindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 780).

TARİHİ: Yapıların inşa edildikleri döneme ait kitabe ve vakfiyeleri mevcut değildir. Araştırmacılar tarafından mimari özelliklerine dayanılarak 13. yüzyılın ilk (Bakırer 1981: 381) ve ikinci (Tuncer 1986: 195) yarılarına tarihlendirilmektedir. Tarafımızdan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Restorasyon Laboratuvarı'nda yapılan harç analizlerinin sonucuna göre türbe, 13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olmalıdır (Aktaş 1988: 236, not 84).

BANİSİ: Ulaş Baba'nın kimliği tam olarak tespit edilememiştir. Ancak 1135/1722 tarihli bir hüccet, Derviş Ulaş adıyla anılmaktadır (Konyalı 1964: 780).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapıların geçirdikleri onarımlar hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Topluluk içinden günümüze ulaşan tek yapı türbe olup, mahzen hücresi toprak altındadır. Giriş

cephesi büyük ölçüde hasar görmüştür. Nem alan yapının cephelerindeki taş-tuğla düzenlemesi yer yer dökülmüştür. Yapı bunlar dışında iyi durumdadır.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: İçten ve dıştan sekizgen gövdeli ve her cephesi 3.20 m. - 3.22 m. ölçülerinde çift katlı olan türbe içten kubbe, dıştan pramidal külah ile örtülmüştür.

Kubbeye köşelerde yer alan istiridye dolgulu tromplar ile geçilmektedir. Mescit hücresine güney cephe ekseninde bulunan dikdörtgen çerçeveli, dört sıra mukarnas kavsaralı niş içindeki sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kapının iki yanındaki kalıntılar, önünde bir giriş mekanının varlığını düşündürmektedir. Yapının doğu, batı, kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerinde üst seviyede, kademeli sivri sağır kemerler içinde lento ve söveli, kemerli ve dikdörtgen çerçeveli birer mazgal pencere bulunmaktadır.

Haç planlı alt katda merkezdeki kare birimin üzeri basık bir kubbe haç kolları ise sivri tonoz ile örtülüdür. Burada mevcut olan sandukanın kime ait olduğu bilinmemektedir. Mahzen hücresine güney cephe ekseninde, üst kata çıkışı sağlayan merdivenin altında bulunan, büyük ölçüde toprak altında kalmış, yuvarlak kemerli kapıdan girilmektedir.

MALZEME – TEKNİK: Tür de kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.

Kesme taş mahzen hücresine girişte, cephelerdeki nişlerde tuğla ile birlikte; moloz taş duvarlarda ve tuğla nişler içindeki düzenlemelerde, cephenin nişler dışında kalan kısımlarında cephe köşelerinde, içte kubbe ve dışta külahta kullanılmıştır.

Kesme taş ve tuğla kaplama, moloz taş ise örgü malzemesidir. Kesme taş ve moloz taşda düzensiz , tuğlada ise şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

Cephelerde yer alan sivri kemerli yüzeysel nişler içinde kesme taşlar ve derzlerin altında yer alan tuğlalar ile değişik düzenlemelere gidilmiştir. Külahın hemen altında da aynı teknikle oluşturulmuş bir kuşak dikkati çekmektedir.

Nişler içinde dönüşümlü olarak uygulanmış kare biçimli tam tuğlaların etrafına altıgen taşların yerleştirilmesi ve yarım tuğlalar ile çerçevelenmesi sonucu, birbirini takip eden düzenli altıgenlerle; enine ve boyuna yerleştirilmiş beşgen taşlardan her ikisinin ardarda gelmesi ve etrafının tuğla ile çevrilmesiyle bal peteğini andıran düzensiz sekizgenlerden oluşmuş kompozisyonlar yer almaktadır.

SÜSLEME PROGRAMI: Cephelere hareket veren taş-tuğla düzenlemesi dışında (düzenleme için bkz. Malzeme-Teknik), içte kubbede merkezden başlayarak genişleyen ve şaşırtmalı olarak birbirini takip eden beş sıra halindeki yarım yuvarlak kemer düzenlemelerinde, kemerler tuğlaların dikey olarak istiflenmesiyle vurgulanmış, mavi, kırmızı, sarı ve beyaz renklerde boyanmıştır.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 778-780; Önder 1971: 194; Bakırer 1981: 381-383; Tuncer 1986: 191-195.

ŞEYH OSMAN-I RUMİ TÜRBESİ ve ZAVİYESİ

(Kat. no: 61; Lev. no: 113a)

Zaviye ve türbeden oluşan topluluktan sadece türbe günümüze ulaşabilmiştir.

ADI: Yapıların isimleri banileri ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Şeyh Osman Rumi Mahallesi, Gülbahçe sokak çıkmazında bulunan türbe, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının hemen içinde güneyde,

Larende Kapısı civarındadır. Zaviye türbenin yakınında iken bugün yıkılmıştır (Konyalı 1964: 753).

TARİH: İnşa edildikleri döneme ait kitabe ve vakfiyesi bulunmayan yapılar, baninin yaşadığı döneme dayanılarak 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedirler (Konyalı 1964: 754).

BANİSİ: Şeyh Osman Rumi'dir. Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin Şam'da Berraniye Medresesi'nde bulunduğu sırada sohbet ettiği kişiler arasındadır. Sadreddin Konevi ve Mevlânâ Celaleddin Rumi gibi sonradan Konya'ya gelerek, bir zaviye yaptırdığı ve buraya gömüldüğü belirtilmektedir (Konyalı 1964: 754; Sipehsalar 1970: 35).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapıların onarımları hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur. Zaviye bugün mevcut değildir. Türbe son olarak 1992 yılında onarılarak etrafı açılmıştır.

SANATÇI: –

YAPI TANITIMI: 6.45x5.69 m. ölçülerinde çift katlı türbe eyvan tipindedir. Kübik gövde üstte pahlanarak, poligonal kasnağa geçilmiştir. İçten, köşe üçgenleri ile geçilen kubbe ile örtülüdür. Mahzen hücresi tamamiyle toprak altında kalmıştır. Yapının kuzey cephesi eyvan şeklinde düzenlenmiş olup sivri kemerlidir. Daha önce kapatılan ve üzerinde pencereler açılan bu cephe, son onarımlarda orijinal haline getirilmiştir.

Doğu ve güney cepheler sağır olup, batı cephenin kuzeyindeki giriş kapısı dikdörtgen çerçeve içinde aynalı kemerlidir. Mescit hücresinde ikisi büyük, biri küçük olmak üzere üç sanduka vardır.

MALZEME – TEKNİK: Yapıda kesme taş moloz taş (cephelerde), tuğla (kasnak ve kubbede) ve mermer (giriş kapısının lento ve sövelerinde) kullanılmıştır. Kesme taş ve tuğla kaplama malzemesi olup kesme taşta

düzensiz, tuğlada şaşırtmalı teknik (kasnakta) ve balıksırtı örgü(içte kubbede) uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda dikkati çeken herhangi bir süsleme ögesi yoktur.

YAYINLAR: Uzluk 1958: 20; Konyalı: 753; Sipehsalar 1977: 35.

ŞEYH HASAN-I RUMİ TÜRBESİ, MESCİDİ ve ZAVİYESİ

(Kat. no: 62; Lev. no:113b)

Türbe, mescit ve zaviyeden meydana gelen topluluktan türbe ve mescit tamamiyle yenilenerek günümüze ulaşmış, zaviye ise ortadan kalkmıştır.

ADI: Yapılar banilerine izafeden bu ismi almış olmalıdır.

KONUMU: Mescit ve türbe Şeyh Osman Rumi Mahallesi'nde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının hemen içinde güneyde, Şeyh Osman Rumî Türbesi'nin kuzeyinde, Larende Kapısı civarındadır. Zaviyenin yeri olarak tespit edilememektedir (Uzluk 1958: 22).

TARİHİ: Kitabe ve vakfiyesi bulunmayan yapılar bani hayatına dayanılarak 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir (Konyalı 1964: 753).

BANİSİ: Şeyh Hasan-ı Rumi'nin, Şeyh Osman-ı Rumi'nin kardeşi olduğu ve her ikisinin de Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin arkadaşları olduğu öne sürülmektedir (Konyalı 1964: 752-753).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapı onarımları hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur. Türbe ve mescit yenilenmiş olup, türbenin ikinci tamiri 904/1498, daha sonraki tamiri ise 1392/1972 tarihindedir. Mescit kullanılmaktadır. Ancak zaviyenin Karamanoğulları döneminde yıkıldığı için evkafının timara verildiği belgelerden öğrenilmektedir (Konyalı 1964: 752).

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Mevcut olan yapılar orijinal özelliklerini tamamiyle kaybetmişlerdir.

MALZEME - TEKNİK: Bugün tamamiyle savanan yapılardan türbenin orijinal kesme taşla inşa edildiği ve kubbesinin tuğla olduğu, kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 752).

SÜSLEME PROGRAMI: Yapılarda herhangi bir süsleme öğesi mevcut değildir.

YAYINLAR: Uzluk 1958: 22; Konyalı 1964: 752-53.

EMİR NUREDDİN (SEBHAN) TÜRBESİ VE MESCİDİ

(Kat. no: 63; Kit. no0 36; Lev. no: 114b)

Türbe ve bugün tamamiyle yenilenmiş bir mescitden (?) oluşan yapı topluluğudur.

ADI: Sebhan isminin nereden geldiği kesin olmamakla birlikte bu konuda çeşitli rivayetler vardır (Konyalı 1964: 729). Yapı muhtemelen ismini içinde bulunduğu mahalleden almışdır. Mahalle ismi, vakfiye kayıtları ve şeriye sicillerinde "Sebhan"'ın çeşitli şekillerde yazılması sonucu farklı şekillerde geçmektedir (Uzluk 1958: 28).

Türbe bazı yayınlarda bani ismine dayanılarak Emir Nureddin (Önder 1971: 189) bir yayında ise "Emir Nureddin Sebhavan Kümbeti" (Tuncer 1986: 308) adı ile anılmaktadır. Mescid ise Fatih'in Konya evkaf defterinde "Sebihan Mahallesi Mescidi" adı ile kaydedilmiştir (Konyalı 1964: 521).

KONUMU: Sebhan Mahallesi'nde bulunan türbe Kurs sokak çıkmazında, 9 numaralı evin bahçesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde

güneyde, Sahip Ata Külliyesi'nin kuzeydoğusundadır. Mescid ise türbeye 100 m. - 150 m. mesafede aynı sokağın köşesindedir.

TARİHİ: Türbeye ait bir kitabe bulunmakla birlikte inşası veya banisinin ölüm tarihine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur (Bkz. Kit. no: 36). Mimarî özelliklerine dayanılarak 13. yüzyılın sonlarına tarihlenir (Tuncer 1986: 210). Yapıldığı döneme ait herhangi bir kayıt bulunmayan mescit kapısı üzerindeki kitabeye göre 1279 yılında yenilenmiştir. İsmi ilk defa Fatih'in Konya evkaf defterinde geçen mescitin, Anadolu Selçukluları döneminde türbe ile birlikte yaptırılmış olması muhtemeldir.

BANİSİ: Türbeye ait kitabeden ismi tam olarak tesbit edilemeyen "Celâl oğlu İbrahim ..... Nureddin"in Selçuklu dönemi sipehsalarından olduğu dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Türbenin geçirdiği onarımlar konusunda aydınlatıcı bilgi yoktur. Batı ve güneybatı cepheler dışında diğerleri çevredeki evler ile kapanmıştır. Mahzen hücresi toprak altındadır. Mescidin kitabesinden 1279 tarihinde büyük bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

YAPI TANITIMI:

A. TÜRBE: Çift katlı türbe, içten ve dıştan sekizgen prizmal tipte olup, içten kubbe, dıştan piramidal külahla örtülüdür.

Mahzen hücresine girilemediğinden özellikleri hakkında bilgi elde edilememiştir.

Mescit hücresindeki kubbeye altta tromp, üstte tromp aralarına yerleştirilen köşe üçgenleriyle geçilmiştir. Burada bulunan sanduka Emir Nureddin'e ait olmalıdır. Yapıya giriş batı cephede eksende bulunan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, sivri kemerlerle kuşatılmış, yuvarlak kemerli kapıdan

sağlanmıştır. Batı ve güney cephe eksenlerinde üst seviyede birer pencere yer alır. Batıdaki sivri kemerli niş içine açılmış dikdörtgen biçimli, güneydeki ise sivri kemerlidir.

B. MESCİT: Tamamiyle yenilenen mescitin mimarî bir özelliği yoktur.

MALZEME – TEKNİK: Yapıda kesme taş (cephelerde zeminden 3.37 m. yüksekliğe kadar) ve tuğla (cephe köşelerinde, kasnakta ve külahta) kullanılmıştır. Kesme taşlar düzenli, tuğlada ise şaşırtmalı teknik uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Oldukça sade olan yapıda herhangi bir süsleme mevcut değildir.

YAYINLAR: Cemal 1932: 131; Uzluk 1958: 28; Konyalı 1964: 521, 728-729; Önder 1971: 189-190; Tuncer 1986: 208-210.

SÜT TEKKESİ, (FERHUNİYE / KEYKAVUS KIZI TÜRBESİ, MESCİDİ ve FERHUNİYE DAR-ÜL-HUFFAZI

(Kat. no: 64; Lev. no: 114b)

Mescit ve türbe olarak değerlendirilen bir yapı ve darülhüffazdan oluşan yapı topluluğundan darülhuffaz günümüze ulaşmamıştır.

ADI: Yapı arşiv kayıtlarında banisinin ismine dayanılarak Ferhuniye, Hatuniye, Keykavus kızı, Hand Fatma Hatun Türbesi adları ile anılmaktadır (Konyalı 1964: 595-596). Halk arasında Süt Tekkesi olarak adlandırılmaktadır (Erdoğan 1937a: 820). Dar-ül-huffaz ise Ferhuniye adı ile tanınmıştır (Konyalı 1964: 950). Yapının bulunduğu mahalle 929/1584 tarihli Konya yazımında Ferhunde -Fatma Hatun'un bir vasfı veya başka bir ismi gibi gösterilmiştir- 970/1562-63 tarihli şeriye sicilinde ise Ferhuniye Mahallesi adları ile anılmıştır

(Konyalı 19643: 600). Bu durumda mahallenin ismini, yapıdan aldığı anlaşılmaktadır.

KONUMU: Ferhuniye Mahallesi Sultan Mesud sokakta yer alan Süt Tekkesi ve bitişiğindeki darülhuffaz Konya Selçuklu dönemi Dış Kale Surları içinde kuzeybatıda, Beşarabey Mescidi'nin güneydoğusunda bugün mevcut olmayan Hızır İlyas Bey Tekkesi'nin güneyindedir.

TARİHİ: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 596 numaralı defterin 151. sayfa ve 134. sırasında yer alan Fatma Hatun'un 866/1461-62 istinsah tarihli Arapça vakfiyesine ve batı cephede, kapının üzerinde bulunan ve 1909 tarihli onarımda konulan kitabesine göre yapı, 700/1300-1301 yılında inşa edilmiştir (Bkz. Kit. No. 41)

BANİSİ: II. Keykavus'un (1. saltanatı 644/1246-647/1249; saltanatı 655/1257 - 663/1263-64) kızı Fatma Hatun'dur. Vakfiyesinde "kadınların şahı", "kadınların baştacı ve sultanı, yüksek bir seviyeye malik Seyyide Fatma Hatun" gibi sıfatlarla nitelenen Fatma Hatun'un bu binayı onarması için, türbe olarak yaptırdığı, kitabesinden anlaşılmaktadır.

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yıkıldıktan sonra 1325 Rumi yılında yeniden inşa edilen yapı (Konyalı 1964: 596) 1864 yılında Konya Valisi Veliyeddin Paşa tarafından onarılmıştır 1909-1959 (Önder 1971: 145) ve 1992 yıllarında da çeşitli onarımlar geçiren yapı, günümüze mimari özelliklerini önemli ölçüde yitirmiş olarak ulaşmıştır. Türbenin bitişiğinde olduğu belirtilen darülhuffaza ait herhangi bir kalıntı mevcut değildir (Konyalı 1964: 950).

SANATÇI: 1325 Rumi/1909 kitabeye göre onarımı Mimarbaşı Süleyman yapmıştır (Önder 1971: 144). Ancak bu kişinin kimliği hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

YAPI TANITIMI: Dıştan 5.95x15.86 m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapının batı bölümü mescit, doğu bölümü türbe olarak değerlendirilmiştir. Ahşap kirişlemesi üsten kaplamalı bir tavanla

örtülmüştür. Güney duvarda eksenin batısında yer alan mihrap nişi yarım yuvarlak planlıdır. Kuzey duvarda eksenin doğusunda ve batısında dikdörtgen biçimli birer niş bulunmaktadır. Mescit kısmından ahşap bir paravan ile ayrılan türbe kısmında biri II. İzzeddin Keykavus ve karısına, ikincisi kızı Fatma Hatun'a ve üçüncüsü süt annesine ait olduğu anlaşılan (Önder 1971: 145) üç sanduka yer almaktadır. Yapıya giriş batı cephe eksenindeki lentolu ve söveli kapıdan sağlanmıştır. Kapının iki yanında simetrik yerleştirilmiş birer, güney cephede eksenin doğusunda iki lento ve söveli; doğu cephede eksende altta dikdörtgen, üste kare biçimli birer pencere bulunmaktadır. Kuzey cephe sağırdır.

MALZEME – TEKNİK: Yapı batı cephesi dışında tamamiyle sıvalıdır. Bu cephede kullanılan kesme taş düzenli teknikle uygulanmıştır.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapıda herhangi bir süsleme mevcut değildir.

YAYINLAR: Nazmi 1922: 35; Erdoğan 1937: 820; Yalçınkaya 1943: 126; Konyalı 1964: 595-600; Önder 1971: 144-155; Baykara 1985: 97).

I. 2. MEVCUT OLMAYAN YAPILAR

I.2.1. TEK YAPILAR

Gavele Kalesi (Kat. no: 65 ; Lev. no: 115a)..... 591

Dış Kale (Kat. no: 66 ; Kit.no: 14a-g, 38a-j; Lev. no:28b - 34b)..... 593

İç Kale (Kat. no: 67 ; Kit. no: 4; Lev. no: 25a, 26a, 27a - 28a)..... 598

Ahmedek (Kat. no: 68; Kit. no: 8) 602

İmam Begavi Türbesi (Kat. no: 69) 603

Darphane-I (Kat. no: 70) 604

Suk-i Atik (Eski Pazar, Çarşı) (Kat. no: 71; AV., böl. II.2.1:12)... 604

Eski Darüşşifa (Maristan-Atik) (Kat. no: 72) 605

Medrese-i Sultaniye (Kat. no: 73; AV., böl.II.2.1:12).... 606

Altunaba Hanı (Suk-i Cedid'de) (Kat. no:74; AV., böl.II.2.1:12)..... 607

Altunaba (Debbağlar) Hanı (Kat. no: 75; AV.,böl.II.2.1:12)..... 607

Suk-i Cedid (Yeni Çarşı) (Kat. no: 76; AV., böl. II.2.1:12)... 608

Debbağlar Çarşısı (Kat. no: 77) 609

Hacı İsa (Şerab-i İsa İbn Mahmud) Mescidi (Kat. no: 78; AV., böl.II.2.1:11).... 609

Bakırcı Yusuf bin Süleyman Mescidi (Kat. no: 79; AV., böl.II.2.1:12).... 610

Hoca (Hâce) Yusuf bin Salim el-Konevi el-Sayyığ'a ait Mescid (Kat. no: 80; AV., böl. II.2.1: 12) . 611

Hoca Abdülcebbar Mescidi (Kat. no: 81; AV., böl. II.2.1:12)... 612

Demre Hatun (Demre Hatun bint-il Emir Bersuli el-Konevi) Hanı	(Kat. no: 82; AV., böl. II. 2.1:12) .	612
Dar'üd-din (Bedreddin Yalman) Hanı	(Kat. no: 83; AV., böl. II.2.1:12)...	612
Allame Çarşısı	(Kat. no: 84;AV., böl.II.2.1:12).....	613
Külahçılar Çarşısı	(Kat. no: 85)	613
Sabunhane	(Kat. no: 86; AV., böl.II.2.1: 12)...	614
Çömlekçiler Karhanesi	(Kat. no: 87; AV., böl.II.2.1:12)....	614
Cami (?)	(Kat. no: 88; DHV., böl.II.2.1: 12)	615
Devlet Hatun'un Han için Vakfettiği Saray	(Kat. no: 89; DHV., böl.II.2.1.:12)	615
Kapturga Mahallesi (Begavi) Mescidi	(Kat. no: 90; Kit. no: 10)	616
Felekabad Sarayı	(Kat. no: 91)	617
At Pazarı	(Kat. no: 92)	618
Uzun Çarşı	(Kat. no: 93; DHV., böl.II.2.1: 12-13)	619
Argaççılar Çarşışı	(Kat. no: 94; DHV., böl.II.2.1.:12)	620
Kalenderler Tekkesi	(Kat. no: 95)	620
Sultan-ül Ulema Baha Veled'in Türbesi	(Kat. no: 96)	621
Sincari (Sencari) Mescidi	(Kat. no: 97)	622
Vezir Ziyaeddin Hanı, Ziya'nın Kervansarayı Yerine Nakışlı Hamam	(Kat. no: 98)	623
Bezzazistan	(Kat. no: 99)	624
Şekerfuruş Hanı	(Kat. no: 100).....	625
Ebul Fazl Mescidi	(Kat. no: 101; KOV., böl.II.2.1: 13)	626
Karagu Mescidi	(Kat. no: 102; KOV., böl.II.2.1: 13)	627
Hâcegi (Hocalı) Hanikâhı	(Kat. no: 103; KOV.,böl.II.2.1:13)	628
Hamam	(Kat. no: 104; KOV., böl.II.2.1:13)	629

Ağa Hamamı	(Kat. no: 105; KOV., böl.II.2.1:13) 629
Garipler Pazarı (Suk-ül Gureba)	(Kat. no: 106; KMZV., böl.II.2.1: 14)630.....
Ayakkabıcılar Çarşısı	(Kat. no: 107; KMZV., böl.II.2.1: 14)631.....
Kasaplar Çarşısı	(Kat. no: 108; KMZV., böl.II.2.1: 14)631.....
Sahip Şemseddin İsfahani'nin Sarayı	(Kat. no: 109)..... 632
Pınarı Mahallesi (Hâcegi) Mescidi	(Kat. no: 110)..... 632
Ahi Murad Hamamı	(Kat. no: 111)..... 633
Karatay Hanı	(Kat. no: 112)..... 634
Buğday Pazarı	(Kat. no: 113)..... 634
Karatay'ın Çeşmesi	(Kat. no: 114)..... 635
Karatay'ın Evi	(Kat. no: 115; KV., böl.II.2.1: 15) 636
Karatay'ın Yazlık Köşkü (Dahiller Köşkü)	(Kat. no: 116)..... 637
Nizameddin Pervane Mescidi	(Kat. no: 117; II.İKT., böl.II.2.2:17) 637
Sadeddin Hargâhtraş Medresesi	(Kat. no: 118; II.İKT., böl.II.2.2:17) 638
Mahkeme	(Kat. no: 119; II.İKT., böl.II.2.2:17) 639
Nâsıreddin Hanikâhı	(Kat. no: 120)..... 639
Sadeddin Ömer Darülhuffazı	(Kat. no: 121; Kit. no: 26) 640
Ermen Hanı	(Kat. no: 122; CBV., böl.II.2.1: 17) 641
Tuz Pazarı	(Kat. no: 123)..... 642
Meram Mescidi-Cami	(Kat. no: 124)..... 642
Ahi Çoban Zaviyesi	(Kat. no: 125)..... 643
Sadreddin Konevi Zaviyesi civarındaki Medrese	(Kat. no: 126)..... 644
Sahip İsfahani Hanı	(Kat. no: 127)..... 644
Tiz Pazarı	(Kat. no: 128)..... 645
Mukbil Çeşmesi	(Kat. no: 129)..... 646

Develi (Çarşı) Hamamı (Kat. no: 130)..... 646
Kürkçüler (Pastindüz) Hamamı (Kat. no: 131)..... 647
Zirva Hamamı (Kat. no: 132)..... 648
Ahi Ahmet Şah Zaviyesi (Kat. no: 133)..... 649
Pervane'nin Tekkesi (Kat. no: 134)..... 649
Muineddin Pervane'nin Sarayı (Kat. no: 135)..... 650
Aşıklar Evi Dar'ül-Uşşak (Kat. no: 136)..... 651
Emir Taceddin'in Sarayı (Kat. no: 137)..... 652
Eminüddin Sarayı (Kat. no: 138)..... 652
Suk-ûl Cuma (Cami Çarşısı) (Kat. no: 139; SAV., böl.II.2.1:15) 653
Odun Pazarı (Kat. no: 140; SAV., böl.II.2.1:15) 654
Ermen Han (Kat. no: 141; SAV., böl.II.2.1:15) 655
Sahip Ata'nın Sikayesi (Kat. no: 142)..... 655
Sahip Ata'nın Kırk Çeşmesi (Kat. no: 143)..... 656
Sahip Ata'nın Evleri (Kat. no: 144)..... 657
Seyyid İbrahim Arab Türbesi (Kat. no: 145)..... 657
Ahi Kayser Zaviyesi (Kat. no: 146)..... 658
Haydarhane (Kat. no: 147)..... 659
Kaliçe Hamamı (Kat. no: 148)..... 660
Ahi Mustafa Asitanesi (Kat. no: 149)..... 660
Cevizaltı Mescidi (Kat. no: 150)..... 661
Naib Hanikâhı (Kat. no: 151)..... 661
Gazzezler (İpekçiler) Tekkesi (Kat. no: 152 ; Lev. no: 117b)..... 662
Güreşçiler (Gildanlı Baba) Tekkesi (Kat. no: 153)..... 663
Abdürreşid Türbesi (Kat. no:154)..... 664
Emir Kemâleddin Türbesi (Kat. no: 155)..... 664

Şems-i Tebrizi Türbesi Bahçesindeki Kitabesiz Türbe (Kat. no: 156)..... 665

Ata İlahiye Medresesi (Kat. no: 157)..... 665

İrfaniye Medresesi (Kat. no: 158)..... 666

Fevziye Medresesi (Kat. no: 159)..... 666

Koyun Pazarı (Kat. no: 160)..... 667

Filobad Kasrı (Kat. no: 161)..... 667

Köşk-i Sebz (Kat. no: 162)..... 668

Mehmet Merzevi Medresesi (Kat. no: 163)..... 668

Darphane - II (Kat. no: 164)..... 669

Şarabhane (Kat. no: 165; KKFHV., böl.II.2.1:16) 669

I.2 MEVCUT OLMAYAN YAPILAR

I. 2. 1 TEK YAPILAR

GAVELA KALESİ

(Kat. no: 65; Lev. no:115a)

ADI: Resmi belgelerde ve kaynaklarda Gevaliye, Gevela, Kavele, Cabala, Kabala, Kavela, Kebala, Kuvela ismiyle anılan kalenin (Uğur 1938: 300-301; Konyalı 1964: 172) bu ismi burada tapınağı bulunan Ana Tanrıça "Cybéle" den aldığı ve Cybéle'nin farklı dillerde ve lehçelerde Sibel, Subal, Sibele, Kübel, Kübele, Küvek, Kiveli, Gevele şeklinde telafuz edildiği öne sürülerek ismini kaynağı Cybeleye bağlanmaktadır (Konyalı 1938: 364).

KONUMU: Konya'nın 13. km. kuzeybatısında, Konya ovasının batı tarafını sınırlayan Sızma dağlarından Loras dağlarına doru uzayan dağ silsilesi arasında bulunan Tekkeli dağın üzerindedir.

Stratejik olarak çok önemli bir konuma sahip olan bu kale daha önceki dönemlerde olduğu gibi Selçuklular döneminde de Konya'nın savunulması açısından büyük ehemmiyet taşmış, "Anadolu memleketlerinin kilidi" olarak anılmıştır (Anonim 1952: 68). Selçuklular büyük tehlike anlarında buraya sığınmış (Konyalı 1964: 71), Konya'nın güvenliği için bu kale dikkatle gözetilmiştir (Baykara 1985: 32). Konya önlerinde yapılan savaşlar önce burada olmuş, buranın ele geçirilmesi Konya'yı da tehlikeye sokmuştur (Aksarayi 1943: 159, 280).

Bu kale aynı zamanda Selçuklu sultanları veya emirlerinin hapsedilmeleri veya öldürülmeleri içinde kullanılmıştır (İbni Bibi 1941: 197; 290-291).

Selçuklu sultanlarının zaman zaman burada eğlendikleri de anlaşılmaktadır.[1]

TARİHİ: İlk inşa tarihi olarak Hititler dönemine kadar uzanan kale Frigler ve Romalılar döneminde de kullanılmıştır (Uğur 1937: 301; Konyalı 1964: 171). Kale Romalılar tarafından büyütülmüş, Romalılardan Bizanslılara geçmiş, Selçuklular zamanında Konya ile aynı tarihte 1979 yılında Süleyman Şah tarafından Bizanslıların Kale dizdarı olan Romanus Marki'den alınmıştır (Anonim 1952: 23; Konyalı 1964: 171). 872/1468 yılında Fatih Sultan Mehmet zamanında Karamanoğullarından Osmanlıların eline geçmiştir (Anonim 1952: 23, Uzluk notu).

BANİSİ: Selçuklular döneminde tahkim edildiği belirtilmekle birlikte bu dönemdeki banisinin kim olduğu tespit edilmemektedir.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Romalılar döneminde büyütüldüğü, Selçuklular döneminden tahkim edildiği, Osmanlılar tarafından büyük zarar verilerek harabe haline getirildiği tespit edilen kalenin (Anonim 1952: 23, Uzluk notu; Konyalı 1964: 178), içinde bulunan saraydan 1937 yılında hiç bir iz kalmadığı, sarnıçların harabe halinde olduğu söylenmektedir (Uğur 1937: 300). Dış Kale'nin güneye açılan kapısı 1944 yılında ayaktadır (Konyalı 1964: 170-171), harabe halindeki çok az parça günümüze ulaşmıştır.

YAPI TANITIMI: İç ve Dış Kale olmak üzere iç içe iki kaleden oluşmuştur. Dağın tepesindeki geniş düzlükte bulunan İç Kale 3.5 - 4 dönüm genişliğindedir. İç Kale'de zamanında hükümdar kasrı, dizdar ve İç hazine daireleri, muhafızların oturacakları yerler, cebhanelik, erzak ambarları, mabed ve sarmış harebelerinin bulunduğu belirtilmektedir (Konyalı 1964: 170).

Dış Kale'nin surları arazinin konumuna bağlı olarak bazı yerlerde tek, bazı yerlerde iki, düzlük yerlerde ise üç sıra halinde yapılmıştır. Bu kalenin güneye açılan kapısı bilinmektedir (Konyalı 1964: 170-171).

---

[1] Eflâkî'nin anlattığına göre Şeyh Şehabeddin-i Sühreverd Konya'ya geldiği sırada Sultan Alâeddin Keykubad eğlenmek üzere Kavale kalesine gitmişti. Baha Veled'de yanında idi" (Eflâkî 1986a: 44).

YAYINLAR: Uğur 1937: 283-304; Konyalı 1938: 765-768; Oral 1958: 82-89; Konyalı 1964: 164-175.

DIŞ KALE

(Kat no: 66, Kit. no: 14a-h, 38a-j; Lev. no:28b- 34b)

ADI: İşlevi ile ilişkili olarak bu adı almış olmalıdır.

KONUMU: Dış Kale surlarının geçtiği yerler araştırmacılarca tarif edilmekte olup (Şahabettin 1935:22; Konyalı 1964:139; Önder 1971:59-60), günümüze ulaşan sur kalıntıları da bu belirlemeye katkıda bulunmaktadır. Surlardan günümüze ulaşan parçaların daha çok Sahib Ata caddesi civarında görüldüğü seyyahların verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır. Şehrin bu kısmında surlar uzun süre ayakta kalmış olup, buradan günümüze ulaşan parçalar Sahib Ata caddesinin kuzey yüzünde yer alan dükkanların arkasında görülmektedir. Yine bu çevre halkınca "develik" tabir edilen ve Selçuklu günlerinden kaldığı söylenen bir çukur da mevcuttur. Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun haritasına göre diğer sur kalıntıları ise doğuda Alâeddin caddesi'nin İstanbul caddesi ile kesildiği köşede; kuzeydoğuda İstanbul caddesi üzerinde, cadde ile Kasap Sinan sokağı arasında ve yine cadde üzerinde Ziya sokakta; kuzeybatıda Hastane caddesinin Nalçacı caddesine yakın olan kısmında; batıda Sultan Cem caddesi üzerinde bugünkü Selçuk Üniversitesi'nin bahçesindedir. Ayrıca tarafımızdan güneyde, Sephan mahallesi, Mecidiye sokakta 22 numaralı evin bahçesinde Marangozlar ile Pamukçular arasında Dış Kale surlarına ait duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Mevcut kalıntıların da gösterdiği gibi bugün şehri çepeçevre kuşatan yol Selçuklu dönemi sur ve hendeği üzerine yapılmış olmalıdır. Dış Kale surlarının geçtiği mahalleleri şeriye sicil kayıtlarına dayanarak belirlemek mümkündür. Buna göre Sephan (Kon. Şer. Sic. 42:56), Çirkap (Kon. Şer. Sic. 44:140), Hacı Emir (Kon. Şer. Sic. 44:54), Kasap Sinan (Kon. Şer. Sic. 47:61), Muhtar (Kon. Şer. Sic. 48-70), Şeyh Osman Rumi (Kon. Şer. Sic. 177:70), Mücellit (Kon. Şer. Sic. 48:231), mahallelerinden Dış Kale surları geçmekte; At Pazarı ve Öyle Bekledi mahallesinde hendek (Kon. Şer. Sic. 47:189); Şeref Şirin mahallesinde ise Kal'a

yavusu (Kon. Şer. Sic. 43:48) bulunmaktayadı. Bu verilere göre Dış Kale surları -güneydoğudan başlatırsak- Kapı Camii'nin hemen doğusundan başlıyor, kuzeye doğru İstanbul caddesini takip ederek İsmet Paşa İlkokulu civarından batıya Hapishane caddesine dönüyordu. Burada Sultan Veled adını alan cadde İmam Hatip Lisesi ve Devlet Hastanesini geçtikten sonra hafif bir kıvrılma ile Zindan Kale önünden güneye doğru devam ederek, Sultan Cem caddesinden doğuya Sait Paşa caddesine dönüyordu. Caddenin sonunda içe doğru bir kavis yaparak Sahib Ata caddesine geliyor ve Sahib Ata caddesinden Havuzlu Meydan civarından kuzeye dönerek Kapı Camii'ne kavuşuyordu.

TARİHİ: Dış Kale'nin ilk olarak hangi dönemde inşa edildiği kesin olarak belirlenememekle birlikte şehrin Selçuklu döneminden önce de bir Dış sura sahip olduğu 1101 yılındaki Haçlı seferi sırasında Haçlı ordularının Dış Kale önünde uğradıkları başarısızlığa ilişkin bilgiden anlaşılmaktadır (Belke-Restle 1984: 176; Runciman 1992: 22).

Selçuklulardan önce en geç Bizans döneminde mevcut olması gereken bu surların Selçuklulara ne ölçüde ulaştığı bilinmemekle beraber II. Kılıç Arslan döneminde şehrin etrafının bir Dış surla çevrili olduğu (Michaud 1829c: 156; Turan 1971: 224-225 not: 60) anlaşılmaktadır. Müstevfi'nin Kale'nin yapımına ilişkin olarak verdiği bilgi bugüne kadar İç Kale'ye mal edilmiş olmakla birlikte Dış Kale surlarının yapımına işaret etmektedir (Bkz. VI. 2.).

İbni Bibi'nin Konya Kalesi'nin yapımıyla ilgili bilgisi (İbni Bibi 1941: 99-100) araştırmacıların büyük bir kısmını Dış Kale surlarının ilk kez Alâeddin Keykubad tarafından inşa ettirilmiş olduğu sonucuna götürmüştür (Konyalı 1964: 133; Önder 1971: 58; Baykara 1985:36). Ancak pek çok araştırmacı ve kaynağında belirttiği gibi Alâeddin Keykubad'ın bu konudaki faaliyeti surların büyük ölçüde onarımıdır (Konya Salnamesi 1310: 319; 1317: 37; Gordlevski 1988: 200; Cahen 1994: 202).

BANİSİ: Dış Kale'nin Anadolu Selçukluları dönemindeki banileri II. Kılıç Arslan ve I. Alâeddin Keykubad'dır (Kat. no: 1, Kat. no: 31)

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Tespitlerimize göre Selçuklu döneminde iki kez yeniden inşa edilircesine onarılan Dış Kale Alâeddin

Keykubad'dan sonra Karamanoğulları ve Osmanlılar döneminde de onarım geçirmiştir. Moğol kumandanı Baycu Noyan tarafından yıktırılan Dış Kale burçları sonradan tamir edilmiştir (İbni Bibi: 1941: 261). Cimri Hadisesi sırasında Konya'yı zapt eden Karamanoğlu Mehmet Bey Dış Kale surlarının kulelerini yıktırmıştır (Şikâri 1944: 44-45). Fatih Sultan Mehmet ve III. Murad dönemlerinde de Kale önemli onarımlar geçirmiştir (Önder 1961: 156-157).

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar ayakta olan kalenin bu tarihten sonra adeta bir taş ocağı gibi kullanılarak yok edildiği seyyahların verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır (Texier 1862: 663; Cuinet 1892: 821). Bugün dış surlara ait birkaç duvar parçasına Sahip Ata Camii civarında rastlanmaktadır.

YAPI TANITIMI: Dış Kale, tarihçiler ve kaleyi ayakta iken veya kalıntı halinde gören seyyahlarca farklı şekilde tasvir edilmiştir. Biçimine ilişkin bir bilgi bulunmamakla beraber Anonim Selçuknameye göre 140 bey 140 burç yaptırmıştır (Anonim 1952: 29).

Dış Kale Niebuhr'un 1776'da yayınlanan planına göre düzensiz bir elips şekli göstermektedir. Aynı kaleyi Şemseddin Sami "iki ucu sivri olup, bir balık şekli ibraz ediyordu" şeklinde tanımlanmıştır (1306-1317: 3781). Aynı yıllarda Konya'ya gelen Cuinet'de kaleyi benzer şekilde betimlemiştir. Onun tarifine göre "kale kuzeyden güneye doğru boyu eninden uzun bir şekil arz eden, nerede ise sivri bir nokta şeklinde sona eren bir balık görünüşünde idi" (Cuinet 1892: 821). İbni Bibi şehrin boyutlarını eni-boyu bir günlük yol alarak tarif eder (İbni Bibi 1941: 99). Müstevfi ve Evliya Çelebi ise şehrin çevresinin 10.000 adımdan fazla olduğunu belirtirler (Müstevfi 1915: 97; Evliya Çelebi 1314: 19). Texier'e göre Dış Kale surları her otuz metrelik mesafede, dikdörtgen şeklindeki 108 burçla desteklenmiştir. Cepheleri 10 m. olan burçlar 8 m. derinliğindedir (Texier 1862: 662; Sarre 1895: 45). Dış Kale surlarına ait kalıntılardan hareketle belirlediğimiz ve düzensiz bir yuvarlak plan gösteren kalenin çevresi 4640 m. (4.6 km) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu değerler Texier'in 30 m. de bir

10 m. genişliğinde 108 adet kule olduğu varsayımı ile uyuşmaktadır[1]. Bu durumda Kale'nin çevresinin yaklaşık olarak 4-4.5 km. olduğu ortaya çıkmaktadır. İbni Bibi'nin tarifine göre Alâeddin Keykubad, bağlık ve bahçelik kesimleriyle bütün şehrin etrafını dolaşmış olmalıdır[2]. Müstevfi ve Evliya Çelebi'nin 10.000 adımdan fazla olarak tanımladıkları şehir herhalde çevresindeki bağlık-bahçelik kesimle birlikte tarif edilmiş idi[3].

Y. Önge'nin verdiği bilgiye göre surun çevresi 5-6 km. yi bulmakta olup yüksekliği 18 m., sur duvarının kalınlığı ise yaklaşık 3 m. idi (Önge 1991: 6). Temel hafriyatı sırasında ele geçirilen ve bir burca ait olduğu belirlenen kalıntı 6.50 x 9.90 m. ölçülerini vermiştir (Önge 1991: 7). Burçlar genellikle seyyahlar tarafından kare biçimli olarak tarif edilmekle birlikte (Lobarde 1712a: 190; Leake 1824: 48; Texier 1862: 662; Sarre 1895: 45). Laborde burçların kimini yuvarlak, kiminin ise kare olarak tarif etmektedir (Lobarde 1839a: 117). Surların dışında 20 zira (15 m. kadar) eninde bir hendek bulunduğu anlaşılmaktadır (İbni Bibi 1955: 700). Kalenin bitiminden sonra etrafını dolaşın Alâeddin Keykubad'ın "Ümeradan herbirinin kendi isimlerini birer taş üzerine altunla nakşetmelerini ve bu suretle mesaileriyle nam ve nişanlarının uzun seneler payidar kalmasını tensip buyurması" üzerine her kalenin cephesine beyaz mermerden bir kitabe konmuş olup, üzerlerine yaptıran beyin adı yazılmıştır (İbni Bibi 1941: 100; İbni Bibi 1955: 255; Vivien 1852: 60).

Dış Kale'nin oniki kapısı olup (Müstevfi 195: 97; Katip Çelebi 1145: 615; Evliya Çelebi 1314: 19) birkaç burç ve bedenle birlikte dört kapı sultan tarafından yaptırılmıştır (İbni Bibi 1955: 252-253). Bu kapılar Halka Begüş

---

[1] 30 x 108 = 3240

108 x 10 = 1080

1080 + 3240 = 4320 m. (43 km).

[2] Piyade hesabıyla bir insanın bir saatte 5 km. yürüyebileceğinden hareketle, günde 10 saat yürüyebileceği hesaba katıldığında kalenin çevresi 50 km. olarak belirlenmektedir ki, bu da Alâeddin Keykubad'ın sonradan surlarla kuşatılan alan dışında çok daha geniş bir çevreyi dolaştığını gösterir.

[3] Bir adım 75 m. olarak hesaplandığında kalenin çevresi 75 x 10.000 = 750.000 cm. 7500 m (7.5 km) olarak belirlenmektedir.

(Eflâkî 1986: 380, 411); Debbağlar (CBV., Temir 1959: 114), Aksaray Kapısı (SAV, Bayram-Karabacak 1981: 39); Telli Kapı (Konyalı 1964: 147); Çaşnigir Kapısı (İbni Bibi 1941: 292); At Pazarı Kapısı (İbni Bibi 1941: 292); Larende Kapısı (CBV. Temir 1959: 116); Yapılı Kapı (Konyalı 1964: 150); Çeşme Kapısı (Konyalı 1964: 150); Ahmedek Kapısı (İbni Bibi 1955: 700); Sille Kapısı (Huart 1897; 175); Ertaş Kapısı (KOBV. VGM. Arş. def. no: 601: 193) dır.

MALZEME - TEKNİK: Sur duvarlarının büyük boyutlu kesme taş kaplamalı, moloz taş dolgulu olarak yapıldığı seyyahların verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır (Hamilton 1842: 205; Texier 1862: 662). Bir hafriyat sırasında ortaya çıkarılan burç kalıntısın da kesme taşın kaplama, moloz taşın dolgu malzemesi olarak kullanıldığı, bağlayıcı malzemenin koyu renkli kireç harç olduğu, taşların üzerinde taşçı işaretlerinin bulunduğu belirtilerek (Önge 1991: 7) yukarıdaki bilgiler teyit edilmiştir.

Suların inşasında daha önceki dönemlere ait pek çok eski yapının kalıntılarından faydalanılmıştır (Kinneir 1818: 332; Leake 1824: 149; Moltke 1839: 318; Chesney 1850: 348; Rizos 1856: 127).

SÜSLEME PROGRAMI: Sur duvarları, burçlar ve kapılar devşirme malzeme ve orijinal Selçuklu rölyefleri ile özenle bezenmiştir.

Surlarda, burçlarda ve kale kapılarında kullanılan çeşitli devirlere ait kitabeler, heykeller, steller, sarkofajlar ve mimari parçaların yanısıra 13. yüzyıla ait orijinal Selçuklu rölyefleri de vardır. Bunlar arasında melekler, arslanlar, filler, çift başlı kartallar, bir sfenks, bir ejderha mevcuttur (Rizos 1856: 127; Önder 1967: 128-169; Redford 1993: 153). Konya kalesi surlarında kullanılan bu malzeme bir yandan mevcut malzemenin ihtiyaca cevap verecek şekilde kullanılmasını gösterirken, diğer yandan ayrı zamanda süsleme amacıyla yararlanıldığını ortaya koymaktadır. Bu malzeme Konya'yı ziyaret eden seyyahların dikkatini çekmiş, sözü edilen kişilerce ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. İbni Bibi surlardaki bezemeyi "çeşitli süslemeler, tasvirler, temsiller, saf gümüşten işlemeler yapıp, çeşitli yazılar, Kur'an ayetleri, hadisler, özlü sözler ve Şahnameden şiirler nakdeşip, hiçbirini eksik bırakmadılar" şeklinde anlatmaktadır (İbni Bibi 1955: 253).

Duvarlardaki klasik devre ait eserler arasında başsız bir herkül heykeli, Aşil'in Seyros'a ait hikayesinin resmedildiği bir lahit (Kinneir 1818: 332; Hamilton 1842a: 136), tek ayak üzerinde duran ve bir eli göğsünün üzerinde, diğer eli arkasında olan çıplak bir kadın heykeli (Rizos 1856: 127), altar parçaları, Hıristiyan stelleri, Yunan ve Pers kitabeleri (Moltke 1839: 336) kullanılmıştır. Bu malzemelerin kullanımı nedeniyle seyyahları "Konya'nın ünlü ve eski Iconium'dan inşa edildiği" (Chesney 1850: 348) yorumuna götürmüştür ki, surlarda kullanılan devşirme malzemenin yoğunluğu burada mevcut daha önceki dönemlerin surunu da işaret eder.

YAYINLAR: Kinneir 1818: 332; Moltke 1839: 318; Texier 1862: 662; Şemseddin Sami 1306-1317/1891-1901-2: 3781-85; Evliya Çelebi: 1314: 19; Sarre 1895: 45; Huart 1897: 174; 19; Baştak 1940: 1732; İbni Bibi 1941: 99-100, 225, 261, 292; Turan 1948: 154; Temir 1957: 144; Önder 1961: 156-157; Önder 1971: 61-62; Turan 1971: 224; Bayram-Karabacak 1981: 39; Baykara 1985: 35, 36, 41: Tanyeli 1987: 567; Eflâkî 1986a: 282-283.

İÇ KALE

(Kat. no: 67: Lev. no: 25a, 26a, 27a - 28a)

ADI: Konumundan dolayı bu adı almış olmalıdır.

KONUMU: Bugünkü verilere göre İç Kale'nin etrafında muhtemelen farklı devirlere ait iki sıra sur kalıntısı tespit edilmektedir. Bunlardan ilki 1941 yılında Alâeddin Tepesi'nde yapılan kazının sonuçlarının belirlediği üzere kuzeyden güneye 450 m., doğudan-batıya 350 m. uzunluğunda oval biçiminde ve 20 m. yüksekliğindeki bir höyük olan tepenin etrafını çevirmekteydi (Akok 1975: 218).

İkinci sura ait kalıntılar ise ilk sura paralel bir hat üzerinde, tepenin kuzeydoğusunda, Hüma Oteli'nin diskotek katında, doğuda Mimar Muzaffer caddesinde, Akder İşhanı'nın altında ve güneyde bulunmuştur (Bkz. Lev. no: 1). Bu verilere göre ikinci sur bugünkü Alâeddin caddesinin dışında geçmekte olup düzlüktedir.

TARİHİ: Tepeyi çevreleyen surun Frig şehri olarak kurulan Konya'nın ilk yerleşim nüvesine ait olduğu 1941 yılında Alâeddin Tepesi'nde yapılan kazılarda[1] ortaya çıkarılmıştır (Arık 1982: 206). Ancak, bu duvarların çeşitli dönemlerde elden geçirilerek Frig suru özelliğini kaybettiği malzeme değişikliği ile tespit edilmiştir (Akok 1978: Planş: 7-8). Kazılarda bulunan Frig malzemesinden hareketle Frig döneminde yapılan surun Selçuklular devrine kadar çeşitli değişiklikler geçirmekle birlikte yerini muhafaza ettiğini öne sürmek mümkündür.

İkinci sur için ise kesin bir tarih belirlenememekle birlikte, bu surun geç Roma veya Bizans dönemi ile ilişkili görülen (Belke-Restle 1984: 177) Dış Kale surlarından önce yapılmış olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Yapının Selçuklular dönemindeki banisinin I. Mesud olduğunu kabul etmek mümkündür. Kalenin bu dönemde Bizans saldırılarına karşı esaslı bir şekilde takviye edildiği anlaşılmaktadır (Mesut için bkz. Kat. no: 31).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: I. Mesud döneminde mevut olan ve yenilendiği anlaşılan İç Kale (Runciman 1992b: 220) muhtemelen III. Kılıç Arslan döneminde de bir onarım geçirmiştir (Önder 1971: 58). Bu dönemde yeni bir burcun Emir İsfahsalar Sıraceddin Ahmed tarafından yaptırıldığı, bugün Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde bulunan (Env. no: 872). 600/1203-04 tarihli kitabeden anlaşılmaktadır (Kit. no: 4). Bu konudaki bilgiler netlik taşımamakla birlikte, Dış Kale'nin yeniden yapımına sebep olan deprem sırasında (Evliya Çelebi 1314: 19) muhtemelen zarar görmüş olan İç Kale'de onarılmış olmalıdır.

19. yüzyıldan itibaren yıkılmaya yüz tutan surların taşları yapı malzemesi olarak kullanılmıştır (Cuinet 1892: 821).

---

[1] Bu kalıntıların Frig hattını koruyan surlara ait olduğu, M. Akok'un tepenin batı eteklerinde yapılan kazılarda İnce Minareli Medrese önünden geçen yolu röper olarak verdiği sur konumu ile belirlenen noktada mevcut sur kalıntılarına kadar yapılan ölçümün aynı mesafeyi vermesinden (50. 11 .) anlaşılmaktadır.

İç Kale'ye ait zemin seviyesinin hemen üstündeki sur kalıntılarına Alâeddin Tepesi'nin kuzeybatı eteğinde rastlanmaktadır (Lev. no: 1).

YAPI TANITIMI: Tarihi kaynaklarda İç ve Dış sura ait tasvirlerin bir netlik taşımaması (Müstevfi 1915: 97; Katip Çelebi 1732: 616; Evliya Çelebi 1314: 19; Gazzi-Mekki 1937: 29), seyahatnamelerde ise İç Kale surlarında çok fazla bahsedilmemesi[1], İç Kale'nin boyutları ve biçimsel özelliklerinin kaynak verileri ile ortaya çıkarılmasını güçleştirmektedir. Konya'yı 1648 yılında ziyaret eden ve İç Kale'yi görmüş olması gereken Evliya Çelebi, İç Kale'nin büyüklüğünün malum olmadığını ve bu kalenin Selçuklular zamanında oniki kapısı bulunduğunu belirtir (Evliya Çelebi 1314: 19). Ancak, İç Kale'nin boyutları gözönüne alındığında sözü edilen oniki kapının Dış Kale'ye ait olduğunu düşünmek mümkündür.

Kaynaklardaki bu belirsizliklere karşın, 1941 yılında Alâeddin Tepesi'nde yapılan arkeolojik kazı ve çeşitli nedenlerle tepe etrafında yapılan kazılarda ortaya çıkan sur kalıntıları Selçuklu dönemi İç Kalesi hakkında bilgi vermektedir.

Maddi veriler ve dönem kaynaklarının verdiği bilgiye göre İç Kale farklı devirlere ait iki sıra sur ile kuşatılmış ve etrafını bir hendek çevrelemiştir.

Hakkı Bey'in planına göre İç Kale, tepenin biçimine uygun olarak güneybatı ve güneydoğuda biraz daha genişleyen oval bir plan göstermektedir. Tepeyi çevreleyen surun burçlarından biri üzerine inşa edilen Köşk, içteki duvarın burçları konusunda bir fikir vermektedir. Köşke kaide oluşturan bu burç genişletilmiş olmakla birlikte 10 x 10 m. boyutlarındadır.

İç Kale'yi çevreleyen ikinci surun hafriyatlar sırasında ele geçirilen parçaları, bu surun fiziksel özelliklerini belirlememize yardımcı olmaktadır.

---

[1] Konya'ya seyahatların yoğunlaştığı tarihlerde İç Kale surlarının büyük ölçüde harap olmuş olması ve surların taş ocağı gibi kullanılması seyyahların dikkatini bu yöne çekmiş, İç Kale konusunda verdikleri bilgiler bu doğrultuda yoğunlaşmıştır.

Mimar Muzaffer caddesinde bir temel kazısı sırasında ortaya çıkan parça, sura ait köşe kulelelerinden birinin dairevî planlı olduğunu ortaya koymuştur. Alâeddin Tepesi'nin kuzeydoğusunda ele geçirilen kalıntının ise yaklaşık 7.17 x 18.15 m. ölçülerinde bir burca sahip olan 3.00 m. kalınlığında bir sur duvarına ait olduğu saptanmıştır (Önge 1991: 6).

Bu durumda, dıştaki surun kalınlığının yaklaşık olarak 3.00 m. olduğunu belki köşe kuleleri yuvarlak olmak üzere kare planlı burçlarla tahkim edildiğini söylemek mümkündür.

Dört yönde dört kapısı bulunması gereken İç Kale'nin (Baykara 1985: 33), bugün sadece kuzeydeki Sultan Kapısı (Turan 1948: 141) ile doğudaki Akıncı Sultan Kapısı (Konyalı 1964: 289, 803) bilinmektedir. Texier kapının güneye açıldığını söyleyerek, içeriye girerken görülen harabelerin muhtemelen kışlalar, mutfaklar ve hizmetkâr odaları olduğunu belirtir (Texier 1862: 663).

MALZEME - TEKNİK: Texier, İç Kale surlarının tuğla ile inşa edilmiş olduğunu belirtmiştir (Texier 1862: 663). Texier'in sözünü ettiği tuğla malzeme tepeyi kuşatan sura ait olmalıdır. Ancak, bu sura ait tepenin batı eteğinde bulunan kalıntılar moloz taş dolgu duvarlardır.

İkinci surun ise büyük boyutlu kesme taşlarla inşa edilmiş olduğu günümüze ulaşan kalıntılardan anlaşılmaktadır. 19. yüzyıl sonlarına kadar ayakta olan bu surun taş ocağı muamelesi gördüğü ve taşlarının yeni binaların yapımında kullanıldığı seyyahların özellikle üzerinde durdukları bir konu olmuştur (Sterrett 1884: 15; Cuinet 1892: 821).

SÜSLEME PROGRAMI: İç Kale surlarının süslemesi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

YAYINLAR: Katip Çelebi 1732: 615-616; Sterrett 1884: 15; Texier 1862: 662; Cuinet 1892: 821; Evliya Çelebi 1314/1898-1899: 19; Şemseddin Sami 1306-1317/1891-1901/2: 3781-3785; Müstevf: 1915: 97; Kâmil 1937: 29; Aksarayî 1943: 127; Uzunçarşılı 1943: 287-306; Anonim 1952: 25; Sarre 1967: 4; Önder 1971: 57-49; Akok 1975: 217-224; Belke 1984: 177; Baykara 1985: 38, 47; Ögel 1986: 17; Önge 1991: 4-8.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

AHMEDEK

(Kat. no: 68)

ADI: Ahmedek'i Ahmet ismi ile bağlantılı olarak ele alan Baykara, Konya Ahmedek'ini bu civarda yaşadığı bilinen Ahmet Fakih'e bağlanmaktadır (Baykara 1985: 38, not 33). Şehirde "Ahmedek Kapısı" olarak adlandırılan bir de kapı mevcuttur ki, söz konusu kapı muhtemelen Ahmedek'in hemen yakınında bulunan ve Antalya yoluna açılan kapıdır. Nitekim II. İzzeddin Keykavus'un kuvvetleri Baycu'ya yenilince Ahmedek kapısından Antalya tarafına kaçmışlardı (İbni Bibi 1935: 700). Burada sözü edilen Pul Ahmet Kapısı da aynı kapı olmalıdır (İbni Bibi 1941: 259). Ahmedek askeri bir kışla nitelğindedir (Huart 1978: 106; Cahen 1980: 251). Geç dönemlerde Zindankale adını almıştır.

KONUMU: Dış Kale surlarının batısında, surlara içten bitişik olarak konumlandırılmıştır. Beyhekim mahallesinde Selçuk Üniversitesinin bulunduğu çevrede idi.

TARİHİ: Tarihi konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Huart burada sadece tarihini tespit edebildiği, I. İzzeddin Keykavus dönemini (1211-1220) veren 610/1213-14 tarihli bir kitabe görmüştür (Huart 1978: 106). Bu kitabe kalenin inşası ile ilişkili olmalıdır (Kit. no0 8).

BANİSİ: Kitabe metni tarih dışında okunamadığı için herhangi bir bilgi mevcut değildir.

SANATÇI: —

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Bugün mevcut olmayan Kale'nin 19. yüzyılda bir hayli harap olduğu anlaşılmaktadır. 1842'den önce Konya'ya gelen Hamilton Kalenin harabe halinde olduğu söylemektedir (Hamilton 1842: 205). Huart ise 1891 yılındaki ziyaretinde Ahmedek'in sadece güney kulesinin daha iyi durumda olduğunu, dış sıvalarının döküldüğünü belirtmektedir (Huart 1978: 1076). Ahmed Tevhid 1897 yılında kalıntı halindeki kalenin kapısını yıktıklarını görmüştür (Ünver 1967a: 6).

YAPI TANITIMI: Hamilton'un tasvirine göre sekizgen planlı olan kale, sekiz kule ile kuşatılmıştır. Duvarlar ve kuleler mazgallarda son bulmaktadır. Etrafı derin bir hendekle çevrilmiş olup kaleye ulaşım tahta bir köprüyle sağlanmaktadır Kapısı doğuya açılmaktadır. Hamilton'un tasvirine göre ağır demir kapıları vardır (Hamilton 1842: 205) 971/1564 tarihli bir şeriye sicil kaydından kalenin kulelerinden birinin Davul, diğerinin ise Zindankulesi olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır (Ergenç 1995: 40).

YAYINLAR: Hamilton 1842: 205; İbni Bibi 1941: Huart 1978: 106; Cahen 1980: 25; Baykara 1985: 38; Ergenç 1995: 40.

İMAM BEGAVÎ TÜRBESİ

(Kat. no: 69)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Sadreddin Konevi mahallesinde, Şatoform'dan Sadreddin Konevi Türbesine giden sokağın köşesindeki türbe. Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında Çeşme Kapısı'nın önünde, güneybatıda idi.

TARİHİ: Bugün bir makam şeklinde olan mezarın baş taşında ölüm tarihi 516/1122 olarak verilmiştir (Özönder 1990: 108).

BANİSİ: Kimliği ve hayatı hakkında fazla bilgi olmayan Begavî'nin türbesi Konya'nın önemli ziyaret yerlerinden biri olarak anılmıştır (Özönder 1990: 109). Konya'da medfun meşayihe ait bir listeyi ihtiva eden yazmada Seyyid İmam Begavi adı geçmektedir (Ünver 1956: 1417).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: 20. yüzyılın başında yeniden yaptırılan türbe 1950'li yıllarda Belediyece yıktırılmıştır (Özönder 1990: 107).

YAYINLAR: Ünver 1956: 1417-1419; Özönder 1990: 107-110.

DARPHANE - I:

(Kat. no: 70)

ADI: İşlevi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Alaeddin Tepesinin kuzeyinde, Selçuklu dönemi İç Kalesi içinde, Alaeddin Camii'nin bitişiğinde idi (Konya Salnamesi 1298/1880-81: 70; 1303/1885: 159).

TARİHİ: Konya'da basılan en erken tarihli Selçuklu sikkesinin I. Mesud dönemine ait olmasına dayanılarak (Turan 1971: 194) Darphanenin I. Mes'ud döneminde inşa edilmiş olduğunu kabul etmek mümkündür.

BANİSİ: Hükümdarlık alameti olan Sikkenin basıldığı, devletin değerli evraklarının muhafaza edildiği darphanenin sultan tarafından inşa ettirildiğini düşünmek mümkündür. Belirleyebildiğimiz ilk sikkenin I Mesud tarafından bastırılmış olduğu dikkate alındığında, Darpanenide bu sultan taraından inşa ettirildiği kabul edilebilir (I Mesud için bkz. Kat. no: 31) görünmektedir.

YAYINLAR: Konya Salnamesi 1298/1882-83: 70; 1303/1887-88: 159; Konyalı 1964: 199.

SUK-İ ATİK (ESKİ PAZAR, ESKİ ÇARŞI)

(Kat. no: 71)

ADI : Konya'da Selçuklu döneminde kurulan ilk pazarlarından biri olup yeni bir pazar yapıldığı için Eski Pazar (çarşı) (AV., Turan 1947: 204) adı ile anılmış olmalıdır.

KONUMU: İç kalenin güneydoğusundadır. Feç devre ait şeriye sicil kayıtlarında bu çarşıdaki dükkanlar kale hendeğine sınır gösterilmiştirs ki bu durumda çarşının İç Kale hendeğine doğru geliştiğini düşünmek mümkündür.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

(Kon .Şer. Sic., 9: 165, 171; 25: 203 için bkz. Küçükdağ 1989: 24; Ergenç 1995: 38).

TARİHİ: 1190 yılında yapılan III. Haçlı Seferi sırasında şehre girmeyi başaran Haçlıların yakıp yağma ettikleri çarşı bu çarşı olmalıdır. Bu durumda 1190 yılından önce kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır (Michaud 1829c: 156; Turan 1947: 224).

BANİSİ: -

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: 1190 yılında yakıldıktan sonra yeniden canlandığı ve Yeni Pazar'ın yanısıra faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır (Turan 1947: 204).

YAPI TANITIMI : Eski Pazar'da evler, dükkanlar, hanlar ve mescitler bulunduğu anlaşılmaktadır (AV., Turan 1947: 208; 220).

YAYINLAR: Michaud 1829, III: 156; AV., Turan 1947: 208, 220; Turan 1971: 224; Küçükdağ 1989: 24; Ergenç 1995: 38.

ESKİ DARÜŞŞİFA (MARİSTAN-I ATİK)

(Kat. no: 72)

ADI: Şehrin ilk darüşşifası olduğu için bu adla anılmış olmalıdır.

KONUMU: Kalenderhane mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, Ertaş Kapısı civarında olan darüşşifa Gömeç Hatun Türbesi ve Medresesinin bulunduğu kesimde idi (KOV., Konyalı 1964: 923)

TARİHİ: VGM'de bulunan 1 numaralı defterin 33. sayfasında 652/1254 tarihli vakfiyede yapı Maristan-ı Atik adıyla anılmış olup, II. İzzeddin Keykavus'un adı geçmektedir. Konyalı yapıyı başlangıçta 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirirken, daha sonra 620/1225 yılında Konya'da meydana gelen zelzelede harap olmuş olan darüşşifa'nın II. Kılıç Arslan tarafından inşa ettirilmiş olabileceğini ve harap olan yapının Alaeddin Keykubad tarafından onarıldığını öne sürer (Konyalı 1964: 226). Nitekim O. Turan'ın Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü'nde bulunan Konya Vakıf Defteri'nin 584. sayfasında "Vakf-ı darüşşifa der nefsi Konya" kaydıyla bir darüşşifanın olduğunu ve bu

darüşşifanın vakıf olarak bağ ve bahçelerinin varlığını belirtir. Bu darüşşifa Alâeddin Keykubad'dan önce mevcuttur (Turan 1988: 51). Bu nedenle yapı 12. yüzyılın sonlarına II. Kılıç Arslan dönemine tarihlendirilmektedir (Konyalı 1964: 221-226;) Cantay 1992: 16, not 29, 30).

BANİSİ: II. Kılıç Arslan'dır (Bkz. Kat. no: 1).

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Bugünkü mevcut olmayan yapı 1674 tarihli bir sicil kaydına göre bu tarihte onarılmıştır (Atçeken 1988: 500).

SANATÇI: —

YAPI TANITIMI: 1674 tarihli şeriye sicil defterinde kayıtlı olan yapının onarımına ilişkin keşif raporundan iç ve orta kubbe olmak üzere iki kubbeli bir yapı olduğu, etrafının bir duvarla çevrildiği ve taş malzeme kullanıldığı anlaşılmaktadır (Atçeken 1988: 500). Ayrıca Aksarayi'de geçen bir kayda göre silahlı bir mücadele sırasında buraya sığınılması mimarisiyle ve malzemesiyle güçlü bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır (Aksarayi 1943: 294).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 221-234; Uzluk 1988: 24; Turan 1988: 51-55; Aksarayi 1943: 294; Baykara 1985: 93; Atçeken 1988: 485-500.

MEDRESE-İ SULTANİYE

(Kat. no: 73)

ADI : Sultan yapısı olduğu için Medrese-i Sultaniye adı ile anılmış olmalıdır.

KONUMU: Altunaba vakfiyesinde yer alan bir kayda göre şehrin merkezindeki Alaeddin Tepesi'nde yani Selçuklu dönemi İç Kalesi içindedir (AV., Turan 1947: 224).

TARİHİ: 598/1202 tarihinde düzenlenen AV.'nde adı geçen yapı, vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce, muhtemelen II. Kılıç Arslan döneminde (1156-1192) inşa ettirilmiş olmalıdır[1].

---

[1] Konyalı (1964: 312) medresenin I. Mesud döneminde inşa edilmiş olduğunu öne sürerken, Baykara (1985: 87) yapıyı II. Kılıç Arslan dönemine tarihlendirmektedir.

BANİSİ: Banisi konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte, I. Mesud'un başlattığı imar faaliyetlerine devam eden II. Kılıç Arslan'ın bani olması muhtemeldir.

YAYINLAR: Turan 1947: 22, 224; Konyalı 1964: 312; Baykara 1985: 87.

ALTUNABA HANI (SUK-I CEDİD'de)

(Kat. no: 74)

ADI: İsmini banisinden almış olmalıdır.

KONUMU: Altunaba Vakfiyesi'nin tarifiyle Yeni Çarşı'da ve medresenin (Altunaba) sınırları içindedir. Kapısı Altunaba Medresesinin kapısının açıldığı sokağa açılır. Bu hanın bitişiğinde yine Şemşeddin Altunaba'nın medresesine gelir olarak vakf ettiği on dükkan vardır (Turan 1947: 224).

TARİHİ: Şemseddin Altunaba'nın Medresesi'ne vakfettiği hanı, medreseyi inşa ettirdiği II. Kılıç Arslan döneminde yaptırmış olması muhtemeldir (Erdoğan 1937: 371).

BANİSİ: Vakfiye'ye göre Şemseddin Altunaba'dır (Bkz. Kat. no: 32)

YAYINLAR: Erdoğan 1937: 371; Baykara 1985: 63; AV., Turan 1947: 204, 224; Konyalı 1964: 836.

ALTUNABA (DEBBAĞLAR) HANI

(Kat. no: 75)

ADI: Şemseddin Altunaba tarafından vakfedildiği için onun adı ile anılmış olmalıdır.

KONUMU: Altunaba Vakfiyesi'nin tarifiyle Konya şehrinin dış kısmında, Meydâni Mahallesi'nde, Yeni-bağce denilen Debbağlar yerindedir (Turan 1947: 211).

TARİHİ: Şemseddin Altunaba'nın medresesine vakfettiği hanı, medreseyi inşa ettirdiği II. Kılıç Arslan döneminde yaptırmış olması muhtemeldir (Erdoğan 1937: 371).

BANİSİ: Vakfiye'ye göre Şemseddin Altunaba'dır (Bkz. Kat. no: 32)

YAPI TANITIMI: Yapı hakkında ayrıntılı bir bilgi olmamakla birlikte altlı üstlü onsekiz odası olduğu anlaşılmaktadır (AV., Turan 1947: 211; Konyalı 1964: 837).

YAYINLAR: Erdoğan 1937: 371; Turan 1947: 211; Konyalı 1964: 836-837; Baykara 1985: 63.

SUK-I CEDİD (YENİ PAZAR, YENİ ÇARŞI) İPLİK PAZARI (PAZAR-I RİŞTE)

(Kat. no: 76)

ADI: Altunaba Medresesi'nin vakfiyesinde Suk-ı Cedid (Yeni Pazar) adı ile geçen çarşı, medresenin geç dönemde yapılmış vakıf kaydında mütevelli olan İplikçi ailesine nispetle İplik Pazarı veya Pazar-ı Rişte adıyla zikredilmiştir (Turan 1947: 206).

KONUMU: Yeni Çarşı Pazar Kürkçü Mahallesi'nde, Altunaba Medresesi'nin bulunduğu mevki olup, bugünkü İplikçi Camii'nin ve Altunaba Medresesi'nin civarında idi (AV., Turan 1947: 201, 204).

TARİHİ: Pazarın ismine ilk kez 598/1202 tarihli Altunaba Vakfiyesi'nde rastlanmakla birlikte, 1190 yılında meydana gelen III. Haçlı seferi sırasında yakıldığı düşünülen Suk-ı Atik bir yandan yeniden canlandırılırken, diğer yandan Yeni Pazar'ın kurulmuş olması muhtemel görünmektedir (Baykara 1985: 56).

BANİSİ: –

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Onarımlar ve geçirdiği değişiklikler konusunda herhangi bir bilgimiz olmayan Yeni Pazar bugün mevcut değildir.

YAPI TANITIMI: Kurulduğu alanda ev, han ve dükkanların yanısıra mescit ve medrese gibi yapıların da yer aldığı anlaşılmaktadır (Turan 1947: 204).

YAYINLAR: Turan 1947: 201, 204; Konyalı 1964: 839; Baykara 1985: 56.

DEBBAĞLAR ÇARŞISI

(Kat. no: 77)

ADI: Debbağ esnafının debağatla uğraştığı çarşıdır.

KONUMU: Eflaki'de bulunan "Birgün Mevlânâ hazretleri şehirden çıkan bir ırmağın kenarında bulunan Tabakhane Kapısı önünde durmuştu" (Eflaki 1986a, 560) ifadesi şeriye sicillerindeki bilgiler ile birleştiğinde debbağhane'nin Dış Kale surları dışında şehrin kuzeydoğusunda Kafur nehrinin yakınındaki mahalde olduğu anlaşılmaktadır (Ergenç 1995: 37) 984/1576 tarihli Konyalı Mehmet oğlu Hacı Mustafa'nın vakfiyesinde Debbağlar Çarşısı'nın doğu sınırı nehir olarak gösterilmiştir (VGM Arş. def. no: 583: 23). Ayrıca Devlet Hatun Vakfiyesi'nde geçen Debbağlar Mescidi'nin konumu da bu bilgiyi doğrulamaktadır (Konyalı 1964: 384). Dış Kale'nin kapılarından birinin Cacaoğlu Vakfiye'sinde Tabakcılar (Temir 1959: 114), Karatay Vakfiyesi'nde Kasaphane (Turan 1948: 156) adı ile anılması kasaplar ve debbağların birbirine yakın olduğunu bu nedenle Kapının her ikisinin ismi ile de anıldığını göstermiştir.

TARİHİ: Altunaba Medresesi için Debbağlar yerinde vakf edilen han (Turan 1947: 208) ve Devlet Hatun Vakfiyesi'nde geçen Debbağlar Mescidi (Konyalı 1964: 383) 13. yüzyıl başlarından itibaren Debbağların varlığına işaret etmektedir.

BANİSİ: Belirlenememektedir.

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 211; KV., Turan 1948: 156; CBV., Temir 1959: 114; Eflâkî 1986a: 560, Ergenç 1995: 37.

HACI İSA (ŞERABİ İSA İBN-İ MAHMUD) MESCİDİ

(Kat. no: 78)

ADI: İsmi banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Selçuklu dönemi İç Kalesinde Tahtî (Hotenî) mahallesinde idi (AV., Turan 1947: 221; Konyalı 1964: 831).

TARİHİ: 598/1202 yılında düzenlenen Altunaba vakfiyesinde ismi geçen yapı vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: İsminden anlaşıldığına göre Mahmud oğlu Hacı İsa'dır. İ.H. Konyalı, Hacı İsa'nın Selçuklu sarayında Şarabhane teşkilatında memur[1] olduğunu belirtir (Konyalı 1964: 831)

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 221; Konyalı 1964: 831; Baykara 1985: 81.

BAKIRCI YUSUF BİN SÜLEYMAN MESCİDİ

(Kat. no: 79)

ADI: İsmi banisi ile ilişkili olan mescid mahalleye de adını vermiş olmalıdır.

KONUMU: Altunaba Vakfiyesi'ne göre Konya rabzında yer alan mescit (Turan 1947: 232) Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içindedir. Vakfiyede Eski Pazar'da olduğu kaydedilen Sabunhanenin (AV., Turan 1947: 221) mescide sınır gösterilmesi, mescidin güneydoğuda Eski Çarşı civarında olduğunu ortaya koymaktadır.

TARİHİ: 598/1202 yılında düzenlenen Altunaba Vakfiyesi'nde ismi geçen yapı vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Süleyman'ın oğlu Bakırcı Yusuf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Bakırcı olması dışında hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 221, 232; Baykara 1985: 81.

---

[1] Sultanın içkilerini ve şerbetlerini hazırlayan, eğlence meclislerinde görevli ve emri altında Şarab-hane denilen ve hükümdara ait içkilerin muhafaza edildiği bir kiler bulunan şahıstır (Sevim-Merçil 1935: 506).

HOCA (HÂCE) YUSUF BİN SÂLİM EL-KONEVÎ EL SAYIĞ'A AİT MESCİT

(Kat. no: 80)

ADI: Yapı Altunaba vakfiyesine göre banisinin ismi ile anılmıştır (AV., Turan 1947: 224).

KONUMU: AV.'nin tarifine göre şehrin dış kısmında, o zaman için Yeni Pazar denilen mevkide, Altunaba Medresesinin sınırındadır. (AV., Turan 1947: 221, 224).

TARİHİ: 598/1202 yılında düzenlenen AV.'nde ismi geçen yapı vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: İsminden anlaşıldığına göre muhtemelen Konyalı Kuyumcu Hoca Yusuf'tur.

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 224; Konyalı 1964: 830; Baykara 1985: 81.

HOCA ABDÜLCEBBAR MESCİDİ

(Kat. no: 81)

ADI: AV.'ne göre banisinin ismi ile anılmaktadır (AV., Turan 1947: 224).

KONUMU: AV.'nde ismi geçen yapı , Altunaba Medresesi'nin sınırında (AV., Turan 1947: 221, 224) Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, doğuda Yeni Çarşı mevkiindedir.

BANİSİ: Vakfiyeye göre Tebrizli tacir Hoca Abdülcebbar'dır (Turan 1947: 224).

TARİHİ: Altunaba Vakfiyesi'nde medreseye sınır gösterilen yapı vakfiyenin düzenlendiği 598/1202 tarihinden önce mevcut olmalıdır (Turan 1947: 224).

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 224.

DEMRE HATUN (DEMRE HATUN BİNTİL EMİR BERSULU EL KONEVİ) HANI

(Kat. no: 82)

ADI: İsmi banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Altunaba vakfiyesinde adı geçen yapı, vakfiyenin tarifine göre Eski Çarşı'da bulunan dükkanlardan birinin sınırındadır (AV., Turan 1947: 231).

TARİHİ: AV. sebebiyle haberdar olduğumuz yapı, vakfiyenin düzenlendiği 598/1202 tarihinden önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Konyalı'ya göre bu hanın banisi Biremoni ailesinden Devlet Hatun adıyla anılan Razziye Hatun'dur (Bkz. Kat. no: 35)

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 231; Konyalı 1964: 837-838; Turan 1985: 63.

DAR-ÜD-DİN (BEDREDDİN YALMAN) HANI

(Kat. no: 83)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Altunaba'nın kendi medresesi için Eski Çarşıda vakfettiği bir dükkanın dört hududundan biridir (Konyalı 1964: 836).

TARİHİ: Altunaba Vakfiyesi'nde ismi geçen yapı vakfiyenin düzenlendiği 598/1202 tarihinden önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: İsmiyle anıldığı Bedreddin Yalman'a ait olması muhtemeldir. Ancak Bedreddin Yalman'ın kimliği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir[1].

---

[1] Konyalı bu ismin yanlış olduğunu ileri sürmektedir (1964: 836).

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 234; Konyalı 1964: 836; Baykara 1985: 63

ALLÂME (PAZARI) ÇARŞISI

(Kat. no: 84)

ADI: İsmi kitap satışı, ciltlenmesi ve istinsahı ile ilgili bir çarşı olabileceğini kuvvetle muhtemel kılmaktadır[1].

KONUMU: Suk-ı Atik ve Suk-i Cedid ile birlikte anılan çarşının aynı mevkide, yeni Altunaba Medresesi civarında olduğu anlaşılmaktadır (AV., Turan 1947: 204).

TARİHİ: Altunaba vakfiyesinin düzenlendiği 598/1202 tarihinden önce inşa edilmiş olmalıdır. (AV. Turan 1947: 200)

BANİSİ: –

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 200, 204; Konyalı 1964: 839.

KÜLAHÇILAR ÇARŞISI

(Kat. no: 85)

ADI : Külah yapımıyla ilgili esnafa ait bir çarşı olduğu isminden anlaşılmaktadır.

KONUMU: Kürkçü mahallesinde, Altunaba Medresesi civarında, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde doğuda, Yeni Çarşı'da idi.

TARİHİ: Külahçılar Çarşısı'na ilk vakfiyesi 663/1264, son vakfiyesi 675/1280 tarihinde düzenlenen Sahip Ata'nın imaret vakfiyesinde rastlanmaktadır (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 34). Ancak AV. dolayısıyla varlığından haberdar olduğumuz bir kalansinin (şapkacı) varlığına dayanarak AV.'nin düzenlendiği 1202 tarihinden önce böyle bir çarşının var olabileceğini düşünmek mümkündür (Turan 1947: 225).

BANİSİ : -

---

[1] Allame: (İlim'den) çok bilgin (Develioğlu 1970: 37).

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 225; SAV., Bayram-Karabacak 1981: 34.

SABUNHANE

(Kat. no: 86)

ADI: Sabun yapımı ile ilgili bir imalathane olmalıdır.

KONUMU: Altunaba vakfiyesinde adı geçen Sabunhanenin İç Kale'nin doğusunda bulunan Eski Pazar'da olduğu anlaşılmaktadır (Turan 1947: 208).

TARİHİ: 598/1202 tarihli Altunaba vakfiyesinde ismi geçen İmalathane bu tarihte veya öncesinde kurulmuş olmalıdır (Turan 1947: 208, 221).

BANİSİ: Şemseddin Altunaba'dır (Bkz. Kat. no:32).

YAYINLAR: AV., Turan 1947: 208, 221.

ÇÖMLEKÇİLER KÂRHANESİ

(Kat. no: 87)

ADI:

KONUMU: Muhtemelen Kurbi cedid adıyla anılan mahallede, çömlekçiler içi denilen yerde bulunmaktaydı.

TARİHİ: 598/1202 yılında düzenlenen Altunaba Vakfiyesi'nde ismi geçen Kârhane bu tarihten önce mevcut olmalıdır (AV., Konyalı 1964: 839).

BANİSİ : -

YAYINLAR: AV., Konyalı 1964: 839

CAMİ (?)

(Kat. no: 88)

ADI : -

KONUMU: DHV'sinde geçiş şeklinden bir çiftlik ile dört dükkana komşu olduğu anlaşılmakta, ancak konumu tespit edilememektedir.

TARİHİ: Devlet Hatun'un 610/1213 tarihli ilk vakfiyesinde adı geçen yapı bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır (DHV., Konyalı 1964: 383).

BANİSİ: -

YAYINLAR: DHV., Konyalı 1964: 383.

DEVLET HATUN'UN HAN İÇİN VAKFETTİĞİ SARAY

(Kat. no: 89)

ADI : -

KONUMU: Çifte Merdiven Mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeydoğudadır.

TARİHİ: 610/1213 tarihli Devlet Hatun Vakfiyesinde adı geçen yapı bu tarihte mevcut olmalıdır.

BANİSİ: Devlet Hatun'dur (Bkz.Kat. no: 35)

YAPI TANITIMI: "Sekiz oda, iki sofa ve bir menkuş hol, iki ahır ve samanlığı ve helaları ihtiva eden ve dört tarafı yol ile sınırlandırılan bir evdir" (Konyalı 1964: 383).

YAYINLAR: DHV., Konyalı 1964; 383.

KAPTURGA MAHALLESİ (BEGAVİ) MESCİDİ

(Kat. no: 90)

ADI: Araştırmacılarca farklı isimlerle tanıtılan yapı bulunduğu mahalleden dolayı Kapturga Mahallesi Mescidi (Konyalı 1964: 432; Uzluk 1958: 29) adı ile anılmıştır. Mevcut olmayan yapının kitabesinin Bagavi çeşmesi üzerinde yer alması, Bagavi Mescidi adı ile de tanıtılmasına neden olmuştur (Önder 1971: 267).

KONUMU: Beyhekim Mescidinin batısında, bu mescidle Çeşme Kapısı arasında, Zindan Kale önünde Darphaneye bitişik olarak konumlandırıldığı anlaşılan yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının hemen içinde, batıda yer almıştır.

TARİHİ: Bugün bir çeşme üzerinde bulunan kitabesine göre 613/1216 yılında, I. İzzeddin Keykavus döneminde inşa edilmiştir (Bkz. Kit. no: 10) .

BANİSİ: Kitabeye göre Konyalı Mesudzade'dir.

YAYINLAR: Uzluk 1958: 29; Konyalı 1964: 432; Önder 1971: 267; Baykara 1985: 82).

FELEKABAD SARAYI

(Kat. no: 91)

ADI: -

KONUMU: Konumu hakkında yüksekte olduğu dışından net bir bilgi olmayıp muhtemelen Matrakçı Nasuh'un 844/1537 yılında tamamladığı Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn Sultan Süleyman Han isimli minyatürlü yazmasındaki Konya minyatüründe tasvir edilen İç Kale'nin en yüksek noktasında gösterilen yapı olmalıdır (Uzluk 1972: 374; Bkz. Lev. no: 46) 1941 yılında tepede yapılan kazılarda Alaeddin Camii'nin güneyinde M. Akok'un bir saray kompleksine ait olabileceğini belirttiği temel kalıntılarına rastlanması, Tepe üzerinde önündeki bir meydan'ında bulunduığu saraya için en uygun yerin tepenin nispeten düz ve yüksek olan kısmı olabileceğini, Felekabad Sarayının doğru yerde arandığını göstermektedir.

TARİHİ: M. Koman'ın özel kütüphanesinde bulunduğu bildirilen Anonim Karaman Tarihi ve 1330 tarihli Konya salnamesine göre surlarla birlikte 1221 yılında yaptırılmıştır (Uzluk 1972: 380).

BANİSİ: I. Alaeddin Keykubad'dır (Bkz. Kat. no: 31)

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Bilinmemektedir.

SANATÇI: Yukarıda sözü edilen Anonim Karaman Tarihi ve 1330 tarihli Konya Salnamesine göre Kelûk bin Abdullah tarafından yapılmıştır (Uzluk 1972: 380). (Bkz. Kat. no. 47)

YAPI TANITIMI : Sarayın mimari özelliklerine ilişkin herhangi bir yazılı bilgi bulunmamala birlikte Matrakçı Nasuh'un minyatüründe tasvir edilen saray

duvarlarla kuşatılmış üç katlı bir binadır. İki yanında konik külahlı iki büyük kule bulunmaktadır. Alt kat kemerli bir düzenleme gösterir. İkinci ve üçüncü katta pencere biçimleri farklı olup altta dikdörtgen, üste sivri kemerlidir (Bkz. Lev. no: 46)

MALZEME - TEKNİK: 1330 tarihli Konya Salnamesine göre tuğladan inşa edilen sarayın tuğlaları Konya'nın güneyinde bulunan İlbiz yöresinde imal edilmiştir (Uzluk 1972: 378).

SÜSLEME PROGRAMI: Sarayın içinin süslemeli olduğu, Kelûk bin Abdullah'ın yapının hem mimarisinden, hem de süslemelerinden sorumlu olduğu öne sürülmektedir (Uzluk 1972: 381). Alaeddin Tepesi'nde bulunan ve saray yapısına ait olduğu anlaşılan minai ve sır üstü tekniğindeki parçalarında bu saraya ait olması muhtemeldir (Karatay Müzesi, Env. no: 1757, 1778).

YAYINLAR: Uzluk 1972: 374-381'den naklen Anonim Karaman Tarihi, Yazma, M. Koman kütüphanesi; Konya Salnamesi 1330/1911, İstanbul 1914: 264.

AT PAZARI

(Kat. no: 92)

ADI: At alım satımıyla ilgili bir pazar olduğundan bu ismi almış olmalıdır.

KONUMU: Kapı Camii civarında, Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, güneydoğuda bu yönden gelen kervanların şehre ulaştığı noktada, Mevlânâ Türbesi'nden şehre girişte idi (İbni Bibi 1941: 292; İbni Bibi 1955: 691; Eflâkî 1986a: 293; Baykara 1985: 62).

duvarlarla kuşatılmış üç katlı bir binadır. İki yanında konik külahlı iki büyük kule bulunmaktadır. Alt kat kemerli bir düzenleme gösterir. İkinci ve üçüncü katta pencere biçimleri farklı olup altta dikdörtgen, üste sivri kemerlidir (Bkz. Lev. no: 46)

MALZEME - TEKNİK: 1330 tarihli Konya Salnamesine göre tuğladan inşa edilen sarayın tuğlaları Konya'nın güneyinde bulunan İlbiz yöresinde imal edilmiştir (Uzluk 1972: 378).

SÜSLEME PROGRAMI: Sarayın içinin süslemeli olduğu, Kelûk bin Abdullah'ın yapının hem mimarisinden, hem de süslemelerinden sorumlu olduğu öne sürülmektedir (Uzluk 1972: 381). Alaeddin Tepesi'nde bulunan ve saray yapısına ait olduğu anlaşılan minai ve sır üstü tekniğindeki parçalarında bu saraya ait olması muhtemeldir (Karatay Müzesi, Env. no: 1757, 1778).

YAYINLAR: Uzluk 1972: 374-381'den naklen Anonim Karaman Tarihi, Yazma, M. Koman kütüphanesi; Konya Salnamesi 1330/1911, İstanbul 1914: 264.

AT PAZARI

(Kat. no: 92)

ADI: At alım satımıyla ilgili bir pazar olduğundan bu ismi almış olmalıdır.

KONUMU: Kapı Camii civarında, Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, güneydoğuda bu yönden gelen kervanların şehre ulaştığı noktada, Mevlânâ Türbesi'nden şehre girişte idi (İbni Bibi 1941: 292; İbni Bibi 1955: 691; Eflâkî 1986a: 293; Baykara 1985: 62).

ARGAÇCILAR ÇARŞISI

(Kat. no: 94)

ADI: İsminden dokumacılıkla ilgili bir çarşı olduğu anlaşılmaktadır.

KONUMU: –

TARİHİ: Devlet Hatun'un 621/1224 tarihli vakfiyesinde adı geçen çarşı bu tarihten önce kurulmuş olmalıdır.

BANİSİ : –

YAYINLAR: DHV., Konyalı 1964: 383.

KALENDERLER TEKKESİ

(Kat. no: 95)

ADI: Kalenderlere ait bir tekke olduğundan bu adı almış olmalıdır.

KONUMU: Şam'da bulunan Emirşahzade Pir Hüseyin Bey'in 832/1428 tarihli vakfiyesine göre Halkabegüş kapısı dışında lengerhane olarak adlandırılan mevkidedir. Bu durumda Kalenderhane'nin Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında kuzeyde, Musalla Mezarlığı civarında olduğu anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 571).

TARİHİ: Cemalüddin Savi'nin dört halifesinden biri olan Ebubekr-i Niksari'nin 602/1205-06 yılında Şam'dan Konya'ya geldiği ve burada yerleşerek bir zaviye açtığı bilgisinden hareketle, zaviyenin 13. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür (Ocak 1992: 63).

ARGAÇCILAR ÇARŞISI

(Kat. no: 94)

ADI: İsminden dokumacılıkla ilgili bir çarşı olduğu anlaşılmaktadır.

KONUMU: –

TARİHİ: Devlet Hatun'un 621/1224 tarihli vakfiyesinde adı geçen çarşı bu tarihten önce kurulmuş olmalıdır.

BANİSİ : –

YAYINLAR: DHV., Konyalı 1964: 383.

KALENDERLER TEKKESİ

(Kat. no: 95)

ADI: Kalenderlere ait bir tekke olduğundan bu adı almış olmalıdır.

KONUMU: Şam'da bulunan Emirşahzade Pir Hüseyin Bey'in 832/1428 tarihli vakfiyesine göre Halkabegüş kapısı dışında lengerhane olarak adlandırılan mevkidedir. Bu durumda Kalenderhane'nin Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında kuzeyde, Musalla Mezarlığı civarında olduğu anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 571).

TARİHİ: Cemalüddin Savi'nin dört halifesinden biri olan Ebubekr-i Niksari'nin 602/1205-06 yılında Şam'dan Konya'ya geldiği ve burada yerleşerek bir zaviye açtığı bilgisinden hareketle, zaviyenin 13. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür (Ocak 1992: 63).

Muineddin Pervane'nin Mevlânâ'yı ziyarete giderek Mevlânâ'dan Sultan-ül-ulema'nın mezarı üzerine eşine rastlanmaz bir kubbe ve muhteşem bir tak yapmak için ricada bulunup izin istemesi kabrin üzerinde herhangi bir binanın olmadığını göstermektedir (Eflâkî 1986a: 627; Karamağaralı 1964-65: 38). Kabir Mevlânâ Türbesinin yapılmasıyla onun içine dahil olmuştur.

YAYINLAR: Karamağaralı 1964-65: 38; Eflâkî: 1986a: 30, 36, 489, 52-53-187, 627 vd.

SİNCARÎ (SENCARÎ) MESCİDİ

(Kat. no: 97)

ADI: İsmini banisinden aldığı öne sürülen yapı "Sincarî" (Konyalı 1964: 526) ve "Sencarî" Mescidi (Eflâkî 1986a: 57-58) adları ile anılmıştır.

KONUMU: Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde, doğuda bulunan mescid Sincarî[1] mahallesinde olmalı idi (Konyalı 1964: 526). Eflâki'de ismi geçmekle birlikte, yerini tesbit etmeğe yarayacak herhangi bir bilgi mevcut değildir (Eflâki 1986a: 56-57).

TARİHİ: 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde varlığından haberdar olduğumuz yapı 629/1231-32'den önce I. Alâeddin Keykubad döneminde inşa edilmiş olmalıdır.[2]

---

[1] Yavuz Sultan Selim (924 /1518), III. Murad (992 /1584) ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yapılan Konya tahrirlerinde bu mahallenin adı "İmaret nam-ı diğeri Sencarî" olarak geçmektedir (Konyalı 1964: 249, 253, 259).

[2] "Seyyid-i Sırdan Burhan-ül-hak ve'd-din el Hüseyin-et Tirmizi, Baha Veled'in ölümünden bir yıl sonra yani 629 'de Konya'ya gelmiş, Sencarî Mescidinde kendini birkaç ay hapsetmişti (Eflâkî 1986a: 57).

Muineddin Pervane'nin Mevlânâ'yı ziyarete giderek Mevlânâ'dan Sultan-ül-ulema'nın mezarı üzerine eşine rastlanmaz bir kubbe ve muhteşem bir tak yapmak için ricada bulunup izin istemesi kabrin üzerinde herhangi bir binanın olmadığını göstermektedir (Eflâkî 1986a: 627; Karamağaralı 1964-65: 38). Kabir Mevlânâ Türbesinin yapılmasıyla onun içine dahil olmuştur.

YAYINLAR: Karamağaralı 1964-65: 38; Eflâkî: 1986a: 30, 36, 489, 52-53-187, 627 vd.

SİNCARÎ (SENCARÎ) MESCİDİ

(Kat. no: 97)

ADI: İsmini banisinden aldığı öne sürülen yapı "Sincarî" (Konyalı 1964: 526) ve "Sencarî" Mescidi (Eflâkî 1986a: 57-58) adları ile anılmıştır.

KONUMU: Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde, doğuda bulunan mescid Sincarî[1] mahallesinde olmalı idi (Konyalı 1964: 526). Eflâki'de ismi geçmekle birlikte, yerini tesbit etmeğe yarayacak herhangi bir bilgi mevcut değildir (Eflâki 1986a: 56-57).

TARİHİ: 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde varlığından haberdar olduğumuz yapı 629/1231-32'den önce I. Alâeddin Keykubad döneminde inşa edilmiş olmalıdır.[2]

---

[1] Yavuz Sultan Selim (924 /1518), III. Murad (992 /1584) ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yapılan Konya tahrirlerinde bu mahallenin adı "İmaret nam-ı diğeri Sencarî" olarak geçmektedir (Konyalı 1964: 249, 253, 259).

[2] "Seyyid-i Sırdan Burhan-ül-hak ve'd-din el Hüseyin-et Tirmizi, Baha Veled'in ölümünden bir yıl sonra yani 629 'de Konya'ya gelmiş, Sencarî Mescidinde kendini birkaç ay hapsetmişti (Eflâkî 1986a: 57).

TARİHİ: Yapının banisi olması muhtemel görünen Ziyaeddin Karaarslan'ın yaşadığı ve diğer yapılarını (mescit, türbe, medrese ve zaviye) inşa ettirdiği döneme bakılarak Alâeddin Keykubad dönemine 1233 (ölümü) öncesine tarihlendirmek mümkündür (İbni Bibi 1941: 169-173, 69-70; Eflâkî 1986a, T. Yazıcı notu: LXXXIV-LXXXV; Mektuplar, Mevlânâ: 1963, Gölpınarlı Açıklamaları: 264). Mevlânâ Celaleddin Rumî zamanında geçen olaylarla ilgili olarak anılan han 13. yüzyılın sonlarında hamama çevrilmiş olmalıdır (Eflâkî 1986a: 404-406).

BANİSİ: Hanın banisi muhtemelen Ziyaeddin Karaarslan'dır (Bkz. Kat. no: 37) Hanın kim tarafından hamama çevrildiği ise bilinmemektedir.

YAYINLAR: İbni Bibi 1941: 69-70, 169,173; Mevlânâ, Mektuplar 1963, Gölpınarlı Açıklamaları: 264; Eflâkî 1986a, T. Yazıcı notu: LXXXIV-LXXXV, 404-405.

BEZZAZİSTAN

(Kat. no: 99)

ADI: Yapı işlevi ile ilişkili olarak bu adı almıştır.

KONUMU: Bezzazistan'ın yeri konusunda kesin bir bilgi olmamakla beraber 1500-1501 tarihli tahrire göre "Kervansaray-ı Bezciyan" cami civarındadır (Baykara 1985: 65) kaydından dolayı İplikçi Camii civarında, Yeni Çarşı'da, İplikçiler ve Pamukçulara yakın olduğu tahmin edilmektedir (Baykara 1985: 65). Ancak Bedesten"in Devlet Hatun (621/1224) ve Sahip Ata (679/1281) imaret vakfiyesinde cami olarak anılan Şerafeddin Camii civarında, yani Osmanlı döneminde Bedestenin inşa edildiği yerde olması muhtemeldir.

TARİHİ: Yapının banisi olması muhtemel görünen Ziyaeddin Karaarslan'ın yaşadığı ve diğer yapılarını (mescit, türbe, medrese ve zaviye) inşa ettirdiği döneme bakılarak Alâeddin Keykubad dönemine 1233 (ölümü) öncesine tarihlendirmek mümkündür (İbni Bibi 1941: 169-173, 69-70; Eflâkî 1986a, T. Yazıcı notu: LXXXIV-LXXXV; Mektuplar, Mevlânâ: 1963, Gölpınarlı Açıklamaları: 264). Mevlânâ Celaleddin Rumî zamanında geçen olaylarla ilgili olarak anılan han 13. yüzyılın sonlarında hamama çevrilmiş olmalıdır (Eflâkî 1986a: 404-406).

BANİSİ: Hanın banisi muhtemelen Ziyaeddin Karaarslan'dır (Bkz. Kat. no: 37) Hanın kim tarafından hamama çevrildiği ise bilinmemektedir.

YAYINLAR: İbni Bibi 1941: 69-70, 169,173; Mevlânâ, Mektuplar 1963, Gölpınarlı Açıklamaları: 264; Eflâkî 1986a, T. Yazıcı notu: LXXXIV-LXXXV, 404-405.

BEZZAZİSTAN

(Kat. no: 99)

ADI: Yapı işlevi ile ilişkili olarak bu adı almıştır.

KONUMU: Bezzazistan'ın yeri konusunda kesin bir bilgi olmamakla beraber 1500-1501 tarihli tahrire göre "Kervansaray-ı Bezciyan" cami civarındadır (Baykara 1985: 65) kaydından dolayı İplikçi Camii civarında, Yeni Çarşı'da, İplikçiler ve Pamukçulara yakın olduğu tahmin edilmektedir (Baykara 1985: 65). Ancak Bedesten"in Devlet Hatun (621/1224) ve Sahip Ata (679/1281) imaret vakfiyesinde cami olarak anılan Şerafeddin Camii civarında, yani Osmanlı döneminde Bedestenin inşa edildiği yerde olması muhtemeldir.

YAYINLAR: Sipehsalar 1977: 126; Eflâkî 1986a: 86-100; b: 39-41.

EBUL FAZL CAMİİ

(Kat. no: 101)

ADI: İsmi banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Kürkçü mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, doğuda, Yeni Çarşıda Altunaba Medresesi civarında olmalıdır (KOV., Konyalı 1964: 372).

TARİHİ: İ.H. Konyalı'nın Altunaba Vakfiyesine dayanarak medreseye sınır olduğunu belirttiği ve bugünkü İplikçi Camii'nin ilk yapısı olarak kabul ettiği Ebul Fazl Mescidi'nin (Konyalı 1964: 408) ismine medrese sınırları üzerinde gösterilen mescitler arasında rastlanmamıştır. Medreseye sınır olan mülk ve dükkanlar içinde de herhangi bir karışıklığa sebep olacak böyle bir isim görülmez (Turan 1947: 201, 221). Nitekim A. Erdoğan'ın Altunaba vakfiyesinin bir değerlendirmesinin yapıldığı makalesinde medreseye sınır olan mescitler arasında böyle bir ism yoktur (Erdoğan 1937a-b: 370-375). Keza Konyalıda bu mescidin banisinin isminin vakfiyede farklı şekillerde geçtiğini belirtir (Konyalı 1964: 823, not 4). Vakfiyede medreseye sınır olan mescit Hoca Abdülcebbar el-Tebrizî el-Tacir'e ait mescit olarak anılırken, vakfiyenin bir başka yerinde Hoca Ebul Fazl bin Abdülcebbar el-Tebrizi mülkünden söz edilmektedir. Anlaşılan Konyalının aynı kişi olarak ele aldığı Tebrizli Tacir Abdülcebbar ile Ebul Fazl baba-oğuldur, ve vakfiyede Ebul Fazl'ın mescidinden değil, medreseye vakf edilen dükkanlara sınır olan mülkünden söz edilmektedir (Turan 1947: 227, 28). Bu durumda bugünkü İplikçi Camii'nin Ebul Fazl Mescidi olma olasılığı ortadan kalkmış görünmekte olup, İplikçi Camii bu adı ilk yapısından değil,

1430-34 yılında Turgutoğulları döneminde Ebul Fazl Ahmet Bey'in yaptırdığı onarımdan sonra almış olmalıdır (Oral 1956: 40). Bu yapı 646/1248 tarihli Kemaleddin Oğulbey Vakfiyesi'nde "Konya içinde kain Hoca Hasan Sultani diye tanınan hana bitişik hudutları .... çarşı .... yola ki o yolun yanında Hoca Hasan Mescidi, diğer yolun yanında Ebul Fazl Camii vardır" (KOV., VGM. Arş. def. no: 601: 193) diye tarif edilen Ebul Fazl Camii olmalıdır. Sözü edilen Hoca Hasan Camii bugün İplikçi Camii'nin günedoğusunda bulunan Hacı Hasan Camii yerinde olup (Konyalı 1964: 372) vakfiyede Konya şehrinin içinde ve çarşı ile sınırlı olduğu belirtilmiştir (KOV., VGM Arş., def. no: 601: 193). Oğulbey Vakfiyesi'nde adı geçen bu cami, vakfiyenin düzenlendiği 646/1248 yılı öncesinde inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Tebrizli Tacir Hoca Abdülcebbar'ın oğludur (AV., Turan 1947: 221).

YAYINLAR: KOV., VGM Arş., def. no: 601: Erdoğan 1937: 370-75; Turan 1947: 201, 221; Oral 1956: 31-65; Konyalı 1964: 408, 372; Eflâkî 1986b: 123.

KARAGU MESCİDİ:

(Kat. no: 102;)

ADI: Adının nereden aldığı belirlenememiştir.

KONUMU: Kemaleddin Oğulbey Vakfiyesi'nde zaviyeye vakf edilen bir arsanın yeri tarif edilirken adı geçen yapının konumu tespit edilememiştir. Ancak yine konumu tespit edemediğimiz Ağa Hamamı ile aynı civarda olduğu anlaşılmaktadır.

TARİHİ: 646/1248 tarihli Oğulbey vakfiyesi dolayısıyla haberdar olduğumuz yapı vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: -

YAYINLAR: KOV., VGM Ar. def. no: 601: 193; Konyalı 1964: 922; Baykara 1985: 81.

HACEGİ/HOCALI HANİKÂHI

(Kat. no: 103)

ADI: Muhtemelen banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Konumu kesin olarak belirnemeyen yapı KOV.'ne göre Dış Kale surlarının dışında, kuzeybatı da Hızır İlyas Bey Zaviyesi için vakfedilen tarlanın karşısında idi (KOV., Konyalı 1964: 923).

TARİHİ: 646/1248 yılında düzenlenen Kemaleddin Oğulbey Vakfiyesi'nde ismi geçen yapı bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır (KOV., Konyalı 1964: 923)

BANİSİ: Belirlenememektedir. Pınar mahallesi Hacegi Mescidi ile isim, dönem benzerliği gösteren hanikâhın aynı bani tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir (Bkz. Kat. no: 103).

YAYINLAR: KOV., Konyalı 1964: 923.

HAMAM

(Kat. no: 104)

ADI: -

KONUMU: KOV. nedeniyle haberdar olduğumuz hamam vakfiyenin tarifine göre Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, Ertaş kapısı önünde, Gömeç Hatun Medresesi ve Darüşşifa vakfı civarında idi (KOV., Konyalı 1964: 923).

TARİHİ: 646/1248 tarihli KOV.'nde adı geçen yapı, vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: –

YAYINLAR: KOV., VGM Arş. def. no. 601: 193; Konyalı 1964: 923.

AĞA HAMAMI

(Kat. no: 105)

ADI: -

KONUMU: KOV.'nde zaviyeye vakf edilen bir arsanın yeri tarif edilirken adı geçen yapının Karagu Mescidi'nin yakınında olduğu anlaşılmaktadır. (KOV., VGM Arş. def. no: 601: 193). Ancak Karagu Mescidi'nin yeri tespit edilemediğinden mevcut verilerle her iki yapıyı da konumlandırmak mümkün olamamıştır.

TARİHİ: 646/1248 tarihli KOV'nde ismi geçen yapı vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Bilinmemektedir[1].

YAYINLAR: KOV., VGM. Arş. def. no. 601: 193; Konyalı 1964: 922, 539.

GARİPLER PAZARI (SUK'ÛL-GUREBA)

(Kat. no: 106)

ADI: Dış Kale surları dışında olan ve dışarıdan gelenlerle alışveriş yapılan pazarın bu nedenle Garipler ismini almış olması muhtemeldir.

KONUMU: Hoca Fakih semtinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, batıda bu yönden şehre ulaşan kervan yolunun sonunda idi (KV., Turan 1948: 156).

TARİHİ: 646/1248 yılında düzenlenen Celâleddin Karatay'ın Mescid ve Zaviye vakfiyesi dolayısıyla haberdar olduğumuz pazar 646/1248-49'dan önce kurulmuş olmalıdır (KV., Turan 1948: 156).

BANİSİ: –

YAYINLAR: KV., Turan 1948: 156; Baykara 1985: 57.

---

[1] Konyalı Kemaleddin Oğulbey Vakfiyesini ele alırken vakfiyede adı geçen hamamın Şazbey Ağa Hamamı olduğunu belirtir (Konyalı 1964: 922, not: 5). Ancak Şazbey Ağa Mescidini incelerken bu şahsın Karamanoğlu II. Mehmet Bey'in azatlı kölelerinden ve Karamanoğulları döneminin önemli emirlerinden biri olduğunu ifade eder. Bu durumda Oğulbey Vakfiyesinin düzenlendiği 646/1248 yılında Şazbey Ağa tarafından inşa ettirilmiş bir yapının mevcut olması mümkün değildir.

AYAKKABICILAR ÇARŞISI

(Kat. no: 107)

ADI: Ayakkabı imalatı ve satımıyla ilgili bir çarşı olmalıdır.

KONUMU: KMZV.'nin tarifinden Konya'nın içinde olduğu anlaşılmaktadır (KV., Turan 1948: 156)

TARİHİ: 646/1248-49 yılında düzenlenen KMZV. dolayısıyla varlığından haberdar olduğumuz çarşı bu tarihten öncen kurulmuş olmalıdır (KMZV, Turan 1948: 156).

BANİSİ: -

YAYINLAR: KMZV., Turan 1948: 156.

KASAPLAR ÇARŞISI

(Kat. no: 108)

ADI: Et kesim ve satış işlerinin yapıldığı yer olduğundan bu adı almıştır.

KONUMU: Şehrin kuzeydoğusunda, Dış Kale surlarının dışında (KMZV., Turan 1948: 136), Debbağlar civarındadır.

TARİHİ: 646/1248-49 tarihli KMZV.'nde anılması nedeniyle bu tarihten önce var olmalıdır (KMZV., Turan 1948: 136).

YAYINLAR: KMZV., Turan 1948: 136.

SAHİP ŞEMSEDDİN ISFAHANİ'NİN SARAYI

(Kat. no: 109)

ADI: Banisinin adı ile anılıyor gibi görünmektedir.

KONUMU: Kemaleddin Oğulbey vakfiyesinden anlaşıldığına göre Dış Kale surları içinde, kuzeybatıda, Hızır İlyas Bey Zaviyesinin altındaki bahçenin sınırlarından biri üzerindedir (KOV., Konyalı 1964: 922).

TARİHİ: II. İzzeddin Keykâvus döneminde emirlerin öldürülmesi olayı ile ilgili olarak adı geçen saray bu sultanın döneminde (1246-49) mevcut olmalıdır (İbni Bibi 1941: 230-231).

BANİSİ: Sahip Şemseddin-i İsfahani olmalıdır. II. İzzeddin Keykavus döneminde vezir olan Sahip Isfahani'yi, İbni Bibi vaktini kitap mütaleasıyla, alim ve zahitler meclisinde sohbetlerle geçiren bir adam olarak tanıtmaktadır (İbni Bibi 1941: 229).

YAYINLAR: İbni Bibi 1941: 229-231; KOV., Konyalı 1964: 922.

PINARÎ MAHALLESİ (HACEGÎ) MESCİDİ

(Kat. no: 110)

ADI: Banisine izafeten Hacegî, bulunduğu mahalleden dolayı ise "Pınarî Mahallesi Mescidi" adları ile anılmıştır (Konyalı 1964: 362). Fatih ve II. Bayezid

adına yapılan tahrir defterlerine "Hacegî Mescidi" adı ile kaydedilmiştir (Uzluk 1958: 28).

KONUMU: Pınarî mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış kale surları içinde güneybatıda idi (Konyalı 1964: 362)

TARİHİ: Yapının inşa tarihine ait kitabe ve vakfiyesi bulunmamaktadır. Banisinin ölüm tarihi bilinmemekle birlikte, yaşadığı döneme dayanılarak 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmek mümkündür (Sipehsalar 1978: 23).

BANİSİ: Hacegî, Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin babası Sultan'ul-Ulema Baha Veled'in müridlerinden olup, Konya'ya Şeyhi ile birlikte gelmiştir (Konyalı 1964: 362). Sipehsalar'da kendisinden söz edilmektedir (Sipehsalar 1977: 23).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 362; Sipehsalar 1977: 23.

AHİ MURAD HAMAMI

(Kat. no: 111)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Bir şeriye sicil kaydından Eski Pazar'da olduğu belirlenmektedir (Ergenç 1995: 44).

TARİHİ: Konyalı'nın verdiği bilgiye göre Devlet Hatun'un 610/1213 tarihli vakfiyesinde camiye vakfedilen yerler arasında Konya'da bir hamamı bulunan Ahi Murad'ın evi de geçmektedir. Bu bilgi, banisinden hareketle Ahi Murad Hamamı'nın 13. yüzyılın ilk yarısında inşa ettirilmiş olabileceğini akla

getirmektedir (Konyalı 1964: 388). Fatih'in yaptırdığı Karaman Eyaleti vakıfları defterinde Pir Hasan Bey Türbesi Vakfı içinde gösterilmiştir (Uzluk: 1958: 82).

BANİSİ: Ahi Murad olmalıdır (Konyalı 1964: 383). Adının geçtiği tarihe bakılırsa, bu kadar erken bir dönemde bir Ahi'nin varlığını göstermesi bakımından enteresandır (Konyalı 1964: 383).

YAYINLAR: Uzluk 1958:22; Konyalı 1964: 388.

KARATAY HAN

(Kat. no: 112)

ADI: Karatay'ın medrese vakıfları arasında bulunan han banisine izafeten bu adla anılmış olmalıdırlar.

KONUMU: Celaleddin Karatay'ın Medrese Vakfiyesine göre şehrin batısında bulunan Buğday Pazarı yakınındadır (KV., Turan 1948: 81).

TARİHİ: 651/1253 yılında düzenlenen Medrese vakfiyesinde adı geçen ve medreseye vakf edilen han bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır (Turan 1948: 73).

BANİSİ: –

YAYINLAR: KV., Turan 1948: 73, 81; Baykara 1985: 64.

BUĞDAY PAZARI

(Kat. no: 113)

ADI: Buğday ve tahıl alım-satımıyla ilgili bir pazar olmalıdır.

KONUMU: Celâleddin Karatay vakfiyesine göre şehrin batısındadır (Turan 1948: 81). Karatay'ın medresesine vakf ettiği han da burada olup Karatay Medresesi'ne yakındır (Baykara 1985: 62).

TARİHİ: 651/1253 yılında düzenlenen Medrese vakfiyesinde adı geçen pazar, vakfiyenin düzenlendiği tarihten itibaren veya öncesinde kurulmuş olmalıdır (Turan 1948: 73).

BANİSİ: –

YAYINLAR: KV., Turan 1948: 73, 81; Baykara 1985: 62.

KARATAY'IN ÇEŞMESİ

(Kat. no: 114;)

ADI: İsminin banisi ile ilgili olması muhtemeldir. Ancak Karatay'ın Köşkü civarında olduğu için de bu ismi almış olabilir.

KONUMU: Şehrin batısında, Dış Kale surları dışında, Aşağı Yaka'da Karatay'ın Dahiller denilen yazlık köşkünün önünde yolun karşı tarafında idi (Konyalı 1964: 800).

TARİHİ: Celâleddin Karatay'ın ölüm tarihi olan 652/1254 yılından önce yapılmış olmalıdır (Anonim 1952: 34).

BANİSİ: Karatay'ın Çeşmesi olarak adlandırılan yapı Celâleddin Karatay tarafından yaptırılmış olmalıdır (Konyalı 1964: 800).

YAYINLAR: Anonim 1952: 34; Konyalı 1964: 800.

KARATAY'IN EVİ

(Kat. no: 115)

ADI: Biremoni mahallesi, Celâleddin Karatay'ın evinin burada bulunması nedeniyle Tayi mahallesi olarak da tanınmıştır (Konyalı 1964: 798).

KONUMU: Tayi mahallesinde Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeydoğuda Kınacı Sokağının içinde idi (Konyalı 1964: 799).

TARİHİ: Celaleddin Karatay'ın ölüm tarihi olan 652/1254 yılından önce yapılmış olmalıdır (Anonim 1952: 34).

BANİSİ: Celâleddin Karatay'ın evinin kendisi tarafından yaptırılmış olduğunun düşünmek mümkündür.

YAYINLARI: Anonim 1952: 34; Konyalı 1964: 800.

KARATAY'IN YAZLIK KÖŞKÜ/DAHİLLER KÖŞKÜ

(Kat. no: 116)

ADI: Bulunduğu mevkiinin adı ile anıldığı anlaşılmaktadır.

KONUMU: Şehrin batısında Dış Kale surları dışında, dağ eteğinde, Aşağı Dahiller denilen yerde idi (Konyalı 1964: 800).

TARİHİ: Celaleddin Karatay'ın ölüm tarihi olan 654/1254 yılından önce yapılmış olmalıdır (Anonim 1952: 34).

BANİSİ: Karatay'ın Köşkü olarak anılan yapı muhtemelen kendisi tarafından yaptırılmıştır.

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Yapının 1944'lerde harap durumda olduğu belirtilmiştir (Konyalı 1964: 800).

YAPI TANITIMI: Şehre ve bütün ovaya hakim olan bu köşkün içinde muhteşem fıskıyeli bir havuzu olduğu bildirilmektedir (Konyalı 1964: 800).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 800.

NİZAMEDDİN PERVANE MESCİDİ

(Kat. no: 117)

ADI: Banisine izafeten bu ismi almış olmalıdır.

KONUMU: Bilinmemektedir.

TARİHİ: II. İzzeddin Keykavus'a ait 656/1258 tarihli bir temliknamede, şahidler arasında bulunan mescidin imamının adı nedeniyle zikredilmektedir ki mescidi temlikname'nin tarihine dayanarak 656/1258 yılı öncesine tarihlendirmek mümkündür (II. İKT. Turan 1950-55: 175).

BANİSİ: Nizameddin Pervane olmalıdır (II. İKT., Turan 1950,55: 175).

YAYINLAR: II. İKT., Turan 1950-55: 175; Baykara 1985: 81.

SADEDDİN HARGÂHTRAŞ MEDRESESİ

(Kat. no: 118)

ADI: Banisi ile ilişkili olması muhtemeldir.

KONUMU: –

TARİHİ: Burada öğrenci olan bir fakihin, 656/1258 tarihinde II. İzzeddin Keykavus adına düzenlenen bir temliknamede şahit olarak yer alması nedeniyle haberdar olduğumuz medrese temlikname'nin düzenlendiği tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Kesin olarak belirlenememektedir. Ancak yapıya adını veren Sadeddin Hargahtraş tarafından yaptırılmış olduğu düşünülebilir.

YAYINLAR: II. İKT. Turan 1950-55: 174.

MAHKEME

(Kat. no: 119)

ADI: Şer'i Mahkeme

KONUMU: Yeri tam olarak belirlenemeyen mahkeme binasının muhtemelen çarşıda olduğunu, mahkeme kapısında oldukları kaydedilen dükkanların varlığından hareketle öne sürmek mümkündür (II. İKT. Turan 1950-55: 175).

TARİHİ: 656/1258 tarihinde düzenlenen II. İzzeddin Keykavus'a ait bir temliknamede şahitlerin dükkanlarının tarif edilmesi sırasında adı geçen mahkeme, bu tarihten önce var olmalıdır (II. İKT. Turan 1950-55: 175).

BANİSİ: -

YAYINLARI: II. İKT. Turan 1950-55: 175.

NÂSIREDDİN HANİKAHI

(Kat. no: 120)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır. Nasuruddin Vezir'in Tekkesi (Mektuplar, Mevlânâ: 1963: 103, LXVIII) Nasreddin Vezir'in hanikâhı (Eflâkî 1986b: 66-68) adları ile anılmaktadır[1]

KONUMU: Belirlenememektedir.

---

[1] Gölpınarlı hanikâhın banisi olaran Nusratüddin Vezir'in Sahip Ata Fahreddin Ali'nin oğlu olduğunu belirtmektedir (Mevlânâ, Mektuplar, 1963, Gölpınarlı Açıklamalar: 236).

TARİHİ: M. Bayram'ın belirlemelerine göre 660/1262'de ölen Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud'un (Bayram 1991: 105) ölümünden önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Ahi teşkilatının kurucusu olan Ahi Evren Şeyh Nasuriddin Mahmud, Azerbaycanlı olup aynı zamanda bir fikir ve aksiyon adamıdır. Bağdat'ta iken fütüvvet teşkilatının ileri gelenleri ile görüşmüş, onlardan yararlanmıştır (Bayram 1991: 159, 81). Tefsir, Hadis, Kelâm, Fıkıh ve Tasavvuf gibi dini ilimler yanında Felsefe ve Tıp sahasında da eserler vermiştir (Bayram 1991: 81). 602/1205 yılında Anadolu'ya gelen Ahi Evren Kayseri'ye yerleşerek bir Debbağ atölyesi kurmuş, bunun büyümesi ile çevresinde bir Debbağlar mahallesi oluşmuştur (Bayram 1991: 82). Debbağların Piri olan Ahi Evren Hanikah-ı Ziya ile Hanikah-ı Lala'da müderrislik yapmıştır (Bayram 1991: 83).

YAYINLAR: Mektuplar, Mevlânâ: 1963: 103, Gölpınarlı Önsözü: LXVIII; 236; Eflâkî 1986b: 66-68; Bayram 1991: 81-83, 159).

SA'D-EDDİN ÖMER DAR-UL-HUFFAZI

(Kat. no: 121)

ADI: Banisinin ismini almıştır.

KONUMU: Bugün mevcut olmayan yapının konumu belirlenememektedir.

TARİHİ: Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi 908 Env. no. kayıtlı bulunan kitabesine göre 667/1269 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yaptırılmıştır (Kit. no: 56).

BANİSİ: Kitabesine göre Kebek oğlu Ömer oğlu Saadeddin'dir (Kit. no: 26).

YAYINLAR: Combe, Sauvaget, Wiet 1943, XII: 136, no: 4603; Konyalı 1964: 952.

ERMEN HAN

(Kat. no: 122)

ADI: Ermenilerin kalması nedeniyle bu isimle anılmış olmalıdır.

KONUMU: CBV.'ne göre Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, güneyden Larende Kapısı civarında, Sultan Hamamı yakınında idi (Temir 1959: 116).

TARİHİ: 670/1272 tarihli CBV.'nde ismi geçen han bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır (Temir 1959: 16).

BANİSİ: Kırşehir Emiri Nureddin Cacabey'dir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan zamanının emiri olan Caca Bey Kırşehir'de bir medrese ve türbe yaptırmıştır. Eflâkî'nin verdiği bilgiden Mevlânâ'yı ziyarete gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim Mevlânâ'nın iki mektubu Caca Bey'e hitaben yazılmıştır (Mevlânâ: Mektuplar, 1963: 42-43, XXV; 80, LIII; Gölpınarlı Açıklaması: 255- 256).

YAPI TANITIMI: CBV.'ne göre Ermen Han olarak adlandırılan yapı/yapılar(?) "Ermen Han adını taşıyan evlerin müşterek olan hissesinden yarısının tamamı olup, onaltı evden ibarettir" (Temir 1959:116).

YAYINLAR: M. Ferit, M. Mesut 1934: 71; CBV., Temir 1959: 116; Baykara 1985: 45-46.

TUZ PAZARI

(Kat. no: 123)

ADI: Tuz alım-satımıyla ilgili bir pazar olmalıdır.

KONUMU: Muhtemelen Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, doğuda kurulmuştur.

TARİHİ: Müstevfî Cemaleddin'in hanikahı için vakf ettiği pazar yerini (Konyalı 1964: 926) bu hanikahın yapım tarihi olarak belirlediğimiz 1272-73 yıllarına dayanarak sözü edilen tarihe veya öncesine yerleştirmek mümkündür (Bkz. Kat. no:123)

BANİSİ: Müstevfî Cemaleddin olması mümkündür.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 926.

MERAM MESCİD-İ - CAMİ-İ

(Kat. no: 124)

ADI: Bulunduğu yöreden dolayı bu isimle anılmış olmalıdır.

KONUMU: İsminin belirlediği mevki dışında konumu hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan yapı, Selçuklu dönemi Dış Kalesi dışında, batıda, şehre 8 km. mesafededir.

TARİHİ: Yapının tarihini veren herhangi bir kitabe veya vakfiye günümüze ulaşmamıştır. Ancak adına Mevlevî kaynaklarında rastlanan "Mescid-i Cami-i Meram"ın Cuma namazı kılınan bir cami olduğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın sık sık gittiği bu cami onun ölümünden önce (1273) mevcuttur. Yapının Sahip Ata Vakfiyesi'nde anılan Melihas'daki imaret olması mümkündür (Eflâkî 1986a: 148, 153).

BANİSİ: –

YAYINLARI: Eflâkî 1986a: 148, 153, 1986: 123; SAV., Bayram-Karabacak 1981:34

AHİ ÇOBAN ZAVİYESİ

(Kat. no: 125)

ADI: Banisinin ismi ile anılmış olmalıdır.

KONUMU: –

TARİHİ: Mevlânâ hayatta iken geçen bir olayda adının anılması nedeniyle Mevlânâ'nın ölüm tarihi olan 1273'den evvel mevcut olduğunu düşünmek mümkündür (Eflâkî 1986a: 614-615).

BANİSİ: Ahi Kayser'in oğludur (Eflâkî 1986a: 614).

YAYINLAR: Eflâkî 1986a: 614-615; Ocak 1978: 259

SADREDDİN KONEVÎ ZAVİYESİ CİVARINDAKİ MEDRESE

(Kat. no: 126)

ADI: Tespit edilememiştir.

KONUMU: Eflâkî'de Mevlânâ ve Sadreddin Konevî ile ilgili bir hikaye rivayet edilirken sözü edilen medrese "Şeyh Sadreddin'in zaviyesine gidiyorlardı... O civarda bir medreseye girdiler" şeklindeki ifadeden de anlaşıldığı gibi Sadreddin Konevi Camii civarındadır (Eflâkî 1986a: 238).

TARİHİ: Sadreddin Konevi ve Mevlânâ ile ilgili olarak anlatılan olaya dayanılarak bu medresenin Mevlânâ ve Sadreddin Konevî'nin ölümünden önce (1273, 1274) mevcut olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: –

YAYINLAR: Eflâkî 1986a: 238-239.

SAHİP ISFAHANÎ'NİN HANI

(Kat. no: 127)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: –

TARİHİ: İsmi Mevlânâ ile birlikte anılan han Mevlânâ'nın ölümünden önce (672/1273) mevcut olmalıdır (Eflâki 1986a: 613-614)

BANİSİ: Muhtemelen Sahip Isfahani'nin adı ile anılmasına bakılarak baninin adı geçen şahıs olduğunu düşünmek mümkündür.

YAPI TANITIMI: Yapının sadece bir han olmayıp genelev olduğu Eflâkî'nin rivayet ettiği hikayeden anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 613-616).

YAYINLARI: Eflâkî 1986a: 613-616.

TİZ PAZARI

(Kat. no: 128)

ADI: -

KONUMU: Konumu belirlenemeyen pazar muhtemelen farklı türden malların satıldığı bir yer olmalıdır[1].

TARİHİ: Mevlânâ ile ilgili bir hikaye rivayet edilirken adı geçen pazarın Mevlânâ'nın ölmümünden (1273) önce mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 405-406).

BANİSİ: –

YAYINLAR: Baykara 1985: 57; Eflâkî 1986a: 405-406.

---

[1] Mevlânâ'nın halısını çalan bir fakir Tız pazarında halıyı satarken yakalanmıştı (Eflâkî 1986a: 405-406).

MUKBİL ÇEŞMESİ

(Kat. no: 129)

ADI: Mukbil Çeşmesi

KONUMU: Konumu kesin olarak tespit edilememekle birlikte Dış Kale surlarının dışında, batıda Meram civarında olması muhtemeldir (Eflâkî 1986a: 231).

TARİHİ: Tarihi kesin olarak belirlenememektedir. Ancak adı Mevlânâ ile birlikte anılan çeşmenin onun ölümünden (1273) önce mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

BANİSİ: –

YAYINLAR: Eflâkî 1986a: 231.

DEVELİ (ÇARŞI) HAMAMI

(Kat. no: 130)

ADI: Bulunduğu mevkiiden dolayı bu adla anılmış olmalıdır. Muhtemelen Develi Hamamı adı ile anılan yapıdır.

KONUMU: Adından çarşı içinde olduğu anlaşılan yapı tam olarak konumlandırılamamakla birlikte, çarşının bulunduğu İplikçi veya Şerafeddin Camii civarında olduğunu düşünmek mümkündür. Özellikle Eflâkî'de yapının adının anıldığı hikâye rivayet edilirken "hamamcı koşa koşa medreseye geldi"

kaydı, hamamın Şerafeddin Camii civarında olabileceğini düşündürtmektedir (Eflâkî 1986a: 249-251).

TARİHİ: Yapının inşa tarihi için kesin birşey söylemek mümkün değildir. Belki daha önce inşa edilmiş olmakla birlikte Mevlânâ ile ilgili bir hikâye rivayet edilirken adı geçen Hamamın Mevlânâ'nın ölümünden (1273) önce mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

BANİSİ: -

YAYINLAR: Eflâkî 1973a: 262; 1986a: 249-251 .

KÜRKÇÜLER (POSTİNDÛZ) HAMAMI

(Kat. no: 131)

ADI: Eflâkî'de Kürkçüler Hamamı adı ile anılan yapıyla (Eflâkî 1986 a: 33) Türbe hamamının aynı yapı olduğu genel olarak kabul görmüştür (Uzluk 1958: 22; Konyalı 1964: 1068; Önder 1971: 309). Ancak Abid Çelebi ve Veled Bey vakfiyelerinde türbe Hamamının Mevlânâ dergâhı yakınında gösterilmesine karşılık Hoca Selman Vakfı olarak belirlenen Kürkçü Hamamı'nın ise Hacı Hasan Camii civarında bulunması ve Türbe hamamının vakfiyeye dayanılarak 15. yüzyıla tarihlendirilmesi iki yapının ayrı hamam olduğunu ortaya koymuştur (Küçükdağ 1995: 79).

KONUMU: 1255/1839 tarihli bir kayıtta (Kara Hafız Efendi'nin Medrese Arsasının Tezkiresi kaydında) yeri kesin olarak gösterilmiştir. Bu kayda göre Kürkçü mahallesinde, Hacı Hasan Camii'nin batısında yer alan yapı Selçuklu

dönemi Dış Kale surlarının içinde doğuda, eski PTT binası civarında konumlandırılmıştır (Küçükdağ 1995: 78; 92 Plan 2).

TARİHİ: Mevlânâ Celâleddin Rumi zamanında geçen bir olay anlatılırken adının zikredilmesi nedeniyle Mevlânâ'nın hayatta olduğu dönemde mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Eflâkî 1986a: 39).

BANİSİ: –

YAYINLAR: Uzluk 1958: 22; Konyalı 1964: 1068; Önder 1971: 209; Eflâkî 1986a: 33; Küçükdağ 1995: 78-79.

ZİRVA HAMAMI

(Kat. no: 132)

ADI: -

KONUMU: Mevlânâ dolayısıyla haberdar olduğumuz yapı muhtemelen Meram civarındadır. Çünkü Hüsameddin Çelebi'nin Meram'daki evinden çıkan Mevlânâ Zirva Hamamı'na gitmiştir (Eflâkî 1986a: 491).

TARİHİ: Mevlânâ ve Hüsameddin Çelebi ile ilgili olarak adı geçen hamam Mevlânâ'nın ölümünden (1273) önce inşa edilmiş olmalıdır (Eflâkî 1986a: 616).

BANİSİ: –

YAYINLAR: Eflâkî 1986a: 491, 616.

AHİ AHMET ŞAH ZAVİYESİ

(Kat. no: 133)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Belirlenememiştir.

TARİHİ: Ahi Ahmet Şah'ın adının Cimri İsyanı ile birlikte geçmesine dayanılarak zaviyenin 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinde veya öncesinde mevcut olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Ahi Ahmet Şah'ın ismiyle anılan yapı kendisine ait olmalıdır. 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Konya Ahilerinin lideri olarak tarih sahnesine çıkan Ahi Ahmed Şah (Eflâkî 1986b: 31), III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Cimri olayında Konya'yı müdafaa etmiş, daha sonra III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in öldürülmesi üzerine iki oğlunun tahta çıkarılması konusunda çıkan karışıklıkları bastırmıştır (Eflâkî 1986b; Tahsin Yazıcı Önsözü: XXVI-XXVII)

YAYINLAR: Eflâkî 1986 b: 31-35; Eflâkî b,Yazıcı Önsözü: XXVI, XXVII; Anonim 1952: 65; Ocak 1978: 259.

PERVANE'NİN TEKKESİ

(Kat. no: 134)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: –

TARİHİ: Muinüddin Pervane'nin ölüm tarihi olan 676/1277'den önce mevcut olmalıdır. (Aksaray; 1943: 195)

BANİSİ: Pervane ünvanı ile anılan ve asıl adı Muinüddin Süleyman olan Pervane Muinüddin Süleyman Anadolu'nun Moğollar tarafından işgalinden sonra ölüm tarihi olan 1277'ye kadar onbeş yirmi yıl süre ile Sahib-i Azam olarak Anadolu'nun yönetimini fiilen elinde tutmuş, gerek Selçkulu sultanının ve gerekse Anadolu halkının kaderi üzerinde önemli roller oynamıştır (Kaymaz 1970: 10). Aksarayi Muinüddin Süleyman Pervane döneminden övgü ile söz eder (Aksarayi 1943: 197).

YAYINLAR: Mevlânâ: Mektuplar, Gölpınarlı Açıklamaları 1963, 251; Aksarayi 1943: 197; Kaymaz 1970: 10.

MUİNÜDDİN PERVANE'NİN SARAYI

(Kat. no: 135)

ADI: Banisinin adı ile anıldığı sanılmaktadır.

KONUMU: Kesin olarak belirlenememekle birlikte emir ve vezirlere ait diğer konutların -yazlık olanlar dışında- Dış Kale surları içinde yer almalarına dayanılarak bu yapıların sözü edilen surların içinde konumlandırıldıklarının düşünmek mümkündür (Bkz. VI. 2.5.2.)

TARİHİ: 676/1277 yılında Moğollar tarafından öldürülen Muineddin Pervane'nin Sarayı bu tarihten önce mevcut olmalıdır.

BANİSİ: Muinüddin Pervanedir. (Bkz. Kat. no: 134)

YAYINLAR: Aksarayi 1943: 195; Mevlânâ: Mektuplar, 1963: Gölpınarlı Açıklamaları 28-29, XVI; 43-44, XXVI; 48, XXX vd.; Eflâkî 1986a: 105, 126, 137, 165, 197.

AŞIKLAR EVİ (DARÜL UŞŞAK)

(Kat. no: 136)

ADI: Hizmetkârlar ve dervişler için yapılmış birkaç ev "Aşıklar evi" ve "Darül Uşşak" olarak anılmıştır (Eflâkî 1986a: 264; Mevlânâ: Mektuplar, 1963, Gölpınarlı Açıklamalar: 261).

KONUMU: Mevlânâ'nın Medresesi'nin hemen yanında, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde kuzeydoğuda inşa edilmişlerdir (Eflâkî 1986a: 264).

TARİHİ: Anadolu'ya II. İzzeddin Kılıç Arslan ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan zamanında geldiği anlaşılan ve 1278'de ölen Taceddin Mutez Aşıklar Evini ölümünden önce yaptırmış olmalıdır. 677/1228'de ölen Taceddin Mutez Mevlânâ'nın meclislerinde bulunmuş, Mevlânâ çevresi ile iyi ilişkiler çinde olmuştur (Mevlânâ, Mektuplar 1963; Gülpınarlı Açıklamaları: 261).

BANİSİ: Emir Taceddin Mutez'dir. Anadolu'ya vergi toplamak ve Selçuklu sultanlarının aldıkları borçları tahsil etmek için Moğollar tarafından gönderilmiştir (Mevlânâ: Mektuplar, 1963, Gölpınarlı Açıklamaları: 261).

YAYINLAR: Eflâkî 1986b: 263-264; Mevlânâ, Mektuplar 1963, Gölpınarlı Açıklamaları: 261.

EMİR TACEDDİN'İN SARAYI

(Kat. no: 137)

ADI: Banisinin adı ile anılıyor gibi görünmektedir (Eflâkî 1986a: 264).

KONUMU: Konumu kesin olarak belirlenememekle birlikte emir ve vezirlere ait diğer konutların -yazlık olanlar dışında- Dış Kale surları içinde yer almalarına dayanılarak, bu yapılardan sözü edilen surların içinde konumlandırıldıklarını düşünmek mümkündür (Bkz. VI. 2.5.2.)

TARİHİ: 677/1278'de ölen Emir Tâceddin (Mu'tez)'in sarayı ölüm tarihinden önce mevcut olmalıdır.

BANİSİ: Emir Taceddin'dir (Bkz. Kat. no: 136).

YAYINLAR: Mevlânâ: Mektuplar, 1963, Gölpınarlı Açıklamaları: 261; Eflâkî 1986a: 263-264.

EMİNÜDDİN'İN SARAYI

(Kat. no: 138;)

ADI: Banisinin adı ile anılıyor gibi görünmektedir.

KONUMU: Yeri kesin olarak belirlenemeyen saray, emir ve vezirlere ait diğer konutların -yazlık olanlar dışında- Dış Kale surları içinde yer almalarına

dayanılarak, bu yapıların sözü edilen surların içinde konumlandırıldıklarını düşünmek mümkündür (Bkz. VI. 2.5.2.).

TARİHİ: 677/1278 yılındaki Cimri isyanı sırasında sözü edilen saray bu dönemde mevcut olmalıdır (İbni Bibi 1941: 293)

BANİSİ: Naip Eminüddin Mikâil'dir. II. İzzeddin Keykâvus döneminde Saltanat naipliğine yükselmiş, Cimri isyanına kadar bu mevkide kalmıştır. Bu isyana karşı koymaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır (İbni Bibi 1941: 292-293; Mektuplar, Mevlânâ: Gölpınarlı Açıklamaları 1963: 229).

YAYINLAR: İbni Bibi 1941: 292-293; Mevlânâ:ı Mektuplar, 1963, Gölpınarlı Açıklamaları: 229.

SUK-ÛL CAMİİ (CAMİ ÇARŞISI)

(Kat. no: 139)

ADI: Bir cami civarında olduğu için bu adı almış olması akla uygun gelmektedir.

KONUMU: İsmi ve Dış Kale surları içinde olması (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 40) dışında konumunu belirleyecek herhangi bir veri mevcut değildir[1]

---

[1] Baykara "batın-ı Konya" ve "Cami Pazarı" isminden hareketle Pazarı İç Kale'ye Alâeddin Camii civarına yerleştirmek istersede bu vakfiyede kastedilen batın-ı Konya Dış Kale Surlarının içidir (1985: 57).

TARİHİ: Sahip Ata'nın İmaret vakfiyesinde adı geçen Cami Çarşısını, vakfiyenin düzenleniş tarihlerine bakarak 663/1264 ilâ 679/1280 yılları arasına yerleştirmek mümkündür.

BANİSİ: –

YAYINLAR: SAV., Bayram-Karabacak 1981: 40; Baykara 1985: 57.

ODUN PAZARI

(Kat. no: 140)

ADI: İşlevi dolayısıyla bu adı almış olmalıdır.

KONUMU: Sahip Ata'nın imaret vakfiyesinde Darülhadis'in yeri tarif edilirken kullanılan "Sultan kapısı yolunda, Odun Pazarı yakınında hendek hizasında" (Bayram-Karabacak 1981: 38) ibaresinden bu pazarın İç Kale surlarının hendeği önünde, batıda İnce Minareli Medrese civarında bulunduğu anlaşılmaktadır.

TARİHİ: İlk olarak 663/1264'de düzenlenen, 664/1265 ve 679/1280 yıllarında ilaveler yapılan 679/1280'de tek vakfiye halinde toplanan Sahip Ata'nın İmaret Vakfiyesinde isminin geçmesi nedeniyle ilk vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce veya sözü edilen vakfiyelerin düzenlenme tarihleri arasında kurulmuş olmalıdır (Bayram-Karabacak 1981: 32).

BANİSİ: –

YAYINLAR: SAV., Bayram-Karabacak 1981: 38; Baykara 1985: 58.

ERMEN HANE

(Kat. no: 141)

ADI: Ermenilerin kaldıkları hanlar olduklarından (Baykara 1985: 48) bu adla anılmış olmalıdırlar.

KONUMU: Sahip Ata'nın imaret vakfiyesine göre Dış Kale surları içinde, Attar Armağan Şah mahallesinde idi.

TARİHİ: 663/1264'de düzenlenen 664/1265 ve 679/1280'de ilaveler yapılarak son haline getirilen vakfiyede isminin geçmesi nedeniyle ilk vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce veya sözü edilen vakfiyelerin düzenlenme tarihleri arasında inşa edilmiş olmalıdır (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39).

BANİSİ: Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır (Bkz. Kat. no: 54).

YAPI TANITIMI: Vakfiyenin verdiği bilgiye göre iki katlı ve on odalıdır (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39).

YAYINLAR: SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39; Baykara: 1985: 45-46.

SAHİP ATA'NIN SİKAYESİ

(Kat. no: 142)

ADI: İsmi banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Pınarî mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde, batıda, Kadı çeşmesinin yerinde olduğu belirtilir. (Konyalı 1964: 1002).

TARİHİ: Sahip Ata'nın 50 yıla yakın süren hizmeti sırasında Konya'da inşa ettirdiği diğer yapılarla birlikte 13. yüzyılın ikinci yarısı ile ölüm tarihi olan 687/1288 yılları arasında yaptırılmış olmalıdır.

BANİSİ: Sahip Ata Fahreddin Ali'dir. (Bkz. Kat. no: 54).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 1002; Önder 1971: 258.

SAHİP ATA'NIN KIRK ÇEŞMESİ

(Kat. no: 143)

ADI: Banisine izafeten Sahip Ata Çeşmesi adını almıştır. Kırk Çeşme isminin Sahip Ata'nın Konya'da yaptırdığı kırk çeşmeye işaret edebileceği de belirtilir (Konyalı 1964: 986; Küçükdağ-Arabacı 1994: 311).

KONUMU: Sadreddin Konevî mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında güney batıda, bugünkü Kadı Çeşmesi'nin yerinde idi (Uzluk 1958: 18).

TARİHİ: Sahip Ata Fahreddin Ali'nin külliyesini yaptırırken, Sahip Ata Camii portalindeki Sebiller, Sultan Hamamı, şehirde yaptırdığı çeşmeler, bağ ve bahçeler için Meram Çayından bir kol alarak şehre getirmiş olmasına bakılarak (Önder 1971: 258) çeşme veya çeşmelerin Sahip Ata Külliyesinin ilk yapısının inşa edildiği 656/1258 ile Sahip Ata'nın vefat ettiği 681/1288 yılları arasında yaptırılmış olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Sahip Ata Fahreddin Ali'dir. (Bkz. Kat. no: 54).

YAYINLAR: Uzluk 1958: 15; Konyalı 1964: 986; Önder 1971: 258; 311.

SAHİP ATA'NIN EVLERİ

(Kat. no: 144)

ADI: Bani ile ilişkili görünmektedir.

KONUMU: Şehrin güneybatısında, Dış Kale surlarının Çeşme Kapısı önünde, kendi yaptırdığı çeşmenin arkasında Sahip Ata'nın evleri vardı. Fatih döneminde bu evler harap olmuş ve bostan haline gelmişti -Haneha-i Sahib dernezd-i çeşme olan bostanlıktır- (Uzluk 1958: 14; Konyalı 1964: 1003-1004).

TARİHİ: Sahip Ata'nın Konya'da imar faaliyetlerine başladığı 656/1258 ile ölüm tarihi olan 687/1288 tarihleri arasında yaptırılmış olmalıdır.

BANİSİ: Sahip Ata Fahrettin Ali'dır (Bkz. Kat. no: 54).

YAYINLAR: Uzluk 1958: 14; Konyalı 1964: 1003-1004.

SEYYİD İBRAHİM ARAB TÜRBESİ

(Kat. no: 145)

ADI: Yapı ismini, içinde medfun bulunduğu öne sürülen Şeyhten almış görünmektedir. (Konyalı 1964: 746).

KONUMU: Bitcimez'de Yediler Mezarlığının karşı tarafında, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, doğuda konumlandırılmıştır.

TARİHİ: Tarih veren kitabe ve vakfiyesi bulunmayan türbe banisi olan Seyyid İbrahim'in Şeyh Alaman'ın mürşidi olduğu ve onun adına 687/1288'de zaviye kurdurduğu (Konyalı 1964: 746) gözönüne alındığında bu tarihten sonra inşa edilmiş gibi görünmektedir.

BANİSİ: İ.H. Konyalı, Vakıflar Müdürlüğü'ndeki bir kayda dayanarak türbenin banisinin Şeyh Alaman Zaviyesi kitabesinde adı geçen ve Şeyh Alaman'a manevi rehberlik yaparak adına zaviye kurduran Seyyid İbrahim Arap olduğunu ileri sürmektedir (Konyalı 1964: 746).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 746

AHİ KAYSER ZAVİYESİ

(Kat. no: 146)

ADI: Banisinin ismi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Belirlenememektedir.

TARİHİ: 13. yüzyılın ikinci yarısında geçen bir olay nedeniyle adı anılan Ahi Kayser'in zaviyesinin bu dönemde mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Eflaki 1986.b: 170)

BANİSİ: Ahi Kayser olmalıdır.

YAYINLAR: Eflâkî 1986b: 170; Ocak 1978: 259.

HAYDARHANE

(Kat. no: 147)

ADI: Haydarilere ait bir zaviye olduğu için bu adla anılmış olmalıdır.

KONUMU: Haydarhane'nin Sahib'in Zakirler Evi yerinde kurulmuş olduğu belirtilmekle birlikte, konumu tespit edilememektedir (Uzluk 1958: 20) .

TARİHİ: Kuruluş tarihi kesin olarak belirlenememektedir. Ancak Mevlânâ ile Hacı Mübarek-i Haydari'nin iyi ilişkiler içinde bulunmalarına (Ocak 1992: 63-64) bakılarak, 13. yüzyılın ikinci yarısında mevcut olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Hacı Mübarek Haydari'dir. Kalenderiye tarikatının bir şubesi sayılabilen Haydariye teşkilatının ilk şeyhi olan Kutbeddin Haydarinin halifelerindendir (Eflâkî 1986a: Yazıcı Önsözü: LXXXII; Ocak 1992: 63). Konya'da Taceddin Vezir-in Darüz-Zakirin adlı medresesine tayin edilmiş ve burada şeyhlik yapmıştır (Eflâkî 1986a: 233; Ocak 1992: 64).

YAYINLAR: Uzluk 1958: 20; Eflâkî 1986a: 233; Yazıcı Önsözü LXXII; Ocak 1992: 63-64.

KALİÇE HAMAMI

(Kat. no: 148)

ADI: -

KONUMU: –

TARİHİ: Çelebi Abid Hazretleri zamanında geçen bir olayla ilgili olarak anılan hamam 13. yüzyılın sonlarına ait olmalıdır (Eflâkî 1986b: 379).

BANİSİ: –

YAYINLAR: Eflâkî 1986b: 379.

AHİ MUSTAFA ASİTANESİ

(Kat. no: 149)

ADI: -

KONUMU: –

TARİHİ: Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin torunu Ulu Arif Çelebi zamanında geçen bir olay nedeniyle anılması -Çelebi Arif 681/1282'de babası Sultan Veled'in yerine geçmiştir (Eflâkî 1986b: 303) ve olayın ahilerin ve rindlerin etkili olduğu bir dönemde meydana gelmesi nedeniyle asitanenin 13. yüzyıl sonlarında mevcut olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Eflâkî'ye göre, Ahi Mustafa başlangıçta iyi, ulu bir kişi iken nüfuzunun artması nedeniyle asi olmuş, Konya halkını sindirmiş ve hükmü

altına almış, Sultan Veled'in uyarılarına uymadığı gibi ona karşı gelmiş (Eflâkî 1986b: 246-247) ve Çelebi Arif'in gazabıyla dört gün sonra Karamanoğlu Yahşi Bey tarafından öldürülmüş ve kendi asitanesinin kapısına gömülmüştür (Eflâkî 1986a: 249)

YAYINLAR: Eflâkî 1986a: 246-249; 303.

CEVİZALTI MESCİDİ

(Kat. no: 150)

ADI: -

KONUMU: -

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Soyman - Tongur 19440 112).

BANİSİ: -

YAYINLAR: Soyman - Tongur 1944: 112.

NAİB HANİKÂHI

(Kat. no: 151)

ADI: -

KONUMU: Ferhuniye Mahallesinde Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeybatıda muhtemelen Beşarebey Mescidi ve Süt Tekkesi civarında bulunan Hızır İlyas Bey Zaviyesine bitişik idi (Konyalı 1964: 924).

TARİHİ: Fatih ve II. Bayezid'in İlyazıcı defterlerinde adı geçen yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak İ.H. Konyalı Selçuklu döneminde yaşayan bir bey tarafından yaptırıldığını öne sürerek yapıyı Selçuklu dönemine tarihlendirmektedir (Konyalı 1964: 324).

BANİSİ: Selçuklu dönemi beylerinden olduğu Konyalı'nın ifadesinden anlaşılmakta, ancak kimliği tespit edilememektedir (Konyalı 1964: 924).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 824; Uzluk 1958: 20.

GAZZEZLER (İPEKÇİLER) TEKKESİ

(Kat. no: 152; Lev no:117b)

ADI: İsmini Arapça "el gazzâz" ipekçi, ipek işleyen, ipek bükücü, ipek satan anlamına gelen gazzaz kelimesinden alan yapı vakıf kayıtlarında zaviye, günümüzde ise tekke olarak adlandırılmaktadır (Özönder 1990: 554).

KONUMU: Kayıtlara Ulubey adıyla geçen mahallede, günümüzde Gazzezler Camii adı ile anılan Hacı İshak Mescidi'nin bulunduğu avlunun kuzeyinde yer alan yapı Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, güneydedir.

TARİHİ: İlk kez Hasan Özönder tarafından tanıtılan yapının tarihinin Selçuklular dönemine kadar uzanabileceği belirtilmekle beraber kesin bir tarih verilmemektedir (Özönder 1990: 554). Kapısının üzerindeki kitabe 1259/1843 tarihlidir.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Tekke bugünkü hali ile sade görünümlü kerpiç bir yapıdır.

BANİSİ: -

YAYINLAR: Özönder 1990: 551-557.

GÜREŞCİLER TEKKESİ (GİLDANLI BABA TEKKESİ)

(Kat. no: 153)

ADI: 970-71/1562-63 tarihli bir şeriye sicilinde Güreşciler mahallesi ve Güreşciler Tekkesi adı geçmektedir.

KONUMU: Aksinne mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında, güneyde, Gildanlı Baba Mezarlığı içindedir.

TARİHİ: Tekkenin içinde bulunan siklet taşının üzerindeki yazının istif türü ve tarzına göre Selçuklu dönemine tarihlendirilmektedir (Konyalı 1964: 612; Koman 1967: 197).

BANİSİ: –

YAPI ONARIMLARI ve BUGÜNKÜ DURUMU: Orijinal özelliklerini tamamiyle kaybetmiş olan bugünkü kerpiç yapının içinde kime ait olduğu belirlenemeyen iki sanduka vardır (Konyalı 1964: 611-612).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 611-612; Koman 1967: 196-205.

ABDÜRREŞİD TÜRBESİ

(Kat. no:154)

ADI: -

KONUMU: -

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Önder 1971: 180).

BANİSİ: -

YAYINLAR: Önder 1971: 180.

EMİR KEMALEDDİN TÜRBESİ

(Kat. no: 155)

ADI: -

KONUMU: -

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Önder 1971: 180).

BANİSİ: -

YAYINLAR: Önder 1971: 180.

ŞEMS-İ TEBRİZİ TÜRBESİ BAHÇESİNDEKİ KİTABESİZ TÜRBE

(Kat. no: 156)

ADI: -

KONUMU: Şems-i Tebrizi yapı topluluğunun bahçesi içinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeydoğudadır.

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Ünver 1967: 5)

BANİSİ: -

YAYINLAR: Ünver 1967: 5.

ATA İLAHİYE MEDRESESİ

(Kat. no: 157)

ADI: -

KONUMU: -

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Ünver 1967: 4).

BANİSİ: -

YAYINLAR: Ünver 1967: 2- 6.

İRFANİYE MEDRESESİ

(Kat. no: 158)

ADI: -

KONUMU: -

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Ünver 1967: 4)

BANİSİ: -

YAYINLAR: Ünver 1967: 2-6.

FEVZİYE MEDRESESİ

(Kat. no:159)

ADI: -

KONUMU: Bugünkü İsmet Paşa İlkokulunun önünde Selçuklu Dönemi Dış Kale surlarının dışında kuzeydoğuda idi (Erdoğan 1938: 18).

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Erdoğan 1938: 18).

BANİSİ: -

YAYINLAR: Erdoğan 1938: 18.

KOYUN PAZARI

(Kat. no: 160)

ADI: Koyun alım-satımıyla ilgili bir pazar olduğundan bu ismi almış olmalıdır.

KONUMU: Kapı Camii civarında, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında bulunan At Pazarı civarında olmalıdır.

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Baykara 1985: 62).

BANİSİ: -

YAYINLAR: Baykara 1985: 62.

FİLOBÂD KASRI

(Kat. no: 161)

ADI: İsmini üzerinde bulunduğu ovadan almıştır.

KONUMU: Şehrin kuzeyinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının Halka Begüş Kapısı dışında Filobâd sahrasında idi (Baykara 1985: 71; Cahen 1994: 219).

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Baykara 1985: 71).

BANİSİ: -

YAYINLAR: Filobad Ovası (sahrası) için Bkz. İbni Bibi 1941: 292, 294; Aksarayi 1943: 50, 145; Baykara 1985: 71; Cahen 1994: 219.

KÖŞK-İ SEBZ

(Kat. no: 162)

ADI: -

KONUMU: Şehrin dışında göl kenarında bulunuyordu.

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Baykara 1985: 71).

BANİSİ: -

YAYINLAR: Baykara 1985: 71

MEHMET MERZEVİ MEDRESESİ

(Kat. no: 163)

ADI: -

KONUMU: Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, kuzeydoğuda idi (Erdoğan 1938: 1196).

TARİHİ: 700/1300-1301'lerde inşa edildiği belirtilmektedir (Erdoğan 1938: 1196)

BANİSİ: -

YAYINLAR: Erdoğan 1938: 1194-1197.

DARPHANE - II

(Kat. no: 164:)

ADI:

KONUMU: Kapturga mahallesinde, Dış Kale surları içinde, batıda, Zindankale önünde bulunan, bugün mevcut olmayan Kapturga Mescidine bitişik olduğu, Fatih zamanında düzenlenen Karaman Eyaleti vakıflarını tespit eden 1468 tarihli defterdeki kayıttan anlaşılmaktadır (Uzluk 1958: 29; Konyalı 1964: 432).

TARİHİ: -

BANİSİ: -

YAYINLAR: Uzluk 1958: 29; Konyalı 1964: 432.

ŞARABHANE

(Kat. no: 165)

ADI: Muhtemelen meyhane olup Şarabhane ismi ile anılmış olmalıdır.

KONUMU: Keykavus kızı Fatma Hatun vakfiyesinde adı geçen Şarabhanenin Dış Kale surları içinde olduğu tespit edilebilmektedir (VGM Arş. def. no: 596: 151).

TARİHİ: Keykavus kızı Fatma Hatun'un 700/1300-1301 tarihli vakfiyesinde adı geçen Şaraphane bu tarihlerde veya öncesinde mevcut olmalıdır (VGM Arş., def. no: 596: 151).

BANİSİ: -

YAPI TANITIMI: Vakfiyenin ifadesinden özel bir mimarisi olmayıp bir ev olduğu ortaya çıkmaktadır[1]

YAYINLAR: VGM Arş. def. no: 596: 151.

---

[1] "Şarabhane namı ile maruf evin tamamı" (VGM Arş., def. no: 596: 151: 134)

I.2. MEVCUT OLMAYAN YAPILAR

I.2.2. YAPI TOPLULUKLARI

Kadı Hürremşah Darülhadisi ve Türbesi (Kat. no: 166)..... 673

Akıncı Türbesi, Cemâleddin İshak Camii (Kat. no: 167; Kit. no: 6)..... 674

(Akıncı Mescidi

Şerafeddin Camii ve Türbesi (Kat. no: 168; DHV., böl.II.2.1: 12; Lev. no: 115b)..... 675

Demirci Hacı (Sırçalı) Mescidi, Miskinler (Kat. no: 169)..... 677

(Sırçalı

Sultan) Tekkesi

Pirebi (Pir Yap) Sultan Türbesi ve Zaviyesi (Kat. no: 170)..... 678

Asithanesi

Mesut bin Şerefşah Hanikâhı ve Medresesi (Kat. no: 171; Kit.no: 18).... 679

Kadı İzzeddin Camii, Türbesi ve Medresesi (Kat. no: 172)..... 680

İhtiyareddin Hamamı ve Mescidi (?) (Kat. no: 173)..... 681

Nizamiye (Nalıncı) Medresesi, Hanı ve Türbesi (Kat. no:174 ; Kit. no: 17; Lev. no: 116b)..... 682

Hoca Hasan Mescidi ve Hoca Hasan-ı Sultani (Kat. no: 175; KOV., böl.II.2.1:13)..... 684

Hanı

Hızır İlyas Bey Zaviyesi ve Türbesi (Kat. no: 176)..... 685

Baba Sultan Tekkesi ve Türbesi (Kat. no: 177)..... 686

Atabekiye Medresesi, Mescidi ve Türbesi (Kat. no: 178)..... 687

Sırac-al-din İmam Mescidi ve Türbesi (Kat. no: 179)..... 688

Sungur Bey Darülhuffazı, Mescidi ve Hamamı (Kat. no: 180)..... 689

Zeynüddin Sadaka Türbesi ve Zaviyesi (Kat. no: 181)..... 690

Gazi Alemşah (Kadı Kalemşah) Mescidi Medresesi ve Zaviyesi (Kat. no: 182)..... 691

Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi (Kat. no: 183 ; Lev. no: 118) 692

Tarhan Bey Mescidi ve Türbesi (Kat. no: 184)..... 694

II. MEVCUT OLMAYAN YAPILAR

B. YAPI TOPLULUKLARI

KADI HÜRREMŞAH DARÜLHADİSİ VE TÜRBESİ

(Kat. no: 166)

ADI: Yapılar adını banisinden almış olmalıdır.

KONUMU: Darülhadis Şeyh Sadreddin-i Konevi mahallesinde, Kapı Çeşmesi'nden Sadreddin-i Konevi'ye giderken Konevi türbesine varmadan evvel solda (Konyalı 1964: 842) olup türbe de yanında idi. Yapılar Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, güneybatıda idi.

TARİHİ: Kadı Hürremşah'ın oğlu olan Mevlânâ Ahmed'in 634/1236 yılında Konya Kadılar Kadısı olduğu dikkate alındığında Kadı Hürremşah Darülhadisinin 12. yüzyıl sonlarında mevcut olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: 1236 yılında Konya Kadılar Kadısı olan Mevlânâ Ahmed'in babasıdı (Konyalı 1964: 843).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 842-843; Sözen 1971: 191.

AKINCI TÜRBESİ, CEMALEDDİN İSHAK CAMİİ (AKINCI, ARSLANTAŞI, MEVLÂNÂ MESCİDİ)

(Kat. no: 167; Kit. no: 6)

ADI: Türbe muhtemelen içinde medfun olan kişinin adı ile anılmıştır[1]. Kitabesine göre Cemaleddin ishak bin Emir Ali tarafından yaptırılan mescit banisine dayanılarak Cemaleddin İshak (Kit. no: 6; Combe, Sauvaget, Wiet 1939, X: 48, no. 3666); VGM. Arş.'nde bulunan bir vakıf kaydına göre bitişiğinde yaptırıldığı ve içinde Akıncı nam Arslan'ın medfun bulunduğu türbeden dolayı Akıncı ya da Akıncı Sultan (Nazmi: 1922: 35; Önder 1956: 5); mescidin güneyinde bulunan bir arslan heykelinden hareketle Arslantaş (Konyalı 1964: 288); Mevlânâ'nın Medresesine yakınlığı nedeniyle "Mevlânâ Mescidi" (Konyalı 1964: 291) adları ile anılmıştır.

KONUMU: Akıncı mahallesinde (Kon. Şer. Sic., 35: 24), bugünkü Rektörlük binasının bahçesi yerinde olan türbe ve türbeye bitişik olarak inşa edilen mescit Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeydoğuda Küçük Karatay Medresesinin doğusunda, medreseye yaklaşık 30-35 m. mesafede konumlandırılmışlardır (Konyalı, 1964; 287; Önder 1971: 90).

TARİHİ: Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki bir kayda göre (Bkz. Önder 1956: 5, not 16), bitişiğinde bulunan Cemaleddin İshak Mescidi inşa ettirildiğinde mevcut olan türbe, mescidin inşa tarihi olan 607/1210 yılı öncesinde yaptırılmış olmalıdır. Mescit ise Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde 904 Env. no:'da kayıtlı bulunan kitabesine göre 607/1210 yılında, I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde inşa ettirilmiştir (Bkz. Kit. no. 6).

BANİSİ: Farklı baniler tarafından inşa ettirilen yapılardan türbenin banisi Önder'in verdiği bilgiye göre Konya'da medfun meşayihe ait bir listeyi ihtiva eden yazmada Akıncı nam Arslan adı ile anılan kişidir (Önder 1956: 5). Mescidin banisi ise kitabesine göre Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak'tır. Cemaleddin

---

[1] Konyalı türbenin Akıncı adı ile anılmasını Sarayın Akıncı Kapısının önünde bulunmasına bağlamaktadır (Konyalı 1964: 291).

İshak'ın kimliği kesin oarak belirlenememekle birlikte, Selçuklu döneminde bu ismi taşıyan bir av emirinin varlığı bu konudaki tayin menşurundan anlaşılmaktadır (Turan 1988: 32, 72).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Daha önce geçirdiği deprem veya depremlerden sonra mimari özelliklerini kaybeden mescit, 1932 yılına kadar yenilenmiş hali ile mevcutken, bu tarihde yıktırılarak yeri bugün Rektörlük binası olan Öğretmen Okulu bahçesine katılmıştır. Türbenin 1932'ye kadar ayakta olan mescit hücreside bu tarihte yıkılmıştır.

YAYINLAR: Nazmi Ziya 1922: 35; Akyurt 1938: 236; Combe, Sauvaget, Wiet 1939, X: 48, No: 3666; Önder 1956: 5; Konyalı 1964: 287-88, 291, Önder 1971: 90, Turan 1988: 27-32; Küçükdağ-Arabacı 1994: 259.

ŞERAFEDDİN (KEMAHLI ŞEREFFÜD-DİN) CAMİİ VE TÜRBESİ:

(Kat. no: 168; Lev no: 115b)

Bugün yerinde Şerafeddin Camii'nin bulunduğu bir camii ve türbeden oluşan topluluk idi (Konyalı 1964: 546).

ADI: Banisine izafeten Şerafeddin adı ile anılmış olmalıdır.

KONUMU: İlk yapı bugünkü Şerafeddin Cami'nin yerinde, Alâeddin caddesinin kuzeyinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde, doğuda, türbe ise mescidin güneydoğusunda yer alıyordu.

TARİHİ: Devlet Hatun'un 621/1224 tarihli Vakfiyesi'nde "Şerafeddin Camii" adıyla anılan yapı, daha sonra Sahip Ata Fahreddin Ali'nin 679/1280 tarihli imaret vakfiyesinde Camii Şerif olarak kaydedilmiştir (SAV., Bayram-Karabacak 1981: 39). İlk kez 621/1224 tarihli vakfiye dolayısıyla haberdar olduğumuz yapı bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Yapının banisi konusunda farklı görüşler mevcuttur. A. Erdoğan Şerafeddin'in 13. yüzyılda Konya'da yaşamış bilgin ve sufilerden bir şeyh olduğunu öne sürerken (Erdoğan 1918: 2) M. Ferit ve diğerleri (1339: 8) Şerafeddin'i meşayihten bir zat olarak belirtirler. Konyalı ise 651/1253 tarihli bir satın alma hüccetine dayanarak yapının banisinin Caşnigir Şerefeddin Osman olduğunu ileri sürmektedir (Konyalı 1964: 547). Yapının Sahip Ata'nın imaret vakfiyesinde Konyalı Şerefeddin'e mensup bir cami olarak anılması Şerefeddin'in Konyalı olduğunu göstermekle beraber (Bayram - Karabacak 1981: 59), araştırmacılar tarafından belirlenen banilerden hangisinin yapıyı inşa ettirdiği kesin olarak tespit edilememiştir.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: İlk olarak Selçuklu döneminde inşa edilen cami Karamanoğulları döneminde onarım görmüş veya yeniden inşa edilmiştir (Konyalı 1964: 549-550; Önder 1971: 243). 1046/1636 yılında Konyalı Mehmet Çavuşoğlu tarafından yıktırılarak yeniden inşa ettirilmiştir (Önder 1971: 243).

1925 yılına kadar ayakta olan türbe ise bu tarihte belediyece istimlak edilerek yıktırılmıştır (Önder 1971: 243).

SANATÇI: —

YAPI TANITIMI: İlk caminin mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Türbenin ise iki katlı olduğu, kare olan gövdenin kasnak hizasında sekizgene dönüştüğü ve dıştan piramidal bir külahla örtülü olduğu fotoğraflarından ve mevcut bilgilerden anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 544; Önder 1995: 178, res. 8). İçinde kitabesiz bir sanduka bulunduğu belirtilmektedir (Önder 1971: 177).

MALZEME - TEKNİK: Camide kullanılan malzeme ve teknik konusunda ayrıntılı bir bilgi olmamakla birlikte, çini malzeme kullanıldığı, bugün mevcut caminin cephesinde muhafaza edilen firuze renkli çinilerden anlaşılmaktadır. Türbede yapı malzemesi olarak kesmetaş (cephelerde) ve tuğla kullanıldığı belirtilir (Önder 1971: 177).

SÜSLEME PROGRAMI: İlk caminin süsleme programı hakkında herhangi bir bilgimiz olmamakla birlikte, süsleme malzemesi olarak için: kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türbenin süsleme programı hakkında bir fikir edinilememiştir.

YAYINLARI: Erdoğan 1918: 2; M. Ferid ve diğerleri 1339: 82; DHV., Konyalı 1964: 383, 546-547; Önder 1971: 177, 243;Önder 1991: 172, 178.

DEMİRCİ HACI (SIRÇALI) MESCİDİ, MİSKİNLER (SIRÇALI SULTAN) TEKKESİ, MİSK EMİR ZAVİYESİ

(Kat. no: 169)

ADI: Mescid Demirci Hacı ve Sırçalı ismiyle anılmakta olup II. Beyezıd'ın tahrir defterine "Vakf-ı mescid-i Sırçalı el-Meşhur be Mescid-i Demürci Hacı" şeklinde kaydedilmiştir (Konyalı 1964: 526). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan 4 numaralı defterin 189., sayfasında "...Konya'da vaki Miskinler Tekkesi demekle maruf Sırçalı Sultan vakfı..." adıyla geçmektedir (Konyalı 1964: 525).

KONUMU: Mescit Bordobaşı mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, güneydoğuda, zaviye de bu mescidin bitişiğinde idi (Küçükdağ-Arabacı 1994: 286).

TARİH: Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 1668-1669 tarihli vesikadan Zaviyenin Sultan Alâeddin tarafından vakfedildiği ve miskinler için yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 925, 926).

BANİSİ: Caminin banisinin Demirci Hacı isimli bir zat olduğunu genel temayüle dayanarak yapının isminden hareketle söylemek mümkündür. Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan (924-1518) Konya tahririnde Sırçalı ismiyle bir köy ve bu köye adını veren bir şahıs tesbit edilmiştir. Konyalı bu şahsın Sırçalı Sultan Tekkesi'ninde banisi olabileceğini öne sürmektedir (Konyalı 1964: 525).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 525, 925-26; Küçükdağ-Arabacı 1994: 255-256; 285-286.

PİREBİ (PİR YAP) SULTAN TÜRBESİ VE ZAVİYESİ / ASİTHANESİ

(Kat. no: 170)

Türbe ve zaviyeden oluşan yapı topluluğuna ait her iki yapıda yıkılmışken türbenin üzerine sonradan yeni bir yapı inşa edilmiştir (Önder 1971: 179).

ADI: Zaviyenin kurucusu olan ve türbede medfun bulunan Pirebi Sultanın adı ile anılmıştır.

KONUMU: Pirebi mahallesinde, Söylemez Tekkesi civarında, Selçuklu dönemi Dış Kale surları dışında, güneybatıdadır. Vakfiye kayıtlarında "Larende Kapısı" haricinde gösterilmiştir (Konyalı 1964: 701).

TARİHİ: Vilayetnameye göre Sadreddin Konevi zamanında Konya'ya gönderilen Pirebi'ye Sadreddin Konevi tarafından zaviyesine yakın bir mahalde yer gösterilmesi (Aytekin, Vilayetname: 283-284) Pirebi'nin Konya'ya geldiği tarihlerde Sadreddin Konevi zaviyesinin varlığına işaret etmektedir ki, ilk yapılış, itibariyle 6330/1280 ile 645/1247 yılları arasına tarihlenen Konevi'nin zaviyesine dayanılarak (Akyurt 1939: 68) Alaeddin Keykubad döneminin sonlarında inşa edilmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifelerindendir. Vilayetnameye göre Sadreddin Konevi zamanında Konya'ya gönderilmiş, burada bir zaviye kurarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin görüşlerini yaymıştır (Aytekin, Vilayetname: 283-284).

YAYINLAR: Akyurt 1939: 68; Aytekin, Vilayetname: 283-284; Önder 1971: 179; Konyalı 1964: 700-701.

MESUT BİN ŞEREFŞAH HANİKÂHI VE MEDRESESİ (HOCA ALİ MESCİDİ)

(Kat. no:171)

Bugün mevcut olmayan hanikâh ve medrese banilerinin adı ile tanınırken, hanikak yıkıldıktan sonra yerine yapılan ve kitabesinin üzerinde yer aldığı Hoca Ali Mescidi'nin adıyla da kaynaklara geçmiştir (Akyurt 1939: 45; Konyalı 1964: 387; Önder 1971: 153).

KONUMU: Ali Hoca mahallesinde, Karahan caddesi üzerinde birbirine bitişik olarak yer alan yapılar, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının dışında güneyde idi.

TARİHİ: Hanikah bugün Hoca Ali Mescidinin kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 637/1239 yılında, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde inşa edilmiştir (Kit. no: 18). Medresede aynı döneme ait olmalıdır.

BANİSİ: Hanikah kitabesine göre Mesut bin Şerefşahtır.

YAYINLAR: Akyurt 1939: 45-46; Uzluk 1958: 21; Konyalı 1964: 387-388; Baykara 1985: 95; Önder 1971: 153.

KADI İZZEDDİN CAMİ, TÜRBESİ VE MEDRESESİ:

(Kat. no:172)

Cami, türbe ve medreseden oluşan yapı topluluğundan türbe tamamiyle yenilenmiş, yıkılan caminin yerine yenisi yapılmış, medrese ise günümüze ulaşmamıştır.

ADI: Yapılar banileri olan Kadı İzzeddin'in adı ile anılmıştır.

KONUMU: Çiftte Merdiven mahallesinde, Selçuklu dönemi İç Kalesi'nin doğusunda, Dış Kale surları içinde bulunan toplulukta mesciti, medrese ve türbe yan yana inşa edilmişt idi.

TARİHİ: II. Bayezıd ve III. Murad dönemlerinde yaptırılan tahrir defterlerindeki vakfiye kaydına göre cami 644 /1246 yılında inşa edilmiştir. (Konyalı 1964: 417-418). Ayrıca Caminin 652 / 1254 tarihli bir vakfiyesi vardır (Önal 1937: 447-448). Medrese ve türbenin inşa tarihlerine ait herhangi bir kayıt yoktur.

BANİSİ: Kadı İzzeddin'dir. Eflâkînin verdiği bigiye göre Mevlana Celaleddin Rumi için yaptırılmıştır (Eflâkî 1986a: 109). Selçuklu döneminin ileri gelen devlet adamlarından biri olup aslen Reyli'dir. (İbni Bibi 1941: 258, Uzluk notu).Moğollara karşı düşmanlığı ile tanınan kadı İzzeddin, Selçuklu devletini Moğolların baskısından kurtarmağa çalışmış, bu nedenle bir ara vezirlikten uzaklaştırılmıştır (Turan 1971: 439). II. İzzeddin Keykavus üzerinde büyük etkisi bulunan Kadı İzzeddin Moğollara karşı savaşırken ölmüştür (Turan 1988: 67).

Boşlangıçta Mevlânâ'ya karşı çıkarken, daha sonra onun müridi olan Kadı İzzeddin bu camiyi onun adına yaptırmıştır (Eflâkî 1986a: 285-286).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: 881/1476 yılında Fatih adına yapılan tahrir defterinden medrese yıkıldığı için hissesinin camiye verildiği anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 417). Mescid ve medresenin yerine 1952 yılında

Karpuzoğlu Cami inşa ettirilmiştir. Bu caminin avlusunda kalan türbe de orjinal özelliklerini kaybetmiş, günmüze toprak damlı, kerpiç bir yapı olarak ulaşmıştır.

SANATÇI: -

YAPI TANITIMI: Yapı, Cuma Camii olarak kullanılmış olup (Eflâkî 1986a: 285-86) türbe dışında yapıların mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Orijinal türbenin gövde şekli blinmemekle beraber piramidal külahlı olduğu öne sürülmektedir (Konyalı 1964: 416; Önder 1971: 90).

MALZEME-TEKNİK: Yapıların malzeme ve teknikleri konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

SÜSLEME PROGRAMI: Türbede bulunan sandukanın orijinalde büyük boyutlu çinilerle kaplı olduğu öne sürülmektedir (Konyalı 1964: 417) Konya çini Eserler müzesinde 39 Env. no'da kayıtlı bulunan camiye ait çini parçası bej renk hamurlu olup, çini mozaik tekniğindedir.

YAYINLAR: Önal 1937: 447-448; İbni Bibi 1941: 258 Uzluk notu; Turan 1971: 439; Konyalı 1964: 416-419, Önder 1971: 90; Eflâkî 1986a: 285-286; Turan 1988: 67; Atçeken 1991b: 77-86.

İHTİYAREDDİN HAMAMI ve MESCİDİ

(Kat. no: 173)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: KMZV.'nde adı geçen ve bulunduğu mevkiyede -İhtiyar hamamı mevkii- adını veren hamamın bir de mescidi bulunması muhtemel olup, şehrin güneyindeki İhtiyar Cami civarında olmaları mümkündür (KMZV., Turan 1948: 156).

TARİHİ: Celaleddin Karatay'ın 646/1248 tarihinde düzenlenen mescit ve zaviye vakfiyesinde yer tarifi amacıyla adı geçen hamam, vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Mevlânâ'nın müridlerinden olan (Eflâkî 1986a: 149)bu kişi hakkında Mevlânâ, Pervane'ye yazdığı bir mektupta: "ter-temiz ruhuyla, soylu-boylu İhtiyareddin" diyerek övgü ile söz etmektedir (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 96, LXIII). Eflâkî'de de Mevlânâ İhtiyareddin Fakih olarak anılan bu kişi ile ilgili hikâyelerin yanısıra (Eflâkî 1986a: 149) onun ağzından anlatılan pekçok rivayet hikâye edilmiştir (Eflâkî 1986a: 409-410; 630).

YAYINLAR: Turan 1948: 156; Mevlânâ, Mektuplar 1963: LXIII; 96-97; Eflâkî 1986a: 148-150, 409-410, 630.

NİZAMİYE (NALINCI) MEDRESESİ, HANI VE TÜRBESİ

(Kat. no: 174; Lev. no: 166b)

Medrese, han ve türbeden oluşan bir yapı topluluğu idi.

ADI: Banisine izafeten Nizamiye adıyla anılan yapılardan medrese ve türbe daha sonra kayıtlara "Nalıncı" adıyla geçmiştir. Medresenin, 992/1584 tarihli III. Murad adına yapılan tahrir defterinde yer alan "Defterde Nizamiye diye mesturdur. Beynennas Nalıncı diye maruf olmuştur" şeklindeki kayıtdan (Konyalı 1964: 885) en azından bu tarihten itibaren "Nalıncı Medresesi" adı ile anıldığı anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 885).

KONUMU: Yapılar araştırmacılarca değişik yerlerde konumlandırılmıştır. Medrese ve türbe Tramvay caddesi, Rehber-i Hürriyet ibtidası'nın arkasında (M. Ferid ve diğerleri 1339: 91), bugünkü Selçuk Oteli'nin yerinde bulunan Selçuk

caminin kuzeybatısında, han ise kısmen Gazi İlkokulu'nun yerinde gösterilmiştir (Konyalı 1964: 283). M. Önder ise Medrese ve türbenin Alaeddin tepesinin doğusunda bugünkü Tekel İdaresinin yerinde olduğu belirtmektedir (Önder 1971: 152). Edindiğimiz bilgilere göre yapılar bugünkü Alaeddin caddesi üzerinde Tekel İdaresinin yerindedir. Yapıların Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde doğuda yer aldıkları anlaşılmaktadır.

TARİHİ: Yapıların inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe veya vakfiye yoktur. Türbe'nin Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde 905 envanter numarada kayıtlı kitabesi sadece sanatçı ismi vermektedir. Yapıların tarihlendirilmesi konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Konyalı Medreseyi 635/1237-38 yılına II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine tarihlemektedir (Konyalı 1964: 885). Önder'de aynı tarihi verir (Önder 1971: 152). Uğur ve Koman ise, yapıyı Sahip Ata dönemine (1934: 75) yerleştirmektedir.

Medrese'yi banisinin hayatına dayanarak II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine yerleştirmek mümkündür. Bugünkü verilerle türbe ve hanı kesin olarak tarihlendirme imkanı yoktur. Ancak bu yapıların medrese ile aynı tarihlerde inşa edilmiş olmaları muhtemeldir.

BANİSİ: III. Murad'ın tahrir defterindeki kayda göre Nizameddin Eb-ül Hasan Ali İbn-i İlalmış İbn-i İdris'dir (Konyalı 1964: 885) Emir Nizam-ed-din'in 654/1256 da Üstaddüdar olduğu anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 885).

SANATÇI: Türbenin portali üzerinde yer alan kitabede Kelük bin Abdullahın ismi geçmektedir. (Kit. no: 22; Bkz. Kat. no: 54).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Medresede 19. yüzyıl başlarına kadar tedris yapılmış, 1318'de Medresenin yerine Konya Valisi Muammer Bey'in teşebbüsü ile Dar'ül Muallimin binası yaptırılmış, sonra aynı yere Rehberi Hürriyet okulu inşa edilmiştir (Önder 1952: 15). 25 Ağustos 1927'de türbe yolu genişletmek amacıyla belediye tarafından yıktırılmıştır.

YAPI TANITIMI:

A. MEDRESE: Evliya Çelebi Nizamiye Medresesinden "Darül tedrislerin en meşhur Nalıncı Medresesidir" diyerek bahsedeki (Evliya Çelebi 1314: 21) medrese Selçuklular zamanında da önemli bir yapı olmalıdır.

Medresenin mimari özellikleri hakkında ayrıntıbir bilgi olmamakla birlikte "muhteşem kubbesinden" söz edilir (Konyalı 1964: 884). Bu da yapının kapalı avlulu olduğunu akla getirmektedir.

B. HAN: Han hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur. Ancak Fatih'in 881/1476 tarihli tahrir defterinde İplikçi Medresesinin vakıfları kaydedilirken, Nizamiye hanındaki dükkanlardan söz edilmektedir (Uzluk 1958: 17; Konyalı 1964: 820).

C. TÜRBE: Dıştan 9.90 x 9.95 m. ölçülerinde çift katlı kübik gövdeli türbe tek kat kubbe ile örtülüdür. Kubbeye üçgen kuşaklarla geçilmiştir. İçinde bulunan sandukanın Medresenin banisine ait olduğu söylenmektedir (Plan Akyurt 1939; Fot. karş. Önder 1993: 176, Res. 5).

MALZEME-TEKNİK: Medrese ve Han'ın malzemesi hakkında herhangi bir bilgimiz olmamakla beraber türbede kesme taş (kapı ve pencere çerçevelerinde) ve tuğla (ceplerde) kullanıldığı anlaşılmaktadır (Bkz. Önder 1993: 176, Res. 5).

YAYINLAR: (Evliya Çelebi 1314: 21; M. Ferid ve diğerleri 1339: 91-92; M. Ferit-M. Mesut 1934: 75-75; Önder 1952; 13-15; Uzluk 1958: 17; Konyalı 1964: 820-886; Önder 1971: 152, 177, 178; Baykara 1985: 64; Küçükdağ,Arabacı 1994 281-92.

HOCA HASAN MESCİDİ VE HOCA HASAN-I SULTANİ HANI

(Kat. no: 175)

Mescit ve handan oluşan yapı topluluğuna ait yapılardan mescidin yerine yeni bir cami yapılmış han ise günümüze ulaşmamıştır (Konyalı 1964: 372).

ADI: Yapılar bani ismiyle anılmış olmalıdır.

KONUMU: Kürkçü mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde, doğuda yer alan yapılardan mescid İplikçi Camiinin güneydoğusunda, Han ise mescidin doğusunda idi. (KOV., Konyalı 1964: 922).

TARİHİ: 646/1248 yılında düzenlenen KOV.'nde ismi geçen yapılar bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdırlar (KOV., VGM. Arş., def. no: 631; 193; Konyalı 1964: 922).

BANİSİ: İsimlerine dayanılarak her iki yapının da kimliğini tespit edemediğimiz Hoca Hasan tarafından yaptırıldığını söylemek mümkündür.

YAYINLAR: KOV., VGM. Arş., def. no: 601: 193; Konyalı 1964: 922, 372.

HIZIR İLYAS BEY ZAVİYESİ VE TÜRBESİİ

(Kat. no: 176)

ADI: İ.H. Konyalı'ya göre Konya'nın Hızır İlyaslığı bu mevkide olduğu için Hızır İlyas Zaviyesi adını almıştır (Konyalı 1964: 921).

KONUMU: Ferhuniye Mahallesinde, Beşarabey Mescidi'nin doğusunda, çıkmaz sokakta Selçuklu devri Dış Kale surlarının içinde kuzeyde idi.

TARİHİ: 646/1248 tarihinde vakfiyesi düzenlenen yapılar bu tarihte veya daha önce inşa edilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Selçuklu dönemi emirlerinden Kemaleddin Oğulbeydir (Konyalı 1964: 921).

YAPI TANITIMI: Yapılar Orjinal özelliklerini tamamiyle kaybetmişken 1995 yılında Belediyece yıktırılmışlardır.

YAYINLAR: KOV., (VGM. Arş. def. no: 601: 193; Konyalı 1964: 920-924.

BABA SULTAN TEKKESİ VE TÜRBESİ

(Kat. no: 177)

ADI: Banisi ile ilişkili olmalıdır.

KONUMU: Baba Sultan Mahallesinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde, kuzeydoğuda, Zenburi, İç Kara Arslan, Tercüman mescitleri civarındadır.

BANİSİ: İ.H.Konyalı'ya göre Zenburi ve Kara Aslan mescitlerinin banilerinin kardeşidir (Konyalı 1964: 401-402).

TARİHİ: Yukarıda sözü edilen mescitlerle birlikte 13. yüzyılın ilk yarısına ait olmalıdır (Konyalı 1964: 401).

YAYINLAR: Konyalı 1964: 401-02.

ATABEKİYE (AĞZADE, ATABEY) MEDRESESİ, MESCİDİ VE TÜRBESİ

(Kat. no: 178)

Medrese ve türbeden oluşan yapı topluluğuna ait bir de mescidin bulunduğu belirtilmiştir[1].

ADI: İsmini banisinden alan medrese gibi mescit ve türbe de aynı adla anılmış olmalıdır. Medrese 1330/1911-12 tarihinden sonra Ağazade sülalesinden bir müderrisin tayini ile bu sülalenin adı ile tanınmıştır. Fatih

---

[1] (Atçeken 1988: 371'den naklen Küçükdağ-Arabacı 1994: 371).

döneminde yapılan Konya tahrir defterinde (881/1476-77). Atabey Medresesi şeklinde adlandırılmıştır (Konyalı 1964: 786).

KONUMU: Bugün mevcut olmayan yapılardan medrese araştırmacılarca farklı yerlerde konumlandırılmıştır. İ.H. Konyalı Çifte Merdiven mahallesinde, Kadı İzzeddin Camii'nin batısında (Konyalı 1964: 787); M. Önder ise İnce Minare Darülhadisi'nin civarında olduğunu öne sürmüştür (Önder 1952: 17). Ancak Konya Yusufağa Kütüphanesi'nede1803 numarada kayıtlı "Kitab-ün-nebatat min kitab-üş-şifa" adlı eserin başında bulunan vakiyenin münderecatından Kutlu Melik Hatun'un Konya'nın içinde "Atabekiye" medresesi arkasında bir darülhuffaz yaptırdığı anlaşılmaktadır (Koman 1943: 51). Aynı civarda olması gereken bu iki yapıdan Kutlu Melik Hatun'un darülhuffazının Çifte Merdiven mahallesinde bulunması, Atabekiye Medresesi'nin bu civarda olduğu savını kuvvetlendirmektedir. Bu medrese Selçuklu dönemi Dış Kale Surları içinde kuzeydoğuda Konyalı'nın belirttiği gibi Kadı İzzeddin Camii'nin batısında inşa edilmiş olmalıdır. Türbenin Kadı İzzeddin Türbesi'nin karşısında olduğu söylenmektedir (Konyalı 1964: 788). Mescidin yeri hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur.

TARİHİ: Yapıların kitabeleri veya yapıldıkları döneme ait vakfiyeleri mevcut değildir. Ancak Mevlânâ'nın Mektupları'ndaki bir kayıttan, medrese hizmete açıldığında Celâleddin Karatay'ın ölmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bundan hareketle medresenin Karatay'ın ölümünden sonra yani 654/1256 veya sonrasında inşa edilmiş olduğunu düşünmek mümkündür (Mevlânâ, Mektuplar 1963: 137, XCIII; Eflâki 1986a: 334, 481). Mescit ve türbenin medrese ile aynı tarihlerde veya türbenin daha sonra yapılmış olması muhtemeldir.

BANİSİ: Medrese, VGM.'nde bulunan 1 numaralı defterin 110 ve 113. sayfalarında kayıtlı olan 851/1447-48 tarihli vakfiye suretine göre Atabey Arslan Doğmuş İbn-i Sevinç İbn-i Yarukinal tarafından yaptırılmıştır (Konyalı 1964: 787; Başkara 1985: 89). Fahreddin Arslandoğmuş Selçuklu dönemi emirlerindendir (İbn-i Bibi 1943: 218, 243-245, 254, 218). II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Üç Kardeş Saltanatı ve II. İzzettin Keykavus ile IV. Rükneddin

Kılıçarslan'ın saltanatları döneminde başlangıçta Sancaktar (Mevlânâ Mektuplar 1963: 224), daha sonra Emir-i Ahur olarak görev almıştır (Turan 1988: 66-67, 70). 656/1258 tarihinden sonra ismine Selçuknamelerde rastlanmayan Arslandoğmuş'un akibeti bilinmemektedir.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Topluluğa ait yapılardan hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

SANATÇI:—

YAPI TANITIMI:

A. MEDRESE: Mimarisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

B. MESCİT: Mimarisi hakkında bilgi yoktur.

C. TÜRBE: İki katlı olan ve orijinalde külahla örtülü olabileceği öne sürülen yapının Cumhuriyet döneminde üzerinin açık olduğu ifade edilmektedir (Konyalı: 1964: 785).

YAYINLAR: İbni Bibi 1941: 218, 243-245, 254; Önder 1952; 17-18; Mevlânâ 1963: 137-138, 201-202, 224, 227; Konyalı 1964; 785-788; Baykara 1985: 89; Eflâki 1986a: 334, 481; Turan 1988: 66-67, 70; Küçükdağ-Arabacı 1994: 271-272.

SIRAC-AL-DİN İMAM MESCİDİ VE TÜRBESİ

(Kat. no: 179)

ADI: Yapılar adlarını banilerinden almış olmalıdırlar.

KONUSU: Caca Bey vakfiyesinde ismi geçen mescidin yeri bugün tespit edilememektedir (CBV., Temir 1959: 249). Bugün mevcut olmayan türbenin ise Musala mezarlığı içinde, Şeyh Halili Türbesi'nin karşı taraflarında, Bayram yerinin kuzeyinde olduğu belirlenebilmektedir (Konyalı 1964: 750).

TARİHİ: Mescit CBV.'nde geçtiğine göre 670/1271-72'de mevcut olmalı idi. İnşa tarihleri bilinmeyen yapılardan türbeyi Sıracaeddin-i Ürmevi'nin ölüm tarihi olan 682/1283 yılına dayanılarak bu civara yerleştirmek mümkündür (Konyalı 1964: 750).

BANİSİ: Konyalı Sıraceddin-i Ürmevidir. Mevlânâ ve Sadreddin-i Konevi'nin çağdaşı olan bu zat başlangıcıda Mevlânâ ile ihtilafa düşmüş ise de daha sonra yakınlarından biri olmuştur (Konyalı 1964: 751). Aksarayi "Urmiyeli Kadı (Sıracüddin) ilimli, fazilette engin bir deniz gibi idi. Şeriat semasının güneşi, hakikat ve tarikat alanının merkez noktası sayılırdı. Akıl ve ait bilgilerde bütün cihan alimlerinin en üstünü olan bu zatın yüksek ilminden faydalanmak için dünyanın her bucağından birçok kimseler akın eder. Konya'da ülker yıldızları gibi bir bilgi cemaatı toplanırdı" diyerek hem onu övmekte hemde Konya için önemini ortaya koymaktadır.

YAYINLAR: CBV., Temir 1959: 249; Konyalı 1964: 751.

SUNGUR BEY DARÜLHUFFAZI, MESCİDİ E HAMAMI

(Kat. no: 180)

ADI: Yapılar banilerinden dolayı bu isimle anılmış olmalıdırlar.

KONUMU: Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre hamam Selçuklu döneminde İç Kalede (Evliya Çelebi 1314: 21) Alaeddin Camii'nin kuzay tarafında darülhuffaz ile bitişik[1] (Konyalı 1964: 1065, 952). Mescid ise iç kalenin eteğinden doğuda Taht-ı Kale civarında idi. (Konyalı 1964: 952).

---

[1] T. Baykara Oğulbey vakfiyesinde adı geçen Ağa Hamamı ile Sungur Bey hamamının muhtemelen aynı yapı olduğunu söylerse de (Baykara 1985: 115), Evliya Çelebi'nin İç Kale'de olduğunu bildirdiği hamam ile Oğulbey vakfiyesinde bu yapının hudutlarından biri olarak bahsedilen Ağa Hamamının aynı yapı olması mümkün görünmektedir (Bkz. KOV., VGM. Arş. def. no: 601; 193).

TARİHİ: Tarihi konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte, II. Gıyaseddin Keyhüsrevin vezirlerinden olan - Konya'da adına izafe edilen bir mahalle bulunan - (Üçer-Koman 1955: 66). Sungur Bey tarafından 1266-1284 yılları arasında inşa ettirilmiş olmalıdır.

BANİSİ: Muhtemelen III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vezirlerinden Sungur Bey'dir (Üçer - Kaman 1955: 66).

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Bugün mevcut olmayan yapılar çeşitli onarımlar geçirmiştir. 978/1570 tarihinde büyük bir onarım geçiren Darülhuffaz'ın 18. yüzyıla kadar ayakta olduğu Şeriye sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır (Konyalı 1964: 952).

YAYINLAR: Üçer-Koman 1955: 66; Konyalı 1964: 952; Baykara 1985: 115.

ZEYNUDDİN SADAKA TÜRBESİ VE ZAVİYESİ (ZAVİYE-İ SADR-İ HAKİM / GEVREĞİN TEKKESİ

(Kat. no: 181)

ADI: Banisine izafeten Zeynüddin Sadaka Tekkesi adı ile anılan yapı geç dönemde Gevreğin Tekkesi adını almıştır.

KONUMU: Yapılar Musalla mezarlığı içinde Şeyh Sücaeddin Türbesi'nin batısında, Evhadeddin-i Kirmani Türbesi'nin kuzeyinde idi (Konyalı 1964: 755).

TARİHİ: Türbedeki sandukanın kitabesine göre 694/1294 (Löytved 1907: 76) yılına tarihlendirmek mümkündür (Konyalı 1964: 755).

BANİSİ: Selçuklu dönemi mutasavvıflarından olan Şeyh Sadaka Evhadü'd-din-i Kirmani'nin Anadolu'daki en ünlü halifelerindendir. Evhadeddin'den sonra onun Anadolu'daki görevi olan Şeyhu'ş-şuyuhi'r-Rum'luk makamına getirilmiştir. Sadreddin Konevi ile aralarında derin bir bağ olan

Zeynüddin Sadakaaynı zamandı Konevi'nin oğlu Sadeddin Çelebi'nin de hocası olmuştur (Konyalı 1964: 755; Bayram 1993: 99).

YAYINLAR: Löytved 1907: 88; Konyalı 1964: 69, 755; Bayram 1993: 98-99.

GAZİ ALEMŞAH (KADI KALEMŞAH) MESCİDİ,MEDRESESİ VE ZAVİYESİ

(Kat. no: 182)

Mescid medrese ve zaviyeden oluşan bir topluluk idi.

ADI: Topluluğa ait yapılar banilerinin ismi ile anılmıştır. Mescid Fatih, II. Bayezıd ve Konevi döneminde yapılan tahrir defterleri yazımlarında "Kazı Kalemşah Mahallesi Mescidi" adı ile kaydedilmiştir (Konyalı 1964: 360).

KONUMU: Gazi Alemşah mahallesinde, Araboğlu makası karşısındaki meydanda, Fahreddin Paşa parkı yerinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surları içinde güneyde inşa edilen yapıların birbirlerine göre konumları tam olarak belirlenememektedir.

TARİHİ: Yapıların inşa tarihini verecek dönemine ait herhangi bir kitabe veya vakfiyeye rastlanmamıştır. bani hayatına dayanılarak medrese, mescid ve zaviyenin 13. yüzyılın sonlarında inşa edildiklerini düşünmek mümkündür.

BANİSİ: Kaynaklarda farklı kişiler olarak gösterilmektedir. Eflâkî'de "Kadıların sultanı Taceddin Kalemşah"dan söz edilmektedir. (Eflâkî 1986b: 379). Konyalı yapının banisi olarak Taceddin Kalemşahı gösterirken (Konyalı, 1964: 360) Önder yapıların 13. yüzyılın sonlarına doğru vefat eden dönemin fakihlerinden Zeyneddin Kadı Kalemşah tarafından inşa ettirildiğini belirtir (Önder 1971: 154). 14. yüzyılda Konya'ya gelen İbni Batuta burada bir zaviyeye indiğini ve bu zaviyenin Kalemşah'a ait olduğunu haber vermekte ve bu zatın Konya kadısı olduğunu kaydetmektedir (Şeker 1993: 27). İbni Batuta'nın

ifadesinden kendisinin Konya'da olduğu sıralarda Taceddin Kalemşah'ın oğlu Kadı Kalemşah'ın babasının yerine geçtiği anlaşılmaktadır.

YAPI ONARIMLARI VE BUGÜNKÜ DURUMU: Yapılar Fahreddin Paşa parkı yaptırılırken yıktırılmıştır.

SANATÇI : —

YAPI TANITIMI: Mescit, medrese ve zaviyenin özellikleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak İbni Batuta'nın anlattıklarından Kadı Kalemşah Zaviyesi'nin Konya'daki zaviyelerin büyüklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır (Şeker 1993: 27). Yapılarda kullanılan malzeme ve teknikleri ile süsleme programları da bilinmemektedir.

YAYINLAR: Konyalı 1964: 360-361; Önder 1971: 154; Eflâkî 1986 b: 379; Şeker 1993: 27.

ALEVİ SULTAN (ULVİ SULTAN, SEYYİDİ ALEVİ, CAŞNİGİR) MESCİDİ VE TÜRBESİ

(Kat. no: 183; Lev no: 118)

Mescit ve türbeden oluşan bir yapı topluluğu iken 1924 yılında yol genişletilmesi nedeniyle belediye tarafından yıktırılmıştır (Önder 1993: 176).

ADI: Banisine izafeten "Alevi", Alevi'nin halk ağzında değişikliğe uğramasıyla "Ulvi" adları ile anılan (Uzluk 1958: 20) yapılardan Mescit Fatih'in 881/1476-77 yılında yaptırdığı Konya İl Yazıcı defterine "Seyyid-i Alevi Mescidi" adı ile kaydedilmiştir (Konyalı 1964: 318).

KONUMU: Hükümet Konağı'nın kuzey batısında, yolun karşı tarafında birbirine bitişik olarak yer alan yapılar, Selçuklu Dış Kale surlarının içinde doğuda İplikçi Camii'nin doğusunda bulunuyorlardı.

TARİHİ: İnşa edildikleri döneme ait kitabe ve vakfiyeleri bulunmayan yapıların mimarî özellikleri, 13. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olabileceklerini göstermektedir (Önder 1993: 176).

BANİSİ: VGM., 1 numaralı vakıf defteri 84/86 numarada kayıtlı, 24 Rebiulevvel 824/11469 tarihli Arapça vakfiye suretine göre mescidin banisi Seyid Ahmed İbn-i Seyid Ali İbn-i Seyyid Mehmed'dir (Konyalı 1964: 319). M. Önder, türbenin Alevi adlı bir şeyh için yaptırılmış olduğunu belirtir (Önder 1971: 1178). Z. Atçeken, vakıfı ve banisini Yusuf Hüseyin Ulvi olarak tesbit etmiştir (Küçükdağ-Arabacı 1994: 265).

YAPI TANITIMI:

A. MESCİT: Kare planlı ve tek mekanlı olan mescid kubbe ile örtülüdür. Mescidin yıkılmadan önce Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'ne (İnce Minareli Medrese) kaldırılan (907 env. num. kayıtlı) mihrabı dikdörtgen çerçeve içinde, beş sıra mukarnas kavsaralı olup yarım yuvarlak nişlidir (Mihrab için bkz. Bakırer 1976: 207-208, 319).

B. TÜRBE: İki katlı türbe içten ve dıştan kare planlı olup içten kubbe, dıştan sekizgen kasnak üzerinde külahla örtülüdür. Kubbeye tromplarla geçilmiştir. Mevcut fotoğrafdan görüldüğüne göre yapıya giriş batı cephe ekseninde yer alan dikdrötgen niş içinde, sivri kemerli bir kapıdan sğlanmıştır. Kapı ile aynı yönde bulunan kasnak yüzeyinde, dikdörtgen niş içinde, kademeli sağır sivri kemerli bir düzenleme mevcuttur .

MALZEME-TEKNİK: Mescit ve türbenin tuğla ile inşa edildiği, şaşırmalı teknik uygulandığı yapıların mevcut fotoğrafından anlaşılmaktadır. Bugün Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde bulunan mihrabı oldukça güzel olup mermerdir.

SÜSLEME PROGRAMI: Yapının süsleme programı bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan mihrabında mermer üzerine bitkisel bezemenin hakim olduğu bir süsleme görülmektedir (Bkz. Bakırer 1976: 319, şek. 65, res. 149).

YAYINLAR: Önder 1958: 241-244; Uzluk 1958: 20; Konyalı 1964: 318-319; Önder 1971: 89-90, 178; Özönder 1985: 13; Bakırer 1976: 207-208, 319; Önder 1993: 171-176; Küçükdağ-Arabacı 1994: 265.

TARHAN BEY MESCİDİ VE TÜRBESİ

(Kat. no: 184)

ADI: Yapılar banilerine izafeten bu ismi almışlardır (Üçer-Koman 1955: 67)

KONUMU: Belirlenememektedir.

TARİHİ: Selçuklu Dönemi (Üçer - Koman 1955: 67)

BANİSİ: Selçuklu umerasından Tarhan Bey'dir (Üçer-Koman 1945: 67).

EK - 2

KİTABELER

1. II. KILIÇ ARSLAN KÖŞKÜ

Bugün mevcut olmayan orijinalde kuzey cephede sivri kemerli pencereyi kuşatan şerit, çini levha üzerinde Arapça, nesih kitabe (Bkz. Sarre 1967: Lev. no: 4):

(A) ..... [شاهنـ]شاه الأعظم سيّد السلاطين (sic) العرب والعجم محرّز مما (B) لك الدنيا ومظهر كلمات الله العليا عزّ [الدنيا والـ]دين فخر السلاطين فى العالمين [نا]صر الحقّ (C) بالبراهين منصف المظلومين من الظالمين أبو الفتح قلج ارسلا[ن].....

(Combe, Sauvaget, Wiet 1943, XII: 13, no: 4568).

TRANSKRİPSİYON:

(A) ..... [Şehin] şâh el-azam seyyidü's-selâtinü'l-Arab ve'l-Acem muharraz memâ (B) lik el-dünya ve mazhar kelimetullah el-'aliyye 'ızze'd-dünya ve'd-din fahru's-selâtin fi'l-'âlemin nâssıru'l-Hakk (C) ... el-mazlumun mine'z-zâlimîn ebû'l-feth Kılıç Arslan

ÇEVİRİ:

... Büyük hükümdar, Arab ve Acem sultanlarının efendisi, bu dünya memleketlerini gözeten, Yüce Allah kelimesinin yayıcısı, dünya ve dinin değeri, dünyadaki sultanların yücesi, Allah'ın yardımcısı ..., mazlumların ve zalimlerin ... fatihler babası Kılıç Arslan

2. ALÂEDDİN CAMİİ

a. Minberin kapısı üzerindeki, çiçekli kufî, tek satır kitabe:

عزّ الدنيا أبو الفتح مسعود بن قلج أرسلان ناصر أمير المؤمنين

(Combe, Sauvaget,Wiet, 1937, IX: 1, no: 3201)

TRANSKRİPSİYON:

İzze'd-dünya ve'd-din ebu'l-feth Mes'ud bin Kılıç Arslan nasır emiru'l-mü'minin

ÇEVİRİ:

Halife'nin yardımcısı Kılıç Arslan oğlu dünya ve dinin değeri fatihler babası Mes'ud.

b. Minber kapısını çevreleyen silme üzerinde, üç satır halinde, Arapça, sülüs, kitabe:

السلطان المعظّم شاهنشاه الأعظم سيّد سلاطين العرب والعجم مالك رقاب الأمم عزّ الدنيا والدين ركن الإسلام والمسلمين فخر الملوك والسلاطين نصير الحقّ بالبراعين قاتل الكفرة والمشركين غياث المجاهدين حافظ بلاد الله ناصر عباد الله معين خليفة الله سلطان بلاد الروم والأرمن والإفرنج والشأم أبو الفتح قلج ارسلان بن مسعود بن قلج ارسلان ناصر أمير المؤمنين أدام الله ملكه وضاعف اقتداره

(Combe, Sauvaget,Wiet, 1937, IX: 11-12, no: 3218)

TRANSKRİPSİYON:

Es-sultanu'l-mu'azzam şahanşahu'l-a'zam seyyid-i selatînu'l-'arab ve'l-'acem malik-i rikabu'l-ü'mem 'izzü'd-dünya ve'd-dîn rüknü'l İslam ve'l-müslimîn fahru'l-mulûk ve's-selâtîn nasıru'l-hakk bi'l-berah'in takl'l-kefere ve'l-mûşrikîn gıyasu'l-mücahidîn hafız-u biladu'l-lah Nasır-ı 'ibâdu'l-lah mu'in-i Halifetu'l-lah sultan biladu'r-Rum ve'l-Ermen ve'l-Frenç ve'ş-Şam ebu'l-feth Kılıç Arslân bin

Mes'ud bin Kılıç Arslân Nâsır-i emiru'l-mü'minîn adâma'l-lahu mülkehü ve zâ'if-i iktidâruhu.

ÇEVİRİ:

Emirülmüminin yardımcısı Kılıç Arslan oğlu Mes'ud oğlu ulu Sultan, ulu şahlar şahı, Arap ve Fars sultanlarının efendisi, Tanrının gölgesi İzzü'd-dünya ve'd-dîn, İslâm'ın ve Müslümanların orta direği, melik ve sultanların iftiharı, sefillerle halkın yardımcısı, kâfir ve müşriklerin katili, mücahitlerin sığınağı, Allah'ın beldelerinin muhafızı, Allah'ın kullarının yardımcısı, Allah'ın halifesinin muîni, Rum, Ermeni, Frenk, Şam beldelerinin sultanı Ebu'l feth Kılıç Arslan; Allah mülkünü devam ettirsin ve iktidarını arttırsın!

c. Minber şerefesi üzerinde, sekiz satır halinde, Arapça, nesih, sanatçı kitabesi:

1- عمل استاد

2- منكوم برتى

3- الحاجى الا

4- خلاطى

5- وفروع منه

6- فى رجب سنه

7- خمسين وحمس

8- مايه

(Oral 1962: 30)

TRANSKRİPSİYON:

1. Ameli üstad
2. Mengümberti
3. El-hacı el-A
4. hlati
5. ve fereğ minh
6. fi Receb sene

7. hamsîn ve hamse

8. mie

Üstat Ahlatlı Hacı Mengümberti yaptı. H. 550 yılı Recep/1155 yılı Ağustos ayında tamamladı.

d. Caminin kuzey cephesinde (doğudan batıya üçüncü kitabe), dilimli kemerli bir niş içinde, beş satır halinde, Arapça, nesih, inşa ve mütevelli kitabesi:

بسم الله الرحمن الرحيم امر بعماره هذا الجامع السلطان الغالب عزالدنيا والدّين سلطان البر والحرين ابو الفتح كيكاوس بن كيخسرو بن قلج ارسلان برهان امير المومنين فى شهور سنة ستة عشر وستماية بتوَلى العبد المحتاج الى رحمة الله ايَاس الاتابكىّ

(Huart 1895: 45-46, no: 25)

TRANSKRİPSİYON:

(1)Bismillahirrahmanirrahim. Emere bi-imaret

(2) haz'el-cami es-sultan el-galib izzed-dünya ve'd-d

(3) în sultan el-berr ve'l-bahreyn ebu'l feth Keykavus bin Keyhüsrev

(4) bin Kılıç Arslan bürhan emir el-mü'minin fi şuhur sene sitte aşere ve sitte mie

(5) bi-tevli el-abd el-muhtac âli rahmet-ullah İyas el-Atabekî.

ÇEVİRİ:

Besmele. Bu caminin yapımını, üstün gelen sultan, dünya ve dinin değeri, karaların ve denizlerin sultanı, fatihler babası, müminlerin emiri Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev oğlu Keykavus, 616 yılında Tanrı'nın rahmetine muhtaç Atabek İyas'ın eliyle yaptırdı.

1219

e. Caminin kuzey cephesinde (doğudan batıya altıncı kitabe), dilimli kemerli niş içinde mermer üzerine, dört satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

(1) أمر ببناء هذا المسجد والتربة المطهّرة (2) السلطان الـ(ـمـ)ـعظّم [علاء] الدنيا والدين أبو الفتح (3) كيقباد ابن السلطان الشهيد كيخسرو بن قلج ارسلان (4) ناصر أمير المؤمنين بتولّى العبد اياز الأتابكىّ من سنة ستّة عشر وستّمائة

(Combe, Sauvaget,Wiet, 1939, X: 164, No: 3836)

TRANSKRİPSİYON:

(1) emere bi-binâ haz' el-mescid ve't-türbe el-mutahhara

(2) es-sultan es'sultanü'l-muazzam [Alâ] ed-dünya ve'd-dîn Ebû'l-feth

(3) Keykubad ibnü's-sultanü'ş-şehîd Keyhüsrev bin Kılıç Arslan

(4) nâsır emîrü'l-müminîn bi-tevellîyü'l-abd İyaz (Ayaz) el-tâbekî min sene sitte-i 'aşere ve sitte mie

ÇEVİRİ:

Bu mescid ve pâk türbenin inşaı, 616 (1219) yılında, kul İyaz el-Atabekî'nin idaresi altında, Emirülmüminin yardımcısı Kılıç Arslanoğlu şehit sultan Keyhüsrev oğlu ulu sultan [Alâ] üddünya ve'd-din Ebulfeth Keykubad tarafından emredilmiştir.

f. Kuzey cephede (doğudan batıya ilk kitabe), sekiz köşeli yıldız çerçeve içinde, mermer üzerine dört satır halinde, Arapça, nesih inşa kitabesi:

امر بتمام هذا الجامع المبارک
السلطان المعظم علا الدنيا والدين
ابو الفتح كيقباد ابن السلطان الشهيد
كيخسرو قلج ارسلان برهان امير المؤمنين

(Huart 1895: 37, no: 23)

TRANSKRİPSİYON:

(1) Emere bi-temam haz'el-cami el-mübarek

(2) es-sultan el-muazzam Alâ'ed-dünya ve'd-dîn

(3) ebu'l feth Keykubad ibn es-sultan eş-şehid

(4) Keyhüsrev bin Kılıç Arslan bürhan emir el-mü'minin.

ÇEVİRİ:

Bu kutsal caminin tamamlanmasını, müminlerin emiri Kılıç Arslan oğlu şehit sultan Keyhüsrev oğlu büyük sultan, dünya ve dinin yücesi, fatihler babası Keykubad emretmiştir.

g. Kuzey cephede (doğudan batıya doğru dördüncü kitabe), portal kemeri aynalığı içinde, mermer üzerine, üç satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

(1) بسم الله والسلام على رسول الله تمّ هذا بيت الله السلطان المعظّم علاء الدنيا (2) والدين أبو الفتح كيقباد بن السلطان السعيد الشهيد كيخسرو بن قلج ارسلان بن مسعود (3) ناصر أمير المؤمنين على يد العبد الفقير المحتاج إلى رحمة الله اياز متولّى الاتابكيّ سنة سبع عشر وستّمائة

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1939, X: 174, no: 3854)

TRANSKRİPSİYON:

(1) Bismillah ve's-selâm Ali resulullah temme hezâ beytullah ûs-sultanü'l-âzâm 'Alâe'd-dünya

(2) ve'd-din ebu'l feth Keykubad bin es-sultan es-sa'îd eş-şehîd Keyhüsrev bin Kılıç Arslan bin Mes'ud

(3) nâsir emîrü'l-mü'minîn 'ali yeddü'l-'abd el-fakîr el-muhtac ilâ rahmetullah İyaz mütevelli el-Atâbeki sene seba'i 'aşer ve sittemâe.

ÇEVİRİ:

(Bismillâh vesselâm...) ... Bu Allah evi, Emirülmümininin yardımcısı Mes'ud oğlu Kılıç Arslan oğlu mutlu (sa'id) ve şehid sultan Keyhüsrev oğlu ulu sultan, dünya ve dinin yücesi ebul feth Keykubad tarafından, Allah'ın rahmetine

muhtaç, fakir kul mütevelli İyas, el-Atabeki eliyle 617 (1220) yılında tamamlanmıştır.

h. Camii'nin kuzey cephesinde (doğudan batıya ikinci kitabe), mermer levha üzerine iki satır halinde, Arapça, mütevelli ve sanatçı kitabesi:

(1) المتولّى إياز الأتابكيّ (2) عمل محمّد بن خولان الدمشقيّ

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1939, X: 175, no: 3855)

TRANSKRİPSİYON:

(1) el-mütevelli İyaz el-Atabekî

(2) 'amel-i Muhammed bin Havlan el-Dımışkî

ÇEVİRİ:

Mütevelli İyaz el-Atabekî, Havlan el-Dımışkî oğlu Muhammed eseri.

1. Caminin kuzey cephesinde (doğudan batıya yedinci kitabe), batı portal kemeri üzerinde, çini madalyon içinde, iç içe iki daire şeklinde yerleştirilmiş, Arapça, sülûs kitabe:

Dıştaki kitabe:

السلطان المعظّم علاء الدنيا والدين

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1939, X: 176, no: 3857)

TRANSKRİPSİYON:

es-sultanü'l'azâm Alâe'd-dünya ve'd-din.

ÇEVİRİ:

Dünya ve dinin yücesi ulu sultan

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İçteki sanatçı kitabesi:

عمل كريم الدين اردشاه درشهور سنه سبع عرش وستمائه از هجرت پيغامبر عليه السلام

(Löytved 1907: 35, no: 35)

TRANSKRİPSİYON:

Amel-i Kerimeddin Erdişah der şuhur sene seb'a aşere ve sitte mie azze hicret-i aleyhüsselâm

ÇEVİRİ:

Kerimeddin Erdişah tarafından Peygamber'in selamı onun üzerine olsun hicretinin 616. yılı aylarında (1219-20) yapılmıştır.

i. Batı cephenin kuzeyinde, doldurulmuş pencerenin alınlığında, taş üzerine dört satır halinde Selçuklu sülüsü ile kitabe:

1 – السلطان (الغالب)

2– (علا الدنيا) والدين

3 – ابو الفتح (كيقباد) بن كيخسرو

4– برهان امير المؤمنين

(Önder 1971: 104)

TRANSKRİPSİYON:

1. Es-sultan el- muazzam

2. Alâ'ed-dünya ve'ddin

3. Ebu'l feth (Keykubad) bin Keyhüsrev

4. Burhan emir-el mü'minin

ÇEVİRİ:

Yüce sultan din ve dünyanın yücesi fetihler babası Keyhüsrev oğlu (Keykubad) müminlerin emirinin burhanı

j. Batı cephenin güneyinde, onarım görmüş ve kapatılmış küçük kapı üzerinde, mermer üzerine üç satır halinde, Arapça, sülüs kitabe:

السلطان المعظّم علا الدنيا والدين ابو الفتح كَيْقُبَادْ بن كيخسرو بن قلج ارسلان

(Huart 1895: 48, no: 29)

TRANSKRİPSİYON:

Es-sultan el-muazzam alâ'ed-dünya ve'd-din ebu'l feth Keykubad bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan

ÇEVİRİ:

Yüce sultan, dünya ve dinin yücesi, fatihler babası Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev oğlu Keykubad.

k. İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde, rahlenin yukarıdaki iki yüzü üzerinde (A ve B), dört kenarı dolaşan bir şeridin bulunduğu, bu şeridin dışında çepeçevre iki ayrı satırın daha yer aldığı Arapça, nesih rahle kitabesi:

– A – (1) عزّاً (sic) لمولانا السلطان الأعظم (2) ظلّ الله فى العالم مالك رقاب العرب والعجم عزّ الدنيا والدين (2) سلطان الإسلام والمسلمين (3) أبو الفتح كيكاوس بن كيخسرو برهان أمير المؤمنين – C – (1) اللهمّ أيّده بجنود (2) الملائكة المقرّبين – D – (1) كما أيّدت محمّد (2) خاتم النبيّين

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1939, X: 165, no: 3837)

TRANSKRİPSİYON:

-A- (1) 'İzze'l-Mevlânâ es'sultanü'l-'azâm

(2) zillullâh fi'l-'âlem mâlik-i rikab

(3) ül'ümem seyyid selâtin

(4) ül-âlem mevlâ melik

-B - (1) el-Arab ve'l-Acem izze'd-dünya ve'd-dîn

(2) sultanü'l-islâm ve'l-müslimîn

(3) ebu'l-feth Keykavus bin Keyhüsrev burhan emîr ü'l-müminîn

-C- (1) .....(ayet).....

(2) el-melaike el-mukarrabin

-D- (1) Kemâyyadet Muhammed

(2) hatimü'l-nebiyyîn

ÇEVİRİ:

Emirül-müminininin burhanı Keyhüsrev oğlu Mevlânâ, ulu sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan insanların sahibi, dünya sultanlarının efendisi, Arap ve Acem meliklerinin mevlası, İzzüddünya veddin, İslâmın ve müslümanların sultanı, Ebulfeth Keykavus'un şanı yüce olsun! Ey Allah, Hâtemülenbiya Muhammed'e yardım ettiğin gibi meleklerinle ona da yardım et!

1 - Doğu kapısı üzerindeki üç satırlık kitabe:

1 — حضرت عبدالحميد خان ديانت پروری
تحت اجلالنده دايم ايلسون رب رحيم
ايدی توفيق وتأييديله ملك وملتی
مركز عمرانه ايصال ايتدی بر نهج قويم
2 — رخنه‌لر پيدا ايدوب دست شؤن ازمنه
متدرس اولمشكن اشته بو نمازگاه قديم
قونيه واليسی سروری بنده‌سی عرض ايليوب
ايلدی تجديدينه فرمان خاقان حكيم
3 — سويلدی طاهر قولی تاريخ جوهردارينی
بو عبادتگاهی تجديد ايتدی سلطان كريم
سنه ١٣٠٧

(Konyalı, 1964: 294)

ÇEVİRİ:

1 - Hazret-i Abdülhamid Han diyanet perveri taht-ı iclalinde daim eylesun rabb,ı rahim itdi. Tevfik ve teyidiyle melik ve millet-i merkez-i amirane isal itdi bir nech-i kavim.

2- Rehneler peyda idüb dest-i şevven ezmane menderes olmuşken aşina bu namazgah-ı kadim-i Konya valisi Sururi bendesi arz eyleyüb eyledi tecdidine ferman-ı hakan-ı hakim

3- söyledi tahir kavl-i tarih cevherdarını bu ibadetgahı tecdid itdi sultan-ı kerim sene 1307.

3. II.KILIÇ ARSLAN TÜRBESİ

a. Türbe külahı etrafında, türbenin kendi malzemesi üzerine, iki satır halinde, Arapça, sülûs, inşa kitabesi:

(1) أمر بعمارته السلطان المعظّم عزّ الدنيا والدين ركن الإسلام والمسلمين فخر الملوك والسلاطين (2) سلطان بلاد الروم والشأم أبو الفتح قلج ارسلان بن مسعود بن قلج ارسلان ناصر أمير المؤمنين أعد (؟) الله له .....

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1937, IX : 181, no: 3455)

TRANSKRİPSİYON:

E'mere bi-'imaretu's-sultanu'l-mu'azzam izzu'd-dünya ve'd-din rüknü'l-İslam ve'l-müslimin fahru'l-mulûk ve's-selatin Sultan biladu'r-Rum ve'ş-Şam ebu'l feth Kılıç Arslan bin Mes'ud bin Kılıç Arslan nasır emîru'l-mü'minin ibad-ullah (?) leh...

ÇEVİRİ:

Bu yapının inşası, büyük sultan, dünya ve dinin değeri, İslamın ve müslümanların temel direği, melik ve sultanların iftiharı, Rum ve Şam beldelerinin sultanı, fatihler babası Kılıç Arslan oğlu Mesud oğlu Kılıç Arslan, mûminlerin emirinin yardımcısı tarafından emredildi.

b. Türbenin doğu cephesinde pencere üzerinde, iki satır halinde, Arapça, sülûs sanatçı kitabesi:

1 — عمل يوسف بن عبدالغفار
2 — الحوجني غفرالله له ولجميع المسلمين

(Oral 1957: 56)

TRANSKRİPSİYON:

1. 'Amel-i Yusuf ibni Abdu'l-gaffar

2. el - Hoceni gafuru'l-lahü leh ve'l-cemi'u'l-müslimîn.

ÇEVİRİ:

Abdülgaffar el-Hoceni oğlu Yusuf'un eseri, Allah onu ve Müslümanların cümlesini mağfiret etsin!

c. Sanduka üzerinde, kabartma yazı ile tek satırlık çini kitabe:

..... أبو الفتح قلج ارسلان ابن مسعود .....

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1937, IX : 180, no: 3454)

TRANSKRİPSİYON:

Ebu'l-feth Kılıç Arslan ibn-i Mes'ûd

ÇEVİRİ:

... Mes'ud oğlu fatihler babası Kılıç Arslan...

d. II. Kılıç Arslan Türbesi, Sanduka kitabesi:

Türbenin içerisinde yapılan onarımlarda karışık olarak tekrar yerleştirilen çini karo levhalar üzerinde kabartma harfli kaydedilen kitabe:

اللهمّ له حمد صاحب هذه الرو[ضة] ..... السلطان الشهيد الراجى إلى [رحمة الله] .....

(Huart 1895: 49, no: 33)

TRANSKRİPSİYON:

El-lehm leh hamd-ı sahîb hazihi'l-revzet... es-sultan eş-şehid er-racî ila (rahmet... ebu'l feth Kılıç Arslan ibn Mes'ud

ÇEVİRİ:

Allahım. Bu bahçenin (kabrin) sakini, Allah'ın rahmetini uman (..) şehit sultan, fatihler babası... Mesud oğlu Kılıç Arslan

4. BURÇ KİTABESİ

a. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 872.

İç Kale burçlarından birine ait olmalıdır.

Gayri muntazam taş levha üzerinde, dört satır halinde, Selçuklu sülüsü ile kitabe:

..... (1) ركن الدنيا والدين أبو الفتح قلج ارسلان بن سليما[ن] (3) أر عمارة (sic)
هذا البرج الأمير الاسفهسالار الأ (3) جلّ سراج الدين علىّ أحمد بن إسمعيل (4)
.... تأريخ سنة ستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1937, IX : 253, no:3570)

TRANSKRİPSİYON:

1. Rükne'd-dünya ve'd-dîn ebu'l feth Kılıç Arslan bin Süleyma(n)

2. e'mere bi-'imaret hazel-burc el-emîr el-isfehsâlar ilâ

3. cell-i Sıracû'd-dîn 'Ali bin Ahmed bin İsmâ'il

4. ... târih senet-i sitte mi'e.

ÇEVİRİ:

... Süleyman oğlu dünya ve dinin temel direği, fatihler babası Kılıç Arslan. Bu burcun inşası İsmail oğlu Ahmed oğlu emîr, ordu komutanı Siraceddin Ali tarafından emredilmiştir. ... 600 (1203-1204) yılı tarihinde.

5. MİHMANDAR MESCİDİ

İlk yapıda son cemaat yerinde iken, Bugün yenilenmiş olan mescidin batı cephesinde bulunan mermer üzerine beş satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

1- مسجد امیر المؤمنین علی فی ایام

2- السلطان المعظم غیاث الدنیا

3- والدین فی شوال سنة اربعه

4- وستمایه کمترین بند کان محمود

5- بن یوسف

(Konyalı 1964: 440)

TRANSKRİPSİYON:

1 – Mescid emir el-mü'minin âli fi eyyam

2 – es-sultan el-a'zam Giyas'ed-dünya

3 – ve'd-dîn fi Şevval senet erba'a

4 – ve sitte mie kemterin bendegân Mahmud

5 – bin Yusuf

ÇEVİRİ:

Mescid, müminlerin emiri, yüce, büyük sultan, din ve dünyanın yardımcısı günlerinde 604 yılı Şevval'inde/Nisan-Mayıs 1207'de aciz kul Yusuf oğlu Mahmud

6. CEMALEDDİN İSHAK CAMİ (AKINCI MESCİDİ)

Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 904.

Üç satır halinde Arapça, inşa kitabesi:

(1) فی دولة السلطان المعظّم (2) غیاث الدنیا والدین أبو الفتح کیخسرو (3) بنی هذا المسجد جمال الدین إسحق بن أمیر علیّ (a) فی الصفر سنة (b) سبع وستّمائة

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1939, X: 48, no: 3666)

TRANSKRİPSİYON :

(1) Fi devle's-sultanü'l-muazzâm (2) Gıyâsü'd-dünya ve'd-dîn Ebu'l-feth Keyhüsrev (3) ben-i haz'el-mescîd Cemalü'd-dîn İshak bin emîr 'Ali fi's-safer sene seba'ü sittemiet.

ÇEVİRİ :

Ulu Sultan Gıyâsüddünya veddin Ebulfeth Keyhüsrev'in saltanatı zamanında. Bu cami, 607 yılı Sefer (ayında) (1210 Ağustos'u) Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak tarafından bina edildi.

7. BEŞAREBEY MESCİDİ*

Mescidin giriş kapısı üzerinde, dört satır halinde, Selçuklu neshi ile, inşa kitabesi:

عمر هذا المسجد فى أيّام دولة السلطان الغالب عزّ الدنيا والدين أبو الفتح كيكاوس بن كيخسرو برهان أمير المؤمنين العبد الضعيف المحتاج إلى رحمة الله زين الدين بشارة بك اخر السلطانىّ فى التأريخ خامس عشر جمادّى الأوّل سنة عشر وستّمائة

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1939, X: 39, no: 3732)

TRANSKRİPSİYON:

Emere haz'el-mescîd fî eyyâm-ı devle(t)'s-sultânü'l-gâlib 'İzze'd-dünya ve'd-dîn Ebû'l-feth Keykâvus bin Keyhüsrev burhân emirü'l-müminîn el-'abdü'z-zaifü'l-muhtâc ilâ rahmetu'l-lah Zeynü'd-dîn Beşâre beg ahur es-sultanî fi't-târih hâmse 'aşere cemâziyü'l-evvel sene aşere ve sittemie

ÇEVİRİ:

Bu mescid, müminlerin emirinin burhanı Keyhüsrev oğlu galip sultan dünya ve dinin değeri, fatihler babası Keykâvus'un hükümdarlık günlerinde, 610 yılının 15. cemaziyelevvel tarihinde 9 Ekim 1219, Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul Sultan'ın ahuru Zeynüddin Beşâre Beğ tarafından inşa edilmiştir.

8. AHMEDEK (BURÇ) KİTABESİ

Özgününde bir burç üzerinde, iki satır halinde iken bugün kayıp olan Ahmedek'e ait kitabe:

(1) السوباشى يروسله نطاليه (???) (2) كان سنة عشرة وستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1939, X : 93, no:3533)

---

* Combe , Sauvaget, Wiet, (1939, X: 39) de yapı Zeyneddin Başâre Camii adı ile girmiştir.

TRANSKRİPSİYON:

(1) es'subaşı Yeruslih Natalya (?)

(2) Kân sene aşere ve'-sitte mie

ÇEVİRİ:

Subaşı Yeruslih Natalya (?).

Bu, 610 (1213) yılında olmuştur.

9. HACI FERRUH MESCİDİ

a. Doğu cephede, portalin kavsara kemeri üzerinde, beş satır halinde, Arapça, nesih inşa kitabesi:

1- فی ایام الدولة السلطان (عز الد ....)

2- نیا والدین ابو الفتح کیکاوس بن کیخسرو

3- برهان امیر المؤمنین امر هذ (ا) المسجد العبدا

4- لضعیف المحتاج الرحمة اللّه (الی رحمة اللّه) الحاجی

5- فرخ فی اول رجب سنة اثنا عشر ستمائه

(Önder 1971: 121)

TRANSKRİPSİYON:

1. Fi eyyam ed-devlet es-sultan (izz'ed-dü...)

2.nya ve'd-dîn ebu'l-feth Keykâvus bin Keyhüsrev

3. bürhan emir el-mü'minin emere haz'el-mescid el-abd

4. ez-zaif el-muhtaç er-rahmetullah (ilâ rahmetullah) el-hacı

5. Ferruh fi evvel receb senet isne aşere ve sitte mie

ÇEVİRİ:

Dünya ve dinin değeri, sultan fatihler babası, müminlerin emirinin delili Keyhüsrevoğlu Keykâvus'un devleti günlerinde bu mescit Tanrı'nın zayıf kulu ve rahmetine muhtaç Hacı Ferruh tarafından 612 yılı Recep'in / 1215 yılı Ekim-Kasım'ının başlarında yapılmıştır.

b. Mescidin iç portalin de mermer üzerine iki satır halinde, Arapça, nesih sanatçı kitabesi:

عمر رمضان ابن كنش

(Konyalı 1964: 254).

TRANSKRİPSİYON:

Amel-i Ramazan bin Küneş el-Kayseri

ÇEVİRİ:

Kayserili Ramazan oğlu Güneş'in işi.

10. KAPTURGA MESCİDİ:

Bugün Kapu Çeşmesi üzerinde bulunan bu kitabenin orijinalde günümüzde mevcut olmayan Kapturga Mescidine ait olduğu öne sürülmektedir (Konyalı 1964: 1003). Taş üzerine dört satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

1- عمر هذا المسجد المبارك العبد ...

2- الضعيف الراجى المحتاج الى رحمة

3- الله تعالى ... مدره بن مسعود القونى

4- فى التاريخ جميدى الاول سنة ثلث عشر وستمايه

(Konyalı 1964: 1003)

TRANSKRİPSİYON:

1. Emera haz'el-mescid el-mübarek el-abd ...
2. ez-zaif er-raci el-muhtaç ila rahmet
3. Allahu teala ... dre bin Mes'ud el-Konevî
4. fi'l-tarihi cumada-evvel sene

salis aşere ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

Bu mübarek, mescidi Tanrının rahmetine muhtaç zayıf kulu ... re bin Mes'ud el-Konevi tarafından 613 yılı cemaziyelevvel/1216 yılı Ağustos-Eylül'ünde yapılmıştır.

11. ŞEKERFURUŞ MESCİDİ*

a. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi. Env. no: 903. Mermer üzerine, beş satır halinde, Arapça, inşa kitabesi:

(1) أمر بعمارة هذا المسجد فى أيّام (2) دولة السلطان المعظّم كيقباد (3) بن كيخسرو العبد الضعيف المحتاج إلى (4) رحمة الله سع حسين بن شعبان (5) المعروف بشكر فروش بتأريخ غرّة رجب سنة سبع عشر وستّمائة

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1939, X: 173, no: 3853)

TRANSKRİPSİYON:

(1) Emere bi-imâret haz el-mescîd fi eyyam (2) devletü's-sultanü'l-muazzam Keykubâd (3) bin Keyhüsrev el-abdü'z-za'ifü'l-muhtac ilâ (4) rahmetu'l-lâh ... Hüseyin bin Şa'bân (5) el-ma'rûf bi-Şeker-furûş bi-tarih gurret Receb sene seb'a 'aşere ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

Bu mescidin inşası, Keyhüsrev oğlu ulu sultan Keykubâd'ın hükümdarlık günlerinde, 617 yılı 1 Recep tarihinde (1 Eylül 1220), Şeker Furuş ismiyle

* Combe , Sauvaget, Wiet, (1939, X: 173, no: 3853) de yapı cami olarak girmiştir.

maruf, Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul Şaban oğlu Hüseyin tarafından emredilmiştir.

b. Batı cephesinde yer alan kapısının kemeri üzerindeki üç satırlık talik kitabe:

اشبو مسجد شریف امامی طرفندن تجدیداً تعمیرینه موفق اولنمشدره اخوان وارباب قلوبدن
بانی ومعمرنی خیر ایله یاد وکوزل دعا ایدلمسی رجا اولنور.
۲ حزیران ۱۳۳۹ و ۱۶ شوال ۱۳۴۱

(Konyalı, 1964: 541)

ÇEVİRİ:

İşbu mescid-i şerif imamı tarafından tecdiden tamirine muvaffak olunmuştur. İhvan ve erbab-ı kulubdan bani ve muammirini hayır ile yad ve güzel dua edilmesi için rica olunur. 2 Haziran 1339 ve 16 Şevval 1341 (2 Haziran 1921 ve 2 Haziran 1923).

12. KALE-İ CERP MESCİDİ

Mescidin giriş kapısı, üzerinde, mermer levhaya altı satır halinde, Arapça, nesih inşa kitabesi:

1- بسم الله الرحمن الرحيم عمر هذا المسجد
2- فى ايام دولة السلطان المعظم علا الدنيا والدين
3- ابو الفتح كيقباد بن كيخسرو ناصر امير المؤمنين العبد الضعيف
4- المحتاج الى رحمة الله تعالى شمس الدين اردمشاه بن الحاج
5- اسمعيل وذلك بتاريخ شهور سنة
6- سبع عشرة وستمايه والحمد لله

(Konyalı 1964: 354)

TRANSKRİPSİYON:

1. Bismillahirrahmanirrahim. Emere haz'el-mescid

2. fi eyyam-ı devlet es-sultan el-muazzam Alâ'ed-dünya ve'd-dîn

3. ebu'l feth Keykubad bin Keyhüsrev nasr emir el-mü'minin el-abd'üz-zaif

4. el-muhtac ila rahmetullah tealâ Şemseddin Erdemşah bin el-hac

5. İsmail ve zalik bi-tarih şuhur senet

6. seb'a aşere ve sitte mie v'elhamdülillah

ÇEVİRİ:

Esirgeyen, bağışlayan Tanrı'nın adıyla. Bu mescit, büyük sultan, din ve dünya yücesi, fatihler babası, müminlerin emirinin yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubâd'ın devleti günlerinde, Tanrı'nın zayıf kulu, rahmetine muhtaç Hacı İsmail oğlu Şemseddin Erdemşah tarafından 617/1220 yılı aylarında yaptırıldı ve Tanrı'ya hamdolsun

13. HOCA (AHMET) FAKİH TÜRBESİ*

Türbe kapısı üzerinde, sivri kemerle çerçeve içinde, dokuz satır halinde, Selçuklu neshi ile türbe kitabesi:

الله هذا القبر شيخ الأجلّ الكبير عالم العامل السالك الناسك الفاضل العابد المحقّق ملك الأبدال وسيّد المجذوبين قطب الشرق والغرب الفقيه أحمد نوّر الله مضجعه تحريره فى سنة ثمان عشر وستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1943, X : 184, 185, no: 3875)

TRANSKRİPSİYON:

İllah hazel-kabr şeyh eş-şehîd el-ecell el-kebir el-alim el-amel es-salik el-nasık el-fazl el-abd el-muhakkik melik el-abd el-vasid el-meczubîn kutb eş-şark ve'l-garb el-fakih Ahmed Nur-ullah mezcu'a tahrire fi sene sem'an aşere ve sittemie

---

* Combe, Sauvaget , Wiet, (1943 X: 184-185) de yapı Şeyh Ahmed Türbesi adı ile girmiştir.

ÇEVİRİ:

Bu, pek yüce şeyh, büyük âlim, âmil sâlik fâzıl, âbid, muhakkik, âbidlerin meliki ve meczupların efendisi, şark ve garbın kutbu, Fakih Ahmed'in türbesidir. Allah mezardaki yatağını nurlandırsını 618 (1221) yılında yazılmıştır.

14. KALE KİTABELERİ

a. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, (Env. no: 873), Env. no: 1596*

Larende kapısından çıkarken soldaki sur kalıntıları üzerinde idi (Konyalı 1964: 153).

Taş üzerinde, iki parça halinde, ortada yazı, iki ucunda birbirine dönmüş iki balık kabartması bulunan levha üzerinde Arapça, sülüs kitabe:

1- سنة ثمان عشر وستمايه

TRANSKRİPSİYON:

1. Seneti semân aşere ve sittemie

ÇEVİRİ: 618/1221 yılında.

b. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 907.

Mermer üzerine, tek satır kitabe:

1- علی یدآیاز متولی سنة ثمان عشر و ستمایه

TRANSKRİPSİYON:

Ala yed Ayaz mütevelli seman aşere ve sitte mie

ÇEVİRİ:

618/1221 yılında mütevelli Ayaz eli ile.

---

* Envanter numaraları değiştiğinden eski envanter numrası parantez içinde verilmiştir.

c. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 874. Kale'nin güney kapılarından birine ait olmalıdır (Konyalı 1964: 152). Taş üzerine, üç satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

1- بنى هذا البرج والبدن فى ايام السلطان

2- المعظم علاء الدنيا والدين ابو الفتح

3- كيقباد بن كيخسرو ناصر امير المؤمنين

TRANSKRİPSİYON:

1 - Bin-î haz'el burc ve'l beden eyyam-ı Sultan

2 - El-muazzam Alâeddünyâveddîn ebul feth

3 - Keykubad bin Keyhusrev nâsır emir al-mü'mînin

ÇEVİRİ:

Bu burç ve beden, büyük sultan dinin ve dünyanın yücesi, fetih babası, Emir'ülmümin'in yardımcısı Keyhüsrev oğlu Alaeddin Keykubad'ın (devlet) günlerinde inşa edildi.

d. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 894

1- امر بهذه العمارة السلطان المعظم

2- شاهنشاه الاعظم علا الدنيا

3- والدين ابو الفتح كيقباد بن

4- كيخسرو برهان امير المؤمنين

TRANSKRİPSİYON:

1 - Emere bi-hâze'l-imaret-i es-sultan ûl-muazzam

2 - Şehinşah-ûl azam Alâ'eddünyâ

3 - Ve'd-dîn ebu'l feth Keykubad bin

4 - Keyhusrev burhan emîr el-mü'minîn

ÇEVİRİ:

Bu imaretin inşaasını, büyük Sultan, şehinşah dinin ve dünyanın koruyucusu, fatih babası, burhan, müminlerin emiri Keyhüsrev oğlu Alaeddin Keykubad emretti.

e. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 895

Taş üzerine, üç satır halinde, Arapça, sülüs kitabe:

1- السلطان المعظم علاء الدنيا و

2- الدين ابو لفتح كيقباد بن كيخسرو

3- ناصر امير المؤمنين عز نصره

TRANSKRİPSİYON:

1. Es-sultan el-muazzam Alâ'ed-dünya

2. ve'd-dîn ebu'l feth Keykubad bin Keyhüsrev

3. Nâsır emîr el-mu'minîn a'zze nasrahu

ÇEVİRİ:

Büyük sultan, dinin ve dünyanın yücesi fatihler babası Keyhüsrev oğlu Alaeddin Keykubad, müminlerin emiri ve zafer sahibi.

f. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 896.

Dikdörtgen levha, mermer üzerine tek satır halinde Selçuklu sülüsü ile kitabe:

1- كيقباد كيخسرو

ÇEVİRİ:

1 - Keykubad Keyhusrev

g. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 901.

Mermer üzerine, üç satır halinde kitabe:

1- السلطان

2- المعظم علا الدنيا و .....

3- .....

TRANSKRİPSİYON:

1. El-sultan

2. El-muazzam Ala'ed-dünya ve ...

3. ...

ÇEVİRİ:

1. Sultan

2. ... ve dünyanın yücesi (Alaeddin)

3. ...

h. Konya Taş ve Ahşap Eserler müzesi, Env. no: 940.

1- المعظم علا الدنيا والدين

2- بن كيخسرو برهان امير المؤمنين

TRANSKRİPSİYON:

1. El muazzam Alâ'ed-dünyâ ved'din

2. bin Keyhüsrev burhan emirel-mü'minin

ÇEVİRİ:

Dünya ve dinin yücesinin (Alâeddin)

oğlu Keyhüsrev, müminlerin emirinin burhanı.

15. HATUNİYE MESCİDİ*

Minare gövdesinin batı yüzünde, mermer üzerine dört satır halinde sülüs hatla, Arapça inşa kitabesi:

فی أيّام سلطان الأعظم علی (sic) الدنيا والدين أبو الفتح كيقباد بن كيخسرو برهان أمير المؤمنين صاحب هذه العمارة العبد الراجی المحتاج إلی رحمة الله سع بدر الدين بن متولّی حاج بن محمود بتأريخ سنة سبع وعشرين وستّمائة

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1941-42, XI: 12, no: 4020)

TRANSKRİPSİYON:

fî eyyâm es-sultânu'l-'azam ala'ed-dünyâ ve'd-dîn ebu'l-feth Keykubad bin Keyhüsrev burhân emiru'l-mü'minîn sahib-i haze'l-imâretu'l-abdu'l-râciyu'l-muhtac ilâ rahmetu'l-lahi teala Bedru'd-dîn Bermuni bin mutevellî Hâc bin mutevelli Hâc bin Mahmut bi-târih-i senotu seb'a ve aşrin ve sittemi'e

ÇEVİRİ:

Bedreddin'in imareti. Müminlerin emirinin burhanı Keyhüsrev oğlu ulu sultan dünya ve dinin yücesi, fatihler babası Keykubâd'ın günleri, bu imaretin sahibi, Allah'ın rahmetini uman ve ona muhtaç olan kul Mahmud oğlu Mütevelli Hac oğlu Bedreddin'dir: 627 (1230) yılı.

* Combe , Sauvaget, Wiet, (1941-42, XI: 12) de yapı cami olarak girmiştir.

16. ZEVLE SULTAN MESCİDİ

Mescid kapısı üzerinde, mermer üzerine dört satır halinde, Arapça, sülüs ayet kitabesi:

1- ... سلطان المعظم علاء الدنيا والدين

2- انما يعمر مساجد الله من امن بالله ولـ

3- لا خرو اقام الصلوة واتا (واتى) الزكاة (الزكوة) ولم يخشا (يخشى)

4- الا الله فعسا (فعسى) اولائك (اولئك) ان يكونوا من المهتدن.

(Önder 1971: 140)

TRANSKRİPSİYON:

1. ... sultan el-muazzam Alâ'ed-dünya ve'd-dîn

2. innema ya'mürü mesâcidallahi men amene billâhi vel-

3. ahırı ekaamessalate ve inna (ve ate)zzekate ve lem yahşe

4. illallâhe fe'asa ulaike en yekûnu minelmuhtediyn

Dinin ve dünyanın yücesi büyük sultan...

ÇEVİRİ:

... Büyük Sultan, din ve dünyanın yücesi (Alâeddin) Tanrı'nın mescitlerini ancak ve ancak Tanrı'ya ve ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekat veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar imar eder. İşte doğru yolu bulmaları umulanlar da onlardır.)

17. NİZAMİYE (NALINCI) MEDRESESİ*

Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 905

Nizamiye Medresesi portalinde, dikdörtgen bir çerçeve içinde, sanatçı kitabesi:

عمل كلوك بن عبد الله

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1944, XIII : 43, no: 4861)

TRANSKRİPSİYON:

'Amel-i Keluk bin Abdu'l-lah

ÇEVİRİ:

Abdullah oğlu Keluk'un eseridir.

18. MES'UD BİN ŞEREFŞAH HANİKAHI*

Ali Hoca Mescidi cephesinde, altı satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

1- عمر هذه الخانقاه المباركة فى ايام دولة السلطان

2- المعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتح كيخسرو بن كيقباد

3- قسيم امير المؤمنين ووقف وسبل على الصوفيين والفقها

4- من اهل الحرفة وشرط فيها التجريد وحل انتفاعها

5- بينهم على وجه المساوات وهو العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله

6- تعالى مسعود بن شرفشاه وذلك فى تاريخ سنه سبع (1) وثلثين وستمايه (2)

(Konyalı 1964: 387)

TRANSKRİPSİYON:

1. Emere haz'el-hankâh el-mübarekat fi eyyam devlet es-sultan

2. el-muazzam Gıyas'ed-dünya ve'd-dîn ebu'l feth Keyhüsrev bin Keykubad

* Çeşitli yayınlarda türbe kitabesi olarak geçmektedir (Bkz. Combe, Sauvaget, Wiet, 1943, XII: 24, no: 4432); Sönmez 1989: 270-271.

* Konyalı (1964: 387) de Şeref Mes'ud Hanikahı olarak geçmektedir.

3. kasım emir el-mü'minin ve vaki ve sehl âli el-sufîn ve'l-fukaha

4. min ehl el-hırfet ve şart feyha el-tahrid ve hal intifah

5. bihem âli vahib el-müsavat ve hu el-abd'üz-zaif el-muhtac ali rahmetullah

6. tealâ Mes'ud bin Şerefşah ve zilk fi tarih sene seb'a ve selâsin ve sitte mie

ÇEVİRİ:

Bu kutsal hanikah, büyük sultan, dünya ve dinin yardımcısı, fatihler babası, müminlerin emirinin ayırıcısı Keykubad oğlu Keyhüsrev'in devleti günlerinde, sanat ehli olan yüce sufilere ve fakihlere vakıf olarak ve kolaylıkla kullanabilmeleri ve burada deri tüylerini koparmak suretiyle elde edilecek ek geliri eşit olarak paylaşmaları koşuluyla Allah'ın zayıf kulu ve rahmetine muhtaç Şerefşah oğlu Mesud tarafından 637/1239-40 tarihinde yaptırılmıştır.

19. SIRÇALI MEDRESE

a. Doğu cephedeki portalin kavsara kemeri üzerinde, taş üzerine yedi satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

(1) السلطانىّ (2) رسم بعمارة هذه المدرسة (3) المباركة فى دولة السلطان الأعظم ظلّ الله فى (4) العالم غياث الدنيا والدين علاء الإسلام والمسلمين أبى الفتح (5) كيخسرو بن كيقباد قسيم أمير المؤمنين الفقير إلى رحمة ربّه بدر الدين بن مصلح (6) أدام الله توفيقه وقفها على الفقهاء والمتفقّهة من أصحاب (7) أبى حنيفة النعمان رضى الله عنه فى سنة أربعين وستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1941-42, XI : 140, no: 4211)

TRANSKRİPSİYON:

Es-sultani resm-i bi-'imaret-i hazihi'l-medresetu'l-mübareketu devletu's-sultanü'l-'azam zillü'l-lahi fi'l-'alem gıyasü'd-dünya ve'd-din ale'l-İslam ve'l-müslimîn ebu'l feth Keyhüsrev bin Keykubad Kasîm Emiru'l-mü'minü'l-fakir ila

rahmeti rabbihi Bedrü'd-din bin Muslih edama'l-lahi tevfikehu vakfehu ale'l-fukaha' ve'l-mütefekkihetü min eshab ebu Hanifetu'n Numan razıya'l-lahu 'anhu fî senetu erba'in ve sittemi'e.

ÇEVİRİ:

Sultanı. Bu kutsal medresenin inşası büyük sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, dünya ve dinin yardımcısı, İslâmın ve müslümanlığın yüceliği, Keykubad oğlu fatihler babası Keyhüsrev, müminlerin emirinin yardımcısı, Allah'ın rahmetini dileyen fakir Muslih oğlu Bedreddin tarafından kararlaştırıldı ve Ebu Hanife Numan'a bağlı fakihler ve fıkıh talebeleri yararına 640/1242-43 yılında vakfedildi.

b. Ana eyvan kemerinin solundaki altı köşeli çini madalyon içinde, dört satır halinde, Arapça, sülüs sanatçı kitabesi:

عمل محمّد بن محمّد بن عثمان البنّاء الطوسىّ

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1941-42, XI : 141, no: 4212)

TRANSKRİPSİYON:

'Amel-i Muhammed bin Muhammed bin 'Osmanu'l-benna' ul-Tusî

ÇEVİRİ:

Tus'lu benna Osman oğlu Mahummed oğlu Muhammed'in eseridir.

20. KARATAY MEDRESESİ

Doğu cephesindeki portal kavsarası üzerinde, taş üzerine, tek satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

قال الله سع - G, IV, 131 - (أ) مر بهذه العمارة المباركة فى أيّام دولة السلطان الأعظم ظلّ الله فى العالم علاء الدنيا والدين أبو الفتح كيكاوس بن كيخسرو بن كيقباد (بن) السلطان الشهيد كيخسرو بن قلج ارسلان بن مسعود (بن) قلج ا(ر)سلان قره طاى بن عبد الله فى شهور سنة تسع وأربعين وستّمائة غفر الله لمن أعمره

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1941-42, XI : 222, no: 4333)

TRANSKRİPSİYON:

Kallullah ... emere bi-haz'el-'imaret el-mübareke fi eyyâm devletü's-sultanü'l-'azam zıllu'l-lah fi'l-'alem 'alae'd-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan bin Mes'ud (bin) Kılıç Arslan Karatayî bin Abdullah fi şühur-ı sene tis'a ve erbain ve'-sittemie gafurullah lemu emere.

ÇEVİRİ:

... Bu mübarek inşaat, Kılıç A(r)slan(oğlu) Mes'ud oğlu Kılıç Arslan oğlu şehit sultan Keyhüsrev (oğlu) Keykubad oğlu Keyhüsrev oğlu ulu sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, dünya ve dinin değeri, fatihler babası Keykavus'un saltanatı günlerinde, 649 (1251) yılının aylarında, Abdullah oğlu Karatay tarafından emredilmiştir. Allah inşaat (imaret) sahibini mağfiret etsin!

21. ABDÜLAZİZ MESCİDİ

Konya Çini Eserler Müzesi, Env. No: 914. Lacivert zemin üzerine beyaz kabartma harfli beş satırlık çini kitabe:

1- بسم اللّه الرحمن الرحيم عمر هذا المسجد

2- فى ايام السلطان الا عظم ظل اللّه فى العا

3- لم عز الدنيا والدين الاسلام والمسلمين ابو

4- الفتح كيكاوس بن كيحسرى

برهان امير المؤمنين

5- العبد الضعف .... فى سنة احدى

خمسين وستمايه

(Önder 1971: 146)

TRANSKRİPSİYON:

1. Bismillahirrahmanirrahim emere ha'zel-mescid

2. fi eyyam es'sultan ül'azam zillul'lahu fi'l-a-

3. lem izz'ed-dünya ve'ddin el-islam ve'l-müslimin ebu

4. el-feth Keykavus bin Keyhusrev burhan emir'ül-mü'minin

5. el-abd'üz zaif ... fi seneti ahdi hamsin ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Bu mescidi, büyük sultan, dünya da Allah'ın gölgesi, din ve dünyanın, İslam müslümanların değeri, fatihler babası müminlerin emirinin burhanı Keyhüsrev oğlu Keykavus'un emri ile Tanrının ... zayıf kul ... 651/1253-54 yılında yaptırdı.

22. SAHİP ATA (LARENDE) CAMİİ

a. Portalde, kavsara kemeri üzerinde, şerit halinde, nesih inşa kitabesi:

أمر بعمارة هذا المجد المبارك فى أيّام دولة السلطان ظلّ الله فى العالم مالك رقاب الأمم سيّد سلاطين العرب والعجم عزّ الدنيا والدين أبو الفتح كيكاوس بن كيخسرو خلّد الله سلطانه العبد الضعيف المحتاج إلى رحمة الله علىّ بن الحسين بن الحاجّ أبى بكر غفر الله له ولوالديه سنة ستّة (و) خمسين وستّمائة

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1939, XII: 22, no: 4429)

TRANSKRİPSİYON:

E'mere bi-imâret haze'l-mescidu'l-mübarek fi eyyâm devletu's-sultan zıllu'llahî fi'l-alem malik-i rikabu'l-ümem seyyid selatînu'l-arab ve'l-acem 'ızzu'd-dünya ve'd-dîn ebu'l-feth Keyhüsrev halledu'l-lahu sultânehu'l-abdu'z-za'ifu'l-muhtâc ilâ rahmetu'llah Ali Ibnu'l-Hüseyn ibnu'l-hâc Ebubekir gafuru'l-lahu leh ve'l-valideyh senet sitte (ve) hamsin ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

Bu mübarek camiin inşası, Keyhüsrev oğlu Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, olan insanların sahibi, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, izzüddünya veddin fatihler babası Keykavus'un hükümdarlık günlerinde Allah onun hükümdarlığını ebedî kılsın, 656 (1258) yılında, El-Hac Ebu Bekir oğlu El-Hüseyin oğlu Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul Ali tarafından emredilmiştir; Allah onu ve ebeveynini mağfiret etsin!

b. Portal kavsarasının solunda, madalyon içinde, iki satır halinde, Selçuklu neshi ile yazılmış sanatçı kitabesi:

(1) عمل كلوك (3) بن عب الله

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1943, XII: 23, no: 4930)

TRANSKRİPSİYON:

'Amel-i Keluk bin 'Abdu'l-lah

ÇEVİRİ:

Abdullah oğlu Keluk eseri

23. PİR ESAD TÜRBESİ

Türbenin içinde, sandukanın baş ucunda, Mermer üzerine beş satır halinde, Selçuklu neshi ile sanduka kitabesi:

بسمله – I,v, 26-27 – هذه تربة الشيخ الكبير العلىّ والخطير ولىّ الله فى الأرض شيخ أسعد رحمة الله عليه توفّى سنة اثنين وستّين وستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1943, XII : 90, no: 4533)

TRANSKRİPSİYON:

Besmele haza türbetü'ş-şeyhu'l-kebiru'l aliyyi ve'l-hatir veliyyu'l-lah fi'l-arz şeyh E's'ad rahmetu'l-lahi ileyhi teveffa senetü isneyn ve sittin ve sitte mie

ÇEVİRİ:

Besmele. Bu, 662 (1263-64) yılında vefat eden büyük şeyh yüce, hatırlı, Allah'ın yeryüzündeki velisi, Şeyh Es'ad'ın türbesidir. Allah rahmet eylesin.

24. ANBER REİS TÜRBESİ

Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 917

Mermer üzerine üç satır halinde Selçuklu neshi ile türbe kitabesi (orijinalde türbe kapısı üzerinde imiş):

(1) هذه تربة العبد الفقير إلى الله سع شهاب الدين عنبر الحبشى (2) زعيم الدار نوّر الله قبره وجعله يوم القيامة من الفائزين بلطفه (3) وكرمه بحرمة نبيّه محمّد عليه السلام والتحيّة فى غرّة المحرّم الحرام سنة ثلث وستّين وستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1943 XII: 93, no: 4539)

TRANSKRİPSİYON:

Hazihi turbetü'l-abdu'l-fakir ila'l-lah sa' Şihabe'd-din 'Anberu'l-Habeşi za'îmud-dâr Nuru'l-lah kabrehu ver'ağleh yevmu'l-kıyamet mine'l-fa'izîn bi-lûtfehu ve keremehu bi-hürmeti nebbiyye Muhammed 'aleyyi's-selâm ve't-tahiyye fi gurretu'l-muharremu'l-harâm senet salis ve sittin ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

Bu, Allah'dan dilenen kul ("abdülfakir ilâllah"), evin sözcüsü Şihabeddin Anber-Habeşi'nin türbesidir. Allah, lûtf u keremiyle ve Muhammed Nebi A.S.'ın hürmetine, onun kabrini nurlandırsın ve kıyamet günü onu selamete erenlerden kılsınl (Vefatı) 663 yılının 1 muharremi 24 Ekim 1264.

25. İNCE MİNARELİ MEDRESE

Portalin kavsara kemeri üzerinde, yarım daire şeklinde aşağıya doğru devam eden kabartmanın iki yanında yer alan iki madalyonda sanatçı kitabesi.

(1) عمل كلوك (2) بن عبد الله

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1943, XII : 23, no: 4431)

TRANSKRİPSİYON:

'Amel-i Keluk bin 'Abdu'-lah

ÇEVİRİ:

Abdullah oğlu Keluk'un eseridir.

26. SAADEDDİN ÖMER DÂRÜLHUFFAZI

Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi Env. no: 908.

Taş üzerine, yedi satır halinde, Arapça inşa kitabesi:

(1) بسمله (2-3) – C, XXIV, 36-37 – (4) أمر ببناء هذه العمارة المباركة فى آيّام دولة السلطان (5) المعظّم غياث الدنيا والدين أبو الفتح كيخسرو بن قليج ارسلان خلّد الله ملكه (6) العبد الضعيف المحتاج إلى رحمة الله سعد الدين بن الحاجّ عمر بن كبك (7) وجعلها مسكنا للحفّاظ تقبّل الله منه فى تأريخ سنة سبع وستّين وستّمائة

TRANSKRİPSİYON:

Besmele. Emere bi-bina'-i haze'l-'imaretü'l-mübarekat fi eyyam devletu's-sultanu'l-mu'azzam Gıyasu'd-dünya ve'd-din ebu'l feth Keyhusrev bin Kılıç Arslan halledu'l-lahu mülkehü'l-'abdu'l-za'ifu'l-muhtac ila rahmetu'llah Sa'adu'd-dîn meskena el-hüffaz-i tekabbela'l-lahü minhü fî ta'rihi senetü seb'a ve sittin ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

... Bu mübarek binanın inşası, Kılıç Arslan oğlu ulu sultan, dünya ve dinin yardımcısı Keyhüsrev'in saltanatı zamanında –Allah saltanatını daim kılsını-, 667/1269 yılında, Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul Kebek oğlu Ömer oğlu Saadeddin tarafından emredildi. O bunu hâfızlar için bir mesken yaptı. Allah (hayrını) kabul etsin!

27. MEVLÂNÂ TÜRBESİ

a. Mevlânâ Türbesinde, Sandukanın ayak ucundaki kapak üzerinde, yedi satır halinde, Arapça, sanduka ve sanatçı kitabesi:

والمناقب والفضائل (6) عليه تحيّة الرحمن وسلامه - C - (1) وقد انتقل قدّس الله
(2) نفسه وروح رمسه (3) فى خامس جمادى الآخر (4) سنة اثنين وسبعين وستّمائة
(5) هذا الضريح من صنعة (6) عبد الواحد بن سليم (7) المعمار عفا الله عنه

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1943, XII : 186, no:4861)

TRANSKRİPSİYON:

(6) e's-seniyye Mehmet (Muhammed) ibn Muhammed ibn el-Hüseyin (7) el-Belhî 'aliyye tehiyyetü'r-rahman ve's-selame -C- (1) vakd intikal kaddesullah (2) nefse ve ruh-ı remse (3) fi hâmis cemaziyül-âhir (4) sene isneyn ve seba'in ve sitte mie (5) hazâ-el-zarih min san'at (6) Abdülvâhid bin Selim (7) el-mi'mâr 'ifaullah 'inna

ÇEVİRİ:

... El-Hüseyin el-Belhi oğlu Muhammed oğlu Muhammed ... 672 yılının 5 cemaziyül âhiri 17 Aralık 1273, Bu türbe, Selim oğlu mimar Abdülvâhid'in sanatıdır ...

b. Mevlânâ'nın sandukasının sağ yan yüzünde, dikdörtgen pano üzerindeki karşılıklı iki kitabeden dikey olanı, sanatçı kitabesi:

عمل همام الدين محمد بن كناك القنوى

(Önder 1971: 361)

TRANSKRİPSİYON:

Amel-i Hümmam'eddin Mehmed bin Gunnak el-Konevi

ÇEVİRİ:

Konyalı Gunnak oğlu Hümmanüddin Muhammed'in işi.

28. SADREDDİN KONEVİ İMARET-TÜRBE KİTABESİ* :

Camiinin güney cephesinde giriş kapısı üzerinde, üstüste bulunan iki kitabeden altta olanı. Üç satır halinde Selçuklu neshi ile:

(1) أنشئ هذه العمارة المباركة مع التربة التى فيها للشيخ الإمام المحقق العالم الربّانى صدر الدين محمّد بن أسحق بن محمد رضى الله عنه (2) ودار الكتب التى فيها له أيضا مع كتب موقوفة عليها كما ذكر ذلك وشرط وبيّن فى الوقفيّة برسم الفقراء الصالحين من أصحابه المتوجّهين بقلوبهم وقالبهم الى الله سع فى شهور سنة ثلث وسبعين وستّمائة

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1943, XII: 197, no: 4964)

TRANSKRİPSİYON:

'İnşa'-ı haze'l-'imâretu'l-mûbârekatû ma'al-türbetu elleetî fihâ şeyhu'l-imamu'l-muhakkaku'l-âlimu'l-rabbânî Sadru'd-din Muhammed bin İshak bin Muhammed Raziyu'l-lahu 'annehu ve dâru'l-kutb elleti feyha leh e'yza ma'a kûtub mevkûfih 'aleyhâ kemâ zikrı zalike ve şart-u beyn fi'l-vakfiyyetû bi-resmü'l-fukara'i'l-sâlihîn min e'shabu'l-müteveccihîn bi- kulbehum ve kalbehum illa'l-lah sa'î fî şühûr senetû salis ve seb'aîn ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

Bu mübarek imaret ile orada bulunan türbe –Allah ondan razı olsun!– Muhammed oğlu İshak oğlu rabbani âlim, muhakkik imam, şeyh Sadreddin Muhammed tarafından tesis edilmiştir. Keza orada bulunan kütüphane de Vakıf senedinde kayıt, zikir ve açıkça, izah edildiği üzere, bu kütüphanenin kitapları 673 (1274) yılının aylarında kalpleri ve bedenleriyle Allah'a yönelen eshab arasında salih fukaraya vakfedilmiştir.

* Combe , Sauvaget, Wiet, (1943, XII: 197)'de Camii kitabesi olarak girmiştir.

29. ABDÜLMÜ'MİN (CAMİİ) MESCİDİ

Kuzey cephesinde, giriş kapısı üzerinde, mermer üzerine, iki satır halinde, Arapça, sülüs onarım kitabesi:

(1) أمر بتجديد هذا المسجد المبارك المعروف بمسجد المغاربة فى أيّام دولة السلطان الأعظم ظلّ الله فى العالم غياث الدثنيا والدين سلطان الإسلام والمسلمين أبو الفتح كيخسرو بن قلج ارسلان خلّد الله دولته ونصر ألويته (2) العبد الضعيف المحتاج إلى رحمة الله الراجى عفو الله وإحسانه محمود بن أمير الحاج أدام الله سعادته وأحسن خاتمته فى شهور سنة أربع وسبعين وستّمائة والحمد لله وحدة صلّى الله على محمّد

(Combe , Sauvaget, Wiet, 1943-42, XII: 204, no: 4706)

TRANSKRİPSİYON:

1. E'mere bi-tecdîd haze'l-mescid el-mübarek el-ma'ruf bi-mescit el-Megaribe fi eyyam devlet es-sultan el-azam zıllullah fi'l-alem gıyas'ed-dünya ve'd-dîn sultan, el-İslâm ve'l-müslimin ebul'feth Keykavus bin Kılıç Arslan halledullah devletehu ve nasr el yivatehu.

2. el abal es-zaif el-muhtac ile rahmet-ullah er-naci afvullah ve ihsanehu Mahmud bin emir el-Hac edam-ullah saadetehu ve ihsan hatimetehu fi şuhur sene erba'a ve seba'in ve sitte mie, ve'lhamdüllülah ve vahdehu sallallahu ila Muhammed.

ÇEVİRİ:

Megâribe Mescidi ismiyle bilinen bu mübarek mescit, ulu sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, dünya ve dinin yardımcısı, İslâmın ve Müslümanların sultanı, fatihler babası Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev'in hükümdarlık günlerinde (Allah onun hükümdarlığını baki kılsın ve bayraklarına yardım etsin), zayıf kul, Allah'ın rahmetine muhtaç ve O'nun af ve ihsanını uman Hac emiri oğlu Mahmud'un emriyle 674/1275 yılının aylarında yeniden yapılmıştır; Allah onun saadetini daim ve âkıbetini hayırlı kılsın!

30. SAHİP ATA TÜRBESİ, MEZAR TAŞI KİTABESİ

a. Türbenin içinde, bir mezartaşı üzerindeki kitabe:

..... (1) ..... يوم الجمعة (2) الحادى والعشرين ذى (3) الحجّة سنة خمس وسبعين (4) وستّمائة إلى جوار (5) الحقّ تغمّده الله بغفرانه

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1943, XII : 212, no: 4719)

TRANSKRİPSİYON:

... (1) ... yevmü'l-cemaat (2) el-hâdi ve'l-'aşereyn zi (3) l-hicce sene hamse ve seb'ain (4) ve' sittemie ilâ cevar (5) el-hakka tegammüdüllah bi-gafurânehu

ÇEVİRİ:

... 675 yılı 21 zilhicce 26 mayıs 1277 cuma, Hakk'ın civarına [taşınmış]. Allah onu mağfiret etsin!

b. Türbe içinde onarım kitabesi:

قوله سبحانه سع – C, III, 163-164 et IV, 101 – قال النبىّ عليه اسلام أرواح الشهداء طير خضر يأكل من ثمر الجنّة وقال النبىّ عليه السلام تضمّن الله عزّ وجلّ لمن خرج فى سبيله لايخرجه إلاّ جهاد فى سبيله وإيمان وتصديق برسلى على مرضاة أن أدخله الجنّة صدق رسول الله جدّد هذه العمارة المباركة فى شهر مفتح المحرّم سنة اثنين وثمانين وستّمائة الهجرة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1944, XII : 18, no: 4826)

TRANSKRİPSİYON:

Kavlehu subhanehu sa' kalu'n-nebiyyî 'aleyhi's-selam ervahü'ş-şüheda' hazri ye'kull min semeru'l-cennetü ve kalu'nebiyyî 'aleyhi'sselam tazzammunu'l-lahi 'azze ve celle le-min harci fi sebîle la yahrace illa cihad fi sebilehu imanu tasdîk sallî 'ala murazza en edhalül-cennetü sıdk ü resulu'l-lah-i ceddi haze'l-'imaretü'l-mübarekatü fi şehr-i müfettihu'l-muharrem senetu isneyn ve semanin ve sittemi'e el-hicre.

ÇEVİRİ:

... Peygamber ... buyurdu: "Şehitlerin ruhları cennetin meyvalarını yiyen yeşil kuşlardır." Peygamber ... buyurdu: "Allahı kendi yolunda yurdundan çıkana -ki bu cihad için yola çıkmaktır- ve kendi rızasıyla iman edip peygamberlerini tasdik edeni Cennete sokmak hususunda teminat vermiştir." ... Bu mübarek yapı Hicrî 682 yılının (yılı başlatan) Muharrem ayında (Nisan 1283) yeniden inşa edilmiştir.

c. Türbe içinde, sanduka kitabesi:

(1) المغفور السعيد الشهيد المقتول شمس الدين (2) محمّد بن حسن [بن] علىّ بن الحسين سنة ستّ وثمانين وستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1944, XII : 59, no: 4887)

TRANSKRİPSİYON:

El-mağfuru's-sa'idü'ş-şehidu'l-maktul Şemse'd-din Muhammed bin Hasan [bin] 'Ali bin el-Hüseyin senetü sitte ve semânin ve sittemi'e.

ÇEVİRİ:

686 (1287) yılında öldürülen El-Hüseyin oğlu Ali [oğlu] Hasan oğlu mağfur, mutlu maktul şehit Şemseddin Muhammed.

31. SAHİP ATA HANİKAHI*

Doğu cephede, portal kavsarası içinde, dokuz satır halinde, Arapça, sülüs inşa kitabesi:

(1) حسبى الله (2) بنى وأنشأ هذه الخانفاة (3) المباركة منزلا لعباد الله (4) الصالحين وسمكنا لأصحاب الصفّه المتّقين فى أيّام دولة (5) السلطان المعظّم ظلّ الله فى العالم غياث الدينا والدين أبى (6) الفتح كيخسرو بن قلج ارسلان برهان أمير المؤمنين خلّد الله (7) ملكه وأبّد دولته العبد الضعيف الراجى رحمة ربّه (8) اللطيف علىّ بن الحسين بن الحاجّ أبى بكر (9) تقبّل الله منه فى شهور سنة ثمان وسبعين وستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1943, XII: 252, no: 477)

TRANSKRİPSİYON:

Hasbi'l-lah ben-i ve 'inşa' haze'l hanifetü'l-mübarekatu münezzile'l-'ibadu'l-lahi's-salihîn ve meskene sahib el-saffetü'l-müttekîn fi eyyam-ı devletü's-Sultanu'l-mu'azzam zillu'l-lahî fi'l-'alem Gıyasu'd-dünya ve'd-din ebu'l feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan burhan-i emiru'l-mü'minîn halledu'l-lahi mülkehu ve ebbad devletu'l-'abdu'l-z'aifu'r-racî rahmetu rabbu'l-latif 'Ali bin el-Hüseyin bin el-hac Ebubekr tekabbelu'l-lah minhu fi şuhur senetu sem'an ve seb'aîn ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

... Bu mübarek "hanife", müminlerin emirinin burhanı Kılıç Arslan oğlu ulu sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, dünya ve dinin yardımcısı, fatihler babası Keyhüsrev'in saltanatı günlerinde –Allah mülk ve saltanatını daim kılsın– 678/1279 yılının aylarında, lâtif Rabb'ının rahmetini uman zayıf kul el-Hac Ebu Bekir oğlu el-Hüseyin oğlu Ali tarafından, salih kulların durağı müttekî "sofu adamları"nın meskeni olarak bina ve inşa edilmiştir. Allah onun (hayrını) kabul etsin!

* Combe, Sauvaget, Wiet , (1943, XIII: 252) de türbe kitabesi olarak verilmiştir.

32. ZAHURİDDİN ALİ TÜRBESİ

Türbenin içinde bulunan mermer sandukanın baş ve ayak ucunda tarih veren sanduka kitabesi:

هذه تربة المرحوم ظهر الدين على بن يونس نور الله قبره

(Konyalı 1964: 781)

TRANSKRİPSİYON:

hezihi türbe

el-merhum zahr-eddin

Ali bin Yusuf Nurullah kabrihi

Esna ve semanin ve sittemie (682)

ÇEVİRİ:

Bu türbe Nurullah Yusuf oğlu Merhum Zahr-eddin Ali'nin kabri 682/1284.

33. ATEŞBAZ VELİ TÜRBESİ

a. Türbenin güney cephesinde, pencere üzerinde, mermer üzerine beş satır halinde Arapça, sûşlûs türbe kitabesi:

(1) هذا القبر (2) السعيد الشهيد المرحوم شمس (2) الملّة والدين بن يوسف بن عزّ الدين (3) نشر إلى رحمة الله سع فى شهر رجب (4) سنة أربع وثمانين وستّمائة غفر له

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1944, XIII : 43, no: 4861)

TRANSKRİPSİYON:

Haza el-kabru'l-sa'îdu'l-şehidu'l-merhum şemsu'l-milletü ve'd-dîn bin Yusuf bin 'İzze'd-dîn neşr-i ilâ rahmetu'l-lah fî şehr-i receb senetü erba'a ve semanîn ve sitte mi'e gafurullah.

ÇEVİRİ:

Bu, İzzeddin oğlu Yusuf oğlu mutlu (said) şehit merhum ulus ve dinin güneşinin kabridir. 684 yılının Receb ayında (Eylül 1285) Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Allah mağfiret etsin!

b. Ateşbaz Veli Türbesinde, mermer sandukanın ön ve arka yüzlerinde, üçer satır halinde Arapça, sülüs sanduka kitabesi:

A – (1) هذا القبر (2) السعيد شهيد (3) شمس الدين بن يوسف بن عزّالدين – B
– (1) فى منتصف (2) شهر رجب (3) سنة أربع وثمانين وستّمائة

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1944, XIII : 43, no: 4862)

TRANSKRİPSİYON:

Haze'l-kabru'l-sa'îd şehîd şemse'd-dîn bin Yusuf bin 'İzze'd-din fî muntassif şehr-i receb senetü erba' ve semanin ve sitte mi'e.

ÇEVİRİ:

Bu, 684 yılı Receb ayının ortasında (16 Eylül 1285) (vefat eden) oğlu İzzeddin oğlu Yusuf oğlu mutlu şehit Şemseddin'in kabridir.

34. ŞEYH ALAMAN MESCİDİ*

Doğu cephede kapı üzerinde yuvarlak kemerli bir niş içinde mermer üzerine altı satır nesih hat ile inşa kitabesi.

1- وان المساجد

2- لله فلا تدعوا

3- مع الله احدا

4- برسم قطب العالم فقيه احمد

5- على يد عبده الفقير شيخ
آلمان

6- ابدال الله ويحتاج بتوفيقه

(Önder 1971: 182)

TRANSKRİPSİYON:

1. ve inna el-mesâcid-

2. ullah felâ tedavva

3. ma-ullah ahdi

4. bersem kutb el-alem Fakîh Ahmed

5. ilâ yed abduhu el-fakir Şeyh Aleman

6. Abdullah ve muhtac bi-tevfikehu

ÇEVİRİ:

Mescidler muhakkak Tanrı içindir. Şu halde Tanrı ile birlikte başkalarına yakarmayınız. Alemin kutbu Fakih Ahmed adına Tanrı'nın kulu fakir Şeyh Alaman eliyle (yapıldı).

---

* Yayınlarda Şeyh Alaman Türbesi kitabesi olarak geçmektedir (Bkz. Löytved 1907: 75, No. 82; Combek Sauvaget, Wiet, 1944, XIII: 73, no: 4906).

35. ŞEYH ALAMAN ZAVİYESİ

Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi Env. no: 1067

Yuvarlak kemerli bir niş içinde, taş üzerine altı satır halinde Selçuklu neshi ile yazılmış inşa kitabesi:

1- بسم الله الرحمن الرحيم

2- برسم قدوة المشايخ قطب العالم سيد احمد

3- وملك المشايخ فقيه احمد وسيد ابراهيم عرب

4- خد اش بيامزاد هركه تابستان اينجايكه باشد زمستان

5- اينجا باشد في شهر رمضان المبارك سنة سبع وثمانين وستمايه

(Önder 1971: 183)

TRANSKRİPSİYON:

1. Bismillahirrahmanirrahim

2. Bersem tedevve el-meşayih kutb el-ilm Seyyid Ahmed

3. ve melik el-meşayih Fakih Ahmed ve Seyyid İbrahim Arab

4. had eş bi-yemzad hırka hu tabistan incayekhu beşd zemestân

5. eyince beşd fi şehr-i Ramazan el-mübarek sene seb-a ve semain ve sitte mie.

ÇEVİRİ:

Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'nın adıyla. Şeyhlerin kendisine uydukları, dünyanın kutbu Seyyid Ahmed ve şeyhlerin hükümdarı Fakih Ahmed ve Seyyid İbrahim Arab - yazın burada oturanlar kışında kalırlarsa Tanrı onları yarlıgasın- için 687 yılının kutsal Ramazan ayında 1288 Ekim'inde yapılmıştır.

36. EMİR NUREDDİN (SEPHAVAN) TÜRBESİ

Türbenin güney cephesinde yer alan kapı kemeri üzerinde, taşa iki satır halinde Arapça, sülüs bani kitabesi:

الامير الإسفَهْسَلاَر الاجل الكبير العالم العادل المؤيد المظفَر المَنْصُورْ نورالدين ابرَهيمْ جَلاَل رحمة الله

(Konyalı 1964: 728-729)

TRANSKRİPSİYON:

1. El-emir el-isfehsalar el-ecell el-alîm el-âdil el-müeyyed

2. el-muzaffer el-mansur Nureddin ... İbrahim bin Celal rahmetullah

ÇEVİRİ :

Emir, ordu komutanı, yüce, bilgin, adil, yardımcıs, başarılı, üstün gelmiş Celal oğlu Nureddin ... İbrahim-Allah rahmet eylesin

37. SÜT TEKKESİ MESCİDİ

Batı cephedeki kapı üzerine 1909 yılı onarım sonrasında konulan, mermer üzerine dört satır halinde talik ile yazılmış, eski ve yeni inşa tarihini veren kitabe:

1- اشبو مسجد شريف دروننده كى تربه ده دفين خاك عطر ناك اولان

2- آل سلچوقدن كيكاوس ابن كيخسروك حرمى وكريمه سى فاطمه وسود

3- والده لرينك مقبره‌ء منيفه لريدر.

4- تاريخ عتيق ٧٠٠ - تاريخ اعمارى سنه ١٣٢٥ رومى

5- اوقاف محاسبه جيسى پاشا زاده ابراهيم بك ومتوليسى معرفتيله تجديداً اعمار اولنمشدر.

(Konyalı 1964: 595)

TRANSKRİPSİYON:

1. İşbu mescid-i şerif derunundaki Türbe'de defn-i hâk-ı ıtır-nâk olan

2. Âl-i Selçuktan Keykâvus ibn-i Keyhüsrev 'in haremi ve kerimesi Fatma ve süd.

3. Validelerinin makbere-i münifeleridir.

4. Tarih-i atik: 700 Tarih-i imarı: 1325 sene-i Rûmî

Mimarbaşı: Süleyman

5. Evkaf muhasebecisi Paşazade İbrahim Bey ve mütevellisi marifetiyle tecdiden imar olunmuştur.

(Önder 1971: 144)

ÇEVİRİ:

Bu şerefli mescidin içindeki türbede güzel kokulu toprağa gömülü olan Selçuklu sülalesinden Keyhüsrev oğlu Keykavus'un haremi ve kızı Fatma'nın ve süt annesinin ulu mezarlarıdır. Eski tarihi 700/1300-01, imar tarihi 1325 Rumi/1909-10. Vakıflar muhasebecisi Paşa oğlu İbrahim Bey ve mütevellisi aracılığıyla yenilenerek imar edilmiştir.

38. TARİHSİZ KALE KİTABELERİ

a. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 875.

Mermer üzerine tek satır halinde kitabe:

1- الله مفتح الابواب

TRANSKRİPSİYON:

1 - Allah-u müfettihul ebvâb

ÇEVİRİ:

Allah kapıların açıcısıdır.

b. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 876. Taş üzerine, tek satır halinde kitabe:

1- ومن يتوكل على الله

(Önder 1971: 69)

TRANSKRİPSİYON:

Ve men yetevekkelü ala Allah

ÇEVİRİ:

Her kim Allah'a boyun eğerse

c. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi: Env. No: 879.

Dikdörtgen şeklinde mermer levha üzerine, iki satır halinde, selçuklu sülüsü ile kitabe:

1- السلطانى

2- الحسن بن يوسف قباقلاق

TRANSKRİPSİYON:

1 - Es-sultani

2 - El-Hasan bin Yusuf Kabakulak

ÇEVİRİ:

El-sultani

Yusuf Kabakulak oğlu el-Hasan

d. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 880.

Konyalı At Pazarı kapısı kitabesinin üst kısmında olduğunu öne sürüyor (Konyalı 1964: 154). Dikdörtgen levha ortada yazı, iki ucda birbirine dönmüş kanatları ve pencereleri açık iki kuş kabartması:

1- السلطانى

ÇEVİRİ:

1 - Es-Sultanî

e. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 897

Mermer üzerine, tek satır halinde kitabe:

1- مسعود برهان ا

ÇEVİRİ:

1 - Mes'ud burhan

f. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 898.

Dikdörtgen mermer levha üzerinde, tek satır halinde, Selçuklu sülüsü ile kitabe:

1- امير المؤمنين

TRANSKRİPSİYON:

1 - Emîrü'l mü'minîn

ÇEVİRİ :

Müminlerin emiri

g. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 899

Mermer üzerine, tek satır halinde Selçuklu sülüsü ile kitabe:

١- مراد دام سلطنة امير

TRANSKRİPSİYON:

Muradı dam saltanat-ı emir

ÇEVİRİ:

Emir Saltanatının Murad kapısı

h. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 900.

Sivri kemer alınlığı içinde, iki parça halinde, mermer üzerine tek satır:

١- السلطانى

ÇEVİRİ:

Es'sultanî

ı. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 910.

Mermer üzerine bir satır.

١- الدوله ...

ÇEVİRİ:

Ed'devle

i. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 911.

Mermer üzerine tek satır halinde, Selçuklu sülüsü ile kitabe:

١- دنيا والدين

TRANSKRİPSİYON:

Dünya ve'd-din

ÇEVİRİ:

Din ve dünya

j. Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no: 912.

TRANSKRİPSİYON:

- dünya ve'd-din

ÇEVİRİ:

- Din ve dünya

43. VIII. MEZARTAŞI KİTABELERİ

a. Mezartaşı Kitabesi

١- سنة ثمان عشر وستمايه

TRANSKRİPSİYON:

Memalik Hâtun binti Muhammed ibn 'Ali al-Kial

ÇEVİRİ:

Ali El-Hial oğlu Muhammed kızı Memalik Hatun

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1944, XII: 27, No: 4840)

b. Mezartaşı Kitabesi

TRANSKRİPSİYON:

Kaykalanbak 'Askar Pâşhâ Turgud

ÇEVİRİ:

Asker Paşa Turgud oğlu Kaykalanbak

(Combe, Sauvaget, Wiet, 1954, XIV: 6 No: 5208)

EK - III

SULTANLARIN DÖNEMLERİNE GÖRE YAPIM ETKİNLİKLERİ

I. MESUD DÖNEMİ (1116 - 1155)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
69	İmam Begavi Türbesi	Dışında, güneybatıda, Çeşme Kapısının önünde		516/1122	I.Mesud	İmam Begavi (Seyyid)						Ünver 1956:1417, Özönder 1990:108			*
31	Alaeddin Yapı Topluluğu (I.Mesud`a ait Camii)		İçinde, Tahti mah. kuzeydoğuda	550/1155	I.Mesud		(kit.no:2c) Amel-i üstad Ahlatlı Mengümberti el-hac el-Ahlati	Minber kitabesi (kit.no:2a)						*	
70	Darphane-1		İçinde, Alaeddin Camii`nin bitişiğinde	1116/1155	I.Mesud	I.Mesud (?) (Sultan)									*
	Saray		İçinde	1116-1155	I.Mesud	I.Mesud (Sultan)						Kuran 1978:46, Turan 1971:194			*
67	Kale		İç Kale	1116-1155	I.Mesud	I.Mesud (Sultan)									*

II. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1155-1192)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
31	Alaeddin Yapı Topluluğu (I.Mesud`a ait Camii`nin tamamlanması)		İçinde, Tahti mah. kuzeydoğuda	550/1555	II.Kılıç Arslan	II.Kılıç Arslan (Sultan)		Minber kitabesi (kit.no:2b)						*	
31	II.Kılıç Arslan Türbesi		İçinde, Alaeddin Caminin avlusunda	1155-1192	II.Kılıç Arslan	II.Kılıç Arslan (Sultan)	(kit.no:3a) Yusuf İbn-i Abdu`l-gaffar	Tarihsiz inşa kitabesi (kit.no:3a)					*		
32	Altunaba Medresesi	İçinde, doğuda		1155-1192	II.Kılıç Arslan	Şemseddin Altunaba (Sipehsalar)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:223				kıs. mev.		

II. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1155-1192) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
71	Suk-ı Atik (Eski Pazar, Çarşı)	İçinde, doğuda		1190 öncesi	II.Kılıç Arslan				Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:224	Haçlı kaynakları 1190 daki Haçlı seferi `nde yanan bir çarşıdan söz ediyor-lar (Turan 1971:224)					*
72	Eski Darüşşifa Maristan-ı Atik	Dışında, kuzeyde			II.Kılıç Arslan	II.Kılıç Arslan (Sultan)			Oğulbey vak. 646/1248, Konyalı 1964:221-226						*
73	Medrese-i Sultaniye		İçinde	1155-1192		II.Kılıç Arslan (Sultan)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:224						*
74	Altunaba Hanı (Suk-i Cedid`de)	İçinde, doğuda			II.Kılıç (?) Arslan	Şemseddin Altunaba (Sipehsalar)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:224						*
75	Altunaba Hanı (Debbağlar Hanı)	Dışında, kuzeydoğuda			II.Kılıç (?) Arslan	Şemseddin Altunaba (Sipehsalar)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:233						*
76	Suk-ı Cedid (Yeni Pazar, Yeni Çarşı) İplik Pazarı (Pazar-ı rişte)	İçinde, doğuda			II.Kılıç Arslan				Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:225						*

II. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1155-1192) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
1	II.Kılıç Arslan Köşkü		İçinde, Alaeddin Camii'nin kuzeybatısında	1155-1192	II.Kılıç Arslan	II.Kılıç Arslan (Sultan)		Çini kitabe (kit.no:1)					kıs. mev.		
66	Dış Kale			ö.586/1190	II.Kılıç Arslan	II.Kılıç Arslan (Sultan)				Michaud 1829c:156					*

II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH (1196-1204)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
78	Hacı İsa (Şerab-i İsa ibn Mahmud) Mescidi		İçinde	ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah	Mahmut oğlu Hacı İsa (Şarapdar)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:221						*
79	Bakırcı Yusuf bin Süleyman Mescidi	İçinde, doğuda		ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah	Süleyman oğlu Bakırcı Yusuf (Zanaatçı)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:232						*
80	Hoca (hace) Yusuf bin Salim el-Konevi el-Sayyığ'a ait Mescid	İçinde, doğuda; Altunaba Medresesi yakınında		ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah	Salim Oğlu Hoca Yusuf (Hoca, hace, kuyumcu)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:221, 224						*
81	Hoca Abdülcebbar Mescidi	İçinde, doğuda; Altunaba Medresesi yakınında		ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah	Hoca Abdülcebbar (Tacir)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:221, 224						*
82	Demre Hatun (Demre Hatun bint-il Emir Bersulu el-Konevi) Hanı	İçinde, doğuda, Eski Çarşıda		ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah	Devlet Hatun (Raziyye Hatun) (sultan karısı)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:231			Konyalı 1964:837, 838			*

II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH (1196-1204) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
83	Dar`üd-din (Bedreddin Yalman) Hanı	İçinde, doğuda, Eski Çarşıda		ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah	Bedreddin Yalman (?)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:234						*
84	Alleme Çarşısı (Pazarı)	İçinde, doğuda, Altunaba Medresesi civarında		ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah				Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:204						*
85	Külahçılar Çarşısı	İçinde, doğuda, Yeni Çarşıda		ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah (?)				Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:225						*
86	Sabunhane	İçinde, doğuda, Eski Çarşıda		ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah	Şemseddin Altunaba (Sipehsalar)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:221						*
87	Çömlekçiler Karhanesi			ö.598/1202	I.Rükneddin Süleyman Şah				Altunaba vak. 598/1202, Konyalı 1964:839						*
32	İplikçi Camii	İçinde, doğuda		598/1202c.	I.Rükneddin Süleyman Şah	Şemseddin Altunaba (Sipehsalar)			Altunaba vak. 598/1202, Turan 1947:201			Soyman-Tongur 1944:85, Önder 1971:105		*	

III. İZZEDDİN KILIÇARSLAN DÖNEMİ (1204-1205)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
67	İç Kale Burcu (?)			600/1203-1204	III.İzzeddin Kılıçarslan	El-İsfehsalar Sıraceddin Ali Ahmed bin İsmail		Burç kitabesi (kit.no:4)							*

I.GIYASEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ (I. 1192-1196) (II. 1205-1211)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
2	Mihmandar Mescidi	İçinde, kuzeydoğuda		604/1207	I.Gıyaseddin Keyhüsrev	Yusuf oğlu Mahmut (Yağıbasanın oğlu)		İnşa kitabesi (kit.no:5)						*	
167	Akıncı Türbesi	İçinde, kuzeydoğuda		ö.607/1210	I.Gıyaseddin Keyhüsrev							Önder 1956:5			*
	Cemaleddin İshak Camii (Akıncı Mescidi)	İçinde, kuzeydoğuda türbeye bitişik		607/1210	I.Gıyaseddin Keyhüsrev	Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak (Av emiri)		İnşa kitabesi (kit.no:6)							*

I. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİ (1211-1220)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
35	Hatuniye Mescidi	İçinde, kuzeydoğuda		610/1213	I.İzzeddin Keykavus	I.Devlet hatun (Raziyye Hatun) (I.Keyhüsrevin karısı)			Devlet Hatun vak. 1-610/1213, Konyalı 1964:382-383				minare mev.		
				627/1229 - 1230	I.Alaeddin Keykubad	2.Bedreddin Biremoni bin Hacı Mahmud (Raziyye Hatun'un kardeşi)		(kit.no:15)	2-621/1224, Konyalı 1964:382-383						
	Türbesi	Mescidin bitişiğinde		610/1213	I.İzzeddin Keykavus	Devlet Hatun						Konyalı 1984:87	mezar taşı mev.		
	Medresesi	"		"	"	"						Konyalı 1984:87			*
88	Cami (?)			ö.610/1213	I.İzzeddin Keykavus				Devlet Hatun vak. 610/1213, Konyalı 1964:383						*

I. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİ (1211-1220) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
89	Devlet Hatun'un Han için vakfettiği Saray	İçinde, kuzeydoğuda		ö.610/1213	I.İzzeddin Keykavus	Devlet Hatun (Raziyye Hatun) (I.Giyaseddin Keyhüsrevin karısı)			Devlet Hatun vak. 610/1213, Konyalı 1964:383						*
3	Beşarebey Mescidi	İçinde, kuzeyde, Dış Kale'nin Ertaş kapısı içinde		610/1213	I.İzzeddin Keykavus	Zeyneddin Beşare-bey (Emir-i Ahur)		İnşa kitabesi (kit.no:7)					*		
68	Ahmedek	İçinde, batıda		610/1213	I.İzzeddin Keykavus			Burç kitabesi (kit.no:8)				Huart 1978:106			*
4	Hacı Ferruh Mescidi	Dışında, güneyde (Larende Kapısı'nın hemen dışında)		612/1215	I.İzzeddin Keykavus	Hacı Ferruh (Hassa Hazinedarı)	Sanatçı kitabesi (kit.no:9b) Amel-i bin Ramazan Küneş el-Kayseri	İnşa kitabesi (kit.no:9a)						*	
90	Kapturga Mahallesi (Begavi) Mescidi	İçinde, batıda, Çeşme Kapısı civarında		613/1216	I.İzzeddin Keykavus	Konyalı Mesudzade (?)		İnşa kitabesi (kit.no:10)							*
5	Buzhane (çiftli)	Birincisine 150 m mesafede		ö.615/1218 - 1219	I.İzzeddin Keykavus				I.İzzeddin Keykavus vak. 615/ 1218-1219, VGM.Arş. def.no: 584:288				*		
6	Buzhane (tekli)	dışında,batıda		ö.613/1218 - 1219	I.İzzeddin Keykavus	Sahip Ata evkafından gösterilmişlerdir			I.İzzeddin Keykavus vak.615/ 1218-1219, VGM.Arş. def.no: 584:288				*		

I. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237)

ıI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYI LAI
	DIŞ KALE	İÇ KALE									
apı irbe)		İçinde, Alaeddin Camii avlusunda, kuzeybatıda	616/1219-20	I.Alaeddin Keykubad	I.Alaeddin Keykubad (Sultan)		İnşa kitabesi (kit.no:2e)				
apı 'amii)		İçinde, kuzeydoğuda	616-617/ 1219-1221	I.İzzeddin Keykavus - I.Alaeddin Keykubad	I.İzzeddin Keykavus (Sultan)- I.Alaeddin Keykubad (Sultan)	(kit.no:2g-ı) Amel-i Muhammed bin Havlan el-Dımışki; Amel-i Kerimüddin Erdişah; mütevelli Atabek Ayaz	İnşa kitabesi (kit.no:2d-f, 2i-j)				
Mescidi	İçinde, güneyde		617/1220	I.Alaeddin Keykubad	Şabanoğlu Hasan (Şekerci, tacir)		İnşa kitabesi (kit.no:11)				
Türbesi	Dışında, batıda		"	"	"		Mescit kitabesine göre				M.Feri diğerl 1339:8
Hamamı	Dışında, batıda		"	"	"		"				Konyal 1964:7
Mescidi	İçinde, güneydoğuda		617 /1220	I.Alaeddin Keykubad	Hacı İsmailzade Erdemşah (Atabey)		İnşa kitabesi (kit.no:12)				
			617/1221	I.Alaeddin Keykubad	I.Alaeddin Keykubad (Sultan)		(kit.no:14a-g, 38a-38j)		İbni Bibi 1941: 99-100		
arayı		İçinde	617/1221	I.Alaeddin Keykubad	I.Alaeddin Keykubad (Sultan)						Uzluk 1972:3

I. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
34	Hoca Fakih Türbesi	Mescidin batısında		618/1221 - 1222	I.Alaeddin Keykubad	Ahmet Fakih (Horasanlı Sufi)		Sanduka kitabesi (kit.no:13)					*		
	Hoca Fakih Mescidi	Dışında, batıda		"	"	"		Türbe'nin sanduka kitabesine göre						*	
	Zaviyesi	Türbenin batısında		"	"	"									*
	Hamamı	Dışında, batıda		"	"	"									*
	Ahırı	"		"	"	"									*
	Bahçesi	"		"	"	"							*		
8	Halka Begüş Türbesi	Dışında, kuzeyde		618/1221	I.Alaeddin Keykubad	Halka Begüş adıyla anılan bir zat olabilir						Konyalı 1964:376	*		
168	Şerafeddin Camii	İçinde, doğuda		ö.621/1224	I.Alaeddin Keykubad	Kemahlı Şerafeddin			Devlet Hatun vak. 621/1224, Konyalı 1964:384					*	
	Türbesi	İçinde, doğuda, Caminin güneydoğusunda		"	"	"			"						*
9	Sırçalı (Debbağlar) Mescit	Dışında, kuzeydoğuda		ö.621/1224	I.Alaeddin Keykubad				Devlet Hatun vak. 621/1224, Konyalı 1964:384				*		
93	Uzun Çarşı	Dışında, doğuda		ö.621/1224	I.Alaeddin Keykubad				Devlet Hatun vak. 621/1224, Konyalı 1964:384						*

I. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
94	Argaççılar Çarşısı			ö.621/1224	I.Alaeddin Keykubad				Devlet Hatun vak. 621/1224, Konyalı 1964:384						*
96	Sultan-ül Ulema Baha Veled'in Türbesi	Dışında, doğuda Aksaray Kapısı civarında		628/1230 - 1231	I.Alaeddin Keykubad						Eflaki 1986a:49-52	Karamağralı 1964-65:38			*
97	Sincari (Sencari) Mescidi	İçinde, doğuda		629/1231 - 1232	I.Alaeddin Keykubad	Ahmed İbn-i Esad-i Sincari (Alim)					Eflaki 1986a:56-57				
36	Gühertaş (Molla-i Atik Medrese-i Mevlana, Akıncı) Medresesi	İçinde, kuzeydoğuda		630/1232-1233	I.Alaeddin Keykubad	Bedreddin Gühertaş (I.Alaeddin Keykubad'ın lalası)					Eflaki 1986a:43-44				*
	Türbesi	Dışında, güneyde		"	"	"					Mektuplar 1963:164, cvm		kuzey duvarı ve mahzen hücresi mev.		
	Mescidi	"		"	"	"						Konyalı 1964:606-08			*
	Tekkesi	"		"	"	"						Konyalı 1964:606-08			*
	Hamamı	"		"	"	"						Konyalı 1964:403			*

I. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
37	İç Karaaslan Mescidi	İçinde, kuzeydoğuda		Ziyaeddin Kara Arslanın ölm.tar.göre ö.631/1233	I.Alaeddin Keykubad	Ziyaeddin Kara Aslan (Emir-i devat, Sahip)						Konyalı 1964:402, 626	*		
	Kümbedi	İçinde, kuzeydoğuda, mescidin kuzeyinde, 100 m. mesafede		"	"	"							*		
	Medresesi-Zaviyesi	İçinde, kuzeydoğuda, mescidin bitişiğinde		"	"	"					Mevlana, Mektuplar 1963:188, cxxvı Eflaki 1986a:617				*
98	Vezir Ziyaeddin Hanı (Ziya'nın Hanı yeri- ne Nakışlı Hamam)			ö.628-629/ 1233	I.Alaeddin Keykubad	Ziyaeddin Kara Aslan (Emir-i de- vat, Sahip, Vezir)					Eflaki 1986a:404-05 Mevlana , Mektuplar 1963:106, lxx				*
99	Bezzazistan	İçinde		631/1236c	I.Alaeddin Keykubad										*
10	Sakahane Mescidi	İçinde, kuzeybatıda		1220-37	I.Alaeddin Keykubad							Konyalı 1964:519		*	
11	Zenburi Mescidi	İçinde, kuzeydoğuda		1220-37	I.Alaeddin Keykubad							Bakırer 1981:375-6	*		
38	Tercüman Mescidi	İçinde, kuzeydoğuda		1220-37	I.Alaeddin Keykubad	Zahuriddin Mansur (Tercüman)						Akyurt 1939:95	*		
	Türbesi	"		"	"	"						Konyalı 1964:564			*
39	Tavus Baba Türbesi	İçinde, batıda		1220-37	I.Alaeddin Keykubad	Tavus Mehmed El-Hindi					Eflaki 1986a:404 - 05	Uğur 1941:15-16		*	
	Zaviyesi			"	"	"									*

I. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
170	Pirebi (Piryap) Sultan Zaviye/Asitane	Dışında, güneybatıda		1220-37	I.Alaeddin Keykubad	Pirebi Sultan (Şeyh)						Aytekin, Vilayetna-me:283-85			*
	Pirebi (Piryap) Sultan Türbesi	"		"	"	"									*
42	Lala Ruzbe Yapı Topluluğu (medresesi)		İçinde	1220-37	I.Alaeddin Keykubad	Abdullah oğlu Ruzbe (II.Alaeddin Keykubad'ın lalası)						Küçükdağ. - Arabacı 1994:279			*
	Lala Ruzbe Yapı Topluluğu (Hanikah)		"	"	"	"						Konyalı 1964:1048			*

II. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1237-1246)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
174	Nizamiye Medresesi	İçinde, doğuda		635/1237 - 1238	II.Gıyaseddin Keyhüsrev	Nizameddin Eb'ül Hasan Ali ibn-i İl Almış ibn-i İdrisi (Üstadüddar)	Sanatçı kitabesi (kit.no:17) Amel-i Kelük bin Abdullah								*
	Türbesi (Nalıncı)	"		"	"	"	"					Konyalı 1964:885, Önder 1971:152, 177 - 78			*
	Hanı	"		"	"	"	"					Konyalı 1964:820			*
171	Mesut Bin Şerefşah Hanikahı	Dışında, güneyde		637/1239	II.Gıyaseddin Keyhüsrev	Mesud bin Şerefşah (Ahi)						Konyalı 1964:387-88			*
	Medresesi	"		"	"	"		İnşa kitabesi (kit.no:18)				Akyurt 1939:45-46			*

II. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1237-1246) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
40	Tac`ül Vezir Türbesi			637/1239	II.Gıyaseddin Keyhüsrev	Tacüddin Lala (II. Gıyaseddin Keyhüsrev`in vezirlerinden)						Soyman-Tongur 1944:109	*		
	Tac`ül Vezir Medresesi	İçinde, kuzeybatıda, türbenin kuzeyinde türbeye bitişik		"	"	"						Önder 1952:23	bir duvarı ayakta		
	Tac`ül Vezir Mescidi			"	"	"						Konyalı 1964:900, Önder 1971:180			*
	Tac`ül Vezir Hanikahı			"	"	"						Önder 1971:180			*
12	Sırçalı Medrese	İçinde, güneyde		640/1242-1243	II.Gıyaseddin Keyhüsrev	Bedreddin Muslih (II.Alaeddin Keykubad`ın lalası)	Sanatçı kitabesi (kit.no:19b) Amel-i Muhammed bin Muhammed bin Osman`ul Benna`ul Tusi	İnşa kitabesi (kit.no:19a)						*	
100	Şekerfürüşan-Pirinç furuşan Hanı	İçinde, kuzeydoğuda		ö.624/1244	II.Gıyaseddin Keyhüsrev						Sipahsalar 1977:126, Eflaki 1986a:86-100, 1986b:39-41				*

II. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİ (1246-1249)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
172	Kadı İzzeddin Camii	İçinde, doğuda		644/1246	II.İzzeddin Keykavus	Kadı İzzeddin (Kadı)			Kadı İzzed-din Camii vak. Önal 1937:447-48			Konyalı 1964:417-18		*	
	Türbesi	"			II.İzzeddin Keykavus (muhtemelen)	"						Konyalı 1964:416			*
	Medresesi	"			"	"						Konyalı 1964:417			*
50	Sadreddin Konevi Külliyesi (zaviye)	Dışında, güneybatı		630-645/ 1233-1247	II.İzzeddin Keykavus	Sadreddin Konevi (mutasavvıf)						Akyurt 1938:68			*
41	Şems-i Tebrizi Mescidi	İçinde, doğuda		645/1247 c. (Şemsi Tebrizi'nin ölümü)	II.İzzeddin Keykavus							Konyalı 1964:935-45, Önder 1971:382-83		*	
	Hanikahı														*
	Türbesi													*	
101	Ebu'l Fazl Mescidi	İçinde, doğuda İplikçi Cami civarında		ö.646/1248	II.İzzeddin Keykavus	Ebu'l Fazl (Tacir)			Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193						*
102	Karagu Mescidi			ö.646/1248	II.İzzeddin Keykavus				Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193						*

II. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİ (1246-1249) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
175	Hoca Hasan Mescidi	İçinde, doğuda, İplikçi Caminin güneydoğusunda		ö.646/1248	II.İzzeddin Keykavus	Hoca Hasan			Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193					Yerinde yeni bir mescit mev.	
	Hoca Hasan Sultani Hanı	İçinde, doğuda, mescidin doğusunda		"	"	"			Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193						*
103	Hacegi/Hocalı Hanikahı	Dışında		ö.646/1248	II.İzzeddin Keykavus				Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193						*
104	Hamam	Dışında, Ertaş Kapısı önünde		ö.646/1248	II.İzzeddin Keykavus				Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193						*
105	Ağa Hamamı			ö.646/1248	II.İzzeddin Keykavus				Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193						*
176	Hızır İlyas Bey Zaviyesi	İçinde, kuzeyde		646/1248	II.İzzeddin Keykavus	Kemaleddin Oğulbey (Emir)			Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193						*
	Türbesi	"		"	"	"			Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. def.no: 601:193						*

II. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİ (1246-1249) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
42	Lala Ruzbe Yapı Topluluğu (Han)	Dışında, Konya - Ankara yolunda, kuzeybatıda 6 ncı km`de		644/1246-647/1249	II.İzzeddin Keykavus	Lala Ruzbe (II.Alaeddin Keykubad`ın lalası)						Erdmann 1961:114		*	
109	Sahip Şemseddin İsfahani`nin Sarayı	İçinde, kuzeybatıda		644/1246 - 647/1249	II.İzzeddin Keykavus	Sahip Şemseddin Isfahani (Vezir)				İbni Bibi 1941:230-31					*
43	Küçük Karatay Mescidi	Dışında, batıda (hendek yönünde)		646/1248-49	II.İzzeddin Keykavus	Kemaleddin Rumtaş (Celaleddin Karatay`ın kardeşlerinden, Emir)			Karatay`ın Mescid. Zaviye vak. 646/1248-49, Turan 1948:111					*	
	Zaviyesi	Aynı civarda		"	"	"			"						*
106	Garipler Pazarı (Suk-ül Gureba)	Dışında, batıda		ö.646/1248-49	II.İzzeddin Keykavus				Karatay`ın Mescid. Zaviye vak. 646/1248-49, Turan 1948:156						*
107	Ayakkabıcılar Çarşısı	İçinde		ö.646/1248-49	II.İzzeddin Keykavus				Karatay`ın Mescid. Zaviye vak. 646/1248-49, Turan 1948:156						*
108	Kasaplar Çarşısı	Dışında, kuzeydoğuda		ö.646/1248-49	II.İzzeddin Keykavus				Karatay`ın Mescid. Zaviye vak. 646/1248-49, Turan 1948:136						*

II. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİ (1246-1249) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
173	İhtiyareddin Hamamı	İçinde, güneyde (?)		ö.646/1248-49	II.İzzeddin Keykavus	Mevlana İhtiyareddin (Fakih)			Karatay'ın Mescid. Zaviye vak. 646/1248-49, Turan 1948:156		Mektuplar, Mevlana 1963:96-97, Eflaki 1986a:148-50,410,630				*
	Mescidi			"	"	"			"						*

3 KARDEŞ SALTANATI (1249-1254)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
17	Küçük Karatay Medresesi	İçinde, kuzeyde		648/1250-51	3 Kardeş Saltanatı	Kemaleddin Rumtaş (Emir)			Karatay vak. 651/1253, Turan 1948:22			Kuran 1969:108	Ana ey-vanı mev.		
18	Karatay Medresesi	İçinde, kuzeyde		649/1251	3 Kardeş Saltanatı	Celaleddin Karatay (Saltanat naibi)		İnşa kitabesi (kit.no:20)						*	
112	Karatay Han	İçinde, kuzeyde		ö.651/1253	3 Kardeş Saltanatı				Karatay vak. 651/1253 Turan 1948:73,81						*
113	Buğday Pazarı	İçinde, kuzeyde		ö.651/1253	3 Kardeş Saltanatı				Karatay vak. 651/1253 Turan 1948:73,81						*
19	Abdülaziz Mescidi	İçinde, İç Kale'nin güneybatısında		651/1253-54	3 Kardeş Saltanatı			İnşa kitabesi (kit.no:21)						*	
114	Karatay'ın Çeşmesi	Dışında, batıda		652/1254c. (Karatay'ın ölümü)		Celaleddin Karatay (Saltanat naibi)						Konyalı 1964:800			*

3 KARDEŞ SALTANATI (1249-1254) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
115	Karatay`ın Evi	İçinde, kuzeydoğuda		652/1254c. (Karatay`ın ölümü)		Celaleddin Karatay (Saltanat naibi)						Konyalı 1964:798-800			*
116	Karatay`ın Yazlık Köşkü	Dışında, batıda		652/1254c. (Karatay`ın ölümü)		Celaleddin Karatay (Saltanat naibi)						Konyalı 1964:800			*

II.İZZEDDİN KEYKAVUS / II. İZZEDDİN KEYKAVUS - IV. RÜKNEDDİN KILIÇARSLAN (1254-1262)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
120	Nasıreddin Hanikahı			ö.660/1262	II.İzzeddin Keykavus	Ahi Evren Şeyh Nasıreddin (Ahi Teşkilatının Kurucusu)					Eflaki 1986b:66-68 Mektuplar Mevlana 1963:103, LXXVIII				*
178	Atabekiye Medresesi	İçinde, kuzeydoğuda		654/1256 muhtemelen	muhtemelen II.İzzeddin Keykavus IV.Kılıçarslan	Atabey Arslan Doğmuş İbn-i Sevinç İbn-i Yarukinel (Emir)					Mektuplar, Mevlana 1963:137, CXIII; Eflaki 1986a:334, 481	Konyalı 1964:787			*
	Türbesi	İçinde, kuzeydoğuda (belki yolun karşı tarafında)		"	"	"						Konyalı 1964:788			*
	Mescidi	Yeri bilinmiyor		"	"	"									*
117	Nizameddin Pervane Mescidi			ö.656/1258	II.İzzeddin Keykavus IV.Kılıçarslan (muhtemelen)	Nizameddin Pervane (Emir)				II.İzzeddin Keykavus Temliknamesi, Turan 1950-55: 175					*

II.İZZEDDİN KEYKAVUS / II. İZZEDDİN KEYKAVUS - IV. RÜKNEDDİN KILIÇARSLAN (1254-1262) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
118	Sadeddin Hargahtraş Medresesi			6.656/1258	II.İzzeddin Keykavus IV.Kılıçarslan (muhtemelen)	Sadeddin Hargahtraş (?)				II.İzzeddin Keykavus Temlikna-mesi, Turan 1950-55: 174					*
119	Mahkeme	İçinde		6.656/1258	II.İzzeddin Keykavus IV.Kılıçarslan (muhtemelen)					II.İzzeddin Keykavus Temlikna-mesi, Turan 1950-55: 175					*
54	Sahip Ata Külliyesi (Cami)	Dışında, güneyde, (Larende Kapısı`nın karşısında)		656/1258	II.İzzeddin Keykavus IV.Kılıçarslan (muhtemelen)	Sahip Ata Fahreddin Ali (Vezir)	Sanatçı kitabesi (kit.no:22b) Amel-i Keluk bin Abdullah	İnşa kitabesi (kit.no:22a)						*	

IV. KILIÇARSLAN DÖNEMİ (1262-1266)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
45	Pir Esat Türbesi	Dışında, doğuda		662/1263-64	IV.Rükneddin Kılıçarslan	Pir Esat (Şeyh)		Sanduka kit. (kit.no:23)				Nazmi 1922:32		*	
	Mescidi	Dışında, doğuda (yerine yapılan cami türbenin doğusundadır)		"	"	"									*
	Zaviyesi	Dışında, doğuda türbenin doğusunda		"	"	"						Önder 1971:188			*
	Darülhuffazı					"						Konyalı 1964:716			*

IV. KILIÇARSLAN DÖNEMİ (1262-1266) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
46	Anber Reis Türbesi	Dışında, güneybatıda		663/1264 - 1265	IV.Rükneddin Kılıçarslan	Şahabeddin Anber Reis El-Habeşi (Zaimüddar)		İnşa kitabesi (kit.no:24)							*
	Mescidi	Türbe'nin karşısında		663/1264 - 1265							Konyalı 1964:320		1911 de yeniden yapılmış		
47	İnce Minareli Medrese	İçinde, batıda		663/1264-65	IV.Rükneddin Kılıçarslan	Sahip Ata Fahreddin Ali (Vezir)	Sanatçı kitabesi (kit.no:25) Amel-i Keluk bin Abdullah		Sahip Ata vak. 663/1264-65 Bayram-Karabacak 1981:32					*	
	Mescit	İçinde, batıda medresenin kuzeyinde		"	"	"								Bir bölümü restüte edilerek ayağa kaldırılmış	

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
121	Sadeddin Ömer Darülhuffazı			667/1269	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Kebekoğlu Ömeroğlu Saadeddin		İnşa kitabesi (kit.no:26)							*
122	Ermen Hanı	Dışında, güneyde, Larende Kapısı civarında		670/1271-72		Nureddin Cacabey (Kırşehir Emiri)			Cacabey vak. 670/1271-72, Temir 1959:116						*

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
54	Sahip Ata Külliyesi (Hamam)	Hanikahın doğusunda tam karşısında		ö.670/1271-72		Sahip Ata Fahreddin Ali (Vezir)			Cacabey vak. 670/1271-72 Temir 1959:116					*	
48	Müstevfi Celaleddin (Nizamiye) Hanikahı	Dışında, batıda (Ahmedek Kapısı civarında)		670/1271	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Celaleddin Mahmud (Müşrif, müstevfi, saltanat naibi)			Bir kitap vakfiyesine göre, Oral 1949:5			Konyalı 1964:926			*
	Kütüphane	Hanikahın içinde		"	"	"			"			Oral 1949:5			*
	Hamamı, (Eski Pazar, Çifte Hamam)	İçinde, doğuda (Hükümet Konağı civarında)		"	"	"						Konyalı 1964:1067			*
123	Tuz Pazarı	İçinde, doğuda		671/1272-73		Celaleddin Mahmud (Müşrif, müstevfi, saltanat naibi)						Konyalı 1964:926			*
124	Meram Cami-i Mescid-i	Dışında, batıda		ö.672/1273	III.Gıyaseddin Keyhüsrev						Eflaki 1986a:148, 153				*
125	Ahi Çoban Zaviyesi			ö.672/1273	III.Gıyaseddin Keyhüsrev (?)						Eflaki 1986a:614-15	Ocak 1978:259			*
126	Sadreddin Konevi Zaviyesi civarındaki Medrese	Dışında, Sadreddin Konevi Cami civarında		ö.672/1273	III.Gıyaseddin Keyhüsrev (?)						Eflaki 1986a:238-39				*
128	Tiz Pazarı			ö.672/1273	III.Gıyaseddin Keyhüsrev,(?)						Eflaki 1986a:405-06	Baykara 1985:57			*
129	Mukbil Çeşmesi	Dışında, batıda, Meram civarında		ö.672/1273	III.Gıyaseddin Keyhüsrev,(?)						Eflaki 1986a:231				*

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
130	Çarşı (Develi) Hamamı	İçinde, çarşı civarında		ö.672/1273	III.Gıyaseddin Keyhüsrev,(?)						Eflaki 1986a:249-51				*
131	Kürkçüler Hamamı	İçinde, doğuda		ö.672/1273	III.Gıyaseddin Keyhüsrev,(?)						Eflaki 1986a:33	Uzluk 1958:22			*
132	Zirva Hamamı	Dışında, batıda, Meram civarında (?)		ö.672/1273	III.Gıyaseddin Keyhüsrev,(?)						Eflaki 1986a:491, 616				*
20	Mevlana`nın Türbesi (Kubbe-i Hadra)	Dışında, doğuda		673/1274	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Muinüddin Süleyman (Pervane) ve karısı Gürcü Hatun						Karamağralı 1964-65:38		*	
49	Beyhekim Mescidi	İçinde, batıda		ö.672/1273-74	III.Gıyaseddin Keyhüsrev,(?)	Ekmeleddin Nahcıvanı (Tabib)					Sipehsalar 1977:113-14				
	Darüşiffası	Mescidin yanında										Gürkan 1972:73			
50	Şeyh Sadreddin Konevi Camii	Dışında, batıda (Çeşme Kapısı dışında)		673/1274-75	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Şeyh Sadreddin Konevi (Bilgin, mutasavvıf)		(kit.no:28)						1899 da yeni-lenmiş	
	Türbe	Caminin doğusunda		"	"	"		"						*	
	Kütüphane	Caminin avlu kısmı üzerinde		"	"	"		"						*	
	Çeşme					"								*	
53	Abdülmümin Mescidi	İçinde, güneybatıda		674/1275-76 (onarım tarihi)	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Hac emiri oğlu Mahmud (yenilenmiş)		Onarım kitabesi (kit.no:29)						*	
	Hanikahı	İçinde, güneybatıda										Konyalı 1964:285			*
	Medresesi	Aynı civarda										"			*
	Darül Fukahası	"										"			*
	Mektebi	"										"			

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
134	Pervanenin Tekkesi			ö.676/1277	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Muineddin Süleyman (Pervane)				Aksarayi 1943:197	Mevlana Mektuplar 1963:251				*
135	Pervanenin Sarayı	İçinde		ö.676/1277	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Muineddin Süleyman (Pervane)				Aksarayi 1943:141	Mevlana Mektuplar 1963:251 28,29,XVI; 43,44,XXVI Eflaki 1986a:105, 126,137, 165,197				*
136	Aşıklar Evi (Darül Uşşak)	İçinde, kuzeydoğuda		ö.677/1278	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Taceddin Mutez (Emir)					Eflaki 1986b: 263-64; Mektuplar Mevlana 1963:261				*
137	Emir Taceddin'in Sarayı	İçinde		ö.677/1278	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Taceddin Mutez (Emir)					Mevlana Mektuplar 1963:261; Eflaki 1986a: 263:64				*
138	Eminüddin'in Sarayı	İçinde		ö.677/1278	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Eminüddin Mikael (Naip)				İbn-i Bibi 1941:292 - 93	Mevlana Mektuplar 1963:229				*
139	Suk-ul Cami	İçinde		663/1264 - 679/1280c.	III.Gıyaseddin Keyhüsrev				Sahip Ata vak.1264-80, Bayram-Karabacak 1981:40						*

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
140	Odun Pazarı	İçinde, batıda		663/1264 - 679/1280c.	III.Gıyaseddin Keyhüsrev				Sahip Ata vak.1264-80, Bayram-Karabacak 1981:38						*
54	Sahip Ata Külliyesi (Hanikahı)	Dışında, güneyde türbenin güneyinde		678/1278-79	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Sahip Ata Fahreddin Ali (Vezir)		İnşa kitabesi (kit.no:31)					*		
141	Ermen Han	İçinde, Attar Armağanşah mahallesinde		663/1264 - 679/1280c.	IV. İzzeddin Kılıçarslan	Sahip Ata Fahreddin Ali (Vezir)			Sahip Ata vak.1264-80, Bayram-Karabacak 1981:39						*
179	Sırac-al-din İmam Mescidi			ö.670/1271-72		Sıraceddin-i Ürmevi (Kadı)			Cacabey vak. 670/1271-72, Temir 1959:249						*
	Türbesi	Dışında, Musalla Mezarlığı içinde		682/1283 (Sıraceddin-i Ürmevi`nin öl.)		"						Konyalı 1964:751			*
180	Sungur Bey Darülhuffazı		İçinde, Alaeddin Caminin kuzeyinde	665-683/ 1266-84	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Sungur Bey (muhtemelen III.Gıyaseddin Keyhüsrev`in vezirlerinden)						Konyalı 1964:952			*
	Hamamı		İçinde, doğuda, Taht-ı Kale civarında	"	"	"						Evliya Çelebi 1314:21			*
	Mescidi		İçinde, darülhuffaza bitişik	"	"	"						Konyalı 1964:952			*

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
54	Sahip Ata Külliyesi (Türbe)	Caminin güneydoğusunda camiye bitişik		675/1276 (inşa) 682/1283-84 (yenileme)	III.Gıyaseddin Keyhüsrev			Onarım kitabesi (kit.no:30b)						*	
23	Kalender Baba Türbesi	Dışında, kuzeyde		672/1274 veya 682/1284c.	III.Gıyaseddin Keyhüsrev,(?)	Niksarlı Ebu Bekr-i Cevlaki (Derviş)					Eflaki 1986b: xvıı		*		
24	Zahuriddin Ali Türbesi	Dışında, batıda		682/1283-84	III.Gıyaseddin Keyhüsrev	Zahuriddin Ali (?)		Sanduka kitabesi (kit.no:32)				Konyalı 1964:781		*	

II. GIYASEDDİN MESUD (1284-1296)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
58	Ateşbaz Veli Türbesi	Dışında, batıda şehre 4 km mesafede		684/1285	II.Gıyaseddin Mesud	İzzeddin oğlu Şemseddin Yusuf (Mevlana'nın ahçısı)		Sanduka kitabesi (kit.no:33)				Soyman-Tongur 1944:101 - 02	*		
	Zaviyesi	Aynı civarda olmalıdır		684/1285 (Türbenin sanduka kit.göre)				Sanduka kitabesine göre (türbe)							*
142	Sahip Ata'nın Sikayesi	İçinde, batıda		656/1258 - 687/1288		Sahip Ata Fahreddin Ali (Vezir)						Konyalı 1964:1002			*
143	Sahip Ata'nın Kırk Çeşmesi	Dışında, güneybatıda		656/1258 - 687/1288		Sahip Ata Fahreddin Ali (Vezir)						Uzluk 1958:15			*
144	Sahip Atanın Evleri	Dışında, güneybatıda Çeşme kapısı önünde		656/1258 - 687/1288		Sahip Ata Fahreddin Ali (Vezir)						Uzluk 1958:14			*

II. GIYASEDDİN MESUD (1284-1296) (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
55	Şeyh Alaman Mescidi (türbeye çevrilmiş)	Dışında, doğuda		687/1288 (zaviye kitabesine göre)		Şeyh Alaman (Şeyh)						M.Ferid ve diğ. 1339:90-91	*		
	Zaviyesi	Dışında, doğuda		"		"		İnşa kitabesi (kit.no:35)				M.Ferid 1339:90-91			*
145	Seyyid İbrahim Arap Türbesi	Dışında, doğuda		687/1288 sonrası	II.Gıyaseddin Mesud (1284-1296)	Seyid İbrahim Arap (Veli)						Konyalı: 1964,746			
181	Zeynüddin Sadaka Türbesi	Dışında, Musalla Mezarlığında		694/1294		Zeynuddin Sadaka, (Mutasavvuf Şeyhuş-Şuyuhi`r Rum)		sanduka kitabesi (Löytved 1907:76)				Löytved 1907:76, Konyalı 1964:755			*
	Zaviyesi	"		694/1294 (türbenin sanduka kitabesine göre)								Konyalı 1964:755			*

ARA DÖNEM (1296-1298) III. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1298-1302)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
64	Süt Tekkesi Mescidi	İçinde, kuzeybatıda		700/1300-1		Fatma hatun II. İzzeddin Keykavusun kızı (Sultan kızı)	Mimarbaşı Süleyman		Keykavus kızı Fatma Hatun vak. VGM Arş. def.no: 596:151			Nazmi 1922:820, Yalçınkaya 1943:126		*	
	Ferhuniye Darülhuffazı	"		"		"			"			Nazmi 1922:820, Yalçınkaya 1943:126			*
165	Şaraphane	İçinde		Ö.700/1300-01					"						*

13. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİ

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
29	Namazgah I	Dışında, Musalla Mezarlığında		13. yy İlk çeyreği								Konyalı 1964:570 - 72	*		
92	At Pazarı	Dışında, güneydoğuda		ö.618/1221						İbn-i Bibi 1941:292 1955:691	Eflaki 1986a:299	Baykara 1985:62			*
95	Kalenderler Tekkesi	Dışında, kuzeyde		13.yy ilk çereği		Ebubekir Niksari (Şeyh)					Eflaki 1986b:17	Konyalı 1964:571			*

13. YÜZYILIN İLK YARISI

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
13	Ali Gav Zaviyesi	İçinde, kuzeyde		1224-50		Ali Gav (?)						Kuran 1969:49-51	kıs. mev.		
14	Bulgur Tekkesi Mescidi	Dışında, doğuda		638/1240 - 648/1250								Meinecke 1976:234-35	*		
15	Mevlana'nın Arkasındaki Eyvan Türbe	Dışında, güneydoğuda		638/1240 - 648/1250								Meinecke 1976:253-54	kıs. mev.		
16	Hoca Hasan Mescidi	İçinde, batıda (Çeşme Kapısı civarında)		13.yy ilk yarısı		Hasan İbn Ebubekir (Emir)						Soyman - Togur 1944:98	*		
110	Pınari Mahallesi (Hacegi) Mescidi	İçinde, güneybatıda		13.yy ilk yarısı		Hacegi (Baha Veled'in müridi)					Sipehsalar 1977:23	Konyalı 1964:362			*
177	Baba Sultan Tekkesi	İçinde, kuzeydoğuda		13.yy ilk yarısı		Baba Sultan						Konyalı 1964:401-02			*

13. YÜZYILIN ÜÇÜNCÜ ÇEYREĞİ

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
21	Mursaman (Hoca Cihan Türbesi)	Dışında, batıda		13.yy 3.çeyreği		Hoca Cihan (zengin ve İtibarlı bir zat Havace bilgin-edip)						Akyurt 1938:65	*		
52	Gömeç Hatun Türbesi	Dışında, Musalla Mezarlığı içinde güneyde		13.yy 3.çeyreği		Gömeç Hatun						F.Uğur 1936: 566-570 Soyman - Tongur 1944:105	*		
	Gömeç Hatun Medresesi	Dışında, Ertaş Kapısı civarında		"		"			Kemaleddin Oğulbey vak. VGM Arş. Def.no.601: 193			F.Uğur 1936: 566-570 Soyman - Tongur 1944:105			*
133	Ahi Ahmet Şah Zaviyesi			13.yy 3.çeyreği		Ahmet Şah (Ahi)				Anonim 1952:65	Eflaki 1986b:31 - 33				*

13. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİ

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
28	Siyavuş (Siyah Puş-i) Türbesi	Dışında, doğuda		13.yy son çeyreği		Siyavuş (II.Keykavusun oğlu)(?)						Konyalı 1964:738 - 742	*		
56	Seyfettin Karasungur Türbesi	İçinde, kuzeydoğuda		13.yy son çeyreği		Seyfeddin Karasungur (Vali)				İbn-i Bibi 1941:256, 281		Uğur-Koman 1940:74	*		
	Medresesi	"		"		"				"		Uğur-Koman 1940:74			*
	Zaviyesi	Muhtemelen türbe civarında		"		"						Uğur-Koman 1940:74			*

13. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİ (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
57	Sedir Sultan Türbesi	Dışında, doğuda		13.yy son çeyreği		Zeki oğlu Ebubekir (Sadreddin-i Konevi)						Uzluk 1958:22	*		
	Zaviyesi	"		"								Uzluk 1958:22			*

13. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
22	Evhadeddin-i Kirmani Türbesi	Dışında, kuzeyde (mezarlık İçinde Molla Begüç kapısı civarında)		13.yy 2.yarısı		Şeyh Evhaddeddin Hamid b.Ebil Fahr el-Kirmani (Şeyh)							*		
25	Aksinne Mescidi	Dışında, güneyde,		13.yy 2.yarısı								Konyalı 1964:292		*	
26	Kümbetli Mescit	Dışında, güneyde		13.yy 2.yarısı								Konyalı 1964:454-55		*	
27	Kesikbaş Kümbeti	Dışında, kuzeyde		13.yy 2.yarısı								Konyalı 164:627-28	*		
59	Fahrünnisa Mescidi	Dışında, güneyde		13.yy 2.yarısı		Fahrünnisa Hatun (Mevlananın müridi)					Eflaki 1986a:314			*	
	Türbesi	"		"		"						Konyalı 1964:357-59	yeni-lenmiş bir sanduka mev.		

13. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
60	Ulaş Baba Türbesi	Dışında, kuzeyde		13.yy 2.yarısı		Ulaş Baba (Derviş)						Tuncer 1986:191-95	*		
	Zaviyesi	Dışında, batıda Meramda		"		"						Konyalı 1964:778 - 80			*
	Kalederhanesi	"		"		"									*
	Değirmen	"		"		"									*
61	Şeyh Osman-ı Rumi Türbesi	İçinde, güneyde		13.yy 2. yarısı		Şeyh Osman Rumi (Mevlana'nın müridi)						Konyalı 1964:53		*	
	Zaviyesi	Muhtemelen türbenin yakınında		"		"						Uzluk 1958:20			*
62	Şeyh Hasan-ı Rumi Mescidi	İçinde, güneyde, Larende Kapısı civarında		13.yy 2.yarısı		Şeyh Hasanı Rumi (Mevlana'nın müridi)						Konyalı 1964:752-53		*	
	Zaviyesi	"		"		"						Uzluk 1958:20			*
146	Ahi Kayser Zaviyesi			13.yy 2.yarısı		Ahi Kayser (Ahi)					Eflaki 1986b:170				*
147	Haydarhane			13.yy 2.yarısı		Hacı Mübarek Haydari (Şeyh)					Eflaki 1986a:233	Uzluk 1958:20			*

13. YÜZYILIN SONLARI

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
63	Sebhan Türbesi	İçinde, güneyde		13.yy sonları		Celaloğlu İbrahim Nurettin (Sipehsalar)		İnşa kitabesi (kit.no:36)				Uzluk 1958:28	*		
	Mescidi	Türbeye 100-150 m mesafede		672/1273		"						Konyalı 1964:521		*	

13. YÜZYILIN SONLARI (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
98	Nakışlı Hamam			13.yy sonları							Eflaki 1986a:404-05				*
148	Kaliçe Hamamı			13.yy sonları							Eflaki: 1986b:379				*
149	Ahi Mustafa Asitanesi			13.yy sonları		Ahi Mustafa					Eflaki 1986a:245-46,303				*
182	Gazi Alemşah (Kazi Kalemşah) Mescidi	İçinde, güneyde		13.yy sonları		Taceddin Kalemşah (Kadı)						Konyalı 1964:360-61			*
	Medresesi	"		"		"						Konyalı 1964:360-61			*
	Zaviyesi	"		"		"						Konyalı 1964:360-61			*
183	Alevi Sultan Mescidi	İçinde, doğuda (İplikçi camiinin doğusunda)		13.yy sonları		Seyyid Ahmed ibn-i Seyyid Ali ibn-i Seyyid Mehmed (?)						Uzluk 1958:20			*
	Türbesi	Mescide bitişik		"		"						Önder 1958:214-44			*

SELÇUKLU DÖNEMİ

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
30	Mahkeme Hamamı	İçinde, doğuda			Selçuklu							Şehabettin 1939:45, Önder 1971:312		*	
150	Cevizaltı Mescidi				Selçuklu							Soyman - Tongur 1944:112			*

SELÇUKLU DÖNEMİ (devamı)

KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
151	Naib Hanikahı	İçinde, kuzeybatıda, Hızır İlyas Bey Zaviyesinin bitişiğinde.			Selçuklu							Konyalı 1964:824, Uzluk 1958:20			*
152	Gazzezler Tekkesi	Dışında, güneyde, Hacı İshak Mescidinin avlusunda			Selçuklu							Özönder 1990:554	*		
153	Güreşciler Tekkesi	Dışında, güneyde			Selçuklu							Kaman 1967:196-205	*		
154	Abdürreşid Türbesi				Selçuklu							Önder 1971:180			*
155	Emir Kemaleddin Türbesi				Selçuklu							Önder 1971:180			*
156	Şems-i Tebrizi Türbesi Bahçesindeki Kitabesiz Türbe				Selçuklu							Ünver 1967:5			
157	Ata İlahiye Medresesi				Selçuklu							Ünver 1967:4			*
158	İrfaniye Medresesi				Selçuklu							Ünver 1967:4			*
159	Fevziye Medresesi	Dışında, kuzeydoğuda			Selçuklu							Erdoğan 1938:18			*
160	Koyun Pazarı	Dışında, güneydoğuda			Selçuklu							Baykara 1985:62			*
161	Filobad Kasrı	Dışında, kuzeyde			Selçuklu							Baykara 1985:71			*
162	Köşk-i Sebe	Dışında			Selçuklu							Baykara 1985:71			*

SELÇUKLU DÖNEMİ (devamı)																
KAT. NO.	ADI	KONUMU		TARİHİ	DÖNEMİ	BANİSİ	SANATÇI	KİTABE	VAKFİYE	TARİH KAY.	EDEBİ KAY.	YAYIN-LAR	DURUMU		
		DIŞ KALE	İÇ KALE										MEV	YENİ	YOK
163	Mehmet Merzevi Medresesi	Dışında, kuzeydoğuda, bugünkü İsmet Paşa İlkokulu civarında			Selçuklu							Erdoğan 1938b:1194 -1197			*
164	Darphane-II	İçinde, batıda			Selçuklu							Konyalı 1964:432			*
184	Tarhan Bey Mescidi				Selçuklu	Tarhan Bey (Selçuklu umerasından)						Üçer-Koman 1945:67			*
	Türbesi				"							Üçer-Koman 1945:67			*

52814

ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE TÜRK — İSLÂM ŞEHRİ OLARAK KONYA

-III-

Azize Yasa

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans Üstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Arkeoloji - Sanat Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
DOKTORA TEZİ
olarak hazırlanmıştır

52814

Ankara
Nisan, 1996

LEVHALAR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

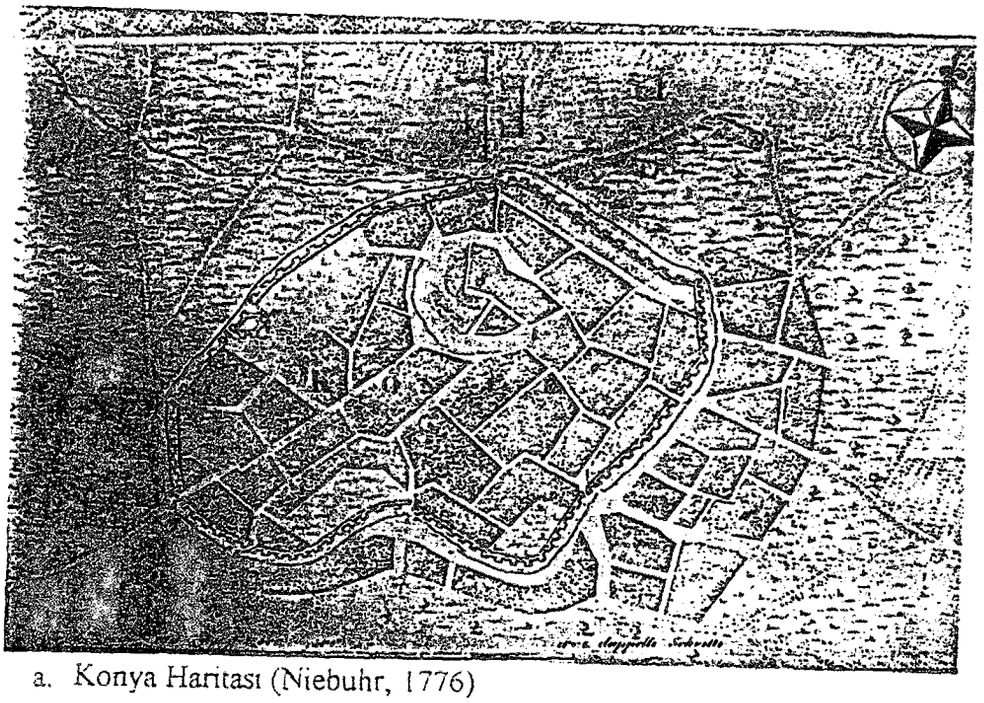

a. Konya Haritası (Niebuhr, 1776)

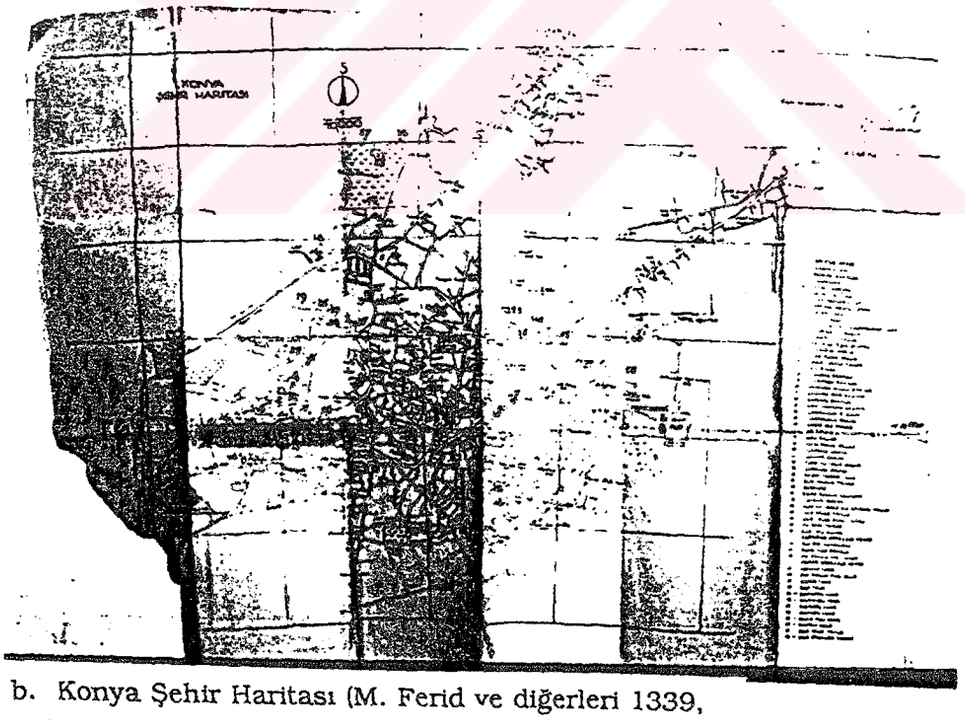

b. Konya Şehir Haritası (M. Ferid ve diğerleri 1339, Soyman - Tongur 1944'den

52819
3.ort

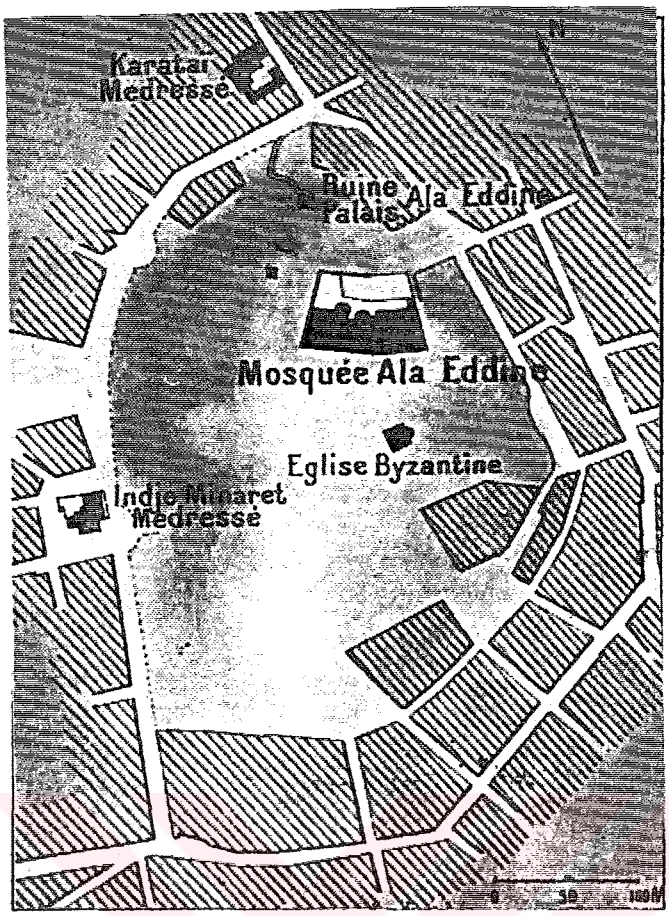

a. İç Kale Haritası, Selçuklu ve Bizans Dönemi (Mendel`den, Sarre 1967)

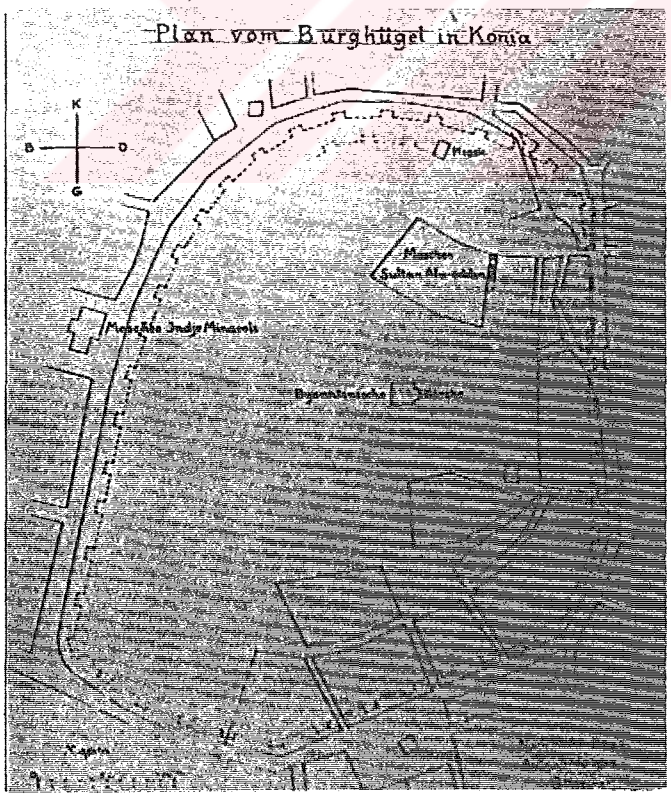

b. Krecker Tarafından Kopye Edilen Hakkı Bey`e Ait İç Kale Haritası (Sarre, 1967)

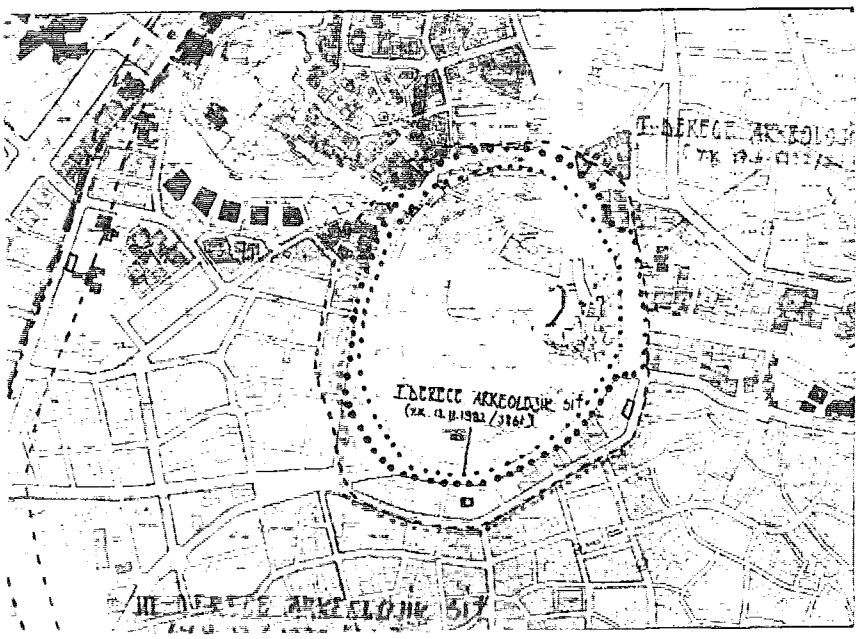

a. Konya Koruma Kurulu, Arkeolojik Sit Alanları Haritası.

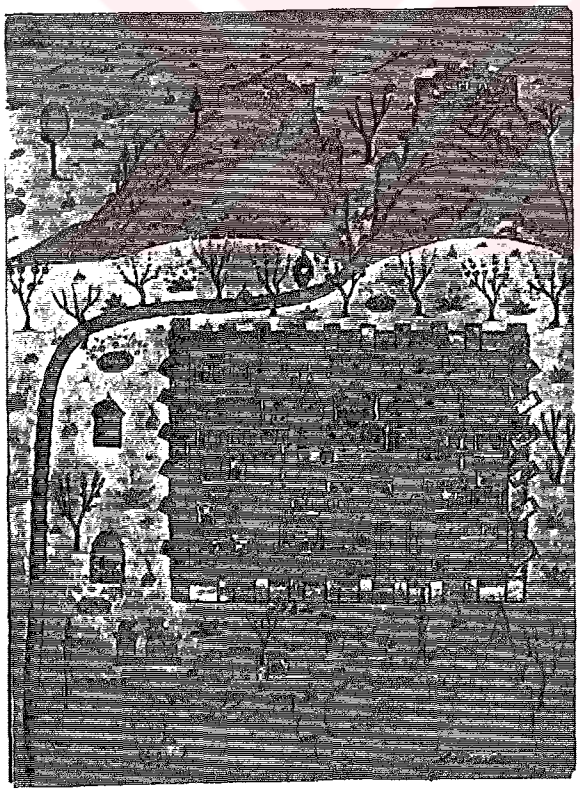

b. Matrakçı Nasuh`un Konya Minyatürü (Matrakçı, 1533)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Şehirden Genel Görünüm. Alaeddin Tepesi'nden Kuzey ve Kuzeydoğu'ya Bakış (Berggren, 1885; Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot. Arş.)

Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Tepesi'nden Kuzeydoğu, Doğu ve Güneydoğu'ya Bakış (Berggren, 1885; Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

a. Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Tepesi'nden Güneydoğu ya Bakış (Berggren, 1885; Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

b. Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Tepesi'nden Doğu ya Bakış (Laborte, 1838)

Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Tepesi`nden Güney ve Güneybatı ya Bakış
(Tongur, 1935; Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

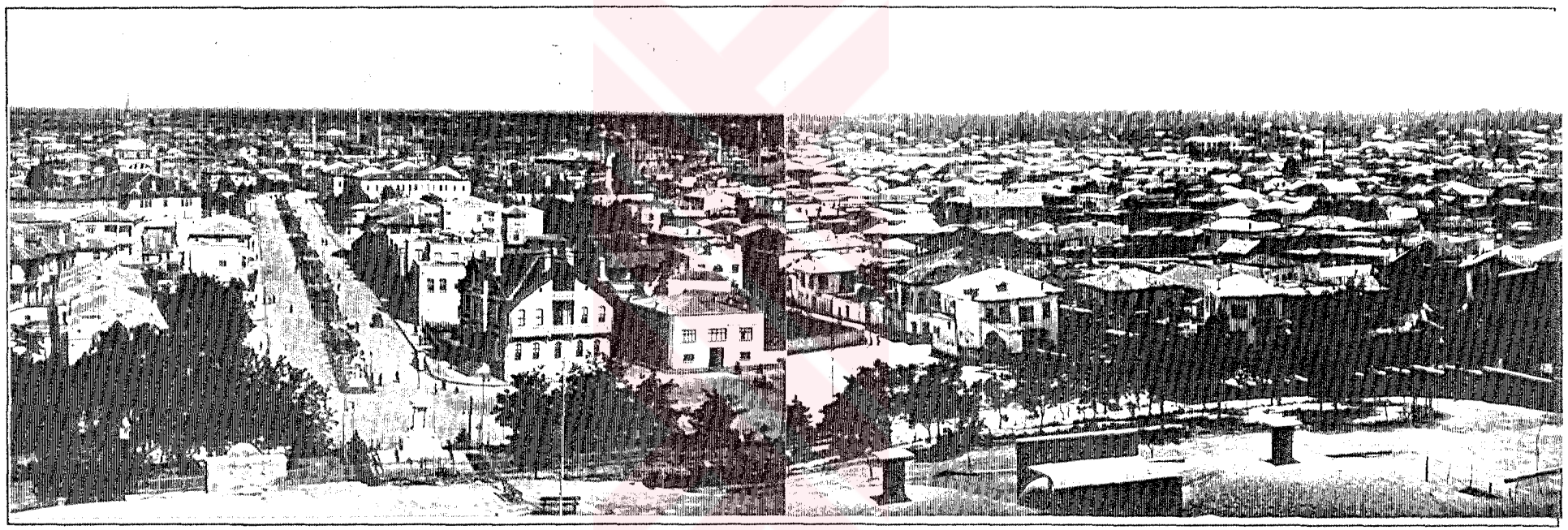

Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Tepesi'nden Doğu ve Güneydoğu ya Bakış
(Tongur 1935; Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Tepesi'nden Güneybatı ya Bakış
(Tongur 1935; Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Tepesi'nden Batı ya Bakış
(Tongur 1935; Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Cami'in Çatısından Kuzeybatı ve Doğu ya Bakış
(Tongur 1935; Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Cami'in Çatısından Kuzeybatı ve Kuzeydoğu ya Bakış
(Tongur 1935; Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

a. Şehirden Genel Görünüm, Alaeddin Cami Minaresinden Kuzey e Ankara Caddesine Bakış (1995)

b. Ankara Caddesinden Alaeddin Tepesi`ne Bakış (1995)

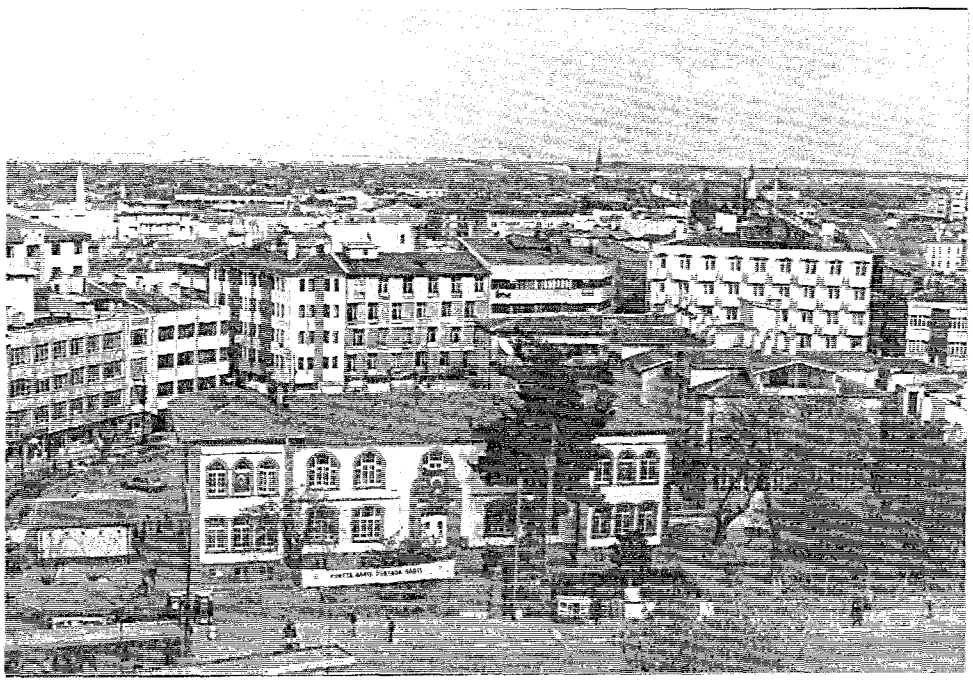

a. Alaeddin Cami Minaresinden Kuzeydoğu ve Doğu ya Bakış (1995)

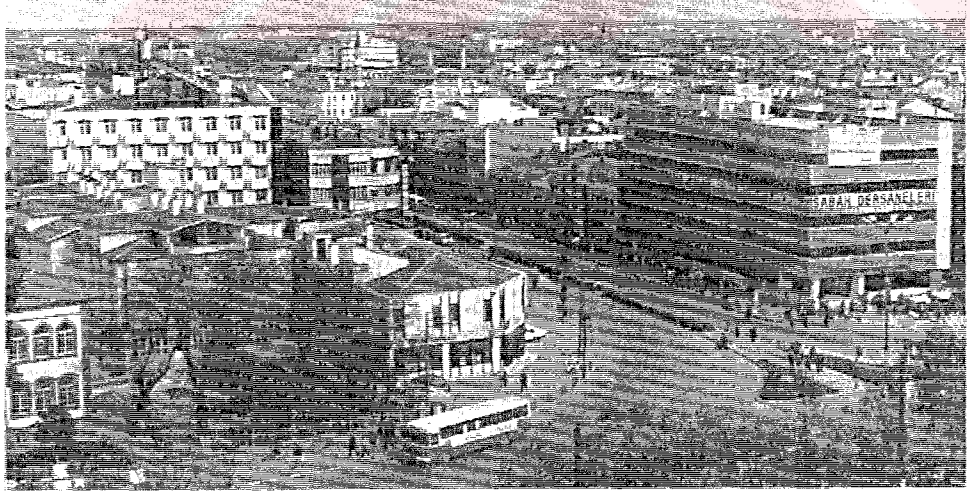

b. Alaeddin Cami Minaresinden Doğu ya, Alaeddin Caddesine Bakış (1995)

a. Alaeddin Tepesi`nden Güneydoğu ya Bakış (1995)

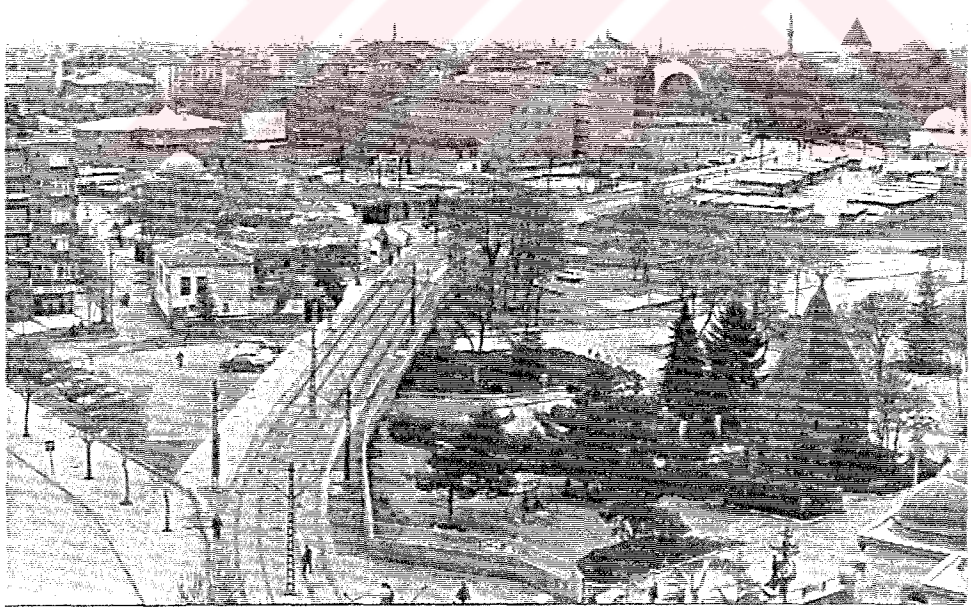

b. Kuzeybatı`dan Alaeddin Tepesi`ne Bakış (1995)

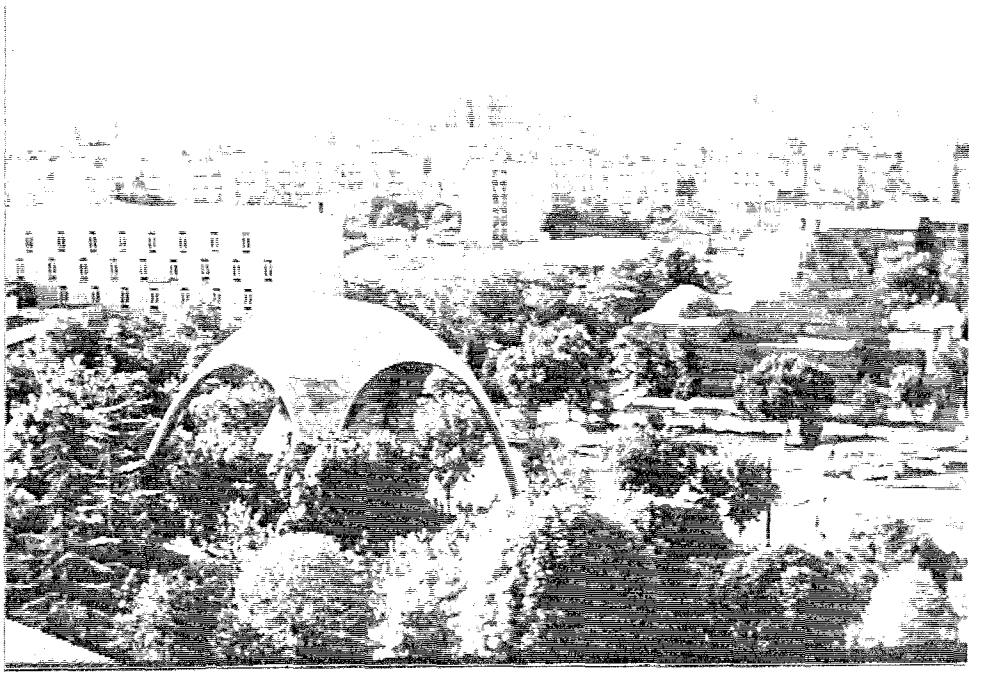

a. Alaeddin Tepesi`nden Şehrin Kuzeyine Bakış (1995)

b. Alaeddin Tepesi`nden Şehrin Kuzeybatısına Bakış (1995)

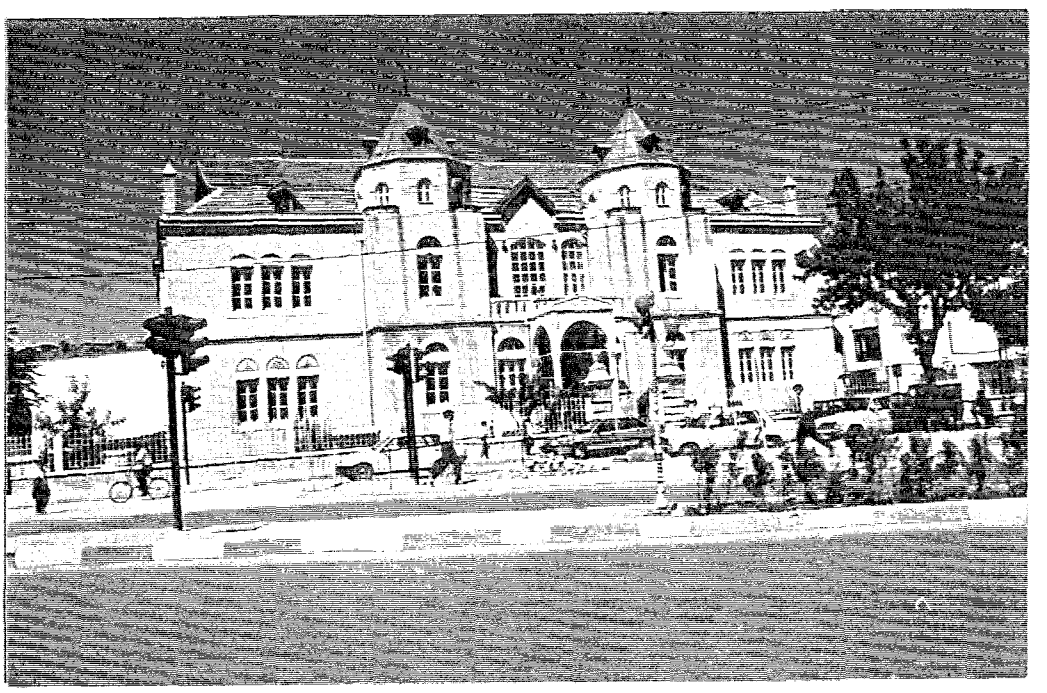

a. Şehrin Doğu Kesimi, Sanayi Mektebi (1994)

b. Şehrin Doğu Kesimi, Hükümet Konağı ve Hükümet Meydanı (1994)

a. Şehrin Doğu Kesimi, Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Sultan Selim Camii Civarı (1993)

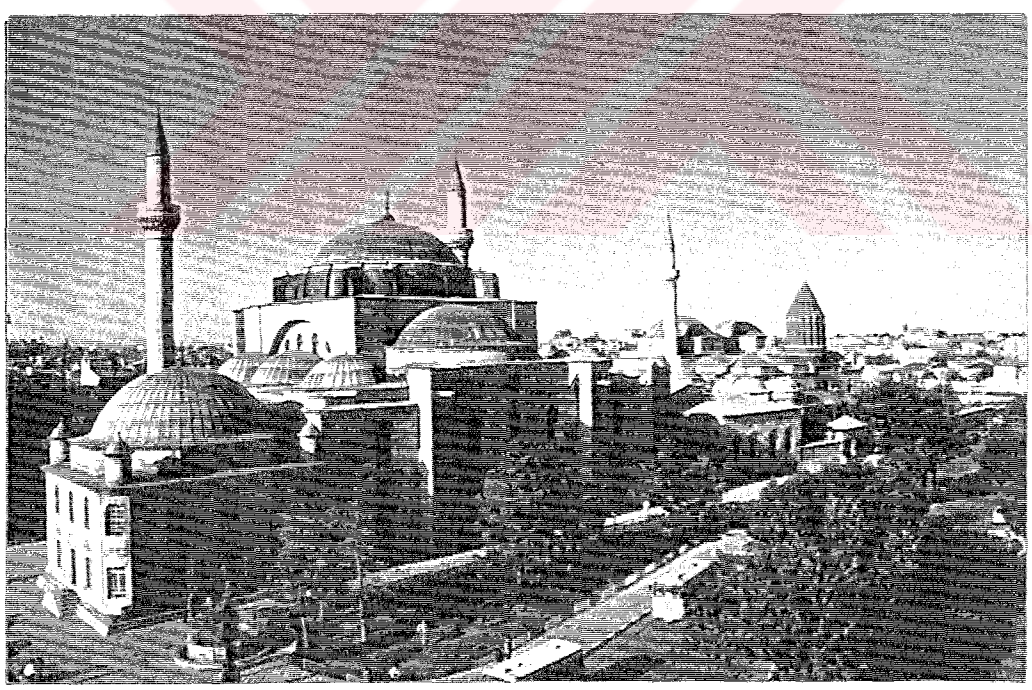

b. Şehrin Doğu Kesimi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, Sultan Selim Camii ve Mevlana Dergahı (1993)

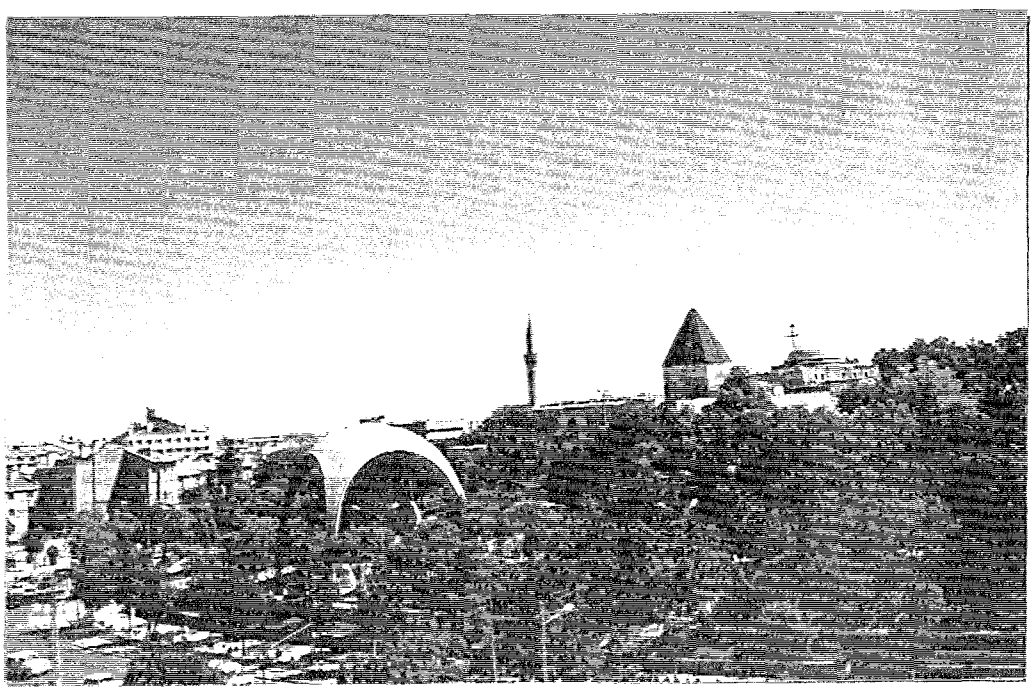

a. Alaeddin Tepesi, Kuzeydoğuya Bakış (1993)

b. Alaeddin Tepesi, Doğuya Bakış (1993)

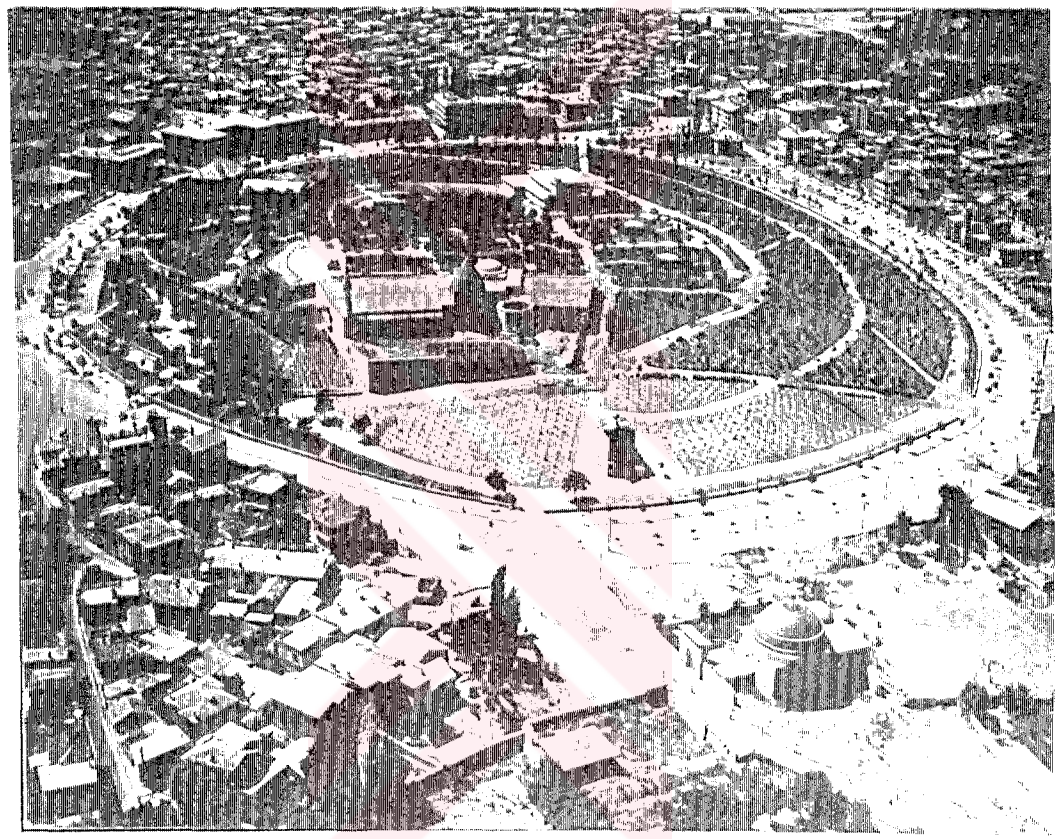

Alaeddin Tepesinin Genel Görünümü Kuzeye Bakış (Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

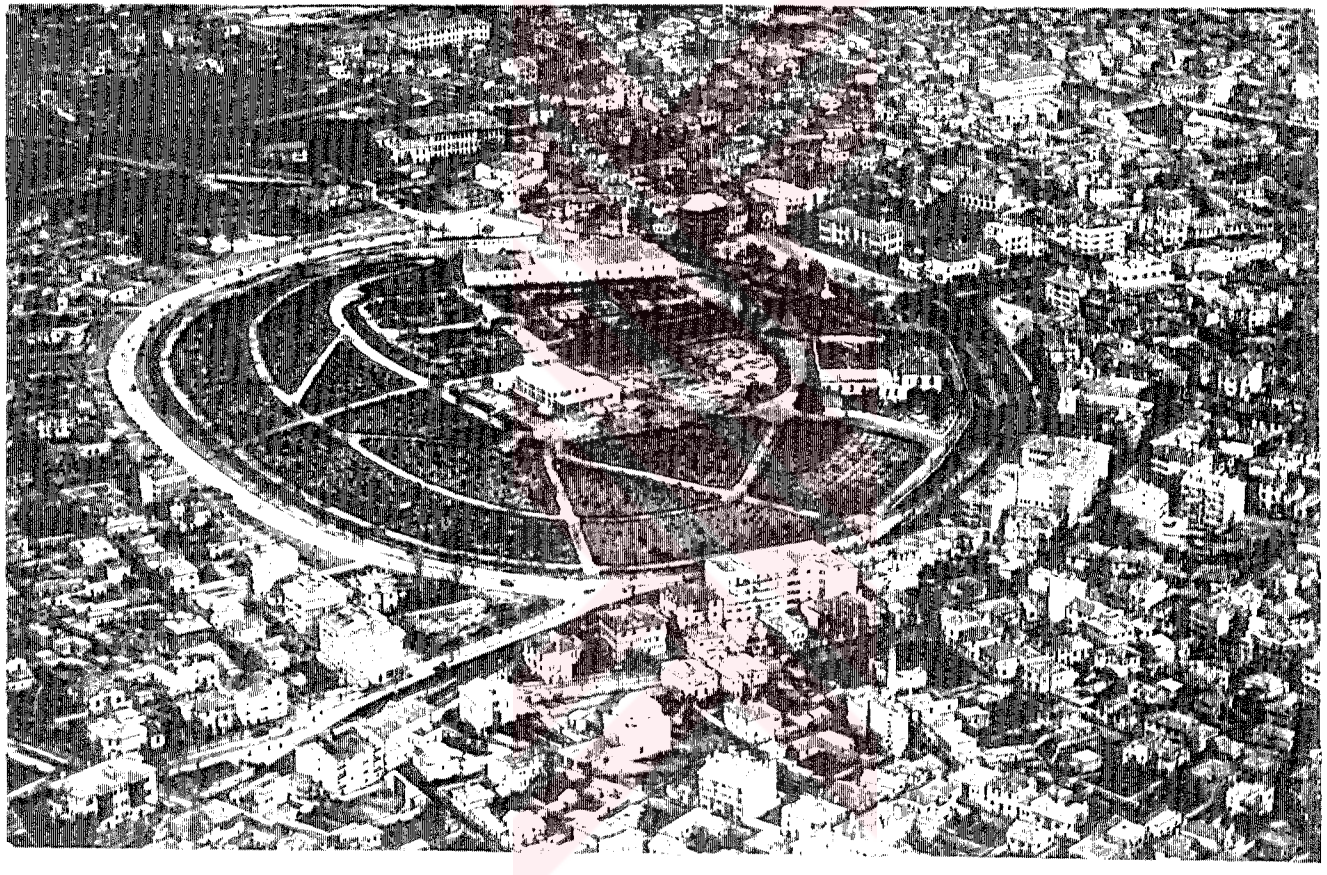

Alaeddin Tepesinin Genel Görünümü, Güneye Bakış (Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot.Arş.)

a. Sille`den Bir Görünüm (1995)

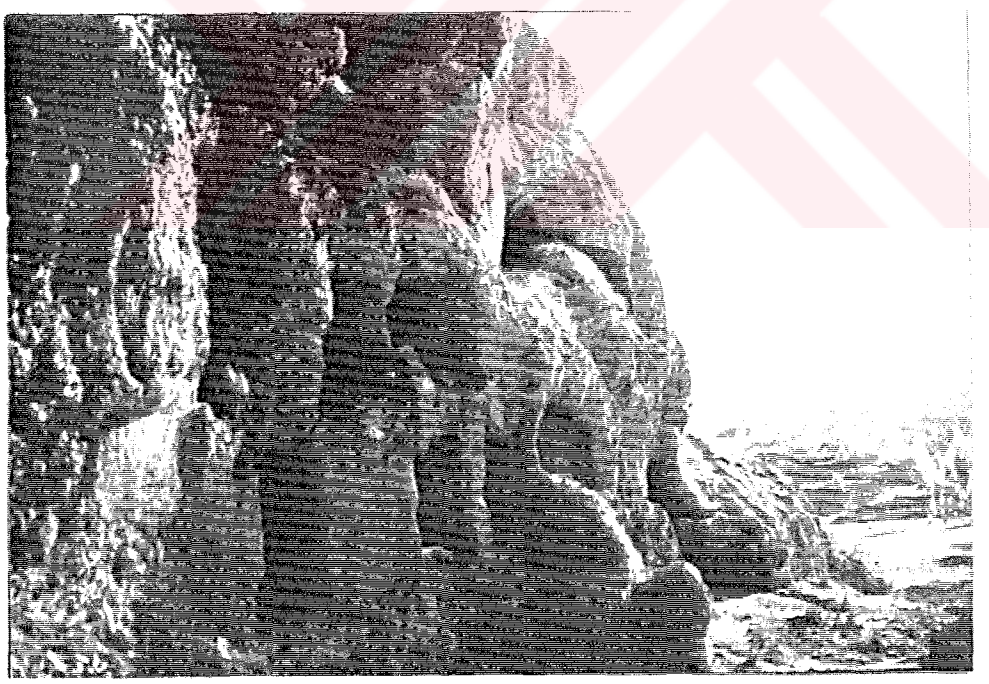

b. Sille`den Bir Görünüm (1995)

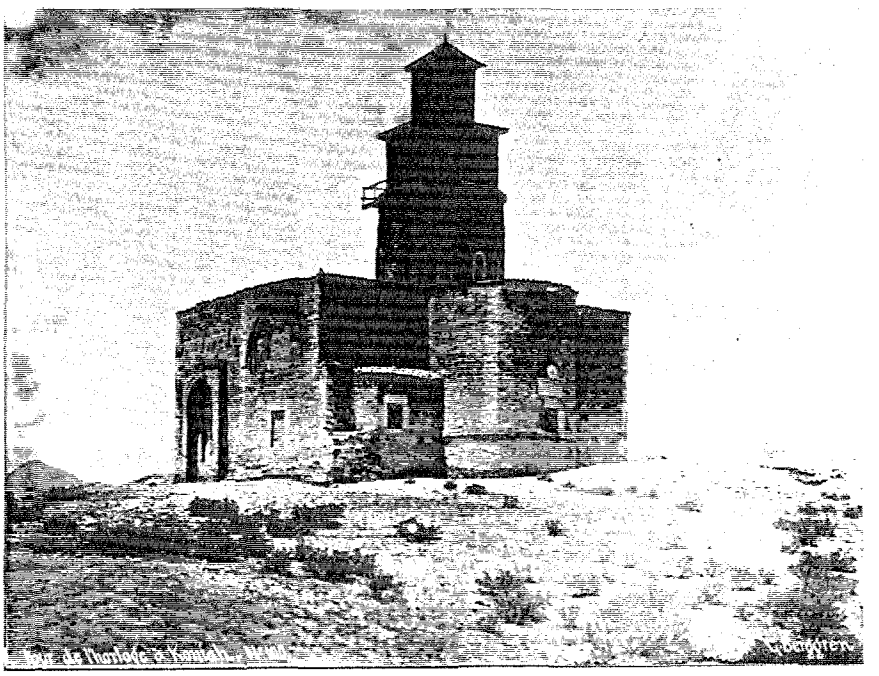

a. Amfilokios Kilisesi (Berggren, 1885)

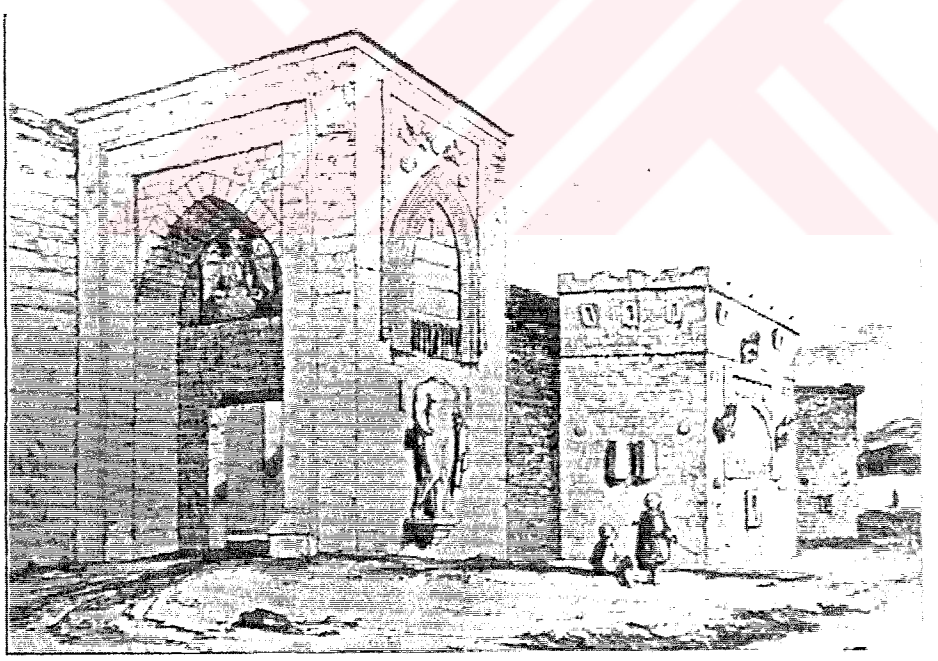

b. Dış Kale, Surlar (Laborde, 1838)

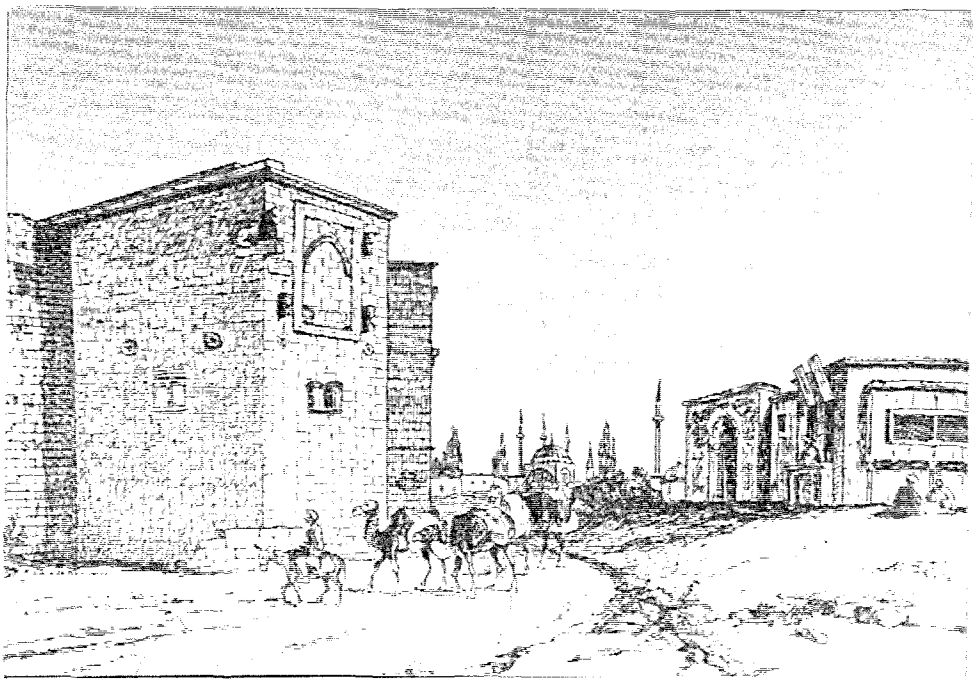

a. İç Kale, Surlar (Laborde, 1838)

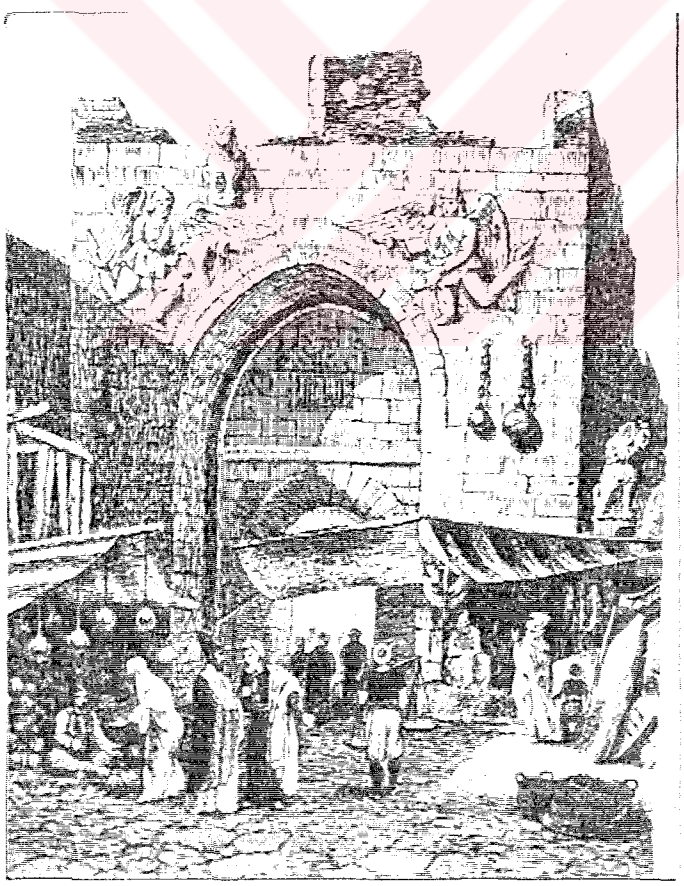

b. Dış Kale, Pazar Kapısı (Texier, 1849)

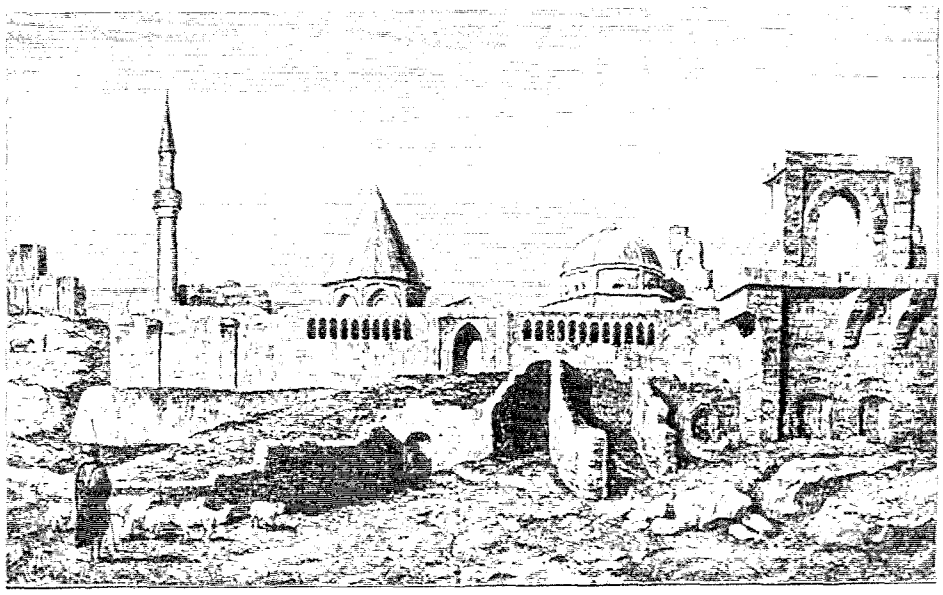

a. İç Kale, Surlar (Texier, 1862)

b. Dış Kale, Surlar, Güneyden Görünüm (Sarre, 1967)

a. İç Kale, Tepeyi Çevreleyen Sur Kalıntıları, Kuzeybatıdan Görünüm (1995)

b. İç Kale, Tepeyi Çevreleyen Sur Kalıntıları, Kuzeybatıdan Görünüm, Ayrıntı (1995)

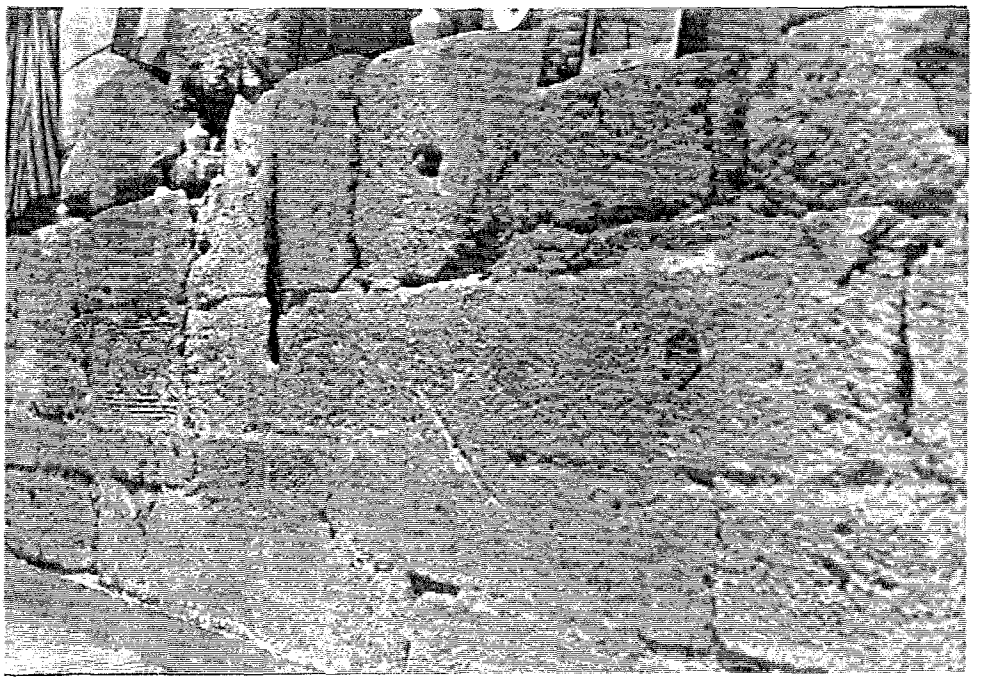

a. İç Kale, İkinci Sur Duvarından Görünüm (1995)

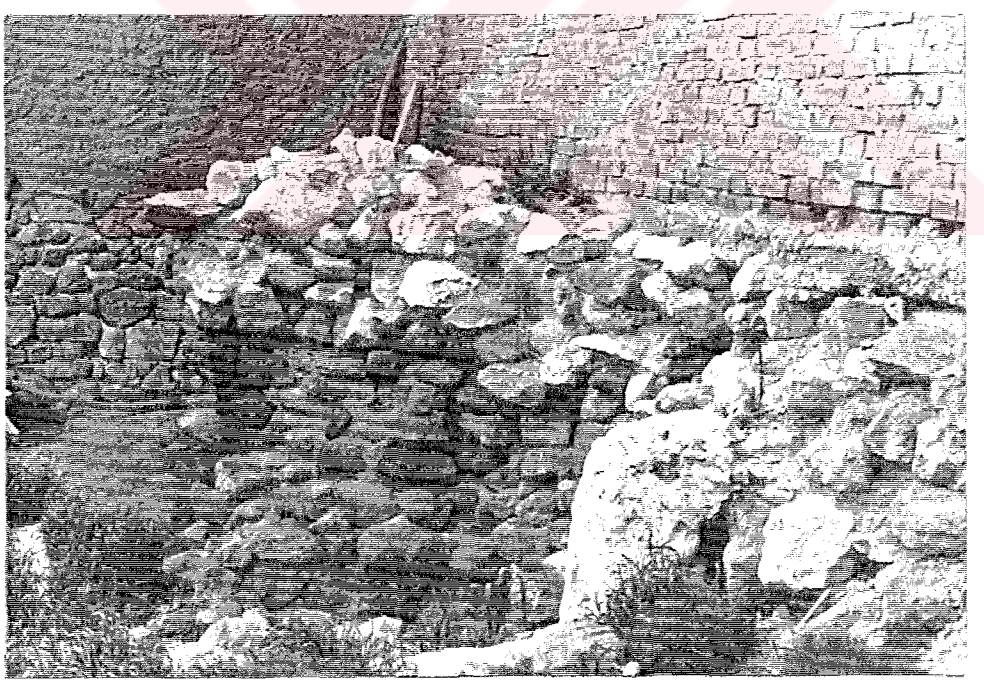

b. Dış Kale Surları, Kalıntı, Sahip Ata Cami Civarı (1995)

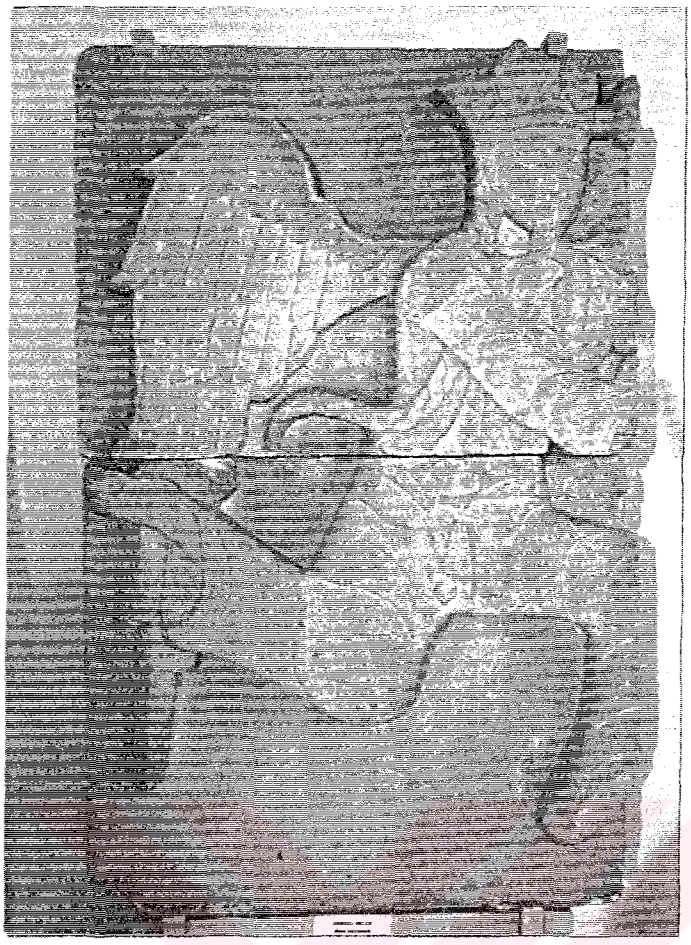

a. Dış Kale Surları, At Pazarı Kapısında Bulunan Melek Rölyefi
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no:883)

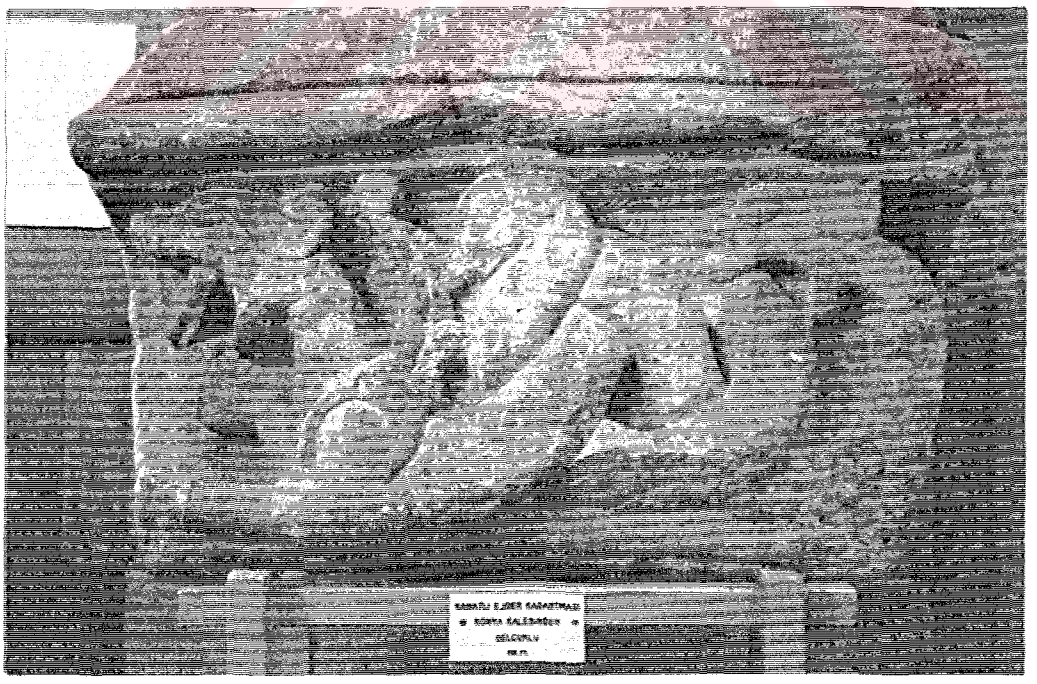

b. Dış Kale Surları, Kanatlı Ejder Kabartması
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Env. no:889)

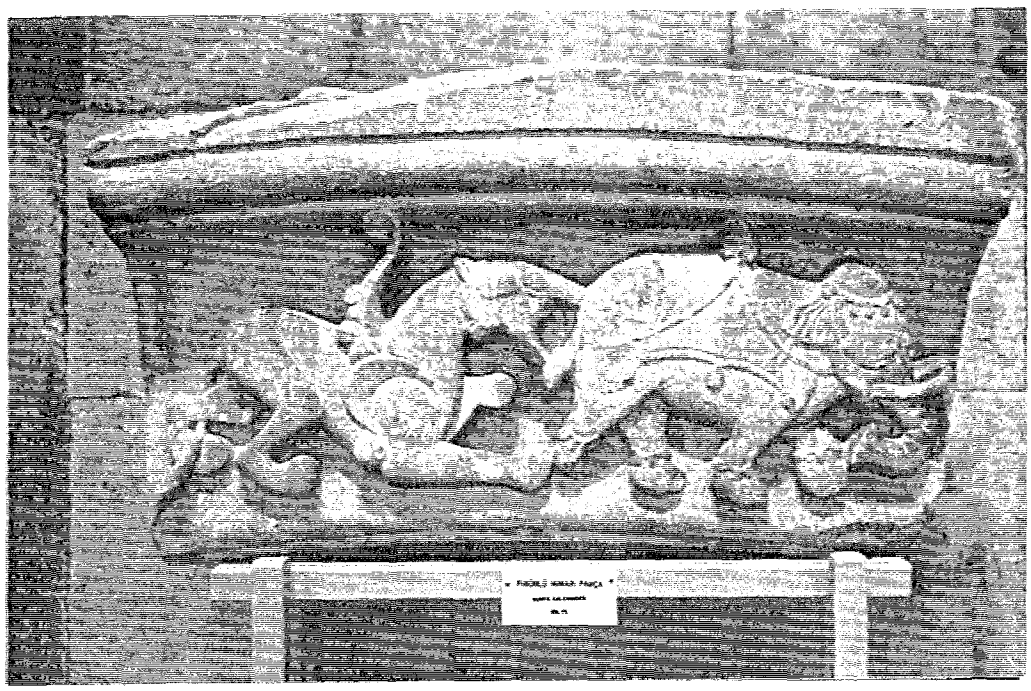

a. Fil ve Gergedan Figürleri
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, ENV. no:887)

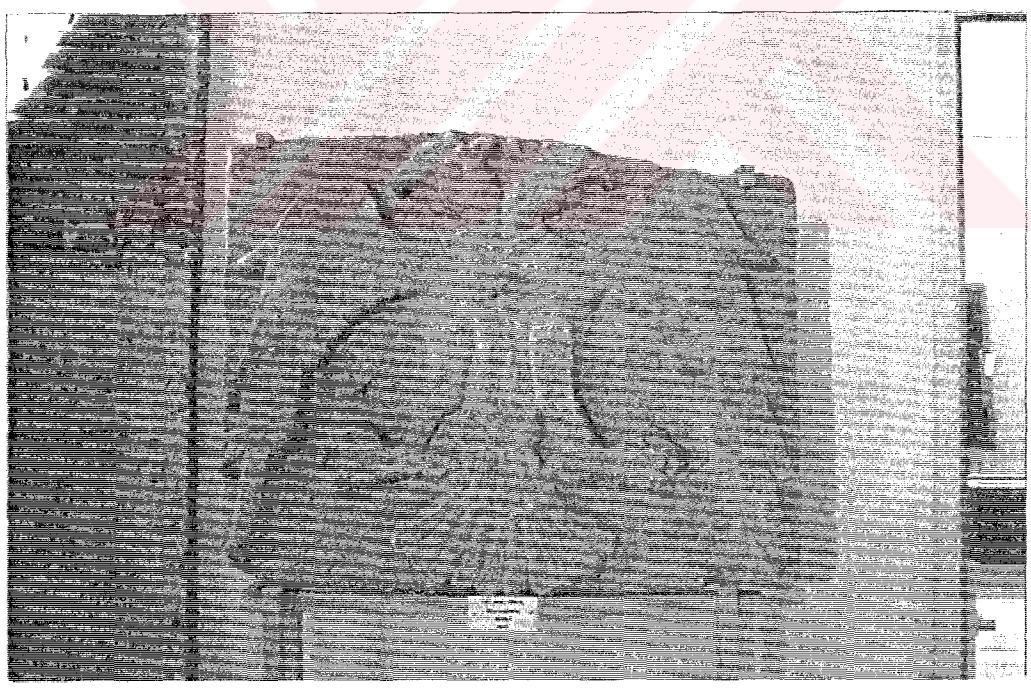

b. Çift Başlı Kartal Figürü
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, ENV. no:881)

a. Konya Kalesine Ait Bir Kitabe
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, KİT. no:59)

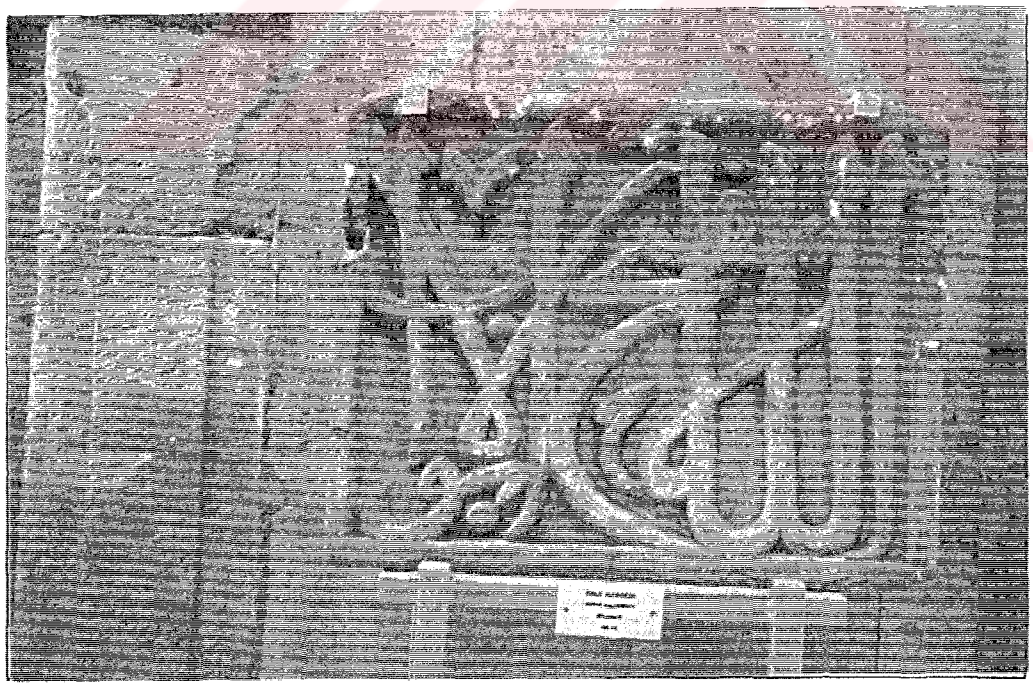

b. Konya Kalesine Ait Bir Kitabe
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, KİT. no:60)

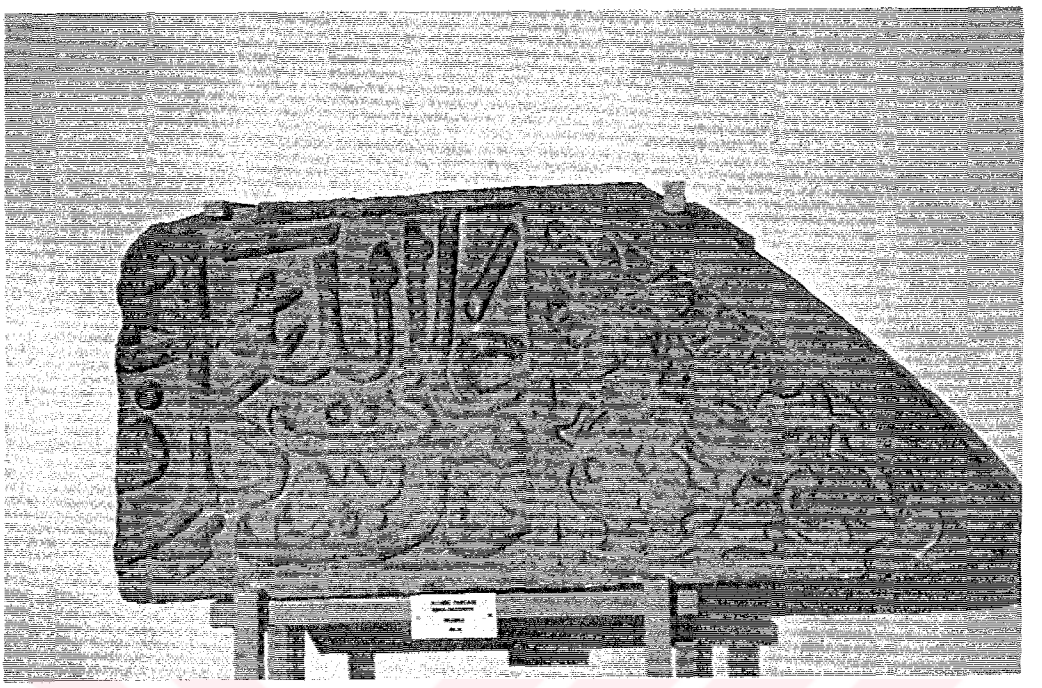

a. Konya Kalesine Ait Bir Kitabe
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, KİT. no:61)

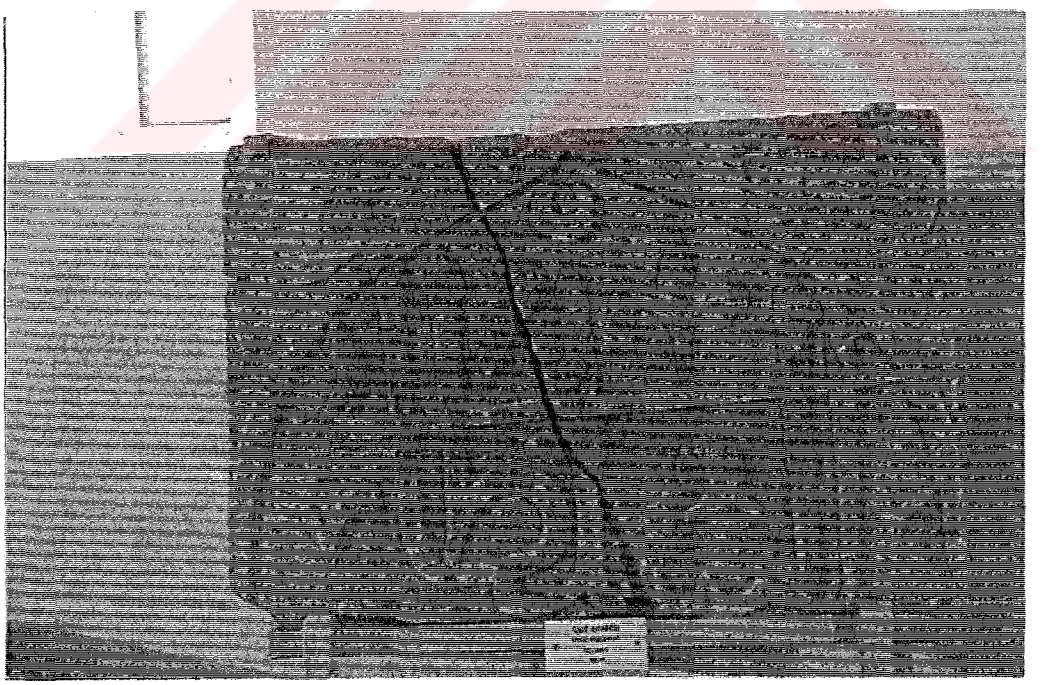

b. Konya Kalesine Ait Bir Kitabe
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, KİT. no:63)

a. Konya Kalesine Ait Bir Kitabe
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit.no:66)

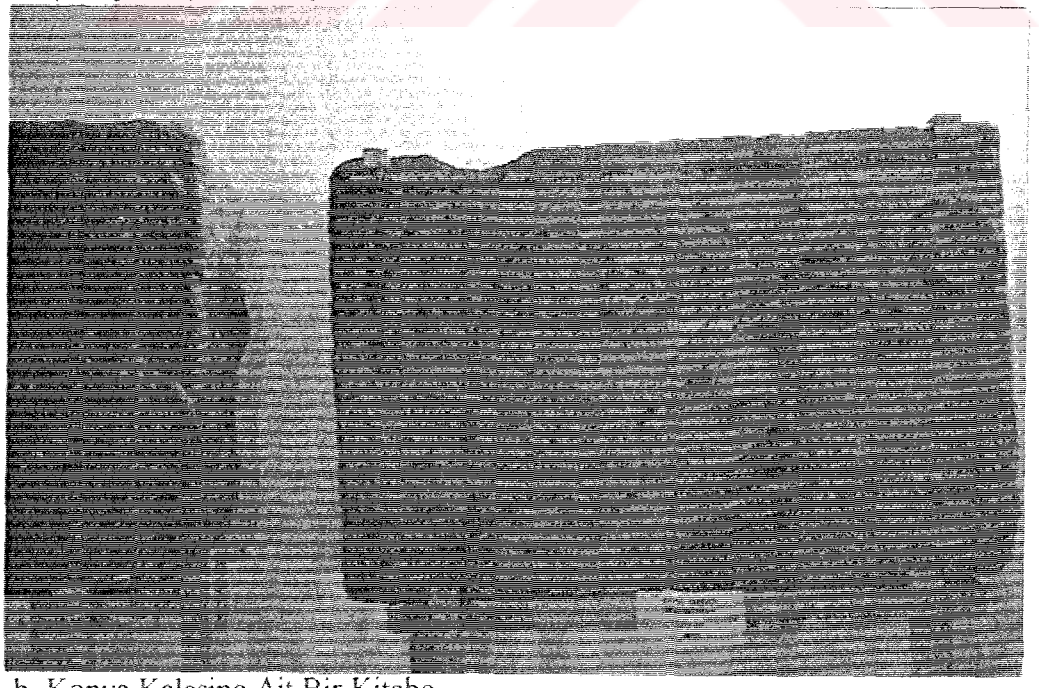

b. Konya Kalesine Ait Bir Kitabe
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kit.no:67)

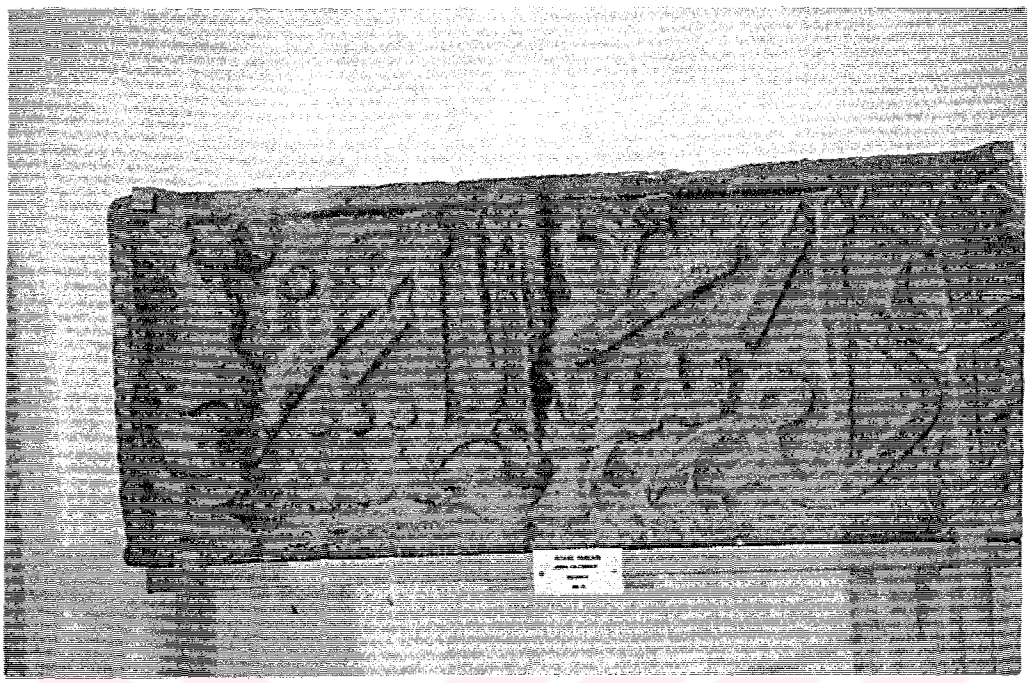

a. Konya Kalesine Ait Bir Kitabe
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, KİT. no:69)

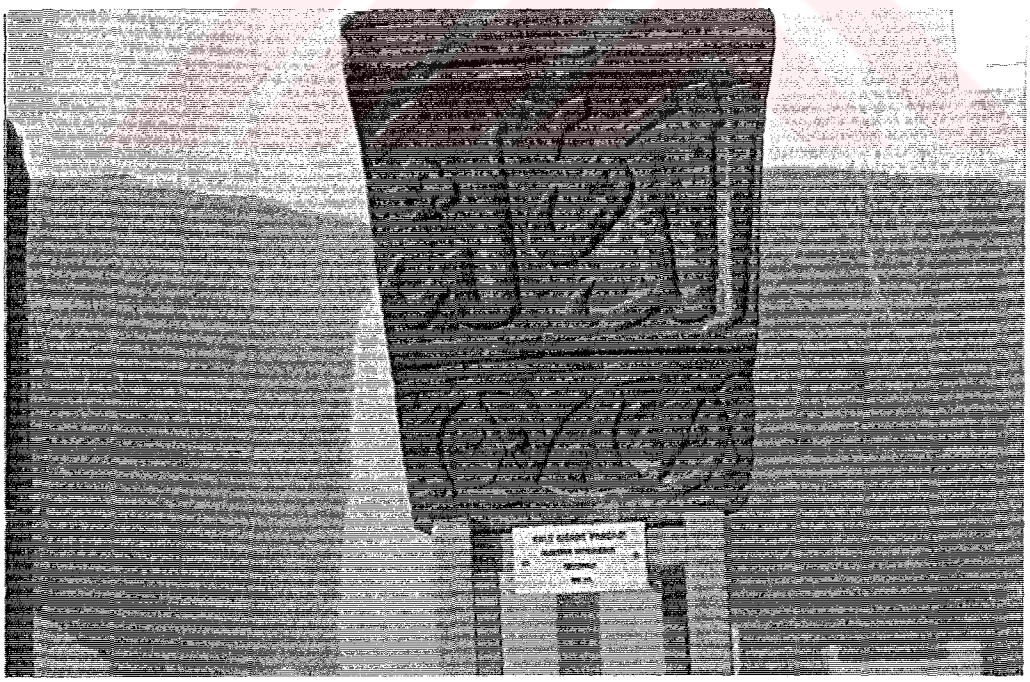

b. Konya Kalesine Ait Bir Kitabe
(Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, KİT. no:73)

a. Şehrin Kuzeydoğu Kesimi, Seyfeddin Karasungur Sokaktan Bir Görünüm (1995)

b. Şehrin Doğu Kesimi, Şeyh Alaman Cad, Çıkmaz Sokak (1993)

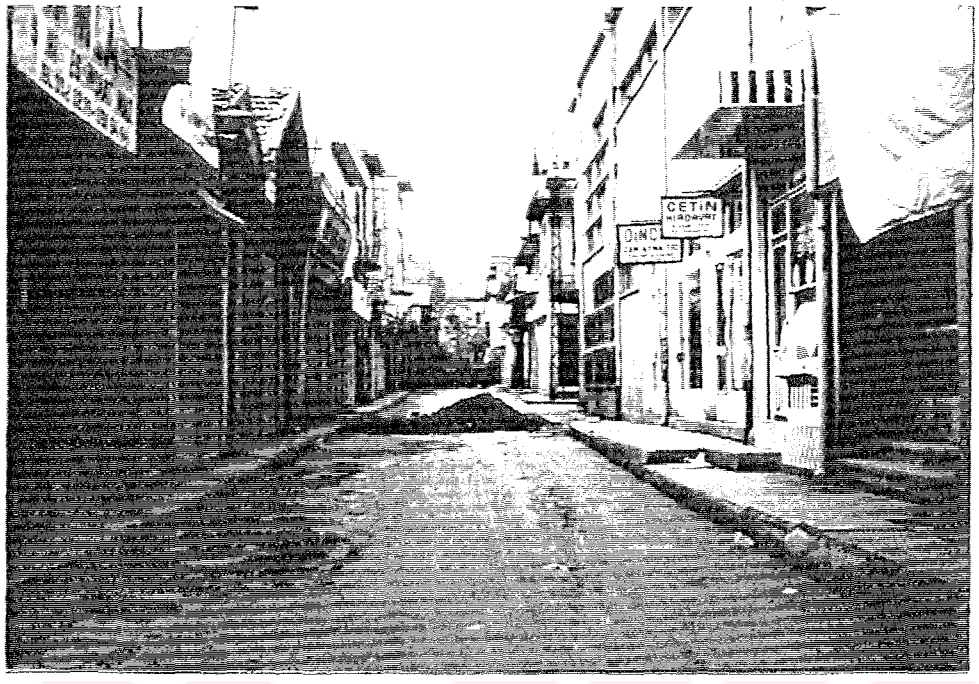

a. Çarşı İçinde Fıçıcılar Sok. (1995)

b. Larende Caddesi (1995)

a. Mahkeme Hamamı Arkasında Bir Sokak (Berk, 1951)

b. Şehrin Genel Görünümü (Berk,1951)

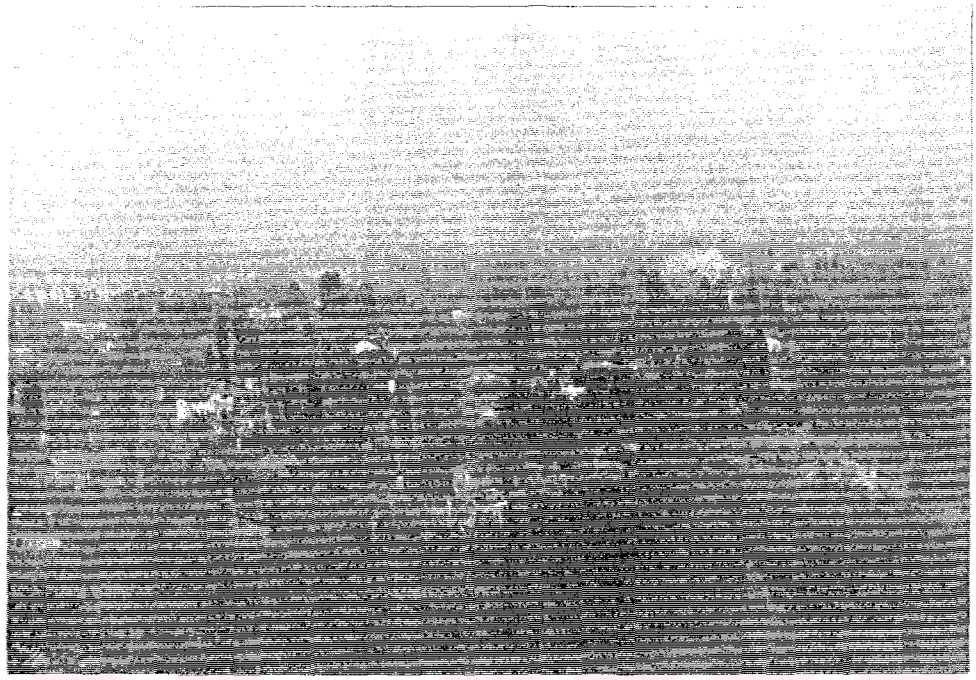

a. Şehrin Batı Kesiminden, Akyokuş'tan Şehre Bakış (1995)

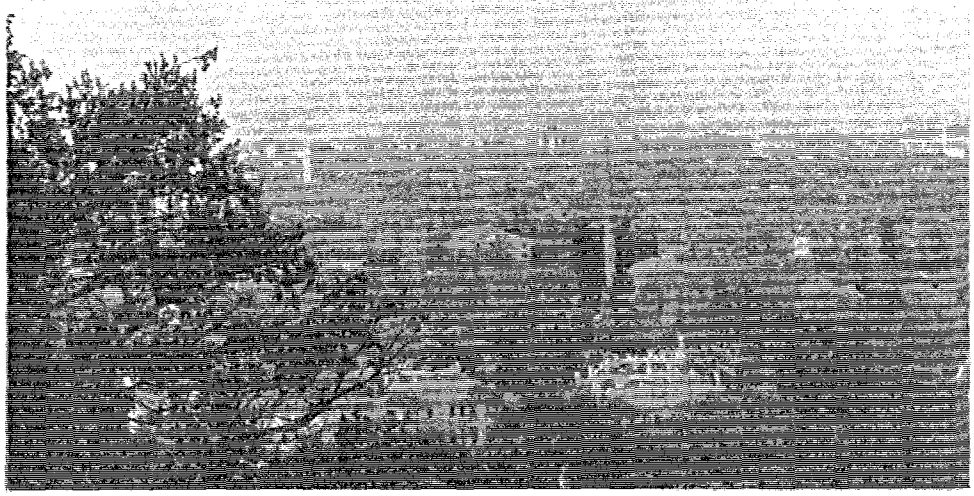

b. Şehrin Güney Kesiminden Şehre Bakış (1995)

a. Musalla Mezarlığından Bir Görünüm (1995)

b. Hacı Fettah Mezarlığından Bir Görünüm (1995)

a. II. Kılıç Arslan Köşkü, Kuzeydoğudan Görünüm (Sarre, 1896)

b. II. Kılıç Arslan Köşkü, Güneybatıdan Görünüm (Sarre, 1967)

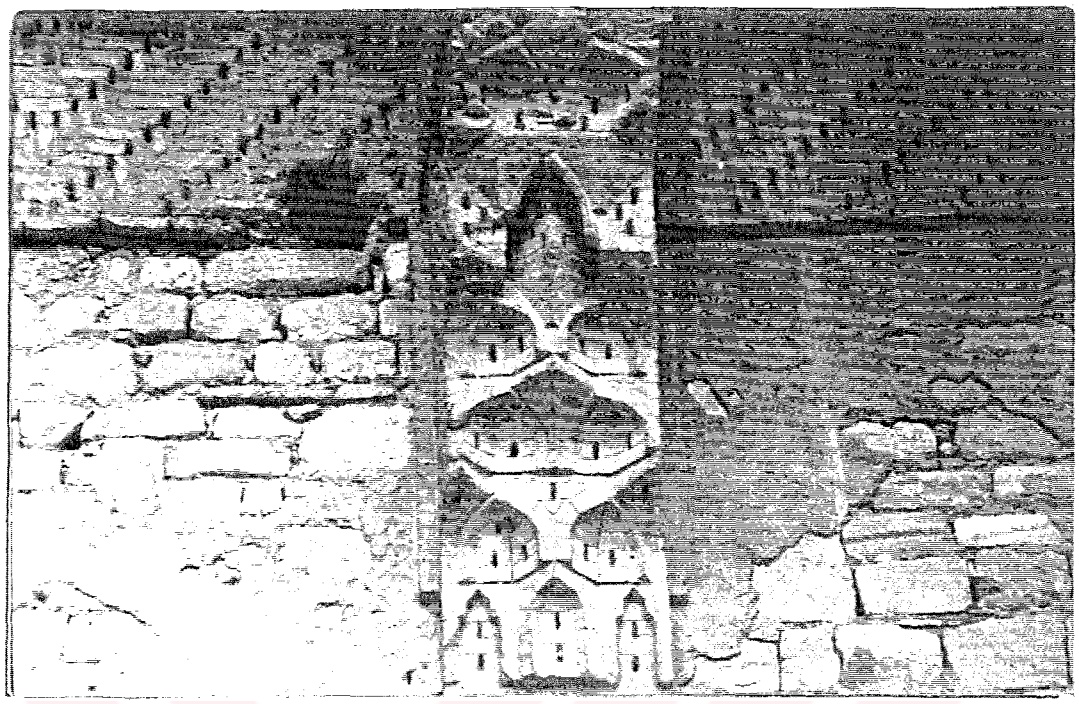

a. II. Kılıç Arslan Köşkü, Doğu Cephe, Konsol, Ayrıntı (1985)

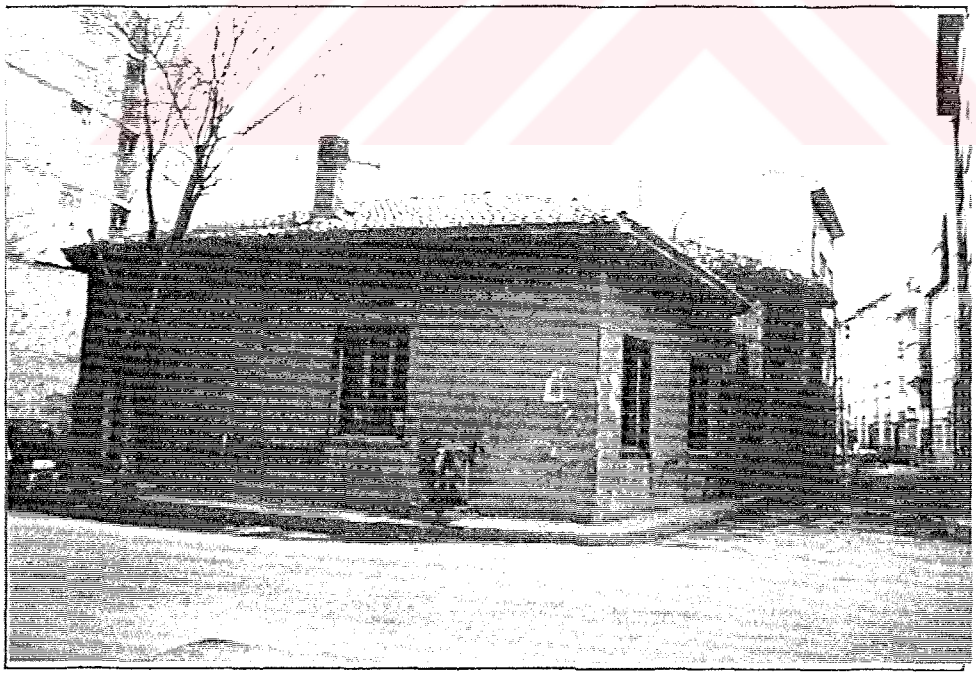

b. Mihmandar Mescidi, Doğu Cephe (1996)

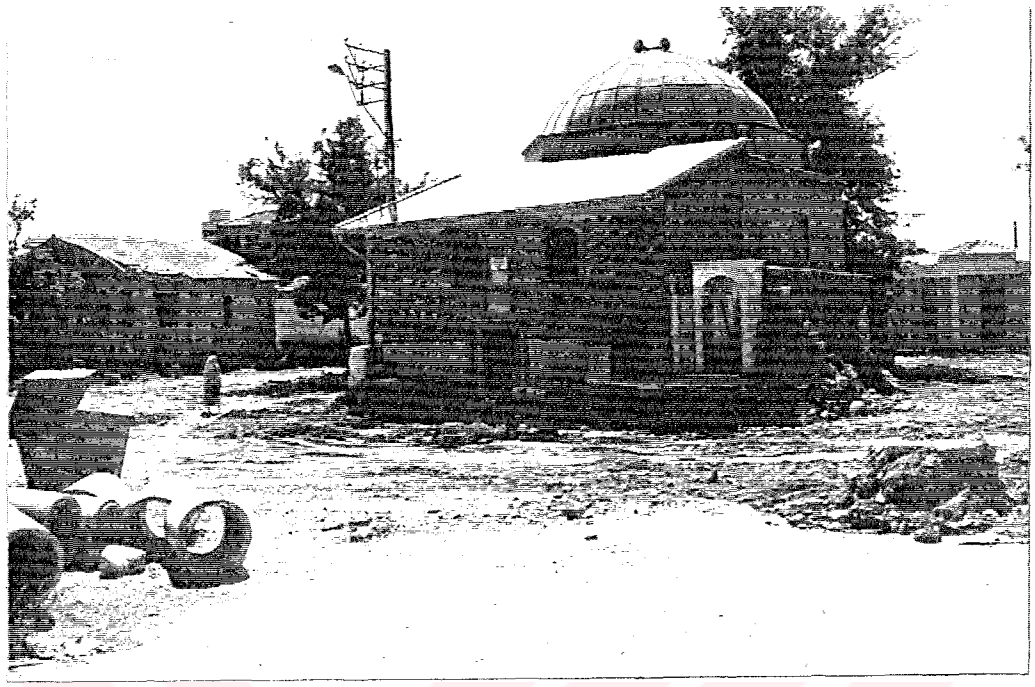

a. Beşare Bey Mescidi, Kuzey ve Doğu Cepheler (1995)

b. Beşare Bey Mescidi, Kuzey Cephe, Kapı Üstü, Kitabe (1995)

a. Taş Camii, Doğu Cephe, Portal, Ayrıntı (1995)

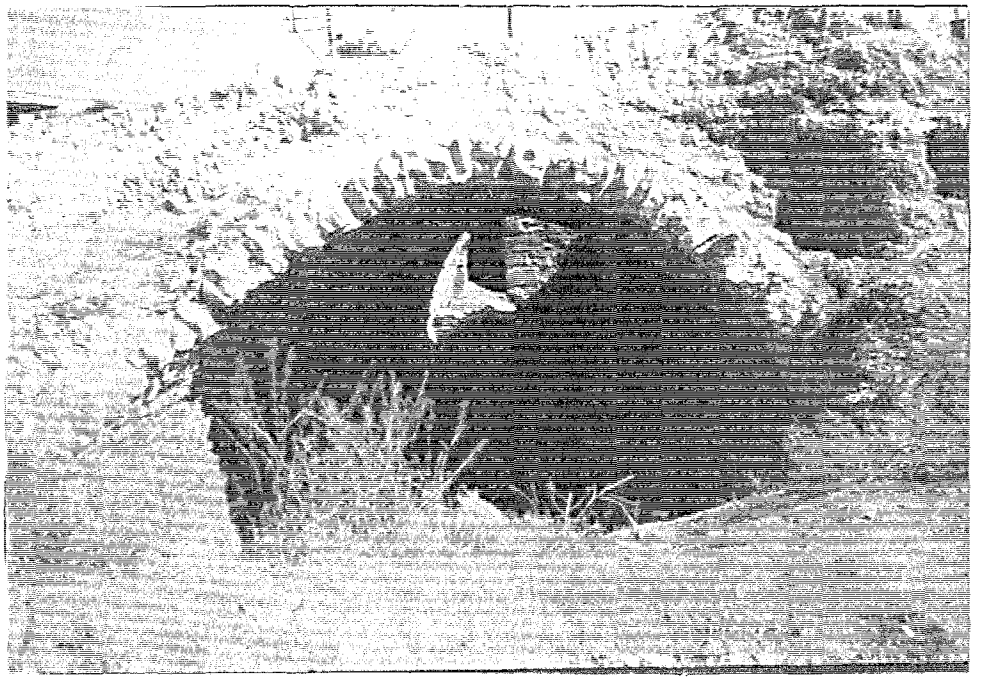

b. Çiftli Buzhane, Batı Cephe (1995)

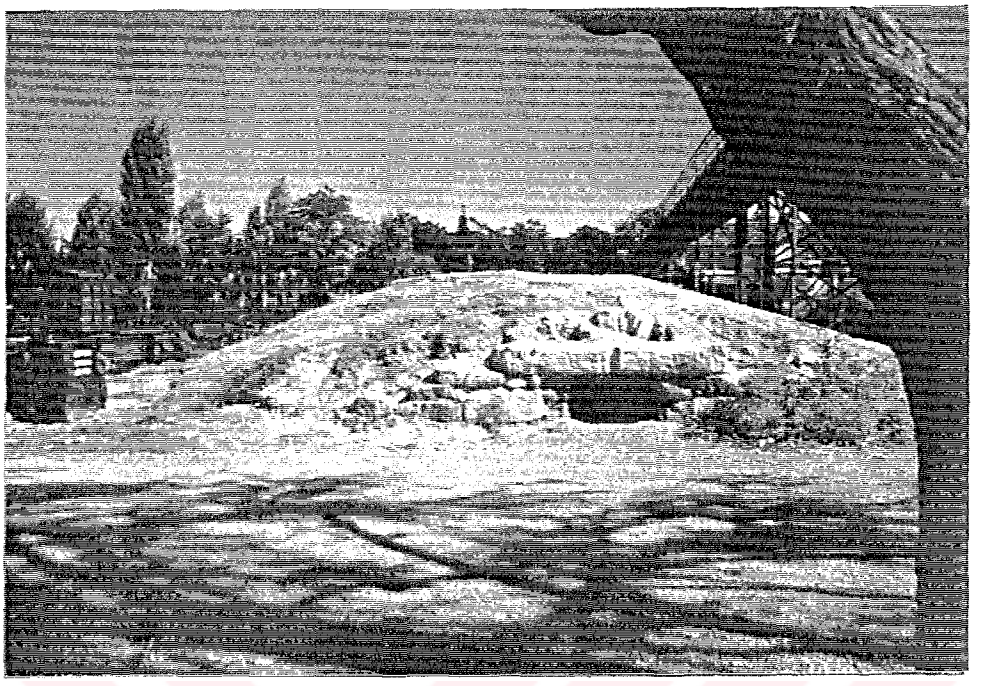

a. Tekli Buzhane, Batı Cephe (1995)

b. Halka Begüş Türbesi, Batı Cephe (1995)

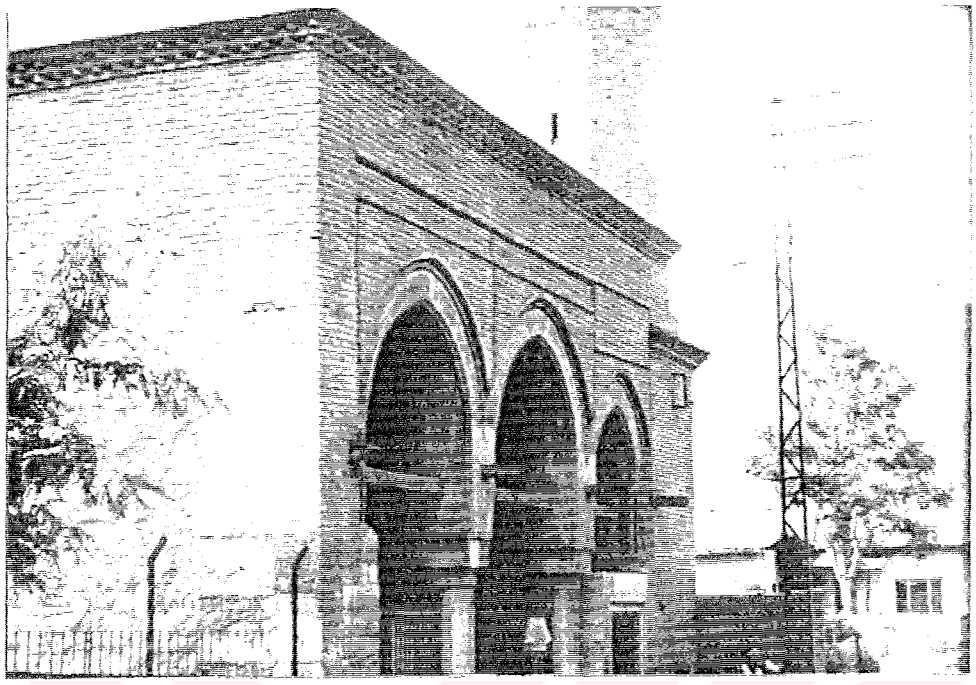

a. Debbağlar (Sırçalı) Mescid, Doğu Cephe (1993)

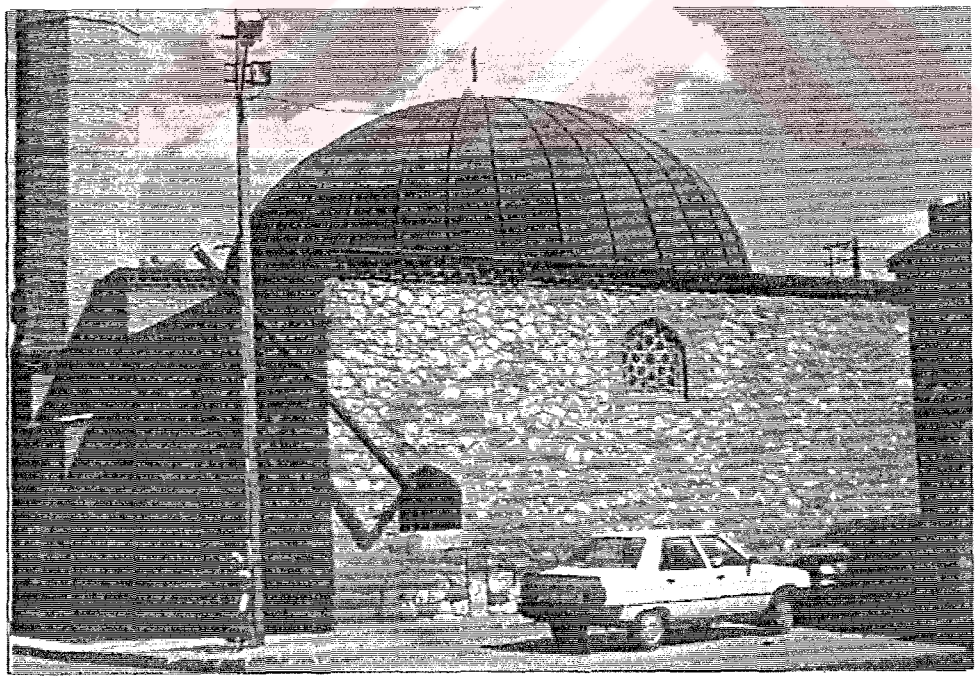

b. Debbağlar (Sırçalı) Mescid, Batı ve Kuzey Cepheler (1993)

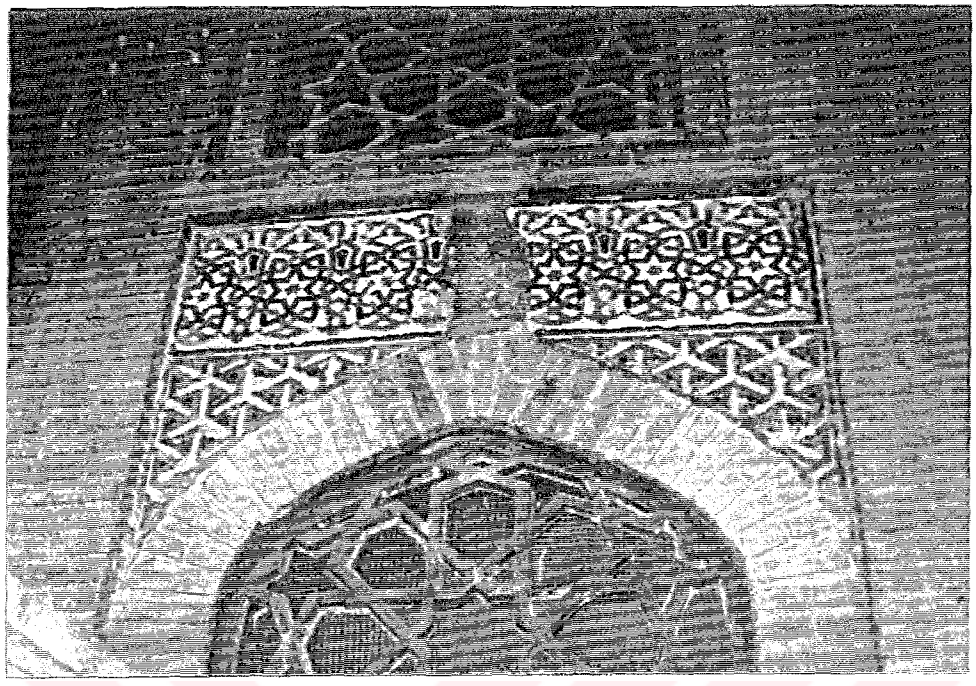

a. Debbağlar (Sırçalı) Mescid, Son Cemaat Yeri, Güney Pencere, Ayrıntı (1993)

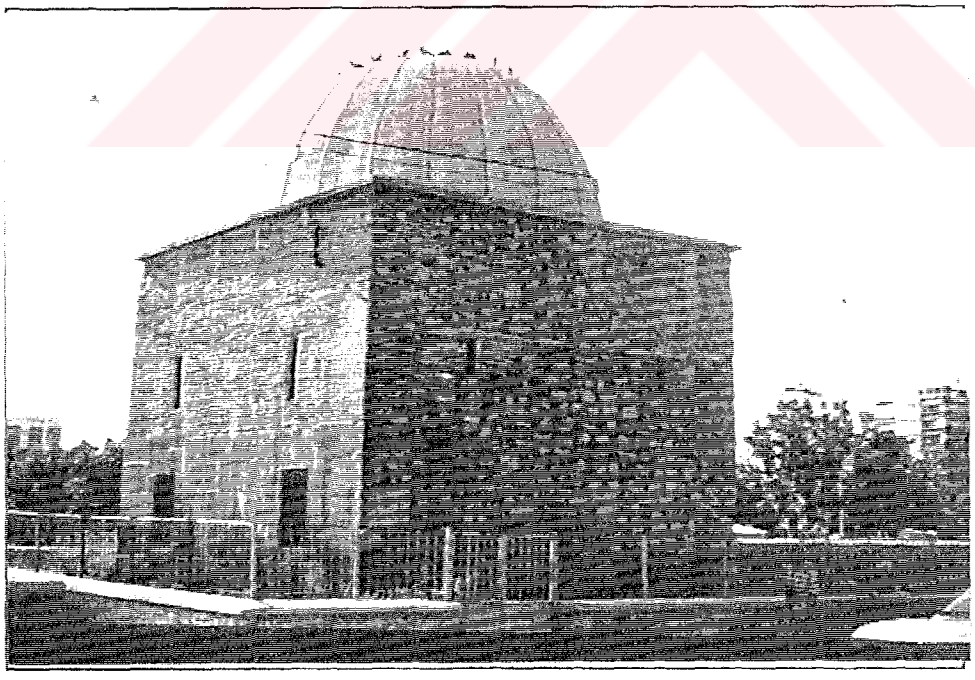

b. Sakahane Mescidi, Güney Cephe (1996)

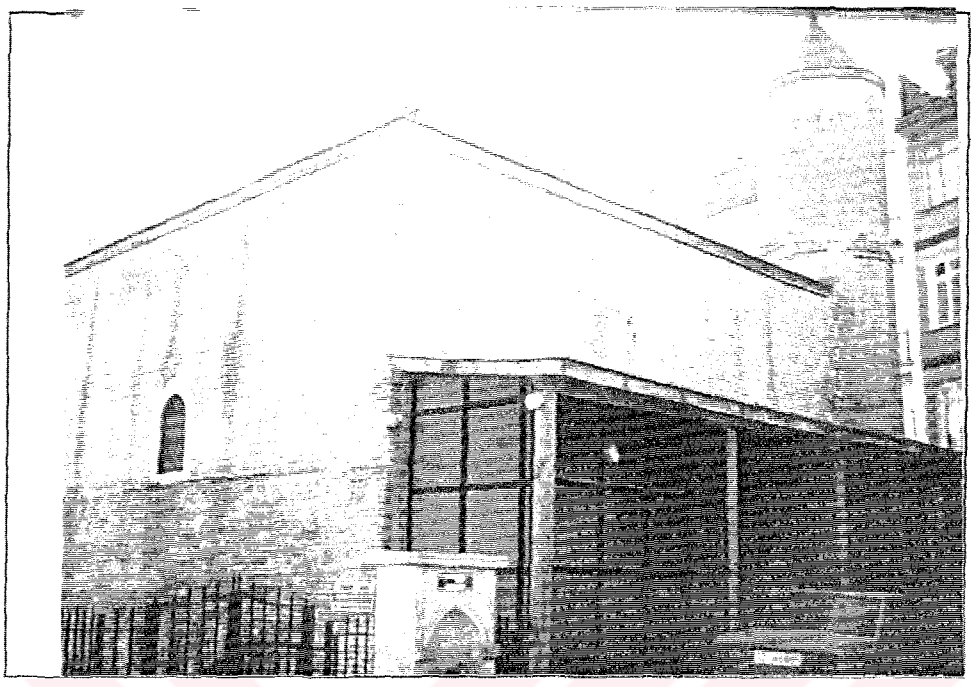

a. Zemburi Mescidi, Batı ve Kuzey Cepheler (1993)

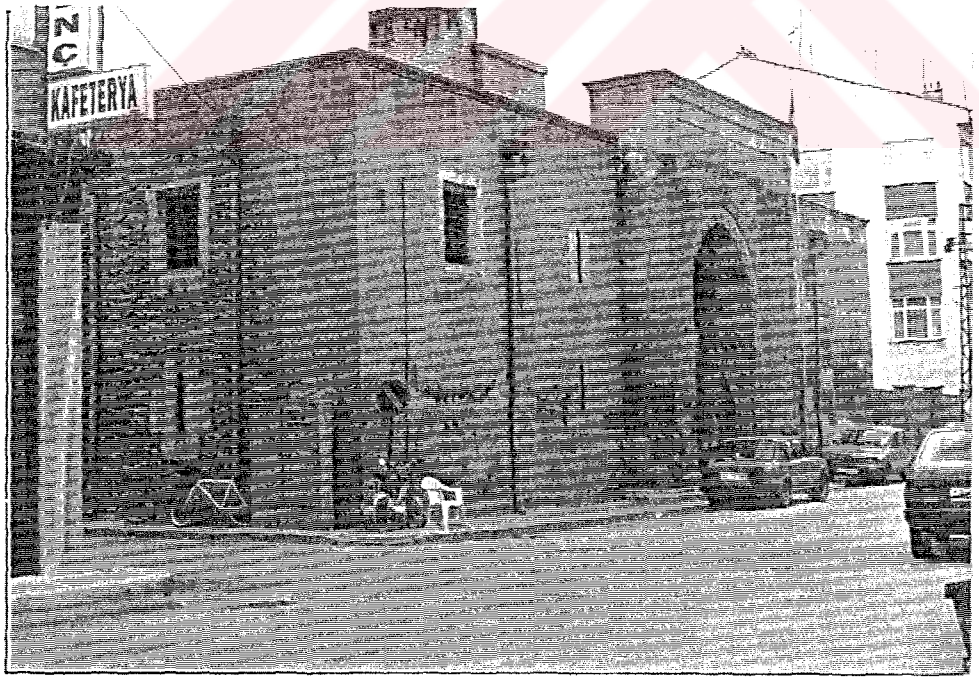

b. Sırçalı Medrese, Doğu Cephe (1995)

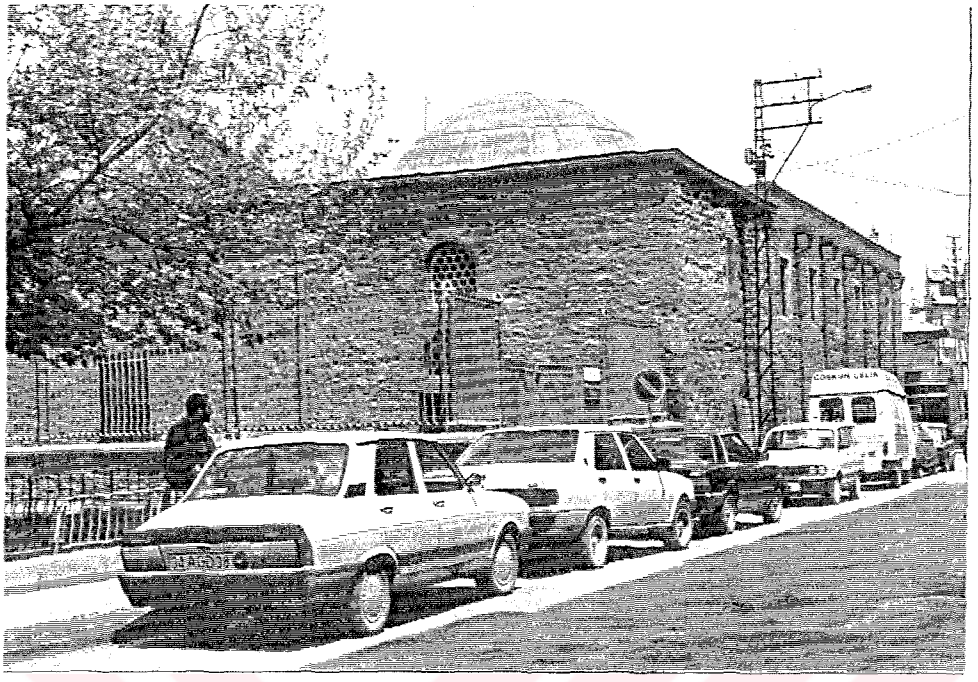

a. Sırçalı Medrese, Batı ve Güney Cepheler (1995)

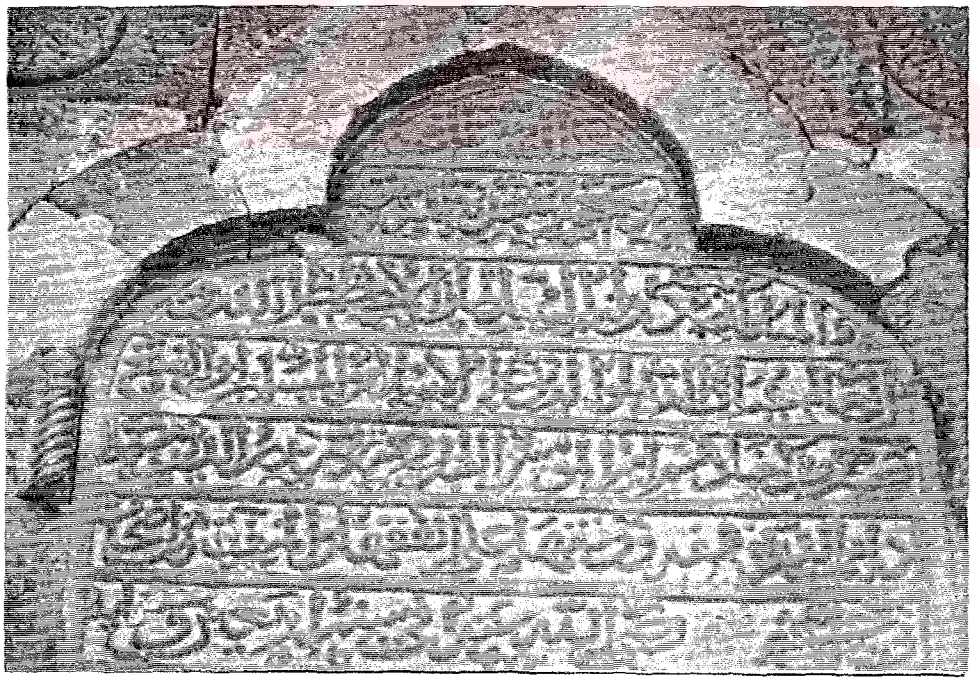

b. Sırçalı Medrese, Doğu Cephe, Portal Kitabesi (1995)

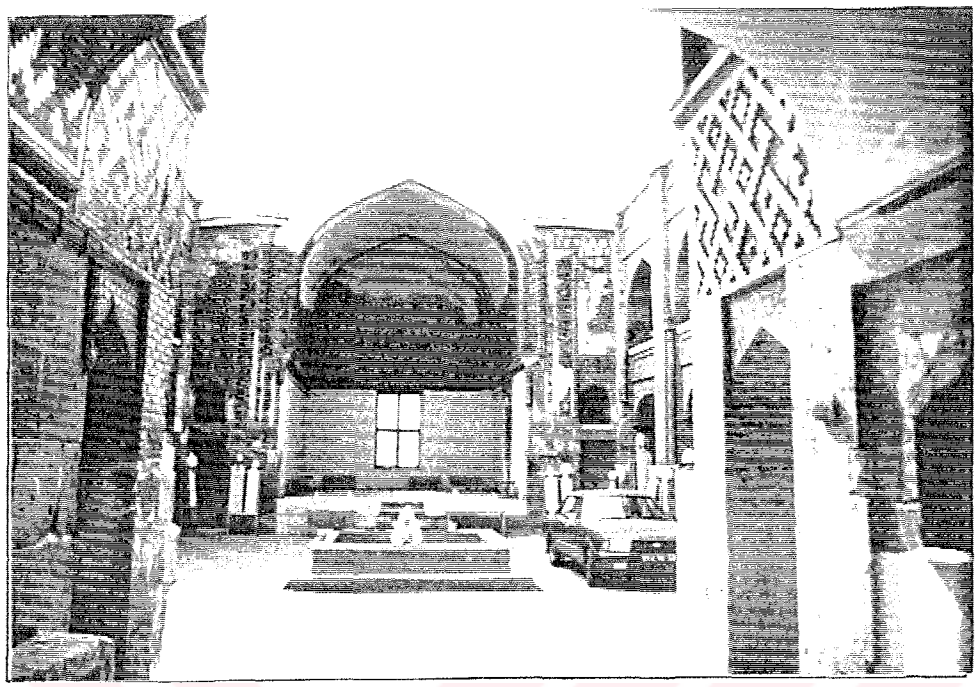

a. Sırçalı Medrese, Avlu, Batıya Bakış (1995)

b. Sırçalı Medrese, Ana Eyvan (1995)

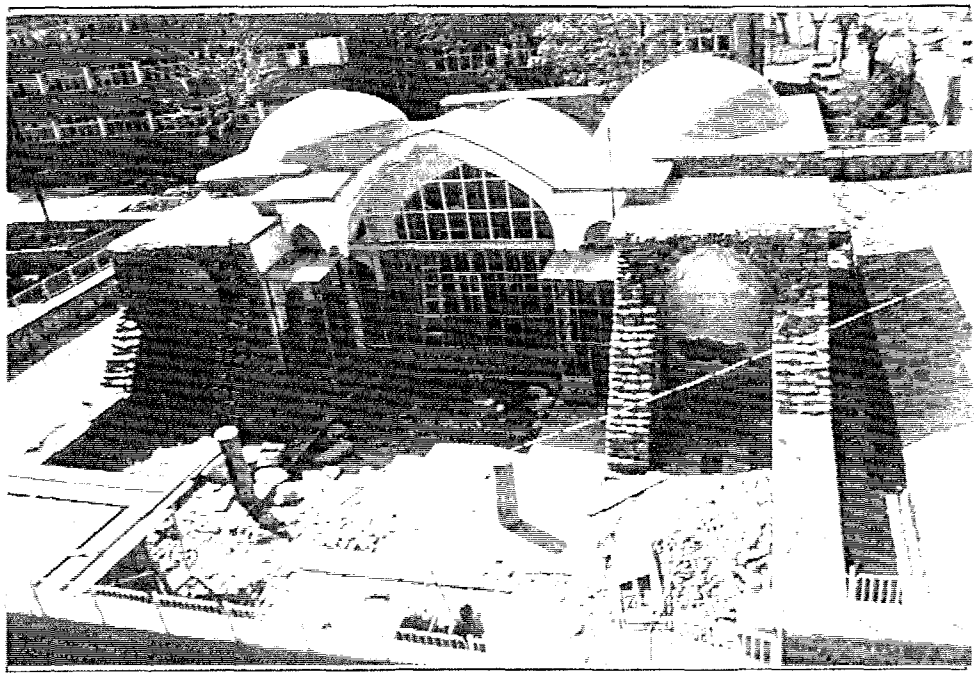

a. Ali Gav Zaviyesi, Üstten Genel Görünüm (1995)

b. Bulgur Tekkesi Mescidi, Güneydoğudan Görünüm (1993)

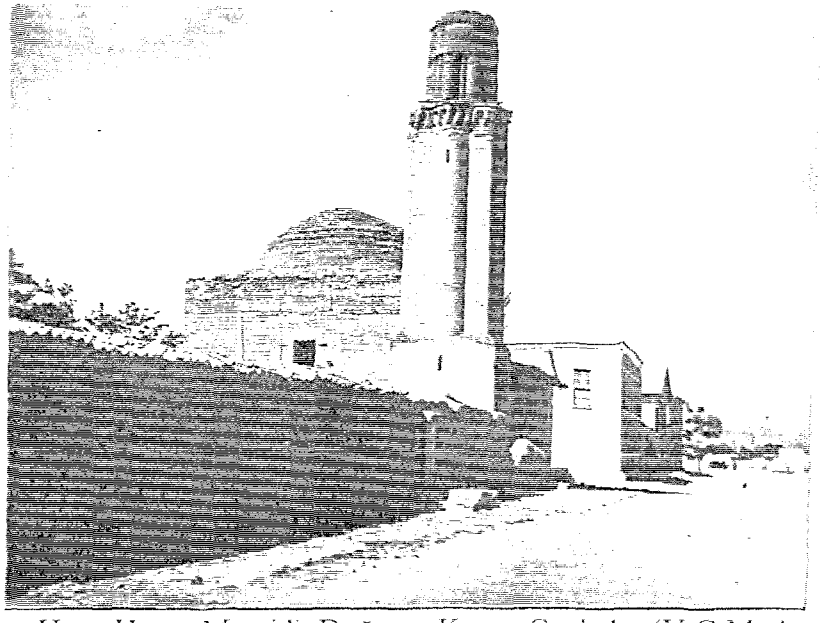

a. Hoca Hasan Mescidi, Doğu ve Kuzey Cepheler (V.G.M. Arş.)

b. Hoca Hasan Mescidi, Doğu ve Kuzey Cepheler (1995)

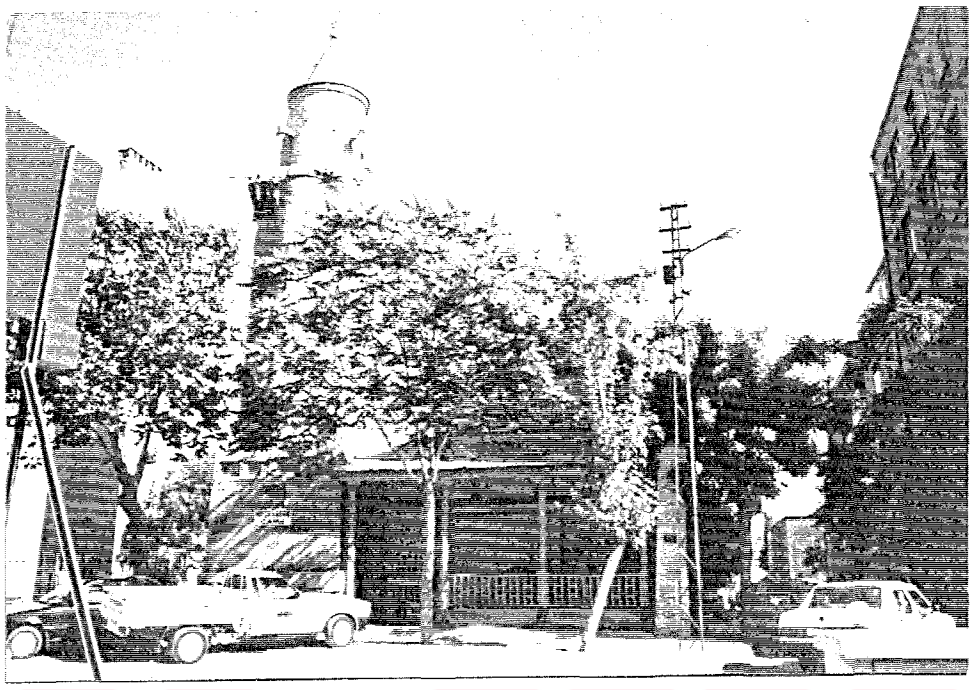

a. Hoca Hasan Mescidi, Kuzey Cephe (1995)

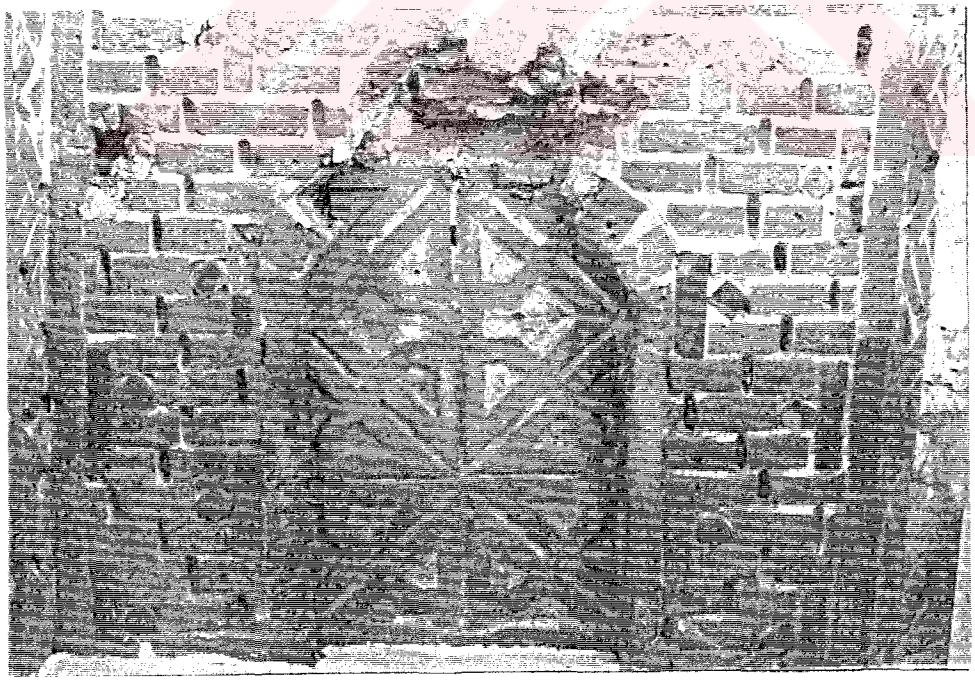

b. Hoca Hasan Mescidi, Son Cemaat Yeri Mihrap Nişi (1995)

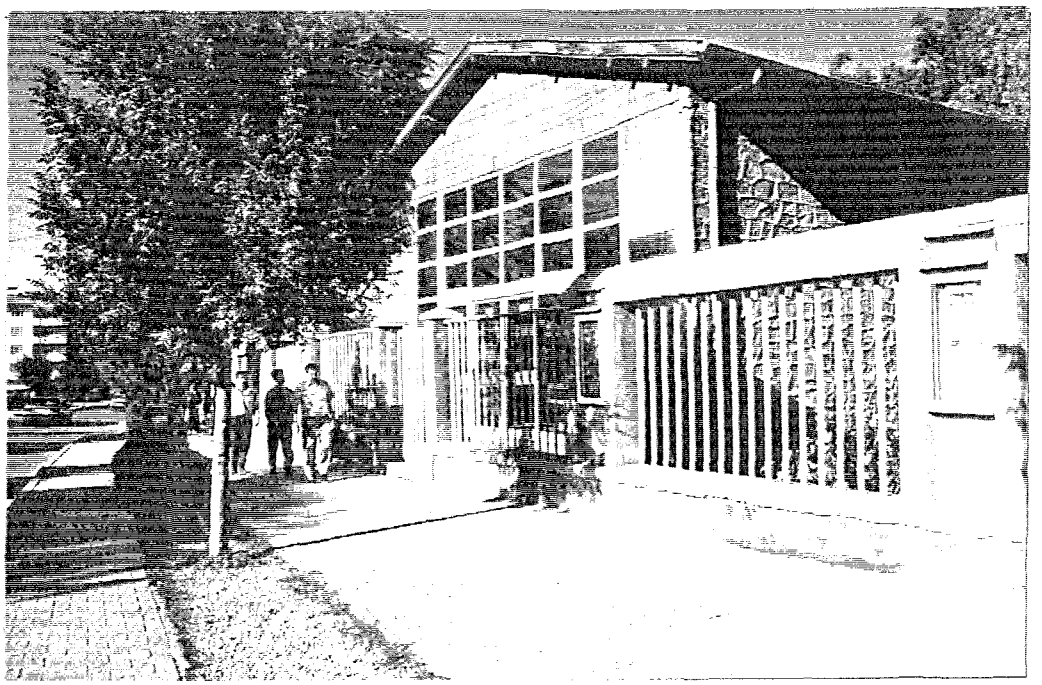

a. Küçük Karatay Medresesi, Ana Eyvan (1993)

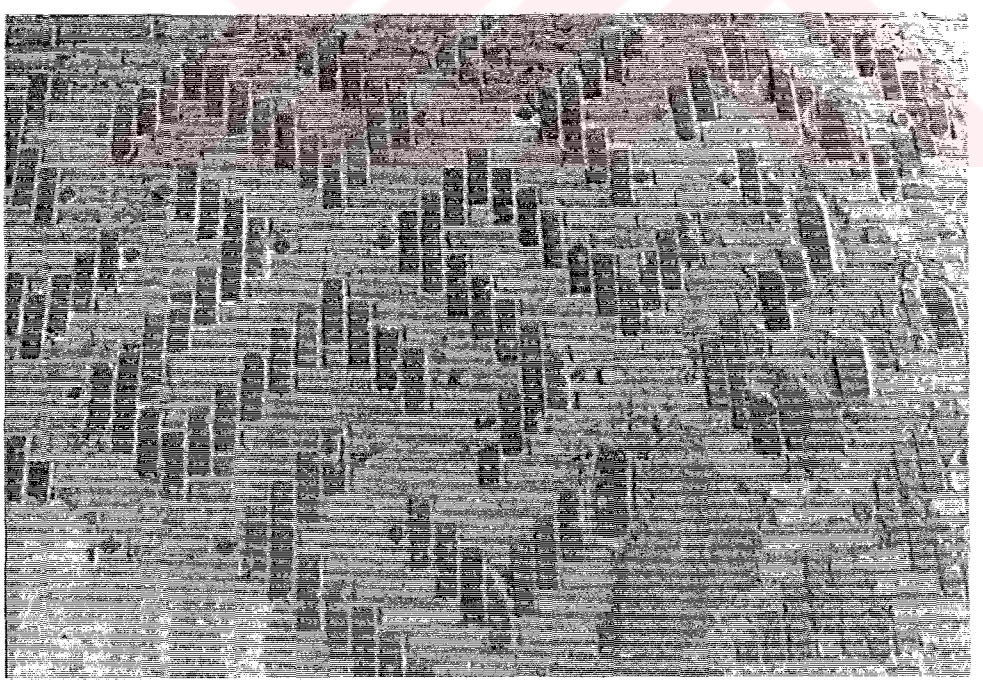

b. Küçük Karatay Medresesi, Ana Eyvan, Kuzey Duvar, Ayrıntı (1993)

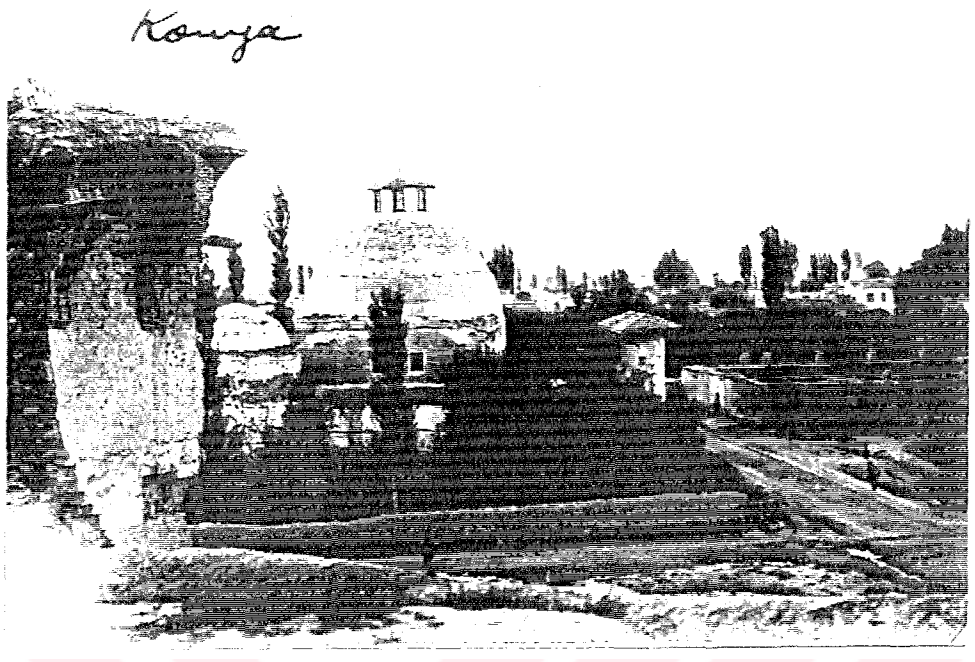

a. Karatay Medresesi, Güney Cephe,
(Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

b. Karatay Medresesi, Doğu Cephe (1995)

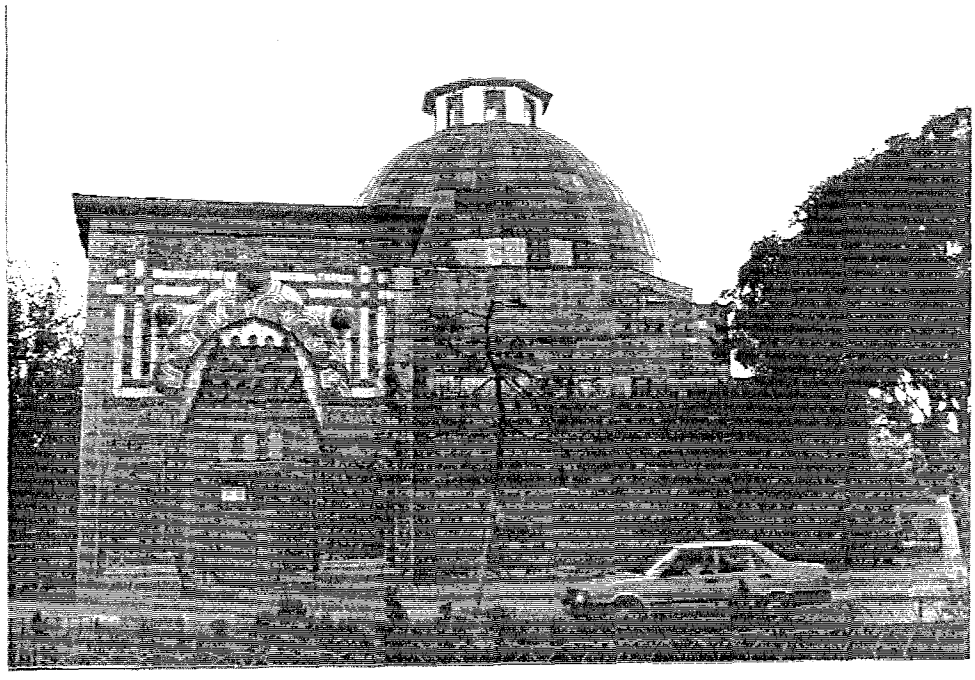

a. Karatay Medresesi, Doğu Cephe, (1995)

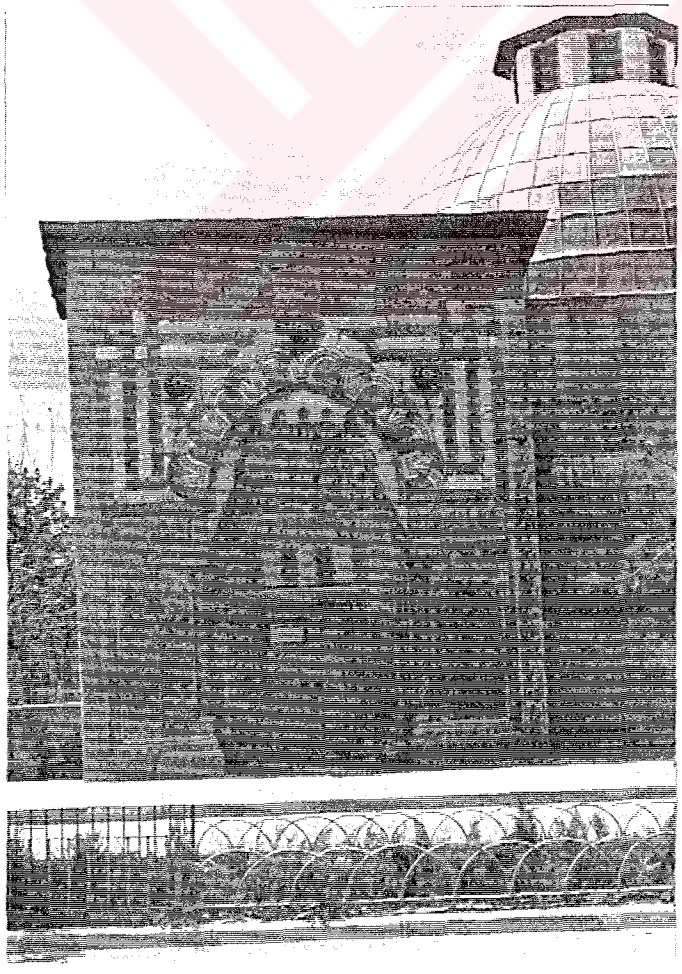

b. Karatay Medresesi, Doğu Cephe, Portal (1995)

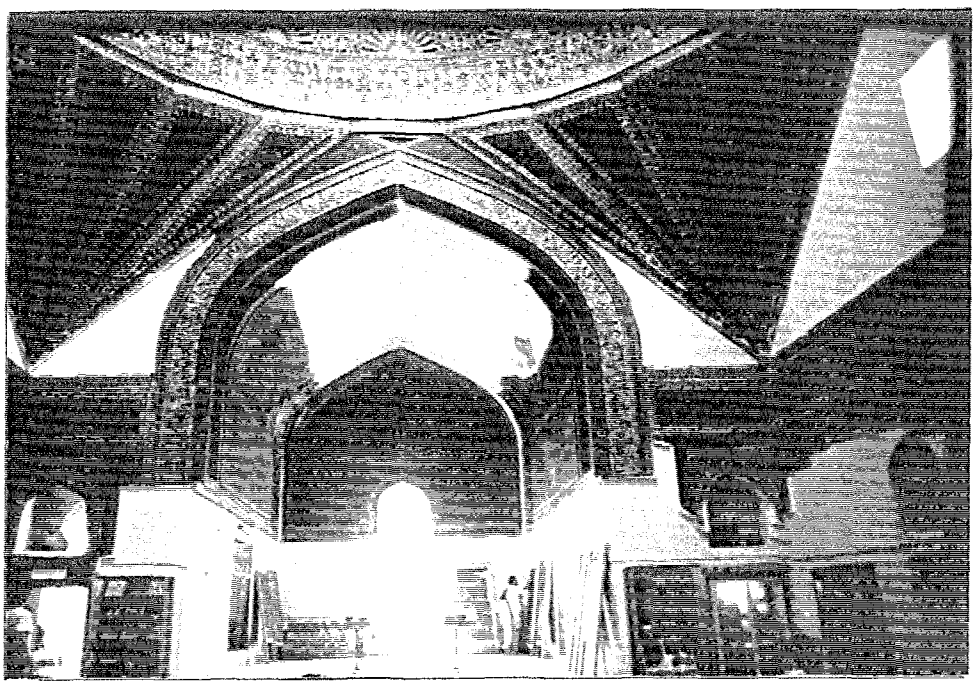

a. Karatay Medresesi, Avlu ve Ana Eyvan, Batıya Bakış (1993)

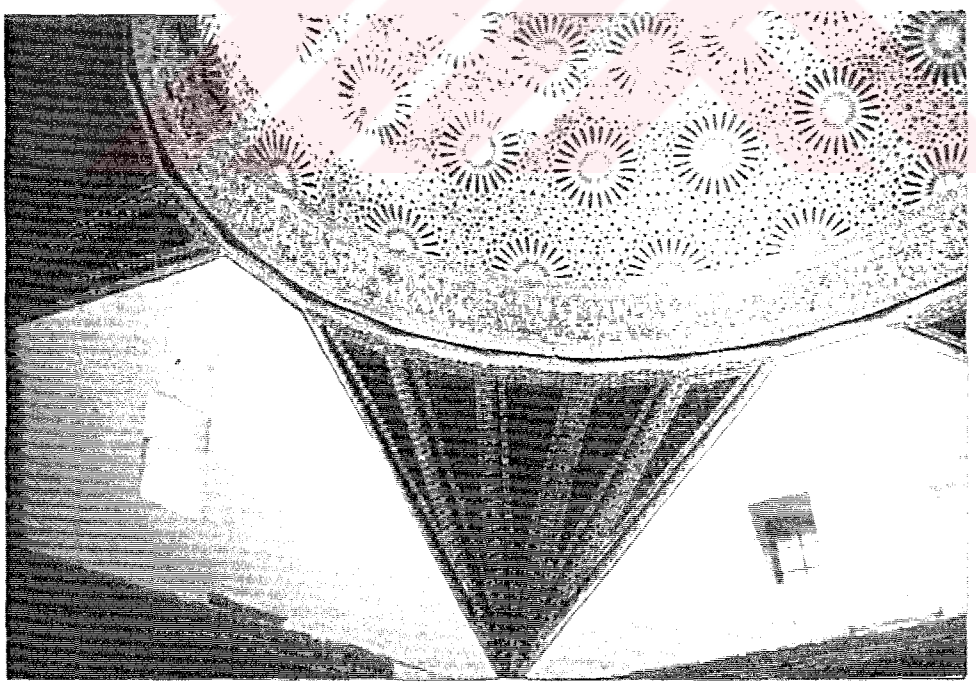

b. Karatay Medresesi, Avlu, Kubbe, Geçişler, Ayrıntı (1995)

a. Abdülaziz Mescidi, Kuzey Cephe (Konyalı, 1964)

b. Abdülaziz Mescidi, Kuzey Cephe (1993)

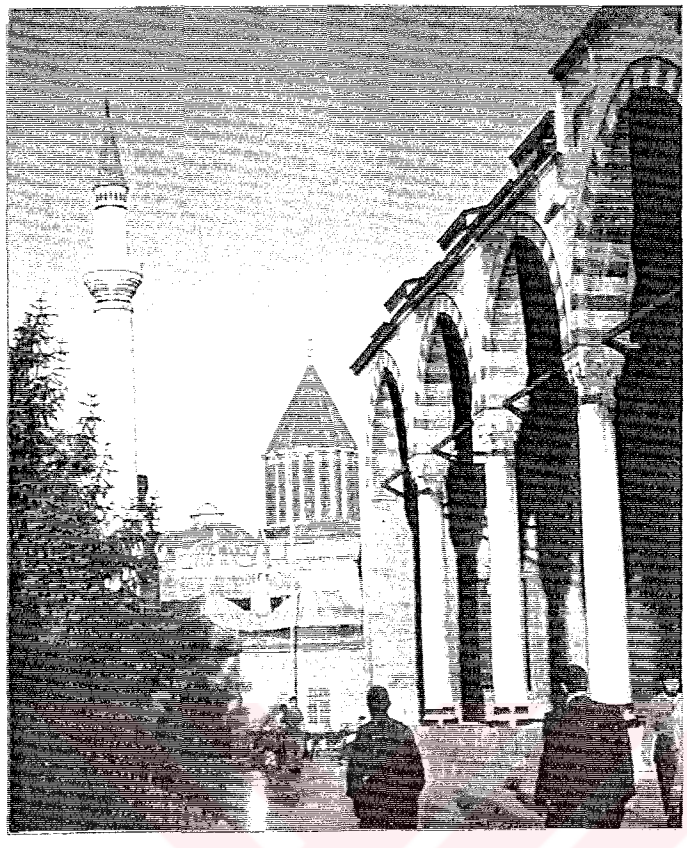

a. Mevlana Türbesi, Doğu Cephe

b. Mevlana Türbesi, Güney Cephe

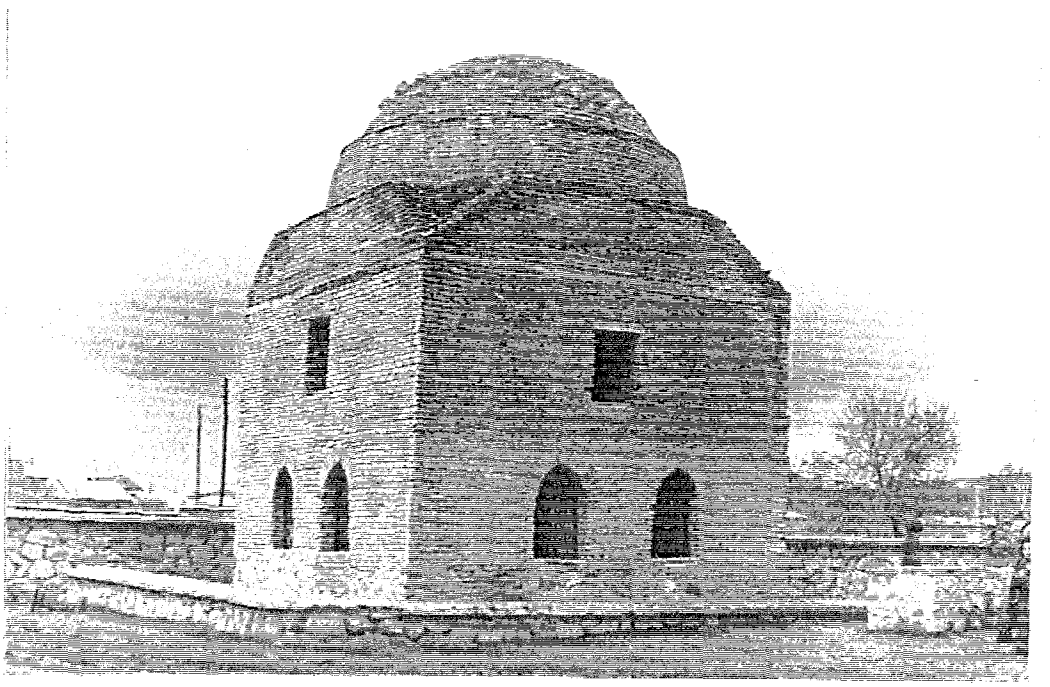

a. Mursaman Türbesi, Doğu ve Kuzey Cepheler (1985)

b. Mursaman Türbesi, Kuzey Cephe (1985)

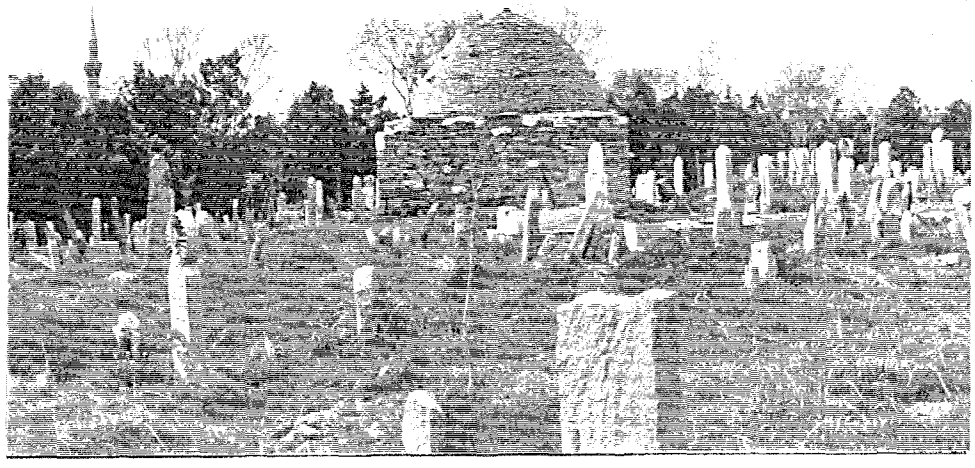

a. Evhadeddin-i Kirmani Türbesi, Doğu Cephe (1995)

b. Evhadeddin-i Kirmani Türbesi, Batı Cephe (1995)

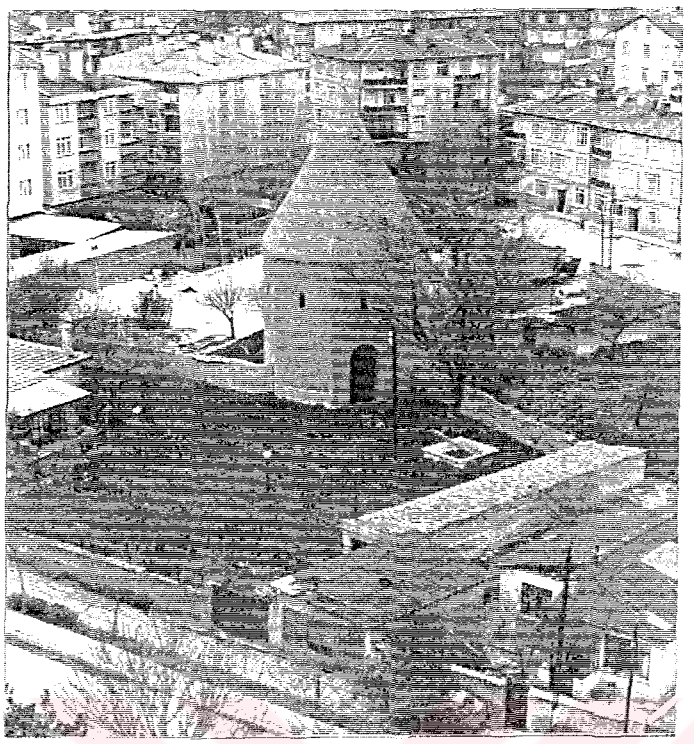

a. Kalender Baba Türbesi, Üstten Genel Görünüm (1995)

b. Kalender Baba Türbesi, Üstten Genel Görünüm (1995)

a. Zahuriddin Ali Türbesi, Doğu ve Güney Cepheler (1994)

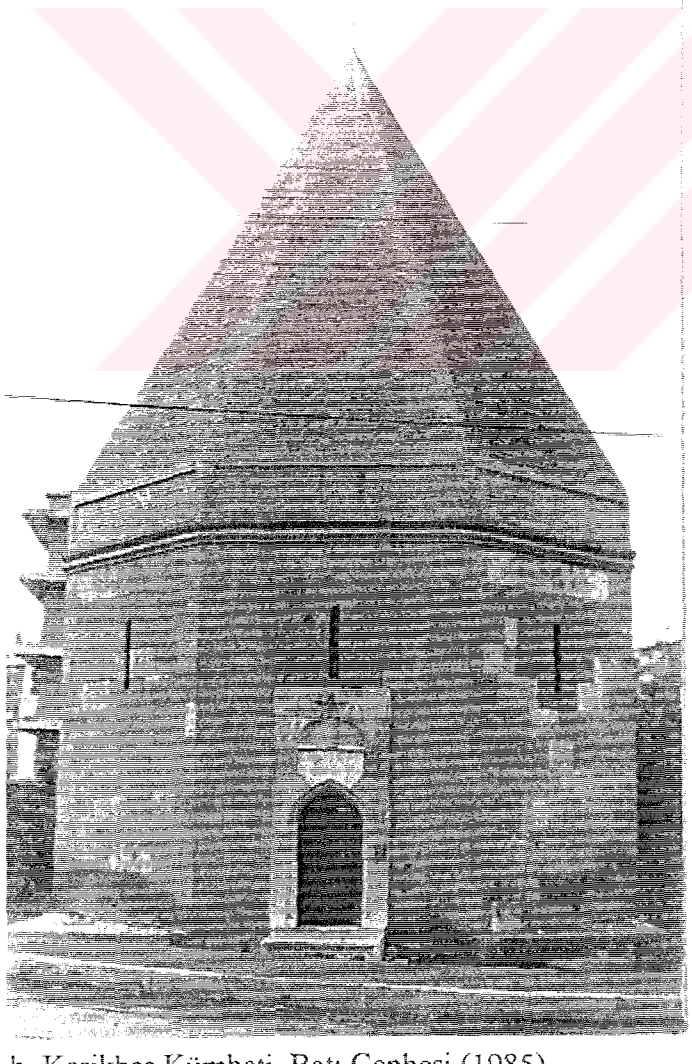

b. Kesikbaş Kümbeti, Batı Cephesi (1985)

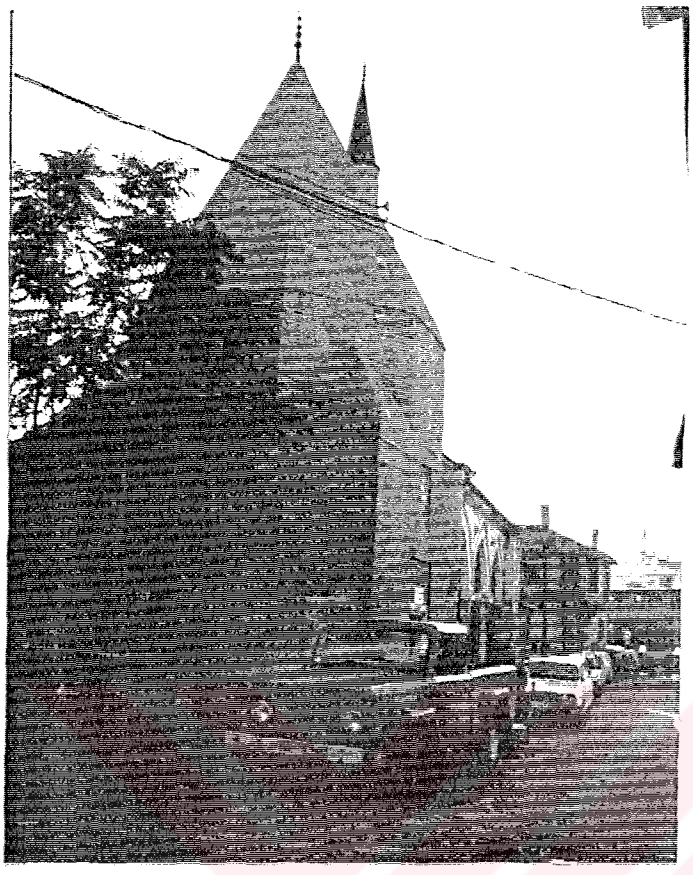

a. Siyavuş Kumbeti, Kuzey Cephe (1985)

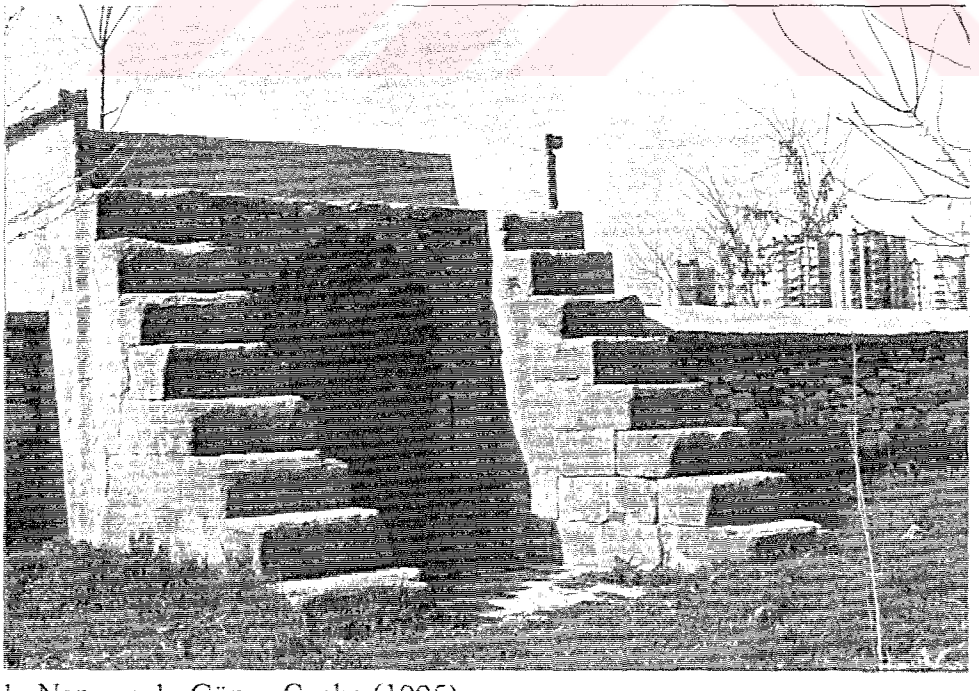

b. Namazgah, Güney Cephe (1995)

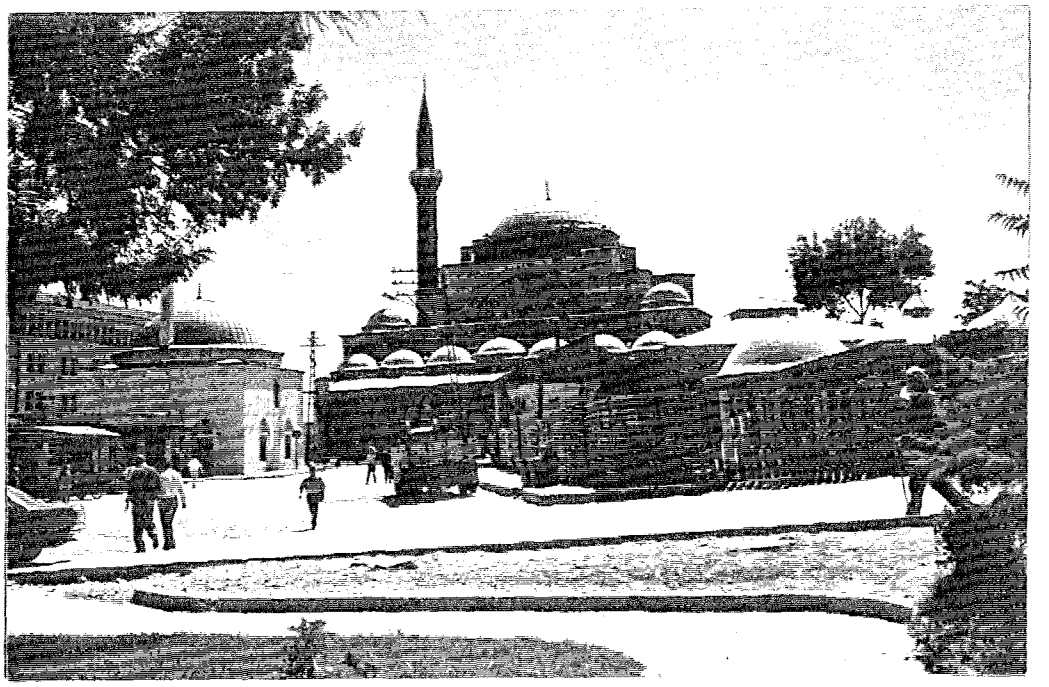

a. Mahkeme Hamamı, Doğu Cephe (1995)

b. Alaeddin Camii, Doğu Cephe (Sarre, 1896)

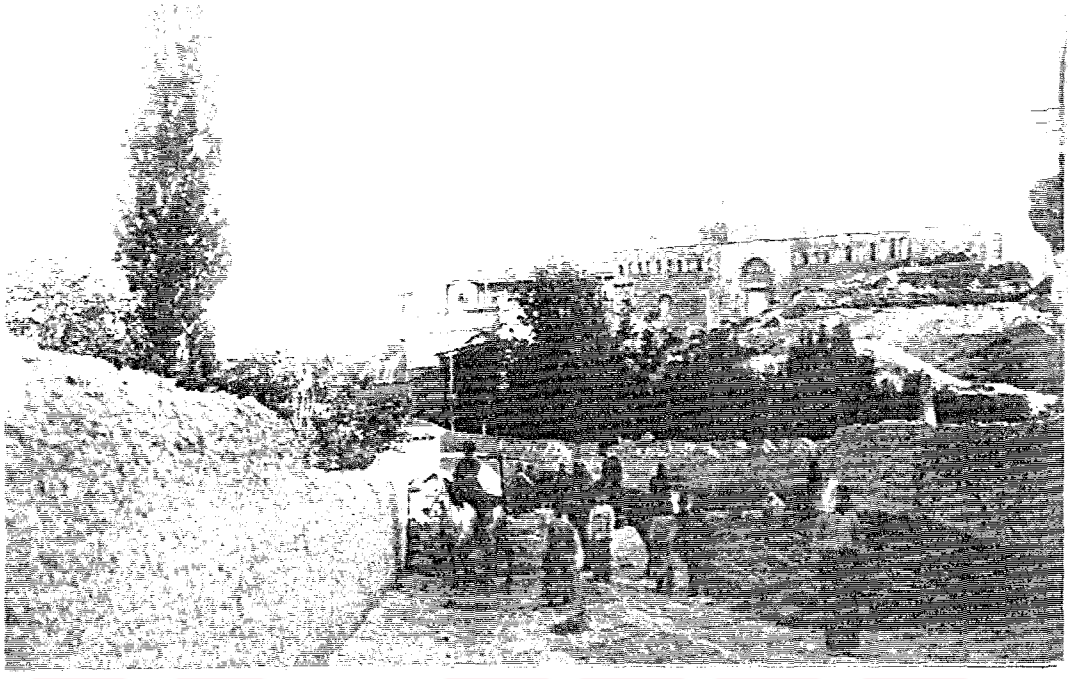

a. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe (Löytved, 1907)

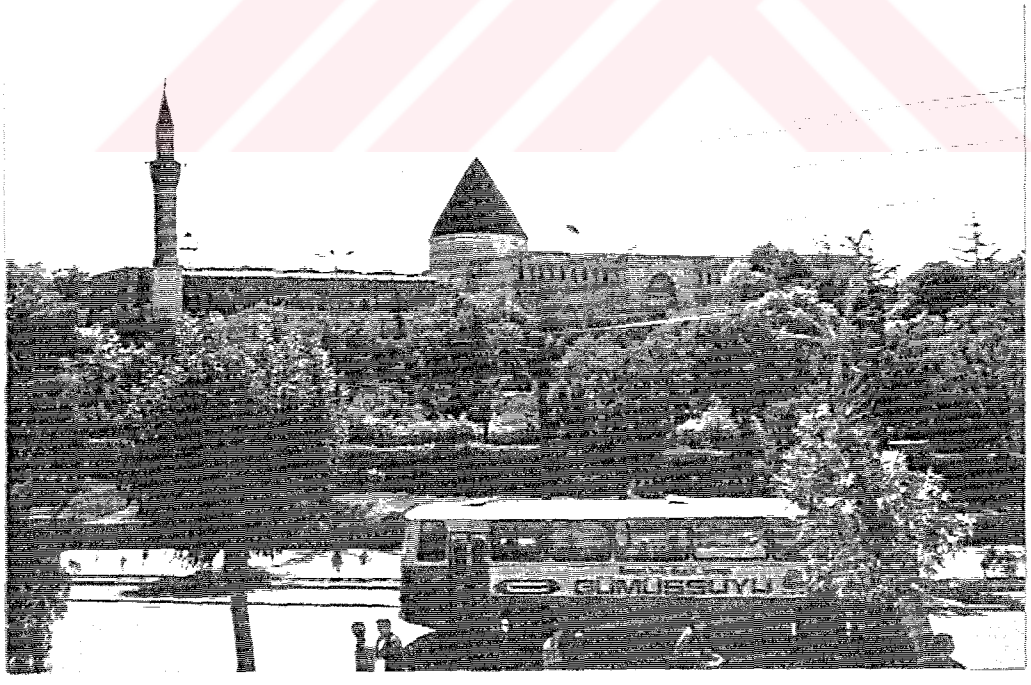

b. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe (1993)

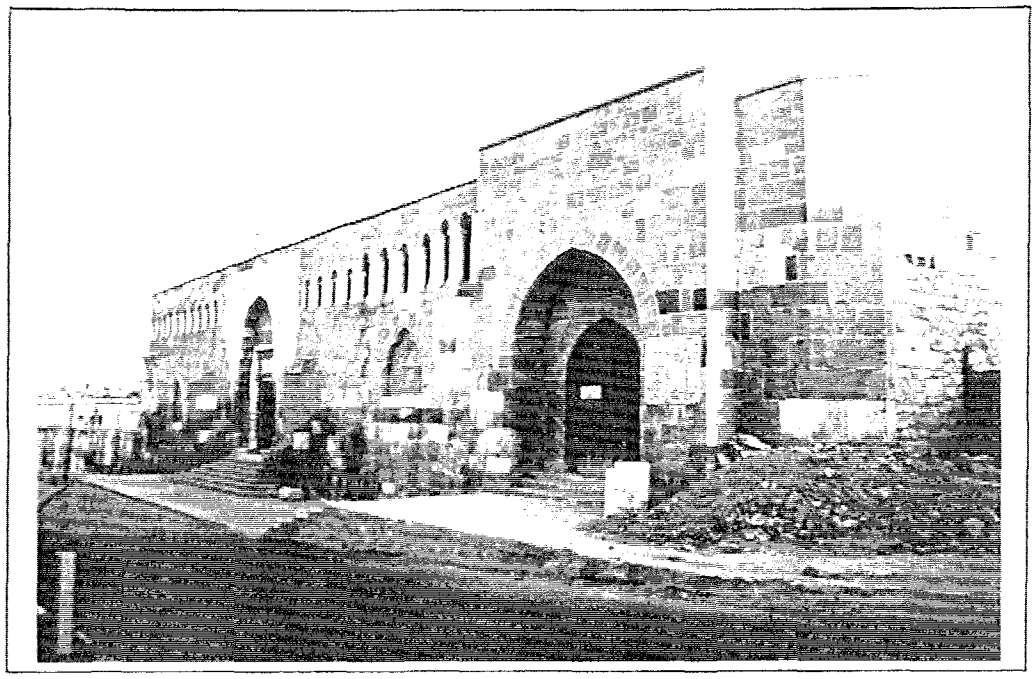

a. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe, Doğuya Bakış (1993)

b. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe, Batıya Bakış (1995)

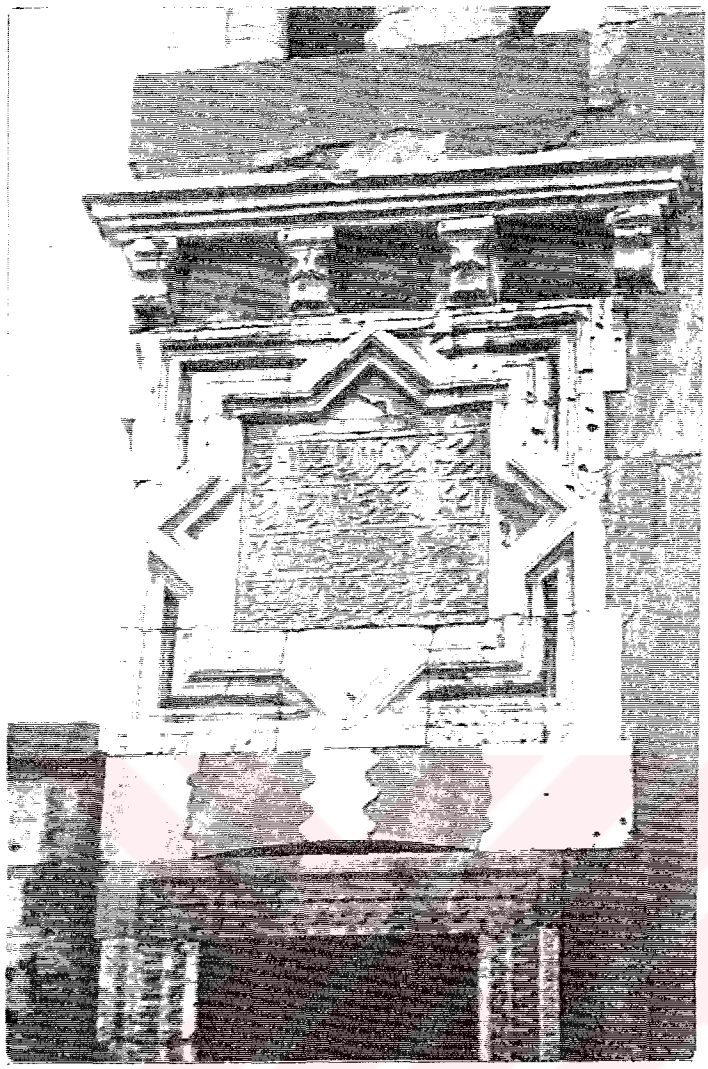

a. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe, Batı Bölüm, Doğudan Birinci Kitabe (1985)

b. Kitabe, Ayrıntı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Fot.Arş.)

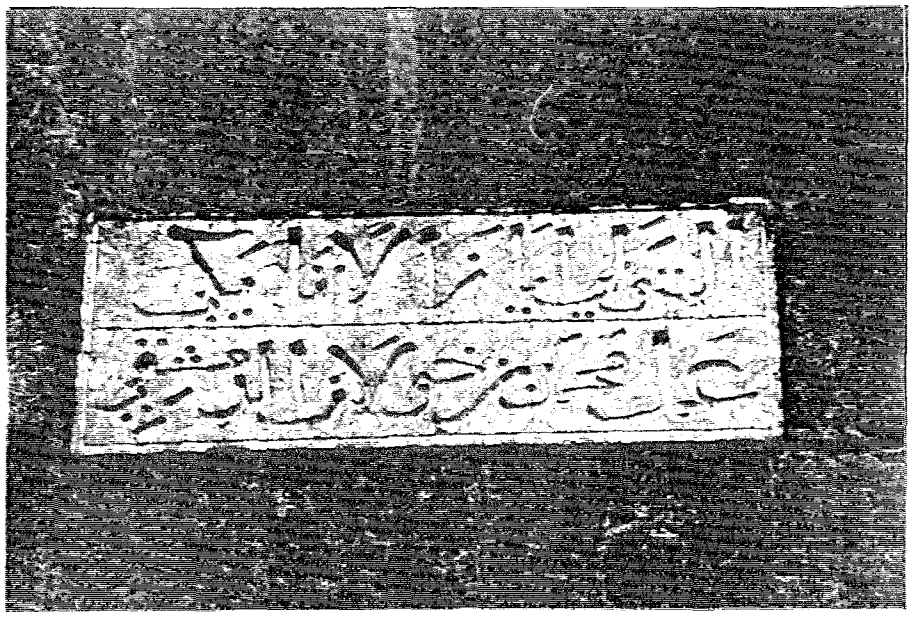

a. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe, Batı Bölüm, Doğudan İkinci Kitabe (1996)

b. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe, Batı Bölüm, Doğudan Üçüncü Kitabe (1985)

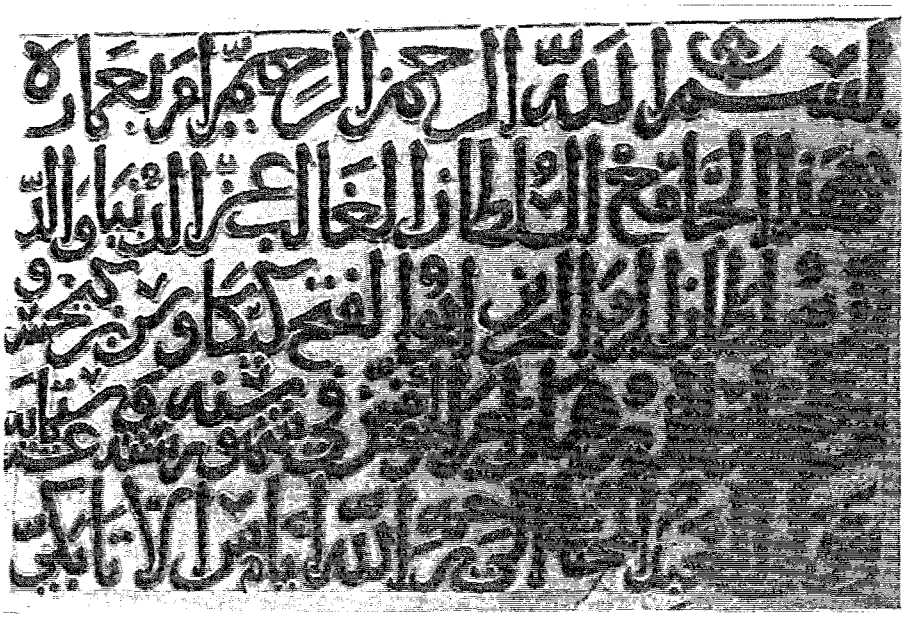

a. Kitabe, Ayrıntı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

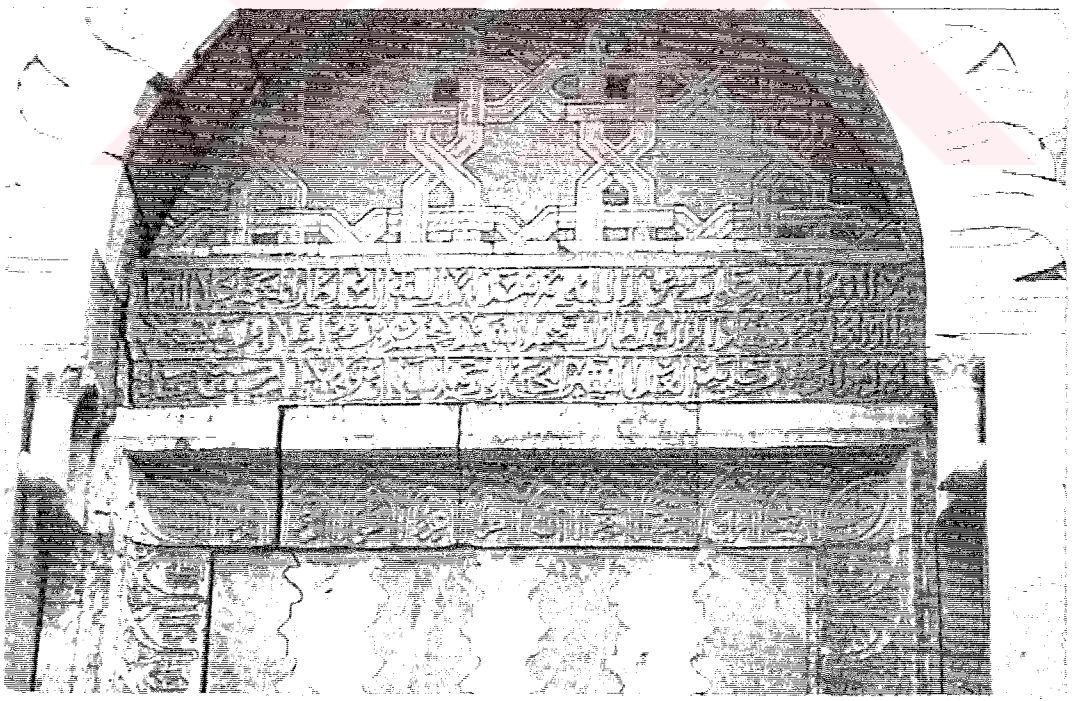

b. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe, Batı Bölüm, Doğudan Dördüncü Kitabe (1985)

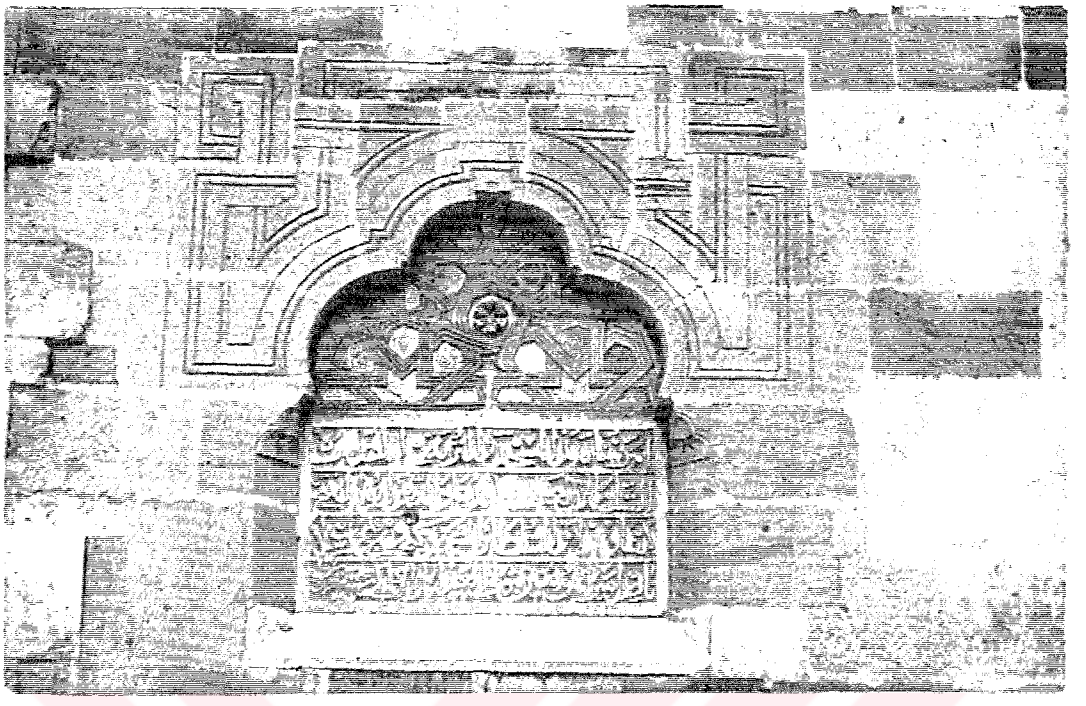

a. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe, Batı Bölüm, Doğudan Beşinci Kitabe (1985)

b. Alaeddin Camii, Kuzey Cephe, Batı Bölüm, Doğudan Altıncı Kitabe
(Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

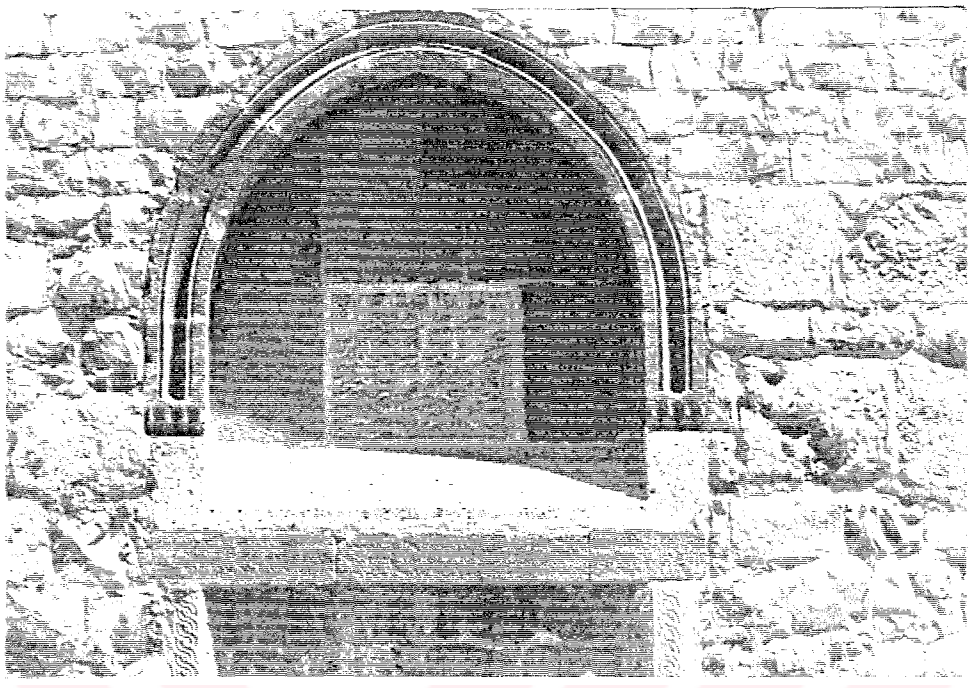

a. Alaeddin Camii, Batı Cephe, Kuzey Bölüm, Birinci Kitabe (1995)

b. Kitabe, Ayrıntı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

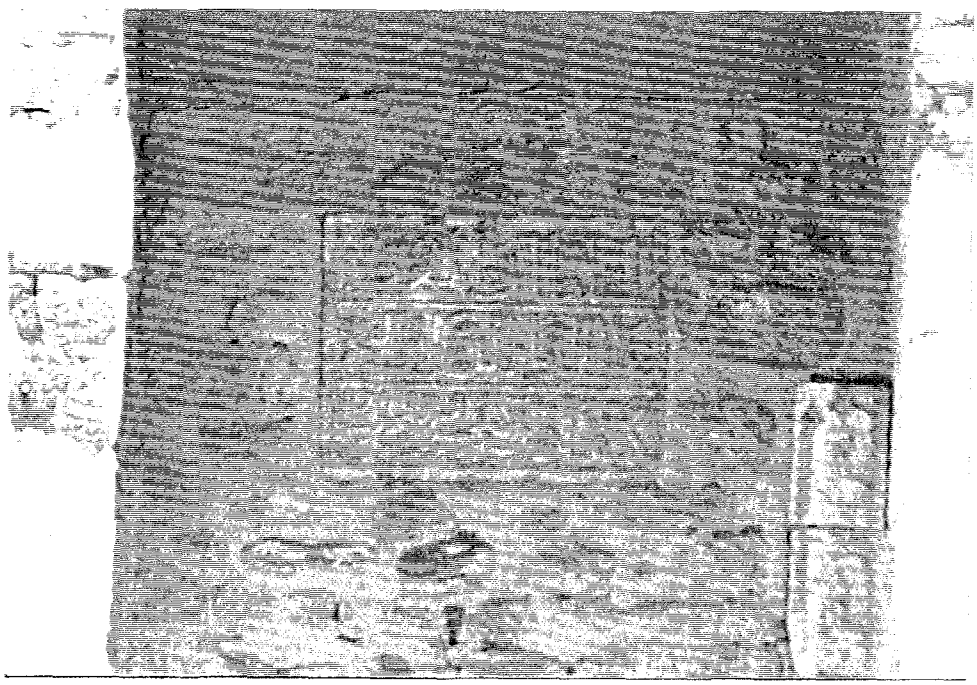

a. Alaeddin Camii, Batı Cephe, Güney Bölüm, İkinci Kitabe (1995)

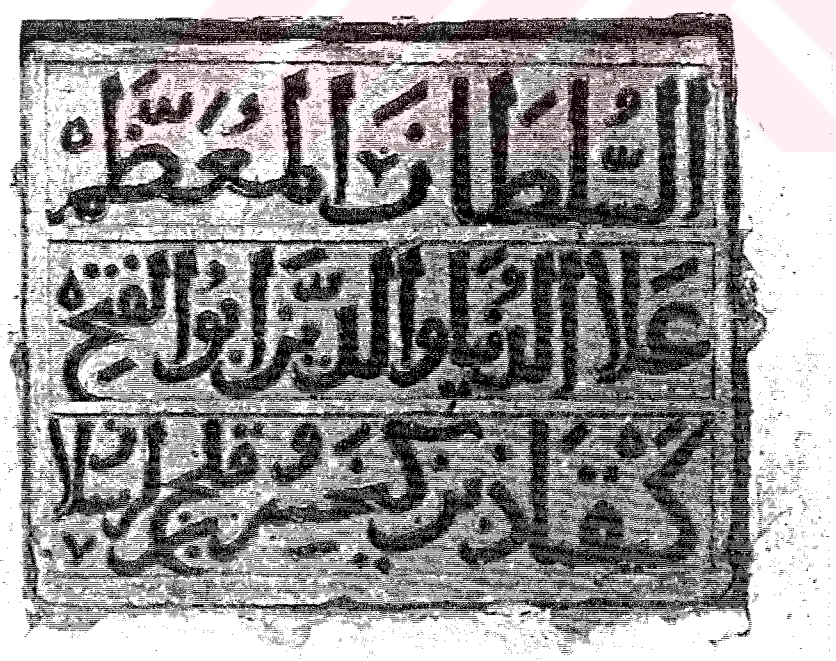

b. Kitabe, Ayrıntı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

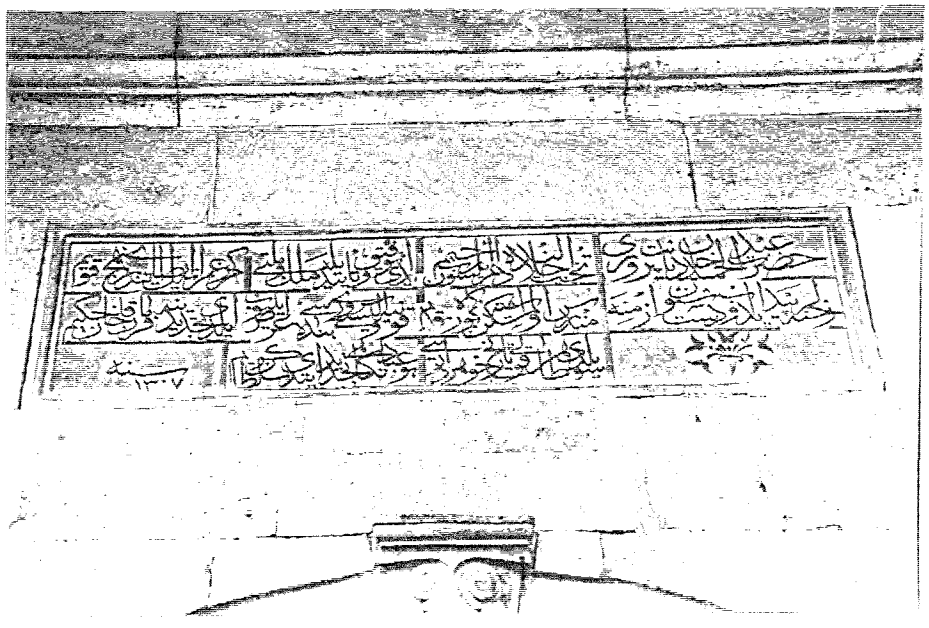

a. Alaeddin Camii, Doğu Cephe, Kapı Üzerindeki Onarım Kitabesi (1996)

b. Alaeddin Camii, Avlu, Kuzey Duvar (1994)

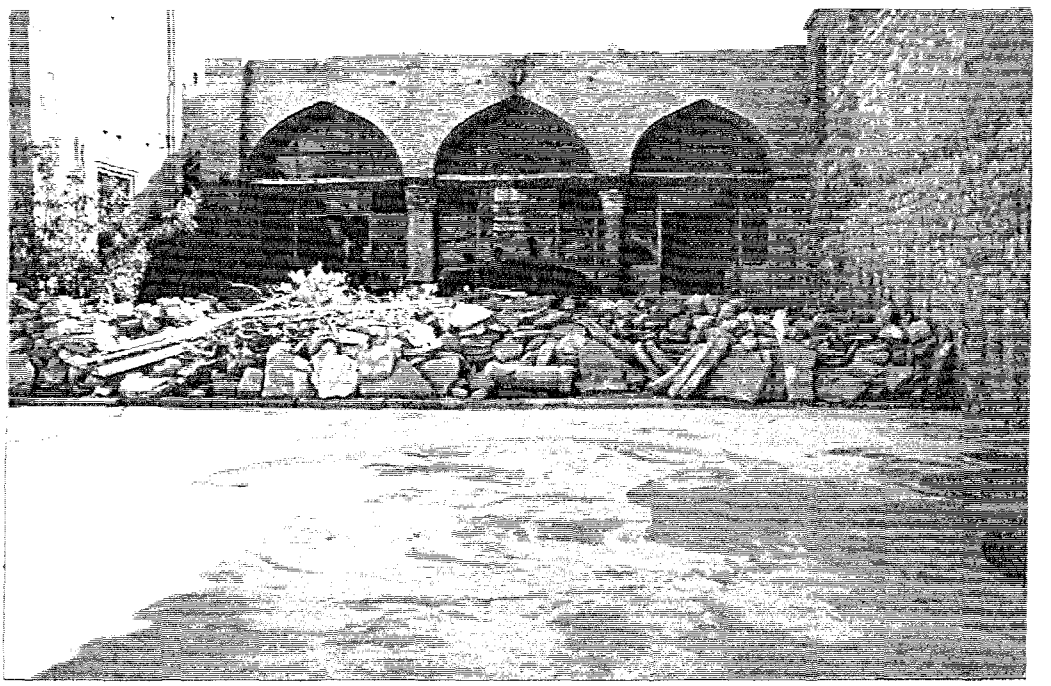

a. Alaeddin Camii, Avlu, Batıya Bakış (1994)

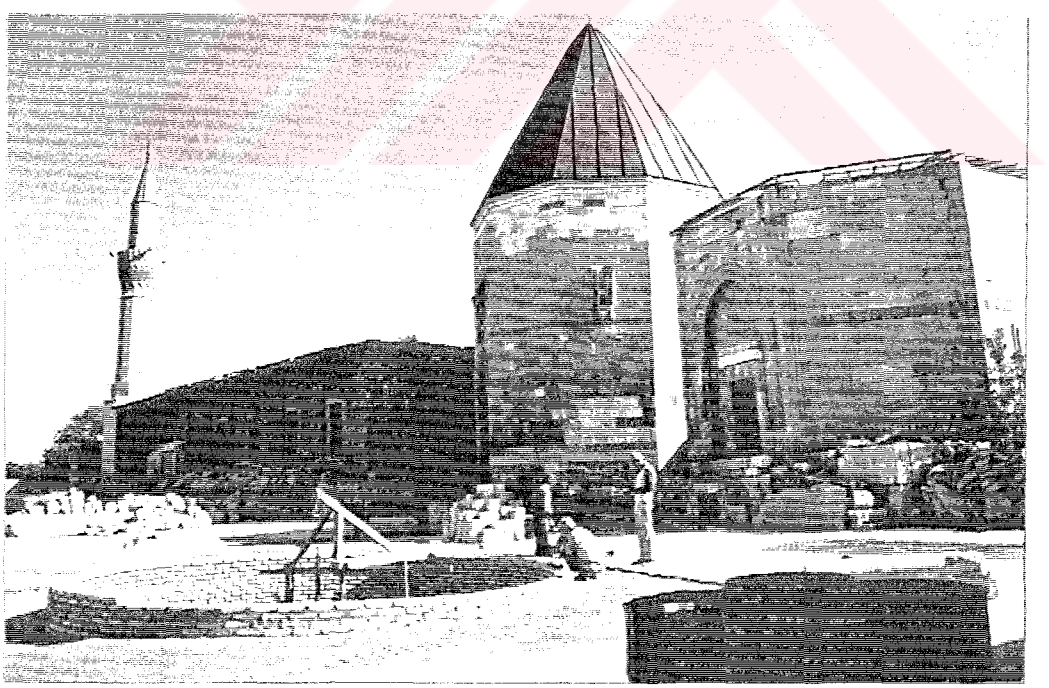

b. Alaeddin Camii, Avlu, Doğudan Görünüm (1994)

a. Alaeddin Camii, Avlu, İkinci Kılıç Arslan Türbesi, Kuzeydoğu Cephe, Giriş Kapısı, Ayrıntı (1993)

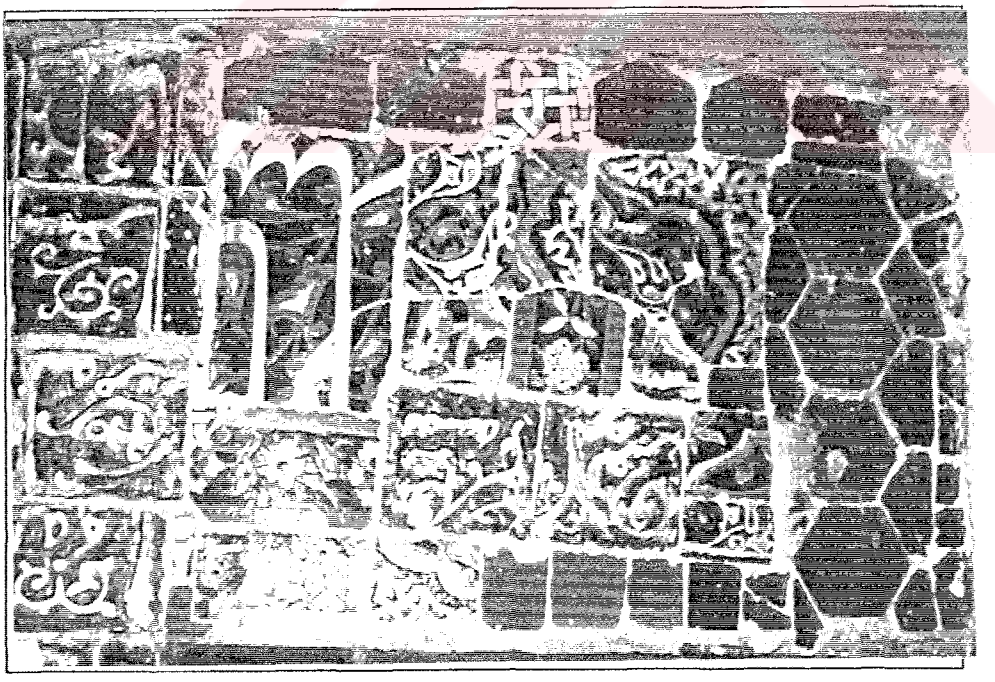

b. İkinci Kılıç Arslan Türbesi, Lahit (1993)

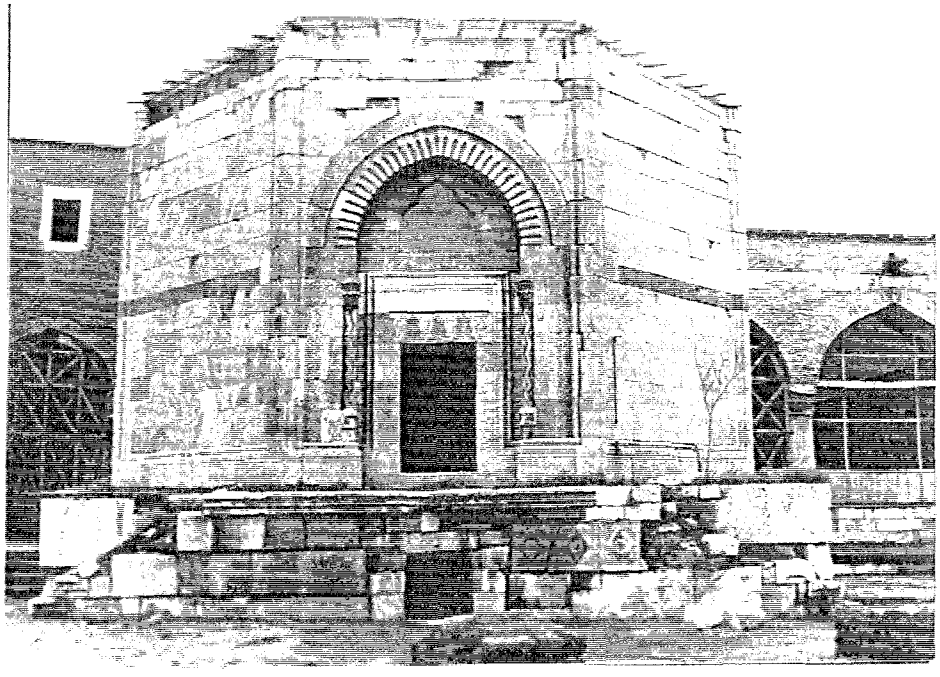

a. Alaeddin Camii, Avlu, Yarım Türbe, Kuzeyden Görünüm (1985)

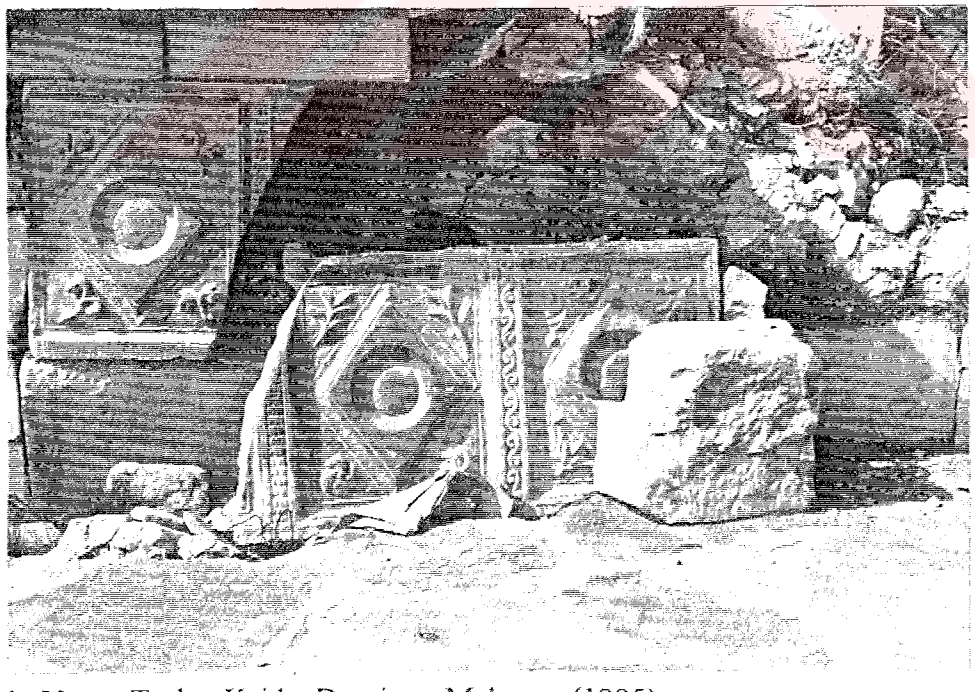

b. Yarım Türbe, Kaide, Devşirme Malzeme (1995)

a. Alaeddin Camii, Harim Kısmı (VGM. Arş.)

b. Alaeddin Camii, Harim Kısmı (1996)

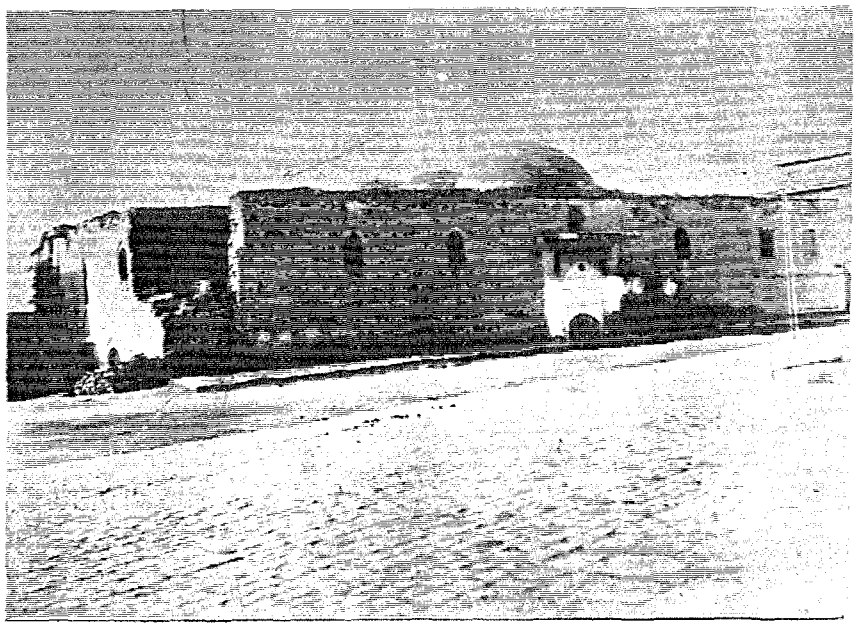

a. İplikçi Camii, Kuzey Cephe (Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.)

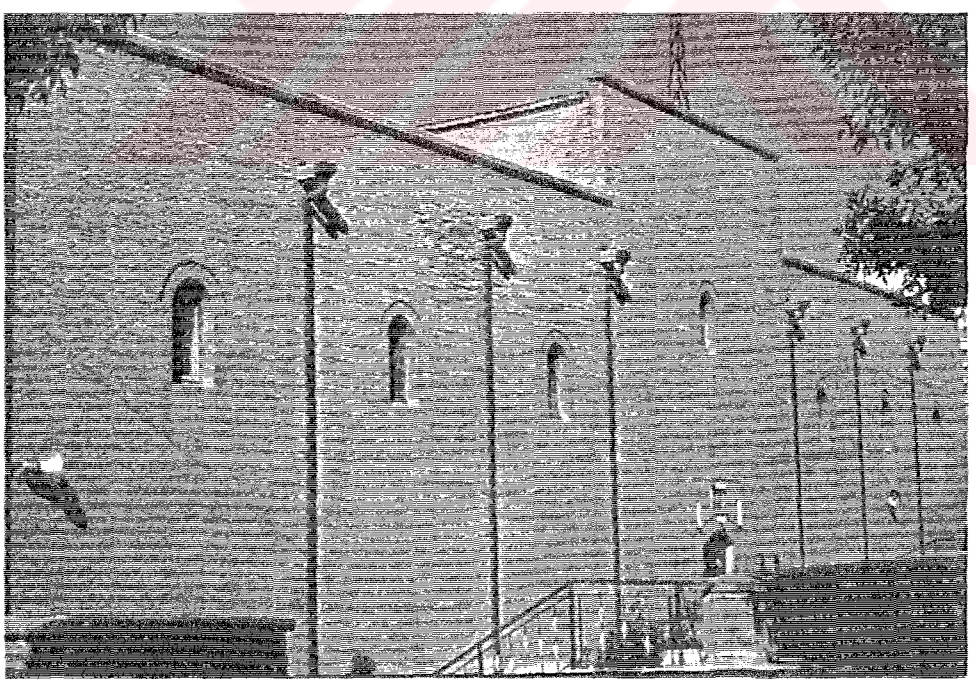

b. İplikçi Camii, Kuzey Cephe (1993)

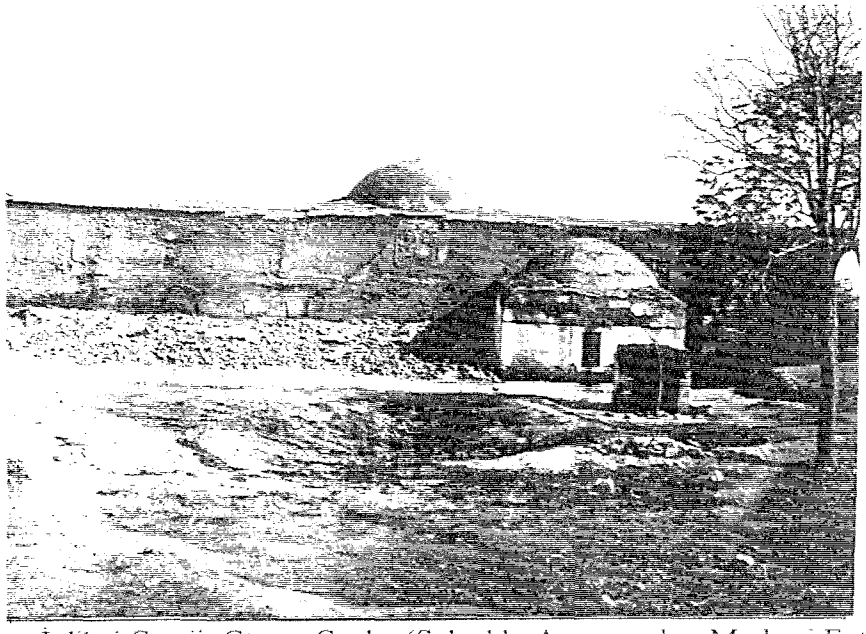

a. İplikçi Camii, Güney Cephe (Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

b. İplikçi Camii ve Medrese Kalıntısı, Güney Cephe (1993)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

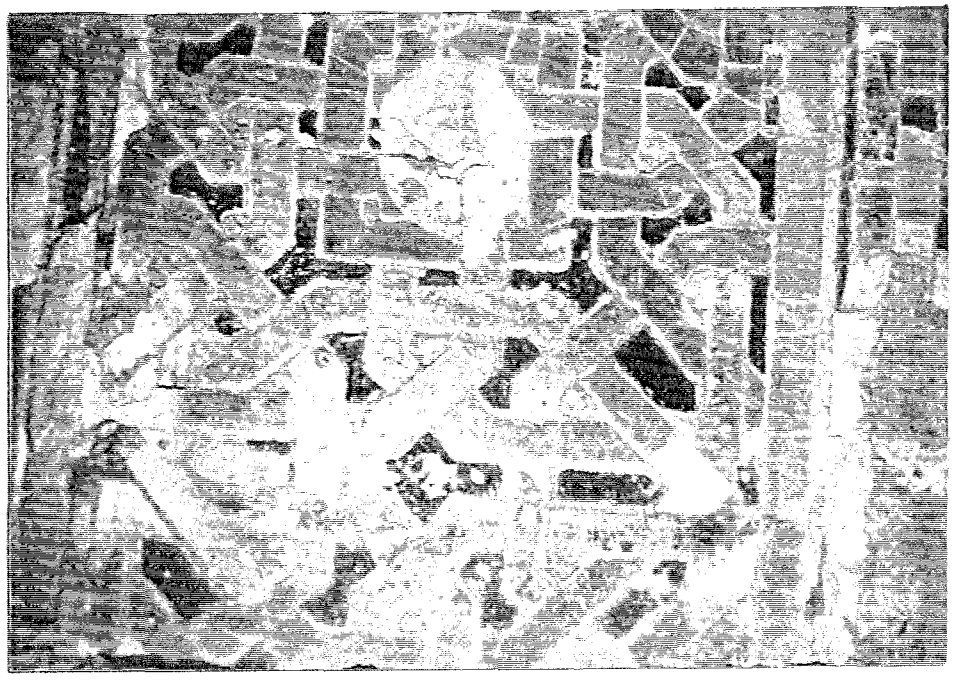

a. İplikçi Camii, Harim, Orjinal Mihrap, Ayrıntı (1993)

b. İplikçi Camii, Harim, Orjinal Mihrap, Ayrıntı (1993)

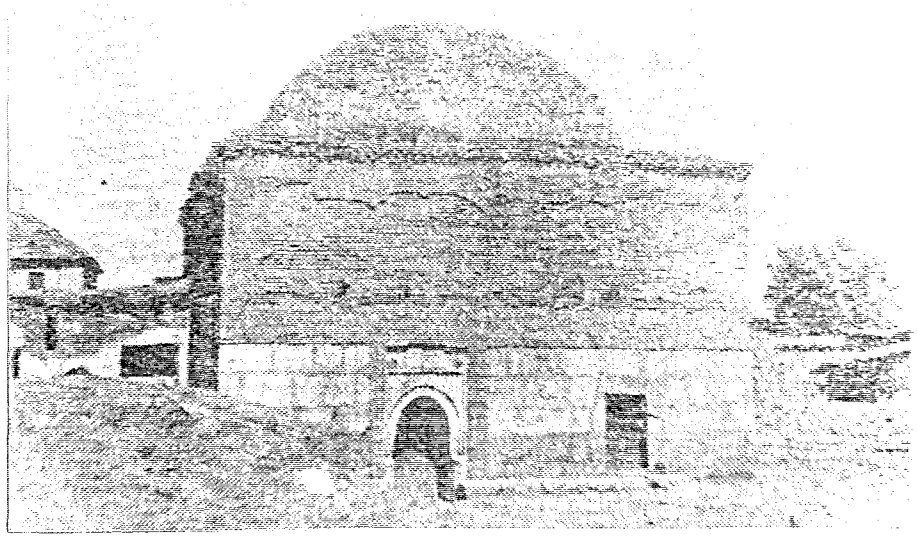

a. Şeker Furuş Mescidi, Kuzey Cephe (Konyalı, 1964)

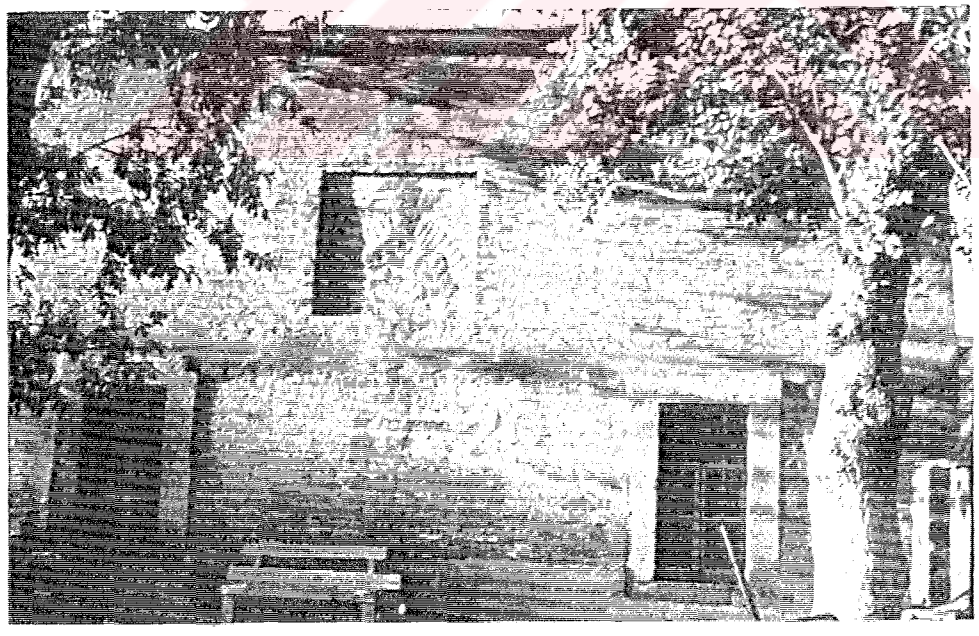

b. Şeker Furuş Mescidi, Batı Cephe (1993)

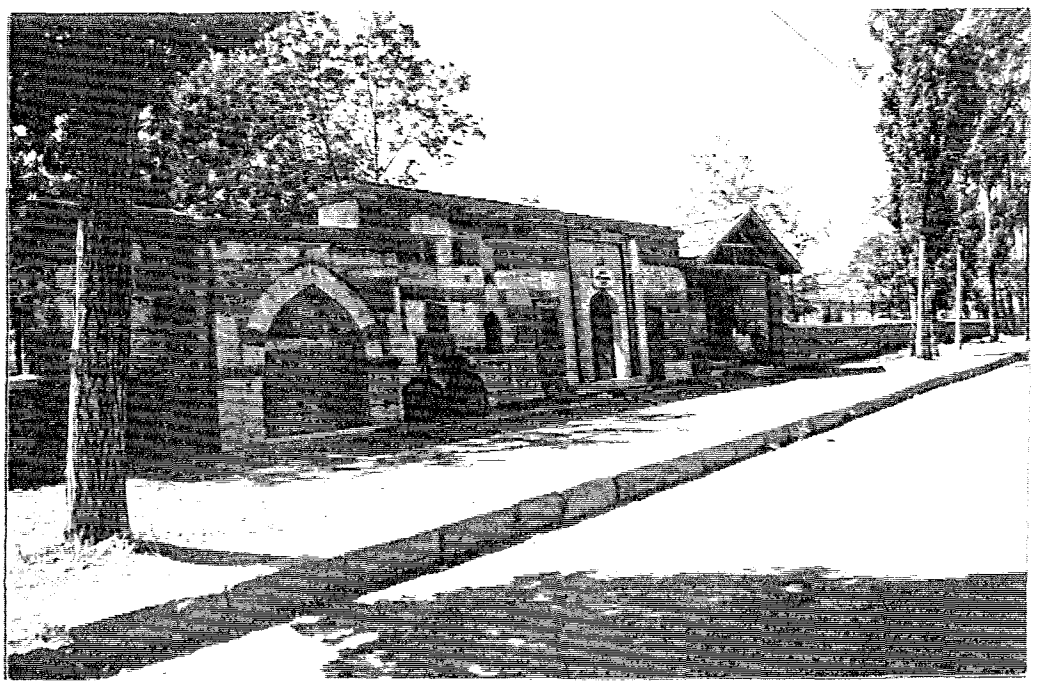

a. Hoca Fakih Mescidi, Kuzey Cephe (1995)

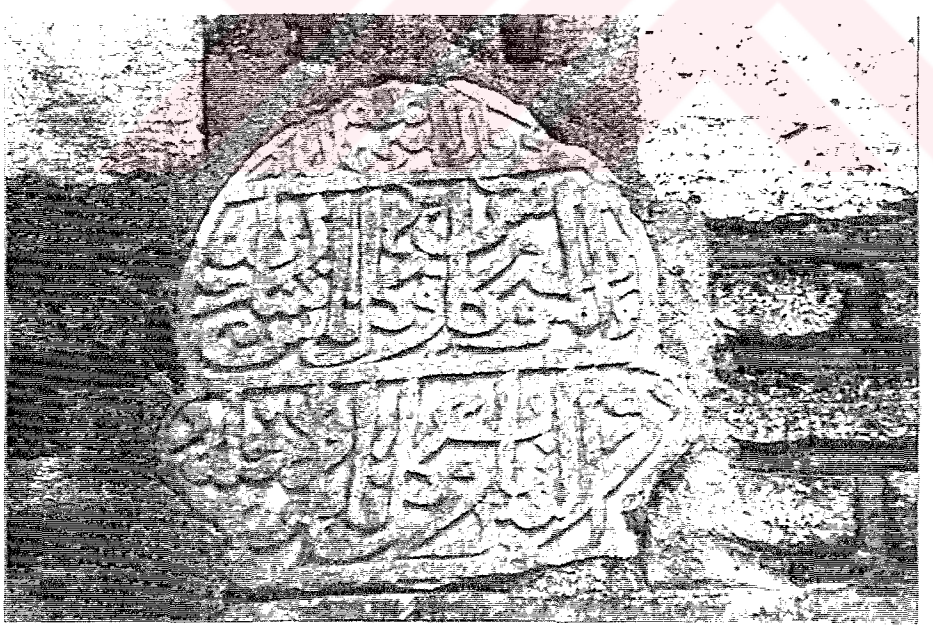

b. Hoca Fakih Mescidi, Kuzey Cephe, Kitabe (1996)

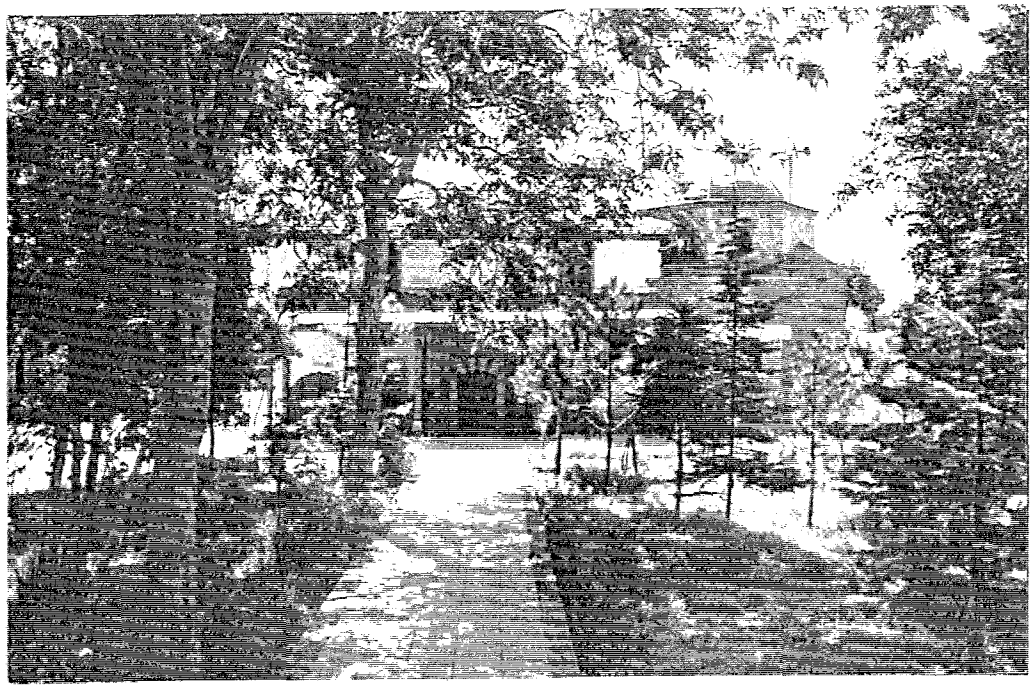

a. Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi, Kuzeyden Görünüm (1995)

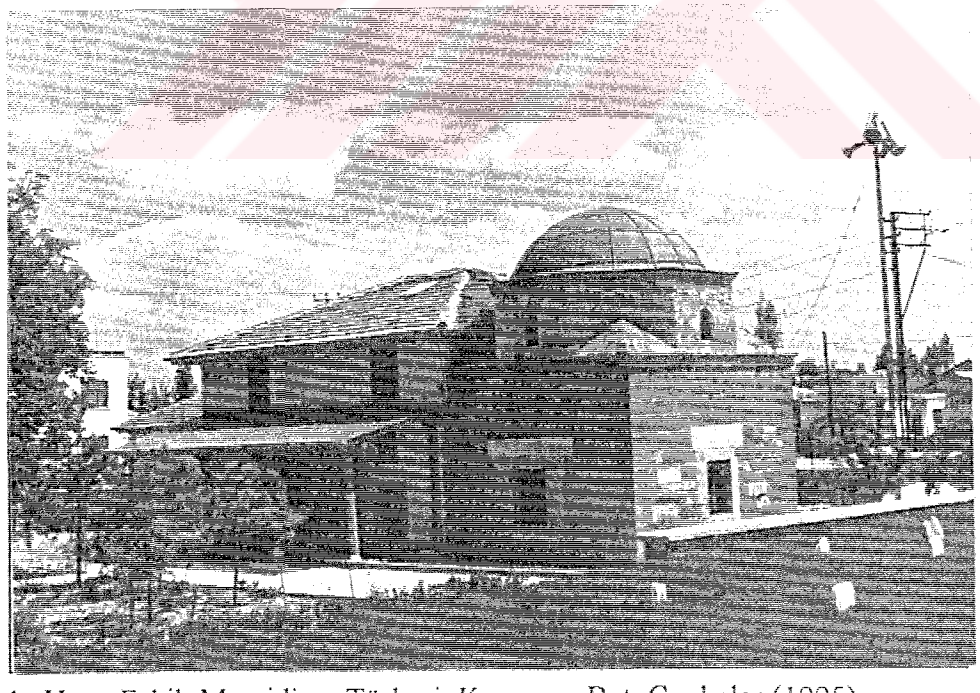

b. Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi, Kuzey ve Batı Cepheler (1995)

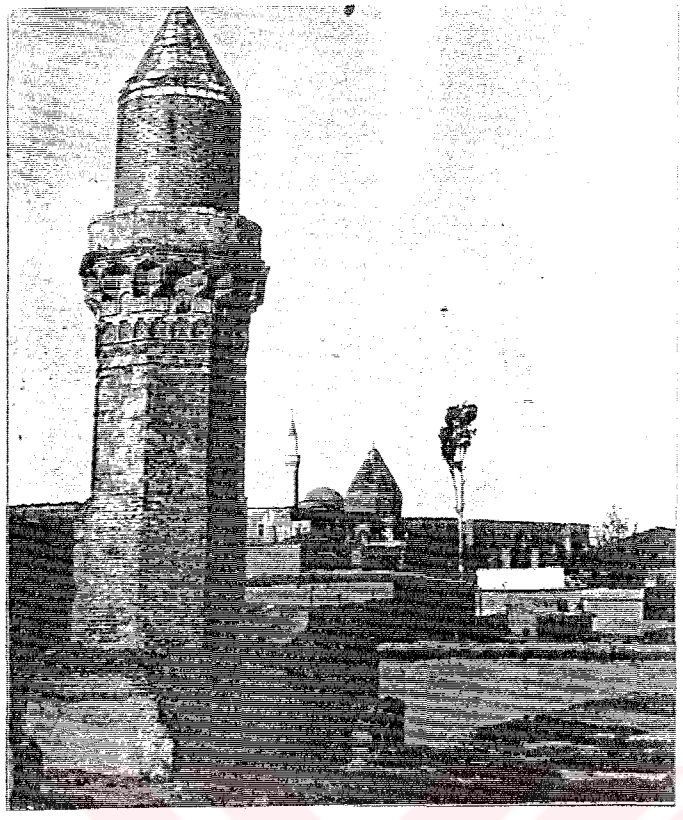

a. Hatuniye Mescidi, Minare (Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş)

b. Hatuniye Mescidi, Minare (1995)

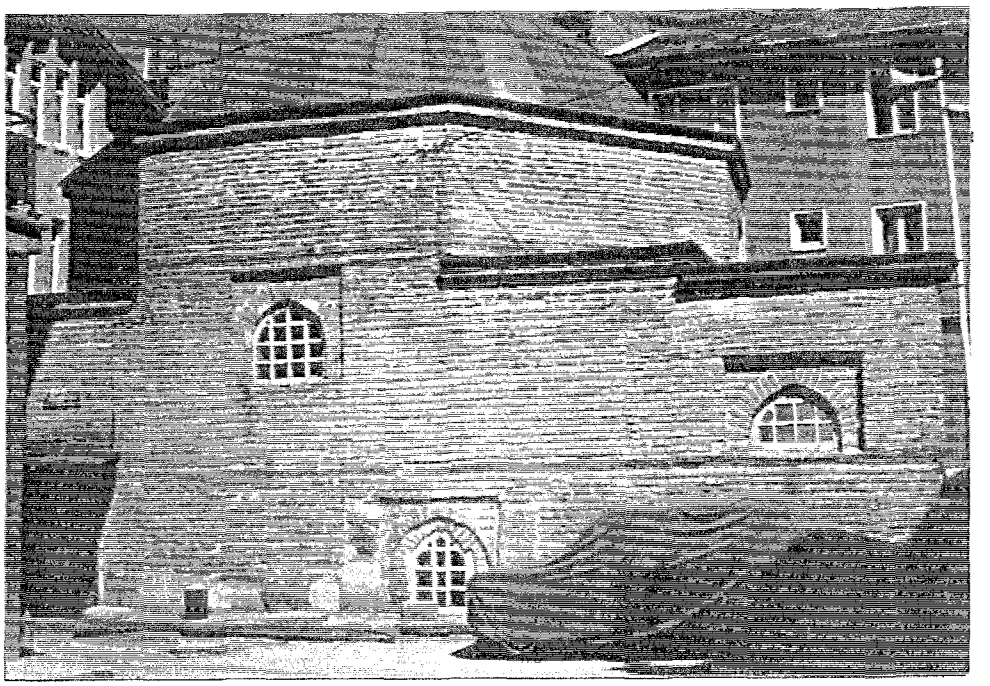

a. İç Kara Arslan Mescidi, Batı Cephe (1993)

b. İç Kara Arslan Mescidi, Mihrap, Ayrıntı (1993)

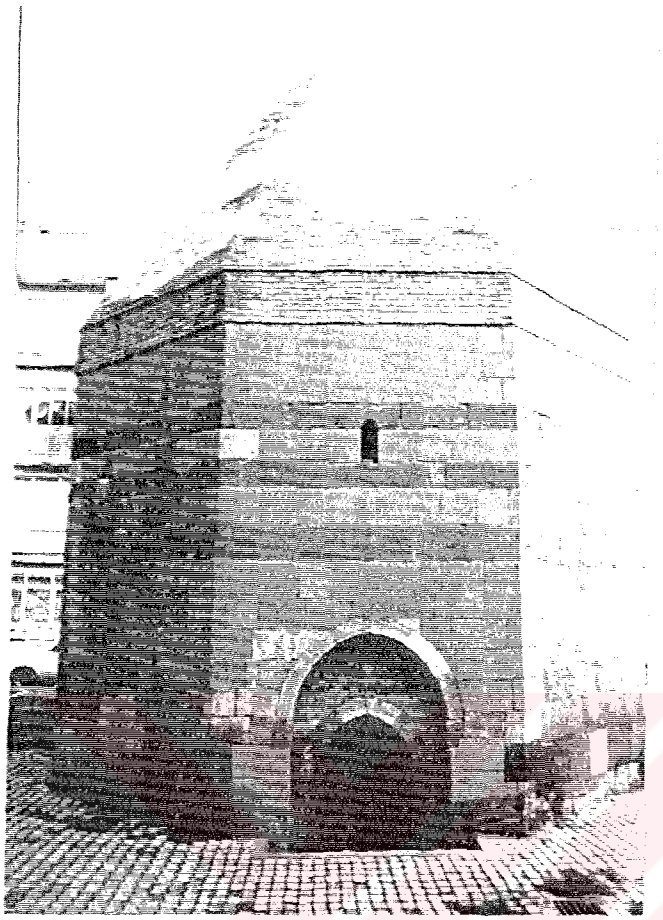

a. İç Kara Arslan Mescidi, Batı Cephe (1993)

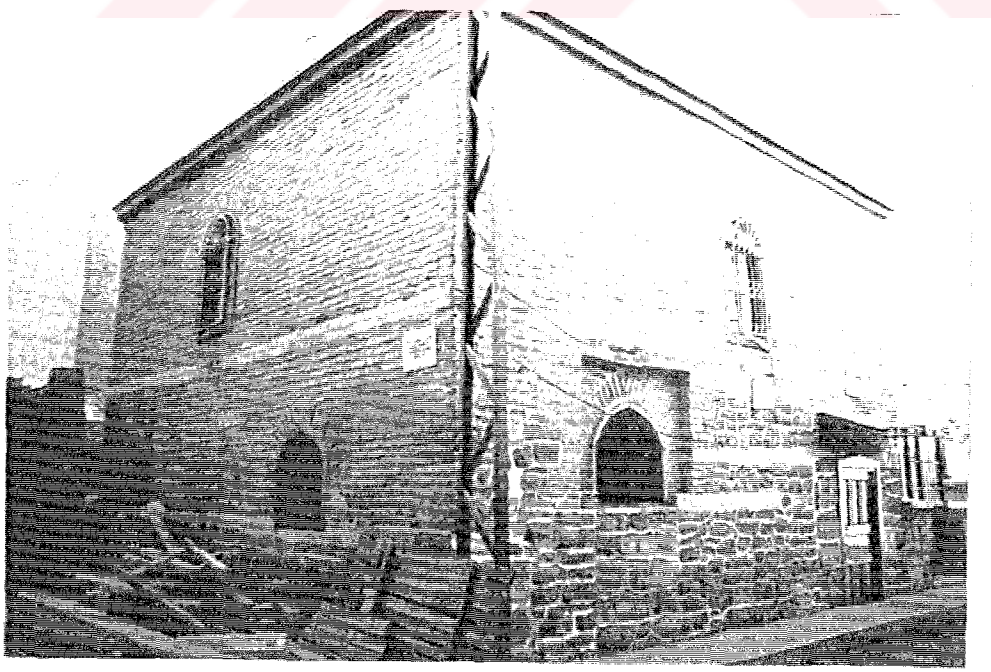

b. Tercüman Mescidi, Güney ve Doğu Cepheler (1993)

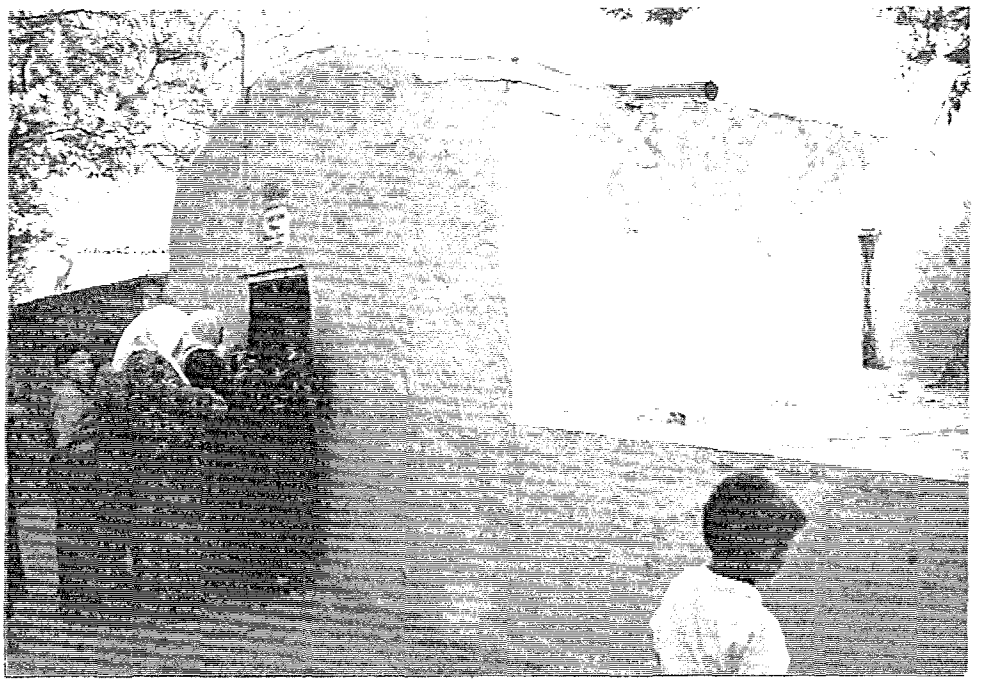

a. Tavus Baba Türbesi, Doğu ve Kuzey Cepheler (1993)

b. Tavus Baba Türbesi, Mescid Hücresi, Örtü Sistemi (1993)

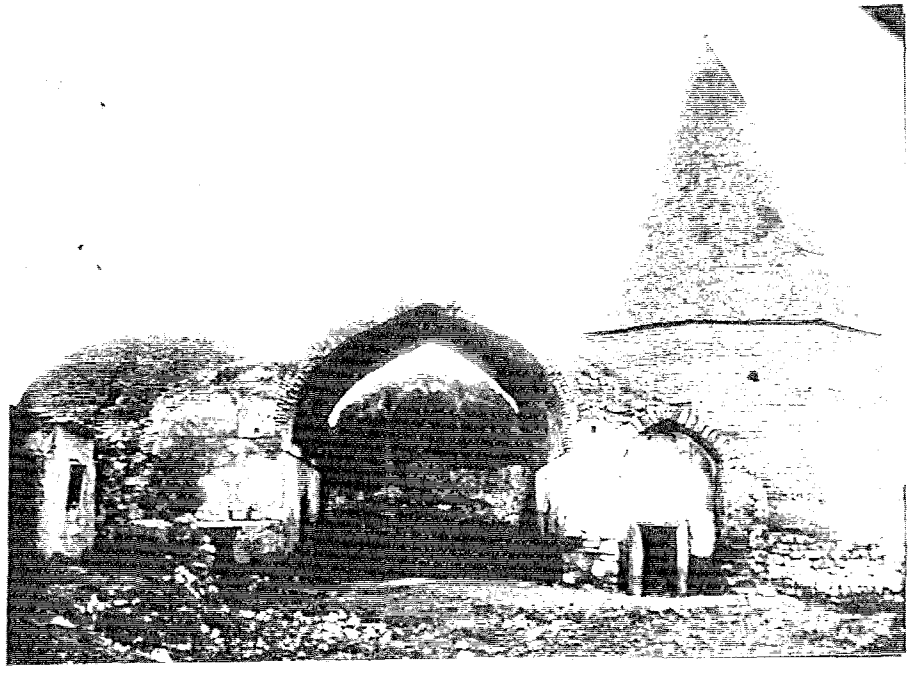

a. Tac`ül Vezir Türbesi ve Medresesi, Doğuya Bakış
(Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fot. Arş.,Konyalı, 1964)

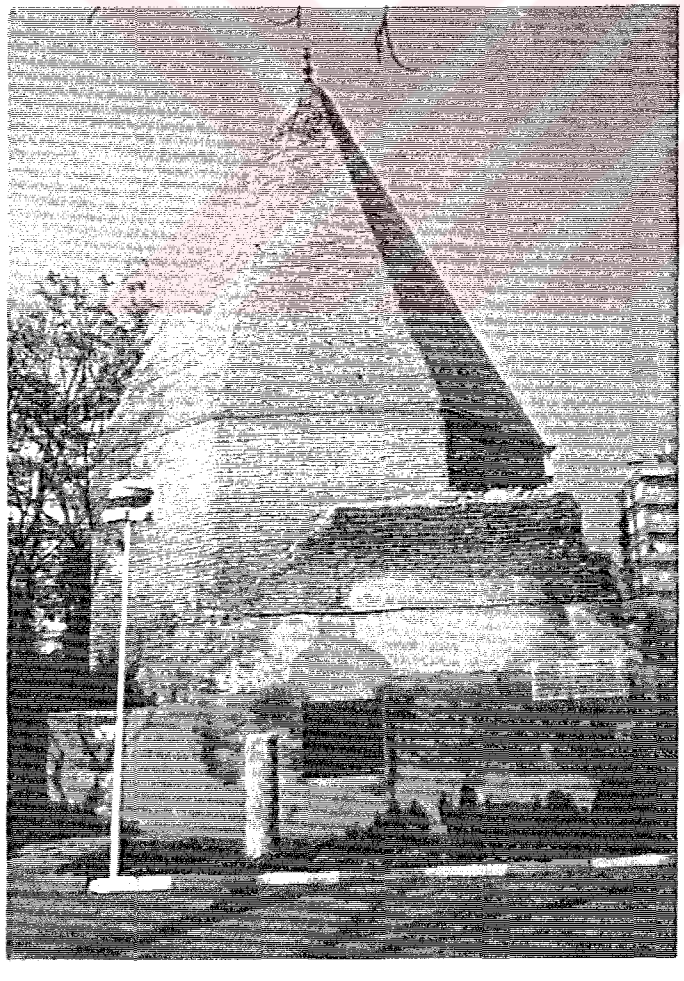

b. Tac`ül Vezir Türbesi, Güney Cephe (1995)

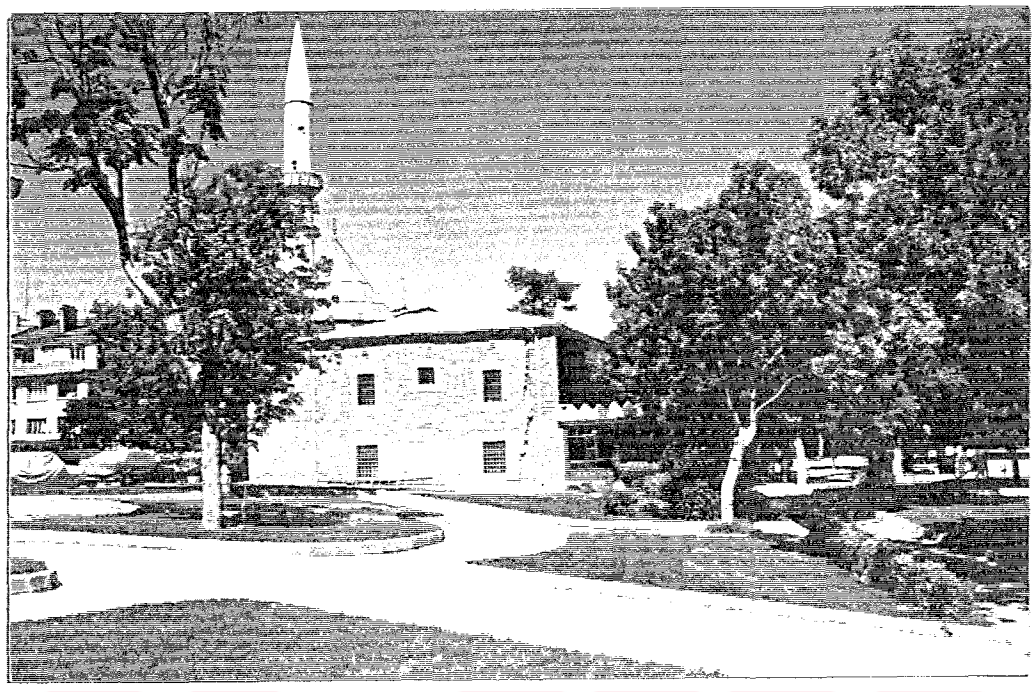

a. Şemsi Tebrizi Mescidi ve Türbesi (1995)

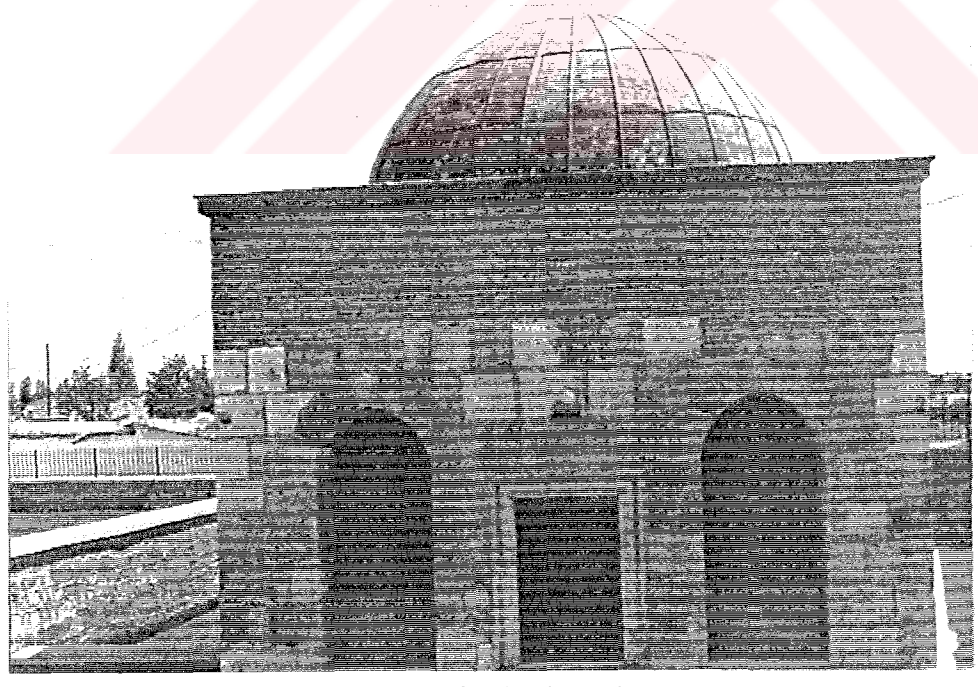

b. Küçük Karatay Mescidi, Kuzey Cephe (1995)

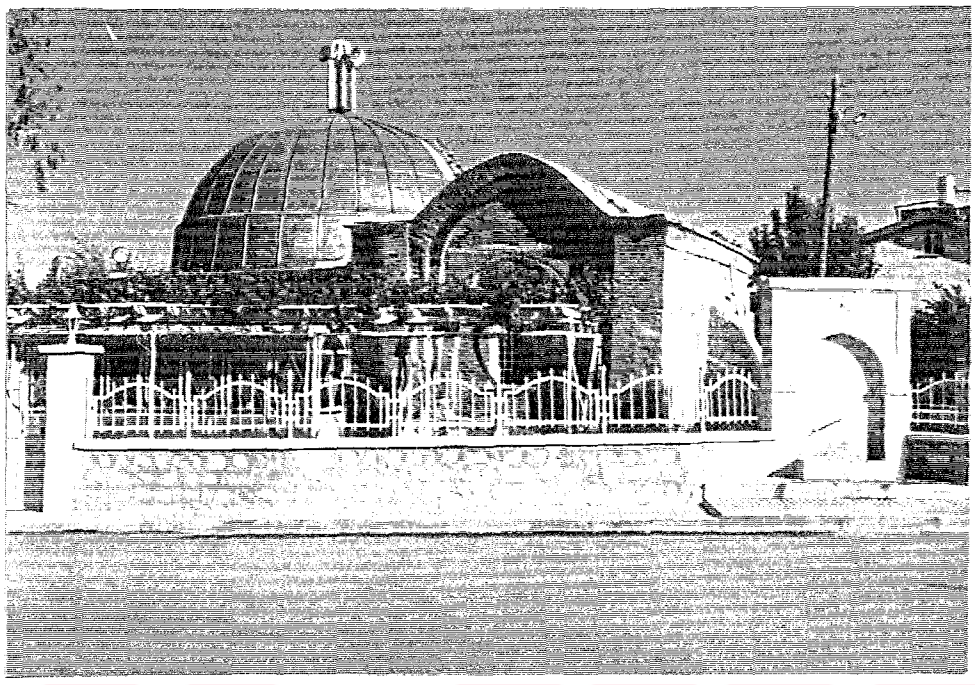

a. Cemal Ali Dede Mescidi ve Türbesi, Kuzeyden Görünüm (1995)

b. Cemal Ali Dede Türbesi, Kuzey Cephe (1995)

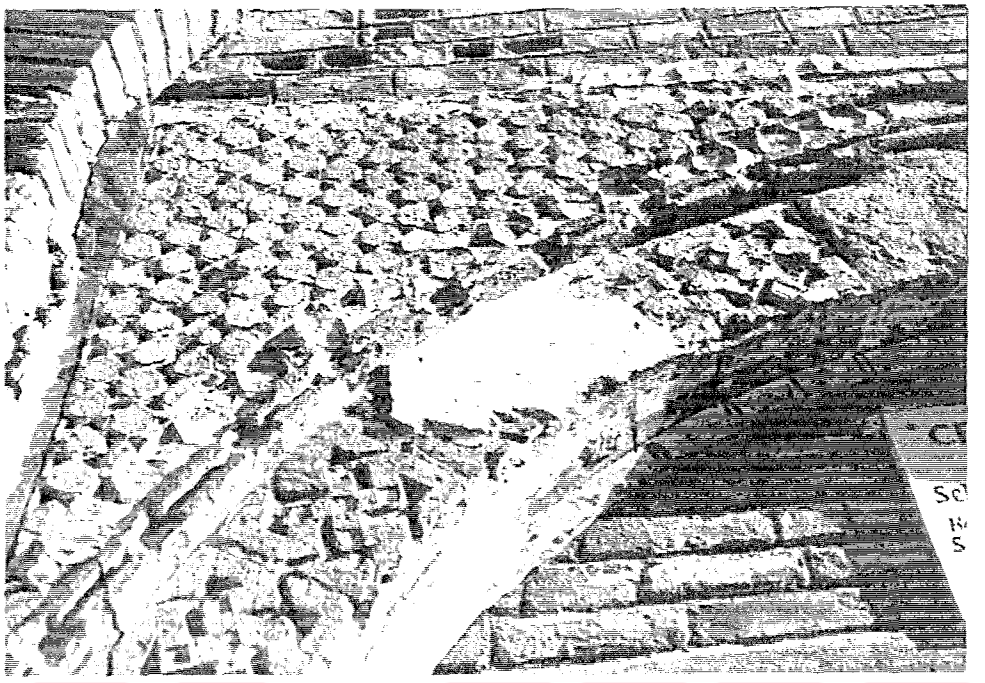

a. Cemal Ali Dede Türbesi, Kuzey Cephe (1995)

b. Pir Esad Türbesi, Doğu Cephe (1993)

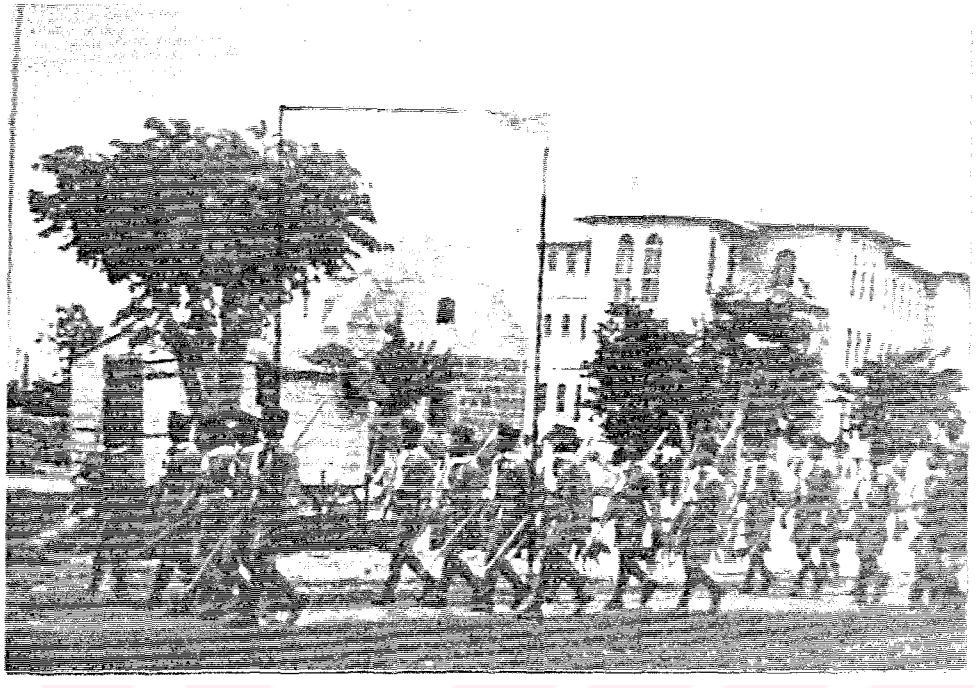

a. Amber Reis Türbesi, Batıdan Görünüm

b. Amber Reis Mescidi, Batı ve Kuzey Cepheler (1995)

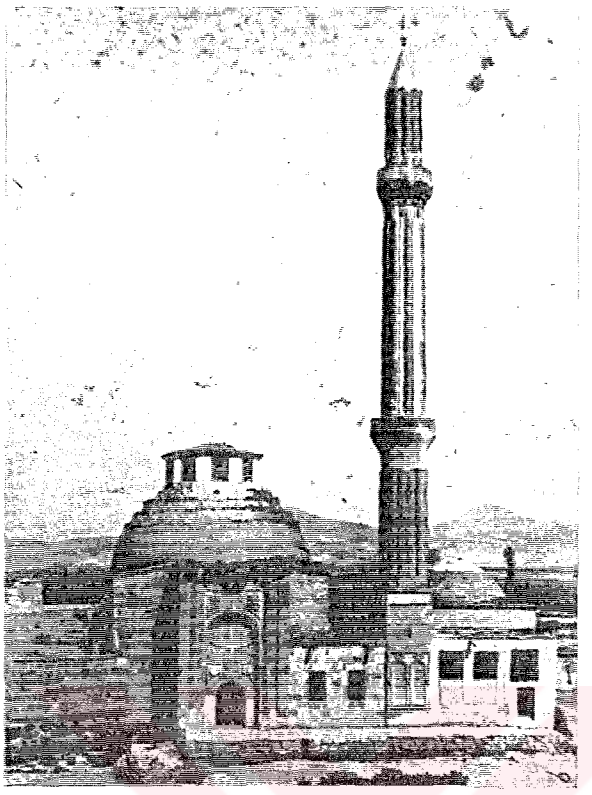

a. İnce Minareli Medrese, Minarenin Yıkılmadan Önceki Durumu

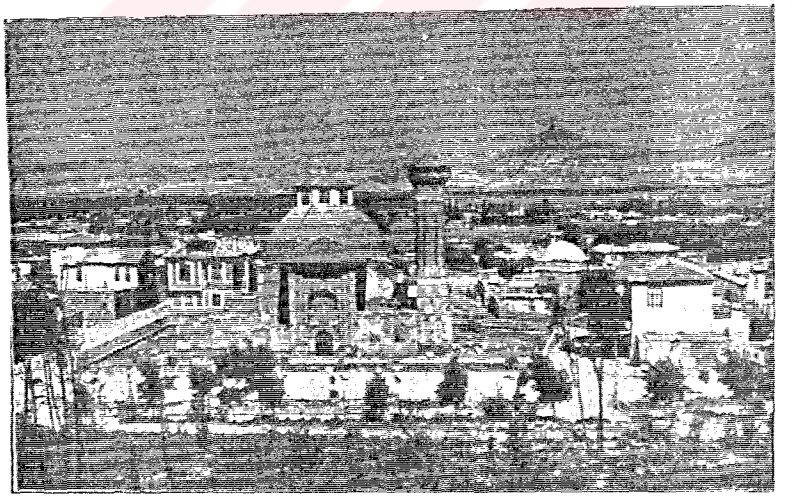

b. İnce Minareli Medrese ve Mescid, Doğudan Genel Görünüm

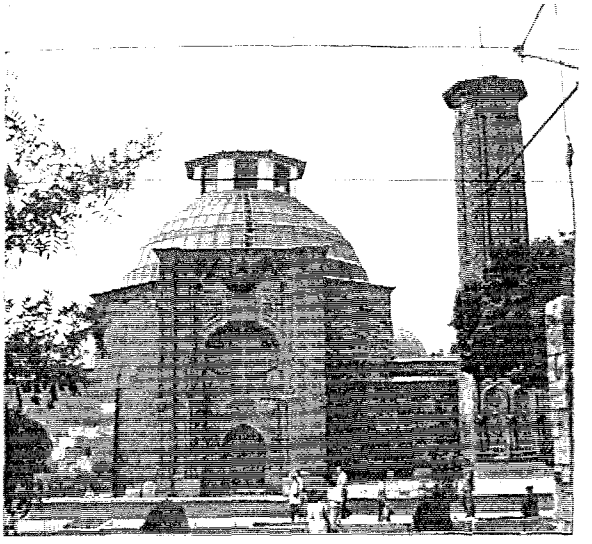

a. İnce Minareli Medrese, Doğudan Görünüm (1996)

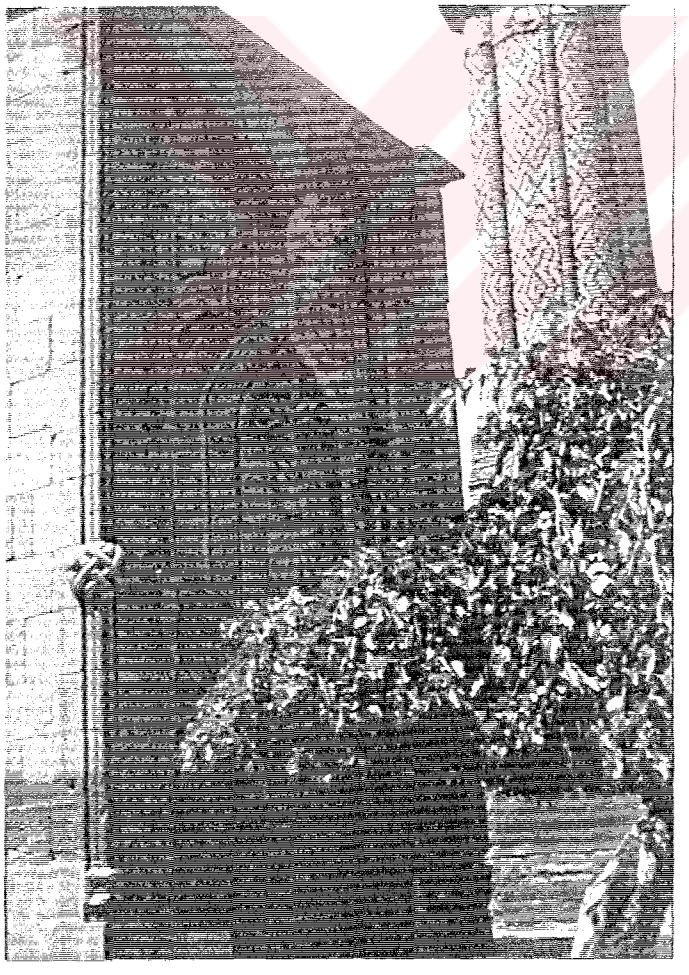

b. İnce Minareli Medrese, Portal (1995)

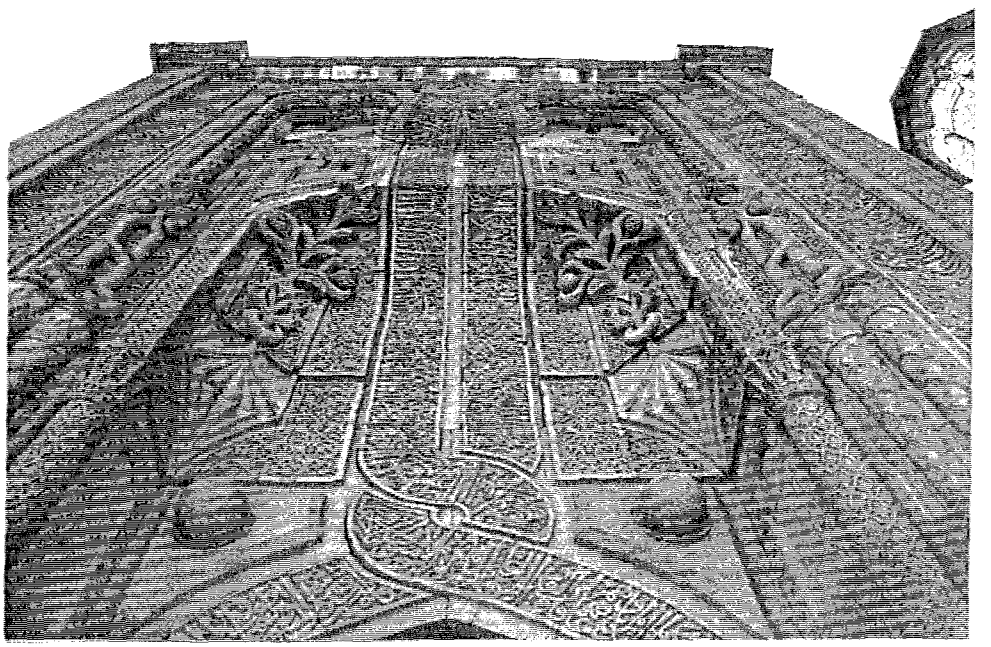

a. İnce Minareli Medrese, Doğu Cephe, Portal, Ayrıntı (1995)

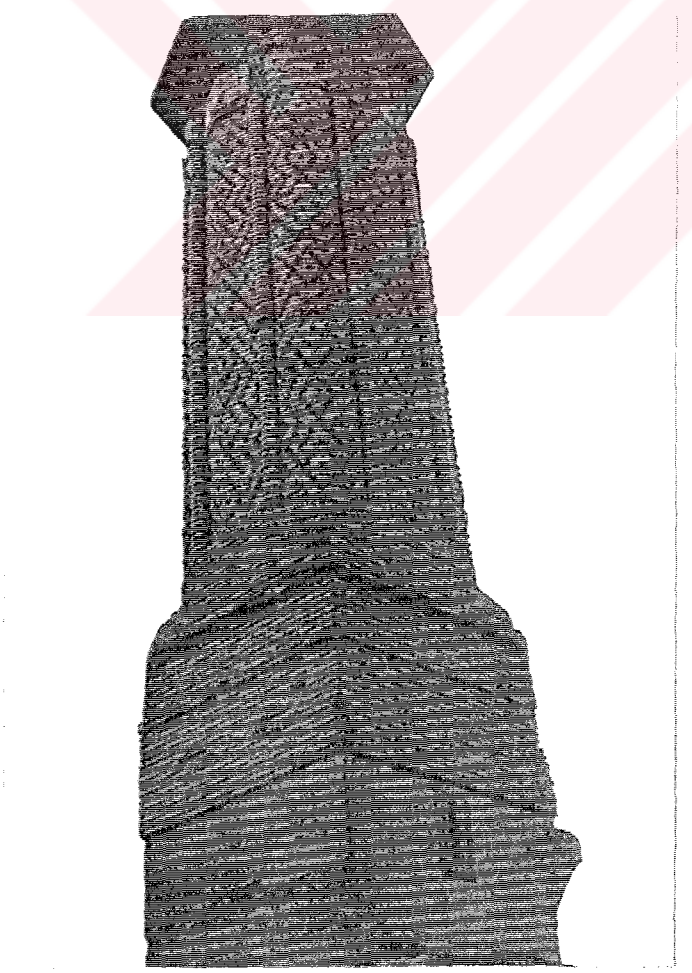

b. İnce Minareli Medrese, Minare (1995)

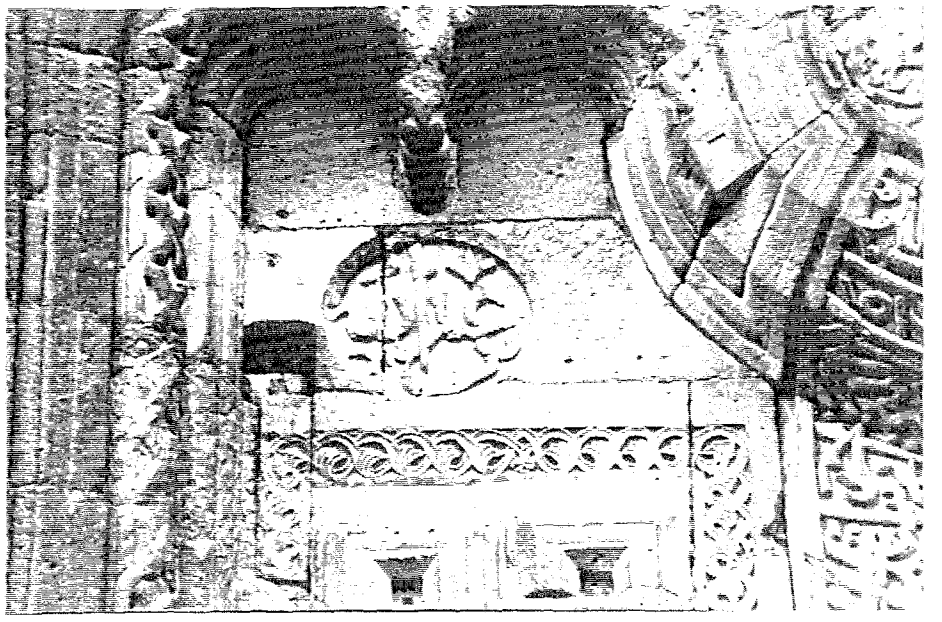

a. İnce Minareli Medrese, Doğu Cephe, Portal, Sanatcı Kitabesi (1996)

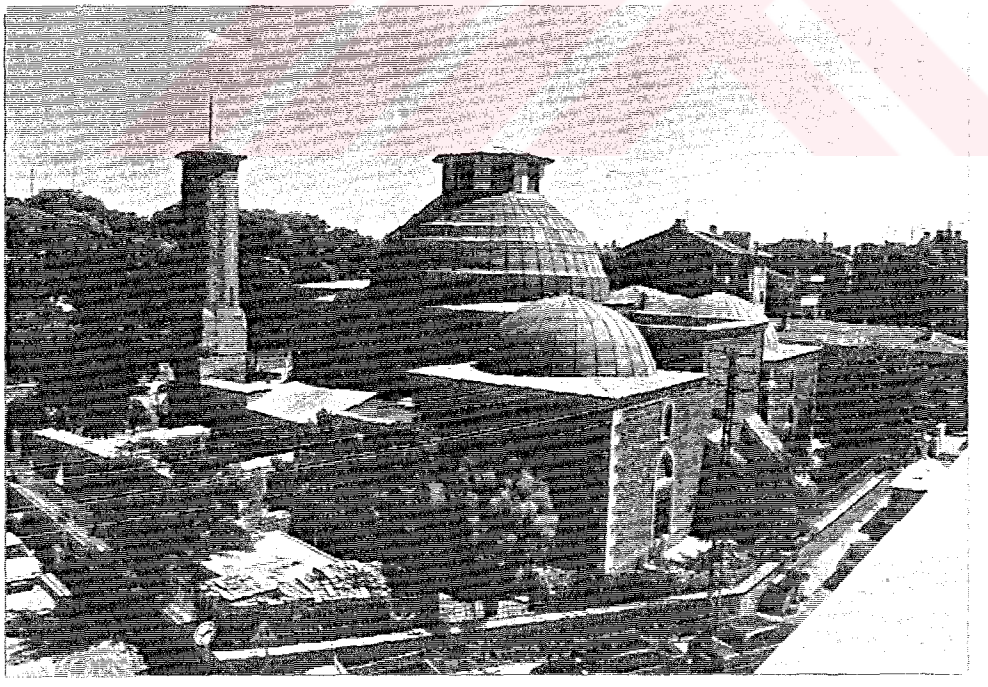

b. İnce Minareli Medrese, Kuzeybatıdan Genel Görünüm (1995)

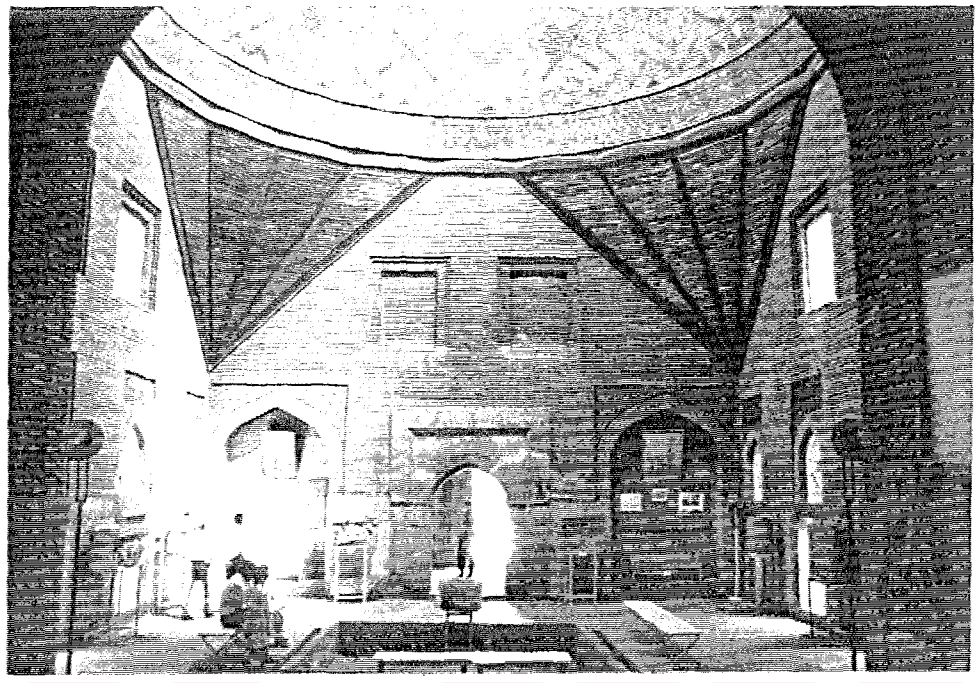

a. İnce Minareli Medrese, Avlu (1995)

b. Beyhekim Mescidi, Doğu Cephe (1993)

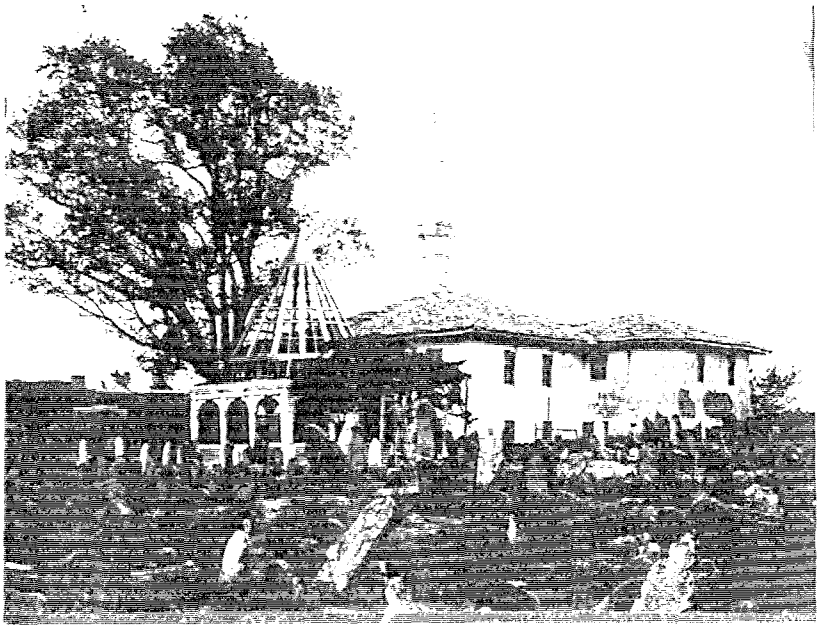

a. Sadreddin Konevi Cami ve Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüm
(Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

b. Sadreddin Konevi Cami ve Türbesi, Güneydoğudan Görünüm (1995)

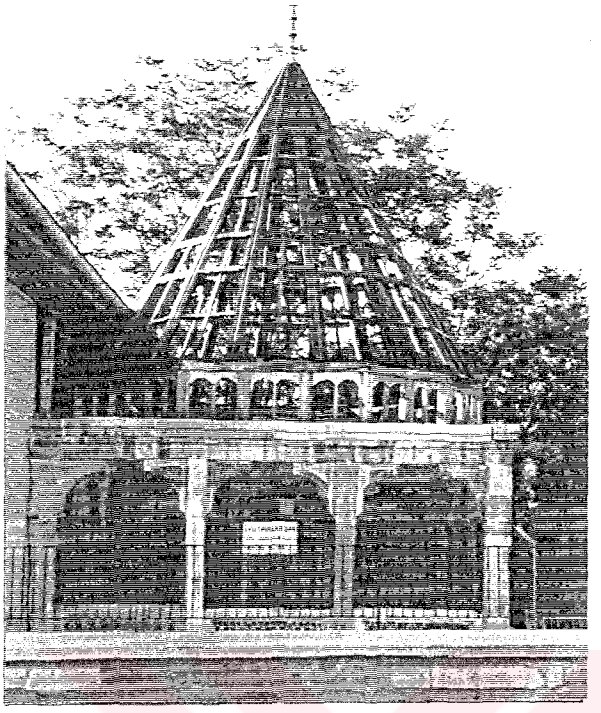

a. Sadreddin Konevi Türbesi, Güney Cephe (1995)

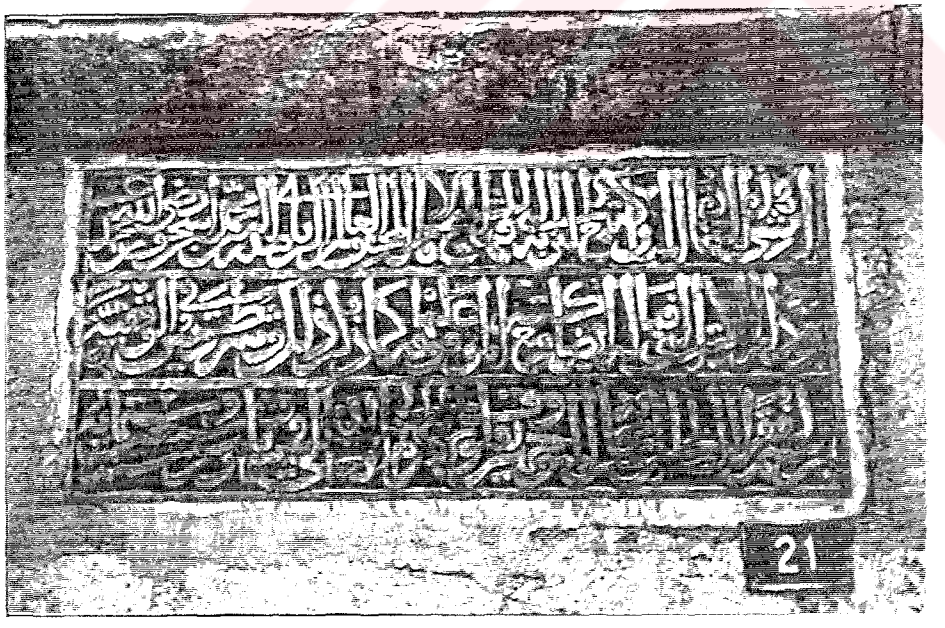

b. Sadreddin Konevi Cami, İmaret, Türbe ve Kütüphane Kitabesi (1996)

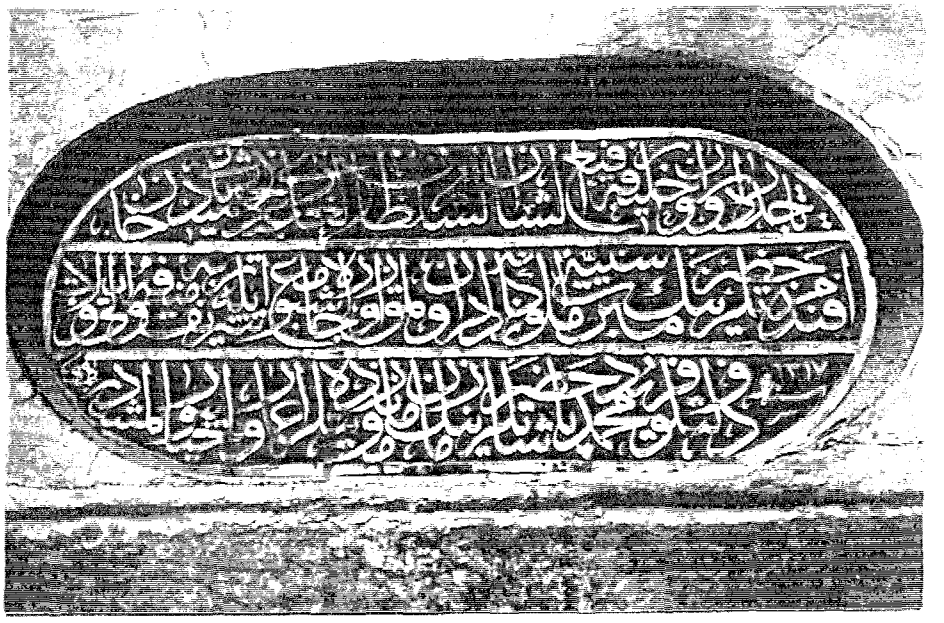

a. Sadreddin Konevi Cami, Güney Cephe, Onarım Kitabesi (1996)

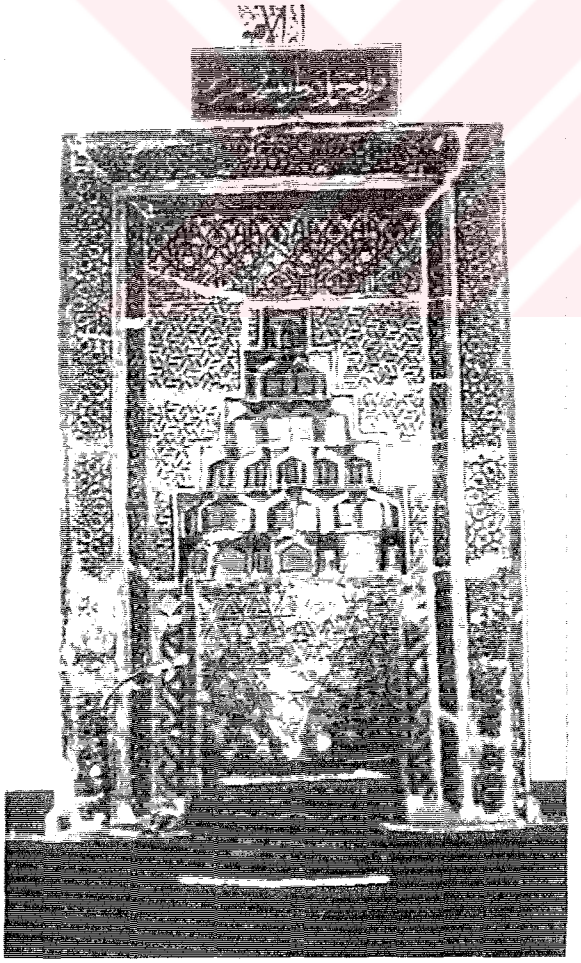

b. Sadreddin Konevi Cami, Harim Kısmı, Mihrap (1996)

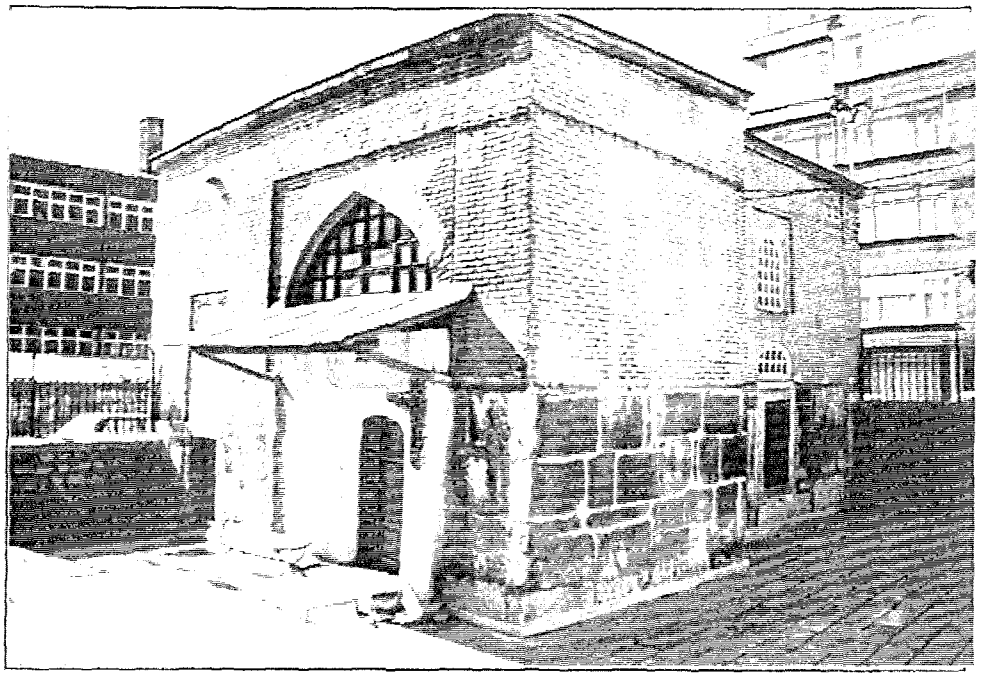

a. Tahir ile Zühre Mescidi, Doğu ve Kuzey Cepheler (1995)

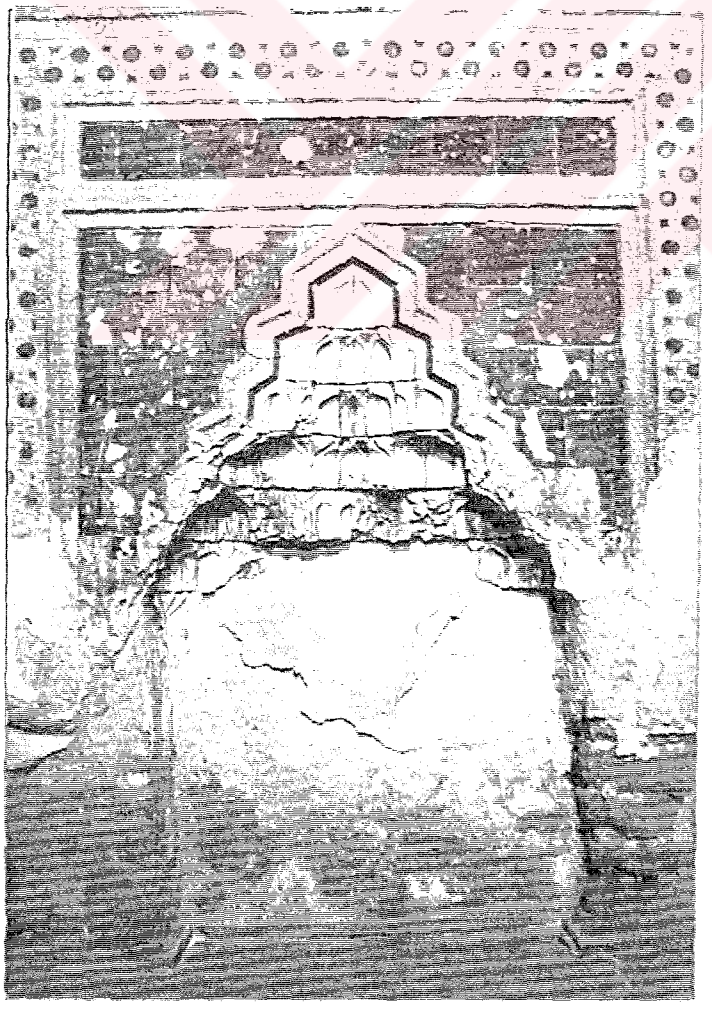

b. Tahir ile Zühre Mescidi, Mihrap (1985)

a. Gömeç Hatun Türbesi, Doğudan Genel Görünüm (1995)

b. Gömeç Hatun Türbesi, Doğu Cephe (Konyalı, 1964)

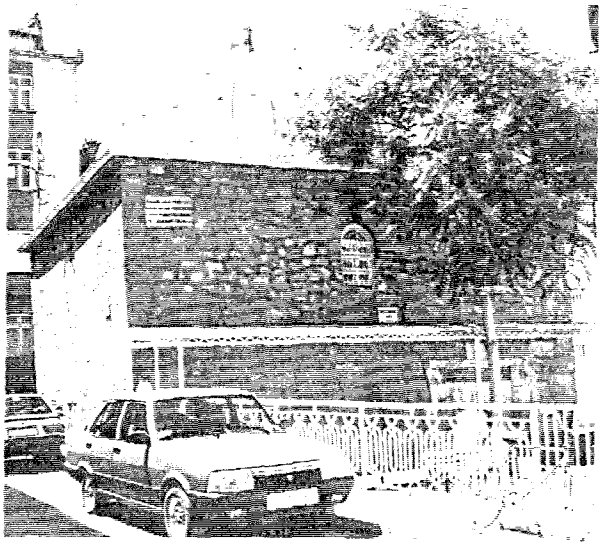

a. Abdülmümin Mescidi, Doğu ve Güney Cepheler (1993)

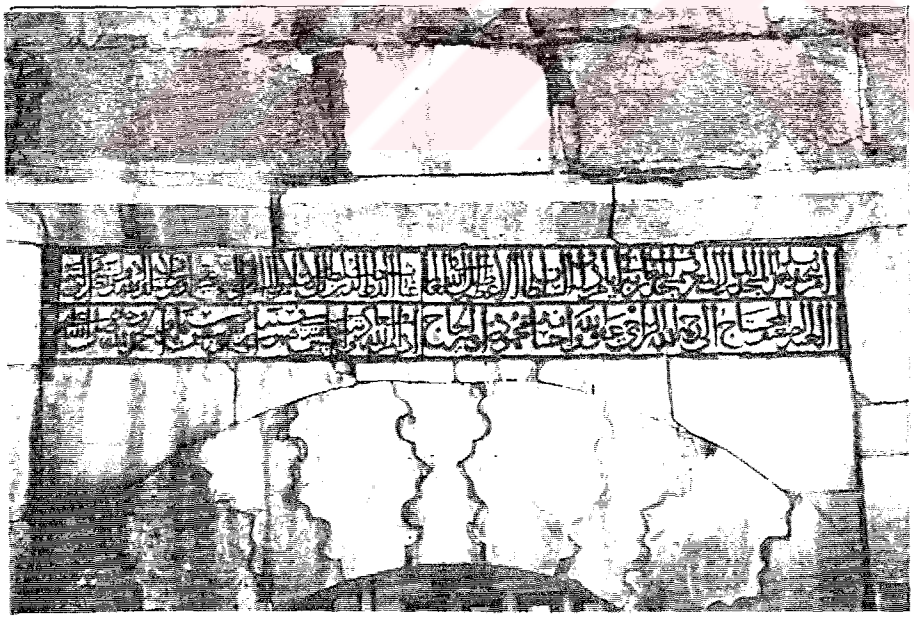

b. Abdülmümin Mescidi, Doğu Cephe, Kapı Üzerindeki Kitabe (1996)

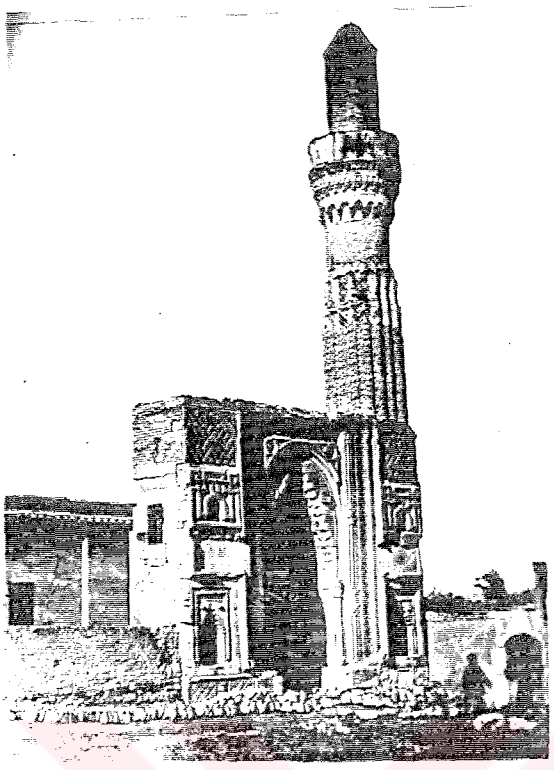

a. Sahip Ata Cami, Kuzey Cephe Portal (Selçuklu Araştırmaları Merkezi,Fot. Arş.)

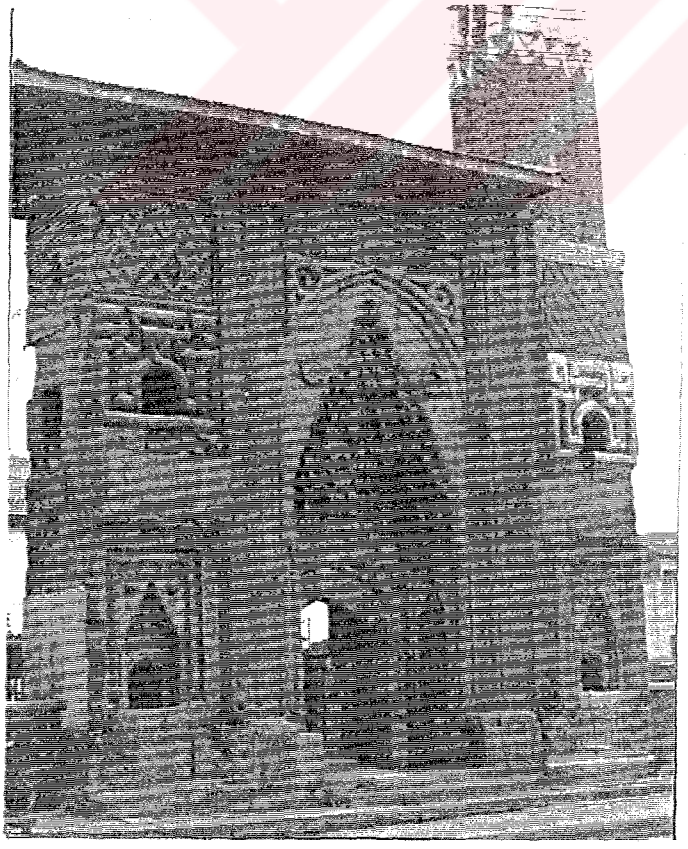

b. Sahip Ata Cami, Kuzey Cephe, Portal (1985)

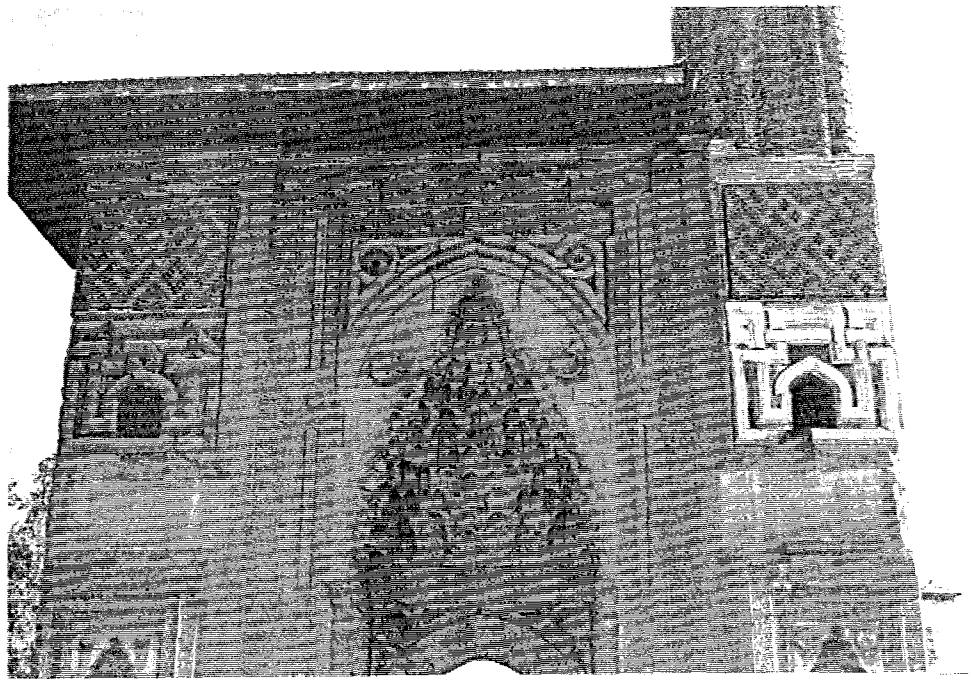

a. Sahip Ata Cami, Kuzey Cephe, Portal, Ayrıntı (1993)

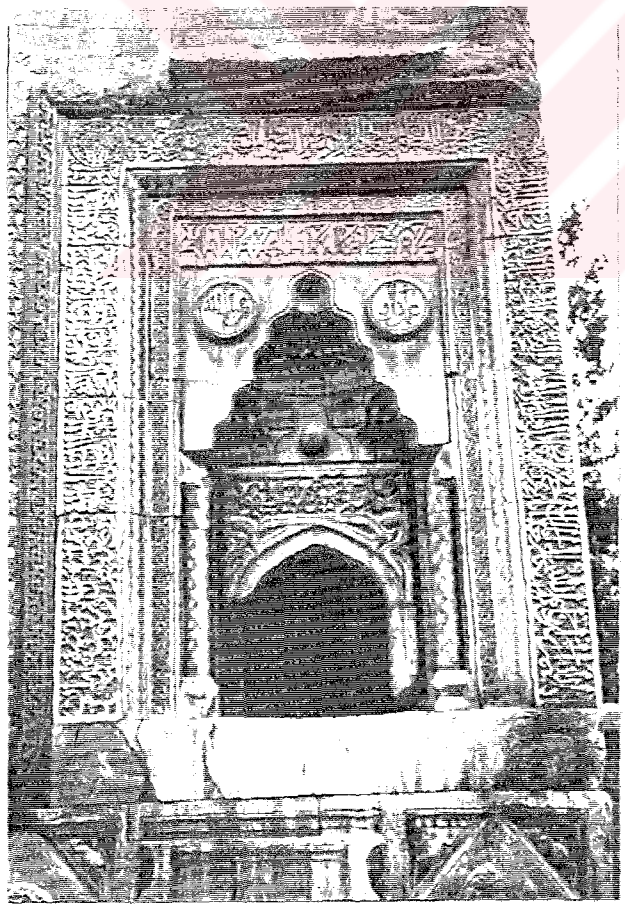

b. Sahip Ata Cami, Kuzey Cephe, Portal, Yan Kanat, Sanatçı Kitabesi

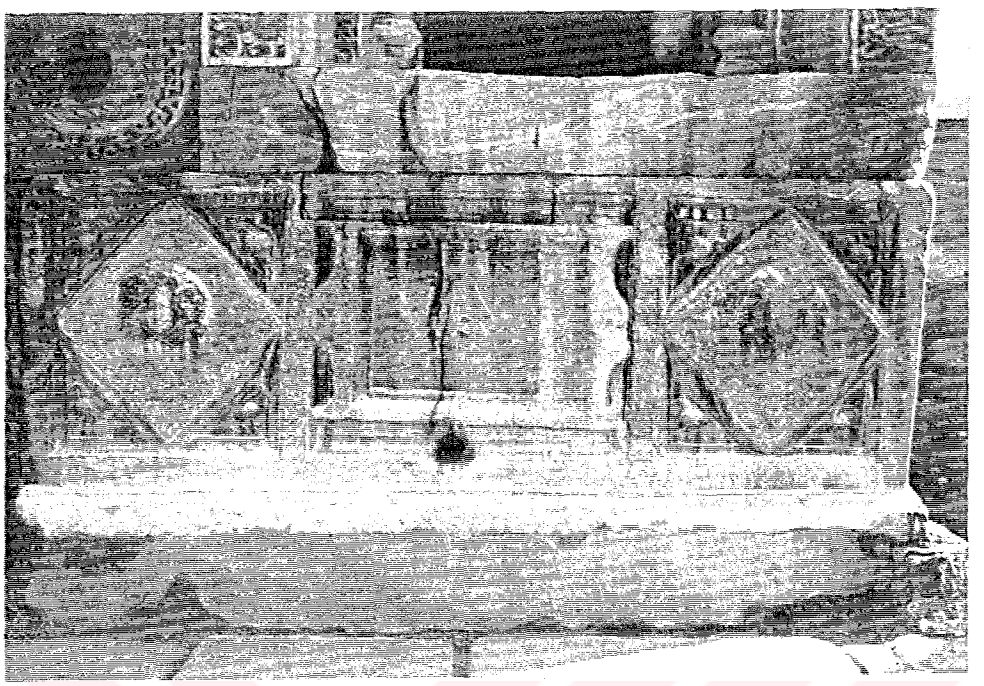

a. Sahip Ata Cami, Portal, Kaide, Devşirme Lahit (1993)

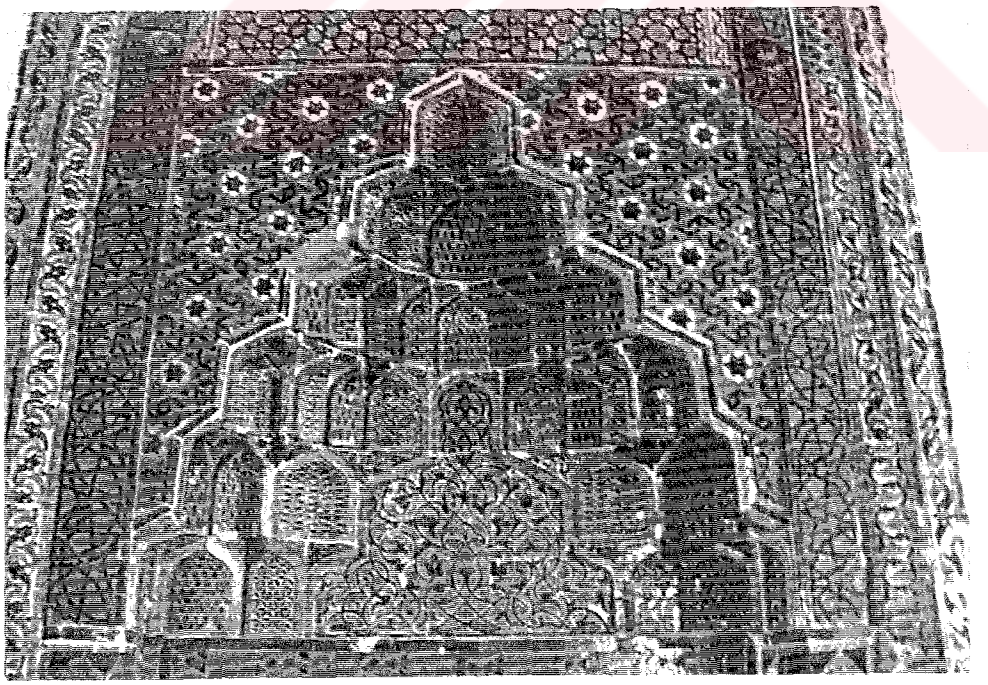

b. Sahip Ata Cami, Harim Kısmı, Mihrap (1993)

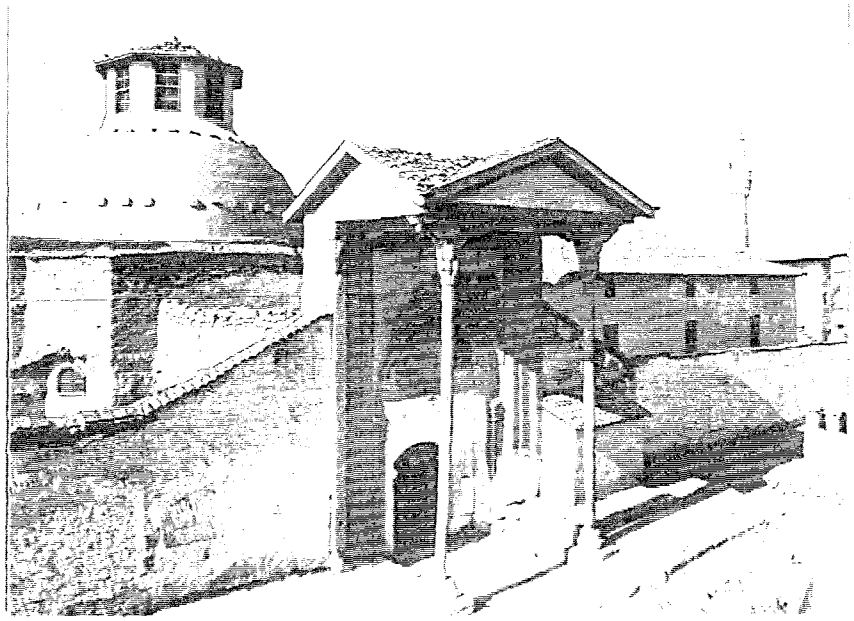

a. Sahip Ata Hanikahı, Batı Cephe (VGM. Arş., 1966)

b. Sahip Ata Hanikahı, Batı Cephe (1995)

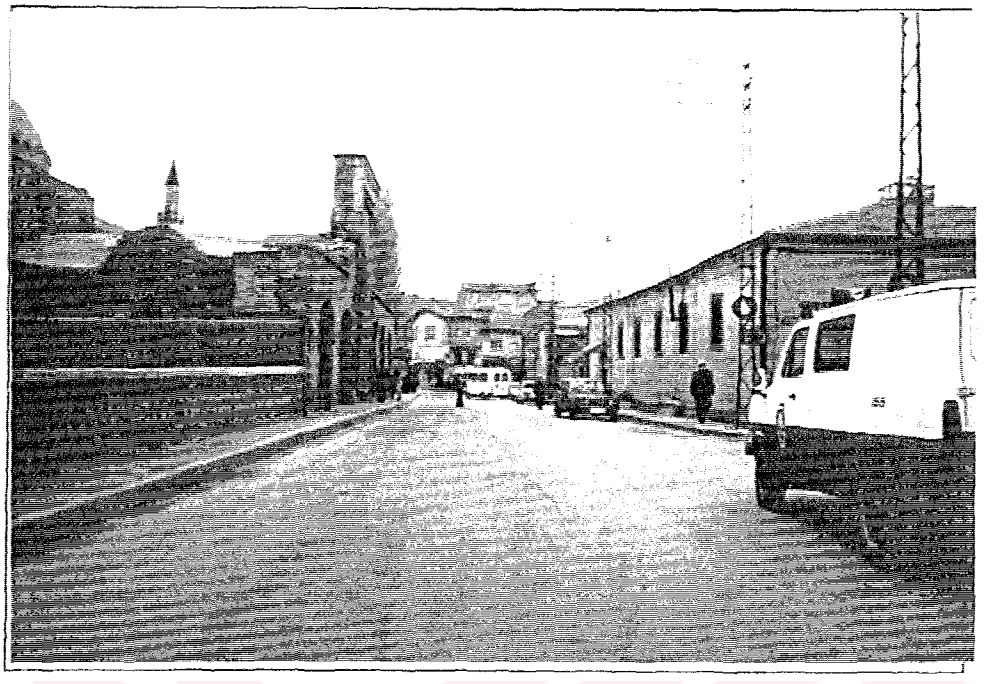

a. Sahip Ata Hanikahı, Batı Cephe - Hamamı, Doğu Cephe (1995)

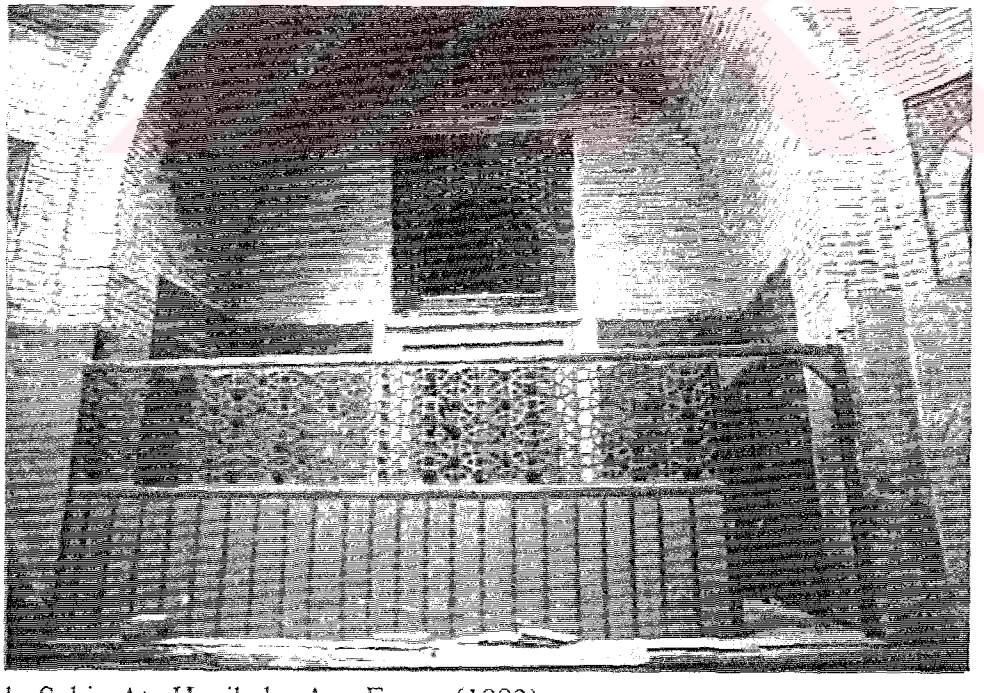

b. Sahip Ata Hanikahı, Ana Eyvan (1993)

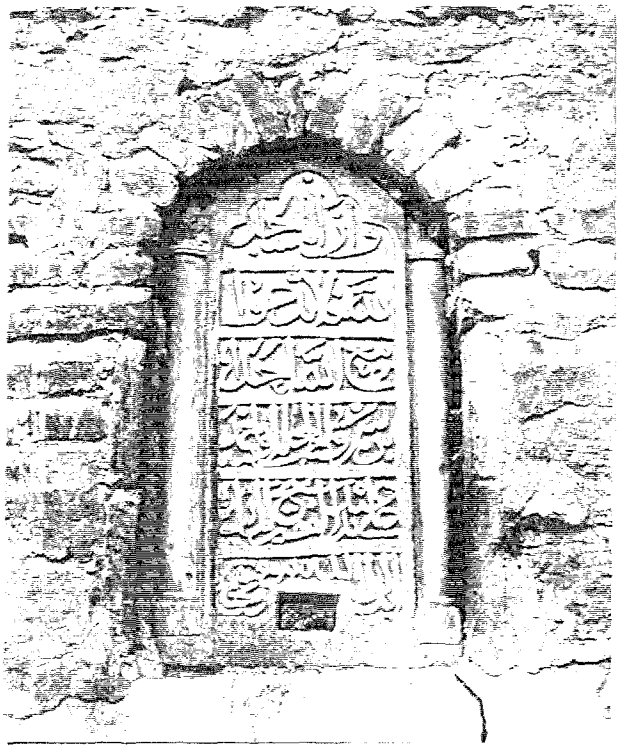

a. Şeyh Alaman Mescidi, Kapı Üzerinde Kitabe (1996)

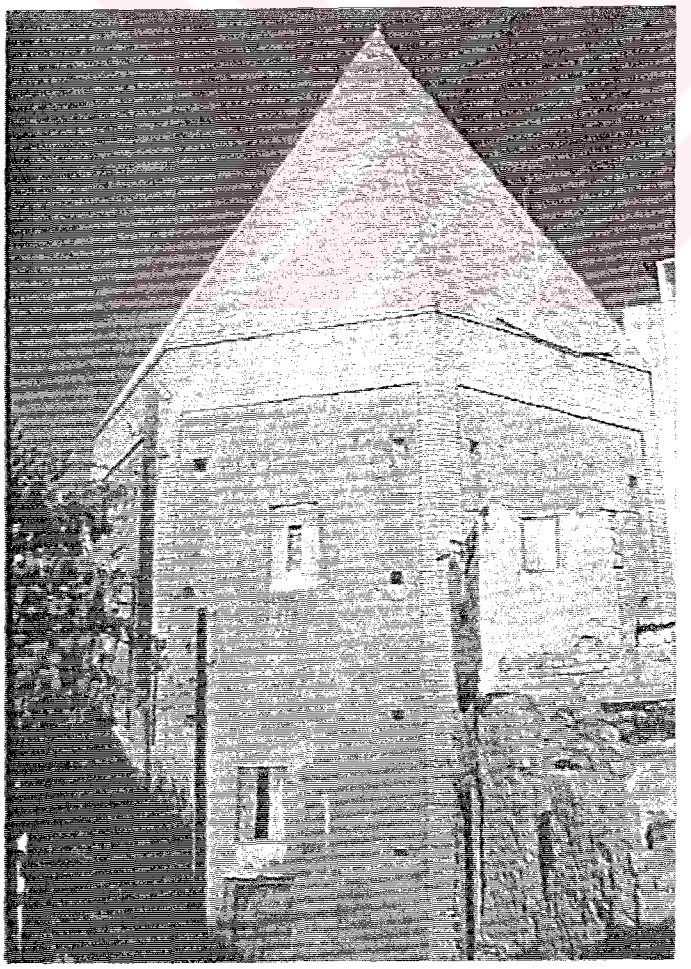

b. Seyfeddin Karasungur Türbesi, Batıdan Görünüm (1993)

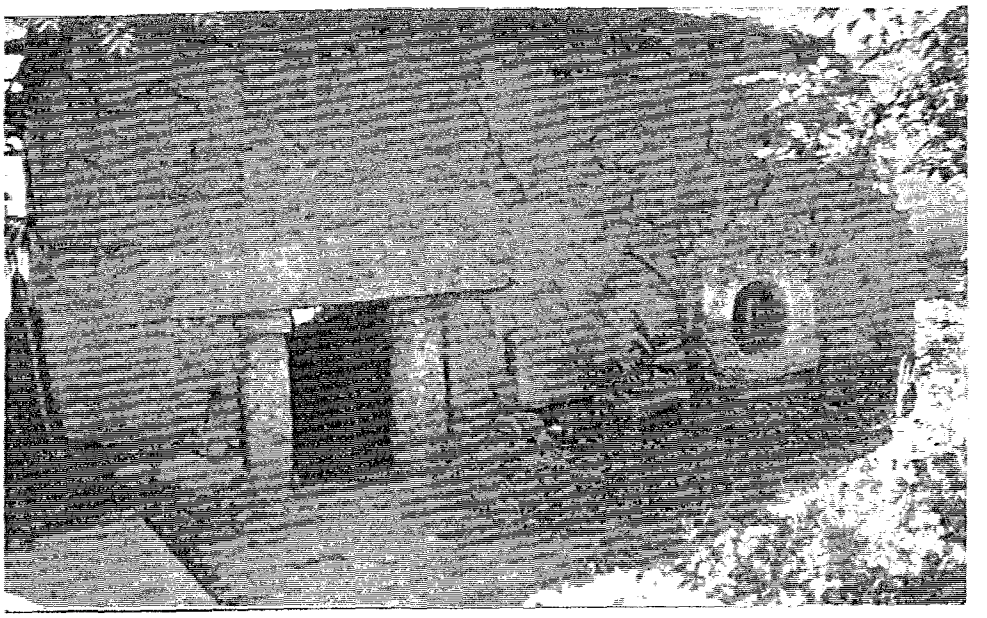

a. Sedir Sultan Türbesi, Kuzey Cephe (1994)

b. Ateşbaz Veli Sokağı ve Türbesi (1995)

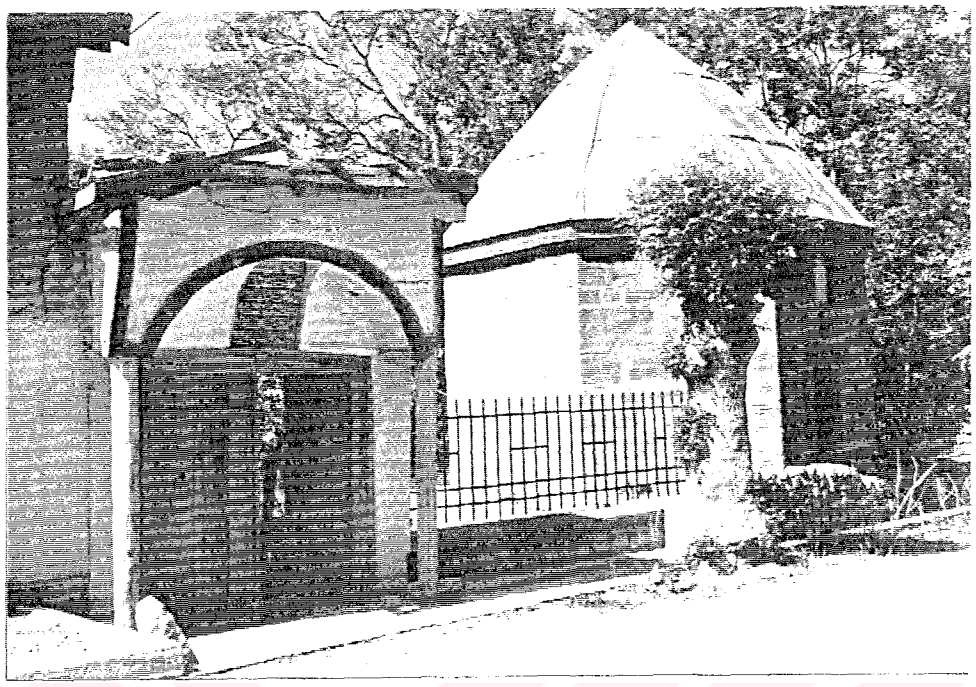

a. Ateşbez Veli Türbesi, Güneybatıdan Görünüm (1995)

b. Ateşbaz Veli Türbesi, Kuzey Cephe (1995)

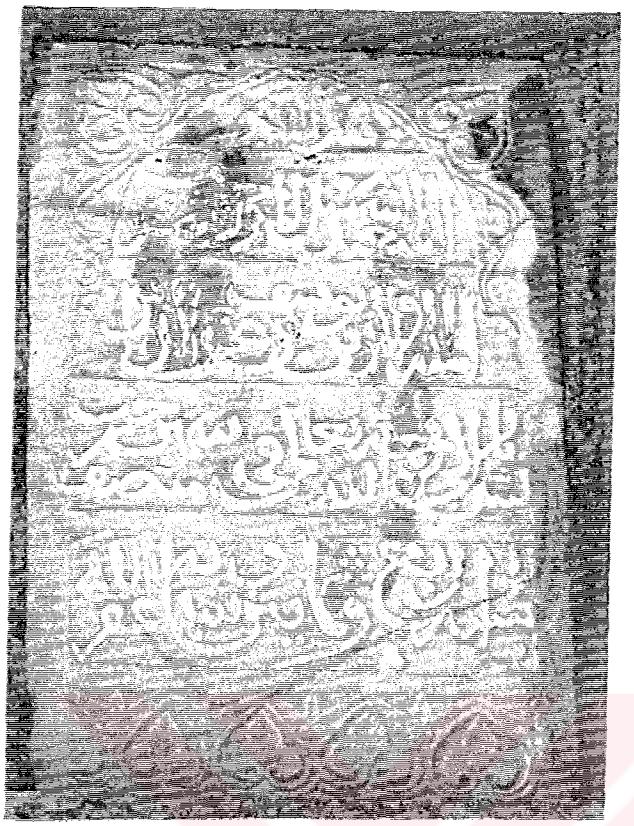

a. Ateşbez Veli Türbesi, Güney Cephe, Kitabe (1995)

b. Ulaş Baba ve Kalender Baba Türbeleri, Güneydoğudan Görünüm (1995)

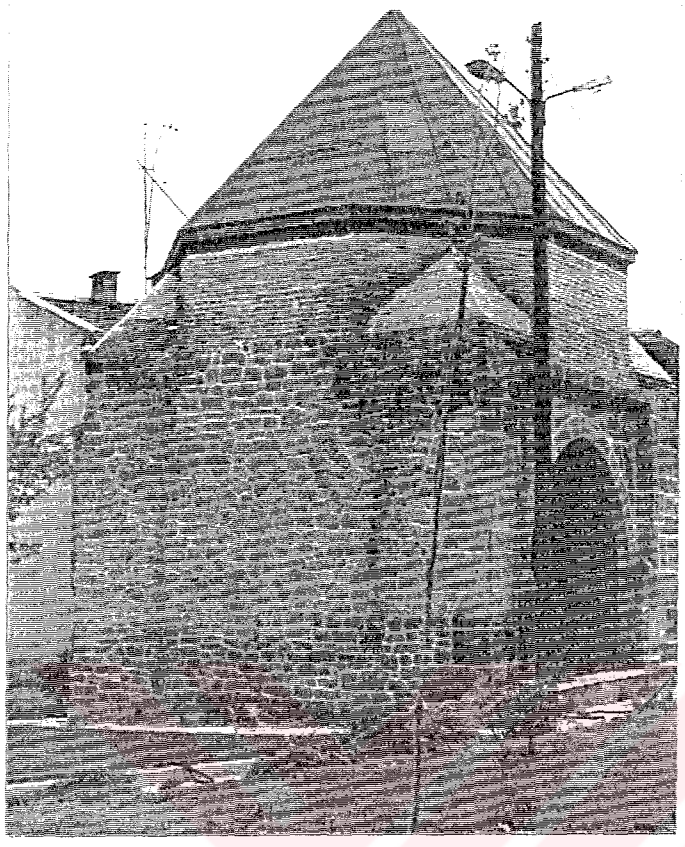

a. Şeyh Osman Rumi Türbesi, Kuzey ve Doğu Cepheler (1993)

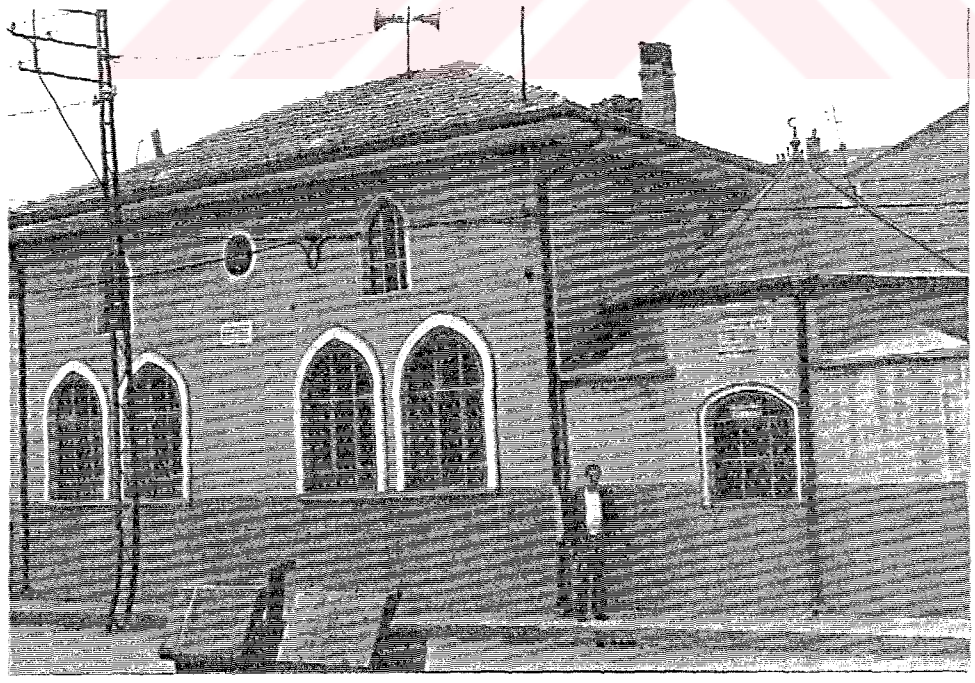

b. Şeyh Hasan Rumi Türbesi ve Mescidi, Güney Cephe (1993)

a. Sephan Türbesi, Kuzey Cephe, Kitabe (1996)

b. Süt Tekkesi, Doğu Cepheden Görünüm (1996)

a. Gavela Kalesi (Konyalı, 1964)

b. Şerafettin Cami (Konyalı, 1964)

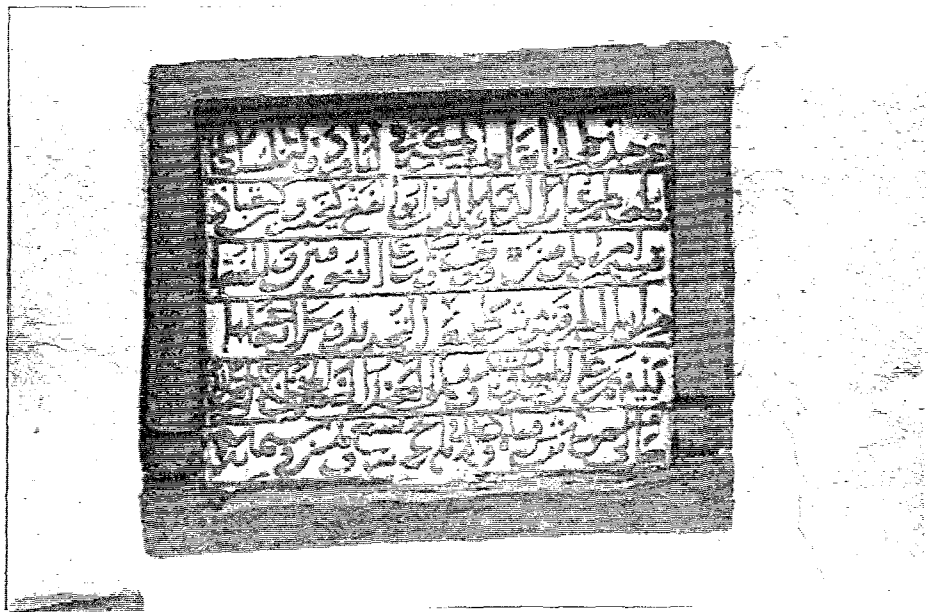

a. Mesud Bin Şeref Şah Hanikahı Kitabesi, Hoca Ali Cami Cephesinde (1996)

b. Nizamiye Medresesi (Önder, 1994)

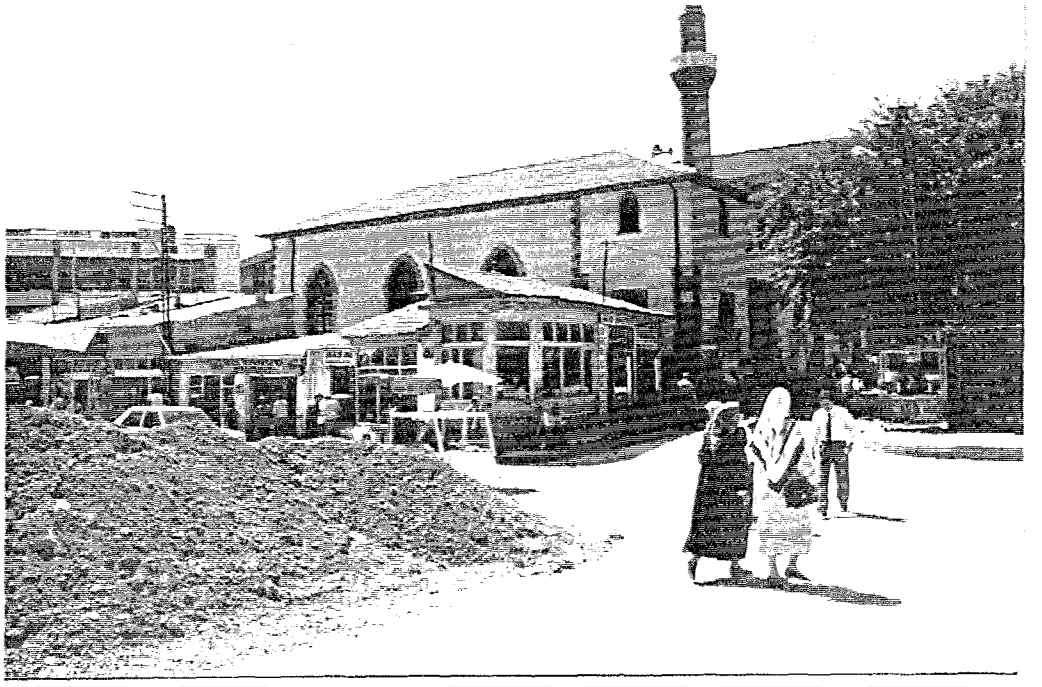

a. Hoca Hasan Mescidi (1993)

b. Gazzezler Tekkesi (1995)

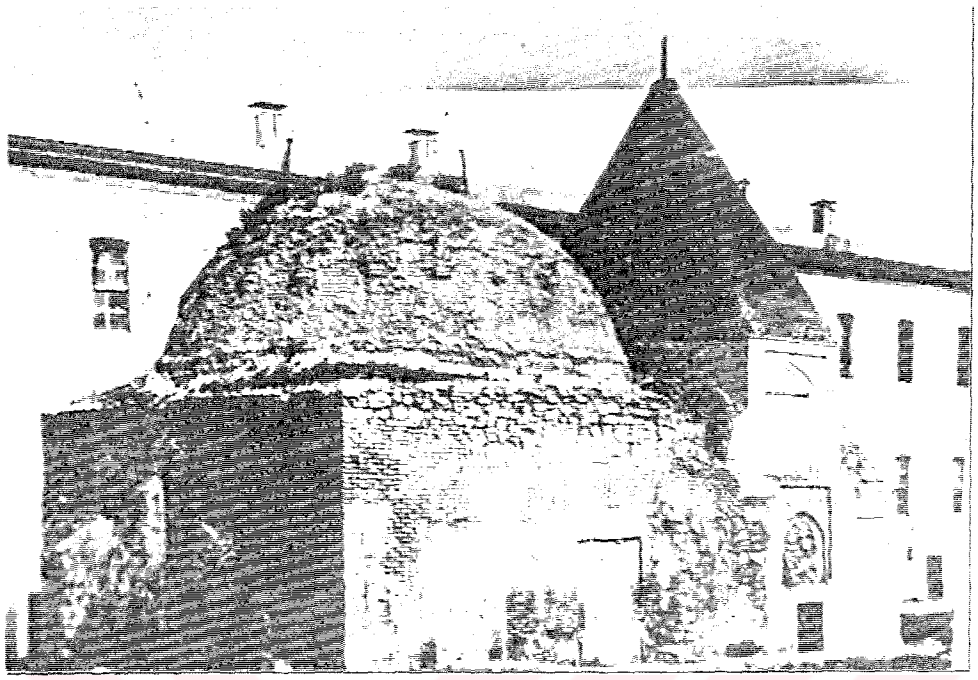

a. Alevi Sultan Mescidi ve Türbesi, Doğudan Genel Görünüm (Önder, 1993)